KIMÉLYÍT v. —MÉLYIT, (ki-mélyít) ösz. áth. Valamit úgy készít, úgy képez ki, hogy mély legyen, különösen valamit mélyen ás, vés, metsz ki. *Kimélyíteni a kutat. Kimélyíteni a viz medrét. Kimélyíteni a válút, tekenőt.*

KIMÉLYÍTÉS v. —MÉLYITÉS, (ki-mélyítés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kimélyítenek.

KÍMÉLYTELEN, KIMÉLYTELEN, (kéj-mely-telen) mn. tt. *kímélytelen-t*, tb. —*ék*. Kímély nélküli, kímélyt nem ismerő. *Kímélytelen szemrehányás.* (Indiscret). Határozóként am. kímély nélkül, kímélytelenül.

KIMÉN, (ki-mén) l. KIMÉGY.

KIMÉNCSÉRÉDIK, (ki-méncsérédik) ösz. k. A székelyeknél a szemről mondják, midőn kidöled. *Kiméncseredik a sok borital miatt a részeg ember szeme.*

KIMÉNCSÉRŰL v. —MÉNCSÉRÜL, (ki-méncsérű l) ösz. önh. L. KIMÉNCSÉRÉDIK.

KIMÉNEKÉDÉS, (ki-ménekédés) ösz. fn. L. KIMÉNEKVÉS.

KIMÉNEKÉDIK, (ki-ménekédik) ösz. k. Menekedve kiszabadúl valahonnan. *Kimenekedni a fogságból, veszétyből. Kimenekedni az ellenség hatalmából.* V. ö. MÉNEKÉDIK.

KIMÉNEKSZIK, (ki-ménekszik) ösz. k. Ezen alakja csak a jelentőmód jelenidejében divik, különben l. KIMÉNEKÉDIK.

KIMÉNEKVÉS, (ki-ménekvés) ösz. fn. Valahonnan menekedve kiszabadulás.

KIMÉNÉS, (ki-ménés) ösz. fn. Menés, melyet kifelé, külső helyre teszünk. V. ö. MÉNÉS.

KIMÉNET, (1), (ki-ménet) ösz. fn. 1) Tulajd. ért. cselekedet, melyet végrehajtunk, midőn valahonnan kimegyünk. *Az orvost, ha falura viszik, minden kimenetért külön fizetni.* 2) Átv. ért. valaminek vég eredménye. *Elvárni a dolog kimenetét. Nehéz megjósolni a háboru kimenetét.* 3) A régi magyar Passióban : kimúlás, halál. „És vígy engemet ez kimenetnek utánna az boldogságnak örömében.“ „Hogy ez kimenetnek utánna juthassak az bódogoknak dicsőségében.“ (Toldy F. kiadása 93, 143. lapokon).

KIMÉNET, (2), (mint föntebb) ih. e helyett; kimenetkor, midőn kimentünk. *Kimenet nyitva, visszajövet zárva találtam a kaput.* Eredetileg valószinüen : *kimenett.* V. ö. —ATTA, —ETTE.

KIMÉNETEL, (ki-ménetel) ösz. fn. Hangzatosabb mása a *kimenet* szónak. Az *el* csak toldalék, mint az *étel, ital, jövetel*, s több más szókban. V. ö. KIMÉNET, (1).

KIMÉNÍT, (ki-ménít) ösz. áth. l. KIFICZAMÍT. Törzsöke : *mén*, azaz mégy, l. MÉNIT.

KIMÉNÍTÉS, l. KIFICZAMÍTÁS.

KIMENT, (ki-ment) ösz. áth. Betűszerénti szoros ért. am. kimenővé tesz, vagy kimenést eszközöl valakinek; minthogy a *ment* törzsöke *mén*, am. megy, s e szerént *ment* am. *ménet* (ire facit), kiménet (exire facit). Szélesb ért. kiszabadít, bizonyos kötelékekből kiold, és menni enged. *Kimenteni valakit a rabságból. Kimenteni valakit a veszélyből.* Átv. ért. a vádlottat az ellene tett vádakból kitisztítja és igazolja. *Kimenteni valakit a törvényszék előtt. A súlyos vádak alól kimentette magát.* Valamely mulasztás, tévedés miatt igazol. *Ments ki barátim előtt, hogy becses társaságukban jelen nem lehetek.* V. ö. MÉNT, mn.

KIMENTEKÉZIK, (ki-mentekézik) ösz. k. Magát mentegetve kiszabadúl, bizonyos vádakból kitisztúl, s igazolja magát.

KIMENTÉS, (ki-mentés) ösz. fn. Kiszabadítás. Igazolás.

KIMÉNŰL, (ki-ménül), KIMÉNŰLÉS, (ki-ménülés); l. KIFICZAMÚL, KIFICZAMÚLÁS; és v. ö. MÉNŰL.

KIMÉNYÍT, (ki-ményít), KIMÉNYÍTÉS, (ki-ményítés); l. KIFICZAMÍT, KIFICZAMÍTÁS; és v. ö. MÉNÍT.

KIMÉNYŰL, (ki-ménül), KIMÉNYŰLÉS, (ki-ménülés); l. KIFICZAMÚL, KIFICZAMULÁS.

KIMER, (ki-mer) ösz. áth. Merve, illetőleg valamely edénynyel felfogva kihúz, kiemel bizonyos nedvet, vagy híg, vagy akármily merhető testet. *Kimerni a kútból vederrel a vizet. A sajtárból bögrével kimerni a tejet. A veremből kosárral kimerni a gabonát.* V. ö. MER, MERÍT.

KIMÉR, (ki-mér) ösz. áth. Általán, akármiféle mértékkel valamit kijelöl, kiszab, kioszt. *Kimérni a kert hoszszát. Kimérni az útnak való vonalt. Kimérni a házhelynek való telket. Kimérni a levágott ökröt. Kimérni a bort, pálinkát*, t. i. pénzért. *Kimérni a cselédeknek való kenyeret, ételt.* Átv. gúnyos ért. *kimérték neki az utat*, am. kiutasították, kihajtották, kiadtak rajta. V. ö. MÉR.

KIMERED, (ki-mered) ösz. önh. Meredve kinyomúl, kidöled. Mondják leginkább a szemekről, midőn megfeszített nézés, vigyázás vagy erőködésben gödreikből rendkivül kidudorodnak, vagy, mint mondani szokás, midőn merően néznek. *Úgy nézett, hogy szinte kimeredtek a szemei.* V. ö. MERED.

KIMEREDÉS, (ki-meredés) ösz. fn. Meredve kinyomúlás, kidöledés. *Szemek kimeredése.*

KIMÉRÉGÉL, (ki-mérégél) l. KIMÉRÉGET.

KIMÉRÉGET, (ki-méréget) ösz. áth. és gyak. Valamit többször vagy folytonosan, mérve kiszab, kioszt, kiárul. *Kiméregetni a közbirtokosok telkeit. Kiméregetni az épületeknek szánt telkeket. Kiméregetni a bort, pálinkát, sert. Kiméregetni a húst, szalonnát* stb. V. ö. MÉR.

KIMÉRÉGETÉS, (ki-mérégetés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kiméregetnek.

KIMERÉS, (ki-merés) ösz. fn. Cselekvés, midőn kimerünk valamit. V. ö. KIMER.

KIMÉRÉS, (ki-mérés) ösz. fn. 1) Cselekvés, mely által valamit kimérnek. *A határ kimérését tanult mérnökre bízni.* 2) Foglalkodás, keresetmód, melyet valaki az által gyakorol, hogy enni- vagy innivaló

holmit bizonyos mérték és ár szerént árul. *Bornak, sernek kimérése. A húsnak kimérését mindenkinek megengedni.* V. ö. KIMÉR.

KIMERESZT, (ki-mereszt) ösz. áth. A szemre vonatkozólag használják, s am. szemét merően kidőleszti, pl. midőn valamit igen meg akar nézni, vagy valamin nagyon bámúl, csodálkozik, vagy igen erőködik. V. ö. MERESZT.

KIMERESZTÉS, (ki-meresztés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki (szemét) kimereszti. *Szemek kimeresztése.*

KIMÉRGESÉDIK, (ki-mérgesédik) ösz. k. A sebről mondják, midőn mérgessé lesz. *A kezemen a vágás egészen kimérgesedett.*

KIMÉRGESÍT v. —MÉRGESIT, (ki-mérgesít) ösz. áth. Valamely sebet mérgessé tesz. *Elhanyagolással kimérgesítetted a lábadon az ütést.*

KIMERÍT v. —MERIT, (ki-merít) ösz. áth. Merítve kivesz, kihúz bizonyos öblös eszközzel valamely nedvet, vagy más testet is, melyet merni lehet. *A kútból kimeríteni fenékig a vizet.* Átv. ért. a testi vagy szellemi erőt annyira felhasználja, hogy szintén kifogy belőle. *A sok járás, nehéz munka, betegség, kimeríti az emberi erőt. Minden jogtudományát kimerítette, még sem nyerhette meg a pert.* Szintén átv. ért. am. elfogyaszt, üressé tesz valamit. *Kimeríteni a kincstárt.* V. ö. MERÍT.

KIMERÍTÉS v. —MERITÉS, (ki-merítés) ösz. fn. Cselekvés, mely által kimerítünk valamit. V. ö. KIMERÍT.

KIMERITHETETLEN, KIMERITHETLEN, (ki-meríthet[et]len) ösz. mn. Amit kimeríteni nem lehet. *Kimeríthetlen tenger, forrás.* Átv. ért. kifogyhatatlan, melynek bizonyos tulajdonsága soha ki nem vesz. *Az Isten kegyelme kimeríthetlen.* V. ö. KIMERÍT.

KIMERÍTŐ v. —MERITŐ, (ki-merítő) ösz. mn. Aki vagy ami valamit kimerít. Különösen amire valaki egész szellemi erejét, tudományát ráfordítja. *Kimerítő előadás, értekezés.*

KIMERÍTŐLEG v. —MERITŐLEG, (ki-merítőleg) ösz. ih. Kimerítő módon. *Kimerítőleg értekezni valamiről.*

KIMÉRLEGÉL, (ki-mérlegél) ösz. áth. Szokottabb nyelvjárás szerént : *kimér*, azaz bizonyos adagokra, részekre osztva kiárul valamit. *Kimérni a húst, szalonnát, zsírt*, szokott kifejezés, ellenben *kimérlegelni* szokatlan.

KIMÉRŐ, (ki-mérő) ösz. fn. Személy, ki valamit kimér. *A tagosztályhoz kiméröket keresni. Bor-, sör-, kávékimérő.* V. ö. KIMÉR.

KIMÉRT, (ki-mért) ösz. mn. 1) Amit bármely mérték szerént kiszabtak, kijelöltek, kiosztottak. *Legelőnek, rétnek, szántóföldnek kimért telkek. Útnak kimért vonal. A kimért hús áráról számolni a gazdának.* 2) Előlegesen kiszámított, bizonyos módon meghatározott. *Kimért léptek, taglejtések. Kimért szavakkal beszélni. Kimért nyájassággal, udvariassággal fogadni valakit.*

KIMÉRTÉKÉL, (ki-mértékél) ösz. áth. Mértékelve kiszab, kijelöl.

KIMÉRTEN, (ki-mérten) ösz. ih. Mérték szerént kijelölve, megszabva. Előlegesen kiszámítva, bizonyos módon meghatározva.

KIMERŰL v. —MERÜL, (ki-merül) ösz. önh. 1) A benne lévő folyadék meregetés, kifolyás, kifolyatás, lecsapolás által kifogy. *A csapra ütött hordó, a folytonosan szivattyúzott kút fenékig kimerült.* 2) Átv. ért. testi vagy szellemi erejéből végképen kifogy.

KIMERŰLÉS v. —MERÜLÉS, (ki-merülés) ösz. fn. Meregetés általi kifogyás. A testi vagy szellemi erők teljes megfogyatkozása.

KIMERÜLT, (ki-merült) ösz. mn. 1) Amiből minden folyadék kifogyott. *Kimerült községi kút.* 2) Akinek testi vagy szellemi ereje kifogyott, elbágyadt, ereje veszett.

KIMERÜLTSÉG, (ki-merültség) ösz. fn. Átv. ért. hiányos állapot, vagy tulajdonság, illetőleg gyöngeség, bágyadság, midőn valakinek testi vagy szellemi ereje kifogyott. V. ö. KIMERÜLT.

KIMESGYÉZ, (ki-mesgyéz) ösz. áth. Mesgyével vagy mesgyékkel különválaszt, elkülönít, a határt ösvénynyel kijelöli.

KIMESGYÉZÉS, (ki-mesgyézés) ösz. fn. Mesgyével vagy mesgyékkel kijelölés, elkülönítés.

KIMESTERKÉL, (ki-mesterkél) ösz. áth. Mesterkélve kiképez, kicsinál, kiidomit, kieszközöl valamit. V. ö. MESTERKÉL.

KIMESTERKÉLÉS, (ki-mesterkélés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kimesterkélnek.

KIMESZEL, (ki-meszel) ösz. áth. Mészszel kifehérít valamit. *Kimeszelni a szobát, a háznak külső falait.* Mátyusföldén : *kisímít.* Gúnyos ért. mondják nőkről, kik orczáikat fehérítik. *Kimeszelte magát.*

KIMESZELÉS, (ki-meszelés) ösz. fn. Cselekvés, melynél fogva valamit kimeszelnek. *A szobák kimeszelését nem kőmívesre, hanem asszonyra bízni.* V. ö. KIMESZEL.

KIMETÉL, (ki-metél) ösz. áth. és gyak. 1) Valamit metélve kiirt, kiszakaszt. *Kimetélni a fiatal fákat, vesszőket, növényeket. Kimetélni a szalonnából a húsos részeket. Kimetélni a holttetemeket.* 2) Metélve kihornyol, kiczifráz valamit. *Botot, pipaszárt czifrára kimetélni. A bőrt czafrangosan, csipkésen kimetélni.* V. ö. METÉL.

KIMETÉLÉS, (ki-metélés) ösz. fn. Valamely éles eszközzel kivagdalás, kiczifrázás, kihornyolás vagy kiirtás. V. ö. KIMETÉL.

KIMETSZ, (ki-metsz) ösz. áth. 1) Általán am. valamit metszve kiirt, kiszakaszt. *Kimetszeni a száradó csemetét. Kimetszeni a tyúkszemet. Kimetszeni a rostélyosnak való húst. Kimetszeni a hímállatnak heréjét. Kimetszeni a holttetemet. Kimetszeni a legelőből néhány holdat kaszáló rétnek.* Különösen mondják

képzőművészekről, kik valami képet, rajzot fába, rézbe, aczélba stb. metszve kialakítanak. *Kőre kimetszeni valakinek arczképét.* V. ö. METSZ.

KIMETSZÉS, (ki-metszés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki metszve kiirt, kiszakaszt vagy kiformál kiképez valamit. *A vadhúsnak kimetszése a testből. Valamely tájkép kimetszésével foglalkodni.* V. ö. KIMETSZ.

KIMETSZET, (ki-metszet) ösz. miv. 1) Vésüvel vagy ehez hasonló eszközzel kivágat valamit, pl. a pecsétnyomót. 2) Kiheréltet, pl. ménlovat.

KIMIND, (ki-mind) ösz. névmás. A régieknél am. kiki, mindenki, melyben a *ki* ragoztatik: *kinek mind.* „Ki mind az ő kevánsága szerént.“ Pesti G. meséi. „És elmennek vala ű fiai és tesznek vala házonkéd lvendégséget, ki mind ünön napján.“ Döbrentei-cod. „És igen megszomorodván kezde ki mind mondania.“ Passio. (Toldy F. kiadása). „Volterhagyta napot ki mind igen várja.“ Istvánfi Pál a XVI. századból. „És mikoron a szamár az ő részét kinek mind igazán kiadná.“ „Il vala (ül vala) az vásár közepett egy jövendőmondó ember; ... és mindennek mond vala valamit, kinek mind az ő mivolta szerént.“ Pesti G. meséi. (Toldy F. kiadása).

KIMINTÁZ, (ki-mintáz) ösz. áth. Valaminek alakját mintában kiformálja. *Kimintázni a tervezetben lerajzolt templomot. Kimintázni a mellszobrot.* V. ö. MINTA, MINTÁZ.

KIMINTÁZÁS, (ki-mintázás) ösz. fn. Valaminek mintában való kiformálása. *Az épitendő templom, szinház kimintázása.*

KIMÍVEL, KIMÍVÉLÉS, l. KIMŰVEL, KIMŰVELÉS.

KIMLE, HORVÁT—, MAGYAR—, faluk Moson m.; helyr. *Kimlé-re, —n, —ről.*

KIMOLYOZ, (ki-molyoz) ösz. áth. Bizonyos testekből a molyokat kikeresi, kipusztitja. *Kimolyozni az ócska ruhákat, régi könyveket.* V. ö. MOLY.

KIMOLYOZÁS, (ki-molyozás) ösz. fn. Tisztogatás neme, mely által kimolyoznak valamit. V. ö. KIMOLYOZ.

KIMOND, (ki-mond) ösz. áth. Valamit tagzatos és értelmes hangon kiejt, kifejez. *Minden szót, és hangot tisztán kimondani. Rágd meg előbb a szót, azután mondd ki.* Különösen valamit tartózkodás, vonakodás nélkül, őszintén, egyenesen eléad. *Kimondta, ami a szivén fekütt.* Innen: *szókimondó ember*, am. hímezés, hámozás nélkül oda beszélő, semmit el nem hallgató.

KIMONDÁS, (ki-mondás) ösz. fn. 1) A gondolatnak vagy érzelemnek szóval való kiejtése. 2) Azon sajátságos hangoztatás, melylyel valamely egyén különösen, vagy bizonyos tájbeli emberek, vagy népségek ejtik ki a szavakat. *Értelmes, tiszta, szapora, lassú, höbögő, akadozó kimondás. Tiszavidéki, dunántuli, palóczos kimondás. Németes, francziás kimondással ejteni a magyar szókat.* V. ö. MOND, KIMOND.

KIMONDHATATLAN, KIMONDHATATLANUL, l. KIMONDHATLAN, KIMONDHATLANUL.

KIMONDHATLAN, (ki-mondhat[at]lan) ösz. mn. Szoros ért. amit kimondani nem lehet, mert beszélő szerveink azon hangokat nem szokták meg. Innen ami egyiknek kimondhatlan, pl. a magyarnak sok cseh és lengyel szók, az másnak kimondható. Szélesb ért. és nagyítva am. oly különös, oly nagy valami, melynek kifejezésére kellő szókkal nem bir. *Kimondhatlan harag, gyülölség. Kimondhatlan szép, rút.* Jelent olyat is, mit kimondani nem illik, nem szabad. *Kimondhatlan trágárságok.* Némely túlfinomított ángol illedelem szerént: a *nadrág is kimondhatlan* (inexpressibles, a többesben); egyébiránt ennek közelebbi oka, hogy a nadrágnak az angolban rendszerénti neve *breech* (bríes) alfelet, ülepet, segget is jelent; valamint a franczia *culotte* is a *cul*-től (mely latinul: *culus*) ered. Határozóként am. kimondhatlanul.

KIMONDHATLANUL, (ki-mondhat[at]lan-ul) Oly módon, oly mértékben, melyet kimondani lehetetlen. *Kimondhatlanul rosz útak. Kimondhatlanul haragunni valakire.* V. ö. KIMONDHATLAN.

KIMONDÓ, (ki-mondó) ösz. mn. Aki valamit kimond. Különösen ezen öszvetételben: *szókimondó*, aki hímezés-hámozás nélkül, néha kíméletlenül is kimondja amit érez vagy gondol.

KIMOS, (ki-mos) ösz. áth. Valamely folyadékkal, különösen vízzel mosva a szennytől, mocsoktól megtisztít valamit. *Kimosni a szennyes ruhákat.* V. ö. MOS.

KIMOSÁS, (ki-mosás) ösz. fn. A szennyes, mocskos testnek, különösen szövetnek, ruhaneműnek mosás általi kitisztitása. V. ö. MOSÁS.

KIMOSDIK, (ki-mosdik) ösz. k. A szennyből, mocsokból mosdva kitisztítja magát. *Vasárnap a legény kimosdik, kifésülködik, s kipedri a bajszát.* V. ö. MOSDIK.

KIMOTOZ, (ki-motoz) ösz. áth. Motozva kikutat, kifürkész, kikeres valamit. *A vámvonalon kimotozni az utasok málháit. Kimotozni a gyanuba vett személy irományait.* V. ö. MOTOZ.

KIMOZDÍT v. —MOZDIT, (ki-mozdít) ösz. áth. Mozdítva kinyom, kitol, vagy kihúz, kivon helyéből valamit vagy valakit. *Rúdnál fogva tolni, s kimozdítani a kocsit a kapuszín alól. A városból néhány csapat katonát kimozdítani. A megsülyedt szekeret tíz ökör nem bírja kimozdítani a sárból. Oly erős lábon áll, hogy helyéből kimozdítani lehetetlen.* Átv. ért. valakit szándékából, határozatából, akaratából mintegy kiüt, s reá vesz, hogy hagyjon fel velök. V. ö. MOZDÍT.

KIMOZDÍTÁS v. —MOZDITÁS, (ki-mozdítás) ösz. fn. Cselekvés, mely által helyéből kimozdítunk valakit v. valamit. V. ö. KIMOZDÍT.

KIMOZDÚL v. —MOZDUL, (ki-mozdúl) ösz. önh. 1) Mozdúlva, azaz magát mozgó állapotba téve

kimegy, kiindúl. *A seregek kimozdulnak a várból. Földrengéskor a bútorok kimozdúltak helyeikből.* 2) Rendes helyzetéből kicsuklik, kimenül. *Kimozdúlt bokában a lába Kimozdúlt a kú tágas. Nagy förgetegben kimozdulnak töveikből a fák.* V. ö. MOZDÚL.

KIMOZDÚLÁS v. —MOZDULÁS, (ki-mozdúlás) ösz. fn. Cselekvési vagy szenvedő állapot, midőn valaki vagy valami kimozdúl.

KIMOZGAT, (ki-mozgat) ösz. áth. Mozgatva kinyom, kitol, vagy kihúz, kivon helyéből valamit. *A szeget kimozgatni a falból. A fákat kimozgatni töveikből. A levert karókat kimozgatni a földből.* V. ö MOZGAT.

KIMOZGATÁS, (ki-mozgatás) ösz. fn. Gyakorlott, ismételt cselekvés, midőn kimozgatunk valamit. V. ö. KIMOZGAT.

KIMP, falu Bihar m.; helyr. *Kimp-re, —én, —röl.*

KIMPÁNY, ALSÓ—, FELSŐ—, PAPMEZŐ—, falvak Bihar m.; helyr. *Kimpány-ba, —ban, —ból.*

KIMPÉNY, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. *Kimpény-be, —ben, —ből.*

KIMPULNYÁK, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. *Kimpulnyák-ra, —on, —ról.*

KIMPUR, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. *Kimpur-ra, —on, —ról.*

KIMÚLÁS v. —MULÁS, (ki-múlás) ösz. fn. Állapot, midőn valaki az életből kimúlik, azaz kihal. *Véletlen, váratlan kimúlás.* Szélesb ért. állapot, midőn valaki valahonnan kimarad, kihül. V. ö. KIMÚLIK.

KIMÚLIK v. —MULIK, (ki-múlik) ösz. k. 1) Szélesb ért. mondják emberről, midőn bizonyos állapotból kimarad, kihül, kiesik. *Kimúlni a hivatalból. Mindenből kimúlt.* 2) Szoros ért. czen életből kimegy, azaz meghal. *Kimúlik az árnyékvilágból. Egyszer mindnyájan kimúlunk.* V. ö. MÚLIK.

KIMULT, (ki-mult) ösz. mn. Aki bizonyos állapotból, különösen életből kiment, eltávozott. *Hivatalából kimult tiszt. Életből kimult öseink. A kimultak lelkeiért imádkozni.* V. ö. MULT, mn.

KIMUNKÁL, (ki-munkál) ösz. áth. 1) Munkálva kikészít, kiformál valamit. *A kerékgyártó kimunkálja a szekérnek részeit. A timár kimunkálja a bört.* 2) Munkálva kieszközöl valamit. *A rabnak elbocsáttatását kimunkálni.* V. ö. MUNKÁL.

KIMUNKÁLÁS, (ki-munkálás) ösz. fn. Munkálás általi kikészítése vagy kieszközlése valaminek. *Szerszámok kimunkálása. Szabadság kimunkálása.* V. ö. KIMUNKÁL és MUNKÁLÁS.

KIMUSTRÁL, (ki-mustrál) ösz. áth. A többi közől valamit, mint afféle alábbvalót vagy haszontalant, elvetendőt kiválaszt. *Kimustrálni a hibás lovakat. Kimustrálni a roszabb juhokat, ökröket.* V. ö. MUSTRÁL.

KIMUTAT, (ki-mutat) ösz. áth. 1) Mutatva kitüntet, látásra kitesz, kidug stb. valamit. *Fejét kimutatni az ablakon. Kimutatni az árukat a vásárlóknak. Kimutatni a könyvből bizonyos rajzokat a tanítványoknak.* 2) Valamit bizonyítványokkal, indokokkal fényre derít. *Okleveleklből kimutatni a törvényes kereset alaposságát. Jegyzékekből kimutatni a bevételeket és kiadásokat.* Átv. ért. *kimutatni a foga fehérét,* am. clárulni magát. 3) Visszatérő névmással, *magát kimutatni* am. bizonyos jeles tulajdonságok által kitüntetni. V. ö. MUTAT.

KIMUTATÁS, (ki-mutatás) ösz. fn. 1) Valaminek mutatás általi kitüntetése, láttatása. 2) Cselekvés, melynél fogva valamit bizonyitványok által hitelessé teszünk. *A kiadásoknak illető nyugtatványok általi kimutatása.* V. ö. KIMUTAT.

KIMUTATÓ, (ki-mutató) ösz. mn. és fn. Aki vagy ami valamit kimutat, különösen számszerént kitüntet. *Kimutató a havi bevételek és kiadásokról. Kimutató a törvényszék évi ügyszámáról.* Ez utóbbi ért. mint fn. máskép: *kimutatvány.*

KIMUTATOTT, (ki-mutatott) ösz. mn. Ami ki van mutatva vagy számitva. *Kimutatott követelés.*

KIMUTATVÁNY, (ki-mutatvány) ösz. fn. Jegyzék, irat, melyben valami számszerént kitüntetve van. V. ö. KIMUTATÓ.

KIMŰVEL v. —MÜVEL, (ki-művel) ösz. áth. Bizonyos testi, vagy szellemi tulajdonságot, képességet, tehetséget czélszerü eszközök és módok által kifejt, a tökélynek, ügyességnek bizonyos fokáig visz, kifinomit, kiképez. *A testet táncz, lovaglás, vívás által kimüvelni. Az ízlést zene, festészet, szobrászat, költészet által kimüvelni. Az észt tudományos könyvek olvasása, tanulás, buvárkodás által kimüvelni. Az akaratot erkölcsi jó példák, erények utánzása által kimüvelni.* V. ö. MŰVEL.

KIMŰVELÉS v. —MÜVELÉS, (ki-művelés) ösz. fn. Cselekvés, mely által testi vagy szellemi tehetségeinket kimüveljük, kiképzés. *A testnek kimüvelését előmozdító gyakorlatok. A lélek kimüvelésére fordított gond.* V. ö. KIMŰVEL.

KÍN, fn. tt. *kín-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—ja.* Molnár A. értelmezése szerént latinul: *cruciatus, tortura, tormentum*, tehát oly szenvedést jelent, melyet a testnek, illetőleg tagoknak csigázása, csavarása, tekerése okoz, milyennel t. i. a régi büntető bíróságok módja szerént a vádlottakat vallatták. E nyomon indulva, valószinü, hogy e szónak tiszta gyöke *in*, melyből a mozgást jelentő *inog, ingat* stb. származnak Ezen *in* gyök több szavainkban *h* elölhellettel meg van, ú. m. *hinta, hintál, hinba, hinbál, hintó, hinár;* a kérdésben levő szó elött pedig még keményebb lehelletté változván, alakult a *kin*, régiesen és tájdivatosan *kén, kén* szó. Az *in* gyökkel azonsága vagy legalább rokonsága kitünik abból is, hogy valamint ez, úgy *kín* szó is mélyhangu képzőket, illetőleg ragokat fogad el: *inog, ingás, ingat*, és: *kín, kínos, kínoz; kínnak, kínok* stb. A törökben *kin* am. gyülölet, ellenségeskedés, boszú; a persában pedig *khím* am. seb

(vulnus), és *khimsáh* (خيمشاه), melyet Vullers kétes szónak és ismeretlen kiejtésünek mond, am. bú, nyomor (moeror, aerumna. Kínosság?). Szoros ért. szenvedés, melyet erőtetett mozgás, különösen az inaknak tekerése, csavarása okoz. Innen Molnár A. szerént *kinoz*, am. subjicit quaestionibus, torquet; *kínzó eszköz* am. equuleus, azaz *inzó*, mozgató eszköz. Széles ért. nagy testi szenvedés, mely a testet gyötri, és szüntelen nyugtalanítja. *Kínt és halált szenvedni. Szörnyü kínokat okozó nyavalya. Kínokban fetrengeni. Aki az ördögnek szolgál, kínnal fizet neki.* (Km.). *Ezen emberek közt élni merő kín. Kínjában ordítani, nyelvét harapni, megbolondulni. A pokol kinjait kiállani.*

„Sok s nagy, amit szenvedek én,
Az avult kín új kínt szül."

Kisfaludy S.

Anyád kínja! népies közbeszédben annak mondják, kinek szavait, állitását mint hamisat, helytelent roszallják, tagadják.

KÍNA, (1), fn. tt. *kínát*. Délamérikai fa, melynek kérge a hidegláz ellen igen hathatós gyógyszer.

KÍNA, (2), fn. tt. *kínát*. Németes irással: *China*. Roppant nagyságu birodalom délkeleti Ázsiában, melyet a bennszülöttek *Csonkue* v. *Csunkoe* (a közép birodalma) vagy kevés változtatással: *Csunghoa* (a közép virága), néha *Thiancsau* (menny birodalma) néven is hínak. Másképen: a franczia kiejtés után *Sína*. L. ezt.

KÍNA (3), (azonosnak látszik *kíva* v. *kéva* törzsökkel *kíván* vagy *kéván* szóban); fn. tt. *kínát*. Régiesen: *kéna*, melyből származott: *kénál*. ‚Kína' szó különösebben Dunán túl divatozik, de másutt sem egészen szokatlan, s am. kedveskedés, mely által valakinek valamit elfogadás végett ajánlanak. *Köszönöm a keetek kináját*, azaz szives ajánlását. Azért a *kína* ezen ajánló szóval jár: *tessék*, v. *nem tetszik?* köznépiesen: *nem kell?* azaz *nincs kedved hozzá?* mert a kell eredetileg am. *kedves, tetszik*. V. ö. KELL. Ezen értelemből az tünik ki, hogy *kína* származásához hűbben: *kéna*, és gyökeleme a kedélyre vonatkozó *ke*, melyből *kény, kéj, ked, kegy* is, magashangu képzéssel, *kíván* v. *kéván* pedig mélyhangúval ered. És igy *kéna* am. másnak kedvére, kényére tett ajánlat, s *kénálni valamivel valakit*, am. kényére, kedvére hagyni, hogy használja amit ajánlanak neki. Némelyek értelmezése szerént: *kénál* am. *nékál*, melynek gyöke volna az ajánló *ne!* v. *nesze!* minthogy a kinálás ezen szócskával is szokott történni. E szerént *kénál* elemezve lenne: *ne-kál, ne-og-ál*, mint a *no* biztatóból lett *no-og-at, nógat*.

KINADÉK, (kina-dék) fn. tt. *kinadék-ot*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Kínafa kérgéből készitett gyógyszer. (Chinina).

KINÁDOL, (ki-nádol) ösz. áth. Nádolva kiegészit. V. ö. NÁDOL.

KINAGYOL, (ki-nagyol) ösz. áth. Valamit nagyjából kifarag, kiidomit. *Kinagyolni a gerendának való fákat. Kinagyolni a bőröket*, am. kaszával, azaz timárkéssel a szőrt, gyapjút levakarni, lefaragni rólok.

KINAGYOLÁS, (ki-nagyolás) ösz. fn. ldomító faragás, mely által kinagyolnak valamit. V. ö. KINAGYOL.

KINAGYÖKÉR, (kina-gyökér) ösz. fn. Persiában és Kínában tenyésző tukma (china-smilax) nevü növény gyökere, mely az amérikai kínafa gyökerétől különbözik.

KINAHÉJ, (kina-héj) ösz. fn. Az amérikai kínafa héja, kérge, mely a hidegláz ellen közhasználatu gyógyszer.

KÍNAI, (kína-i v. sína-i) mn. tt. *kínai-t*, tb. —*ak*. Kína v. Sína nevü roppant nagy birodalomból való; ott termett, ott készített; azt illető, arra vonatkozó. *Kínai lakosok, népek. Kínai mákony, porczellán. Kínai fal. Kínai történelem.*

KÍNÁL, KINÁL, (ké-n-a-al) áth. m. *kínál-t*. Elemzésére nézve l. KÍNA, (3). Kedveskedésképp valakinek odaajánl valamit, hogy azt kénye kedve szerént használja, vagy fogadja el. *A vendéget székkel, étellel, itallal kínálni*, vagy *a vendégnek széket, ételt italt kínálni;* de az első kifejezés divatozóbb. *Megkínálni. Valakit pénzzel, szabad szállással megkínálni. Nem kell engem kínálni, magamtól is hozzá nyúlok én. A fáradt utast pohár borral megkínálni.* Néha széles ért. am. ajánlva dicsér, hogy eladjon valamit vagy túladjon valamin. *A kalmár áruit kínálja a vásárlóknak. Borait mindenkinek kínálja. Olcsó, jutányos áron kínálni valamit. Leányát feleségül kínálni.* A törvénykezésben, újabb korban szabatosságra vergődött ezen kifejezés: *esküt kínálni az ellenfélnek* vagy *esküvel megkínálni valakit* am. bizonyítékok teljes vagy némi hiányában az ellenfelet felszólítni, hogy tegye le az esküt saját állitása mellett, s akkor a kináló elismerendi az esküvő igazságát. Másként: *esküt átengedni*. Különbözik: *esküt ajánlani*, mely azt teszi, hogy a fél maga igéri, hogy az esküt leteszi, ha az ellenfél beleegyezik, vagy a biró odaitéli. *Az esküt visszakínálni* pedig azt jelenti, hogy az, kinek az eskü elsőbben kínáltatott, ezt nem fogadja el, hanem a felszólitónak engedi vissza, hogy ez tegye le a hitet. Innen a háromféle eskü, a) *kínált*, b) *ajánlott*, c) *visszakínált eskü*.

KÍNÁLÁS, KINÁLÁS, (ké-n-a-al-ás) fn. tt. *kínálás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. 1) Sziveskedés, kedveskedés, melynél fogva valakit kínálunk valamivel. *Kínálásra enni, inni valamit. Némely gazdának szokása a kínálás.* 2) Szélesb ért. felszólítás, mely által bizonyos jószágot, árút eladásul ajánlunk. V. ö. KÍNÁL.

KÍNÁLAT, KINÁLAT, (ké-n-a-al-at) fn. tt. *kínálat-ot*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Azon tárgy, melyet kínálva ajánlunk, kínált valami. *Elfogadni, megköszönni a kínálatot*. V. ö. KÍNÁL.

KÍNÁLGAT, KINÁLGAT, (ki-n-a-al-g-at) áth. és gyak. m. *kínálgat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *kínál-*

gass. Gyakran, többször, folytonosan kínál. *A vendégeket különféle borokkal kínálgatni.* V. ö. KÍNÁL.

KÍNÁLGATÁS, KINÁLGATÁS, (ké-n-a-al-gat-ás) fn. tt. *kínálgatás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. A szivességnek vagy ajánlásnak azon szokásos módja, melynél fogva valaki gyakran, többször kínál valakinek valamit. V. ö. KÍNÁL.

KÍNÁLKOZÁS, KINÁLKOZÁS, (ké-n-a-al-koz-ás) fn. tt. *kínálkozás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés vagy állapot, midőn valaki vagy valami kínálkozik.

KÍNÁLKOZIK, KINÁLKOZIK, (ké-n-a-al-koz-ik) k. m. *kínálkoz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *kínálkozzál*. 1) Személyről mondják, midőn ajánlkozik, hogy másnak kedveért, szolgálatára szivesen kész tenni valamit. *Barátjának pénzével, segitségével kínálkozik. Uti társul, kísérőül kínálkozni valakinek.* 2) Szolgálatát bizonyos föltétel alatt ajánlja. *Tisztviselőül, cselédül kínálkozni. Hosszu útra bérkocsisul kínálkozni.* 3) Átv. ért. mondják oly dolgokról, melyek kedves, tetszetős, az érzékeknek, és kedélynek hizelgő tulajdonságaik által mintegy ajánlkoznak. *Az ízléssel készített ételek, italok kínálkoznak az étvágyas gyomornak. Ez a vidék szinte kínálkozik, hogy tovább mulassunk rajta.* V. ö. KÍNÁL.

KÍNÁLT, KINÁLT, (ké-na-al-t) mn. tt. *kínáltat*. Amit vagy akit kínálnak, ajánlanak valakinek. *Kinált árú. Kinált étel. Kinált eskü.* L. KÍNÁL alatt.

KÍNATÁL, (kína-tál) ösz. fn. Új alkotásu szó, mely épen annyit tesz, mint az ismertebb *komatál*, vagyis oly tál vagy tányér, melyben az ismerősök, jó barátok és barátnők bizonyos innepeken, kivált husvét és pünkösd napjain egymásnak holmi nyalánkságokat, ennivalókat, pl. piros (hímes) tojást, mézes kalácsot, palaczkban bort stb. leginkább fiatal leánykák (10—20 évesek) által küldenek; néhutt azon különös szokás mellett is, hogy aki a küldeményből valamit kiválaszt, helyébe más valamit, pl. pénzt teszen.

KINCS, (török és persa nyelven *kends*, arabul *kenz*, ismét törökül *khazine, khazna, hazna)*; fn. tt. *kincs-ét*, harm. szr. —*e*. Régiesen *kéncs*. „Mert hol vagyon te kéncsed, ott vagyon te szüved is.“ Müncheni codex. De ‚kincs‘ is. „És Holofernesnek valamene (valamennyi) kincse volt.“ Góry-codex. Tájdivatosan is eljön *kéncs*:

„Az én szeretőmnek nincsen
Sem szép kőháza, sem kéncse,
Elég kéncs, ha ingöm szeret,
Én megelégszöm hát vélle.“

Székely népdal. (Kriza J. gyüjt.).

Ha tekintetbe veszszük, hogy minden népnél, amit kincsnek nevezünk, a legkedvesebb, legdrágább birtok, mely a kéjt, kényt leginkább csiklandozza és kielégíti: ennél fogva kétségtelen, hogy a *kincs* eredetileg és elemezve *kéncs* v. *kénycs*, melynek gyökeleme a kedélyre vonatkozó *ke*, melyből fokozatosan lett: *ke-eny* am. *kény*, végre eszközt jelentő *cs* képzővel *kénycs*, mint: *lom, lomcs, loncs; rom, romcs, roncs; kam, kamcs, kancs, kancsi, kancsal; kap, kapcs; gör, görcs* stb. Betü szerént tehát a *kincs* oly vagyont jelent, mely a kéjt, kényt leginkább kielégíti, mely a birtokvágynak legkedvezőbb, legkellőbb. Szokott ért. pénz, és más drágaságok, melyek a birtokot képviselik, s melyek a földi boldogságnak kellékei. *Dárius kincse. Világ kincse. Királyi, országos kincsek. Kincseket gyüjteni, halomra rakni. Kelletlen ott a kincs ahol egészség nincs.* (Km.). Szélesb ért. akármiféle birtok, mely a maga nemében jeles, drága, válogatott. *A fínom borokkal töltött pincze valódi kincs. Legkedvesebb kincse a könyvtár.* Átv. ért. a nyájas szeretők nyelvén: *kincsem, édes kincsem, drága kincsem*, am. igen szeretett és féltett kedvesem; sőt a nyájas szólitást igen szerető magyar nép ezt általánosan alkalmazza akárkire, ha kedvesen akar szólani. *Hová megy, kincsem? Vegyen almát, kincsem. Ide jöjön, kincsem.*

„Drága kincsem, galambocskám,
Csikóbőrös kulacsocskám.“

Csokonai.

KINCSÁSÁS, (kincs-ásás) ösz. fn. Ásás, a föld alá rejtett kincsnek, illetőleg pénznek keresése végett.

KINCSÁSÓ, (kincs-ásó) ösz. fn. Személy, ki a földet ássa, és kincset keres benne, máskép: *pénzásó, pénzkereső, kincskereső.*

KINCSÉDMAJOR, puszta Sopron m.; helyr. —*major-ba*, —*ban*, —*ból*.

KINCSEG, puszta Veszprém m.; helyr. *Kincseg-re*, —*én*, —*ről*.

KINCSÉL, (kény-cs-él) áth. m. *kincsélt*. Kincset gyüjt.

KINCSERSZEG, erdélyi falu Alsó Csikszékben, helyr. *Kincserszeg-re*, —*én*, —*ről*.

KINCSÉS, (1), (kény-cs-és) mn. tt. *kincsés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. 1) Kincscsel bővelkedő; ezüstöt, aranyat termő. *Kincses bányák, hegyek. Kincses király.* A régieknél: *kincses Buda, kincses Erdély.* 2) Miben a kincset tartják. *Kincses szekrény, láda. Kincses ház.* V. ö. KINCS.

KINCSÉS, (2), puszta Ung m.; erdélyi falu Torda m.; helyr. *Kincsés-re*, —*én*, —*ről*.

KINCSÉSÉDIK, (kény-cs-és-éd-ik) k. m. *kincsésed-tem*, —*tél*, —*ett*. Folytonosan több és több kincsnek birtokába jut; gazdagodik. V. ö. KINCS.

KINCSÉSÍT, (kény-cs-és-ít) áth. m. *kincsésített*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*eni*. Valakit kincsessé tesz, azaz kincsek birtokába juttat, gazdagít.

KINCSÉZ, (kény-cs-éz) áth. m. *kincsez-tem*, —*tél*, —*ett*, par. —*z*. 1) Kincset, vagy kincseket gyüjt, szerez. „Ne akarjatok kencsezni magatoknak kencset földön.“ Nádor-codex. „Ne akarjatok kéncseznetek tü magatoknak kéncseket földön.“ (Müncheni

cod. Máté. 6.) 2) Átv. ért. halmoz, gyűjt. *A bűnös veszedelmet kincsez magára.* 3) Valakit kedveskedésből, szerelemből kincsének, kincsem-nek czímez. *A nyájaskodó legény kincsezi kedvesét.*

KINCSHÁZ, (kincs-ház) ösz. fn. Szoros ért. ház, melyben valamely dúsgazdagnak, királynak, országnak stb. kincsei lerakvák, kincstár. *Királyi, császári, országos kincsház.*

KINCSI, erdélyi falu Küküllő m.; helyr. *Kincsi-be, —ben, —ből.*

KINCSŐR, (kincs-őr) ösz. fn. Személy, illetőleg tiszt, hivatalnok, ki az öszvegyüjtött kincseket, drágaságokat őrzi, kincstárőr. *Családi, fejedelmi, birodalmi kincsőr.*

KINCSTÁR,(kincs-tár) ösz. fn. Tár, azaz ház vagy teremek, melyekben bizonyos személynek vagy testületnek, vagy országnak kincsei tartatnak. *Császári kincstár. Magyar nemzeti kincstár.* Szélesb ért. az állodalom jószágainak, ingó és ingatlan vagyonának öszvege. *Magyar korona kincstára. A kincstárból fizetni az ország tisztviselőit.*

KINCSTÁRI, (kincs-tári) ösz. mn. A kincstárhoz tartozó, azt illető, arra vonatkozó. *Kincstári jószágok, jövedelmek. Kincstári tisztek, kincstári ügyvéd.* V. ö. KINCSTÁR.

KINCSTÁRJEGY,(kincs-tár-jegy) ösz. fn. Utalvány a kincstárra, (papírpénz faja).

KINCSTÁRNOK, (kincs-tárnok) ösz. fn. Általán, valamely kincstárra felügyelő személy, tisztviselő. Szoros ért. az ország, állodalom kincstári hivatalának főnöke, főtárnokmester.

KINCSTÁRŐR, (kincs-tár-őr) ösz. fn. Személy, illetőleg hivatalnok, ki a kincstárban öszvegyüjtött drágaságok, ú. m. pénzek, régi edények, fegyverek stb. fölött őrködik. *A magyar nemzeti Muzeum kincstárőre.*

KINCSTARTÓ, (kincs-tartó) ösz. fn. l. KINCSTÁRNOK.

KINCSVÁGY, (kincs-vágy) ösz. fn. Kincs, különösen sok pénz birtokaért sovárgó vágy.

KINDÉR, fn. tt. *kindér-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* Balatonmelléki tájszó, am. örvény, feneketlen mélység. Talán am. *gindér, göndör*, mintegy göndörödve gyűrűdző víz?

KINEMEZÉL, (ki-nemezél) ösz. áth. Valami ruhaneműt, különösen lábbelit nemezféle kelmével kibéllel. *Kinemezelni az útravaló téli csizmákat, czipőket.* V. ö. NEMEZ.

KINESZEZ, (ki-neszez) ösz. áth. Neszezve kifürkész, kimatat.

KÍNESZKÖZ, (kín-eszköz) ösz. fn. Mindenféle eszközök, melyek valaha kínzásra használtattak vagy jelennen is használtatnak, pl. a régi vallatásoknál a tüzes vas, forró víz, a kivégeztetéseknél kerékben törés, lófarkra kötés, stb.

KINEVEL, (ki-nevel) ösz. áth. Lásd: KINÖVESZT.

KINEVET, (ki-nevet) ösz. áth. Nevetve kigúnyol, kiesúfol. *Kinevetni valakit bolond beszédei, tarka öltözete miatt.* Néha am. bolondnak tart, tréfát üz valakiből.

„Azt esküszi, hogy szeret,
Egyet fordúl, s kinevet." Népd.

Nagyobb fokon: *kikaczag.*

KINEVETÉS, (ki-nevetés) ösz. fn. Nevetéssel párosult kigúnyolás, kicsúfolás. Nagyobb fokon: *kikaczagás.*

KINEVEZ, (ki-nevez) ösz. áth. Felsőségi, nevezetesen fejedelmi, kegyúri, főnöki, elnöki stb. jogánál és hatalmánál fogva valakit bizonyos ranggal, czímmel, hivatallal, működési joggal stb. felruház. *Főispánokat, püspököket kinevezni a magyar király jogaihoz tartozik. Kinevezni valakit tanárnak, bírónak, tisztviselőnek.*

KINEVEZÉS, (ki-nevezés) ösz. fn. Felsőségi joggyakorlás, rendelés, mely által valakit kineveznek valamire, vagy valaminek. V. ö. KINEVEZ.

KINEVEZŐLEVÉL, (ki-nevező-levél) ösz. fn. Felsőség által kiadott okmány, rendelvény, melynek erejénél fogva kineveznek valakit. V. ö. KINEVEZ.

KINEVEZTETÉS, (ki-neveztetés) ösz. fn. ‚Kineveztetik' külszenvedő igétől, am. felsőbb kinevezésnél fogva valamely hivatalnak vagy czímnek elnyerése. *Főispánná kineveztetése nem valamely pártolás, hanem saját érdemeinek eredménye.*

KINÉZ, (ki-néz) ösz. áth. és önh. 1) Nézés által kitud, kitanúl valamit. *Első pillanatra kinéztem belőle, hogy hamis ember.* 2) Valamit nézve, azaz szemügyre véve, a többi közől kitűz, kijelöl, kiválaszt. *Négy csikót néztem ki magamnak a ménesből.* 3) Valakit nézve, merően rá függesztett szemekkel, kimenésre kényszerít. *Kinézni valakit a vendégteremből.*

Önhatólag tárgyesetes név nélkül am. belülről kifelé néz. *Kinézni az ablakon. Kinézni az utczára.* Néha am. kimegy valamit megnézni, szemügyre venni. *Nézz ki a kertbe, mit csinálnak a munkások. A kutyaugatásra kinézni.* Németes, és hibásan elterjedt mondások: *Jól néz ki, roszul néz ki*, ezek helyett: *jó szinben van, rosz szinben van.* Nem magyaros kifejezések az ilyenek is: *ez az étel jól néz ki*, azaz izletesen készült, kivánatos külsejü; *jól néz ki a magyar ruhában*, azaz szép, illik neki.

KINÉZÉS,(ki-nézés) ösz. fn. 1) Cselekvés, midőn valahonnan kifelé nézünk. *Gyakori kinézés az ablakon.* 2) Nézés végetti kimenés. 3) Kilátás; l. ezt. 4) Használtatik németesen e helyett: szín, külső, forma. *Kinézése nem rosz*, am. a szine, külseje nem rosz, nincs rosz színben.

KINÉZET, (ki-nézet) ösz. fn. Kinézés (kilátás) elvont értelemben. *Innen a kinézet nekem jobban tetszik mint amonnan.*

KÍNFA, (kín-fa) ösz. fn. Facszköz, pl. kerék, csiga, karó, melyet kínzásul használnak. Különösen kereszt. *Kínfára feszíteni valakit. Kínfán meghalni.*

KÍNFAKGATÁS, (kín-fakgatás) ösz. fn. l. KÍNVALLATÁS.

KINGA, női kn. tt. *Kingát.* Kunigunde. (Német eredetű, a régi *kuno*, ma *kühn*, és *Gund* (hölgy) szókból, tehát, bátor hölgy).

KÍNHALÁL, (kín-halál) ösz. fn. Kinzás, kinzószerrel okozott halál, pl. midőn valakit kerékben törnek, mozsárban öszvezúznak, karóra húznak, keresztre feszítenek stb.

KININCS, (ki-nincs) ösz. fn. tt. *kininces-ét.* A kétfalkások seregébe, és tízhímesek rendébe tartozó növénynem; bokrétája egyszirmu, tojáskerek, homorú a vitorla helyén; szárnyai és csónakja nincsenek; hímszálai tövön mind összenőttek. Hüvelye két magvu, görbe. (Amorpha). *Cserjés kininces.* (A. fruticulosa). A hellen név annyit tesz, mint: képetlen, minek *képe nincs*; tehát innen is húzathatott össze: *képnincs, kénincs, kininces.*

KINÍZS, l. KINYÍZS, és KENÉZ.

KINJA, (Jenőfalva) puszta Fehér m.; helyr. *Kinjá-ra, —n, —ról.*

KÍNKERÉK, (kín-kerék) ösz. fn. Keréknemü kínzó eszköz. *Az elitélt gonosztevőt kínkerékben törni.*

KÍNLÓDÁS, (kín-ol-ó-d-ás) fn. tt. *kínlódás-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* Szenvedő állapot, midőn valaki kínlódik. *A karóra húzott, vagy elevenen nyúzott ember kínlódásai.* V. ö. KÍNLÓDIK.

KÍNLÓDIK, KINLÓDIK, (kín-ol-ó-d-ik) belsz. m. *kinlód-tam, —tál, —ott.* Törzsöke az elavult *kínlik,* am. kínban szenved, kínja van. Kínlódik pedig am. kínt szenvedő állapottal vesződik, vagy magát kínozva bajlódik valamivel. *Kínlódik a karóra húzott, mozsárban törött ember. Éles, szakgató betegségben kínlódni. Valamely nehéz, sulyos munkával kínlódni. Gonosz férjjel, rosz gyermekekkel kinlódni.* V. ö. KÍN.

KINN, l. KÜNN.

KINNLEVŐ, (kinn-levő) ösz. mn. Ami kinn van, amire nézve másoknál igényünk, követelésünk van. *Kinnlevő adósság, tartozás.*

KÍNOS, KINOS, (kín-os) mn. tt. *kínos-t* v. *—at,* tb. *—ak.* Kínnal járó, kínt okozó. *Kínos vallatások. Kínos büntetés, halál. Kínos fájdalmak, szakgatások. Kínos műtét alá vetni magát.* Néha szelidebb értelemben am. vesződséges, bajos. *Kínos utazás. Kínos a szegény ember élete. Kínos dolog a sürü jégzaj között átvergődni.* V. ö. KÍN.

KÍNOSAN, KINOSAN, (kín-os-an) ih. Kínos módon, kínokat szenvedve; vesződve, bajlódva, nagy nehezen.

KÍNOSSÁG, (kín-os-ság) fn. tt. *kínosság-ot,* harm. szr. *—a.* Kínos állapot, kínos tulajdonság.

KÍNOZ, KINOZ, (kín-oz) áth. m. *kínoz-tam, —tál, —ott* v. *kínzott,* par. *—z,* htn. *—ni* v. *kínzani.* 1) Szoros ért. valakinek testét, különösen tagjait gyötri. *Tüzes vassal, forró vízzel, csigával, kerékkel, csípővasakkal kínozni a vádlottat.* 2) Szélesb ért. testet vagy lelket megrázkodtató szenvedésekkel illet. *Erős munkával kínozni a cselédeket. Veréssel, koplalással, börtönnel kínozni valakit. Szüntelen ijesztéssel, fenyegetéssel kínozni. Testét nyavalya, lelkét gonosz öntudat kínozza.* 3) Szelídebb ért. bajt, vesződséget okoz. *Kérlek, gyerekek, ne kínozzatok.* V. ö. KÍN.

KÍNOZÁS, KINOZÁS, l. KÍNZÁS.

KINŐ, (ki-nő) ösz. önh. 1) Növe kibújik, kitünik valahonnan, kisarjadzik, kihajt. *A lebotolt füz derekából sürüen kinőnek az ágak. A levágott fa tövéből szép hajtások nőttek ki. Leesett körme újra kinőtt.* 2) Hibásan nő, azaz termete idomtalanná alakúl. *A gyönge alkotásu ifjak és leányok könnyen kinőnek. A sok ülésben kinőtt.* 3) Növés által bizonyos állapotból kijön. *Kinőni a gyermekkorból. Kinőni a bábuzásból.* 4) Növés miatt előbbi ruhájába nem fér. *A fiú egy év alatt minden öltönyéből kinőtt.* V. ö. NŐ, ige.

KINŐTT, (ki-nőtt) ösz. mn. 1) Ami növe kikelt, kibújt. *A fa tövéből kinőtt sarjadékok.* 2) Aki hibásan nőtt. *Kinőtt leányka, fiú.* 3) Növés által bizonyos állapotból kijött. *Mesteri paczka alól kinőtt ifjak.* 4) Aki növés következtében öltönyébe nem fér. *Gyermeki czipőből kinőtt leány.*

KINÖVÉS, (ki-növés) ösz. fn. 1) Állapot, midőn valami v. valaki kinő. 2) Azon sarjadék, mely kinőtt. *A fatőnek kinövéseit lemetélni.* 3) A növő állati testnek hibás kifejlése. V. ö. KINŐ.

KINÖVESZT, (ki-növeszt) ösz. áth. Kinövését eszközli.

KÍNPAD, (kín-pad) ösz. fn. A régi törvényszékeknél padforma készület, melyre a vádlottat ráfektették, és inait kifeszítették, hogy fájdalmában, kínjában kénytelen legyen vallani. Átv. ért. állapot, midőn valaki félelmek és fenyegetések által szorongattatik.

KÍNSZENVEDÉS, (kín-szenvedés) ösz. fn. Szenvedés, melyet a szoros értelemben vett kínok okoznak. *Krisztus kínszenvedése,* midőn ostorozták, tövissel koronázták, és keresztre feszítették. *Krisztus kínszenvedésére kérlek.* V. ö. KÍN.

KÍNSZER, (kín-szer) ösz. fn. 1) Általán minden szer v. eszköz, mely által az embereket, vagy más állatokat is kínozzák, pl. sütögetés, nyúzás, karózás, fölfeszítés stb. 2) Fölcsercltetik ‚kényszer' szóval; lásd ezt.

KÍNSZERGET, (kín-szerget) ösz. áth. és gyak. Valakit folytonos, gyakori kínszerek által sürget, valamire birni akar. *Hosszas koplaltatás, börtönözés, gyakori verés által kínszergetni valakit.*

KÍNSZERÍT, (kin-szerü-ít) ösz. áth. Valakit kínszerü cselekedettel reávesz, hogy valamit tegyen. *Vallásra kínszeríteni a bünöst. Veréssel, csigázás által kínszeríteni valakit, hogy büntársait megnevezze.* Ezen szónak lényege a szoros értelemben vett kín és kínzás. Különbözik tőle a szélesb értelmü *kényszerít,* mely tulajdonkép: *kényszorít,* azaz, a szabad önkényt megszorítja, s olyasmit tenni sürget, mi kényünk ellen van. V. ö. KÉNYSZERÍT.

KÍNSZERÍTÉS, KINSZERITÉS, (kín-szerítés) ösz. fn. Cselekvés, erőszakolás, midőn valakit kínszer által birunk valamire. *Törvényszéki kínszerítés.* V. ö. KÉNYSZERÍTÉS.

KÍNTAT, (kín-tat) áth. m. *kíntat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *kíntass.* Kínt v. kínokat szenvedtet valaki által.

KÍNTET, tájdivatos, pl. Szabó Dávidnál is eléjön, e helyett : *kénytet.*

KINTORNA, fn. tt. *kintornát.* Igen hasonlít az olasz *chitarra,* franczia *guitare* v. *guitarre,* hellén *cithara* szókhoz, s alkalmasint ezek valamelyikéből módosult. Már a Góry-codexben olvassuk : „És mind annép örül, és vigad vala, asszonyi állatokkal, és szűzekkel, ifiakkal és vénökkel, orgona szóval, *kintornával*, és mind egyéb vigasztaló állatokkal, dicsérvén az úristent". Régi magy. Nyelveml. IV. kötet. 61. lap. Régi lantféle húros zeneszer, melyet ujjakkal pengetnek. Egyébiránt ezen név általános jelentésü, s tréfásan mondják minden húros, és tekerő zeneszerről, különösen a házaló zenészek sípládájáról.

KINTORNÁL, (kintorna-al) önh. m. *kintornál-t.* Kintornán játszik. Tréfásan am. valamely rosz hangszert penget vagy csikorogtat, vagy húz. *Csavargó hárfások, vak koldusok kintornálnak a vásárban.*

KINTORNÁLÁS, (kintorna-al-ás) fn. tt. *kintornálás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a.* Kintornán való játszás, zenélés. Tréfás és gúnyos ért. fülsértő, csikorgó hegedülés, lantolás stb. *Utczai, vásári kintornálás. Koldúsok kintornálása.*

KÍNVALLÁS, (kín-vallás) ösz. fn. Kínszenvedés, kínos állapotban levés.

KÍNVALLATÁS, (kín-vallatás) ösz. fn. A régi törvényszékeken divatozott vallatási mód, midőn a vádlott bünöst kínszerek által csikorították, hogy igazat valljon.

KÍNVALLATÓ, (kín-vallató) ösz. fn. Törvényszéki tiszt vagy szolga, pl. hóhér, börtönész, ki a vádlott bünöst kínzó szerek által csigázza, és szorongatja, hogy vallomást tegyen. V. ö. KÍNVALLATÁS.

KÍNZÁS, (kín-oz-ás) fn. tt. *kínzás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a.* Cselekvés, mely által kínoznak valakit vagy valamit. *Rabok, elitéltek kínzása.* V. ö. KÍNOZ.

KINZAT, (kin-oz-at) fn. tt. *kinzat-ot*, harm. szr. —*a.* Kínos állapot, midőn valakit kínoznak. Eléjön a régi halotti beszédben : „És pokol kinzotjától." (írva : kinzotviatvvl).

KÍNZÓ, (kin-oz-ó) mn. tt. *kínzó-t.* 1) Aki kínoz vagy amivel kínoznak valakit vagy valamit. *Rabokat kínzó börtönőrök, hóhérok. Lovakat kínzó hajóvontatók. Kínzópad.* 2) Ami kínokat okoz. *Kínzó szerek. Testet, lelket kínzó fogságban szenvedni.* 3) Mint főnév jelent személyt, kinek természete vagy hivatása másokat kínozni, pl. a hóhérnak, midőn a felakasztandót kerékben töri.

KINYAL, (ki-nyal) ösz. áth. 1) Nyalva kiszí, kihörpöget valamit. *A kanálból kinyalni a mézet.* 2) Nyalva kitisztít, kicsinosít valamit. *Az eb kinyalja a zsíros tányért. A medve kinyalja a kölykét, a tehén a borját.* Innen átv. ért. *kinyalni magát* am. kimosdani, kicsinosulni. *Az a kóczos piszkos fiú hogy kinyalta magát a városban!* V. ö. NYALKA.

KINYALÁS, (ki-nyalás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamely ember vagy más állat kinyal valamit. V. ö. KINYAL.

KINYALOGAT, (ki-nyalogat) ösz. gyak. áth. Gyakran, folytonosan vagy lassacskán kinyal valamit. V. ö. KINYAL.

KINYARGAL, (ki-nyargal) ösz. önh. Nyargalva kirándúl valahová vagy valahonnan. *Kinyargalni a mezei munkásokhoz. A közelgő ellenség elől kinyargalni a városból.* V. ö. NYARGAL.

KINYARGALÁS, (ki-nyargalás) ösz. fn. Nyargalva kirándulás. V. ö. KINYARGAL.

KINYER, (ki-nyer) ösz. áth. Ami másnak kegyétől, akaratától függött, vagy hatalmában, birtokában volt, azt bizonyos működés, erőfeszítés által kieszközli magának. *A nő bocsánatot és szabadságot nyert ki fogoly férjének. A hatóságtól, biráktól valamit kinyerni.* V. ö. NYER.

KINYERÉS, (ki-nyerés) ösz. fn. Valakinek kegyétől valaminek kieszközlése.

KINYES, (ki-nyes) ösz. áth. Nyesve kivág, kimetsz.

KINYESÉS, (ki-nyesés) ösz. fn. Nyesve kivágás, kimetszés.

KINYILATKOZIK, (ki-nyilatkozik) ösz. k. 1) Személyről mondva, am. nyiltan, világosan kimondja, mit gondol, mint vélekedik bizonyos tárgyról, ügyről. 2) Mondják rejtett, eddig nem tudott dologról, midőn nyilvánosságra, tudomásra jön. *Mit most még nem tudunk, idővel majd kinyilatkozik.*

KINYILATKOZTAT, (ki-nyilatkoztat) ösz. áth. Ismeretlen, titkos, nem tudott dolgot kiderít, nyilvánossá tesz, köztudomásra hoz. *Sokáig titkolt szándékot, tervet kinyilatkoztatni.* Hitvallási, különösen keresztényi ért. oly vallási tanokat jelent és hirdet ki, melyeket a korlátolt emberi ész nem képes feltalálni, pl. hogy az Isten lényegében egy, személyében három. *A keresztény embernek kötelessége hinni, amit Krisztus urunk kinyilatkoztatott, és az apostolok hirdettek.*

KINYILATKOZTATÁS, (ki-nyilatkoztatás) ösz. fn. Cselekvés, melynél fogva valaki kinyilatkoztat valamit. Különösen hitvallási, és keresztényi ért. oly tanoknak kijelentése, melyeket az emberi ész föllelni nem képes.

KINYÍLIK, (ki-nyílik) ösz. k. 1) Ami csukva, zárva, betéve volt, kitárul. *Kinyílik a kapu, ajtó, ablak. Kinyílik a láda, szekrény. Kinyílik a könyv.* 2) Ami be volt kötve, kibomlik. *Kinyílik az erszény, zsák, tarisznya. Kinyílik a roszul gombolt ruha.* 3)

Átv. ért. a szemről, és észről mondva am. világosan lát, vagy öntudatra jön, vagy felfog valamit. *Kinyíltak a szemei. Kinyílt az esze.*

KINYILVÁNÍT v. —NYILVÁNIT, (ki-nyilvánít) ösz. áth. Nem csinál titkot, hanem kihirdet, köztudomásra ad valamit. *Népgyüléseken, közhelyeken, hírlapok által kinyilvánítani valamely indítványt, tervet.*

KINYILVÁNÍTÁS v. —NYILVÁNITÁS, (ki-nyilvánítás) ösz. fn. Hirdetés, mely által kinyilvánítunk valamit; köztudomásra juttatás.

KINYILVÁNODIK, (ki-nyilvánodik) ösz. k. Bizonyos jelenségek által mintegy nyilvánossá, köztudomásuvá teszi magát. *Tetteiből, beszédéből kinyilvánodik, hogy . . .*

KINYILVÁNÚL, (ki-nyilvánúl) ösz. önh. l. KINYILVÁNODIK.

KINYÍR, (ki-nyír) ösz. áth. Szoros ért. ollóval vagy ollónemü eszközzel kimetsz valamit. *Az üstökből kinyírni egy fürtöt. A juh gyapjából mutatványul kinyírni egy tincset.*

KINYÍRÁS v. —NYÍRÉS, (ki-nyírás v. —nyírés) ösz. fn. Ollóval vagy ollónemü eszközzel kimetszés.

KINYIRBÁL, (ki-nyirbál) ösz. áth. 1) Gyakran nyírva kimetélget, kivagdos valamit. *Kinyirbálni a papiros széleit.* 2) Midőn a siró hangot jelentő *nyí* v. *nyír* gyöktől származik, Mátyusföldén am. rimánkodva, síva ríva kikunyorál valamit. Leginkább a gyermekekről mondják. V. ö. NYIRBÁL.

KINYIRBÁLÁS, (ki-nyirbálás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kinyirbálunk.

KINYIRKÁL, (ki-nyirkál) ösz. áth. és gyak. Nyirkálva, azaz gyakran, többször nyírva kimetél valamit. *A kötényt csipkésen kinyirkálni. A maradékgyolcsból foltoknak valókat nyirkál ki.* V. ö. NYIRKÁL.

KINYIRKÁLÁS, (ki-nyirkálás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kinyirkálunk.

KINYISZÁL, (ki-nyiszál) ösz. áth. Nyiszálva kimetsz.

KINYIT, (ki-nyit) ösz. áth. Ami be volt csukva, zárva, téve, kitárja. *Kinyitni a kaput, ajtót, ablakot. Kinyitni a szekrényt, ládát. Kinyitja a szemét, száját.* Átv. ért. *kinyitni a fület*, am. figyelmesen hallgatni. Különösen szőlőmivelésnél am. a tőlre befödött tőkéről a földet elhárítja. V. ö. NYIT.

KINYITÁS, (ki-nyitás) ösz. fn. Cselekvés, midőn kinyitunk valamit. V. ö. KINYIT.

KINYÍZS, KIS—, NAGY—, faluk Abaúj m.; hely. *Kinyízs-re, —en, —ről.*

KINYOM, (ki-nyom) ösz. áth. 1) Általán, nyomva kitol, kiszorít valahonnan valakit v. valamit. *Az erősebb párt a gyöngébbiket kinyomta a gyülésteremből.* 2) Valaminek belét nyomás által kiszorítja. *Kinyomni a hurka bélét. Kinyomni a czitrom levét. Kinyomni a szivacsból a vizet.* 3) Nyomva kiformál, kialakít valamit. *Kövön, fán kinyomni a betüket, képeket.* 4) Lábbal nyomva kiszorít előbbi helyéből valamit. *Kinyomom a béledet.* V. ö. NYOM.

KINYOMÁS, (ki-nyomás) ösz. fn. 1) Általán cselekvés, melynél fogva kinyomnak valakit v. valamit. 2) Különösen valamely test belsejének nyomás általi kiszorítása. 3) Átv. ért. oly beszéd vagy irásmód, vagy rajz, mely az eléadandó tárgynak mintegy képét adja. *Hív kinyomása valamely gondolatnak, képnek.* 4) Átv. ért. jelek az arczon, melyek bizonyos érzelmeket, indulatokat, szenvedélyeket fejeznek ki. *Haragnak, szomoruságnak kinyomásai.*

KINYOMAT, (1), (ki-nyomat) ösz. fn. Átv. ért. valaminek külsején látszó, érezhető jel, mely annak mintegy kinyomott belsejét ábrázolja, képezi.

KINYOMAT, (2), (ki-nyomat) ösz. mivelt. Nyomda által közzé tetet, kiadat. *Összegyüjtött kéziratait kinyomatta.*

KINYOMOZ, (ki-nyomoz) ösz. áth. Szoros ért. valakit vagy valamit, nyomáról nyomára menve kikutat, kikeres. *Kinyomozni a tolvajokat, az erdőkben bujdosó zsiványokat. Kinyomozni a vadak járását, fekhelyét.* Szélesb átv. ért. valamit keresgélve, vizsgálódva kitalál. *Régi irományokból kinyomozni valamely népnek eredetét. Oklevelekből kinyomozni a jeles emberek életét.* V. ö. NYOMOZ.

KINYOMOZÁS, (ki-nyomozás) ösz. fn. Cselekvés, melynél fogva valakit vagy valamit kinyomoznak. *Csempészek, rablók kinyomozása. Pénzhamisítók, gyújtogatók kinyomozása.* V. ö. KINYOMOZ.

KINYOMTAT, (ki-nyomtat) ösz. áth. 1) Bizonyos veteményekből, nevezetesen a gabonából, lovak vagy ökrök által tiportatva, kipergeti, kifejleszti a magokat, szemeket. *Kinyomtatni a búzát, rozsot, árpát, kölest, zabot.* 2) Betüket, vagy metszett, vagy vésett rajzokat, nyomdai sajtóval egy másik testen kialakít. *Kinyomtatni valakinek nevét. Kinyomtatni a kőbe, vagy fába, vagy rézbe metszett képet. Kinyomtatni a régi kéziratokat.* V. ö. NYOMTAT, és KINYOMAT.

KINYOMTATÁS, (ki-nyomtatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kinyomtatunk.

KINYOMÚL v. —NYOMUL, (ki-nyomúl) ösz. önh. Nyomulva kifelé megy. *Kinyomulni a városból, a várból. Gyülés után kinyomulni a teremből.* V. ö. NYOMÚL.

KINYOMÚLÁS v. —NYOMULÁS, (ki-nyomúlás) ösz. fn. Seregesen, csapatosan, bizonyos rendben kimenés, kivonulás valahonnan. *Az ellenség kinyomulására várakozni.*

KINYÖG, (ki-nyög) ösz. áth. Átv. ért. midőn valaki valamely szót, mondatot, beszédet nagynehezen, s nagy erőködéssel, mintegy nyögve ejt ki. *Alig tudá kinyögni, amit mondani akart.* Visszahatólag: *kinyögni magát*, am. nyögni megszünt.

KINYUGSZIK, (ki-nyugszik) ösz. k. Kelletig, elégségig nyugszik. *Ha kinyugodtál, fogj a munkához.*

Használtatik visszatérő névmással is. *Kinyugodtam magamat.* V. ö. NYUGSZIK.

KINYUGVÁS, (ki-nyugvás) ösz. fn. Munka, fáradság utáni szünetelés, mely által valaki ismét új erőhöz jut.

KINYUJT, (ki-nyujt) ösz. áth. Általán valamely testet hosszabbra kinyom, vagy kitol, vagy kihúz. Különösen 1) A tagokat egész hosszukban kitolja, kiterjeszti, pl. *kezeit, ujjait, lábait kinyujtja. A macska, a sas kinyujtja körmeit.* 2) Kitolt kézzel valamit kiad, pl. az ablakon. 3) Valamely szilárd testet erőszak által, pl. ütéssel, húzással hosszabbá tesz. *Kinyujtani a vasat.* 4) Lágyabb testet, pl. tésztát, agyagot, gyúrás, sodrás által meghosszabbít. V. ö. NYUJT.

KINYUJTÁS, (ki-nyujtás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg terjesztés, húzás, ütés, gyúrás, sodrás stb. mely által kinyujtanak valamit. V. ö. KINYUJT.

KINYUJTÓDZIK, (ki-nyujtódzik) l. KINYUJTÓZIK.

KINYUJTOGAT, (ki-nyujtogat) ösz. áth. és gyak. Gyakran vagy folytonosan kinyujt valamit. *A zsákmány után kapkodó fenevad kinyujtogatja körmeit. A kalácsnak, rétesnek való tésztagomolyokat kinyujtogatni.* V. ö. KINYUJT.

KINYUJTÓZÁS, (ki-nyujtózás) ösz. fn. Cselekvés vagy állapot, midőn az ember, vagy más állat kinyujtózik. V. ö. KINYUJTÓZIK.

KINYUJTÓZIK, (ki-nyujtózik) ösz. belsz. Mondják emberről, s más, leginkább négylábu állatokról, midőn nyujtózva kifeszítik tagjaikat és egész testöket. V. ö. NYUJTÓZIK.

KINYUJTÓZTAT, (ki-nyujtóztat) ösz. áth. Valakit egész hosszában fektetve kiterjeszt. *Kinyujtóztatni a halottat.* V. ö. NYUJTÓZTAT.

KINYUJTÓZTATÁS, (ki-nyujtóztatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit kinyujtóztatnak.

KINYÚL, (ki-nyúl) ösz. önh. Kezét valamely résen, nyiláson kitolja, hogy valamit megfogjon vagy érintsen. *Kinyúlt az ablakon, s kezet fogott velem.*

KINYÚLÁS v. —NYULÁS, (ki-nyúlás) ösz. fn. 1) ‚Kinyúl' igétől : kezének valamely résen, nyiláson kitolása. 2) ‚Kinyúlik' igétől : hosszabbra terjedés.

KINYÚLIK v. —NYULIK, (ki-nyúlik) ösz. k. 1) Az állati test vagy tag rendes helyzeténél hosszabbra kiterjed. *Kinyúlik a kéz, midőn valami után kapunk. Az egér után kapó macska körmei kinyúlnak.* 2) Bizonyos szilárd vagy lágy test némi külső erőszak által hosszabbra terjed. *Pöröly alatt kinyúlik a tüzes vas. Sodrófa alatt kinyúlik a tészta.* V. ö. NYÚLIK.

KINYŰ, (ki-nyű) ösz. áth. Általán vékonyabbféle növényeket, különösen kendert kitép, kiszakgat. *Kinyűni a kerti veteményck közől a gyomot. Kinyűni a virágos kendert.* Átv. ért. lehet mondani : *kinyűni a fehér hajszálakat.* V. ö. NYŰ, ige.

KINYŰGÖZ v. —NYÜGÖZ, (ki-nyűgöz) ösz. áth. Ami nyűggel öszve volt kötve, kibontja, kioldja. *Kinyügözni a lovakat.* V. ö. NYÜG.

KINYŰGÖZÉS v. —NYÜGÖZÉS, (ki-nyügözés) ösz. fn. A nyűgnek kibontása, kioldása.

KIODVASÍT, (ki-odvasít) ösz. áth. Valamit úgy kiváj, kiás, kikotor, hogy oduja legyen. *Kiodvasítani a fát. Kiodvasítani a part oldalát.* V. ö. ODU, ODVAS.

KIOKÁD, (ki-okád) ösz. áth. Amit gyomrába bevett, t. i. evett vagy ivott, okádva kiadja. *Kiokádni az éretlen gyümölcsöt.* Visszatérő névmással : *kiokádni magát*, am. elégségig, kiürülésig okádni. V. ö. OKÁD.

KIOKÁDÁS, (ki-okádás) ösz. fn. A gyomrából száján keresztül okádva kiadása annak, amit bevett.

KIOKÁS, (ki-okás) ösz. fn. Észtehetség gyöngülése, midőn kiokik, azaz kitanúl valamiből valaki. V. ö. KIOKIK.

KIOKIK, (ki-okik) ösz. k. Mondják emberről, midőn kitanúl abból, amit előbb tudott, midőn bizonyos ügyességből, képességből kifogy. *Az elvénhedett, eltompult eszü ember lassanként mindenből kiokik.* Ellentéte : *beokik.* V. ö. OKIK.

KIOLD, (ki-old) ösz. áth. Ami öszve volt kötve, bonyolítva, fűzve, annak szálait, kötelékeit, részeit kifejti, egymástól elválasztja. *Kioldani a bekötött zsákot, a csomóra fúlt madzagot. Kioldani az erszényt.* V. ö. OLD.

KIOLDÁS, (ki-oldás) ösz. fn. Cselekvés, bontás, mely által kioldunk valamit. V. ö. KIOLD.

KIOLDOZ, (ki-oldoz) ösz. gyak. áth. Folytatólag oldva valamely csomót, kötelékct stb. vagy több holmit egymás után kibont, kifejt. *Kioldozni az öszevissza tekerődzött köteget. Kioldozni a zsákokat.* V. ö. OLDOZ.

KIOLDOZÁS, (ki-oldozás) ösz. fn. Tovább tartó, vagy többszöri kioldás.

KIOLT, (ki-olt) ösz. áth. Véghez viszi, hogy valamely égő testből a tűz kialudjék. V. ö. OLT, ALUT.

KIOLTÁS, (ki-oltás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamely égő test tüzét kioltjuk.

KIOLVAD, (ki-olvad) ösz. önh. Mondják szilárd testben vagy alakban létező folyékony anyagról, mely tűz vagy általán bizonyos foku melegség által oluvá, azaz híggá leszen. *A sütött, főzött húsból kiolvad a zsír. A szalonna kiolvad a tüzön.* V. ö. OLVAD.

KIOLVAS, (ki-olvas) ösz. áth. 1) Könyvből vagy kéziratból bizonyos mondatot, czikket, szavakat stb. olvasva kivon. *A szentirásból a legjelesebb erkölcsi mondatokat kiolvasni.* 2) Valamely könyvet vagy kéziratot végig olvas, s mintegy kitanúl. *Ezen ember egész könyvtárt olvasott ki.* 3) Átv. ért. valakinek arczvonásaiból valamit gyanít, vagy észrevesz. *Ezen fiúból nem sok jót olvastam ki.* 4) Átv. ért. bizonyos babonás szavak elmondása által előidéz, kihí vagy kihajt valamit. *Kiolvasni likából a sárkányt. Kiol-*

vasni a disznóból a nyüveket, a lóból a rozsférgeket. 5) Midőn a derékszó értelme : *számlál*, am. valamit számlálva kioszt, kiad. *Kiolvasni a napszámosoknak járó díjt.* V. ö. OLVAS.

KIOLVASÁS, (ki-olvasás) ösz. fn. Cselekvés, midőn kiolvasunk valamit. V. ö. KIOLVAS.

KIOLVASZT, (ki-olvaszt) ösz. áth. A szilárd testben rejlő, vagy szilárd alakban létező folyékony anyagot bizonyos foknyi melegség által kihiggasztja. *Kiolvasztani a szalonnazsírt. Kiolvasztani az irósvajat, viaszt.* V. ö. OLVASZT.

KIOLVASZTÁS, (ki-olvasztás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit kiolvasztanak. *A szalonna kiolvasztásánál vigyázni kell, hogy a zsír meg ne pörkölődjék, vagy lángra ne kapjon.* V. ö. OLVASZTÁS.

KIOMLIK, (ki-omlik) ösz. k. Bizonyos térből, vagy rejtekből valamely külerő által nyomatva kiföl. *A régi falakból kiomlanak a kövek. A vízmosta partból nagy földtömegek omlanak ki.* V. ö. OMLIK.

KIOMOL, (ki-omol) ösz. önh. Inkább bel- mint külerőnél fogva, mintegy magától kiföl, kinyomúl. *A templomból, színházból tömegesen kiomol a nép.* V. ö. OMOL.

KIONT, (ki-ont) ösz. áth. A közönségesebb divatu és szélesb értelmü *kiönt* igének mélyhangu változata, mely különösen vérömlésre vonatkozik. *Fegyverrel, harczban vérét kiontani valakinek. Utósó csepp vérét kész kiontani a hazáért* (azaz, meghalni). V. ö. ONT, ÖNT.

KIORDÍT v. —ORDIT, (ki-ordít) ösz. önh. Valahonnan ordítva kikiált. *Az orozlán kiordít a barlangból. Kiordítani az ablakon.* Visszaható névmással : *magát kiordítani*, am. sokat, elégségig orditani. Átv. ért. mondják a síró gyermekről, midőn harsogó hangon sírni megszünt. *No, kiordítottad már magadat?* V. ö. ORDÍT.

KIOROZ, (ki-oroz) ösz. áth. l. KILOP.

KIOROZKODIK, (ki-orozkodik) ösz. k. lásd : KILOPÓDZIK.

KIORT, KIORTÁS, l. KIIRT, KIIRTÁS.

KIOSON, (ki-oson) ösz. önh. Osonva kimegy ; kilopódzik valahonnan. *Kiosonni a városból.* V. ö. OSON.

KIOSONT, l. KIOSON, és v. ö. OSONT.

KIOSZT, (ki-oszt) ösz. áth. 1) Valamit részekre választva, darabonként többeknek kiadogat. *Kiosztani a kártyát. Kiosztani a kenyeret, bort.* 2) Ajándék, kegyes adomány gyanánt bizonyos mennyiségü pénzt, eleséget stb. kiadogat. V. ö. OSZT.

KIOSZTÁS, (ki-osztás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit kioszt. *A kártya kiosztását sorban szokás tenni. Díjak, jutalmak, ajándékok, kegyes adományok kiosztásával foglalkodni.* V. ö. OSZTÁS.

KIÖBLINT, (ki-öblint) ösz. áth. l. KIÖBLÍT, és v. ö. ÖBLINT.

KIÖBLÍT v. —ÖBLIT, (ki-öblít) ösz. áth. Valamely edényt öblitve, azaz a benne levő folyadékot, különösen vizet rázva, ideoda locsogtatva kimos, kitisztít. *Kiöblíteni a sajtárt, kannát, korsót.* Átv. ért. *Kiöblíteni a szájat.*

KIÖBLÍTÉS, v. —ÖBLITÉS, (ki-öblítés) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg mosás, tisztítás, midőn kiöblítnek valamit. V. ö. KIÖBLÍT.

KIÖBLÖGET, (ki-öblöget) ösz. áth. és gyak. Valamely edényt vagy öblös testet többszörös öblítés által, vagy több edényt egymás után kimos, kitisztít. *Kiöblögetni a sáros, piszkos faedényeket. Reggeli mosdáskor, vagy ebéd után kiöblögetni a szájat.* V. ö. ÖBLÖGET.

KIÖBLÖGETÉS, (ki-öblögetés) ösz. fn. Gyakori, többszöri kiöblítés.

KIÖBLÖSÍT v. —ÖBLÖSIT, (ki-öblösít) ösz. áth. Valamit öblösen kiváj, kifarag, kiás, kiképez stb. *Kiöblösíteni a tekenőt, vályút. Kiöblösíteni a tintatartót. Kiöblösíteni a szemétgödröt.* V. ö. ÖBLÖS.

KIÖBLÖZ, (ki-öblöz) ösz. áth. l. KIÖBLÖSÍT.

KIÖKLÖZ, (ki-öklöz) ösz. áth. Ököllel ütve vagy ütögetve kihajt, kiüz, kikerget valakit.

KIÖKRENDÉZ, (ki-ökrendéz) ösz. áth. és gyak. Tulajd. ért. ökrendezve, azaz erőtetett okádással gyomrából az ételt vagy torkából a nyálkát, turhát kihányja. Átv. ért. rekedt, fülsértő hangon, nagy nehezen kiböfög valamit, pl. a golyvás, vagy igen részeg ember. V. ö. ÖKRENDEZ.

KIÖKRENDÉZÉS, (ki-ökrendézés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki vagy valami ökrendez valamit.

KIÖKRŐDIK, (ki-ökrődik) ösz. belsz. Ökrődve nyomúl ki, pl. a felfordult gyomorból az étel ital, vagy a tisztátalan, hurutos mellből a nyálka, turha, vagy a golyvás torokból a hang. V. ö. ÖKRŐDIK.

KIÖL, (ki-öl) ösz. áth. Valakit vagy valamit ölve, azaz életétől fosztva kivégez, kiirt. Rendesen többekről, gyüige gyanánt használtatik. *Kiölni valamely család tagjait. Kiölni bizonyos kártékony állatokat, férgeket. Méreggel kiölni a patkányokat.* Átv. ért. mondják a növényekről is. *A sok gaz kiöli a vetéseket.* V. ö. ÖL.

KIÖLT, (ki-ölt) ösz. áth. Általán, valamely testet valamely szorulaton kiszúr, kitol, kinyomít. Különösen 1) *Nyelvet kiölteni* am. a szájból nagy kin, fáradság, lankadás miatt, vagy gúnyolódva kitolni. *Nagy erőködésében a nyelvét is kiöltötte.* 2) *Kezeket kiölteni* am. a ruhának ujjából kitolni. 3) Mondják csigáról, midőn szarvát kitolja. *Csigabiga, öltsd ki a szarvadat, tejet vajat adok, holnapra is hagyok.* Gyermekrím. V. ö. ÖLT.

KIÖLTÖGET, (ki-öltöget) ösz. áth. és gyak. Folytonosan, vagy ismételve, vagy gyakran kiölt valamit. *A gúnyolódó gyermekek egymásra kiöltögetik nyelveiket. A bölcsőbe lekötött kisded iparkodik kiöltögetni kezecskéit. A csiga kiöltögeti, majd behúzogatja szarvát.* V. ö. ÖLTÖGET.

KIÖLTÖZIK, (ki-öltözik) ösz. k. Széles ért. ruháiból kivetkezik. Szoros ért. mondják egyházi, és

szerzetbeli ujonczokról, ha az illető testületek jelmezéből kivetkeznek, s világi állapotba lépnek vissza. *A szent ferenczieh rendéből kiöltözött.* Ez értelemben ellentéte : *beöltözik.*

KIÖMLED, (ki-ömled) ösz. önh. Ömledve kifoly. *Az edényből kiömled a víz.* Átv. ért. valamely eszme, gondolat kitárúl v. nyilvánúl. V. ö. ÖMLED.

KIÖMLEDÉZ, (ki-ömledéz) ösz. önh. Ömledezve kitárúl.

KIÖMLÉS, (ki-ömlés) ösz. fn. Állapot, midőn valamely nedv ömölve kifolyik. *Vérnek kiömlése az ejtett seben. Az árvíz kiömlését gátak, töltések által akadályozni.* V. ö. ÖMLÉS.

KIÖMLESZT, (ki-ömleszt) ösz. áth. Ömlesztve kifolyat valamely nedvet. *Érmetszés által kiömleszteni a vért. Csapon kiömleszteni a bort.* V. ö. ÖMLESZT.

KIÖMLIK, (ki-ömlik) ösz. k. Ömölve kifolyik. *Orrán, száján kiömlött a vér. A feldöntött korsóból kiömlik a viz, bor, eczet. A megrepedezett gáton, töltésen kiömlik az árviz.* V. ö. ÖMLIK.

KIÖMÖL, (ki-ömöl) ösz. önh. Ömölve, csoportosan kijön, kifelé toldúl. *A templomból, szinházból kiömöl a nép.* Egyébiránt köz használatban azonos ‚kiömlik' szóval.

KIÖNT, (ki-önt) ösz. áth. Valamely nedvet illető öbléből, edényéből *öntve* kifolyat. *Kiönteni a moslékot. Kiönteni a korsóból az átmelegült vizet.* Átv. ért. *mérgét, haragját kiönteni,* am. a belül forró mérges, haragos indulatnak szabad nyilást adni. Önható ért. mondják nagyobb vizekről, folyókról, midőn rendes határaikon túl kifolynak, kiömlenek. *Kiöntött a Duna, Tisza.* V. ö. ÖNT.

KIÖNTÉS, (ki-öntés) ösz. fn. 1) Cselekvés, midőn valaki bizonyos nedvet kiönt. 2) Állapot, midőn valamely nagyobb víz áradás által kiömlik, határai közől kifoly, valamint maga a kiáradt, kiömlött víz sokasága.

KIÖNTŐ, (kiöntő) ösz. fn. Csatorna, vagy cső, melyben a házi lakosok a mosogató, s egyéb tisztátalan vizet bele öntik, mely rendesen az árnyékszékkel van kapcsolatban.

KIÖNTŐDIK, (ki-öntődik) ösz. belsz. Valamely más munka közben mintegy magától kiömlik.

KIÖREGÉDIK, (ki-öregédik) ösz. k. Öreg vagyis vén kora miatt valamely ügyességből, képességből, tehetségből kifogy, pl. a kézmives illető mesterségéből.

KIÖRÖKÍT v. —ÖRÖKIT, (ki-örökít) ösz. áth. Valakit örökségből kizár. *Pazarló fiát szerzett vagyonából végrendeletileg kiörökítette.*

KIÖRÖKÍTÉS v. —ÖRÖKITÉS, (ki-örökítés) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg végrendelkezés, mely által kiörökítenek valakit. V. ö. KIÖRÖKÍT.

KIÖSMER, (ki-ösmer) ösz. áth. Valakinek tulajdonságait, különösen kedélyét, hajlamait, jó és rosz jellemét kitanulja. *A ravasz embert nehezebb kiösmerni, mint az öszintét.* A német *sich auskennen* után *magát valahol kiösmerni* am. bizonyos körülményekben, és helyzetben megtudni, hányadán van, s kikkel van dolga. Másként : *kiismer.*

KIÖTLIK, (ki-ötlik) ösz. k. Szembetünőleg kitünik, kilátszik, kinyomúl. *Különös arcza száz közöl kiötlik. A szeg kiötlik a zsákból.* Átv. ért. *kiötlik valami az észből,* midőn mintegy kiütődik, feledésbe megy. V. ö. ÖTLIK.

KIÖZÖNLÉS, (ki-özönlés) ösz. fn. Özönképen kifolyás, kiáradás. V. ö. KIÖZÖNLIK.

KIÖZÖNLIK, (ki-özönlik) ösz. k. Özönképen ömölve kiárad, kifolyik. *Tavaszkor, hóolvadás után kiözönlenek a patakok, a folyók.* V. ö. ÖZÖN, ÖZÖNLIK.

KIPADLÓZ, (ki-padlóz) l. KIPALLÓZ.

KIPADOL, (ki-padol) ösz. áth. Valamely tért deszkázattal, úgynevezett padlóval ellát. *Kipadolni a szobát, a lovak állását az istállóban. Kipadolni* (kipadlózni) *a hidat.*

KIPALL, (ki-pall) ösz. áth. A szemetes jószágot, gabonát rázogatott, ütögetett rostával kitisztitja. *Kipallani a polyvás, ocsús búzát.* Szélesb ért. akármily testet veregetés által a portól, szennytől megtisztít. *Kipallani vesszővel a ruhákat.* V. ö. PALL.

KIPALLÁS, (ki-pallás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit kipall.

KIPÁLLÁS, l. KIPÁRLÁS.

KIPALLÉROZ, (ki-palléroz) ösz. áth. Pallérozva, azaz csiszolgatva, simítgatva, fényesítve kiszépít, kicsinosít valamit. *Kipallérozni a rozsdás fegyvereket, a szennyes bútorokat.* Átv. ért. valakinek szellemi tehetségét kimiveli. V. ö. PALLÉROZ.

KIPÁLLIK, (ki-pállik) ösz. k. l. KIPÁRLIK.

KIPALLÓZ, (ki-padlóz) ösz. áth. Valamely tért pallódeszkákkal kirak. *Kipallózni a kapu alját. Kipallózni a hidakat, sáros utczákat.* V. ö. PALLÓ, PALLÓZ.

KIPALLÓZÁS, (ki-padlózás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamely tért kipallóznak.

KIPANASZOL, (ki-panaszol) ösz. áth. Visszatérő névmással : *kipanaszolni magát,* am. panaszképen minden baját, szenvedését, sérelmeit elmondani.

KIPÁNTOZ, (ki-pántoz) ösz. áth. Pánt nevü vas karikát húz valami köré. *Kipántozni a kerékagyat.*

KIPÁNYVÁZ, (ki-pányváz) ösz. áth. 1) Pányva nevü hosszu kötélen földbe vert czövekhez vagy akármely szilárdan álló testhez kiköt a legelőre valamely állatot. *Kipányvázni a lovakat. A kert végében kipányvázni a rideg borjut, vagy malaczot.* 2) Szélesb ért. bizonyos szöveteket kifeszít, kiterít. *Kipányvázni a sátort. Kipányvázni a ponyvát. Kipányvázni a szürt, köpenyt, és rá heveredni.* V. ö. PÁNYVA.

KIPAPOL, (ki-papol) ösz. áth. 1) Tulajd. ért. a pap valamit hivatalosan a szószékről kihirdet. *Minden templomban kipapolták, hogy egyházi zsinat lesz.* 2) A hitszónok valakire czélzással van templomi beszédében.

3) Átv. ért. mondják oly emberről, ki titkot nem tart, hanem mindent nyilván kibeszél. Körülbelül egy értékü a *kilocsog, kifecseg, kidobol, kitrombitál*, átv. értelmü igékkel. V. ö. PAPOL.

KIPÁRÁL, (ki-párál) ösz. áth. 1) Valamit pára által kitisztít. *Kipárálni a káposztás hordókat s egyéb fa edényeket.* 2) Párlúggal kifőz. *Kipárálni a szennyes ruhát, a nyers fonalat.* 3) Párálva v. párolva kitisztáz. V. ö. PÁRÁL.

KIPÁRÁLÁS, (ki-párálás) ösz. fn. Pára által, párálva kitisztitás.

KIPÁRÁLLIK, (ki-párállik) ösz. k. Párává olvadva s vékonyulva kiszáll, kirepül. *A folytonos forrásban levő víz kipárállik.*

KIPARANCSOL, (ki-parancsol) ösz. áth. 1) Valakinek parancsolja, hogy menjen ki valahonnan. *A tolakodó, szemtelen idegent kiparancsolni a házból.* 2) Parancsolva kiküld bizonyos dologra. *A cselédeket kiparancsolni mezei munkára. A helység lakosit utcsinálásra kiparancsolni.* V. ö. PARANCSOL.

KIPARANCSOLÁS, (ki-parancsolás) ösz. fn. Parancsolás, hogy valaki menjen ki.

KIPÁRGOL, (ki-párgol) ösz. áth. l. KIPÁRÁL.

KIPARISZTOZ, (ki-parisztoz) ösz. önh. Fecskendezve, szétszórt cseppekben kiömlik. Erdélyi tájszó. V. ö. PARISZTOZ.

KIPÁRKÁNYOZ, (ki-párkányoz) ösz. áth. Valamely térnek határszéleit párkánynyal keríti. *Karókkal, hasogatványokkal kipárkányozni a vadaskertet.*

KIPÁRKÁNYOZÁS, (ki-párkányozás) ösz. fn. Párkánynyal keritės.

KIPÁRLÁS, (ki párlás) ösz. fn. Állapot, midőn valami kipárlik.

KIPÁRLIK, (ki párlik) ösz. k. Mondják az állati testnek bizonyos közeiről, midőn a melegség vagy tisztátalanság miatt a bőr feltörik, s kievesedik rajtok. *Kipárlanak a száj szélei, a hónalak, a térdhajlások* stb. V. ö. PÁRLIK.

KIPÁRNÁZ, (ki-párnáz) ösz. áth. Valamit párnával kirak, kitöm. *Kipárnázni a kocsiülést. Kipárnázni a pamlagot.* V. ö. PÁRNA.

KIPÁRNÁZÁS, (ki-párnázás) ösz. fn. Párnával kirakás, kitömés.

KIPÁROL, (ki-párol) ösz. önh. és áth. 1) Önhatólag: párolva, azaz párrá olvadva, oszolva kirepül, kiszáll. *Kipárol a hévíz.* 2) Áthatólag lásd: KIPÁRÁL.

KIPÁROLGÁS, (ki-párolgás) ösz. fn. Füledés neme, midőn bizonyos nedvek párologva kirepülnek, kiszállnak valamely testből. *Az átmelegült nedves földnek kipárolgása.* V. ö. PÁROLGÁS.

KIPÁROLOG, (ki-párolog) ösz. gyak. önh. Párologva kirepül, kiszáll. *Nagy melegben az állati testből sok nedv kipárolog.* V. ö. PÁROLOG.

KIPÁRTÁZ, (ki-pártáz) ösz. áth. Valamely ruhaneműnek kerületét pártaféle szegélylyel kivarrja. *Világosszinü szegélylyel kipártázni a szoknyát.*

KIPÁRTÁZÁS, (ki-pártázás) ösz. fn. Pártával vagy pártaféle szegélylyel kivarrás.

KIPASKOL, (ki-paskol) ösz. áth. Paskolva, azaz erősen ütögetve kiver valamiből valamit. *Mosófával kipaskolni a ruhából a szennyes nedvet. A törött kenderből kipaskolni a pozdorját.* V. ö. PASKOL.

KIPASKOLÁS, (ki-paskolás) ösz. fn. Paskolva kiverés.

KIPATÉL, (ki-patél) ösz. áth. Patélóféle ütő eszközzel kiver, kicsépel valamit. *Kipatélni a kenderbuga magvait. Kipatélni a hamuban főzött fonalat, taplógombát.* V. ö. PATÉL.

KIPATÉLÁS, (ki-patélás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kipatélnak.

KIPATTAN, (ki-pattan) ösz. önh. 1) Bizonyos korlát közé szorult szilárd test helyéből pattanva kiugrik, kiszökken, kiszakad. *Kipattan a hordónak, a pezsgős palaczknak dugasza. A megszáradt faedény dongája kipattant.* 2) Átv. ért. mondják piros, pozsgás emberről: *majd kipattan orczájából a vér*, másképen: *kicsattan;* vagy igen felpuffadt basról: *majd kipattan a hasa, úgy ellakott.* 3) Képes kifejezéssel mondják haragos emberről, midőn haragja kifakad. 4) Szintén képes kifejezéssel am. valami a beszédben, beszédközben önkénytelenül világosságra jön. *Szájából egyszerre csak kipattant hogy ...* Ez értelemben másként: *kipottyan.* V. ö. PATTAN.

KIPATTANÁS, (ki-pattanás) ösz. fn. Pattanva kiszakadás, kiszökkenés.

KIPATTANT, (ki-pattant) ösz. áth. 1) Eszközli, hogy valami kipattanjon. *Kipattantani a pezsgős palaczk dugaszát. Kipattantani a töltött puskát, álgyut. Kipattantani a titkot.* 2) Ostort pattantva kihajt, kikerget valamely állatot. *A disznókat kipattantani az udvarból.*

KIPATTANTÁS, (ki-pattantás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kipattantanak.

KIPATTOG, (ki-pattog) ösz. önh. és gyak. 1) Pattogva kilövellik. *Kipattognak a dugaszok.* 2) Valaminek bőre, héja, hártyája kifakadoz, kirepedez. *Kipattognak a meleg hamuba takart tojások. Ostorcsapásoktól kipattog a barom bőre.* V. ö. PATTOG.

KIPATTOGÁS, (ki-pattogás) ösz. fn. Pattogva kilövellés. Kifakadás. V. ö. KIPATTOG.

KIPATTOGZÁS, (ki-pattogzás) ösz. fn. Állapot, midőn valami kipattogzik.

KIPATTOGZIK, (ki-pattogzik) ösz. k. Mondják bőrről, hártyáról, midőn feldagad, azután kifakad, kireped. *A megégetett test bőre kipattogzik. A vékony héju gyümölcsök sok eső után kipattogzanak.*

KIPÁZSITOZ, (ki-pázsitoz) ösz. áth. Felhasogatott pázsitdarabokkal, hancsikokkal kirak valamely tért. *Kipázsitozni a földből emelt kerti pamlagot. Kipázsitozni a veteményes ágyak széleit, a kerti utak mellékeit.*

KIPÉCZÉZ, (ki-péczéz) ösz. áth. Valamely térnek bizonyos pontjait és vonalait kijegyzi, kije-

löli. *Kipéczézni a házhelyet, a csinálandó utak széleit.* V. ö. PÉCZÉZ.

KIPÉCZÉZÉS, (ki-péczézés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kipéczéznek.

KIPÉCZKÉL, (ki-péczkél) ösz. áth. 1) Valamit egy vagy több peczekkel kifeszit, kihúz. *Kipeczkelni a leterített ponyvát, hogy a szél öszve ne hajtsa.* 2) A kötő vagy kajmó gyanánt szolgáló peczket kibontja. *Kipeczkelni az ökörkötelet.* V. ö. PÉCZKÉL

KIPÉCZKÉLÉS, (ki-péczkélés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kipeczkelnek.

KIPÉDÉR, (ki-pédér) ösz. áth. Pederve, vagyis ujjai között forgatva, sodorva kikanyarít valamely hajnemü vagy fonalas testet. *Kipederni a bajuszt.* V. ö. PÉDÉR.

KIPÉDÉRÍT v. —PÉDÉRIT, (ki-pédérít) ösz. áth. l. KIPÉDÉR.

KIPÉDÉRÍTÉS v. —PÉDÉRITÉS, (ki-pédérítés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit kipeder v. pederít.

KIPÉDRÉS, (ki-pédrés) l. KIPÉDÉRÍTÉS.

KIPELENGÉRÉZ, (ki-pelengérész) ösz. áth. Pelengérhez kiköt. *Kipelengérezni a vásárban a rajtakapott tolvajt.* Átv. ért. szégyenpadra, szégyenkőre kiállít, nyilvános gúnynak, gyalázatnak tesz ki valakit. V. ö. PELENGÉR.

KIPELENGÉRÉZÉS, (ki-pelengérézés) ösz. fn. A pelengérhez kikötés.

KIPEMETÉZ, (ki-pemetéz) ösz. áth. Pemettel kikerget, kihajt valamit. Átv. ért. a tolakodó, kellettelen, szemtelen embert, mint valamely torkos, pákosztos ebet, vagy más házi állatot a konyhából kiutasitja, kiparancsolja. V. ö. PEMET.

KIPEMETÉZÉS, (ki-pemetézés) ösz. fn. Pemettel kikergetés.

KIPÉNDÉRÉDÉS, (ki-péndérédés) ösz. fn. Sarkán megperdülve kimenés. V. ö. KIPENDÉRÉDIK.

KIPÉNDÉRÉDIK, (ki-péndérédik) ösz. k. Sarkán megperdülve, keringősen kimegy valahonnan. Leginkább fiatal nőszemélyekről mondják.

KIPÉNDÉRÍT v. —PÉNDÉRIT, (ki-péndérít) ösz. áth. Penderítve valahonnan kidob. Tréfás ért. Valakit karjánál fogva megpenderítve vagy perditve kivet valahonnan. *Úgy kipenderítették, hogy alig érte a lába a földet.* V. ö. PÉNDÉRÍT.

KIPÉNDÉRÍTÉS v. —PÉNDÉRITÉS, (ki-péndérítés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit kipenderítenek.

KIPÉRDÍT v. —PÉRDIT, (ki-pérdít) ösz. áth. 1) l. KIPÉNDÉRÍT. 2) Eszközli, hogy a mag kiperegjen tokjából, hüvelyéből; kiperget. *A kendermagot kiperdíteni bugájából.* V. ö. PÉRDÍT.

KIPÉRDÍTÉS v. —PÉRDITÉS, (ki-pérdítés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit kiperdítnek.

KIPÉRDŰL v. —PÉRDÜL, (ki-pérdül) ösz. önh. 1) Perdülve, azaz sarkán fordulva, forogva kimegy. 2) Mondják magvakról, midőn tokjaikból, hüvelyeikből kifordulnak, s kiesnek. *Az igen elérett köles szemei a legkisebb rázásra kiperdülnek.* V. ö. PÉRDŰL.

KIPÉRDŰLÉS v. —PÉRDÜLÉS, (ki-pérdűlés) ösz. fn. 1) Perdülve kimenés. 2) A magnak hüvelyéből, tokjából kiesése.

KIPÉRÉG, (ki-pérég) ösz. gyak. önh. Mondják szemes magvakról, midőn tartóikból, tokjaikból, hüvelyeikből, beczőikből egymásra kihullanak. *Az igen megérett, kiszáradt gabonafejből, kenderbugából kiperegnek a magvak. A zsák feslésén kipereg a búza.*

KIPÉRÉL, (ki-pérél) ösz. áth. 1) Valakit per által bizonyos birtokból kitud. *A törvényes örökösök kiperelték a bitorlót.* 2) Valakit perelve kiűz, kihajt valamely helyről, azaz addig perel vele, míg ki nem megy. 3) Visszatérő névmással: *kiperelni magát,* am. elégségig, untig perelni. V. ö. PÉRÉL.

KIPÉRGÉS, (ki-pergés) ösz. fn. A magvaknak hüvelyeikből stb. kihullása.

KIPÉRGET, (ki-pérget) ösz. áth. Ezközli, okozza, hogy valamely növény magvai, szemei, tokjaikból, hüvelyeikből stb. peregve kihulljanak. *Rázás, hányásvetés által kipergetni a búzakalász szemeit.* V. ö. PÉRGET.

KIPÉRLÉS, (ki-pérlés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kiperelnek. V. ö. KIPÉRÉL.

KIPÉRSED, (ki pérsed) ösz. áth. Az állati bőrről mondják, midőn az öszvetolult vér vöröses foltokban kifakad rajta. *Nagy forróságtól kipersedt a melle bőre.* V. ö. PÉRSED.

KIPÉRSEN, l. KIPÉRSED.

KIPÉRZSÉL, (ki-pérzsél) ösz. áth. 1) Valamit perzselve kiéget. *Kiperzselni a nedves gabonavermeket, az újonnan rakott kemenczét.* 2) Perzselve kiirt, kiveszt bizonyos kártékony állatokat, férgeket. *Kiperzselni a konyhában tanyázó csótányokat.* 3) Átv. ért. *kiperzselni valakit lakásából, házából,* am. azt felgyujtani, s a benne lakót tovább menésre kényszeríteni, kikergetni.

„Kiperzseltek bennünket a vármegye házából.“
Két pisztoly, Szigligetitől.

KIPÉRZSÉLÉS, (ki-pérzsélés) ösz. fn. Perzselve kiégetés; vagy kiirtás; vagy kikergetés.

KIPÉSÉL, (ki-pésél) ösz. áth. A húgyhólyagban levő nedvet, s a bele vegyült más részeket kihugyozza. *A vízhólyagból kipeselni a fövenyt.* Visszaható névmással: *kipeselni magát,* am. a húgyhólyagot kiüríteni. V. ö. PÉSÉL, PISÁL.

KIPÉTTYÉZ, (ki-péttyéz) ösz. áth. Pettyekkel kifest, kitarkáz.

KIPÉTYÉG, (ki-pétyég) ösz. önh. Petyegve kibeszél, kifecseg valamit. Mondják leginkább csacska, és titkot tartani nem tudó nőkről, és gyermekek-

ről. *A gyermekek, amit látnak, hallanak, ki szokták petyegni.* V. ö. PÉTYÉG.

KIPÉTYÉGÉS, (ki-pétyégés) ösz. fn. Petyegve kibeszélés. V. ö. KIPÉTYÉG.

KIPÉZ-KAPOZ, az ikerített *kip-kap* származéka, mely mindkét részében ragoztatik : *kipezett-kapozott, kipezni-kapozni.* L. KIPKÉD-KAPKOD.

KIPÉZSÉG, (ki-pézség) ösz. önh. Mondják a forrásban levő szeszes folyadékokról, italokról, midőn a zárt edényből pezsegve kilövellenek. *Kipezseg a palaczkból az új bor, a sör.*

KIPIHÉG, (ki-pihég) ösz. áth. Pihegve kilehel, kifú. Visszatérő névmással : *magát kipihegni* am. nagy fáradság, vagy mozgás után, mely a tüdőt fölötte izgékonynyá tette, lassan-lassan kifújja magát, s a lélekzésnek rendes állapotára visszamegy. V. ö. PIHÉG.

KIPIHÉGÉS, (ki-pihégés) ösz. fn. Pihegve kilehelés. V. ö. KIPIHÉG.

KIPIHEN, (ki-pihen) ösz. önh. Fáradság után magát csendes, veszteglő állapotba téve, s lélekzetét rendes egyensúlyba hozva kinyugoszsza magát. Viszszatérő névmással is használják. *A nagy fáradság után jól kipihentem magamat.* V. ö. PIHEN.

KIPIHENÉS, (ki-pihenés) ösz. fn. Veszteglési állapot, midőn valaki a fáradság után kipiheni magát. *Kipihenés után ismét hozzáfogni a munkához.* V. ö. KIPIHEN.

KIPIKKELYÉZ, (ki-pikkelyéz) ösz. áth. Valamit pikkelyekkel kirak, fölékesít, kifest. *Kipikkelyezni a hadi sisakot.* V. ö. PIKKELY.

KIPIKKELYÉZÉS, (ki-pikkelyézés) ösz. fn. Pikkelyekkel kirakás.

KIPILLANT, (ki-pillant) ösz. önh. Bizonyos helyből s határon túl kifelé egy pillanatot vet. V. ö. PILLANT.

KIPILLANTÁS, (ki-pillantás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valahonnan kifelé egy pillanatot vet.

KIPILLOG, (ki-pillog) ösz. önh. és gyak. Valamely kisebbféle fényes test a többi sötétebbek közől kifénylik. *Az ásványok közöl kipillognak az érczporocskák ; a macska szemei kipillognak a sötétségből.* V. ö. PILLOG.

KIPILLOGÁS, (ki-pillogás) ösz. fn. Állapot, midőn valami kipillog.

KIPÍPÁZ v. —PIPÁZ, (ki-pípáz) ösz. áth. A dohányt pipában kiégeti. *Hetenként egy font dohányt kipipáz.* Önható ért. valamely résen kidugott pipából dohányzik. *Kipipázni az ablakon.* V. ö. PIPÁZ.

KIPÍPÁZÁS v. —PIPÁZÁS, (ki-pípázás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki kipípáz.

KIPIPERÉZ, (ki-piperéz) ösz. áth. Öltözéket, különösen női ruhát bizonyos ékszerekkel kiékesít, kiczifráz. *Kipiperézni a fejkötőt, a női kalapot. Csipkékkel, szalagokkal kipiperézni valamit.* V. ö. PIPERE, PIPERÉZ.

KIPIPERÉZÉS, (ki-piperézés) ösz. fn. A rukánák, különösen női öltözéknek piperékkel kiékesítése. V. ö. PIPERE.

KIPÍRONGAT v. —PIRONGAT, (ki-pírongat) ösz. áth. és gyak. 1) Valakit pirongatva, azaz szemrehányásokkal illetve kiszid. 2) Pirongatva kiparancsol, kihajt valahonnan. *A szemtelenkedő ifjakat kipirongatni a leányos házból. A tenyeres talpas, ép testü koldulót kipirongatni.* V. ö. PÍRONGAT.

KIPÍRONGATÁS v. —PIRONGATÁS, (kipírongatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit kipírongatnak.

KIPÍRONKODIK v. —PIRONKODIK, (kipíronkodik) ösz. k. Szemrehányások, vagy más okok miatt magát elszégyenelve kimegy valahonnan. V. ö. PÍRONKODIK.

KIPISSZÉGET, (ki-pisszéget) ösz. áth. Valakit pisszegve kigúnyol, kicsúfol. *Kipisszegetni a kontárkodó színészt, énekest, a kelletlen szónokot.* V. ö. PISSZÉGET.

KIPISSZÉGETÉS, (ki-pisszégetés) ösz. fn. Piszszegve kigúnyolás, kicsúfolás.

KIPISZKÁL, (ki-piszkál) ösz. áth. Folytonos vagy gyakori izgatás, döfködés, szurkálás, turkálás által valakit vagy valamit helyéből kimenni vagy kimozdulni kényszerít. *Villával kipiszkálni a szalma alá bújt tolvajt. A darázsokat kipiszkálni fészkeikből. A verebeket kipiszkálni a kazal oldalából vagy az eszterje alól.* V. ö. PISZKÁL.

KIPISZKÁLÁS, (ki-piszkálás) ösz. fn. Cselekvés, mely által kipiszkálnak valakit vagy valamit. V. ö. KIPISZKÁL.

KIPISZKOL, (ki-piszkol) ösz. áth. Valakit erkölcsileg piszkolva, azaz mindenféle piszkokkal, szidalommal illetve, gyalázva, megvetésnek, utálatnak kitesz vagy valahonnan kihajt, kikerget. *A szemtelenül tolakodó nőcsábítót kipiszkolni.* V. ö. PISZKOL.

KIPITIZÁL, (ki-pitizál) ösz. áth. Kiiszogál. V. ö. PITIZÁL.

KIPITTYESZT, (ki-pittyeszt) ösz. áth. Kizárólag az ajakról mondják, midőn valaki megvetésből, gúnyból, vagy ócsárolva, vagy nem tetszését jelentve alsó ajakát kifordítja. V. ö. PITTYESZT, és BIGYGYESZT.

KIPKÉD-KAPKOD, ‚kapkod' szónak ikerítése s am. ide-oda vagy többfelé kapkod ; mindkét része ragoztatik : *kipkedni-kapkodni, kipkedett-kapkodott.* Egyszerüen : *kip-kap*, s ettől ismét : *kipéz-kapoz.* V. ö. KAP, és KAPKOD.

KIPOFOZ, (ki-pofoz) ösz. áth. Valakit egyszer vagy többször pofon csapva kiűz, kihajt. *Kipofozni a szemtelen rágalmazót.*

KIPOFOZÁS, (ki-pofozás) ösz. fn. Pofozva kiűzés.

KIPOHAD, (ki-pohad) ösz. önh. Mondják általán minden dagadozó testről, mely rendkivüli pohot kap. *Kipohad az elhizott has, vagy pofa. Kipohad az*

igen megtöltött dunyha, a nagyon felfútt duda. V. ö. POH, POHOS.

KIPOHASZT, (ki-pohaszt) ösz. áth. Valamit úgy felfú, úgy feldagaszt, hogy poha kidőled. *A sok evés, vagy szelek kipohasztják a hasat. Aki a trombitát erősen fújja, az kipohasztja a pofáját.* V. ö. POH.

KIPOHÍT, (ki-pohít) ösz. áth. lásd : KIPOHASZT.

KIPOHÚL, (ki pohúl) ösz. önh. l. KIPOHAD.

KIPÓLYÁL, (ki-pólyál) ösz. áth. l. KIPÓLYÁZ.

KIPÓLYÁZ, (ki pólyáz) ösz. áth. Valakit vagy valamit pólyájából kibont. *Kipólyázni a kisdedet. Kipólyázni a sebes tagokat.* V. ö. PÓLYÁZ.

KIPÓLYÁZÁS, (ki pólyázás) ösz. fn. Pólyájából kibontás.

KIPONTOZ, (ki-pontoz) ösz. áth. 1) Pontokkal kiczifráz. *Kipontozni a festőben valamely szövetet.* 2) Pontokkal kijelöl. *Kipontozni az útvonalt.*

KIPONTOZÁS, (ki-pontozás) ösz. fn. Pontokkal kiczifrázás, tarkázás, pontokkal kijelölés.

KIPOROZ, (ki-poroz) ösz. áth. Bizonyos testekből, különösen szövetekből a port kiveri. *Kiporozni a könyveket, ruhákat, pamlagokat.* Átv. tréfás ért. *kiporozni a hátát valakinek* am. jól megverni.

KIPOROZÁS, (ki-porozás) ösz. fn. Cselekvés, midőn kiporoznak valamit. *A ruhák kiporozását a szolgával vitetni véghez.* V. ö. KIPOROZ.

KIPÓTLÁS, (ki-pótlás) ösz. fn. Cselekvés, mely által kipótolnak valamit. V. ö. KIPÓTOL.

KIPÓTOL, (ki-pótol) ösz. áth. Valamit hasonló értékü, mennyiségü, vagy nemü tárgygyal kiegészít, vagy helyre üt. *A pénzbeli adósságnak egy részét termesztménynyel kipótolni. Az elmulasztott munkát kétszeres iparkodással kipótolni.* V. ö. PÓTOL.

KIPÓTOLHATATLANv —PÓTOLHATLAN, (ki-pótolhat[at]lan) ösz. mn. Amit kipótolni nem lehet. *Kipótolhatatlan kár, veszteség,* melyet a kártevő, vagy kárvallott, vesztes nem képes jóvá tenni. *Kipótolhatatlan férfi,* kinek a maga nemében nincs mása. V. ö. KIPÓTOL.

KIPÓTOLHATÓ, (ki pótolható) ösz. mn. Amit ki lehet pótolni. *Ezen veszteség könnyen kipótolható.*

KIPOTYOG, (ki-potyog) ösz. önh. és gyak. Mondják bizonyos térbe zárt, szorított, rejtett kisebb nemü testekről vagy testrészekről, melyek rést kapván, egymás után kiesnek. *A likas zsákból, kosárból kipotyog az alma, dió, burgonya.* Szoros értelemben csak oly kihulló testekről mondják, melyek leesvén *poty* tompa hangot adnak, pl. a lágyabbféle húsos gyümölcsök. Gyakran használtatik, de nem szabatosan, *kihull* értelemben is, pl. *Kipotyognak a fogai, könyei;* szabatosabban : kihullanak. V. ö. POTYOG, HULL.

KIPOTYOGÁS, (ki-potyogás) ösz. fn. Potyogva kibullás.

KIPOTYTYAN, (ki-potytyan) ösz. önh. Szoros ért. *potyty* hangot adva kiesik. *A tojás kipotytyant a kosárból.* Szélesb. ért. bizonyos záradék közől kiesik. *Kezéből kipotytyant a kendő.* Átv. ért. *szájából kipotytyant a szó,* am. véletlenül, akaratlanul mondott valamit; ez értelemben máskép : *kipattan.*

KIPOTYTYANÁS, (ki potytyanás) ösz. fn. Potytyanva kiesés. V. ö. KIPOTYTYAN.

KIPOTYTYANT, (ki-potytyant) ösz. áth. Szoros ért. valamely *potytyanó* testet ejt ki, pl. tojást, dinnyét, almát, tésztát. Szélesb ért. akármely kézben, vagy edényben, kosárban stb. tartott jószágot kiejt. *Hóna alól kipotytyantotta a könyvet.* Átv. ért. valamely szót véletlenül, akaratlanul ejt ki. V. ö. POTYTYANT.

KIPOTYTYANTÁS, (ki-potytyantás) ösz. fn. Potytyanva kiejtés.

KIPOZSOG, (ki-pozsog) ösz. önh. Pozsogva kijő, kimegyen. V. ö. POZSOG.

KIPÖCZKÖL, l. KIPÉCZKÉL.

KIPÖDÖR, KIPÖDÖRÍT, l. KIPÉDÉR, KIPÉDÉRÍT.

KIPÖK, (ki-pök) ösz. önh. és áth. 1) Tárgyesetes név nélkül, kifelé pök. *Kipökni az ablakon, ajtón.* 2) Megvetésből vagy utálatból pök. *Látván az undokságot, kipökött, és odább állt.* 3) Tárgyesetes névvel am. a torokból vagy szájból valamit pökve kivet. *Kipökni a turhát, nyálat. Kipökni a rosz vizet, bort, ételt.* 4) Átv. ért. és népies beszédben am. valamit minden kímélet, finomság s meggondolás nélkül kimond. Innen a közmondás : *Rágd meg előbb a szót, azután pökd ki.* V. ö. PÖK.

KIPÖKÉS, (ki-pökés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki kipök.

KIPÖRSED, KIPÖRSEN, l. KIPÉRSED, KIPÉRSEN.

KIPÖZSÖG, l. KIPÉZSÉG.

KIPRÉDIKÁL, (ki-prédikál) ösz. áth. Szoros ért. az egyházi szószékről valamit kihirdet. Szélesb átv. ért. valamit nyilván, úton útfélen kibeszél. Tisztábban magyarul : *kipapol.*

KIPRÉSÉL, (ki-présél) ösz. áth. l. KISAJTÓL.

KIPRÓBÁL, (ki-próbál) ösz. áth. Minden oldalról megpróbálva ki-és helyesnek ismér.

KIPUFFAD, (ki-puffad) ösz. önh. Puffadva kifelé nyomúl.

KIPUHATOL, (ki-puhatol) ösz. áth. Szoros ért. valamit tapogatódzás, nyomkodás által kifürkész, kikeres, kikutat. Szélesb átv. ért. akármily módon, pl. kérdezősködve, kémkedve, leskelődve, ész által vizsgálódva stb. kitud, kivizsgál, kiokoskodik valamit. *Kipuhatolni a tolvajok tanyáját. Kipuhatolni valamely gyilkosság körülményeit, részvevő személyeit. Valamely régi eseménynek valódi mibenlétét eredeti oklevelek nyomán kipuhatolni.* V. ö. PUHATOL.

KIPUHATOLÁS, (ki-puhatolás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg kutatás, vizsgálás, kémelés, mely által kipuhatolunk valamit. V. ö. KIPUHATOL.

KIPUHATOLHATATLAN, KIPUHATOLHATLAN, (ki-puhatolhat[at]lan) ösz. mn. Amit kipuhatolni nem lehet. *Kipuhatolhatlan körülmények.*

KIPUHATOLHATÓ, (ki-puhatolható) ösz. mn. Amit ki lehet puhatolni.

KIPUHÍT v. —PUHIT, (ki-puhít) ösz. áth. Valamely szilárd kemény testet bizonyos szerek, és műtételek által puhára kikészít. *Főzéssel, patélással kipuhítani a taplógombát. Cserben, lúgban kipuhítani a böröket.* V. ö. PUHÍT.

KIPUHÍTÁS v. —PUHITÁS, (ki-puhítás) ösz. fn. Mesterséges kezelés, műtétel, mely által kipuhítanak valamit. V. ö. KIPUHÍT.

KIPUHÚL v. —PUHUL, (ki-puhúl) ösz. önh. Valamely szilárd, szivós, kemény test, bizonyos szerek, és munkálás által puhára kiidomúl, kikészül. *A kemény nyers bőr csávázás, cserzés, mángolás által kipuhúl.* V. ö. PUHÚL.

KIPUKKAD, KIPUKKAN, (ki-pukkad v. —pukkan) ösz. önh. Pukkanva felszakad, felpattan. *Majd kipukkant mérgében.*

KIPUKKADÁS v. —PUKKANÁS, (kipukkadás v. —pukkanás) ösz. fn. Pukkanva felszakadás, felpattanás.

KIPUSKÁZ, (ki-puskáz) ösz. áth. 1) A lőszereket, úgymint lőport, szatymát, golyót puskából kilődözi. 2) Átv. ért. visszatérő névmással am. valamely vitás beszédben (szóval vagy irásban) minden érveit, indokait úgy adta elé, hogy többé ellenfelének nem tud mit válaszolni. 3) Aljasabb beszédmódban: *kipuskázta magát*, mondják oly férfiről, ki nemi erejét fogytig elvesztegette. 4) Szintén átv. ért. *kipuskázni valamit a többi közől* am. a hitványabbakat a jók közől kihányni, kivetni, pl. *holmi ócska, rozzant eszközöket, szerszámokat kipuskázni a sokkal czélszerübb újak közől.*

KIPUSKÁZÁS, (ki-puskázás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit kipuskáz.

KIPUSZTÍT v. —PUSZTIT, (ki-pusztít) ösz. áth. Valamit pusztára, azaz tisztára, egészen, végképen kiirt, kiveszt. *Britanniából a farkasokat mind kipusztították. A férgeket, kártékony vadakat kipusztítani.* Néha am. kifoszt. *Valakit pénzéből, jószágából, mindenéből kipusztítani.* V. ö. PUSZTÍT.

KIPUSZTÍTÁS v. —PUSZTITÁS, (ki-pusztítás) ösz. fn. Irtás, rongálás, üldözés, kártevés neme, mely által kipusztítanak valakit vagy valamit. V. ö. KIPUSZTÍT.

KIPUSZTÚL v. —PUSZTUL, (ki-pusztúl) ösz. önh. 1) Egészen, mindenestül, végképen kivesz. *A patkányok kipusztultak a házból, malomból.* 2) Végképen elmegy, kivándorol. *Némely családok egészen kipusztultak e városból. Pusztulj ki innen!* 3) Végső szükségig mindenéből kifogy. *Gazdag ember volt, s vénségére mindenéből kipusztúlt.* V. ö. PUSZTÚL.

KIPUSZTÚLÁS v. —PUSZTULÁS, (ki-pusztúlás) ösz. fn. Veszési, romlási állapot, midőn kipusztúl valami. V. ö. KIPUSZTÚL.

KIPÚZIK, (ki-púzik) ösz. k. Ormánságban (Baranyában) am. kilövellik, pl. a vér a testből.

KIRABLÁS, (ki-rablás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakinek birtokát, különösen ingó jószágait erőszakosan elviszik. V. ö. KIRABOL.

KIRABOL, (ki rabol) ösz. áth. Valakit v. valamit erőszakosan, ragadozva kivetkőztet holmi ingó vagyonából. *Kirabolni az árus szekereket, a kereskedő hajókat. Kirabolni az utasokat.* V. ö. RABOL.

KIRABOLÁS, (ki-rabolás) ösz. fn. lásd: KIRABLÁS.

KIRÁG, (ki-rág) ösz. áth. Szoros ért. valamely testet fogakkal rágva kilikaszt, vagy kikoptat. *Az egerek kirágják a böröket, a molyok a szöveteket; a szú kirágja a fát.* Szélesb átv. ért. mondják némely nedvekről, evekről, melyek bizonyos testeket mintegy kiesznek, kikoptatnak. *Az úgynevezett csontszú kirágja a csontokat. A választó víz kirágja a vasat. A fene kirágja a hust. Fene rágja ki!* (átokszó).

KIRAGAD, (ki-ragad) ösz. áth. Valamit erős és sebes ránttással kikap, kivisz, kivesz valahonnan. *Kiragadni az ellenség kezéből a fegyvert. Kiragadni a vízbe esett embert. Az erős lovak kiragadják a megsülyedt szekeret. A lovagot szilaj paripája kiragadta a hadi rendből.* Átv. ért. *kiragadni a veszedelemből.* V. ö. RAGAD, áth.

KIRAGADÁS, (ki-ragadás) ösz. fn. Cselekvés, mely által az ember, vagy némely állatok kiragadnak valamit. V. ö. KIRAGAD.

KIRÁGÁS, (ki-rágás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki v. valami valamit kirág. V. ö. KIRÁG.

KIRAGASZT, (ki-ragaszt) ösz. áth. Valamit nyilvános helyen, köz szemléletül, vagy szabad levegőre bizonyos ragaszték által kitesz, kifüggeszt. *Az utczaszegletekre, középületekre holmi hirdetéseket kiragasztani.* V. ö. RAGASZT.

KIRAGASZTÁS, (ki-ragasztás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki kiragaszt valamit. *Hirdetmények, színlapok, kiáltványok kiragasztása.*

KIRÁGCSÁL, (ki-rágcsál) ösz. áth. gyakor. és kicsiny. Gyakran, és apró részecskékre rágva kilikaszt, kikoptat, kiszakgat. *A molyok kirágcsálják a könyveket. A szú kirágcsálja a gerendát.* V. ö. RÁGCSÁL.

KIRÁGCSÁLÁS, (ki-rágcsálás) ösz. fn. Rágcsálva kilikaszt, kikoptat, kiszakgat.

KIRAGYOG, (ki-ragyog) ösz. önh. és gyak. Ragyogva kitündöklik, kifénylik. *A tisztára csiszolt fegyverek kiragyognak a rozsdásak közől. A valódi drágakövek kiragyognak a cseh üvegek közől.* V. ö. RAGYOG.

KIRAGYOGÁS, (ki-ragyogás) ösz. fn. Ragyogva kitündöklés. V. ö. KIRAGYOG.

KIRAJZIK, (ki-rajzik) ösz. k. Tulajd. ért. mondják egy kasban lakó méhseregről, vagy egy fészek darázsról, midőn az újabb ivadék tömegesen és

végképen kiköltözik. Átv. ért. *Kirajzanak a népek is*, midőn idegen földre gyarmatokat eresztenek.

KIRAJZOL, (ki-rajzol) ösz. áth. Valaminek képét rajzolva kialakítja. *Kirajzolni a tervezett díszkertet.* V. ö. RAJZOL.

KIRAJZOLÁS, (ki-rajzolás) ösz. fn. Rajzolva kialakítás.

KIRAK, (ki-rak) ösz. áth. 1) Holmit mutatványul kitesz. *A kalmárok kiraknak némely árukat a bolton kivül. A vásárlónak különféle kelméket kirakni.* 2) Ami öszve volt rakva, betakargatva, kiszedi, és bizonyos rendben, sorban kiállítja. *A gyárból szállított kelméket kirakni a ládákból. A kosárból kirakni a gyümölcsöt.* 3) Valaminek fölszinét bizonyos testekkel födi, vagy tarkázza, ékesíti. *Kővel kirakni az utczákat. Gyöngyökkel, drágakövekkel kirakni a díszkard markolatát.* 4) A kártyákat némi mesterségek mutatása, vagy jósolás végett bizonyos rendben és sorban széthelyezi. V. ö. RAK.

KIRAKÁS, (ki-rakás) ösz. fn. Cselekvés, melynél fogva holmit kiraknak. *Különféle áruk kirakása. Kártyakirakás.* V. ö. KIRAK.

KIRÁKÁSZ, (ki-rákász) ösz. áth. Valamely vizből a rákokat kifogja. *Kirákászni a patakot.*

KIRAKAT, (1), (ki-rakat) ösz. fn. Boltbeli áruk különféle példamutatványai, melyeket az illető kalmárok közlátomásra külön szekrényben kitesznek. *Divatárusok, rőfös kalmárok, könyvárusok, füszerkereskedők kirakatai. Drága, fényes kirakatok.*

KIRAKAT, (2), (ki-rakat) ösz. miv. Eszközli, rendeli, hogy valamit kirakjanak.

KIRAKÓ, (ki-rakó) ösz. mn. Aki valamit kirak.

KIRAKODÁS, (ki-rakodás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki holmi berakott ingóságokat, különösen áruczikkeket kiszedeget, kibontogat, stb. *Vásározó mesteremberek, kalmárok kirakodása.* V. ö. KIRAKODIK.

KIRAKODIK, (ki-rakodik) ösz. k. 1) Széles ért. a valahová berakott, tömegben álló holmit részenként kiválogatja, kiszedegeti, kihelyezi. *A révbe érkezett szállítóhajókból kirakodni.* 2) Szoros ért. árulás, eladás végett bizonyos portékákat, áruczikkeket a venni akarók elé kitesz. *A vásárra érkezett kalmárok, mesteremberek kirakodnak.* V. ö. RAKODIK.

KIRAKODÓ, (ki-rakodó) ösz. mn. 1) Aki különféle áruczikkeket, portékákat eladás végett kirak. 2) Mondják vásárról, melyben a kalmárok és kézmivesek árulják czikkjeiket, különböztetésül a baromvásártól. *Némely városokban előbb a baromvásárt tartják, aztán a kirakodó vásárt.* Némely városokban pedig, melyekben több napig, különösen két hétig tartó vásárokat szoktak tartani, pl. Pesten, *kirakodó vásár* vagy *kirakodó hét*, midőn a vásárbódékat felállitják s az árukat belerakják, amire következik azután a következő napon, vagy napokon, vagy a másik héten az igazi vásár.

KIRAKOTT, (ki-rakott) ösz. mn. Általán minden, amit kiraktak. *A szállító hajókból a raktárba, vagy partra kirakott áruk. Négyszögü kövekkel kirakott járda. Gyöngyökkel kirakott kardfogantyú.* V. ö. KIRAK.

KIRÁLD, falu Borsod m.; helyr. *Király-ra, —on, —ról.*

KIRÁLY, (lásd itt alább), fn. tt. *király-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* 1) Általán legelőkelőbb személy, ki fő hatalommal bir mások fölött. Ezen értelemben neveztetnek királyoknak bibliai nyelven a családok, és nemzetségek főnökei. Ily király volt Ábrahám, ki néhány száz szolgáival egyszerre több kis királyt legyőzött. Hasonló értelemben jönnek elé a vadnépek főnökei Áfrikában stb. 2) Szorosb és általában divatos jelentéssel valamely nagyobb tartománynak vagy országnak fő uralkodója, ki a fejedelmek rangozata szerént az uralkodó herczegek fölött áll; de a *császár*-nak nevezett fejedelmek magasb ranguaknak tekintetnek. *Szent István, magyarok királya. Porosz, spanyol, bajor király. Örökös, választott, koronás király.*

„A legelső magyar ember a király,
Érte minden honfi karja készen áll,
Lelje népe boldogságán örömét,
S hír, szerencse koszorúzza szent fejét.“

Vörösmarty.

Király képe, kit a király valamely ügyben maga helyett megbíz. *Király embere* (homo regius) am. király küldöttje, leginkább adományos jószágba igtatásoknál müködő hivatalos személy, egy káptalan- vagy conventbeli személylyel együtt. Ez értelemben vett királyról számos helyek vették neveiket hazánkban, mint: *Király-Bánya, K. Darócz, K. Helmecz*, stb. továbbá hegyek, mint: *Királyhágó, Királyhegy;* növények: *Királygyertya, Királykoronája, Királyvirág.* A királynak fő hatalmára vonatkoznak e közmondatok: *Király haragját hamar halál követi. Messze ér a király keze. Gonosz király nyomát sok jobbágy követi. Új király, új törvény. Hol vette király a várat?* Ezt szokták felelni azok, kik játékban, vagy pedig erőhatalommal szereztek valamit, midőn kérdezi tőlök valaki, hol vették? Más közmondatok: *A király is csak ember. Sokat kell türni a királynak is. A király sincs bú nélkül. Sok szeme, sok füle van a királynak*, vagy: *sok szem, sok fül kell a királynak. Többet árt a királynak a hizelkedő, mint az ellenség. Királynak sincs mindenkor egyaránt. Nincs keserübb a király kenyerénél* (a katonáskodásnál). *Más Mátyás király, más Király Mátyás* (ez utóbbiban vezetéknév a ‚király‘ szó). A királyok fényes utazására vonatkozólag ellentétül mondják: *Oda megyek, hová a király is gyalog jár.* (Árnyékszékre). 3) Átv. ért. bizonyos innepélyeken és szertartásoknál az előkelő személy, milyen a *pünkösdi király*, kit a játszó gyermekek pünkösd napján választanak. Szintén átv. értelemben használtatik némely állatokról, melyek maguk neme-

ben a többiek fölött kitünők. *Az orozlán a vadak, a sas a madarak királya.* 4) Kártyajátékban, és több más játékokban az előkelő lapok, bábok stb. király nevet viselnek.

Eléjön a török nyelvben is *keral*, a bizanczi görög nyelvben *krales*, a mandsuban *kuron*, a szlávban *král, król*, de mindenek fölött egyezik vele a régi tatár khánok pénzein eléforduló *kiraj*, pl. *Selim kiraj, Sadet kiraj, Kerim kiraj* stb. L. Numophylacium orientale Pototianum, a C. M. Fraelm, Casani 1813. Már a Zendavestában eléjön *kara*, mint az első uralkodók neve: „Das Zend-Avesta selbst führt in dem ersten Gesang des Vendidad die östlichen Staaten, namentlich das pferdereiche Baktrien und Sogdiana, deutlich als die Heimath der ersten Menschen auf, die den Göttern den Saft Haoma (Soma) als Opfer ausgepresst und wo unter frommen Herschern, die den Namen *Kara* führen, sich ein grosses Reich gebildet habe." L. Allgemeine Weltgeschichte von Dr. Georg Weber, Professor und Schuldirector in Heidelberg. Erster Band. 1857. a 330. lapon. Ezekből megtetszik, hogy e szó sokkal régibb, mint sem azt, ‚*Carolus*' *Magnus*-tól lehetne származtatni. Hang- és fogalmi rokonságban van vele a görög *χραίνω* és *κύριος*, melyekhez hasonló a latin *herus*, német *Herr*; de legegyszerübb itt is, mint számtalan más esetekben, a tiszta gyökü magyar *úr*. Valamennyiben az átv. értelmü magasságot, fensőséget jelentő *ar, er, ur, vo ir* a lényeges alkotó hang. V. ö. R betü. Régiesen: *kerál* v. *kerály*. „Ki mikor eljött volna és kit ez kerálnak eleibe bévettek (vittek) volna, monda neki ez kerály." Katalin prózai legendája. (Toldi F. kiadása).

KIRÁLYALMA, (király-alma) ösz. fn. A nemesebb almák nemhez tartozó, érdes héju, finom zamatú almafaj. (Reinette, némelyek szerént *ranette* volna *rana* latin szótól). Nálunk is némelyek *királyka* mások *érdencz*, a népnyelv szerint pedig *kormos* néven nevezik. Ennek ismét több alfaja van.

KIRÁLYBÁNYA, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. *Királybányá-ra, —n, —ról.*

KIRÁLYBIRÓ, (király-biró) ösz. fn. A székelyeknél, *főkirálybiró* a kerületi szék főtisztje, körülbelül az, mi a megyékben a főispán; ugyanott van *alkirálybiró* is.

KIRÁLYDÁRDA, (király-dárda) ösz. fn. A A magzating (asphodelus) nevü növény egyik faja; szára leveletlen, elágazó; kocsányi váltogatók; levelei kardalakúak, csónakosak, simák; virága fejér. Másképp: *ökörfarkfü, lépkisebbitőfü*; növénytani néven: *ágas magzating.* (Asphodelus ramosus).

KIRÁLYDARÓCZ, mváros Szathmár m.; helyr. *—Darócz-ra, —on, —ról.*

KIRÁLYDINNYE, (király-dinnye) ösz. fn. A ‚szurdancs' (tribulus) nevü növény faja; levelei ellenesek, szárnyasak, többnyire hat párjával; virágai a levéltöveken kocsányosak; tokjai négy tövisük. Több indákra ágazó és a legsiványabb homokban a föld szinén terjedő növény, mely igen szúrós tüskéket terem. Másként: *koldustetü, földi sulyom*, növénytani néven: *sulyomszurdancs* (tribulus terrestris).

KIRÁLYDOMB, (király-domb) ösz. fn. Így nevezik Pozsonyban a Duna partján azon kerek dombot, melyre a magyar király koronáztatása után fellovagolva karddal az égtáj négy része felé vág, annak jelentéseül, hogy a magyart és Magyarországot bárhonnan jövő ellenségtől kardjával (hadi erejével) megvédi.

KIRÁLYELLENES, (király-ellenes) ösz. mn. Oly pártnak tagja, mely a polgárzati kormányban nem akar királyt, hanem inkább köztársasági, népuralmi rendszert. Ellentéte: *királypárti.*

KIRÁLYERDŐ, puszta Bihar m.; helyr. *—erdő-re, —n, —ről.*

KIRÁLYFA, falu Pozsony m.; helyr. *Királyfá-ra, —n, —ról.*

KIRÁLYFALU, VÁG—, falu Nyitra m; helyr. *Királyfalu-ba, — ban, —ból.*

KIRÁLYFALVA, faluk Vas, Zólyom m., MODOR— Pozsony m., erdélyi faluk Kolos és Küküllő m.; helyr. *—falvára, —n, —ról.*

KIRÁLYFELI, (király-feli) ösz. mn. Tagja azon polgárzati pártnak, mely a mellett ví, hogy az illető országot királyi személy kormányozza, tehát, ki a királyi méltóság és hatalom fentartása mellett nyilatkozik, és müködik; másként: *királypárti.*

KIRÁLYFI, (király-fi) ösz. fn. Királytól nemzett fiú, király fia. Leginkább a népmesékben eléforduló nevezet. „A vadász királyfiak". Székely és magyar népmese a három királyfiról.

„Értem kis királyfi, vagyon nagy inségben."
Tinódi.

„Mély erdőkbe, erdők éjjelébe,
Ment vadászni a vidám királyfi."
A királyfi kalandja. (Tárkányi).

KIRÁLYFIA, falu Pozsony m. és puszta Hont m.; helyr. *—fiá-ra, —n, —ról.*

KIRÁLYFIA-KARCSA, l. KARCSA.

KIRÁLYFÖLDJE, puszta Veszprém m.; helyr. *—földjé-re, —n, —ről.*

KIRÁLYGYERTYA, (király-gyertya) l. ÖKÖRFARKKÓRÓ.

KIRÁLYGYILKOLÁS, (király-gyilkolás) ösz. fn. Legnagyobb polgári bün, melyet az követ el, ki a királyt megöli.

KIRÁLYGYILKOS, (király-gyilkos) ösz. fn. Személy, ki királyt ölt, gyilkolt. *Árbocz, Törtel és Kemenke királygyilkosok voltak.*

KIRÁLYHÁGÓ, (király-hágó) hegység neve Bihar megyében, mely különösen a Magyarország és Erdély közti határ megjelöléseül vétetik. *Királyhágón innen, Királyhágón túl.*

KIRÁLYHALMA, erdélyi falu F.-Fehér m.; hely. *—halmá-ra, —n, —ról.*

KIRÁLYHÁZA, falu Ugocsa, puszták neve Pozsony és Hont m.; helyr. *Királyházá-ra*, *—n*, *—ról.*

KIRÁLYHÉGY, (király-hegy) ösz. fn. Hegység Gömör, Szepes, Liptó megyékben.

KIRÁLYHÉGYÉS, puszta Csongrád, m. KIS—, NAGY—, puszták Csanád m.; helyr. *—Hegyes-re*, *—én*, *—ről.*

KIRÁLY-HELMECZ, mváros Zemplén m.; helyr. *—Helmecz-re*, *—én*, *—ről.*

KIRÁLYHELYÉTTES, (király-helyéttes) ösz. fn. Főfő rangu és hatalmu személy, ki a kiskoru vagy távol lakó nagykoru király nevében és személyében valamely országot kormányoz, alkirály. Szélesb ért. ki a polgári kormánynak egyes ágában képviseli a királyt, pl. ki az illető ország köz tanácskozásában elnököl stb., király képe.

KIRÁLYI, (1), (király-i) mn. tt. *királyi-t*, tb. *—ak.* Általán, ami a király személyével, hatalmával, s minden hozzá tartozóval viszonyban van. *Királyi méltóság, hatalom, kegyesség, kegyelem, adomány, kinevezés. Királyi módon. Királyi kincsek, jószágok. Királyi jövedelem, haszonvétel. Királyi kisebb haszonvételek*, a magyar polgári jogban a földbirtoknak némely mellékes javadalmai, mint a *vásári, bor- és húsmérési*, némely *rév-* és *vámjog* stb.; 1848 előtt a *kilenczed-* és *tizedszedési jog* is; melyek királyiaknak azért neveztettek, mivel többnyire (különösebben a törvényeken alapuló kilenczed és tized kivételével) királyi adomány utján szereztettek (Hármastörvénykönyv I. rész 23, 78. czímek, II. rész. 9. czím stb.). *Királyi pálcza, királyi szék, királyi korona. Királyi udvar, palota, kert. Királyi város. Királyi törvényszék, királyi tábla, királyi személynök, királyi ügyész, királyi ügyek igazgatója* (director causarum regalium) stb. Iratokban rövidítve: *kir.* v. *k. Kir. hivatal. Cs. k. tanácsos.*

KIRÁLYI, (2), faluk Bihar, Gömör, Nyitra m.; helyr. *Királyi-ba*, *—ban*, *—ból.*

KIRÁLYIAS, (király-i-as) mn. tt. *királyias-t* v. *at*, tb. *—ak.* Királyi tulajdonságokkal, méltósággal, hatalommal, fénynyel egyező, ahhoz illő, arra mutató; királyi magatartásu, viseletü. *Királyias nagylelkűség. Királyias pompafény.*

KIRÁLYIASAN, (király-i-as-an) ih. l. KIRÁLYILAG.

KIRÁLYI KISEBB HASZONVÉTEL, l. KIRÁLYI alatt.

KIRÁLYILAG, (király-i-lag) ih. Királyi módon, szokás szerint. *Királyilag jutalmazni a polgári érdemeket.*

KIRÁLYKA, (király-ka) fn. tt. *királykát.* 1) Némi olcsárló értelemben valamely kisded országnak kis hatalommal biró királya, milyenek némely vad népek királyai. 2) Átv. ért. ökörszem, mely a mese szerént a sasnak vetélkedő királytársa. 3) Királyalma.

KIRÁLYKÉK, (király-kék) ösz. mn. Kékből és skárlát veresből vegyített szinü.

KIRÁLYKODÁS, (király-kod-ás) fn. tt. *királykodás-t* tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Királyi hatalommal való uralkodás, a királyi hatalomnak tettleges gyakorlása. *Szent István királykodása alatt hozott törvények, bevándorlott idegenek.*

KIRÁLYKODIK, (király-kod-ik) k. Királyi hatalommal uralkodik.

KIRÁLYKORALL, (király-korall) ösz. fn. A korallok egyik szép gyűrüs faja, melyet alakjára nézve fehér lófarkhoz hasonlítanak. (Isis hippuris). V. ö. KORALL.

KIRÁLYKÚT, puszták Sáros és Borsod m.; helyr. *—kút-ra*, *—on*, *—ról.*

KIRÁLYLAK, (király-lak) ösz. fn. Vár, palota, kastély, vagy általán azon épület, melybeu király szokott lakni.

KIRÁLYLEÁNY, (király-leány) ösz. fn. Királytól nemzett, s királyi ágyban született leány. Szélesb ért. minden nő, ki királyi vérből származott, akár legyen hajadon, akár férjezett.

KIRÁLY-LEHOTA, l. LEHOTA.

KIRÁLYLÖVÉS, (király-lövés) ösz. fn. A lövésztársaságok nyelvén oly lövés, mely bizonyos innepélylyel szokott történni, s melyért az ügyes lövőt (lövész-)királynak nevezik, s a jegyzőkönyvbe ily czímmel irják be.

KIRÁLYMAJOM, (király-majom) ösz. fn. Braziliai majomfaj, melyet ott *aquiqui* neven hívnak. Ezekről azt irják, hogy egy közölök bizonyos időkben kiáltozva a többit egy seregbe öszvehívja. Innen a királyi nevezet.

KIRÁLYMEZŐ, falu Marmaros m.; helyr. *—mező re*, *—n*, *—ről.*

KIRÁLYNÉ, (király-né) ösz. fn. 1) A királynak neje, felesége, hitvese. 2) Királyi hatalmat gyakorló nőszemély. *Nagy-Brittannia királynéja.* Azonban szabatosabb különböztetés végett e második értelemben szokásba jött *királynő* szóval élni. V. ö. *—NÉ*, és *—NŐ* fn.

KIRÁLY-NÉMETI, erdélyi falu a beszterczei kerületben; helyr. *—Németi-be*, *—ben*, *—ből.*

KIRÁLYNÉP, falu Abaúj m.; helyr. *—nép re*, *—én*, *—ről.*

KIRÁLYNŐ, l. KIRÁLYNÉ 2).

KIRÁLYOS, (király-os) mn tt. *királyos-t v. —at*, tb. *—ak.* 1) Aminek királya van. *Királyos országok, népek.* 2) Királyi tulajdonságu, szokásu. *Királyos tartás.* 3) Kreszneries szerént mondható a *sakk* játékról, melyben király a fő alak, és *sáh* vagy *padisáh* a persában királyt jelent. *Királyost játszani.*

KIRÁLYOSDI, (király-os-di) fn. tt. *királyosdi-t*, tb. *—ak.* 1) Kártyajáték neme a köznépnél, melyben a fönyertes *király* czimet visel, utána következik a *palatinus, nemesember, paraszt* és *szarhordó.* 2) Így nevezhető az országszerte ismert pünkösti királyság is, melyet gyermekek játszanak.

KIRÁLYÖLÉS, KIRÁLYÖLŐ, l. KIRÁLYGYILKOLÁS, KIRÁLYGYILKOS.

KIRÁLYPÁRTI, (király-párti) ösz. mn. és fn. A királyi méltóságot, és királyi intézkedéseket, érdekeket, jogokat pártoló személy, mint honpolgár.

KIRÁLYPATAKA, erdélyi falu Alsó Fehér m.; helyr. *—pataká-ra, —n, —ról.*

KIRÁLYRÉT, puszták Pest, Pozsony és Torda m.; helyr. *—rét-re, —én, —ről.*

KIRÁLYRÉV, falu Pozsony, puszta Somogy m.; helyr. *—rév-re, —én, —ről.*

KIRÁLYSÁG, (1), (király-ság) fn. tt. *király-ság-ot*, harm. szr. — *a.* 1) Bizonyos király hatalma alatt levő ország v. tartományok összege. *Magyar királyság* vagy *magyarországi királyság. Nagy britanniai királyság.*

„Elámúla az királyság,
Megréműle mind az ország."
Katalin verses legendája.

2) Királyi méltóság, és hatalom teljes kiterjedésében véve. *Valakit királyságra emelni, királyságtól megfosztani.* 3) Átv. ért. *pünkösti királyság* játék neme, pünkösd innepén, midőn a gyermekek maguk közől királyt választanak, s fejére koszorút téve csoportosan házról házra kísérik; mely szertartás minthogy csak egy napig tart, innen alkalmazott értelemben *pünkösti királyság*-nak mondunk oly hatalmat, mely csak színre, és ideig óráig való. Megemlítendő itt, mint egykori népszokás, a *csepregi* (Sopron vm.). *pünkösti király*, azaz a pünkösd innepeken tartatni szokott lófuttatásban legderekabb versenyző legény, ki régi helyszokás szerént bizonyos kiváltságokkal birt a többi legénység fölött.

KIRÁLYSÁG, (2), puszta Csongrád m.; helyr. *Királyság-ra, —on, —ról.*

KIRÁLYSÁGSZÜNET, (királyság-szünet) ösz. fn. Némely országok történetében azon időköz, melyben a király elhaltával vagy más okoknál fogva új királyválasztásig a királyi szék üresen állott.

KIRÁLYSÁGVÉDŐ, (királyság-védő) l. KIRÁLYPÁRTI.

KIRÁLYSÁRGA, (király-sárga) ösz. mn. Aranyszinü sárga. *Királysárga kelme.*

KIRÁLYSZÉK, (király-szék) ösz. fn. 1) Szoros ért. emeltebb, fényes készületü szék, melyen a király bizonyos hivatalbeli innepélyes működéseit végezve ülni szokott. *Királyszéken ülve fogadni a hódolást, a külországi követeket.* 2) Szélesb átv. ért. királyi hatalom, vagy maga a királyi személy. *Kérelemmel a királyszék elé járulni.* 3) A királynak szokott lakhelye. *Hunyady Mátyás Budavárában ülötte fel királyszékét, melyet később Bécsbe tett által.*

„Ékes sereged ott feleted (feledéd v. felezéd?)
Királyszéked benne helheztetéd."
Emlékdal Mátyás király halálára 1490-ből. (L. Régi magyar nyelvemlékek. II. kötet.)

KIRÁLY-SZENTKERESZT, l. SZENTKERESZT.

KIRÁLYSZÍN, (király-szín) ösz. fn. Széles ért. a maga nemében kitünőleg szép szín, pl. a vörösben a skárlát-, sárgában az aranyszín.

KIRÁLYSZÍNFELFUTÓ, (király-szín-fel-futó) ösz. fn. A sarkantyúka (tropaeolum) nevü növény egyik faja; levelei ötszegüleg pázsitosak; szirmai tompák, virágai nagyobbak, sárgák, narancsszinük; szára kapaszkodó. Máskép: *nagy sárga tölcséres, sárgafelfutó, spanyol sarkantyú;* növénytani néven: *nagy sarkantyúka.* (Tr. majus).

KIRÁLYTELEK, puszta Szabolcs m.; helyr. *—telek-re, —én, —ről.*

KIRÁLYUDVAR, puszta Moson m.; helyr. — *udvar-ra, —on, —ról.*

KIRÁLYUTCZA, (király-utcza) ösz. fn. Eredetileg azon fő utcza, melyben királyi palota van vagy volt. Különben e nevet néha a király tisztelctére vagy valamely jelesebb fő utczának adják. *Pesti királyutcza a Terézia városban.*

KIRÁLYVÍZ, (király-víz) lásd: VÁLASZTÓVÍZ.

KIRÁLYVÖLGY, puszta Máramaros m; helyr. *völgy-re, —ön, —ről.*

KIRÁMÁZ, (ki-rámáz) ösz. áth. Valamit rámára kifeszít, rámára húz. *Kirámázni a csizmának való bőrt. A szücsök kirámázzák a csávából kivett bőröket. Kirámázni a képnek való vásznat.* V. ö. RÁMA.

KIRÁNCZIGÁL, (ki-ránczigál) ösz. áth. és gyak. Apró, és gyakori rántásokkal kihuzgál valamit vagy valakit. *A csintalan gyermekek kiránczigálják a kerti növényeket. A fehér ló farkából kiránczigálni a szőrszálakat. Az ágy alá bújt gyermekeket kiránczigálni.* V. ö. RÁNCZIGÁL.

KIRÁNCZOL, (ki-ránczol) ösz. áth. 1) Valaminek ránczait szétszedi, kibontja, kiegyengeti. *Kiránczolni az öszveyyűrt ruhát.* 2) Valamely ruhaneműt ránczokba szedve, ránczosan kialakít. V. ö. RÁNCZ, RÁNCZOL.

KIRÁNDÍT v. —RÁNDIT, (ki-rándít) ösz. áth. 1) Valamit rántva kikap, kiragad. *Kirándítani a sárba süllyedt szekeret. Oly erős lábon áll, hogy lehetetlen kirándítani helyéből.* 2) Kezet, kart, lábat erőszakos, és visszás rántás által csuklójából kimozdít. *A gödörbe bukkant ló kirándította a lábát. Birkózásban kiránditani a versenytárs karját.* V. ö. RÁNDÍT.

KIRÁNDÚL v. —RÁNDUL, (ki-rándúl) ösz. önh. 1) Bizonyos nyugvó, veszteglő állapotból erős rántás által kimozdúl. *A sárból kirándúl a szekér, ha jól megrántják.* 2) Valamely tag kimozdúl csuklójából. *Bokában kirándult a lába.* 3) Futtában, hamarjában, kis időre kikocsiz valahová. *Falura, szomszéd városba kirándulni.* Néha am. a fő utvonalról mellékesen félre csap. *Győrön keresztül utazván, kirándultam a Pannonhegyre.* V. ö. RÁNDÚL.

KIRÁNDÚLÁS v. —RÁNDULÁS, (ki-rándulás) ösz. fn. 1) Valamely tagnak erőszak következtében történt kimozdulása a csuklóból. 2) Hamarjában történő, rövid ideig tartó, kikocsizás vagy mellékes kitérés a fő utvonalból. *A városi ülő embernek jól esik néha kis kirándulás a falura.*

KIRÁNDÚLAT v. —RÁNDULAT, (ki-rándúlat) ösz. fn. Kirándúlás (a 2) pont alatt) elvont értelemben. *Ötödhóban (tavaszutóban) gyakran történnek kirándúlatok az erdős hegyekbe.*

KIRÁNGAT, (ki-rángat) ösz áth. és gyak. Rángatva kitépdes v. tépdel, kihúzgál valamit. *Kirángatni az út mellé ültetett fiatal fákat. Kirángatni a szőlőkarókat.* V. ö. RÁNGAT.

KIRÁNGATÁS, (ki-rángatás) ösz. fn. Rángatva kitépdelés.

KIRÁNT, (ki-ránt) ösz. áth. 1) Rántva, azaz erősen fogva, és hirtelen mozditva kikap, kihúz valahonnan valamit. *Kiráutani hüvelyéből a kardot. Kirántani a falból a szeget. Üstökénél fogva kirántani valakit.* 2) Mondják bizonyos ételekről, melyeket zsírban pörkölve sütnek. *Kiráutani a csibét. Kiráutani némely tésztát*, pl. katonabélest. E két egészen különböző értelmü igék gyökei szintén különböznek. V. ö. RÁNT, RÁT, RÁTOTTA.

KIRÁZ, (ki-ráz) ösz. áth. Valamit rázva, azaz erőszakosan mozgatva kihullat, vagy kimenni, kiesni kényszerit. *Kirázni a zsákhoz ragadt gabonaszemeket. Rostával kirázni a szemetet. A zötyögős út, és rosz ülés mojd kirázta a lelkemet.* Különösen a gabnanyomtaték nyelvén am. a lóval lejárt szalmát lehúzás előtt villával meghányja, s a hátramaradt törek közől görbe fogu gereblyével, hozzá-hozzá rúgva, a szemet kiveri. Átv. ért. *kirázta a hideg*, t. i. az úgy nevezett hideglelés alatt.

KIRÁZÁS, (ki-rázás) ösz. fn. Rázás, mely által valamit bizonyos tokból, edényből, zsákból, erszényből stb. kihullatnak, kiejtenek.

KIRÁZÓDÁS, (ki-rázódás) ösz. fn. Állapot, midőn valami kirázódik. L. ezt.

KIRÁZÓDIK, (ki-rázódik) ösz. belsz. Mondjuk oly testekről, melyek ide-oda, vagy egymáshoz ütődve, hányódva vetődve egymás után kihullanak, kiesnek valahonnan. *A kévékből sok hányás vetés által kirázódnak a szemek. A göröngyös uton szállitott kövecs, homok kirázódik a szekérből.* V. ö. RÁZÓDIK.

KIRÁZOGAT, (ki-rázogat) ösz. áth. és gyak. Valamit gyakran vagy folytonosan rázva kihullat, kiejt, kipotyogtat. *Kirázogatni a zsákokban levő holmit. Kirázogatni a nyomtatva lejárt szalmát, töreket.* V. ö. RÁZ.

KIRÁZOGATÁS, (ki-rázogatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kirázogatnak.

KIREDŐL v. KIREDŐZ, (ki-redől v. —redőz) ösz. áth. Valaminek redőit kibontja, szétszedi vagy kiegyengeti. *Mángorló fával kiredőlni a böröket, a fehérneműeket.* V. ö. REDŐ.

KIREKED, (ki-reked) ösz. önh. 1) Valamely rekeszből, kerített helyből, házból kimarad, kiszorúl, kizáródik. 2) A székelyeknél am. rekedtségétől megszabadúl, rekedtségét elveszti. (Ferenczi János).

KIREKESZT, (ki-rekeszt) ösz. áth. Bizonyos körből, térből, vagy társaságból gyülekezetből kizár, kitilt valakit v. valamit. *A marakodó disznót kirekeszteni a többi közől. A rühes juhokat kirekeszteni az egészségesek közől. Az éjjel csavargó házi lakost kirekeszteni a házból. A csintalankodó lármás tanulót kirekeszteni az oskolából.* V. ö. REKESZT.

KIREKESZTÉS, (ki-rekesztés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit kirekesztenek, illetőleg kizárnak, kicsuknak, kiszorítanak, kitiltanak valahonnan.

KIREKESZTŐ, (ki-rekesztő) ösz. mn. Aki vagy ami kirekeszt valakit vagy valamit. *Az elfajult fiat örökségből kirekesztő atya. A hivek gyülekezetéből kirekesztő egyházi átok. A hazaárulókat az országból kirekesztő rendelet vagy törvény.* V. ö. KIREKESZT.

KIREKESZTŐJOG, (ki-rekesztő-jog) ösz. fn. 1) Jog, melynél fogva valakit bizonyos birtokból vagy helyről ki lehet zárni. *Atyai kirekesztőjog*, mely által némely esetekben, és némely birtokból kizárhatja a fiát. *Némely városok kirekesztőjoga volt a legujabb időkig*, mely szerént a zsidókat kebeleikből kizárták. 2) Ŏly kiváltsági jog, melyet valaki mások kizárásával bir, vagyis, melyet másoknak gyakorolni nem szabad, pl. midőn valaki új találmányt lel, melynek üzésére az illető kormánytól bizonyos ideig egyedül ő bir engedélyt.

KIREKESZTŐLEG, (ki-rekesztőleg) ösz. ih. Bizonyos tekintetben másoknak kizárásával, kiváltságosan. *A dohánykereskedést kirekesztőleg az állami kincstár kezeli, és üzi.*

KIRENDÉL, (ki-rendél) ösz. áth. Rendelést teszen, illetőleg megparancsolja, hogy valaki kimenjen valahova, megjelenjen ott künn valahol. *A faluból kirendelni néhány embert útcsinálásra.*

KIRENDÉLÉS, (ki-rendélés) ösz. fn. Parancsolás, felsőségi meghagyás, melynek erejénél fogva, kirendelnek valakit.

KIRÉPDÉS, KIREPDÉS, (ki-répdés v. —repdés) ösz. önh. és gyak. Gyakran repülve ki-kiszállong bizonyos helyről, térről, körből stb. *Az anyányi madárfiak kirepdesnek fészkeikből. Némely szelidített madárkák szabadon ki-kirepdesnek kalitkájikból, meg visszaszállnak.* V. ö. RÉPDÉS.

KIRÉPDÉZ, (ki-répdéz) l. KIRÉPDÉS.

KIREPED, (ki-reped) ösz. önh. Repedve kiszakad, kilikad. *Térden kirepedt a feszes nadrág.*

KIREPEDÉZ, (ki-repedéz) ösz. önh. és gyak. Lassanként, egymás után több-több repedés támad valamin. *Az igen megviselt ruha kirepedez. A megégetett bőr hamar kirepedez. Ajka a nagy héségtől kirepedezett.* V. ö. REPED.

KIRÉPÍT, KIREPÍT v. —REPIT, (ki-répít v. —repít) ösz. áth. Kirepülni hagy, vagy enged, vagy segít, vagy szándékosan eszközli, hogy kirepüljön valami. *A zsákba dugott galambokat kirepíteni. A kalitkából gondatlanság által kirepíteni a kedves madárkát.* Átv. ért. valamit sebesen, hirtelen kibocsát, kilök, kihajt. *Kirepíteni a puskából a golyót. Valakit galléránál fogva kirepíteni az ajtón. Egy-két keményt, káromló szót kirepíteni.* Önható értelemben azt jelenti, hogy a madárfiak már kellőleg megerősödvén, fészkeikből szárnyra kelnek. *A fecskefiak már kirepítettek.* V. ö. REPÍT.

KIRÉPKÉD, (ki-répkéd) l. KIRÉPDÉS.

KIRÉPPEN, KIREPPEN, (ki-réppen) ösz. önh. Hirtelen, s erős mozzanatú reppel kiszáll valahonnan és valahová. *A közelgető vadász, madarász elől kireppen fészkéből a madár. A csalitból egy sereg fogoly reppent ki.* Átv. ért. hirtelen, sebesen kimegy, kilövellik. *Amint a lőpor ellobbant, kireppen a golyó. Egy két meggondolatlan szó reppent ki szájából.* V. ö. RÉPPEN.

KIRÉPŰL, KIREPŰL v. —REPÜL, (ki-répül) ösz. önh. Repülve kiszáll, kimegy, eltávozik kifelé. *A ludak kirepültek a kert alatti tóra. A sas kirepül fészkéből.* Átv. ért. hirtelen, sebesen kimegy. *Ácsi biró gyönge menye, kirepült a szőlőhegyre.* (Nép-gúnydal). Néha am. feledésbe megy. *Amit oskolában tanult volt, már mind kirepült fejéből.* V. ö. RÉPŰL.

KIRESZEL, (ki-reszel) ösz. áth. Valamit reszelővel kialakít, kiformál, kimetsz. *Kireszelni a vasat, hogy bizonyos czélra alkalmas legyen. Kireszelni a görcsös, egyenetlen, szögletes derékszeget. Kireszelni a kopott fürész fogait.*

KIRESZELÉS, (ki-reszelés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kireszelnek.

KIRÉTEGÉZ, (ki-rétegéz) ösz. áth. Valamely testnek rétegeit kibontogatja, egymástól elválasztja. Mondható általán minden testről, mely akár mesterséges, akár természetes rétegekből áll. V. ö. RÉTEG.

KIRÉTEGÉZÉS, (ki-rétegézés) ösz. fn. Valamely test rétegeinek kibontása.

KIRÉTEGZÉS, (ki-rétegzés) ösz. fn. ‚Rétegzik' igétől, am. a rétegeknek ki- v. szétválása.

KIRÉTEGZIK, (ki-rétegzik) ösz. k. Rétegeiben ki- v. szétválik, ki- v. szétbomlik v. bomladozik.

KIRETESZEL, (ki-reteszel) ösz. áth. Ajtót vagy kaput a retesznek félremozditásával kinyit, kitár. *Kireteszelni a kertajtót.* V. ö. RETESZ.

KIRÍ, (ki-rí) ösz. önh. 1) Tulajd. ért. visszatérő névmással am. fájdalmát, keservét rivás által kiönti, kiadja. *Mióta kirítam magamat, könnyebb a szivem.* 2) Átv. mondják oly tárgyról, mely a maga nemében a többitől szemlátomást elütőleg kitünik, melyen pl. a szemek megütköznek, s némi visszatetszést éreznek, pl. *az öltözetben kirí* az oly viselet, mely a divattal, és helyszokással ellenkezik. *A magyar nyelvből jobban kirínak a latin szók, mint a németből. Kirí a kezéből,* azaz nem illik vagy nem való oda. 3) Visszatérő névmással : *kiríni magát,* tréfásan a gyermeknek mondják s am. addig ríni, míg megúnja. *No, kiríttad már magadat.*

KIRICS, fn. tt. *kirics-ét.* Tengeri fecskefaj. Másként : *karics.* Talán hangjától vette nevét.

KIRIKKANT, (ki-rikkant) ösz. áth. Egy rikkantással valahonnan kihí.

KIRIKÓLT, (ki-rikólt) ösz. áth. Székely szó. 1) A vétket valakire kimondja. 2) A vásárt kikiáltja. (Ferenczi János).

KIRIMÁNKODIK, (ki-rimánkodik) ösz. k. Tárgyesetes névvel, am. valamit rimánkodó kérelemmel kieszközöl. *Néhány forintból álló évi segédpénzt kirimánkodott.* V. ö. RIMÁNKODIK.

KIRISZÁL, (ki-riszál) ösz. áth. Riszálással valahonnan kiejt, kihullat.

KIRÍVÓ v. —RIVÓ, (ki-rívó) ösz. mn. A többiektől arány- és szabálytalanul elütő, főképen a zenében és festészetben. *Kirívó hang, kirívó szín.*

KIRÍVÓLAG v. —RIVÓLAG, (ki-rívólag) ösz. ih. Kirívó módon, kirívó szinben, kirívó hangoztatással. V. ö. KIRÍVÓ.

KIRÓ, (ki-ró) ösz. áth. Róva kimetsz. V. ö. KIROVÁTKOL.

KIROBOG, (ki-robog) ösz. önh. Robogva kikocsiz, kilovagol. *Sebesen hajtva, sebes vágtatva kirobogni a várkapun.*

KIROBOGÁS, (ki-robogás) ösz. fn. Robogva kimenés v. kijövés (kikocsizás v. lovaglás).

KIROHAD, (ki-rohad) ösz. önh. Rohadva, azaz párlott, romlott nedvek által ép állapotát vesztve, részekre omolva kivesz vagy kilikad. *Izzadástól kirohad hóna alatt az üng. A fölötte sok nedv miatt kirohadnak a növények. A sok rosz nyáltól kirohadt a szája széle.* V. ö. ROHAD.

KIROHAN, (ki-rohan) ösz. önh. Rohanva, azaz erős, neki feszült mozdulattal, és hirtelen valahonnan kinyomúl, kitör. *Kirohanni a várból, sánczok közől. Tüzkiáltásra kirohanni a templomból, szinházból.* V. ö. ROHAN.

KIROHANÁS, (ki-rohanás) ösz. fn. Rohanva előre törekvő kinyomulás, kimenés. Különösen hadi nyelven, am. a várban, vagy akármely kerített, s erődített helyen tartózkodó seregnek támadó kinyomulása az ellenség ellen.

KIROJTOSODÁS, (ki-rojtosodás) ösz. fn. Valamely szövet szálainak, rostjainak kibomlása.

KIROJTOSODIK, (ki-rojtosodik) ösz. k. Mondjuk szövetekről, midőn szálaik kibomlanak, szétmállanak, s rojtokot képeznek. *A be nem szegett ruha szélei kirojtosodnak.*

KIROJTOZ, (ki-rojtoz) ösz. áth. Rojtokkal kiczifráz, körülszeg valamit, vagy bizonyos szövetnek, illetőleg viseletnek végeit, széleit a keresztfonalak kihuzása által kibontja. V. ö. ROJT.

KIROJTOZÁS, (ki-rojtozás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamely szövetet, kelmét kirojtoznak. V. ö. KIROJTOZ.

KIRONT, (ki-ront) ösz. önh. Erőteljesebb kifejezés, mint a *kirohan;* mert *kirontani* am. az ellenszegülő akadályok daczára, pl. a várnak, sáncznak tövében álló, s mindent bekerítő ellenséggel szemközt kinyomulni, kitörni. Átv. ért. s költői képes kifejezéssel mondhatni a gátokat, töltéseket széttörve, elrontva kirohanó árról; vagy a hegyek közől kinyomuló s a síkon pusztító fergetegről, zivatarról. V. ö. RONT.

KIRONTÁS, (ki-rontás) ösz. fn. Az emberi, jelesen hadi, avagy elemi erőszak kitörésének legnagyobb foka, mely romlással, pusztítással fenyeget és járni szokott. V. ö. KIRONT.

KIROSTÁL, (ki-rostál) ösz. áth. Rostával bizonyos magokat, pl. gabonát a szeméttől, pelyvától, kövecstől, konkolytól stb. kitisztít. *Kirostálni a vetni vagy őrleni való búzát.* V. ö. ROSTÁL.

KIROSTÁLÁS, (ki-rostálás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kirostálnak.

KIROSTOL, (ki-rostol) ösz. áth. Szorosb ért. a növények rostjait kibontja, egymástól elválasztja. Szélesb ért. akármiféle szálas, fonalas testeket kibont, szálakra fejt, pl. vásznat, s egyéb szöveteket. V. ö. ROST, ROJT.

KIROSTOLÁS, (ki-rostolás) ösz. fn. A növények rostjainak, vagy fonalas testek szálainak kibontása.

KIROSTOLLÁS, (ki-rostollás) ösz. fn. ‚Rostollik' igétől am. rostokra szétszakadozás v. szétbomlás.

KIROSTOLLIK, (ki-rostollik) ösz. k. Rostokra szakadozva kibomlik. V. ö. ROST.

KIROTHAD, (ki-rothad) ösz. önh. l. KIROHAD.

KIROVÁTKOL, KIROVÁTOL, (ki-rovátkol v. —rovátol, helyesebben *rovatol, rovat* törzsöktől). Valamit rovatosan kimetsz, kiczifráz, kiképez. *Kirovátkolni a pipaszárt, s fából vagy csontbólkészített egyéb eszközöket.* V. ö. RÓ, ROVAT.

KIRÖFFENT, (ki-röffent) ösz. áth. Röffentve kimond. Gúnyos kifejezés, minthogy csak a disznó röffent.

KIRŐKÖL, (ki-rököl), *kirökölni magát*, lásd : KIRÍ, 3).

KIRÖPDÖS l. KIRÉPDÉS.

KIRÖPÍT, KIRÖPÜL, lásd : KIRÉPÍT, KIRÉPÜL.

KIRÖPPEN, l. KIRÉPPEN.

KIRR, hangutánzó gyöke *kirrant, kirrog* szóknak.

KIRRANT, (kirr-an-t) önh. m. *kirrant-ott*, htn. *—ni* v. *—ani. Kirr!* hangon elkiáltja magát. Különösen mondják tyúkról, midőn tojásait vagy csibéit féltve, szarkát, vagy más ragadozó madarat látva féltékeny haragjában kiált.

KIRRANTÁS, (kirr-an-t-ás) fn. tt. *kirrantás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a. Kirr!* hangon kiáltás.

KIRRÉG, (kirr-ég) l. KIRROG.

KIRROG, (kirr-og) önh. m. *kirrog-tam, —tál, —ott. Kirr! kirr!* haragos féltékeny hangon kurjog, kiáltoz. *Kirrog a tojáson ülő, s háborgatott kotlós tyúk.* Kriza J. szerént *kirrég* is.

KIRROGÁS, (kirr-og-ás) fn. tt. *kirrogás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a. Kirr! kirr!* hangon kiáltozás.

KIRUDAL, (ki-rudal) ösz. áth. Rúddal fenyegetve vagy ütve kiüz, kihajt, kikerget. A kazal mellől kirudalni a bitang barmokat. V. ö. RÚD.

KIRÚG, (ki-rúg) ösz. áth. Valakit vagy valamit hozzá rúgva kihajt, kitaszít valahonnan. *Ha nem takarodol szép szerével, mindjárt kirúglak.* Aljas beszédbe való. Önh. tulajd. ért. mondják hámba fogott, vagy bizonyos korlátba szorított baromról, midőn lábait a hámkötelen vagy korláton kivül kitolja, kitaszítja. *A szilaj csikó hamar kirúg a hámból.* Átv. ért. az erkölcsi szabályok korlátai közől kicsap. *Ez a fiatal ember gyakran kirúg.* V. ö. RÚG.

KIRÚGÁS v. —RUGÁS, (ki-rúgás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamely állat kirúg.

KIRUGASZKODIK, (ki-rugaszkodik) ösz. k. Rugaszkodva, azaz sebes rugdosva kisiet, kilót. Tulajd. ért. a futó baromról, nevezetesen a lóról mondják; átv. ért. az emberről is, midőn neki iramodva kiszalad. V. ö. RUGASZKODIK.

KIRÜGYEZIK, (ki-rügyezik) ösz. k. Általán mondják növényekről, midőn rügyeik kibújnak, kihajtanak. V. ö. RÜGY.

KIRVA, faluk Esztergam, Közép Szolnok, m., KIS—, NAGY— Mármaros m.; helyr. *Kirvá-ra, —n, —ról.*

KIS, (1), mn. tárgyesete csak mint vezetéknévnek van, pl. *Kist már rég nem láttam;* hasonlóan többese is, pl. *Ezen telket Kisek birják.* Fokozva : *kisebb, legkisebb.* Közmondatok : *Sok kis viseli a nagy nevet. Kis ember sem szalmaszál. Kis ember nagy bottal jár. Kis bőrben is ember lappang.* Régiesen és tájdivatosan : *küs.* „És az kópján volt egy küs vas." Régi magyar passio (Toldy F. kiadása). „Ki ke(deg) megfejtend egyet e küs parancsolatok közről." Tatrosi codex. Egyébiránt l. KICSIN.

KIS, (2), igen számos helynevek jelzője, melyeket részint *K* betürendben adunk, részint l. az illető deréknevek alatt, pl. *Kis-Igmánd*, lásd : IGMÁND stb.

KISA, KISÁLKODIK, KISASÁG, l. KESA, KESÁLKODIK, KESASÁG.

KIS-ABLONCZ, puszta Gömör m ; helyr. — *Ablonez-ra, —on, —ról.*

KIS-ABONY, falu Pozsony m.; helyr. — *Abonyba, —ban, — ból.*

KIS-ÁBRÁNKA, falu Bereg m.; helyr. — *Ábránká-ra, —n, — ról.*

KIS-ÁBRÁNY, puszta Szabolcs m.; helyr. — *Ábrány-ba, —ban, —ból.*

KIS-ACSÁD, puszta Veszprém m.; helyr. — *Acsád-ra, —on, —ról.*

KIS-ADORJÁN, erdélyi falu a székelyföldi Maros Székben; helyr. —*Adorján-ba, —ban, —ból.*

KISAJÁTÍT, (ki-sajátít) ösz. áth. Valaki birtokát felsőbb jognál fogva, pl. az állam javára, bizonyos becsüáron általveszi. *Kisajátítani azon telkeket, melyeken a vasút végig vonúl. Kisajátítani a vár környékébe eső házakat, kerteket.*

KISAJÁTÍTÁS, KISAJÁTITÁS, (ki-sajátitás) ösz. fn. Cselekvés, mely által kisajátítnak valamit. V. ö. KISAJÁTÍT.

KISAJTÓL, (ki-sajtól) ösz. áth. 1) Tulajd. ért. valamit sajtó által kinyom. *Kisajtólni a szőlőt, gyümölcsöt.* 2) Átv. valakiből valamit erőszakkal kivesz, kitud; vagy erőszakosan kinyer, kikap valamit. *Sok fakgatás, fartatás által kisajtólni valakiből az igazat. Nehéz a fösvény emberből valamit kisajtólni.* V. ö. SAJTÓ.

KISAJTÓLÁS, (ki-sajtólás) ösz. fn. Cselekvés, midőn kisajtólnak valamiből valamit. V. ö. KISAJTÓL.

KIS-AKNA, erdélyi falu Alsó Fehér m.; helyr. *Akná-ra, —n, —ról.*

KISALAKOL, (ki-salakol) ösz. áth. Valamit salakjaiból kitisztít. *Kisalakolni a bányákban az érczeket.* V. ö. SALAK.

KISÁLKODIK, l. KESÁLKODIK.

KISÁMFÁZ, (ki-sámfáz) ösz. áth. Sámfára feszítve kinyujt, kitágít. *A csizmadiák kisámfázzák a bőrt. Kisámfázni a szük torku csizmát.* V. ö. SÁMFA.

KISÁMOL, (ki-sámol), KISÁMOZ, (ki-sámoz) ösz. áth. l. KISÁMFÁZ.

KISÁNTIKÁL, (ki sántikál) ösz. önh. Sántikálva kifelé megy.

KISANYAROG, (ki-sanyarog) ösz. áth. és gyak. Bizonyos időt, az életnek valamely részét sanyarogva kitölti, kiszenvedi. *Két évi fogságot nagy nehezen kisanyargott.* V. ö. SANYAROG.

KIS-ARANYOS, erdélyi falu Alsó Fehér m.; helyr. —*Aranyos-ra, —on, —ról.*

KISARJAD, (ki-sarjad) ösz. önh. Mondják növényekről, midőn töveik, törzsökeik sarjat hajtanak. *A lebotolt fűzfák sürüen kisarjadnak. A lekaszált rét, ha elég nedve és meleg napja van, újra kisarjad.* V. ö. SARJAD.

KISARJADÁS, (ki-sarjadás) ösz. fn. Sarjak kihajtása valamely növényből. V. ö. KISARJAD.

KISARJADZÁS, (ki-sarjadzás) ösz. fn. Sűrű kisarjadás.

KISARJADZIK, (ki-sarjadzik) ösz. k. Folytonosan, sűrüen kisarjad. Szabó D. szerént *kisarjadzott a marha lába*, am. meggyűlt, kelés támadt rajta.

KISÁROZ, (ki-sároz) ösz. áth. Sárral kitapaszt, kifoltoz valamit. (Kresznerics).

KISÁRUS, (kis-árus) ösz. fn. Kis kalmár, félkéz-kalmár, kis boltos, szatócs, ki kevés árukkal s kicsinyben üzi a kereskedést.

KISASÁG, l. KESASÁG.

KISASSZONY, (kis-asszony) ösz. fn. Legszorosb ért. úri családból származott hajadon leány. *Herczeg-, gróf-, báró-, nemes kisasszony.* A közép rendű hajadon a népszokás szerént: *leányasszony.* Szintén így szokták czimezni az alsóbb rendü nemes leányokat. A társadalmilag bevett divat szerént kisasszonyok az úgynevezett tisztesb rendüek hajadon leányai is. Igényt tartanak rá, s köz életben megtiszteltetnek e czimmel mind azon polgári rendü hajadonok, kik müveltségök, legalább külső viseletök által az uri rendüekhez többé kevesbé hasonlók. *Sok a kisasszony, kevés az urfi.* (Km.). E czimmel tisztelték meg jámbor őseink a boldogságos szüzet, midőn azon napnak, melyen az anyaszentegyház születésének emlékét innepli, *kisasszony napja* nevet adtak. A ‚kisasszony'-nak mint czímnek ellentétként megfelel: *nagyasszony*, melylyel a köznép a háznál az idősb asszonyt, illetőleg anyát tiszteli meg, kinek ‚kisasszony' leánya van; néha azonban az ‚ifiasszony' (fiatal házasnő) ellentéteül is. Midőn kis termetü asszonyt jelent, külön irandó. *Ezen kis asszonynak mily nagy ura* (férje) *van.* Hasonlóan különböznek: *nagyasszony*, mint czím, és *nagy asszony.*

Némelyek a ‚kisasszony' első részét a török *kïz*-ből származottnak vélik, mely am. leány; szüz. Azonban ezt teljesen megczáfolja a czímül használtatni szokott ‚nagyasszony' nevezet, mint a ‚kisasszony' ellentéte.

KISASSZONYD, falu Somogy m.; helyr. *Kisasszonyd-ra, —on, —ról.*

KISASSZONYFA, faluk Baranya és Vas m.; hely. *Kisasszonyfá-ra, —n, —ról.*

KISASSZONYHAVA, (kis-asszony-hava) ösz. fn. Augusztus hónapja, melyben a boldogságos szüz mennybemenetelének innepét üli az Anyaszentegyház, s őseink hihetőleg ezen innepről, mint a boldogságos szüznek megdicsőitéséről nevezték el e hónapot; vagy pedig régenten e hónapba esett Kisasszony napja. V. ö. NAPTÁR.

KISASSZONYPAPUCSA, (kis-asszony-papucsa) ösz. fn. A fájvirág (impatiens) egyik faja; máskép: *papucsvirág*, növénytani néven: *kerti fájvirág* (imp balsamina); szára merőn áll; kocsányai a levéltöveken egyvirágúk, bokrosak; levelei láncsásak, a felsőbbek váltogatók; sarkantyúja a virágnál rövidebb.

KISASSZONYPATYOLAT, (kis-asszony-patyolat) ösz. fn. Igen fínom fajta patyolat. V. ö. PATYOLAT.

KISAVANYODIK, (ki-savanyodik) ösz. k. Ferenczi János szerént székely szó s am. úgy kilopódzik az ajtón, hogy más észre ne vegye; másutt: *kisuhan, kisurran.*

KIS-AZAR, falu Zemplén m.; helyr. —*Azar-ra, —on, —ról.*

KISBAÁB, falu Nyitra m.; helyr. —*Baáb-ra*, —*on*, —*ról*.

KISBÁBA, puszta Somogy m.; helyr. —*Bábára*, —*n*, —*ról*.

KIS-BABOT, falu Győr m.; helyr. —*Babot-ra*, —*on*, —*ról*.

KIS-BÁNYA, falu Zaránd m.; erdélyi falu Torda m.; helyr. —*Bányá-ra*, —*n*, —*ról*.

KIS-BÁRI, falu Zemplin m.; helyr. —*Bári-ba*, —*ban*, —*ból*.

KIS BÉCZ, puszta Somogy m.; helyr. —*Bécz-re*, —*én*, —*ről*.

KIS-BÉGÁNY, falu Bereg m.; helyr. —*Bégány-ba*, —*ban*, —*ból*.

KISBÉRÉS, (kis-bérés) ösz. fn. Az úgynevezett *öregbéres* segédje, kinek néhutt *ostoros* a neve.

KIS-BERSZÓ, falu Kővár vidékén, helyr. —*Berszó ra*, —*n*, —*ról*.

KIS-BERZSENY, falu Veszprém m; helyr. —*Berzseny-be*, —*ben*, —*ből*.

KISBETŰ, KISBÉTŰ, KISBÖTŰ, (kis-betű v. —bötü) ösz. fn. Az irásban és nyomtatásban azon betü alak, melyet rendszerént a beszéd szövegében, különösen a szók közepén használunk; ellentéte: *nagybetü*, melylyel mondatok, tulajdonnevek stb. kezdő betüjeként élünk.

KISBÍRÓ, KISBIRÓ, (kis-biró) ösz. fn. A falusi öregbirónak segédje, s mintegy jobb keze, ki egy személyben bemondó, rendőr, tanácsszolga, börtönőr, hajdu. Több vidéken: *pógár* (=polgár). Átv. képes ért. lelkiesméret, melynek birósága alá jut legelőször is minden, ami jót vagy roszat teszen az ember; az *öregbiró* pedig maga az Isten. *Vádolja* v. *furdalja a kisbiró. Magával hordozza a kisbirót. Nem lehet a kisbirót megvesztegetni. Mit mond ehhez a kisbiró?* V. ö. BÍRÓ.

KISBORSOCSKA, (kis-borsocska) ösz. fn. L. MECSEK.

KISBUDAFA, falu Pozsony m.; helyr. —*Budafá-ra*, —*n*, —*ról*.

KISCSENGŐFŰ, (kis-csengőfü) ösz. fn. l. LYUKASLEVELŰFŰ.

KISCSERLEVELŰFŰ, (kis-cser-levelü-fü) ösz. fn. L. KISSARLÓSFŰ.

KIS-CSÖMÖRE, falu Vas m.; helyr. —*Csömöré-re*, —*n*, —*röl*.

KIS-CSÖRNÖCZ, falu Szala m.; helyr. —*Csörnöcz-re*, —*ön*, —*röl*.

KISDED, (kis-ded) mn. és fn. tt. *kisded-ét*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Kicsike, kicsinyke. Különösen használjuk csecsemő, s járni, beszélni tanuló gyermekekről. Ilyenekről mondotta Idvezitőnk: „*Ne tiltsátok hozzám jönni a ki-dedeket.* V. ö. KICSIN.

KISDEDFESTMÉNY, (kisded-festmény) ösz. fn. Olyan festmény, mely a természeti nagyságnál kisebb alakban ábrázol valamit. (Miniaturgemälde).

KISDEDÓVÓ, (kisded-óvó) ösz. mn. és fn. Ami vagy aki a kisdedekre felügyelést tüzte ki czélul; különösen olyan személy, aki a kisdedóvó intézetben az ott összegyülni szokott kisdedekre felügyel, s őket tehetségökhöz mérten egyben másban szelíden oktatgatja is.

KISDEDÓVODA, (kisded-óvoda) ösz. fn. lásd: KISDEDÓVÓINTÉZET.

KISDEDÓVÓINTÉZET, (kisded-óvó-intézet) ösz. fn. Intézet, melyben a már járni és petyegni tudó kisdedek legfölebb hat—hét éves korukig e végett kiképzett személyek szelíd bánásmódu felügyelete alatt összegyülve töltik a napot, s tehetségökhöz képest inkább játszva, mulatva, mint komolyan némi ösméretekben oktatást is nyernek.

KIS-DOBSZA, falu Somogy és Zemplén m.; helyr. *Dobszá-ra*, —*n*, —*ról*.

KIS-DOMÁSA, falu Zemplén m.; helyr. —*Domásá-ra*, —*n*, —*ról*.

KIS-DOROG, falu Tolna m.; helyr. —*Dorogra*, —*on*, —*ról*.

KISEBB, (kis-ebb), második foka a *kis* melléknévnek. *Mennél kisebb, annál frisebb; mennél hosszabb, annál rosszabb.* (Km.). Használják ‚ifjabb' helyett is, *kisebbik uram*; l. ezt; és v. ö. KIS.

KISEBBÉDÉS, (kis-ebb éd-és) fn. tt. *kisebbédés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Állapotváltozás, midőn valaminek nagysága, mennyisége fogy. V. ö. KISEBBÉDIK.

KISEBBÉDIK, (kis-ebb-éd-ik) k. m. *kisebbédtem*, —*tél*, —*ett*. Valaminek nagysága fogy, mennyisége, száma kevesbedik.

KISEBBIK, (kis-ebb-ik) másodfoka a *kis* melléknévnek, melyben az *ik* nagyobb meghatározást jelent. L. KIS, KICSIN. A nép nyelvén sajátságos értelme van ezen kifejezésnek: *kisebbik uram*, így hivja t. i. a köznépi magyar asszony férjének testvéröcsét, másképen: *ifjabbik* uram; a férjnek bátyja pedig *nagyobbik* vagy *öregbik uram*. Valószinüleg az egy házban lakó több családos testvérek régi patriárkai élet módjától származott e nevezet.

KISEBBÍT, KISEBBIT, (kis-ebb-ít) áth. m. *kisebbít-ett*, htn. —*ni* v. —*eni*, par. —*s*. Tulajd. ért. valamit kisebbé tesz, midőn nagyságából valamit elveszen. *Kisebbíteni az ételadagokat. Körülmetszés által kisebbíteni a bekötött könyvet.* 2) Átv. valakinek becsületét mások előtt olcsárolja, lealázza. *Rágalmak, ráfogások által kisebbíteni valakit.* V. ö. KIS.

KISEBBÍTÉS, KISEBBITÉS, (kis-ebb-ít-és) fn. tt. *kisebbítés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Tulajd ért. cselekvés, mely által valaminek nagyságából, mennyiségéből elvesznek. 2) Átv. ért. más becsületének, hirének, nevének olcsárlása, gyalázása.

KISEBBITŐÜVEG, (kisebbitő-üveg) ösz. fn. Láttani ért. bizonyos módon köszörült üveg, mely a tárgyakat kisebb alakban tünteti elé, mint természetileg léteznek. Ellentéte: *nagyitóüveg, górcső*.

KISEBBSÉG, (kis-ebb-ség) fn. tt. *kisebbség-et*, harm. szr. —*e*. 1) Bizonyos mennyiségnek, mekkora-

ságnak azon viszonyos állapota, melynél fogva egy másikhoz mérve kevesebb részekből vagy számból áll. *Az inditványozó pártja kisebbségben maradt*, azaz többen voltak az ellenpártiak. 2) Átv. ért. állapot, melyben az van, kit gyaláznak, kinek becsületét kisebbítik. *Kisebbséget szenvedni.*

„Ki énnekem vagyon oly nagy kisebbségemre.“
Tinódi.“

KISEBBŰL, KISEBBÜL, (kis-ebb-ül) önh. m. *kisebbül-t.* Kisebbé lesz, azaz nagyságából, mennyiségéből veszt, alább száll. *Drágúl a gabona, kisebbül a zsemlye.* V. ö. KISEBB.

KISEBBŰLÉS, KISEBBÜLÉS, (kis-ebb-ül-és) fn. tt. *kisebbülés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Állapotváltozás, midőn kisebbé lesz valami.

KISEBÉSÉDÉS, (ki-sebésédés) ösz. fn. Állapot, midőn valamely testrész kisebesedik.

KISEBÉSÉDIK, (ki-sebésédik) ösz. k. Seb vagy sebek támadnak valamely testen vagy testrészen. *A gyermek lába megfagyott s azután kisebesedett. A ló háta a nyeregtől kisebesedett.*

KISEBÉSÍT, (ki-sebésít) ösz. áth. Okozza hogy valamely testen seb támad. *A nyereg kisebesítette a ló hátát.* Különbözik: *megsebesít.*

KISEBÉSŰL, (ki-sebésül) ösz. önh. L. KISEBÉSÉDIK.

KISEFA, (kise-fa) ösz. fn. A lovas kocsi rúdja végéhez akasztott fa, két czölönkkel ellátva, melyekhez az első két lovat csatolják. V. ö. KESA. Máskép: *kisafa.* Néhutt, különösen a Tisza vidékén: *négyelő.*

KISEFÁS, (kise-fás) ösz. mn. Midőn négy ló van a kocsi elé fogva, a rúd jobb oldalán járó ló neve *rudas*, az elébe fogotté pedig *kisefás* vagy *ostorhegyes*, a rúd bal oldalán járóé, melyen több vidék szokása szerint a kocsis ül, *nyerges*, az előtte járóé pedig *gyeplős.*

KISÉG, (ki-ség) fn. tt. *kiség-ét*, harm. szr. —*e*. Általán öszvege mindazon tulajdonságoknak, melyek valakinek személyes egyéniségét teszik. Valakinek *kisége felől tudakozódni.* A tárgyak egyéniségére vonatkozólag: *miség.*

KÍSÉG, (kil-ség v. kül-ség) fn. tt. *kíség-ét*, harm. szr. —*e*. Így nevezik a felső dunamelléki molnárok a vizkerék deszkapártázatát. Eredetileg valószinüen *kilség*, azaz *külség*, mivel a kerék zápjainak legkülsőbb részeit tartja össze.

KISEGÉL, l. KISEGÍT.

KISEGÍT, (ki-segít) ösz. áth. Ha valaki bizonyos munkát végrehajtani, vagy bizonyos nehézségen, bajon, akadályon saját erejéből győzni nem képes, és e végre egy másik anyagi, szellemi, vagy erkölcsi erejével sikerrel, és foganatosan hozzájárul: erről mondjuk, hogy azon valakit kisegítette. *A megsülyedt kocsist kisegíteni a sárból. A jó szomszédok nagy munka idején egymást ki szokták segíteni. Jó barátunkat nehány forinttal pénzbeli zavarából kisegíteni.*

„Jaj Istenem, ki húz ki?
Gyere babám, segíts ki.“
Népdal.

KISEGÍTÉS, KISEGITÉS, (ki-segítés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit kisegítenek.

KISEGÍTŐ v. —SEGITŐ, (ki-segítő) ösz. mn. Aki valamiben kisegít. *Kisegítő eléadó*, aki valamely hatóság, illetőleg törvényszék rendszeresített személyzetéhez nem tartozik, hanem összehalmozódván az itt eléadandó tárgyak, ezeknek feldolgozásában segédül a felsőbbség által ideiglen ide rendelve van.

KISELEJTÉL, (ki-selejtél) l. KISELEJTÉZ.

KISELEJTÉZ, (ki-selejtéz) ösz. áth. Bizonyos tárgyak közől a selejteseket, azaz alábbvalókat, hitványakat kiválogatja, és kidobja. V. ö. SELEJTÉS.

KISELEJTÉZÉS, (ki-selejtézés) ösz. fn. A selejtes tárgyaknak kiválogatása és kidobása.

KISELMŰ, KISELMÜ, (kis-elmű) ösz. mn. Kinek kedélye nem oly szilárd, hogy az ellenszegülő nehézségekkel daczolni képes volna, kit az akadályok a siker reményétől megfosztanak, ki gyöngeségének öntudatában levert, gyáva szívvel bir. V. ö. KISLELKŰ.

KISELMŰSÉG, KISELMÜSÉG, (kis-elmüség) ösz. fn. A kedélynek szilárdság nélküli állapota, gyöngelelküség.

KISEMMIZ, (ki-semmiz) ösz. áth. A számadást vagy számolást olyképen teszi, hogy az illető mennyiségből másnak javára semmi sem marad. *A jószágbitorló különféle cselfogások*, pl. *javitási, beruházási, kárpótlási* stb. *kiadások ürügye és czíme alatt kisemmizte a törvényes örökösöket.*

KISÉPÉR, (ki-sépér) ösz. áth. Szoros ért. valamit seprüvel kitisztít, kitakarít. *Kiseperni a szobákat. Az udvarról kiseperni a szemetet.* Szélesb átv. ért. valamely testnek a földön huzása által kitakarít valamit. *Hosszu ruhával kiseperni a terem padlózatát.* Mondjuk szélről, esőről is, midőn a szemetet, gizgazt elhordja. *A sebes zápor kiseperte az utczákat.* Tréfásan: *embereket kiseperni* am. valahonnan nem a legnyájasabb módon kihajtani, pl. ilyféle szólításokkal: *tisztuljatok, takarodjatok innen, ne szemetezzetek!*

KISÉPRÉS, (ki-séprés) ösz. fn. Tisztogatás, takarítás neme, midőn kisepernek valamit. V. ö. KISÉPÉR.

KISÉPRŰZ, (ki-séprűz) ösz. áth. Seprüvel kihajt, kikerget valakit v. valamit. *Kiseprüzni a konyhán kotynyeleskedő sihedert, vagy agarakat, malaczokat.* E kifejezéssel leginkább csak a nők szoktak élni; a férfiak szájából inkább a *kibotozlak*, *kikorbácsollak* szók hallhatók.

KÍSÉR, KISÉR, (kis-e-er v. kés-e-er) áth. m. *kísér-t.* Elemzésére nézve szabatosabb volna *késér*,

de *kísér* v. *kisér* jobb hangzásunak tünik fel és szokottabb. V. ö. KÉSIK és KISIK. 1) Valakit utitársul követ, utjában vezet, segít. *Valakit barátságból haza kisérni. A járatlan idegent elkisérni. A kisdedeket oskolába kisérni.* 2) Szélesb ért. valakivel egy uton, egy irányban megy, valakit nyomon követ. *Valakit kiváncsiságból, lesből távolról kisérni. A feltünöleg szép hölgyet kisérik a férfiak. A különös öltözetü idegent utczahosszant kisérik a gyermekek. A dögleni készülö gebét hollók kisérik.*

KIS-ÉR, mváros a Jászkun kerületben, helyr. *Kis-Ér-re, —én, —ről.*

KÍSÉRÉL, KISÉRÉL, (kés-e-er-él) áth. m. *kísérel-t* v. *kísérlett*, htn. *—ni* v. *kísérleni.* 1) Valaminek tulajdonságait bizonyos úton módon vizsgálja. Különösen, midőn valamit bizonyos állapotba és körülményekbe helyez, hogy ez által megtudja, miféle változások történnek rajta, miféle tüneményeket mutat elé. *Valamely testet vegytanilag kisérleni.* 2) l. KÍSÉRT 2) és 3). Oly alkatú, mint a régies ‚kérel'.

KÍSÉRÉS, KISÉRÉS, (kés-e-er-és) fn. tt. *kísérés-t*, tb. *—ek*, harm. szr. *—e.* Menés, midőn kísérünk valakit. V. ö. KÍSÉR.

KÍSÉRET, KISÉRET, (kés-e-er-et) fn. tt. *kiséret-ét*, harm. szr. *—e.* 1) Elvont ért. menetel, melyet valaki utitársul máshoz csatlakozva tesz. 2) Azon társak, személyek öszvege, kik valakivel utitársul mennek. *Többek kiséretében beutazni valamely vadon tájékot, tartományt. A foglyot katonák kiséretében tovább szállítani.* 3) Azon személyek öszvege, kik a menőt, utazót akár mint hozzátartozók, akár mint idegenek nyomon követik. *A király nagy kisérettel tartotta bemenetelét.*

KISÉRETJOG, (kiséret-jog) ösz. fn. Jog, melynél fogva általán valamely utazó, különösen idegen földön járó az illető hatóságoktól követelheti, hogy személybiztosítás végett kiséretet adjanak mellé.

KISÉRKED, KISERKED, (ki-sérked v. —serked) ösz. önh. Serkedve kifakad, kibugygyan. Mondják általán nedvről, mely kisebb gyöngyökben tör ki, pl. *kiserked a fölvakart persenésből a vér.*

KISÉRKEDÉS, (ki-sérkedés) ösz. fn. Serkedve kifakadás v. bugygyanás.

KISÉRKEDÉZ, (ki-sérkedéz) ösz. önh. Többszörösen kiserked.

KISÉRKESZT, KISERKESZT, (ki-sérkeszt v. —serkeszt) ösz. áth. Bizonyos nedvet, különösen evet, genyt, vért az állati testből kifakaszt. *Nyomás vagy tüszurás által kiserkeszteni a fekély genyét.*

KISÉRKESZTÉS, (ki-sérkesztés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kiserkesztenek.

KÍSÉRLET, KISÉRLET, (kés-e-er-el-et) fn. tt. *kísérlet-ét*, harm. szr. *—e.* Midőn valamihez némi koczkáztatással hozzá fogunk. *Némely elemüvet csak kisérletül ínak.* Továbbá midőn valaminek véghezvitele végett az előzményeket már munkába vettük. *Bünkisérlet.* V. ö. KISÉREL, 2). Szorosabb ért. mütétel, melynél fogva valamely test bizonyos állapotba, és körülményekbe helyeztetik a végett, hogy tulajdonságai kitünjenek. *Természettani kisérletek.* (Experimentum).

KÍSÉRLETÉZ, KISÉRLETÉZ, (kés-ér-el-et-éz) önh. m. *kísérletéz-tem, —tél, —ett.* Kisérletekkel foglalkodik (experimentiren).

KÍSÉRLŐ, KISÉRLŐ, (kés-ér-el-ő) mn. tt. *kísérlöt.* Aki valamit kisérel, vagy amivel kisérlenek. *Kisérlő mérleg.* Máskép : *kisértő.*

KÍSÉRŐ, KISÉRŐ, (kés-e-er-ő) mn. és fn. tt. *kisérö-t.* Aki valakit kisér. *Urakat kisérő szolgák. Halottat kisérö nép. Számos kisérök között hagyni el a várost. Kisérő levél.* V. ö. KÍSÉR.

KÍSÉRT, KISÉRT, (kés-e-er-t) áth. m. *kisértett*, htn. *—ni* v. *—eni.* Elemzésére nézve l. KISIK. 1) Valamit próbára tesz, vagyis új helyzetbe, új állapotba tétel által meg akarja tudni, miféle tulajdonságai vannak. *Tüz által kisérteni az aranyat, ha valódi-e? Hajtogatás által megkisérteni a kardvasat.* 2) Valamely kétes dolgot próbál, mely némi veszélylyel vagy koczkáztatással, vagy nehézséggel jár. *Kevés emberrel ütközetet kisérteni. A zajos Dunán megkisérteni az átkelést. Szerencsét kisérteni.* (Szalay Á. 400 m. levél). 3) Valaminek véghezvitelére az előzményeket már munkába venni, pl. *a tolvaj megkisérti a lopást*, midőn a házba már beoson vagy beront, a pénz- vagy ruhaszekrényt már feltöri, de semmit el nem visz, mert talán megfélemlett vagy elriasztották. 4) A lelki tulajdonságokra, különösen az erkölcsiekre vonatkozólag, valakit oly helyzetbe tesz, melyből kitünhetik, ha van-e szilárd jelleme, tántorithatlan becsülete, erkölcsi érzete, vagy nincs. *Az Isten megkisértette Ábrahám hüségét, midőn fiát feláldoztatni kivánta.* A Szentirás értelmében, a sátán, a világ, a test megkisérti az embert, midőn alkalmat nyújt, midőn ösztönt és ingert ad az erkölcsi törvények megszegésére. Némely vidékeken a nép hibásan használja a *kísért* igét *kísér* helyett.

KÍSÉRTÉS, KISÉRTÉS, (kés-e-er-t-és) fn. tt. *kisértés-t*, tb. *—ek*, harm. szr. *—e.* Cselekvés, mely által valamit v. valakit kisértenek. *A sátán háromféle kisértéssel akarta megtántorítani az Idvezitöt.*

KÍSÉRTET, KISÉRTET, (kés-e-er-t-et) fn. tt. *kisértet-ét*, harm. szr. *—e.* 1) Állapot vagy helyzet, melyben az van, kit erkölcsi próbára tesznek, vagyis bibliai, és vallási értelemben, bünre csábitó, ösztönző, ingerlő körülmények. Ezen értelme van az úrimádsági kérésnek : *És ne vigy minket kisértetbe.* 2) Véletlenül, különösen éjjel megjelenő lény, a babonás nép hite szerént, ijesztő lélek. *Az elhagyott várakban járó kisértetek. Éjfélkor kisértetet látni.* Innen szélesb ért. minden rendkivüli sovány, ijesztő alakot kisértetnek mond a nép.

KÍSÉRTETI, KISÉRTETI, (kés-ér-t-et-i) mn. tt. *kisérteti-t*, tb. *—ek* Kisértetre vonatkozó. *Kisérteti jelenetek.*

KISÉRTETIES, (kés-ér-t-et-i-es) mn. tt. *kisérteties-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Olyanféle, mint a kisértet.

KÍSÉRTŐ, KISÉRTŐ, (kés-e-er-t-ő) mn. és fn. tt. *kisértő-t*. Aki valamit vagy valakit kísért, vagy amivel kisértenek. Különösen mint fn. olyan személy, ki valakit kisért, ez igének minden értelmében, különösen, roszra csábító ember, vagy gonosz szellem V. ö. KÍSÉRT.

KISÉRTŐFURÓ, (kisértő-furó) ösz. fn. Általán furó, mely által bizonyos testek belső részeit vizsgálják, pl. ha az épületben levő gerendák nem podvásak-e; vagy melylyel a földet furják, hogy rétegeit ismerjék, különösen pedig így neveztetik a bányákat vizsgáló furó.

KISÉRTŐLIK, (kisértő-lik) ösz. fn. Lik a bányákban, melyet az úgynevezett kisértőfuróval furtak. V. ö. KISÉRTŐFURÓ.

KISÉTÁL, (ki-sétál) ösz. önh. Sétálva kimegy, kirándul valahonnan, és valahová. *Kisétálni a város ból a szomszéd szőlőbe, kertekbe.* Visszatérő névmással: *kisétálni magát*, am. elégségig sétálni. V. ö. SÉTÁL.

KISÉTÁLÁS, (ki-sétálás) ösz. fn. Sétálva kimenés, kirándulás.

KIS EZERJÓFŰ, l. FÖLDEPE.

KISFALU, faluk Nógrád, Sáros, Turócz, ÉR —, Közép-Szolnok, VILMÁNY—, Abaúj, puszta Nógrád m.; helyr. *Kisfalu-ba, —ban, —ból.*

KISFALUD, faluk Baranya, Bars, Bereg stb. m., puszták Nógrád, Somogy, Torna stb. m.; GORTVA—, falu Gömör, NEMES—, Somogy, SORKI—, Vas, —ZSELICZ—, Somogy, BODROG— Zemplén m.; helyr. *Kisfalud-ra, —on, —ról.*

KISGYÜLÉS, (kis-gyülés) ösz. fn. Általán akármily testületnek gyülése, melyre az illető tagoknak csak bizonyos része vagy osztálya hivatalos, ellentéteül a *nagy-gyülésnek*, melyben a testület minden tagjai részt vesznek vagy vehetnek. *A magyar tudományos akadémia kisgyülései.*

KISHAS, (kis-has) ösz. fn. Az emberi hasnak alsó része, a köldök tájától lefelé. Midőn a nagy (pohos) has ellentéte, külön irandó: *kis has.*

KISHÁZA, falu Bihar m.; helyr. *Kisházá-ra, —n, —ról.*

KISHEGY, puszták Fehér és Sáros m.; helyr. *Kishegy-re, —én, —ről.*

KISHITŰ, KISHITÜ, (kis-hitű) ösz. mn. Széles ért. kinek kedélye hajlandóbb bizonyos körülményekben roszat hinni, mint jót, ki akár önmaga akár mások erejében, akár a gondviselésben keveset bízik. Hitvallási ért. ki az isteni segítségben nem bízik. Ilyennek nevezte Jézus a vízen járó, s féltében kiáltó Pétert: *Kishitű, miért kételkedtél?*

KISHITŰSÉG, KISHITÜSÉG, (kis-hitűség) ösz. fn. Tulajdonság vagy állapot, midőn valaki kishitű.

KISHOLDFŰ, (kis-hold-fű) ösz. fn. L. HOLDRUTA.

KISHUSVÉT, (kis-hus-vét) ösz. fn. A husvétünnepnek nyolczad napja, mint a nagykarácsoné *kiskarácson.* Különben: *fehérvasárnap.*

KISIET, (ki-siet) ösz. önh. Sietve kimegy, távozik valahonnan valahová.

KISIETÉS, (ki-sietés) ösz. fn. Sietve kimenés.

KISIK, (kis-ik) k. m. *kis-tem, —tél, —ett.* Elavult ige. Eléfordúl a müncheni codexben: *Coepit pavere et taedere*, „kezde kisni és gyetretni," mely szót ugyanazon codex más helyen *retteg* igével fejez ki. Rokon értelmü: *kisálkodik*, mely Erdősi szerént halállal való tusakodást jelent. V. ö. KESA, KESASÁG, KESÁLKODIK. Mindkettőnek alapértelme belső mozgalom v. küzdelem, minthogy mind a rettegés, mind a halálos tusakodás belső megindulás által nyilatkozik. Ennélfogva a *kisik* ige eredeti értelme: mintegy *küzdve mozog;* másod alkalmazott értelme: *retteg.* Részesülője *kiső, kise*, innen *kise-fa*, am. rángatódzva mozgó v. rezgő fa, melyet az előfogatú kocsi v. szekér rúdjához akasztanak.

A *kise* részesülőből *er* képzővel lehetett *kisér* is, valakit útitársul követ, menésében vezet vagy segít. A latin *comitari* am. együtt menni, a német *begleiten* Adelung fejtegetése szerént am. *be-ge-leiten*, elvezetni. Az alapfogalom mindenütt olyan *mozgás, menés*, mely egy másik lény mozgásával vagy menésével van összefüggésben. Egyébiránt a *kisér* szót helyesebben vagy legalább közelebbről *késik* szóból származtatjuk. V. ö. KÉSIK.

Kisér törzsöktől lett: *kisért* (tentat, explorat, periclitat), s jelent 1) valamely külső mozgatást, vagyis oly munkásságot, mely egy másik test munkásságának, erejének, szilárdságának állapotját megvizsgálja, próbára teszi; 2) belső szellemi mozgatást, különösen erkölcsi tekintetben az akaratnak próbára tételét, ha vajjon állandó-e az erényességben? Innen *kisértet* (tentatio), am. az erkölcsi erőnek megingatása, megrázása. Midőn pedig *kisértet* am. spectrum, (Gespenst), akkor közelebbi értelme lehet félelmet gerjesztő lélekjelenés v. ijesztő szellem is, melyek látására *kisik* az ember. Hasonló öszvefüggés van a tót *strasidlo* (kisértet) és *strassit* (ijeszteni) szók között; noha a magyar ‚kisértet' itt is inkább ‚kisérő szellem' értelmével bír.

KISIKÁL, (ki-sikál) l, KISIKÁROL.

KISIKAMLÁS, (ki-sikamlás) ösz. fn. A sima vagy nyirkos testnek a kézből kicsuszása. Továbbá fürge, könnyü mozgás által valahonnan kiszabadulás.

KISIKAMLIK, (ki-sikamlik) l. KISIKLIK.

KISIKÁRL, l. KISIKÁROL.

KISIKÁRLÁS, (ki-sikárlás) ösz. fn. Sikárolva kitisztitás. V. ö. KISIKÁROL.

KISIKÁROL, (ki-sikárol) ösz. áth. Sikárolva, súrolva kitisztít, kifényesít. *Kisikárolni czinkóval a*

konyhai czinedényeket. Kisikárolni a szobapadlót. Kisikárolni a rozsdás fegyvereket. V. ö. SIKÁROL.

KIS-IKLÁND, erdélyi falu Torda m.; helyr. — *Ikländ-ra, —on, —ról.*

KISIKLIK, (ki-siklik) ösz. k. Mondjuk tulajd. ért. nyirkos vagy sima testről, mely a kézből könnyen kicsúszik. *Kisiklik a csík, angolna. Kisiklik a vizes szappan.* Átv. ért. fürge, könnyü mozgás által kibuvik, kiszabadúl valahonnan. *A csikó kisiklik a nyakát ölelő karok közöl. Az üzőbe vett, és beszorított apró állatok kisiklanak az üldözők közöl.* V. ö. SIKLIK.

KIS-IKLÓD, erdélyi falu Doboka m.; helyr. — *Iklód-ra, —on, —ról.*

KISILÁPOL, (ki-silápol) ösz. áth. Siláppal ütve vagy fenyegetve kiüz, kihajt. V. ö. SILÁP.

KIS-ILLYE, erdélyi falu Torda m.; helyr. — *Illyé-re, —n, —ről.*

KIS-ILVA, erdélyi falu a beszterczei kerületben; helyr. —*Ilvá-ra, —n, —ról.*

KISIMÍT v. —SIMIT, (ki-simít) ösz. áth. Valamit símára kitisztít v. kiegyenlít. *Kisimítani a kóczos, bozontos hajat, kendert.* Mátyusföldén kimeszel vagy bizonyos festék-földdel kicsinosít. *Innepekre kisimítani a házat.* V. ö. SIMÍT.

KISIMÍTÁS v. —SIMITÁS, (ki-simítás) ösz. fn. Símára kitisztítás, v. kiegyenlítés.

KISIMÚL, KISIMUL, (ki-simúl) ösz. önh. Símára kitisztúl v. kiegyenesül. *A haj, ha fésülik, kefélik, megkenik, szépen kisimúl. Gyalu alatt kisimúl a szálkás, rögös, görcsös fa. Kisimúl a redős homlok, arcz.* V. ö. SIMÚL.

KISIMÚLÁS v. —SIMULÁS, (ki-simulás) ösz. fn. Símára kitisztulás v. kiegyenesülés.

KISING, puszta Pest m.; helyr. *Kising-re, —én, —ről.*

KISÍR, (ki-sír) ösz. önh. Visszatérő névmással am. sokat, elégségig sír. *Az akaratoskodó durczás gyermek kisírta magát.* V. ö. SÍR.

KISIRT, (ki sírt) ösz. mn. Mondják szemekről, melyek sokat sírtak. *A halotti beszéd után kisírt szemekkel oszlott szét a nép.*

KISIRŰL, (ki-sirül) ösz. önh. Alattomban, gyorsan kisuhan valahonnan. Erdélyi tájszó. V. ö. SIRŰL.

KIS-KADÁCS, erdélyi falu a székelyföldi Udvarhely székben, helyr. *Kadács-ra, —on, —ról.*

KIS-KAJÁN, erdélyi falu B. Szolnok m.; helyr. *Kaján-ba, —ban, —ból.*

KIS-KALÁN, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. —*Kalán-ba, —ban, —ból.*

KISKALMÁR, (kis-kalmár) ösz. fn. Kalmár, ki az illető kereskedést kicsinben üzi, kisárus, szatócs.

KISKALMÁRKODÁS, (kis-kalmárkodás) ösz. fn. Kicsinben üzött kalmárság.

KIS-KAPUS, erdélyi faluk Kolos m. és Megyges székben, helyr. *Kapus-ra, —on, —ról.*

KIS-KARÁCSON, (kis-karácson) ösz. fn. A nagykarácsonnak nyolczadik vagy Urunk körülmetélésének napja, mely uj évre esik.

KIS-KÁSZON, erdélyi falu Kézdi székely székben, helyr. —*Kászon-ba, —ban, —ból.*

KIS-KEDE, erdélyi falu Udvarhely székben, helyr. —*Kedé-re, —n, —ről.*

KISKÉKJÁCZINT, (kis-kék-jáczint) ösz. fn. A jáczint egyik faja; bokrétája harangalakú, tövön hengeres; virágai aprók, kékek; Diószeginél: *zománczos jáczint* (hyacinthus amethystinus).

KIS-KEND, erdélyi falu Küküllő m.; helyr. — *Kend-re, —én, —ről.*

KIS-KERÉK, erdélyi falu A. Fehér m.; helyr. —*Kerék-re, —én, —ről.*

KISKERESKÉDÉS, (kis-kereskédés) ösz. fn. Kereskedés, mely aránylag kevés áruk forgatásával viszen üzletet, vagy mely az illető árukat kicsinben adja. Ellentéte: *nagykereskedés.*

KISKERESKÉDŐ, (kis-kereskédő) ösz. fn. Kereskedő, ki áruit kis mennyiségben, kicsinben adja.

KISKERESZT, (kis-kereszt) ösz. fn. A keresztes rendjelek legkisebbike. *Kiskeresztes vitéz.* V. ö. NAGYKERESZT.

KISKOH, falu Bihar m.; helyr. *Kiskoh-ra, —on, —ról.*

KISKOR, (kis-kor) ösz. fn. 1) Köz ért. gyermekkor, melyhez a ki nem fejlett ifjukort is oda szokták érteni. 2) Törv. ért. az illető ország törvényei szerént meghatározott időkor, mely alatt valaki a törvény különös védelme alatt áll s apai hatalom vagy gyámság alá van helyezve és ezek beleegyezése nélkül terhes kötelezettséget magára nem vállalhat. A magyar polgári jog szerént kiskoruak (minorennes) általában, kik 24-ik évöket még be nem töltötték; még pedig 12 éven felül *törvényeskoruak* (legitimae aetatis), alul *nem törvényeskoruak* (illegitimae aetatis). A nőszemélyek, ha férjhez mennek, 16 éves korukban már elérik teljeskoruságukat, de ha férjhez nem mentek, még a 24 éven túl is rendszerént gyámság alatt vannak. Az osztrák polgári törvénykönyv szerént *gyermeki kort* élnek, kik a hetedik, *serdületlen kort*, kik a 14-dik, és *kiskort*, kik a 24-ik életévet még tul nem haladták, még pedig a nőszemélyek ha előbb férjhez mennének is. ‚Kiskor' ellentéte *nagy-* vagy *teljes kor.*

KISKORÚ v. KORU, (kis-korú) ösz. mn. Aki még kiskorban van. *Kiskoru árvák.* V. ö. KISKOR.

KISKORÚSÁG v. —KORUSÁG, (kis-koruság) ösz. fn. Kiskorú életidő, vagy állapot. V. ö. KISKOR.

KISLELKŰ v. KISLELKÜ, (kis-lelkü) ösz. mn. 1) Ki kedélyénél fogva gyáva, félénk, az ellenszegülő akadályoktól visszaijedő, magában nem bizó. 2) Szorosb ért. kiuek lelke nem bir elegendő ruganyossággal, hogy a viszontagságokkal szembeszálljon, kit a bal sors könnyen lever. 3) Kinek kebelét

nemesebb erkölcsi érzelem nem hevíti, pl. ki legyőzött ellenségeivel nem bánik kegyesen. Ellentéte: *nagylelkű.*

KISLELKŰLEG v. KISLELKÜLEG, (kis-lelkűleg) ih. Kislelkűek módjára. V. ö. KISLELKŰ.

KISLELKŰSÉG, KISLELKÜSÉG, (kis-lelkűség) ösz. fn. Azon tulajdonság, melynél fogva valakit kislelkűnek mondunk. V. ö. KISLELKŰ.

KISLENCSÉSGOMBA, (kis-lencsés-gomba) ösz. fn. L. LENCSÉSKÖBÖLKE.

KISLÉPFŰ, (kis-lép-fű) ösz. fn. A bordalapok egyik faja; lombjai szárnyasan kikanyargatottak; karélyai általellenben váltogatók, öszvefutók; termései a lapon összefutnak; Diószeginél: *kacskaringós bordalap* (asplenium ceterach).

KIS-LÓZNA, erdélyi puszta B. Szolnok m.; helyr. —*Lózná-ra*, —*n*, —*ról.*

KIS-LUDAS, erd. f. A. Fehér m.; helyr. —*Ludas-ra*, —*on*, —*ról.*

KISMARJA, mváros Bihar m.; helyr. *Kismarjá-ra*, —*n*, —*ról.*

KISMARTON, sz. kir. v. Sopron m.; helyr. *Kismarton-ba*, —*ban*, —*ból.*

KISMÉRTÉK, (kis-mérték) ösz. fn. 1) Aránylag kicsin a maga nemében, kevés, nem sok. 2) A szabályos rendes mértéknél kisebb; vagy kisebbített mérték.

KISMESTER, (kis-mester) ösz. fn. A tanító mester segéde. *Falusi kismester.*

KISMEZŐ, puszta Borsod m.; helyr. *Kismezőre*, —*n*, —*ről.*

KISNADÁLY, (kis-nadály) ösz. fn. A nadálytő egyik faja (symphytum petraeum).

KISNYÓR, puszta Somogy m.; helyr. *Kisnyór-ra*, —*on*, —*ról.*

KIS-NYÚJTÓD, erdélyi falu Kézdi székben; helyr. —*Nyújtód-ra*, —*on*, —*ról.*

KIS-NYÚLAS, erdélyi falu Kolos m.; helyr. —*Nyúlas-ra*, —*on*, —*ról.*

KIS-OCS, falu Zaránd m.; helyr. —*Ocs-ra*, —*on*, —*ról.*

KISODRÓDIK, (ki-sodródik) ösz. k. Sodródva kibonyolodik, kifejlik. *Kisodródik a roszul sodrott madzag.* V. ö. SODOR.

KIS-OKLOS, erdélyi faluk Hunyad és Torda m.; helyr. —*Oklos-ra*, —*on*, —*ról.*

KIS-OLÁHFALU, erdélyi falu Udvarhely székben; helyr. —*Oláhfalu-ba*, —*ban*, —*ból.*

KISOMPOLYGÁS, (ki-sompolygás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki kisompolyog.

KISOMPOLYOG, (ki-sompolyog) ösz. önh. Sompolyogva kimegy.

KISOPÁNKODIK, (ki-sopánkodik) visszaható-lag: *kisopánkodja magát*, addig sopánkodik, míg elunja.

KISORSOL, (ki-sorsol) ösz. áth. Sorshuzás utján valamely tárgyat, államkötelezvényt, ékszert, pénzt stb. nyereségül kitesz.

KISORSOLÁS, (ki-sorsolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kisorsolnak.

KISOTÚL, (ki-sotúl) ösz. áth. Valamit sotuval kinyom, kisajtól. *Kisotúlni a szőlő, gyümölcs levét. Kender-, lenmagból kisotúlni az olajat.*

KISÖPÖR, l. KISÉPÉR.

KIS-PACZAL, falu Kraszna m.; helyr. —*Paczal-ra*, —*on*, —*ról.*

KISPAP, (kis-pap) ösz. fn. Növendékpap, ki valamely egyházi nevelőintézetben papi hivatalra képeztetik, növendékpap.

KISPÁSZTA, puszta Somogy m.; helyr. —*Pásztá-ra*, —*n*, —*ról.*

KISPÉNZ, (kis-pénz) ösz. fn. Régebben ‚fillér' (denarius v. denarius parvus, obolus) helyett használtatott, és egy garas néha hat, néha pedig öt kispénzből állott; amarra példa az 1351: 4. törvényczikk, emerre Schönwisner szerént Mátyás királynak öt dénárból állott garasa.

KISPERCZ, (kis-percz) ösz. fn. Másodpercz. Egy órában van hatvan első v. nagypercz, egy első perczben van hatvan másodpercz vagy kispercz.

KIS-PESTÉNY, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. —*Pestény-be*, —*ben*, —*ből.*

KIS-PETRI, erdélyi falu Kolos m.; helyr. —*Petribe*, —*ben*, —*ből.*

KISPORCSFŰ, (kis-porcs-fű) ösz. fn. A porczikák egyik faja; földre csepült szára ágasbogas; levelei aprók, kopaszok; virágai apró csomókban sárgásak; növénytani néven: *sima porczika* (hermiana glabra).

KIS-RÁPOLT, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. —*Rápolt-ra*, —*on*, —*ról.*

KIS-REBRA, erdélyi falu Besztercze ker.; helyr. —*Rebrá-ra*, —*on*, —*ról.*

KISRÓFOL, (ki-srófol) l. KICSAVAROL.

KIS-ROSKÁNY, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. —*Roskány-ba*, —*ban*, —*ból.*

KIS-RUNK, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. —*Runk-ra*, —*on*, —*ról.*

KIS-SAJÓ, erdélyi falu Kolos m.; helyr. —*Sajó-ra*, —*n*, —*ról.*

KISSÁR, KISSÁRFŰ, (kis-sár-fű) ösz. fn. A fütejek neméhez tartozó növényfaj; ernyője 6—10 águ, ugyanannyi levelű gallérral; gyümölcse síma, az ernyő alatt levő ágai meddők, szára térdig érő. (Euphorbia Esula).

KISSÁRFŰTÉJ, l. KISSÁRFŰ.

KISSARLÓSFŰ, (kis-sarlós-fű) ösz. fn. A tarorjákhoz tartozó növényfaj; szára tövön megdűlt, szőröskés; levelei ékforma tojáskerekek, bevagdaltak, csipkések, nyelesek; virágai két-hármával a levéltöveken pirosak vagy fejérek. Máskép: *gaman-*

dor, zsuzsánka, kiscserlevelűfű; növénytani néven: *gamandor tarorja* (teucrium chamaedrys).

KIS-SÁRMÁS, erdélyi falu Kolos m.; helyr. — *Sármás-ra, —on, —ról.*

KIS-SÁROS, falu Küküllő és Sáros m.; helyr. —*Sáros-ra, —on, —ról.*

KISSÁSA, l. KISZSÁZSA.

KIS-SEBES, erdélyi falu Kolos m.; helyr — *Sebes-re, —én, —ről.*

KIS-SELLYK, erdélyi falu Meggyes székben; helyr. *Sellyk-re, —én, —ről.*

KIS-SINK, erdélyi falu Sink székben; helyr. —*Sink-re, —én, —ről.*

KISSODA, falu Temes m.; helyr. *Kissodá-ra, —n, —ról.*

KIS-SOLYMOS, falu Kővár vidékén, erd. faluk Alsó Fehér m. és Udvarhely sz.; helyr. —*Solymos-ra, —on, —ról.*

KIS-SZEDERJE, erdélyi falu Torda m.; helyr. —*Szederjé-re, —n, —ről.*

KIS-SZÉK, (kis-szék) ösz. fn. Zsámolyhoz hasonló nagyságu, alacson szék, milyenen pl. a fejők, vagy némely vidékeken a piaczi kofák ülni szoktak. Vannak oly kisszékek is, melyek kukoriczamorzsoló vassal ellátvák.

KISSZÉMŰ v. —SZÉMÜ, (kis-szémü) ösz. mn. Tulajd. és átv. ért. akinek vagy aminek kis szemei vannak; aprószemü. *Kisszemü leány. Kisszemü gabona, bab, borsó.* V. ö. SZÉM.

KISSZERŰ, KISSZERÜ, (kis-szerű) ösz. mn. Aránylag, vagy a maga nemében kicsinyes. *Ezek mind kisszerü dolgok.* Ellentéte: *nagyszerü.*

KISSZERŰSÉG, KISSZERÜSÉG, (kis-szerűség) ösz. fn. Aránylag, a maga nemében véve kicsinyes állapota vagy tulajdonsága valaminek. Ellentéte: *nagyszerüség.*

KISSZIVŰ, KISSZIVÜ, (kis-szivű) ösz. mn. 1) Tulajd. ért. mondható minden állatról, melynek aránylag kicsin a szive. 2) Átv. és szokottabb ért. bátortalan, félénk, gyáva, szük kebelű.

KISSZIVÜSÉG, KISSZIVÜSÉG, (kis-szivüség) ösz. fn. Átv. ért. félénk, gyáva lelki tulajdonság.

KISSZULÁK, (kis-szulák) ösz. fn. Növényfaj a szulákok neméből; levelei nyilformák, mindkét felől hegyesek. Máskép: *kisfulák, folyófü, iszapfü.* (Convolvulus arvensis).

KIS-TALMÁCS, erdélyi falu Talmács fiókszékben; helyr. —*Talmács-ra, —on, —ról.*

KIS-TAVA, puszta Tolna m.; helyr —*Tavára, —n, —ról.*

KISTELEK, faluk Baranya és Csongrád m., puszták Kis-Kunságban és Bihar m.; helyr. *Kistelek-re, —én, —ről.*

KISTELEP, falu Temes m.; helyr. *Kistelep-re, —én, —ről.*

KIS-TEREMI, erdélyi falu Küküllő m.; helyr. —*Teremi-be, —ben, —ből.*

KIS-TEREMIA, falu Torontál m; helyr. — *Teremiá-ra, —n, —ról.*

KISTERENNE, falu Nógrád m.; helyr. —*Terenné-re, —n, —ről.*

KIS-TORONY, erdélyi falu a szebeni szász székben; helyr. —*Torony-ba, —ban, —ból.*

KISUDAMLIK, (ki-sudamlik) ösz. k. L. KISUHAN.

KISUGÁRLIK, (ki-sugárlik) l. KISUGÁRZIK.

KISUGÁRZÁS, (ki-sugárzás) ösz. fn. Sugarak kilövellése.

KISUGÁRZIK, (ki-sugárzik) ösz. k. Sugarai kilövellenek. *Felhők közül kisugárzik a nap.*

KISUHAN, (ki-suhan) ösz. önh. Suhanva kimegy. Képes kifejezéssel: sebesen kiszökik, kicsúszik valahonnan, kivált midőn valamely roszat, veszélyt gyanít. V. ö. SUHAN.

KISUHANÁS, (ki-suhanás) ösz. fn. Suhanva kimenés. V. ö. KISUHAN.

KIS-ÚJFALU, faluk Bihar, Esztergam, Nógrád, Pest, Sopron m.; helyr. —*falu-ba, —ban, —ból.*

KIS-UJJ, (kis-ujj) ösz. fn. A kezeken és lábakon a legkisebb ujjak. A kéznek kisujja máskép a köznépnél: *fülvájó ujj.* Képes ért. jelenti az erőnek, hatalomnak legalsóbb fokát. *Kisujjammal sem nyúltam hozzá,* am. legkisebb erőszakot, bántást sem követtem el rajta.

KISUJSZÁLLÁS, mváros Nagy Kunságban; helyr. —*újszállás-ra, —on, —ról.*

KISÚJT, KISUJT, (ki-sujt) ösz. áth. Valamit suhanva kivet; kihajít; kitisztít. Különösen Mátyusföldén am. kiseper, mi csakugyan némi suhogással megy véghez. *Karapold be a szobát, azután sujtsd ki. Miért nem sujtjátok ki azt a szemetet?*

KISUJTÁS, (ki-sujtás) ösz. fn. Suhanva kivetés; v. kitisztitás. V. ö. KISUJT.

KISUJTÁSOZ, (ki-sujtásoz) ösz. áth. Közelebb a ‚sujtás' főnévtől am. sujtásokkal kivarr, kiczifráz valamit. *Kisujtásozni a magyar nadrágot, mentét, dolmányt.* V. ö. SUJTÁS.

KISUPRÁL, (ki-suprál) ösz. áth. Suprával, azaz vesszővel kiver, kikerget valakit vagy valamit.

KISÚROL, (ki-súrol) ösz. áth. Súrolva, sikárolva kimos, kitisztít, kifényesít valamit. *Kisúrolni a szobákat, az edényeket.* V. ö. SÚROL.

KISÚROLÁS, (ki-súrolás) ösz. fn. Súrolva, sikárolva kimosás, kitisztitás.

KISURRAN, (ki-surran) ösz. önh. Surranva kiszökik, kilopódzik, kioson valahonnan. *A nyomozott tolvaj kisurrant a kapun.* V. ö. SURRAN.

KISURRANÁS, (ki-surranás) ösz. fn. Surranva kimenés.

KISUSOG, (ki-susog) ösz. áth. és gyakor. Susogva kibeszél, kifecseg, kilocsog valamit. V. ö. SUSOG.

KISUVAD, (ki-suvad) ösz. önh. Csúszva, mintegy *su* hangot hallatva kiesik, kicsuszszan valahonnan, különösen kézből, hón alól. V. ö. SUVAD.

KISUVADÁS, (ki-suvadás) ösz. fn. Suvadva, csuszszanva kiesés.

KISÜL, (ki-sül) ösz. önh. 1) Kellőleg megsül. *Kisült a kenyér, szedjétek ki.* 2) Mondjuk a mezőkről, midőn a nagy meleg miatt kiszáradnak, s mintegy kiégnek.

„Nekem már a rét hímetlen,
A mező kisült." Csokonai.

3) Mondják a lőszerekről, midőn kilobbannak. *Kisül az ágyu, mozsár, puska.* 4) Átv. ért. valamely rejtett, nem tudott dolog kiviláglik. *Kisült rá, hogy tolvaj.* V. ö. SÜL.

KISÜLÉS, puszta Pest-Solt m.; helyr. *Kisülés-re, —én, —ről.*

KISÜLŐ v. KISÜLLŐ, (kis-ülő v. —üllő) ösz. fn. A kovácsok, lakatosok, ötvösök kisebb nemű ülője. V. ö. ÜLŐ.

KISÜT, (ki-süt) ösz. ön- és áth. Önhatólag am. kivilágít; leginkább a hold- és napról mondják.

„Kisütött a nap sugára,
A szeretőm ablakára." Népd.

Áthatólag 1) Kellőleg megsüt. *Jól kisütni a kenyeret.* Különösen rántva megsüt. *Zsíron, vajon kisütni valamely tésztát, halat, csirkét.* 2) Kiéget. *Tüzes vassal kisütni valaki szemét. A forró nyár kisüti a mezőket.* 3) Lövőszert kilobbant. *Kisütni az ágyut, puskát.* 4) Átv. ért. valamit napfényre derít, világosságra hoz. *Vallatásokból kisütni a büntetteseket.* V. ö. SÜT.

KISÜTÉS, (ki-sütés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valami kisüt; vagy valaki valamit kisüt.

KISVAJDAFALVA, erdélyi falu Fogaras vidékében; helyr. —*Vajdafalvá-ra, —n, —ról.*

KISVÁROS, puszta Hont m.; helyr. —*város-ra, —on, —ról.*

KISVÁROSI, (kis-városi) ösz. mn. 1) Kisvárosból való 2) Oly szokásu, tulajdonságu, magatartásu, milyenek rendesen a kisvárosiak lenni szoktak. *Kisvárosi ripők. Kisvárosi piperkőcz.*

KISVÁROSIAS, (kis-városias) ösz. mn. Kisvárosi lakosok szokására mutató, arra emlékeztető, azoknál divatozó. *Kisvárosias kiváncsiság, megszólás.*

KISVÁROSIASAN, (kis-városiasan) l. KISVÁROSILAG.

KISVÁROSILAG, (kis-városilag) ösz. ih. Kisvárosiak módja, szokása szerint.

KISZ, fn. tt. *kisz-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. A legapróbb hal a Balatonban, melyet meritőhálóval fognak. A horogra csalétkül húzzák, innen a közmondás: *Sokszor kiszen keszeget foghatni*, azaz kis szivesség vagy ajándék által többet lehet nyerni. Néhutt: *küsz.*

KISZAB, (ki-szab) ösz. áth. 1) Általán valamely kelmét öltözetül vagy más végre kellő forma szerént és nagyságban kimetsz. *Kiszabni a nadrágnak, dolmánynak való posztót. Kiszabni a csizmának való bőrt.* Innen: *valakit valamely ruhából kiszabni*, am. a ruhát igen szükre, kicsinyre szabni. 2) Valamit bizonyos mértékben kirendel. *A cselédeknek kiszabni mindennapi eleségöket. A legényeknek kiszabni a mindennapi munkát. Kiszabni a lovaknak való abrakot, szénát.* 3) Meghatároz. *Kiszabni a napot, órát, időt. Kiszabni a tanulni valót.* V. ö. SZAB.

KISZABADÍT v. —SZABADIT, (ki-szabadít) ösz. áth. A kényszerített, önkénytelen, lekötött állapotban, helyzetben levőt szabaddá teszi, feloldja, felmenti. *Kiszabadítani a foglyokat. Kiszabadítani az istrángba keveredett ló lábait.* V. ö. SZABADÍT.

KISZABADÍTÁS v. —SZABADITÁS, (ki-szabadítás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit kiszabaditnak. V. ö. KISZABADÍT.

KISZABADÚL v. —SZABADUL, (ki-szabadúl) ösz. önh. Bizonyos kényszerített, önkénytelen, lekötött, bebonyolodott állapotból, helyzetből kimenekül, kivergődik. *Fogságból, ellenség kezei közöl kiszabadulni. Zsarnok hatalma, önkénye alól kiszabadulni.* V. ö. SZABADÚL.

KISZABADÚLÁS v. —SZABADULÁS, (ki-szabadulás) ösz. fn. Kényszerített állapotból, fogságból, rabságból stb. kimenekülés.

KISZABÁS, (ki-szabás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kiszabnak. V. ö. KISZAB.

KISZÁCS, falu Bács m.; helyr. *Kiszács-ra, —on, —ról.*

KISZÁDOL, (ki-szádol) ösz. áth. A hordónak vagy más bedugaszolt edénynek szádját, azaz dugaszát kihúzza, kiüti.

KISZÁDOLÁS, (ki-szádolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kiszádolnak.

KISZAGGAT, l. KISZAKGAT.

KISZAGLÁL, (ki-szaglál) ösz. áth. Valamit szaglálva kikeres, kifürkész, kinyomoz. *A vadászebek kiszaglálják az elbújt vadakat.* V. ö. SZAGLÁL.

KISZAGLÁLÁS, (ki-szaglálás) ösz. fn. Szaglálva kikeresés. V. ö. KISZAGLÁL.

KISZÁGULD, (ki-száguld) ösz. önh. Sebesen nyargalva kirohan, kicsap valahová. Mondják különösen hadi lovagokról, kik az ellenség nyugtalanitására, megrohanására kirándulnak, vagy kitörnek. V. ö. SZÁGULD.

KISZÁGULDÁS, (ki-száguldás) ösz. fn. Száguldva kicsapás.

KISZÁGULDOZ, (ki-száguldoz) ösz. önh. Egymás után többször kiszáguld.

KISZAKAD, (ki-szakad) ösz. önh. Szoros ért. mondják szövetekről, vagy fonott, vagy rostos testekről, melyek részei vzgy rétegei egymástól elválnak. *Kiszakad a tüskébe, szegbe akadt ruha. A könyvből néhány levél kiszakadt.* Átv. ért. mondják emberről, ki hazájától, szülőhelyétől távozva kölföldre megy letelepedni. *A székelyek közöl sok család kiszakadt a szomszéd Moldovába.* V. ö. SZAKAD.

KISZAKADÁS, (ki-szakadás) ösz. fn. A fonott vagy rostos testek részeinek egymástól elválása. V. ö. KISZAKAD.

KISZAKAJT, KISZAKAJTÁS, l. KISZAKASZT, KISZAKASZTÁS.

KISZAKASZT, (ki-szakaszt) ösz. áth. 1) Valamit tövöstül, gyökerestül kihúz, kiránt. *Kiszakasztani az elültetett virágot, csemetét.* 2) Valamit koptatás, metszés, vágás, tépés, s egyéb erőszak által kilikaszt. *Kiszakasztani térden a nadrágot.* 3) A sütni való megkelt tésztát darabokra szakgatva kenyérré, czipóvá stb. gömbölygeti. 4) A gulyából, ménesből egy falkát különválaszt. *Négy tinót az ökörgulyából kiszakasztani.* 5) Átv. ért. valamely érzelmet kiírt kebeléből. V. ö. SZAKASZT.

KISZAKASZTÁS, (ki-szakasztás) ösz. fn. Cselekvés, melynélfogva kiszakasztanak valamit. V. ö. KISZAKASZT.

KISZAKGAT, (ki-szakgat) ösz. áth. és gyak. Szakgatva, azaz tövéről, gyökeréről elhuzgálva kirángat, kitépdel valamit. *Kiszakgatni a kendert, gyomot, fattyunövényeket. Kiszakgatni az ösz hajszálakat.* V. ö. SZAKGAT.

KISZAKGATÁS, (ki-szakgatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn kiszakgatunk valamit. V. ö. KISZAKGAT.

KISZAKÍT, KISZAKÍTÁS, l. KISZAKASZT, KISZAKASZTÁS.

KISZALAD, (ki-szalad) ösz. önh. 1) Szaladva kimegy, kisiet. *Vészharangszót hallván, kiszaladt az utczára.* 2) Átv. ért. mondják némely folyadékokról, melyek tartalékőbleikből akármely oknál fogva kifolynak. *Kiszalad a forró leves, víz.* Szokottabban: *kifut.* Ugyan átv. ért. mondják szóról, mely véletlenül, akaratlanul csúszik ki. *Ez a szó csak úgy szaladt ki a szájamból.* V. ö. SZALAD.

KISZALADÁS, (ki-szaladás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki vagy valami kiszalad.

KISZÁLAL, (ki-szálal) ösz. áth. Szálanként kiválogat, kiszed. *Kiszálalni a kévéből a kosárnak való vékonyabb vesszőket.*

KISZALASZT, (ki-szalaszt) ösz. áth. 1) Hagyja, engedi, hogy valaki v. valami kiszaladjon. *Az akolból kiszalasztani a csikókat.* 2) Valakinek meghagyja, hogy szaladva, azaz gyorsan menjen ki valahova. *A gyereket kiszalasztani a mezőre, hogy a béreseket hivja haza.* 3) Átv. ért. a kezében, hatalmában levő valamit akaratlanul, véletlenül kibocsátja. *Kiszalasztani* (elszalasztani) *a jó szerencsét.* 4) Átv. ért. *valamely szót kiszalasztani* am. véletlenül, meggondolatlanul kiejteni. V. ö. SZALASZT.

KISZALASZTÁS, (ki-szalasztás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit kiszalasztanak.

KISZÁLL, (ki-száll) ösz. önh. 1) Repülve kiindúl valahonnan. *Tüszvészkor a galambok kiszállanak búgjaikból. A puskadurranás által fölrezzentett madarak kiszállanak a nádasból.* 2) Szélesebb ért. bizonyos helyre vagy helyről kilép. *Kiszállani a csatasikra. Kiszállani a kocsiból, hajóból. Kiszállani a partra.* 3) A székelyek az olyan részeges emberről is mondják, aki bizonyos időben házát elhagyva sokáig korcsmákon hever, hogy *kiszállott.* (Ferenczi János). V. ö. SZÁLL.

KISZÁLLÁS, (ki-szállás) ösz. fn. Kirepülés, kimenés, kilépés valamely helyből. V. ö. KISZÁLL.

KISZÁLLÁSOL v. —SZÁLLÁSOZ, (ki-szállásol v. —szállásoz) ösz. áth. Valamely szállásból, szállóhelyből kiköltöztet (ausquartiren). Ellentéte: *beszállásol* v. *beszállásoz.*

KISZÁLLÍT v. —SZÁLLIT, (ki-szállít) ösz. áth. 1) Véghez viszi, hogy valaki v. valami kiszálljon. *Kiszállítani az utasokat a gőzkocsiból. Kiszállítani a hajót valamely partra.* 2) Külföldre szekéren vagy hajón stb. kiküld. *A bevásárlott gabonát, bort, kelméket kiszállítani idegen országba.* V. ö. SZÁLLÍT.

KISZÁLLÍTÁS v. —SZÁLLITÁS, (ki-szállítás) ösz. fn. Cselekvés, mely által kiszállítanak valakit v. valamit. V. ö. KISZÁLLÍT.

KISZÁMÍT v. —SZÁMIT, (ki-számít) ösz. áth. Valaminek mennyiségét számok által kiveti, meghatározza, megtudja. *Előre kiszámítani az épités költségeit. Kiszámítani az időt, mely alatt valamit végezni lehet.* V. ö. SZÁMÍT.

KISZÁMÍTÁS v. —SZÁMITÁS, (ki-számitás) ösz. fn. Cselekvés, midőn kiszámítunk valamit. V. ö. KISZÁMÍT.

KISZÁMLÁL, (ki-számlál) ösz. áth. Számlálva kiad, kiválaszt, kioszt bizonyos mennyiséget. *Kiszámlálni a napszámosok napi vagy heti díját.* V. ö. SZÁMLÁL.

KISZÁMLÁLÁS, (ki-számlálás) ösz. fn. Számonkénti kiosztás, kiadás, részletezés.

KISZÁMOL, nem egészen szabatos értelemben ‚kiszámít' helyett használják. V. ö. SZÁMOL, és SZÁMÍT.

KISZÁNDÉKOZIK, (ki-szándékozik) ösz. k. Szándéka van valahová ki v. kifelé menni.

KISZÁNKÁZ, KISZÁNKÁZIK, (ki-szánkáz v. -szánkázik) ösz. önh. v. k. Szánkázva kirándúl valahová. *Kiszánkázni a szomszéd faluba.* V. ö. SZÁNKÁZ.

KISZÁNKÁZÁS, (ki-szánkázás) ösz. fn. Szánkán kirándulás.

KISZÁNT, (ki-szánt) ösz. áth. 1) Bizonyos növényeket töveikről, gyökereikről szántóvassal kimetsz. *Kiszántani a perjét, földi bodzát.* 2) Valamely földben rejlő testet szántás által helyéből kifordít. *A néhai ütközetek mezején csontokat szántani ki. Elásott kincset szántani ki.* V. ö. SZÁNT.

KISZÁNTÁS, (ki-szántás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kiszántanak.

KISZAPPANOZ, (ki-szappanoz) ösz. áth. Szappanos vizzel kimos, kitisztít. *A ruhából kiszappanozni a mocskot, szennyet.*

KISZAPPANOZÁS, (ki-szappanozás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kiszappanoznak.

KISZAPÚL v. —SZAPUL, (ki-szapúl) ösz. áth. Szapuló edényben lúgos vízzel kifőz valamit. *Kiszapulni a durvább mocskos ruhákat. Kiszapulni a nyers fonalat, a taplógombát.* V. ö. SZAPU, SZAPÚLÓ.

KISZAPÚLÁS v. —SZAPULÁS, (ki-szapúlás) ösz. fn. Mosás neme, midőn kiszapulnak valamit. V. ö. KISZAPÚL.

KISZAR, (ki-szar) ösz. áth. Valamit szarva kiad beleiből. *Kiszarni a lenyelt csontokat, gyümölcsmagokat.* Viszsz. névmással: *kiszarni magát*, am. a bélsárt jól kiüríteni.

KISZÁRAD, (ki-szárad) ösz. önh. Általáu mondjuk minden nedves, nyirkos, nyers testről, midőn nedvei, nyirkai kirepülnek, kigőzölögnek, s az nyerseségét veszti. Szoros ért. *kiszáradnak a növények*, midőn szükséges életnedveikből kifogynak. Szélesb ért. *kiszáradnak az állatok is*, midőn igen elsoványodnak; *kiszáradnak a folyók, patakok, források*, midőn nedveik kirepülnek stb. V. ö. SZÁRAD.

KISZÁRADÁS, (ki-száradás) ösz. fn. Állapotváltozás, midőn valamely nyirkos, nedves, nyers test kiszárad. V. ö. KISZÁRAD.

KISZÁRASZT, (ki-szárasztás) ösz. áth. Bizonyos testeknek nedveit, nyirkait kiszívja. *A forró napok kiszárasztják a füveket. Némely nyavalyák kiszárasztják az emberi testet. A tavakat, mocsárokat, mesterségesen kiszárasztani.* V. ö. SZÁRASZT.

KISZÁRASZTÁS, (ki-szárasztás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valami kiszárasztatik. *Süteményeket kiszárasztása hosszas, és erős tűz által. Tavak, mocsárok kiszárasztása.* V. ö. SZÁRASZT.

KISZÁRÍT vagy —SZÁRIT, KISZÁRÍTÁS v. —SZÁRITÁS, l. KISZÁRASZT, KISZÁRASZTÁS.

KISZÁROGAT, (ki-szárogat) ösz. áth. Apránként v. lassanként, folytonosan kiszárít.

KISZDIA, falu Temes m.; helyr. *Kiszdiá-ra, —n, —ról.*

KISZE, l. KISZI.

KISZED, (ki-szed) ösz. áth. és gyűjge. 1) Bizonyos sokaság közől többeket egymás után kivesz, kiválaszt. *A búza közől kiszedni a konkolyt. A tálból, fazékból kiszedni a gombóczokat. A hálóból kiszedni a nagyobb halakat. A gyümölcsnek javát kiszedni a kosárból.* 2) Általán, ami valahol benn van, mind kiveszi. *Kiszedni a kemenczéből a kenyereket. Kiszedni a ládába rakott árukat.* 3) A betűszedőknél *kiszedni valamit*, am. azon betűket, melyekből a nyomtatandó szók állanak, fiókjaikból egyenként kiválogatni és kellőleg sorozni; különösebben a szedést bevégezni. *A 10. ívet már kiszedtük.* V. ö. SZED.

KISZEDÉGET, (ki-szedéget) ösz. áth. és gyak. Folytonosan, vagy gyakran szedve kiválogat, kiveddegel. Ncha am. aprólékosan, kicsinyenként kiszed. *A cseléd garasonként, egy-egy forintonként kiszedegette bérét.* V. ö. SZED.

KISZEDÉGETÉS, (ki-szedégetés) ösz. fn. Szedegetve kiválogatás, kiveddegelés.

KISZEG, (ki-szeg) ösz. áth. Szegve kimetsz, kihasít, kimér, kialakít valamit. Rokon a *kiszab* igével, csakhogy a szegés az alakítandó test, különösen ruhafélének inkább széleire, a szabás pedig az egészre vonatkozik. V. ö. SZEG, SZAB.

KISZEGÉLYEZ, (ki-szegélyez) ösz. áth. Szegélylyel vagy szegélyekkel ellát, fölkészít.

KISZEGEZ, vagyis —SZÖGEZ, (ki-szegez v. szögez, éles *ë*-vel) ösz. áth. 1) Valamit szegekkel kiver. *Kiszegezni a sarutalpakat.* 2) Valamit, szegeket verve bele, kifeszít, nyilvános helyre kiakaszt. *Utczaszögletekre kiszegezni valamely hirdetményt. A denevért kiszegezni a kapura.* 3) Kitűz, kifitít valamit hogy lássák. *Kiszegezni a zászlókat a házak ablakaiból.* De itt szokottabb: *kitűzni.* 4) Mondjuk az álgyukról midőn bizonyos irányban kitűzetnek. *A vár falain kiszegezni a huszonnégy-fontosokat.* Ez értelemben talán nyilt *e*-vel, ‚szeg' igétől. V. ö. SZÉG, SZEG, SZÖG.

KISZEKEREZ, (ki-szekerez) ösz. önh. Szekéren kirándúl valahová.

KISZEKEREZÉS, (ki-szekerezés) ösz. fn. Szekéren kirándulás.

KISZEL, (ki-szel) ösz. áth. Éles eszköz zel kiszakaszt, kimetsz valamit. *Kiszelni a kenyérből egy karéjt. Kiszelni a szalonnából a húsos részt.* V. ö. SZEL.

KISZÉLED, (ki-széled) ösz. önh. Széledve kiterjed.

KISZELEL, (ki-szelel) ösz. áth. Valamely szemes jószág polyváját, szemetjét, ocsúját, lazáját szél által kitisztítja. *Szórás által kiszelelni a nyomtatott, csépelt gabonát.* V. ö. SZELEL.

KISZELELÉS, (ki-szelelés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kiszelelnek.

KISZELÉS, (ki-szelés) ösz. fn. Szelve kimetszés, kivágás.

KISZÉLESÉDÉS, (ki-szélesédés) ösz. fn. Szélesre kiterjedés.

KISZÉLÉSÉDIK, (ki-szélésédik) ösz. k. Szélesre kiterjed. *A folyóvíz áradáskor kiszélesedik. A húzó ember dereka, vállai kiszélesednek.* V. ö. SZÉLÉS.

KISZÉLÉSÍT v. —SZÉLESIT, (ki-szélesít) ösz. áth. Valamit szélesre kitágít, kinyujt, kiterjeszt. V. ö. SZÉLÉS.

KISZÉLÉSÍTÉS v. —SZÉLESITÉS, (ki-szélesítés) ösz. fn. Szélesre kinyujtás, kiterjesztés.

KISZELLŐZ, (ki-szellőz) ösz. áth. 1) Valamit szellőre, szabad ég alá kitesz, hogy áporodástól, romlástól, molyoktól stb. megóvja. *Kiszellőzni a ruhákat.* 2) Bizonyos zárt helyet kinyit, hogy a szellő, szabad levegő megjárja. *Kiszellőzni a szobákat.*

KISZELLŐZÉS, (ki-szellőzés) ösz. fn. Cselekvés, midőn kiszellőzünk valamit. V. ö. KISZELLŐZ.

KISZELLŐZTET, (ki-szellőztet) ösz. áth. Mint alakja mutatja, a szóképzés szabályai szerént mive l-

tető értelemmel bir, s am. más valakinek meghagyja, rendeli, hogy kiszellőzzön valamit; de köz szokás szerént csak annyi is, mint *kiszellőz*, minthogy azt a szellő, tehát némileg mégis más által tételei. V. ö. SZELLŐZ, és SZELLŐZTET.

KISZÉM, (ki-szém) ösz. áth. m. *kiszém-tem*, — *tél*, —*ett*. Győr vidéki tájszólás szerint am. kiszemel.

KISZÉMÉL, (ki-szémél) ösz. áth. Szemenként kiválogat, kiszedeget. *A galambok a legszebb búzaszemeket szemelik ki.* Átv. ért. nem csak szemes jószágból, hanem akármely más gyüjtött testek közől egyet vagy többet, különösen szemre vesz, és kiválaszt. *A nyájból kiszemelni a legszebb barmokat.* V. ö. SZÉMÉL.

KISZÉMÉLÉS, (ki-szémélés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kiszemelnek.

KISZÉMIK, l. KISZÉMZIK.

KISZÉMZIK, (ki-szémzik) ösz. k. A csemeték s fákról mondják, midőn szemeket vagy rügyeket cresztenek.

KISZENVED, (ki-szenved) ösz. önh. Bizonyos időmérték szerént végig fogytig szenved, pl. aki halálig szenved, vagy a rá mért büntetést végig kiállja. Használják tárgyesetes névvel is. *A tiz évi fogságot kiszenvedni.* Átv. ért. sok szenvedés után e világból kimúlik, meghal. V. ö. SZENVED.

KISZENVEDÉS, (ki-szenvedés) ösz. fn. Cselekvés v. állapot, midőn valaki kiszenved.

KISZÉPÍT v. —SZÉPIT, (ki-szépít) ösz. áth. Valamit szépen kialakít, kiékesít, kicziczomáz. *Kiszépíteni a házat, lakszobákat. Kiszépíteni a várost. Különös fejékkel kiszépített nő.* V. ö. SZÉPÍT.

KISZÉPÍTÉS v. —SZÉPITÉS, (ki-szépítés) ösz. fn. Kiékesités,, kicziczomázás.

KISZETÓ, falu Temes m.; helyr. *Kiszető-ra*, —*n*, —*ról.*

KISZI, fn. tt. *kiszi-t*, tb. —*k*. Gömörben jelent savanyú böjti levest. Tótul : *kiszelicza* ugyanazt jelenti,. a *kiszeli* (savanyú) törzstől. A székelyeknél kocsonyaforma étel neme zabtócsból (vizzel megforrázott zablisztből); kovászszal megkeletve úgy főzik mint a kását, s téjjel vagy szilvalével eszik; csak nyelni kell, de megrágni nem szokás. (Kriza J.). Néhutt : *kesze*, v. *kisze*, v. *kiszil.* V. ö. KESZE, KESZŐCZE.

KISZÍ, (ki-szí) ösz. áth. 1) Valamit bizonyos csőn szíva kihúz. *Kiszíni lopótökkel a bort. Szivatyúval kiszíni a vizet. Kiszíni egy pipadohányt*, vagyis a pipában égő dohány füstét. *A szúnyogok, pióczák kiszíják a vért.* 2) Valamely test nedvét szopogatva kihúzza. *Kiszíni a gyümölcs nedvét. A csecsemő kiszíja az anyja tejét.* 3) Átv. ért. valakinek életnedvét kihúzza, elfogyasztja. *A vén férj kiszíja a fiatal nőt.* Mondják növényekről, vagy más nedves testekről is, melyeket a melegség nedveiktől megfoszt. 4) Képes kifejezéssel valakinek vagyonát, birtokát lassanként kicsalja, kihúzza. *Kiszíni az ország zsírját.*

KISZID, (ki-szid) ösz. áth. Valakit különféle szidalmakkal illet, szemrehányásokkal kifakad valaki ellen. V. ö. SZID.

KISZIDÁS, (ki-szidás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit kiszidnak.

KISZIKKAD, (ki-szikkad) ösz. önh. Szoros ért. mondják sárról, vagy sárlepte térről, midőn kiszárad. V. ö. SZIKKAD.

KISZIKKADÁS, (ki-szikkadás) ösz. fn. Állapot, midőn valami kiszikkad.

KISZIKKASZT, (ki-szikkaszt) ösz. áth. Eszközli, okozza, hogy kiszikkadjon, kiszáradjon valami. *A meleg napok, a szelek kiszikkasztják a sárt, a sáros utakat.*

KISZIKKASZTÁS, (ki-szikkasztás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kiszikkasztanak.

KISZIL, fn. tt. *kiszil-t*, tb. —*ek* l. KISZI.

KISZIMATOL, (ki-szimatol) ösz. áth. Szimatolva, azaz szaglászva kifürkész, kikutat valamit. *A vizsla kiszimatolja a vadakat.* Átv. ért. kikémlel.

KISZINDIA, falu Arad m.; helyr. *Kiszindiá-ra*. —*n*, —*ról.*

KISZÍNÉL, (ki-színél) ösz. áth. 1) Valamit bizonyos szinnel kifest. *Kiszínelni a divatképeket. Kiszínelni a szekér oldalait, a szekérkast*, máskép : *kiszínez.* 2) Szabó D. szerént am. sajdít. *Kiszínlem ábrázatjából is, mit akar.* 3) Valaminek szinét, azaz javát, szépét kiválasztja. 4) Valamely rögös, darabos testet kisimít, kiegyenget, különösen fanemű testeket bárd, gyalu stb. által simára kialakít. *Kiszínelni a gerendákat, deszkákat.* 5) *Kiszínli magát*, l. KISZÍNLELI MAGÁT. V. ö. SZÍNÉL.

KISZÍNÉLÉS, (ki-színélés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kiszínelnek.

KISZÍNÉZ, (ki-színéz) ösz. áth. Festékezve, mázolva bizonyos szint ad valaminek. *Kiszínezni a fenyü-fa bútorokat. Kiszínezni a rézre, fára nyomtatott képeket.*

KISZÍNÉZÉS, (ki-színézés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kiszíneznek.

KISZÍNLELI v. KISZÍNLI MAGÁT; visszaható ige. A székelyeknél Kriza J. szerént am. kiürügyeli magát valamiből.

KISZÍNLÉS, l. KISZÍNÉLÉS.

KISZÍNLIK, (ki-színlik) ösz. k. Szabó D. szerént am. kitetszik, kitünik. *Kiszínlik ábrázatjából is a rosz indulat.*

KISZÍP, (ki-szíp) ösz. áth. l. KISZÍ. A *szíp* törzstől származtak : *szipák, szipákol, szipogat.*

KISZIPÁKOL, (ki-szipákol) ösz. áth. A pordohányt szipákolva kiszíja. *Naponként egy garas áru fekete tobákot kiszipákolni.* V. ö. SZIPÁKOL.

KISZIPÁKOLÁS, (ki-szipákolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kiszipákolnak.

KISZIPOGAT, (ki-szipogat) ösz. gyak. áth. Valamely italt lassacskán, cseppenként szíva, szörpölgetve iszogat ki. *Kiszipogatni egy pohár hegyaljait.*

KISZISZÉG, (ki-sziszég) ösz. önh. Tárgyesetes névvel am. valakit sziszegve kigúnyol, kiűz, kihajt. *Kisziszegni a kontár színészt. A gunár kisziszegi az idegen ludakat.* Másként: *kipisszég.*

KISZITÁL, (ki-szitál) ösz. áth. Szitában rázva holmi idegen részektől, szeméttől, portól stb. megtisztít valamit. *Kiszitálni a sütni való lisztet. Kiszitálni a vágott dohányból a port.*

KISZIVÁRGÁS, (ki-szivárgás) ösz. fn. Szivárogva kifolyás. Átv. ért. valamely titok egyes részeinek lassan-lassan nyilvánosságra jutása.

KISZIVÁRKOZIK, (ki-szivárkozik) ösz. k. l. KISZIVÁROG.

KISZIVÁROG, (ki-szivárog) ösz. önh. és gyak. Szivárogva, azaz vékony csöveken, hasadékokon lassan-lassan kifoly. *A száraz, repedékes kádból kiszivárog a víz.* Átv. ért. valamely titok egyes részei lassanként nyilvánosságra jutnak. V. ö. SZIVÁROG.

KISZIVÁS, (ki-szivás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg szopás, szörpölés, stb. mely által kiszivunk valamely nedvet vagy folyadékot. V. ö. KISZÍ.

KISZIVATYÚZ, (ki-szivatyúz) ösz. áth. Szivatyúval kihúz. *Kiszivatyúzni a pinczébe folyott vizet.* V. ö. SZIVATYÚ.

KISZIVATYÚZÁS, (ki-szivatyúzás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kiszivatyúznak.

KISZÍVOGAT, (ki-szívogat) ösz. áth. Apránként v. lassanként kiszív.

KISZLEL, (kész-el-el) áth. m. *kiszlel-t.* A régieknél, pl. a Müncheni codexben am. készteti, valamire sürget, rábeszél. „És a vének a népet kíszlelék, hogy Barrabást kérnék, Jézust kedig elvesztenék.“ Máté 27. A Bécsi codexben: „kíszleli vala őtet“ (svadebat ei). V. ö. KÉSZLEL, KÉSZTET.

KISZÓL, (ki-szól) ösz. önh. Bizonyos zárt helyből kifelé szól. *Kiszólani az ablakon. Kiszólani a veremből, pinczéből.* V. ö. SZÓL.

KISZÓLÁS, (ki-szólás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki kiszól.

KISZOLGÁL, (ki-szolgál) ösz. áth. Bizonyos időt szerződés szerént valakinek szolgálatában kitölt. *Kiszolgálni az egész esztendőt.*

KISZOLGÁLT, (ki-szolgált) ösz. mn. Aki akármikép kötelezett, vagy önként ajánlott szolgálati időt kitöltött. *Kiszolgált katona. Kiszolgált tisztviselő.*

KISZOLGÁLTAT, (ki-szolgáltat) ösz. áth. és mivelt. Bizonyos járandóságot kiadat. *Kiszolgáltatni a katonáknak járó kenyeret, a lovaknak való szénát, abrakot.* V. ö. SZOLGÁLTAT.

KISZOLGÁLTATÁS, (ki-szolgáltatás) ösz. fn. Cselekvés, mely által kiszolgáltatnak valamit. *A széna, abrak kiszolgáltatása a lovasság számára az illető élelmi biztosok dolga.*

KISZÓLÍT v. —SZÓLIT, (ki-szólít) ösz. áth. Valakit nevén szólítva valahonnan vagy a többi közől kihí. *A sereg közől nehányat kiszólítani.* Átv. ért. *az Isten kiszólította őt ez árnyékvilágból,* am. meghalt. V. ö. SZÓLÍT.

KISZÓLÍTÁS v. —SZÓLITÁS, (ki-szólítás) ösz. fn. Cselekvés, melynél fogva valaki kiszólittatik.

KISZOP, (ki-szop) ösz. áth. Valamely testnek nedvét, levét szopva kiszivja, kihúzza, kiissza. *Kiszopni a szőlő levét. A megmetszett ujjból kiszopni a vért. A csecsemő kiszopja anyja vagy dajkája emlőjéből a tejet.* V. ö. SZOP.

KISZOPOGAT, (ki-szopogat) ösz. áth. Lassanként v. apránként kiszop.

KISZÓR, (ki-szór) ösz. áth. Szórva, azaz szerte, szanaszét hányva kivet, kidobál holmit. *A rohadt almákat kiszórni a szemétre.* V. ö. SZÓR.

KISZÓRÁS, (ki-szórás) ösz. fn. Cselekvés, midőn kiszórnak holmit. V. ö. KISZÓR.

KISZORÍT v. —SZORIT, (ki-szorít) ösz. áth. Szorítva, összenyomva, szükebbre tolva bizonyos helyről kimenni, kicsúszni, kinyomulni stb. kényszerít valakit v. valamit. *Tolongásban kiszorítani valakit a teremből. Az árviz kiszorította a barmokat a legelőről.* V. ö. SZORÍT.

KISZORÍTÁS v. —SZORITÁS,(ki-szorítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit v. valakit kiszorítanak.

KISZORÚL v. —SZORUL, (ki-szorúl) ösz. önh. 1) Addig szorúl, mig végre kénytelen odahagyni helyét. *Tolongás miatt kiszorúlni a szinházból, gyülésteremből.* 2) Minthogy bizonyos tért mások elfoglaltak, kénytelen künn maradni. *Akik későn jövének vala, kiszorúltak a templomból.* V. ö. SZORÚL.

KISZORÚLÁS v. —SZORULÁS, (ki-szorúlás) ösz. fn. Állapot, midőn valaki vagy valami valahonnan kiszorúl.

KISZÓTAGOL, (ki-szó-tagol) ösz. áth. Szótagolva kifejt, kibetűz.

KISZOTYOG, (ki-szotyog) ösz. önh. Szotyogva kihull, például a kézből a puha gyümölcs. Különösebben mondják a székelyeknél a vadhúsról s nyűről, midőn a sebből kihullanak. (Ferenczy János).

KISZOTYTYAN, (ki-szotytyan) ösz. önh. Szotytyanva kiesik, kicsúszik. *Kiszotytyant a kezéből.* (Kállay gyüjt.).

KISZŐ, (ki-sző) ösz. áth. Szövőszékben bizonyos virágokat, alakokat kiképez a vászon vagy más szöveteken. V. ö. SZŐ.

KISZÖGELLÉS, (ki-szögellés) ösz. fn. Állapot, midőn valami kiszögellik. L. ezt.

KISZÖGELLIK, (ki-szögellik) ösz. k. Szögletet képezve kifelé áll. *A vár egy része a Dunára kiszögellik.*

KISZÖGEZ, (ki-szögez) ösz. áth. Tulajdonképen am. szöglettel ellát, kiszögletez; azonban használják, bár hibásan, ‚kiszegez‘ helyett is.

KISZÖGLETÉL, (ki-szögletél) ösz. áth. Szögletesen kimetsz, kivág, kifarag, kivarr stb. valamely müvet. V. ö. SZÖGLET.

KISZÖGLETÉZ, (ki-szögletéz) ösz. áth. Szögletet vagy szögleteket képezve kialakít. *Az asztalt*

négy, a filegóriát hat szögüre kiszögletezni. Élesre, tompára, egyenesre kiszögletezni.

KISZÖKDÖS, (ki-szökdös) ösz. önh. Gyakran szökve kilopódzik, kioson valahonnan. Ugyanezt többed magával teszi. V. ö. SZÖKIK, KISZÖKIK.

KISZÖKELL, (ki-szökell) ösz. önh. Szökellve, ugrálva kimegy. *A virgoncz fiúk kiszökellenek az utczára.* V. ö. SZÖKELL.

KISZÖKELLÉS, (ki-szökellés) ösz. fn. 1) Szökellve, ugrálva kimenés. 2) A többi tárgyak vagy részek közől ki- vagy előrenyomulás.

KISZÖKELLIK, (ki-szökellik) ösz. k. A többi tárgyak vagy részek közől előre nyomúl, előre terjed. *A vár homlokzatán oszlopos erkély szökellik ki.*

KISZÖKIK, (ki-szökik) ösz. k. Szökve, azaz lopva, elosonva kimenekszik, kibujdosik valahonnan vagy valahová. *A foglyok kiszöktek a börtönből. Kiszökni idegen országba.* V. ö. SZÖKIK.

KISZŐNYEGÉZ, (ki-szőnyegéz) ösz. áth. Szőnyegekkel kirak valamely tért. *Kiszőnyegezni a terememeket, a padolatot.* V. ö. SZŐNYEG.

KISZŐNYEGÉZÉS, KISZŐNYEGZÉS, (ki-szőnyegézés) ösz. fn. Szőnyeggel vagy szőnyegekkel kirakás.

KISZÖRPÖL, (ki-szörpöl) ösz. áth. Valamely nedvet szörpölve kiszí, kiiszik. *Kiszörpölni a kávét, édes bort.* V. ö. SZÖRPÖL.

KIS-ZSÁZSA, KIS-ZSÁZSAFŰ, (kis-zsázsafű) ösz. fn. A zsázsákhoz tartozó növényfaj. Máskép: *rézsuka, kerti zsázsa, saláta torma.*

KÍSZT, (kisz-t v. kész-t) áth. m. *kíszt-ett*, htn. *—ni* v. *—eni*. Régies és tájdivatos. „S mikoron e^{b}re kísztenéje a király.“ Debreczeni Legendáskönyv. Szokottabban l. KÉSZT.

KISZTE, falu Zemplén m.; helyr. *Kiszté-re, —n, —ről.*

KÍSZTÉS, l. KÉSZTÉS.

KÍSZTET, (kisz-t-et, azaz kész-t-et) áth. Nem egyéb, mint kettőztetett miveltetővel képzett *kíszt* vagy *készt*. V. ö. KÉSZT.

KÍSZTETÉS, l. KÉSZTETÉS.

KISZÚR, (ki-szúr) ösz. áth. 1) Szúrva, hegyes eszközzel bökve kilikaszt vagy elront valamit. *Szeggel, árral kiszúrni a bőrt. Kiszúrni valakinek szemeit.* 2) Valamit szúrva kitűz. *Kiszúrni a mérnöki póznákat. Kiszúrni az útjelelő karókat.* Átv. ért. *valakinek kiszúrni valamivel szemét*, am. figyelmét elfordítani valamitől vagy megcselekedni, hogy ne gondoljon valamivel, miben különben akadályt tehetett volna. *A felvigyázó szemét egy két forinttal kiszúrni.* V. ö. SZÚR.

KISZÚRÁS, KISZURÁS, (ki-szúrás) ösz. fn. Szúrva kilikasztás.

KISZURDAL, (ki-szurdal) ösz. áth. és gyak. Szurdalva kilikgat valamit. *Gombostűvel kiszurdalni a papirt. Árral kiszurdalni a csizmatalpat.* V. ö. SZURDAL.

KISZURDALÁS, (ki-szurdalás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kiszurdalnak.

KISZURKÁL, (ki-szurkál) ösz. gyak. áth. l. KISZURDAL, és V. ö. SZURKÁL.

KISZURKOL, (ki-szurkol) ösz. áth. Szurokkal kivülről megken. *Kiszurkolni a vargafonalat.*

KISZŰR, (ki-szűr) ösz. áth. Szűrűn vagy szűrve kiereszt valamely nedvet. *Kiszűrni a levet.* V. ö. SZŰR.

KISZŰRÉS, KISZÜRÉS, (ki-szűrés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kiszürnek.

KISZÜRCSÖL, (ki-szürcsöl) ösz. áth. Valamely edényből szürcsölve kiszí, kiszop, kiiszik bizonyos italnemü nedvet. *Kiszürcsölni az édes borocskát.* V. ö. SZÜRCSÖL.

KISZÜRCSÖLÉS, (ki-szürcsölés) ösz. fn. Szürcsölve kiszívás, kiivás.

KISZÜRCSÖLGET, (ki-szürcsölget) ösz. áth. Apránként v. lassanként kiszürcsöl.

KISZÜRMÖL, (ki-szürmöl) l. KISZÜRCSÖL.

KITA, (kit-a v. köt-e, köt-ő? l. végül); fn. tt. *kitát.* 1) Hajból, szőrből, kenderből, s ilyféle szálas testekből egy tekercs, egy kötés. *Kender-kita* (Molnár Albertnél), *haj-kita* (Sándor Istvánnál), *selyem-kita* (Szabó Dávidnál). *Kitába kötni a kendert.*

„Három kita magos kender,
Egy kis beszédem van kenddel.“
Népdal. (Erdélyi J. gyüjt.).

„Fogy, fogy, szépen fogy a kender guzsalyáról,
Új kitát vesz elő az ágya fejéből.“
Székely.

Kitába font haj, selyem. Hol egy, hol más esetben hasonlót jelentenek: *marok, pászma, tincs, matring.* 2) Több ilyen tekercsekből álló csomó, melyek száma a különféle vidékeken változó. Szathmárban egy kita húsz tekercsből áll, Mátyusföldén huszonhétből, másutt harminczból. Eredete hang- és fogalomrokonság után gyanítva legközelebb áll a *köt* s ebből származott *kötés, kötet, kötő* szókhoz. S *kötni* törökül: *kat-mak*, (hinzufügen, ajouter), a héber חָתַל pedig am. fasciavit és חִתּוּל am. fascia.

KITÁBLÁZ, (ki-tábláz) ösz. áth. 1) Bizonyos tért, különösen kertet úgynevezett táblákra kihasít. 2) Jogtudományi ért. az illető hatóság, telek-jegyzőkönyvében följegyzett adósságot mint megszüntet kitörli; ellentéte: *betábláz.*

KITÁBLÁZÁS, (ki-táblázás) ösz. fn. 1) Valamely térnek, különösen veteményes kertnek úgynevezett táblákra kihasítása. 2) Az illető törvényhatóságnál betáblázott adósságnak mint megszüntnek kitörlése a telek-jegyzőkönyvből. V. ö. BETÁBLÁZ.

KITAGAD, (ki-tagad) ösz. áth. Szoros ért. valakit bizonyos vagyonból, örökségből kizár, kirekeszt. *A rosz fiút kitagadni minden keresményből.* V. ö. TAGAD.

KITAGADÁS, (ki-tagadás) ösz. fn. Szó- vagy irásbeli nyilatkozás, melynél fogva valakit bizonyos örökségből vagy jószágból kizárnak.

KITÁGÍT v. TÁGIT, (ki-tágít) ösz. áth. Valamit úgy kinyom, kifeszít, hogy tág legyen. *Kaptával kitágítani a bőrt. Viselés által kitágítani a csizmát.* V. ö. TÁGÍT.

KITÁGÍTÁS v. —TÁGITÁS, (ki-tágítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit kitágít.

KITÁGÚL v. —TÁGUL, (ki-tágúl) ösz. önh. Mondják általán rugalmas, nyulékony testekről, midőn nyomás, húzás, feszítés stb. által kiterjednek. V. ö. TÁGÚL.

KITÁGÚLÁS v. —TÁGULÁS, (ki-tágúlás) ösz. fn. Nyomás v. húzás v. feszítés általi kiterjedés.

KITAJTÉKOZIK, KITAJTÉKZIK, (ki-tajtékozik) ösz. k. A tajtékot önmagától kihányja.

KITAKAR, (ki-takar) ösz. áth. Valamely tárgyat v. testet, takarójának elmozdítása által kitüntet, láthatóvá tesz. *Kitakarni a piaczra hozott gyümölcsöt. Kitakarni a mellet. Kitakarni a papirokba göngyölgetett drágaszereket.* V. ö TAKAR.

KITAKARÁS, (ki-takarás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit kitakar.

KITAKARÍT, (ki-takarít) ösz. áth. Szoros ért. akármiféle lakot, és annak részeit, úgymint udvart, folyosót, konyhát, szobát, teremet stb. csinosan, rendesen kitisztít, rendbeszed. *Főzés után kitakarítani a konyhát. Reggelenként kitakarítani a szobákat. Kitakarítani a padlást.* V. ö. TAKARÍT.

KITAKARÍTÁS, (ki-takarítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kitakarítnak.

KITAKARODÁS, (ki-takarodás) ösz. fn. Mozgás, midőn valaki valahonnan takarodva kimegy, kilódul.

KITAKARODIK, (ki-takarodik) ösz. k. Valahonnan mindenestül kihordozkodik, kiköltözik, takarodva kimegy, kilódul. *Ezen években sok család kitakarodott a városból.* Néha am. szégyen fejében, vagy valamitől tartva kimegy, kisurran. *Takarodjál ki tüstént szobámból. Észrevevén a rendőröket jönni, kitakarodtak a csapszéki dorbézolók.* V. ö. TAKARODIK.

KITAKARÓDZÁS, (ki-takaródzás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki kitakaródzik.

KITAKARÓDZIK, (ki-takaródzik) ösz. k. Takaróját elvetvén, testét kifödi. A lázas beteg a paplant, dunnát lerugván, kitakaródzott. V. ö. TAKARÓDZIK.

KITAKAROSZIK, (ki-takaroszik); l. KITAKARODIK.

KITÁKOL, (ki-tákol) ösz. áth. Tákkal kifoltoz v. kitoldoz. V. ö. TÁK.

KITALÁL, (ki-talál) ösz. áth. 1) Valamely rejtélyt, pl. mesét, rejtettszót, bizonyos feladott jegyekből megfejt. 2) Valamely ismeretlen titkos dolgot csak úgy gondolom szerént meghatároz. *Találd ki, honnan jövök? kivel beszéltem? Találd ki, hány krajczárt tartok markomban? Kitaláltad szarva között a tőgyét.* (Km.). V. ö. TALÁL.

KITÁLAL, (ki-tálal) ösz. áth. A főtt, vagy máskép elkészített ételt fazékból vagy konyhaedényből tálba, tálakba kitölti vagy kiszedi, hogy evés végett asztalra tétessék. Átvitt és gúnyos értelemben: valamit helyén és idején kivül ád elé.

KITALÁLÁS, (ki-találás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit kitalál.

KITÁLALÁS, (ki-tálalás) ösz. fn. Cselekvés, midőn kitálalnak.

KITALICSKÁZ, (ki-talicskáz) ösz. áth. Talicskával kiviszen, kihord. V. ö. TALICSKA.

KITÁMASZKODIK, (ki-támaszkodik) ösz. k. Valamely nyilt hely korlátjára támaszkodva, kitolja testének felső részét. *Kitámaszkodni az ablakból, erkélyről. Kitámaszkodni a nyilt kocsiból.* Rokon értelmü vele: *kikönyököl.* V. ö. TÁMASZKODIK.

KITÁMASZT, (ki-támaszt) ösz. áth. Szoros ért. kaput vagy ajtót bizonyos támasz által megerősít, hogy kinyitva, kitárva maradjon. *Doronggal kitámasztani a pajta kapuját. Kitámasztani az utczakaput, hogy a szekerek biztos járhassanak ki s be.* Szélesb ért. kiterjeszt, kiterpeszt. *Kitámasztani a lábakat.* V. ö. TÁMASZT.

KITÁMASZTÁS, (ki támasztás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit kitámaszt.

KITÁMOLYGÁS, (ki-támolygás) ösz. fn. Támolyogva kimenés v. kijövés.

KITÁMOLYOG, (ki-támolyog) ösz. önh. Támolyogva kimegy v. kijő. *Szédülten támolygott ki a szobából.* Nagyobb mérvben: *kitántorog.*

KITÁNCZOL, (ki-táncol) ösz. önh. Visszatérő névmással: *kitánczolni magát*, am. elégségig, fáradtig, untig táncolni.

KITANÍT v. —TANIT, (ki-tanít) ösz. áth. Tanitva kiképez, kiművel valakit v. valamit. *Bizonyos tudományra, művészetre, kézműre kitanítani valakit. Kitanítani a kocsis, nyerges lovakat, vadászebeket.* ‚Tudósít' vagy ‚értesít' helyett idegenszerü kifejezés, mely némelyeknél a latin ‚edocere' után jött szokásba. V. ö. TANÍT.

KITANÍTÁS v. —TANITÁS, (ki-tanítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valakit vagy valamit tanítva kiképez.

KITÁNTORGÁS, (ki-tántorgás) ösz. fn. Tántorogva kimenés v. kijövés.

KITÁNTOROG, (ki-tántorog) ösz. önh. Tántorogva kimegy v. kijő. *Részegen tántorgott ki a kocsmából.*

KITANÚL, KITANUL, (ki-tanúl) ösz. áth. 1) Tanulva kiképzi, kimiveli, ügyessé teszi magát valamiben. *Kitanúlni az orvosi tudományokat. Kitanúlni bizonyos mesterséget.* 2) Mint tanuló bizonyos tanidőt bevégez. *Kitanulni tizenkét iskolát.* 3) Valamely könyvnek vagy kéziratnak tartalmát figyelmes olvasás, és elmélkedés által emlékezetébe veszi. *E könyvet elejétől végéig kitanultam.* 4) Észszel kikutat, kifürkész, kitud valamit. *Kitanulni valaminek csinjátbinját. Kitanulni az emberi természetet.*

„Nehéz tudni ezélját, végét,
Kitanulni mesterségét
Az asszonynak.“

Tréfás vers. (Fáy Andrástól).

5) Önhatólag am. valamely ismeretből lassanként kifogy, kivetkezik. *Vénségére sokból kitanúl az ember. A vén czigány kitanúl a hegedülésből.* V. ö. TANÚL.

KITANÚLÁS v. —TANULÁS, (ki-tanúlás) Cselekvés, illetőleg állapot, midőn valaki valamit v. valamiből kitanúl.

KITANÚLHATATLAN, KITANULHATLAN, (ki-tanúlhat[at]lan) ösz. mn. Amit v. akit kitanúlni nem lehet. *Isten útai kitanulhatlanok.*

KITANULT, (ki-tanult) ösz. mn. 1) Szélesb ért. ki bizonyos tanéveken, tanintézeteken mint tanuló keresztül ment. *Tiz iskolát kitanult ifjú.* 2) Szorosb értelemben bizonyos tudományban, müvészetben, mesterségben kellőleg kiképzett. *Kitanult orvos, gazda. Kitanult kézmíves.* V. ö. TANULT.

KITAPASZT, (ki-tapaszt) ösz. áth. Valaminek külsejét, nevezetesen épületét tapaszszal bekeni, behúzza. *Szalmából és agyagból gyúrt tapaszszal kitapasztani az ólakat, aklokat, gazdasági épületeket. Kitapasztani a válogfal repedékeit.* Tréfásan : *kitapasztani az arczot*, am. festékkel kendőzni.

KITAPASZTÁS, (ki-tapasztás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kitapasztanak.

KITAPOD, (ki-tapod) ösz. áth. és gyak. Valamely testnek belét lábbal tapodva kinyomkodja. *Kitapodni a szőlő levét. A nyomtató lovak kitapodják a gabona szemeit. Kitapodni a féreg bélét. A csatangoló barmok kitapodják a gyönge vetést.* Gyakorítóbb értelmü : *kitapos.* V. ö. TAPOD.

KITAPODÁS, (ki-tapodás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki vagy valami valamit kitapod.

KITAPOGAT, (ki-tapogat) ösz. áth. és gyak. Valamit tapogatva kikeres, kifürkész, kiválaszt. *Kitapogatni a puhább gyümölcsöket. Sötétben kitapogatni a keresett jószágot. A vak kitapogatja amit keres.* Átv. ért. bizonyos jelek és nyomok után indulva, a dolgot majd így majd úgy próbálgatva rájön valamire. *Némely titkos, rejtélyes dolgokat kitapogatni.* V. ö. TAPOGAT.

KITAPOGATÁS, (ki-tapogatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kitapogatnak.

KITAPOS, (ki-tapos) ösz. áth. A *kitapod* igének gyakorítóbb módosulata, mintegy: többször v. ismételve tapod. *A barmok kitaposták a vetéseket*, többet foglal magában mint ha azt mondjuk : *kitapodták.*

KITAPSOL, (ki-tapsol) ösz. áth. Tapsolva kihí, eléidéz valakit. *Szinházban kitapsolni a jeles müvészeket. A rablók bokrok közé rejtőzött társaikat kitapsolni szokták.* V. ö. TAPSOL.

KITAPSOLÁS, (ki-tapsolás) Cselekvés, midőn egyet vagy többeket kitapsolnak.

KITÁR, (ki-tár) ösz. áth. 1) Szoros tulajd. ért. kaput, ajtót, ablakot egészen kinyit. *Tárd ki az ajtót. A szénás szekérnek kitárni a kertkaput.* 2) Szélesb ért. valamely öblös testnek nyilását kifeszíti. *Kitárni a száját. Kitárni a zsák száját.* 3) Átv. ért. valamit nyilvánosságra kitesz, kiderít. *Nem kell mindent az egész világ előtt kitárni.* V. ö. TÁR, ige.

KITÁRASZT, (ki-táraszt) ösz. áth. l. KITÁR.

KITARKÁZ, (ki-tarkáz) ösz. áth. Tarkázva kimetél, kiír, kifest, kimázol, kiczifráz valamit. *Kitarkázni a botot, pipaszárt. Kitarkázni a husvéti tojást. Kitarkázni a falakat.* V. ö. TARKA.

KITARKÁZÁS, (ki-tarkázás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kitarkáznak.

KITÁROGAT, (ki-tárogat) ösz. áth. és gyak. 1) Gyakran kitár valamit. *Kitárogatni reggel, délben és estve az ajtókat. Szellőztetés végett kitárogatni az ablakokat.* 2) Átv. ért. uton, útfélen minden embernek kibeszél valamit, másképp : *kikürtöl, kitrombitál, kidobol.* V. ö. TÁROGAT.

KITÁROL, (ki-tárol) ösz. áth. l. KITÁR.

KITART, (ki-tart) ösz. áth. és önh. 1) Kézben és bizonyos téren, vonalon kivül tart valamit. *Kitartani a virágos cserepet az esőre. Kitartani a gyereket az ablakon.* 2) Testének valamely tagját vagy részét bizonyos téren, korláton kivül kitolja. *A fekvő beteg kitartja kezét az érverést vizsgáló orvosnak. Fejét a hintóból kitartani.* 3) Bizonyos állapotot kiáll, kitür, kiszenved, elbír. *Kitartani a nagy hideget, meleget, fájdalmat, kinokat. Kitartani húsz évi fogságot. Három napi koplalást kitartani.* 4) Valakit szükségesekkel ellátva mintegy életben tart. *Három árva gyermeket kitartani. Bizonyos házi szegényt kitartani. Kitartani oly nőt, kivel valaki tilos viszonyban van.* 5) Midőn a menést jelentő *tart* az alkotó része : önhatólag használtatik, s am. kifelé megy valahonnan. *Kitartani a városból*, am. kifelé menni. 6) Szintén önhatólag am. végig tart. *Az őszön vett tüzifa egész télen kitartott. Kitartó munka, szorgalom.* V. ö. TART.

KITARTÁS, (ki-tartás) ösz. fn. 1) Bizonyos állapotnak kitürése, kiszenvedése, kiállása; állhatatosság. *Kitartással sokat véghez lehet vinni. Ily nagy munkához kitartás kell.* 2) Valakinek életre való szükségesekkel ellátása. V. ö. KITART.

KITARTÓS, (ki-tartós) ösz. mn. Aki vagy ami erejében sokat vagy sok ideig kitart. *Kitartós ló.*

KITARTÓSÁG v. KITARTÓSSÁG, (ki-tartóság v. —tartósság) ösz. fn. Kitartós állapot vagy minőség.

KITÁRÚL v. —TÁRUL, (ki-tárúl) ösz. önh. Egészen kinyílik. *Kitárúl a kapu, ajtó.* Átv. ért. nyilvánossá, köztudomásuvá lesz. *A titok végre előbb-utóbb kitárúl.* V. TÁR, TÁRÚL.

KITÁRÚLÁS v. —TÁRULÁS, (ki-tárúlás) ösz. fn. Teljes kinyilás. Nyilvánossá levés.

KITASZIGÁL, (ki-taszigál) ösz. áth. és gyak. 1) Valakit taszigálva, folytonosan, taszítva, több taszítással kiüz, kihajt valahonnan. *A házsártos sihedert kitaszigálták a csapházból.* 2) Bármily merev

testeket kézzel, vagy lábbal, vagy bizonyos eszközzel taszigálva kinyom valahonnan. V. ö. TASZIGÁL.

KITASZIGÁLÁS, (ki-taszigálás) ösz. fn. Taszigálva kiüzés, kihajtás.

KITASZÍT v. —TASZIT, (ki-taszít) ösz. áth. Valakit v. valamit egyszer megtaszítva kilódít, kivet, kinyom, kitol valahonnan. *Addig veszekedett, míg ki nem taszították a házból. A szín alól kitaszítani a kocsit.* V. ö. TASZÍT.

KITASZÍTÁS, —TASZITÁS, (ki-taszítás) ösz. fn. Taszítva kilódítás, kivetés, kitolás.

KITÁT, (ki-tát) ösz. áth. Szoros ért. a szájról mondjuk, midőn valaki nagyon kinyitja. *Kitátotta a száját, úgy bámult. Tátsd ki a szádat*, am. értelmesen, hangosan szólj. *Kitátotta a száját, mint a harcsa.* V. ö. TÁT.

KITATAROZ, (ki-tataroz) ösz. áth. Valamely romladozott, rongyollott müvet, különösen épületnemüt kijavít, kifoltoz. *Kitatarozni a háztetőt, a hajót.* V. ö. TATAROZ.

KITATAROZÁS, (ki-tatarozás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kitataroznak.

KITAVASZODÁS, (ki-tavaszodás) ösz. fn. Tél multával a tavasznak kinyilása.

KITAVASZODIK, (ki-tavaszodik) ösz. k. Tél multával kinyílik, kiderül, kezdetét veszi a tavasz. *Kitavaszodott az idő, virágoznak a fák.*

KITÉGLÁZ, (ki-tégláz) ösz. áth. Úgynevezett téglázóval v. vasalóval valamely szövetet, pl. posztót, fehérnemüt stb. kisimít, ránczait kiegyenlíti. *Kitéglázni a megázott posztóruhát. Kitéglázni a megmosott ingeket.* V. ö. TÉGLÁZ.

KITÉGLÁZÁS, (ki-téglázás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kitégláznak.

KITEKER, (ki-teker) ösz. áth. 1) Tekerve, azaz erőszakosan forgatva, csavarva kihúz, kiránt valamit. *Valakinek kezéből kitekerni a botot. A fiatal fát tövéből kitekerni.* 2) Tekerve kitör, kigörbít. *Kitekerni valamely állatnak nyakát.* V. ö. TEKER.

KITEKERÉS, (ki-tekerés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kitekernek.

KITEKINT, (ki-tekint) ösz. önh. 1) Egyes pillanatot vetve kinéz. *Kitekinteni az ablakon.* 2) Kimegy, hogy körülnézzen, megvizsgáljon valamit. *Kitekinteni az akolba.* V. ö. TEKINT.

KITEKINTÉS, (ki-tekintés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki kitekint.

KITELEL, (ki-telel) ösz. önh. A telet el- v. kitölti. Különösen testi szükségekre vonatkozva: télen által bizonyos ruhát visel, vagy bizonyos mennyiségü, és minőségü eledellel beéri. *Egy pár csizmában és vékony szürben kitelelni. A barmok jobbára szalmán teleltek ki. Sok szegény ember burgonyán telel ki.* V. ö. TELEL.

KITELELÉS, (ki-telelés) ösz. fn. A télnek kiv. eltöltése. V. ö. KITELEL.

KITELELTET, (ki-teleltet) ösz. áth. A barmokat télen által takarmánynyal kitartja. *Az ökröket árpaszalmával kiteleltetni. A cselédnek két darab marháját kiteleltetni.* V. ö. TELEL, TELELTET.

KITELELTETÉS, (ki-teleltetés) ösz. fn. A barmoknak télen által takarmánynyal kitartása.

KITELHETŐKÉP v. —KÉPEN, (ki-telhetőkép v. képen) ösz. ih. Amennyire valakinek tehetsége engedi. *Kitelhetőkép iparkodtam eleget tenni. Kitelhetőkép ellátni valakit a szükségesekkel.* V. ö. KITELIK.

KITELHETŐLEG, (ki-telhető-leg) ösz. ih. l. KITELHETŐKÉP.

KITELHETŐ MÓDON, l. KITELHETŐKÉP.

KITELIK, (ki-telik) ösz. k. 1) Bizonyos idő végére jár. *Ma telik ki az idő, melyre megfogadtalak. Ha kitelik az esztendő, megfizetem a kamatot.* 2) Távolító ragu névvel vagy személyes névmással am. bír annyi tehetséggel, megteheti. *Kitelik töle, hogy fizessen. A szegény embertől ki nem telik, hogy naponként borral, sülttel éljen.* Néha am. hajlandó valamit tenni, vagy elhagyni. *Könnyen kitelik töle, hogy megszólja az embert. Kitelik töle, hogy rád sem néz.* 3) Kikerül valamely mennyiségből. *Ezen vég posztóból egy köpeny, dolmány és nadrág kitelik.*

KITÉP, (ki-tép) ösz. áth. Tépve kiszed valamit, különösen vékony szálu testeket. *Kitépni az ősz hajszálakat. Kitépni a gyönge növényeket. Kitépni a madár tollait. Kitépni a szövet rojtjait. Az urak vesznek öszve, s a jobbágyok hajját tépik ki.* (Km.). (Humiles laborant, ubi potentes dissident). Átv. ért. bizonyos érzelmeket gyökerestül kiírt. *Kitépni a szivből valaminek emlékét.* V. ö. TÉP.

KITÉPELŐDIK, (ki-tépelődik) ösz. belsz. Tépelődve kimenekül valahonnan. *Kitépelődni a verekedők kezei közől. Kitépelődni a tüskés sürüből.* V. ö. TÉPELŐDIK.

KITEPER, (ki-teper) ösz. áth. Teperve, azaz tiporva, tepiczkelve, apró, sürü tapodásokkal kinyom, kiszorít valamit. *Kiteperni a kártevő férgek belét.* V. ö. TEPER.

KITÉPÉS, (ki-tépés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit kitép.

KITÉR, (ki-tér) ösz. önh. 1) Kilép az útvonalból, hogy más jövő-menőnek helyet adjon, vagy hogy valamit kikerüljön, vagy akármely más okból. *A szemközt jövő népcsoport elől kitérni. A kátyu elől kitérni. Az alvó kocsis lovai hamar kitérnek az útból. Terhes szekérnek, részeg embernek az Isten is kitér.* (Km.). 2) Átv. ért. a kapczáskodó, ellenkező embernek enged, vagy kikerüli őt, hogy az ellenszegülési alkalmat akadályozza. *Ezen ember előtt legjobb kitérni. Kitért előle, s ott hagyta.* 3) Átv. ért. bizonyos vallási felekezetből kilép. 4) Használják némely vidékeken: *kifér* helyett is. V. ö. KIFÉR.

KITERÉGET, (ki-teréget) ösz. áth. és gyak. 1) Valamely lappatag testet egész terjedelmében kibontogat, laposan kinyújt. *Kiteregetni a nedves ruhá-*

kat, hogy száradjanak. 2) Omlékony testeket szétterít. *Kiteregetni a földre hordott ganajkupaczokat. Kiteregetni a megázott szénát, gabonát.* V. ö. TERÉGET.

KITERÉGETÉS, (ki-terégetés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kiteregetnek.

KITEREMT, (ki-teremt) ösz. áth. Bárhonnan is elé- vagy megszerez.

KITEREPÉLYÉDIK, (ki-terepélyédik) ösz. k. Általán, akármely testről mondható, midőn terepélyesen kinyúlik. *Sodrófa alatt kiterepélyedik a tészta. Kiterepélyedik a keletlen kenyér.* Szorosb ért. mondják növényekről, midőn ágaik, leveleik, testeik kiterjednek. *Kiterepélyedik a tölgyfa. almafa. Kiterepélyednek némely káposztafajok, gombák* stb. V. ö. TEREPÉLY.

KITÉRÉS, (ki-térés) ösz. fn. Általán cselekvés, midőn valaki bizonyos vonalból kitér. Átv. ért. szóbeli vagy irásbeli előadásban a beszéd főtárgyától némi eltávozás, némely mellékes dolgoknak említése. *Sok kitérésekkel értekezni valamiről.* V. ö. KITÉR.

KITERÍT v. —TERIT, (ki-terít) ösz. áth. 1) Lapos testet egész terjedelmében kibontva fektet. *Kiteríteni a köpenyt, ponyvát, lepedőt, papíriveket.* 2) Omlékony részekből álló testet szétoszlat. *Asztalra kiteríteni a babot, borsót.* 3) Halottat kinyújtóztat. V. ö. TERÍT.

KITÉRÍT v. —TÉRIT, (ki-térít) ösz. áth. 1) Bizonyos útvonalból kiléptet, kijárat. *Kitéríteni a vonóbarmot a szemközt jövő katonaság elől. Kitéríteni a szekeret a hintó elől.* 2) Valakit rábeszél, rávesz, hogy egyik vallásból a másikba térjen ki. V. ö. KITÉR.

KITERÍTÉS v. —TERITÉS, (ki-terítés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kiterítenek.

KITÉRÍTÉS v. —TÉRITÉS, (ki-térítés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit kitérítnek.

KITERJED, (ki-terjed) ösz. önh. 1) Széle hossza kitágúl, nagyobbúl, kinyúlik. *Az árvíz kiterjed a határ nagyobb részén. Ezen puszta hat falu határáig kiterjed. Bakony erdeje több vármegyére kiterjed.* 2) Átv. ért. valaminek erkölcsi, szellemi ereje, működése kihat. *A király hatalma egész országára kiterjed. Az angol kereskedés a világ minden részeire kiterjed.* V. ö. TERJED.

KITERJEDÉS, (ki-terjedés) ösz. fn. 1) Kitágulás, kinyúlás széltében hosszában. *Az árvíz kiterjedését gátokkal akadályozni.* 2) Bizonyos térségnek nagysága; terület. *Magyarországnak kiterjedése négy ezer négyszögü mértföldnél nagyobb. E város határának kiterjedése ötvenezer hold.* V. ö. TERJEDÉS.

KITERJEDSÉG, (ki-terjedség) ösz. fn. Kiterjedt állapot v. tulajdonság.

KITERJESZKÉDÉS, (ki-terjeszkedés) ösz. fn. Állapot vagy működés, midőn valami vagy valaki kiterjeszkedik.

KITERJESZKÉDIK, (ki-terjeszkédik) ösz. k. 1) Valamely térről mondjuk, midőn széltében vagy hosszában, vagy mindkét irányban kitágúl, kinyúlik. *A Balaton Kenesétől Keszthelyig kiterjeszkedik. Buda a Duna partján majd egy mértföldnyire kiterjeszkedik.* 2) Átv. ért. mondjuk erkölcsi szellemi hatásról vagy működésről, mely messze kihat. 3) Eléadásában több felé s különösen másnemü tárgyakra is terjeszkedik. V. ö. KITERJED.

KITERJESZT, (ki-terjeszt) ösz. áth. Széltében vagy hosszában, vagy mind a két irányban kitágít, kinyújt valamit. *Kiterjeszteni a madárhálót, a ponyvát. Kezeket, lábakat kiterjeszteni.* Átv. ért. bizonyos szellemi, erkölcsi müködést, vagy más cselekvő hatást mindenfelé üz. *A hódítók kiterjesztik hatalmokat.* V. ö. TERJESZT.

KITERJESZTÉS, (ki-terjesztés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valaki kiterjeszt valamit. *Hatalom, urodalom kiterjesztése. A tudományok kiterjesztését a nyomdászat nagyon előmozditotta.* V. ö. KITERJESZT.

KITÉRŐ, (ki-térő) ösz. mn. Aki vagy ami kitér. *Kitérő utas. Kitérő válasz.*

KITÉRŐLEG, (ki-térőleg) ösz. ih. Kitérő módon. *Kitérőleg válaszolni* a fölhivásra v. föltett kérdésre nem adni egyenes feleletet.

KITERPESZKÉDÉS, (ki-terpeszkédés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki kiterpeszkedik.

KITERPESZKÉDIK, (ki-terpeszkédik) ösz. k. Mondják arról, ki lábait s lábszárait egymástól széttolja.

KITERPESZT, (ki-terpeszt) ösz. áth. Mondják a lábakról, és lábszárakról, midőn valaki azokat jobbra balra, vagy előre hátra, egymástól széttolja. *Birkózásban kiterpeszteni a lábakat.*

KITERPESZTÉS, (ki-terpesztés) ösz. fn. A lábaknak vagy lábszáraknak egymástól széttolása.

KITERŰL, (ki-terül) ösz. önh. l. KITERJED.

KITÉSZ, (ki-tész) ösz. áth. 1) Valamit bizonyos körön, vonalon kivül fekvő, vagy nyilt helyre tesz. *A megölt vadat kitenni a fagyra. Az asztalt kitenni a szobából. Az eladó hordót, szekrényt kitenni az utczára.* 2) Valakit bizonyos állapotból, hivatalból kimozdit. *Kitenni a falu jegyzőjét. Kitenni valakit a bíróságból.* Átv. ért. *kitenni valakinek a szürét*, am. népies kifejezéssel a szolgálatból vagy hivatalból minden tekotória nélkül kimozditani. 3) Önhatólag: *kitenni magáért*, am. valamiben kitüntetni, derekasan viselni magát. *Kitenni valakin*, am. kifogni rajta, őt bizonyos vetélkedésben, versenyben meggyőzni. *Rajtam ki nem teszesz (fogsz). Aki rajta kitenni (kifogni) bír, ember legyen a talpán. Magát kitenni valakiért*, am. veszélyeztetni.

„A csatában magam kitettem ezerért.“

Zrínyi.

KITÉTEL, (ki-tétel) ösz. fn. 1) Tétel, bizonyos körön, vonalon, határon kivül. 2) Kimozditás valamely állapotból, különösen hivatalból. 3) Szó vagy mondat, mely által bizonyos fogalmat vagy itéletet fejezünk ki. *Szabatos, a dolgot helyesen kifejező kitétel. Pórias, népies, tudományos kitétel. Homályos, kétes kitétel.* V. ö. TÉTEL.

KITETSZIK, (ki-tetszik) ösz. k. 1) Szembeötlő jelek, tulajdonságok által kitűnik, kilátszik. *A nagyok kitetszenek a kicsinyek közől. A szerecsen kitetszik a fehérek közől. A tornyok, paloták, templomok kitetszenek. A szamár is kitetszik a juhok közől.* (Km.). 2) Bizonyos eredménynél vagy működésnél fogva kitünik. *Harczban tetszik ki bizonyosan, ki a vitéz. A próbatétből tetszik ki, mint iparkodott a tanuló. Csak kitetszik, ki az ember.* V. ö. TETSZIK.

KITÉTT, (ki-tétt) ösz. mn. Általán, amit tulajdon értelemben kitettek valahonnan vagy valahová, l. KITÉSZ. Különösen: *kitett gyermek*, am. lelencz. *Kitett nap*, am. határozott, kiszabott, kitüzött nap.

KITETVEZ, (ki-tetvez) ösz. áth. Valamiből a tetveket kiszedi. *Kitetvezni az üng ránczait. Kitetvezni a gyerek fejét.* V. ö. TETVEZ.

KITID, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. *Kitidre, —én, —ről.*

KITILÓL, (ki-tilól) ösz. áth. Tiló nevü eszközzel a kendert vagy lent töri és kitisztitja a pozdorjától. *Az áztatott és megszárított kenderkévéket kitilólni.*

KITILÓLÁS, (ki-tilólás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kitilólnak.

KITILT, (ki-tilt) ösz. áth. Bizonyos körből, helyről kimenni parancsol, kizár valakit. *A csavargókat kitiltani a városból. A henye ifjakat kitiltani a tanodából. A népizgatókat kitiltani az országból. Valakit az Anyaszentegyházból kitiltani.* Mondjuk oktalan állatokról is. *Kitiltani az ebeket a szinházból, a gyülésteremből.* V. ö. TILT.

KITILTÁS, (ki-tiltás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit v. valamit kitiltanak.

KITIPOR, (ki-tipor) ösz. áth. Tiporva kinyom, kiszorít valamit rendes helyzetéből. *Kitiporni holmi apró állatok bélét. Kitiporni a gyönge kerti növényeket.* V. ö. TIPOR.

KITISZTÁL, (ki-tisztál) ösz. áth. Általában a mi mocskos, szennyes, szurtos volt, mosás, szapulás, kefélés stb. által, különösebben pedig a poros, szemetes gabonaféléket s magneműeket válogatás, stb. által tisztává tesz. *A szennyes ruhákat mosás, a polyvás gabonát szórás, rostálás által kitisztálni.* V. ö. TISZTÁL.

KITISZTÁLÁS, (ki-tisztálás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kitisztálnak.

KITISZTÁZ, (ki-tisztáz) ösz. áth. Tisztává v. tisztássá tesz. *Kitisztázni tüskéktől a rétet, szántóföldet. Kitisztázni oda nem tartozó részektől az erdőt. Minden adósságaiból kitisztázta magát.*

KITISZTÁZÁS, (ki-tisztázás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kitisztáznak.

KITISZTÍT v. —TISZTIT, (ki-tisztít) ösz. áth. 1) Tulajd. ért. valamely szennyes, mocskos testet vagy tért tisztává tesz. *Kitisztítani a ronda házat, a szemetes udvart, a gazos kertet. Kitisztítani a rozsdás fegyvereket, a mocskos edényeket. Kitisztítani a pipákat, pipaszárakat.* 2) Átv. ért. az erkölcsi mocskot letörli. *Kitisztítani magát valamely bünvádtól. Gyónás, és bánat által kitisztítani magát a bünöktől.* V. ö. TISZTÍT.

KITISZTÍTÁS v. —TISZTITÁS, (ki-tisztítás) ösz. fn. Cselekvés, mely által kitisztítnak, tisztává tesznek valamit. V. ö. KITISZTÍT.

KITISZTOGAT, (ki-tisztogat) ösz. áth. és gyak. 1) Folytonosan vagy gyakran kitisztít valamit. *Félévbe került kitisztogatni e házat. Havonként kitisztogatni a lakszobát.* 2) Gondosan, a legkisebb részletekig kitisztít valamit. *A könyvtárban levő könyveket egyenként kitisztogatni. A teremnek pallózatát, falait függönyeit, bútorait kitisztogatni.* V. ö. TISZTOGAT.

KITISZTOGATÁS, (ki-tisztogatás) ösz. fn. Gyakori, folytonos, gondosan végbezvitt kitisztítás.

KITISZTÚL v. —TISZTUL, (ki-tisztúl) ösz. önh. 1) A szennynek, mocsoknak, piszoknak, rozsdának stb. elháritása által tisztává leszen. *Fenés, köszörülés által kitisztulnak a kések. Sikárolás által kitisztúlnak az edények.* 2) Mondjuk az időről, vagy égről, midőn kiderül. *Kitisztúl a nap, az ég, az éjszaka.* 3) Átv. ért. erkölcsi szennyből kivetkezik, kimosdik. *Keresztség, penitenciatartás által kitisztúlni a bünökből. Törvényszék előtt kitisztúlni a bünvádból.* V. ö. TISZTÚL.

KITISZTÚLÁS v. —TISZTULÁS, (ki-tisztúlás) ösz. fn. Állapotváltozás, midőn kitisztúl valami, vagy átv. ért. valaki. V. ö. KITISZTÚL.

KITÓDÍT v. —TÓDIT, (ki-tódít) ösz. áth. Eszközli, okozza, hogy többen, együtt, seregesen, csoportosan kinyomuljanak, kimenjenek, kirohanjanak valahonnan vagy valahová.

KITÓDÍTÁS v. —TÓDITÁS, (ki-tódítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki többeket kitódít.

KITÓDÚL v. —TÓDUL, (ki-tódúl) ösz. önh. Tódulva, azaz magát előre tolva, seregesen, csapatosan kimegy v. kijő. *Tüzveszélykor kitódúl a nép a szinházból, a templomból. Kitódúlni az utczára.* V. ö. TÓDÚL.

KITÓDÚLÁS v. —TÓDULÁS, (ki-tódúlás) ösz. fn. Seregesen, csapatosan, tolongva kimenés, kinyomulás.

KITOL, (ki-tol) ösz. áth. 1) Valakit v. valamit maga előtt tolva, taszítva bizonyos vonalon, határon kivül helyez. *Neki vetett vállal kitolni valakit helyéből. A szekeret kitolni a szinből. A taligát kitolni az utczára.* 2) Valamely szük körbe, öblbe, csőbe szo-

rult testet helyéből kinyom. *Kitolni a szemet. Kitolni a bodza bélét. Kezét kitolni a résen, likon. Kitolni a deszka csomóját.* V. ö. TOL.

KITOLÁS, (ki-tolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit v. valamit kitolnak.

KITOLD, (ki-told) ösz. áth. Valamit megtoldva kiegészít. *Kitoldani a szűkre vagy rövidre szabott ruhát.* V. ö. TOLD.

KITOLDÁS, (ki-toldás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit kitold.

KITOLDÍT, l. KITÓDÍT.

KITOLDOZ, (ki-toldoz) ösz. áth. és gyak. Toldozva, azaz több toldást csinálva kiegészít, kifoltoz, kitataroz valamit. *Kitoldozni a több helyen megrongált kerítést. Kitoldozni a réses padlózatot.* V. ö. TOLDOZ.

KITOLDOZÁS, (ki-toldozás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kitoldoznak.

KITOLDÚL, (ki-toldúl) ösz. önh. l. KITÓDÚL.

KITOLÓDIK, (ki-tolódik) ösz. belsz. Tolódva, azaz mintegy maga magát előre tolva kinyomúl. *A megindult Duna zaja kitolódott a partokra. A megrepedt hurka tölteléke kitolódik.*

KITOLÓKÁSA, (kitoló-kása) ösz. fn. Risből vagy köleskásából hús nélkül készített étel, melylyel népies szokás szerint az unalmassá vált vendégnek tudtára adják, hogy elmehet. Néha tréfából a búcsúzó vendégnek is adják, de már lúdaprólékkal vagy másnemü hússal is, pl. fürjjel stb. jól elkészítve. Az imént érkezett kedves vendég elé tett ilyetén étel neve: *szoktatókása.* V. ö. CZOKIPOHÁR.

KITOLONG, (ki-tolong) ösz. önh. Tolongva kijő vagy kimegyen. *Május elsőjén, ha szép az idő, tömegesen tolong ki a nép a városból.*

KITOMBOL, (ki-tombol) alakjára önh. azonban ez öszvetételben visszahatólag használtatik: *kitombolja magát*, am. elégségig vagyis addig tombol, míg kedve tartja, vagy beleún stb. *Sok ifjú ember, míg magát kitombolja, egészségét, s vagyonát is feláldozza.*

KITOMPÍT v. —TOMPIT, (ki-tompít) ösz. áth. Valamely vágó, metsző eszköznek élét tompává teszi. *Kitompítni a kard élét.*

KITOMPÚL v. —TOMPUL, (ki-tompúl) ösz. önh. Valamely vágó, metsző eszköznek éle tompává lesz. *Kitompúlt a beretva éle.*

KITOTOLÁZ, (ki-totoláz) ösz. áth. Totolázva, azaz ideoda tapogatódzva kikeres, kimotoz valamit, vagy holmit. Különösen az ügyetlen lassu keresgélőről mondják. V. ö. TOTOLÁZ.

KITÖLT, (ki-tölt) ösz. áth. 1) Folyó vagy omlékony részekből álló testet tartalék edényéből, öbléből kifordít. *Kitölteni palaczkból a bort. Zsákból kitölteni a gabonát. Egy zacskó aranyat kitölteni az asztalra.* 2) Valamely ürességet, hézagot kitöm. *Kitölteni a gödröket. Kitölteni poronddal az úti kátyolokat.* 3) Időre vonatkozva, valamit bizonyos idő alatt cselekedve vagy szenvedve végez. *Valakinek szolgálatában több évet kitölteni. Tíz évi rabságot kitölteni. Bizonyos időt játékkal, sétálással kitölteni.* V. ö. TÖLT.

KITÖLTÉS, (ki-töltés) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg kitartás, végezés, mely által kitöltünk valamit. V. ö. KITÖLT.

KITÖLTÖGET, (ki-töltöget) ösz. áth. és gyak. 1) Folyó vagy omlékony testeket tartaléköbleikből kiereget, kiforgat. *A bort kis poharakba kitöltögetni. A gabonát kitöltögetni a zsákokból. A szedett gyümölcsöt kitöltögetni a kosarakból.* 2) Ürességet, hézagot holmi oda töltött testekkel kifoltozgat, kitömöget. V. ö. KITÖLT, és TÖLTÖGET.

KITÖLTÖGETÉS, (ki-töltögetés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kitöltögetnek.

KITÖM, (ki-töm) ösz. áth. Valamely puha vagy nyulékony, rugalmas testnek öblét más testtel úgy megrakja, hogy teli legyen, s mintegy kinyomuljon, kidudorodjék. *Kitömni lószőrrel a pamlagot, párnát. Kitömni a madarak bőreit. Kitömni a mellet, fart*, vagyis a mellet, fart takaró ruhák közét. V. ö. TÖM.

KITÖMÉS, (ki-tömés) ösz. fn. Cselekvés, midőn kitömnek valamit. V. ö. KITÖM.

KITÖR, (ki-tör) ösz. áth. és önh. 1) Valamely szilárd testet a vele szoros kapcsolatban álló testtől, vagy részektől törve kiszakaszt. *Kitörni a kezet, lábat. Kitörni a fogakat. Kitörni a fiatal fákat. Kitörni az ablakot. Kitörni a kasza élét. Kitörni a nyakat.* „Összetöröm magamat, kitöröm a nyakamat, még sem hagyom magamat.“ (Tánczvers). 2) Átv. ért. mondjuk lázas, és idegrázó nyavalyákról. *Kitörte a hideg. Majd kitörte a nehéz nyavalya, úgy megijedt. Hogy a kórság törjön ki!* 3) Átv. ért. és önhatólag, am. nagy erővel, hatályosan, és hirtelen neki fog valaminek, különösen, kirohan, kinyomúl. *Kitört a lázadó nép. Kitört a hadsereg a várból. Kitört belőle a nagy harag. A láng kitört az ajtókon, ablakokon. Az árvíz kitört a gátok közől. Kitör a tengeri szélvész.* V. ö. TÖR.

KITÖRDEL, (ki-törde) ösz. gyakorító áth. Egymás után kitör. *A hónaljágakat a szőlővesszőből kitördelni.*

KITÖREDEZIK, (ki-töredezik) ösz. gyakorító k. Egymás után vagy több ízben kitörik. *A kerti melegágyak ablakai télen át nagy részben kitöredeznek.*

KITÖRÉS, (ki-törés) ösz. fn. 1) Cselekvés, mely által valamit kitör valaki. *A fák kitöréséért keményen büntetni.* 2) Szenvedő állapot, midőn valami kitörik. *Kezek, lábak kitörése következtében meghalni.* 2) Kirohanás, hirtelen, erőszakos, hatályos kinyomulás. *Kitörés a várból, a sánczok közől. Lángok, förgetegek, árvizek kitörése.* 4) Átv. ért. valamely erős indulatnak kifakadása. *A régen forralt haragnak, boszunak kitörése borzasztó.* V. ö. KITÖR; KITÖRIK.

KITÖRIK, (ki-törik) ösz. k. Mondjuk merev szilárd testről, midőn valamely része erőszak által kiszakad, kiválik, vagy mint egész a vele kapcsolat-

ban lévő testtől erőszakos rontás által kifordúl. *A kerék közé akadt láb kitörik. Esésben kitörött a keze. A kőbe ütődött kaszavas kitörik.* V. ö. TÖRIK.

KITÖRLÉS, (ki-törlés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki kitöröl valamit. *Hibásan irt szók kitörlése.* V. ö. KITÖRÖL.

KITÖRLŐDIK, (ki-törlödik) ösz. belsz. Valamely irás, festés, rajz, vésés stb. mintegy önmagától elenyész, megsemmisül, olvashatlanná vagy láthatlanná lesz. *A régi pecsétből kopás által a betük gyakran kitörlődnek.*

KITÖRŐL v. —TÖRÖL, (ki-töröl) ösz. áth. 1) Irást vagy festést törölve, eltörölve megsemmisít, s mintegy kivesz, kihagy. *Némely helytelen kifejezéseket kitörölni. A könyvből kitörölni az előbbi tulajdonos nevét.* Innen átv. ért. kitörölni valakinek nevét bizonyos jegyzékből, am. a többiek közől kihagyni, kizárni. *Kitörölték őt az élet könyvéből.* 2) Törölve kitisztít. *Kitörölni a tányérokat, poharakat. Kitörölni a könyüket.* V. ö. TÖRÖL.

KITÖRÖLGET, (ki-törölget) ösz. áth. és gyak. Gyakran, folytonosan, vagy lassan-lassan kitöröl valamit. *Kitörölgetni az ivóedényeket. Kitörölgetni a megfizetett árjegyzékeket. Kitörölgetni a szennyes tányérokat.*

KITÖRÖLGETÉS, (ki-törölgetés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kitörölgetnek.

KITRÉFÁL, (ki-tréfál) ösz. áth. Tréfálva kicsúfol, nevetség tárgyává tesz valakit.

KITROMBITÁL, (ki-trombitál) ösz. áth. 1) Tulajd. ért. trombitaszó mellett kihirdet valamit. 2) Átv. és szokottabb ért. teli torokkal kihirecsztel valamely titkot vagy ujságot. Másképp: *kikürtöl, kidobol.*

KITTÖLY, (ket-tő-ly) fn. tt. *kittöly-t*, tb. —*ök*, harm. szr. —*e*. Duplán szőtt vastag vászon, különösen zsáknak és ponyvának való. Másképp a nép nyelvén: *kittő, kuttyü.* Mint értelme mutatja, eredetileg *kettöly* s gyöke *ket* v. *két*, mivel kettőzött vagy kétszerezett szövet. (Zwillich, nem: Kittel).

KITTÖLYNADRÁG, (kittöly-nadrág) ösz. fn. Kittölyből, azaz kétszövetü vászonból csinált nadrág. Csalóközben *küttyünadrág*; tréfásan: *kukoriczanadrág.*

KITTY-KOTTY, ikerített hangutánzó szó, mint fn. tárgyesete: *kitty-kottyot* vagy néha: *kittyet-kotytyot.* Többszörös kotyogó hang.

„Édes a te danolásod,
Jérczeforma kotyogásod.
Kitty-kottyod ünnepi ének,
Bús szivemnek, szegénykének."

Csokonai. (A csikóbőrös kulacshoz).

KITUD, (ki-tud) ösz. áth. 1) Fürkészés, tudakozódás által bizonyos tudomást szerez valamiről. *Végre kitudtam a dolog mibenlétét.* 2) Valakit bizonyos birtokból, tulajdonból peres uton, vagy másképen ravaszul, álnokság által jogtalanul kizár, kirekeszt. *Különféle fortélyok, fogások által kitudni valakit jószágából. Az uzsorások kitudták őt mindenéből.* E második értelmü *tud* semmi fogalmi rokonságban nincsen a *tud* (scit) igével, s valószinüleg vagy *dút* volt eleinte, a *du* gyöktől, honnan *dúl* is ered; vagy pedig *to* gyöktől, honnan *tova, tól*, és *té-tó* származnak, *tod.* Ezek szerént valakit *kidútni* v. *kitodni* annyit tenne, mint *kidúlni* vagy *kitolni*, azaz mindenképen: birtokából, vagyonából kifosztani.

KITUDAKOL, KITUDAKOZ, (ki-tudakol v. —tudakoz) ösz. áth. és gyak. Tudakolva kikérdez, kivizsgál valamit. *Házról házra menve kitudakolni v. tudakozni az elveszett jószágot.* V. ö. TUDAKOZ.

KITUDAKOLÁS v. KITUDAKOZÁS, (ki-tudakolás v. —tudakozás) ösz. fn. Tudakolva kikérdezés, kivizsgálás.

KITUDÓDIK, (ki-tudódik) ösz. belsz. Mintegy önmagától, véletlenül, váratlanul, történetesen tudomásra jő, s kiderül bizonyos titok. *Mikor nem is gondoltuk, akkor tudódék ki a gyilkos.* V. ö. TUDÓDIK.

KITÚR, (ki-túr) ösz. áth. 1) Földet vagy omlékony testet orral, vagy bizonyos hegyes eszközzel hasítva kiváj, kiás. *A vakandok kitúrja a rétet.* Szokottabban: *feltúr.* 2) A földből, vagy más omlékony testből túrva kiforgat valamit. *A disznók kitúrják az elültetett kukoriczát. A szántóvas köveket és csontokat túrt ki.* 3) Átv. ért. erőszakos, illetlen, törvénytelen módon kiszorít valakit valahonnan, vagy valamely birtokból. *A felnőtt gyermekek kitúrták özvegy mostohájokat a házból.* 4) Midőn a *fenéről* átokképen mondják: *fene túrjon ki*, am. túrosra, cvesre, genyedtté törje testedet, mint a ló hátát a hám. V. ö. TÚR.

KITÚRÁS, KITURÁS, (ki-túrás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valami vagy valaki valamit vagy valakit kitúr.

KITUSÁZ, (ki-tusáz) ösz. áth. Tusával kinyer, kiví.

KITUSZKOL, (ki-tuszkol) ösz. áth. Tuszkolva, azaz taszigálva kitol, eltávolít valakit valahonnan. Átv. ért. nagynehezen kiad oly kelletlen személyen, ki maradni akarna. V. ö. TUSZKOL.

KITÜNDÖKLIK, (ki-tündöklik) ösz. k. Tündöklő fénye által kitünik. *Az aranyos kúpu torony kitündöklik a többiek közől. A hajnali csillag kitündöklik a többiek sorából.* V. ö. TÜNDÖKLIK.

KITÜNDÖKÖLTET, (ki-tündököltet) l. KITÜNTET.

KITŰNIK, KITÜNIK, (ki-tünik) ösz. k. 1) A szemidegekre, látszervekre kiválólag hat, a többi közől különösen kilátszik, kiáll. *Nagy termete által az egész népből kitünik. Kitünik a szeg a zsákból.* (Km.). 2) Átv. ért. szellemi, erkölcsi tekintetben a többi közől kiválik. *Elmetehetségei és szorgalma által kitünik.* 3) Átv. ért. eredménykép következik, világos dolog gyanánt áll előttünk. *Mindezekből kitünik, hogy* stb. V. ö. TŰNIK.

KITŰNŐ, KITÜNŐ, (ki-tűnő) ösz. mn. Anyagi vagy szellemi, vagy erkölcsi tekintetben a többi rokonnemüek közől kiváló, szembeötlő; különösen: jeles, derék. *Kitünö arcz, termet, szépség. Kitünő ész, elmetehetség. Kitünö szorgalom, ipar, magaviselet.* V. ö. KITÜNIK.

KITŰNŐLEG, KITÜNŐLEG, (ki-tűnőleg) ösz. ih. A többi rokonnemüek közől kiválólag; jelesen, derekasan. *Kitünöleg vörös szakál. Kitünöleg viselni magát.* Szónoki vagy más választékos előadásban valamely köznévnek egy kitünő tárgyra, főleg személyre alkalmazása által (per excellentiam, par excellence); ilyenek: *a böles király* (Salamon helyett); *a szent király* (Szent István helyett); *a nagy király* (Hunyady Mátyás helyett); *a nagy hazafi* (Széchenyi I. helyett); *az apostol* (Szent Pál helyett); *az örök város* (Róma helyett). V. ö. KITÜNŐ.

KITÜNTET, (ki-tüntet) ösz. áth. Mint a maga nemében jeleset, derekast dicsérve, méltatva, jutalmazva stb. a többiek közől kiemel, megkülönböztet valakit, a közfigyelmet ráirányozza. Visszaható névmással: *kitüntetni magát*, am. a maga nemében, müködési, hivatali stb. körében kiválólag jeleskedni.

KITÜNTETÉS, (ki-tüntetés) ösz. fn. Jeles, derekas, kitünő érdemekért megdicsérés, méltatás, magasztalás.

KITŰRÉS, KITÜRÉS, (ki-tűrés) ösz. fn. L. KITARTÁS, 1).

KITŰRŐ, KITÜRŐ, (ki-tűrő) ösz. mn. Soká vagy végig türő, kitartó. *Kitürő szorgalommal sokra lehet menni.*

KITÜSZKÖL, (ki-tüszköl) ösz. áth. Tüszkölve, tüszköléssel kifú. *Kitüszkölte orrából a nyálkát.*

KITŰZ, (ki-tűz) ösz. áth. 1) Valamit nyilvános helyre, közlátomásul kiakaszt. *Kitüzni a zászlókat. Kitüzni a nemzeti szalagokat.* 2) Valamely bizonyos időt határoz. *Kitüzni a napot, órát.* 3) Helyet határoz meg. *Gyülésül kitüzni a vidék fővárosát.* 4) Valamit tüvel kivarr, kihímez, kifoltoz. V. ö. TŰZ, ige; és TŰ.

KITÜZDEL, (ki-tüzdel) ösz. áth. Tüzdelve kivarr. V. ö. TŰZDEL.

KITŰZÉS, (ki-tűzés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kitüznek.

KITÜZESÉDIK, (ki-tüzesédik) ösz. k. Arcza a belső hévtől, forróságtól, vagy sebe vérveres szinüre változik, kigyúlad.

KITY-KOTY; l. KITTY-KOTTY.

KIUGRÁS, (ki-ugrás) ösz. fn. Ugorva kimenés. V. ö. KIUGRIK.

KIUGRASZT, KIUGRAT, (ki-ugraszt v. —ugrat) ösz. áth. Kiugrani kényszerit valakit vagy valamit. *A tolvajokat kiugrasztani a kertből, udvarból. A nyulat kiugrasztani a bokorból.* V. ö. UGRASZT.

KIUGRASZTÁS, KIUGRATÁS, (ki-ugrasztás v. —ugratás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit kiugratnak, ugrasztanak.

KIUGRIK, (ki-ugrik) ösz. k. 1) Ugorva kimegy v. kijő valahonnan. *Kiugrani az ablakon. Kiugrani a kerítésen, kapun. Nyúl ugrott ki a bokorból.* 2) Kipattan, kifakad. *Kiugrik a szikra. Úgy pofonvágták a korcsmában hogy kiugrott a szeme. Kiugrott a dugasz.* Tréfásan: *kiugrott barát*, aki a szerzetet elhagyta. V. ö. UGRIK.

KIÚJÚL v. —UJUL, (ki-újul) ösz. önh. Ami már elavulni látszott, ismét új állapotban tünik elé. *Kiujúl a seb. Tavaszszal kiujúl a természet.* V. ö. ÚJ, ÚJÚL.

KIÚSZ, KIÚSZIK, (ki-úsz v. —úszik) ösz. önh. Úszva kimegy, kimenekül, kiszáll. *A vizbe vetett eb kiúsz a partra.* V. ö. ÚSZ, ÚSZIK.

KIÚTASÍT v. —UTASIT, (ki-útasít) ösz. áth. Útat mutat neki a kimenésre, kimenni készt, parancsol.

KIUTASÍTÁS, KIUTASITÁS, (ki-utasítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit kiutasítnak.

KIÚTAZ, KIÚTAZIK, KIUTAZIK, (ki-útaz v. —útazik) ösz. k. Mint útas kimegy, kivándorol valahova. *Kiútazni a külföldre.* V. ö. ÚTAZ és ÚTAZIK.

KIÜGET, (ki-üget) ösz. önh. Szoros ért. mondjuk lóról, szamárról, midőn ügető léptekkel kisiet. *Az ólból szabadult ló kiüget a mezőre.* Továbbá emberről, ki ügető lovon v. szamáron kimegyen. *Nagynehezen kiügettünk.* V. ö. ÜGET.

KIÜGETÉS, (ki-ügetés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valami vagy valaki kiüget.

KIÜL, (ki-ül) ösz. önh. 1) Bizonyos nyilt, köz helyre ül. *Kiülni a folyosóra, udvarra, kapu alá, utczára.* 2) Átv. ért. mondják a szemekről, melyek kidőlednek. *Kiül a szeme, mint a bagolyé.* V. ö. ÜL.

KIÜLŐ, (ki-ülő) ösz. mn. 1) Aki vagy ami kiül. *Kiülő szemek.* 2) Kiálló, kiszökellő. *Kiülő párkány, szikla.*

KIÜREGÍT, (ki-üregít) ösz. áth. Valamely tömör testet úgy kiváj, hogy ürege legyen. *Kiüregitni a part oldalát. Kiüregitni a pinczének való sziklát.* V. ö. ÜREG.

KIÜRESÉDIK, (ki-üresédik) ösz. k. lásd: KIÜRÜL.

KIÜRESÍT, (ki-üresít) ösz. áth. l. KIÜRÍT.

KIÜRÍT v. —ÜRIT, (ki-ürít) ösz. áth. Valamely öblös testnek belső tartalmát kiveszi, kiönti, kidönti stb. *Kiüriteni az árus ládákat. Kiüriteni a pénzes erszényt, a zsákokat, a hordókat. Kiüriteni a hast. Kiüriteni magát. Kiüriteni a boros palaczkot, a poharat.* V. ö. ÜR, ÜRES, ÜRÍT.

KIÜRÍTÉS v. —ÜRITÉS, (ki-ürítés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kiüritenek.

KIÜRÜL v. —ÜRÜL, (ki-ürül) ösz. önh. Valamely öblös testnek beltartalma kifoly, kiömlik, kidől, kimerül stb. *Kiürül a hordó. Sok költség által kiürül a pénztár. Háboru alatt kiürülnek a gabnatárak, a pinczék.* V. ö. ÜRÜL.

KIÜRÜLÉS v. —ÜRÜLÉS, (ki-ürülés) ösz. fn. Valamely test beltartalmának kifolyása, kiömlése, kimerülése.

KIÜT, (ki-üt) ösz. áth. 1) Valamely szilárd állású, vagy elrejtett testet ütés által kimozdít helyéből, vagy szemlátomásra hoz. *Kiütni valakinek kezéből a kardot, botot. Kiütötték a fogát. Kiütni a földbe vert czöveket. Kiütni a szeget. A kovából tüzet ütni ki.* 2) Bizonyos játékszereket ütés által kiszállít, kidob. *Kiütni a laptát, csürköt, pilinczket.*

Önhatólag és átv. ért. 1) Valamely rejtett erő vagy dolog hirtelen működése kitünik. *Az ellenség kiütött a várból. Kiüt a háboru, forradalom. Kiüt a tüzveszély. Kiüt a dögvész. Kiütnek bizonyos nyavalyák, sebek, fakadások.* 2) Bizonyos sikerrel tünik ki. *Helyesen, jól, dicséretesen, középszerüen ütött ki a próbatét. A csata szerencsétlenül ütött ki. Nem is gyanithatni előre, mire üt ki a dolog.* V. ö. ÜT.

KIÜTÉS, (ki-ütés) ösz. fn. 1) Cselekvés, melynél fogva valamit helyéből ütés által kimozdítunk. 2) Valamely erőnek, dolognak működő kitünése. *Lángnak, háborunak kiütése.* 3) Bizonyos kifakadások az állati bőrön, újabb műszóval: *kütég. Tüzes, mérges kiütések az arczon, hónok alatt.* V. ö. KIÜT.

KIÜVÖLT, (ki-üvölt) ösz. önh. Üvöltő hangon kifelé szól, kiált. V. ö. ÜVÖLT.

KIŰZ, (ki-üz) ösz. áth. Űzve, azaz folytonosan maga előtt hajtva kitilt, kikerget valakit v. valamit. *A gyanús embereket kiűzni a városból. A barmokat kiűzni a tilosból.* V. ö. ŰZ.

KIŰZÉS, KIÜZÉS, (ki-üzés) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg erőszakolás, hatalmaskodás, melynél fogva kiűznek valakit v. valamit. V. ö. KIŰZ.

KIV, elvont törzse *kive, kivül* szónak; változattal: *küv*, honnan: küvül.

KÍV, elvont gyöke *kíván*, régiesen *kéván* igének. Rokon vele a perzsa gyök *kháh* (kivánj, akarj). V. ö. KÍVÁN.

KIVACZKOLÓDIK, (ki-vaczkolódik) ösz. belsz. Tulajd. ért. vaczkából kibújik, kivergődik. Átv. ért. mondják emberről is, ki fekvő helyéből, ágyából kivergődik, kihuzódozik. Máskép: *vaczkalódik, vaszkalódik, vászkolódik.*

KIVADAR, puszta Somogy m.; helyr. *Kivadar-ra, —on, —ról.*

KIVÁG, (ki-vág) ösz. áth. Egyes testet vagy gyüttestet egyénileg véve, vágás által kiszakaszt. *Kivágni a száraz fát. Kivágni az agy erdőt. Kivágni a kukoriczakórót, a nádat. A patkós lovak kivágják az agyagos utat. Holló vágja ki a szemedet.* (Átokszó). Átv. ért. visszatérő névmással am. vágva, illetőleg harczolva, küzdve kimenekül. *A derék bátor vitéz kivágta magát az ellenség közöl.*

KIVÁGÁS, (ki-vágás) ösz. fn. 1) Cselekvés, midőn valamit kivágnak. 2) Hely, hol a kivágás történik, vágaték.

KIVÁGAT, (ki-vágat) ösz. miv. Más által eszközli hogy valami kivágassék.

KIVÁGATÁS, (ki-vágatás) ösz. fn. Működés, midőn valaki valamit kivágat; vagy midőn valami kivágatik: s ennél fogva hol miveltető, hol szenvedő értelmü. *Az erdő kivágatása sok pénzembe került* (miveltető értelemben, t. i. más által történt a kivágás). *Némely vidékeken az erdők kivágatása káros befolyással van mind a növényzetre, mind az állatokra* (szenvedő értelemben, ha t. i. az erdők kivágatnak. Már egy másik helyen szenvedő alakokban a *t*-nek *h*-val irását ajánlottuk: *kivágathik, kivágathom, kivágathunk, kivágathás* stb. amidőn magában elenyésznek minden kétesség).

KIVAGDAL, (ki-vagdal) ösz. áth. és gyak. Valamely gyütestnek részeit, egyenként, egymás után kivágja. *Kivagdalni az út melletti ültetvényfákat. Kivagdalni a száradó gyümölcsfákat, a vén szőlőtőket. Kivagdalni a bokrokat.* Néha am. vagdalva kirovátkol, kihasogat, kilikgat. *Fejszével kivagdalni a fák derekait. Forgácsokat vagdalni ki a tuskóból. A harkály kivagdalja a fák kérgeit.* V. ö. VAGDAL.

KIVAGDALÁS, (ki-vagdalás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kivagdalnak

KIVAGDOS, (ki-vagdos) ösz. gyak. áth. l. KIVAGDAL.

KIVÁGY, (ki-vágy) ösz. önh. Vágya van kimenni valahonnan és valahová. *A városiak kivágynak a falura. Kivágyni a miveletlen országból. Kivágyni a mivelt külföldre.* V. ö. VÁGY.

KIVÁJ, (ki-váj) ösz. áth. Hasító, véső eszköz, zel, valamely szilárd testnek részeit kiszedve nyilást-hasadást, üreget csinál. *Kivájni a földet, ganajt. Kivájni a fa derekát, hogy válu vagy teknő legyen belőle. Kivájni a kenyér belét. Kivájni a dinnye húsos részeit. Kivájni a vajas, túrós bödönt. Kivájni valakinek a szemeit.* V. ö. VÁJ, ÁJ, ÁS.

KIVÁJÁS, (ki-vájás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kivájnak.

KIVAKAR, (ki-vakar) ösz. áth. Valamely testnek fölszinét vakarva kiveszi, vagy kinyitja, kihasítja. *Kivakarni az elvétett betüt vagy szót, a papirra cseppent tintafoltot. Kivakarni a sebet, a viszketeg bőrt. Kivakarni a fazék oldalához ragadt kását.* V. ö. VAKAR.

KIVAKARÁS, (ki-vakarás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kivakarnak.

KIVAKKANT, (ki-vakkant) ösz. áth. Meggondolatlanul, vigyázatlanul, hebehurgyán mintegy vakogva kimond, kiejt valamit. *Kivakkantotta, amiről hallgatnia kellett volna.*

KIVAKOG, (ki-vakog) ösz. önh. Tárgyesetes névvel am. valamit vakogva, azaz akadozó nyelvvel kimond. *Alig tudta kivakogni, mit akar.* V. ö. VAKOG.

KIVAKOGÁS, (ki-vakogás) ösz. fn. Vakogó kimondás v. kiejtés.

KIVAKOL, (ki-vakol) ösz. áth. A falnak csupasz fölszinét, oldalát mészhomokból habart tapasszal behányja, és kiegyengeti, kisimitja. V. ö. VAKOL.

KIVAKOLÁS, (ki-vakolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kivakolnak.

KIVÁLASZT, (ki-választ) ösz. áth. A többi közöl valamit mint bizonyos tekintetben legkülönösebbet kivesz, kitüntet, kiszakaszt. *A nyájból kiválasztani a legkövérebb juhokat, a csordából a legczímeresebb szarvu ökröket. A rohadt gyümölcsöt kiválasztani az épek közöl és eldobni. Katonáknak a legszebb legényeket kiválasztani.* V. ö. VÁLASZT.

KIVÁLASZTÁS, (ki-választás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kiválasztanak.

KIVÁLAT, (ki-vált) ősz. áth. Eszközli, hogy valami ki- vagy elváljék a többitől, pl. a vegyészetben, illetőleg vegybontásban, mennyiségtanban. V. ö. KIVÁLMÁNY.

KIVÁLIK, (ki válik) ösz. k. 1) Bizonyos, és sajátságos tulajdonságainál fogva a többi közöl kitünik. *Oly szép legény, hogy ezer közöl is kiválik. A nemesitett gyümölcs vagy állat kiválik a parragiak közöl.* 2) Valamely tömeg közöl önkényesen kiszakad, kimegy. *A ridegen járni szerető barom kiválik a csordából. A vadlibák kiválnak a velök egy fészekben költött szelidektől.* 3) Bizonyos testek, különösen magvak tokjaikból, hüvelyeikből kifordulnak. *A megérett dió, mogyoró kiválik a kopácsból. A bab, borsó, kiválik hüvelyéből.* 4) *Kiválván*, eléjön a régiségben ‚kivévén' v. ‚kivételével' értelemben. „A^h kétszáz ezeren és három ezeren, szolgától kiválván, esmétlen kijövének." Farkas András 1538-ban. V. ö. VÁLIK.

KIVALL, (ki-vall) ösz. áth. Valamely titokban tartott tudomást, különösen a maga vagy mások büntettét, hibáját bizonyos sürgető kérdésekre kimondja. *A vádlott kivallotta hogy ö lopta volt el a lovat. A tolvaj kivallotta czinkostársai nevét.* V. ö. VALL.

KIVALLÁS, (ki-vallás) ösz. fn. Kimondás, kinyilatkozás neme, mely által valaki kivall valamit. V. ö. KIVALL.

KIVALLAT, (ki-vallat) ösz. áth. Valakit sürgető, fartató kérdések által bizonyos, titkolt tudomásnak, gyanított dolognak fölfedezésére, kimondására kényszerit, rávesz. *Kivallatni a tolvajokat, gyilkostársakat.* V. ö. VALLAT.

KIVALLATÁS, (ki-vallatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit kivallatnak.

KIVÁLMÁNY, (ki-válmány) ösz. fn. Valamely kivált rész, pl. a vegyészetben, illetőleg vegybontásban; pl. *ha eczetsavas óloméleg* vízben feloldatván ezen oldatba *kénsavat* töltünk, ez az ólomeléggel egyesül, s fejér üledéket képez *(kénsavas óloméleg)*, az *eczetsav* pedig folyadék képében magában marad, vagyis ki- vagy elválik. Egyszerübben: *válmány* v. *váladék.* (Eductum).

KIVÁLÓ, (ki-váló) l. KITÜNÖ.

KIVÁLOGAT, (ki válogat) ösz. áth. és gyak. Bizonyos sokaságból, rakásból, ösvegből többeket válogatva kiszed, kivesz, elkülönit. *Kiválogatni a csordából az igába való tinókat. Kiválogatni a legszebb gyümölcsöket. Kiválogatni a legbátrabb vitézeket. A galamb az ocsuból kiválogatja a búzaszemeket.* V. ö VÁLOGAT.

KIVÁLOGATÁS, (ki-válogatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki vagy valamely állat valamit kiválogat.

KIVÁLÓLAG, (ki-válólag) ösz. ih. A többi hasonló nemüek között bizonyos tekintetben kitünőleg vagy kitüntetve; kiváltképen.

KIVÁLT, (1), (ki-vált) osz. áth. 1) Bizonyos körülmények által idegennek hatalmába, birtokába került jószágot illető feltételek teljesitése mellett maga részére kivesz. *Kiváltani a zálogba adott földeket. Kiváltani a zálogházba tett ezüstedényeket.* 2) Bizonyos hatalom által, vagy állapothoz lekötött személyt némi díj lefizetése mellett kiszabadit. *Kiváltani a foglyokat, rabokat. Kiváltani valakit a katonaságból.* V. ö. VÁLT.

KIVÁLT, (2), (ki-vált) ösz. mn. 1) A többi közöl bizonyos tekintetben, és tulajdonságaira nézve kitünő. *Termetre, szépségre kivált legény.* 2) Ami tokjából, hüvelyéből kibújt. *Húsából kivált szilvamag.* 3) A régieknél, pl. a Góry codexben *kivált életü* am. különcz „Ha kihöz látnak jó szerzetösséget, ahoz azt mondják, hogy kivált életü és nem él úgyan mint egyéb jámbor." V. ö. KIVÁLIK.

KIVÁLT, (3), (ki-vált) ösz. ih. A többi közöl kitünőleg, főleg, nevezetesen. *Az egész házra, de kivált a gyermekekre vigyázz. Hideglázban gyümölcsöt, kivált éretlent ne egyél.* Mint értelméből kitünik, egy a *kiválólag* szóval, s lényeges alkotó törzsöke a *válik* ige, a *t* pedig határozói képző. V. ö. VÁLIK.

KIVÁLTÁS, (ki-váltás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit v. valakit kiváltunk. *Zálogok, foglyok, besorozott katonák kiváltása.* V. ö. KIVÁLT, áth.

KIVÁLTÁSI, (ki-váltási) ösz. mn. Kiváltást illető, arra vonatkozó. *Kiváltási díj. Kiváltási jog.*

KIVÁLTKÉP, KIVÁLTKÉPEN, (kivált-kép v. —képen) ösz. ih. Főleg, főkép, kiválólag, nevezet szerént. *Fiam, vigyázz magadra, kiváltkép becsületedre.*

KIVÁLTKÉPENVALÓ, (kiváltképen-való) ösz. mn. Kiváló, kitünő, különösen kiemelt vagy kiemelendő.

KIVÁLTOZIK, (ki-változik) ösz. k. A régiségben am. kiváltja magát.

„Nagy vereségekkel kegyetlenül kínozzák,
Hogy kiváltozzanak, erőssen saczczoltatják."
Szegedi István 1566-ban.

KIVÁLTSÁG, (ki-váltság) ösz. fn. 1) Egyes személynek, vagy bizonyos községnek adott szabadság, vagy engedély, mely szerént, mások kizárásával, va-

lamit tennie, üznie szabad, megengedtetik, s bizonyos előnyökkel birhat. *Valamely új találmány, iparczikk üzésére adott kiváltság. Könyvnyomtatási kiváltság. Néhány évekre adott kizáró kiváltság.* 2) Bizonyos köz terhektől való mentesség. *Kiváltság a katonatartástól, vámfizetéstől, adótól.* 3) Polgárzati tekintetben a nemzet némely felsőbb osztályainak különös jogai, melyeknél fogva az alsóbb osztályok fölé helyezvék: *Régebben a papi, nemesi, polgári rendnek többféle kiváltságai voltak.* (Privilegium).

KIVÁLTSÁGLEVÉL, (ki-váltság-levél) ösz. fn. Felsőség által kiadott okmány, mely kiváltsági engedélyt foglal magában.

KIVÁLTSÁGOL, (ki-váltságol) l. KIVÁLTSÁGOZ.

KIVÁLTSÁGOS, (ki-váltságos) ösz. mn. Kiváltsággal biró, élő. *Kiváltságos városok, községek, néposztályok.* V. ö. KIVÁLTSÁG.

KIVÁLTSÁGOZ, (ki-váltságoz) ösz. áth. Kiváltsággal felruház.

KIVÁLTSÁGOZÁS, (ki-váltságozás) ösz. fn. Kiváltsággal felruházás.

KIVÁLVA, (ki-válva) ösz. ih. A többi hasonnemüek közől kitünve, kivéve, elkülönözve.

KIVÁM, (ki-vám) ösz. fn. Kiviteli vám, melyet a külföldre szállított áruczikkektől fizetni kell.

KIVÁMOL, (ki-vámol) ösz. áth. Ferenczi János szerént a marhákért a harminczadon a vámot (kivámot) megfizeti. (Székely szó).

KIVAN, (ki-van) ösz. állapotige. 1) Bizonyos téren, határon kivül van. *Üres az egész ház, mind kivannak.* 2) Kilátszik, takaratlan, nincs takaróval, ruhával stb. fedve. „Kivan az oldalam, rongyos a dolmányom.“ Pusztai népdal. 3) Mondják teljes számról. *Kivan a követelt mennyiség. A száz forint krajczár hia nélkül kivan.* 4) Kitünő kedvben van, különösen jól mulat. *Bezeg kivoltunk!*

KÍVÁN, KIVÁN, (kiv-án v. kiv-a-an) áth. m. *kíván-t.* A Tatrosi vagy Müncheni codexben *keván*, pl. *kevánattal kevántam* (desiderio desideravi). Benigna asszony imádságos könyvében, *keván* és *kiván* vegyesen fordúl elé. Gyöke *kiv* v. *kev*, mely egy a *ké*, *kéj* szókkal, s rokonok hozzá a kedélyre vonatkozó *kies, kees, kedv, kegy, kecs, kell, kény, kér, kenál, kinál* stb. Egyezik a *kiv* v. *kév* törzszsel a latin ‚*cupio*‘ *cup* gyöke is. A persa nyelvben pedig *kháh-íden*, v. *khász-ten* am. kívánni, akarni, s ezzel tétetik öszve a jövő idő is, pl. *kháhem resid* fogok (vagy akarok) érkezni. Megjegyzést érdemel, hogy a persa irásban ezen szónál a *kh* után *v* is találtatik, s az egész szó irva így áll: *khváhem* = kivánom. Értelme, 1) Valamely dolgot, mint afféle kedvest, tetszőt, kellőt, kénynek kedvezőt ohajt, birni vágy. *Ételt, italt, nyugalmat kívánni. Pénzt, egészséget, hosszu életet kívánni. Ki mit kiván, azzal álmodik* vagy *szereti hinni.* (Km.). 2) Ugyanazt más számára ohajtja. *Másnak minden jót, szépet kívánni. Szivből kívánni valamit. Jó reggelt, jó napot, jó estét, jó éjszakát, jó étvágyat, jó mulatást kívánok.* 3) Valamit, mint szükségképen kellőt követel. *Kívánni az adósságot. Az alattvalóktól illő tiszteletet kívánni. Visszakívánni a kölcsön adott jószágot. Felkívánni a várat. Némely urak megkívánják a hódolást, tisztelgést. Az orvos, ügyvéd megkívánja fáradsága díját.* 4) Átv. ért. mondjuk lelketlen tárgyakról, s am. lényegökhöz szükséges. *A tűz és tudomány táplálékot kiván. A száraz föld esőt kiván. A sós étek italt kiván. Azt a szükség, és körülmények úgy kívánják. A jó munka időt kiván.*

KÍVÁNÁS, KIVÁNÁS, (kiv-án-ás) fn. tt. *kívánás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. A kedélynek valami után vágyó működése, jóakarása, melynél fogva kiván valamit. V. ö. KIVÁN.

KÍVÁNAT, KIVÁNAT, (kiv-án-at) fn. tt. *kívánat-ot*, harm. szr. —*a*. 1) Elvont ért. a kedélynek vágya, ohajtata, vagyis azon tárgy, melyet kívánunk. *Buzgó kívánat. Szerény, csekély, jó, rosz kívánat.* 2) Amit valaki követel, mint illőt, vagy szükségest hathatósan kér, sürget. *Különféle kivánatokkal eléállani. Ez az én kivánatom, hogy stb. Valamely szindarabot közkivánatra ismételni. Az országnak, népnek kivánatát teljesíteni.* V. ö. KIVÁN.

KIVÁNATLAN, (kiv-án-atlan) mn. tt. *kivánatlan-t*, tb. —*ok*. Amit nem kivánunk, nem követelünk, ami nem kell, nem tetszik. *Kivánatlan adomány, engedély.* V. ö. KIVÁN. Határozóként am. kivánatlanul, nem kivánt módon.

KÍVÁNATOS, KIVÁNATOS, (kiv-án-at-os) mn. tt. *kívánatos-t* v. —*at*. 1) Amit kivánni érdemes és méltó, mi kedélyünk kivánatát magában foglalja. *Az igen kivánatos dolog. Kivánatos jótétemény.* 2) Kivánatokkal teljes, ki hamar és könnyen kiván valamit. *Kivánatos, mint a terhes asszony, mint a beteg.*

KÍVÁNCSI, KIVÁNCSI, (kiv-án-csi v. kiv-án-cs-i) mn. tt. *kíváncsi-t*, tb. —*ak*. Kinek aprólékos kivánságai vannak; ki minden csekélységet tudni kiván, ki ujságokon kapkod. *A kíváncsi gyermek mindent kér, amit meglát. Kíváncsi tudni mások titkait. Kíváncsi vagyok hallani, mi történt.* V. ö. KÍVÁN.

KIVÁNCSILAG, (kiv-án-cs-i-lag) ih. Kiváncsi módon, kiváucsiak szokása szerént. *Kíváncsilag tudakozódni, hallgatódzni, nézegetni.* V. ö. KIVÁNCSI.

KIVÁNCSISÁG, (kiv-án-cs-i-ság) fn. tt. *kíváncsiság-ot*, harm. szr. —*a*. Tulajdonság, melynél fogva valaki sok aprólékos vágyakkal bir, különösen vágyakodás különféle ujságok hallása, látása, megtudása után. *Kíváncsiságból hallgatódzni, kérdezősködni.* V. ö. KIVÁNCSI.

KIVÁNCSISKODIK, (kiv-án-cs-i-s-kod-ik) k. m. *kíváncsiskod-tam*, —*tál*, —*ott*. Különféle tudvágyak kielégítésével foglalkodik, nevezetesen, ujságok, hirek után kapkod, aprólékos dolgok megtudásával bibelődik.

KIVÁNCZOROG, (ki-váncsorog) l. KIVÁNSZOROG.

KIVÁNDORLÁS, (ki-vándorlás) ösz. fn. Idegen földre költözés. V. ö. KIVÁNDOROL.

KIVÁNDOROL, (ki-vándorol) ösz. önh. Idegen földre kiutazik, kiköltözik. *Európából már több milliom ember kivándorolt Amérikába.*

KÍVÁNKOZÁS, KIVÁNKOZÁS, (kiv-án-kozás) fn. tt. *kívánkozás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Vágyakodás; a kedélynek azon állapota, midőn valamit erősebben ohajt.

KÍVÁNKOZIK, KIVÁNKOZIK, (kív-án-kozik) k. m. *kívánkoz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*zál*. Valamire erősebb, és folytonos kívánsága van. *Hazájába kivánkozik visszamenni. A városi lakos falura kivánkozik.*

KÍVÁNSÁG, KIVÁNSÁG, (kív-án-ság) fn. tt. *kívánság-ot*, harm. szr. —*a*. 1) Azon kedves tárgy, melyet valaki elérni, megnyerni, élvezni vágy. *Testi kivánság, a betegnek sok kivánságai vannak. Jó, rosz kivánság.* 2) Azon tárgy, melyet valaki követel, sürget. *Mi kivánságod van? Kivánságodat lehetetlen teljesítenem.*

KÍVÁNSÁGOS, KIVÁNSÁGOS, (kív-án-ságos) l. KÍVÁNATOS.

KIVÁNSZORGÁS, (ki-vánszorgás) ösz. fn. Vánszorogva kimenés vagy kijövés.

KIVÁNSZOROG, KIVÁNCZOROG, (ki-vánszorog v. —vánczorog) ösz. önh. és gyak. Vánszorogva, azaz mintegy maga magát nehezen vonszolva kimegy, vagy kijő. *A beteg kivánszorog az ágyból, a szobából. Alig tudtunk a nagy sárból kivánszorogni.* V. ö. VÁNSZOROG.

KÍVÁNT, KIVÁNT, (kív-án-t) mn. tt. *kivántat*. 1) Amit valaki elérni, megnyerni, élvezni vágy, ohajt; kedves, tetsző. *A kivánva kivánt boldog nap elérkezett. Kivánt vendég helyett kivánatlan jött. Itt a kivánt bor.* 2) Követelt, sürgetett. *A kivánt dijt megküldeni az ügyvédnek. A kivánt pénz el nem érkezett. A kivánt segítség későn jött.* V. ö. KÍVÁN.

KÍVÁNTATÓ, KIVÁNTATÓ, (kív-án-tat-ó) mn. tt. *kivántatót*. Ami kivántatik, ami szükségesnek tartatik. *A kivántató tulajdonságok hiányzanak.* Szokottabban ‚meg' igekötővel: *megkivántató.*

KÍVÁNTATÓSÁG, KIVÁNTATÓSÁG, (kív-án-tat-ó-ság) fn. tt. *kivántatóság-ot*. L. KELLÉK.

KIVÁNYOL, (ki-ványol) ösz. áth. A posztónemü szövetet kallóban ványolva kikészíti. V. ö. VÁNYOL.

KIVÁR, (ki-vár) ösz. áth. Valamit egész végeig vár, vagy tájdivatosan: addig vár, mig a bizonyos idő el nem érkezik. *Kivárni az öt felvonásos szinmüvet. Még délig kivárom, azután megyek.* V. ö. VÁR, ige.

KIVARADZIK, (ki-varadzik) ösz. k. Mondjuk állati testről, illetőleg bőrről, midőn varak fakadnak ki rajta. *Kivaradzott a gyermek feje, ajka.*

KIVARASODIK, (ki-varasodik) ösz. k. lásd: KIVARADZIK.

KIVARR, (ki-varr) ösz. áth. Varrva körülszeg, kihímez, kiczifráz valamit. *Sujtásosan kivarrni a dolmányt, nadrágot. Tulipánokkal kivarrni a ködmönt. A kanászszürt vörös posztószegélyekkel, selyemszálakkal kivarrni. Kivarrni a gomblikakat.*

KIVARRÁS, (ki-varrás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kivarrnak.

KIVASAL, (ki-vasal) ösz. áth. Úgynevezett vasalóval kisimít, kiegyenget valamit. Mondják általán szövetekről. *Kivasalni a mosott ruhákat, ágyneműeket.* Máskép: *kitégláz.* V. ö. VASALÓ.

KIVÁSIK, (ki-vásik) ösz. k. Dörzsölés, súrolás, csiszolás által kikopik, kilikad, rés támad rajta. *A keréktől kivásik a lőcs. A sok csepptől kivásik a kő.* V. ö. VÁSIK.

KIVÁSLIK, (ki-váslik) ösz. k. 1) A csizma talpa kikopik. 2) A gyermek kikiváukozik. Székely szó. (Ferenczi János).

KIVASZKALÓDIK, l. KIVACZKOLÓDIK.

KIVE, (ki-ve mint: ho-va, ösz-ve); mint igekötő (‚ki' helyett), sőt mint névutó is (‚kivül' helyett) a régieknél gyakran eléjön: „Kive múlék." „És annakutánna nagy jó életben múlék kive." Katalin prózai legendája. (Toldy F. kiadása 262, 263, 283. l.). „Naponkéd kive mégyen vala az mezőre az gémmel." A Carthausi névtelen (Toldy F. kiadása). Szintén itt egyszerü ‚ki' alakban is előfordúl: „Semminemő testi lelki jószágból kive nem hagyattatik és ki nem esik az végig megmaradásnak jószága." (81. lapon). „De esztendő betelvén az eretnek a császártól . . . vették szánkive" (= számkive). Debrecz. Leg. (Toldy F. kiadása). Ugyanitt eléjön egyszerüen is: „Mikoron őtet szánki akarnája vetnie." Szalay Á. 400. levelében (a XVI. sz. első feléből) mindenütt csak ‚ki.'

KIVÉDDÉGÉL, (ki-véddégél) ösz. áth. Egymás után kivesz, kiszedeget.

KIVEDLIK, (ki-vedlik) ösz. k. Mondjuk madarakról, s némely más állatokról, midőn tollaikat, illetőleg héjaikat, pikkelyeiket elhullatják, s mintegy kivetkőznek belőlök. *Kivedlenek tavaszkor a kigyók, nyárban a tyúkok.*

KIVÉGEZ, (ki-végez) ösz. áth. Valakinek életét veszi, különösen birói itélet következtében valakin a halálos büntetést véghez viszi. *Méreggel kivégezni magát. Pallossal, golyóval, kötéllel kivégezni valakit.*

KIVÉGZÉS, (ki-végzés) ösz. fn. Cselekvés, melynél fogva valakinek életét veszik. *A halálra itéltek kivégzését hóhér által eszközölni.* V. ö. KIVÉGEZ.

KIVÉHETŐ, (ki-vehető) ösz. mn. Amit ki lehet venni, különösebben amit érzékek által föl lehet fogni vagy meg lehet érteni. V. ö. KIVESZ.

KIVÉHETŐLEG, (ki-vehetőleg) ösz. ih. Kivehető módon vagy állapotban; láthatólag; hallhatólag.

KIVÉKNYÍT, l. KIVÉKONYÍT.

KIVÉKNYÍTÁS, KIVÉKONYÍTÁS, (ki-vékonyítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kivéknyítnak.

KIVÉKONYÍT, (ki-vékonyít) ösz. áth. Vékonyra kinyujt, kihúz, kilapít valamit. *Pörölylyel kivékonyítani a vasat. Sodrófával kivékonyítani a tésztát.* V. ö. VÉKONY.

KIVÉKONYODIK, (ki-vékonyodik) ösz. k. Vékonyra kinyúlik, kihuzódik, kiképződik. V. ö. VÉKONY.

KÍVEL, l. KIVÜL.

KIVÉNHÉDIK, (ki-vén-hédik) ösz. k. l. KIVÉNÜL.

KIVÉNÜL, (ki-vénül) ösz. önh. Vénsége miatt bizonyos képességből, ügyességből kifogy, kivetkezik. *Kivénülni a katonai, az egyházi szolgálatból. Kivénülni a zenészetből.*

KIVÉNÜLT, (ki-vénült) ösz. mn. Vénsége miatt ügyetlenné, képtelenné lett, kitanult valamiből. *Kivénült katona, szolga, hivatalnok. Kivénült paripa, vadászeb.*

KIVER, (ki-ver) ösz. áth. 1) Verve kiűz, kihajt valakit v. valamit. *A gyanus kóborlókat, tolvajokat kiverni a házból, a faluból. A barmokat kiverni a tilosból. Az ellenséget kiverni az országból.* 2) Valamely testet azért ver, hogy a benne levő holmi kimenjen, kihulljon. *Kiverni a ruhából a port. Cséplővel kiverni a gabonaszemeket.* 3) Bizonyos eszköz által verve, sújtva, szoritva kialakít valamit. *Kiverni a vasat. A rezet, ezüstöt pénznek kiverni. A kasza élét kiverni.* 4) Verve, ütve kitör. *Kiverni az ablakokat. Kiverni valakinek fogait.* 5) Átv. ért. mondják bizonyos foltokról, melyek valamely testen kitünnek. *Arczát kiveri a szeplő, a rugya, a borhimlő. A sajtot kiveri a zsir. A ruhát kiveri a zsirfolt. Homlokát kiverte az izzadság.* 6) Átv. ért. *valamit az észből, emlékezetből kiverni* am. elfeledtetni, nagyobb, erősebb benyomás által az ész figyelmét valamitől egészen elvonni.

KIVEREJTÉKÉZIK, (ki-verejtékézik) ösz. k. A verejték kijön rajta. (Exsudat. Molnár A.).

KIVEREKÉDIK, (ki-verekédik) ösz. k. Vergődve, azaz magát ide-oda verve, fergetve, forgatva kimenekedik valahonnan. Másképp: *kivergődik.* V. ö. VEREKÉDIK.

KIVERGŐDIK, (ki-vergődik) ösz. belsz. Vergődve kimegy, kimenekül valahonnan. *Kivergődni a tolongó népsokaság közől. Kivergődni a sürü erdőből, bozótból.* V. ö. VERGŐDIK.

KIVERŐS, KIVERŐSDI, (ki-verős v. —verősdi) ösz. fn. Laptajáték neme, midőn egy a játszótársak közől a laptát kiveri, a többi pedig iparkodik elkapni, s aki elkapta, az leszen a kiverő. *Kiverőst játszani.* A kezdők ez által gyakorolják magukat a laptaütésben és elkapásban. V. ö. KIFUTÓS.

KIVÉS, (ki vés) ösz. áth. Véső eszközzel kiváj valamit, különösen fát, követ, érezet. V. ö. VÉS.

KIVÉSÉS, (ki-vésés) ösz. fn. 1) Vésőféle éles eszközzel kivájása, kihornyolása, kiöblözése valamely kemény állományu testnek. 2) Maga a kivésett hely.

KIVÉSKÉL, (ki-véskél) ösz. áth. Többszörösen vés.

KIVESSZŐZ, (ki-vesszőz) ösz. áth. Vesszővel veregetve, ütögetve kihajt, kiűz. *A malaczokat kivesszőzni a szérüs kertből.*

KIVESZ v. KIVÉSZ, (ki-vesz, nyilt *e*-vel vagy hosszú *é*-vel) ösz. önh. 1) Mondják állatokról, és növényekről, midőn életműszereik elromlanak, s mint olyanok élni megszünnek. *Mételyben kivesznek a juhok. Nagy szárazságban kivesznek a növények. Kiveszett a faja is.* 2) Irtás, öldöklés által kimúlik. *Gyakori szántás által kivesz a gyom, paréj, perje. Méreg által kivesznek a férgek, patkányok, egerek.* V. ö. VESZ v. VÉSZ.

KIVÉSZ v. KIVÉSZÉN, (ki-vész v. —vészén zárt *é*-vel) ösz. áth. 1) Valamit kézzel vagy más eszközzel fogva kiemel, elmozdít bizonyos térnek belsejéből, vagy a többi közől. *Kést, villát, kanalat kivenni az asztalfiókból. Ruhát venni ki a szekrényből. A tálból kivenni egy darab húst. Az ölfából kivenni néhány hasábot. A zsebből kivenni egy krajczárt.* 2) Bizonyos foltokat kihúz, kitisztít valamely testből. *Kivenni a zsirfoltot, pecsétet a ruhából. A rozsdát kivenni a vasból. Kivenni a kés sorját*, azaz jól kiköszörülni, hogy sorja ne lássék. 3) Átv. ért. valakit vagy valamit a többiek sorából kihagy, kizár. *Ha Pétert és Pált kiveszem, a többi jól viselte magát. Egyet sem veszek ki.* 4) Átv. ért. bizonyos belső rejtelmeket kitudakoz, kicsal. *Kivenni valakiből a titkot. Kivenni mások szándékát, akaratát, terveit.* Továbbá: valaminek mibenlétét okoskodás által kitudja. *Ezen előzményekből azt veszem ki, hogy* stb. *A hallottakból semmit sem lehet kivenni.* 5) Valakit bizonyos állapottól megfoszt. *Kivenni valakit nyugalmából, közönyös kedélyéből. Kivenni valakit erejéből, szilárdságából, türelméből.* 6) Érzékei utján valamit felfog. *A Mátrát tiszta időben már messziről ki lehet venni. Ezen énekben a középhangokat nem tudom kivenni.* V. ö. VÉSZ.

KIVESZT, (ki-veszt) ösz. áth. Eszközli, hogy valami kiveszszen, kiöl, kiirt. *Kiveszteni a kártékony férgeket. Kiveszteni a gyomot, paréjt.* V. ö. KIVESZ.

KIVESZTÉS, (ki-vesztés) ösz. fn. Élő állatnak vagy növénynek kiölése, kiirtása. *Patkányok, kártékony növények kivesztése.*

KIVET, (ki-vet) ösz. áth. 1) Valamit úgy vet, hogy kifelé essék. *Kivetni valamit az ablakon, ajtón, kapun. A rongyot, cserepet kivetni a szemétre. Kivetették ebrudon.* (Km.). *Kivetették a nyeregből.* (Km.). Átv. ért. *kivetni valamit a fejből*, am. nem gondolni rá, nem aggódni fölötte, feledésnek bocsátani. 2) Kártyajátékban am. kiad. *Vess ki!* 3) Ugyan a kártyára vonatkozva: *kártyán kivetni valamit*, am. a kirakott kártyákból valamit kitalálni akarni, jövendölni. 4) *Szám*

mal bizonyos mennyiséget kivetni, am. számtani szabályok szerént meghatározni. *Kivetni, hány krajczár jut két forintból tizenkét emberre. Kivetni az adót. E városra száz ujonczot vetettek ki.* 5) Ezen szófüzetben : *kivetni való*, azt teszi, ami megrovást, roszalást, tehát a többiek közöl mintegy kivetést, kidobást érdemlő. *Nincs benne* (a dologban) vagy *rajta* (a személyen) *semmi kivetni való;* rövidebben : *kivető.*

KIVÉTEL, (ki-vétel) ösz. fn. 1) Cselekedet, melynél fogva a benn levő, vagy betett valamit kiveszszük. *A takarékpénztárban bizonyos időt határozni a betételre, és kivételre.* 2) Ami bizonyos tulajdonságoknál, vagy okoknál fogva a többi közé nem tartozik, a többiek sorából kiválik, kimarad, kihagyatik. *A szerződés pontjait nehányak kivételével elfogadni. Valamiben kivételt tenni.* 3) Kifogás, nehézség, melynél fogva valamit roszalunk. *Több kivételem van állitásod ellen. Az egész mü kivétel nélkül jeles.*

KIVÉTELÉS, (ki-vételés) ösz. mn. tt. *kivételés-t*, tb. —*ek*. Ami kivétel alá esik. *Kivételes állapot.*

KIVÉTELÉSEN, (ki-vételésen) ösz. ih. Kivételkép ; kivétel alá eső módon vagy állapotban.

KIVÉTELÉSSÉG, (ki-vételésség) ösz. fn. Kivételes állapot.

KIVÉTELÉZ, (ki-vételéz) ösz. áth. Kivételkép v. kivételesen terjeszt elé.

KIVÉTELÉZÉS, (ki-vételézés) ösz. fn. Kivételes eléterjesztés.

KIVÉTELKÉP, KIVÉTELKÉPEN, (kivételkép v. —képen) l. KIVÉTELÉSEN.

KIVÉTELNÉLKÜLI, (ki-vétel-nélküli) ösz. mn. Kivétel nélkül való, amiben vagy amire nézve kivételt tenni nem lehet. *Kivételnélküli szabály. Kivételnélküli jogegyenlőség.*

KIVETÉS, (ki-vetés) ösz. fn. 1) Cselekvés, mely által valami bennlevőt külső helyre vetünk. 2) Bizonyos mennyiségnek számok által meghatározása, és kiosztása. *Adó-kivetés.* V. ö. KIVET.

KIVETKÉZÉS, KIVETKÖZÉS, (ki-vetkézés v. —vetközés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki ruháiból vagy átv. ért. bizonyos erkölcsi tulajdonságaiból kivetkezik. V. ö. KIVETKÉZIK.

KIVETKÉZIK, KIVETKÖZIK, (ki-vetkézik v. —vetközik) ösz. k. 1) Öltözetét elvetve, meztelenül tünik ki. 2) Átv. ért. rendes alakját elvetve más formában tünik ki. *Régi formájából egészen kivetkezett.* 3) Átv. ért. szellemileg, erkölcsileg átváltozik. *Ezen fiú minden szeméremből, becsületérzetből kivetkezett.* V. ö. VETKÉZIK.

KIVETKÉZŐDIK, (ki-vetkéződik) ; l. KIVETKÉZIK.

KIVETKÉZTET, KIVETKÖZTET, (ki-vetkéztet v. —vetköztet) ösz. áth. Valakit kényszerit, hogy kivetkezzék. *A rablók kivetkeztették őt ruháiból.* Átv. ért. vagyonától megfoszt valakit. *Az uzsorás hitelezők mindenéből kivetkeztették.* V. ö. VETKÉZIK.

KIVETKÖZIK, KIVETKÖZTET ; l. KIVETKÉZIK, KIVETKÉZTET.

KIVETŐ, (ki-vető) ösz. mn. Közönséges részesülői értelmén felül 1) Kivetni való, ami használatlan, rosz. *Egy pár kivető ruhadarabot adni a koldúsnak.* 2) Felesleges, mire elkerülhetetlen szükség nincs, amin kiadhatnuk. *Most adhatok, mert van egykét kivető forintom.* 3) Átv. ért. amit nem lehet helyben hagyni, javalni *Csak az a kivető benne, hogy többecskét iszik.*

KIVÉVE, KIVÉVÉN, (ki-véve v. —vévén) ösz. ih. Élünk vele, midőn valakit v. valamit bizonyos tulajdonságainál fogva a többi közöl kizárunk, kihagyunk. *Egyet kivéve, minden szolgáit elbocsátotta. Lovait mind ellopták, a keselyt kivévén.* V. ö. KIVÉSZ. Régente, s némely tájakon pl. Abaújban ma is *megválva* v. *megválván*, távolító viszonyragu vonzattal. *Alábbvaló az oktalan állatnál, lelkétől megválva. A levelektől megválván semmit nem lele* (nihil invenit praeter folia). Müncheni codex. Farkas Andrásnál (1538-ban) *kiválván* is. V. ö. KIVÁLIK.

KIVEZET, (ki-vezet) ösz. áth. Valakit v. valamit kifelé vonuló irányban vezet valahová vagy valahonnan. *Az eltévedt utasokat kivezetni az erdőből. A lovakat kivezetni a legelőre.*

„Sárga csikóm kivezetem a gyöpre,
Gyöngy harmatot leveretem a földre.“

Népdal.

KIVEZETÉS, (ki-vezetés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit kivezetnek.

KIVÍ, KIVÍV, (ki-ví) ösz. áth. Víva, illetőleg akadályok ellen küzdve, kieszközöl, kinyer valamit. *Sok ügygyel bajjal kivívta, amire törekedett volt. Győzelmet, diadalmat víni ki.* V. ö. VÍ.

KIVIASZOL v. —VIASZKOL, (ki-viaszol v. —viaszkol) ösz. áth. Viaszszal kifeni, kidörzsöli. *Feketére kiviaszolni a bajuszt. Kiviaszolni a szobapadlatot.*

KIVICSCSAN, (ki-vicsesan) ösz. önh. Tulajd. ért. kivicscsannak a fogak, midőn a száj megnyílik. *A nevetésre fakadt ember, a mérges vadállat fogai kivicscsannak.* Átv. ért. mondják napról, s más égi testekről, midőn sugaraik a felhők közöl kilövellnek, s mintegy kivigyorodnak.

KIVICSORÍT v. —VICSORIT, (ki-vicsorít) ösz. áth. A szájnak széthuzásával fogait kimutatja (rosz értelemben). *A nevető vagy haragos ember kivicsoritja fogait.* Mondják kutyáról, s némely más mérges állatokról is.

KIVICSORODIK, (ki-vicsorodik) ösz. k. A szájnak széthuzásával foga elétünik, kilátszik. V. ö. KIVICSORÍT.

KIVIDDÉGEL, (ki-viddégel) ösz. áth. Apráuként kiviszen.

KIVIHETÉS, (ki-vihetés) l. KIVIHETŐSÉG.

KIVIHETETLEN, KIVIHETLEN, (ki-vihet[et]-len) ösz. mn. Amit tulajd. ért. valahonnan vagy va-

lahová kivinni nem lehet. Átv. ért. amit teljesíteni, végrehajtani, eszközölni lehetetlen. *Kivihetetlen terv.*

KIVIHETETLENSÉG, KIVIHETLENSÉG, (ki-vihet[et]lenség) ösz. fn. Olyan állapota, vagy minősége valaminek, melynél fogva azt teljesíteni, végrehajtani nem lehet. *Valamely tervet kivihetlensége miatt elvetni, el nem fogadni.* V. ö. KIVISZ.

KIVIHETŐ, (ki-vihető) ösz. mn. Amit átv. ért. ki lehet vinni, azaz végrehajtható, teljesíthető, eszközölhető. *Kivihető szándék, javaslat, inditvány, vállalat, merény, tervezet.*

KIVIHETŐLEG, (ki-vihetőleg) ösz. ih. Kivihető módon.

KIVIHETŐSÉG, (ki-vihetőség) ösz. fn. Olyan állapota vagy minősége valaminek, melynél fogva azt végrehajtani, teljesítni lehet. *A terv kivihetősége ellen nincs észrevétel.*

KIVIK, fn. l. KUVIK, HALÁLMADÁR.

KIVILÁGÍT v. —VILÁGIT, (ki-világít) ösz. áth. Fénylő, különösen égő test által világossá tesz valamit. *Vilárokkal kivilágítani a teremet, a szinházat. Kivilágítani az utczákat, a várost.* Önhatólag am. világossága által kilátszik, kitünik. *A hegytetőn rakott éjjeli tüz kivilágít az egész vidékre.* V. ö. VILÁGÍT, VILÁGOS.

KIVILÁGÍTÁS v. —VILÁGITÁS, (ki-világítás) ösz. fn. 1) Állapot, midőn valamely fényes test kilátszik, kitünik, kiviláglik. *A napnak kivilágitása a felhők közől. A tüznek kivilágitása az erdőből.* 2) Cselekvés, melynél fogva valamit világossá teszünk. *Szobák, teremek, utczák kivilágitása. Innepély alkalmával az egész városnak kivilágitása.* V. ö. KIVILÁGÍT.

KIVILÁGLIK, (ki-világlik) ösz. k. 1) Világa által kilátszik, kitünik. *Az égő lámpákkal ellátott torony kiviláglik az éjben.* 2) Átv. ért. az ész előtt bizonyos, és kétségbe hozhatatlan dolog gyanánt tünik fel. *Ennyi adatból kiviláglik, miben áll a dolog.*

KIVILÁGOSÍT, (ki-világosít) ösz. áth. Világot szétsugárzó, illetőleg égő, lángoló test által világossá tesz valamely tért. *Kivilágositani a folyosókat, termeket.* V. ö. VILÁGOS.

KIVILÁGOSODIK, (ki-világosodik) ösz. k. Világosra kiderül, kitisztúl. *Gyertyagyujtás által kivilágosodik a szoba. A felhők eloszlása után kivilágosodik az ég.* Átv. ért. valamely rejtett, titkos dolog bizonyos tudomásra jön. *Ezen irományokból a tényállás kivilágosodik. Végre kivilágosodott rá, hogy tolvaj.*

KIVILÁGOSÚL v. —VILÁGOSUL, (ki-világosúl) ösz. önh. L. KIVILÁGOSODIK.

KIVILÁGRA OLYAN; a székelyeknél Kriza J. szerént am. épen olyan.

KIVILLÁMLIK, (ki-villámlik) ösz. k. Villogva, villámokat vetve kitünik. *A közelgő hadsereg fegyverei kivillámlanak a sürüségből.*

KIVILLÁNCSOL, (ki-villáncsol) ösz. önh. Éji örtüzről vagy gyönge tüzről mondják, midőn különösebben valamely félig rejtett v. födött helyről kipislog v. pislákol. *Az erdőből kivilláncsolt a tüz. Az ablakon kivilláncsol a mécs.*

KIVILLÁZ, (ki-villáz) ösz. áth. 1) Villával kiszed, kivesz valamit. *A jobb konczokat kivillázni a tálból.* 2) Szerszámféle villával kiver, kikerget. *A malaczokat, disznókat kivillázni a nyomtató szürüről.* V. ö. VILLA.

KIVIRÁGZÁS, (ki-virágzás) ösz. fn. A növény virágbimbóinak kifeslése, kinyilása.

KIVIRÁGZIK, (ki-virágzik) ösz. k. Mondják fákról, s más növényekről, midőn termő bimbóikból a szirmok, illetőleg virágaik kifeslenek, kinyilnak. *A baraczkfák korábban kivirágzanak, mint az almafák.*

KIVIRIBÉL, (ki-viribél) ösz. áth. Tolnai, s némely más vidéki szójárás szerént am. apránként kiissza a vizet, vagy más italt, néhutt: *kivedel*, másutt pl. Érsekujvárott: *kilakál.* Valószinüleg vagy am. *kiverebel*, azaz veréb módjára kiiszogat; vagy pedig a *virics* szónak, mely Szabó D. szerént növénynedvet jelent, *vir* gyökéből képződött.

KIVIRICS, tájdivatos ‚kikerics' helyett; l. ezt.

KIVIRRAD, (ki-virrad) ösz. önh. Szokottabban: *megvirrad*; l. ezt.

KIVISLAT, l. KIVIZSLAT.

KIVISZ, KIVISZÉN, (ki-visz v. —viszén) ösz. áth. Belülről kifelé tartott irányban visz magával. Ellentéte: *bevisz. A dajka kiviszi a gyermeket a kertbe. A szolgáló kiviszi az ebédet a munkásoknak. Majd kiviszi, majd behozza. Kocsin kivinni valakit a mezőre. Kézben, hón alatt, háton, vállon kivinni valamit.* Átv. ért. valamely vállalatot, merényt, tervet, szándékot végrehajt, teljesít. *Amit föltett magában, ha törik szakad is kiviszi. Ez oly nehéz dolog, hogy lehetetlen kivinni.* V. ö. VISZ.

KIVITEL, (ki-vitel) ösz. fn. 1) Cselekvés, melynél fogva valamit belülről kifelé tartott irányban viszünk. Különösen bizonyos áruk, iparczikkek stb. kiszállitása külső országba. *A dohány, bor, kézmivek kivitelét korlátozni.* 2) Cselekedet, mely által véghez viszünk, teljesítünk. *Ezen tervnek kivitelét magamra vállalom.* V. ö. KIVISZ.

KIVITELBÉR, KIVITELDÍJ, (ki-vitel-bér v. —díj); l. KIVITELVÁM.

KIVITELI, (ki-viteli) ösz. mn. Kivitelre vonatkozó, ahoz tartozó, azt illető. *Kiviteli áruczikk. Kiviteli kereskedés. Kiviteli többlet.*

KIVITELLEVÉL, (ki-vitel-levél) ösz. fn. Jegyzék, a kivitelre szánt és kiszállitott árukról.

KIVITELVÁM, (ki-vitel-vám) ösz. fn. Vám, illetőleg díj, melyet a kivitt áruktól fizetni kell. *A kivitelvámot fölemelni, leszállitani.* Máskép: *kivám.*

KIVITORLÁZ, (ki-vitorláz) ösz. önh. Vitorlás hajón kimegy, kiránduI valahonnan, és valahová. *Kivitorlázni a kikötőből. Kivitorlázni a szomszéd tartományok tengerpartjaira.* V. ö. VITORLA.

KIVITORLÁZÁS, (ki vitorlázás) ösz. fn. Vitorlás hajón kimenés, kirándulás.

KIVÍV, (ki-vív) ösz. áth. l. KIVÍ.

KIVÍVÁS, (ki-vívás) ösz. fn. Víva vagy küzdve valaminek kieszközlése.

KIVIZSLAT, (ki-vizslat) ösz. áth. Vizslatva kikutat, kifürkész, kikeresgél valamit. *A vadászeb kivizslatja a nyulak fekvéseit.* Átv. ért. kikémlel, alattomos tudakozódással kitud valamit. V. ö. VIZSLAT.

KIVIZSLATÁS, (ki-vizslatás) ösz. fn. Vizslatva kikutatás, kifürkészés.

KIVOLT, (ki-volt) ösz. igenév, melyet csak személyragozva használunk : *kivoltom, kivoltod, kivolta* stb. Másképen, különösen jelen időben : *kilétem, kiléted, kiléte* stb. Azon körülmény, hogy ki vagyok, ki vagy stb. *Kivoltomat* (v. kilétemet) *senki sem gyanítá.* Dologra vonatkozva l. MIVOLT.

KIVON, (ki-von) ösz. áth. 1) Vonva kimozdít valamit helyéből. *Kivonni hüvelyéből a kardot. Nehéz a konczot az eb szájából kivonni.* (Km.). 2) Különösen valamit kifelé távolodó vonalban húz. *Az ökrök kivonják a szekeret a mezőre.* 3) Számtanilag, valamely számból, vagyis mennyiségből bizonyos részt kivesz. *Ha kilenczből hármat kivonok : marad hat. Kivonandó szám.* 4) Valamely könyvnek, vagy irománynak, oklevélnek, pernek stb. lényeges részeit, tartalmát, s mintegy magvát kiveszi, röviden egybeállítja. *Kivonni az elolvasott jeles könyvet. Kivonni valamely pört.* V. ö. VON és HÚZ.

KIVONÁS, (ki-vonás) ösz. fn. 1) Cselekvés, melynél fogva valamit kifelé távolodó irányban vonunk. 2) Számtani munkálat, mely által valamely mennyiségből bizonyos részt kiveszünk. 3) Átv. ért. valamely elmemű rövid tartalmának kijegyzése. *Kivonást tenni valamely történeti könyvből.*

KIVONAT, (1), (ki-vonat) ösz. fn. Általán azon tárgy, melyet kivonás által létre hoztunk, pl. *könyvkivonat*, azon rövid tartalom, mely a könyvben foglalt részleteket összevonva foglalja magában. *Perkivonat. Kivonat valamely növényből* stb.

KIVONAT, (2), (ki-vonat) ösz. miv. Eszközli, hogy valamit kivonjanak.

KIVONATOS, (ki-vonatos) ösz. mn. Kivonatra vonatkozó, kivonaton alapuló, kivonatot tartalmazó. *Kivonatos előadás* v. *előterjesztés. Kivonatos adósság*, azaz kereskedői v. iparkönyvből kivont tételeken alapuló adósság.

KIVONCZOL, (ki-vonczol) ösz. áth. Kifelé távolodó irányban vonczol valakit v. valamit. *Valakit hajánál fogva kivonczolni a házból. A dögöt kivonczolni a gyepre.* V. ö. VONCZOL, HURCZOL.

KIVONCZOLÁS, (ki-vonczolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn kivonczolnak valamit vagy valakit.

KIVONSZOL, (ki-vonszol) l. KIVONCZOL.

KIVONTAT, (ki-vontat) ösz. mn. Vonómarhával, vagy valamely vontató művel, valaminek kivontatását eszközli. *A sárból (lovakkal) kivontatni az elakadt szekeret. Csigaművekkel szárazra kivontatni az elsülyedt hajót. A partra kivontatni a hajósmalmot.*

KIVONÚL v. —VONUL, (ki-vonúl) ösz. önh. Vonulva kimegy vagy kijő. *Az idegen katonaság kivonult a városból.*

KIVONÚLÁS v. —VONULÁS, (ki-vonúlás) ösz. fn. Vonúlva kimenés vagy kijövés.

KIVONZ, (ki-vonz) ösz. áth. Vonzó erővel kitüntet, eléállít.

KIVÖLGYEL, (ki-völgyel) ösz. áth. 1) Valamely térnek bizonyos vonalát úgy hasitja ki, úgy rendezi el, hogy némileg völgyet képezzen. *Kivölgyelni az utczai kövezetet, közepét vagy széleit. Kivölgyelni az udvart. Kivölgyelni az útak mellékét, a vizenyős rétek alantabb fekvő részeit.* 2) Bizonyos szilárd testekből készült műveket rovatékosan kimetél, kivés, kifarag. *Kivölgyelni a malomgerendelyt, az épületi oszlopokat. Kivölgyelni a hengereket.*

KIVÖLGYELÉS, (ki-völgyelés) ösz. fn. Vésés, hornyolás, faragás, mélyesztés stb. mely által kivölgyelnek valamit. V. ö. KIVÖLGYEL.

KIVÜL, (ki-v-ül) ih. és névutó. Bizonyos téren, vonalon túl, bizonyos körből mintegy kizárva. Ellentéte : *belül* v. tájszokásilag : *bevül, bévül. Ő kivül áll, én pedig belül. Kivül nagy lárma van. Fáj a szivem kivül belül, bánat lepi mindenfelül.* (Népd.). *Hej kivül is, hej belül is, ki van itthon, ha beteg is?* (Vörösmarty). Fölveszi a személyes névragokat : *(én) kivülem, (te) kivüled, (ő) kivüle* stb. Másképen : *kivülöttem, kivülötted, kivülötte ; és rajtam kivül, rajtad kivül, rajta kivül.* ‚Kivüle' már a régieknél is eléjön: „Minden thervén folyásnak kivéle" (törvényfolyásnak kivüle). Levél 1546-ból. (Szalay Á. 400 levél). V. ö. RAJTA. Fokozva : *kivülebb, legkivülebb* (a Göcsejben Vass J. szerént); másutt szokottabban : *küljebb, legküljebb.* Van *legkivül* is. Fel- és leható ragokkal : *kivülre, kivülről.* A vele közvetlen viszonyban álló nevek *on én ön* ragot vesznek fel. *Házon, városon, országon kivül. Kerten, kerítésen kivül. Ötön kivül mind megvagyunk. Magán kivül lenni*, am. eszén nem lenni. A ‚kétség' szórag nélkül is használtatik. *Kétségen kivül* v. *kétség kivül.* De a régieknél gyakran eléfordúl más esetekben is *-on (-én, -ön)* viszonyrag nélkül : „Az ember az ű teste kivül vagyon mikor haragszik," (Publius Syrus mondási. Toldy F. kiadása). „Az egy igazság kévől (kivül) engem nem tanál kegyelmed, és nem szoktam, sem tanultam az nagy szer szót, sem adulaciót." Levél 1560-ból (Szalay Á. 400 levél.). Több régi nyelvemlékben, különösen a Müncheni codexben : *küvöl*, pl. *küvöl vagyon*, foris est ; *a szőlőn küvöl*, extra vineam ; *a zsinagóga küvöl lenne*, extra synagogam esset. A régi magyar Passióban : *külöl.* „Péter kedeg állván külöl az ajtóra." (Toldy F. kiadása 50. l.). Ugyancsak a régieknél ‚kivil is, pl. Pesti Gábor meséiben, a Nádor codexben. A tiszai vidékeken ma is szokott : *kivel*, pl. *kivel állni, kivel lenni.*

KIVÜLÖTT, (ki-v-ül-ött) névutó, de csak személyragozva használtatik : *(én) kivülöttem, (te) kivül-*

lötted, (ö) kivülötte, (mi) kivülöttünk stb. V. ö. KIVÜL.

KIVÜLRÖL, (ki-v-ül-röl) ih. Azon helyről, mely bizonyos vonalon, határon kivül esik. *Kivülről zörgetni a kaput.* Ellentéte: *belülről*, tájdivatosan: *bevülről.* A göcseji tájszólásban fokoztatik is: *kivüllebbről, legkivüllebbről.* (Vass József).

KIZABLÁZ, (ki-zabláz) ösz. áth. A zablás állatnak fejét, száját kiszabaditja a zablából. *Itatáskor kizablázni a kocsislovakat.*

KIZABLÁZÁS, (ki-zablázás) ösz. fn. Leszerelés, midőn kizablázzák a lovat, öszvért, szamarat. V. ö. KIZABLÁZ.

KIZABOLÁZ, KIZABOLÁZÁS, l. KIZABLÁZ, KIZABLÁZÁS.

KIZAKLAT, (ki-zaklat) ösz. áth. Addig zaklat, azaz üldöz, kinoz, bántalmaz, hajszol, üz valakit, mig végre kénytelen kimenni valahonnan vagy valahová. V. ö. ZAKLAT.

KIZÁR, (ki-zár) ösz. áth. Szoros, tulajd. ért. valakit, elzárva előtte a kaput, ajtót, künn maradni kényszerit. *Kizárni az éji kóborlókat a házból.* Mondják oktalan állatokról is. *A szobából kizárni a kutyát. Az akolból kizárni a rühes juhot.* Szélesb átv. ért. bizonyos helyből, térből, körből, társaságból, részvétből, müködésből stb. kitilt, kihagy. *Kizárni valakit a közmulatságból. A hitehagyottat kizárni az anyaszentegyházból.* V. ö. ZÁR.

KIZÁRÁS, (ki-zárás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit kizárnak.

KIZÁRÓ, (ki-záró) ösz. mn. Ami mást vagy másokat valahonnan kizár, vagy valaminek gyakorlásától eltilt. *Kizáró kiváltsággal birni. Bizonyos embereket az országból kizáró felsőbb rendeletek. Kizáró jogot tartani valamihez. Fözö gépre három éven át kizáró szabadalmat nyerni.* V. ö. KIZÁR.

KIZÁRÓLAG, (ki-zárólag) ösz. ih. Mást, vagy másokat bizonyos helyből, körből, müködésből stb. kirekesztőleg, kitiltólag. *Ez előtt bizonyos hivatalokat kizárólag a nemesség birt. Ehhez kizárólag nekem van jogom.* V. ö. KIZÁR.

KIZÁRÓLAGOS, (ki zárólagos) ösz. mn. Ami kizárólag valamit illet, mit másnak üzni, gyakorolni, birni nem lehet vagy nem szabad. *Kizárólagos egyedárusság. Kizárólagos jog, birtok, hatalom.*

KIZÁRT, (ki-zárt) ösz. mn. Aki vagy ami ki van zárva. *Becsületes társaságból kizárt részeg ember. A forgalomból kizárt pénzjegyek.*

KIZÁRTAN, (ki-zártan) ösz. ih. Kizárt állapotban.

KIZÁRTSÁG, (ki-zártság) ösz. fn. Kizárt minőség.

KIZAVAR, (ki-zavar) ösz. áth. Zavarva, vagyis zavargatva, abajgatva kikerget, kimenni vagy kijönni kényszerit. *A tolvajok az akolból több marhát kizavartak. A vihar a nyájból több juhot kizavart.*

KIZENG, KIZÉNG, (ki-zeng v. —zéng) ösz. önh. Zengése a többi közöl különösen kihallik. *Tiszta, magas érez hangja kizeng az egész énekkarból.* V. ö. ZENG.

KIZOMÁNCZOL, (ki-zománczol) l. KIZOMÁNCZOZ.

KIZOMÁNCZOZ, (ki-zománczoz) ösz. áth. Zománczczal kiczifráz, kifest, kiékesit. *A gyürüt, kardpengét, pisztolyt kizománczozni.*

KIZÖLDELLÉS, (ki-zöldellés) ösz. fn. A mezei, erdei, stb. növények zöld hajtásai, levelei, s ágainak kifejlése. V. ö. KIZÖLDELLIK.

KIZÖLDELLIK, (ki-zöldellik) ösz. k. Zöld hajtásai, levelei, ágai kifejlenek. *Tavaszkor kizöldellenek az erdők, a mezők, a kertek.* Néha am. zöld szine által a másféle szinüek közöl kitünik. *A kukoriczás földek kizöldellenek a már megérett búzás telkek közöl. A bükkfák eleven szinü levelei kizöldellenek a sötét fenyvesek közöl.* V. ö. ZÖLD.

KIZÖLDÍT v. —ZÖLDIT, (ki-zöldít) ösz. áth. Eszközli, okozza, hogy valami zölddé fejlődjék ki. *A tavaszi langyos meleg és eső kizölditi a mezőket.* V. ö. ZÖLD.

KIZÖLDÜL v. —ZÖLDÜL, (ki-zöldül) ösz. önh. l. KIZÖLDELLIK.

KIZÚDÍT v. —ZUDIT, (ki-zúdít) ösz. áth. Eszközli, hogy valami zúgó hangot ütve menjen, nyomuljon ki. *Az úgynevezett zúgó felnyitásával kizudítani az összegyült vizeket. Az erős szél kizúditja a tenger hullámait a partokra.* V. ö. ZÚDÍT.

KIZÚDÍTÁS v. —ZUDITÁS, (ki-zúdítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki vagy valami valamit kizúdít.

KIZÚDÚL v. ZUDUL, (ki-zúdúl) ösz. önh. Zúgó hangot ütve, adva kinyomúl, kitódúl. *Az elszakasztott töltésen kizúdúl az árvíz. A hegyek szorulatából kizúdúlnak a szelek. A nép haragosan kizúdúlt a gyülésteremből.* V. ö. ZÚDÚL.

KIZÚDÚLÁS v. —ZUDULÁS, (ki-zúdúlás) ösz. fn. Zúgó hangot adva kinyomúlás. V. ö. KIZÚDÚL.

KIZÚG, (ki-zúg) ösz. önh. 1) Zúgva kinyomúl, kitódúl. *A víz kizúg a malomkerekek alól.* 2) Zúgása kihallik. *A tenger csapkodó hullámai messze kizúgnak.* V. ö. ZÚG.

KIZÚGÁS, (ki-zúgás) ösz. fn. Zúgva kinyomúlás. V. ö. KIZÚG.

KIZUHAN, (ki-zuhan) ösz. önh. Z' anva kiesik, kifordúl valahonnan. *Az elpattant 'ordóból kizuhan a bor. A gyapjus zsák kizuhant a szekérről a földre.* V. ö. ZUHAN.

KIZUHANÁS, (ki-zuhanás) ösz. fn. Zuhanva kicsés. V. ö. KIZUHAN.

KIZUHANT, (ki-zuhant); szokottabban: *kizuhint;* l. ezt.

KIZUHINT, (ki-zuhint) ösz. áth. Kidobás, kivetés által eszközli, hogy zuhanva essék le valami. V. ö. ZUHAN, ZUHINT.

KIZSÁKMÁNYOL, (ki-zsákmányol) ösz. áth. 1) A tulajdonost erőszakosan kifosztja, kivetkezteti vagyonából. *Kizsákmányolni az utasokat. Az ellenség kizsákmányolta a helység lakosait.* 2) A valahol berakott jószágot zsákmány gyanánt kiragadja. *Kizsákmányolni a kincstárt, az árus boltokat, a gabonatárakat.* 3) L. KIAKNÁZ. V. ö. ZSÁKMÁNY.

KIZSÁKMÁNYOLÁS, (ki-zsákmányolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kizsákmányolnak.

KIZSÁMBIKÁL, (ki zsámbikál) ösz. önh. Kisántikál. Tájdivatos szó.

KIZSARLÁS, l. KIZSAROLÁS.

KIZSAROL, (ki-zsarol) ösz. áth. Zsarolva, azaz erőszakosan fenyegetve, gyötörve, kinozva kicsikar valamit. *Az ellenség kizsarolja az ország vagyonát.* Szélesb ért. erkölcsi erőszakkal, pl. sürgető kéréssel, csalással stb. kinyer, kicsikar valamit. *A fiú ismét kizsarolt apjától néhány forintot. El nem ment nyakamról, míg ki nem zsarolt száz forintot. A sok tányérnyaló minden vagyonát kizsarolta.* V. ö. ZSAROL.

KIZSAROLÁS, (ki zsarolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit kizsarol.

KIZSEBÉL, (ki-zsebél) ösz. áth. Szoros ért. valakinek a zsebben levő pénzét, vagy más ingóságát kilopja. *Vásári tolongásban kizsebelni valakit.* Szélesb ért. erkölcsi erőszak, csalás, játék stb. által valakinek pénzét, vagyonát elveszi. *A dorbézoló pajtások, kártyás társak utolsó fillérig kizsebelték.* V. ö. ZSEBÉL.

KIZSEBÉLÉS, (ki-zsebélés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit kizsebelnek. V. ö. KIZSEBÉL.

KIZSÉMBEL, (ki-zsémbel) ösz. önh. Visszatérő névmással am. morogva, perelve, másokat szidva kiadja haragját, mérgét. *Ne szólj neki, hadd zsémbelje ki magát. Már könnyebb neki, hogy kizsémbelhette magát.* Áthatólag használva am. valakit zsémbelései által kimenni kényszerit, kiüz, kihajt.

KIZSÉMBESKÉDIK, (ki-zsémbeskédik); alakjára nézve k. ige, de ezen összetételben visszatérő névmással am. zsémbeskedve kiadja haragját. *Kizsémbeskedni magát.*

KIZSÉNDŰL v. —ZSENDÜL, (ki-zsendül) ösz. önh. Gyönge hajtásokkal kifakad. *Tavaszszal kizsendülnek a növények.* V. ö. ZSÉNDŰL.

KIZSIGERÉL, (ki-zsigerél) ösz. áth. A leölt és boncolás alá vett állat zsigereit kimetéli, kiszedi. Néhutt a köznép nyelvén összehúzva: *kizseng.* V. ö. ZSIGER.

KIZSOMBÉKOL, (ki-zsombékol) ösz. áth. Zsombékkal v. zsombékokkal a határt kijeleli. *A tagosított birtokrészt kizsombékolni.* V. ö. ZSOMBÉK.

KJED, tájdivatosan, különösen a székelyeknél am. *kend* v. *kied* v. *ked.* L. KELMED és v. ö. KEGYELMED.

KLACSÁN, falu Bars m.; helyr. *Klacsán-ba, —ban, —ból.*

KLACSANÓ, falu Bereg m.; helyr. *Klacsanóra, —n, —ról.*

KLÁRA, (latin eredetü: *clara*, jelentése: *tiszta*) női kn. kicsinezve: *Klári, Klárika, Klárcsi.*

KLÁRAFALVA, falu Torontál megy.; helyr. *—falvá-ra, —n, —ról.*

KLÁRIS, (a latin-hellen *corallium*-ból módosult); fn. tt. *kláris-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Eredetileg kőnemü test, mely szétágazó fának alakjában a tenger fenekén találtatik, s bizonyos férgek müve, melyek azt lakjokul rakosgatják öszve. Szine fehér vagy vörös, igen ritkán fekete. Ezen kőnemü testből az emberi müipar apró golyócskákat alakit, melyeket különféle ékességül használni, jelesen felfüzve nyakdiszül viselni szoktak. Innen a köznép általán klárisnak mond más anyagból, pl. üvegből készített gyöngyféle golyócskákat is.

„Izent nekem a kalmár is,
Kell-e, babám, piros kláris?“ Népd.

KLÁRISCSUCSOR, (kláris-csucsor) ösz. fn. Indiai cserjefán termő, s a piros klárishoz hasonló bogyó. (Erythrina herbacea. L.).

KLÁRISFA, (kláris-fa) ösz. fn. 1) Faalakúan öszvefüggő klárisrcsapok, amint a tenger fenekén léteznek. 2) Indiai fa, melynek a piros klárishoz hasonló bogyói vannak. (Erythrina corallodendron. L.).

KLÁRISFŰ, (kláris-fű) ösz. fn. Am. közönséges néven: *spárya* (spárga nyúlárnyék), újabb néven: *csirág.*

KLÁRISHALÁSZ, (kláris-halász) ösz. fn. Oly emberek, kik a középtenger partjain sajátszerü hálókkal a viz fenekéről az úgynevezett klárisfákat kihúzkálják. V. ö. KLÁRISFA, 1).

KLÁRISJÁCZINT, (kláris-jácznit) ösz. fn. Idomtalanul elfajzott jácznit, melyet a növénytudósok először Franciaországban födöztek fel. (Hyacinthus monstrosus. L.).

KLÁRISKŐ, (kláris-kő) ösz. fn. Agátkő faja, klárisszinü piros foltokkal.

KLÁRISMIVES, (kláris-mives) ösz. fn. Mives, ki klárisból, vagy klárisszinü üvegekből holmi diszmiveket, csecsebecséket, különösen gyöngyöket készit.

KLÁRISPIROS, (kláris piros) ösz. mn. A piros klárishoz hasonló pirosságu. *Klárispiros agátkő, csehüveg.*

KLÁRISSZINÜ, (kláris-szinü) ösz. mn. Aminek szine a kláriséhoz hasonló.

KLÁRISVIRÁG, (kláris-virág) ösz. fn. A tengeri klárisfának némileg virághoz hasonló kinövései, ágacskái.

KLASTROM, (1), fn. tt. *klastrom-ot*, harm. szr. *—a.* Szoros ért. elkülönözött épület, melyben, mint intézetben, férfi- vagy nőszerzetesek, ú. m. barátok, szerzetes papok, kanonokok, apáczák, a világiak társaságától elválasztva laknak. *Barátok klastroma, apáczák klastroma. Klastromba menni.* A lajhább nyelvüek kiejtése szerént: *kalastrom*, s jobban megho-

nosítva : *kolostor*. Újabb nyelven : *zárda*. Eredetije a latin *claustrum*, németül *Kloster*, francziául *cloître*, tótul *klásster* stb.

KLASTROM,(2), falu Sopron m.; helyr. *Klastromba, —ban, —ból.*

KLASTROMALJA, falu Bereg megy.; helyr. *—aljá-ra, —n, —ról.*

KLASTROMEGYHÁZ, (klastrom-egyház) ösz. fn. Klastromhoz ragasztott, s ahhoz tartozó egyház, vagyis templom.

KLASTROMFALVA, falu Bereg m.; helyr. *—falvá-ra, —n, —ról.*

KLASTROMI, (klastrom-i) mn. tt. *klastromi-t*, th. *—ak*. Klastromra vonatkozó, azt illető, azzal viszonyban levő stb. *Klastromi fegyelem, rendtartás, szokások, élet. Klastromi cselédek, épületek, kertek.* V. ö. KLASTROM.

KLASTROMILAG, (klastrom-i-lag) ih. Úgy, mint a klastromban, az ottan élők módja, szokása szerént. *Klastromilag nevelni az ifjakat. A házat klastromilag zárni el az idegenek elől.* V. ö. KLASTROMI.

KLASZITA, falu Hont m.; helyr. *Klasztá-ra, —n, —ról.*

KLAVÍR, (a franczia *clavier* s német *Clavier* után, melyek ismét a latin ‚clavis'-ból származtak; l. ZONGORA.

KLAVÍROZ, (klavír-oz) önh. m. *klavíroz tam, —tál, —ott.* L. ZONGORÁZ.

KLŐDÖR, l. GÖLŐDÉNY.

KO, elvont gyökelem. 1) Hangutánzó, vastag, tompa hang ezekben : *koák, koákol, koborcz, kocz, koczog, kodács, kodácsol, koh, kolomp, koltog, kong, kopog, korog, korty, koty, kotyog, kotlik, kovák, kókál* stb. stb. 2) Jelent gömbölyűre vagy görbére hajlást, illetőleg gömbölyűt vagy görbét, ezekben : *kobak, kocsony, kolop, komló, komor, koncz, kondor, konkoly, konya, konyít, konty, kop*, melyből : *kopács, kopály, kopár, kopasz, kopolya, koponya, kovályog* stb. stb.

Ezen *ko* némely szókban tájszokással *cso* vagy *czo*, mint : *kocza czocza, koncz csonczi, kopasz csopasz* (csupasz), *kótolog csótolog*. Néha nem egyéb, mint a megkeményített *go*, pl. a *komló* (gomló) *konkoly* (gomgoly) *kondor* (gondor) szókban. Tájszokásilag az *o* hangzó nyiltabb *a*-ra változik a *kabak, kalbász, kanyúl, kaponya* stb. és zártabb *u*-ra a *kunya, kuncsorog, kullancs* stb. szókban.

KÓ, elvont gyökelem. 1) Hangutánzó a *kótog, kótogás, kótis, kókál* szókban. 2) Görbeséget vagy görbe, csavargó mozgást jelent ezen szókban : *kóbog, kóbolyog, kóbor, kóborog, kótyag, kótyagos, kókad, kópicz, kór, kószál, kótolog, kódorog* stb. Nem egyéb mint a megnyujtott *ko*. V. ö. KO.

—KÓ, magas hangon —KŐ; a *-ka, -ke* kicsinző képzőnek oly módosulata, mely a hosszu *ó*-nál fogva a nagyitásba megy által, pl. *bunkó, tuskó, furkó*, különösebben keresztneveknél : *Jankó, Palkó, Laczkó, Ferkó* v. *Ferkő*.

KOA, fn. tt. *koát*. Baranyai tájszó, am. fulánk. Eredete homályos. Talán az olasz *aco* (tű) vagy *acume* (valaminek hegye) némi módosulata.

KOÁK, hangutánzó törzsök, melyből *koákol, koákolás*, erednek. A csecsemő kisdednek vastag siró hangja, melyet a latin *vagio, vagitus* még hivebben fest a tiszta *va* gyök által, minthogy a csecsemő még kemény *k* hangot nem ejt. Hihető is, hogy a *koák* eredetileg lágyabb *hoáh* volt, mely későbben könnyebb kimondás végett *koák* lőn.

KOÁKOL, (koák-ol) hangutánzó önh. m. *koákol-t*. Mondják a sirva kiáltó, csak imént szülött csecsemőről. V. ö. KOÁK.

KOÁKOLÁS, (koák ol-ás) fn. tt. *koákolás-t*, th. *—ok*, harm. szr. *—a*. Az imént szülött kisded gyermek síró kiáltása.

KOB, elvont gyök, melyből *koboz, koborcz, koborczol*, hangutánzók, és a gömbölyüt jelentő *kobak, kobolya* származnak.

KÓB, elvont gyöke *kóbog, kóboly, kóbolyog, kóbor, kóborol* származékoknak.

KOBAK, (kob-ak *kob* vagy *kop* gyöktől, melyből *kopács* is ered) fn. tt. *kobak-ot*, harm. szr. *—ja*. Máskép : *kabak* s ez alakban él a török nyelvben is. 1) Eredetileg jelent általán valamely takarót, kopácsot, mely utóbbival hangokban is rokon. A törökben is *kabuk* amattól igen csekély eltéréssel am. héj, kéreg, kopács. — Különösebben : pedig 2) Diószeghi szerént olyan húsos vagy néha száraz falu gyümölcsöt (magrejtőt), melynek magvai belül a fal oldaláról rövid köldöksinórokon nőnek ki, pl. tök, dinnye, ugorka (pepo); vagyis Gönczy Pál szerént a csészével összenőtt s velc együtt kifejlett, rendszerént 3 rekeszű bogyót. 3) Jelent gömbölyü, vagy rétcs kerekségü ivóedényt, milyet az utasok, különösen a katonák szoktak hordani magukkal. Ilyen az úgynevezett lopótökből készített edény. *Rókus kobakja*, mert ezen szentet oldalán kobakkal festik. *Csak annyi neki mint hajdú farán a kobak.* (Km.). Átv. és gúnyos ért. emberfej, kivált ha nagyon gömbölyü; ‚üres' mellékjelentéssel is. *Nagy kobakja van. Kobakjára alig talál kalapot.*

KOBAKOL, (kob-ak-ol) önh. Trágár, czéda beszédben am. a férfi nemileg közösül, máskép szintén czédán szólva : *tököl*. V. ö. KOBAK.

KOBALT, fn. tt. *kobalt-ot*, l. KÉKENY.

KÓBÉ, l. KÓPÉ.

KÓBOG, (kó-b og) önh. és gyak. m. *kóbog tam, —tál, —ott*. Görbe csavargós utakon járkál. Rokonai : *kóbolyog, kóborol*, melyek szokottabbak is.

KÓBOLY, (kób-oly) elavult szó, mely helyett a keményebb véghangu *kóbor* divatozik : Amabból lett : *kóbolyog*, ebből : *kóborog*

KOBOLYA, (kob-oly-a) fn. tt. *kobolyát.* Gömbölyü medencze, melyet az árkát hagyta, vagy gátot szakított folyam a parton forgót képezve oly mélyen váj, hogy az, miután a víz árkába visszahúzódott, hosszu időre egész tavat képez, s kenderáztatónak igen alkalmas (Kenessey Albert). Némelyek szerént: *kopolya.* V. ö. GÖBE, 2).

KÓBOLYG, (kób-oly-og) önh. m. *kóbolygott.* l. KÓBOLYOG.

KÓBOLYGÁS, (kób-oly-og-ás) fn. tt. *kóbolygás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a.* Ideoda tévelyegve, csavarogva, tekeregve járás kelés, bujdosás.

KÓBOLYGÓ, (kób-oly-og-ó) mn. Görbe, csavargó utakon, irány nélkül járókelő, ideoda bújdosó. *Kóbolygó szökevény. Kóbolygó bitang barom.* V. ö. KÓBOLYOG.

KÓBOLYOG, (kób oly-og) önh. és gyak. Ezen ige a görbét jelentő *kó*, és a járást kelést jelentő *bolyog* szókból is elemezhető, mint *tébolyog* = té (tova) bolyog. Értelme: bizonyos, határozott, kitüzött irány nélkül ide-oda, görbe, csavargó utakon járkel. *Kóbolyog az eltévedt ember az úttalan erdőben. Kóbolyog a nyájahagyott rideg barom. Kóbolyognak a szökevény, bujdosó katonák.*

KÓBOR, (1), erd. faluk Torda m. és Köhalom székben; helyr. *Kóbor-ra, —on, —ról.*

KÓBOR, (2), (kób or) fn. tt. *kóbor-t*, tb. —*ok.* 1) Molnár A. és Páriz Pápai szerént: *canistrum*, úti táska, mely fogalmi és hangrokonságban van a *kobak* szóval. A Tájszótár szerént (Kis János után) Sopronban: gömbölyü, szalmából font kosár, mintha a német ‚Korb' módosulata volna. V. ö. KOBAK. 2) Csavargó, tekervényes utakon járókelő, melyből *kóborol, kóborog* erednek. V. ö. KÓBOLY.

KOBORA, módosított alakja *kukora* v. *gugora* szóknak; l. ezeket.

KOBORCZ, (kob or-cz) fn. tt. *koborcz-ot.* Jelent vastag tompa hangot, különösen a nagy nehéz csizmában, saruban járó embernek dobogását.

KOBORCZOL, (kob-or-cz-ol) önh. m. *koborczol-t.* Nagy, durva csizmában vagy saruban járva kopogatja a földet.

KOBORCZOLÁS, (kob or-cz-ol-ás) fn. tt. *koborczolás-t*, tb. —*ok.* Cselekvés, midőn valaki koborczol.

KÓBORG, (kób-or-og), KÓBORGÓ, (kób-or-g-ó); l. KÓBOLYOG, KÓBOLYGÓ.

KÓBORLÁS, (kób-or-ol-ás) fn. tt. *kóborlás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a.* Tekergő, csavargó utakon járáskelés, bujdosás, tévelygés.

KÓBORLÓ, (kób-or-ol-ó) mn. és fn. tt. *kóborló-t.* Görbe, csavargó utakon, irány és bizonyos czél nélkül járó, bujdosó. *Bakonyban kóborló szökevények, szegény legények. Kóborló hadi csapatok. Pusztákon kóborló bitang lovak.* Mint főnév jelent oly személyt, ki bizonyos lakhelyhez nem köti magát, hanem, mint mondják, kerüli az országot, világot. *Országos kóborló. A kóborlókat összefogdosni, és kényszerítő dologházba zárni.*

KÓBORLOVAG, (kóbor-lovag) ösz. fn. Lovon kóborló, s másoknál élősködő személy, kinek lovánál egyebe nincsen. Gúnyos név.

KÓBOROL, (kób-or-ol) önh. m. *kóborol-t* v. *kóborlott*, htn. —*ni* v. *kóborlani*, l. KÓBOLYOG.

KÓBORSÁG, (kób-or-ság) fn. tt. *kóborság-ot*, harm. szr. —*a.* Kóborgó, csavargó állapot. *Élete nagyobb részét kóborságban töltötte.* V. ö. KÓBOR.

KOBOZ, (1), (kob-oz) fn. tt. *koboz-t* v. *kobzot*, tb. —*ok* v. *kobzok.* Molnár A. szerént lantféle hangszer (pandura, lyra). A törökben *kopuz* am. hárfa (harpe, Hindoglu), a kojbal-karagaszban *kómesz* és *kobesz* szintén hárfa (Abuska). Azonban mint hangutánzónak is megfelel a Veszprém és Vas megyében divatozó értelem, mely szerént legvastagabb hangu hegedűt, azaz bőgőt, brúgót, barborát jelent, s módosítva: *kobza, kobzu, kobzó.*

KOBOZ, (2), (kob-oz v. kap-oz?), áth. m. *koboz tam, —tál, —ott*, v. *kobzottam, kobzottál, kobzott*, htn. —*ni* v. *kobzani*, par. —*z.* Némely palócz szójárás szerént am. tép, szakgat. Közösebb jelentése: valamely jószágot törvényes itélet következtében, vagy pedig önkényes rövid úton az illető birtokostól elvesz, elszed. *Mindenét elkobozták.* E szó, mint érintők, talán a *kapoz* igéből alakult által; mert elkobozni csakugyan annyi, mint elkapozni, elkapdosni, mely értelem a palóczoknál divatozóval is egybe vág. Vagy: gyöke *kob* eredetileg jelenthetett kosarat, s rokon a *kóbor* és *kópicz* szókkal; és valamint a latin *confisco* a *fiscus* (kosár), hasonlóan *koboz*, a *kob* gyöktől származhatott. E szerént *elkobozni* valamit annyit tenne, mint *elkosarazni.* Régente is ‚dúlni' értelemben használtatott: „Dúlni senki ki ne járjon, valamely én emberemet kiküldök kobozni, lopatni, ha ti is megi fogjátok, semmit érettek nem szólok." Dervisbék levele 1549-ből Istvánffy Pálhoz. (Szalay Á. 400. l.).

KOBOZPALLÓ, (koboz-palló) ösz. fn. A koboznak felső deszkája fölött álló fácska (láb), mely a húrokat tartja. V. ö. KOBOZ.

KOBZA, (kob-z-a) fn. tt. *kobzát.* Lásd: KOBOZ, (1).

KOBZÓ, (kob-oz-ó) mn. és fn. tt. *kobzó-t.* Aki valamely jószágot koboz, elkoboz; különösen kincstári vagy más ügyész, ki a jószág elvételére vonatkozó birói itéletet végrehajtja. V. ö. DÚLÓ.

KOBZOL, (kob oz-ol) önh. m. *kobzol-t.* Kobozféle hangszeren játszik. V. ö. KOBOZ.

KOBZU, (kob z-u) fn. tt. *kobzut.* Lásd: KOBOZ, (1).

KOCS (1) v. KÓCS, fn. tt. *kocs ot.* Fattyuhajtása a dohánynak. Rokon *kacs* szóval.

KOCS, (2), faluk Komárom és Vas m.; helyr. *Kocs-ra, —on, —ról.*

KÓCS, (1), fn. tt. *kócs-ot*. Erdélyben és másutt is divatos a nép nyelvében *kolcs* v. *kulcs* helyett; l. ezt és származékait.

KÓCS, (2), puszták Heves m., erdélyi falu B.-Szolnok m.; helyr. *Kócs-ra, —on, —ról.*

KÓCSAG, (eredetére nézve lásd itt alább), fn. tt. *kócsag-ot*, harm. szr. *—ja*. 1) Kisebbféle fehér gémfaj, mely hazánkban is a Tisza és Duna alsóbb vidékein tenyészik. Ennek van azon nevezetes, hosszu, ezüstszín, selyemnemü háti tolla, mely a díszfövegek egyik fő ékessége. Túl a Dunán: *kótyag*. Gyökeleme talán a görbe hajlást jelentő *kó*, minthogy a vadászok tudósítása szerént, midőn meglövik, ezen tollai kiborzadnak, kigörbednek, s ennél fogva rokon volna a *kócz*, *kóczos* szókkal, mely gubanczos, kuszált kendert, hajat, szőrt stb. jelent. (Ardea garzetta). 2) Elavult törzs, melyből *kócsagos*, *kócsagosodik* erednek. Jelent félittasságot, melyben a fej már nehezedik, meg-meg-bukik, s a láb ide-oda tántorog. Ennek alapfogalma is, úgy látszik, a test görbedésében rejlik. Máskép, jelesen Dunán túl: *kótyag*. Vagy, gyöke talán a hangutánzó *kóty* v. *koty*, mennyiben az ittas ember nyelve nehezebben járván, mintegy *kotyog*, valamint a lassu járatu malomról is mondják, hogy *kotyogó*.

KÓCSAGFORGÓ, (kócsag-forgó) ösz. fn. Kócsagtollakból csinált díszforgó a kalpagokon, süvegeken. V. ö. FORGÓ.

KÓCSAGKARÁM, (kócsag-karám) ösz. fn. Karám, melyet a kócsagok számára készítenek, hogy benne fészkeljenek, és tenyészszenek.

KÓCSAGLES, (kócsag-les) ösz. fn. Buvóhely, honnan a vadászok a kócsagokra lesnek.

KÓCSAGOS, (kócsag-os) mn. tt. *kócsagos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. 1) Kócsag nevü madarakkal bövelkedő. *Kócsagos tavak*. 2) Félittas, kinek már feje biczegni, s lábai tántorogni kezdenek. Dunán túl: *kótyagos*. V. ö. KÓCSAG.

KÓCSAGOSODIK, (kócsag-os-od-ik) k. m. *kócsagosod-tam*, *—tál*, *—ott*. Kócsagos, azaz félrészeg állapotban kezd lenni. Túl a Dunán: *kótyagosodik*.

KÓCSAGTOLL, (kócsag-toll) ösz. fn. A kócsag nevü madárnak ezüst szinü disztolla, valamint az ily disztollakból készitett forgó is. *Kócsagtollal ékesített süveg, kalpag.*

„Két arany pereczet választa azután,
. . . . . .
Egy kócsagtollat is szegeze sisakján.“
Zrínyi.

KÓCSAGVADÁSZ, (kócsag-vadász) ösz. fn. Kócsagokat lődöző vagy fogdozó vadász.

KÓCSAGVADÁSZAT, (kócsag-vadászat) ösz. fn. Vadászat kócsagmadarakra.

KOCSÁN, KOCSÁNY, (kocs-án v. -ány) fn. tt. *kocsán-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a* v. *—ja*. Általán azon száracska, mely a növények leveleit vagy virágait vagy gyümölcseit a törzszsel vagy ággal összeköti. Szabatosabban pedig a növénytanban a szárnak azon hajtása, melyen a virág fejlik ki. (Pedunculus). A gyümölcs száracskáját különösen *csumá*-nak v. *csupká*-nak hívják, a levelét pedig *nyél*-nek. V. ö. KACS.

KOCSÁNKA, (kocs-án-ka) fn. tt. *kocsánkát*. A kocsán apróbb elágazása. (Pedicellus).

KOCSÁNTALAN, (kocs-án-talan) mn. tt. *kocsántalan-t*, tb. *—ok*. Aminek kocsánja nincsen. *Kocsántalan virág.*

KOCSÁNY, l. KOCSÁN.

KOCSÁRD, férfi kn. tt. *Kocsárd-ot*. Gotthard.

KOCSÉR, puszta a Jászságban; helyr. *—ér-ra, —on, —ról.*

KOCSI, fn. tt. *kocsi-t*, tb. *—k*. Széles, és országszerte divatos értelemben két vagy négy kerekü jármü, melylyel szárazföldön embereket vagy más dolgokat szokás ideoda vinni, szállítani. Különbözik általán a *szekértől*, hogy ezalatt a köz szokás nagyobbféle, nehezebb járatu járművet ért, mely inkább csak teherszállitásra használtatik, a kocsi pedig könnyebb mozgásu, és lovak vagy más futó állatok után készített jármü. Valószinünek látszik ugyan, hogy a *szekér* is eredetileg *szökér* vagy *zökér* lehetett, szökve vagy zökögve tovább haladó tulajdonságától nevezetvén el, mint a hellen *rheda* ῥέω, a latin *currus* a ‚curro‘ szóktól: de a későbbi találmányu kocsi már lényegénél fogva sebesebb mozgásu, azért is az ökrös szekeret nem szokás kocsinak mondani; ellenben van *lovas szekér* is, mint lovaktól húzott, nehéz terheket szállító, nagyobb jármü. A *kocsi* vagy legalább ennek sajátságos készületü neme, magyar irók, ú. m. Pápay Sámuel, Gyarmathy Sámuel, főleg pedig Kornides szerént is Komárom vármegye Kocs nevü helységében találtatott fel, melyet elsőben *kocsi-szekérnek*, utóbb csak *kocsi*-nak neveztek, s mely a török nyelvben is *kocsu*. Innen volnának a franczia *coche*, angol *coach*, cseh *kocsi*, német *Kutsche*, s több más nyelvekben létező hasonló hangu nevezetek. T. i. Kornides Dániel mutogatja, hogy ezen kocsi neme a többi európaiaknál csak a XVI. században kezdett ismeretes lenni, nálunk pedig már a XV. században széltiben divatozott volt. Egy XVI-ik századbeli levélben (1558-ból) olvassuk Szalay Á. 400 leveles gyüjteményében: „Sem lovon, sem kocsin, sem hajón az jeges nagy árvízbe ki nem mehettem.“ A kocsi-szekér sajátsága a hintálás, mely az által eszközöltetik, hogy dereka, vagyis korbája szíjakon lóg, honnan a *hintó*, és *lógós kocsi* nevezet. Egyébiránt a dunai tájakon minden könnyebbféle lovas jármü kocsi nevet visel, ha nem hintál is. Csalóközben és Mátyusföldén az ott divatozó görbe oldalú paraszt kocsikat *somorjai kocsiknak* hívják. *Egy, két, három, négy lovas kocsi. Bérkocsi. Hat lovas kocsi. Úri kocsi, paraszt kocsi. Födeles, födeletlen kocsi. Két kerekü kocsi. Lógós, utazó postakocsi. Fakó kocsi, kenderhám, nemes*

ember, szürdolmány. (Km.). *Kocsiba fogni, kocsiba ülni. Kocsin járni, utazni.*

KOCSIABLAK, (kocsi-ablak) ösz. fn. Ablak a födeles uri kocsin, hintón.

KOCSIAJTÓ, (kocsi-ajtó) ösz. fn. Ajtó a lógós vagy hintó kocsi oldalán, melyen be és kilépnek. *Kinyilt a kocsiajtó. Becsapni a kocsiajtót.*

KOCSIAL, KOCSIALJ, (kocsi-al v. —alj) ösz. fn. Az egész készület fából, mely fölött a kocsi dereka vagy korbája áll. *A kocsialt a kerékgyártó készíti, a kovács megvasalja.*

KOCSIBAK, (kocsi-bak) ösz. fn. Ülés, a hintó kocsinak korbája előtt és után, amaz első bak, emez hátulsó bak, vagy tréfás népnyelven : *ebtartó.*

KOCSIBÉR, (kocsi-bér) ösz. fn. Bér, melyet a fogadott idegen kocsiért fuvardíjul fizetnek.

KOCSIBŐR, (kocsi-bőr) ösz. fn. Széles ért. a hintó kocsi korbáját takaró bőr. Szorosb ért. a félfödeles vagy födeletlen lógós kocsin azon előbőr, mely a kocsinyilást a bennülők lábai fölött betakarja.

KOCSIDERÉK, (kocsi-derék) ösz. fn. 1) A hintó kocsi korbája. 2) A nyilt paraszt, vagy más korbátlan kocsinak ürege, melyet az oldalak, és saraglya képeznek. *Füvet vinni haza egy kocsiderékkal. Ez oly kevés, hogy nem lesz vele teli a kocsiderék. Hoszszant nyújtózni a kocsiderékban.*

KOCSIERNYŐ, (kocsi-ernyő) ösz. fn. Ernyő, mely a hintó kocsikorbáját födi, hintófödél. Szélesb ért. födél, mely akármily kocsiderekat takar, pl. ponyva, gyékény a paraszt kocsikon.

KOCSIFÖDÉL, (kocsi-födél) ösz. fn. l. KOCSIERNYŐ.

KOCSIFUTTATÁS, (kocsi-futtatás) ösz. fn Futtatás, vagyis pályázás, versenyezés kocsiba fogott lovakkal.

KOCSIGYÁR, (kocsi-gyár) ösz. fn. Műhely, műépület, melyben kocsikat gyárszerüleg készítenek.

KOCSIGYÁRTÓ, (kocsi-gyártó) ösz. fn. Gyáros ki kocsikat készít. Különösen : *kerékgyártó*, ki födeletlen vagy paraszt kocsikat csinál; *nyerges, nyereggyártó*, ki finomabb, úri, födeles kocsikat, hintókat gyárt.

KOCSIHÁGCSÓ, (kocsi-hágcsó) ösz. fn. A kocsi oldalára illesztett merev vagy mozgó hágcsó, melyen a kocsiba bágnak.

KOCSIKAPU, (kocsi-kapu) ösz. fn. A háznak kapuja, illetőleg kapualja, melyen a kocsik ki- s bejárhatnak.

KOCSIKAS, (kocsi-kas) ösz. fn. Vesszőből font durvább vagy finomabb kas, mely korba helyett szolgál, s rendesen az oldalak közé kelyeztetik.

KOCSIKÁZ, (kocsi-ka-az) önh. m. *kocsikáz-tam, —tál, —ott.* Kocsin kisebb kirándulásokat tesz, mulatságból kocsiz.

KOCSIKÁZÁS, (kocsi-ka-az-ás) fn. tt. *kocsikázás-t*, tb. — *ok.* Kocsin mulatságból valahová rándulás.

KOCSIKEFE, (kocsi-kefe) ösz. fn. Kefe, melylyel a bőrös kocsikat tisztogatják.

KOCSIKERÉK, (kocsi-kerék) ösz. fn. Kerék, mely tengelybe illesztve a kocsinak mintegy alapja, s azt forgása által mozgásba hozza. *Első, hátulsó kocsikerék.*

KOCSILÁDA, (kocsi-láda) ösz. fn. Láda a kocsiderékban, vagy korbában, melybe holmit be lehet rakni, s mely egyszersmind ülőszékül szolgál. Így nevezhető azon szekrényféle kocsibútor is, mely az utazó hintó bakján áll, *bakláda.*

KOCSILÁMPA, (kocsi-lámpa) ösz. fn. Lámpák a hintókocsi elején két oldalt, hogy az éjjeli utazásban világítóul szolgáljanak.

KOCSILÁNCZ, (kocsi-láncz) ösz. fn. Általán minden láncz, mely a kocsin bizonyos czélból használtatik, pl. mely a saraglyát a kocsi farával öszveköti. Különösen azon láncz, melylyel az ereszkedőn kereket kötnek.

KOCSILÉPCSŐ, (kocsi-lépcső) ösz. fn. l. KOCSIHÁGCSÓ.

KOCSILÓ, (kocsi-ló) ösz. fn. Olyan ló, melyet könnyü, úrias kocsiba szoktak használni; másképen : *hintósló.* Különbözik : *igásló.*

KOCSIMESTER, (kocsi-mester) ösz. fn. Személy, kinek felügyelése és rendelkezése, intézkedése alatt több kocsi van, pl. a nagyobb postaházaknál, vagy a fejedelmi és főuri udvarokban. *Királyi, herczegi kocsimester.*

KOCSIN, falu Nyitra m.; helyr. *Kocsin-ba, —ban, —ból.*

KOCSINT, (kocs-in-t) önh. m. *kocsint-ott*, htn. *—ni* v. *—ani.* Erdélyben am. a beszédben botlik. A nyelvre vitetve egynek látszik ‚kacsint' szóval. Kassai J. szerint ‚koczint' volna.

KOCSINTÁS, (kocs-in-t-ás) fn. tt. *kocsintás-t*, tb. *—ok.* Nyelvbotlás, nyelv- vagy beszédbeli hiba.

KOCSINYOM, (kocsi-nyom) ösz. fn. Nyom, melyet a kocsinak forgó kereke az úton, vagy úton kivül maga után hagyogat. *Kocsinyom után indulni, eligazodni, menni.*

KOCSINYUJTÓ, (kocsi-nyujtó) ösz. fn. Azon vastag dorong vagy rúd, mely a kocsi feneke alatt végig nyúlik, s az első tengelyt a hátulsóval öszveköti. V. ö. NYUJTÓ.

KOCSIOLDAL, (kocsi-oldal) ösz. fn. Zápokkal ellátott, lajtorjaforma készületek, melyek a közönséges paraszt kocsik derekát képezik. *Hosszu, egyenes, rövid, görbe kocsioldal. A kocsioldalakat a lőcsök és rakonczák tartják.*

KOCSIPÉNZ, (kocsi-pénz) ösz. fn. l. KOCSIBÉR.

KOCSIPOSTA, (kocsi-posta) ösz. fn. Posta, mely kocsin megy; postaintézet, mely kocsik által működik.

KOCSIPOSZTÓ, (kocsi-posztó) ösz. fn. Posztókelme, melylyel az úri kocsikat, hintókat kibéllelik.

KOCSIRÁZÁS, (kocsi rázás) ösz. fn. Rázás, vagyis rázódás, melyet a rosz kocsi, kivált rosz úton, okoz a benne ülőre.

KOCSIRÚD, (kocsi-rúd) ösz. fn. Az első tengelylyel közvetlen öszvekötött, s az úgynevezett juhánál fogva ideoda fordítható vastag dorong, mely a kocsi előtt mereven kinyúlik, s melyhez a vonó barmokat, nevezetesen a lovakat fogják. A kocsirúd első végéhez van kötve a nyakló. *Kocsirúdja kifelé áll*, azaz menni készül, vagy nem sokára kiadnak rajta.

KOCSIS, (kocsi-s) fn. tt. *kocsis-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Személy, ki a kocsiba fogott lovakat hajtja. Általán a kocsis-nevezet lóterelést teszen fel; innen kocsis az is, ki akármely szekérbe fogott lovakat hajt. Az ökörhajtót, pl. bérest, nem mondjuk kocsisnak. *Jó kocsis. Úri kocsis. Kocsis issza meg a bort, s a ló részegül meg töle.* (Km.). *Kocsis torka, barát zsákja, nehezen telnek.* (Km.). Átv. megvető ért. nyers, durva magaviseletü ember.

KOCSISÁTOR, (kocsi-sátor) ösz. fn. Ponyvából vagy gyékényből csinált födél, leginkább az utazó paraszt kocsikon, némely vidékeken: *góré, ekhó, ernyő.*

KOCSISFÖLD, puszta Pozsony m.; helyr. — *föld-re*, —*ön*, —*ről.*

KOCSISINAS, (kocsis-inas) ösz. fn. Urasági, főuri kocsisok legénye, segéde, ki a kocsislovakkal bánik.

KOCSISKODÁS, (kocsi-s-kod-ás) fn. tt. *kocsiskodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. 1) Kocsisszolgálattal foglalkodás. 2) Keresetmód, melyet valaki fuvarozva üz.

KOCSISKODIK, (kocsi-s-kod-ik) k. m. *kocsiskod-tam*, —*tál*, —*ott*. 1) Kocsisszolgálattal foglalkodik, mint kocsis keresi kenyerét. 2) Másokat fuvarbérben hordozva éldegel.

KOCSISLÓ, (kocsis-ló) ösz. fn. Ló, melyet rendesen kocsihúzásra használnak; különböztetésül a paripától, nyerges lótól. *Verik, mint a kocsislovat.*

KOCSISSÁG, (kocsi-s-ság) fn. tt. *kocsisságot*, harm. szr. —*a*. 1) Kocsis-szolgálat. *Kocsisságból élni.* 2) Azon tulajdonságok öszvege, melyekkel kocsisnak birnia kell. *Kocsisságot tanulni.*

KOCSISÜLÉS, (kocsis-ülés) ösz. fn. Hely a kocsi elején, előbakján, melyen a kocsis, általán aki a lovakat hajtja, szokott ülni.

KOCSISZERSZÁM, (kocsi-szerszám) ösz. fn. Mindenféle szerszám, mely a kocsi és kocsizás körül használtatik, pl. *csavar*, mely a hintókerekeket kiveszi, vagy *bak*, mely a tengelyt fölemeli, *kerékkötő*, stb. továbbá a húzásra, és lóterelésre szükséges eszközök, ú. m. nyakló, kantár, gyeplő, hám stb.

KOCSISZÍN, (kocsi-szín) ösz. fn. Rendszerént oszlopokon álló, fal nélküli hajlék, mely alá a vesztegló kocsikat tolni szokták, hogy a levegő viszontagságai ellen kéméltessenek. Városokban, vagy jobban rendezett gazdaságokban s uraságoknál, minden oldalról falakkal védett helyiség is.

KOCSITÁMASZ, (kocsi-támasz) ösz. fn. Rúd vagy alabornemü eszköz, mely a lejtőn megálló kocsi hátulját, illetőleg hátsó kerekeit tartja.

KOCSITENGÉLY, (kocsi-tengély) ösz. fn. Tengely, melyre a kocsikerekeket húzzák, mely körül a kocsikerék forog. *Fából, vasból való kocsitengely.*

KOCSITETŐ, (kocsi-tető) ösz. fn. A födeles kocsinak fölszine. *Kocsitetőre kötni az utazóládát.*

KOCSIÚT, (kocsi-út) ösz. fn. Út, melyen kocsik járnak, vagy mely úgy van elkészítve, hogy kocsik járhassanak rajta, különböztetésül a gyalogúttól.

KOCSIÜLÉS, (kocsi-ülés) ösz. fn. Pad- vagy székféle készület a kocsiderékban vagy korbában, mely ülő helyül szolgál. *Párnás, szíjakon lógó kocsiülés.*

KOCSIVERSENY, (kocsi-verseny) ösz. fn. l. KOCSIFUTTATÁS.

KOCSIZ, (kocsi-z) önh. m. *kocsiz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Kocsin jár, kirándulásokat tesz. *Városban, városon kivül kocsizni. El-, kikocsizni valahová.*

KOCSIZÁS, (kocsi-z-ás) fn. tt. *kocsizás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Kocsin járás, kocsin kirándulás.

KOCSIZSEB, (kocsi-zseb) ösz. fn. Zsebek a hintókocsi belső oldalain. *Kocsizsebbe tenni a pipát, dohányzacskót, kendőt.*

KOCSKA, tájdivatos, *kacska* helyett; l. ezt.

KOCSMA v. KORCSMA, fn. tt. *kocsmát*, tb. *kocsmák.* Szlávul: *kercsma, krcsma.* Nyilvános ház, melyben az ivók számára bort, sört, s más szeszes italokat árulnak, mely egyszersmind az ivóknak ideiglenes tanyául szolgál. *Kocsmába járni. Városi, falusi kocsma. Zsidó kocsma. Borkocsma. Serkocsma. Kocsmából hozatni bort.* V. ö. CSAPSZÉK, CSAPHÁZ, CSÁRDA, FOGADÓ.

KOCSMAADÓ, (kocsma-adó) ösz. fn. Adó, melyet a kocsmajogért, illetőleg szeszes italok kimérésért fizetni kell.

KOCSMAJOG, (kocsma-jog) ösz. fn. Jog, melynél fogva valaki kocsmát nyithat, s benne szeszes italokat, különösen bort mérhet, vagy haszonbérlője által mérethet.

KOCSMÁROS, fn. tt. *kocsmáros-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Szlávul: *kercsmár, krcsmár.* Személy, ki kocsmát tart, s benne bort s egyéb szeszes italokat mér.

„Falu kocsmájában van az én lakásom;
Csendes kocsma ez, csak néha zajlik éjjel.
Egy jó öreg ember benne a kocsmáros,
Áldja meg az Isten mind a két kezével.“

A jó öreg kocsmáros (a költő atyja). Petőfitől.

Első tekintetre úgy tetszik, mintha a *kocsma* és *áros* elemekből volna öszvetéve; de valószinübb, hogy, mint több ily végzetü s idegen származásu szókban, az *os* csak toldalék szótag, mint ezekben: *mészáros*

(szlávul *meszár*), *granatéros* (grenadier), *muskatéros* (mousquetair, Musketier), *saséros* (chasseur), *fiakkeros* (fiakker), és a különben magyar eredetü *csaplá-ros* (csaplár) szóban.

KOCSMÁROSKODIK, (kocsmáros-kod-ik) k. m. *kocsmároskod-tam*, *—tál*, *—ott*. Mint kocsmáros keresi kenyerét; bor, s egyéb szeszes italok kimérésével foglalkodik.

KOCSMÁROSNÉ, (kocsmáros-né) ösz. fn. tt. *kocsmárosné-t*. 1) Kocsmáros neje. 2) Nőszemély, ki kocsmát tart, s benne bort s egyéb szeszes italokat mér. Népdalokban kedvelt személyiség.

„Kocsmárosné gyújts világot,
Hej, van-e kökényszemü lányod?“ Népd.

„Kocsmárosné kápolnája a pincze,
Imádságos könyvecskéje az itcze.“ Népd.

Az utóbbi értelemben szabatosabb : *kocsmárosnő*.

KOCSMÁROSNŐ, (kocsmáros-nő) ösz. fn. L. KOCSMÁROSNÉ, 2).

KOCSMÁZÁS, (kocsma-az-ás) fn. tt. *kocsmázás-t*, tb. *—ok*. Kocsmákba járás, kocsmákban dőzsölés. *A kocsmázás pusztította el egészségét, vagyonát.*

KOCSMÁZIK, (kocsma-az-ik) k. m. *kocsmáztam*, *—tál*, *—ott*. Kocsmákba járdogál, kocsmákban iszogat, dőzsöl, részegeskedik. *Reggeltől késő estig kocsmázó korhelyek.*

KÓCSOL, l. KULCSOL.

KOCSOLA, falu Tolna m.; helyr. *Kocsolá-ra*, *—n*, *—ról*.

KÓCSOLLIK, (kócs-ol-lik) k. m. *kócsoll-ott*, htn. *—ani*. Kriza J. szerént a székelyeknél am. keményen csukódik öszve.

KOCSON, fn. tt. *kocson-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—ja*. A lopvanőszők neméhez tartozó növényfaj, nyálkás, kocsonyaforma testtel, melyben semmi termés nem látszik. Fajtái : *borókai*, *füles*, *tajték*, *fái*, *tentás kocson*. (Tremella). V. ö. KOCSONYA.

KOCSONPORALOM, (kocson-por-alom) ösz. fn. A lopvanőszők közől való növényfaj, s gömbölyüded vagy más formáju növés a kiszáradt fákon, mely teli van porral, hajszál-szövevények nélkül. (Sphaeria lycoperdon. Linn.).

KOCSONY, (kocs-ony) fn. tt. *kocsony-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—ja*. Alsó-Szalában am. öszvevagdalt torzsa a marhák számára. Nevét valószinüleg a kocsonya nevü ételtől vette, melynek lényegét az öszveaprított disznókörmök, fülek stb. teszik. V. ö. KOCSONYA.

KOCSONYA, (kocs-ony-a) fn. tt. *kocsonyát*. Általán, enyv gyanánt megsürüsödött nedv, milyenek a czukrász-kocsonyák (szulczok, aludtlevek), vagy némely növényekből kifakadó enyvszerü nedvek. Szorosb ért. némely kifőzött húsok meghült és megsürüdött leve, pl. halkocsonya, disznókocsonya, borjulábkocsonya. A kocsonyának egyik főtulajdonsága, hogy öszveragad, a másik, hogy reszketeg. Innen mondják : *remeg, mint a kocsonya*. Gyöke rokon a *kacs*, *kocsány* szókkal, melyek fogódzást, egymásbaragadást jelentenek. ‚Kocsonya‘ is talán innen vette nevét, mivel részei enyv gyanánt öszveragadnak. Ezen fogalmi rokonságnál fogva neveztetik a *peucedanum* nevü növény magyarul *kocsord*-nak, mert *peuce* hellén szó am. szurok, mely természeténél fogva ragadós; továbbá a *tremella* nevü növény a reszketéstől *kocson*-nak.

KOCSORD, (1), (kocs-or-d) fn. tt. *kocsord-ot*, harm. szr. *—ja*. Elemzésére nézve l. KOCSONYA alatt. Az öthímesek seregébe, és kétanyások rendébe tartozó növénynem, melynek gallérai aprók, virágai egyenlők, gyümölcse tojáskerek, lapított, mindkét felől karczolt, magvait széles hártyakarima keríti. (Peucedanum).

KOCSORD, (2), falu Szathmár m.; helyr. *Kocsord-ra*, *—on*, *—ról*.

KÓCSOS, (kócs-os) mn. tt. *kócsos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Kriza J. szerént a székelyek a dióbélről mondják, s am. kemény csugáju (azaz fás, gesztes; ‚csuga‘ nála, az, amiben a makk [talán : mag] terem, tehát csutika, csutka?).

KOCSOZ, l. KACSOZ, KACSOL.

KOCSUBA, faluk Arad és Bihar m.; helyr. *Kocsubá-ra*, *—n*, *—ról*.

KOCZ, 1) hangutánzó, melyből *koczog*, *koczczan*, *koczczant*, *koczint*, *koczogat*, *kocváz*, *kocződik*, *kocza* (czocza) erednek. A régieknél használtatott ige gyanánt is, s am. *kocz* hanggal üt. *Koczjuk meg a körmét.* (Pázmán). 2) Görbeséget jelent *koczik*, *koczor* (v. kaczor) szókban s ezen *kocz* gyökkel, mint görbét, görbülést jelentővel egy a *kucz* gyök, mely szintén görbét vagy görbedést jelent a *kuczor*, *kuczorog*, *kuczorodik* szókban.

KÓCZ, fn. tt. *kócz-ot*, harm. szr. *—cza* v. *—a*. 1) A meggerebenezett kendernek vagy lennek alja, hitványa, mely rövid és összezsugorodott alakban válik el; ennél valamivel finomabb és hosszabb a *szösz* vagy *csöpü*. Szélesb ért. más szálas testek gubanczos szálai, melyek a többinél rövidebbek, s tisztogatás alatt kiszakadnak, pl. a fésült hajnak kócza, selyemkócz, gyapj ukócz. Rokon vele a német *Kotzen* v. *Kotze*, finn : *kassa*. Gyöke vagy gyökeleme a görbeséget, kondorságot jelentő *ko* v. *kó*, mely megvan a *konya*, *konyúl*, *kondor*, *kókad* stb. szókban. *Kóczból font madzag. Kóczczal beverni a töltényt. Kócz közé fészkelt egér.* Átv. ért. hitvány, alávaló. *Kócz ember*, *kócz gyerek*. 2) Kóczhal, l. KOLCZ v. KOLTY.

KOCZA, hangutánzó fn. tt. *koczát*. 1) A csemcsegve evő disznónak, malacznak hangja; változattal : *pocza*, *poczi*, *czocza*, *czoczi*, ezek egyszersmind csalogató szók, melyekkel a sertéseket mintegy saját nyelvökön hivogatják; alsó Vágmelléken : *csondi*, *csondika*. Innen általán jelent disznót, különösen malaczot, legkülönösebben oly malaczot, melynek anyja elveszett, melyet moslékon nevelnek, tehát melynek leggyakrabban mondogatják a *czoczi* v. *czocza* szót.

2) Átv. ért. s tájdivatosan mondják más anyátlan házi állatokról is, mint : *kocza bárány*, *kocza borjú*, sőt az árva, különösen házasságon kivüli kisdedekről is : *kocza gyermek*. Ez értelemben rokon vele a Dunán túl divatozó *koczega*, mely alig élhetőt, kenyértelent jelent; 3) Hangutánzó, és kövecsjátékot jelentő szó, melyből származik, *koczázni*, am. kövecseket összekoczogatva játszani. 4) Mellékneve egy kicsiféle hálónak, *koczaháló*. 5) *Kocza puskás* am. rosz puskás.

KOCZAFALVA, erdélyi falu Zaránd m.; he lyr. —*falvá-ra*, —*n*, —*ról*.

KOCZÁZ, (kocza-az) önh. m. *koczáz-tam*, —*tál*, —*ott*. Kövecseket koczogatva játszik. *Koczáznak a gyermekek*.

KOCZCZAN, (kocz-cz-an) önh. m. *koczczan-t*. Teljesen elhangzó *kocz* hangot adva ütődik valamihez. *Koczczannak az öszveütött poharak*, *palaczkok*. Átv. ért. *összekoczczanni* am. valamely tárgy miatt összeveszni, öszvekapni, öszvezördülni.

KOCZCZANÁS, (kocz-cz-an-ás) fn. tt. *koczczanás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Két vagy több testnek, különösen üvegedényeknek egymáshoz ütődése által támadó *kocz* hang.

KOCZCZANT, (kocz-cz-an-t) áth. m. *koczczant-ott*, htn. —*ani* v. —*ni*. Valamely testet úgy üt egy másikkal öszve, hogy koczczanjon. *Poharakat koczczantani*. *Az ajtót újjal megkoczczantani*. V. ö. KOCZCZAN.

KOCZEGA, mn. tt. *koczegát*. Kemenesali tájszó, am. alig tengődő, kenyértelen szegény. Valószinüleg a *kocza* (anyátlan malacz) szóval egy eredetü.

KOCZÉR, KOCZOR, l. KACZOR.

KOCZIK, (kocz-ik) fn. tt. *koczik-ot*, harm. szr. —*ja*. Szurdék a kemencze mögött; néhutt másképen : *kuczkó*, *kuszkó*, *kuszlik*, *puczik*.

KOCZINCZA, (kocz-incz-a, azaz kocz-in t-ó) fn. tt. *kocziczát*. Nyitravölgyén am. fa zár, különösen a szőlőbeli hajlékok és pinczék ajtaján, mely t. i. nyitáskor, és becsukáskor koczczan.

KOCZINT, (kocz-in-t) önh. m. *koczint-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. Valamely koczogó, kongó testen egyszeres, könnyü ütést tesz. *Újjhegygyel koczintani az ajtón*, *ablakon*. *Megkoczintani a hordót*, *ha teli van-e?*

KOCZINTÁS, (kocz-in-t-ás) fn. tt. *koczintás-t*, tb. —*ok*. Ütés, mely által megkoczintunk valamit. V. ö. KOCZINT.

KÓCZIPÓR v. KÓCZIPOR, (kóczi-pór v. —por) ösz. mn. Ócsárló kifejezés, s am. alávaló, hitvány, söpredék, parasztos jellemü. Pázmánnál többször előfordúl, pl. *kóczipór koldúsok*, *kóczipór tanitók*. E kifejezés leginkább Dunán túl ismeretes. Némelyek, különösen Kassai József szerént : *kóczipor*, másképen : *pozdorja*; innen átv. ért. a hasonlatosság a kócztól vétetett volna, mert az alávaló jellemü embert *kócz embernek* is szokták mondani Más tájejtéssel : *koczipor*. Talán innen lett egy kis csavarintással : *kopczihér*. Mind hangra, mind értelemre nézve nagyon megegyezik vele ‚kóczipór' alakban a német : *Kotzenbauer*. A vasvármegyei hienczek egyik faja csúfneven : *Kotzenhiencz*.

KOCZKA, fn. tt. *koczkát*. 1) Hat egyenlő lapot, és nyolcz egyenes szögletet képező test, azaz köb. *Követ*, *sajtot*, *kenyeret koczkákra metszeni*. 2) Szorosb ért. csontból, néha fából is készített ilynemü test, melynek lapjai pontokkal jegyezvék a legkisebbtől, t. i. egytől (melynek ‚vak' a neve), hatig. Efféle köböket sorsjátékban szokás használni. *Koczkát vetni*. *Hatot mutat a koczka*. *Koczkával játszani*. Innen átv. ért. jelent sorsot, vakesetet, véletlent. *Koczkára tenni ki életét*, *vagyonát*, *becsületét*. *Sok koczkán fordúlt meg a dolga*. *Koczkát vetni valamire*. *El van vetve a koczka*. *Megfordúlt a koczka*. *Vakot vetett a koczka*.

„Fordúl koczka — hatrul vakra
Nincsen állandó kincse."

Katona éneke a XVIII. századból (Thaly K. gyüjt.).

„De a hazát könnyelmüen,
Koczkára ki ne tedd."

Vörösmarty.

3) Mint *köb* értelemmel biró használtatik mérték gyanánt, pl. *egy koczka lábnyi föld*, melynek hossza, széle, magassága egy láb. 4) A koczka oldalához hasonló négyszögöt képező alak, pl. a szöveteken vagy padlózatokon vagy test, pl. *koczka tészta*.

Valószinüleg a szláv *kosztka* (csontocska) és *koczka* (csontból készült köböcske) szókból kölcsönöztetett. Némely vélemény szerint magyar nyelvből elemezve am. *kocz-og-ó*, *kocz og-a*, *koczog* törzstől. V. ö. KOCZA, 3). Kassai József *koncz*-ból (azaz csontból) származottnak véli, mely kicsinezve : *konczka*.

KOCZKAALAKÚ, (koczka-alakú) ösz. mn. Ami alakjára nézve a koczkához hasonló. *Koczkaalakú kövekből rakott fal*. V. ö. KOCZKA.

KOCZKAASZTAL, (koczka-asztal) ösz. fn. Asztal, melyen úgynevezett koczkást játszanak.

KOCZKACSONT, (koczka-csont) ösz. fn. Csont, melyből a sorsjátékra használt koczkákat készítik, pl. elefántcsont.

KOCZKAGYÖNGY, (koczka-gyöngy) ösz. fn. A nyolczhímesek seregébe, és négyanyások rendébe tartozó növénynem; csészéje két és háromhegyü a magzat alatt; bokrétája négy és ötmetszésü a magzat fölött; tokja négy és öt rekeszü. (Adoxa).

KOCZKAJÁTÉK, (koczka-játék) ösz. fn. Sorsjáték neme, melyet koczkákkal játszanak. *A koczkajátékot eltiltani*. Szélesb ért. akármily sorsjáték.

KOCZKAKŐ, (koczka-kő) ösz. fn. Koczkaalakúan kimetszett, kifaragott kődarab. *Koczkakövekkel kirakott utczák*.

KOCZKALÁB, (koczka-láb) ösz. fn. Mérték, melynek hossza, széle és magassága egy láb; másképen : *köbláb*.

KOCZKALEPÉNY, (koczka-lepény) ösz. fn. Lepény, mely rovatosan koczkákra van osztva, vagy koczkaalaku apró sütemény.

KOCZKAMOLY, (koczka-moly) ösz. fn. Molyok vagy éji pillék egyik faja. (Phalaena tessela. L.).

KOCZKAÖL, (koczka-öl) ösz. fn. Mérték neme, melynek széle, hossza és magassága egy öl; másképen: *köb-öl.*

KOCZKAPADLAT v. —PADOLAT, (koczka-padlat v. padolat) ösz. fn. Házpadolat, mely koczkaalakra vágott deszkákból van kirakva.

KOCZKAPALA, (koczka-pala) ösz. fn. A palakőnek egyik neme, mely koczkaalaku.

KOCZKÁS, (koczka-as) mn. tt. *koczkás-t* v. *—at*, tb. *—ak.* 1) Koczkával bánó, játszó. *Koczkás zsidók a vásárokon.* 2) Mondják általán festett, szinezett testekről, melyek koczkaalakúan tarkázvák. *Koczkás ruhakelmék. Koczkás asztal. Koczkás padlat* v. *padolat.* 3) Főnevül használtatva tt. *koczkás-t*, tb. *—ok*, s am. személy, kinek keresete vagy foglalatossága a koczkajáték. *A koczkásokat elkergetni a vásárból.* 4) Koczkajáték. *Koczkást játszani.* V. ö. KOCZKA.

KOCZKASERLEG, (koczka-serleg) ösz. fn. Serleg, melyből a koczkajátszók koczkát vetnek. *Megrázni, és lefordítani a koczkaserleget.*

KOCZKASZABÁSU, (koczka-szabásu) ösz. mn. Koczkaformára szabott, kimetszett, alakított. *Koczkaszabásu táblák a padolaton.*

KOCZKASZÁLLÁS, falu Bereg megy.; helyr. *—Szállás-ra, —on, —ról.*

KOCZKASZEMLING, (koczka-szemling) ösz. fn. Halfaj a szemlingek neméből, mely zömök, s mintegy koczkához hasonló alaku. (Salmo rhombeus. L.).

KOCZKAUJJ, (koczka-ujj) ösz. fn. Mérték neme, melynek széle, hossza és magassága egy ujj, azaz egy hüvelyknyi; másképen: *köbujj.*

KOCZKAVETÉS, (koczka-vetés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki a koczkajátékban koczkát vet, továbbá az ily vetésnek eredménye, pl. ha az egyszemes lap fordúl fölül, *vak*, s ez a legroszabb, ellenben a *hat* legjobb. *Nem mindenkor vet hatot a koczka.* (Km.). Átv. ért. oly cselekvés, melynek eredménye a véletlen sorstól függ.

KOCZKAVETŐ, (koczka-vető) ösz. fn. 1) Sorsjátékot üző személy, ki koczkát vet. 2) Serleg vagy pohár, melyből a koczkát vetik.

KOCZKÁZ, (koczka-az) átb. m. *koczkáz-tam, —tál, —ott*, par. *—z.* Valamely testet koczkaalakúvá képez, vagy tarkáz. *Koczkázni a járdának való köveket, a padlónak való fákat. Festőben koczkázni a szöveteket.*

KOCZKÁZÁS, (koczka-az ás) fn. tt. *koczkázás-t*, tb. *—ok.* 1) ‚Koczkáz' átható igétől: valamely testnek koczkaalakuvá képezése. 2) ‚Koczkázik' közép igétől: koczkával játszás. 3) L. KOCZKÁZTATÁS.

KOCZKÁZAT, (koczka-az-at) fn. tt. *koczkázat.* 1) Koczkákkal kirakott vagy festett, vagy tarkázott valamely test, pl. padolat, szövet. 2) Koczkáztatás, veszélyeztetés.

KOCZKÁZIK, (koczka-az-ik) k. m. *koczkáz-tam, —tál, —ott*, par. *—zál.* Koczkajátékot üz, koczkást játszik.

KOCZKÁZOTT, (koczka-az-ott) mn. tt. *koczkázott-at.* Ami koczkaalakuvá képezve, tarkázva van. *Koczkázott asztal, kelme.* V. ö. KOCZKÁZ.

KOCZKÁZTAT, (koczka-az-tat) áth. m. *koczkáztat-tam, —tál, —ott*, par. *koczkáztass.* Valamit véletlen sorsra hagy, veszélyeztet. *Játékban pénzét, harczban életét koczkáztatni.*

KOCZKÁZTATÁS, (koczka-az-tat-ás) fn. tt. *koczkáztatás-t*, tb. *—ok.* Cselekvés, midőn valaki valamit koczkáztat, veszélyeztet.

KÓCZMADZAG, (kócz-madzag) ösz. fn. Kóczból font vagy sodrott hitvány madzag. *Fa-papucs, szürkankó, kóczmadzag.* (Km.).

KOCZÓDÁS, (kocz-ó-d-ás) fn. tt. *koczódás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Szóval való veszekedés, kötődés, öszvezörrenés.

KOCZÓDIK, (kocz-ó-d-ik) belsz. m. *koczód-tam, —tál, —ott.* Gyöke az öszveütődés hangját utánzó *kocz*, melyből *koczog, koczint*, stb. erednek. Innen tulajd. ért. am. öszveütődve *koczog.* Átv. és szokott értelemben am. szóval verekedik, ellenkedik, valamin perlekedve alkudozik, kötődik, vagy, mint máskép mondjuk: valakivel bizonyos dolog miatt *öszvekoczczan, öszvezörren.* V. ö. KOCZ.

KOCZOG, (kocz-og) önh. és gyak. m. *koczog-tam, —tál, —ott.* 1) Általán, verődve *kocz* hangot ad. *Koczognak az összevert fogak, poharak. A zötyögős úton koczog a rozoga szekér.* 2) Különösen mondják a lassu ügetéssel haladó lóról. *A vén lovak csak koczogva mennek.* 3) Bizonyos testeket jeladás végett, vagy más okból is vereget. *Koczogni az ajtón, az ablakon, a kapun, hogy nyissák ki.*

KOCZOGÁNY, tájdivatos; l. KACZAGÁNY. A székelyeknél derékig érő ujjas zeke, posztóból, a közrendüeknél. (Kriza J.).

KOCZOGÁS, (kocz-og-ás) fn. tt. *koczogás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* 1) Cselekvés, midőn valamit úgy ütnek, hogy koczog. *Koczogással jelt adni, felverni az alvókat.* 2) A *kocz* hangnak ismétlése. *Az ügető lovak koczogását hallani.*

KOCZOGAT, (kocz-og-at) önh. és áth. m. *koczogat-tam, —tál, —ott*, par. *koczogass.* 1) Tárgyeset nélkül: ütögetés által eszközli, hogy valami koczogjon. *Koczogatni az ajtón, az ablakon.* 2) Tárgyesettel: *koczogatni az ajtót, ablakot, poharat. Megkoczogatni a hordót, a kályhát.* V. ö. KOCZOG.

KOCZOGATÁS, (kocz-og-at-ás) fn. tt. *koczogatás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Cselekvés, midőn valamit úgy ütnek, hogy koczog. V. ö. KOCZOGAT.

KOCZOGTAT, (kocz-og-tat) áth. és mivelt. m. *koczogtat-tam*, *—tál*, *—ott*, par. *koczogtass*. Két vagy több testet úgy üt öszve, hogy koczogjanak. *Koczogtatni az öszveütött poharakat.* Vagy : parancsolja valakinek, hogy koczogjon. *Szolga által bekoczogtatni valakinek ablakán.* V. ö. KOCZOG.

KOCZOGTATÁS, (kocz-og-tat-ás) fn. tt. *koczogtatás-t*, tb. *—ok*. Cselekvés, midőn valaki koczogtat.

KOCZON, göcseji tájszó, l. KOCSON.

KOCZOR, székely tájszó, l. KACZOR.

KÓCZOS, (kócz-os) mn. tt. *kóczos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Kóczczal vegyült, amiben kócz van. *Kóczos len, kender, selyem.* Átv. ért. gubanczos, borzas, baglyas, fésületlen haju. *Kóczos komondor. Kóczos fejü gyerek.*

KÓCZOSAN, (kócz-os-an) ih. Kóczos minőségben, állapotban.

KÓCZOSODIK, (kócz-os-od-ik) k. m. *kóczosodtam*, *—tál*, *—ott*. Kóczossá leszen; gubanczosodik, borzasodik, baglyasodik. *Kóczosodik a viselt durva vászon. Kóczosodik a fésületlen haj, a keféletlen ló.*

KÓCZOSSÁG, (kócz-os-ság) fn. tt. *kóczosságot*, harm. szr. *—a*. Kóczos állapot vagy tulajdonság, gubanczosság, baglyasság, fésületlenség. V. ö. KÓCZOS.

KOD v. KÓD, elavult, vagy elvont gyök, melyből *kodúl*, *kódúl*, *kodoz*, *kódus*, *kódis*, *kódor*, *kódorog* erednek. Mind ezen szókban alapértelem az ideoda járáskelés, csavargás, egyenetlen görbe irányban való mozgás. Mint hangutánzó pedig él *kodács*, *kodácsol*, *kodág*, *kodkodácsol* szókban, s ez értelemben rokon vele a sínai *ko* (gallinae cantus).

—KOD, öszvetett igeképző pl. *nyomkod*, *csapkod*, *kapkod* stb. szókban. L. *—KÉD*.

KODÁCS, (kod-ács) hangutánzó fn. tt. *kodácsot*. A tyúknak tompa hangu szózata, különösen ha megijed, vagy midőn eltojott. Kettőztetve : *kodkodács*.

KODÁCSOL, (kodács-ol) önh. m. *kodácsol-t*. Mondják tyúkról, midőn *kodács* hangon kiáltoz. *Amely tyúk sokat kodácsol, keveset tojik.* (Km.). *Nagy a kodácsolás, kicsiny, vékony a tojás.* (Km.). Átv. ért. és tréfásan am. értelmetlen hangon lármáz, perel. *Mit kodácsolsz a fülembe?* Gyökét kettőztetve : *kodkodácsol*, a székelyeknél : *kodág*.

KODÁCSOLÁS, (kod-ács-ol-ás) fn. tt. *kodácsolás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. A tyúknak *kodács* hangon kiáltozása, kettőztetve : *kodkodácsolás*.

KODÁG, (kod-ág) önh. m. *kodág-tam*, *—tál*, *—ott*. A székelyeknél am. az általánosb *kodácsol*.

—KODIK, *—KÖDIK*, *—KÉDIK*, nagyon termékeny öszvetett igeképző, pl. *(kodik-ra) agyarkodik, gondolkodik, hamiskodik, buvárkodik, nyomorkodik, haragoskodik, okoskodik, bajoskodik, iparkodik, fohászkodik, panaszkodik, fuvalkodik, ragaszkodik* stb. stb. L. *—KÉDIK*.

KÓDIS, l. KOLDUS.

KODKODÁCS, (kod-kod-ács) l. KODÁCS.

KODKODÁCSOL, (kod-kod-ács-ol) önh. m. *kodkodácsol-t*. A tyúk ismételt *kod kod* hangon kiáltoz, midőn t. i. nagyon megijed. Máskép : *kodácsol*, tájdivatosan : *kodág*.

KODKODÁCSOLÁS, l. KODÁCSOLÁS.

KODOHOZOTT, (kod-oh-oz-ott) mn. tt. *kodohozott-at*. A székelyeknél am. elszigorodott, elszegényedett, mintegy koldúsállapotra jutott. V. ö. KODOZ.

KODOR, erdélyi falu B.-Szolnok m.; helyr. *Kodor-ra*, *—on*, *—ról*.

KÓDOR, (kód-or) elvont vagy elavult törzsöke *kódorít*, *kódorog* származékoknak. Értelme : tekergő görbe mozgás. V. ö. KÓBOR.

KÓDORGÁS, (kód-or-og-ás) fn. tt. *kódorgás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Ide s tova csavargás, tekergés, bolyongás, különösen henyélésből, dologkerülésből.

KÓDORGÓ, (kód-or-og-ó) mn. tt. *kódorgó-t*. Ide s tova csavargó, tekergő. Máskép : *kóborgó*, *kóbolygó*. *Szolgálat nélkül kódorgó suhancz. Erdőkben kódorgó szegénylegények. Kódorgó bitanglovak.* Főnevül használtatva am. ország-világkerülő. *A kódorgókat kiutasítani a városból.* V. ö. KOD.

KÓDORÍT, KÓDORIT, (kód-or-ít) áth. m. *kódorít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*, par. *—s*. Tájszó, s am. valakit véletlenül, amúgy oldalról, tehát nem egyenesen, megüt.

KÓDORÍTÁS, KÓDORITÁS, (kód-or-ít-ás) fn. tt. *kódorítás-t*, tb. *—ok*. Cselekvés, midőn valaki kódorítva üt.

KÓDOROG, (kód-or-og) önh. és gyak. m. *kódorog-tam*, *—tál* v. *kódorgot-tam*, *kódorgottál*, *kódorgott*, htn. *—ni* v. *kódorgni* v. *kódorgani*. Ide s tova csavarog, tekergő utakon járkel. Máskép : *kóborog*, *kóbolyog*. V. ö. KÓBOLYOG.

KODOZ, (kod-oz) önh. m. *kodoz-tam*, *—tál*, *—ott*, par. *—z*. A székelyeknél mondják emberről és baromról, midőn éhes állapotában erre-tova, imittamott eledelt keresve jár. Innen Kriza J. szerént : *kodozik*, am. éhségtől szenved; s aki éhezik, még sem dolgozik, hanem csavarogni szeret, annak azt mondják : *ne kodozz, dolgozzál mint más.* Ezekből könnyü kihozni a *kódus* v. *kódis*, v. *koldus* szók származását és eredeti jelentését. Rokon ‚kodoz' szóval *kotonoz* ige is, mennyiben ideoda tapogatódzva való keresést jelent. ‚Kotozik' szükebb értelmü szóval pedig egyezik a tiszamelléki *kodúl*, azaz eléhezik, mely értelem azonban az éhes állapotban keresgélést is, mint eredményt, föltételezi. V. ö. KOD.

KODÚL, (kod-úl) önh. m. *kodúlt*. L KODOZ alatt.

KÓDÚL, l. KOLDÚL.

KÓDUS, l. KOLDUS.

KOF, elvont gyöke *kofa*, *koffant*, *koffantyú* és nyiltabb hanggal *kafog* v. *kaffog* szónak. Hangutánzónak látszik. V. ö. KOFA.

KOFA, fn. tt. *kofát*. Molnár Albertnél csak *vetula*, *anus* értelemben fordúl elé, sőt mai országos szokás szerént is jelent vén asszonyt, banyát, különösen olyat, ki sokat beszél. *Vén kofa. Jár a szája, mint a kofáé.* Szintén országos értelemben, am. oly személy, különösen nő, ki holmi aprólékos dolgokat nevezetesen ennivalókat árul a piaczon. *Kenyeres, tejes, zöldséges, gyümölcsös kofa.* A magyarországi németek nyelvén: *Kufarin*, mely az idegen eknél ismeretlen. Ezen második értelemben vett *kofa* szó hangra és jelentésre nézve rokon a német *kaufen*, és szláv *kupit, kupecz* szókkal; hanem ebből bizonyosan nem állithatni, hogy a *kofa* akár német akár szláv eredetü, minthogy úgy látszik, régiebb értelme *kofogó banya, vén asszony*, s jobbára ilyenek szokták az apró piaczi kereskedést üzni. A banya jelentéssel, és a *kofa* hanggal összefüggésben vannak a *koffant, koffantyú* és *kaffog* (száját tátogatva beszél) hangutánzó szók, idegen nyelven pedig a persa *guf*-ten am. beszélni, és *gufa* am. beszélő.

KOFÁLKODIK, (kofa-al-kod-ik) k. m. *kofálkod-tam, —tál, —ott*. Holmi aprólékos piaczi árukkal kereskedik. Átv. ért. vénbanya módjára locsog fecseg, hireket hordogat.

KOFÁS, (kofa-as) mn. tt. *kofás-t* v. *—at*, tb. *—ok*. Kofák szokására mutató, kofai tulajdonságu. *Kofás beszéd, hirhordás.*

KOFASÁG, (kofa-ság) fn. tt. *kofaság-ot*. harm. szr. *—a*. 1) Aprólékos piaczi árukkal való kereskedés. *Kofaságból élni*. 2) Átv. ért. vénbanyai locsogás fecsegés, hirhordás, pletykaság. V. ö. KOFA.

KOFÁSKODIK, (kofa-as-kod-ik) l. KOFÁLKODIK.

KOFERNYÁL, felső dunamelléki tájszó, am. roszul főz, kotyvaszt.

KOFFANT, (kof-u-ant) áth. m. *koffant-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*. ‚Kof' v. ‚kaff' hangot ejt ki. Emberről mondva, megvető gúnyos értelem rejlik benne.

KOFFANTÓ, l. KOFFANTYÚ alatt.

KOFFANTYÚ, (koff-an-ty-ú) fn. tt. *koffantyú-t*. Vén banya. Törzsöke: *kofa*, a *tyú* képzőben némi tréfásság látszik rejleni, mint a hasonló értelmü *tarattyú, szipirtyó* szókban. Vagy törzsökül vehető *koffant*, s ebből: *koffantó, koffantyu*, mint *pattant*-ból *pattantyú*.

KÓFICZ, fn. tt. *kóficz-ot*. Általán akármily hígsürü habarék, melyet öszvekotyvasztanak, pl. kásaféle eledel. Így nevezik néhutt a sörnek söprejét. *Kóficzot inni*. Megfordítva: *ficzkó*. Érsekujvárban mészhomok, melyet vizzel habarva vakolatul használnak. *A kömivesek kóficzot kevernek*. Minthogy a kóficz természeténél fogva oly habarék, melyet locsogatva, *kotyvasztva* készítenek, bátran a hangutánzók közé sorozható, s rokon némi betüáttétellel (tyv=fcz a *kotyvaszt* ige *kotyv* törzsökével. Így neveztetik az igen híg sár is, melyben a láb *kottyan*, s vize *kifecsecsen, kificzkándik*.

KOH, fn. tt. *koh-ot*, harm. szr. *—a*. Általán a kovács-, lakatosféle stb. mesteremberekn él a tüzelő, v. tűzhely, v. tűzfészek, melyben égő szén között a vasat tüzesítik. Különösebben a bányákhoz tartozó épület, melyben az érczes ásványokat tűz által megtisztitják, s az elválasztott érczet tömegekké, rudakká képezik. *Vaskoh*, melyben a vasat kiégetik, és kikoholják.

„Fegyverein kovácsnak,
Izzadoz koha.“ Vörösmarty.

Rokon vele a latin *coquo*, német *kochen, Küche*, finn *koho* stb. Akár a hőtől, hevitéstől, akár a hevített érznek verésétől, koholásától vette nevét, mindkét esetben gyöke (Adelung szerént is) a hangutánzó *ko*. Tájdivatosan *koha, kohó*; ez utóbbi az irodalomban is el van fogadva. Ugyanez értelemben rokon vele a magyar *gócz, koczik, kova, kotyvaszt, konog, kopog* stb. S tőle származnak: *kohol, kohnya* (konyha), *kovács* (kohács).

KOHA, (1), (koh-a) fn. tt. *kohát*. 1) Tájdivatosan ugyanaz a *koh* szóval, *a* kihangzással toldva, mint: *moh, moha, méh, méhe*. 2) l. KOVA.

KOHA, (2), puszta Baranya m.; helyr. *Kohára, —n, —ról*.

KOHANÓCZ, falu Zemplén m.; helyr. *Kohanócz-ra, —on, —ról*.

KOHÁNY, faluk Bihar, Sáros, Zemplén m.; helyr. *Kohány-ba, —ban, —ból*.

KOHÁSZ, (koh-ász) fn. tt. *kohász-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. 1) Munkás, ki valamely kohban dolgozik. 2) Bányász, ki különösen a kohban eléforduló munkákra képezte ki magát (Hüttenmann).

KOHÁSZAT, (koh-ász at) fn. tt. *kohászat-ot*, harm. szr. *—a*. Bányászi ismeretek, melyek a kohmunkálatokra vonatkoznak, vagyis az érczek olvasztása, s elválasztása módját tárgyalják.

KOHELLENŐR, (koh-ellen-őr) ösz. fn. A bányai kohmester ellenőre. V. ö. KOHMESTER.

KOHÉN, l. KOHÉNGAT alatt.

KOHÉNGAT, KOHINGAT, (koh i-in-gat v. koh-i-én-gat) áth. m. *kohéngat-tam, —tál, —ott*. Kriza J. szerént a székelyeknél ‚kohén' szóval csúfol valaki mást, midőn ezt szeméremsértő működésen kapja. Továbbá ha elbuvik egyik gyerek s a más megkapja, lekohéngatja a mondott szóval. V. ö. KUHI.

KOHHÁNYAT, (koh-hányat) ösz. fn. A kohban felolvasztott ólomnak üvegszerü salakja, mely síma tapintatu, és fényes szokott lenni.

KOHI, l. KUHI.

KOHIGAZGATÓ, (koh-igazgató) ösz. fn. L. KOHMESTER.

KOHMESTER, (koh-mester) ösz. fn. Meghitezett bányai tisztviselő, ki valamely kohot igazgat, s az abban eléforduló munkákhoz mint mester ért.

KOHMUNKA, (koh-munka) ösz. fn. Munka, mely az érczek olvasztása, és elválasztása körül fordúl elé, különböztetésül az aknai munkáktól.

KOHMUNKÁS, (koh-munkás) ösz. fn. Bányamunkás, ki különösen az illető kohban dolgozik.

KOHNYA, l. KONYHA.

KOHÓ, (koh-ó) fn. tt. *kohót*. L. KOH.

KOHÓKÓR, (kohó-kór) ösz. fn. Tüdővész, mely sorvasztó lázzal jár, s mely különösen a kohmunkásokat és bányászokat szokta meglepni, részint romlott levegő, részint a tüdőre szállt ércpor miatt.

KOHOL, (koh-ol) áth. m. *kohol-t*. Az ásványos ércet tűz által olvasztja, tisztítja, és tömegesíti. Különösen a nyers vasat hámorban idomítja, rudakká képezi. Átv. ért. valamit merő költemény, és hazugság gyanánt kigondol. *Vádakat koholni valaki ellen. Ez nem igaz, csak úgy koholtad.* Néha am. valamit tervez, nem kedvező értelemben. *Vészt koholni más ellen. Indítványt koholni.*

KOHOLÁS, (koh-ol-ás) fn. tt. *koholás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. 1) Kohban való munkálás. 2) Átv. ért. költeménynek, hazugságnak kigondolása; valami rosznak tervezése. *Hirkoholás.* V. ö. KOHOL.

KOHOLMÁNY, (koh-ol-mány) fn. tt. *koholmány-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. 1) Tulajd. ért. kohban készített mű, kohómunka. 2) Átv. ért. hazug költemény, ráfogás. *A felhozott vádak merő koholmányok.*

KOHOLT, (koh-ol-t) mn. tt. *koholt-at*. 1) Kohban olvasztott, és idomított. *Koholt vas.* 2) Hazugul költött, kigondolt, nem valódi. *Koholt ujságok, hirek.* 3) Durván tervezett, imígy-amúgy kigondolt. *Koholt tanács. Futtában koholt szónoklati beszédek.*

KOHÓMUNKA, (kohó-munka) ösz. fn. Olyan készitmény, melyet kohóban állítottak vagy állítnak elé.

KOHÓNAGY, (kohó-nagy) ösz. fn. L. KOHMESTER.

KOHÓNYÁRS, (kohó-nyárs) ösz. fn. Hegyes dorong vasból, melylyel a megsűrüdő salakot szétpiszkálják az olvasztókemenczében. Ilyforma eszközük van a kovácsok és lakatosoknak is, melylyel az égő szenet piszkálják.

KOHÓS, (koh-ó-os) fn. tt. *kohós-t*, tb. —*ok*. 1) Kohóban dolgozó munkás. 2) Molnár A. és Szabó D. szerént babós (v. bubus) kivel ijesztik a gyermekeket. Ez utóbbi értelem is az elsőből származott, minthogy a kohós munkás szurtos, kormos szokott lenni, milyentől félnek a gyermekek.

KOHÓTISZTSÉG, (kohó-tisztség) l. KOHTISZTSÉG.

KOHŐR, (koh-őr) ösz. fn. Őr, ki az olvasztókemenczére vigyáz.

KOHTISZTSÉG, (koh-tisztség) ösz. fn. Azon bányatisztviselők összege, kik a bányai kohokban mint tisztek működnek.

KOHVASZT, koh-v-asz-t) áth. m. *kohvaszt-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*. Balaton vidékén am. forró vizzel valamit leönt, pl. a marhapaczalt, hogy könnyebben meg lehessen tisztítani, vagy a vesszőt, hogy hajlékonyabb legyen. V. ö. KOVASZT, KÖVESZT.

KÓJ, l. KÓLY.

KOJSÓ, falu Szepes m.; helyr. *Kojsó-ra*, —*n*, —*ról*.

KÓK, (ko-og) elvont törzsök. L. KÓKA, KÓKAD, KÓKÁL, KÓKÁZ. A székelyeknél önálló szó, illetőleg fn. is; melynek tárgyesete : *kókot*. Kriza J. szerént am. botyikó (butikó v. botkó). Innen *kókos pálcza*, a végén, ahol fogják, csont vagy réz butikós.

KÓKA, (1), (ko-og-a) fn. tt. *kókát*. 1) Szőlőnek kacsa, fogódzó görbe szára. Azonos *kocsány, kacs* szókkal. Gyöke a görbeséget jelentő *ko* v. *kó*, melyből lett az elavult gyakorlatos *ko og, kóg, kóga, kóka*. 2) Hangutánzó, melyből *kókál, kókányoz*, és *kókonya* erednek.

KÓKA, (2), falu Pest m.; helyr. *Kóká-ra*, —*n*, —*ról*.

KÓKAD, (1), (kók-ad) önh. m. *kókad-tam*, —*tál*, —*ott* v. – *t*. Mondják általán gyöngébbféle növényről, midőn lankadva meggörbed, lekonyúl. Gyöke a görbedést jelentő *ko*; elemezve : *ko og, kóg, kógad, kókad*.

KÓKAD, (2), falu Bihar m.; helyr. *Kókad-ra*, —*on*, —*ról*.

KÓKADÁS, (kók-ad-ás) fn. tt. *kókadás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Lekonyulása a gyönge növényeknek.

KÓKÁL, (ko-og-a al) áth. m. *kókál-t*. Dunán túl, különösen Veszprémben és Szalában am. a fáról a gyümölcsöt, nevezetesen a diót póznával leveri; továbbá ugyanott *tojást kókálni*, am. a husvéti piros tojásokat próba végett, melyik erősebb, összekoczintani. A székelyeknél : *konkoczélni*. Szélesb ért. valakit *megkókálni*, am. jól megverni, doronggal ütögetni, különösen a fejére verni. Átv. értelemben ellenvélemény nyilvánitása által összekoczczanni. Gyöke a hangutánzó *ko*, törzsöke pedig *kóka*, melyben a gyakorlatot jelentő *k* hang *g*-ből alakúlt által. V. ö. KÓKA.

KÓKÁLÁS, (ko-og-a-al-ás) fn. tt. *kókálás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Póznával leverés; doronggal ütögetés; összekoczintás, összekoczczanás. V. ö. KÓKÁL.

KÓKÁNY, (ko og-a-any); KÓKÁNYOZ, (ko-og-a-any-oz) l. KÓKA; KÓKÁL.

KÓKÁZ, (ko-og-a-az) áth. m. *kókáz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Valakit üstökénél fogva ránczigál. Minthogy akit hajánál rángatnak, annak feje meg-meg *kókad*, azaz meg-meg görbed; innen ezen szónak alapértelme : görbeszt.

KÓKÁZÁS, (ko-og-a-az-ás) fn. tt. *kókázás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Üstökénél fogva ránczigálás.

KÓKIS, tájdivatos; l. KAKAS.

KÓKKAD, l. KÓKAD.

KOKÓ, KÓKÓ, (kok-ó) fn. tt. *kokót*. Gyermekbeszédben am. tojás, pete; máskép : *kukó*.

KOKOJCZA, (kok-oj-cza) fn. tt. *kokojczát*. Az afonyák nemhez tartozó növényfaj, melynek levelei

tojásdadok; máskép *kokojza*, *kukojza*, és *fekete afonya*. (Vaccinium Myrtillus). Törzse a tojást jelentő *kokó* v. *kukó*.

KOKOJZA, KOKOLYZA, l. KOKOJCZA.

KÓKONYA, (kók-ony-a) fn. tt. *kókonyát*. Különféle hideg eledel, melyet a római katholikusoknál husvét vasárnapon meg szoknak szentelni. Minthogy ezek között úgy szólván lényeges dolog a husvéti piros tojás, s gyermeknyelven *kokó* v. *kókó*, az Őrségben pedig általában is *kuku* (Vass József szerént) tojást jelent: innen valószinü, hogy ettől mint legjelesebb résztől vette nevét az egész.

KÓKONYASZENTELÉS, (kókonya-szentelés) ösz. fn. A kókonya nevü eledelnek husvétkori megszentelése.

KÓKOS, (kók-os) mn. tt. *kókos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. L. KÓK alatt.

KÓKÓS, fn. tt. *kókós-t*, tb. *—ok*. Csalóközi tájnyelven am. bamba, félénk, együgyü, nyomorék gyerek, kukkó, honnan a *csalóközi kukkó* nevezet. Ormánságban *kukma* am. bámész. Tehát valamennyi *kuk* vagy *kukk* gyöktől ered.

KOKSÓ-BAKSA, falu Abaúj m.; helyr. *—Baksá-ra*, *—n*, *—ról*.

KOKSÓ-MINDSZENT, falu Abaúj m.; helyr. *—Mindszent-re*, *—én*, *—ről*.

KÓKUS, l. KÓKUSFA.

KÓKUSDIÓ, (kókus-dió) ösz. fn. A kókusfa gyümölcse. V. ö. KÓKUSFA.

KÓKUSFA, (kókus-fa) ösz. fn. A pálmák neméhez tartozó, s meleg tartományokban, különösen Egyiptomban tenyésző fa, mely igen magasra nő, és hosszukás gömbölyü nagy gyümölcsöt terem, melynek igen kemény háromszögü magva van, s ennek belsejében kellemes édességü nedv foglaltatik.

KÓKUSOLAJ, (kókus-olaj) ösz. fn. Olaj, a kókusfa gyümölcséből.

KOL, elvont gyök. Azonos *kól* törzsökkel.

KÓL, (ko-ol) elvont törzsök. Rokon *kol* v. *kal* gyökkel. L. KÓLÁL, KÓLDUL, KÓLDUS.

KOLÁKA, l. KALÁKA.

KÓLÁL, (kól-a-al) önh. m. *kólál-t*. Dunán túli tájszó, s am. ide-oda járkál, görbe utakon csavarog. Mondják szélről is, midőn rendetlenül változó irányban fú. Gyöke a görbeséget jelentő *ko* v. *kó*, innen *kól* elavult ige, ebből *kóló*, *kóla*, azaz görbedő, pl. *kelekóla szarvu ökör*, melynek tekervényes szarvai vannak. V. ö. KAL, 2).

KÓLÁLÁS, (kól-a-al-ás) fn. tt. *kólálás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Ide-oda járkálás, csavargás.

KOLBÁSA, falu Zemplén m.; helyr. *Kolbásá-ra*, *—n*, *—ról*.

KOLBÁSZ, (1), fn. tt. *kolbász-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Széles ért. hurka, vagyis állatok belébe töltött tápszer, holmi öszvevagdalt húsokból, szalonnából stb., melyet sütve, főzve, vagy füstölve szokás használni. *Húsos*, *májas*, *kásás*, *véres*, *halas*, *pohánkás kolbász*. *Vastag*, *vékony*, *hosszú*, *rövid kolbász*. *Kolbászt tölteni*, *füstölni*. Szükebb és szokottabb ért. apróra vagdalt hússal, szalonnával, s bizonyos fűszerekkel töltött bél, melyet főképen sütve vagy füstölve éldelnek. *Hentes kolbász*, mely disznóhúsból készül. *Foghajmás*, *czitromos kolbász*. *Marhahúsos kolbász*. Ez értelemben különbözik a *hurká*-tól, melynek lényegét más tápszerek teszik. A kolbászról, mint a magyar nép kedves eledeléről, több közmondások divatoznak. *Hosszú kolbász jó, s a kurta predikáczió*. *Kolbászszal hajigál a szalonnára*. *Jó dolog van ott, véres kolbász esik*. *Borral mosdik, kolbászszal törölközik*. *Kolbászszal fonják a sövényt, sódarral támogatják*. (János pap országában. Eszményi ország) stb. Átv. ért. akármily test, melynek kolbászhoz hasonló alakja van, különösen az igen megvert, megostorozott bőrön fakadó hosszukás keményedés. Mi e szó eredetét illeti, gyöke *kol* legközelebb rokon a *kal* gyökkel, mely számos szavainkban kerekdedet, gömbölyüt vagy görbedőt jelent; a kolbász is Dunán túl több vidéken: *kalbász* (= kal-ab-ász?). V. ö. KAL. A törökben *kül bászdï* am. rostélyos sült, t. i. a franczia *carbonnade* Hindoglu szerént, ki azt két szónak irja; alkalmasint öszvetéve *kül* (= hamu) és *bászdï* (= nyomott, nyomódott) szókból; tehát szószerént, mintegy: hamura nyomott, azaz (tüzes) hamun sült. Ezzel a magyar ‚kolbász' név annyiban öszveüt, mert a magyar a kolbászt közönségesebben hússal tölti, és sülten vagy füstölten élvezi. Megvan a szláv nyelvekben is: *kalbásza*, *klobásza* alakokban.

KOLBÁSZ, (2), puszta a Nagy-Kunságban; helyr. *Kolbász-ra*, *—on*, *—ról*.

KOLBÁSZBŰZ, (kolbász-bűz) ösz. fn. A kolbásznak, kivált sültnek, sajátságos szaga. Átv. ért. fenyegető verésnek gyanítása, sejtése. *Érezvén a kolbászbüzt, odább állott. A kolbászbüz megütötte az orrát.*

KOLBÁSZFŰSZER, (kolbász-fűszer) ösz. fn. Különféle fűszerek, pl. bors, majoránna, foghajma, melyeket a kolbásztöltelékbe keverni szoktak.

KOLBÁSZHÚS, (kolbász-hús) ösz. fn. Kolbász töltelékeül apróra vagdalt hús.

KOLBÁSZKA, (kolbász-ka) kicsinzett fn. tt. *kolbászkát*. Kicsi kolbász.

KOLBÁSZLÉ, (kolbász-lé) ösz. fn. Lé, melyben a kolbászt kifőzik, vagy azon zsiros lé, melylyel a kolbászt leöntik, továbbá azon lé is, mely magában a kolbászhúsban vagyon.

KOLBASZÓ, falu Zemplén m.; helyr. *Kolbaszó-ra*, *—n*, *—ról*.

KOLBÁSZOS, (kolbász-os) mn. tt. *kolbászos-t*, v. *—at*, tb. *—ak*. 1) Kolbászt tartó; azt áruló; azzal bővelkedő; azzal készített. *Kolbászos rúd a kamarában*. *Kolbászos hentes*. *Kolbászos bolt, kamara*. *Kolbászos káposzta*. 2) Átv. ért. kolbászhoz hasonló kidudorodásu. *A vastag szíjostortól kolbászos lett az ökör háta*.

KOLBÁSZOSODIK, (kolbász-os-od-ik) k. m. *kolbászosod-tam*, —*tál*, —*ott*. Átv. ért. kolbászos alakot ölt, oly hosszukásan kidudorodik, mint a kolbász. *A nagy erőködésektől kolbászosodnak a lábszár erei, inai.*

KOLBÁSZTÖLTŐ, (kolbász-töltő) ösz. fn. Szaruból vagy más anyagból készített csőalakú eszköz, melyen az apróra vagdalt húst, vagy más tölteléket a bélbe tologatják.

KOLBÓCZ, falu Zemplén m.; helyr. *Kolbócz-ra*, —*on*, —*ról*.

KOLCS, fn. tt. *kolcs-ot*, harm. szr. —*a*. Erdélyies kiejtéssel, a közönségesebb divatú *kulcs* helyett. L. KULCS.

KOLCSAG, l. KÓCSAG, KÓCSAGTOLL.

„Csákóján lebegő kolcsag emelkedik.“

Berzsenyi.

KOLCZ, fn. tt. *kolcz-ot*, harm. szr. —*a*. 1) A bársonyszövetnek legaljasabb faja. Rokon a *kócz* szóval, minthogy a kolcz nem egyéb, mint a bársonykelmének kócza. Az *ó*, *ő*, a foghangok előtt szereti fölvenni az *l*-et. 2) lásd KOLTY.

KOLCZÉR, falu Kővár vidékén; helyr. *Kolczér-ra*, —*on*, —*ról*.

KÓLDÚL, KOLDUL, (kól-d-úl) önh. m. *kóldúl-t*. A Müncheni codexben a szóképzés szabályai szerént helyesebben: *koldol*. Dunán túl kivált szokásban van az *ol öl* képzőü igéket *ul ül* hangon ejteni. A *koldol* is ily nyelvszokás szerént lett: *koldul*. Szoros ért. mondják oly szegényről, kit koldusnak hivunk, ki szükséges élelmi szereket, mint kegyes adományokat, másoktól kéreget. *Házról házra, faluról falura, út mellett, utczaszögleten, templom előtt koldulni*. Használtatik tárgyesettel is. *Kenyeret, zsirt, lisztet, pénzt koldulni*. Szélesb és megvető ért. sürgetve, magát elvetve, vagy esengve kér valamit. *Hivatalt koldulni. Szerelmet koldulni.*

„Oldala mellé borultam,
Szájából szép szót koldultam.“

Vitkovics.

Megvan a szláv nyelvekben is. Némely szójárás szerént *kódul*, mely törzsére (kód vagy kod) s eredeti jelentésére nézve is egészen azonos a föntebbi szóval. V. ö. KOLDUS.

KOLDÚLÁS, KOLDULÁS, (kol-d-ul-ás) fn. tt. *koldulás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Kéregetés, melyet valaki mint koldus viszen véghez. V. ö. KOLDÚS. *Koldulásból élni. Koldulásra jutni.* Megvető ért. oly embernek kéregetése, ki tolakodva, különféle fogásokkal csikar ki valamit. *A házról házra hordott sorsjegyek árulgatása nem egyéb czifra koldulásnál.*

KOLDULGAT, (kol-d-úl-g-at) önh. és gyak. m. *koldúlgat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *koldúlgass*. Folytonosan vagy gyakran koldúl. *Az égettek koldúlgatnak az egész vidéken.* Használtatik tárgyesetes névvel is. *A kórház számára pénzt koldúlgatni.* V. ö. KOLDÚL.

KOLDULGATÁS, (kol-d-ul-g-at-ás) fn. tt. *koldulgatás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Folytonos vagy gyakori koldulás, kéregetés. *Családját koldulgatásból táplálni. Mindennapi kenyerét koldulgatással keresni.*

KOLDUS, KOLDÚS, fn. tt. *koldus-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Különböző tájszokások szerént változva: *kóldús, kuldús, kódus, kódis*, Nyitravölgyén van *kédus* is. A Müncheni codexben *koldos*, Pestinél *kódos*, Erdősinél *kuldus*. Gyöngédebb kifejezéssel: *kéregető*. Ezen nevek két különböző törzsökből látszanak eredni: egyik *kod*, mely megvan a székelyeknél divatozó *kodoz* igében, s am. éhében ide-tova járva eledelt keres, pl. a lovak valamely sovány mezőn. Szeged tájékán is *kodulni* (kodolni) am. éhezni. Hangra és értelemre rokona *kódor*, *kódorog*, azaz csavargó, csavarog. Ezen *kod*, megnyujtva *kód* törzsből gyakorlatos *os* képzővel lett *kodos, kódos*, változattal *kódus, kódis*, mint: lapos lapis, körös köris. Persa nyelven: *geda* v. *gada*. A *koldus, koldos* szókban tehát, vagy az *l* oly közbevetett, mint tájszokásilag a *csolka, csolk, szölke, móld* szókban, *csók, csóka, szöke, mód* helyett; vagy a törzsök *kol*, melyből lett *kol-d, kol-d-ol, kol-d-os, koldúl, koldús*. V. ö. KOL; KAL. Koldus szoros ért. jelent oly ügyefogyott szegényt, ki minden vagyon nélkül szükölködvén, kénytelen mások adakozására támaszkodni, s az élet szükségeit kéregetve megszerezni. *Vak, sántabéna, vén koldus. Házaló, utczán ülő, templom ajtajában álló koldus. Kenyeret, pénzt, ruhát adni a koldusnak. Koldustól a botot kérni*, olyat kérni valakitől, mi nélkül el nem lehet.. *Szegény a koldus, ha király is neve.* (Km.). *Minden koldus a maga botját dicséri.* (Km.). *Nem fél koldus a tolvajtól.* (Km.). *Kis koldus nagy bottal jár.* (Km.). *Szemérmes koldusnak üres a táskája.* (Km.). *Nyomorult koldus az, aki egy házat el nem tud kerülni.* (Km.). *Már a koldus is harmadik faluban jár*, azaz már régen megviradt (a későn kelőnek mondják). Szélesb ért. oly ember, ki előbbi állásához képest nyomorú, szegény sorsra jutott. *A tüz, árvíz, háború koldussá tette őt. Egy koldusból kettő lesz*, ha szegény szegénynyel házasodik. Átv. ért. oly ember, kinek testi épsége annyira megromlott, hogy képtelen kézi munkával kenyerét keresni, vagy ha különben vagyonos is, de testileg nyomorék. *A háború sok katonát koldussá tesz. Fiatal katonából válik a vén koldús.* (Km.).

KOLDUSASSZONY, (koldus-asszony) ösz. fn. Asszony, ki koldulásból él.

KOLDUSBIRÓ, (koldus-biró) ösz. fn. A társaságilag rendezett koldusseregnek főnöke, pl. elüljáró a szegények intézetében lakó koldusok között, ki a bejött köz alamizsnát elosztja, ki aprólékos ügyekben rendelkezik stb. Megvető ért. valamely szegényebbféle intézet elüljárója, főnöke.

KOLDUSBOT, (koldus-bot) ösz. fn. Bot, melyet koldus hordoz. Képes ért. kolduság, szegénység, kéregetés. *Koldusbotra jutni, szorulni.*

KOLDUSCSIPA, (koldus-csipa) ösz. fn. Átv. ért. enyvnemü kiforradás némely fákon, különösen szilva-, megy-, cseresznyenemüeken.

KOLDUSCZINÉGE, (koldus-czinége) ösz. fn. Hamuszin tollu czinegefaj, máskép: *molnárczinege.* V. ö. CZINÉGE.

KOLDUSEMBÉR, (koldus-ember) ösz. fn. Kolduló férfi, különböztetésül a *koldusasszonytól, gyerektől, leánytól.*

KOLDUSÉNEK, (koldus-ének) ösz. fn. Ének, melylyel a koldusok kéregetnek, különösebben e szavak: adjanak, adjanak, amit Isten adott. *Egy hangu, mint a koldus ének.* (Km.).

KOLDUSFIÚ, (koldus-fiú) ösz. fn. Figyermek, ki koldulni jár, vagy koldusapának fia.

KOLDUSFŰ, (koldus-fü) ösz. fn. l. ADÁZ.

KOLDUSGYERÉK, (koldus gyerék) ösz. fn. Koldus szüléktől származott, vagy koldulásból élő gyermek. *Annyi, mint pokolban egy koldusgyerek.* (Km.).

KOLDUSGYERMÉK, l. KOLDUSGYERÉK.

KOLDUSKÁSA, (koldus-kása) ösz. fn. Hurkatölteléknek való köleskása, melyet abárlólében főznek ki.

KOLDUSKENYÉR, (koldus-kenyér) ösz. fn. Betü szerént am. kenyér, melyet a koldusok alamizsnául kapnak. Átv. ért. szegény életmód, mely szerént valaki másnak kegyelméből tengeti életét. *Kolduskenyéren tengődni.*

KOLDUSKEVÉLY, (koldus-kevély) ösz. mn. Mondják oly szegényről, illetőleg koldulásból élőről, ki nemes származása vagy más képzelt jelessége miatt rátartja magát.

KOLDUSKEVÉLYSÉG, (koldus-kevélység) ösz. fn. Szegény embernek nevetséges rátartása, hegykesége.

KOLDUSKUNYHÓ, (koldus-kunyhó) ösz. fn. Szegényféle rongyos hajlék, milyenben koldusok vagy igen szegény emberek szoktak lakni.

KOLDUSLÁB, (koldus-láb) ösz. fn. Átv. ért. bizonyos tésztanemű étek. Mikes, Törökországi Levelek, 206. l.

KOLDUSLEÁNY, (koldus-leány) ösz. fn. Kolduszüléktől származott, vagy életét koldulással tengető leány.

KOLDUSLEVES, (koldus-leves) ösz. fn. Koldusoknak alamizsnaként osztogatott leves. Átv. ért. úgynevezett rongyos tésztával készített levesétel.

KOLDUSNÉP, (koldus-nép) ösz. fn. Szoros ért. koldusokból álló embercsoport. Szélesb ért. szegény, szükölködő, nyomorultan tengődő nép. *Ezen falut koldusnép lakja. Ily koldusnépen lehetetlen megvenni az adót.*

KOLDUSNŐ, l. KOLDUSASSZONY és KOLDUSLEÁNY.

KOLDUSPÉNZ, (koldus-pénz) ösz. fn. Apró pénz, melyet a koldusoknak szokás osztogatni. Átv. ért. valaminek igen hitvány ára, vagy oly csekély bér, melyet inkább alamizsnául kell venni, mint érdemlett jutalmul.

KOLDUSRUHA, (koldus-ruha) ösz. fn. Rongyos, kopott, elviselt ruha, czondora, milyenben a koldusok járnak.

KOLDUSSÁG, (koldus-ság) fn. tt. *kolduság-ot*, harm. szr. —*a*. A legszegényebb állapot, melyben valaki koldulni kénytelen. *Kolduságra jutni.* Szélesb ért. a koldusok állapotához hasonló szükölködés, szegénység.

KOLDUSSZEGÉNY, (koldus-szegény) ösz. mn. Oly szegény, mint valamely koldus.

KOLDUSTANYA, (koldus-tanya) ösz. fn. Szegényes lak, melyben több koldus él együtt; vagy oly hely, hol a koldusok bizonyos időben, pl. bucsú, vásár alkalmával öszve szoktak gyülni.

KOLDUSTARISZNYA, (koldus-tarisznya) ösz. fn. Tarisznya, melybe a koldus az alamizsnában kapott élelmi szereket rakja. *Ő is koldustarisznyát akaszthat nyakába*, azaz koldulni mehet.

KOLDUSTÁSKA, (koldus-táska) ösz. fn. l. KOLDUSTARISZNYA.

KOLDUSTETŰ, (koldus-tetű) ösz. fn. Átv. ért. a sulyomszurdancs v. királydinnye nevü növénynek ragadós magva; ahonnan magát az egész növényt is nevezik ekképen. V. ö. SULYOMSZURDANCS.

KOLDUSVADÁSZAT, (koldus-vadászat) ösz. fn. A csavargó, kivált ál koldusok üzőbe vevése, és befogása.

KOLDUSVEZETŐ, (koldus-vezető) ösz. fn. Személy, ki vak vagy sántabéna koldust vezet.

KOLEDA, fn. tt. *koledát.* A latin *collecta* szóból alakult. Bizonyos czélra, vagy személyek számára szánt adakozások gyüjtése házanként. *Koleda valamely templom vagy iskola épitésére. Koleda a kántor számára.*

KOLEDÁL, (koleda-al) önh. és áth. m. *koledál-t.* Bizonyos czélra, vagy személy, vagy testület számára házanként adományokat gyüjtöget. *Koledálni a templom megujitására. Koledálni a kórház, a szegény kolostor részére. Néhutt három királyok hetében koledálni jár a pap.* V. ö. KOLEDA.

KOLIBRI, (délamérikai név), lásd: VIRÁGMADÁR.

KÓLIKA, (görög szó: *κόλικη*, t. i. *νόσος*), tt. *kólikát.* Magyarul: hasrágás, hasesikarás.

KÓLIKÁS, (kólika-as) mn. tt. *kólikás-t* v. —*at*, tb. —*ak;* mint fn. tárgyesete: *kólikás-t*, tb. —*ok.* Hasrágásban szenvedő.

KOLLANCS, l. KULLANCS.

KOLLANG, Szabó D. szerént am. galand (s hihetőleg ebből is módosult), kanaf.

KOLLANT, l. KULLANT.

KOLLÁR, fn. tt. *kollár-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Mátyusföldén, a palóczoknál és barkóknál am. kerékgyártó vagy németesen bognár. Azonos a tót *kolár* szóval, melynek törzsöke *kol*, kereket jelent.

KOLLÁT, fn. tt. *kollát-ot*, harm. szr. —*ja*. 1) Üstfa, melyre a főzőüstöt vagy bográcsot akasztják. Székely szó. 2) Pápa vidékén am. böjt. (Matics Imre). 3) Szintén a székelyeknél, két kemény fa karika, lyukakkal ellátva, melyekben a szijgyártó a bőrt töreti. Elemezve : *korlát*. V. ö. KORLÁT v. KORLAT.

KOLLÁTH, falu Tolna m.; helyr. *Kolláth ra*, —*on*, —*ról*.

KOLLÁTSZEG, falu Szala m.; helyr. *Kollátszeg-re*, —*én*, —*ről*.

KOLLÁZÁS, (kolla-az-ás) fn. tt. *kollázás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Nyitra völgyében, Pogrányban és vidékén falusi legények játéka. Másutt : *ördögló*, *ördöglomba*, *ördög szekere*. L. ezeket.

KOLLINT, áth. m. *kollint-ott*, htn. —*ni* vagy —*ani*. 1) Bottal vagy más ütőszerrel üt, megüt. *Fejbe kollintották őt*. 2) Szép szerével lop, elcsip valamit, csillent.

KOLNA, fn. tt. *kolnát*. Présház a szőlőben. Tájszó. Persául *khón*, *kháne* am. ház, hajlék. (domus, mansio, tentorium stb. Vullers).

„Szép vagy te kolna, Ménes oldalán.“
Vörösmarty.

KOLOKÁN v. KOLOKÁNY, fn. tt. *kolokán-t*, tb. —*ok*. A kétlakiak, tizenkét hímesek közől való vizi növény, melynek legnevezetesebb faja az *ímergyökér*, *ímerkolokán* (Stratiotes aloides) virágzás előtt a víz fenekén ül; virágzani a víz színére feljő; virágzás után ismét fenékre száll. Erdélyben Kassai J. szerént : *vizi artícsóka* a neve, s ‚koloka‘ v. ‚kolokány‘ szó a Pliniusnál előforduló *colocasia* (egyiptomi vízi bab) szótól eredett volna. Néhutt : *karakány*, s a mennyiben Gönczy Pál szerént levele kardalakú, háromélü, tüskefogakkal fürészelt, akkor ‚karcz‘ törzstől is származtathatnók.

KOLOM, falu Vas m.; helyr. *Kolom-ba*, —*ban*, —*ból*.

KOLOMP, hangutánzó fn. tt. *kolomp-ot*, harm. szr. —*ja*. 1) Képzése és alakja olyan mint a *doromb*, *csörömp*, *zörömb* hangutánzóké. Hengerded, de kevessé lapított oldalu, kis haranghoz hasonló öblös mü pléhből vagy más érczkeverékből, belül függő ércznyelvvel ellátva, milyet az ökrök, kosok, s más barmok nyakára szokás kötni, különösen, melyek a többit vezetik. Átv. ért. jelent vállalatbeli jelet vagy elsőséget. *Ő hordja a kolompot*, azaz ő megy előre, ő áll a vállalat élén. *Felkötni a kolompot*, am. vezérként bizonyos vállalatba kapni, és azt utánzásul nyilván hirdetni. *Ahol a kolompot találják*, *mást is keresnek ott*. (Km.).

KOLOMPÁR, (kolomp-ár) fn. tt. *kolompár-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*ja*. Vas és réz pléhből különféle eszközöket, edényeket, pl. üstöt, bográcsot készitő kézmíves, bádogos. Nevét vagy onnét vette hogy eredetileg és főkép kolompokat készitett, vagy közvetlenül hangutánzó, mint a rokonhangu és értelmü német *klampferer*, továbbá a magyar *kalapál*, *kalapács*, szláv *klopati*, *klopacs*, héber *kalapat* stb.

KOLOMPÁRMUNKA, (kolompár-munka) ösz. fn. Oly kézmü, melyet kolompár készit, mint : tepsi, üst, kolomp, bográcz stb.

KOLOMPÁROS, (kolomp-ár-os) fn. A *kolompár* szóból *os* toldalékkal alakult, mint : *csaplár*-ból csapláros.

KOLOMPÉR v. KOLOMPIR, a német *Grundbirne* után módosított szó, valamint a *krumpli*, *kurumpli* is. Máskép : *burgonya*, *csucsorka*, *földi alma*, *pityóka*; tréfásan : *svábtök*, *kulyatök*. Lásd : BURGONYA.

KOLOMPOL, (kolomp-ol) önh. m. *kolompol-t*. Kolompot zörget. *Kolompolnak a vezérökrök, a vezérürük*. Szélesb ért. valamely tompán és vastagon visszhangzó testet ütöget. Átv. és megvető ért. mondják kisebbféle vagy nagyobb harangokról is. *Az istenadták egész nap kolompolnak az ember fülébe*.

KOLOMPOLÁS, (kolomp-ol-ás) fn. tt. *kolompolás-t*, tb. —*ok*. Kolompzörgetés, kolomprázás.

KOLOMPOS, (kolomp-os) mn. tt. *kolompos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Aminek nyakára kolomp van kötve. *Kolompos ökör*, *ló*, *ürü*. Mint főnév (tt. —*t*, tb. —*ok*) jelent nyáj- vagy csordavezetőt, melynek nyakán kolomp van, pl. a juhok kolomposa rendszerént ürü, az ökrök kolomposa az, mely után a többi lenginkább szeret menni. Átv. ért. valamely vállalatnak feje. *Ha felkötötted a kolompot, tehát rázd*, azaz : ha valamely vállalatnak élére álltál, tehát üzd, folytasd. *A lázadás kolomposait elfogni. Néha a kolompost is elérándítják*. (Km.).

KOLOMPOZ, (kolomp-oz) áth m. *kolompoztam*, —*tál*, —*ott*. L. KOLOMPOL.

KOLON, falu Nyitra m.; helyr. *Kolon-ba*, —*ban*, —*ból*.

KOLONCZ, (kolon-cz v. kol-on-cz) fn. tt. *koloncz-ot*. Fordítva : *czolonk*, vékony hangon : *kölöncz*, *czölönk*. Szoros ért. valamely testhez kötött, s arról fityegő darab fa, pl. tuskó, vagy vastagabbféle szeg, czövek. Kolonczot akasztanak a kútgém végére, hogy azt aláhúzza. Kolonczot kötnek a pusztai komondorok nyakára, hogy az ocsó nyulak után ne futhassanak. Nevét vagy tompán kongó zörgő hangjától vette, vagy *kol* (am. ide-oda mozog) gyöktől. Rokon vele a német *Klunker*, és *Klotz* is. Mivel pedig a kolonczok egyik neme buczkós, tuskós, innen jelent csomót, göcsöt, buczkót, bunkót is.

KOLONCZOS, (kolon-cz os) mn. tt. *kolonczos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. 1) Amihez koloncz van kötve. *Kolon-*

czos kútgém, ajtó, kapu. Kolonczos komondor, kuvasz. 2) Buczkós, csomós. V. ö. KOLONCZ.

KOLONICZA, falu Zemplén m.; helyr. *Koloniczá-ra, —n, —ról.*

KOLONTÁR, (1), l. KORONTÁR.

KOLONTÁR, (2), falu Veszprém m.; helyr. *Kolontár-ra, —on, —ról.*

KOLONTOS, (kol-on-t-os, azaz kal-and-os) mn. tt. *kolontos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Székely tájszó am. kalandozó eszü, bóderga.

KOLONTOSKODIK, (kol-on-t-os-kod-ik) k. m. *kolontoskod-tam, —tál, —ott.* Székelyesen szólva am. bolondoskodik, féleszüen viseli magát. *Annyit ne kolontoskodj, leyyen eszed immár ecczer.* Székely szólásmód. (Kriza J. gyüjt.).

KOLOP, fn. tt. *kolop-ot*, harm. szr. *—ja*. A magyar kártyajátékban am. *felső*, szokottabban : *filkó*. Innen : *tök kolop* am. tök filkó. E névmás rokonhangu magyar szókkal fogalmi rokonságban nem levén, idegennek látszik. Az oroszlengyelek nyelvén *chlop, cholop* am. legény vagy férfi. S hihetőleg ebből kölcsönöztetett. Egyébiránt magyar *filkónk* úgy is levén, kolopra nincs szükségünk.

KOLOS, (1), férfi és női kn. tt. *Kolos-t*, tb. *—ok*. Claudius; és Claudia. Molnár Albert szerént továbbá a Benigna asszony imakönyvében : Scholastica.

KOLOS, (2), erdélyi mváros Kolos m.; helyr. *Kolos-ra, —on, —ról.*

KOLOSMA, fn. tt. *kolosmát*. Erdélyi szó, és Szegeden is divatos; jelent keresztelési ajándékot, melyet a keresztszülék a keresztgyermeknek adnak, különösen üngöcskét. A latin-görög *chrisma* szóból alakult. Telegdinél ez értelemben *korosma*. Tehát kolosma nem egyéb, mint a keresztelési *szent kenet* emlékére adott ajándék.

KOLOSMEGYE, (kolos-megye) l. KOLOSVÁRMEGYE.

KOLOS-MONOSTOR, erdélyi falu Kolos m.; helyr. *—Monostor-ra, —on, —ról.*

KOLOSS, falu Nyitra m.; helyr. *Koloss-ra, —on, —ról.*

KOLOSTOR, KOLOSTORI, l. KLASTROM, KLASTROMI.

KOLOSVÁR, (Kolos-vár) ösz. fn. tt. *Kolosvár-t*. Erdély fővárosa; és falu Vas m.; helyr. *Kolosvár-ra, —t* v. *—tt* v. *—ott, —ról.*

KOLOSVÁRI, (kolos-vári) ösz. mn. Kolosvárra való, oda tartozó, arra vonatkozó stb. *Kolosvári ember. Kolosvári káposzta.*

KOLOSVÁRMEGYE, (Kolos-vármegye) ösz. fn. Erdélynek egyik vármegyéje, a régtől úgy nevezett magyarok földén.

KOLOZSNÉMA, falu Komárom m.; helyr. *—Némá-ra, —n, —ról.*

KOLT, hangutánzó *koltant* s *koltog* szókban; rokon a német *klopf-en* szóval.

KOLTA, falu Vas megy.; helyr. *Koltá-ra, —n, —ról.*

KOLTANT, (kolt-an-t) áth. m. *koltant-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*, par. *—s*. Törzsöke a hangutánzó *kolt*, azaz tompa vastag hangon *kong*, tehát *koltant* am. ütés által ily hangon hangoztat valamit, pl. kaput, ajtót. V. ö. KOLTOG.

KOLTHA, falu Komárom m.; helyr. *Kolthá-ra, —n, —ról.*

KOLTÓ, falu Kővár vidékében; helyr. *Koltó-ra, —n, —ról.*

KOLTOG, (kol-t-og) önh. és gyak. m. *koltog-tam, —tál, —ott.* A Müncheni codexben : *koltag*, némely tájakon mai szokás szerént : *kótog. Koltagjátok, és megnyittatik tünektek. És koltagónak megnyittatik.* (Münch. cod. Mát.). Koltogni v. koltagni annyit tesz, mint kopogni, koczogni, pl. ajtón, kapun, ablakon stb. V. ö. KOLTANT és KOTYOG.

KOLTY, fn. tt. *kolty-ot*, harm. sz. *—a*. Gömbölyü fejü, zömök, rövid testü halnem. (Gobius gobio). Gyökeleme a kerekded gömbölyüt jelentő *ko*, lágyabban *go*, mely megvan a *gomb, golyó* stb. szókban. *Kolty* am. *golty*, azaz golyóalaku. Ezen fogalom szerént alakult a latin *gobio*, és a német *Grop, Groppen.*

KÓLY, falu Bihar m.; helyr. *Kóly-ba, —ban, —ból.*

KÓLYA, elavult fn. tt. *kólyát*. Talyiganemü két kerekü kis kocsi, és gyaloghintó. Egy eredetünek látszik a latin *carruca, carrus, currus*, német *Karren*, cseh, lengyel *kara* stb. szókkal.

KOLYIBA, tájdivatos, *kaliba* helyett; l. ezt.

KÓLYIKA, KÓLYIKÁS, lásd : KÓLIKA, KÓLIKÁS.

KOM, 1) vastag, tompa hang, melyből *komman, kommant* hangutánzók erednek. 2) Jelent görbe hajlást, kanyarodást vagy gömbölyüséget a *komoly, komor, komondor, komp, komló* szókban, és származékaikban. Legközelebbi rokona *kon*, mely a *konkoly, koncz, kondor* szókban nem egyéb, mint átalakult *kom*. Rokon vele : *gom, gon*, s vékony hangon : *köm, kön, göm, gön.*

KOMA, fn. tt. *komát*, harm. szr. *komája* v. *komja*, pl. régente is : „Nyiry András the k(egyelme)d komja.“ Levél 1556-dik évből. (Szalay Á. 400 m. levél.). 1) Eredeti tulajd. ért. így nevezik a keresztelt gyermek szülei azon férfit vagy nőt, ki gyermeköket keresztvizre tartotta. *Keresztkoma. Komám uram, komám asszony.* Mint czím viszonyos, azaz a gyermek szülei és a keresztszülék komázzák egymást. Ezen viszony sajátságos magyar szokás szerént kiterjed e két család minden tagjaira. *Kis komám, nagy komám.* Hasonló viszony és czím keletkezik a római katholikusoknál a bérmálás szentsége által is. 2) Minthogy a komai eljárás eredménye rendesen paszita, lakoma, családi vigalom szokott lenni, hol az örömapa, és a kedves koma között vidám, tréfás, enyelgő szóváltások történnek : innen a koma jelent átv. ért. tréfás,

elmeskedő, jókedvü embert. *Ő tiszta koma, egész tréfából áll. Nagy koma ember ő. Kötve kell hinni a komának.* 3) Több vidékek szokása szerént így nevezik egymást a leánypajtások, kik bizonyos időben, pl. husvétkor egymásnak úgynevezett *komatálat* küldenek tojással, kalácscsal stb. Ugyanily pajtássági viszony van a legények és leányok között. Végre általán a magyar ember komájának mondja mind azt, kivel tréfálni szeret vagy lehet. Itt rejlik oka annak, hogy a magyar annyi idegen népek közől egyedül a czigányt czímezi komának, mert ezzel, mint legelménczebbel leginkább szeret tréfálni, komázni. Némely tájakon, különösebben a székelyeknél : *komé.* Eredetét némelyek szerént a latin *compater*-től vette, innen van a tót *kmoter*, s hihetőleg az illir, vend *kuma*, szerb *kum*, finn *kummi* is.

KOMAASSZONY, (koma-asszony) ösz. fn. Nőszemély, ki valakinek gyermekét keresztvízre tartotta, legyen az férjnél, özvegy vagy hajadon. Különös, hogy midőn a férfinak így szólunk : *komám uram*, a nőnek nem mondjuk *komám asszonyom*, hanem csak *komám asszony. Hugom asszony, ma menyasszony, holnap asszony, holnap után komám asszony.* (Népdal). Az ismerős házi czigánynőt a köz magyar komaaszonynak hivja. *Hozott-e meszelőt komaasszony? Vessen keed kártyát komaasszony.* A nép nyelvén öszvehúzva : *komasszony.*

KOMÁCZ, puszta Nyitra m.; helyr. *Komácz ra, —on, —ról.*

KOMÁDI, falu, KIS— puszta Bihar megy.; helyr. *Komádi-ba, —ban, —ból.*

KOMARÓCZ, faluk Abaúj, Sáros, Zemplén m.; helyr. *Komarócz-ra, —on, —ról.*

KOMÁROM, RÉV— sz. kir. város ugyanazon nevü m., KIS— mváros, HOMOK— falu Szala m., LAJOS— és MEZŐ— faluk Veszprém m.; helyr. *Komárom-ba, —ban, —ból.*

KOMÁROMI, (komárom-i) mn. tt. *komáromi-t*, tb. —*ak.* Komáromból való, ott lakó, arra vonatkozó, vele viszonyban levő. *Komáromi kenyér, hajóslegény. Komáromi menyecske. Komáromi vár.*

KÓMÁRVÁROS, falu Szala m.; helyr. —*város-ba, —ban, —ból.*

KOMASÁG, (koma-ság) fn. tt. *komaság-ot*, harm. szr. —*a.* Viszony a keresztelt gyermek szülei és kereszszülei között. A keresztény katholikusoknál lelki atyafiság, s házassági akadály, de az illető püspök által feloldható. Innen a közmondás : *komaság nem atyafiság*, t. i. vér szerént. *Megholt a gyermek, oda a komaság.* (Km.). Átv. ért. *farkas komaság*, am. komaság czíme alatti tilos viszony férfi és nő között. *A farkas komaság igazi sógorsággá vált.* (Km.). V. ö. KOMA.

KOMASSZONY, l. KOMAASSZONY.

KOMATÁL, (koma-tál) ösz. fn. 1) A gyermekágyas asszonynak a keresztkomáktól küldött ajándék, különösen holmi gyöngébb becsinálttféle elemedelek és sütemények. 2) Piros tojásból, kalácsból stb. álló ajándék, melyet a leánypajtások husvétkor szoktak küldeni egymásnak. Így neveztetnek más barátságos küldemények is, pl. disznóöléskor, hurkából, kolbászból stb. álló ajándék ; néhutt : *kínatál.* V. ö. MÁTKATÁL.

KOMÁZ, (koma-az) áth. m. *komáz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z.* 1) Valakit koma czímmel illet, komának nevez. *A magyar köznép és a czigányok komázzák egymást. Engem ne komázz.* 2) Tréfál, enyeleg, amidőn inkább ‚komázik' középige.

KOMÁZÁS, (koma-az-ás) fn. tt. *komázás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a.* Koma néven, koma czímmel szólítása valakinek. Átv. ért. pajtássági bizodalmas társalgás, beszélgetés. Tréfálás, enyelgés.

KOMÁZIK, (koma-az-ik) k. m. *komáz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*zál.* Tréfás koma módjára enyeleg valakivel. Továbbá am. úgy beszél valakivel, mint bizodalmas barátjával, mint magához hasonlóval. *Ezen hitvány ember komázni mer velem. Nem jó, ha a szolga komázik urával.*

KOMJÁTH, mváros Nyitra, falu Vas m., MAGYAR—, NAGY—, faluk Ugocsa m.; helyr. *Komjáth-ra, —on, —ról.*

KOMJÁTHI, falu Torna m.; helyr. *Komjáthiba, —ban, —ból.*

KOMJÁTNÓ, falu Liptó m.; helyr. *Komjátnóra, —n, —ról.*

KOMJÁTSZEG, erdélyi falu Torda m.; helyr. —*szeg-re, —én, —ről.*

KOMLÓ, (1), (kom-ol-ó, latinul : *humulus*, mongolul *kumelak* (Beregszászi), finnül *humala*, dánul *homle*, svédül *humle*, franczíául *houblon*, *haubelon*, persaul *kimel*, németül *Hopfen* stb.). fn. tt. *komló-t*, tb. —*k.* A magyarban, mint alakja mutatja, igenév az elavult *komlik* igéből. Gyöke a gömbölyüt jelentő *kom*, lágyabban *gom*, mely rokon a *kondor, gondor, gomb, konkoly* stb. szókkal, s betü szerént am. ami komlik, gomlik v. gomolyodik, ami gomolyú. Különösebben a kétlakiak, öthímesek osztályához tartozó, felfutó növény, mely részént vadon tenyészik, részént kertekben és földeken miveltetik. Magvai toboz alaku burok között rejlenek, mely többé-kevésbé gömbölyü. Ezen magokban van azon füszeres erő, mely a sörnek bizonyos csipős ízt ad. Egész neve : *felfutó komló.* (Humulus lupulus). Ezen toboz gömbölyüded alakjától vette nevét Adelung szerént a német *Hopfen* is, mely legközelebb áll a gömbölyü *Kopf, Haupt* szókhoz. A szláv *chmel* csak az önhangzót ugratta ki, különben mássalhangzói a magyar *komló*-éval azonosak. A magyar asszonyok a vad komló tobozait a kenyérsütéshez használják.

KOMLÓ, (2), falu Baranya m.; helyr. *Komlóra, —n,—ról.*

KOMLÓD, erdélyi falu Kolos m.; helyr. *Komlód-ra, —on, —ról.*

KOMLÓFÖLD, (komló-föld) ösz. fn. Kert vagy szántóföld, hol komlót termesztenek.

KOMLÓKACS, (komló-kacs) ösz. fn. Azon kacsok, melyeknél fogva a közelnövényekre vagy karókra felfutó komlónak szára felkapaszkodik. V. ö. KACS.

KOMLÓKARÓ, (komló-karó) ösz. fn. Hosszu karó vagy pózna, melyet a komlónövény mellé vernek, hogy felfutva rákapaszkodhassék. *Termetes mint a komlókaró*, (km.) azaz csak fölfelé nyúlik.

KOMLÓKERT, (komló-kert) ösz. fn. Kert, melyben komlót termesztenek.

KOMLÓKERTÉSZ, (komló-kertész) ösz. fn. Kertész, ki komlótermesztéssel foglalkodik.

KOMLÓPILLE, (komló-pille) ösz. fn. Éji pille, mely a komlók gyökerei között tanyázik, s azokat rágdossa. (Phalaena noctua humuli. L.)

KOMLÓPÓZNA, (komló-pózna) l. KOMLÓKARÓ.

KOMLÓRÚD, (komló-rúd) ösz. fn. l. KOMLÓKARÓ.

KOMLÓS, (1), (kom-ol ó-s) mn. tt. *komlós-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Komlóval bővelkedő, bánó, megrakott, készített stb. *Komlós vidék. Komlós kertészek. Komlós zsákok. Komlós élesztő.*

KOMLÓS, (2), (mint föntebb) fn. tt. *komlós-t*, tb. —*ok*. Kert vagy szántóföld, melyben komlót termesztenek.

KOMLÓS, (3), faluk Abauj, Sáros, Ugocsa m.: puszták Bereg, Arad m; BÁNÁT— mváros, KIS— falu Torontál, TÓT— falu Békés m.; helyr. *Komlós-ra*, —*on*, —*ról*.

KOMLÓSA, falu Sáros m.; helyr. *Komlósá-ra*, —*n*, —*ról*.

KOMLÓSD, falu Somogy m; helyr, *Komlósd-ra*, —*on*, —*ról*.

KOMLÓSÉR, (komló-sér) ösz. fn. Közönséges ser, melyet árpaléből komlóval készítenek, különböztetésül másféle, pl. méhsertől.

KOMLÓSKA, falu Abaúj m.; helyr. *Komlóská-ra*, —*n*, —*ról*.

KOMLÓSKERT, (komlós-kert) ösz. fn. l. KOMLÓKERT.

KOMLÓSZÜRŐ, (komló-szürő) ösz. fn. Serfőzők sajátságos szövetű kosárféle szürője, melyen a komlóval főzött árpalevet átszürik.

KOMLÓTERMESZTÉS v. —TERMELÉS, (komló-termesztés v. —termelés) ösz. fn. A mezei, illetőleg kertészeti gazdaság azon ága, mely komlótermeléssel foglalkodik.

KOMLÓTOBOZ, (komló-toboz) ösz. fn. Toboz alakú burok, melyben a komló magvai foglaltatnak.

KOMLÓVIRÁG, (komló-virág) ösz. fn. A komló nevü növénynek virága, mely némely szárakon egyedül nőnemü, másokon egyedül hím szokott lenni. A nővirág hosszukás gömbölyü, és sok pikkelyből álló tobozféle alakot képez, és igen csipős, erős szagu.

KOMMAN, (komm-an) önh. m. *komman-t*. Bevégzett vastag, tompa, egyes hangot ad. *Komman a kapu, ha ököllel megütik.* Hangutánzó levén, rokon a *koppan, koltan, kondul, koczczan* stb. szókkal.

KOMMANT, (komm-an-t) áth. m. *kommant-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. Valamely kemény, szilárd állományu testet úgy megüt, hogy komman. *Verekedésben bottal megkommantották a fejét.*

KOMMOG, (komm-og) önh. és gyak. m. *kommog-tam*, —*tál*, —*ott*, máskép : *kammog*. Gyöke a görbét jelentő *kom*, *kam*, mely egy a *kamó*, *kampó*, *komdor* (kondor) szók gyökeivel. Kommogni annyit tesz, mint lassan, tunyán, meggörbedt testtel, aláhajtott fejjel ballagni. Mondják különösen a kullogó farkasról, és komondorról.

KOMÓ, breznóbányai telep; helyr. *Komó-ra*, —*n*, —*ról*.

KOMÓCSIN, fn. tt. *komócsin-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*ja*. A háromhímesek seregébe, és kétanyások rendébe tartozó növénynem, lenge nádforma réti fű, mely vizenyős földeken terem; virága füzér szabásu buga. Eredetileg öszvetett szó; a *komócs* jelenti *gomós* bugáját, az *in* pedig lenge ingadozó természetét. (Phleum).

KOMOLLÓ, erd. falu Szepsi székben; helyr. *Komolló-ra*, —*n*, —*ról*.

KOMOLY, (kom-oly) mn. tt. *komoly-t*, tb. —*ak*. Ezen ujabbkori szó a *komor* után képeztetett, mint ennek hang- és fogalombeli módosulata; mert *komor* jelent egészen magábavonult, és haragos, durezás, szomoru kedélyüt, a komoly pedig oly kedélyüt, ki távol minden tréfától, nevettető ingertől, gonddal van elfoglalva, a dolgok felől úgy érez és gondol, amint igazán vannak, ki a dolgot nem veszi tréfára, hanem valóságul. Az ily kedélyü ember arcza is némileg borult, de még sem annyira, mint a komoré. *Komoly arcz, beszéd. Komoly szándékkal akarni valamit. Komoly férfiú.* V. ö. KOMOR.

KOMOLYAN, (kom-oly-an) ih. A dolgot nem tréfás, nem nevetséges, hanem valódi, igazi oldaláról tekintve. *Komolyan venni valamit. Komolyan beszélni, tanácskozni, értekezni valamiről.* Néha am. elhatározottan, akarólag. *Komolyan fogni valamihez. Komolyan mondom, ennek meg kell lennie.* V. ö. KOMOLY.

KOMOLYÍT, (kom-oly-ít) áth. m. *komolyít-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. Komolylyá tesz valakit. *A mély gondolkodás komolyít.*

KOMOLYODIK, (kom-oly-od-ik) k. m. *komolyod-tam*, —*tál*, —*ott*. Derült vagy közönyös kedélye komolylyá kezd átváltozni. *A levél olvasása alatt szemlátomást komolyodott arcza.* Átv. ért. a dolgok bizonyos körülményei oly fordulatot vesznek, melyektől az illetők kedélyei komolyakká válnak. *A versenygők szóváltása komolyodik. A szomszéd népek közti viszonyok komolyodni látszanak.* V. ö. KOMOLY.

KOMOLYSÁG, (kom-oly-ság) fn. tt. *komolyság-ot*, harm. szr. —*a*. Azon jelenségek az emberi

kedélyen, melyekből látszik, hogy valamit komolyan vesz, pl. némileg borult arcz, merengés a gondolkozásban stb. *Az éretlen tréfát, illetlen czélzásokat egész komolysággal visszautasítani.*

KOMONDOR, (kom-on-d-or) fn. tt. *komondor-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Legnagyobb fajta, hosszu, fehér, gubanczos, bundás szőrü magyar eb, milyenek különösen a pusztai tanyákon, s a pásztorok körül mint segéd nyájörök láthatók. *Nosza eb után komondor.* (Km.). *Kétfelé tekints, midőn az agg komondor ugat.* (Km.). Erről mondják különösen, hogy *kommog, kammog*, midőn megy, azaz lehajtott fejjel, amúgy tunya módon lép, mint a *kamasz*, azaz nagy léhütő ember. Mind ezen szók gyökét a görbedést jelentő *kom*, v. *kam* képezi.

KOMONDORKODIK, (kom-on-d-or-kod-ik) k. m. *komondorkod-tam, —tál, —ott.* Átv. ért. mondják felnőtt kamaszról, ki komondor módjára tunyálkodik, heverész, vagy lassan kammogva jár.

KOMOR, (kom-or) mn. tt. *komor-t*, tb. *—ok*. Kinek kedélye valamely kedvetlen érzelem által le van verve, mi rendesen a fejnek s deréknak meghajlása, s a szemeknek forgatása és földre szegezése által jelenkezik. Tiszta gyökeleme a görbeséget jelentő *ko*, melyből lett a *kom* törzsök, s ebből *or* képzővel *kom-or*. Mind hangra, mind fogalomra nézve rokon vele a német *Kummer*. A *kom* törzszsel pedig, mennyiben görbedő hajlást jelent, rokon a hellen *κάμπτω*, valamint a magyar *kamó, kampó, kancs* (kamcs) stb. *Komor, mint a verembe esett farkas.* Vultum demittit, tamquam Telephus. Moln. A. (Km.). *Nyilván csalánra hugyozott, hogy oly komor.* (Km.). *Komor kedv. Komor tekintetet vetni valakire. Komor arczczal járni felalá.* Néha egyenes ellentétül vétetik a *nyájas, barátságos, vidám* irányában. *A világért sem mosolyogna, oly komor. Nem társaságba való a komor ember.* Átv. ért. mondják borus légkörről, szomorú időről. *Nagyon komor idő van, eső lesz, vagy hó.*

KOMORAN, (kom-or-an) ih. Komor, borongós kedélylyel; sötét szinben, alakban.

„És ott, hol komoran barnúltak az ősi koporsók,
Honjától ott vett szívszakadozva bucsút.“

Kisfaludy K.

KOMORÍT, KOMORIT, (kom-or-ít) áth. m. *komorít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*, par. *—s*. Komor kedélyüvé tesz valakit. *Szomorú hírrel, ijesztéssel komorítani valakit.* V. ö. KOMOR.

KOMORÍTÁS, KOMORITÁS, (kom-or-ít-ás) fn. tt. *komorítás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Komorrá, kedvetlenné tevés.

KOMORKA, kicsiny. fn. tt. *komorkát*. A húshímesek seregébe és sokanyások rendébe tartozó növénynem; csészéje tíz metszésü, bokrétája öt szirmu; vaczka tojásdad, magva sok és csupasz. (Comarum).

KOMORKEDVŰ v. —KEDVÜ, (komor-kedvű) ösz. mn. Kinek kedélye holmi kellemetlen benyomásu érzelmekkel foglalkodik, és borult állapotban van. *Komorkedvü beteg, rab.*

KOMORKEDVÜSÉG, (komor-kedvüség) ösz. fn. A kedélynek borult állapota, melyet kellemetlen benyomások idéznek elé.

KOMORKODIK, (kom-or-kod-ik) k. m. *komorkod-tam, —tál, —ott.* Folytonos komor kedélyben van, borongós gondolatokkal és érzelmekkel tünődik.

KOMORKÓR, (komor-kór) ösz. fn. és mn. A kedélynek betegsége, melynél fogva minden benyomást kellemetlen oldalról fog fel, mindenben inkább boszuságot, mint örömet lát. *Komorkórban szenvedni. Komorkór vének.* V. ö. BÚSKOMOR.

KOMORKÓRSÁG, (komor-kórság) ösz. fn. l. BÚSKOMORSÁG.

KOMORNA, (kamara-nő) fn. tt. *komornát*. Úri hölgy mellett belső szolgálatban levő nőszemély, több mint a szobaleány. Eredetét a latin *camera* szótól vette, s egy a latin *cameraria*, olasz *cameriera*, franczia *chambriére*, szláv *komorna* stb. szókkal.

KOMORNOK, (kamara-nok) fn. tt. *komornok-ot*, harm. szr. *—a* v. *—ja*. Főbb rangu úrnak belső szolgája. *Fejedelmi, herczegi, grófi komornok.* Különböztetésül v. ö. KAMARÁS.

KOMORNYIK, l. KOMORNOK.

KOMORÓ, falu Szabolcs és Szathmár m.; helyr. *Komoró-ra, —n, —ról.*

KOMORÓCZ, OROSZ—, PALÁGY—, SZOBRÁNCZ— faluk Ung m.; helyr. *Komorócz-ra, —on, —ról.*

KOMORODIK, (kom-or-od-ik) k. m. *komorodtam, —tál, —ott.* Komoly kedélyüvé változik. *Napról napra jobban komorodik. A kedvetlen hirre elkomorodott.* Átv. ért. a légkör borusodik. *Késő őszszel komorodik az idő.*

KOMOROG, (kom-or-og) önh. és gyak. m. *komorog-tam, —tál, komorgott*, htn. *—ni* v. *komorgani*. Folytonos komor állapotban van, kedélye folytonosan komor. V. ö. KOMOR.

KOMORSÁG, (kom-or-ság) fn. tt. *komorság-ot*, harm. szr. *—a*. A kedélynek komor állapota vagy tulajdonsága. Ellentéte: vidámság, derültség, nyájasság. V. ö. KOMOR.

KOMORSÁRGA, (komor-sárga) ösz. mn. Sötét sárga, haragos sárga.

KOMORSZÖG, másképp: *Tiszaszög*, puszta Heves m.; helyr. *—szög-re, —ön, —ről.*

KOMORUL, (1), (kom-or-ul) ih. Komor kedélylyel, sötét borus arczczal, durczásan, haragosan. V. ö. KOMOR.

KOMORÚL, KOMORUL, (2), (mint föntebb) önh. m. *komorul-t*. Kedélye komorrá, sötétté, borússá lesz. Ellentéte: vidúl, derül. V. ö. KOMOR.

KOMORVÖRÖS, (komor-vörös) ösz. mn. Sötétvörös.

KOMORZSÁNY, falu Szathmár m.; helyr. *Komorzsány-ba, —ban, —ból.*

KOMOTYÚ, (kom-tyú, kom-o-tyú, az utóbbi *o* csak közbeszurat) fn. tt. *komotyú-t.* A fürtös virágu lóherék alneméhez tartozó növényfaj. (Trifolium melilotus L.).

KOMP, (1), (kom-p) fn. *komp-ot*, harm. szr. *—ja.* Kis halmocska felhányt földből vagy zöld gyepből, mely különféle jelül, pl. határul, tilosmutatóul szolgál. *Kompokat hányni az út mellett, hogy a szekerek félre ne csapjanak.* Innen erednek *kompol*, azaz ilyenféle dombocskákat csinál; *kompó*, am. csempely, csempekályha; továbbá átv. ért. *kompolódik*, és *komporkodik*, midőn valaki haragjában, mint mondani szokás, az orrát felüti, feldúzza. Egészen egyértelmü vele *komp*, melyből *kompoz* am. *kompoz* v. *kompol;* ezekkel ismét rokonok: *homlít, homolka, homorú;* továbbá: *gomoly, gomolya, gomolyít* stb. Mindnyájokban a gömbölyüség fogalma rejlik. Ezen értelemben tehát a *komp*, am. *komó, gomó*, azaz gömbölyüre felhányt föld. Ide tartozik a baranyai szójárás szerént darabot, koncot jelentő *kompoty*, pl. egy kompoty só.

KOMP, (2), (kom-p) fn. tt. *komp-ot*, harm. szr. *—ja.* Talpforma vizi készület, jármü, melynek két oldalt mintegy karimája vagyon, s orra és fara kevessé felgörbed. Ezt keskenyebb folyókon szekerek, barmok és emberek szállitására használják, s a két parton kifeszített általkötél segitségével huzzák vagy tolja a viz ide-oda. Szoktak reá malmot is épiteni, melynek *komposmalom* vagy csak *komp* a neve. Ennek gyöke a görbedést jelentő *kom* v. *kon*, mely megvan a *kondor*, és lágyitva a *konya, konyúl* szókban, mert a kompnak két oldala csakugyan *felkonyul, felkanyul, kanyarodik.* Rokon vele a latin *cymba;* valamint a magyar *konty* (=komty) is, melynek eredeti alakja szintén hátrafelé konyuló, görbedő.

KOMPIS, (kom-p-is) fn. tt. *kompis-t*, tb. *—ok.* A barkóknál am. komp, azaz homp vagy hanesik.

KOMPKÖTÉL, (komp-kötél) ösz. fn. A folyónak két partján czölöpökhöz kötött általkötél, mely a komp őrfájának karikájába van füzve, vagy másképen vele összekötve, s ennek segitségével tolják ide-oda a kompot.

KOMPLÁR, fn. tt. *komplár-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—ja.* Régibb értelemben kereskedő; innen: *komplárság*, a Müncheni codexben am. negotiatio (A Bécsi codex egy helyütt összezavarja a ‚negatio'-t a ‚negotiatio'-val s amazt is komplárságnak irja); *komplárságnak háza*, Pestinél: *kereskedés háza*, Erdősynél: *vásár háza;* később kori jelentése: bormérés, csaplárság. Talán eredetileg (a régibb jelentés szerént): *kolompár*, aki vas, és rézedényeket nemcsak készített, hanem árult is; vagy am. komponár? V. ö. KOMPONA. Hihetőleg ebből módosult magas hangon: *himpellér.*

KOMPLÁRHÁZ, (komplár-ház) ösz fn. 1) Kereskedőház. 2) Csapszék, kocsmaház.

KOMPLÁRKODIK, (komplár-kod-ik) k. m. *komplárkod-tam, —tál, —ott.* 1) Kereskedést üz. 2) Csaplárkodik. V. ö. KOMPLÁR.

KOMPLÁRSÁG, (komplár ság) fn. tt. *komplárság-ot*, harm. szr. *—a.* A Münch. codexben am. *negotiatio*, kereskedés. *És ne akarjátok tennetek én atyámnak házát komplárságnak házájá.* (János 2). Szükebb ért. bormérés, csaplárság. Első értelménél fogva viszonyban látszik állani a *kompona*, mérő serpenyőt jelentő szóval, melynél fogva hihetőleg csak oly kereskedő mondatott komplárnak, ki mérő serpenyővel szokta méregetni áruit.

KOMPÓ, (kom-p-ó) fn. tt. *kompót.* Lugossy J. szerént Szathmárban am. a csikszéki Csempely; l. CSEMPE, fn.

KOMPOL, (kom-p-ol) áth. m. *kompol-t.* Valamit úgynevezett kompokkal, azaz felhányt dombocskákkal jegyez, határoz. *Tavaszkor ujra szokták kompolni a határvonalt.* V. ö. KOMP.

KOMPOLÁS, (kom-p-ol-ás) fn. tt. *kompolás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Komp nevezetü halmocskák csinálása, hancsikolás.

KOMPOLÓDIK, (kom-p ol-ó d-ik) belsz. m. *kompolód-tam, —tál, —ott.* Aki valamiért megharagudván, orrát felüti, feldúzza. Átv. értelemben összefügg a magasra domborodást jelentő *kompol* igével. V. ö. KOMP, KOMPOL.

KOMPOLT, falu Heves m.; helyr. *Kompolt-ra, —on, —ról.*

KOMPONA, (idegen eredetünek látszik) fn. tt. *komponát.* Mérőserpenyü. Egyezik vele hangban, és rokon hozzá érteményben is a német *Kumpen* vagy *Kumpf*, melyek Adelung szerént valamely mélyebb edényt jelentenek, különösebben *Kumm* v. *Kump*, am. mély tál. Ide tartozik *Humpen* is, am. nagyobbféle ivóedény. Mind czekkel rokonítja Adelung a középkori latin *cumex*, az angolszász *comb* (am. völgy), a franczia *cume*, a latin *cymba* stb. szókat is. Megvan az oláh nyelvben is: *cumpane.* A latinban eléjön még *caupo* am. kocsmáros, *kaupona* = kocsma, és *cauponor* kocsmároskodom.

KOMPORKODIK, (kom-p-or-kod-ik) k. m. *komporkod-tam, —tál, —ott.* L. KOMPOLÓDIK.

KOMPOS, (kom-p os) mn. tt. *kompos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Komppal ellátott. *Kompos rév, általjáró. Kompos malom*, mely kompon áll.

KOMPOSZTOR, fn. tt. *komposztor-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a* v. *—ja.* A szövőszék zsámolya, lábitója vagy hidja, melyet a takács szövéskor nyomkodni, rugdalni szokott. Tájdivatos szó.

KOMPOTY, (kom-p-oty) fn. tt. *kompoty-ot.* Valamely kompot, azaz gomolyt képező darab, pl. kompotysó, am. darab kősó.

KOMPPÉNZ, (komp-pénz) ösz. fn. Révbér, melyet a kompon való átszállitásért fizetnek.

KOMPZSÁMOLY, (komp-zsámoly) ösz. fn. Toló, vagyis kerekeken mozgó zsámoly, melyet a

kikötő parton a komphoz illesztenek, hogy a szekerek, utasok, és barmok kényelmesebben ki és be járhassanak rajta.

KOMRA, tájdivatos l. KAMRA.

KON, 1) vastag tompa hang, különösen, melyet üres öblü, szilárd testek megütve adnak. Származékai: *konog* vagy *kong*, *kondúl*, *kondít*, *kongat*, s valószinüleg a *kondér* v. *konyyér* is. Rokon vele ez értelemben a szanszkrit: *kan* vagy *kran* (hangzik). L. KONG. 2) A disznó állatfajnak hime, mely önállólag ugyan inkább *kan*, de megvan a *konda*, *kondás* és *kondász* származékokban. 3) Görbére hajlót jelent a *koncz*, *koncsorog*, *konkoly*, *konok* szókban, s ekkor azonos *kom*, *kam*, *kan*, *kany*, *kony* gyökökkel.

KONÁSZ, KONÁSZODIK, tájdivatosak; l. KANÁSZ, KANÁSZODIK.

KONCSORGÓS, (kon-cs-or-g-ó-s) mn. tt. *koncsorgós-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Mondják oly testről, mely meg van görbedve. *Koncsorgós orr. Koncsorgós növénykacsok.* V. ö. KONCSOROG és KANCS.

KONCSOROG, (kon-cs-or-og) önh. és gyak. m. *koncsorog-tam*, *—tál*, *koncsorgott*, htn. *—ni* v. *koncsorgani*. Mondják oly emberről, ki minden munka nélkül csavarog, vagy meggörnyedve, éhen szomjan járkel, vagy valahol meghúzza magát, és vesztegel. Rokon vele a *kujtorog*, *kuncsog*, *kuncsorog*, *kuczorog*. Gyöke a görbe járást, és görbedést jelentő *kon* v. *kom*. A *cs* középképző kicsinyező gyakorlatot jelent, mint az *ácsorog* (á-cs-or-og) szóban. Innen: *koncsorgó* és *koncsorgós* am. görbedező. Kriza Jánosnál ‚koncsorog' annyi is, mint konkorodik v. kunkorodik, pl. a kigyó vagy a tűzben a szalonnabőr.

KONCZ, (kon-cz v. kom-cz, azaz *gonez)* fn. tt. *koncz ot*, harm. szr. *—a*. Molnár A. szerént: bolus, frustum carnis, tehát tömeges csomós étek, vagy húsdarab, különösebben pedig húsos és velős csontdarab. Gyöke *kon* v. *kom* rokon a gömbölyüt jelentő *gon*, *gom* gyökökkel. *Konczról konczra vagdalni valamit.*

„Hanem az mü szablyánk konczról konczra hányja,
Még ma ez mezőben mind fogytig levágja."

Temesvári István. ‚A kenyérmezei diadalról' (Thaly K. gyüjt.).

Feladta a levet, s elfeledte a konczát. (Km.). *Konczot vetni az ebnek. Megrágják a konczot, ebnek vetik a csontot.* (Km.). *Porba esett a koncza.* (Km.). *Ha konczát megetted, levét is hörpöljed.* (Km.). Átv. ért. jövedelmező rész, amely valakinek kijár. *Félti a konczát. Elkapni más elöl a konczot. Derék koncz. Összevesztek a konczon.* Szinte átv. ért. jelent egy kötet vagy csomag papirt, mely huszonnégy ívből áll.

KONCZA, erdélyi falu Alsó Fehér m.; helyr. *Konczá-ra*, *—n*, *—ról.*

KONCZOL, (kon cz-ol) áth. m. *konczol-t*. 1) Konczokra, darabokra metél, tagol valamit. *Konczolni a levágott marhát. Diribre darabra konczolni valamit. Lekonczolni az ellenséget. Öszvekonczolni bárddal a tököt.* V. ö. KONCZ. 2). L. KONKOCZÉL.

KONCZOLÁS, (kon-cz-ol-ás) fn. tt. *konczolás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. 1) Konczokra darabolása valamely testnek. 2) Konkoczélás.

KOND, (kon-d) elvont törzse *kondít*, *kondúl* szóknak. Gyöke a hangutánzó *kon*, melyből *kong*, *kongat* stb. is származtak.

KONDA, (1), (kon-da) fn. tt. *kondát*. Disznókból álló sokaság v. nyáj; különösen a vadász müszótárban: vaddisznónyáj. Gyöke *kon*, azaz *kan*, t. i. hímnemü disznó; a lovak sokasága is a hímlótól, azaz méntől vette ‚ménes' nevét. *Kan* gyök rejlik a *kandúr* (kanmacska) szóban is.

KONDA, (2), Ó—, ÚJ— puszták Tolna m; helyr. *Kondá ra*, *—n*, *—ról.*

KONDÁS, (kon-da-as) fn. tt. *kondás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Kondával, azaz disznócsordával bánó, sertéseket őrző nyájőr, máskép: *kanász*, l. ezt.

KONDÁSKODIK, (kon-da-as-kod-ik) k. m. *kondáskod-tam*, *—tál*, *—ott*. Disznócsordával bánik, disznók őrzésével foglalkodik.

KONDÁSZ, (kon-da-ász) fn. l. KONDÁS, KANÁSZ.

KONDÉR, fn. tt. *kondér-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a* v. *—ja*. Általán nagy száju, gömbölyü, különösen vasból vagy rézből készített fazék. *A kondér nem sokat hányhat szemére a fazéknak.* (Km.). Baranyában jelent öblös faedényt is, pl. csobolyót. Máskép: *kongyér*. Megegyezik vele a latin *congius*, *congiarium*, s rokon vele: *cucuma*. Magyar nyelvből elemezve talán vagy gömbölyü alakjától vagy pedig ‚kongó' hangjától vette nevét. A székelyeknél: *kandér*: „rotyog a haricska puiszka, leveszik a tűzről kandérostul." Alább: *üst*-nek neveztetik: „felkezd a keverő után váladozni az üst oldaláról." (Kriza J. Székely népmesék).

„Onnét az Dunára vizért küldik vala,
Két jó öreg kondért hamar ragad vala."

Toldi Miklós. Ilosvai Pétertől a XVI. században.

KONDI, (kan-di?) fn. tt. *kondi-t*, tb. *—k*. Erdélyben am. leánylátogatás, leányoknál mulatás. *Kondiba menni.*

„Mind asz mongyák, nagy hiba,
Hogy nem járok kondiba."

Székely tánczvers. (Kriza J.)

Innen: *kondizni*, am. leányoknál mulatni, itt-ott Magyarországon is divatos szó.

KONDICS, (kandics?) fn. tt. *kondics-ot*. Kemenesalján Vas megyében jelent czigányt. E szó eredete talán valami helybeli körülményen alapúl.

KONDÍT, (kon-d-ít) áth. m. *kondít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*, par. *—s*. Szoros ért. harangot, vagy ehhez hasonló öblös eszközt hangoztat. *Tüzvészkor*

megkondítani a harangot. Kolompot kondítani. Ujjal megkondítani az üres hordót. Gyöke a tompa vastag hangu *kon*, melyből *kong*, *kongat*, *kondúl*, *kondít* erednek.

KONDÍTÁS, KONDITÁS, (kon-d-ít-ás) fn. tt. *kondítás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, mely által valami megkondíttatik; továbbá azon hang, mely ily cselekvés által eszközöltetik. *Déli harangkondításra imádkozni. A tüzveszélyt harang kondításával jelenteni.*

KONDIZ, l. KONDI alatt.

KONDÓ, falu Borsod m.; helyr. *Kondó-ra*, —*n*, —*ról*.

KONDOR, (kon-d-or v. kom-d-or) mn. tt. *kondor-t*, tb. —*ok*. Tájszokásilag *gondor*, vékony hangon *köndör* v. *göndör*. Gyöke a görbedést jelentő *kon* v. *kom*, s am. valamely szálas hajlékony testnek azon tulajdonsága, melynél fogva görbén, kerekdeden megkanyarodik, összetekeredik. *Kondor hajfürtök. Kondor szőrü eb. Kondor sas. Kondor sörényü ló. Kondor növénykacsok.* A görbét, kerekdedet jelentő szókkal állnak hang- és fogalmi viszonyban a latin *crispus*, és német *kraus* szók is.

KONDORFA, falu Vas m.; helyr. —*fá-ra*, —*n*, —*ról*.

KONDORHAJÚ, (kondor-hajú) ösz. mn. Kinek hajszálai, hajfürtjei gyürüsen öszvetekeredtek. *Kondorhaju gyermek, szerecsen.*

KONDORIKÓ, (kon-d-or-i-kó) fn. tt. *kondorikót*. Kondor szál a futó növényen. Székely szó.

KONDORÍT, KONDORIT, (kon-d-or-ít) áth. m. *kondorít-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. Kondorrá tesz, kanyarodó gyürüs alakúvá képez. *Hajfürteit fodrász kondoritja.* V. ö. KONDOR.

KONDORÍTÁS, KONDORITÁS, (kon-d-or-ít-ás) fn. tt. *kondorítás-t*, tb. —*ok*. Kondorrá vagy gyürüs alakuvá képezés.

KONDORODÁS, (kon-d-or-od-ás) fn. tt. *konrodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Gyürüs alakuvá kanyarodás.

KONDORODIK, (kon-d-or-od-ik) k. m. *kondodorod-tam*, —*tál*, —*ott*. Maga magától gyürüs alakúvá kanyarodik, göndörödik. *Bizonyos növények indái, kacsai megkondorodnak.* V. ö. KONDOR.

KONDOROS, (1), (kon-d-or-os) mn. tt. *kondoros-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Kondorodott, kondorféle.

KONDOROS, (2), puszta Pozsou, NAGY— puszta Békés m.; helyr. *Kondoros-ra*, —*on*, —*ról*.

KONDORSZŐRÜ, (kondor-szőrü) ösz. mn. Minek szőre kondor, azaz gyürüdző alakban megkanyarodott. *Kondorszőrü csirakör, kuvasz, uszkár. Kondorszőrü guba.* V. ö. KONDOR.

KONDÚL, KONDUL, (kon-d-úl) önh. m. *kondúl-t*. „Kon“ hangot adva megszólal. *A harang minden ütésre egyet kondúl. Megkondúl a kolomp.*

KONDÚLÁS, KONDULÁS, (kon-d-úl-ás) fn. tt. *kondulás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Némely öblös, üreges testek *kon* hangon szólása. *A vészharang kondulására felébredni, felriadni.*

KONG, (kon-g v. kon-og) önh. és gyakor. m. *kong-tam*, —*tál*, —*ott* v. *kongottam, kongottál*, htn. —*ni* v. —*ani*, v. *konogni*, par. —*j* v. *konogj*. Mondják üreges öblü testekről, eszközökről, edényekről, melyek megütve vastag tompa *kon* hangot adnak. Rokon vele a szanszkrit *kan*, *kvan* (hangzik), latin *clango*, német *Klang*, *klingen*, hellen κλαγγέω stb. *Kongnak a húzott harangok, a rázott nagy kolompok. Kong a rézfazék. Kong a kemény testre ejtett rézdarab, rézpénz.*

„Kongtak a még üres hordók,
Az ostorok pattogtak.“
Kisfaludy S. Csobáncz.

„Szomorúan hallott kongni,
A várban egy harangot.“ Ugyanaz.

Átv. ért. mondják az üres fejről is. *Kong a feje.* Ikeresen szólva: *kong-bong.*

KONGÁS, (kon-og-ás) fn. tt. *kongás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Valamely üreges öblü, szilárd testnek *kon* hangon szólása. *Harangkongás. Üres hordó kongása.*

KONGAT, (kon-og-at) áth. m. *kongat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *kongass*. Valamit kongani készt, azaz üt vagy ráz, mozgat valamit, hogy kongjon. *Félre kongatni a harangot. A legyezkedő ökör kongatja a kolompot. Kalapácscsal kongatni a hordókat.* V. ö. KONG.

KONGATÁS, (kon-og-at-ás) fn. tt. *kongatás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn kongatnak.

KONGÓ, (kon-og-ó) mn. tt. *kongó-t*. Általán minden, ami kong. *Kongó harangok, hordók.* Különösen mondják rézpénzről, valamint az ezüstöt *pengő*nek nevezik. *Ha nincs bankó vagy réz kongó, itt marad a kankó.* (Bordal).

KÓNIZS, fn. tt. *kónizs-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Az együttnemzők, seregébe és nősözvegyek rendébe tartozó növénynem; vaczka kopasz, fészke födelékes, tojásdad, virágai mind csövesek, bóbitája hajszálas, érdeske. Fajai: *berzedt, szennyes, kövi kónizs.* (Conyza).

KONKOCZÉL, (kon-kocz-é-el) áth. m. *konkoczél-t*. Ferenczi János szerént székely tájszó, s am. husvéti tojásokat próbául öszvekoczogtat. Elemei a kettőzött hangutánzók *kon* és *kocz*. Másképen ugyanott: *konczol*. Dunán túl: *kókál. Koczó koczé*, mint kóró, kóré.

KONKOCZÉLÁS, (kon-kocz-é-el-ás) fn. tt. *konkoczélás-t*, tb. —*ok*. Kókálás.

KONKOLY, (kom k-oly) fn. tt. *konkoly-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. A tízhímesek seregéből és ötanyások rendéből való növénynem, melynek fajai közől legismeretesebb *a vetési konkoly*, eleven szinü virágszirmairól és feketc gömbölyü magvairól. Szélesb átv. ért. jelent mindenféle gazt, mely a gabona között terem. A köz ismeretü konkoly gyöke a göm-

bölyüt jelentő *kom* v. *gom*, melyből lett az elavult *komog (gomog)* ige, s ebből *komogó (gomogó)*, *komogoly (gomogoly)*, *komgoly*, *komkoly*, *konkoly*. V. ö. —G, (1), gyakorító képző. *Kiirtani a konkolyt. Elválasztani a konkolyt a buzától. Terem a konkoly, ha nem vetik is.* (Km.). „Szedjétek ki először a konkolyt, és kössétek azt kévékbe megégetésre.“ (Máté 13. Káldi).

„Vad konkoly teremjen szelid buzád helyett,
Semmitől ne vehess vigasztaló kedvet.“
Zrínyi.

Átv. ért. *konkolyt hinteni* am. egyenetlenséget, viszongást szerezni.

KONKOLYFALVA, erdélyi falu Belső-Szolnok m.; helyr. *—falvá-ra*, *—n*, *—ról*.

KONKOLYGAT, (kom-k-oly-og-at) áth. m. *konkolygat-tam*, *—tál*, *—ott*. Kassai J. szerént erdélyi szó s am. konkorgat, sodorít, pederít.

KONKOLYOS, (kom-k-oly-os) mn. tt. *konkolyos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Konkolylyal vegyített, miben konkoly van. *Konkolyos búza. Konkolyos zsákot nem ugatja meg az eb.* (Km.).

KONKOLYOSAN, (kom-k-oly-os-an) ih. Konkolylyal vegyest.

KONKOLYOSÍT, (kom-k-oly-os-ít) áth. m. *konkolyosít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*, par. *—s*. Konkolyossá vagy gazossá tesz. V. ö. KONKOLY.

KONKOLYOSODIK, (kom-k-oly-os-od-ik) k. m. *konkolyosod-tam*, *—tál*, *—ott*. A konkoly elszaporodik benne. *A búza, ha konkolyát nem irtják, évről évre jobban elkonkolyosodik.*

KONKOR, ugyanaz *Kunkor* törzszsel; l. ezt.

KONKORGAT, (kon-k-or-og-at) áth. m. *konkorgat-tam*, *—tál*, *—ott*. A székelyeknél am. fintorgat. *Ne konkorgasd az orrodat.* (Kriza J.).

KONKORODIK, l. KUNKORODIK.

KONNYASZT, (konny-asz-t v. kony-asz-t) áth. m. *konnyaszt-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*. Kriza J. szerént a székelyeknél am. nyakon üt; t. i. úgy üt, hogy feje lekonyúl miatta.

KONOG, l. KONG.

KONOK, (kon-ok) mn. tt. *konok-ot*. Makacs, nyakas, megátalkodott. Valószinü, hogy ezen szó eredetileg oly állatokról használtatott, melyek nyakaikat megszegve, megfeszítve szoktak az idegen erőnek ellentállani, pl. a szilaj ló, a veszekedő kos, a tolakodó tulok. Ez értelmezés nyomán indulva a *konok* gyökéül a görbedést jelentő *kon*-t vehetjük. Az *ok* oly képző, mint a *marok, sulyok burok* stb. szókban. Előjön Katalin prózai legendájában: *kontos*, hasonló értelemben.

KONOKÍT, KONOKIT, (kon ok-ít) áth. m. *konokít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*, par. *—s*. Konokká, azaz makacsesá, nyakassá, megátalkodottá tesz. *Túlszigorú, kemény bánással nem kell konokítni a gyermeket.*

KONOKLAT, (kon-ok-ol-at) fn. tt. *konoklat-ot*, harm. szr. *—a*. Makacskodó, nyakas indulatból származó cselekedet.

KONOKODIK, (kon-ok-od-ik) k. m. *konokodtam*, *—tál*, *—ott*. Konok, azaz makacs, nyakas természetet ölt.

KONOKOL, (kon-ok-ol) áth. m. *konokol-t* v. *konokl-ott*. Visszatérő névmással: *megkonokolni magát*, am. nyakasan, makacsul megátalkodni, megkötni magát.

KONOKSÁG, (kon-ok-ság) fn. tt. *konokság-ot*, harm. szr. *—a*. Makacsság, nyakasság, midőn valaki megátalkodva, saját akaratát követi, saját véleményéhez ragaszkodik, nem gondolván mások akaratának vagy véleményének okszerüségével.

KONOKUL, (kon-ok-ul) ih. Makacsul, nyakasan, saját akaratát és véleményét megrögzött elhatározással, megátalkodással követve. *Konokul megmaradni bizonyos szándék és vélemény mellett. Konokul ellenszegülni minden józan javításnak. Konokul ragaszkodni holmi elavult tanokhoz.* V. ö. KONOK.

KONOKÚL, (kon-ok-úl) önh. m. *konokúl-t*. L. KONOKODIK.

KONOLA, puszta Vas m.; helyr. *Konolá-ra*, *—n*, *—ról*.

KONOP, falu Arad m. helyr.; *Konop-ra*, *—on*, *—ról*.

KONPLÁR, l. KOMPLÁR.

KONRÁD, (német eredetü, a német nyelvészek szerént am. kühn an Rath); férfi kn. tt. *Konrád-ot*.

KONSTÁNTIN, (latin eredetü) férfi kn. Constantinus. *Bibor palotában született Konstántin császár.* (Cons. porphyrogenita). Máskép: *Koszta*, ujabb divat szerint: *Szilárd*.

KONSTÁNTINÁPOLY, helynév, tt. *Konstántinápoly-t*. Hajdan: *Bizantium*; utóbb Nagykonstántin neve után a keleti birodalom fővárosa: jelennen főleg a muhamedánok uralkodásától fogva *Sztambul* (régen *εἰς τὴν πόλιν* szókból módosulva), a törököknél *Isztambol*, melyet ők újabb időben szeretnek *iszlambol*-nak mondani, *iszlam* azaz hódolat vagyis muhamedán hit és *bol* azaz bő szóktól. De nevezik *Kosztantajine* szóval is.

KONT, (kon-t) elvont törzs, *kontat*, *kontogat*, *kontos* szókban; értelmére nézve l. KONTAT. ‚Konta‘ más eredetü; l. ezt.

KONTA, mn. tt. *kontát*. Szathmár vidéki tájszó, s nem más, mint a megfordított és Mátyusföldén divatozó *tonka*, köz szokás szerént: *csonka*.

KONTÁR, fn. tt. *kontár-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a* v. *—ja*. Széles ért. mesterember, ki mesterségét nem érti, ki rosz munkát készit. Szorosb ért. czéhbe nem keblezett, alattomban dolgozó kézmives. Ha első értelmét veszszük, valószinüleg a csonkát jelentő *konta* törzstől ered, mely szerént kontár az, ki nem ép, nem tökéletes, hanem hiányos, hibás, mintegy csonka müveket készit, mintegy: *tonkár*, *csonkár*. Ez értelmezést az is látszik erősíteni, hogy Gáthy János szerént (Tájszótár 112) épen Szathmárban divatozik különösebben ezen két szó: *konta* és *kontár* a nép

között; de ez utóbbi az ország nagy részében ismeretes. Adelung szerént is ugyanezen fogalomrokonság van a német *stümmeln* (csonkít) és *Stümper* (kontár) között. Átv. ért. kontárnak mondják gúnyosan és megvetőleg, ki a szépmüvészetet kellő képesség és kiképzés nélkül üzi. *Kontár festész, szobrász, költő.*

KONTÁRKÉZ, (kontár-kéz) ösz. fn. Valamely mesterségben vagy müvészetben kellő képesség és ügyesség hiánya, ügyetlen müködés valamely kézi mesterségben vagy müvészetben.

KONTÁRKODÁS, (kontár-kod-ás) fn. tt. *kontárkodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Valamely mesterséggel vagy müvészettel foglalkodás kellő képesség és ügyesség nélkül. V. ö. KONTÁR.

KONTÁRKODIK, (kontár-kod-ik) k. m. *kontárkod-tam*, —*tál*, —*ott*. Aki valamely mesterséget vagy müvészetet üz a nélkül, hogy kellőleg hozzávaló képessége és ügyessége volna. V. ö. KONTÁR.

KONTÁRMŰ, (kontár-mű) ösz. fn. Mű, melyet kontár készített, azaz oly mű, mely a mesterség vagy müvészet kellékeinek meg nem felel, mely a müértők várakozását ki nem elégíti, s helybehagyásukat meg nem nyeri. Ellentéte : *mestermü, remekmü.*

KONTÁRSÁG, (kontár-ság) fn. tt. *kontárság-ot*, harm. szr. —*a*. Tudatlanság, ügyetlenség valamely kézi mesterségben vagy müvészetben. V. ö. KONTÁR.

KONTAT, (kon-tat) áth. és mivelt. m. *kontat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *kontass*. Valamire sürget, izgat, ösztönöz valakit, különösen ellentállásra, roszra, tehát : bujtogat, bőszít, mintegy konokít. Alakjára és képzésére épen olyan, mint *vontat*, *untat*, a *von* és *un* törzsöktől. A *kontat* törzsöke *kon*; tiszta gyöke lehet a menést, mozgást jelentő *on*, melyből ered *onszol* v. *onzol*, azaz menésre sürget, ösztönöz; átvetve : *noszol*, *nógat*; ugyanazon értelmü : *unszol* vagy *onszol* és *ontat*. Ez utolsó *k* előtétellel lett : *kontat*, melyben a *k*-nak ‚görbe' mintegy ellenszegülő jelentése lényeges részt veszen; v. ö. KONOK.

KONTATÁS, (kon-tat-ás) fn. tt. *kontatás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, mely által valakit kontatunk. V. ö. KONTAT.

KONTATÓ, (kon-tat-ó) mn. és fn. tt. *kontató-t*. Másokat valamire sürgetve izgató, ösztönző, bujtogató. V. ö. KONTAT.

KONTOGAT, (kont-og-at) gyak. áth. m. *kontogat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *kontogass*. Folytonosan vagy gyakran sürget, onszol, noszogat valakit.

KONTOGATÁS, (kont-og-at-ás) fn. tt. *kontogatás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, mely által valaki folytonosan, vagy gyakorta kontat. *Sok kontogatással rábirni valakit bizonyos dologra*. V. ö. KONTAT.

KONTOS, (kon-t-os) mn. tt. *kontos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Katalin prózai legendájában kontató vagy konok értelemben fordúl elé : „No hozattassék elő az kontos és gonosz kevély leján." Toldy F. kiadása 241. lap.

KONTY, (kom-ty v. gom-gy) fn. tt. *konty-ot*, harm. szr. —*a*. Szoros ért. oly női föveg, mely hátulról tekercsre van gömbölyitve, s egy kevessé görbére hajlik. Hasonlít hozzá : *tutyi*. Így nevezik a tekercsre szedett női hajat is. Gyöke a görbét, és gömbölyüt jelentő *kom*, azaz *gom*, melyből *t* képzővel lett elavult *kom-t* (görbít, gömbölyít) ige, ebből *komti*, *konti*, végre *konty*. Így képződött *pinty* a *pin* hangutánzóból, *rongy* a *rom*-ból, *forty* a *for*, *korty* a *kor* hangutánzókból stb. Szélesb ért. minden fejkötő, melyet a köznépnél csak férjhez ment nők viselnek.

„Túl a vizön, meg innet :
Tégöd a konty megillet."

Székely tánczvers. (Kriza J.).

Átv. ért. nőiség jele. *Előbb való a süveg a kontynál.* (Km.). *Konty alá való bor*, azaz asszonyoknak való gyönge, édeses bor. *Félre áll a kontya*, oly asszonyról mondják, kinek a bortól egy kis kedve kerekedett. *Kincsem, komám asszony, csak olyan az asszony, ha megiszsza magát, félre üti kontyát.* (Népd.). *Komámasszony félrecsapta paszomántos kontyát.* „Se füle se farka" czímü bohózatos népköltményből. Átv. ért. mely hasonlatosságon épül, így nevezték a madarak bóbitája, és a keleties török turbán is.

KONTYGYÖKÉR, (konty-gyökér) ösz. fn. A kontyvirágok neméhez tartozó növényfaj. (Arum maculatum). l. KONTYVIRÁG.

KONTYOS, (kom-ty-os) mn. tt. *kontyos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Kontytyal ellátott, kontyot viselő. *Kontyos fejkötő. Kontyos menyecske. Kontyos török.*

„Eljött ama kontyos szomszéd,
És azt nyakon ragadta."

Kisfaludy S. Dobozi.

Kontyos sas, pacsirta, am. bóbitás sas, pacsirta.

KONTYOSBORSÓ, (kontyos-borsó) ösz. fn. A székelyeknél am. héjazatlan borsó. (Ferenczi János).

KONTYOSFŰ, (kontyos-fü) ösz. fn. A kontyvirág egyik faja, máskép : *mocskos kontyvirág* (Arum maculatum) köz nyelven : *borjúlábfü* is.

KONTYOSODIK, (kom-ty-os-od-ik) k. m. *kontyosod-tam*, —*tál*, —*ott*. Átv. ért. mondják nőről, ki férjhez menvén kontyot, illetőleg fejkötőt kezd viselni.

KONTYVIRÁG, (konty-virág) ösz. fn. Az egylakiak seregébe, és sokhímesek rendébe tartozó növénynem; virágburka egytagu, csuklyaforma, melynek közepén egy torzsa nő, (mely néha felül kopasz) alsó részén szőrös bibéjü magzatokkal. (Arum). Fajai : *sárkány, mocskos kontyvirág.*

KONY, elvont törzse *konya*, *konyít*, *konyúl* származékoknak. Alapértelme : görbeség, görbére hajlás.

KÓNY, falu Győr m.; helyr. *Kóny-ba*, —*ban*, —*ból*.

KONYA, (kony-a) mn. tt. *konyát*. Gyöke a görbedést jelentő *kon*, meglágyítva, *kony*, vékony hangon *kön, köny*, melyekből *köntöl, könyök* erednek. Rokonok vele a *kan, kany* és *kun kuny* gyökök több, görbedést jelentő szókban, mint : *kanyó, kanyar, kancsal, kunik, kunya* stb. Megegyezik vele a hellen *κείνω, γόνυ*, latin *genu*, német *Knie*. Jelent általán görbét, alágörbedőt, lefelé hajlót. *Konya fülü disznó, ló*, v. csak : *konya ló, konya disznó* (néhutt : siska disznó). *Konya virág, füszál.*

KONYAFÜLŰ, (konya-fülü) ösz. mn. Aminek fülei lefelé fityegnek vagy görbedő tulajdonsággal birnak. *Konyafülü disznó. Konyafülü szamár, ló, kutya.* V. ö. KONYA.

KONYAVICSOR. Növényfaj a vicsorok neméből ; egy leveletlen tőkocsánya nyúlik fel a földből, s azon vannak soros lekonyult virágai. (Lathraea squammaria). V. ö. VICSOR.

KONYHA, (koh-nya, *h* és *ny* helyet cserélvén, mint : *vehem*-ben is *h* és *m*) ; fn. tt. *konyhát*. Kerített hely vagy szoba, tüzhelylyel, katlannal, gyakran sütőkemenczével ellátva, melyben ételeket sütnek, főznek. Csalóközben, Mátyusföldén stb. *pitar* v. *pitvar*, mennyiben t. i. a háznak egy részét teszi, s bejárásul szolgál a szobákba. *Kis konyha, nagy konyha. Füstös konyha. Fát, vizet hordani a konyhába. Konyhában forgolódni.* Átv. ért. ételek, melyek konyhában készülnek. *Úri, szegény konyha. Zsíros, sovány konyha. Jó konyhát tartani. Semmit sem hoz a konyhára* (km.), azaz nem hajt hasznot. *Úri pompa, koldus konyha, nem egyez a tisztességgel.* (Km.). *Ha szük a konyha, minden falat jóizü* (km.) azaz a mértékletesség adja a jó szájizt. *Laczi konyhája*, azaz piaczon főző kofáké, mely nevezet a hagyomány szerént II. Ulászlótól vétetett, mivel ez néha megszorulván, innen hozatott volna enni magának. *Diák konyha*, am. patika, gyógyszertár, a gyógyszerek diák v. latin neveitől. Ezen szó Molnár A. szótárában *kohnya*, s hangokban is egyezik a latin *coquina*, középkori latin *cocina, cochia*, olasz *cucina*, franczia *cuisine*, német *Küchen*, bajor *Kuchen, Kuchel*, régi felső német *chuchina, chuhhino*, svéd *koek*, angol *kitchen*, cseh-tót *kuchine, kuchina* stb. szókkal. Gyöke a főzésnek kotyogását utánzó *ko* hang, mely megvan a hőre, hevítésre, illetőleg főzésre vonatkozó *koh, kohó, kóficz, kohvaszt, kotyfol, kotyvaszt, koty bele ! kotynyeles* magyar, valamint a szanszkrit *kvath*, latin *coquo*, német *kochen*, szláv *kuchar* stb. szókban. V. ö. KOH.

KONYHAAJTÓ, (konyha-ajtó) ösz. fn. Ajtó, mely a konyhába nyílik. Némely vidékeken az ajtó előtt *saraglya, verőcze* v. *veréczke*, azaz rácsos ajtócska is áll, mely nappal a világosságot beereszti, a házi állatokat pedig kizárja.

KONYHAASZTAL, (konyha-asztal) ösz. fn. Asztal a konyhában, melyen a főzni vagy sütni valókat előre elkészítik, pl. húst vagdalnak, tésztát gyúrnak, nyujtanak stb.

KONYHABELI, (konyha-beli) ösz. mn. Konyhába való, konyhába tartozó. Mint főnév am. konyhaszer. *Konyhabeli edények.*

KONYHADIÁKSÁG, (konyha-diákság) ösz. fn. Így nevezik gúnyosan a rosz latin beszédet, mely a tiszta latin sajátságait mellőzve, az idegen nyelvek kaptájára van ütve.

KONYHAEDÉNY, (konyha-edény) ösz. fn. Általán, mindenféle edény a konyhában, melyet sütésre, főzésre, tálalásra stb. használnak, mint : fazék, bográcz, lábas, serpenyő stb.

KONYHAIRNOK, (konyha-irnok) ösz. fn. Uraságí vagy más nagy konyha költségeit feljegyző, illetőleg konyhai számadásokat vivő házi tiszt, irnoki czimmel.

KONYHAKERT, (konyha-kert) ösz. fn. Kert, melyben főleg konyhára szükséges zöldségeket, veteményeket termesztenek, különböztetésül más, pl. gyümölcs-, diszkertektől. *Uraságí, kolostori konyhakert.*

KONYHAKERTÉSZ, (konyha-kertész) ösz. fn. Kertész, ki konyhai használatra való zöldségeket, veteményeket termeszt.

KONYHAKÉS, (konyha-kés) ösz. fn. Hosszabbféle erős pengéjü kés, melylyel a szakácsok, szakácsnők a sütni, főzni valókat metélik, darabolják, felkonczolják.

KONYHAKÉSZLET, (konyha-készlet) ösz. fn. Készlet, vagyis beszerzett mindenféle eleségnemü.

KONYHAKÉSZÜLET, (konyha-készület) ösz. fn. Azon eszközök és edények öszvege, melyek konyhában használtatnak, melyekkel a konyhát fölszerelik.

KONYHAKOCSIS, (konyha-kocsis) ösz. fn. Nagyobb úri házaknál azon kocsis, ki a szakács vagy konyhairnok rendelkezése alatt áll, s fő kötelessége a konyhára szükséges holmiket szállítani ; igáskocsis.

KONYHAKÖMÉNY, (konyha-kömény) ösz. fn. Sokfelé a réteken vadon termő, közönséges kömény, melyet némely ételekhez fűszerül használnak. V. ö. KÖMÉNY.

KONYHAKÖTÉNY, (konyha kötény) ösz. fn. Kötény, rendesen fehér vászonból, milyet a konyhában működő szakács vagy szakácsnő szokott felkötni. Máskép : *szakácskötény.*

KONYHAKULCS, (konyha-kulcs) ösz. fn. A konyhaajtónak kulcsa, melylyel a konyhát bezárják. Átv. ért. a gazdasszonyság jelképe.

KONYHALEÁNY, (konyha-leány) ösz. fn. Hajadon nőcseléd, ki mint szolgáló a szakács, szakácsnő vagy gazdasszony mellett működik, konyhaszolgáló.

KONYHALEVÉL, (konyha-levél) ösz. fn. A nyilvános vendéglőkben azon lap, melyen a napi renden levő ételek nevei és árai feljegyezvék. Szokottabban : *étlap.*

KONYHALÓ, (konyha-ló) ösz. fn. Nagyobb úri házaknál azon lovak, melyeken az úgynevezett konyhakocsis jár, ki a konyhai szükségekre kellő holmit beszállitja ; igásló, különböztetésül a diszlovaktól, paripáktól. V. ö. KONYHAKOCSIS.

KONYHAMESTER, (konyha-mester) ösz. fn. Nagy házaknál, nevezetesen közintézetekben, növeldékben, kolostorokban azon személy, ki az egész ház élelmezéséről gondoskodik, s kinek rendelkezése alatt áll az egész konyhai személyzet. V. ö. PINCZEMESTER.

KONYHAPÉNZ, (konyha-pénz) ösz. fn. Pénz, a konyhai szükségek födözésére, beszerzésére. *Egy napra, egy hétre, egy hónapra való konyhapénz.*

KONYHAPESZÉR, (konyha-peszér) ösz. fn. Főzést, sütést, szakácsságot tanuló inas, köznépi nyelven : kukta.

KONYHARUHA, (konyha-ruha) ösz. fn. Vászonnemü ruhák vagy rongyok, milyeneket a konyha körül használni szoktak, pl. konyhaabrosz, törölők stb.

KONYHASÁFÁR, (konyha-sáfár) ösz. fn. l. KONYHAMESTER.

KONYHASÓ, (konyha-só) ösz. fn. Közönséges só, melyet az ételek fűszerezésére szoktak használni.

KONYHASZAG, (konyha-szag) ösz. fn. Általán szag, mely a konyhán sütött, főzött ételekből kifejlik. Különösen a tűzre cseppent zsír szaga. Átv. ért. tulajdonság, mely némely fennhéjázó nőnek müveletlen, alsóbbrendü állapotát árulja el. *Megérezni rajta a konyhaszagot, ha még oly czifra is.*

KONYHASZEKÉR, (konyha-szekér) ösz. fn. Nagyobb úri házaknál, vagy intézetekben, szekér, mely a konyhairnok vagy konyhamester rendelkezése alatt áll, a konyhai kellékek szállítására ; igásszekér.

KONYHASZEKRÉNY, (konyha-szekrény) ösz. fn. Szekrény a konyhában, melyben konyhaszerek, konyhaedények, s egyéb ide tartozó dolgok tartatnak.

KONYHASZER, (konyha-szer) ösz. fn. lásd : KONYHAKÉSZÜLET.

KONYHÁSZKODIK, (konyha-ász-kod-ik) k. m. *konyhászkod-tam, — tál, —ott.* Mondják kotnyeles férfiról, ki konyhakatuska módjára a konyhán szeret forgolódni, nyalakodni.

KONYHASZOBA, (konyha-szoba) ösz. fn. 1) Szoba, mely egyszersmind konyha gyanánt szolgál. 2) Konyához ragasztott szoba, mely szintén az ételek készítésére ad helyet. 3) Konyhára nyiló lakszoba.

KONYHASZOLGÁLÓ, (konyha-szolgáló) ösz. fn. Nőszemély, különösen hajadon leány, ki a gazdasszony vagy szakács, vagy szakácsnő mellett segédképen dolgozik. Átv. ért. mocskos, piszkos nő. *Olyan, mint valamely konyhaszolgáló.*

KONYHATARTÁS, (konyha-tartás) ösz. fn. Házi, otthonos élelmezés, midőn valaki saját konyháján készített eledelekkel él. *Konyhatartás helyett vendéglőből élni. Konyhatartásra kiszabott havi pénz.*

KONYHATISZT, (konyha-tiszt) ösz. fn. Előkelő házaknál, vagy nagyobb intézetekben azon tiszt, ki alatt a konyhai személyzet áll, ki a konyhai költségek számadását viszi, pl. *konyhamester, konyhasáfár, konyhairnok.*

KONYHATISZTSÉG, (konyha-tisztség) ösz. fn. Szorosb ért. a házi belső gazdaságra ügyelő tisztek. Szélesb ért. a konyhai személyzet előkelői, úgymint, a szakács, kulcsár, pinczemester, ezekhez számíttatnak az uraságnak ételhordó szolgái is.

KONYHAVETEMÉNY, (konyha-vetemény) ösz. fn. Konyhára való mindenféle vetemény, különösen zöldségnemüek.

KONYHÁZIK, l. KONYHÁSZKODIK.

KÓNYI, faluk Somogy és Tolna megy. ; helyr. *Kónyi-ba, —ban, —ból.*

KONYÍT, KONYIT, (kony-ít) áth. m. *konyított*, htn. *—ni* v. *—ani*, par. *—s.* Valamit konyává, azaz görbévé alakít. *A szilaj ló fülét, farkát konyítja. Lekonyítani a kalap karimáját.* Néha tárgyeset nélkül is használják, pl. *konyít a ló, füleit hátra eresztvén, midőn rúgni akar.* V. ö. KONYA.

KONYÍTÁS, KONYITÁS, (kony-ít-ás) fn. tt. *konyítás-t*, tb. *—ok.* Konyává alakítás ; konyát mutatás.

KONYORÁSZ, (kony-or-ász) áth. lásd : KUNYORÁL.

KONYÚL, KONYUL, (kony-úl) önh. m. *konyúl-t.* Lefelé görbed, aláhajlik. *Konyúl a ló füle. A megázott, viseltes kalap karimája lekonyúl. Konyúl a falevél*, ha fonyorodik és kókad. V. ö. KONYA.

KONYÚLÁS, KONYULÁS, (kony-úl-ás) fn. tt. *konyúlás-t*, tb. *—ok.* Lefelégörbedés, aláhajlás.

KONYUS, falu Ung m. ; helyr. *Konyus-ra, —on, —ról.*

KÓÓK, erdélyi falu Torda m.; helyr. *Kóók-ra, —on, —ról.*

KÓOS, falu Nyitra m. ; helyr. *Kóos-ra, —on, —ról.*

KOP, 1) hangutánzó gyök a *kopog, kopogat, kopogtat, koppan, koppant, kopint* szókban és származékaikban. Egyeznek vele a hellén *κόπτω*, német *pochen*, finn *kopahdan* (koppanok), *kopautan* (kopogatok) stb. gyökei. *Kópis* szóban az *ó* hosszan ejtetik. Talán ide sorozhatjuk a *kopja* szót is. Ezen közmondatban : *éh kop koporral*, tréfásan azt jelenti, hogy valamely ‚kop' nevü étel volna kaporral, de mivel ily étel nincs : arról mondják, aki koplal. (Erdélyi J.). V. ö. KOPPAN, KOPLAL. 2) Elvont gyök, s jelent héjat, burkot, mely valamely testet köröskörül betakar, s eredeti értelme kerekdedség, gömbölyüség, mely a *ko* gyökelemben rejlik. Ide sorozandók : *kopács, koponya, koporsó, kópicz, kopik, kopasz, kopár, koppad, koppaszt, koptat, kophal, kopolya.* Rokonok a székelyes *kapacz* (kopasz), *kapcza* (lábtakaró), továbbá *kapta, kaponya* stb. melyek alatt az idegen nyelvekbeli rokonságok is láthatók. Vékony hangon *köp*, szintén burkot, takarót jelent a *köpeny, köped, köppeszt*, kereket, gömbölyüt a *köpü, köpülő, köpőcze* szókban. ‚Kopár', ‚kopasz,' ‚kopik' szókban némileg a hangutánzó *kop* is rejlik. V. ö. KOPASZ. Egyébiránt a *kop* gyökü szókat l. saját rovataik alatt.

KÓP, l. KOP 1).

KOPÁCS, (1), (kop-ács, törökül : *kabuk)* fn. tt. *kopács-ot*, harm. szr. —*a* v. —*csa*. 1) Szorosb ért. a diónak, mogyorónak, gesztenyének, s hasonló gyümölcsöknek külső héja, mely éréskor a belső magtól elválik. *Az érő dió kihull kopácsából. Leverni a dió kopácsát.* 2) Szélesb ért. a növények héja, kérge. A növényészek megkülönböztetik a *kopáncs*-ot a *kopács*-tól. T. i. ‚kopács' alatt értik a magrejtő forradásain felfeslő egyes darabokat vagy ajtókat, pl. a beczö két kopácscsal nyílik fel (valva); ‚kopáncs' alatt pedig a murvákból képződött néha pohár alakú, a magot félig vagy egészen is betakaró boritékot (cupula), mint amilyen van pl. a tölgy- és gesztenyefa makkjának. (Gönczy Pál). 3) Páriz-Pápainál am. csere, haraszt, mely talán onnan vette nevét, hogy a cserét, harasztot a barom járván, bokrait lerágja, lekoppasztja.

KOPÁCS, (2), falu Baranya m., CSEMPESZ— falu Vas m.; helyr. *Kopács-ra*, —*on*, —*ról*.

KOPACSEL, falu Bihar m., erdélyi falu Fogaras vid.; helyr. *Kopacsel-be*, —*ben*, —*ből*.

KOPÁCSLIK, (kop-ács-l-ik) k. m. *kopácsl-ott*, htn. —*ani*. Bizonyos gyümölcsök vagy növények kopácsa leválik, lehámlik. *Kopácslik az érett dió, mogyoró. Kopácslanak a szüette, féregrágta vén fák törzsökei.* V. ö. KOPÁCS.

KOPÁCSOL, (kop-ács-ol) áth. m. *kopácsol-t*. Bizonyos gyömölcsök és növények kopácsait leveri, leszedi, lehámozza. *Diót, gesztenyét, mogyorót kopácsolni. A harkály kopácsolja a fa derekát.*

KOPÁCSOLÁS, (kop-ács-ol-ás) fn. tt. *kopácsolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, illetőleg fejtés, midőn kopácsából kivesznek valamit.

KOPACZ, tt. *kopacz-ot;* tájdivatos, *kopasz* helyett; l. ezt.

KOPAD, (kop-ad) önh. m. *kopad-t*. Mondják testről, midőn héja, külseje, takarója kopó állapotban létezik. A *p*-t kettőztetve : *koppad.*

KOPADÉK, (kop-ad-ék) fn. tt. *kopadék-ot*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Az állati különösen növényi testnek boritéka, héja, kérge, mely lekopott, levált, pl. a diókopács töredékei, a fakéregből levált darabkák. *Körmöm kopadékjával keresem kenyeremet.* (Győrmegyei szólás). V. ö. KOPAD.

KOPÁL, (1), (kop-ál) l. KOPOL.

KOPÁL, (2), (kop-ál) fn. tt. *kopál-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. A szömörczék neme alá tartozó növényfaj, melynek levelkéi alulfelül kopaszok. Máskép : *kopálszömörcze, kopasz szömörcze.* (Rhus glabrum v. copallinum). V. ö. SZÖMÖRCZE. ‚Kopál' neve azon mézgának is, mely Sínában, Amerikában, az Antillákon és Áfrikában honos kopál fából ered, s a borostyánkőhöz hasonló, szilárd, fénylő, és illatozó tulajdonsággal bir.

KOPÁLIK v. KOPÁLLIK, (kop-ál-ik v. kopáll-ik); l. KOPÁCSLIK.

KOPÁLNOK, KOVÁCS— falu Kővár vidékében; helyr. *Kopálnok-ra*, —*on*, —*ról*.

KOPÁLY, (kop-ály) fn. tt. *kopály-t*, tb. —*ok*, harm. sz. —*a*. Terület, különösen rét, telek, hegy, melyről a fű egészen lekopott, mely kopaszszá lett. V. ö. KOPÁR.

KOPÁNCS, (1), (kop-áncs) fn. tt. *kopáncs-ot*, harm. szr. —*a*. Eredetileg nem egyéb, mint *n* közbevetve : kopács, mint *bogács bogáncs, szurdacs, szurdancs, göröcs göröncs, varacs varancs.* l. KOPÁCS. (1).

KOPÁNCS, (2), puszta Csanád m.; helyr. *Kopáncs-ra*, —*on*, —*ról*.

KOPÁNCSOL, (kop-áncs-ol) áth. lásd : KOPÁCSOL.

KOPÁR, (1), (kop-ár) fn. és mn. tt. *kopár-t* tb. —*ok*. Mondják földről, rétről, mezőről, szikláról stb. melyet növény nem takar, és csupaszon áll. *Kopár mező, puszták, hegyek kősziklák. Kopár vidékek. Kopár helyen keresgélni*, (km.), azaz oly helyen, hol semmi sincs. *Kopár helyen fogott ki* (km.), azaz vállalata siker nélküli. Átv. ért. *kopár ész*, mely teremtő tehetséggel nem bir. V. ö. KOPASZ.

KOPÁR, (2), puszta Somogy m.; helyr. *Kopára, —on, —ról.*

KOPÁRODIK, (kop-ár-od-ik) k. m. *kopárodtam, —tál, —ott.* Kopárrá változik. Kizárólag csak növénytermő helyekről mondjuk, midőn csupaszodni kezdenek. *Forró nyárban és szárazságban kopárodnak a mezők.* V. ö. KOPÁR.

KOPÁROZIK, (kop-ár-oz-ik) k. m. *kopároz-tam, —tál, —ott.* Kopár helyen keres legelni valót, hol csak koplal, éhezik.

KOPÁRSÁG, (kop-ár-ság) fn. tt. *kopárság-ot*, harm. szr. —*a*. 1) Térség, vidék, melyről a növényzet kiveszett, kiszáradt, mely kopáron áll. 2) Tulajdonság, melynél fogva valamit kopárnak mondunk. V. ö. KOPÁR.

KOPÁS, (kop-ás) fn. tt. *kopás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Valamely testnek azon szenvedő állapota, midőn külseje, héja, takarója, szóval részei elválnak, elkallódnak, mi rendesen külső erő, pl. dörzsölés, horzsolás által történik.

KOPASZ, (kop-asz, eléjön már a XIII. században, mint személynév : „Magister Jacobus filius Thome, qui *Copoz* alio nomine nuncupatur." Jerney : Nyelvkincsek); mn. tt. *kopasz-t* v. —*at*, tb. —*ak*. E szó azon kevesek egyike, melyek a *susogó as* képző helyett sziszegő *asz*-t vettek föl; ilyenek még : *dobasz, horpasz, csupasz, kamasz, bibasz, mamlasz, ravasz, csikasz* stb., ide nem értve azokat, melyek csupán főnevekül használtatnak. V. ö. —ASZ, —ESZ képző. Mondják általán minden testről, mely kopott, melynek felső finomabb burokja, külső ékessége elenyészett, hanem csak puszta kemény héja, takarója áll fenn, mely érintésre mintegy koppan, ‚kop' hangot ad; pl. *kopasz hegy, kopasz föld;* s ezen általános értelemben egyezik *kopár* szóval is; különösebben értjük állati vagy növényi testekről, midőn szőrük, hajuk, gyapjujok, illetőleg ágaik, lombjaik, leveleik, vagy szőrhöz hasonló takarójik elvesznek,

vagy nem is voltak, nincsenek. *Kopasz fej, kopasz száj, kopasz áll. Nehéz a kopasznak üstökébe kapni.* (Km.). *Kopasz veréb. Kopasz ludak. Kopasz fák. Kopasz baraczk*, ellentéte: *szőrös. Könnyü kopaszt beretválni.* (Km.). Rokon vele a héber גִּבֵּחַ (ghibeach). Átv. ért. mondják mentségről, melynek alapja nincs, vagy inkább, mely nincs okszerüséggel felöltöztetve, fölfegyverkezve, melyhez, mint a meztelen testhez, könnyü hozzá férni. *Ez mind csak kopasz mentség.* V. ö. KOPIK.

KOPÁSZAT, (kop-ó-ász-at) fn. tt. *kopászatot.* Olyan alkatu, mint agarászat. Kopós vadászat, oly vadászati mód, mely szarvas, róka, nyúl üldözését és elfogatását kopó vagy kopók segítségével czélozza, különösebben angolok módjára síkon, lóháton, s együtt tartó és szimat után hajtó kopófalka segítségével (hunting). V. ö. KOPÓ.

KOPASZFEJŰ, (kopasz-fejü) ösz. mn. és fn. Kinek haja kihullott, elment. *Kopaszfejü vén ember.*

KOPASZHÁTU, (kopasz-hátu) ösz. mn. és fn. 1) Minek hátáról a szőr lekopott, vagy nem is nőtt rajta; vedlett. *Kopaszhátu beteg ökör. Kopaszhátu lúd.* 2) Tengeri halnem, melynek ékalaku teste héjatlan és sima. (Gymnotus).

KOPASZÍT, KOPASZIT, (kop-asz-ít) áth. m. *kopaszít-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. Kopaszszá tesz. *Némely nyavalyák megkopaszítják az embert.* V. ö. KOPASZ.

KOPASZÍTÁS, KOPASZITÁS, (kop-asz-ít-ás) fn. tt. *kopaszítás-t*, tb. —*ok*. Kopaszszá tevés.

KOPASZLAT, (kop-asz-l-at) fn. tt. *kopaszlat-ot*, harm. szr. —*a*. Elavult szó, mely a szintén elavult *kopaszlik* igéből eredett. 1) Kopaszság. Így fordúl elé a Bécsi codexben: *És viszek tü menden fetekre kopaszlatot*, (super omne caput calvitium. Amos 6. fej.). 2) A Münch. codexben jelenti a koponyák hegyét vagy helyét, vagyis kalváriát. *A helyre, ki hivatik kopaszlatnak*, (in locum, qui vocatur Calvariae. Lukács 23. fej.).

KOPASZODÁS, (kop-asz-od-ás) fn. tt. *kopaszodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Állapotváltozás, midőn valamely ember vagy más test kopaszszá leszen. *Kopaszodás ellen használt óvószerek. Korai kopaszodás.*

KOPASZODIK, (kop-asz-od-ik) k. m. *kopaszod-tam*, —*tál*, —*ott*. Kopaszszá leszen, különösen: elmegy, kihull a haja. *Alig harmincz éves, és már kopaszodik.* Átv. ért. kopaszodnak a növények, midőn leveleik elhullanak.

KOPASZPONTY, (kopasz-ponty) ösz. fn. A pontyok és kárászok neméhez tartozó halfaj, igen apró vagy épen semmi pikkelyekkel, különösen a czompó. (Cyprinus nudus).

KOPASZSÁG, (kop-asz-ság) fn. tt. *kopaszság-ot*, harm. szr. —*a*. Az állati vagy növényi testnek hajatlan, szőretlen, héjatlan, szóval kopasz állapota vagy tulajdonsága. *Kopaszság elleni szerek.* V. ö. KOPASZ.

KOPASZSZÁJU, (kopasz-száju) ösz. mn. Tréfásan szólva, kinek bajusza nem nő, vagy ha nő is, leborotválja, bajusztalan. *Kopaszszáju ficzkó.*

KOPASZT, (kop-asz-t) áth. m. *kopaszt-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. *kopaszsz*. Valaminek haját, szőrét, tollát kitépi. Szorosb ért. a tollas állatokról mondják. *Libát, ludat, kacsát, tyúkot, verebet kopasztani.* Átv. ért. *megkopasztani valakit*, am. erőszakkal vagy csalás, játék, tulzott beszámitás által pénzéből, vagyonából kivetköztetni. *Megkoppasztották őt a kártyázó társak, a pinczérek.* Tájszokásosan: *koppaszt.*

KOPASZTÁS, (kop-asz-t-ás) fn. tt. *kopasztás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, mely által valamit kopaszszá tesznek. Átv. ért. valakinek pénzéből, vagyonából, ruhájából kivetköztetése. *Némely pinczérek értenek a kopasztáshoz.* V. ö. KOPASZT.

KOPASZÚL, KOPASZUL, (kop-asz-úl) önh. m. *kopaszúl-t*. Kopaszszá lesz, vagyis hull a haja. *Némely ember korán kopaszúl. Hagymázban megkopaszúlni.* Máskép: *kopaszodik.*

KOPCSÁN, falu Nyitra m.; helyr. *Kopcsán-ba*, —*ban*, —*ból.*

KOPCZIHÉR, túl a Dunán divatos tájszó, s am. húzóvonó, húzavona, pl. *ezen uradalmi tiszt igen kopczihér ember.* Úgy látszik a *kóczipor*-ból van elcsavarítva, (Lugossy József), valamint a szombatosok énekkönyvében eléforduló *hepczihér* is.

KÓPÉ, fn. tt. *kópé-t*. Víg, tréfás kedélyü ember, dévaj. A székelyeknél: *góbé, kóté. Nagy kópé, sokat kell neki nevetni.* Néha am. agyafúrt, furfangos. A gyermekekre alkalmazva, am. csintalan, hamis. *Öcsém, te nagy kópé vagy.* E szó valószinüleg nem más, mint az átalakult *komé, kómé* az *m* t. i. átváltozott *p*-vé, mint: *komman koppan, kommant koppant* stb. V. ö. KOMÉ.

KOPEK, orosz rézpénz (kopeika) némelyek szerént a *kopja* szótól, mások szerént a török *köpek*től (am. kutya) mely bizonyos tatárpénzen volt ábrázolva. Egy rubelben van 100 kopek.

KÓPÉKODIK, (kópé-kod-ik) k. m. *kópékodtam*, —*tál*, —*ott*. Kópé módjára tréfálkodik, dévajkodik, csintalankodik. *Egész ebéd alatt kópékodott.* V. ö. KÓPÉ.

KÓPÉSÁG, (kópé-ság) fn. tt. *kópéság-ot*, harm. szr. —*a*. Tréfaság, dévajság, milyet a kópé emberek visznek véghez. *Az egész ember csupa kópéságból áll. Kópéságot üz.* V. ö. KÓPÉ.

KÓPÉSKODIK, (kópé-s-kod-ik) lásd: KÓPÉKODIK.

KOPHAL, (kop-hal) ösz. fn. Máskép: *göbhal* (gobio v. gobius), némelyek szerént *kolty* és *dörgicse* is.

KÓPHÁZ, falu Sopron m.; helyr. *Kópház-ra*, —*on*, —*ról.*

KÓPIA, l. KOPJA.

KOPICZ, (kap-icz?) fn. tt. *kopicz-ot.* A Tájszótár szerént am. kullancs.

KÓPICZ, (kóp-icz) fn. tt. *kópicz-ot.* Győr tájékán vesszőből vagy szalmából kötött gömbölyű kosár, melyben tojást tartanak. A *kóbor* szó gyökének kicsinyezője, mintha volna : *kób-icz.* Megegyezik vele a gömöri *kubucz.* V. ö. KÓBOR, fn.

KOPIK, (kop-ik) k. m. *kop-tam, —tál, —ott.* Valaminek külszine, héja, takarója, tokja külső erő, különösen dörgölés által vásik, szakadoz. *Kopik a csizma, kalap, nadrág. Kopik az irótoll. Kopik a kasza, kapa, kés éle. Kopik a ló körme. Nem kopott a körme érte, könnyen költi.* (Km.). *A vas is elkopik sokára.* (Km.). *Abban nem kopik a fogad.* Átv. ért. fogy, kevesedik. *Kikopott a beszédből, mint mogyoró a tokjából. Mindenéből kikopott.* Néha am. bizonyos állapotból kimarad, kihül. *Kikopni a hivatalból. E viselet kikopott a divatból.* E szóban a *kop* vagy burkot, héjat, takarót jelent, s valamint *hámlik*, am. hámja lefoszlik, *toklik*, am. tokja lehúll : hasonlóan *kopik* am. kopja elvásik ; vagy pedig abban a hangutánzó ‚kop' rejlik, vagy legalább ez is rejlik, amennyiben a fínomabb külső takaró enyésztével a megmaradó keményebb burok érintésre mintegy koppan ; innen *koppan az álla* és *felkopik az álla*, valamint a szókban, úgy első jelentéseikben is egyeznek.

KOPINT, (kop-in-t) áth. m. *kopint-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*, par. *—s.* Valamely szilárd, kemény és viszhangzó testet úgy üt, hogy kis *kop* hangot ad. *Újjal megkopintani az ajtót.* Használják a *-ra -re* viszonyragok kíséretében is. *Fejére kopintottak.*

KOPINTÁS, (kop-in-t-ás) fn. tt. *kopintás-t*, tb. *—ok.* Cselekvés, midőn valaki kopint.

KÓPIS, (kóp-is, mint kót-is) ; fn. tt. *kópis-t*, tb. *—ok.* Ütő, kopintó eszköz, mely ütés közben *kop* hangot ad. Néhutt : *sulyok*, melylyel t. i. a kiszapult ruhákat szokták a folyókban, vagy folyók mentében, vagy kútak mellett mosva veregetni, kópiskálni. Ormánsági szó. ‚Kópiskál' származékban a Hegyalján is divatos.

KÓPISKA, (kóp-is-ka) fn. tt. *kópiskát.* Kicsi kópis, különösebben a bodnároknál azon kis bunkó, melyet az abroncsra tartva a nagy bunkóval vernek.

KÓPISKÁL, (kóp-is-ka-al) áth. m. *kópiskál-t.* Kis kópissal üt, kopint.

KÓPISKÁLÁS, (kóp-is-ka-al-ás) fn. tt. *kópiskálás-t*, tb. *—ok.* Cselekvés, midőn valaki valamit kópiskál.

KOPJA v. —KÓPJA, (kop-ja, megvan a törökben s némely szláv nyelvekben is); fn. tt. *kopját.* Hosszu nyélbe ütött régies szúró fegyver, Molnár A. szerént latinul : sarissa, hasta, verutrum. *Kopját törni*, régi divatú szólásmód, mely egy 1554-diki levélben (Szalay Á. 400 m. levél) azonosnak vétetik ‚öklelni' szóval (125. lapon).

„A kis Campo amott vitézkedik vala,
Mindennap a harczon kopjákat tör vala."
Tinódi.

„Kimene Losonczi, izené basának,
Törjön velök kopját, javáért császárnak
Én is kopjám töröm, javáért uramnak."
Ugyanaz.

„Ellenséget látván,
Örömmel kiáltván,
Ők kópjákat törnek."
Balassa Bálint.

E szóhoz leginkább hasonlít a vékony hangu *kép*, mely hajdan szintén dárdaféle szúró eszközt jelentett. Ha a magyarból szabad származtatni : gyöke *kop*, megfordítva : *pok* egynek látszik *bök, fik* szókkal, s a *kop* gyökből képződött : *kopi, kopia, kopja* (=bökő), mint *or*-ból, *ori, oria, orja.* A megfordított *pok* rokon a latin *pungo*, szláv *pichnem*, lengyel *pika*, szókkal is. V. ö. KÉP, (1), és BÖK, (1). Azonban származtathatjuk *kop* vagy *kóp* hangutánzó szótól is *kopint, kópis* szókhoz rokon fogalommal. Innen a *kopját törni* is. Szabó Dávidnál, Balassa Bálintnál szintén hosszu *ó*-val is : *kópia*, Pesti Gábornál : *koppia :* „koppiája kegyig mindkettőnek venikevessző vala" (az egér harcza a békával). V. ö. KOP, KOPINT, KÓPIS.

KOPJAFA, (kopja-fa) ösz. fn. Erdélyben a székelyeknél am. sirdombot jelelő fa, sirfa, fejfa. Valószinüleg azon szokástól vette nevét, hogy a vitéz székelyek halottjaik sírjára kopjanyelet tűztek. Túl a Dunán, különösen Győr vmegyében még az újabb időkben is a nemesek, mint született vitézek koporsóját dárdát képező rudakon szokták a temetőbe vinni.

KOPJÁS, (kop-ja-ás) mn. tt. *kopjás-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Kopjával ellátott, fölszerelt. *Kopjás vitézek, vadászok, seregek.* Mint főnév, jelent oly katonát, kinek fő fegyvere a kopja. *Kopjások ezrede.*

KOPJÁSAN, (kop-ja-as-an) ih. Kopjával fegyverkezve, fölszerelve.

KOPKA, (kop-ka) fn. tt. *kopkát.* Kártyajáték neme, melyben a leveleket, mintegy kúpba egymás fölé rakják. Gyöke a gömbölyüséget, domborodást jelentő *kop*, rokon a magyar *kúp, kupa, kupak*, és több más nyelvekben eléforduló ily értelmü és hangu szókkal. V. ö. KÚP.

KOPKÁZIK, (kop-ka-az-ik) k. m. *kopkáz-tam, —tál, —ott.* Kopka nevü kártyást játszik. V. ö. KOPKA.

KOPLAL, (kop-l-al) önh. m. *koplal-t.* Akár szükségből, akár szabad akaratból nem eszik, vagy aránylag oly kevés eledellel él, hogy folytonos éhségben szenved. *Hol fösvény a gazda, koplalnak a cselédek. Koplal, mint a czigány lova. A farkas ha koplal is, meg nem cserélne a kalmár ebével.* (Km.). *A gyomor megrontása után koplalni. Egyél, ne koplalj, mint otthon.* (Km.). E szónak gyöke világosan *kop*, de eredeti értelmére nézve több nézetek lehetnek. Ha tekintetbe veszszük ezen népies mondásokat : *majd koppan neki*, azaz nem jut neki valamely ételből ;

felkopott az álla, azaz nem volt mit ennie : ezekből azt lehetne gyanítani, hogy itt a *kop* azon hangot jelenti, melyet az étel előtt becsapott, bezárt száj ad. Hogy néha a barmok száját bekötik, hogy ne ehessenek, mutatja a közmondás : *Nyomtató lónak nem kötik be a száját.* Vagy talán *koplalni* am. *kuplalni*, mert kupa jelent a testen behorpadó völgyet, öblöt is, pl. *nyak kupája*, am. nyak gödre. E szerént a *kup* gyökből lett volna *kuplik*, s ebből *kuplal*, azaz *kupló*, *horpadó* állapotot gyakorol. Midőn az éhes baromról azt mondjuk, hogy *megcsappant*, itt a *csap* am. *kap*, *(kop)*, tehát am. *megkappant*, *megkoppant*, *megkuppant*, azaz vékonyai kupát, horpadást kaptak. Ide tehetjük azt is, hogy a *koplal* a *kopik* igével szintén nemcsak hang-, hanem fogalmi rokonságban is van, mert a *koplaló* teste csakugyan fogy, s mintegy *kopik*.

KOPLALÁS, (kop-l-al-ás) fn. tt. *koplalás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Szenvedő állapot, midőn az állat koplal. *Megszokta, mint czigány lova a koplalást.* V. ö. KOPLAL.

KOPLALÓ, (1), (kop-l-al-ó) mn. és fn. tt. *koplaló-t*. 1) Aki vagy ami koplal. *Büntetésből koplaló rabok. Intézetben koplaló növendékek.* Van ilynevü csárda is Veszprém vármegyében, mely tréfás nevét bizonyosan a koplalástól vette, minthogy csárdákban ritkán lehet enni valót kapni; e név tehát majd minden csárdára illik; innen magyarázhatók a *Bár ne volna* Győr vármegyében, a *Pipagyujtó* Csalóközben stb. 2) Ekevánkosból felnyuló fa, mely az eketaligára kötött takarmányt a kerék dörzsölése ellen védi. Heves vmegyei tájszó.

KOPLALÓ, (2), LÁNKA—, puszták Vas és Nógrád m.; helyr. *Koplaló-ra*, —*n*, —*ról*.

KOPLALTAT, (kop-l-al-tat) áth. és mivelt. Valakit vagy valamit koplalni enged vagy készakarva, vagy kényszerüségből éheztet. *Koplaltatni a befogott gonosztevőket. Koplaltatni a lovakat, ökröket.* V. ö. KOPLAL.

KOPLOS, (kop-ol-os) mn. tt. *koplos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Garan mellékén am. szolgálat, hivatal nélkül élődő, mintegy koplalós.

KOPÓ, (kop-ó) fn. tt. *kopó-t*. Szoros ért. a vadászebek azon faja, mely különösen arra van idomítva, hogy a vadakat rejtekeikből fölverje, és a vadászok felé üzze, kergesse. A vizslától abban különbözik, hogy ez szintén fürkész, de ha nyomára akadt a vadnak, helyben megáll és hallgat, ellenben a kopó a fölvert vadat folytonosan csaholva, vagy inkább *kaffogva*, azaz *kaff kaff*, *koff koff* hangon kiáltozva kergeti. Innen valószinü, hogy valamint ‚kopó', úgy *kuvasz* is ezen hangtól vette nevét, mint a *kutya*, *kutyó*, a *ku ku*, azaz *hu hu*, *u u* hangoktól, honnan ‚ugat' is ered. A törökben pedig *kov-mak*, am. üz-ni, kergetni, innen más elemzés szerént am. *kapó*. *Erdei kopó*, mely őzet, nyúlat, rókát egyaránt hajt. A síkon hajtó angol kopók : *nyúlkopó*, nagyobb faj (harrier) és kisebb faj (beagle), *rókakopó* (foxhound), közép faj, *szarvaskopó* (staghound) legnagyobb faj; *vezérkopók*, melyek a futam alatt első sorban járnak (leading hounds). Bérczy K. Átv. és gúnyos ért. a tolvajok, s általában kik roszban törik fejöket, mondják rendőri szolgákról, mennyiben a gyanús embereket fürkészik, és üzőbe veszik. *Jönnek a város kopói.* Törökül *kavvasz* am. rendőr. Molnár A. szótárában am. rapax, vorax. Ezen értelem szinte átvitt, mivelhogy az ebek általán, de különösen a vadászebek torkosak szoktak lenni. Maga az *eb* sem egyéb, mint *ev*, azaz *eő*, *evő*. V. ö. EB, VIZSLA.

KOPOCSKÁL, (kop-ocs-ka-al) áth. m. *kopocskált*. Kriza J. szerént a székelyeknél am. kopácsol.

KOPÓFALKA, (kopó-falka) ösz. fn. Együvé tanított több kopó, melyek különösen egy vezérkopó után tartanak.

KOPOG, (kop-og) önh. és gyak. m. *kopog-tam*, —*tál*, —*ott*. 1) Valamely ütött test, vastag, tompa *kop kop* hangot ad vissza. *Kopog a bottal ütögetett padló. A jégesőtől kopog a háztető.*

„Egyszerre nagy lárma támad,
Embernyomok kopognak." Kisfaludy S.

2) Mondjuk arról, aki vagy ami ütés által valamit *kop kop* hangon viszhangoztat. *Kopogni az ajtón, ablakon.* Legközelebbi rokonai : *kotog*, *koczog*, *kotyog*, *koborcz*, *koborczol*, azután *dobog*, *dobban*, *topog*, *toppan* stb. Rokon a német *klopfen*, *pochen*, *poltern*, távolabbról a latin *pulso*.

KOPOGÁS, (kop-og-ás) fn. tt. *kopogás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Valamely ütögetett testnek *kop kop* hangu viszhangzása. *Kopogást hallani a kapun, az ajtón. Az ablakkopogásra fölébredni. A jégeső nagy kopogása.* V. ö. KOPOG.

KOPOGAT, (kop-og-at) áth. m. *kopogat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *kopogass*. Valamely kemény, szilárd testet ütögetve kopogni készt. *Kopogatni az ajtót, ablakot. Kalapácscsal kopogatni a hordót, a falat. Haragból megkopogatni valakinek homlokát.* Önhatólag, tárgyesetes név nélkül am. folytonosan kopog. *Ki kopogat ottkünn?* V. ö. KOPOG.

KOPOGÓ, (kop-og-ó) mn. tt. *kopogó-t*. Ami, ha ütögetik, *kop kop* hangot ad vissza. *Kopogó csizma*, melytől a menő lábai alatt kopog a föld.

KOPOGÓTERMESZ, (kopogó-termesz) ösz. fn. Szúnemü féreg, mely a fát kopogó hangon rágicsálja.

KOPOGTAT, (kop-og-tat) áth. m. *kopogtat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *kopogtass*. Valamely testet ütögetés által kopogóvá tesz, vagy azért ütöget valamit, hogy kopogjon. *Sulyokkal kopogtatni a hordót, kalapácscsal a falat. Pajkosságból kopogtatni az ablakokat.* Miveltetőleg am. másnak parancsolja, hogy kopogjon. V. ö. KOPOG.

KOPOGTATÁS, (kop-og-tat-ás) fn. tt. *kopogtatás-t*, tb. —*ok*. Csclekvés, midőn valaki kopogtat.

KOPÓKUTYA, (kopó-kutya) ösz. fn. l. KOPÓ.

KOPOL, (kop-ol) áth. m. *kopol-t*. Valamit héjából kifejt, kivereget; másképen : kopál. *A mákfejeket sulyokkal kopolni.*

KOPOLÁS, (kop-ol-ás) fn. tt. *kopolás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, midőn valamit kopolnak.

KOPOLTYÚ, (kop-ol-ty-ú) fn. tt. *kopoltyú-t*. Eredetileg vagy am. *kopoltó* az elavult *kopolt* törzsből, mint *pattantyú* pattantó, *cságatyú* cságató, *förgetyű* förgető, *töpörtyű* töpörtő stb. vagy az *l* a *t* előtt, mint több esetben csak közbeszúrat: *kopótyú*. Szarunemű lapocskák a hal fejének két oldalán, melyek kinyiladoznak, és becsukódnak; ezek között ereszti be a hal a vizet, s a benne levő léget kiszívván ismét kiereszti. E tulajdonságából kitünik, hogy itt a *kop* gyök burkot, héjat, takarót jelent, különösen azon széles lapot, mely a hézagokat betakarja, s különösebben *kopoltyufödél*-nek neveztetik.

KOPOLTYÚFEDÉL v. —FÖDÉL, (kopoltyúfödél) ösz. fn. A hal fejének két oldalán levő szarunemü lapocskák, melyek a kopoltyúnak külsejét teszik. V. ö. KOPOLTYÚ.

KOPOLTYÚFÉRÉG, (kopoltyú-férég) ösz. fn. Vizi férgek neme, melyeknek hosszukás hengerded teste van, s csápjaikkal más testekbe, nevezetesen halakba szoktak ragaszkodni. (Lernaea. L.)

KOPOLYA, (kop-oly-a) fn. tt. *kopolyát*. Alsó Vágmellékén am. az árvíz által kikotrott mély s jobbára kerekalakú sárgödör, mely igen ritkán szárad ki, amelynek enyekes iszapjába a barom könnyen belevész. Gyöke az öblös üreget jelentő *kop* v. *kup*. Az érsekujvári réteken egyik nevezetes hely a *kopolyapart*. Máskép: *kobolya*, a székelyeknél: *köpecz*, *göbecz*. V. ö. GÖBE, GÖBECZ.

KOPONYA, (kop-ony-a) fn. tt. *koponyát*. Az állati, nevezetesen emberi fejnek azon csontnemü burokja, mely a velőt takarja.. Így neveztetik, kivált azon állapotban, midőn a hús és bőr lekopott róla. Tájdivatosan: *kaponya*. *Holt emberek koponyáit kiásni*. Szélesb ért. jelent fejet is. *Nagy koponyáju ember*. *Jól megütötték a koponyáját*. Gyöke az öblös üreget vagy burkot jelentő *kop*; innen hangváltozattal *kaponya* jelent Molnár A. szerént vizmerítő öblös edényt is. Rokon e gyök *kúp* szóval is. A latin *cranium* a kerekdedségre, a *calvaria* pedig a kopaszságra vonatkozik, és e szerént a cranium az élő állat fejburokját, a calvaria inkább a holtét jelenti. Ezen értelmet tartá szem előtt a Münch. codexbeli biblia fordítója, midőn e szókat: *locus calvariae*, *kopaszlat helye*, kifejezéssel magyarázta.

KOPONYAHÁRTYA, (koponya-hártya) ösz. fn. Hártyanemű burok, mely a koponyacsontot takarja.

KOPONYAHASADÁS, (koponya-hasadás) ösz. fn. 1) Köz ért. repedés, mely valamely külső erőszak által a koponyacsonton esik. 2) A koponyának nyavalyája, kivált a kisdedeknél, midőn kifakad, s a velő kinyomúl belőle. (Hernia cerebri).

KOPONYALEPKE, (koponya-lepke) ösz. fn. Az úgynevezett éji vagy boszorkánypillének egyik legnagyobb faja, melynek feje némileg a holtkoponyához hasonló.

KOPONYATAN, (koponya-tan) ösz. fn. Tan, mely a koponya képzését, s annak tulajdonságait tárgyalja, valamint ezen tant magában foglaló könyv is. *Gall koponyatana*.

KOPOR, (kop-or) áth. m. *koport*. Tájdivatos ige a szokottabb *kapar* kelyett. Származékai: *koporgat*, *koporít*, l. KAPAR, KAPARGAT, KAPARIT.

KOPORCZ, (kop-or-cz) fn. tt. *koporcz-ot*, harm. szr. —*a*. 1) Baranyában am. pörcz, töpörtő, vagyis a kiolvasztott szalonnának összezsugorodott rostja. Ennek Dunán túl több helyen *csörge* is a neve, mert minden zsirja kifolyván száraz, és csörög. Ez értelemben valószinüleg ‚koporcz' is hangutánzó; néhutt: *kurczina*. 2) Lőrincz Károly szerént a kapnikbányai szójárásban am. kopárhely, kősziklás talaj.

KOPORSÓ, (kop-or-s-ó) fn. tt. *koporsó-t*. 1) Szélesb ért. sír, vagyis azon rejtekhely, hová a holt testet temetik. Ily ért. jön elé a Münch. codexben, sőt Káldinál is, a latin „monumentum"-ot magyarázva. *Olyak vagytok, mint a koporsók. Jaj nektek*; *kik a próféták koporsóit építitek*. (Lukács 11. Káldi. Károlyinál szintén). 2) Szorosb és szokott mai értelemben fából vagy ritkábban érczből készitett hosszukás' rendesen ötszögü, ládaforma rekesz, melyben a holtakat eltemetni szokták. *Fenyőfa, diófa koporsó. Adjon Isten minden jót, diófából koporsót*. (Köznépi jó kivánás). *A halott koporsójára borulni*.

„Ha meghalok, se bánom,
Úgy sincs engem ki szánjon,
Koporsómra boruljon." Népd.

„Hived leszek, hived leszek,
Koporsóm bezártáig." Népd.

Házad a koporsó, helyed a temető (km.), azaz minden embernek meg kell halni.

„Sok vad madár gyomra,
Gyakran koporsója
Vitézül holt testeknek."

Balassa Bálint.

„Ha mint ellebbentett fályol,
Az életnek nagy titkáról,
Reszketőn és haloványon
Rám borúl az örök álom:
Ne tegyetek koporsóba,
A mezőre vigyetek,
Kísérjen a kelő hajnal,
S könnyü tavaszföllegek."

Gyulai.

Közelgető halálnak jele e mondatokban: *Egyik lába már a koporsóban van. Csak koporsót kell csináltatni neki*. Nagy hét végén nevezetes a kath. keresztényeknél az úgynevezett *Krisztus* vagy *Isten koporsója*, vagyis a Jézus temetőhelyét ábrázoló készület a templom valamelyik részében felállitva. *Krisztus koporsóját sem őrizték ingyen*. (Km.). E szónak gyöke a burkot vagyis öblös üreget jelentő *kop* v. *kob*, melytől *kopo-*

lya vagy *kobolya* (am. kivájt üreg) is származik. ‚Kóbor' és ‚kópicz' pedig szalmából s vesszőből font kosarat jelentenek; melyekben *kób* vagy *kóp* kétségen kivül azonosak *kop* v. *kob (kub)* gyökökkel. ‚Koporsó' alakja mutatja, hogy igenév az elavult *koporos* vagy inkább *koporoz* v. *koboroz*, *koborz* igéből, mintegy kobjába, kebelébe rejt, rekeszt; s innen lett: *koborzó*, hangváltozattal *koporsó*. Héberül קֶבֶר, arabtörökül *kabr*, Beregszászi szerént pedig siriai nyelven is *kaburo*, és äthiopiai nyelven *geberte*, am. sír.

KOPORSÓFÖDÉL, (koporsó-födél) ösz. fn. A koporsónak felső része, melylyel a koporsó derekába fektetett halottat betakarják. V. ö. SZEMFÖDÉL.

KOPORSÓKŐ, (koporsó-kő) ösz. fn. l. SÍRKŐ.

KOPORSÓSZÉG, (koporsó-szég) ösz. fn. Nagy fejü, hosszukás vékony szeg, milyennel a koporsót be szokták szegezni.

KOPORSÓSZŐNYEG, (koporsó-szőnyeg) ösz. fn. l. KOPORSÓTERITŐ.

KOPORSÓTERITŐ, (koporsó teritő) ösz. fn. Lepel, melylyel a koporsót befödik, vagy maga a szemfödél, mely némely vidékek szokása szerént oly nagy, hogy szélei mindkét felől a koporsófedél alól kifüggnek, s a koporsó derekát féligmeddig betakarják.

KOPÓS, (kop-ó-os) mn. és fn. 1) Mint mn. tárgyesete: *kopós-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Kopóval üző vagy üzött. *Kopós vadász*, *kopós vadászat*. 2) Mint fn. tárgyesete: *kopós-t*, tb. *—ok*. Kopóval bánó, aki a falkaólra ügyel, azt tisztogatja, a kopók eledelét készíti stb.

KOPÓSZÍJ, (kopó-szíj) ösz. fn. Póráz szijból, melylyel a kopókat párosan összefűzik vagy egyenként vezetik.

KOPÓTÓ, l. KOPOLTYÚ.

KOPOTT, (kop-ott) mn. tt. *kopott-at*. Minek külszinét vagy bizonyos részeit a viselés, más testekkel való érintkezés, dörgölődzés elvásította. *Kopott ócska ruhák. Kopott szerszámok, kések. Ütött kopott régi mente.* Átv. ért. mondjuk tréfáról, elménczségről, élczről, s bizonyos mondatokról, melyek már régen ismeretesek, semmi meglepőt nem foglalnak magukban. *Holmi kopott élczczel és tréfával akart megnevettetni bennünket.*

KOPÓTYÚ, l. KOPOLTYÚ.

KOPOZ, (kop-oz) áth. m. *kopoz-tam*, *—tál*, *—ott*. Tájdivatos, pl. Baranyában, s am. kopaszt; foszt. *Tengeri búzát kopozni.*

KOPP, a *p* kettőztetésével ugyanaz *kop* gyökkel. Önállólag is használtatik e közmondatban: *egyszer hopp, máskor kopp*, azaz egyszer ugrik a lába, máskor koppan az álla; ez összetételben pedig: *koppsemmi*, hangutánzó; l. ezt.

KOPPAD, (kopp-ad) önh. m. *koppad-tam*, *—tál*, *—t*. Valamely testnek héja, burka, takarója kopó állapotot vesz fel, vagyis a héjas, burkos, takarós test kopaszszá lesz. *Koppad a dió, midőn kopácsa leválik. Koppad valamely madárfaj, midőn vedlik.* V. ö. KOP.

KOPPADÁS, (kopp-ad-ás) fn. tt. *koppadás-t*, tb. *—ok*. Kopaszszá levés. *Dió koppadása. Madár koppadása.*

KOPPAN, (kopp-an) önh. m. *koppan-t*. Valamely szilárd, kemény test ütődés vagy üttetés által *kopp* hangot ad. *Koppan a falba ütődött homlok. Koppan a kőre esett dió. Koppan attól az állad*, azaz nem kapsz belőle, vagyis, ha a koncz után nyitod a szádat, felütik az álladat, mint tréfából az ebbel szoktak tenni. Hasonló jelentésü ez is: *felkopik az állad.*

KOPPÁN, falu Veszprém m.; helyr. *Koppánba, —ban, —ból.*

KOPPANÁS, (kopp-an-ás) fn. tt. *koppanás-t*, tb. *—ok*. Valamely kemény testnek ütődése vagy üttetése, melynél fogva az *kopp* hangot ad.

KOPPÁND, erdélyi falu Torda m.; helyr. *Koppánd-ra, —on, —ról.*

KOPPANT, (kopp-an-t) áth. m. *koppant-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*, par. *—s*. Valamit úgy üt, hogy koppanjon. *A harkály koppantja a fa kérgét.* Önhatólag is használtatik tárgyesetes név nélkül. *Valakinek homlokára koppantani.* Átv. ért. csaptatóféle eszközzel a gyertya hamvát elveszi. *Elkoppantani a gyertya hamvát.* V. ö. KOPPAN.

KOPPANTÓ, (kopp-an-t-ó) fn. tt. *koppantó-t*. Nyéllel ellátott, az ollóhoz némileg hasonló eszköz, melylyel a gyertya hamvát veszik. Máskép: *hamvvévő.*

KOPPANTÓTALP, (koppantó-talp) ösz. fn. Kis tálcza, melyre tisztaság végett a koppantót tenni szokták. V. ö. KOPPANTÓ.

KOPPÁNY, falu Szala és Veszprém m., TÖRÖK— mváros Somogy m.; helyr. *Koppány-ba, —ban, —ból.*

KOPPASZT, (kopp-asz-t) áth. m. *koppaszt-ott*; htn. *—ni* v. *—ani*, par. *koppaszsz*. L. KOPASZT.

KOPPSEMMI, (kopp-semmi) ösz. fn. Tréfásan am. nagysemmi, azaz oly semmi, hogy szinte koppan. *Mit kaptál? — Koppsemmit. — Hoztál-e valamit? — Igen, koppsemmit.* (Kriza J.).

KOPRÁS, falu Gömör m.; helyr. *Koprás-ra, —on, —ról.*

KOPRI, (kop-r-i) mn. tt. *kopri-t*, tb. *—ak*. Kinek haja igen rövidre van nyirva. Az elavult *koporból* képzett szó, mint *bodor*-ból *bodri*. Máskép: *csitri. Kopri kis fiú. Kopri fej.* Egy gyökből eredt a ‚kopasz' szóval.

KOPTAT, (kop-tat) áth. és mivelt. m. *koptat-tam*, *—tál*, *—ott*, par. *koptass*. Eszközli, cselekszi, hogy valami kopjék. *Csizmát koptatni a rosz kövezeten. Hányásvetéssel koptatni a ruhát. A köves föld nagyon koptatja a szántóvasat.* Átv. ért. *nyelvet, szájat koptatni*, am. sokat, és haszontalan dolgokról beszélni.

KOPTATÁS, (kop-tat-ás) fn. tt. *koptatás-t*, tb. *—ok*. Cselekvés, midőn valaki vagy valami koptat valamit.

KOR, (1), erős hang, mely a torkon kinyomulván (k) elsőbb a szájpadhoz ütődik, azután gömbölyített ajakkal, s a nyelvnek reszkettetésével (r) ejtetik ki. 1) Mint puszta hangutánzó gyök fordúl elé e szókban: *korog, korrog, korgat, korogtat, korgatyú, korczog, korhog, kornyikál, korty, kortyog, kortyan, kortyándi.* V. ö. HOR, hangutánzó. 2) Szintén mint hangutánzó jelent ily erős hanggal történő dörzsölést, metszést, rontást, vagy dörzsöltet, metszettet, rontottat; e szókban: *korbál, korcsolya, korhál, korhol, kornicz, korpa, korsin.* Rokon vele a *horhol, horgy, horhács* stb. szók *hor* gyöke. V. ö. HOR. 3) Jelent kerek alakot, vagy kerek mozgást, melynek alapját a *k* mint görbeséget, az *r* pedig mint terjedést jelentő teszi, s az egész oly testek vagy mozgások elnevezésére alkalmaztatott, melyek görbedést, kereket, gömbölyüséget képeznek, milyenek: *korba, korbács, korcz, korczolat, kornyad, korong, korsó, korfonyál, korlát, kormány, koroglya, korona, korittó* (kereksajt) a megnyujtott *kórász, kórész, kór, kórság.* V. ö. KAR. KER, KÖR, KUR, KÜR. Ez osztályzatból kivétetnek: *korhely, korcsma* kétes eredetű szók, melyeket l. saját rovataik alatt.

KOR, (2), fn. tt. *kor-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Sokszor ugyan a *kor* egy értelmü az *idő* szóval, s felváltva használtatik: de a kor szükebb értelmü, mint az idő; mert ez elvontabb, általánosabb, a *kor* összerűbb valami; az idő jelenti általán a létezésnek egymás után következő folyását, haladását, miért mind a magyarban, mind több más nyelvekben eredetileg annyit tesz, mint *menő, haladó* (v. ö. IDŐ), a kor pedig inkább csak egy kikerekített kör, s mintegy meg-megújuló rész az időből, különösen oly mérték, mely által bizonyos időbeli létezésnek tartamát, mennyiségét határozzuk meg. T. i. 1) Egyes emberek, vagy egész népek létezésének bizonyos időköre. *Csecsemő-, kisded-, gyermek-, ifju-, férfi-, aggkor. Emberkor. Életkor. Rövid, hosszu életkor.* Ez értelemben *az idő* szóval föl nem cserélhető. *Ősatyák, Mózes, Fáraók kora. Mesék, történetek kora. A hellenek, a hősök, a rómaiak kora. A népek vándorlásának kora. Árpádok kora. A hitújitás kora. Forradalmi kor. Mult, jelen, jövő, késő kor. Ó kor, közép kor, új kor. Minden kornak van saját szelleme.*

„Minden kornak van istene,
Nem zúgolódom ellene,
S kebelemben marasztom.“

Berzsenyi.

„Oh gyönyörü gyermekkor,
Boldog voltam én akkor.“

Kisfaludy S.

Ez értelemben csak köznyelven, de nem szabatosan használható az *idő* szó. 2) Azon időkör, melyben valaki bizonyos állapotban létezik. *Tanuló korában sokat betegeskedett. Katonakoromban sebet kaptam. Gazdagkorában elfeledkezett a szegényekr'l. Ismertem őt szegénykorában. Aki részegkorában vét, bünhödjék józankorában.* Itt sem állhat helyette *idő.* 3) Midőn összetételben időhatározó gyanánt használtatik, jobbára egyértelmü az idővel. pl. *akkor*, azon időben; *ekkor*, ezen időben; *mikor*, midőn; *valamikor, mindenkor, semmikor, akármikor, ebédkor, vacsorakor, éjfélkor*, melyek a régieknél s itt-ott a maiaknál *on*-nal ragozva is állanak: *akkoron, ekkoron, mindenkoron, mikoron, éjfélkoron, valamikoron, halálomkoron, tikszókoron* stb. V. ö. —KORON. De a *jókor* és *roszkor* helyett nem áll szabatosan a *jó időben, rosz időben*, mert itt az ‚idő‘ szónak, mint időjárásra is vonatkozónak, kétes értelme volna. Minthogy ‚kor‘ mind maig megtartotta önállását, nem úgy, mint, egy-kettőt kivéve, a többi képzők: innen az összetételben is ragozható, pl. máskor, máskorra, máskorról, máskoron, máskorig. Eléfordúl magával az ‚idő‘ szóval is összetéve: *időkor, időkorra, ikökorig* stb. Néha a *midőn* kihagyását a múlt igenévhez ragasztva pótolja, pl. *midőn haza jöttem* helyett: haza jöttömkor.

Kor tehát, mint meghatározott időszakot jelentő név azok közé számitható, melyekben a *kor* am. *kör*, azaz átv. ért. a nagy időből kikerekített időszak, mely magában valamely határozott egészet teszen, mit a latin nyelv *periodus* v. *spatium temporis* szókkal ír körül, és egyezik hangokban is a hellen *χρόνος κρ* v. *κρο* gyökhangjaival. V. ö. KOROS. Figyelmet érdemel a persa *khúr*, mely jelent napot (mind égi testet mind nappalt) és időt.

—KOR, névrag, l. KOR, (2), 3-ik pont alatt.

KÓR, (1), fn. és mn. Molnár A. szótára szerént jelent gyöngélkedő egészségi állapotot, betegséget; továbbá, gyöngélkedőt, beteget. Szabó Dávidnál is betegség és beteg. A régiebbeknél inkább ez utóbbi értelemben jön elé, pl. a Nádor-, Góry-, Czechcodexben, Debreczeni Legendáskönyvben stb. Ezen értelmek ugyan a mai népnyelvben igen gyéren hallhatók, de él általában a közismeretü *kórság* és *kórságos* származékokban, és *kórbeteg* összetételben. Mi e szó elemzését illeti, minthogy Molnár A. első értelmeül a *languor* és *languidus* jelentéseket teszi, innen eredetileg am. lankadás, gyöngélkedés, s legközelebb áll a *gornyad, gornyadoz* igék gyökéhez, mert gornyadozni csakugyan am. gyengeség miatt lankadozni, görnyedezni, görbedezni, meghajlott testtel járni kelni. E szerént a *kór* a görbedést, hajlást jelentő *kor* gyökü szók osztályába sorozható, s egyezik vele magas hangon Lugossy József szerént a bodrogközi és szathmárvidéki *geher*, ‚kóros‘ pedig sok helyütt *görhes.* Továbbá egyeznek vele a török *khaszta* (beteg), szláv *chorost* (betegség), német *krank* gyökhangjai. Újabb gyógytani nyelven bizonyos betegségek nevével öszvetéve jelent általán beteg állapotot, pl. *aszkór, vízkór, mellvízkór, álomkór, holdkór*, stb. s magára a betegre vitetve ‚kóros‘ alakot használják: *aszkóros, vízkóros, holdkóros* stb.

KÓR, (2), elvont gyöke vagy törzse *kórál, kórász* v. *kórész, kóriczál* stb. szóknak, melyek tekervé-

nyes görbe járást jelentenek; tehát rokon a *gör*, *kör*, *ker*, *kor* stb. gyökökkel, s gyökeleme : *ko* v. *kó*.

KORA, (kor-a) mn. mely csak néhány ragot vesz fel, ú. m. hasonlítót : *korább*, *legkorább*, *korábban*, *legkorábban;* és határozóképzőt : *korán*, *koránt*. 1) Jelenti az időben azt, ami bizonyos időnek szokott járását megelőzi, ami előbb történik mint vártuk vagy rendesen történni szokott. *Kora tavasz*, *kora nyár*, *kora ősz*, *kora tél*. *Kora vénség*. *Kora gondoskodás*. *Kora ebéd*, *vacsora*.

„Te is úgy maradtál napod kora szüntén,
Hervadva szerelmed hamari eltüntén."

Arany János.

„Kora váltát szülejétől,
Váltát édes kedvesétől,
Itten sínyli egy vitéz."

Kisfaludy K.

Ellentéte : *késő*. 2) Néha jelenti bizonyos időnek elejét, kezdetét. *Kora hajnalban felkelni*. *Kora tavasszal utnak indulni*. *Kora ifjuságban meghalni*.

„Élte kies tavaszán kora sírt hány ifju talála!"

Kisfaludy K.

Ezen jelentések is általán az idő bizonyos mértékére vonatkoznak. Ellenben 3) a következő összetételekben : *mekkora*, *akkora*, *ekkora*, *jókora* a térnek mértékét jelentik, vagyis alapfogalom bennök a térbeli nagyság, mennyiség. Ez értelemben rokon a nagyot, magasat jelentő *gór*, *góré*, *hóri* szókkal, tehát mekkora (mely kora) am. *mely góra*, (mely nagy v. magas); akkora (azkora) am. *az góra*, (oly nagy); jókora, am. *jó góra* (jó nagy). V. ö. GÓR, HÓRI.

KORÁBAN, (kor-a-ban) a *kor* fn. személy- és viszonyragozva; l. KOR, (2), a 2-ik pont alatt. Nem kell összetéveszteni a következő ‚korábban' szóval.

KORÁBB, KORÁBBAN, (kor-a-abb, kor-a-abban) ih. A szokott, rendelt, várt időnél előbb. *Korább jöttél*, *mint vártalak*. *Korábban elvégeztük a munkát*. *Ma korábban keltem*. V. ö. KORA.

KORÁBBI, (kor-a-abb-i) mn. tt. *korábbi-t*, tb. —*ak*. 1) A szokott, vagy rendelt, vagy várt időnél előbbi. *Valakit korábbi fölkelésre sürgetni*. 2) A többinél előbb létező, vagy létezett. *A korábbi virágzásu fákat félteni a fagytól*. *Az irónak korábbi müvei rendesen nem oly jelesek*, *mint a későbbiek*. V. ö. KORA.

KORACS, (kor-acs) fn. tt. *koracs-ot*. l. KORÁCS.

KORÁCS, (kor-a-acs) fn. tt. *korács-ot*. Elavult szó, a kornak, mint időnek kicsinyitője, azaz kis kor, ifju kor, vagy rövid kor. A palóczoknál jelennen is divatos : „Egy szó mint száz, mindegyiknek a vele egy korácsu tetszett." (Pap Gyula : Palócz népköltemények.)

KORAÉRÉTT, (kora-érett) ösz. mn. Ami korán érik. Átv. (nem kedvező) ért. gyermek vagy ifjú, ki korát meghaladó tárgyakba van beavatva.

KORAÉRÉTTSÉG, (kora-éretség) ösz. fn. Tulajdonság vagy állapot, midőn valaki átvitt ért. koraérett.

KORAÉRÉTTSÉGÜ, (kora-éretségü) ösz. mn. L. KORAÉRÉTT, átv. ért.

KORAESZŰ, (kora-eszű) ösz. mn. Mondják gyermekről, ki eszesebb, mint korához képest lennie kellene.

KÓRÁGY, (kór-ágy) ösz. fn. l. BETEGÁGY.

KORAI, (kor-a-i) mn. tt. *korai-t*, tb. —*ak*. L. KORA, 1).

KORAISÁG, (kor-a-i-ság), l. KORUSÁG.

—KORÁL, összetett gyakorlatos igeképző, pl. *csuszkorál*, *iszkorál*.

KÓRÁL, (kór-a-al) önh. és áth. m. *kórál-t*. 1) Csavarog, kóborog, tekereg, kicsinyítve : *kóriczál*, némely vidékeken : *kórász*, *kórész*, mindenütt am. görbén, vagy ide-oda járkál. Rokon vele a *csórál*, *mórál*. 2) Aratás után gabonafejeket, szüret után elhagyogatott fürtöket, gyümölcsszedés után elmaradt gyümölcsöket keresgélve járkál, azaz *böngész*, *lécskál*, *mezgerel*. Ez utóbbi értelemben is gyöke a görbeséget, tehát ide-oda járást, különösen keresgélést is jelentő *kór*.

KÓRÁLÁS, (kór-a-al-ás) fn. tt. *kórálás-t*, tb. —*ok*. 1) Csavargás, kóborgás. 2) Böngészés.

KORÁLIS, fn. tt. *korális-t*, tb. —*ok*. Lásd : KLÁRIS.

KORALL, fn. tt. *korall-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*ja*. Némelyek *burány*-nak is hívják. L. KLÁRIS.

KORÁLL, (kor-a-an-l) áth. m. *koráll-t* v. —*ott*, htn. —*ni* v. —*ani*. L. KORÁNOL.

„Félek hogy rászáll az álomtalan álom,
Mennybe menetelre még igen korállom."

Lisznyay.

KÓRÁLLAPOT, (kór-állapot) ösz. fn. A kórnak vagy betegségnek mivolta, vagy pedig valamely szaka.

KORÁN, (1), (kor-a-an) időhatározó, fokozva : *korábban*, *legkorábban*. 1) A szokott, rendes, kivánt időnél előbb. *Korán járó óra*. *Korán feküdni*, *későn kelni*, *a restek*, *tunyák; korán kelni*, *későn feküdni a szorgalmasok szoktak*. *Korán végezni a kiszabott munkát*. *Korán megunni valamit*. *Korán házasodni*. *Korán elbúcsúzni*, *elválni*. *Még ez korán van*. *Későn korán*.

„Ha meguntam életemet,
Korán halni mért félek?"

Kisfaludy S.

2) Kellő időben. *Ideje korán*. *Akarom*, *hogy korán itt legyetek*.

„Hajnalban jó korán,
Ott terem az ispán,
Kezében a csákány,
Robotra szólítván."

Népdal az urbéri korból.

V. ö. KORA.

KORÁN, (2), v. ALKORÁN, (arab szó, ‚karaa' [am. olvas] igétől, s jelent olvasást, könyvet, az ‚al' csak névelő); fn. tt. *korán-t*, s ha többet használnak : —*ok*.

A muhamedhitűek szentkönyve, törvény- és vallászkönyve, arab nyelven, melyet főleg Muhamed beszédeiből ennek ipja *Abubekr* gyüjtött egybe, s a III-ik Khalifa Othmar igazított ki és tett közzé.

KORÁNÉRŐ, (korán-érő) ösz. mn. Ami a rendes időhöz képest, vagy másokhoz hasonlítva előbb, hamarabb érik. *Koránérő gyümölcs nem tart sokáig. Koránérő árpa.* Átv. ért. mondják gyermekről, ifjuról, kinek testi és lelki tehetségei a rendes időnél előbb fejlenek ki. V. ö. KORAÉRETT átv. ért.

KORÁNKELŐ, (korán-kelő) ösz. mn. Aki vagy ami korán kél.

KORÁNKÉSŐN, (korán-későn) ösz. ih. Akár későn, akár korán, azaz minden esetben vagy esetre. *Koránkésőn mindnyájan meghalunk*, néha : *korábban későbben*, más szókkal : *előbbutóbb*.

KORÁNL, l. KORÁNOL.

KORÁNLEVŐ, (korán-levő) ösz. mn. *Korai*. L. KORA 1).

KORÁNOKOS, (korán-okos) ösz. mn. L. KORAESZŰ.

KORÁNOL, (kor-a-an ol) áth. m. *koránol-t* v. *koránlott*, htn. —*ni* v. *koránlani*. Valamiről azon véleménynyel van, úgy nyilatkozik, hogy még korán van. *Ezen házasságot koránlom. Fiamat még koránlom iskolába küldeni.* Szathmár megyében Mándy Péter szerént : *korányol, koránylani*, pl. koránylja az időt. Néhutt : *koráll*. V. ö. KORÁN.

KORÁNSEM, (korán-sem) ösz. ih. Épenséggel nem, legkevésbbé sem, távol sem. *Koránsem úgy van, mint gondoltam. Koránsem hittem volna, hogy erre jussak* Itt a *korán* az időnek elejét jelenti. Máskép és szokottabban : *korántsem*.

KORÁNT, (kora-an-t) ih. l. L. KORÁN.

KORÁNTSEM, (koránt-sem) l. KORÁNSEM.

KORÁNVALÓ, (korán-való) ösz. mn. Ami a szokott, rendes, várt időnél előbb létezik, vagy mások létezésével összehasonlítva előbb kezdett lenni. *Késönvaló gyermek, koránvaló árva.* (Km.). V. ö. KORÁN.

KORÁNVALÓSÁG, (korán-valóság) ösz. fn. Tulajdonság, mely szerint valami korán létezik, korán történik. V. ö. KORÁN.

KORÁNY, (kor-a-any) fn. tt. *korány-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Újabb időbeli szó, kivált a költői nyelvben divatos, s jelent hajnali, reggeli időt.

„Fellegekkel csókolózva
Felmosolyg a nap koránya."

Tompa.

Átv. ért. az emberi életkornak hajnala, vagyis gyermekség, ifjuság napjai.

„Ha feltünnek szép korányim,
Gyász miért vonúl el rajtok?"

Bajza.

KÓRANYAG, (kór-anyag) ösz. fn. Anyag, melyet az orvosok a betegség belső okául tartani szoktak. (Materia morbi, materia peccans).

KORÁNYZENE, (korány-zene) ösz. fn. Zene, melyet valakinek kedvéért, korán regvel első hajnalban csinálnak, különböztetésül az *esti* vagy *éji* zenétől.

KÓRÁPOLÓ, (kór-ápoló) ösz. fn. Személy, ki kórokat, betegeket ápol. V. ö. BETEGÁPOLÓ.

KORASÁG, (kor-a-ság) fn. tt. *koraság-ot*, harm. szr. —*a*. Valaminek szokott, rendes idő előtti létezése.

KÓRÁSZ, (1), (kór-ász) önh. m. *kórász-tam*, —*tál*, —*ott*. Kórál, csavarog. *Kórászó féreg* néhutt am. farkas.

KÓRÁSZ, (2), (kór-ász) mn. és fn. tt. *kórász-t*, tb. —*ok*. Csavargó. *Éhenkórász.*

KORASZÜLÉS, (kora-szülés) ösz. fn. Idétlen gyermeknek világra hozása. Oktalan emlős állatokról szólva: vetélés, elvetélés.

KORATELT, (kora-telt) ösz. mn. Mondható mindenről, ami idejét múlta, ami akár anyagilag, akár szellemileg kiavult, romlásnak indult. *Koratelt divat, intézmény. Koratelt szinmü. Koratelt vállú*, szokottabban : *lejárt vállú.*

KÓRÁTTÉTEL, (kór-át-tétel) ösz. fn. Kórállapoti változás, midőn valamely betegség másra alakú által. (Metastasis).

KORÁZ, (kor-a-az) önh. m. *koráz-tam*, —*tál*, —*ott*. Balaton mellékén az óráról mondják, midőn korán jár; néhutt : *korít.*

KÓRÁZ, l. KÓRÁSZ, (1).

KORB, erdélyi falu Fogaras vidékében; helyr. *Korb-ra*, —*on*, —*ról.*

KORBA, (kor-ba) fn. tt. *korbát*. A hintónak öblös alja, mely mintegy kosarat képez, rokon vele a göcseji *körbecz*, latin *corbis*, olasz *corba*, franczia *corbeille*, német *Korb*, *Korbe*, dán *kurv*, holland *kors* stb. Közös gyökök *kor*, mind a három anyanyelv több szavaiban kerekdedet, kört jelent. Nem ezen *korba* törzsökből származott közelebbről a karikás ostor neve : *korbács*, azaz *korvas* v. *korvás*; jóllehet gyökben (kor), mint görbeséget, görbülőt jelentőben mindkettő megegyezik. V. ö. KORBÁCS.

KORBÁCS, (kor-va-ács v. kor-va-as, törökül : *kïrbads*; a szláv nyelvekben is : korbács); fn. tt. *korbács-ot*, harm. szr. —*a* v. —*csa*. Szijból font kurta nyelü ostor, pl. milyet a csikósok, baromhajtók, vadászok karikába tekerve nyakba vetve, vagy nyeregkápára akasztva viselnek, vagy néha fegyelemjelül a házban szegen lóggva tartanak. *Vékony, vastag korbács. Ólmos végü korbács. Korbáccsal verni valakit. Tatár korbács. Két águ korbács.* Nevét tekergő tu-

lajdonságától vette, s gyöke a görbedést jelentő *kor*. Az *ács* képző itt nem kicsinyező, hanem vagy mivelő *cs*, vagy hihetőbben átalakult *ás*, ez utóbbiban mint e következőkben is: *bogácskóró* bogáskóró, *bordács* bordás, *ordacs* ordas, stb. szókban; tehát eredetileg: *korbás cs=s*; t. i. ostor, melynek közelebbi törzsöke igazabban *korva*, a *v* úgy változván *b*-re, mint az *olyvá olybá* szóban, mely átváltozás, kivált a palócz szójárásban igen divatos.

KORBÁCSFŰ, (korbács-fű) ösz. fn. A rezedák neméhez tartozó növényfaj; szára felálló, ágas, leveles; levelei szálas láncsásak, habosak, tövön mindkétfelől egygy kis foggal jegyzettek. Virága halovány sárga. (Reseda luteola).

KORBÁCSNYEL, (korbács-nyel) ösz. fn. Nyel, melyhez a korbács hozzá van kötve. *Szíjjal bevont, rezes, czifrázott korbácsnyel.*

KORBÁCSOL, (kor-va-ács-ol) áth. m. *korbácsol-t.* Valakit v. valamit korbácscsal ver. *Némely országban a rabokat nem botozzák, hanem korbácsolják, verésre ítélt nőket is korbácsolni szokták. A vadászebeket korbácsolni. Megkorbácsolni, kikorbácsolni valakit.* V. ö. KORBÁCS.

KORBÁCSOLÁS, (kor-va-ács-ol-ás) fn. tt. *korbácsolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valakit v. valamit korbácscsal vernek. V. ö. KORBÁCS.

KORBÁCSSZÍJ, (korbács-szíj) ösz. fn. Szíj, melyből korbácsot fonnak, vagy nyélhez kötött, de szétbomlott szíjszalagok, melyek korbácsul szolgálnak.

KORBÁCSÜTÉS, l. KORBÁCSVÁGÁS.

KORBÁCSVÁGÁS, (korbács-vágás) ösz. fn. Vágás vagy ütés, melyet valamely testen korbácscsal tesznek. *A korbácsvágásoktól kolbászok támadtak a hátán. A tolvajt tizenkét korbácsvágásra ítélni.* V. ö. KORBÁCS.

KÓRBAJ, (kór-baj) ösz. fn. Baj vagy szenvedés, mely valamely kórral, kórsággal van egybekötve. *Nehéz kórbajok.*

KORBÁL, (kor-ba-al v. kor-va-al) áth. m. *korbál-t.* Baranyai tájszó, am. faragcsál, metél. Gyöke *kor* rokon értelemmel bír a *korhál, korhol, korcsolya, kornicz* szók gyökével. Ide tartozik a vastagabb *kar*, mely szinte metsző, hasító jelentésü a *karcz, karczol, kard, karmol, kartács* (gereben) szókban. A *kor* gyökből lett a törzsök: *korva, korba* v. *korha.*

KÓRBÁNTALOM, (kór-bántalom) ösz. fn. Kellemetlen, fájdalmas érzelem, melyet a kóros állapot okoz.

KORBÁSZ, puszta Hont m.; helyr. *Korbász-ra, —on, —ról.*

KORBELI, (kor-beli) ösz. mn. 1) Bizonyos korból való, egykorú. *Mi egykorbeliek vagyunk.* 2) Mondják idős, éltes, élemedett személyről. *Velem ő is együtt már korbeli ember.* Balaton vidéki tájszó.

KORBÉLY, (kor-ba-ély v. korba-alj ?) fn. tt. *korbély-t*, tb. —*ok*. Tájdivatos ‚korba' helyett. L. ezt.

KÓRBÉLYEG, (kór-bélyeg) ösz. fn. Határozott, s körülbelül hasonló alakban mutatkozó jelek, melyekből a kór minemüségére ismerhetni.

KÓRBETEG, (kór-beteg) ösz. mn. és fn. Kóros, kórságos, mintegy kornyadozó beteg.

KORBOHÓSÁG, (kor-bohóság) ösz. fn. Bohóság, mely a korból fejlik ki, pl. az új divatokon tulságos kapkodás.

KÓRBUVÁR, (kór-buvár) ösz. fn. Tudós, nevezetesen orvos, ki az emberi nyavalyák s azok tüneményeinek vizsgálatával foglalkodik.

KORCS, (kor-cs l. itt alább) mn. és fn. tt. *korcsot.* Szoros tulajd. ért. mondják állatról, mely mind kül, mind bel tulajdonságaira nézve eredeti fajától elüt, mi rendesen úgy történik, ha az illető szülék nem rokon fajtából valók, pl. *korcs eb*, melynek apja komondor, anyja szelindek; *korcs kanári*, mely csíz anyától lett. Emberre alkalmazva jelent olyat, ki nemzeti, népi, nemzetségi vagy családi sajátságaiból kivetközött, ki e tekintetben eredetiségét idegen tulajdonságok fölvétele által elvesztette. *Korcs nemzet, korcs nép*, mely őseitől mind testileg, mind szellemileg elütött, mely idegenekkel keveredve, azok sajátságait vette át. *Korcs fiú*, ki szüleitől, kivált szellemi, jelesebb tulajdonságaikra nézve elfajzott; vagy fattyú. Átv. ért. mondható egyes szókról, sőt nyelvekről is, melyek idegen alakjok által eredetiségöket vesztették. Minthogy e szóban alapfogalom a különböző fajok vérkeverése, összezavarása; innen valószinü, hogy *korcs* am. *kavarcs, kovarcs*, különben is a forgást jelentő *kor* és *kavar* hangi és fagalmi rokonságban vannak. Így lett a *csavar*-ból *csór, csür.*

KORCSÁLLAT, (korcs-állat) ösz. fn. Külön fajtáju szüléktől nemzett állat, pl. melynek apja farkas, anyja komondor, vagy milyen a szamárapától és ló anyától lett öszvér.

KORCSÁNY, puszta Somogy m.; helyr. *Korcsány-ba, —ban, —ból.*

KORCSFAJ, (korcs-faj) ösz. fn. Ivadék, mely eredeti fajától elütött. Alkalmazható kifejezés a növényekre, s azok gyümölcseire is, mennyiben saját fajaik tulajdonságaiból kivetkeznek.

KORCSFŰZ, (korcs-füz) ösz. fn. A szőrös levelü fűzek neméhez tartozó füzfaj; cserjéje kicsin, ágai barnák, levelei körkörösek, elül-hátul kerekítettek, hátragörbült hegyecsek, fölül kopaszok, alul hamvas molyhosak, kopott fürészes végűek. (Salix ambigua.)

KORCSIA, (kor-csi-a) fn. tt. *korcsiát.* A székelyeknél am. korcsolya. L. ezt.

KORCSIÁZ, (kor-csi-áz) l. KORCSOLYÁZ.

KORCSKÉPZŐDÉS, (korcs-képződés) ösz. fn. Korcsosodásból vagy elfajzás által eredt képződés. V. ö. KÉPZŐDÉS.

KORCSLÓHERE, (korcs-lóhere) ösz. fn. Lóherefaj, melynek virágbimbói ernyősek, hüvelyei

négymagvuak, s kórója felnyuló. (Trifolium hybridum).

KORCSMA, KORCSMÁROS, l. KOCSMA, KOCSMÁROS.

KORCSNÖVÉNY, (korcs-növény) ösz. fn. Növény, mely eredeti tulajdonságaitól elfajzott, vagy mely két vagy több különböző fajok párositása által keletkezett.

KORCSOLYA, (kor-cs-oly-a v. hor-zs-oly-a) fn. tt. *korcsolyát.* Általán csúszó vagy csúsztató eszköz, mely horzsol vagy horzsolódik. Különösen 1) Hosszukás vas patkó, melyet a csuszkálók talpaik alá kötnek; székelyesen csáklya, mivel csakugyan eleje csáklyásan felgörbed. 2) Kis szán, melyen a gyermekek téli időben a dombokról játszólag alácsuszkálnak. A székelyeknél: *korcsia* = kis szánkó (Kriza J.), eplény és rúd nélkül, milyenen a gyermekek szánkáznak. 3) Létraforma eszköz, melyen nehezebb testeket, pl. hordókat csusztatnak, vagy pinczébe eresztenek. 4) Átv. ért. olyféle ételek, melyekre az ital igen csúszik. *A sajt, a paprikás hús, a pogácsa, jó borkorcsolya.* Tréfásan mondják az iszákos emberről is, kinek a torkán sok bor lecsúszott. E szó gyöke a metszést, hasitást jelentő *kor*, (v. *hor*), melyből lett *korzs* (horzs), *korzsol* (horzsol), vagy *korcs, korcsol*, és ezekből *korzsoló, korcsoló, korzsola, korcsola*, a meglágyított *ly* inkább tájszokás. Tökéletesen megegyezik vele, mint érintők, *horzs, horzsol, horzsoló.* V. ö. HOR.

KORCSOLYABOT, (korcsolya-bot) ösz. fn. Bot, melylyel a jégen korcsolyázók segítik magukat.

KORCSOLYÁS, (1), (kor-cs-oly-a-as) mn. tt. *korcsolyás-t* v. —*at*, tb. —*ak.* Korcsolyával ellátott. *Korcsolyás csuszkálók. Korcsolyás gyermekek. Korcsolyás pinczetorok.*

KORCSOLYÁS, (2), fn. tt. *korcsolyás-t*, tb. —*ok.* 1) Korcsolyán csuszkáló. 2) Borpinczékben azon munkások, kik a boros hordókat korcsolyán eregetik.

KORCSOLYÁZ, (kor-cs-oly-a-az) önh. m. *korcsolyáz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z.* 1) Korcsolya nevü jégpatkón, vagy ily nevü kis szánkón csuszkál. 2) Áthatólag, bizonyos nehéz testeket korcsolyaféle csusztató eszközön tol, ereget. *Borcs hordókat a pinczébe, vagy a szekérről lekorcsolyázni.* V. ö. KORCSOLYA.

KORCSOLYÁZÁS, (kor-cs-oly-a-az-ás) fn. tt. *korcsolyázás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a.* 1) Korcsolya nevü jégpatkón való csuszkálás. 2) Hordóknak, vagy más nehéz testeknek leeregetése korcsolyán.

KORCSOLYÁZÓ, (kor-cs-ol-a-az-ó) mn. és fn. Aki korcsolyán csuszkál vagy valamit ereget. *Korcsolyázó fiúk.*

KORCSOMA, l. KOCSMA.

KORCSOS, (kor-cs-os) mn. tt. *korcsos-t* v. —*at*, tb. —*ak.* Több fajból elegyedett; eredetiségétől elfajzott; idegen faj tulajdonságaiba öltözött. *Korcsos állat, növény. Korcsos ivadék.*

„Megcsorbult nemzeted változott korcsossá,
Neved ékessége utálatságossá."

Balassa Bálint.

Korcsos szó, melynek törzsöke is más, ragozása is más nyelvből vétetett, mint: *appellálok, a dominiumot recuperálom.*

KORCSOSÍT, KORCSOSIT, (kor-cs-os-ít) áth. m. *korcsosít-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s.* Korcsossá tesz, eredetiségéből kivetköztet, elfajulttá tesz valakit v. valamit. *Idegen nyelv, szokások, intézmények korcsosítják a nemzetet.* V. ö. KORCS.

KORCSOSÍTÁS, KORCSOSITÁS, (kor-cs-os-ít-ás) fn. tt. *korcsosítás-t*, tb. —*ok.* Korcsossá tevés, eredetiségéből kivetköztetés.

KORCSOSODÁS, (kor-cs-os-od-ás) fn. tt. *korcsosodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a.* Elfajzási állapot vagy változás, midőn korcsosodik valaki vagy valami. V. ö. KORCSOSODIK.

KORCSOSODIK, (kor-cs-os-od-ik) k. m. *korcsosod-tam*, —*tál*, —*ott.* Korcsossá válik, elfajzik, eredeti természetéből kivetkezik, idegen alakba öltözik. *Veszni indult a nép, amely korcsosodik.* V. ö. KORCSOS.

KORCSOSSÁG, (kor-cs-os-ság) fn. tt. *korcsosság-ot*, harm. szr. —*a.* Korcsos, elfajzott állapot, vagy tulajdonság. *Látván e korcsosságot, el kell szomorodnom. Megóvni valamely népet a korcsosságtól.*

KORCSOSÚL, (kor-cs-os-úl) önh. m. *korcsosúl-t.* L. KORCSOSODIK.

KORCZ, (1), elvont hangutánzó törzse *korczog, korczogat* szóknak. A fogakkal rágott kemény test hangjának utánzása. V. ö. PORCZ, PORCZOG.

KORCZ, (2), (kor-cz) fn. tt. *korcz-ot*, harm. szr. —*a.* Bizonyos testeknek kerülete, hevedere, pártázata, melyeket mintegy *koroz*, azaz köröz. Különösen 1) Nadrág, gatya, pendely, szoknya, s több ilynemü ruhák felső pártázata, melybe szíjat, kötőt, madzagot húznak. *A gatya korczát ránczba szedni. A nadrág korczába szíjat húzni.* 2) A nádkeritésnek szegélye, pártázata kétfelől, melyet mint hevedert, erősség okáért öszvekötnek. 3) Minthogy a korcznál rendesen öszveránczosodik a ruha, innen jelenti a korcz körüli ránczokat is. 4) Zsineg, madzag, menynyiben pártázatul, hevederül szolgál. Gyöke a kereket, kört jelentő *kor.* Származékai: *korczol, korczolat*, s elrontva *korczovát.*

KORCZFŰZ, (korcz-fűz) ösz. fn. Különféle kosárnak való vesszőfűz. Nevét onnan vette, mert hajlékonysága miatt korczozni, azaz görbíteni, csavarítani lehet, s különféle kerekes, öblös edények csinálására alkalmas. Egyik piros héju fáját Mátyusföldén *czigleveszső*-nek mondják.

KORCZOG, (korcz-og) önh. m. *korczog-tam*, —*tál*, —*ott.* Mondják némely kemény testekről, midőn a fogak rágásától *korcz* (porcz, vorcz) hangot adnak. *Korczog az ebrágta csont.*

KORCZOGAT, (korcz-og-at) gyak. áth. m. *korczogat-tam, —tál, —ott*, par. *korczogass*. Rágás által eszközli, hogy korczogjon valami; porczogat, vorczogat.

KORCZOL, (kor-cz-ol) áth. m. *korczol-t*. Bizonyos testet korczczal, azaz pártázattal, hevederrel kerít vagy ellát. *Nadrágot, gatyát, üngöt korczolni. Sövényt, nádkerítést korczolni.* V. ö. KORCZ.

KORCZOLÁS, (kor-cz-ol-ás) fn. tt. *korczolás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Cselekvés, illetőleg varrás, kötés, mely által korczolnak valamit. V. ö. KORCZOL.

KORCZOLAT, (kor-cz-ol-at) fn. tt. *korczolat-ot*, harm. szr. *—a* v. *—ja*. Pártázat, öveder, melyet az úgynevezett korcz képez. *Nadrág, pendely korczolata. Nádkerités korczolata.* Némely tájakon elrontva: *korczolát, korszovát, korczovát.*

KORCZOS, (kor-cz-os) mn. tt. *korczos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Aminek korcza van. *Korczos galya. Korczos pendely*, asszonyi féling, mely csak zsineggel tartatik a csipőn.

KORCZVESSZŐ, (korcz-vesszö) ösz. fn. 1) A korczfűz vesszeje. l. KORCZFŰZ. 2) Azon vesszőszálak, melyek a kosarak vagy sövények korczolatára, pártázatára használtatnak.

KORDA, fn. tt. *kordát*. Nem lehet ugyan kétkedni benne, hogy e szó egyenesen a latinból vétetett, s a szerzetesek által hozatott divatba: de mivel sodrott, azonfölül övül használt kötelet jelent, a latin szó gyöke is megegyezik a kerekdedséget, kört jelentő magyar *kor* gyökkel, valamint rokonok a latin *chorus*, és a magyar *kar*, a latin *corbis*, és a magyar *korba*, a *korlat* és összevissza hányt *clathrum* stb. 1) Tulajd. ért. kötél, melyet némely szerzetesek öv gyanánt viselnek. *Barátcsomót kötni a kordára. Valakit kordával megveregetni.* Átv. ért. jelent szigorú fegyelmet. *Kordába venni, kordában tartani valakit.*

KORDÁCS, l. KARTÁCS.

KORDÁZ, (korda-az) áth. m. *kordáz-tam, —tál, —ott*, par. *—z*. Kordával ver valakit v. valamit. *Sanyargatásból saját magát kordázni. A csintalan gyermeket megkordázni.* V. ö. KORDA.

KORDÉ, fn. tt. *kordé-t*. 1) A székelyeknél am. szabad préda, pl. *kordéra bocsátani valamely jószágot*, am. szabadságára hagyni kinek-kinek, hogy vihessen belőle ami tetszik. És így, amit kordéra bocsátanak, azt rendesen szét szokták kapkodni, hordani. Ezen értelmet tartván szem előtt, továbbá azt is, hogy a *k* és *h* hangok szervrokonságuknál fogva gyakran fölcseréltetnek: nem alaptalan azon vélemény, mely szerént *kordé* am. *hordé*, és *kordéra* bocsátani valamit am. *hordéra, hordásra*. Hogy a több szók végén divatozó *é* képző ugyanegy az igeneves *ó* képzővel, l. —É képző. 2) Hiábavaló tréfabeszéd, locsogás, vagy ily tréfáló, locsogó. Innen átv. ért. túl a Dunán Marczal mellékén, és Molnár A. szerént *kordéra venni a dolgot*, am. tréfára vagy fel sem venni, csak úgy nagyjában, imígy-amúgy tenni valamit. *Kordé beszéd.* Ez értelemben *kor* gyöke az éretlen, idétlen éneklést, borozó ember dudolását jelentő *kornyikál* szóval áll rokonságban. 3) Szalában, s több más vidéken jelent két kerekü taligát, pl. milyenen szegény egy lovas emberek, koldusok stb. járni szoktak. *Van benne módja, mint koldusnak a kordé hátuljában.* (Km.). Ez értelemben egynek látszik a *kardé, káré*, latin *carrus, currus*, német *Karre*, tót *káré* stb. szókkal; s itt figyelmet érdemelnek, a *gör, gur* gyökök, melyekből *gördül, gurdúl, gurúl* stb. származnak.

KORDÉLY, (kordé-ly) fn. tt. *kordély-t*, tb. *—ok*. L. KORDÉ, 3).

KORDÉN, (kordé-n) ih. Régiesen, pl. a Debreczeni Legendáskönyvben am. könyvnélkül. Másoknál: *kordéra*.

KORDÉRA, (kordé-ra) ih. 1) Veszendőbe, kárba, prédára. *Kordéra ment keresete.* 2) Tréfa gyanánt, semmibe. *Kordéra veszi a dolgot. Nem kordéra* (komolyan) *mondom.* 3) A régieknél: emlékezetben följegyezve (memoriter). *Az solosmákat mind kordéra eltanulá.* Tihanyi cod. 303. l. Molnár Albertnél is. V. ö. KORDÉ.

KORDÉSÁG, (kordé-ság) fn. tt. *kordéság-ot*, harm. szr. *—a*. Hiábavaló tréfaság, locskaság. V. ö. KORDÉ.

KORDÉSKODIK, (kordé-s-kod-ik) k. m. *kordéskod-tam, —tál, —ott*. Kordé vagyis hiábavaló beszédeket üzve tréfálkodik, bohóskodik.

KORDIVAT, (kor-divat) ösz. fn. Valamely korral járó divat. *A gyanúsítás kordivattá vált.*

KORDOVÁNY, fn. tt. *kordovány-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a* v. *—ja*. Kecskebőrből készített s leginkább lábbelire használt bőr. *Fekete, sárga, piros kordoványból varrt csizma.* Valószinüen Spanyolország Corduba városától nevezteteti, hol eredetileg gyártották, s innen azon bőr neme számos más nyelvekbe is átment, pl. az olaszba, francziába, németbe, szlávba, stb. noha Adelung a bőr készitést keleti találmánynak tartja és a föntebbi szót is keleti eredetűnek gyanítja. Kresznericsnél: *pellis cordubensis*. A törökök *szakhtiján*-nak hivják, mely szó a magyar *szattyán*-nal egyezik.

KORDOVÁNYOS, (kordovány-os) fn. tt. *kordoványos-t*, tb. *—ok*. Timár, vagy tobak, ki kordoványbőröket gyárt.

KORDÚL, (kor-d-úl v. kor-g-úl) önh. m. *kordúlt*. Egyes *kor* hangot ad. Leginkább ‚meg' igekötővel. *Megkordúl a gyomor az éhség miatt.*

KÓRÉ, tájdivatosan am. kóró. *Két virág között egy kóré. Két kóré között egy virág.* (A virág leány, a kóré legény). *Virág keni kóréra. Virág mondja kórénak.* Székely szólások. (Kriza J.)

KORELLENISÉG, KORELLENTISÉG, (korelleniség v. —ellentiség) ösz. fn. Oly minőség vagy állapot, mely a fölvett, rajzolt stb. korral ellentétben

áll, pl. ha a régi római vitéz kezébe puskát festenek vagy az ily szerepet vivő puskával van fölfegyverkezve, amidőn t. i. még ezen lőszer feltalálva nem vala. (Anachronismus). Másképen: *kortévesztés*; azonban ez inkább személyi (alanyi) a korelleniség pedig tárgyi állapot. V. ö. KORTÉVESZTÉS.

KORELNÖK, (kor-elnök) ösz. fn. Olyan elnök, mikor valamely testületben a korra legidősebb jut elnökségre.

KÓRELŐZMÉNY, (kór-előzmény) ösz. fn. Változások az egészségi állapoton, vagyis jelek, melyek a kór megjelenése előtt mutatkoznak.

KORENGEDELEM, (kor-engedelem) l. KORENGEDÉLY.

KORENGEDÉLY, (kor-engedély) ösz. fn. Engedély, melynél fogva valaki bizonyos joggyakorlásra képessé tétetik, mielőtt az ahhoz megkivánt rendes kort elérte volna, pl. midőn valakinek a kiskorusági évekből egyet-kettőt elengednek (venia aetatis); vagy az egyházi törvény szerént kiszabott idő előtt valakit pappá szentelnek.

KÓRÉSZ, (kór-ész) önh. m. *kórész-tam*, —*tál*, —*ott*. L. KÓRÁL.

KORESZME, (kor-eszme) ösz. fn. Eszme, melyet valamely kor fejleszt ki. V. ö. KORKIVÁNAT, KORSZELLEM.

KORÉT, tulajdonképen jókorét, vagy koraét, azaz reggeli étel, némely tájakon: *éjomét* v. *éhomét*.

KÓRFOLYAM, (kór-folyam) ösz. fn. Egészségi változások, melyek valamely betegségben annak kezdetétől végeig tartanak.

KÓRÉZ, l. KÓRÉSZ és KÓRÁL.

KORFONYÁL, áth. m. *korfonyált*. Hangutánzónak látszik, mintha volna: korgatva fonyol v. finyel. L. KOTYVASZT.

KORG, (kor-og) önh. l. KOROG.

KORGÁS, (kor-og-ás) fn. tt. *korgás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Midőn korog valami. *Has korgása*. V. ö. KOROG.

KORGAT, (kor-g-at) áth. m. *korgat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *korgass*. Valamit ütögetés, rázás, forgatás, keverés által korogni készt. *Korgatni a kerepelőt. Némely ételek, szelek korgatják a hast*. V. ö. KOROG.

KORGATYÚ, (kor-gaty-ú) fn. tt. *korgatyú-t*. Eredetileg: *korgató*, mint *pattantyú* pattantó, *fergetyű* fergető, stb. Fából készült eszköz, mely rázás vagy forgatás által vastag *kor kor* hangot ad.

KORGÓ, (kor-g-ó) mn. tt. *korgót*. Ami erős *kor kor* hangon szól. *Korgó has. Korgó gyerekjáték*. Mint főnév jelent déli Amerikában és némely melegebb szigetcken otthonos vizi madarat, mely *korgó* hangon kiált. (Psophia crepitans).

KÓRGÓCZ, (kór-gócz) ösz. fn. Azon hely a beteg testben, hol a kór mintegy gyökerezik, melyen az illető fájdalom legutoljára szünik meg.

KORHA, (kor-h-a) mn. tt. *korhát*. Törékeny. *Korha vén fa. Korha kő*.

KORHAD, (kor-h-ad) önh. m. *korhadt*. 1) Vénhedik, azaz korban előre, messze halad. Gyöke az időszakot jelentő *kor*. 2) Átv. ért. mondják fáról, midőn purhásodni, revesedni, vagy kőről, midőn töredezni kezd. *Mind az élő, mind a kivágott fa elkorhad idővel*. Ennek gyöke rokon a *korhol, korhál* szók gyökével. L. KOR, elvont gyök. 2).

KORHADÁS, (kor-h-ad-ás) fn. tt. *korhadás-t*, tb. —*ok*. Vénhedés; revesedés. V. ö. KORHAD.

KORHADÉK, (kor-h-ad-ék) fn. tt. *korhadék-ot*. Elkorhadt holmi; különösen száraz takarmányroncsolék. (Kriza J.)

KORHADÓ, (kor-h-ad-ó) mn. tt. *korhadó-t*. 1) Vénülő. 2) Romló, porhadó, törékeny. *Korhadó fák, gerendák*. V. ö. KORHAD.

KORHADT, (kor-h ad-t) mn. tt. *korhadt-at*. Vénült; revesedett. V. ö. KORHAD.

KORHADVÁNY, (kor-h-ad-vány) fn. tt. *korhadvány-t*, tb. —*ok*. Elkorhadt valami.

KÓRHAJLAM, (kór-hajlam) ösz. fn. Fogékonyság, testi gyöngeség, melynél fogva valakit könnyen valamely betegség érhet.

KÓRHAJÓ, (kór-hajó) ösz. fn. A hadi hajók között azon kísérő hajó, melyre a betegeket viszik, s ott gondviselés, gyógyitás alá fogják.

KORHÁL, (kor-h-a-al) áth. m. *korhál-t*. 1) Fát metél, vagdal, faragcsál. 2) Eret metsz, eret nyit. Innen: *korháltatni magát*, am. eret vágatni. *Ne korháltasd magad minden szére szóra*. Balaton mellékén. (Horváth Zsigmond).

KORHANTÓ, erdélyi tájszó am. kamasz, semmirekellő. *Nagy korhantó* = nagy kamasz.

KORHANY, (kor-h-any) fn. tt. *korhany-t*, tb. —*ok*. Mintegy korhadt (növényi v. állati) anyag, máskép: *televény*. (Humus).

KORHÁNY, (kor-h-a-any) fn. tt. *korhány-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. 1) Ekeló, vagyis kétágu fa, melyre az ekét, midőn ki vagy haza megy a szántó, felfordítva ráteszi, hogy ne kopjék. Nevét onnan vette, mert a földet *korholva* csúszik, és igy egy eredetü a *korhol, korczog, korcsolya, korhál* szókkal. 2) Amérikai halnem, mely, midőn megfogják, *kor kor* tompa hangot erőtet ki magából. (Cottus grunniens).

KORHASZT, (kor-h-asz-t) áth. m. *korhaszt-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. *korhaszsz*. 1) Vénít, agg koruvá tesz. 2) Átv. ért. a fát vagy követ purhássá, revessé, törékenynyé teszi. *Az idő elkorhasztja a legkeményebb cserfákat is*. V. ö. KORHAD.

KORHASZTÁS, (kor-h-asz-t-ás) fn. tt. *korhasztás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valami valamit korhaszt.

KORHATAG, (kor-h-ad-ag) mn. tt. *korhatag-ot*. Ami természeténél fogva korhadásra hajlandó;

könnyen vagy már valósággal korhad. V. ö. KORHAD, 2).

KÓRHATÁRZAT, (kór-határzat) ösz. fn. Orvosi vélemény vagy nyilatkozat, bizonyos nyavalyának mibenléte, minemüsége felől.

KÓRHÁZ, (kór-ház) ösz. fn. Köz intézet, melyben a kórok fölvétetnek, és gyógyíttatnak. *Országos, kerületi, megyei, városi kórház. Kisdedek kórháza. Irgalmasok kórháza. Katonai, tábori kórház.* Átv. ért. akármely ház, melynek sok lakói betegen fekszenek. *A mi házunk egész kórház. Nálunk kórház van, annyi a beteg.* Újabb nevezettel : *kóroda.*

KÓRHÁZGAZDA, (kór-ház-gazda) ösz. fn. Tiszt vagy felügyelő, ki a kórházat gazdasági tekintetben igazgatja, ki az épületekre, szükséges bútorzatokra gondot visel, s a kórok élelmezése felől rendelkezik.

KORHEL v. KORHELY, (kor-h-é, v. kor-henye ? l. alább) mn. és fn. tt. *korhely-t*, tb. —*ék* v. ritkán : —*ok*. Úgy látszik, mintha e szókban az *l* v. *ly* csak kifejlett utóhang, az eredeti *korhé* szóból, mint *taré* tarej, tarély, *karé* karély stb.; azonban ha értelmét tekintjük, más eredményre jutunk. T. i. legközönségesebb szokás szerént egyrészről am. korcsmázó, iszákos, dorbézoló; más részről annyit is tesz, mint henyélő, tunya, semmirevaló, kicsapongó, mely bünök az iszákosságnak is szokott eredményei. S ez értelmeknél fogva, legalább első része rokonságban áll *kortyándi* (iszákos), *kortyol, kortyosodik* szókkal. De mindenek fölött azon körülmény, hogy e szó rendesen vékonyhangulag ragoztatik, azon véleményre ad alkalmat, mintha két külön szóból volna öszvetéve; és ha a benne foglalt két értelmet, úgymint az iszákosságot és henyélést összeveszszük, annak legjobban megfelelne a *kor-henye*, melyből *korheny, korhely* keletkezhetett, mint : *lapány* lapály, *uszány* uszály stb. Magyarországi szláv nyelven is : *korhel*. A *Chorherr*-ből származtatás csak azt mutatja, hogy vannak nálunk emberek, kik minden magyar szót, törik-szakad, idegen szóból fúrnak-faragnak.

KORHELYKÉDÉS, (korhely-kéd-és) fn. tt. *korhelykédés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Korhelyélet gyakorlása, részegeskedés; henyélés.

KORHELYKÉDIK, (korhely-kéd-ik) k. m. *korhelykéd-tem*, —*tél*, —*ett*; tájdivatosan : *korhelykod-ik*, —*tam*, —*tál*, —*ott*. Korhely életet gyakorol : kocsmázik, részegeskedik, dorbézol; továbbá, henyél, idejét henyeségben tölti. *Hétszámra korhelykedni.*

KORHELYLEVES, (korhely-leves) ösz. fn. Sajátságos étel, melyet éjjeli dombérozás, eszemiszom után gyomorjavitásul venni szoktak, mely savanyú káposztaléből, igen kevés káposztából és kolbászból készül.

KORHELYSÉG, (korhely-ség) fn. tt. *korhelység-et*, harm. szr. —*e*. Kocsmai dombérozás, iszákosság, dínomdánom, s az ezekből eredő tunyálkodás, henyeség. V. ö. KORHEL v. KORHELY.

KORHELYÜL, (korhely-ül) ih. Korhelyek módja, szokása szerint. *Korhelyül élni, tölteni az időt.*

KORHODIK, (kor-h-od-ik) k. m. *korhod-tam*, —*tál*, —*ott*. L. KORHAD.

KORHOG, (kor-h-og) önh. és gyak. m. *korhogtam*, —*tál*, —*ott*. Lábait nehezen húzva, a földön csúsztatva járkel. *Az öreg emberek korhogva járnak.* Gyöke a hangutánzó *kor*. V. ö. KOR. (1).

KORHOGÁS, (kor-h-og-ás) fn. tt. *korhogás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, midőn valaki korhog. V. ö. KORHOG.

KORHOL, (kor-h-ol) áth. m. *korhol-t*. 1) Erős, és vastag hangot adó dörzsöléssel koptat, metél, tördel valamit. *A kerék korholja a lőcsöt. Az alabor korholja az útat. A szekerek korholják a szegletfalakat, a kapusarkat.* Gyöke a romlás, törés hangját utánzó *kor*. 2) Átv. ért. valakit erkölcsileg, keményen érint, azaz fedd, nyersebb hangon pirongat. Épen ily viszony van az anyagi *doroszol* és erkölcsi hatásu *dorgál* között. V. ö. KOR. (1).

KORHOLÁS, (korhol-ás) fn. tt. *korholás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, mely által valami vagy valaki korholtatik. *Falak, kapuk korholása a kocsitengelyek által. Ezen kicsapongó fiú megérdemli a kemény korholást.* V. ö. KORHOL.

KORHOLÓDIK, (kor-h-ol-ód-ik) belsz. m. *korholód-tam*, —*tál*, —*ott*. Egyik szilárd test a másikkal ellenkezőleg érintkezvén dörzsölődik, mit rendesen vastag erős hang, és kopás kísér. *A hirtelen forduló szekér kereke az oldalhoz és lőcshöz korholódik. A fakó kerék, kivált a kövecses kemény uton elkorholódik.* Átv. ért. mondják emberről, ki zsémbes természeténél vagy alapos oknál fogva gyakran korhol másokat. V. ö. KORHOL.

KORHOSZIK, (kor-h-osz-ik) k. A jelen időn kivül a többit ‚korhodik' szótól kölcsönzi. Egyébiránt l. KORHAD.

KORHÚL, (kor-h-úl) önh. m. *korhúl-t*. L. KORHAD.

KORI, (kor-i) mn. tt. *kori-t*, tb. —*ak*. Önállólag főnév előtt nem, hanem öszvetételben utórag gyanánt használtatik, s am. valamely kort illető, arra vonatkozó. *Akkori, máskori, mindenkori. Ifjúkori szép álmok. Férfikori gondok. Aggkori panaszok, betegségek.* V. ö. KOR, (2).

KORIÁNDRUM, fn. tt. *koriándrum-ot*. Az öthímesek seregébe és kétanyások rendébe tartozó növénynem, melynek nevezetesebb faja a *czigány petrezselyem* v. *kóbrabori*; szára felálló, elágazó, szétberzedt; alsó levelei szárnyasak; a felsők háromszor hármasak; gyümölcse golyóbis. Az egész növény büdös, érett magva fűszeres, a köznép nyelvéu néhutt : *kalendárium-mag*, néhutt meg : *kór-mag*. (Coriandrum).

KÓRICZÁL, (kór-icz-a-al) önh. m. *kóriczál-t*. Henyélve, gond nélkül ide oda-járkál. Rokon a *kórász, kórál* igékkel.

KÓRICZÁLÁS, (kór-icz-a-al-ás) fn. tt. *kóriczálás-t*, tb. —*ok*. Henyélve ide-oda járkálás.

KÓRIDÜLET, (kór-idület) ösz. fn. Valamely betegségnek tartósan megrögzött állapota. V. ö. IDŰL.

KÓRINGYÁL, (kór-in-gya-al) l. KÓRICZÁL.

KORIRÁNY, (kor-irány) ösz. fn. Irány, melyet a korszellem hoz magával. V. ö. KORSZELLEM.

KORISME, (kor-isme) ösz. fn. 1) Valamely kornak, különösen az életkornak megismerése, ismerete. 2) L. KORTUDOMÁNY.

KÓRISME, (kór-isme) ösz. fn. Valamely betegség mibenlétének, minemüségének megismerése. (Diagnosis).

KÓRISMETAN, (kór-ismetan) ösz. fn. A gyakorlati gyógytudománynak azon ága, mely a kórismét tárgyazza. V. ö. KÓRISME.

KÓRISMÉTÜLÉS, (kór-ismétülés) ösz. fn. Állapot, midőn a kigyógyult betegség ismét visszatér, vagy, mint mondani szokás, midőn a meggyógyult, fellábadt beteg ismét visszaesik előbbi bajába. (Recidiva.)

KORÍT, KORIT, (kor-ít v. kor-a-ít) önh. m. *korít-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. Mondják óráról, midőn korán jár, vagyis siet. Alkotása a *kora* törzsből olyan, mint *hiba*, *hibít*. A székely ‚korittó' (= sajt) szóban alkalmasint am. korosít; t. i. a sajtot a friss vagy édes túróból korosítás, azaz avítás által készítik; vagy talán am. köritő, minthogy a sajtnak ‚kör' (v. *kor*) alakja van.

KORITTÓ, (azaz *korító* = kor-ít-ó, v. ö. KORÍT); fn. tt. *korítót*. Székely tájszó. Gyarmathy S. szerént: sajt. Kriza J. szerént: kis sajt.

KÓRJÁRVÁNY, (kór-járvány) ösz. fn. Állapot, midőn bizonyos betegség rendkivül nagy kiterjedésben uralkodik, s a vele érintkezésben levő állati testekre különösen hat.

KÓRJEL, (kór-jel) ösz. fn. Jel, illetőleg egészségi változásra mutató tünemény, mely valamely betegség kitörését megelőzi, s mely azt másnemü betegségektől megkülönbözteti.

KÓRJELENSÉG, (kór-jelenség) ösz. fn. Lásd: KÓRJEL.

KÓRJELTAN, (kór-jel-tan) ösz. fn. Tan, melynek tárgyát a kórjelek ismerete teszi.

KÓRKATONA, (kór-katona) ösz. fn. 1) Katona, ki betegen fekszik. 2) Szorosb ért. hosszas katonai szolgálat vagy harczban kapott sebek következtében elnyomorodott, fegyverviselésre alkalmatlanná lett katona; némelyek szerént: *hadastyán*, *aggvitéz*, *aggkatona*.

KÓRKATONAHÁZ, (kór-katona-ház) ösz. fn. Épület, illetőleg intézet, melyben az elaggott vagy sebek által elnyomorodott katonák ápoltatnak.

KÓRKELME, (kór-kelme) ösz. fn. Nem szabatos alkatu szó, minthogy a szokás a *kelme* szót inkább csak a szövetekre alkalmazza; azon tárgynak elnevezésére pedig, melyből a kór szokott keletkezni, inkább anyagot használ; l. KÓRANYAG.

KÓRKÉP, (kór-kép) ösz. fn. Kórjelek, és tünemények összvege, melyek az illető kór állapotát mintegy képben láthatóvá teszik.

KORKÉRDÉS, (kor-kérdés) ösz. fn. Állapot, midőn a bekövetkezendő csélyről nincs kétség, hanem csak arról van szó vagy kérdés: mikor fog az megtörténni. *Ez csak korkérdés.*

KORKIVÁNALOM v. KORKIVÁNAT, (kor-kivánalom v. —kivánat) ösz. fn. Általános alakúlás a korban, illetőleg a korban élő emberek gondoskodás módjában, melyhez az egésznek, valamint az egyeseknek alkalmazkodniok kell. *Az egyenlőség, testvériség, és nemzetiség korkivánalmak*, azaz a jelen kor úgy alakúlt, hogy minden társadalmi intézkedéseknek, és egyesek magukviseletének azon kivánalmakhoz kell illeszkedniök.

KORKOJÓ, mn. tt. *korkojót*. A székelyeknél Kriza J. szerént am. féleszü, csodatermészetü. Talán a törökből ment által, melyben *korkak* am. félénk, gyáva (timide, poltron, lâche stb. Hindoglu), a *korkmak* (am. félni) igétől.

KORLAT v. KORLÁT, (1), (kor-ol-at) fn. tt. *korlát-ot*, harm. szr. —*ja*. Divatosabb kiejtéssel: *korlát*. Általános jelentésénél fogva am. kerités, vagyis azon karzat, mely által valamit bekerítenek. Törzsöke az elavult *korol*, vékony hangon *köröl*, és igy gyöke a kört jelentő *kor*. A *korol* igéből ered a cselekvést jelentő *korolás*, *korlás*, és az elvont értelmü *korlat*, azaz korolat (=kerölet, körlet). Ily nyelvszokással divatoznak több helyen: *porgolát*, *rovát*, *fuvát*, *szeglét*, a helyesebb *porgolat*, *rovat*, *fuvat*, *szeglet* helyett. 1) Tulajd. ért. kerités vagy karzat, melyet egymástól bizonyos távolságban álló karókra, czölöpökre alkalmazott dorongok, vagy gerendák képeznek, s bizonyos tért mintegy elkerítenek, hozzáférhetlenné tesznek. A székelyeknél deszkakerités is. (Kriza J.). *Korláttal bekeríteni a kazalt*, hogy a barom hozzá ne férjen. *Korláttal kerített ökörállás*, *vágószék*. *Korlátokkal ellátni a szérűt*, *a hivatalnok asztalát*. Alkalmazott ért. korlátnak mondatik oly záradék is, mely nem kerít be valamely tért, hanem csak egy vonalt zár el. *Utak mellé rakott korlátok*. Átv ért. minden, ami az emberi szabadságot vagy akaratot bizonyos határok közé szorítja. *A kicsapongókat szükebb korlátok közé szorítani A kihágóknak korlátot vetni. E korláton túl lépnetek nem szabad.*

KORLÁT, (2), férfi kn. tt. *Korlátot*. Molnár A.-nél, Páriz Pápainál am. *Károly*; némely régieknél, pl. a Carthausi névtelennél: *Konrád*.

KORLÁT, (3), l. KORLAT. Különösen Erdélyben és némely más vidéken jelenti azon rudat is, melyre a bográcsot vagy üstöt akasztják, midőn főznek benne. Az *r* hasonulásával *kollát*.

KORLÁT, (4), falu Nógrád, puszta Nyitra m.; helyr. *Korlát-ra*, —*on*, —*ról*.

KORLÁTFA, (korlát-fa) ösz. fn. 1) Dorongok, rudak, gerendák, melyekből korlátot készítenek. 2) Főzéskor a bográcsot vagy üstöt tartó rudacska.

KORLÁTH, falu Abaúj, puszta Bars m.; helyr. *Korláth-ra, —on, —ról.*

KORLÁTHÁZA, puszta Gömör m.; helyr. — *házá-ra, —n, —ról.*

KORLÁTLAN, (kor-ol-at-lan) mn. tt. *korlátlan-t*, tb. —*ok*. 1) Aminek korlátféle keritése, karzata nincsen. *Korlátlan baromállás. Korlátlan hidak, utak.* 2) Átv. ért. mondják akaratról, szabadságról, mely bizonyos határok közé szorítva nincs; innen jelent kicsapongót, önkényest is. *Korlátlan hatalom, szabadság. Korlátlan életü ifjú.* V. ö. KORLAT. Határozóként am. korlátlanul.

KORLÁTLANSÁG, (kor-ol-at-lan-ság) fn. tt. *korlátlanság-ot*, harm. szr. —*a*. Átv. ért. az akaratnak, cselekvésnek határt nem ismerő, kicsapongó tulajdonsága. *Szabadság és korlátlanság különböző dolgok.*

KORLÁTLANUL, (kor-ol-atlan-ul) ih. Általán am. korlát nélkül, be nem keritve, el nem zárva, szabadon hagyva. Átv. ért. az erkölcsi, és társadalmi törvényeken gázolva, kicsapongólag; a nélkül, hogy az akaratnak bizonyos határ volna szabva. *Korlátlanul garázdálkodni az embereken. Korlátlanul uralkodni.* V. ö. KORLAT.

KORLÁTNOK, (kor-ol-at-nok) fn. tt. *korlátnok-ot*, harm. szr. —*a*. Ujabb kori, de általánossá nem igen vált szó az idegen eredetü, és köz szokásban levő *kanczellár* helyett. *Királyi főkorlátnok.* A származtatás onnan eredett, hogy a latin *cancelli* szó valamely rostélyzatot vagy elkorlátolt helyiséget jelent, milyen az irodákban szokott lenni, s a király cancelláriusa eredetileg annak iródeákja volt. (Valamint *minister* eredetileg szolga a *minus* szótól, *magister* pedig elüljáró a *magis* szótól). L. KANCZELLÁR.

KORLÁTNOKI, (kor-ol-at-nok-i) mn. tt. *korlátnoki-t*, tb. —*ak*. Korlátnokot illető, azzal viszonyban levő, reá vonatkozó. *Korlátnoki méltóság.*

KORLÁTOL, (kor-ol-at-ol) áth. m. *korlátol-t*. 1) Korláttal kerít, elzár valamit. *Be-, körülkorlátolni valamely tért.* 2) Átv. ért. valakinek akaratát, cselekvőségét, hatását bizonyos határok közé szorítja. *Uj törvények, rendeletek által korlátolni a kicsapongásokat.* „Az eszet korlátolni lehet erősebb észszel, de nem is ösmer más fegyvert.“ Fáy András.

KORLÁTOLÁS, (kor-ol-át-ol-ás) fn. tt. *korlátolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, mely által valami v. valaki korlátoltatik. *Utak korlátolása. Fejedelmi önkény korlátolása.* V. ö. KORLÁTOL.

KORLÁTOLAT, (kor-ol-át-ol-at) fn. tt. *korlátolat-ot*, harm. szr. —*a*. Korlátokból álló kertelet, karzat. *Rongálni, szétszedni a korlátolatot.*

KORLÁTOLATLAN, (kor-ol-át-ol-at-lan) lásd: KORLÁTOZATLAN.

KORLÁTOLT, (kor-ol-at-ol-t) mn. tt. *korlátolt-at*. 1) Korlátokkal kerített, elzárt. *Korlátolt akol. Korlátolt vágószék. Korlátolt tilos.* 2) Átv. ért. akaratban, működésben bizonyos határok közé szorított, nem egészen szabad. *Törvények által korlátolt kivándorlás. Korlátolt sajtószabadság.* 3) Észtehetségre, ismeretekre vonatkozólag, szük körü, kevés ismeretekkel biró: *Korlátolt ész* (bornirt).

KORLÁTOLTAN, (kor-ol-át-ol-t-an) ih. Korláttal ellátva. Korlátolt állapotban vagy minőségben.

KORLÁTOLTSÁG, (kor-ol-át-ol-t-ság) fn. tt. *korlátoltsáy-ot*, harm. szr. —*a*. Korlátok közé szorított állapot. Leginkább csak átv. értelemben divatozik. *Az emberi ész és akarat korlátoltsága.* V. ö. KORLAT.

KORLÁTOSZLOP, (korlát-oszlop) ösz. fn. Oszlop vagy czölöp, mely a korlátfákat tartja. *Tölgyfából faragott, kőből rakott korlátoszlopok.*

KORLÁTOZ, (kor-ol-át-oz) áth. m. *korlátoztam, —tál, —ott*. L. KORLÁTOL.

KORLÁTOZÁS, (kor-ol-át-oz-ás), l. KORLÁTOLÁS.

KORLÁTOZATLAN, (kor-ol-át-oz-atlan) mn. tt. *korlátozatlan-t*, tb. —*ok*. Ami korlátozva nincsen, különösen átv. erkölcsi értelemben véve. *Korlátozatlan hatalmu kényur.* Határozóként am. korlátozás nélkül, korlátozatlanul.

KORLÁTOZOTT, (kor-ol-át-oz-ott) mn. tt. *korlátozott-at*. Ami korlátokkal keritve, vagy bizonyos határok közé szorítva van. *Korlátozott kertek, utak. Korlátozott emberi tehetség. Korlátozott királyi hatalom. Törvények által korlátozott szabadság.* V. ö. KORLÁT.

KORLÁTOZOTTAN, (kor-ol-át-oz-ott-an), l. KORLÁTOLTAN.

KÓRMAG, l. KORIÁNDRUM.

KORMÁNY, (kor-mány törökül: *kürek*, am. a német Ruder); fn. tt. *kormány-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. 1) A hajó farához alkalmazott lapát vagy kapuforma rudas eszköz, melynek ide-oda csavarása, forgatása által a hajónak kellő irányt iparkodik adni a hajós. *Evező kormány*, mely a rendes evezőhöz hasonló, csak hogy a hajókon nagyobb. *Timon-kormány*, mely nagy ajtóhoz vagy kapuhoz hasonló, s viz ellen szokták leginkább a nagy tölgyfahajókon használt venni. *Kormányt tartani, csavarni, forgatni. Csöndes időben könnyü kormányt tartani.* (Km.). 2) Átv. ért. azon hatalom, igazgató erkölcsi erő, mely valamely társulat vagy egész állodalom ügyeit intézi. *Világi, egyházi, katonai kormány. Ország kormányát erős kézzel igazgatni. Általvenni a hadi kormányt. A haza kormánya mellé jeles férfiakat állítani. A kormányt másnak engedni által.* 3) Maga azon fő testület, mely valamely ország ügyeit a fejedelem vagy nép megbizásából igazgatja. *Kormány rendeletei, intézkedései. A kormány pártjával vagy ellene tartani.*

E szónak gyöke a forgást, ide-oda csavarást, vagy forgatást, csavargatást jelentő *kor*, *kör*. Ezen fogalomból indúl ki Adelung is, midőn a német *Ruder* szó gyökének szintén ily jelentést tulajdonít. A törökben: *kürek*. És csak esetlegességnek tartandó, midőn a latin: *gubernaculum*, és franczia: *gouvernement* szóval hangokban is némileg megegyezni látszik.

KORMÁNYALKAT, (kormány-alkat) ösz. fn. A polgári kormánynak azon módja és rendszere, mely szerént a legfőbb hatalom gyakoroltatik, különös tekintettel a személyek számára, kik a hatalmat üzik, és azon mértékre, melyben a hatalmat gyakorolják. *Önuralkodói*, *alkotmányos*, *köztársasági kormányalkat*.

KORMÁNYBIZTOS, (kormány-biztos) ösz. fn. Személy, kit a kormány sürgős esetekben, távolabb helyeken maga helyett valaminek megvizsgálására, végrehajtására megbíz, feljogosít.

KORMÁNYBIZTOSSÁG, (kormány-biztosság) ösz. fn. Felhatalmaztatás, mely valamely kormánybiztosnak adatik.

KORMÁNYCSÍNY, (kormány-csíny) ösz. fn. A kormányon ülő főszemélynek, vagy testületnek hirtelen meglepő, olyatén cselekvése, mely az eddig fennálló intézményeket mintegy eltörli, s egészen újakat állít helyökbe; kormányi forradalom a nép irányában.

KORMÁNYDESZKA, (kormány-deszka) ösz. fn. Az eketalp oldalához szegezett, s hegyes szöget képező deszka, mely a szántóvas által fölhasogatott földet mintegy kormányozza, hogy egyenes vonalban forduljon ki.

KORMÁNYELNÖK, (kormány-elnök) ösz. fn. Ki valamely kormányzó testületben az elnökséget viseli.

KORMÁNYÉRTŐ, (kormány-értő) ösz. mn. Ki az ország kormányához kellő tudománynyal és tapasztalattal bir. *Kormányértő férfiakkal tanácskozni a haza ügyeiről. A kiskoru fejedelem mellé kormányértő férfiakat állítani.* V. ö. KORMÁNY.

KORMÁNYFÉL, (kormány-fél) ösz. fn. A hajónak azon része, melyre a kormány alkalmazva van; a hajó fara.

KORMÁNYFÉRFI, KORMÁNYFI, (kormányférfi v. —fi) ösz. fn. Oly férfi, ki az ország kormányában részt veszen, mint miniszter, kanczellár, államtitkár stb.

KORMÁNYFORMA, (kormány-forma) l. KORMÁNYALKAT.

KORMÁNYFŐ, (kormány-fő) ösz. fn. Valamely kormánynak vezetője.

KORMÁNYJAVASLAT, (kormány-javaslat) ösz. fn. Inditvány, mely leginkább országgyüléseken az ország kormányától ered.

KORMÁNYJELÖLT, (kormány-jelölt) ösz. mn. és fn. Valamely hivatalra vagy képviselőségre a kormány által kitűzött egyén, pl. a nádorválasztásnál.

KORMÁNYKAR, (kormány-kar) ösz. fn. Rúd, illetőleg nyél, melyhez a hajó kormányának lapátja szegezve van.

KORMÁNYKÖR, (kormány-kör) ösz. fn. Azon férfiak együtt véve, kik a kormányzásban részt vesznek, vagy abba bármiképen törvényes befolyással vannak.

KORMÁNYKÖZEG, (kormány-közeg) ösz. fn. Közeg, mely a kormány nézetét, akaratját tudatja. V. ö. KÖZEG.

KORMÁNYLAP, (kormány-lap) ösz. fn. Az országos kormány hivatalos hirlapja, mely az illető kormány érdekeit képviseli, rendeleteit köztudomásra hozza stb.

KORMÁNYLAPÁT, (kormány-lapát) ösz. fn. Azon deszkamű, mely a kormányrúd végére szegezve a vizet ide-oda nyomkodja.

KORMÁNYNOK, (kor-mány-nok) fn. tt. *kormánynok-ot*, harm. szr. —*a*. Országos kormányhivatalnok, különösebben: miniszter, némelyek szerént újabban: ügyér.

KORMÁNYNYEL, (kormány-nyel) ösz. fn. A hajókormány rúdjának felső vége, melyet a kormányos kezében tart.

KORMÁNYOS, (kor-mány-os) fn. tt. *kormányos-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Hajós, ki különösen a kormánynál van, s annál fogva a hajót kellő irányokban igazgatja. A hazánkbeli közönséges (nem gőzös) kereskedői hajókon első személy.

„Az a jó kormányos,
Ki, ha a víz habos,
Nem tudja tengert félni.“

Rimai.

KORMÁNYOZ, (kor-mány-oz) áth. m. *kormányoz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. 1) Tulajd. ért. a hajó menésének a kormány forgatása által irányt adogat. *Dereglyét, tölgyfahajót, gőzhajót kormányozni.* 2) Más testeket, midőn mozgásban vannak, bizonyos irány szerént igazgat. *Gőzkocsit, lovas szekeret kormányozni.* 3) Valamely társulatot, nevezetesen állodalmat, bizonyos rendszert követve igazgat. *Várost, vármegyét, kerületet, országot, birodalmat kormányozni. Házat, urodalmi javakat kormányozni. Intézetet, iskolákat kormányozni. Nem hegedüszóval kormányozzák az országot.* (Km.).

KORMÁNYOZÁS, (kor-mány-oz-ás) fn. tt. *kormányozás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, melynél fogva valami kormányoztatik. *A hajó kormányozását józan emberre bízni. Valakit az ország kormányozására meghívni.* V. ö. KORMÁNYOZ.

KORMÁNYOZÓ, l. KORMÁNYZÓ.

KORMÁNYPAD, (kormány-pad) ösz. fn. Pad vagyis ülőhely az országgyüléseken, parlamentekben, hol a kormány tagjai foglalnak helyet.

KORMÁNYPÁLCZA, (kormány-pálcza) ösz. fn. Átv. ért az igazgató hatalom jelvénye, melynél

fogva valaki bizonyos tartományt, országot, illetőleg államot kormányoz.

KORMÁNYPÁRT, (kormány-párt) ösz. fn. Felekezet, mely a kormánynyal, ennek nézeteire, elveire, rendszerére nézve egyetért. *A kormánypárt utolsó szavazáskor kisebbségben maradott.*

KORMÁNYPÁRTI, (kormány-párti) ösz. mn. A kormány részén levő, a kormánynyal tartó.

KORMÁNYRENDELET, (kormány-rendelet) ösz. fn. Országos kormány által kibocsátott rendelet.

KORMÁNYRENDSZÉR, (kormány-rend-szér) ösz. fn. Elvek, nézetek, szabályok öszvege, melyek szerént a kormányzás vezettetik.

KORMÁNYSZABÁLY, (kormány-szabály) ösz. fn. Szabály, melyet a kormányférfi az ország, vagy népek igazgatásában határozott, és kitűzött sinórmértékül követ.

KORMÁNYSZÉG, (kormány-szég) ösz. fn. A hajókormány nyelébe ütött szegnemü fogatyú, melyet a kormányos megmarkol, midőn a hajót terelgeti.

KORMÁNYSZÉK, (kormány-szék) ösz. fn. 1) Hatósági testület, mely valamely nagyobb társadalmat, jelesen országot, birodalmat stb. kormányoz. 2) Azon hely, pl. főváros, melyben a hatósági kormány tagjai, mint testület laknak, és müködnek.

KORMÁNYSZÉKI, (kormány-széki) ösz. mn. Kormányszékhez tartozó, azt illető, attól eredő, arra vonatkozó. *Kormányszéki tanácsos, titoknok, fogalmazó. Kormányszéki épületek, teremek. Kormányszéki rendeletek, tanácskozmányok, jegyzőkönyvek.* V. ö. KORMÁNYSZÉK.

KORMÁNYTALAN, (kor-mány-ta-lan) mn. tt. *kormánytalan-t*, tb. —*ok*. Aminek kormánya nincs, tulajdon és átv. értelemben véve. Határozóként am. kormány nélkül. V. ö. KORMÁNY.

KORMÁNYTAN, (kormány-tan) ösz. fn. Elméleti és tapasztalati ismeretek, melyek valamely társadalom, nevezetesen népek, országok, illetőleg állam kormányzására szükségesek.

KORMÁNYTANÁCS, (kormány-tanács) ösz. fn. 1) Azon személyek testülete, kik valamely tartomány, vagy ország, vagy birodalom kormányszékén ülnek. 2) Hivatalos ülés, melyben a fennemlített tanács a köz ügyekről értekezik, és intézkedik. *Bizonyos ügyeket a kormánytanácsban fölvenni és tárgyalni. Kormánytanácsból kelt rendeletek.*

KORMÁNYTANÁCSNOK, (kormány-tanácsnok) ösz. fn. Kormányszéki testület tagja, ki tanácsnoki ranggal bir. *Birodalmi kormánytanácsnok.* Néha csak tiszteletbeli czím.

KORMÁNYTÁRS, (kormány-társ) ösz. fn. Személy, kivel a fejedelem a kormányi főhatalmat megosztja.

KORMÁNYTARTÓ, (kormány-tartó) ösz. mn. és fn. Ami a kormányrudat tartja; különösebben am. kormányos; l. ezt.

KORMÁNYTISZT, (kormány-tiszt) ösz. fn. Széles ért. minden tisztviselő, ki valamely kormányszék mellett hivataloskodik.

KORMÁNYTOLL, (kormány-toll) ösz. fn. A madarak szárnyaiban a leghosszabb tollak, melyek a repülést leginkább elősegítik és irányozzák.

KORMÁNYTŐKE, (kormány-tőke) ösz. fn. Tőke, vagy vastag czölöp, melyen a hajókormány rúdja fekszik.

KORMÁNYTUDOMÁNY, (kormány-tudomány) ösz. fn. Az állami kormányra vonatkozó ismeretek rendszere. V. ö. KORMÁNYTAN.

KORMÁNYTŰ, (kormány-tű) ösz. fn. másképen: *iránytű, delejtű.* L. DELEJTŰ.

KORMÁNYÜGY, (kormány-ügy) ösz. fn. Mindenféle ügyek, melyeket elintézni különösen az ország vagy államkormány teendői közé tartozik.

KORMÁNYVEZETŐ, (kormány-vezető) ösz. mn. és fn. Aki a kormányt vezeti, kormányos; különösebben a kormány feje.

KORMÁNYVITEL, (kormány-vitel) ösz. fn. Államkormányi hatalom gyakorlata.

KORMÁNYZÁS, l. KORMÁNYOZÁS.

KORMÁNYZAT, (kor-mány-oz-at) fn. tt. *kormányzat-ot*, harm. szr. —*a*. Kormányzás, mint gyakorlott cselekedet.

KORMÁNYZATI, (kor-mány-oz-at-i) mn. tt. *kormányzati-t*, tb. —*ak*. Kormányzatot illető, arra vonatkozó. *Kormányzati szabályok. Kormányzati képesség* v. *ügyesség.*

KORMÁNYZÓ, (kor-mány-oz-ó) mn. és fn. tt. *kormányzó-t*. Általán minden személy, ki kormányoz; különösen 1) Bizonyos ügyek igazgatója. *Urodalmi jószágok kormányzója.* 2) Valamely nagyobb hatósági testület főnöke. *Hadi kormányzó.* 3) Valamely birodalom egyes tartományának igazgatási főnöke, ki mintegy képviseli a távollevő fejedelmet. *Erdélyország kormányzója.* 4) Fő rangu személy, ki a kiskoru fejedelem személyében igazgat és parancsol. *Hunyady János, Magyarország kormányzója.* 5) Valamely nagyobbszerü intézetben elüljáró. *Bankkormányzó.* (Gubernator. Gouverneur.)

KORMÁR, (korom-ár) fn. tt. *kormár-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. L. KORMORÁN.

KORMOD, puszta Tolna megyében; helyr. *Kormod-ra*, —*on*, —*ról*.

KORMORÁN, fn. tt. *kormorán-t*, tb. —*ok*. Európában és Ázsiában tenyésző madárfaj, mely lúdnagyságra nő, nagyobb részén fekete, feje hátsó felén visszahajló kis tollbokrétával; lakik fákon és kősziklákon, halakkal él, és Sínában halászatra is megtanítják. (Pelicanus carbo, Wasser- v. Seerabe, der schwarze Pelican, Cormoran, mely öszvetett szó a latin *corvus*, és alsó brettanni *morvran*-ból, am. vízi bolló). Sándor Istvánnál: *kormos gém.* Egyik fajának tartják a nálunk tartózkodó *kara katona*, vagy némely kiejtés szerént *kára katona* nevü vízi

madarat, mely a Tisza alsó vidékén katonák módjára hosszu sorban és *kara* vagy *kára* kiáltozással (mely a holló [= horló] hangja is) szokott járni.

KORMOS, (1), (kor-om-os) mn. tt. *kormos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Koromtól lepett, piszkos, fekete. *Kormos kémény, konyha, falak. Kormos fazék, kezek, arcz. Kormos kovács, lakatos.* Szélesb ért. koromhoz hasonló fekete vagy mocskos. *Kormos alma, fösték.* A magyar nép a fekete kutyát *kormos*-nak szereti nevezni. *Kormos ne! Czo ki Kormos!* A ‚kormosalma' neve is néha egyszerüen : *kormos*. Mint fn. tárgyesete : *kormos-t*, többese : —*ok*.

KORMOS, (2), puszta Nógrád m.; helyr. *Kormos-ra*, —*on*, —*ról*.

KORMOSALMA, (kormos-alma) ösz. fn. Barnás, érdes héju almafaj. Néhutt : *koszos*.

KORMOSAN, (kor-om-os-an) ih. Koromtól lepve, bemocskítva, feketén. *A kéményseprők kormosan járnak.*

KORMOSGÉM, (kormos-gém) ösz. fn. L. KORMORÁN.

KORMOSÍT, KORMOSIT, (kor-om-os-ít) áth. m. *kormosít-ott*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*ani*. Kormossá tesz, korommal bepiszkol, beszurtoz. *Kormosított konyhakémény.*

KORMOSKODIK, (kor-om-os-kod-ik) k. m. *kormoskod-tam*, —*tál*, —*ott*. Dunán túli tájszó, s am. konyhán az asszonyok között forgolódik, s majd hizeleg, majd incselkedik, szóval : kotnyeleskedik. A ‚korom' szótól kölcsönzött átv. értelmü kifejezés.

KORMOSÓ, falu Hont m.; helyr. *Kormosó-ra*, —*n*, —*ról*.

KORMOSODÁS, (kor-om-os-od-ás) fn. tt. *kormosodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Valamely testnek a hozzá ragadt koromtól szurtossá levése, megfeketedése.

KORMOSODIK, (kor-om-os-od-ik) k. m. *kormosod-tam*, —*tál*, —*ott*. Kormossá leszen, a korom, vagy koromhoz hasonló szinü mocsok belepi. *A kéményben bujkáló bekormosodik.*

KORMOZ, (kor-om-oz) áth. m. *kormoz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —z. Korommal bemázol, feketít. *Arczát bekormozta a rabló, hogy meg ne ismerjék.*

KORNA, falu Nógrád m.; helyr. *Korná-ra*, —*n*, —*ról*.

KORNÉL, l. KORNIS, 2).

KORNICZ v. KORNYICZ, (kor-n-icz) fn. tt. *kornicz-ot*, harm. szr. —*a*. A kerékgyártók vésüje, melylyel a fát kiczifrázzák. Gyöke *kor* a metszést, hasítást jelentő s rokon gyökü szók sorába tartozik, milyenek : *korcsolya, korhál, korhol*. Ide tartoznak a gyöngébb lehü *horol, horhol, hornyol* stb. V. ö. KOR, (1).

KORNIKA, a régieknél am. krónika.

KORNILKŐ, (kornil-kő) ösz. fn. Sándor Istvánnál am. a latin carneolus; féldrágakő, mely a kovák neméhez tartozik, és sötétpiros szinü; az arábiait legszebbnek tartják.

KORNILLA, fn. tt. *kornillát*. A kétfalkások seregébe, és tízhímesek rendébe tartozó növénynem; csészéje két ajaku, a felső két öszveragadt fogu, az alsó három fogu; bokrétájának vitorlája alig hosszabb a szárnyaknál; czikkhüvelye egyeneske, hengeres v. lapított, czikkelyei egy-egy magvúk. Virágzása ernyős, gombos. Levelei szárnyasak. (Coronilla). Fajai : *nyújtódzó, koronás, tarka, kardos k.*

KORNIS, fn. tt. *kornis-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. 1) A tarnicsok neméhez tartozó növényfaj; virágai kocsányosak, ellenesek, bokrétái harangformák, ránczoltak, ötmetszésük, levelei szálasak, tompák. Virága kék, belül homályos, sárgával vagy fehérrel pettegetett; máskép : *kornisfü*, növénytani neve : *kornis tarnics*. (Gentiana Pneumonanthe). V. ö. TARNICS. 2) Férfi kn. Cornelius, a latin *cornus*-tól, mely somfát jelent; innen némelyek magyarosan *Soma* nevet adtak neki. (De ezt ismét legtöbben ‚Samu' szóval zavarják öszve).

KORNY, (kor-ny) elvont törzse 1) *kornyad, kornyasz*; 2) *kornyikál, kornyékol* szóknak és származékaiknak.

KORNYAD, (kor-ny-ad) önh. m. *kornyad-tam*, —*tál*, —*t* v. —*ott*. Mondják emberről, midőn a közelgő betegség előtt bajt, gyöngülést érezvén, kedvetlenkedik. Minthogy ezen állapotban az ember rendesen elveszti szilárd, egyenes állását, s meggörbedt, meghajlott testtel mozog; innen ez igének *kor* gyöke azon szókéval áll rokonságban, melyek görbedést jelentenek, legközelebbről pedig a *kór* (beteg) szóval. Valamivel lágyabb hangon megegyezik vele : *gornyad, görnyed*. V. ö. KOR, 1).

KORNYADÁS, (kor-ny-ad-ás) fn. tt. *kornyadás-t*, tb.—*ok*. Állapot, midőn valaki kornyad.

KORNYADOZ, (kor-ny-ad-oz) önh. és gyak. m. *kornyadoz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —z. Gyakran vagy folytonosan kornyad. *Már több naptól fogva kornyadoztam, míg végre le kellett fekünnöm.* Máskép : *gornyadoz*. V. ö. KORNYAD.

KORNYASZ, (kor-ny-asz) mn. tt. *kornyasz-t*, tb. —*ok*. Kornyadó, kornyadozó.

KORNYÉKOL, (kor-ny-ék-ol), lásd : KORNYIKÁL.

KORNYIKA, (kor-ny-ik-a) fn. tt. *kornyikát*. Idétlen, kellemetlen kiáltozás, fülsértő rekedt hangu ének, milyen pl. a gajdoló részegeké. Gyöke a hangutánzó *kor*. Rokon a *kurjan, kurjog, kurjogat* szókkal. Elemezve : kor-j-ig-a (kor-j-og-a) mint *karika* am. kariga, karoga v. guriga, *sántikál* am. sántigál, sántogál stb.

KORNYIKÁL, (kor-ny-ik-ál) önh. m. *kornyikál-t*. Kellemetlen, rekedt, fülsértő hangon kiabál vagy énekel.

KORNYÍKOL, (kor-ny-ík-ol) l. KORNYIKÁL.

KÓRÓ, (kór-ó) fn. tt. *kórót*. Némely füvek, nevezetesen kerti növények, virágok és veteményes, vastagabbféle, és magasra sarjadzó szárai. A fák

szárait nem nevezzük kórónak, a fiatal cserjékéit sem, vagy legfölebb átv. értelemben. *Kukoriczakóró, czirokkóró, bogácskóró, bojtorjánkóró, dohánykóró. A saláta ha megvénül, kóróba, azaz szárba megy. Kórója* van továbbá a máknak, földi bodzának, és a buja földben termő kölesnek; ellenben a búzának, rozsnak, árpának szára van. *Nyers kóró, száraz kóró. Ha a levelek lehullanak, csak a kóró marad. Kórót aratni, kóróval tüzelni. Olyan az agglegény, mint a száraz kóró. Czinegének kóró a nyársa.* (Km.). V. ö. KÓRÓS. 2). Szükebb ért. a füvek és növények száraz indája, és szára, de szinte a nyelvszokás által megválogatva, pl. *babkóró, lencse-, borsókóró, katángkóró, barlangkóró* stb. Tisza mellékén és Erdélyben *kóré* is. Minthogy e szó a füvek és vetemények vastagabb s felmagosodó szárát jelenti: valószinü, hogy egy a *góró*, azaz *góré, gór* és *hóri* magasat jelentő szókkal. A *kóró* t. i. mint alakjából kitünik, melléknév: s mind a góró, mind a kóró szókban lényeges rész a magasat, emelkedést jelentő *or* v. *ór*. A törökben *koru* am. kerítés, (enclos), továbbá cserje (petit bois), de erdő (forêt) is, *kuru* pedig száraz, tehát csekély eltéréssel csaknem ugyanazon jelentéssel bir, mint a magyar kóró.

KÓRÓCSICSÖRKE, (kóró-csicsörke) ösz. fn. l. CSICSÖRKE.

KÓRÓD, erdélyi faluk Kolos és Küküllő m.; SZAMOS—, TISZA— faluk Szathmár m.; helyr. *Kóród-ra, —on, —ról.*

KÓROD, puszta Gömör m.; helyr. *Kórod-ra; —on, —ról.*

KÓRODA, (kór-od-a v. kór-o-da) fn. l. KÓRHÁZ.

KÓRODAGONDNOK, (kóroda-gondnok) lásd: KÓRHÁZGAZDA.

KÓRODAI, (kór-od-a-i) mn. tt. *kórodai-t*, tb. *—ak*. Kórodát illető, arra vonatkozó, abban létező. *Kórodai szabályok. Kórodai eléadások. Kórodai betegek.*

KÓRÓDZIK, (kór-ó-d-z-ik) belsz. m. *kórództam, —tál, —ott*, htn. *—ni* v. *—ani*, par. *—zál*. Mondják bizonyos növényekről, midőn kórójok nő. *Kóródzik a saláta*, midőn magba megy. *Kóródzik a magnak hagyott retek, répa, káposzta.* V. ö. KÓRÓ.

KOROG, (kor-og) önh. és gyak. m. *korog-tam, —tál, —ott* v. *korgott*, htn. *—ni* v. *korgani*. Mondják csaknem kizárólag a hasról, gyomorról, midőn a szelek járását kihallani belőle. *Korog a hasam.* Gyöke a hangutánzó *kor*.

KOROGLYA, (kor-og-lya) fn. tt. *koroglyát*. Szabó D. szerént gyógyszertári berbencze v. dobosz, vagyis azon hengerded edénykék, melyekben a gyógyszereket tartogatják. Gyöke *kor*, rokon a magyar *korsó*, franczia *cruche*, német *Krug, Krüglein*, góth *krugg* stb. szók gyökeivel. Dankovszky szerént a szláv nyelvben eljön *krgla, krhla*.

KOROGTAT, (kor-og-tat) l. KOROGAT

KÓRÓGY, puszta Bihar m.; helyr. *Kórógy-ra, —on, —ról.*

KOROJ, falu Bihar m.; helyr. *Koroj-ra, —on, —ról.*

KOROKNYA, puszta Somogy m.; helyr. *Koroknyá-ra, —n, —ról.*

KOROM, (kor-m, kor-om) fn. tt. *korm-ot*, harm. szr. *—a*. Fekete vagy feketésbarna ragadós test, mely a tűzből kifejlő füsttel magasra száll, s az érintett testekhez ragad. Ami vastagabb és sürübb benne, az alábbi testekhez tapad, és kérget képez, a finomabb részek pedig fölebb repülnek és porhanyósak. Köz nyelven koromnak mondják a féligmeddig égett és kialudt fát, és szenet. *Fekete mint a korom.* (Km.). *Korom a koromhoz jobban nem hasonlít, mint . . . . . Másra keni a kormot. A kéményt meglepte a korom.* Mennyiben a füsttel egyszerre fejlődik ki, füstnek is mondják, innen *füstös kémény* am. kormos, *füstfaragó*, túl a Dunán am. koromfaragó, azaz kéményseprő. Amit Adelung és Campe a német *Russ* elemzéséről mondanak, hogy t. i. e szóban alapfogalom a fölfelé menés, ahonnan némely német nyelvjárásban *Rahm*-nak is hivják, az a magyar *korom* szóra szintén illik, miután a *kor*, de méginkább az *or* több szóban magasodást jelent. A ‚korom' szóhoz legközelebb áll a török *kurum*, honnan *kurumus* am. száraz, valamint *kuru* is száraz, mely a csagataj nyelvben *kurug* v. *kuruk*, ugyancsak a törökben *kara*, és a csagatajban *karag* v. *karak* am. fekete, *kömür* szén (carbo); a szláv nyelvekben Dankovszky szerént eljön *kour, kúr*.

KOROMBARNA, (korom-barna) ösz. mn. A korom barna szinéhez hasonló.

KOROMFEKETE, (korom-fekete) ösz. mn. A koromhoz hasonló szinü, vagy a koromtól befeketült. *Koromfekete haj. Koromfekete falak.*

KOROMFEKETESÉGÜ, (korom-feketeségü) l. KOROMFEKETE.

KOROMFESTÉK, (korom-festék) ösz. fn. A finomabbféle, azaz magasabbra szálló porhanyó koromból készített festékanyag.

KOROMKÁSZU, (korom-kászu) ösz. fn. Kászu, melyben a koromfestéket tartják és árulják. V. ö. KÁSZU.

KOROMLA, puszta Veszprém m.; helyr. *Koromlá-ra, —n, —ról.*

KOROMNEMÜ, (korom-nemü) ösz. mn. Olyan anyagból való, mint a koromé szokott lenni.

KOROMPA, ALSÓ— FELSŐ— faluk Pozsony m.; helyr. *Korompá-ra, —n, —ról.*

KOROMSZÉN, (korom-szén) ösz. fn. Eloltott égő szén, melyet ismét meg lehet gyújtani.

—KORON, névrag, mai divat szerént csak *kor*, de régente gyakrabban ama hosszabb s ragozott értelemben jön elé.

KORONA, (kor-on-a, l. itt alább a czikk végén) fn. tt. *koronát*. 1) Tulajd. széles ért. fejdísz,

mely a fejet köralakban keríti, milyenek voltak a régi diadalmi koronák, vagy melyekkel az istenek fejeit ékesítették. Ez értelemben szokottabb a *koszorú*. 2) Szoros ért. fő méltóságnak és hatalomnak jelképe, melyet a fejedelmek, különösen császárok és királyok bizonyos ünnepélyek alkalmával fejeikre tesznek. *Arany korona. Vas korona. Gyöngyökkel, drágakövekkel ékesített korona. A pápa hármas koronája. Magyar szent korona. Császári, királyi korona.* A czímertanban ily nevet visel a herczegek, grófok, és némely nemes családok hasonló alaku czímere. *Herczegi, grófi, nemesi korona.* Átv. ért. 1) császári vagy királyi vagy általán fejedelmi méltóság, és az evvel párosult hatalom. *Koronát nyerni, elveszteni, másnak átengedni.* 2) Ország vagy állodalom. *Korona jószágai. Az elkobzott vagyonok a koronára szállanak.*

„Vérrel bérrel oltalmazzuk
Szent szent koronánkat.“

Amadé.

3) Mennyiben a koronának alakja és helyzete vétetik tekintetbe, jelenti általán bizonyos testek felső részeit, melyek többé-kevésbbé köralakúak, pl. *fák koronája*, vagyis az ágaknak, illetőleg lomboknak kerekded bokrozata, különösen midőn az ágakat mesterségesen ily alakuakká idomitjuk; *fogak koronája*, t. i. a zápfogak felső kerülete.

Mi e szó elemzését illeti, ha egész külső alakját veszszük, képzésére hasonló a *borona, marczona, hadona, katona, csatona, babona* s több szókhoz; ámbár pedig a latin *corona*, s hellen *κορώνη* szókkal mind alakra, mind fogalomra tökéletesen egy, azért magyar eleme is tagadhatatlan, miután gyöke *kor*, hangváltozattal *kar, kör, kur, kür* száznál többre menő magyar szavainkban hasonló vagy rokon értelemmel bir.

KORONAARANY,(korona-arany) ösz. fn. Aranypénz, különösen tallér, melynek egyik lapjára korona van verve. Szokottabban: *koronás arany.*

KORONAERDŐ, (korona-erdő) ösz. fn. Díszerdő, melynek fái koronásan meg vannak nyesve, azaz lombjaik a legfelsőbb csúcson koronát képeznek.

KORONAFA, (korona-fa) ösz. fn. 1) Fa, melynek alsó lombjai a törzsökön lenyirva vagy lehullva vannak, s a felsők mintegy koronát képeznek. 2) l. AKÁCZFA.

KORONAGÁT, (korona-gát) ösz. fn. A várerődítésnél azon sánczolat, mely a várat keríti.

KORONAHERCZEG, korona-herczeg) ösz. fn. A császárnak vagy királynak legöregbik fia, mint a császár vagy királyi méltóságra kitűzött utód.

KORONAIGÉNYLŐ, (korona-igénylő) ösz. mn. és fn. Aki azt követeli vagy azt állitja, és azt bebizonyítani is törekszik, hogy a fejedelmi korona őt illeti. (Kronprätendent).

KORONAJAVAK, (korona-javak) többesi fn. Egyes számban: *koronajószág*; l. ezt.

KORONAJÓSZÁG, (korona-jószág) ösz. fn. Honi törvényeink szerént azon birtok, és ennek jövedelmei, melyek különösen a királyi udvar fentartására rendeltettek, s maga a jószág elidegeníthetlenül van a szent koronához kapcsolva, milyenek a visegrádi, diósgyőri urodalmak, a tiszáninneni korona-kerület stb.

KORONAKÖKÖRCSIN, (korona-kökörcsin) ösz. fn. A kökörcsinek neméhez tartozó növényfaj, a leveles száruak és csákótlan magvuak alneméből. (Anemone coronaria). V. ö. KÖKÖRCSIN.

KORONAKÖVETELŐ, (korona-követelő) l. KORONAIGÉNYLŐ.

KORONAORSZÁG, (korona-ország) ösz. fn. Valamely birodalom koronája alá tartozó ország, mint annak egyik alkatrésze.

KORONAŐR, (korona-őr) ösz. fn. Általán személy, ki a fejedelmi koronára felügyel. Magyarországban két koronaőr van, kik az 1687-diki 10. törvényczikknél fogva az országgyülésen a zászlósurak után foglalnak helyet, s közönségesen a zászlósurakhoz számittatnak, egyébiránt végleges megválasztatásuk a fejedelem kijelölésére az országgyülés jogaihoz tartozik.

KORONAÖRÖKLÉS, (korona-öröklés) ösz. fn. A fejedelmi méltóságnak és hatalomnak mint illető örökségnek átvevése vagy az ehhez való jog. *Ezen országban a koronaöröklés az elsőszülött herczeget illeti.*

KORONAÖRÖKÖS, (korona-örökös) ösz. fn. Kit az uralkodó koronás fejedelem halála után az országlási jog illet. V. ö. KORONAHERCZEG.

KORONÁS, (korona-as) mn. tt. *koronás-t* v. *—at*, tb. *—ak*. 1) Koronával diszített, kinek fejére ünnepélyesen rátették a fejedelmi koronát. *Koronás császár, király. Koronásfő*, mely különbözik a különirt *koronás fő*-től, pl. *Koronás fővel jelenni meg a nép előtt. Koronás próféta*, így czímezik egyházi nyelven Dávid királyt. 2) Mondják czímerekről, pénzekről, s némely más tárgyakról, melyeken a korona képe látszik. *Koronás grófi paizs, hintó. Koronás tallér. Koronás liliom.*

KORONATISZTSÉG, (korona-tisztség) ösz. fn. Általán hivatal, mely bizonyos országokban a koronától veszi czímét, pl. Magyarországban a koronaőrök zászlósúri főméltósága.

KORONAÜGYVÉD, (korona-ügyvéd) ösz. fn. Magyarországban a királyi ügyek igazgatója, és a magyar szent koronának ügyviselője, ki az állami királyi javak és ezekkel összefüggő jogok körül eredt ügyek viselésére, és az államot vagy köztársadalmat veszélyeztető vagy nagyobb mértékben sértő büntettek megtorlása végett azoknak kinyomozására s a törvényszékeknél bevádolására rendeltetett.

KORONAVESZTETT, (korona-vesztett) ösz. mn. Oly fejedelem, aki koronájától, fejedelmi méltóságától bármi okból megfosztatott.

KORONAVIRÁG, (korona-virág) ösz. fn. A koronafa, máskép akáczfa virága. V. ö. HATKOTÚ.

KORONÁZ, (korona-az) ösz. fn. Szoros ért. valamely fejedelmet, fejére tevén a koronát, országlói méltóságába és hatalmába ünnepélyesen beigtat. *A koronaöröksöst atyja életében megkoronázni. A magyar királyokat rendesen az esztergomi érsekek szokták koronázni.*

KORONÁZÁS, (korona-az-ás) fn. tt. *koronázás-t*, tb. —*ok*, harm. sz. *a*. Innepélyes cselekvés, midőn bizonyos szertartások között a fejedelmi személy fejére teszik a koronát, s mint olyat, országlói méltóságába és hatalmába avatják.

KORONÁZOTT, (kor-on-a-az-ott) mn. tt. *koronázott-at*. Akit megkoronáztak. *Koronázott császár, király*. V. ö. KORONÁZ.

KORONCZÓ, falu Győr m.; helyr. *Koronczó-ra*, —*n*, —*ról*.

KOROND, falu Külső-Szolnok m. és erdélyi falu Udvarhely Székben, helyr. *Korond-ra*, —*on*, —*ról*.

KORONG, (1), (kor-on-g) fn. tt. *korong-ot*, harm. szr. —*ja*. Általán kerékalakú forgó eszköz, mely valamit bajt. Így nevezik a fazekasok kerekét, melynek két karikája van, felső, mely kisebb, és alsó, mely nagyobb, az alsót lábbal hajtják, a felsőn pedig az agyag különféle edénynyé képeztetik. *Nevet, mint fazekas, ha korongja kiugrik*. (Km.). A molnárok korongja azon kis száraz kerék, mely a malomkövet közvetlenül hajtja, s a régi szerkezetü malmokban tizenkét úgynevezett orsója van. Gyöke vagy az erős mormoló hanggal való forgást jelentő *kor*, vagy az egész szó, úgy látszik, egyszersmind elavult ige, s am. *karing*, magashangon : *kering ;* képzésre, ha tisztán *ong ang* képzőt veszünk is, hasonlók hozzá : *dorong, harang, csatrang, katang, bitang* stb.

KORONG, (2), falu Vas m.; helyr. *Korong-ra*, —*on*, —*ról*.

KORONGTÁNYÉR, (korong-tányér) ösz. fn. Tányérforma eszköz a fazekasok korongjában. V. ö. KORONG.

KORONGVAS, (korong-vas) ösz. fn. Vas pálcza a malomkorong végén, mely a malomkövet hajtja.

KORONKA, (1), (kor-on-ka) fn. tt. *koronkát*. Kör alakú körded fejdísz, különösen mely ékszerekből áll (Diadem).

KORONKA, (2), erdélyi falu Maros Székben, helyr. *Koronká-ra*, —*n*, —*ról*.

KORONKÉNT, (kor-on-ként), ih. Nem mindig, vagy folyvást, hanem csak bizonyos időnek eléfordultával. *Koronként bemenni a városba. A csúsz csak koronként szakgatja karjaimat.*

KORONKÉNTI, (kor-on-ként-i), mn. tt. *koronkénti-t*, tb. —*ak*. Bizonyos időszakokat tartó, néhanéha eléforduló. *Koronkénti légváltozatok. Koronkénti bískomorság, szeszélyesség.*

KORONT, fn. tt. *koront-ot*. Az osztrák birodalomhoz tartozó Illyricumnak Karintia nevü tartománya, koronaországa.

KORONTÁR, fn. tt. *korontár-t*, tb. —*ok*. Koront nevü tartománynak lakosa. A régiebbeknél néha : *koronthál*. V. ö. KORONT.

KORONTÁRRÉPA, (korontár-répa) ösz. fn. Kerekded torzsáju, nagy répa faj.

KORONTORSZÁG, (koront-ország) lásd : KORONT.

KOROS, (1), (kor-os) mn. tt. *koros-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Leginkább csak emberről mondják, midőn vagy magában véve, vagy másokhoz mérve jó előre haladott éveiben ; gyöngédebb kifejezés mint a *vén. Apám már koros ember. Bátyám koros legény. Koros leányt nem veszek feleségül.* A csagataj nyelvben : *karï* am. koros, öreg, és *karïb* részesülői képzővel am. korosodó.

KOROS, (2), falu Nyitra m. ; helyr. *Koros-ra*, —*on*, —*ról*.

KÓROS, (1), (kór-os) mn. és fn. tt. *kóros-t* v. —*at*, tb. —*ak ;* mint fn. tárgyesete : *kóros-t*, többese : —*ok*. Kórban szenvedő. Leginkább öszvetételekben : *holdkóros, aszkóros, vízkóros* stb. Rokon vele a tájdivatos *görhes*.

KÓROS, (2), falu Baranya m.; helyr. *Kóros-ra*, —*on*, —*ról*.

KÓRÓS, (kór-ó-s) mn. tt. *kórós-t* v. —*at*, tb. —*ak*. 1) Kóróval benőtt, vagy bővelkedő, vagy kevert. *Kórós telek, ugar, legelő. Kórós takarmány, széna*. Néha am. kóróval rakott, tetézett. *Kórós szekér. Kórós házfödél, kunyhó*. 2) A növénytanban a növényről mondják, midőn szára megkeményszik, azonban fakeménységre még sem jut, mind a mellett épen úgy évelő, mint a fák és cserjék dereka, pl. a kerti zsálya szára ; latinul : frutescens, suffruticosum. (Gönczy Pál). V. ö. KÓRÓ.

KOROSKÉNT, (kor-os-ként) ih. Istvánfi Pálnál a XVI. században sokszor eléjön ‚mindenkor' értelemben.

KOROSMA, l. KOLOSMA.

KOROSODIK, (kor-os-od-ik) k. m. *korosod-tam*, —*tál*, —*ott*. Élete korában előre halad. *Az idő eljár, korosodunk*.

KOROSSÁG, (kor-os-ság) fn. tt. *korosság-ot*, harm. szr. —*a*. Élemedett koruság ; öregség, vénség.

KOROSZTÁLY, (kor-osztály) ösz. fn. A körülbelül egykoruaknak elválasztott, vagy elválasztva gondolt része.

KOROTNOK, falu Szepes m.; helyr. *Korotnok-ra*, —*on*, —*ról*.

—KOROTT, (kor-ott) ritka használatu névrag, pl. *akkorott ;* l. —KORON. Néha névutóként és személyragozva használtatik : *korottam, korottad, korotta*. V. ö. IDÉTT.

KÓRÓZIK, (kór-ó-z-ik) k. m. *kóróz-tam*, —*tál*, —*ott*. Mondják növényről, midőn kórója nő, vagy

bizonyos veteményekről, midőn magzó sarjakat hajtanak, pl. *kórózik a saláta*, ha szárba megy.

KORPA, (kor-pa) fn. tt. *korpát*. Szoros ért. a megőrlött gabona héja. *Búzának, rozsnak, árpának korpája.* A köles korpáját néhutt különösen *lazá*-nak mondják. Szélesb ért. másféle megtörött magok héja, pl. *mondolakorpa.* Átv. ért. korpához hasonló fehéres por, mely az állati bőrön néha néha kifejlődik, pl. korpa az emberi, kivált gyermeki fejen. *Ha korpám lesz, ebet mindig találok rá.* (Km.). *Ki korpa közé keveredik, megeszik a disznók.* (Km.). *Ötet is meg lehet fejni (szelídíteni) egy tál korpánál.* (Km.). Gyöke *kor* hangutánzó, és jelent törést, zúzást, s rokon a *korhol, horhol, korcsolya, karczol* stb. ily gyökü szókkal. A hangra hasonló német *Graupe* és szláv *krúpa* nem korpát, hanem darát jelentenek.

KORPACZIBERE, (korpa-czibere) ösz. fn. l. CZIBERE.

KORPÁD, PUSZTA— NAGY— faluk Somogy, SORMÁS— Baranya m.; erdélyi falu Kolos m.; helyr. *Korpád-ra, —on, —ról.*

KORPAFEJŰ, (korpa-fejű) ösz. mn. és fn. Gúnyosan am. ostoba, üres, tökkel ütött fejü.

KORPAFÉRÉG, (korpa-férég) ösz. fn. Apró, lapos testü, fehér szinü féregnem, mely a növények leveleihez, különösen némely virágok szirmaihoz ragad, s azokat rongálja, pusztitja; máskép: *levelész, levéltetü.* (Aphis).

KORPAFŰ, (korpa-fű) ösz. fn. Mohafaj, mely a száraz földön terem, különböztetésül a *vízi* v. *fai* mohától. (Licopodium).

KORPAHÜVELY, (korpa-hüvely) ösz. fn. Gúnyneve az ostoba fejnek, melyben velő helyett, azt vélnéd, korpa van, tökfej; továbbá a hasának élő, henye embernek.

KORPAKENYÉR, (korpa-kenyér) ösz. fn. 1) Korpából készített sütnivaló, vagy élesztő. 2) Igen korpás lisztből sütött szegényes kenyér.

KORPAKESZŐCZE, KORPAKISZI, (korpa-keszőcze v. -kiszi) ösz. fn. l. KESZŐCZE és CZIBERE.

KORPAKOSZ, (korpa-kosz) ösz. fn. Koszféle bőrnyavalya, midőn korpához hasonló por hámlik s hulladoz a bőrről.

KORPALÁDA, (korpa-láda) ösz. fn. Láda, melyben korpát tartanak.

KORPALÉ, (korpa-lé) ösz. fn. Vízben főzött vagy leforrázott korpa leve. *Korpalével mosogatni a sömörös vagy koszos tagot.*

KORPÁS, (kor-pa-as) mn. tt. *korpás-t* v. *—at*, tb. *—ak.* 1) Korpával vegyített. *Korpás liszt, kenyér, moslék.* 2) Amiben korpát tartanak. *Korpás zsák, zacskó, szekrény.* 3) Átv. ért. korpához hasonló porral födött. *Korpás fej.*

KORPASÉR, (korpa-sér) ösz. fn. Árpakorpából főzött, rosz, fekete ser.

KORPÁSSÁG, (kor-pa-as-ság) fn. tt. *korpásságot*, harm. szr. *—a.* Bőrbetegség, midőn korpához hasonló por képződik az állati bőrön.

KORPAVÁR, puszta Szala m.; helyr. *Korpavárra, —on, —ról.*

KORPAVIRÁG, (korpa-virág) ösz. fn. Lásd: DERCZEFŰ.

KORPÁZ, (kor-pa-az) áth. m. *korpáz-tam, —tál, —ott.* 1) Korpával behint, kever. *A disznóknak való moslékot, aprított tököt megkorpázni.* 2) Átv. ért. valakit korhol, dorgál.

KORPONA, Magyarországi kir. város, Zólyom megyében; helyr. *Korponá-ra, —n, —ról.*

KORRAJZ, (kor-rajz) ösz. fn. Jellemző leirása valamely kornak, vagy valamely korból egyes történetnek.

KORROG, (korr-og) önh. m. *korrog-tam, —tál, —ott.* 1) Am. korhog; l. ezt. 2) Korog; l. ezt.

KORROGÁS, (korr-og-ás) fn. tt. *korrogás-t*, tb. *—ok.* L. KORHOGÁS; és KORGÁS.

KÓRSÁG, (kór-ság) fn. tt. *kórság-ot*, harm. szr. *—a.* 1) Általán, betegség, nyavalyás állapot, innen: *aszu kórság, száraz kórság, vízkórság, holdkórság.* Úgy látszik, hogy a népnyelv szokása szerént csak üdűlt, s hosszasan sinylesztő betegségekre alkalmaztatik. „Testödnek és lelködnek ereje te nagy kénos kórságodért megfogyatkozott vala.“ Kinizsiné 13. Imád. „Minden kórságnál kil, minden nehézségnél kil.“ Tihanyi cod. 34. l. 2) Különösen így nevezik Mátyusföldén, a nyavalyatörést. *Kitörte a kórság. A kórság szántson rajta*, am. törje ki a nyavalya. Dunán túl a *nehéz* melléknevet teszik elébe. *A nehéz kórság járja öt.*

KÓRSÁGOS, (kór-ság-os) mn. tt. *kórságos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Kórságban szenvedő, sinylődő. *Álomkórságos beteg. Vízkórságos nő.* Túl a Dunán mondják oly emberről is, ki hébekorba eszelős, natragulyás, holdkóros, kire csak néha-néha jön rá a bóna óra. V. ö. KÓRSÁG.

KORSIN, fn. tt. *korsin-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a* v. *—ja.* Székely tájszó s jelenti azon eszközt, melylyel a csizmadia lenyomtatja a bőrt, midőn szab. Eredete homályos, hacsak a *kornicz* szóval nem rokonitjuk.

KORSÓ, (kor-os-ó) fn. tt. *korsó-t*, harmadik személyraggal tájdivatosan: *korsaja.* Ez arra mutat, hogy eredetileg igenév, az elavult *koros* (körös) igéből, mely módosított alakban *korsa*, mint *bugyogó bugyoga, czinegő czinege* stb. ‚Kancsó‘ is alkalmasint a görbét jelentő, kam‘-ból származott. Agyagból vagy kőanyagból készített öblös, gömbölyü edény, majd szükebb, majd tágabb nyakkal, melynek rendeltetése, hogy benne holmi folyadékot tartsanak vagy hordjanak. *Boros, eczetes, vizes, olajos korsó. Rá tartja magát, mint az olajos korsó.* (Km.). *Ha titkot akarsz kitanulni, jártasd a boros korsót.* (Km.). *Megtalálta*

zsák a foltját, ecetes korsó a dugóját. (Km.). *Itczés, pintes korsó. Jobban illik a pintes korsó a kezébe, mint imádság a szájába.* (Km.). *Addig jár a korsó a kútra, mig el nem törik.* (Km.). *Mélyen belenézni a korsóba,* am. nagyot inni, lerészegedni. *Bugyogós korsó,* melynek szűk szája van. *Csörgő korsó,* melynek öblében a gerencsér kis agyag golyócskákat égetett ki. *Füles korsó. Úgy áll, mint a füles korsó,* azaz kezeit csipeire téve. *Szoros nyaku, széles szájú korsó. Vászon korsó,* hitvány agyagból készített korsó, melynek rovátkos fölszine némileg a goromba vászonhoz hasonló. *Öntöző korsó. Kő korsó. Ezüst korsó. Az ezüst korsónak cserepe is jó.* (Km.). *Kis korsó, nagy korsó, szivemet vidító, ruhám rongyositó.* (Km.). *Üres, teli korsó. Szomjas embernek kevés vigasztalás az üres korsó.* (Km.). Általán a magyar köznépnek rendes ivóedénye, innen mondja a népdal : *Túl a Tiszán iszik magyar korsóból.* A korsónak részei : száj, nyak, csöcs, öböl, fenék. *A korsó száját nyalogatni. A korsó nyakát ölelgetni, szorongatni. Letekinteni a korsó fenekére.* Határozatlan mértéket is jelent. *Meginni egy korsó bort. Jól illik szomjas emberhez a korsó bor.* (Km.). Gyöke, mint érintők, a körös alakot jelentő *kor*, mely átvetve megvan a német *Krug*, a franczia *cruche* és latin *urceus* szókban.

KORSÓALAKÚ, (korsó-alakú) ösz. mn. Máskép : *kancsó-* v. *bögrealakú.* A növénytanban olyan hasas, belül üreges, tetején nyilt szerv, melynek a hasa fölött s nyilása alatt elszűkült nyaka van, mint pl. a rózsa csészéje; latinul : urceolatum. (Gönczy Pál).

KORSÓCSÉCS, (korsó-csécs) ösz. fn. Némely, különösen vászonkorsóknak csecshez hasonló ajaka.

KORSÓCSKA, (kor-os-ócs-ka) fn. tt. *korsócskát.* Kis korsó.

KORSÓDAD, (kor-os-ó-dad) mn. tt. *korsódadot.* L. KORSÓALAKÚ.

KORSÓFÉDÉL, (korsó-fédél) ösz. fn. A tágas száju korsóra alkalmazott fedél fából, czinből, vagy ha ezüst, arany a korsó, tehát ezüstből, aranyból.

KORSÓFÜL, (korsó-fül) ösz. fn. Némely öblös száju korsók fogatyúja, mely a nyakhoz alkalmazva mintegy fület képez. *Megfogni a korsófület. Eltörött a korsó füle.*

KORSÓKA, (kor-os-ó-ka) fn. tt. *korsókát.* 1) Kis korsó. 2) Az öthimesek seregéből és kétanyások rendéből való növény; szára hengerded, rovátkos, igen ágas; töve ostorindás; levelei szárnyasak, levélkéi tojásdad hosszúdadok, fürészesek; mindkét galléra sokievelü, szárnyasan hasogatott, ernyője kurta kocsányu; virága fejér; áradásos helyeken, mocsárokés patakokban terem; latinul : berula. (Gönczy Pál. Diószeginél : *száraldali bolonyik.* (Sium angustifolium).

KORSÓKEFE, (korsó-kefe) ösz. fn. Kefe, melylyel a korsó öblét, belsejét a ráülepedett mocsoktól megtisztogatják.

KORSÓNYAK, (korsó-nyak) ösz. fn. A korsónak felső sudarasabb része, mely az alsó és vastagabb öbölhöz képest nyak gyanánt tekinthető. *Rövid, zömök, karcsu, hosszu korsónyak.*

KORSÓS, (1), (kor-os-ó-s) mn. tt. *korsós-t* v. *—at,* tb. *—ak.* Korsóval ellátott, korsóval megrakott. *Korsós polcz. Korsós szekér.*

KORSÓS, (2), (kor-os-ó-s) fn. tt. *korsós-t*, tb. *—ok.* Baranyában am. fazekas, mintha oda mutatna, hogy a borral gazdag Baranyában a göröncsérek több korsót, mint fazekat készitettek volna eredetileg.

KORSÓSZÁJ, (korsó-száj) ösz. fn. A vastag nyaku korsónak öblös nyilása, mely mintegy tátongó szájhoz hasonló. V. ö. KORSÓCSÉCS.

KORSZAK, (kor-szak) ösz. fn. Az időből, mint valamely egészből kiszakasztott kisebb vagy nagyobb rész, bizonyos kezdetponttól egy más zárpontig számitva, tekintettel azon eseményekre, melyek azalatt egymás után következtek vagy következnek. Ezen osztályozásnak különösen a történetirásban van helye; alapjául különböző okok szolgálhatnak, de minden esetre oly tünemények, melyek mintegy összefüggésben levén, magukban némi egészet képeznek, pl. a magyar nemzet történetében az *Árpádok*, a *vegyes házakbeli királyok* korszaka, s ebben ismét kisebb korszakot képez az *Anjouk* uralkodása stb. A világ történetében a babyloni, a persa, a görög, a római birodalom korszaka. A népvándorlások, hitújitás korszaka stb.

KÓRSZAK, (kór-szak) ösz. fn. Azon változatok, illetőleg fokozatok, melyeken valamely betegség eredetétől fogva bevégezteig általmegy. Minden kórszaknak megvannak saját kórjelei.

KÓRSZÉK, (kór-szék) ösz. fn. 1) Kényelmes üléssel kinálkozó karszék, zsellyeszék, a betegek számára. V. ö. KÓRÁGY. 2) Átv. ért. az emberi testben azon hely, hol mintegy góczban vagy fészekben rejlik az illető betegség eredete, ingere és tápszere.

KORSZELLEM, (kor-szellem) ösz. fn. Azon irány, mely szerént bizonyos korszakban az emberi nem, vagy egyes nemzet általán véve, gondolkozását, vágyait, törekvéseit intézi, mely mintegy alapját és indokait rejti magában azon tüneményeknek, melyek az emberi ész és akarat működéseiből igy és nem másképp folynak ki. *Vallásossági, vakbuzgósági, hitujitási korszellem. Lovagias, harczias, tudományos korszellem. Forradalmi korszellem. A korszellemmel egyező vagy ellenkező intézmények.* V. ö. KOR, (2).

KÓRSZELLEM, (kór-szellem) ösz. fn. A korszellemnek gúnyos ellentéte, mennyiben a kornak gondolkozása, vágyai és törekvései ferde irányt vesznek, s a társadalomnak nem megujulását és javulását, hanem romlását és vesztét eszközlik. V. ö. KORSZELLEM.

KORSZERŰ, KORSZERÜ, (kor-szerü) ösz. mn. Ami az illető korhoz van alkalmazva, ami a kor ki-

vánalmaival egyező. *Korszerű intézkedések. Korszerű tudományos előadás vagy tudományos mű.*

KORSZERŰEN, KORSZERÜEN, (kor-szerűen) ösz. ih. Korszerű módon.

KORSZERŰLEG, (kor-szerűleg) l. KORSZERŰEN.

KORSZERŰSÉG, KORSZERÜSÉG, (kor-szerűség) ösz. fn. Korszerű tulajdonság.

KORSZERŰTLEN, (kor-szerűtlen) ösz. mn. Ami a korhoz nincs alkalmazva, a kor kivánalmaihoz nem illő. *Korszerűtlen cselekedetek, izgatások. A nemzetiségek elnyomását pártolni, korszerűtlen beszéd vagy cselekedet.* Határozóként am. korszerűtlenül.

KORSZERŰTLENSÉG, (kor-szerűtlenség) ösz. fn. Állapot vagy minőség, midőn valami korszerűtlen.

KÓRSZOBA, (kór-szoba) ösz. fn. Szoba, melyben kórok feküsznek, és gyógyíttatnak. Különösen valamely intézetben a végre kitüzött szoba vagy terem, hogy az illető intézet tagjai, ha megbetegesznek, benne ápolást leljenek. *Kolostori, árvaházi kórszoba.* (Infirmaria).

KORSZOVÁT v. KORCZOVÁT, fn. tt. *korszovát-ot*, harm. szr. —*ja*. Ezen szó Molnár A. szótárában fordúl elé, *semicinctorium* értelmezéssel, melyet úgy jegyzett fel, mint a nép szájából hallotta volt, t. i. elrontott alakban, mert törzse a ruhapártázatot jelentő *korcz*, ebből lett *korczol, korczolás, korczolat*, melyből némi eltérés által támadt *korczovát*, mint *porgolat* helyett *porgolát, korlat* helyett *korlát* stb. Még inkább el van ferditve a szintén Monár Albertnél följegyzett *korszovágy*. A debreczeni füvészkönyv szerént *korszovát* jelenti a magnak azon borítékját vagy köpenyét, a mely éréskor néha leválik, s mely néha nem is borítja be egészen a magot. Ez sem egyéb, mint *korczolat*, vagyis pártázat. Ez néha húsos, pl. a kecskerágóban, néha száraz, pl. a mályvában.

KÓRSZÖVEVÉNY, (kór-szövevény) ösz. fn. Ugyanazon beteg testben egyszerre uralkodó, s öszvebonyolodott kórok állapota.

KÓRSZÚNY, (kór-szúny) ösz. fn. Álomkórság, vagyis betegségi állapot, midőn valaki folytonos álomra vagy szúnyadásra hajlandó.

KÓRSZÜNET, (kór-szünet) ösz. fn. A kórszak folytában bizonyos időköz, mely alatt a betegség mintegy kiáll és megszünik, pl. némely lázakban, tébolyodásban stb.

KÓRTÁMASZTÓ, (kór-támasztó) ösz. mn. Ami az egészséges testben kórt, betegséget idéz elé. *Kórtámasztó időjárás, eledelek.*

KORTAN, (kor-tan) l. KORTUDOMÁNY.

KÓRTAN, (kór-tan) ösz. fn. A betegség különféle nemeinek ismertetését, és azok gyógyitási módját tárgyaló tan. L. KÓRTUDOMÁNY.

KORTÁNY, fn. tt. *kortány-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Bombákat hányó rövid zömök ágyú. Úgy látszik, törzsöke ugyanaz, mi a magyar *kurta* (kurtány), latin *curtus*, német *kurz*, szláv *krátki* szóké. V. ö. KURTA.

KORTÁRS, (kor-társ) ösz. fn. Így neveztetnek, kik azonegy időkorban, időszakban élnek, ha különben életkorra nem hasonlók is. (Coaevus). Ezektől különböznek az *egykoruak* (coactanei).

KORTÉVESZTÉS, (kor-tévesztés) ösz. fn. Szoros ért. valamely eseménynek vagy dolognak oly időszakba tevése, melyben nem létezett, vagy nem is létezhetett, mely ha igen szembeötlő, a nevetségesbe megy által, pl. ha a képiró Pompejus, de csak Hunyady táborában is dohányzó vagy szivarozó katonákat festene, és pörkölt burgonyával rakott bográcsokat rajzolna eléjök. A szélesebb ért. vett kortévesztés a kortan nem tudásából származik. (Anachronismus). V. ö. KORELLENISÉG.

KÓRTÖRTÉNET, (kór-történet) ösz. fn. Valamely kór eredetének, lefolyásának, gyógyitásának, s az ezen időszak alatti tüneményeknek egész tartalma vagy leirása. *Valamely delejes, holdkóros embernek kórtörténetét elbeszélni, följegyezni.*

KORTUDOMÁNY, (kor-tudomány) ösz. fn. Széles ért. rendszeres felosztása azon egész időnek, melytől fogva a világ vagy legalább az emberi nem létezik, pontos kijelölésével azon korszakok kezdetének és lejárásának, melyek az emberi nem történetében főbb szerepeket játszottak. Ez *általános* kortudomány. Szorosb ért. egyes korszakok eseményeinek századok és évek, vagy épen hónapok és napok szerénti meghatározása. *Egyházi kortudomány. Magyarország történetének kortudománya* stb. (Chronologia).

KÓRTUDOMÁNY, (kór-tudomány) ösz. fn. Ismeretek az emberi betegségekről, azok nemeiről, eredetéről, változatairól, tüneményeiről, gyógyitásáról, tudományos rendszerbe foglalva, és előadva. (Pathologia).

KORTUDÓS, (kor-tudós) ösz. fn. Tudós, ki különös feladatául tüzte ki, az emberi nemzet történeteinek időpontjait azon sorban, amint egymás után következtek, meghatározni és kijelölni. Szélesb ért. ki a történeti adatokat azon időpontokkal együtt előadni képes, melyekben történtek, pl. ez vagy azon esemény melyik században és évben fordult elé a világ teremtésétől vagy Krisztus születésétől fogva stb. (Chronologus).

KÓRTUDÓS, (kór-tudós) ösz. fn. A kórtudományban jártas személy. (Pathologus). V. ö. KÓRTUDOMÁNY.

KÓRTUDÓSITÁS, (kór-tudósitás) ösz. fn. Orvosi jelentés, melynél fogva valamely betegnek állapota közhirré tétetik, mi különösen nevezetesebb emberek vagy főrangu személyek betegsége felől szokott adatni.

KÓRTÜNET, (kór-tünet) ösz. fn. Tünet vagy ismertető jel, mely által valamely betegség állapota és minemüsége kitünik.

KORTY, hangutánzó fn. tt. *korty-ot*, harm. szr. —*a*. Azon hang, melyet ivászkor a torkon lenyomuló ital, és kinyomakodó levegő összeütközése képez, s mely lélekzethuzáskor hallatszik ; tehát minél tovább képes valaki ivás alatt visszatartani lélekzetét, annál nagyobb a korty, valamint maga az ital mennyisége, mely ezen idő alatt lemegy, és ez szintén kortynak neveztetik. Innen a kevés italról, melyet valaki egy szuszszal leszalaszt, azt mondják : *Nem is kortyant* v. *kottyant. Egy korty vizet vagy bort inni*, am. egy adagot. *Ez csak száraz korty volt*, am. oly kevés, hogy a torok sem lett tőle nedves.

„Ha pajtás látogat,
Kapom a kulacskát,
Egymásra köszöntjük,
Kortyait hörpentjük.“ Vitkovics.

Átv. ért. ‚száraz korty‘-nak mondanak oly igéretet, mely csak kecsegtet, de nem teljesíttetik. *Bezzeg nyeltük a száraz kortyot, de nem zabáltunk meg tőle.* Rokonai : az orrhangos *forty, horty* és *szorty.*

KORTYAN, (korty-an) önh. m. *kortyan-t.* Korty hangot ad az italt leeresztő torok. *Oly kevés, hogy nem is kortyan* (tőle a torok). Másképp : *kottyan.*

KORTYÁNDI, (korty-an-di) fn. tt. *kortyándi-t*, tb. —*ak.* Tréfás gúnyneve az iszákos embernek.

KORTYANT, (korty-an-t) áth., melyből szenvedő ige nem alakúl, m. *kortyant-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s.* Valamit úgy nyel le, hogy kortyanjon. *Egyet, kettőt, nagyot kortyantani.*

KORTYANTÁS, (korty-an-t-ás) fn. tt. *kortyantás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a.* Az italnak kortyhangoztatással történő lenyelése, valamint azon italmennyiség is, mely egy kortytyal lecsúszik. *Csak egy kortyantás volt neki.*

KORTYOG, (korty-og) önh. és gyak. m. *kortyog-tam*, —*tál*, —*ott.* Mondják 1) a torokról, midőn ivásközben *korty korty* hangot ad ; 2) az éhgyomorról, midőn üregében hasonló tompa hangon forog a szél, szokottabban : *korog. Azt gondolja magában, béka kortyog gyomrában.* Népd.

KORTYOGÁS, (korty-og-ás) fn. tt. *kortyogás-t*, tb. —*ok.* Több ‚korty‘ hangnak hallatása.

KORTYOGAT, (korty-og-at) áth. m. *kortyogat-tam*, —*tál*, —*ott.* A torkot vízzel vagy más folyadékkal kortyogva öblögeti, másképen : *gurgulyáz* (gargarizat. Mándy Péter).

KORTYOGATÁS, (korty-og-at-ás) fn. tt. *kortyogatás-t*, tb. —*ok.* A toroknak vízzel vagy más folyadékkal öblögetése, gurgulyázás.

KORTYOL, (korty-ol) áth. m. *kortyol-t.* Kortyokat hallatva iszik valamit. *Vizet, bort, sert, pálinkát kortyolni. Elkortyolta pénzét, eszét.*

KORTYOLÁS, (korty-ol-ás) fn. tt. *kortyolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a.* Kortyolva ivás.

KORTYONKÉNT, (korty-on-ként) ih. Nem egy húzomban, hanem egy-egy kortyot nyelve. *Kortyonként kiitta az egész korsó bort.*

KORTYOS, (korty-os) mn. tt. *kortyos-t* v. —*at*, tb. —*ak.* Tréfásan szólva am. iszákos, részeges, pityókos, kortyándi.

KORTYOSODIK, (korty-os-od-ik) k. m. *kortyosodtam*, —*tál*, —*ott.* Tréfásan szólva am. részegedik, kotyogósodik.

KORTYOZ, (korty-oz) áth. m. *kortyoz-tam*, —*tál*, —*ott.* L. KORTYOL.

KORTYOZÁS, (korty-oz-ás) l. KORTYOLÁS.

KORTYPÁLINKA, (korty-pálinka) ösz. fn. Egy hörpentésnyi, egy hajtásra való, egy kupicza pálinka. *Reggelenként egy korty pálinkát meginni.*

KÓRÚL, (kór-úl) önh. m. *kórúl-t.* Kór állapotba esik, betegül. „Mikoron azért ez megkórúlt vóna.“ Tihanyi cod. 12. l.

KORUMLYA, falu Ung m. ; helyr. *Korumlyára*, —*n*, —*ról.*

KÓRVÁLTOZÁS, (kór-változás) ösz. fn. Változás, midőn valamely betegség előbbi jellemében kivetkezve más neműre megyen által.

KÓRVÉSZ, (kór-vész) ösz. fn. Ragályos dögvész.

KORVÉTA, (a franczia *corvette* szótól, régente : *corbette*, mely ismét a latin ‚corbis‘ szóból ered) fn. tt. *korvétát.* Kenessey Albert hajózási műszótárában magyarul : *iramhajó*, mely szerénte könnyebb fajta, rendesen igen sebes járásu három árbocos hadi hajó, melynek egy álgyusora van, s abban körülbelül 20 álgyú. A korvéta feladata táborozáskor parancsokat széthordani, a partvidékeket és kikötőket kikémlelni, el is zárni (blockiren), végre kereskedelmi hajókat védeni, a tábornál védelme alatt elkísérni.

KORVISZONY, (kor-viszony) ösz. fn. Viszony, melyet a kor hozott vagy hoz magával. V. ö. KORKIVÁNAT, KORSZELLEM.

KORZ, fn. tt. *korz-ot.* Korzika lakosa. V. ö. KORZIKA.

KORZIKA, fn. tt. *Korzikát.* Franczia országhoz tartozó sziget a középtengeren, melynek Ajaccio városában született Bonaparte Napoleon.

KORZIKAI, (korzika-i) mn. tt. *korzikai-t*, tb. —*ak.* Korzikából való, arra vonatkozó, azt illető, ahhoz tartozó. *Korzikai olaszok. Korzikai tengerpart.*

KORZUL, (korz-ul) ih. Korz tájdivatos nyelven.

KOS, fn. tt. *kos-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a.* A juhféle állatfajnak himje v. kanja, ép, heréletlen állapotban. *Hosszú tekergős szarvu magyar kos. Rövid szarvu spanyol kos. Tokló kos*, am. egy éves. *Hágó kosok.* Ha kiherélik : *ürü* v. *berbécs* ; azonban Kassai József szerént a székelyeknél a kos neve általán : berbécs. Átv. ért. a nap utján azon csillagzati jegy, melybe, mint mondani szokás, a nap tavaszelő 21-én lép. Szintén átv. ért. vastag, és megvasalt, nehéz sulyu tőke, melyet kétágu állvány közé alkalmazva, mint czölöpverő eszközt szokás használni. *Kossal leverni a hidlábakat.* A régi világban voltak úgynevezett *faltörő kosok* is, mint ostromi eszközök. Erede-

tét tekintve talán am. *kanos*, a székelyeknél : *kamos*, arab nyelven : *kabs*, am. bak. (Beregszászi). Egyébiránt ‚kos' törökül *kocs*, persául *kucs* v. *khucs*; mongolul *kucsa*, csagataj nyelven *kocskar* (Abuska). Hogy *kos* a tulajdonnevekben rendesen ma is hosszú *ó*-val áll : *Kós*, ez azt mutatja, hogy azon *ó* más hangokból is van összehúzva.

—KOS, összetett gyakorlatos képző, melynek egyes részei is : *k* v. *g* (og) és *os* gyakorlatos jelentésüek : *futkos*, másképen, *k* nélkül : *futos*, *k*-val pedig *futkároz* is.

KÓSA, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. *Kósára*, *—n*, *—ról*.

KOSÁR, (kos-ár) fn. tt. *kosarat*, harm. szr. *—a*. Eredetileg *kosar*, a *kos*, azaz *kas* szóból megnyújtva, mert itt az *ar* nem egyéb, mint fokonként kifejlett toldalékhang : *kos*, *kosa*, *kosar* v. *kosaly*; s az előbbiből azután *kosornya*, az utóbbiból *kosalya* v. *kosolya* lett. Vesszőből, kákából, szalmából stb. font v. kötött edény, mely kisebb-nagyobbféle, de alakjára nézve rendszerént gömbölyü, vagy körded, vagy tojásdad szokott lenni. A kerekdedség fogalma a görbe hajlást jelentő *k*, és a gömbölyü *o* hang által jellemeztetik, valamint a latin *cophinus*, *corbis*, a német *Korb*, a magyar *korba*, *kosolya* szókban is. V. ö. KAS. Használata szerént a kosár különféle melléknéveket kap, mint : *kenyérkosár*, *szakasztókosár*, melybe a megkelt kenyértésztát kiszakasztva beleteszik; *tyúkkosár*, melyben tyúkok tojnak, költenek; *galambkosár*, mely fölfelé tölcséres alakú; *karkosár*, *kötőkosár*; *kézikosár*; *ruhakosár* stb. *Hires eperre nem kell kosárral menni.* (Km.). Némely vidéken, nevezetesen Mátyusföldén, Abaújban, a székelyeknél stb. jelent vesszőből vagy nádból font kerítést, mely közé a juhokat elletés idején zárni szokták a szabad ég alatt, *juhkosár*, *elletö*, Dunán túl *sellencz*. Kriza J. szerént a székelyeknél ugyanabba nemcsak juhok, hanem más nyájak is, ú. m. makkoló sertések, erdőn vagy mezőn, éjjeli szállásra berekesztetnek. Átv. ért. tagadó válasz, melyet a házasságra megkért nő, az illető kérőnek ad. *Kosarat adni*, *kapni*, *nyerni*. *Kosarat nyert aki kérte*. *Halápy és Hajmásy.* (Kisf. S.). Innen szélesb ért. akármiféle kérelemnek vagy ajánlatnak visszavetése, pl. ha valaki a kínált ételt el nem fogadja. *Tessék ebből az ételből, de kérem ne adjon kosarat.*

KOSARACSKA, (kos-ár-acs-ka) fn. tt. *kosaracskát*. L. KOSÁRKA.

KOSARAS, (kos-ar-as) mn. tt. *kosaras-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Kosárral ellátott, kosarat hordó, áruló. *Kosaras leányok gombát szedni mennek. Kosaras tótok*, kik kosarakat árulnak. Így nevezik néhutt azon vendéglőből élőket, kiknek az ételöket kosarakban hordják haza.

KOSARAZ, (kos-ar-az) áth. m. *kosaraz-tam*, *—tál*, *—ott*. 1) Kosárban hordogat valamit. *Földet*, *ganajt kosarazni*. 2) A szabad ég alatt tanyázó vagy ellő juhokat, vagy disznónyájat úgynevezett kosárral bekeríti. V. ö. KOSÁR.

KOSARAZÁS, (kos-ar-az-ás) fn. tt. *kosarazás-t*, tb. *—ok*. Cselekvés, midőn valamit kosaraznak.

KOSÁRBÖLCSŐ, (kosár-bölcső) ösz. fn. Hosszukás, tojásdad kosárnemü, melyet gyermekbölcsőül használnak.

KOSÁRCSIGA, (kosár-csiga) ösz. fn. Némely csigafajok tekenője, mely némileg, kivált rovátkossága miatt hasonló a kosárhoz. (Mactra).

KOSÁRFONÓ, (kosár-fonó) ösz. fn. Kézmives, ki különféle szálas növényekből, különösen vesszőből, kéregből, szalmából kosarakat készít. Magyarosabban : *kosárkötő*.

KOSÁRFÜL, (kosár-fül) ösz. fn. Némely kosarak két oldalán levő, s fülhöz némileg hasonló fogatyú.

KOSÁRHÁZA, falu Vas m.; helyr. *—házá-ra*, *—n*, *—ról*.

KOSÁRÍV, (kosár-ív) ösz. fn. Fogatyú, mely a kosárnak egyik oldaláról a másikra ívalakban általhajlik, pl. az úgynevezett karkosarakon, melyeket karra lehet fűzni.

KOSÁRKA, (kos-ár-ka) kicsinyező fn. tt. *kosárkát*. Kisebbféle kosár, pl. a kötő nők gombolyagos kosara. *Gyümölcsös, epres kosárka. Egy kosárka almát vittem áruba, s feltakarva szépen, ültem kapuba.* (A falusi kis leány Pesten).

KOSÁRKÖTŐ, (kosár-kötő) ösz. fn. Közönségesen am. kosárfonó. Szoros ért. ki szakasztó kosarakat s ilyféléket készít, mert ezekben az összesodrott szalmát vesszővel kötögetik öszve; ily kosarakról mondjuk különösen, hogy *kötik*, nem pedig, hogy fonják.

KOSARÓCZ, falu Zemplén m.; helyr. *Kosarócz-ra*, *—on*, *—ról*.

KOSBA, (v. Miklósvár) puszta Tolna m.; helyr. *Kosbá-ra*, *—n*, *—ról*.

KOSBÁRÁNY, (kos-bárány) ösz. fn. A juhnemü állat him fia, különböztetésül a *jerke-* vagy *nősténybáránytól*.

KOSBOR, (kos-bor) ösz. fn. Az anyahímesek seregébe tartozó, nagy nemzetségü növénynem; bokrétája öt szirmu a magzat felett; két szirma fölül boltosan egymáshoz hajlik; pilis-ajaka tövéből egy hátranyuló sarkantyúval; nemző részei a pilis felső ajkára nőttek. Hellen neve *orchis* am. himállat töke, mely nevét kétség kivül onnan vette, mert ezen növény legtöbb fajai golyós gyökerüek, és sima mezteleneK. A magyar nyelvben is a *bor* gyök egyik jelentése gömbölyü, pl. a *bors borsó*, *borít*, *borongat* származékokban; innen *kos-bor* lehetett am. *kos-tök*, *kos-here*, mely értelmezés a hellen *orchis*-sal is egyezik, innen másképen, legalább egyik fajának (agárkosbornak) a neve : *agármony*. E szót nem az ujabb tudós füvészek alkották, hanem maga a nép, mert már Molnár A. szótára ezen értelemben említi. Egyébiránt Diószegi megjegyzése szerint ezen növényfajo-

kat véringerlőknek tartják, honnan azt vélhetnők, hogy itt a szeszes (ingerlő) italt jelentő *bor* a második alkatrész, s annyit tenne, mint *kost* (hím állatot) nemzésre ingerlő; ahonnan Kassai József szerént is másképp: *nőszőfű*. Számos fajai vannak, pl. golyós gyökerűek: *kétlevelű*, *illatozó*, *fonák*, *tornyos*, *palaczka*, *agár*, *füles*, *sömörös*, *tarka*, *vitéz*, *kesely*, *pillangós kosbor* stb.; tenyeres gyökerűek: *bördős*, *bodza*, *foltos*, *jószagu kosbor* stb.

KOSBORGYÖKÉR, (kos-bor-gyökér) ösz. fn. A kosbor nevü növénynemnek gyökere, mely legtöbb fajokban a hímállat heréjéhez hasonló gömbölyüségü, némelyekben *tenyeres*, az úgynevezett fehér kosborban pedig *rojtos*.

KOSBŐR, (kos-bőr) ösz. fn. A kos nevü hímállat bőre.

KOSD, falu Nógrád m.; helyr. *Kosd-ra*, *—on*, *—ról*.

KOSDA, (kos-da, azaz kos-di = kicsi kos); fn. tt. *kosdát*. Kriza J. szerént a székelyeknél több éves (néhutt egy éves) berbécs neve. Megjegyzendő, hogy a székelyeknél berbécs am. Magyarországon kos. V. ö. KOS.

KOSEPER, (kos-eper) ösz. fn. Nagy szemü kerti eper. Székely szó.

KOSFEJ, (kos-fej) ösz. fn. 1) Kos nevü hím állat feje. 2) Átv. ért. a kos fejéhez hasonló fej, kivált némely lovaknál. 3) Képes kifejezéssel igen kemény homloku fej, milyen a kosoké, melyek tolakodás közben fejeikkel erősen döngetik egymást.

KOSFEJŰ, (kos-fejű) ösz. mn. 1) Mondják lóról, vizsláról melyeknek feje némileg a koséhoz hasonló. Néhutt: *kosorrú*. 2) Kemény homlokú. V. ö. KOSFFJ.

KOSGYÁN, falu Bihar m.; helyr. *Kosgyán-ba*, *—ban*, *—ból*.

KÓSI, fn. tt. *kósit*. L. KASUKA.

KOSJEL, (kos-jel) ösz. fn. Égtani ért. az úgynevezett barkör vagyis napútnak egyik csillagzata, melynek vonala az illető kör tizenketted részét teszi, s melybe a nap tavaszelő huszonegyedikén lép. Így neveztetnek a kalendáriomokban elé-eléforduló képecskék is, melyek kost ábrázolnak. *Kosjelben született*, tréfásan am. buja természetü férfi.

KOSKÓCZ, falu Zemplén m.; helyr. *Koskócz-ra*, *—on*, *—ról*.

KOSLÁR, (kos-l-ár) mn. tt. *koslár-t*, tb. *—ok*. Törzsöke az elavult *koslik* (koslat) am. kos módjára nőstény után járó, koslató, folyár, bakzó.

KOSLÁRD, erdélyi falu A.-Fehér m.; helyr. *Koslárd-ra*, *—on*, *—ról*.

KOSLAT, (kos-l-at) önh. m. *koslat-tam*, *—tál*, *—ott*. Mint önható eredetileg *koslad*, mint *viszket* igazán *viszked*, *reszket* helyesen *reszked* stb. 1) Kos módjára lót, fut, szaladgál a nőstény után. Mondják különösen a kankutyákról, s megvetőleg a buja, nőhajhászó férfiakról. *Koslatnak, mint a kankutyák.* 2) Szélesb ért. czél és irány nélkül futkos, szaladgál. Csak alsóbb irásmódban, vagy indulatot festő beszédben van helye.

KOSLATAG, (kos-l-at-ag) mn. tt. *koslatag-ot*. Átv. ért. nemi ösztöntől gerjedező kos módjára futosó, nőstényeket hajhászó, bujaságra hajlandó.

KOSLATÁS, (kos-l-at-ás) fn. tt. *koslatás-t*, tb. *—ok*, harm, szr. *—a*. 1) A hímállatnak futkosása, hogy nemi ösztönét és ingereit kielégítse. 2) Szélesb ért. czél és irány nélküli ide-oda csatangolás, szaladgálás, csavargás.

KOSLATÓ, (kos-l-at-ó) mn. tt. *koslató-t*. 1) Hímállatokról, különösen ebekről, macskákról, s megvetőleg férfiakról mondják, midőn a nemi ösztön kielégítése végett futkosnak. *Koslató ebek.* 2) Szélesb ért. futkosó, csavargó, csatangoló. V. ö. KOSLAT.

KOSOG, (kos-og) fn. tt. *kosogot*. Téli, (kos-) báránybőrből készült felső öltöny, melynek a szőre kivül van. Székely szó. (Szabó Elek). Néhutt: *kosók* v. *kozsók*, Gyarmathi Sámuel szerént: guba. Egyezik vele a szintén ködmönt jelentő tót *kozsuch*. Kállay gyüjteménye szerént, ha a szőre belül van: ködmön; innen úgy is vélekedhetni, hogy a kifordított szőrüben olyan külsejü levén aki azt viseli, mint a kos, ezért lett annak ‚kosog' v. ‚kosók' neve.

KOSÓK, (kos-ók), l. KOSOG.

KOSOKÁNY, erdélyi falu A.-Fehér m.; helyr. *Kosokány-ba*, *—ban*, *—ból*.

KOSOL, (kos-ol) áth. m. *kosol-t*. Kos nevü húzó sulyokkal lever valamit. *Hidlábakat kosolni.* Önh. értelemben gyermekjáték s am. kosok módjára homlokával türkölődzik. *Gyerünk kosolni.*

KOSOLYA, (kos-oly-a) fn. tt. *kosolyát*. Némely tájakon am. kosár. Másutt jelent kosáralaku mezei bölcsőt, melybe a mezőn dolgozó anyák kisdedeiket fektetik, s levert karókra, vagy fák ágaira kötve lógatják; bellőke.

KOSORNYA, l. KASORNYA. Kriza J. szerént *kasornya* névvel nevezik a székelyek nemcsak az élelemhordozó, hanem a virág- s gyümölcstartó, harisnyakötő, s bármely másféle kisebbszerü kasokat is.

KOSORRÚ, (kos-orrú) l. KOSFEJŰ 1).

KÓSPALLAG, falu Hont m.; helyr. *Kóspallag-ra*, *—on*, *—ról*.

KOSSÓ, székelyes tájejtés, *korsó* helyett, mint: *bossó*, e helyett *borsó*.

KOSSOVA, falu Krassó m.; helyr. *Kossová-ra*, *—n*, *—ról*.

KOSSOVICZA, falu Krassó m.; helyr. *Kossoviczá-ra*, *—n*, *—ról*.

KOSSÚTH, falu Thurócz m.; helyr. *Kossúth-ra*, *—on*, *—ról*.

KÓST, l. KOSZT és v. ö. KÓSTOL.

KÓSTA, mn. és fn. tt. *kóstát*. Előfordul e szó Pázmán Péter Kalauzában, mint a prédikátorok gúnyneve. A Tisza vidékén mai nap is hallható. Tudomás szerént a magyar népnyelvben, a *Kós* és *Kósa* családneveken kivül egyik hangrokona a Dunán túl di-

vatozó *kósternyál*, azaz tekereg, csavarog, mely ismét röviden a *kószál* igével áll hang- és fogalmi rokonságban. E szerént *kósta* alatt kószáló értetnék. Azonban figyelmet érdemel, hogy Molnár Albertnél *kóst*, am. a mai koszt, e szerént ‚kósta' annyit jelentene, mint a ma divatozó ‚kosztos;' így hívják nagyobb iskolák helyein a tanuló ifjakat és deákokat a szállást és élelmet adó polgárok.

KOSTEJ, falu Krassó m.; helyr. *Kostej-ba*, *—ban*, *—ból*.

KÓSTERNYÁL, Dunán túli tájige, m. *kósternyál-t*. Csavarog, tekereg, különösen esténként kimaradoz. Ez utolsó határozottabb értelménél fogva rokon a *koslat* igével, mennyiben a nemi koslatásnak a sötétség kedvezőbb. Egyébiránt ezen ige alaki tekintetben azon szók közé tartozik, melyeket a népszokás eredeti formájokból kivetköztetett, minél fogva elemeiket csak gyanítólag lehet találgatni. Annyi igaz, hogy törzsöke *kósternya*, melynek *nya* képzője sok szavainknak némi gúnyos vagy megvető értelmet ad, mint: *devernya*, *tivornya*, *susnya*, *rusnya*, *csúnya*, *finnya*, *satnya*, *gúnya*, *kunya*, *véznya*. A *ter* egy a helyet jelentő *tér* szóval, melyből *térül* am. távozik, elmegy. És így *kósternyál*, röviden *kosternyál* annyi volna, mint kos módjára távolog, járkel. Vagy változattal *kószternyál*, mint Győr vidékén mondják is, mely alakban megegyezik a *kósza*, *kószál* rokon gyökü és értelmü szókkal.

KÓSTOL, (kóst-ol) áth. m. *kóstol-t*. Egy a latin *gusto*, német *koszten*, szláv *kostuvat* igékkel; a szanszkritban *ghasz* am. eszik, rág; s magyar fogalmi és közel hangrokona *kóst* névszóban található fel, mely Molnár Albertnél, és Szabó Dávidnál am. a mai koszt. Valamely enni vagy inni valót a végre vesz szájába vagy nyelvére, hogy ízét megtudja, tisztán magyarul: *ízlel*. *Borokat*, *gyümölcsöket kóstolni*. *A szakács kóstolja az ételt, ha jó-e? Kóstold csak, beh édes*. Szélesb ért. az íznek megtudása végett az ételből egy-két harapást, vagy az italból egy-két kortyot nyel. Tréfásan néha annyit is tesz, mint igazán eszik-iszik. Átv. ért. mondják oly állapotról, melyet valaki próbál. *Kóstoltam én a katona életet, tudom milyen.*

„Ha asszony nem volnék, vagy férfi nem volna,
Édes boldogságom ürmöt nem kóstolna."

Csokonai, Dorottya.

KÓSTOLÁS, (kóst-ol-ás) fn. tt. *kóstolás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Izlelése valamely ételnek vagy italnak. *Kenyérkóstolás*, *borkóstolás*.

KÓSTOLATLAN, (kóst-ol-at-lan) mn. tt. *kóstolatlan-t*, tb. *—ok*. Amit valaki nem kóstolt. *A kóstolatlan ételről a szakács sem tudja, milyen*. Határozóként am. kóstolatlanul.

KÓSTOLATLANUL, (kóst-ol-at-lan-ul) ih. A nélkül, hogy megkóstolta volna valaki. *Kóstolatlanul feladni az étkeket. Kóstolatlanul nem szokás borokat vásárolni. A feladott ételt kóstolatlanul hagyni.*

KÓSTOLGAT, (kóst-ol-g-at) áth. és gyakor. m. *kóstolgat-tam*, *—tál*, *—ott*, par. *kóstolgass*. Gyakran, vagy többször kóstol valamit, vagy nem eszik iszik igazán, hanem ebből is abból is egy keveset. *A jó borocskát szereti kóstolgatni. A különféle termésü borokat megkóstolgatni. Ne kóstolgasd, hanem igyál.* V. ö. KÓSTOL.

KÓSTOLGATÁS, (kóst-ol-g-at-ás) fn. tt. *kóstolgatás-t*, tb. *—ok*. Cselekvés, midőn valaki kóstolgat.

KÓSTOLÓ, (kóst-ol-ó) fn. tt. *kóstoló-t*. 1) Személy, ki valamit a végre kóstol, hogy íze felől bizonyos czélból tudomást szerezzen, pl. ki borokat akar vásárolni. 2) Így neveztetik azon adag étel vagy ital, melyet valaki a végett vesz magához, hogy az egésznek ízéről itélhessen. *Kostolóul minden hordóból színi néhány kortyra valót. Tessék ez almát elvinni kóstolóul.*

KOSTÖK, (kos-tök) ösz. fn. Tulajdon ért. a kos nevü állatnak töke vagyis heréje. Átv. ért. a kos tökének zacskójából készített erszény, melyben különösen dohányt tartanak. *Tányéros kostök*, melynek széles szája, és kihajló lebentyűi vannak. *Sallangos kostök. Hímzett, tulipános tányéru kostök. Zsiros kostök. Megtömni dohánynyal a kostököt.*

KOSTYÁN, falu Turócz m.; helyr. *Kostyán-ba*, *—ban*, *—ból*.

KOSUTH, falu Pozsony m.; helyr. *Kosuth-ra*, *—on*, *—ról*.

KOSZ, (1), fn. tt. *kosz-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Szélesb ért. az állati vagy növényi test romlott nedveiből keletkező, s a bőrt, illetőleg kérget meglepő porhanyós hártya. Szoros ért. az állatok sajátnemü bőrbetegsége, részint tisztátalanságból, részint a nedvek romlásából eredő, mely porhanyós hártya formájában a bőrt befödi, s rendesen fehéres szinü. Különbözik a rühtől, hogy ez vörös foltokban mutatkozik, viszketegebb, és ragadósabb, ámbár gyakran együtt szoktak járni. *Kosz a gyermekek fején. Kosz a malaczokon, juhokon. A koszt ledörzsölni, levakarni a bőrről*. A kosznak főtulajdonsága, hogy *foszló* és *porhanyó*, s úgy látszik, mintha a bőrnek *oszlásából* eredne; innen nagyon valószinü, hogy alapfogalom benne az *oszlás*, s gyöke *osz* egy az *oszlik*, *foszlik* igék gyökeivel.

KOSZ, (2), hangutánzó gyök, melyből eredt *koszog*, azaz csendesen lépve jár, máskép: *koczog*; továbbá *koszik*, *koszlat*, *koszol*, *koszpitol*, *koszt* (ige és fn.) és *kosztat*. Rokon hozzá magas hangon *csesz*, melynek származékai, *csesze*, *cseszel*, *cseszetel*. V. ö. CSESZ, (1); és KOSZT, (3).

KÓSZ, elvont törzse *kósza* szónak és származékainak; rokon *csósz* vagy *csúsz* szóval.

KÓSZA, (kósz-a) mn. tt. *kószát*. Ideoda csavargó, bizonyos czél és irány nélkül járókelő. Ezen értelméből kitetszik, hogy rokon a *kóbor*, *kóborol*, *kódorog*, *kótoly* szókkal, s hogy gyöke lenne a görbe mozgást jelentő *kó*, melyből lett az elavult ige *kósz*

v. *kószik*, mint a rokon *csúsz csúszik*, végre az igen eves *kósza*, azaz *kószó*. Deguignes (A hunnok stb. történelme) szerént a kabar (kóbor) nép neve a sínai iróknál : *kósza*. Rokon hozzá a *kúsz* is, melyből eredt *kusza*, *kuszál*, valamely szálas testet tekervényesen összevissza forgat. Átv. ért. *kósza hír*, am. hiteles alap nélküli csavargó hír.

KÓSZÁL, (kósz-a-al) önh. m. *kószál-t*. Bizonyos czél és irány nélkül ideoda csavarog, tekereg, koszternyál, kódorog. *Dolog nélkül az utczákon kószálni. Bekószálni a várost.* V. ö. KÓSZA.

KÓSZÁLÁS, (kósz-a-al-ás) fn. tt. *kószálás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Kitüzött czél és irány nélküli csavargás, henye tekergés, kóborlás.

KOSZFÉSZEK, (kosz-fészek) ösz. fn. Aljas népnyelven csufneve a kosz lepte fejü gyereknek.

KOSZFŰ, (kosz-fű) ösz. fn. A sikkantyúk neme alá tartozó növényfaj ; szirmai a karimán nagyobbak ; szára szőrös, levelei néha mind épek, s itt-ott fogasak ; vaczka szőrös. Máskép : *rühfű, varfű, fekélyfű, kelésfű, sennyedékfű, mezei sikkantyú*. (Scabiosa arvensis).

KOSZIK, (kosz-ik) k. m. *kosz-tam*, *—tál*, *—ott*. Kriza J. szerént a székelyeknél am. kopik, vásik. V. ö. KOSZ, (2). Közelebbről innen erednek : *koszlat, koszt, koszpitol, kősztat*.

KOSZÍR, (kosz-ír) ösz. fn. Ír, azaz kenőcs a kosz ellen. *Koszírral kenegetni a juhokat, malaczokat*.

KÓSZLÁL, (kosz-la-al) önh. m. *kószlált*. Kemenesalján am. a közönséges ‚kószál'; Győr vidékén *koszternyál*, néhutt : *kótolog, kódorog*.

KOSZLAT, (kosz-l-at) áth. m. *koszlat-tam*, *—tál*, *—ott*. A székelyeknél Kriza J. szerént am. hámlat, azaz lehámlását eszközli, vagyis hánt. V. ö. KOSZIK. A ‚koszlat' alak mutatja, hogy kell inkább lenni ‚koszlik' igének is, melyet most ‚koszik' pótol, mint ‚hámlat' is, ‚*háml*-ik'-ból ered.

KOSZLIK, (kosz-ol-ik) k. m. *koszlott*. L. KOSZIK és v. ö. KOSZLAT.

KOSZLOBÁR, mn. és fn. tt. *koszlobár-t*, tb. *—ok*. Pápa vidéki tájszó, s gúnynév, jelent hitványat, alávaló jellemüt. *Koszlobár ember*. Gyöke vagy a bőrbetegséget jelentő *kosz*, mely átv. értelemben s *lobár* v. *lombár* szóval összetéve a jellemre alkalmaztatott, vagy pedig előrésze *kósz*, honnan *kósza, kószál* és *kószlál* származnak, tehát koszlobár lehet némi hangváltozattal am. kószáló vagy kószláló, vagy összetett alakban : kósz-lóbál, azaz *kószállóbál*.

KOSZLOTT, (kosz-ol-ott) mn. tt. *koszlottat*. Am. koptatott. V. ö. KOSZOL, KOSZLIK.

KOSZMACSKA, (kosz-macska) ösz. fn. Így nevezik Pápa vidékén azon zömök testü, szőrös kérgü, édes belü répafajt, melyet különösen füstölt disznó orjával szeret enni a magyar ; máskép : *vaka, fanos répa, kuró répa*, tréfásan : *kálvinista répa*.

KOSZMÁLY, KIS— NAGY— faluk Bars m.; helyr. *Koszmály-ba*, *—ban*, *—ból*.

KOSZMÓ, (kosz-m-ó vagy talán összetétel által : kosz-moh) ; fn. tt. *koszmó-t*. A kis gyermekek fejét ellepő koszféle var vagy hártya. Mátyusföldén *hompor* v. *hompora*.

KOSZMOS v. KOSZMÓS, (kosz-m-ó-os) mn. tt. *koszmos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. 1) Koszos, fejvaras. 2) Piszkos.

KOSZOG, (kosz-og) önh. és gyak. m. *koszogtam*, *—tál*, *—ott*. Mondják leginkább lovakról, midőn lassu ügetéssel lépnek a kocsi előtt. *Csak úgy koszogva mentünk*. Máskép : *koczog*. Gyöke a hangutánzó *kosz, kocz*.

KOSZOGÁS, (kosz-og-ás) fn. tt. *koszogás-t*, tb. *—ok*. Lassu ügetés, koczogás.

KOSZÓK, csangósan am. kosók ; l. ezt.

KOSZOL, (kosz-ol) áth. m. *koszol-t*. Valamely testnek, különösen ruhaneműnek fölszinét dörzsölés által koptatja. *Elkoszolni a csizmát, nadrágot*. Legközelebbi rokona : *koszik, koszpitol, koszt*. Alaphang- és fogalomban rokon a magas hangú *cseszel* igéhez is.

KOSZOLÁS, (kosz-ol-ás) fn. tt. *koszolás-t*, tb. *—ok*. Cselekvés, midőn valaki valamit koszol.

KOSZORIN, falu Bars m. ; helyr. *Koszorin-ba*, *—ban*, *—ból*.

KOSZORTYÚ, (koszor-tyú) fn. tt. *koszortyú-t*. Az együtt nemzők seregéből és egyenlőnősök rendéből való növénynem, melynek vaczka kopasz, csészéje galléros, a széső magvakon hártya-karimás. Nevét koszorúhoz hasonló gallérától és karimájától nyerte. (Hedypnois.)

KOSZORÚ, KOSZORU, (koszor-ú l. a czikk végén) fn. tt. *koszorú-t*. Általán körvonalban összehajtott, vagy köralakúvá képezett valami. Így nevezik, pl. azon körösen hajtogatott fadarabokat, melyek a malomkerék kerületét teszik, s az ily fákat egyenként koszorufának hivják. *Koszorúba kötni a hajmát, szalmát* stb. Szoros ért. fejdísz, mely valamely körösen alakított ékszerből áll. *Virágból kötött, gyöngyös koszorú*. Különösen bizonyos állapotnak jeleül használt, viselt vagy ajándékozott ilyféle ékesség. *Szüzi koszorú. Megérdemli, mint szüz leány a koszorút*. (Km.). *Menyasszonyi koszorú. Tanári, költői koszorú. Valamit koszorúba kötni. Valakit koszorúval diszesíteni*. Néha am. jutalom, kitüntetés. *Diadalmi koszorút nyerni. Elkapni a dicsőség koszorúját. Majd bekötöm a koszorúját*, am. majd megadom érdemlett jutalmát vagy büntetését.

„Hasztalan áll az uton, várván hive fris koszorúval."
Kisfaludy K.

„Mely méltó koszorút, mely diadalmi bért
Adjon néked örök műveidért hazánk ?"
Berzsenyi.

„Lassanként koszorúm bimbaja elvirít.“
Ugyanaz.

A növénytanban jelenti a fészkes virágoknak a mag tetejére nőtt üstökeit. *Szőrös, pelyhes, polyvás, sertés* stb. *koszorú*. (Corolla). E szóban alapfogalom a *kerekség, körség*, valamint a latin *corolla*, a német *Kranz* is a kört jelentő számos szókkal egy gyököek. A ‚koszorú‘-ban a két utóbbi mássalhangzó igen hihetőleg át van vetve, s eredetileg : *koroszú, koroszó*, azaz *korozó, körözö*. Mások szerént összetett szó, s am. *körszerű*, és mély hangon *korszorú*. Mindkét esetben *kör* vagy *kor* az előrész. Leginkább hasonlít hozzá a szláv *koszira*, melyet szintén csak úgy lehet okszerűleg értelmezni és elemezni, ha azon szláv szókhoz hasonlítjuk, melyekben a *kr*, mint kört jelentő alaphangok a jellembetűk. Dankovszky, noha amit csak lehetett idegen nyelvre csavarni, mind elé hozá, e szláv szót nem érinti; Gyarmathi Sámuel pedig az orosz ‚korzinku‘-val rokonítja. V. ö. KAR, KOR, KÖR.

KOSZORÚDAD, (koszor-ú-dad) mn. tt. *koszorúdad-ot*. Formájára, alakjára nézve koszorúhoz hasonló; körded.

KOSZORÚÉR, (koszorú-ér) ösz. fn. Boncztani ért. nagy vérér, mely koszorúként csaknem az egész gyomrot körülveszi. (Vena coronaria).

KOSZORÚFA, (koszorú-fa) ösz. fn. 1) Azon vastag gerendák, melyeket közvetlenül az épület falaira fektetnek, s beléjök az úgynevezett ollófákat illesztik. 2) A malomkerekek kerületét képező görbe, vagyis meghajtott fadarabok, melyek öszvesen véve teszik a *kilséget*, azaz *külséget*, komáromiasan, *kiséget*.

KOSZORÚGERENDA, (koszorú-gerenda) ösz. fn. l. KOSZORÚFA 1).

KOSZORÚGYERTYATARTÓ, (koszorú-gyertya-tartó) ösz. fn. Több ágakból álló, karos gyertyatartó.

KOSZORÚLEÁNY v. —LÁNY, (koszorú-leány) ösz. fn. A német „Kränzeljungfer“ szószerinti fordítása, magyarosan l. NYOSZOLÓLEÁNY.

KOSZORÚPÁRTÁZAT, (koszorú-pártázat) ösz. fn. Általán valamely műnek pártázata, mely némileg koszorúhoz hasonló vagy az illető művet koszorú gyanánt övedzi, pl. valamely szobornak, oszlopnak koszorúpártázata. Különösen az épület falait emeletenként vagy csak fölül keritő, s kidudorodó vagy laposan kiálló pártázat.

KOSZORÚS, KOSZORUS, (koszor-ú-s) mn. tt. *koszorús-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Koszorúval ékesített, kerített, ellátott. *Koszorús leánykák. Koszorús fej. Koszorús aratók. Koszorús menyasszony.* Átv. ért. *koszorús költő*, am. jeles, koszorúra érdemes költő. V. ö. KOSZORÚ.

KOSZORÚSAN, KOSZORUSAN, (koszor-ú-s-an) ih. Koszorúval ékesítve vagy kerítve.

KOSZORÚTLAN, (koszor-ú-ta-lan) mn. tt. *koszorútlan-t*, tb. —*ok*. Koszorú nélkül levő, koszorúval nem ékesített, nem kerített, el nem látott. *Az özvegyek koszorútlan fejjel mennek új esküvőre.*

„Rajtad sürü fellegek, és a
Bús feledékenység koszorútlan alakja lebegnek.“
Vörösmarty (Zalán futása).

V. ö. KOSZORÚ. Határozóként am. koszorú nélkül, koszorutlanul.

KOSZORÚVARRÁNY, (koszorú-varrány) ösz. fn. Boncztani nyelven, azon szövet, mely a homlokcsontot a hátfejcsonttal öszveköti. (Sutura coronalis).

KOSZORÚZ, (koszor-ú-z) áth. m. *koszorúz-tam, —tál, —ott*, par. —*z*. Valakit v. valamit koszorúval ékesít, kerít. *Bizonyos innepélyek alkalmával gyermekeket koszorúzni. Megkoszorúzni az innepély hős-t. Föl-koszorúzni a szobrokat, oszlopokat, síremlékeket.*

„Borostyánnal koszorúzva
Viszlek haza hölgyemet.“
Kisfaludy S.

Átv. ért. dijaz, becsületbeli jutalommal ékesít, mint a többi versenytársak között legjelesebbet kitüntet. *Valamely pályamüvet, a pályamű szerzőjét megkoszorúzni.*

KOSZORÚZÁS, (koszor-ú-z-ás) fn. tt. *koszorúzás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn koszorúznak.

KOSZORÚZOTT, (koszor-ú-z-ott) mn. tt. *koszorúzott-at*. Akit vagy amit megkoszorúztak. Különösen átv. ért. jeles, kitünő tulajdonságai miatt dijazott, jutalmazott. *Koszorúzott versenyező, költő*. V. ö. KOSZORÚ.

KOSZOS, (kosz-os) mn. tt. *koszos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Koszszal lepett, koszféle bőrbetegségben szenvedő. *Koszos fej. Koszos juh, koszos malacz* (ez utóbbi néhutt : *poszka*). *Koszos malaczból válik a jó disznó*. (Km.). Megvetőleg és pórias nyelven am. hitvány, csúnya, ronda. *Eredj te koszos!* Így nevezik Dunán túl a *ranette* almát is : *koszos alma*. Helyesebb, mint ‚kormos alma,‘ mert ez csak egyik tulajdonságát fejezi ki.

KOSZOSÍT, KOSZOSIT, (kosz-os-ít) áth. m. *koszosít-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*. Koszossá teszen.

KOSZOSODÁS, (kosz-os-od-ás) fn. tt. *koszosodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Bőrbetegségi állapot, midőn az emberi vagy más állati test koszosodik.

KOSZOSODIK, (kosz-os-od-ik) k. m. *koszosodtam, —tál, —ott*. Bőrén koszféle kiütések támadnak. *Koszosodnak a juhok, malaczok*. V. ö. KOSZ, (1).

KOSZPERD, fn. tt. *koszperd-ét*, harm. szr. —*je*. Vékony, szurásra való kurta kardforma eszköz, gyikleső. Idegennek látszik. Talán a latin : *cuspis* ból alakult. Máskép : *koczperd*.

KOSZPERDORRU, (koszperd-orru) ösz. fn. Tengeri halfaj, melynek fejéből orrhoz hasonló szurótag nyúlik ki.

KOSZPIT, törzse *koszpitol* igének; önmagában ritka használatu. L. KOSZPITOL.

KOSZPITOL, áth. m *koszpitol-t.* Mindkét magyar hazában ismert szó, s am. valamit, különösen ruhanemüt, viselés, dörzsölés által koptat. Van *koszpit* önálló név is, mert mondják: *Ne bántsd ezt, mert nem koszpit; az én ruhám nem koszpit*, azaz nem koptatni való. Mint alakja és értelme mutatja, egy gyökről származott a *koszol* igével; ámbár másfelől mind az elemzési szabályokkal, mind a dolog természetével megegyező volna azon vélemény is, mely szerént *koszpitol* a közép mássalhangzók átvetésével *kopisztol*, t. i. *kopaszt* igének kicsinyező *kopiszt* alakjából alkotott ige. Tréfás értelemben, nemileg közösködik.

KOSZPITOLÁS, (koszpitol-ás) fn. tt. *koszpitolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valaki koszpitol.

KOSZT, (1), fn. tt. *koszt-ot*, harm. szr. —*ja*. Általán azon eledelek öszvege, melyekkel valaki él, tápla, táp. *Jó, rosz, drága, olcsó koszt.* Különösen, élelmezés. *Kosztba fogadni valakit. Kosztra beállani valahová.* Szabó Dávidnál: *kóst* és *koszt*, s Kállay gyüjteményében: *kószt*, mely szerénte takarmány, minden házi marhának való élelem, melyet télre gyüjtenek. Szabó Elek szerént: *kost.* Molnár A. szótárában *kóst* általában eledel, tápla (victus, alimentatio). Ha a székely *kosz-ik* (= kopik) igét veszszük alapul: *koszt* igeként (mely Szathmárban divatos), eredetileg annyi volna mint koptat, különösen pedig Szathmárban (Mándy Péter szerént) ágakat nyes, irt; s névként annyi volna mint nyesett, mely a székelyeknél csakugyan mint nyesett galy, vagyis ‚pózna' értelemben divik; és eledelre vitetve, talán nyesett, azaz vágott valamit jelentene, milyen az öszvegyüjtött takarmány, sőt emberi eleség is. Egyébiránt egészen megegyezik a német ‚Kost' szóval, s hihetőleg közvetlenül innen is vétetett, valamint ‚kóstol' is; de a székely *koszik*, és szathmári *koszt* igék minden esetre figyelmet érdemelnének a német nyelvbuvároknál is.

KOSZT, (2), (kosz-t) áth. m. *koszt-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*. Mándy Péter gyüjteménye és jegyzetei szerént am. nyesni, irtani galyat; kétségtelenül *koszik* igétől. V. ö. KOSZIK. Innen *koszt* fn. is eredetileg am. vágott, nyesett galy, azaz mostani értelemben: pózna. V. ö. KOSZT, (3). A törökben *kesz-mek*, a csagataj nyelvben *kisz-mek* am. vágni, metszeni, melyekkel rokon, sőt a *koszt*-hoz közelebb áll a magyar *kasz-a, kacz-or, kusz-t-or* stb.

KOSZT, (3), (kosz-t) fn. tt. *koszt-ot*, harm. szr. —*ja*. Erdélyben (Kriza J., Szabó D., b. Lakos, Incze József stb. szerént) jelent hosszu vékony rudat, póznát, különösen, melylyel gyümölcsöt is vernek; Szabó Dávidnál am. hosszú vessző, pózna, husáng, lésza. A székely népmesében (Krizánál: Az apám lakadalma), olvassuk: „Hozott egy véka korpát, azt nekem egy koszt végin felnyútotta." Ugyanott: „Vágok egy istenes jó husángot, kosztolni, (azaz husángolni) kezdem két ódalba." Törzsöke *kosz-ik*, mely a székelyeknél am. kopik, melyből a koptatást jelentő *koszol*, *koszpitol* szók is származnak. A fát vagy gyümölcsöt *kosztolni* is egy részről am. koszttal verni, más részről annak ágait, leveleit, héjait is koszpitolni, koszolni. ‚Koszt'-nak eredeti értelme: nyesett, különösen: nyesett galy, (v. ö. KOSZT, [2]), vagyis pózna, innen átv. ért. jelent keménységet (milyen a levágott és kiszáradt póznáé) csekély hangváltozattal a *kaszta* szó a tájdivatos ‚kasztadió', és magashangon *geszt* a ‚gesztesdió' öszvetételekben; mikből az is megtetszik egy részről, hogy a *Geszt, Gesztely, Gesztes, Gesztéte* stb. helynevek eredeti értelme vágott (t. i. erdő vagy erdőrész), épen úgy mint *Vágás* helynévben is; más részről, hogy *geszt* átvitt értelemben fakeménységet is jelent, tehát a fa legkeményebb részének (a latin ‚lignum'-nak) elnevezésére igen alkalmas szó, de élőfát (latin ‚arbor'-t), melyet levágottnak mondani képtelenség, soha sem jelenthet.

KOSZTA, fn. tt. *kosztát.* 1) Székely szójárás szerént am. gólya, czakó, gagó. E nevét talán onnan vette, mivel lábai hosszúak, mint a ‚koszt' nevü pózna. 2) Férfi kn. Constantinus, melyből módosult is; újabban máskép: *Szilárd.*

KOSZTAFALVA, erdélyi falu B.-Szolnok m.; helyr. —*falvá-ra*, —*n*, —*ról.*

KOSZTAFIÚ, (koszta-fiú) ösz. fn. A székelyeknél am. gólyafiú. V. ö. KOSZTA.

KOSZTAT, (kosz-t-at) l. KOSZLAT.

KOSZTERNYÁL, l. KÓSTERNYÁL.

KOSZTOL, (kosz-t-ol) áth. m. *kosztol-t.* ‚Koszt' nevü póznával ver vagy vereget, különösen némely fák gyümölcseit. *Kosztolni az érett diót, gesztenyét.* V. ö. KOSZT, (3).

KOSZTOLÁN, NAGY— mváros Nyitra m.; KECZER— mváros Sáros m.; helyr. *Kosztolán-ba*, —*ban*, —*ból.*

KOSZTOLÁNY, FENYŐ— NEMES— GHYMES— faluk Bars m.; helyr. *Kosztolány-ba*, —*ban*, —*ból.*

KOSZTOLÁS, (kosz-t-ol-ás) fn. tt. *kosztolás-t*, tb. —*ok.* Cselekvés, midőn valaki ‚koszt' nevü póznával ver valamit, különösen fáról a gyümölcsöt.

KOSZTOLNA, faluk Nyitra és Trencsin m.; helyr. *Kosztolná-ra*, —*n*, —*ról.*

KOSZTOLNAFALU, falu Nyitra m.; helyr. —*falu-ba*, —*ban*, —*ból.*

KOSZTONCZA, puszta Hont m.; helyr. *Kosztonczá-ra*, —*n*, —*ról.*

KOSZTOS, (koszt-os) mn. és fn. tt. *kosztos-t* v. —*at*, tb. —*ak*; mint fn. tárgyesete: *kosztos-t*, és többese: —*ok.* Ki valakinél koszton van. *Kosztos diákokat, leányokat tartani.* Használják önállólag főnevül is. *Kosztosokat fogadni. Sokféle kosztosa van az úr Istennek* (km.), azaz okos is, bolond is. Néha ‚gazda' v. ‚asszony' hozzátételével mondják azon személyről, ki kosztot ad: *kosztos gazda, kosztos asszony.* V. ö. KOSZT, (1).

KOSZTOVÁNY, puszta Somogy m.; helyr. *Kosztovány-ba, —ban, —ból.*

KOSZTRINA, falu Ung m.; helyr. *Kosztriná-ra, —n, —ról.*

KOSZTROS, (koszt-or-os) mn. tt. *kosztros-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Baglyas, nem fésült, öszvekuszált haju. Valószinüleg onnan eredt e kifejezés, hogy a baglyas fejü embert a koszttal megvert, borzas águ fához lehet hasonlítani, milyen pl. a kosztolt diófa, mely a veretlenhez képest kosztros, borzas.

KOT, hangutánzó gyöke *kotag* vagy *kotyog, kotkodál, kotlik, kotonoz, kotor* stb. szóknak. A két utóbbiban már *kót* gyökhöz hajlik.

KÓT, (1), hangutánzó gyöke *kótis, kótog, kótya* (am. kótó), *kótyog* szóknak, s jelent valamely kemény hangu ütést, rokon vele *kat* gyök is.

KÓT, (2), l. KÓTH.

KÓTA, fn. tt. *kótát*. Am. zenei hangjegy. Kóta némelyek véleménye szerént a latin *cauda* (olaszul *coda*) szóból ment volna át a magyar nyelvbe, minthogy a zenei hangjegyek rendesen farkkal vannak ellátva; ámbár sem a latin-, sem az olaszban ez értelemben nem használtatik, és a magyar nyelvben már régóta divatos, ‚nota' szóból pedig bajosan lett, mert az *n* nem csavarodik *k*-vá; mikből nem oknélkül gyanitható hogy *kóta* magyar eredetü, mely esetben az annyi volna mint kótó, azaz ütő, kótis, minthogy a kóta alakja rendszerént egyezik is az ütő vagy kótis alakjával (♩). V. ö. KÓTIS. *Hangjegy* csak utóbbi időben azon hiedelemben alakíttatott, hogy ‚kóta' idegen eredetü; és amaz jelenthet nem csupán zenei hangjegyet, hanem szóhangjegyet, azaz betüt is, melytől különbözik a hangjel. *Egész kóta, fél kóta, negyedrész, nyolczadrész, tizenhatod rész, harminczketted rész, hatvannegyed rész kóta.*

KÓTAALAKÚ, (kóta-alakú) ösz. mn. A növénytanban egy elhúzott négyszögalak (rhombeum), mint amilyen a libatopp némely fajának levele.

KOTAG v. KOTÁG, (kot-ag) önh. és gyak. m. *kotag-tam, —tál, —ott*. Tyúkról mondják, midőn *kot kot* hangon szól; máskép: *kótag, ötog, kotyog, kotákol, kodákol, kodácsol.*

KOTAGSZÉG, (kotag-szég) ösz. fn. Azon szeg, mely az ekerudat a taligával öszveköti. Máskép: *kokotka, kokas.*

KÓTAIRÓ, (kóta-iró) ösz. fn. Leiró, ki kótákat, azaz zenei hangjegyeket másol, s ezen munkájából keresetet üz. V. ö. KÓTA.

KÓTAJ, (v. Keresztút) falu Szabolcs m.; helyr. *Kótaj-ba, —ban, —ból.*

KÓTAKÖNYV, (kóta-könyv) ösz. fn. Könyv, mely irott vagy nyomtatott zenei hangjegyeket foglal magában.

KÓTAMÁSOLÓ, (kóta-másoló) l. KÓTAIRÓ.

KÓTAPAPÍR v. —PAPÍROS, (kóta-papír v. —papíros) ösz. fn. Erősebb, tömöttebb és vastagabb féle, megvonalzott papíros, melyre zenei hangjegyeket írnak. V. ö. KÓTA.

KÓTARENDSZER, (kóta-rend-szer) ösz. fn. A kótapapiroson azon öt vonal rende, melyekre s melyek fölé, közé, és alá a hangjegyeket irni vagy nyomtatni szokták.

KÓTÁSKÖNYV, (kótás-könyv) ösz. fn. l. KÓTAKÖNYV.

KÓTATÁM, (kóta-tám) ösz. fn. Tám vagy támlaféle állvány, melyre a hangjegyeket fektetik, midőn belőlök játszanak vagy énekelnek.

KÓTÁZ, (kóta-az) áth. m. *kótáz-tam, —tál, —ott*, par. *—z*. Bizonyos dallamot, hangszerzeményt kótákra szedve leir. *Lekótázni a szebb népdalokat.* V. ö. KÓTA.

KÓTÁZÁS, (kóta-az-ás) fn. tt. *kótázás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Cselekvés, midőn valaki kótáz.

KÓTER, fn. tt. *kóter-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—ja*. Dunán tuli tájszó, s am. a város vagy helység házában levő börtön. Talán: *gátor?* melylyel a német *Gatter, Gitter* is egyezik.

KÓTH, falu Szala, puszta Bihar m.; helyr. *Kóth-ra, —on, —ról.*

KÓTIS, (kót-is) fn. tt. *kótis-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Így neveztetnek bizonyos eszközök ütőrészei, pl. *harang kótisa*, azaz nyelve; *mozsár kótisa*, törője; *kótisok az olajütőben* stb. Gyöke a hangutánzó *kót;* az *is* képző pedig am. *os*, mely némely más szókban is ezen értelemmel bír, mint: *lapis* am. lapos, *kódis* am. kódos, *hamis* am. hamos, *köris* am. kőrös stb. E szerént *kótis* am. kótos, azaz *kót kót* hangon ütő, verő, törő. Rokon a *kótog, kótyog* stb. ily értelmü hangutánzókhoz.

KOTKODÁCSOL, (kot-kodács-ol) önh. m. *kot-kodácsol-t*. Mondják tyúkról, midőn ijedtében sokszoros *kot-kot* hangon kiáltoz, pl. midőn a kutya megkergeti, vagy kányát, héját lát.

KOTKODÁCSOLÁS, (kot-kodács-ol-ás) fn. tt. *kotkodácsolás-t*, tb. *—ok*. *Kot-kot* hangon kiáltozás.

KOTLÁS, (kot-l-ás) fn. tt. *kotlás-t*, tb. *—ok*. A tyúknak 1) *kot-kot* hangon kiáltozása; 2) költése. V. ö. KOTLIK.

KOTLIK, (kot-l-ik) k. m. *kotl-ott*, htn. *—ani*. 1) Szomorú *kot-kot* hangon szól, t. i. a tyúk, mi akkor történik, ha tojni megszün, s mintegy vágya támad a csibeköltésre, miért is csak ilyen tyúkot szokás tojásra ültetni. *Egyet tojott, megkotlott*, (km.), azaz alig tett valamit, már bele únt, nem folytatja. *Megkotlott a tarka tyúk*, azaz alkalmas lett tojásköltésre. Használható tárgyesettel is, pl. *Amit nem tojt, azt akarja kotlani.* (Pázmán). Ez esetben am. költ. A székelyeknél: *kotol. Azután a tuluba s úgy a fészekbe ült kotolni.* (Kriza J.). 2) Átv. ért. mondjuk az észről, midőn rendes müködése megszünik, s mintegy kórállapotban van. *Kotlik az eszed, hogy így beszélsz?*

KOTLÓ, (kot-l-ó) mn. tt. *kotló-t*. 1) *Kot-kot* szomorkás hangon szóló. *Kotló tyúk.* 2) Tojásokat

költeni vágyó, vagyis ültetésre alkalmas. Mindkét esetben szoros ért. a tyúkról mondatik.

KOTLÓS, (kot-l-ó-os) mn. tt. *kotlós-t* v. *—at*, tb. *—ak*. l. KOTLÓ. *Bús, mint a kotlós tyúk.* (Km.). *Kotlós tyúk kotyogása.*

KOTLOTT, (kot-l-ott) mn. tt. *kotlott-at*. Átv. ért. különösen mondják oly szőlővesszőről, melyet ültetés végett mesterségesen csiráztatnak ki.

KOTNYELES, (kot-nyel-es) mn. tt. *kotnyeles-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Oly emberről mondják, ki minden lében kanál akar lenni, ki hivatlanul mások dolgába avatkozik, beleszól mindenbe. Különösen oly személy, ki a konyhán alkalmatlankodik, s kíváncsi mindent látni, tudni, amit sütnek főznek. E szerént oly emberre illő kifejezés, ki mindenbe szeret *belekottyanni*, s a dolgoknak mintegy *nyelőhez* kapkodni. *Kot* v. *koty* és *nyel* szókból tétetett öszve. Vagy talán am. *koty-nyelves.*

KOTNYELESKÉDÉS, (kot-nyel-es-kėd-és) fn. tt. *kotnyeleskėdés-t*, tb. *—ėk*. Cselekvés, midőn valaki kotnyeleskedik.

KOTNYELESKÉDIK, (kot-nyel-es-kėd-ik) k. m. *kotnyeleskėd-tem*, *—tél*, *—ett*. Kotnyeles ember módjára mások dolgába kottyan és belekap. *Konyhán kotnyeleskedni.* V. ö. KOTNYELES.

KOTNYELESSÉG, (kot-nyelesség) ösz. fn. Tulajdonság, hibás szokás, midőn valaki mások dolgába kottyan és hivatlanul avatkozik.

KOTOG, (kot-og) l. KOTAG.

KÓTOG, (kót-og) önh. és gyak. m. *kótog-tam*, *—tál*, *—ott*. *Kót-kót* hangon szól. *Kótog a félüres kulacsban a bor, ha rázzák.*

„Oh hogy kótog a kebeled,
Melyben szívemet viseled!“
A csikóbőrös kulacshoz (Csokonai).

Kótog a verő szív. Egyezik vele a Tatrosi codexben: *koltag* (azaz zörget, kopogtat); és rokonai: *kotog, kotonoz, kotyog, koczog* több rokon értelmü és hangu szók.

KÓTOGÁS, (kót-og-ás) fn. tt. *kótogás-t*, tb. *—ok*. *Kót-kót* hangon szólás.

KÓTOGAT, (kót-og-at) áth. gyak. m. *kótogat-tam*, *—tál*, *—ott*. Valamit zörget, kopogtat.

KOTOKA, l. KATUSKA.

KOTOL, l. KOTLIK.

KÓTOLOG, némi hangváltozattal am. kódorog; l. ezt.

KOTONOZ, (kot-on-oz) önh. és gyak. m. *kotonoz-tam*, *—tál*, *—ott*, par. *—z*. Szoros ért. kézzel tapogatódzva keres valamit. *Sötétben kotonozni a szekrényben. Zsebben, zsákban kotonozva keresni valamit.* Rokonok hozzá a *motoz* és *kotoráz*. Szélesb ért. másoknak alkalmatlankodva keresgél. *Maradj már veszteg, ne kotonozz itt köztünk.* Gyöke a tapogatódzó kéz hangját jelentő *kot*.

KOTONOZÁS, (kot-on-oz-ás) fn. tt. *kotonozás-t*, tb. *—ok*. Cselekvés, midőn valaki kotonoz.

KOTOR, (kot-or) áth. m. *kotor-t* v. *kotrott*, htn. *—ni* v. *kotrani*. 1) Kézzel vagy lábbal, vagy valamely eszközzel érint, egyszersmind görbe kerek vonalban mozgat, kever, forgat valamely lágyabbféle oszlékony részekből álló testet.

„Künn vad förgeteg száll, az kotorja szárnyát
Röptiben a házon.“ Arany J.

Póznával kotorni a sarat. Bottal gödröcskét kotorni a földben. 2) Szélesb ért. valamely testnek részeit helyökből kiforgatja, kitúrja, kiássa, kivakarja. *A sebes eső kikotorja a barázdákat. A régi sirokból kikotorni a csontokat. A válúból kikotorni a moslékot. Elkotorni a szemetet, ganajt,* am. forgatva tovább tolni. *Felkotorni az elültetett gumókat, gyökereket.*

KOTORÁSZ, (kot-or-ász) önh. m. *kotorász-tam*, *—tál*, *—ott*, par. *—sz*. Folytonosan kotorva keresgél. *Zsebben kotorászni. Szekrényeket, ládákat kikotorászni, és semmit sem találni.* E szóhoz a nyelvszokás, különösen a keresés, kutatás fogalmát ragasztotta, s ennél fogva szükebb és határozottabb értelmü, mint törzsöke a *kotor*. Képzője *ász* gyakorlatot jelent, mint a *kaparász, vakarász* igékben. Egyébiránt mondják és irják így is: *kotoráz.*

KOTORÁSZÁS, (kot-or-ász-ás) fn. tt. *kotorászás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Cselekvés, midőn valaki kotorász.

KOTORÁZ, (kot-or-áz) l. KOTORÁSZ.

KOTORCZA, (kot-or-cza) fn. tt. *kotorczát*. Sásnak, gyékénynek gyökeres része.

KOTORGAT, (kot-or-g-at) gyak. áth. m. *kotorgat-tam*, *—tál*, *—ott*, par. *kotorgass*. Fotytonosan vagy gyakran kotor.

KOTORGATÁS, (kot-or-g-at-ás) fn. tt. *kotorgatás-t*, tb. *—ok*. Cselekvés, midőn valaki kotorgat.

KOTORJ, (kot-or-j) isz. mely nem egyéb, mint *kotor* igének átv. értelmü parancsolója, s am. lódulj, takarodjál, kotródjál. *Kotorj innen!* V. ö. KOTRÓDIK.

KOTORMÁNY, falu Vas m., erdélyi falu Csik székben; helyr. *Kotormány-ba*, *—ban*, *—ból*.

KÓTOROG, l. KÓDOROG.

KOTOS, puszta Somogy m.; helyr. *Kotos-ra*, *—on*, *—ról*.

KOTRÁS, (kot-or-ás) fn. tt. *kotrás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Cselekvés, midőn valaki kotor.

KOTRÉSZ, Balatonmelléki szó, a divatosabb ‚kotorász‘ helyett; l. ezt.

KOTRÓ, (kot-or-ó) mn. tt. *kotró-t*. Aki vagy ami kotor. *Kotró gép,* melylyel a folyók fenekét tisztogatják.

KOTROCZÓ, puszták Nógrád m.; helyr. *Kotroczó-ra*, *—n*, *—ról*.

KOTRÓDÁS, (kot-or-ó-d-ás) fn. tt. *kotródás-t*, tb. *—ok*. Eltakarodás. V. ö. KOTRÓDIK.

KOTRÓDIK, (kot-or-ó-d-ik) belsz. m. *kotródtam*, *—tál*, *—ott*. Átv. ért. mondják emberről, ki érezvén, hogy rosz fát tett a tűzre, vagy akármi oknál fogva félvén, elhordja irháját, vagyis úgy eltakarodik, mintha helyéből kikotorták volna. Minden esetre szégyenvalló gyalázatos eltávolodást jelent. *Kotródjatok innen! Amint hallá, hogy közelednek a csendbiztosok, legott kotródott.* Népies, tréfás, és nem dísztelen kifejezések egyike.

KOTRONCZ, (kot-or-oncz) fn. tt. *kotroncz-ot*, harm. szr. *—a*. Rongy, czafrang a viseltes ruhán. Rokonnak látszik ‚katrincza' szóval.

KOTTY, hangutánzó, mely a rokon hangu és értelmü *koty* szónak hangzatosabb módositása. V. ö. KOTY. *Kotty bele szilvalé, téged eczetelnek* v. *téged borsolnak belé.* (Km.). *Mindenben kotty*, azaz beleszól. *Kitty* hangutánzóval ikerítve jelenti a verő óra ketyegését, vagy szív dobogását, vagy edény bugyogását. Ikerítve: *kitty-kotty*. L. KITTY. Megtoldva *kottya*, a csibéit hivó tyúk hangja. *Kottya, kottya fiaim, csak én magam maradék.* (Pázmán P.) Rokonai, de másmás árnyéklatu módositással: *katy, koty, kóty*, továbbá: *potty, rotty, szotty, totty*. Származékai: *kottyan, kottyant;* idetartozik *kátyó* is.

KOTTYAN, (kotty-an) önh. m. *kottyan-t*. 1) Kotty hangot ad. *Kottyan a víz, a híg sár, ha valamit bele ejtenek. Kottyan a lenyelt ital.* Innen átv. ért. *ez meg sem kottyan, nem is kottyan*, am. oly kevés, hogy észre sem vehetni, mint midőn a vízbe, pl. egy szem babot ejtenek. 2) Átv. ért. *belekottyanni valamibe*, am. hivatlanul, vagy időn kivül bele szólni. *A szónok beszédébe belekottyanni. Senki sem kérdezett, miért kottyansz bele?*

KOTTYANÁS, (kotty-an-ás) fn. tt. *kottyanás-t*, tb. *—ok*. Állapot vagy cselekvés, midőn valami vagy valaki kottyan.

KOTTYANÓ, (kotty-an-ó) mn. és fn. tt. *kottyanót*. Ami kottyan. Főnévként pedig am. kátyú.

KOTTYANT, (kotty-an-t) áth. m. *kottyant-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*, par. *—s*. Kottyanó hangot adat valamivel, vagyis eszközli hogy kottyanjon, pl. valamit a vízbe, sárba dobva. Átv. ért. *egykét szót kottyantani; kikottyantani a titkot.*

KOTTYANTÁS, (kotty-an-t-ás) fn. tt. *kottyantás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Cselekvés, midőn valaki kottyant.

KOTTYFITTY, (kotty-fitty) ösz. fn. 1) Kotyfolt valami, különösebben kotyfolt lé. 2) Kótyomfitty. V. ö. KÓTY.

KOTÚ, (kot-ú) fn. tt. *kotút*. A habarékban, vízben mintegy kikotort mélység, gödör. Egyezik vele: *kátyú*.

KOTÚL, (kot-ú-ol) áth. m. *kotúl-t*. Gödröt kotor a vízben, habarékban; vagy a kotúban levő holmit, például halakat, kotorja, kikotorja.

KOTÚLÁS, KOTULÁS, (kot-ú-ol-ás) fn. tt. *kotúlás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Cselekvés, midőn valaki kotúl.

KOTY, hangutánzó, melyből *kotyog, kotyol, kotyfol, kotyvaszt, kotyos, kotyós, kotty, kottyan* származnak. Egyezik vele a valamivel keményebb *kot*, melyből *kotog, kotákol* stb. erednek.

KÓTY, 1) hang, mely a szintén hangot jelentő *fitty* szóval párosulva lett *kótyfity* v. *kottyfitty* v. *kótyonfitty, kótyomfitty*, jelent oly valamit, amiben az egyes részek is (*koty* v. *kotty* v. *kóty*, és fity v. fitty) valami silányat, hitványat jelentenek, s az összetétel (mintegy kettőztetés) ezen értelmet még inkább fokozza. Innen *kótyon* v. *kótyomfity ember* am. hitvány ember, semmi haszna ember. *Kinek gézengúz az ura, annak kótyomfitty a szolgája.* (Km.). 2) Szeged vidékén s némely más helyeken is mezei, silányabb fajta sárgadinnye; tt. *kótyot*, s ez értelemben azon tulajdonságától vette nevét, hogy igen elérett korában *kotyó*, azaz *kotyós*, vagyis locsos lesz, mire nézve mind a jobb fajta sárga-, mind a görög dinnyétől különbözik. Sínai nyelven *kuá* am. a latin *melo, cucurbita, cucumis.*

KÓTYA, fn. tt. *kótyát*. 1) A székelyeknél Kriza J. szerént egy hosszu fácska, melyet a játszó legénykék négyesben szoktak ütni botokkal. V. ö. KOTYÓZ. 2) A jószág árulásának azon módja, midőn az összecsődített venniakarók előtt az eladó jószágnak legalsó árát az arra rendelt személy kikiáltja, s a legtöbbet igérőnek odaadja; mely esetben régi szokás szerént az áremelést dobverés kíséri. Innen mondják: *fölverni valaminek az árát; drágán ráverni valakire az ócska árut. Kótyára bocsátani az adósnak holmijét. Kótyán vásárlott retyemutya.*

„Nem adott el rabbá hadiszolga képen,
Kótyára hunok közt nem ereszté népem."
Buda halála. (Arany Jánostól).

Minthogy pedig az ilyféle árulásnál a holmiket hányják vetik, kézről kézre adogatják, innen összetéve: *kótya-vetye*. Mi e szók eredetét illeti, tudva levő dolog, hogy nyelvünkben a *tya tye*, és *tyu tyü* végzetek meglágyított *ta te, tu tü* igenevekre mutatnak, melyek eredetileg *tó tő*, pl. *cságatyú* am. cságató, *csikoltyú* am. csikoltó, *tárigatyú* am. *tárigató* stb. hasonlóan: *kutya* am. kuttyó kutó (mert *ku-t*, azaz *ku* hangon kiált), *parittya* am. *parittó, parintó*, azaz perintő, perdítő; *totya* am. *totyó, totó*. Ezen hasonlat szerént *kótya* mindkét esetben am. *kotó*, azaz ütő, verő; különösen *kótyavetye* am. *kótóvető*, melyből lett *kótavete*, lágyítva *kótyavetye*. Az első törzsöke az ütést, verést jelentő *kót*, melyből van *kótog* és *kótis*, azaz verő, ütő, pl. harang kótisa; és ha tetszik *kóta* azaz kótó, ütő, ütőalakú, (V. ö. KÓTA); a másiké *vet*, melyből lett *vető, vete, vetye*. Van *szelekótya* szónk is, mely másképen: *szeleverdi*, kétségtelen bizonyságaul hogy *kótya* és *verdi* (azaz verő) egyet jelentenek. És így a *kótyavetye* jelent árulást, melyben az eladó holmit dobra ütik és vetik; vagy más értelemben ütik-vetik, azaz hányják-vetik; mik a valóságnak is teljességgel megfelelnek. Minthogy pedig a *vet* tájszokásilag *vét*: innen némi rokonságban van vele ezen kifejezés:

ütni vétni valamit. Az újabb divatú *árverés* ugyan szintén szabatosan fejezi ki az ilyetén árulásmódot: de a ‚kótyavetye' vagy csak ‚kótya' jellemzetesebb és festőibb, habár köznépies szinezetű is.

KÓTYAG, KÓTYAGOS, l. KÓCSAG, KÓCSAGOS.

KÓTYAGOSODIK, (kóty-ag-os-od-ik) k. m. *kótyagosod-tam*, *—tál*, *—ott*. Ittassá leszen, pityósodik, kotyogósodik.

KÓTYÁL, (kóty-a-al) áth. m. *kótyált*. 1) Árverez. *Elkótyálni az adósnak holmijét*. 2) Átv. ért. minthogy a kótyán gyakran potomáron vesztegetik el a jószágot, am. pazarol, prédál, veszteget, hiábavaló éldeletekért ad ki valamit. *Rövid idő alatt egész örökségét elkótyálta*. V. ö. KÓTYA.

KÓTYÁLÁS, (kóty-a-al-ás) fn. tt. *kótyálás-t*, tb. *—ok*. Árverezés.

KÓTYÁSZ, (kótya-ász) önh. m. *kótyász-tam*, *—tál*, *—ott*. 1) Kószál. 2) Somogyban: bengész. 3) Hegyalján: gyermekek futosó játéka, talán ugyanaz ami az erdélyi *kotykáz* vagy másutt *kotyóz*, midőn a labdát kiütik, melynek több helyütt *kifutó* a neve.

KÓTYAVETYE, (kótya-vetye) ösz. fn. l. KÓTYA.

KÓTYAVETYÉL, (kótya-vetyél) ösz. áth. l. KÓTYÁL.

KÓTYÁZ, (kóty-a-az) önh. m. *kótyáz-tam*, *—tál*, *—ott*. Kótya nevű fácskával játszik. V. ö. KÓTYA, 1).

KÓTYÁZÁS, (kóty-a-az-ás) fn. tt. *kótyázás-t*, tb. *—ok*. Kótyával játszás.

KOTYKA, (koty-ka v. kóty-ka) fn. tt. *kotykát*. 1) Erdélyben Kriza J. szerént am. labda, hihetőkép, legalább eredetét tekintve, ütő lapda. 2) Szathmár vidékén Mándy P. szerént am. kátyó.

KOTYKÁZ, (koty-ka-az) önh. m. *kotykáz-tam*, *—tál*, *—ott*. Labdáz, labdával játszik. Egy eredetű és talán egy jelentésű is *kotyóz* szóval.

KOTYFOL, (koty-f-ol v. koty-v-ol, koty-u-ol) áth. m. *kotyfol-t*. Imígy-amúgy, hamarjában öszvehabarva főz; másképp: *kotyvaszt*. Finnül: *keitän* am. főzök. Az *f* közép képző nem más, mint *u*-ból alakult *v* hangnak megkeményítése, tehát eredetileg *koty-u-aszt*, mint *olu*-ból *olvaszt*, *hamu*-ból *hamvaszt* stb. Így lett a *dölü*, *dölv*, *dölf*, *dölfös*, a *csörü*, *csörv*, *csörf*, *csörfös* stb.

KOTYFOLÁS, (koty-f-ol-ás) fn. tt. *kotyfolás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Cselekvés, midőn valaki kotyfol. Maga is a kotyfolt étel vagy kotyma. *Nekem bizon az ő kotyfolása nem kell*.

KOTYHÁZA, puszta Nógrád m.; helyr. *—házára*, *—n*, *—ról*.

KOTYLÉ, (koty-lé) ösz. fn. Kotyfolt, rosz lé.

KOTYMA, (koty-ma) fn. tt. *kotymát*. Nem más, mint a *kotyvaszt* igének törzsöke *kotyv*, *a* utóhanggal toldva, s a *v* rokonhangu *m*-re változva, de lehet *koty-mi* öszvetétel is, az *i* a megelőző alhanghoz közelebb *a* hanggá alakulván. Jelent tulajdonkép igen roszul készített, habarékféle ételt. *Ez kotyma, nem étel*. Átv. ért. akármiféle rosz keverék, melynek semmi haszna.

KOTYMÁNY, (koty-mány) fn. tt. *kotymány-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Erdélyben a székelyeknél: sáros hely az útakon (Kriza J.); alkalmasint kivájt sárgödör bővebb értelemmel, és rokon *kátyó* szóval. L. KÁTYÓ.

KOTYMÁS, (koty-ma-as) mn. tt. *kotymás-t* v. *—at*, tb. *—ak*. 1) Kotyvasztott. 2) Hitvány. *Kotymás ember*, hitvány, semmihaszna ember.

KOTYNYELES l. KOTNYELES.

KOTYÓ, (koty-ó) fn. tt. *kotyó-t*. Székely tájszólással a szilváról, vagy más gyümölcsről is mondják, mely nagyon elérve vagy megtörődve locsos, leves lett. Gyöke azon *koty* hang, mely általán a mozgásba hozott nedvekről mondatik, mint *kotyfol*, *kotyvaszt* igékben.

KOTYOG, (koty-og) önh. és gyak. m. *kotyogtam*, *—tál*, *—ott*. *Koty-koty* hangon szól. Szoros értelemben mondják a tyúkról, midőn ily hangon szólva fiait hivja, vagy nekiszomorodva ülni, költeni vágy. Átv. ért. mondják némely szük száju edényekről, melyekből a nedv *koty-koty* hanggal nyomul ki; továbbá oly malomról, melynek igen kevés a vize, kereke lassan forog, s melynek garatja csak szemenként hullatja az őrlendő gabonát, szóval, melyről tréfásan mondani szokták: *egy szem kevés, kettő sok*. Gúnyosan am. locsog, fecseg, hiábavalókat beszél. *Ugyan ne kotyogj!*

KOTYOGÁS, (koty-og-ás) fn. tt. *kotyogás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. *Koty-koty* hangon szólás. *Tyúk kotyogása*.

„Édes a te danolásod,
Jérczeforma kotyogásod." Csokonai.

KOTYOGÓ, (koty-og-ó) mn. tt. *kotyogó-t*. Általán ami kotyog. *Kotyogó csibés tyúk*. Különösen kevés vizü, lassu járásu malomról mondják. *Van egy kotyogó malmom*. Vékony hangon *ketyegő*, az órának jelzője. Innen régi adoma szerént szólva: *ketyegő fene* am. óra.

KOTYOGÓS, (koty-og-ó-s) mn. tt. *kotyogós-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Mondják ittas emberről, kinek nyelve akadozva mozog, s inkább kotyog, mint beszél.

KOTYOGTAT, ((koty-og-tat) áth. m. *kotyogtat-tam*, *—tál*, *—ott*. Eszközli, hogy valami kotyogjon.

KOTYOL, (koty-ol) önh. m. *kotyolt*. Lásd: KOTYOG.

KOTYÓLÉ, (kotyó-lé) ösz. fn. L. KOTYLÉ.

KÓTYOM, (kóty-om) fn. tt. *kótyomot*. Lásd: KOTYMA.

KÓTYOMFITTY, (kótyom-fitty), l. KÓTY.

KOTYOR, (koty-or) fn. tt. *kotyor-t* v. *kotyr-ot*, harm. szr. *—a*. Sándor István szerént am. bokros, csalitos, bozótos hely. Mándy P. szerént am. kátyó.

KOTYOS, (koty-os) mn. tt. *kotyos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Kotlós, ülni költeni vágyó, t. i. tyúk.

KOTYÓS, (koty-ó-os) mn. tt. *kotyós-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Igen elérett gyümölcs, különösen szilva.

KÓTYOS, (kóty-os) mn. tt. *kótyos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Félrészeg, ki egy kevessé becsípett, kinek nyelve nehezen mozog, s csak úgy kótyog, máskép: *kotyogós*. V. ö. KÓCSAG, KÓCSAGOS.

KOTYÓSODÁS, (koty-ó-s-od-ás) fn. tt. *kotyósodás-t*, tb. —*ok*. Kotyóssá levés. V. ö. KOTYÓSODIK.

KÓTYOSODÁS, (kóty-os-od-ás) fn. tt. *kótyosodás-t*, tb. —*ok*. Szeszes italtól mintegy félig részegedés, máskép: *kótyagosodás*. V. ö. KOTYOGÓS.

KOTYÓSODIK, (koty-ós-od-ik) k. m. *kotyósodtam*, —*tál*, —*ott*. Mondják szilváról s más leves gyümölcsökről, midőn nagy érettség vagy törődés következtében locsosak lesznek. *Hosszú, rázós uton megkotyósodott a szilva, baraczk.*

KÓTYOSODIK, (kóty-os-od-ik), l. KÓTYAGOSODIK, KÓCSAGOSODIK.

KOTYÓZ, (koty-ó-z) önh. m. *kotyóz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Székelyesen am. laptát bottal ütögetve, kiverve játszik. Gyöke rokon az ütést, verést jelentő *kótis*, *kótog* szókéval.

KOTYÓZÁS, (koty-ó-z-ás) fn. tt. *kotyózás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Kiütő laptajáték.

KOTYVÁL, l. KOTYFOL, KOTYVASZT.

KOTYVASZT, (koty-v-asz-t) áth. m. *kotyvasztott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. *kotyvaszsz*. Gyöke a nedv lotyogó hangját jelentő *koty*, melyből eredt a *kotyu*, *kotyv* törzsök, ebből pedig *kotyvasz*, *kotyvaszt*. Valamit hamarjában ételül öszvehabar, imígy-amúgy elkészít, dsamál; máskép: *kotyfol*. *Mindennek kérőjére nem kotyvaszthat a szakács.* (Km.). Gúnyképen használják a rosz főzőkről vagy ily gyógyszerészekről és vegyészekről.

KOTYVASZTÁS, (koty-v-asz-t-ás) fn. tt. *kotyvasztás-t*, tb. —*ok*. Hamarjában öszvehabarása, s roszul főzése valamely ételnemünek.

KOV, elvont gyök 1. *kova*, 2. *kovács*, 3. *kovad*, *kovaszt*, 4. *kováyog*, 5. *kovász* szókban és származékaikban, melyeket láss az illető helyeken.

KOVA, (ko-v-a v. kov-a, l. a czikk végén), fn. tt. *kovát*. Igen szilárd keménységü, részént átlátszó, részént homályos kőfaj, melynek alkotó részeit sajátnemü föld teszi, mely magában a tűzben föl nem oldható, hanem csak más fémanyagokkal összeköttetésben; hamuzsirral és sziksóval vegyülten üveggé olvad. Szélesb ért. többféle kemény kövek, melyek vas vagy aczél által korholtatva tűzszikrákat adnak, s általán *tüzkő* név alatt ismeretesek. Innen köznyelven a *kova* és *tüzkő* hasonértelmüek.

„Be van az én szüröm újja kötve...
Az egyikben aczél, kova, tapló.“

Népdal.

Gyöke a kemény test ütéséből támadó vastag *ko* hang, vékony hangon *kö;* amabból lett *ko-u*, *ko-v*, s *a* hanggal toldva *kova*, emebből *kö-ü kö-v*, s összehúzva *kő* v. *kü*. Hogy az egyik törzsöke *kov* (kav) a másiké pedig *köv*, kitetszik e kicsinyező származékaikból: *kov-acs* (kavics), és *köv-ecs*. V. ö. KŐ.

KOVABÁNYA, (kova-bánya) ösz. fn. Bánya, melyben kovanemü köveket fejtenek. V. ö. KOVA.

KOVACS, (kov-acs) fn. tt. *kovacs-ot*, harm. szr. —*a*. Különféle kőfajok, melyek vegyes alkotó részekből állanak, s külsejökre nézve a kovához hasonlók, jelesen csillogó felszinüek. (Spathum). *Folyó kovacs* (spathum fluor). *Mész kovacs* (sp. calcareum). *Nehéz kovacs* (sp. ponderosum). *Szagos kovacs* (lapis suillus). *szikrázó kovacs* (sp. scintillans). Törzsöke *kov*, melyből a *kova* is származott. V. ö. KOVA.

KOVÁCS, (ko-ács v. koh-ács, v. koh-ás, l. a czikk végén) fn. tt. *kovács-ot*, harm. szr. —*a*. Szoros ért. mesterember, ki vasból nagyobb, és gorombábbféle munkákat készit, nevezetesen, ki szekereket, kocsikat, gazdasági eszközöket, hordókat vasal, szántóvasakat, csoroszlákat nádol, lovakat patkól stb. V. ö. LAKATOS. *Városi*, *falusi*, *tábori kovács*. *Czigány kovács*. *Lovakat gyógyitó kovács*. *Hideg kovács*, kinek munkája nincs, vagy ki bizonyos esetekben hidegen veri a vasat. A népmondákban nevezetes a *vas kovács*, kinek lakát vas fal keríti, s ki a vas orru bábát agyon kalapálja. *Nem lesz abból kovács, kinek kezében soha sem volt kalapács.* (Km.). *Kovácstól szenet venni*, am. második kézből, drágán. A gorombaféle érczmunkáról azt szokták mondani: *mintha kovács csinálta volna*. Minthogy a kovács *koholva*, *kalapálva*, vasat ütve verve dolgozik: legvalószinübb, hogy e szó gyöke a hangutánzó *ko*. Mi az *ács* végzetet illeti, ez kétfélekép értelmezhető, vagy a latin *faber*-nek megfelelő *ács* főnév, miszerint *kovács* annyi volna, mint *ko-ács*, mely szebbhangzat miatt *v* kapocshangot vett föl; vagy átalakult *ás*, mint *bogács* bogás, *kalács* kalás, *bordács* bordás, *kajács* kajás, *tanács* tanás, s több másokkal, miután több szavainkról világosan tudva van, hogy ily hangcserével keletkeztek, pl. *ordas* néhutt ordacs, *bekes* máskép bekecs. Ha továbbá azt is tekintetbe veszszük, hogy a *h* és *v* mint rokonok fölcseréltetnek, ennél fogva *kovács* annyi volna, mint a *koha* törzsökből eredett *kohás*, *kohács*, *kovács*, mint Érsekujvár táján a *kőmives* kőmíhes. A szláv nyelvekben is e mesterember neve *kovács*, melynek szintén rokonsága van a hangutánzó *kujem* (koholok, kalapálok) igével.

KOVÁCSBOLHA, (kovács-bolha) ösz. fn. Azon apró szikrácskák, melyek a pörölylyel vagy kalapáccsal vert tüzes vasról szétröpdösnek. Máskép: *czigánybolha*.

KOVÁCSFOGÓ, (kovács-fogó) ösz. fn. Nagyobbféle vasfogó eszköz, melylyel a kovácsok a munkába vett vasat megszorítva tartják, midőn a tűzből kiveszik, s az ülőre fektetik.

KOVÁCSFUVÓ, (kovács-fuvó) ösz. fn. Bőrből készitett tömlő, mely léggel telve, szele az égő szenet szítja; egyszerüen *fujtató.*

KOVÁCSHÁZA, HOSSZÚMEZŐ—, TÓT—, faluk Csanád m.; helyr. *—házá-ra, —n, —ról.*

KOVÁCSHIDA, falu Baranya m.; helyr. *—hidá-ra, —n, —ról.*

KOVÁCSI, faluk Bars, Temes, Tolna, Veszprém, FÜLEK—, Nógrád, HEGYKÖZ—, Bihar, KIS—, Somogy és Veszprém, NAGY—, Pest, PUSZTA—, Somogy, RÁBA—, Vas, SZÉCSÉNY—, Nógrád, puszták Torna, Pest m., erdélyi falu Doboka m.; helyr. *Kovácsi-ba, —ban, —ból.*

KOVÁCS ISTÓK, közmondásos költött név, s jelent általán kovácsot. *Kinek Isten nem akarja, Kovács Istók meg nem koholja.* (Km.).

KOVÁCSMESTERSÉG, (kovács-mesterség) ösz. fn. l. KOVÁCSSÁG.

KOVÁCSMŰHELY, (kovács-mű-hely) ösz. fn. Műhely, fujtatóval, ülővel, s különféle kalapácsokkal, pőrölyökkel, fogókkal stb. ellátva, melyben a kovácsok dolgoznak. A falusi henye emberek gyűhelye, hol mindig pipára lehet gyújtani. Itt koholják a falu pletykáit is.

KOVÁCSOL, (kovács-ol) áth. m. *kovácsol-t.* Tulajd. ért. vasból koholás, kalapálás által valamit alakít, készít. *Abroncsokat, derékszegeket, patkókat, karikákat, csoroszlákat kovácsolni.* Átv. ért. valamit goromba munkával, idomtalanul készít, vagy : tervet, hirt, tanácsot amúgy kovács módjára forral. *Hireket kovácsolni.*

KOVÁCSOLÁS, (kovács-ol-ás) fn. tt. *kovácsolás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Cselekvés, melynél fogva valaki kovácsol valamit. V. ö. KOVÁCSOL.

KOVÁCSOLAT, (kovács-ol-at) fn. tt. *kovácsolat-ot*, harm. szr. *—a.* Kovácsolt mű, kovácsmű, ellentétben különösen az öntött művel.

KOVÁCSOLHATÓ, (kovács-ol-hat-ó) mn. tt. *kovácsolható-t.* Ami alkalmas arra, hogy a kovács valamit alakíthasson, készíthessen belőle. *A rozsdaette porhanyú vasak nem kovácsolhatók.*

KOVACSOS, (kov-acs-os) mn. tt. *kovacsos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Kovacscsal vegyített, amiben kovacs van. *Kovacsos ásványok, kövek, érczek. Kovacsos hegyrétegek, bányák.* V. ö. KOVACS.

KOVÁCSSÁG, (kovács-ság) fn. tt. *kovácsság-ot*, harm. szr. *—a.* Mesterség, melyet kovácsok űznek. *Kovácsságot tanulni, gyakorolni, folytatni.* V. ö. KOVÁCS.

KOVÁCSSZERSZÁM, (kovács-szerszám) ösz. fn. Általán mindenféle szerszám, melyet a kovácsok, mint olyak használnak, pl. pőrölyök, kalapácsok, fogók stb.

KOVÁCSVÁGÁS, faluk Abaúj és Torna m.; helyr. *—vágás-ra, —on, —ról.*

KOVÁCZENA, falu Baranya m.; helyr. *Kovácsená-ra, —n, —ról.*

KOVAD, (kov-ad) önh. m. *kovad-tam, —tál, —ott* v. *—t.* Mondják általán kopácsos héju gyümölcsökről, magokról, midőn héjaik fölrepedezve elhullanak. *Kovad az érett dió, mogyoró.* Törzsöke *kov* egy a *kopács, kopad, kopaszt* stb. rokon értelmüekben levő *kop*-val, s épen am. *kopad,* minthogy a *v* és *p* rokonszervüségök miatt néha fölcseréltetnek. V. ö. KO.

KOVAFÖLD, (kova-föld) ösz. fn. Sajátnemü föld, melynek fő alkotó része kovából áll. Ezen földnem, ha lúgsóval összekötik, jegeczes alakot vesz fel, különben föl nem oldható. Egész tisztaságut csak vegytani úton lehet szerezni.

KOVÁKOL, (kovák-ol) önh. m. *kovákol-t.* Kis csecsemőről mondják, midőn *kovák*-féle tompa hangon kiáltoz; máskép : *koákol.*

KOVAKŐ, (kova-kő) ösz. fu. Kő, melynek főbb alkatrészét kova teszi.

KOVÁLATLAN, (kov-a-al-at-lan) mn. tt. *koválatlan-t*, tb. *—ok.* Aminek kopácsa le nem foszlott, ami még héjában van. *Koválatlan dió, mogyoró.*

KOVÁLIK, (kov-a-al-ik v. kop-a-al-ik) k. m. *kovál-ott*, htn. *—ni* v. *—ani.* Mondják némely kopácsos gyümölcsökről, melyeknek héjai feslenek. *Koválik a dió, gesztenye.* V. ö. KOVAD, KOPAD.

KOVÁLÍT, KOVÁLIT, (kov-a-al-ít) áth. m. *koválít-ott*, par. *—s*, htn. *—ni* v. *—ani.* Bizonyos gyümölcsöket kopácsos héjaikból kifejt, kibont. *Diót, mogyorót koválítani.*

KOVALÓ, KIS— NAGY— faluk Nyitra m.; helyr. *Kovaló-ra, —n, —ról.*

KOVÁLY, (kov-ály) fn. tt. *kovály-t*, tb. *—ok.* L. KOPÁLY.

KOVÁLYGÁS, (kov-ály-og-ás) fn. tt. *koválygás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Görbe útakon csavargás, ideoda szédelegve járás. V. ö. KOVÁLYOG.

KOVÁLYOG, (kov-ály-og) önh. és gyak. m. *kovályg-ott* v. *kovályog-tam, —tál*, htn. *—ni* v. *koválygani.* Görbe utakon csavarog, ide-oda szédelegve jár. Különösen mondják a madarakról, midőn a levegőben különféle keringős mozgásokat tesznek. *Kovályognak a hollók, varjak, kányák.* Rokon a *kóbog, kóbolyog, kóborog, kódorog* igékkel. Mondják hosszan is : *kóvályog.* V. ö. KO, KÓ.

KOVANEMŰ, (kova-nemü) ösz. mn. Tulajdonságaira nézve a kovakőhöz vagy kovaföldhöz hasonló. *Kovanemü ásványok, kőzetek.* V. ö. KOVA.

KÓVÁR, falu Hont m.; helyr. *Kóvár-ra, —on, —ról.*

KOVARCZ, falu Nyitra m.; helyr. *Kovarcz-ra, —on, —ról.*

KOVÁS, (kov-a-as) mn. tt. *kovás-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Kovával vegyített, kovát tartalmazó. *Kovás ásványok. Kovás hegyrétegek.*

KÓVÁS, falu Kővár vidékén; helyr. *Kóvás-ra, —on, —ról.*

KOVÁSÓCZ, falu Vas m.; helyr. *Kovásócz-ra, —on, —ról.*

KOVÁSZ, (kov-ász, mintegy kav-ász, ami kavar vagy kavarva van; l. itt alább is); fn. tt. *kovász-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* 1) Savanyított tészta, mely által a kenyérnek való lisztet keverik, kavarják vagy mint mondani szokás, megkelesztik. Ez máskép : *kenyéréleszt*ő vagy *sütnivaló.* 2) Szélesb ért. vizzel kevert *(kavart)* és összegyúrt liszt, élesztőkovászszal vegyítve, innen *kovászt tenni*, am. a vízzel fölereszteti lisztbe savanyító kovászt takarni. Mind hangra, mind értelemre nézve rokon a *kotyva, kotyma, kotyvaszt, kotyfol* szókkal is, melyek általán habarás (kavarás) általi sütést, főzést jelentenek; innen kovász annyi is lehet, mint *kotyvasz*, melylyel a sütésre készített lisztet keverik. A szláv *kvasz* ugyan egészen megegyezik vele, de rokon hangu és értelmü szókat aligha képes kimutatni.

KOVÁSZFA, (kovász-fa) ösz. fn. Két águ fa, melyet a kovászos teknőn, a takaróruha tartalékaul keresztül tesznek.

KOVÁSZNA, erdélyi falu Orbai székben; helyr. *Kovászná-ra, —n, —ról.*

KOVÁSZÓ, falu Bereg m.; helyr. *Kovászó-ra, —n, —ról.*

KOVÁSZOL, (kov-ász-ol) áth. m. *kovászol-t.* Kovászszal savanyít, éleszt, erjeszt. *Kovászolni a kenyérnek való lisztet.*

KOVÁSZOLÁS, (kov-ász-ol-ás) fn. tt. *kovászolás-t*, tb. *—ok.* Kovászszal savanyítás v. erjesztés.

KOVÁSZOS, (kov-ász-os) mn. tt. *kovászos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Kovászszal savanyított, kelesztett, sütött. *Kovászos kenyér, laska, uborka, káposzta.* Különbözik az úgynevezett *serélesztős*-től, melylyel finomabb süteményeket készítenek.

KOVÁSZOZ, (kov-ász-oz) áth. m. *kovászoz-tam, —tál, —ott.* L. KOVÁSZOL.

KOVASZT, (kov-asz-t) áth. m. *kovaszt-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*, par. *kovaszsz.* Bizonyos gyümölcsök kopácsos héját lefosztja. *Diót, mogyorót, gesztenyét kovasztani.* Szükebb használatu, mint a *kopaszt*, melylyel különben egy. V. ö. KOVAD.

KOVÁSZTALAN, (kovász-ta-lan) mn. tt. *kovásztalan-t*, tb. *—ok.* Amit kovászszal nem kelesztettek, miben kovász nincsen. *Kovásztalan kenyér.* Bibliai nyelven főnevül használtatik. *Kovásztalanok napja*, melyen Mózes törvénye szerént kovászos kenyeret enni tilos volt, különösen *husvét napja.*

KOVASZTÁS, (kov-asz-t-ás) fn. tt. *kovasztás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Némely gyümölcsnemek kopácsának lehántása.

KOVASZTAT, (kov-asz-t-at) fn. tt. *kovasztat-ot*, harm. szr. *—a.* Azon héjak vagy kopácsok, melyeket bizonyos gyümölcsökről lefejtettek. *Megfőzött kovasztattal kenni a koszos fejet.*

KOVOG, (kov-og) önh. m. *kovog-tam, —tál, —ott.* Gyakran vagy folyvást kovad.

KOVRÁGY, erdélyi falu Hunyad megy.; helyr. *Kovrágy-ra, —on, —ról.*

KOZÁK, Oroszország déli és keleti tájékain honos néptörzsekből való, mely törzsek, mivel a határokat védik, némely előjogokkal birnak. Az orosz nyelvben *kozák* vagy *kazák* jelent láncsás katonát és napszámost, a lengyel nyelvben kecskepásztort is, a törökben pedig, különösebben a tatárban *kazák* am. kalandozó, könnyü fegyveres.

KOZÁR, (1) fn. tt. *kozár-t*, tb. *—ok.* 1) Régiesen és idegen nyelvek után írva : *Khozár.* A magyar történelemben előforduló népség neve, melyről Konstantin császár azt írja, hogy midőn a magyarok még Etelközben tartózkodnak vala, a szövetséges kozárok közt polgárháború ütött ki, minek következtében e nép egyik felekezete tetemes vérontás után legyőzetett, az életben maradtak pedig Etelközbe menekültek, hol a magyarokkal barátságra lépvén, *kabarok*-nak (azaz több történészeink szerént : *kóborok*-nak) neveztettek, (a sínai iróknál Deguignes szerént a khozár név : *kósza*, tehát úgy látszik, hogy ‚kozár' is csak ‚kósza' származéka). A kozár-kabarokról Konstantin azt mondja, hogy saját szójárásaik szerént beszéltek, de a magyarok másik nyelvét is beszélték, azaz amazok nyelve csak egyik (palócz) szójárása vala a magyar nyelvnek. Ugyaninnen származott, hihetőleg azok (Névtelen jegyző szerént: kunok) letelepüléséről 2) több helység neve is, ú. m. a Mátra mellékén : *Kozárd*, és Baranyában : *Nagy-, Kis-* és *Rácz-Kozár.* L. itt alább. V. ö. KÚN.

KOZÁR, (2), RÁCZ—, mváros, KIS—, NAGY—, faluk Baranya m., puszta Vas m.; helyr. *Kozár-ra, —on, —ról.*

KOZÁRD, falu Nográd m., puszta Szathmár m.; helyr. *Kozárd-ra, —on, ról.*

KOZÁRVÁR, erdélyi falu B.-Szolnok m.; helyr. *—vár-ra, —on, —ról.*

—KOZIK, ösz. igeképző, l. —KÉZIK.

KOZLA, falu Kővár vidékén; helyr. *Kozlá-ra, —n, —ról.*

KOZMA, (1), (koz-ma v. kosz-ma) fn. tt. *kozmát.* 1) Tulajdonkép azon koszféle folt az ételen, mely az által támad, ha a füst igen meglepi, vagy a tüzes edénytől megpörkölődik, mely esetben kellemetlen kesernyés ízt kap, s ez szintén kozmának mondatik. Maga a jelentett dolog természete mutatja, hogy e szó erdetileg *koszma* a *kosz* gyöktől, t. i. az *sz* és *z* mint legközelebbi rokonok gyakorta fölcseréltetnek, különösen *m* előtt a keményebb *sz* lágyabb *z*-vé változik, mint *csizma* (am. csiszma) szóban is. 2) Férfi kn. Cosmas. *Kozma és Demjén vértanúk.*

KOZMA, (2), faluk Fehér és Zemplén, puszta Somogy m; helyr. *Kozmá-ra, —n, —ról.*

KOZMADOMBJA, faluk Szala és Vas m. helyr. *—dombjá-ra, —n, —ról.*

KOZMAFA, falu Vas m.; helyr. *—fá-ra, —n, —ról.*

KOZMAFALVA, puszta Bihar m.; helyr. *—falvá-ra, —n, —ról.*

KOZMÁND, puszta Tolna m.; helyr. *Kozmándra, —on, —ról.*

KOZMÁS, (1), (koz-ma-as) mn. tt. *kozmás-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Mondjuk ételről, melyet a kozma megfogott, s e miatt kellemetlen, kesernyés ízü. *Kozmás kása, káposzta.* V. ö. KOZMA.

KOZMÁS, (2), erdélyi falu Csík székben; helyr. *Kozmásra, —on, —ról.*

KOZMÁSÍT, KOZMÁSIT, (koz-ma-as-ít) áth. m. *kozmásít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*, par. *—s.* Az ételt kozmássá teszi. V. ö. KOZMÁS.

KOZMÁSÍTÁS, KOZMÁSITÁS, (koz-ma-as-ítás) fn. tt. *kozmásítás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Kozmássá tevés.

KOZMÁSODÁS, (koz-ma-as-od-ás) fn. tt. *kozmásodás-t* tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Kozmássá levés.

KOZMÁSODIK, (koz-ma-as-od-ik) k. m. *kozmásod-tam, —tál, —ott.* Ételről mondják, midőn a tüzes edénytől megpörkölődve, vagy a füsttől lepve kellemetlen ízt kap.

KOZMATELKE, erdélyi falu Kolos m.; helyr. *—telké-re, —n, —ről.*

KOZOLLYA, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. *Kozollyá-ra, —n, —ról.*

KOZSÓK, l. KOSOG.

KOZSU, (kozs-u) fn. tt. *kozsut.* Mándy P. szerént am. bunda, köcze, ködmön; tehát egyezik *kozsók* v. *kosog* szóval; l. ezt.

KOZTÁN, falu Sáros m.; helyr. *Koztán-ba, —ban, —ból.*

KÖ, gyökeleme *köb, köcs, kög, köl, kör, köt, köny, köp*(ed), *köv*(ér) stb. gyököknek, illetőleg szóknak s jelent valami kerekdedet, gömbölyüt, tömöttet; v. ö. KO.

KŐ, fn. tt. *köv-et*, harm. szr. *—e.* Általán mássalhangzóval kezdődő ragok előtt *kő*, a hangzók előtt *köv*, mint: *kőnek, kőtől, köre, köről, köbe, köhöz* stb. ellenben: *kövem, köved, köve, köves, kövecs, kövez, kövül, kövi.* Az *é* és hasonlító *ül* ragokat kétféleképp veszi föl. *kőé* v. *kövé*, *kőül* v. *kövül.* Rokonok hozzá a sínai *kia* (quidam lapis pretiosus), *keu* (lapis gemmae inferior), *kiái* (quidam lapis niger; sceptrum quoddam lapideum), *kueu* (lapis gemmae similis), a finn nemzetségi: *kiwi, käw, kew, kü, ku, kow, keu, koch*; a nyúgoti kaukázi *kau, kauch*, és a szláv *kamen.* A magyarban is módositva *kü* v. *kü*, mint *Ös-kü*, falu Veszprém megyében. Nevét vagy azon kemény tompa hangtól vette, melylyel az ütést viszonozza, vagy benne mindkét hangnak saját értelme egyesül, minthogy a *k* hajlót, görbét, az *ő* hang pedig sűrüen összeszorult tömeget jelent, mint a *köt, töm, tömör, több* stb. szókban. 1) Szilárd, kemény ásvány, mely pöröly által nem lapitható, vagy nyújtható, hanem kisebb-nagyobb darabokra törhető, és porrá zúzható. Nemei és fajai különfélék a) alkotó anyagjára nézve: *agyagkő, mészkő, homokkő, márványkő, kovakő* stb. b) értékére nézve: *drágakő, agátkő, opálkő, rubintkő* stb. c) alakjára nézve: *csillámló, csepegő, cser-, hasadó, kigyó, likacsos, szurokkő* stb. *Követ ásni, fejteni, vágni, faragni. Valakit kővel dobálni. Amely kutyát éri a kő, az rivvan el.* (Km.). 2) Így neveztetnek némely másféle ásványok, és hozzájok hasonló testek, melyek alakjokra, vagy keménységökre nézve olyanok mint a kő, pl. *borkő, büdöskő, egérkő, etetőkő, gáliczkő, pokolkő* stb. A *mennykő* csak képzelet tárgya, egyébiránt a nép véleménye szerént egy fekete szinü, tojásdad, nagy kavics (légkő). 3) Mennyiben használtatik, s különféle czélokra fordittatik: *beretvakő, fénkő, kaszakő, köszörükő, malomkő, tüzkő, káposztáskő, határkő, szegletkő, koporsókő, emlékkő, sirkő.* Több helyek, különösen várak neveztetnek róla: *Csókakő, Tarkő, Öskü. Odvaskő, Kerteskő;* határpontok, melyek a bakonybéli apátságot alapító Sz. István oklevelében is emlittetnek, *Hajnácskő, Kékkő, Fehérkő, Vöröskő* stb. 4) Átv. ért. a nehézségnek vagy keménységnek képes kifejezése. *Nagy kő nyomja a szivemet. Mintha kő esett volna le keblemről. Olyan nehéz mint a kő. Kő szivvel birni. Oly kemény kenyér, mint a kő.* Átv. értelemben: *Nagy követ mozgatni* am. nagy dolgokat forgatni elméjében. *Minden követ megmozdítni*, am. mindent mozgásba hozni. *Nagy követ vetett* v. *dobott a kútba* am. nehéz dologba fogott. *Köt kövön nem hagyni*, am. valamely épületen vagy városon stb. mindent szétrombolni. *Együttfúni a követ*, am. egy húron pendülni. *Mely követ sokszor hengergetnek, meg nem mohosodik.* (Km.). *Nagy kő esett le a szivemről*, am. nagy gondtól vagy bánattól szabadúltam. *Könnyü a lágy követ faragni.* (Km.). E bámuló mondatokban, *mi a kő? hol a köben jársz?* a mennykövet kell érteni. Szintén: *üsse meg a kő*, am. mennykő.

KŐÁGYU, (kő-ágyu) ösz. fn. Ágyu, melyből kő golyókat szoktak lődözni.

KŐALJA, falu Bihar m.; helyr. *Kőaljá-ra, —n, —ról.*

KŐÁROS, KŐÁRUS, (kő-árus) ösz. fn. Általán aki kövekkel kereskedik, pl. aki márványbányákat tart, épületköveket stb. fejtet. Különösen, ki drágakövekkel üzérkedik.

KÖB, fn. tt. *köb-öt*, harm. szr. *—e* v. *—je.* Általán jelent öblös, gömbölyü vagy tömör alaku valamit, melyből *köböl* és *köpczös* (köbczös) erednek. Ide tartoznak a *köpöly, köpü, köpücze, köpülő* szintén öblöset, gömbölyüt jelentő szók. Mintegy lelke e szónak a gömbölyüt v. tömöttet jelentő *ö.* V. ö. Ö. A törökben *kab* am. edény (vase, vaisseau. Hindoglu). A *köb* mint önálló szó, ujabb korban jött ismét divatba, s mértani ért. jelent oly testet, mely hat hasonló nagyságu lap közé szorítva nyolcz egyenlő szöget képez. Megfelel neki a hellén-latin *cubus.* V. ö. KOCZKA. A ‚köb' ezen értelemben véve nem gömbölyü test, sőt igen is szögletes, de ez szintén helyes és eredeti jelentése, melyre részént az adott alkalmat, hogy a latin *cubus* gyökéhez hasonló, részént

mivel a mértani köb is akármint *forgassuk*, mindig hasonló tömör alakban tünik elé.

KŐBÁB, (kő-báb) ösz. fn. Köből vagy kőben faragott kép, köszobor, mely némely régi iratokban jön elé, s melyet némelyek hibásan *kőláb*-nak olvasnak.

„Ezt megmondván így tetete (tétete)
Hogy kőbábat szereztete,
Az piaczon felállatá,
És istennek hivattatá.
Lén mindennek paranesolat,
És nagy szörnyü halál alatt,
Hogy ki mint jobban tudnája,
Az kőbábat imádnája.“

Katalin verses legendája. (Toldy F. kiadása. 11. l.).

KŐBAJ, (kő-baj) ösz. fn. l. FÖVÉNYBAJ.

KŐBÁLVÁNY, (kő-bálvány) l. KŐBÁB.

KŐBALZAM *v.* —BALZSAM, (kő-balzam v. —balzsam) ösz. fn. A fehér ásványolajok legfinomabb faja, mely minden nedvek és szeszek fölött úszkál, s igen gyulékony. (Naphta).

KŐBÁNYA, (1), (kő-bánya) ösz. fn. Bánya, melyből köveket ásnak, fejtenek. V. ö. BÁNYA.

KŐBÁNYA, (2), falu Moson, puszta Gömör m., szőlőhegy és kőfejtési hely, lakásokkal Pest határában, helyr. *Kőbányá-ra*, —*n*, —*ról*.

KÖBCZÖS, (köb-ez-ös, kiejtve: köpczös) mn. tt. *köbczös-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Gyöke a gömbölyüt és tömört jelentő *köb*, melyből *öcz* képzővel lett *köböcz*, mint *gömb gömböcz*, *gombó gombócz*, melyekben az *öcz ocz* nem kicsinyező értelmü, hanem a minőséget jelentő *ös os*, *ösz osz* képzők módosulata; köbczös t. i. jelent oly embert, ki aránylag zömök, vaskos, tömött, izmos testtel bir. *Köbczös legény*, *leány*. A törökben *kaba* am. vaskos; nagy; durva (gros; grand; grossier). Egyébiránt a kiejtés szokottabban *köpczös*, minthogy a folytonos kimondásban a kemény *cz* előtt a szelid *b* is kemény *p*-vé változik, amiért rendesen így is irják; így ‚lábtó‘ szóban az általános kiejtés *b* helyett *p*-t hallat: *láptó*, hasonló okból.

KÖBLÁB, (köb-láb) ösz. fn. Mérték, illetőleg test, mely széltében, hosszában és magasságában (v. mélységében) véve egy lábnyi.

KÖBLÁBNYI, (köb-lábnyi) ösz. mn. Minek nagysága, illetőleg terimője egy köblábat foglal magában. *Köblábnyi ködarab.*

KÖBLÉNY, falu Baranya m.; helyr. *Köblény-be*, —*ben*, —*ből*.

KÖBLÉR, falu Ung m.; helyr. *Köblér-re*, —*én*, —*ről*.

KÖBLÖS, (köb-öl-ös) mn. tt. *köblös-t* v. —*et*, tb. —*ek*. 1) Amibe egy köbölnyi valami bele fér. *Köblös zsák*. *Köblös föld*, melybe rendesen egy köbölnyi magot szokás vetni, egy hold. (A székelyeknél Csey Elek szerént félhold is). *Köblös kosár*, *szapuló*. V. ö. KÖBÖL. 1) A székelyeknél gomba neme, mely gabona közt terem, akkora, mint egy nagy egér füle, némelykor teli apró maggal, mely elein veres, később megbarnúl. Az aratók abból jövendölik meg a gabona ereszlőségit, ha t. i. sok mag vagy kevés van benne. (Kriza J.).

KÖBMÉRTÉK, (köb-mérték) ösz. fn. Mértani ért. mérték, melynél fogva valamely testnek mennyiségét köb szerént határozzák meg. *Az elhordandó földet vagy köveket köbmérték szerént osztani ki az illető fuvarosok között.*

KŐBOGYÓFA, (kő-bogyó-fa) ösz. fn. A nyolczhímesek seregébe, és egyanyások rendébe tartozó növénynem; nős virágának csészéje négyfogu, bokrétája bögreforma; bogyója nagy, a nagy csészében, nyolcz kőmaggal. Innen a neve. (Diospyros).

KÖBÖK, (köb-ök) mn. tt. *köbök-öt*. Köb nagyságu (cubicus). *Köbök öl*, *köbök láb*, *köbök hüvelyk*.

KÖBÖL, (1), (köb-öl) fn. tt. *köböl-t* v. *köbl-öt*, tb. *köbl-ök*, harm. szr. *köbl-e*. Az úgynevezett hangugratók közé tartozik. Széles ért. dongákból gömbölyüen alakított, vagy kivájt faderékból csinált edény, pl. milyet kútfalul használnak. Innen vették nevöket több megyében a ‚Köbölkút‘ nevü falvak. Rokona a latin *cubulus*, és a német *Kübel*. V. ö. KÖB. Szorosb ért. bizonyos száraz árúk, ú. m. gabona, gubacs, dió, mész stb. ürmértéke, mely jelenben nem oly ingadozó jelentésü, mint a *mérő*, *szapu* és *kila*; hanem rendszerént am. két pozsonyi mérő, legalább a Tisza vidékén soha sem használják más értelemben. *Ötven köböl meszet égetni. Száz köböl búzát elvetni. Hogy köble a rozsnak, árpának?* Régente folyadékmérőt is jelentett. „Itt pegig (pegyig) az bort kilemben (különben) nem adják öt köblénél, az köblét tudja k(egyelmed) hogy tizenhat pintet teszen.“ (azaz félakót). (Levél 1553-ból). „Negyed napja hogy . . . . en boromat adtam oda korcsomára uram jobbágyának . . . hatvan pénzen adtam köblit.“ (Levél 1557-ből; mindkettő Szalay Á. 400 m. l. gyüjteményében). De ugyan e korban száraz mérték is: „Továbbá az száz köböl zabot elküldtem.“ (Ugyanott 1557-diki levél).

KÖB-ÖL, (2), ösz. fn. az első szám alattitól megkülönböztetés végett kötjellel irják. Am. köbök öl, melynek t. i. széle, hossza, magassága (vagy mélysége) mindenütt egy ölet teszen.

KÖBÖLKE, (köb-öl-ke) kics. fn. tt. *köbölkét*. Gombafaj, melynek kalapja pohár- vagy kupaformáju, s öblében lencseféle apró termések nőnek. (Cyathus).

KÖBÖLKÚT, faluk Bihar és Esztergam m., erdélyi falu Kolos m.; helyr. *Köbölkút-ra*, —*on*, —*ról*.

KÖBÖS, (köb-ös) mn. tt. *köbös-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Köbalaku, köböt képező. *Köbös koczka*. *Köbös kövekkel kirakott járda*. A számtanban maga magával kétszer szorozott: *köbös szám*, pl. $3 \times 3 \times 3 = 27$; s a huszonhetes számnak a 3, köbös gyöke.

KÖBTARTALOM, (köb-tartalom) ösz. fn. Azon mennyiség, mely köbmérték szerént számítva bizo-

nyos tért betölt. *Ezen falnak köbtartalma ezer köbláb.* V. ö. KÖB.

KÖBUJJ, (köb-ujj) ösz. fn. Mérték, s ennek megfelelő test, melynek széle, hossza és magassága v. mélysége egy ujjnyi.

KÖCS, elvont gyöke *köcsög* és *köcsöge* szóknak, rokon *csücs* (törökül : *üds)* gyökkel. Lásd a származékokat.

KŐCSATORNA, (kő-csatorna) ösz. fn. Kőből vésett vagy faragott csatorna V. ö. CSATORNA.

KŐCSÉPP, (kő-csépp) ösz. fn. A törökbuzához, (kukoriczához, tengerihez) hasonló növényfaj magvai Keletindiában, melyek némileg megkövült vizcseppekhez hasonlók. (Coix lacrima).

KÖCSK, KIS — NAGY— faluk Vas m.; helyr. *Köcsk-re, —ön, —ről.*

KÖCSÖG, (köcs-ög) fn. tt. *köcsög-öt,* harm. szr. *—e* v. *—je.* Ha e három szót, *köcsög, köcsöge* és *kücsög* (szaruforma fejék az úri lovakon) összehasonlítjuk; azon rokonságot találjuk köztök, hogy mindenik kihegyesedő, csúcsosodó valamit jelent; ennél fogva a *köcs* gyökben különösebben az *ö* szűkké szorult, és csúcsos valamit jelent, mint maga az összecsücsörödött száj. ‚Köcsög' jelent tejes fazekat, de olyat, melynek alsó öble tág, a nyaka és szája pedig hosszukásan és szűken kinyúlik. Néhutt : *bögyöke.* Innen a hegyes tetejü kalapokat, milyeneket Nagyszombat vidékén viselnek, köcsögkalapoknak nevezik a szomszéd magyarok. Máskép : *kécség, tejes fazék.*

KÖCSÖGE, (köcs-ög-e) fn. tt. *köcsögét.* Magyarországban ismeretes, kivált a Tiszában nagy bőségben szaporodó halfaj, azok neméből, melyeknek ninesenek szálkáik, hanem porczogóik. Ikrája is, mint a vizáé és toké, nagyon kapós. Hegyes tőr gyanánt kiálló vagy csücsörödő orra első pillanatra szembetünő. Máskép : *kécsége.* V. ö. KÖCSÖG.

KÖCSÖGÉS, (köcs-ög-e-es) mn. tt. *köcsögés-t* v. *—et,* tb. *—ek.* Köcsögékkel bővelkedő. *Köcsögés Tisza, Szamos.* „A köcsögés Szamos viznek lementében, lakásom van nekem a Nagy Peleskében." (Peleskei Notárius. Gr. Gvadányi Józseftől.)

KÖCSÖGÖS, (köcs-ög-ös) mn. tt. *köcsögös t* v. *—et,* tb. *—ek.* Köcsögnek való. *Köcsögös karó, oszlop.* Köcsög alakú. *Köcsögös kalap,* magas tetejü kalap.

KÖCSÖK, l. KÖCSÖG.

KÖCZÖLE, (köcz-öl-e v. köt-öl-e) fn. tt. *köczölét.* Általán holmi könnyü ruhaféle, melyet a nők csak úgy futtában, pongyolán felkötnek, pl. melylyel a mezőn levők fejöket bekötik, vagy melyet elejökbe kötnek. Gyöke a meglágyított *köt*, s am *kötöle,* az az kötölő, az elavult *kötöl* igétől.

KÖCZÖLYE, l. KÖCZÖLE.

KÖD, fn. tt. *köd-öt,* harm. szr. *—e* v. *—je.* Vizenyős, a hűs vagy hideg levegő által sürűvé tett, s ennél fogva látható gőztest a föld színéhez közel, mely a levegőt többé-kevésbbé homályossá teszi, s ha magasra száll, *felhő* a neve. *Sürü, vastag, sötét, nehéz köd. Ereszkedik, megszáll, felszáll, ritkúl a köd. Leesik a köd, jó idő lesz. A sürü ködben eltévedni. Őszi, tavaszi ködök.* A Bécsi codexben felhő (nubes). „Úrnak villámati és ködi." Dániel III. fejezet. „A ködök, kiknek mikor parancsoltatandik Istentől, ménd ez világot bejárni megtökéllik." Baruth. Átv. ért. homály, mely bizonyos szembajokban lebegni látszik a néző előtt. *Köd lepi szemeimet, nem láthatok.*

„Hiú fényt ködbe vont szemünk nem lát."
Kisfaludy K.

Ezen szó rokon közelebbről *göz* szóval (l. ezt), de rokon *sürü, tömött* s több oly szókkal is, melyekben az *ö* mint lényeges hang az illető test részeinek *tömött, tömör* tulajdonságát fejezi ki. Egyezik vele a török *kos* v. *koku.*

—KÖD, ösz. igeképző *(ög* és *öd* képzőkből), pl. *röpköd.* V. ö. —KÉD.

KŐD, falu Közép Szolnok m.; helyr. *Kőd-re, —ön, —ről.*

KÖDDARAVIRÁG, (köd-dara-virág) ösz. fn. A daravirágok neme alá tartozó növényfaj; tőkocsányai ágatlanok, leveletlenek, levelei hosszudad hegyesek, szirmai kétágúk, fejérek. Máskép a köznépnél : *füstvirág, korpavirág, ködvirág.* (Draba verna). V. ö. DARAVIRÁG.

—KÖDIK, ösz. igeképző, pl. *őrködik, gyűlölködik, erőködik, dühösködik, gyönyörködik, szükölködik, élösködik, költözködik, szörnyülködik, öltözködik, ördöngösködik* stb. V. ö. —KÉDIK.

—KŐDIK, ösz. igeképző, csak a *—ködik* módosúlata : *veszködik, leskődik.*

KÖDLIK, (köd-öl-ik) k. m. *ködl-ött,* htn. *—eni.* Ködösnek látszik, ködben mutatkozik; köd borítja vagy burkolja be. *Ködlenek a hegyek, eső lesz.* Átv. ért. is :

„De ködlik keblemben még a titkos bánat,
Melyből majd fekete, nehéz felleg támad."
Tompa Mihály.

KÖDMEN, KÖDMENY, KÖDMÖN, fn. tt. *ködmen-t* v. *ködmön-t,* tb. *—ek* v. *ködmön-ök,* harm. szr. *—e* v. *—je.* Csávált juhbőrből készitett öltöny, mely a bundától, gubától abban különbözik, hogy szorosan a testhez van szabva, majd kurta, majd hosszu kabátformára, s gombokkal vagy kapcsokkal bekötve szokták viselni. *Kurta ködmön. Hosszu ködmön. Férfi, női ködmön. Szirmos, tulipános, hímzett ködmön Hejje hujja, ködmön újja.* Eredetére nézve gyöke *köt,* s az egész am *kötme;* kitűnik ez kétségtelenül a Tatrosi codexből is, hol ‚ködmeny' övet jelent : „És ködmenyruha (zona pellicea) vala ő forcsoka környől." Pesti Gábornál : *bewr ew* (bőr öv), Erdősinél *bűr ővecző* (bűr övedző); ma is oly téli (belül szőrös), melegruha, néhutt : *ujjas bunda,* melyet rendszerént bekötve, fel-

öltve viselnek. V. ö. KOSOG. Az *n* csak kifejlett hangnak látszik, mint a *foszlán*, (könnyü foszló ruha) am. *foszla* v. *foszló*; *orrnán* (gallér, mintegy orma a többi öltönynek) *orma*; *kurtán* (rövid öltöny) *kurta*. Ily módon alakulhattak, a *gucsma*, *kucsma*, a gömbölyüt jelentő *gucs*, *kucs* gyöktől; *csizma*, azaz csiszolt fényes bőrből, ú. m. kordoványbol, szattyánból készített lábbeli. Mind ezek eredetileg melléknevek voltak, melyek a ruházat különféle tulajdonságait határozták meg. Ide tartoznak: *bunda*, *suba*, *csuha*, *guba*, *gatya*.

KÖDMENÉS, KÖDMÖNÖS, (ködmen-ös) mn. tt. *ködmenés-t* v. *—ét*, tb. *—ek*. Ködmönben járó, ködmönt viselő. *Ködmönös parasztok. Czifra ködmönös legények, leányok.*

KÖDMENKE, KÖDMÖNKE, (ködmen-ke) kics. fn. tt. *ködmenkét*. Gyermeknek való kis ködmen.

KÖDMÖN, KÖDMÖNY, l. KÖDMEN.

KÖDMÖNÖS, erdélyi falu B.-Szolnok m.; helyr. *Ködmönös-re*, *—ön*, *—ről*.

KÖDMÖNTELEN, (ködmön-te-len) mn. tt. *ködmöntelen-t*, tb. *—ek*. Kinek ködmene nincsen, ki ködment viselni nem szokott.

KÖDMÜKÖCS, (köd-müköcs) ösz. fn. A müköcs egyik faja; esészéi a virágnál rövidebbek; levelei szálasak, épélük; kocsányi a gallérnál sokkal hosszabbak. (Androsace lactea). Különbözik a *müköcs daravirág*. (Draba androsacea).

KÖDÖK, l. KÖLDÖK.

KÖDÖL, (köd-öl) önh. m. *ködölt*. Ködöt ereszt. *Ködöl a hegy*. V. ö. KÖDLIK.

KÖDÖS, (köd-ös) mn. tt. *ködös-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Mondjuk térről és időről, melyben köd van. *Ködös völgyek, tómellékek. Ködös reggel, nap, éjszaka. Ködös tengeri szigetek. Ködös ősz, tavasz*. V. ö. KÖD.

KÖDÖSEN, (köd-ös-en) ih. Ködös állapotban. *Ködösen jelent meg a reggel*.

KÖDÖSÖDIK, (köd-ös-öd-ik) k. m. *ködösödtem*, *—tél*, *—ött*. Ködössé lesz, köd terjedez rajta vagy benne. *Ködösödik a völgy, a tó, folyó, tenger vidéke. Ködösödik az idő*.

KÖDSIPKA, (köd-sipka) ösz. fn. A babonás középkorban, büvös sipka, melyet ha valaki fejére tön, köd lepte őt körül, s láthatatlanná lett.

KÖDVIRÁG, (köd-virág) ösz. fn. L. 1) KÖDDARAVIRÁG. 2) KÖDMÜKÖCS.

KŐEDÉNY, (kő-edény) ösz. fn. Általán agyagból alakított, s tüz által kőkeménynyé égetett edény; különösen 1) Kékesszürke agyagból való, mely minden egyébféle edényeknél keményebb. 2) Fínom fehér agyagból való, melynek fölszine üvegmázos, és a porczellánhoz hasonló. (Fayence).

KŐEMELŐ, (kő-emelő) ösz. fn. Eszköz, vagyis gép, melylyel nagy köveket magasra emelnek és húznak.

KŐEMLÉK, (kő-emlék) ösz. fn. Kőből emelt vagy faragott emlékjel

KŐEMLÉKI, (kő-emléki) ösz. mn. Kőemlékre vonatkozó, kőemléket illető. *Kőemléki irály*, olyan irály, mely kőemlékeken szokott használtatni. V. ö. KŐIRÁLY.

KŐENYV, (kő-enyv) ösz. fn. 1) Enyvnemü ragasz, melylyel köveket ragasztanak öszve. 2) Enyv, melyet oly keménynyé tesznek, mint a kő.

KŐÉR, (kő-ér) ösz. fn. 1) Vonal, melyet a föld gyomrában, hegyekben, bányákban egymással öszvekötött kövek képeznek. 2) Érforma vonalak, huzások bizonyos kövekben, pl. a márványokban.

KŐESŐ, (kő-eső), l. JÉGESŐ.

KŐÉVŐ, (kő-évő) ösz. fn. Csigafaj a két indiai és középtengerben, mely a kősziklákba fúrja magát. (Mytilus lithophagus).

KŐFA, (kő-fa) ösz. fn. Gyarmathi S. az ébenfát nevezi így. V. ö. ÉBEN.

KŐFAL, (kő-fal) ösz. fn. Kövekből rakott fal, vagy melyet kősziklából vágtak ki, mint bizonyos térnek szélét vagy kerítését, pl. a kősziklába vágott pinczének falai. *Kőfal ormózatja, párkánya, övezete, hevedere*. Átv. ért. erős védelem, oltalom. *Isten a mi kőfalunk*.

KŐFALI, (kő-fali) ösz. mn. Kőfalhoz tartozó, arra vonatkozó. *Kőfali védelem*. Kőfalon termő, tenyésző, tartózkodó. *Kőfali ruta* v. *kőruta*, a bordalapok neméhez tartozó növényfaj, mely kősziklák és régi kőfalak hasadékiban terem. *Kőfali fecske*.

KŐFALU, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. *Kőfalu-ba*, *—ban*, *—ból*.

KŐFALVA, falu Bihar m.; helyr. *Kőfalvá-ra*, *—n*, *—ról*.

KŐFARAGÓ, (kő-faragó) ösz. fn. Kézmives, ki kődarabokat különféle czélra vés, farag, idomít, pl. emlékköveket, sirköveket, kereszteket, egyszerü szobrokat stb. Oly mesterség, melynek több fokozatai lévén, a képfaragáshoz közeledik.

KŐFARKA, erdélyi falu Belső Szolnok m.; helyr. *Kőfarká-ra*, *—n*, *—ról*.

KŐFAZÉK, (kő-fazék) ösz. fn. Fazék, kőkeménynyé égetett agyagból.

KŐFEJTÉS, (kő-fejtés) ösz. fn. Kőbányai munka, melynél fogva a nagy kőtömegeket lőpor által fölvettetik, s darabokra szakgatják, vagy a rétegeseket bizonyos vaseszközök segitségével kiássák.

KŐFEJTŐ, (kő-fejtő) ösz. fn. Kőbányai munkás, ki kőfejtéssel foglalkodik. V. ö. KŐFEJTÉS. Mint melléknév jelent oly valamit, amivel a köveket fejtik. *Kőfejtő vasrudak, kapacsok*.

KŐFELIRAT, (kő-fel-irat) ösz. fn. Felirat, valamely kőemléken.

KŐFENÉK, (kő-fenék) ösz. fn. Általán fenék, mely kövekből áll. *A tengernek, pataknak kőfeneke. Némely szántóföldek kőfeneke*. A földekre, rétekre, szőlőkre vonatkozólag némely tájakon: *kőpad*.

KŐFÉSZÉK, (kő-fészék) ösz. fn. Azon alapzat, illetőleg hely, melybe be van szorítva az alsó őrlőkő a malomban.

KŐFINY, fn. tt. *kőfiny-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Őrségi szó Vas vármegyében jelent kelést, kinövést, és pörsedéket a bőrön. Úgy látszik, nem egyéb, mint a palóczosan átalakult, vagy inkább hibás szokás által elrontott *kelevény*, melyből lett *kölvény*, *kölfíny*, *keöfiny*, *kőfíny*. E vidéki lakosok, a többi magyaroktól elszigetelve levén, több más szót is saját eredetiségökben használnak.

KŐFOGÓ, (kő-fogó) ösz. fn. Építők csavaros eszköze vasból, melylyel a nagyobb kődarabokat magasra húzzák.

KŐFORRÁS, puszta Nógrád m.; helyr. *Kőforrás-ra*, —*on*, —*ról*.

KŐFURÓ, (kő-furó) ösz. fn. 1) Személy, ki kövekbe lyukakat fúr. 2) Eszköz vasból, melynek több hegye van, s némileg a vésühöz hasonló; ezt a kőfaragó kis kalapácscsal veregeti, hogy a kövön lyukakat üssön. 3) Csigafaj, mely a kövekbe és sziklákba befúrja magát, máskép: *kővevő*.

KŐFURÓCSIGA, (kő-furó-csiga) ösz. fn. l. KŐFURÓ. 3).

KŐFURÓTERGÉLYE, (kő-furó-tergélye) ösz. fn. A kőfurócsigák neme alá tartozó puhány, mely fonalforma hernyóhoz hasonló, s a sziklák üregeiben lakik. (Terebella lapidaria).

KŐFÜRÉSZ, (kő-fürész) ösz. fn. Ívesen meghajlott, fogatlan, de éles pengéjű fürész, melylyel a kőfejtők és kőfaragók a köveket hasogatják.

KÖG, fn. tt. *kög-öt*, harm. szr. —*e* v. —*je*. Molnár A. és Calepinus szótárában am. a latin *circus*, *circulus*, s Lippainál: kerekudvar. Egyezik vele a héber *khug* (חוג, am. circulus, orbis). Eredetére nézve azon *kö*, *gö*, *kü*, *gü* gyökelemü szók nemzetségébe sorozható, melyek kerekdedséget, gömbölyüséget jelentenek. Újabb időben egy-két iró a kör középpontja (centrum) értelemben kezdé használni.

KŐGÁT, (kő-gát) ösz. fn. Kövekből rakott, emelt gát, bizonyos külerő elháritására vagy akadályozására. *Az árvizek ellen kögátakat épiteni. Kögáttal akadályozni a part beomlását.*

KŐGOMBA, (kő-gomba) ösz. fn. A tinóruak neméhez tartozó gombafaj, mely erdőkben tenyészik, s némely fajtái ehetők, mások mérgesek.

KŐGYANTA, (kő-gyanta) ösz. fn. Száraz, törékeny és szurok feketeségü földi gyanta. V. ö. GYANTA.

KÖGYELÉM, l. KÉGYELÉM.

KÖGYÖS, l. KÉGYÉS. A székelyeknél azt is teszi: szép, szerény (Kriza J.).

KŐGYÜJTEMÉNY, (kő-gyüjtemény) ösz. fn. Gyüjtemény, bizonyos rendszer, és osztályozatok szerént összeállított kövekből. *Kögyüjtemény a magyarországi ásványokból.*

KÖH, puszta hang, egyszersmind fn. tt. *köhöt*. Jelenti azon hangot, mely a kehes ember torkán kinyomúl, valamint azon kórbajt is, melyből a köhögés ered. Egyébiránt mint önálló gyök szokottabb: *keh*; l. ezt. V. ö. KÖHÉCSEL.

KŐHAJÍTÁS v. —HAJITÁS, (kő-hajítás) ösz. fn. 1) Cselekvés, midőn valaki követ hajít valahová. 2) Azon messzeségi vonal, és ennek végpontja, melyre a jó dobó egy kis követ, kavicsot elhajítani képes. *Csak egy kőhajításnyira van innen.* Rokon hozzá, de nagyobb távolságot jelent a *puskalövés*.

KŐHAJTÓ, (kő-hajtó) ösz. mn. Ami a követ tovább forgatja, vagy saját tengelye körül mozgatja. *Kőhajtó korong a malomban. Köszörükőhajtó nyel vagy eszköz.*

KŐHALOM, (1), (kő-halom) ösz. fn. Halom, melyet rendesen vagy rendetlenül öszverakott vagy rakásra omlott kövek sokasága képez. *E hajdan fényes vár, most roppant kőhalom. Az épülő város utczáit kőhalmok lepik. Földindulás által kőhalommá omlott városok.*

KŐHALOM, (2), mváros Sopron m., erdélyi mváros Kőhalom székben; helyr. *Kőhalom-ra*, —*halmon*, —*halom-ról*.

KŐHÁNYÁS, puszta Fehér m.; helyr. *Kőhányásra*, —*on*, —*ról*.

KŐHASADÉK, (kő-hasadék) l. KŐNYILÁS.

KÖHÉCS, elvont törzsök, melyből *köhécsél*, *köhécselés* ered. Egyébiránt a *köh* gyöknek aprózást vagy gyakorlást jelentő származéka, és újabb időben főnév; (tt. *köhécsét*) am. apró, gyakori köh v. keh.

KÖHÉCSÉL, (köh-écs-él) önh. m. *köhécsél-t*. Aprózva, gyakran köhög. Vastaghangon: *kahicsol*, *kahácsol*. A törökben: *ökszür-mek* am. köhécsel-ni, köhögni; és *ökszürük*, am. köhögés.

KÖHÉCSÉLÉS, (köh-écs-él-és) fn. tt. *köhécselés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvőleg vagy szenvedőleg ejtett gyakori köhécs. *Szándékos köhécselléssel zavarni a csendet. Amint savanyút eszik vagy iszik, rájön a köhécselés.*

KŐHÉNGÉR, (kő-héngér) ösz. fn. Kőből faragott henger, pl. milyennel az utakat tömik, egyengetik.

KÖHENGET, (köh-en-g-et) önh. m. *köhengettem*, —*tél*, —*ett*. Egymás után többször köhent.

KÖHENT, (köh-en-t) önh. m. *köhent-ett*, htn. —*ni* v. —*eni*, par. —*s*. Egyes *köh* hangot ejt. *Nagyot köhenteni. Valakire köhenteni. A hazugságra köhenteni. Magát elköhenteni.* V. ö. KÖH.

KÖHENTÉS, (köh-en-t-és) fn. tt. *köhentés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Cselekvő vagy szenvedő állapot, midőn valaki köhent. *Köhentéssel jelt adni valakinek. Minden köhentésre véreset pökni.*

KŐHIDGYARMATH, falu Esztergom m.; helyr. —*gyarmath-ra*, —*on*, —*ról*.

KÖHINT, l. KÖHENT.

KÖHÖG, (köh-ög) önh. m. *köhög-tem*, —*tél*, —*ött*. A tüdőnek vagy légcsőnek kóros állapota miatt, vagy csupa utánzásból *köh köh* erőtetett hangokat taszít ki torkán. *Meghütés, nagy füst, tüdővész miatt köhögni. Köhög, mint a vén juh.* (Km.).

KŐHÖGÉS, (köh-ög-és) fn. tt. *köhögés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. A levegőnek erős kinyomulása a tüdőből, mely bizonyos *köh keh kah* torokhangon történik, különösen némely kóros állapotban, pl. midőn a légcsövet némi ingerlő nyálka lepi be. *Köhögést kapni, gyógyítani, elveszteni. Száraz, nyálkás köhögés.* Azon neme a köhögésnek, mely a toroknak némi ráspolásával történik: *hurut*, mely az illető bajos állapotnak nagyobb foka, pl. *szamárhurut.*

KŐHULLADÉK, (kő-hulladék) ösz. fn. Általán kisebb darabok, töredékek, morzsák, melyek a a kőtömegből valamely erőszakos ütés által elválnak, pl. midőn a követ fejtik, faragják, fürészelik, vésik stb. *Kőhulladékkal tölteni az utakat.*

KŐIRÁLY, (kő-irály) ösz. fn. Azon sajátságosan szabatos, rövid, tömött irásmód, melyhez különösen a rómaiak értettek, az emlékkövek, sirkövek, s más felirások körül, kőemléki irály. (Stylus lapidaris).

KŐIRAT, (kő-irat) ösz. fn. Általán irat, vagyis betűk, szók, mondatok, melyeket kőbe vésnek, metszenek, pl. emlékkövi, sirkövi, határkövi iratok. Különösen azon sajátságos huzások, melyek által a kőbe vésett betük jellemeztetnek. Különbözik: *kőirály.*

KŐIRÓ, (kő-iró) ösz. fn. Személy, ki kőlap kra betüket, szókat, mondatokat vés; különösen, ki ezt sajátságos mesterséggel és eszközökkel úgy teszi, hogy az alakított betüket vagy képeket sajtó által kilehessen nyomtatni.

KŐISMERŐ, (kő-ismerő) ösz. fn. Ásványtudós, ki különösen a kövek ismeretében jártas.

KÖK, elvont gyöke *kökény, kökörcsín* szóknak. V. ö. KÉK.

KŐKAGYLÓ, (kő-kagyló) ösz. fn. Kagylók neme, melyek a kövek repedékei, hasadékai, üregei között laknak.

KŐKAPU, puszta Nógrád m.; helyr. *Kőkapu-ra, —n, —ról.*

KŐKE, (kő-ke) kicsinző fn. tt. *kőkét.* Némely vidékeken am. kövecske.

KŐKEMÉNY, (kő-kemény) ösz. mn. Ami a maga nemében igen kemény, a kőhöz hasonló keménységü. *Kőkeménynyé fagyott föld.*

KŐKEMÉNYSÉGÜ, l. KŐKEMÉNY.

KÖKÉNY, (1), (kök-ény) fn. tt. *kökény-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. A csontármagu gyümölcsöt termő fák szilvanemőhez tartozó cserjefaj, *(kökény tövis*, prunus spinosa); ágai tövishegyük, levelei körkörös láncsásak, gyümölcse apró gömbölyü, felálló, melyet szintén kökénynek hívnak. *Egyik kökény, másik galagonya* (km.), azaz vad mindenik. V. ö. KÖKÉNYSZILVA és KÖKÉNYTÖVIS. A köznép *festő kökény* v. *hashajtó kökény*-nek nevezi a varjútövist is. E szónak eredete kétfélekép magyarázható. Ha azt veszszük tekintetbe, hogy az érett kökénybogyók kitünőleg hamvaskékek, úgy látszik, hogy gyöke rokon a *kék* (törökül: *gök*, egyik tatárszójárásban: *kök)* szóval, honnan a szép sötétkék szemet kökényszemnek mondjuk; ezen értelmezés szerint ide tartoznék a violakék szinü *kökörcsén* is. V. ö. KÖKÖRCSÉN és KÉK. Ha pedig a gyümölcsnek igen helyes gömbölyü alakjára nézünk, ez azt gyaníttatja velünk, hogy a gömbölyüt jelentő *kö gö* gyökü szók osztályába tartozik.

KÖKÉNY, (2), faluk Baranya és Sáros m.; helyr. *Kökény-be, —ben, —ből.*

KÖKÉNYBOKOR, (kökény-bokor) ösz. fn. Cserje, melyen úgynevezett kökény gyümölcs terem. V. ö. KÖKÉNY.

KÖKÉNYÉS, (1), (kök-ény-és) mn. tt. *kökényés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Kökényfákkal v. cserjékkel bővelkedő, benőtt. *Kökényes ligetek, mezők.*

KÖKÉNYÉS, (2), faluk Máramaros és Nógrád, puszták Somogy és Nógrád m., erdélyi falu Kolos m.; helyr. *Kökényés-re, —én, —ről.*

KÖKÉNYESD, l. KÖKÖNYESD.

KÖKÉNYFA, (kökény-fa) ösz. fn. l. KÖKÉNYBOKOR. *Kökényfába szilvát oltani.*

KÖKÉNYNEDV, (kökény-nedv) ösz. fn. A kökény nevü gyümölcsből kisajtólt igen fanyar nedv.

KÖKÉNYSZÉM, (kökény-szém) ösz. fn. Szép sötétkék szem, mely a hamvas kökényhez hasonló.

KÖKÉNYSZÉMÜ, (kökény-szémü) ösz. mn. Kinek a hamvas kökényhez hasonló kék szemei vannak. A népdalokban e jelző igen járja, mint a szemek legkedvesebb szine.

„Kocsmárosné gyújts világot,
Hej van-e kökényszemü lányod?"

„Mindenemet neked hagyom,
Kökényszemü szép galambom." stb.

KÖKÉNYSZILVA, (kökény-szilva) ösz. fn. A kerti gömbölyü szilvának legapróbb faja, mely a hosszu szilvánál előbb érik. Fája alacson, bimbóji leginkább kétviráguak, kocsánja finomul szőrösödő; ágacskái selymesek; levelei körkörösek; csontár gyümölcse golyóalakú, lefüggő; másképen: *közép szilva.* (Prunus insititia).

KÖKÉNYSZŐLŐ, (kökény-szőlő) ösz. fn. Szőlőfaj, melynek szemei szinre és nagyságra a kökényhez hasonlók.

KÖKÉNYTÖVIS, (kökény-tövis) ösz. fn. Így nevezik azon kökényeserjét, mely gyepükben, bozótokban, szántóföldek barázdáin terem; bimbóji egyviráguak, magánosak, vagy kettősek vagy hármasak, levelei körkörösek vagy széles láncsásak, csontár gyümölcse golyóalakú, felálló, fojtós (prunus spinosa); a köznép főkép ezt nevezi *kökény*-nek.

KÖKÉNYVIRÁG, (kökény-virág) ösz. fn. A kökényeserjének fehér virága, melyet némelyek vértisztító szerül használnak.

KÖKÉNYZUZMÓ, (kökény zuzmó) ösz. fn. A kökényeserje ágain teremni szokott zuzmó. V. ö. ZUZMÓ.

KŐKÉP, (kő-kép), l. KŐBÁB. „A vadász vivé ötet egy kőképhez, holott kifaragták vala, hogy az oroszlán fejét az ember lába alá nyomta volna.“ Pesti G. mesei. (Toldy F. kiadása).

KŐKÉRÉG, (kő-kérég) ösz. fn. Kőből levő burka valamely testnek, különösen, melynek héja megkövült.

KŐKERESŐ, (kő-kereső) ösz. fn. Sebészi eszköz, melyben a húgyhólyagban létező kőnek helyzetét kikutatják, máskép : *kőkutasz.*

KŐKERÍTÉS v. —KERITÉS, (kő-kerítés) ösz. fn. Egymásra halmozott vagy falba rakott kövekből álló kerítés. V. ö. KERÍTÉS.

KŐKÉS, (kő-kés) ösz. fn. Élesre köszörült kőből való kés.

KŐKESZI, falu Hont m.; helyr. *—keszi-be, —ben, —ből.*

KŐKORSÓ, (kő-korsó) ösz. fn. Agyagból kőkeménynyé égetett, és kőhöz hasonló külsejü, nehezebbféle tömegü korsó.

KÖKÖNYE, (kök-öny-e) fn. tt. *kökönyét.* Baranyai tájszó, am. kökény.

KÖKÖNYESD, falu Ugocsa m.; helyr. *Kökönyesd-re, —én, —ről.*

KÖKÖRCS, fn. tt. *kökörcs-öt.* Lásd : KÖKÖRCSÍN.

KÖKÖRCSÍN, KÖKÖRCSIN, (kök-ör-cs-ín) fn. tt. *kökörcsin-t,* tb. *—ék.* 1) Szélesb ért. a sokhímesek seregébe és sokanyások rendébe tartozó növénynem; csészéje nincs, bokrétája 5—9 szirmú, magva sok, szára tőkocsánforma, ágatlan. A virág alatt levélgalléra van, melyből a virág tovább nő, s a kocsán lesz gallérossá. Levelei füzöttek vagy hasgattak. (Anemone). 2) Különösen a nép előtt legismeretesebbek : a *leány-* v. *szederjes,* v. *fekete,* v. *lókökörcsin;* levelkéi sallangosak; szirmai egyenesek, violaszinüek; virága a leveleknél előbb buvik ki (A. pulsatilla); és a *mezei* v. *kisebb leánykökörcsin*, melynek szirmai kifordult hegyüek, kivül gyapjasak, szintelenek, belül violaszinüek. (A. pratensis). Valószinü, hogy nemi nevét a népnél ismertebb fajok violakék színétől vette, s e tekintetben rokon a *kökény* és *kék* szókhoz. V. ö. KÖKÉNY, KÉK.

KŐKŐS, erdélyi falu Sepsi székben; helyr. *Kőkös-re, —ön, —ről.*

KŐKÖSZÖRÜLŐ, (kő-köszörülő) ösz. fn. Személy, ki köveket simára, fényesre köszörül, vagy csiszol, különösen az ily mesterséget üző kézmíves.

KŐKULCS, (kő-kulcs) ösz. fn. Kőlábakon nyugvó rövid gerenda a malom ormosa, s köpadja alatt.

KŐKÚT, puszták Veszprém és Heves m.; helyr. *Kőkút-ra, —on, —ról.*

KŐKUTASZ, (kő-kutasz) ösz. fn. l. KŐKERESŐ.

KÖL, (1), elavult törzsök, melyből *köldök, köllöncz, kölödör,* és *kölü* gömbölyüt, illetőleg csomót, buczkót jelentő szók erednek. Gyökeleme *kö* azon nagy szónemzetséghez tartozik, melynek családjaiban a *ko kö, ku kü, go gö, gu gü* gyökelemek a gömbölyüség, kerekdedség fogalmát fejezik ki.

KÖL, (2), elavult ige, melynek csak múlt ideje van még divatban *költ*, pl. *Ezen levél folyó év első havában költ.* Megfelel a latin *datum, expeditum* szónak, s kizárólag csak irományokról, jelesen okleveleklről használtatik, midőn azt akarjuk meghatározni rólok, mily időben adattak ki, és boesáttattak azokhoz, kiket illetnek. Hangváltozattal am. a szokottabb *kel*, azaz megy, mozog, útnak ered. Amabból erednek : *köl-t, költözik, költség, költemény, kölcsön, kölcsönöz,* s valószinüleg : *köles* is. Ezeket l. saját rovataik alatt. Rokonságaira nézve l. KEL, (3).

KŐLÁB, (kő-láb) ösz. fn. 1) A malomkő padját tartó oszlop, vagy tönk. 2) Általában kőoszlop. Megkülönböztetendő a *kőbáb* szótól.

KŐLAP, (kő-lap) ösz. fn. Általán a kőnek azon oldala, mely lapot képez; különösen táblaformára alakított, vagy természeténél fogva lapos kő, milyenek a palakövek. *Kőlapra betüket vésni. Kőlappal bevont asztal.*

KÖLCS, (köl-cs) elvont vagy elavult törzsök, melyből *kölcsön, kölcsönöz, kölcsönözés, kölcsönös, kölcsönösség,* s *Kölcse, Kölcsén* helynevek erednek. Gyöke a menést jelentő *köl*, azaz *kel.* A *cs* oly képző, mint a *vakarcs, habarcs, kavarcs, tekercs* szókban, melyek szintén igékből lettek. V. ö. KÖL, (2).

KÖLCSE, falu Kővár vid. és Szathmár m.; helyr. *Kölcsé-re, —n, —ről.*

KÖLCSÉN, falu Bereg m.; helyr. *Kölcsén-be, —ben, —ből.*

KÖLCSÉR, puszta Bihar m.; helyr. *Kölcsér-re, —én, —ről.*

KÖLCSÖN, (1), (köl-cs-ön) Határozó, mely az adásvevés azon nemét jelenti, melynél fogva valamit úgy adunk másnak, hogy a vevő azt bizonyos időig használván, vagy saját valóságában, vagy hasonló minőségében ismét visszaadja, pl. midőn valakinek ruhát, szerszámot, bútort, könyvet adunk kölcsön, azt ismét visszakivánjuk; ha kenyeret, lisztet, zsirt kérünk kölcsön, azt ismét kenyerül, lisztül, zsirul térítjük vissza; aki pénzt vesz fel kölcsön, rendesen kötelezi magát, hogy hasonló pénznemben fizetendi vissza. *Kölcsön kérni, adni, venni. Ha ellenséget akarsz szerezni, legjobb kölcsön adni.* (Km.). Itt az *ön* (on én) határozói képző jelenti az árt, melyen valamit adunk vagy veszünk, pl. *Ingyen kapni valamit*, am. *incsen*, azaz semmin. V. ö. INCS. *Pénzen venni kenyeret*, am. pénzt adni érte. *Aranyon, ezüstön adni valamit*, am. aranyat, ezüstöt venni érte. Ilyenek : *forinton, garason, drága, olcsó áron* stb. A *kölcsön*-ben a viszonzás alapfogalma van, és pedig *azonos viszonozásé*, mely szerént valami *elkel* (elmegy) tőlünk, hogy ismét *visszakeljen* (visszajőjön, visszakerüljön). És így *kölcsön adni valamit*, am. *visszavétel fejében adni; köl-*

csön venni am. *visszaadás fejében venni.* Gyöke *köl* egy a menést, mozgást jelentő *kel*-vel, melyből *köl-t* am. *kelt*, pl. felkölteni am. felkelteni valakit; *kiköltení a csibéket* am. kikelteni stb.

KÖLCSÖN, (2), v. KÖLCSÖNY, (köl-cs-ön v. köl-cs-öny) mn. és fn. tt. *kölcsön-t*, tb. —*ök*, harm. szr. —*e* v. —*je*. Valamint a *külön* (a *kül* gyökből) határzó is, mellék-, főnév is: hasonlóan a *kölcsön*; mindazáltal némelyek megkülönböztetés végett főnévül *ny*-vel ejtik és irják. Mint melléknév jelent visszatérítés fejében adottat vagy vettet. *Kölcsön pénzzel kezdeni a gazdálkodást. Kölcsön kenyeret enni. Kölcsön fával fűteni. A kölcsön korpát is meg szokás adni.* (Km.). Mint főnév jelenti azon jószágot, melyet visszaadás fejében veszünk, vagy visszavevés föltétele alatt adunk. *Százezer forintból álló kölcsön. Visszaadni a kölcsönt*, melynek átv. értelme is van, s am. hasonló tettért hasonlót viszonozni. *Valamit kölcsön fejében adni. Kölcsön helyébe kölcsönt adni. Haszonkölcsön. Kényszerkölcsön*, állampénzügyi működés. *Kölcsönt kölcsönnel* v. *kölcsönért* (km.), máskép: *fánton fánt* v. *fánton fánttal*. V. ö. KÖLCSÖN, (1), határozó.

KÖLCSÖNADÁS, (kölcsön-adás) ösz. fn. Az adásnak azon neme, mely szerént úgy adunk másnak valamit, hogy azt vagy saját valóságában, vagy hasonló minemüségében, illetőleg értékben ismét visszakapjuk.

KÖLCSÖNADÓ, (kölcsön-adó) ösz. fn. Személy, ki másnak kölcsön, azaz visszatérítés fejében ad valamit.

KÖLCSÖNBANK, (kölcsön-bank) ösz. fn. Bankféle intézet, melyben kölcsönpénzt adnak.

KÖLCSÖNCSERE, (kölcsön-csere) ösz. fn. A cserének azon neme, mely viszonyos megegyezés utján történik, különböztetésül az oly cserétől, mely hibából vagy más akarata nélkül esik meg.

KÖLCSÖNDARAB, (kölcsön-darab) ösz. fn. Kölcsön adott vagy vett akármiféle dolog, melyet darabnak nevezhetünk, pl. állat, elcdelféle stb.

KÖLCSÖNHÁZ, (1), (kölcsön-ház) ösz. fn. Nyilvános pénztár, melyből elégséges biztositás mellett pénzt lehet kölcsön kapni.

KÖLCSÖNHÁZ, (2), (kölcsön-ház) ösz. fn. Épület, melyben kölcsönintézet létezik.

KÖLCSÖNINTÉZET, (kölcsön intézet) ösz. fn. Intézet, melyben bizonyos szabályok és föltételek mellett kölcsönpénzt adnak.

KÖLCSÖNKÉP v. —KÉPEN, (kölcsön-kép v. —képen) ösz. ih. Azon módon és föltételek alatt, melyek szerént kölcsön adnak- vesznek valamit. *Kölcsönképen fölvenni néhány ezer forintot.*

KÖLCSÖNKÉRŐ, (kölcsön-kérő) ösz. fn. Személy, ki valamely ingó jószágot, különösen pénzt, kölcsön, azaz visszatérités, illetőleg visszafizetés fejében kér, mit ha megkap, a kölcsönző irányában adóssá leszen.

KÖLCSÖNKISÉRLET, (kölcsön-kisérlet) ösz. fn. Valamely kölcsön felvételének bizonyos feltételek mellett megkisértése.

KÖLCSÖNKÖNYVTÁR, (kölcsön-könyvtár) ösz. fn. Könyvtár, melyből kiki bizonyos dijért, s határozott időre olvasni való könyveket kaphat.

KÖLCSÖNÖS, (köl-cs-ön-ös) mn. tt *kölcsönös-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Átv. ért. viszonyos, ami a hatásnak rokon hatással felel meg, tehát ami mintegy *kel megy* az egymással összeköttetésben levők között. *Kölcsönös bizalom, szeretet. Kölcsönös szolgálat. Kölcsönös figyelemmel, jó indulattal viseltetni egymás iránt. Kölcsönös jótétemény, igazság. Kölcsönös integetésekkel jelet adni, összebeszélni.*

„Most hogy hozzánk bejött kölcsönös czifraság,
A szín megmaradott, eltünt a valóság.“ Orczy.

Ellentéte: *egy oldalú, nem viszonozott.* V. ö. KÖLCSÖN, (1).

KÖLCSÖNÖSSÉG, (köl-cs-ön-ös-ség) fn. tt. *kölcsönösség-et*, harm. szr. —*e*. Viszonyosság, melynél fogva a hatásnak rokon hatás felel meg. *Kölcsönösség nélkül barátság nem létezhetik.*

KÖLCSÖNÖZ, (köl-cs-ön-öz) áth. m. *kölcsönöztem*, —*tél*, —*ött*, par. —*z*. 1) Valakinek kölcsön ad valamit. *A szomszédnak néhány napra holmi szerszámokat kölcsönözni. A megszorult jó barátnak pénzt kölcsönözni.* 2) Valakitől kölcsön vesz valamit. *Két forintot kölcsönöztem pajtásomtól. A csizmát is, mely lábán van, mástól kölcsönözte.* 3) A közönséges számtanban am. kivonáskor, ha a kivonandó szám a kisebbitendő számnál nagyobb, az ezt megelőző számból egyet elvesz (egy tízest) és azt a kisebbítendővel összeköti, hogy azután ezekből a kivonandó mennyiséget lehúzhassa, pl. ha 1111-ből 999-et kivonunk v. kiveszünk.

KÖLCSÖNÖZÉS, (köl-cs-ön-öz-és) fn. tt. *kölcsönözés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn valamit kölcsön adunk vagy veszünk. V. ö. KÖLCSÖNÖZ.

KÖLCSÖNPÉNZTÁR, KÖLCSÖNTÁR, (kölcsön-pénz-tár, kölcsön-tár) ösz. fn. lásd: KÖLCSÖNBANK.

KÖLCSÖNVÉTEL, (kölcsön-vétel) ösz. fn. Vétel azon föltétel alatt, hogy az adottat ismét visszatérítjük.

KÖLCSÖNZÉS, l. KÖLCSÖNÖZÉS.

KÖLCSÖNY, (köl-cs-öny) fn. tt. *kölcsöny-t*, tb. —*ök*, harm. szr. —*e* v. —*je*. Némelyek *kölcsön* mint különösebben főnév helyett használják. Lásd: KÖLCSÖN, (2).

KÖLDÖK, (köl-dök v. köl-d-ök, tájdivatosan: *ködök*, törökül: *kuduk*, *göbek*); fn. tt. *köldök-öt*, harm. szr. —*e*. Széles ért. kerekded mélyedés vagy kidudorodás valamely ivded testen. Így neveztetik a boltozatban azon zárkő, mely kerekdeden kinyomúl. A kerekpaizson köldöknek mondják a közepén látszó kidudorodást. A bur-

gonyának köldökeit teszik azon kis mélyedések, melyekből a csira kifakad. 2) Szoros és szokott ért. az emberek és állatok hasán azon kerekded mélyedés, melynek közepében az elmetszett köldökzsinór csomós vége vagyon. E szóban a kerekdedség alapfogalma rejlik, melyet a *kö* gyök fejez ki. Rokonok hozzá: *kölődör*, azaz csomóba, gömbölyüen öszvegyűrt tészta, gömböcz, gombócz, és a buczkót jelentő *kölöncz*, vastag hangon *koloncz*. Képzésre nézve olyan, mint: *nyomdok*, *szurdok*, *szándok*, *undok*, s a *szemöldök* második alkatrésze *öldök* stb.

KÖLDÖKCSÖMÖR, (köldök-csömör) ösz. fn. Az úgynevezett kólikának azon neme, mely leginkább a köldök tájékát gyötri.

KÖLDÖKDAGANAT, (köldök-daganat) ösz. fn. Daganat a köldökön és tájékán.

KÖLDÖKÉR, (köldök-ér) ösz. fn. Boneztanban am. vérér, mely csak az ujonnan született kisdedeknél létezik, a méhlepényből ered ki, s a köldökön át a májba megy. (Vena umbilicalis).

KÖLDÖKFŰ, (köldök-fű) ösz. fn. A kösönyök neméhez tartozó növényfaj; szára alig ágas, gyökérlevelei csuklyás paizsosak, csipkések; virági fürtösek, bokrosak, sárgák. Máskép: *Vénus köldöke*, *konya kösöny*. (Cotyledon umbilicus).

KÖLDÖKKÖTŐ, (köldök-kötő) ösz. fn. Keskeny kötő vászonból, melylyel az ujonnan született kisded hasát bekötik, hogy a köldökét alányomják.

KÖLDÖKMETSZŐ, (köldök-metsző) ösz. mn. és fn. Aki köldököt metsz (bába); vagy amivel köldököt metszenek. Néhutt, pl. a székelyeknél gúnyosan így nevezik a rosz, hitvány fanyelű biesakot; ez másképen: *békanyúzó*.

KÖLDÖKPÓLYA,(köldök-pólya) ösz. fn. l. KÖLDÖKKÖTŐ.

KÖLDÖKSÉRV, (köldök-sérv) ösz. fn. Sérv, midőn a bélnek egy része a köldökön kinyomúl.

KÖLDÖKSINÓR, l. KÖLDÖKZSINÓR.

KÖLDÖKSZÁR, (köldök-szár) ösz. fn. Szár vagy nyel, mely a szivatyú köldökébe van eresztve.

KÖLDÖKSZORÍTÓ, (köldök-szorító) l. KÖLDÖKKÖTŐ.

KÖLDÖKTÁJ, (köldök-táj) ösz. fn. A hasnak azon része, mely közvetlenül a köldököt környezi.

KÖLDÖKTEGEZ, (köldök-tegez) ösz. fn. Tengeri pondrófaj, mely egyszerü vékony csövecskékből áll. (Tubularia acetabulum.).

KÖLDÖKZSINÓR, (köldök-zsinór) ösz. fn. Azon bőrös csövecske, mely a méhben levő kisdedet a méhlepénynyel és méhanyával összeköti, s melyen a vér- és ütőerek általmennek.

KÖLDÖNCZ, (köl-d-öncz) fn. tt. *köldöncz-öt*. Az öthímesek seregébe és egyanyások rendébe tartozó növénynem. Makkocskái simák, laposak, a hegyöknél összevont s behajlott élü hártyaszegélyüek. (Omphalodes, *omphalos* görög szótól, mely köldököt jelent). Fajai Gönczy Pálnál (Pest megye és tájéka viránya): *tavaszi köldöncz* (Omph. verna), és *nefelejts köld.* (Omph. scorpioides).

KŐLEN, (kő-len) ösz. fn. Fehéres vagy szürkés kőfaj, mely finom, foszlékony rostokból, szálakból áll, s len vagy kender gyanánt fonható és szőhető. (Asbestos).

KÖLES, (köl-es, azaz kelős? l. alább); fn. tt. *köles-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e*. A muharok neme alá tartozó növényfaj; bugája pongyola, lekonyult; csészepolyvája eres, szálkavégü; levélhüvelyei szőrösek. Van kopasz levélhüvelyü is; növénytani néven: *kölesmuhar*. (Panicum miliaceum). Ha a kölesnek azon sajátságos tulajdonságát veszszük, melynél fogva magvai igen sikamlók, s megéréskor hamar kiperegnek; valószinü, hogy nevét a menést, mozgást jelentő *köl* (kel) gyöktől vette, mely szerént *köles* eredetileg igéből alakult melléknév volna: *kölös*, mint *takaros*, *piritos*, *költes*. Vagy talán bőventermő (kelő, kelős) tulajdonságától neveztetett így; honnét e közmondat: *fizet mint a köles*. Ezek szerént vagy annyit tenne, mint *kel-es* vagyis kelő, azaz sikamló magu vagy szemü, vagy pedig a másik fogalom szerént bujánkelő, bőtermő (növény). A német *Hirse* is közel áll a *Hirsch* szóhoz, mely gyorsan futó állatot jelent, s melyet némely német nyelvészek a latin *currere* szótól származtatnak; így a latin *milium* rokonnak látszik azon szókkal, melyek a *meo* igéből származnak. Vagy talán végre szemeinek gömbölyü alakjától vette nevét? E tekintetben azon osztálybeli szókhoz volna sorozandó, melyekben a *kö köl* kerekdedet, gömbölyüt jelent. A nép nyelvén van *kanári köles* am. kanári polyvacsukk (phalaris canariensis), *borköles* am. bormuhar (panicum germanicum; melynek füzérgerincze borzas, tehát eredetileg: borzköles), *olasz* v. *rókafarku köles* am. olasz muhar (panicum italicum).

KÖLESD, mváros Tolna m.; helyr. *Kölesd-re*, *—én*, *—ről*.

KÖLESFÖLD, (köles-föld) ösz. fn. Föld, melyben kölest termesztenek, vagy mely kölestermesztésre alkalmas, azaz kövér nyugott föld, milyenek a jó gyepföldek, irtások.

KÖLESHIMLŐ, (köles-himlő) ösz. fn. Lázzal járó betegség, melyben kölesszemekhez hasonló foltocskák támadnak a bőrön. Néhutt *vörös* a neve.

KÖLESKÁSA, (köles-kása) ösz. fn. 1) Kölüben, vagy e végre különös készületü malomkővel ondójától megtisztított köles, melynek sárga szine van. 2) Az ily megtisztított kölesből vízben, tejben vagy zsírban főtt pépnemü eledel.

KÖLESMADÁR, (köles-madár) ösz. fn. l. SORDÉLY.

KÖLESMAG, (köles-mag) ösz. fn. l. KÖLESSZÉM.

KÖLESMALOM, (köles-malom) ösz. fn. Malom, melynek különösen elkészített kövein kölest őrlenek. Máskép : *kásásmalom.*

KÖLESMEZŐ, erdélyi falu Kolos m.; helyr. *—mező-re, —n, —ről.*

KÖLESMIRIGY, (köles-mirigy) ösz. fn. A kölesmaghoz hasonló apró mirigyek a bőr alatt, a test különféle részeiben, különösen pedig a húgycső mentében, melyek a nedveket elkülönítik, s az izzadást előmozdítják. (Glandulae miliares).

KÖLESMOHAR, (köles-mohar) ösz. fn. Köznépi nyelven mohar, melynek bugái és magvai leginkább hasonlók a köleséihez. Növénytani néven am. köles; l. ezt. V. ö. MOHAR.

KÖLESSÁS, (köles-sás) ösz. fn. A sások neméhez tartozó növényfaj, melynek magvai gömbölyük és fényesek, mint a kölesszemek. (Carex conglobata).

KÖLESSZÉM, (köles-szém) ösz. fn. A kölesféle növénynek gömbölyü, síma, vörhenyeg ondóju magva.

KÖLESTÖRŐ, (köles-törő) ösz. fn. Kölü vagy különösen elkészített malomkő, melylyel a kölest ondójától megtisztítják, s belőle úgynevezett köleskását, sárgakását készítenek.

KÖLESVÖLGYE, falu Vas m.; helyr. *—völgyére, —n, —ről.*

KŐLISZT, (kő-liszt) ösz. fn. Lisztfinomságuvá öszvezúzott kőpor.

KÖLKED, falu Baranya, puszta Somogy m., KIS—, NAGY—, faluk Vas m.; helyr. *Kölked-re, —én, —ről.*

KÖLL, KÖLLEM, KÖLLEMES, KÖLLŐS stb. l. KELL stb.

KÖLŐDÖR, (köl-őd-ör) fn. tt. *kölödör-t*, tb. *—ök*, harm. szr. *—e.* Gombóczféle tésztás étek; Szabó D. szerént olyan gombócz is, melylyel a hízó szárnyas állatokat tömik; máskép : *gölödör* (mintegy golyódor, azaz golyóalakú, és *gölödény.* Egyezik vele a német *Knödel*, cseh *knedlik* (Adelung).

KÖLÖNCZ, (köl-öncz) fn. tt. *kölöncz-öt*, harm. szr. *—e.* 1) L. KOLONCZ. 2) Népies nyelven kis fiú, serdülő gyermek, a *kölyök* v. *kölök* kicsinyezője. Elemzésére nézve l. KÖLYÖK.

KÖLPÉNY, erdélyi falu Maros székben; helyr. *Kölpény-be, —ben, —ből.*

KÖLT, (1), (köl-t) áth. m. *költ-ött*, htn. *—ni* v. *—eni*, par. *—s.* Legszélesb ért. am. valamit mozgásba, életre hoz. Gyöke a mozgást jelentő *köl*, azaz *kel*; a *t* képző miveltetést jelent, s ennél fogva *valamit költeni* am. *kelővé* tenni. Különösen 1) Nyugvó, vagy alvó embert, vagy más állatot mozgásra, kelésre készt, sürget. *Felkölteni a heverő munkásokat. Valakit álmából felkölteni. Fel ne költsd a gyermeket, hadd aludjék. A gyalog katonákat dobbal, a lovasokat trombitával költik.* 2) Mondjuk általán madarakról, midőn ülés által a tojásban rejlő ivadékot életre hozzák. *A tyúk tizenhat csibét, a lúd tizenkét libát költött. A tyúk kiköltí a récze tojásait. A kakuk tojásait más madarak költik ki.* Szélesb ért. akármily tojást meleg által felfakaszt, s a benne rejlő ivart kifejti. *A nap sugarai kiköltik a halak ikráit. Fütött kemenczében kiköltení a madarak tojásait.* 3) Átv. ért. pénzt kiad, tehát mintegy menővé tesz, forgalomba hoz. *Naponként néhány forintot, krajczárt költeni. Sok pénzt elkölteni. Valakire bizonyos mennyiséget költeni. Kár a pénzt rá költeni.* 4) Átv. ért. és népiesen szólva valami enni inni valót elfogyaszt. *Költse el ezt a pohár bort.*

„Ha mit urad költ az jámbor vendéggel :
Ne morogj érette, ne sirasd reggel,
Szegény urad ne emészsze méreggel;
Ő kereste, hadd költse békességgel!"
‚Az asszonyoknak tisztekről' 1622. (Thaly K. gyüjt.).

5) Átv. ért. valamely valótlan, hamis hírt bocsát ki. *Sok hazugságot költöttek már az emberek. Azt költötték rá, hogy . . . .* Innen nemesebb ért. a képzelő tehetség által feltalált, vagy feladott anyagot bizonyos müvészeti kellékek szerént kidolgozza, és kötött vagy kötetlen beszédben eléadja. *Népdalokat, énekeket, szindarabokat költeni.*

KÖLT, (2), (köl-t) 1) Az elavult *köl* (azaz *kel)* multja, s azt jelenti, hogy azon bizonyos iromány, illetőleg levél, okirat stb. melyre vitetik, vagyis mely aláiratik, kiadatott, kibocsáttatott. (Datum est, vagy ‚est' nélkül is). *Költ Pesten, jan. 1. 1864.* másképen : *kelt.* A régiek is mindkét alakban használták, pl. Szalay Á. 400. m. levele között 1, 2, 3, 4. levélben : *költ* (kewlth, keolth stb.); 9, 16, 19. levélben : *kelt;* eléjön ‚adatott' is, pl. a 8. levélben. 2) Ugyanazon igének mult részesülője, illetőleg melléknév. *Tegnap költ hatósági rendelet.*

KÖLT, (3), (köl-t ugyancsak *köl*, azaz *kel* igétől) igenév, melyet csak harmadszemélyü birtokraggal használnak : *költe*, tt. *költét. Valamely irat, levél költe*, azaz iratásának, vagy kiadatásának éve, hónapja és napja. (Datum, mint fn.).

KÖLTEKÉZÉS, (köl-t-ek-éz-és) fn. tt. *költekézés-t*, tb. *—ek*, harm. szr. *—e.* A pénznek többszöri kiadása, költögetése, holmi vásárlott dolgokra.

KÖLTEKÉZIK, (köl-t-ek-éz-ik) k. m. *költekéztem, —tél, —ett.* Bizonyos pénzbeli kiadásokat tesz. *Hiába költekezni. Városban többet kell költekezni, mint falun.*

KÖLTELÉM, (köl-t-el-ém) fn. tt. *költelmet;* harm. szr. *költelme.* L. KÖLTEMÉNY, és KÖLTÉSZET.

KÖLTELMI, (köl-t-el-em-i) mn. tt. *költelmi-t*, tb. *—ek.* L. KÖLTÉSZETI.

KÖLTEMÉNY, (köl-t-e-mény) fn. tt. *költemény-t*, tb. *—ek*, harm. szr. *—e.* 1) Megvető ért. koholt hamis hir. *Ez merő költemény, egy igaz szó sincs benne. Költeményekkel ámítani a közönséget.*

2) Nemesb ért. a képzelő tehetségnek műve, mely az egyénileg alkotott eszményeket, s belérzeményeket szóbeli v. zenei eléadás által mintegy megtestesíti, s elétünteti. *Lantos, vitézi, drámai, oktató költemények. Népies, egyházi költemények. Ó kori, közép kori, regényes költemények. Zrinyi, Kisfaludyak, Vörösmarti Mihály, Petőfi Sándor költeményei. Zeneköltemény.*

KÖLTEMÉNYES, (köl-t-e-mény-es) mn. tt. *költeményes-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Költött. Költeményt vagy költeményeket tartalmazó.

KÖLTÉR, l. KÖLTÉSZ.

KÖLTES, (1), (köl-t-es) mn. tt. *költes-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Ez öszvetett vagyis ikerített szóban használják : *jártas-költes* v. —*keltes*. L. JÁRTAS.

KÖLTES, (2), (köl-t-es) fn. tt. *költes-t*, tb. —*ek*. Étel neme kicsiráztatott (kelesztett) gabonából. Máskép : költés, vagy *szalados*.

KÖLTÉS, (köl-t-és) fn. tt. *költés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. 1) Cselekvés, mely által valakit nyugalmas vagy alvó állapotából mozgásba hozunk. 2) A tojásban rejlő ivadéknak életre hozása. 3) A gabonának csiráztatása, és ezen csirázott anyaggal készített édesféle eledel, melyet máskép *szalados*-nak vagy *édeské*-nek hivnak. A katholikus magyar nép egyik böjti eledele. 4) Hirkoholás. 5) Nemesb ért. a képzelő tehetség működése, melynél fogva költeményeket hoz létre. V. ö. KÖLTEMÉNY. 6) Pénznek kiadása, forgalomba bocsátása. V. ö. KÖLT.

KÖLTÉSZ, (köl-t-ész) fn. tt. *költész-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Szoros ért. művész, ki költemények szerzésében bizonyos képességgel ihleltséggel bir. *Lantos, drámai, oktató költész. Régibb, újabb kori költészek. Jeles, hires, koszorús költészek. Zeneköltész.* V. ö. KÖLTEMÉNY.

KÖLTÉSZET, (köl-t-ész-et) fn. tt. *költészet-ét*, harm. szr. —*e*. 1) Művészet, mely költemények szerzésével foglalkodik, valamint azon szabályok öszvege, melyeket a költésznek művei szerzésében követnie kell. *Költészetre hajlamot, képességet érezni. Az ifjakat költészetre oktatni. Költészetet gyakorolni. Az oskolai rendszerben a költészetnek különös osztályt állítani.* 2) Költemények öszvege. *Hellenek, rómaiak költészete. Magyar nép költészete.* 3) Költői művészet, mely az arra hivatottat lelkesíti, hogy a valót eszményesitse.

„Derits szép álmokat örökzöld tavaszról
Óh költészet! nekem."

Arany J.

KÖLTÉSZETI, (köl-t-ész-et-i) mn. tt. *költészeti-t*, tb. —*ek*. Költészetet illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Költészeti szabályok, sajátságok.* V. ö. KÖLTÉSZET.

KÖLTÉSZETTAN, (költészet-tan) ösz. fn. l. KÖLTÉSZET, 1).

KÖLTÉSZI, (köl-t-ész-i) mn. tt. *költészi-t*, tb. —*ek*. Költészt illető, ahhoz tartozó, azzal viszonyban levő. *Költészi eléadás. Költészi művek. Költészi fellengés, elragadtatás. Költészi képek, leirások.* V. ö. KÖLTÉSZ.

KÖLTÉSZILEG, (köl-t-ész-i-leg) ih. Költészek módja, költészeti szabályok szerént. *Költészileg leirni, eléadni valamit.*

KÖLTÉSZSÉG, (köl-t-ész-ség) fn. tt. *költészség-ét*, harm. szr. —*e*. 1) Költői művészet. *Költészséget gyakorolni.* 2) A költészet egész terjedelmében véve. *Költészségről irt munkák. Az ó és újvilági költészség.*

KÖLTŐ, (köl-t-ő) fn. tt. *költő-t*. 1) L. KÖLTÉSZ.

„A költő csak versben lát jó napot."

Vörösmarty.

„A költő nyugalom nélkül nem emelheti lelkét."

Horvát Endre.

„Száll a madár a végtelenbe fenn,
Költő, madár világa végtelen."

Hiador (Jámbor Pál).

2) Aki pénzt költ, kiad. *Ő igen b ' költő.*

KÖLTŐI, (köl-t-ő-i) mn. tt. *költői-t*, tb. —*ek*. l. KÖLTÉSZI.

KÖLTŐILEG, (köl-t-ő-i-leg) ih. l. KÖLTÉSZILEG.

KÖLTÖNCZ, (köl-t-öncz) fn. tt. *költöncz-öt*, harm. szr. —*e*. Gúnyosan szólva, am. oly személy, ki költeményeket ír a nélkül, hogy költészi tehetséggel birna.

KÖLTŐPÉNZ, (költő-pénz) ösz. fn. Oly pénz, melyet mindennapi szükségünkre, pl. eleségünkre, ruházatunkra, sőt kedvtöltésre is kiadunk vagy kiadhatunk.

KÖLTŐSZELLEM, (költő-szellem) ösz. fn. Élénk, tüzes szellem, mely költői művek szerzésére képességgel bir. Oly személy, kinek, mint Wieland mondja, az istenekhez rokon lelke van, kinek ajaka felséges gondolatokat és érzelmeket hathatós hangon fejez ki.

KÖLTÖTT, (köl-t-ött) mn. tt. *költött-et*. 1) Hamisan koholt, nem igaz, hazug. *Költött hirek, dolgok. Költött istenek.* 2) Nemesb ért. amit a költői szellem alkotott. *Kisfaludy Sándor költötte regék, Himfi szerelmei. Táborban költött dalok, harczi énekek.*

KÖLTŐTŰZ, (költő-tűz) ösz. fn. A költő képzelő tehetségének és eléadásának heves élénksége, mely tűz gyanánt lobog és hevít.

KÖLTÖZÉS, (köl-t-öz-és) fn. tt. *költözés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Általán bizonyos helyről más helyre menés, rövidebb vagy hosszabb vagy állandó lakás, tartózkodás végett. Különbözik az utazástól, melynek a maradás vagy lakváltoztatás nem kitüzött czélja. *Általköltözés, béköltözés, elköltözés, kiköltözés, visszaköltözés. Népek költözése a középkorban. Európaiak kiköltözése Amerikába. A szászok beköltözése*

Erdélybe. Vándor madarak költözése. V. ö. KÖLTÖZIK.

KÖLTÖZÉSI, (köl-t-öz-és-i) mn. tt. *költözési-t*, tb. —*ek*. A költözéshez tartozó, arra vonatkozó. *Költözési időszakok. Költözési kiadások. Költözési terhek, alkalmatlanságok.*

KÖLTÖZÉSJOG, (költözés-jog) ösz. fn. Jog, melynél fogva egyes személyek vagy családok vagy népek előbbi hazájokból egy másba mehetnek, hogy ott megtelepedjenek és lakjanak.

KÖLTÖZIK, (köl-t-öz-ik) k. m. *költöz-tem*, —*tél*, —*ött*, par. —*zél*. Törzsöke *költ*, mely am. kelővé, menővé tesz; ebből gyakorlatos *öz* képzővel lett a visszaható értelmü közép ige, *költözik*, azaz mintegy önmaga által kelővé, menővé lesz, vagyis előbbi lakhelyéről egy másikra megy, hogy ott akár ideiglen, akár állandóan megtelepedjék. Hasonló képzésü: *öltözik*, *változik*, az *ölt*, *vált* törzsekből. *A házatlan városi lakosok gyakran költöznek egyik házból a másikba. Városból falura, faluról városba, egyik vármegyéből a másikba költözni. Idegen országba, más világrészbe költözni. Általköltözni a tengeren. Magyarországba sokféle népek költöztek be. Kiköltözni egy szabadabb hazába. Visszaköltözni az elhagyott országba.* Mondják különösen bizonyos állatokról, melyek az évnek csak némely részeit töltik egy tartományban, a többi időre pedig máshová vándorlanak. *A fürjek, gólyák, fecskék tavaszszal hozzánk költöznek, őszszel pedig elköltöznek tőlünk.*

KÖLTÖZKÖDÉS, (köl-t-öz-köd-és) fn. tt. *költözködés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Lakváltoztatás, midőn valaki végképen, mindenestül költözik, vagy többeknek, egész népségeknek folytonos költözése. V. ö. KÖLTÖZKÖDIK.

KÖLTÖZKÖDÉSI, (köl-t-öz-köd-és-i) mn. tt. *költözködési-t*, tb. —*ek*. Költözködést illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Költözködési készülletek, költségek, terhek.*

KÖLTÖZKÖDIK, (köl-t-öz-köd-ik) k. m. *költözköd-tem*, —*tél*, —*ött*. Mindenestül, végképen vagy seregesen, folytonosan költözik, takarodik. *Őseink minden ingóikkal költözködtek ez országba. Európából már több millió ember kiköltözködött Amerikába.*

KÖLTÖZŐHAL, (költöző-hal) ösz. fn. Halak neme, mely az évnek bizonyos részeiben egy vidékről másra költözik, majd ismét visszatér, mint a heringek, lazaczok stb.

KÖLTÖZŐMADÁR, (költöző-madár) ösz. fn. Madárfaj, melyek bizonyos évszakokban, különösen ősz közeledtével melegebb vidékekbe vándorol, kikeletkor pedig ismét visszatér, mint a fecskék, gólyák stb.

KÖLTSÉG, (köl-t-ség) fn. tt. *költség-ét*, harm. szr. —*e*. 1) Gazdasági ért. minden fogyasztás, kiadás, amit valaki akármiféle szükségre vagy kényelemre tesz. Ellentéte: *jövedelem. Mindennapi, házi, konyhai költségek. Úti, fürdői költségek. Vendégségi, mulatsági költségek. Ha több a költség, mint a jövedelem, kész a veszedelem.* (Km.). *Költségre valót adni valakinek. Költségbe verni magát. Sok költséget fordítani valamire.* 2) Különösen: pénz. *Elfogyott a költsége. Nincs költsége.*

KÖLTSÉGÉS, (köl-t-ség-és) mn. tt. *költségés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Ami aránylag sok pénzbe kerül, mire sokat kell kiadni. *Költséges háztartás. Költséges ételekkel, italokkal élni. Városban rendesen költségesebb az élet, mint falun. Költséges utazásokat tenni.*

KÖLTSÉGÉSEN, (köl-t-ség-és-en) ih. Aránylag sok költséggel, drágán, sok pénzt költve, kiadva. *Költségesen élni, rukázkodni. Költségesen épített ház.*

KÖLTSÉGFELSZÁMITÁS, (költség-fel-számitás) l. KÖLTSÉGSZÁMITÁS, és KÖLTSÉGJEGYZÉK.

KÖLTSÉGFÖLVETÉS, (költség-föl-vetés) l. KÖLTSÉGSZÁMITÁS és KÖLTSÉGJEGYZÉK.

KÖLTSÉGI, (köl-t-ség-i) mn. tt. *költségi-t*, tb. —*ek*. Költséget illető, arra vonatkozó. *Költségi számadás.*

KÖLTSÉGJEGYZÉK, (költség-jegyzék) ösz. fn. Jegyzék a kiadásokról, különösen azon pénzekről, melyeket valaki akármire elköltött. *Gazdasági, háztartási, úti költségjegyzék.* V. ö. KÖLTSÉG.

KÖLTSÉGKÖNYV, (költség-könyv) ösz. fn. Könyv, melybe a valamely ügyre vonatkozó pénzkiadásokat felirjuk.

KÖLTSÉGMENT v. —MENTES, (költségment v. —mentes) ösz. mn. Aki bizonyos tekintetben és czélra nem kénytelen költeni, ki ingyen kapja azt, miért mások pénzt adnak ki. *Költségmentes utitársul menni valakivel. Költségment kocsizás, mulatás, színházlátogatás.*

KÖLTSÉGMENTEN v. —MENTESEN, (költség-menten v. —mentesen) ösz. ih. Költség nélkül, a nélkül, hogy valaki pénzt adna ki. *Költségmenten mulatni, útazni.*

KÖLTSÉGSZÁMITÁS, (költség-számitás) ösz. fn. 1) Cselekvés, midőn valamely költséget öszveszámitunk. 2) L. KÖLTSÉGJEGYZÉK.

KÖLTSÉGSZÁMLA, (költség-számla) ösz. fn. A könyvvitelben azon számla, mely az ügy vitelére szükséges kiadásokat foglalja magában. (Spesen-Conto).

KÖLTSÉGTELEN, (köl-t-ség-te-len) mn. tt. *költségtelen-t*, tb. —*ek*. 1) Kinek költeni valója, azaz kiadni való pénze nincsen. *Költségtelen szegény utasok.* 2) Ami költségbe nem kerül. *Költségtelen mulatság, utazás.* Határozóként am. költség nélkül.

KÖLTSÉGTÉRITÉS, (költség-térités) ösz. fn. Cselekvés, midőn a valamire fordított költség megtérittetik.

KÖLTSÉGTERV, (költség-terv) ösz. fn. Kivetése, vagyis előleges felszámitása azon költségnek, melybe bizonyos vállalat végrehajtása kerülhet. *Az épitendő templom költségtervét kidolgozni.*

KÖLTSÉGVETÉS, (költség-vetés) ösz. fn. Általán elŏleges kiszámitása azon költségeknek, melyek bizonyos czélra szükségesek, pl. valamely állodalomnak vagy tartománynak kormányzására. *A miniszterek benyujtották költségvetéseiket az országgyülésnek.* (Budget).

KÖLÜ, (köl-ü) fn. tt. *kölü-t.* Másképen *külü*, s megfordítva : *lükü.* Néhutt : *kölyü.* 1) Ütő készület vagy gép, mely törő kalapácsok által bizonyos testeket apróra zúz, milyenek az úgynevezett olajütők, olajtörők, melyek kender-, len-, tökmagból olajt ütnek; továbbá *kenderkölük*, melyek a már tilólt, de még pozdorjás kenderben az idegen részeket öszvezúzzák és eltávolitják. 2) Kézi malom. Valószinü, hogy eredetileg vagy *lükü*, azaz *lökö*, minthogy lökések által működik; vagy pedig buczkós, bunkós (gömbölyü alaku) végétől, minthogy az első értelemben ütésre főkép ez használtatik, vette nevét. Molnár Albert, és némely tájak szokása szerént jelenti a kerék sugarát is, de ez igazán *külö* v. *küllö;* l. KÜLŐ.

KÖLÜLIK, (kölü-lik) ösz. fn. A kölü válujában azon likak, melyekbe a kölükalapácsok mennek.

KÖLÜMALOM, (kölü-malom) ösz. fn. Különös szerkezetü malom, melyben bizonyos magvakat vagy más testeket apróra törnek, például a buzát darára, a kukoriczát derczére, az árpát aprókására stb.

KÖLŰZ, (köl-ü-öz) áth. m. *kölüz-tem*, —*tél*, —*ött*, par. —*z*. Valamit kölüben tör, zúz, elkészit. *Len-, kender-, tökmagot, árpát, buzát, kukoriczát kölüzni.*

KÖLY, elvont gyöke *kölyök* szónak.

KÖLYKES, (köly-k-es) mn. tt. *kölykes-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Aminek kölyke, vagy kölykei vannak. *Kölykes macska, kutya.* Megvető ért. és aljasan mondják emberről is. V. ö. KÖLYÖK.

KÖLYKESHAJÓ, (kölykes-hajó) ösz. fn. Remetei tájszólás szerént am. vontató hajó. (Kenessey Albert).

KÖLYKEZÉS, (köly-ök-ez-és) fn. tt. *kölykezés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Fiadzás, ellés. Megvetőleg nőről szólva am. fattyazás. V. ö. KÖLYKEZIK.

KÖLYKEZIK, (köly-ök-ez-ik) k. m. *kölykeztem*, —*tél*, —*ett*, par. —*zél*. Mondják az eb- és macskanemü állatokról, midőn megfiadzanak. *Bánja, mint a kutya, mely kilenczet kölykezett.* (Km.). Megvető ért. mondják nőről is, kivált ha törvénytelen gyermeket szül.

KÖLYKÖS, (köly-ök-ös) mn. tt. *kölykös-t* v. —*et*, tb. —*ek*. L. KÖLYKES.

KÖLYKÖZIK, l. KÖLYKEZIK.

KÖLYÖK, (köly-ök) fn. tt. *kölyket*, tájdivatosan : *kölyk-öt*, harm. szr. *kölyk-e*. E szónak gyöke *köl* (lágyitva *köly*) egy értelmü az életre hozást jelentő *költ* igének gyökével. V. ö. KÖLT. 1) Mondják bizonyos állatok, különösen kutya és macskafajok fiairól. *Még az ebnek sem jó az első kölyke.* (Km.). *Megjobbítja magát mint a farkas kölyke.* (Km.). *Az elvetett macskakölykek gyakran legtovább élnek.* (Km.). *Ez is ami ebünk kölyke.* (Km.). 2) Némely tájszokás szerént tréfásan am. kis fiú. *Mikor kis kölyök voltam. No kölykek, mit akartok?* 3) Terjedtebb szokás szerént megvető ért. használtatik, s am. fattyú. *Már három kölyket vetett. Mit keres itt ez a sok kölyök? Várj kölyök, majd kapsz.* Hah fondor, te magyart vesszőző Istria kölyke.“ Horvát E. (Enyingi Török Bálint levelében.) Általán gúny- és csúf nevül szolgál az aljas beszédben. 3) A palóczoknál am. a fakilincsnek vagy závárnak belső része. (Szeder Fábián). Ez értelemben hihetőleg nem más, mint a *kölönczvagy czölönk* módosítása. V. ö. CZÖLÖNK.

KÖLYÜ, KÖLYÜLIK, KÖLYÜMALOM, lásd : KÖLÜ stb.

KŐMAG, (kő-mag) ösz. fn. Az öthímesek seregébe és egyanyások rendébe tartozó növénynem; csészéje öthasábu, bokrétája töltséres, torka kinyilt, magva négy. Fajai között legnevezetesebb a *gyöngykömag*, melynek gyöngyszinü kemény magvait gyöngyök közé is fűzik; másképen : *madárköles, gyöngyköles, napkása.* E magoktól vette nevét maga a növény is. (Lithospermum).

KŐMAGZAT, (kő-magzat) ösz. fn. 1) A kőmag nevü növény magvai. 2) Bizonyos magtakarók, melyek kivülről hússal vagy bőrrel behúzvák, belül pedig kő vagy csont keménységüek, milyenek az úgynevezett *csontárok*, pl. cseresznyék, baraczkok, szilvák, diók, mandolák stb. magrejtői.

KÖMÉNY, (latinul: *cuminum, cyminum*, németül: *Kümmel*, hellénül : *κύμινον*, arabul : *kamum, kemum, kamin*, törökül: *kiemmun*, héberül : כַּמּוֹן stb.); fn. tt. *kömény-t*, tb. —*ek* v. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Ernyősen virágzó növénynem, az öthímesek seregéből, és kétanyások rendéből, melynek hosszukás, tojásdad és rovátkos magvai erős illatuak. (Carum). Van *kerti* v. *konyhakömény* (carum carvi); és *vadkömény*, mely a mezőkön, réteken magában, azaz vadon terem. Magvait különféle ételekbe és italokba fűszerül használják.

KÖMÉNYES, (kömény-es) mn. tt. *köményes-t* v. —*et*, tb. —*ek*. 1) Köménynyel bővelkedő vagy tölt, vagy kereskedő. *Köményes rétek, kertek. Köményes zacskó. Köményes tótok.* 2) Köménynyel készített, fűszerezett. *Köményes leves, pálinka, kenyér.* A székelyek főnevül is használják (amidőn tárgyesete : *köményes-t*, többese : —*ek*) ‚köménymagos pálinka‘ helyett. (Ferenczi János). V. ö. KÖMÉNY.

KÖMÉNYÉZ, (kömény-ez) áth. m. *köményézte m*, —*tél*, —*ett*, par. —*z*. Valamit köménynyel fűszerez. *Ételeket, pálinkát, süteményeket köményezni.* V. ö. KÖMÉNY.

KÖMÉNYMAG, (kömény-mag) ösz. fn. A kömény nevü növényfajoknak magvai, különösen, melyeket fűszerül szokás használni. *Köménymagot, majoránnát vegyenek!* V. ö. KÖMÉNY.

KÖMÉNYMAGLEVES, (kömény-mag-leves) ösz. fn. Rántott leves, melybe fűszerül köménymagot tesznek.

KÖMÉNYMAGOLAJ, (kömény-mag-olaj) ösz. fn. Olaj, melyet a kömény magvaiból ütnek, mely a gyógytanban a gyomorszelek ellen hathatós orvosságul ajánltatik. (Oleum carvi).

KÖMÉNYMAGOS, (kömény-magos) ösz. mn. Köménymaggal vegyített, készített, fűszerezett. *Köménymagos leves.*

KÖMÉNYOLAJ, (kömény-olaj) ösz. fn. lásd : KÖMÉNYMAGOLAJ.

KÖMÉNYPÁLINKA, (kömény-pálinka) ösz. fn. Köményből vagy köménynyel főzött, köménymaggal fűszerezett pálinka.

KÖMÉNYVÍZ, (kömény-víz) ösz. fn. Köménymaggal fűszerezett gyöngébb nemü szeszes ital.

KŐMÉSZ, (kő-mész) ösz. fn. Kőből égetett mész, különböztetésül másféle, pl. érczmésztől.

KŐMETSZÉS, (kő-metszés) ösz. fn. 1) Mesterség, mely drágaköveket idomít, fényesít, beléjök különféle jegyeket, czímereket, betüket vés. 2) Sebészi ért. műtét, mely által a húgyhólyagban levő követ bizonyos metsző eszköz segítségével kiveszik.

KŐMETSZET, (kő-metszet) ösz. fn. Kőre, kőlapra, kőtáblára vésett betük, alakok stb. V. ö. ACZÉLMETSZET, RÉZMETSZET.

KŐMETSZŐ, (kő-metsző) ösz. fn. 1) Míves, ki drágaköveket alakít, fényesít, s beléjök betüket, czímereket, s más ékességeket vés, valamint oly mester is, ki különféle kövekből edényeket, s más eszközöket készít, és metszvényekkel diszesít. 2) Műtő sebész vagy orvos, ki a húgyhólyagban nőtt követ kimetszi és kiveszi.

KŐMÉZ, (kő-méz) ösz. fn. A székelyeknél am. édesgyökér, máskép : *páprág* (paprág ?), növénytani néven : *édes gyökerü páfrán* (Polypodium vulgare). Lakik kősziklákon, és gyökerei édesek ; innen vannak nevei.

KŐMÍV, (kő-mív), l. KŐMŰ.

KŐMÍVES, (kő-míves) ösz. fn. 1) Mesterember, kinek mestersége falakat s egész épületeket kövekből rakni, állítani. Érsekujvár körül : *kőmíhes*, a székelyeknél : *kőmíjes*, *kőmíes*. A néhutt divatos *kőmüves* inkább jelentene oly mestert, ki kövekből holmi egyes müveket, még pedig müvészileg képez, alakít. 2) l. SZABADKŐMÍVES.

KŐMÍVESINAS, (kő-míves-inas) ösz. fn. Kőmívesmesterséget tanuló inas.

KŐMÍVESKALAPÁCS, (kő-míves-kalapács) ösz. fn. Kis kalapács, melylyel a kőmíves a követ, téglákat idomítja, széleikből többet-kevesbet letördel, s helyeikre ütögeti, igazítja.

KŐMÍVESLEGÉNY, (kő-míves-legény) ösz. fn. Legényi minemüségben kőmívességet gyakorló iparos. V. ö. LEGÉNY, MESTERLEGÉNY.

KŐMÍVESMUNKA, (kő-míves-munka) ösz. fn. Munka, melyet valaki, mint kőmíves csinált, vagy melynek végrehajtása tulajdonképen kőmívest illet. *Ezen kunyhón látszik, hogy nem kőmívesmunka. Az építési tervben külön számítani a kőmívesmunkát az ácsmunkától.*

KŐMÍVESSÉG, (kő-mívesség) ösz. fn. 1) Kőmívesek mestersége. *Kőmívességet tanulni, gyakorolni.* 2) L. SZABADKŐMÍVESSÉG.

KÖMLŐ, falu Heves m. ; helyr. *Kömlő-re, —n, —ről.*

KÖMLŐD, faluk Komárom és Tolna m. ; helyr. *Kömlőd-re, —ön, —ről.*

KÖMÖRŐ, (Komoró), falu Szatmár m. ; helyr. *Kömörö-re, —n, —ről,*

KÖMÖRŐDIK, k. m. *kömöröd-tem, —tél, —ött.* Kassai J. szerént Pozsony vmegyében am. gémberedik.

KÖMPÖCZ, puszta Pest m. ; helyr. *Kömpöcz-re, —ön, —ről.*

KŐMŰ, (kő-mű) ösz. fn. Általán mindenféle mű, mely mesterség által kőből készíttetett ; különösen kövekből rakott épületek. Egyébiránt nagyobb szabatosság végett a kőmü inkább müvésziebb, finomabb munkát jelent. V. ö. MŰ és MÍV.

KŐMŰVES, KŐMŰVESSÉG, l. KŐMÍVES, KŐMÍVESSÉG ; és v. ö. MŰ, MŰVES.

KÖN, (1), v. KÖM, elvont gyöke *köntő*, *köntöl* és *köntös* szóknak. L. ezeket.

KÖN, (2), KÖNIK, önh. m. *könt.* Székely tájszólás szerént mondják különösen a szilváról, midőn fölötte elérik, vagy a hóharmattól (dértől) megránczosodik. *Megkönt a szilva*, am. megránczosodott. (Kriza J.). Átv. ért. mondják vénülő korukban a leányokról is. Úgy látszik, hogy ez igének *kö* és *gö*-vel egyező gyöke alakutánzó, mely a tömöttséget, zsugorodást öszvehúzott ajakkal fejezi ki, pl. a *köb*, *kög*, *köt*, *göb*, *göcs* stb. szókban, valamint a rokon *tö*, *csö* gyök, *töm*, *töpörödik*, *csöpörödik* stb. igékben is.

KÖNCSÖG, puszta Pest m. ; helyr. *Köncsög-re, —ön, —ről.*

KÖNCSÖRKÖDIK, (kön-cs-ör-köd-ik) k. m. *köncsörköd-tem, —tél, —ött.* Balaton mellékén Horváth Zsigmond szerént am. magát enyelegve valakihez adja.

KŐNEM, (kő-nem) ösz. fn. A köveknek különböző osztályai, tulajdonságaik, alkatrészeik stb. szerint. Ilyenek a homokkövek, agyagkövek, mészkövek nemei, amint alkotó részeik homokból, agyagból, mészből állanak.

KŐNEMŰ, (kő-nemű) ösz. mn. Aminek oly tulajdonságai vannak, mint a köveknek szokott lenni, pl. keménység, törékenység stb. *Kőnemü földek, ásványok.*

KÖNENY, (kön-eny) fn. tt. *köneny-t*, tb. *—ek.* A fémded elemek egyike, mely az állandó, azaz cseppfolyóvá öszve nem sürithető gőzképü testek közé

tartozik. Tiszta állapotában szintelen és szagtalan s legkönnyebb test a természetben, a légkörnél t. i. $1\,4^1/_2$-szer könnyebb, minélfogva a könenynyel megtöltött balmok a légben gyorsan fölemelkednek. Leglényegesb sajátságainak egyike még a nagy gyulékonyság. Ha t. i. léggel vagy élenynyel lévén érintkezésben, valamely égő testtel közelítünk hozzá, azonnal lángra lobban, azaz tűztünemények között egyesül az élenynyel, s a vegyülés szüleménye a víz. (Innen a görög-latin *hydrogen* neve). Lángra lobban a köneny, élenynyel lévén érintkezésben, egy berzszikra által, sőt némely testeknek, pl. az érenyszivacsnak pusztán jelenléte által is. (Innen némelyek *gyulanynak* is hívják). Ha két térfogat köneny egy térfogat élenynyel öszvekeverve gyujtatik meg, iszonyú durranás támad, s ennélfogva ezen keverék *durrlég*-nek neveztetik. Köneny nevezetét nyerte a könnyü szó gyökétől, jóhangzás kedveért a *könnyü* szónak csak első 3 betüjéhez illesztetvén az elemek (any) *eny* végzete. V. ö. KÖNNYŰ. A köneny, égékeny lég (aër inflammabilis) nevezet alatt már a 16-ik században ismeretes volt. *Cavendish* 1781-ben megmutatta, hogy a köneny megégési szüleménye víz, hogy tehát a könenynek élenynyeli egyesüléséből víz képződik. *Lavoisier* pedig először bontotta el a vizet éleny és könenyre. (Török J. tanár).

KÖNNY, 1) elvont törzse *könnyü, könnyebb, könnyebbít, könnyül* stb. származékoknak. L. KÖNNYŰ. 2) l. KÖNY, KÖNYŰ.

„Buzgó könnyeimen szent öröm ömledez.“
Berzsenyi.

„Majd a szép szemeket könnyek özönlik el.“
Bajza József.

KÖNNYEBB, (könny-ebb), a könnyü melléknév másod foka. V. ö. KÖNNYŰ. *Könnyebb másnak tanácsot adni, mint magának.* (Km.). *Könnyebb száz bolhát őrizni, mint egy rosz asszonyt.* (Km.). *Könnyebb a lelkének.* Ezen és hasonló mondatokban, am. *könnyebb dolog.*

KÖNNYEBBÉDÉS, (könny-ebb-éd-és) fn. tt. *könnyebbédés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Állapot, midőn bizonyos terhek, nehézségek, melyek a testet vagy kedélyt nyomják, megkevesbednek, s mind a test, mind a kedély szabadabban érzi magát. Különösen mondjuk a betegről, szenvedőről, midőn bajai, kínjai enyhülnek. *A bevett gyógyszerek után könnyebbedést érezni.*

KÖNNYEBBÉDIK, (könny-ebb-éd-ik) k. m. *könnyebbéd-tem*, —*tél*, —*ett*. 1) Általán, bizonyos nehézség vagy teher kevesedni, fogyni kezd, s elviselhetőbbé válik. Használják tulajd. és átvitt értelemben. *Sorsunk napról napra könnyebbedik.* 2) Különösen, a testet nyomó, lekötő bajoktól, szenvedésektől menekülni kezd. *Miólta fürdőket használ, szemlátomást könnyebbedik.*

KÖNNYEBBÍT, KÖNNYEBBIT, (könny-ebbít) áth. m. *könnyebbít-ett*, htn. —*ni* v. —*eni*, par. —*s*. 1) Bizonyos nehézséget, terhet könnyebbé, elviselhetőbbé tesz. *Sok kéz könnyebbíti a terhet.* (Km.). *A jó utak könnyebbítik az utazást. Valakin könnyebbíteni. Kérlek, könnyebbits rajtam és társaimon. Hogy magán könnyebbítsen, másra tolja a terhet.* 2) Valamely bajon, fájdalmon, szenvedésen enyhít. *A pihenés és álom, sokat könnyebbít az elfáradt tagokon. Ezen szerek máris könnyebbítettek kinaimon.*

KÖNNYEBBÍTÉS, KÖNNYEBBITÉS, (könnyebb-ít-és) fn. tt. *könnyebbítés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által valakin könnyebbítünk, vagy valamely nehézségnek, tehernek mennyiségét kevesbítjük. V. ö. KÖNNYEBBÍT.

KÖNNYEBBSÉG, (könny-ebb-ség) fn. tt. *könnyebbség-et*, harm. szr. —*e*. Állapot, melyben az előbbihez képest könnyebben érezzük magunkat. *Valakinek könnyebbségére lenni. Nagy könnyebbségére esett. Ne haragudj feleségem, könnyebbségedet keresem.* (Népd.). Különösen enyhülés, melyet valaki testi vagy lelki szenvedésekben érez.

KÖNNYEBBSZIK, (könny-ebb-ész-ik) k. lásd: KÖNNYEBBÉDIK, melytől a jelenen kivül a többi időket is kölcsönzi.

KÖNNYEBBŰL, KÖNNYEBBÜL, (könny-ebbűl) önh. m. *könnyebbül-t*. L. KÖNNYEBBÉDIK.

KÖNNYEBBŰLÉS, KÖNNYEBBÜLÉS, (könnyebb-ül-és) fn. tt. *könnyebbülés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Állapot, midőn bizonyos nehézség kevesbűl, fogy, s elviselhetőbbé leszen; különösen a testi vagy lelki bajoknak, szenvedéseknek enyhülése. *A bevett orvosszerek után némi könnyebbülést érezni.*

KÖNNYED, (1), (könny-ed v. könny-ü-ed) mn. tt. *könnyed-et*. A könnyü szónak kicsinyező módosulata: *könnyü-ed*, másképp tájdivatosan: *könnyid*, olyan mint *hoszszud, karcsud, kicsid* stb.

KÖNNYED, (2), (mint föntebb) önh. m. *könnyed-tem*, —*tél*, —*ett*. Könnyüvé lesz. Nem igen divatozik, s helyette inkább a többet jelentő *könnyebbül* v. *könnyebbedik* használtatik.

KÖNNYEDÉN, (könny-ed-én) ih. A *könnyen* határzónak kicsinyitője, s am. épen nem nehezen, vagy magát meg nem erőtetve. *Könnyeden érzi magát. Csak úgy könnyeden dolgozni.* Kríza J. ezen szóval is értelmezi: *könnyüszölleg*, mely kétség kivül nem egyéb, mint: *könnyü szörleg*, azaz könnyü szörrel vagy szerrel; t. i. a székelyek szeretik a *lag, leg* képzőket, s az *r* közvetlenül az *l* előtt könnyen hasonult, mint *salló* (= sarló), *olló* (= orló) stb. szókban is. Néha a ‚könnyelmüen‘ szóval rokon, de némileg szelídebb értelemben am. nem sokat törődve valamivel. *Könnyeden bánni a pénzzel. Könnyeden venni a bajt.* Egészségre vonatkozólag am. jobbacskán, valamivel könnyebben.

KÖNNYEDÉN, l. KÖNNYEDÉN.

KÖNNYEDKÉN, (könny-ed-ke-en) ih. Igen könnyen, minden erőltetés nélkül; épen nem törődve valamivel. *Könnyedkén dolgozgatni. Könnyedkén venni a történteket.* Másképp: *könnyecskén.*

KÖNNYELMŰ, KÖNNYELMÜ, (könny-elmű) ösz. mn. Kinek tulajdonsága a könnyelműség vagy ami könnyelműségből ered. V. ö. KÖNNYELMŰSÉG. *Könnyelmű ember. Könnyelmű cselekedet.*

KÖNNYELMŰEN, (könny-elmüen) l. KÖNNYELMŰLEG.

KÖNNYELMŰLEG, (könny-elműleg) ösz. ih. Úgy, mint azok tenni szoktak, kiknek könnyelműség a tulajdonságuk. *Könnyelműleg cselekedni, elveszteget, elpazarolni mindenét. A jó tanácsot könnyelműleg megvetni.* V. ö. KÖNNYELMŰSÉG.

KÖNNYELMŰSÉG v. —ELMÜSÉG, (könnyelmüség) ösz. fn. Elmei tulajdonság, és szokás, melynél fogva valakiben az illető tárgyak állandó, erős benyomást nem tesznek, mert, mintegy resteli figyelmét hosszasan rájok függeszteni; ennél fogva határoz és cselekszik kellő meggondolás és fontolás nélkül, a tárgynak érdemét és fontosságát tekintetbe sem vevén.

KÖNNYEN, (könny-en) ih. 1) A nélkül, hogy nehézségét, terhét ismerné vagy tekintetbe venné valaminek. *Könnyen tanulni, dolgozni. Könnyen eltürni a bajt, szükséget, szenvedést. Sok eb egy nyulat könnyen elnyomhat.* (Km.). 2) Gond, munka nélkül. *Könnyen élni. Könnyen gyült, könnyen hült.* (Km.). *Könnyen üdvözül, kinek Isten a barátja.* (Km.). 3) Hamar; vonakodás, kevés előkészület nélkül. *Könnyen engedni, megbocsátani. Könnyen kicsúszik ember szájából a szó.* (Km.). 4) Nem törődve, mit sem gondolva, nem vizsgálódva. *Könnyen venni a bajt, veszteséget. Könnyen hinni.*

KÖNNYENHIVÉS, (könnyen-hivés) ösz. fn. Állapot vagy cselekvés, midőn valaki minden további vizsgálat nélkül elhiszi, amit hall vagy olvas.

KÖNNYENHIVŐ, (könnyen-hivő) ösz. mn. Aki az okok vagy körülmények megfontolása nélkül, vagyis a nélkül, hogy a hallottak, olvasottak hitelességét vizsgálat alá venné, könnyen hisz.

KÖNNYENHIVŐSÉG, (könnyen-hivőség) ösz. fn. Tulajdonság, midőn valaki bármit el szokott hinni minden további vizsgálat nélkül.

KÖNNYENVEVÉS, (könnyen-vevés) ösz. fn. Valamivel nem törődés, mit sem gondolás.

KÖNNYES, (könny-es) mn tt. *könnyes-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Könnyeket hullató. Könnyektől nedves. *Könnyes szemek.*

KÖNNYESEN, (könny-es-en) ih. Könnyeket hullatva, könnyektől nedvesen.

KÖNNYEZ, l. KÖNYEZ.

KÖNNYID, l. KÖNNYED.

KÖNNYÍT, KÖNNYIT, (könnyü-ít) áth. m. *könnyít-ett*, htn. —*ni* v. —*eni*, par. —*s*. Valaminek nehézségét, terhét kevesíti; elviselhetővé tesz valamit. *Az eső könnyíti a szántást. A gépek és szerszámok könnyítik a munkát. Könnyíteni mások sorsán, baján, szenvedésén.*

KÖNNYÍTÉS, KÖNNYITÉS, (könny-ű-ít-és) fn. tt. *könnyítés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által valamit könnyebbé teszünk; vagy valakin segítünk, enyhítünk. V. ö. KÖNNYÍT.

KÖNNYŰ, KÖNNYÜ, (könny-ű v. kö-nyi v. köny-jű, mint sarjú, fagyjú stb. l. a czikk végén); mn. tt. *könnyü-t*, tb. —*k* v. —*ek*; fokozva: *könnyebb.* 1) Mint a nehéznek és sulyosnak ellentéte jelent olyasmit, aminek kevés, és alig észrevehető súlya van, tehát amit kevés fáradsággal fölemelni vagy helyéből elmozdítani lehet, vagy ami egy mással összehasonlítva, annál kevesebb súlylyal bir. *A levegő könnyü test. A toll, pehely igen könnyü. A fa könnyebb, mint a vas. A vas könnyebb az aranynál. Könnyü ruhában járni. Könnyü fegyvert viselni. Könnyü kocsin útazni. Könnyü lovasság*, melynek fegyverzete nem nehéz.

„Mint ama könnyü köd a forgószél előtt,
Violám úgy futott én szemeim előtt.“ Zrinyi.

„Könnyü habok közt lebegve éltünk,
Minden bájképnek oltárt diszesítünk.“
Kisfaludy K.

2) Átv. ért. ami nagyobb akadály, s látszó erőködés nélkül mozog. *Könnyü lábak, könnyü lépés, járás, táncz, lovaglás. Könnyü kézzel, tollal irni. Könnyü ecsettel festeni.* 3) Átv. minek végrehajtása kevés fáradságba, erőködésbe kerül. *Könnyü dolog. Könnyü mesterség. Nem szénás szekér a szó, könnyü megfordítani. Könnyü az akarót rábeszélni. Könnyü a forgó szelet kergetni. Könnyü a holtat rágalmazni. Könnyü a szegény embert kinevetni, de nehéz felruházni. Könnyü a jó szolgát igazgatni. Könnyü a lágy követ faragni. Könnyü hat ökör után tolni az ekét. Könnyü Katót táncza vinni, ha magának is kedve van rá.* (Kmm.). *Valamit könnyü szerrel* (=könnyedén) *tenni. Könnyü végét fogni a dolognak. Könnyü munkára fogni valakit. Könnyü szántás esik a porhanyó földben.* 4) Átv. a lelki működésekre nézve am. keveset fontoló. *Könnyü gondolkodás. Könnyü elmével birni.* Innen: *könnyelmü, könnyelműség.* 5) Átv. mi kevés belerővel, hatással bir. *Könnyü fájdalom, könnyü sebet kapni.*

Ha ezen melléknév törzsökeül *könny* alakot veszszük, akkor az *ü* képző a részesülői *ő* képzőből alakúlt által. S alapfogalom benne a mozgékonyság, és legközelebbi rokonságban áll a mozgást jelentő *köl, költ* (kel, kelt) szókkal; tehát gyöke ‚köl‘, módosulva ‚kön‘-né; ebből lett *kön-ő, kön-ü*, s az *n* meglágyultával *köny-ü*, és nyomatékosabban *könnyü*. A török nyelvben is *l* van az *n* helyett: *kolaj*. Mások lehetőnek vélik a *ke* (pl. *kevés* szóban), *ki, kü* (pl. *kis, küs* szóban) kicsinző gyököktől származást is, *nyi* képzővel: *kü-nyi, kö-nyi*. Némelyek a *köny*-től származtatják: *köny-jü*, azaz ‚köny‘ minőségü, oly kicsi sulyu, mint egy könyecsepp. A finn

nemzetségi nyelvek közől legközelebb áll hozzá a voguli *kunna, kunne, kannauk* és *kiina, koinit* (könnyid), továbbá a permi : *koknit, kokni.* A persában *khunug,* am. könnyüség, a törökben a föntebbi *kolajon* kivül ritkább használattal eléjön *genez.* A Müncheni codexben egyszerüen : *könyő* v. *könyü,* fokozva: *könyüebb.* Pestinél : *kenyő,* Erdősinél : *könyü.* Némely önhangzóval kezdődő képzők előtt az *ü* véghangot elveti : *könny-ebb, könny-ed, könny-ít, könny-ül* stb., valamint a *könnyelmü* öszvetett szóban is. Ezen szóból alkottatott újabb időben a *köneny* vegyészeti műszó, a könnyüségtől, de a ‚kön' gyöknek a ‚köneny' (hydrogen) szóban alkalmazása csak akkor helyes, ha azt *köl* v. *kel*-től vagy legfölebb a kicsinyező *kü* gyöktől származtatjuk ; mert ha ‚köny' a törzs, akkor a gömbölyűséggel alig levén köze a hydrogen görög-latin nevezetü elemnek, a ‚gyulany' név helyesebb volna (V. ö. KÖNENY).

KÖNNYÜD, l. KÖNNYED.

KÖNNYÜDEN, l. KÖNNYEDEN.

KÖNNYÜDSÉG, (könny-ü-d-ség) fn. tt. *könnyüdség-et,* harm. szr. —*e.* Tulajdonság, melynél fogva valami kevesded nehézségü vagy átv. ért. kevesded munkába, fáradságba kerülő. *Pehely könnyüdsége. Könnyüdséggel végezni valamit.*

KÖNNYÜFEGYVERÉS, (könnyü-fegyverés) ösz. mn. és fn. Katona, ki könnyebben kezelhető fegyverrel van ellátva. V. ö. KÖNNYÜLOVAS.

KÖNNYŰHAD, (könnyű-had) ösz. fn. Hadsereg, mely könnyebbnemü ruházat és fegyverrel, általán könnyebb készülettel van ellátva. V. ö. KÖNNYÜLOVAS.

KÖNNYŰL, KÖNNYÜL, (könny-ü-l) önh. m. *könnyül-t.* Könnyüvé leszen, előbbi nehézségéből, sulyából veszt ; enyhül. V. ö. KÖNNYEBBŰL.

KÖNNYŰLEG, (könny-ű-leg) ih. l. KÖNNYEN.

KÖNNYÜLOVAS, (könnyü-lovas) ösz. fn. Lovas, ki könnyebb készülettel, fegyverzettel van ellátva, milyenek a magyar huszárok, lengyel dsidások, orosz kozákok. Ellentéte : *nehézlovas,* pl az úgy nevezett vasasok vagy vértesek.

KÖNNYŰSÉG, KÖNNYÜSÉG, (könny-ű-ség) fn. tt. *könnyüség-et,* harm. szr. —*e.* Általán tulajdonság, melynél fogva valamit könnyünek mondunk. V. ö. KÖNNYÜ. Különösen 1) Valamely test nehézségének, sulyának kevessége. *Pehely könnyüsége.* 2) Tulajdonság, melynél fogva valami látszatos erőködés nélkül mozog. *Lábak könnyüsége a járásban, tánczban. Nyelv könnyüsége a beszédben. Nagy könnyüséggel irni, rajzolni.* 3) Tulajdonság, midőn valaki nagyobb fáradság nélkül képes valamit végrehajtani. *Könnyüség bizonyos kézi munkákban. Fogalmazási, előadási könnyüség.* 4) Ügyesség, mely által valaki úgy tünik elé, mintha az illető működés semmi mesterségébe, tanulásába nem került volna. *Könnyüséggel lovagolni, tánczolni, társalogni.*

KÖNNYŰSZÖLLEG, azaz könnyű szörleg v. szerleg, am. könnyű szerrel. L. KÖNNYEDÉN.

KŐNÖVEDÉK, (kő-növedék) ösz. fn. Könemü test vagy képződmény, mely kórilag a húgyhólyagban alakúl.

KÖNTING, (a német *Quentchen* után, mely ismét a latin *quincunx*-ból eredett) ; fn. tt. *könting-et,* harm. szr. —*je.* Kisded súlymérték, mely a latnak egy negyedrészét teszi, nehezék.

KÖNTŐ, (kön- v. köm-t-ő) fn. tt. *köntő-t.* Tekercsbe kötött valami, pl. szalma, kender, csöpü. Gyöke a gömbölyüt, csomósat jelentő *kön* v. *köm-*, s rokon vele a csavarodást jelentő *köntöl, köndör* és mindazok, melyek a *gön* és *göm* gyökből eredvén, gömbölyüt, kerekdedet jelentenek. Törzsöke az elavult *könt* v. *kömt* ige.

KÖNTÖL, (kön-t-öl v. köm-t-öl) önh. m. *köntöl-t.* Mondják szekérről, kocsiról, midőn hátulja csavarodik, vagyis farol. V. ö. KÖNTÖLFALAZ.

KÖNTÖLFALAZ v. KÖNTÖRFALAZ, (köntöl-falaz) ösz. önh. Székely tájszólás szerint, am. kerülgeti szóval a dolgot, nem akarja egyenesen kimondani, ide s tova forgatja köpenyét. Első alkatrésze *köntöl*, a csavarodást, második *falaz*, a mentegetési védelmezést látszik kifejezni, ha ugyan nem idegen nyelvből csúszott be, mint ‚kenterfalaz' szónál van érintve.

KÖNTÖS, (kön-t-ös v. köm-t-ös) fn. tt. *köntös-t,* tb. —*ök,* harm. szr. —*e.* 1) Szorosb ért. felső öltöny, mely köpeny gyanánt takarja a testet. Innen a közmondás : *Jó a köntös, mind télben, mind nyáron.* (Pallium aptum est ad omne anni tempus.) A köntöst lógva viselték, innen : *köntös ujjába való kutya* (canis meliteus.) Páriz Pápai. A köntös úri diszruha volt. *Köntös tisztesség.* (Km.). *Köntös czifrázata, galléra. Hosszu köntös port csinál.* (Km.). *A szép köntöst inkább mocskolja a rosz erkölcs, mint a sár.* (Km.). *Beinná a Krisztus köntösét is,* változattal : *palástját.* Rokon hozzá a görög szótárakban följegyzett *χάνδυς* mint a perzsák s médoknál divatozott hosszu felöltő, tájszokásilag : *kantus ;* törökül : *kontos.* Minthogy a *köpeny*-féle ruhának fő rendeltetése a testet beburkolni, innen látható, hogy a *köntös* gyöke a testre gömbölyödő burkot jelentő *kön* v. *köm,* melyből lett, *köm-t* elavult ige, s ebből *kömt-ös* v. *könt-ös*, mint *pirit, piritos, magaszt, magasztos.* 2) Szélesb ért. am. általán bármely öltöny, ruha. *Sürü gazda, ritka köntös. Nem mind szegény, aki kopott köntösben jár. Sok szép asszony, s rongyos köntös mindenütt megakad. A köntös nem tesz pappá.* (Km.).

„Elődeinknek bajnoki köntösét
S nyelvét megunván, rút idegent cserélt."

Berzsenyi D.

KÖNTÖSDÍJ, (köntös-díj) ösz. fn. Egyházi nyelven azon díj, melyet az illető lelkésznek bizonyos szolgálatokért, pl. temetésért, esketésért, beavatásért, fizetnek a hivek. (Stola.)

KÖNTÖSUJJ, (köntös-ujj) ösz. fn. A köntösnek azon sípforma öblös tagjai két oldalt, melyekbe a karokat ölteni szokás.

KÖNY, (1), elvont gyöke *könyök, könyöleg, könyör, kőnyi* és *könyv* szóknak; jelentése az, mely a *k* hangé általában, t. i. meghajló s gömbölyü valami, mely az *ö* betüvel még erősbittetik.

KÖNY, (2), (tájdivatosan, sőt általánosabban: *könny* és *könyv* is); fn. tt. *köny-et*, harm. szr. —*e* v. —*je*. 1) Így neveztetnek azon cseppek, melyek a szemekből ömlenek ki, midőn akár fájdalmas, akár örvendő érzelmek által a kedély nagyon megindúl és ellágyúl. *Örömkönyeket hullatni. Könybe lábadt szemek. Könyekkel áztatni az ágyat. Szeméből kigördült a köny. Letörölni a szenvedők könyeit. Utánad folynak könyeim, ki tőlem elszakadsz.* (Dal).

„Folyók, tavak kiapadnak,
De nem az én könyeim.“

Kisfaludy S.

. . . . . „Búban sírni jó,
Gyakran beszélőbb a köny, mint a szó.“

A külföld rabja. (Vachott Sándortól).

2) Szélesb ért. apró cseppekben kifakadó nedv, pl. a fákon, s más növényeken, innen szokás mondani, hogy tavaszkor könyeznek a fák, a szőlőtőkék. Mondják állati testekről is, midőn kóros tulajdonságu nedv fakadoz belőlök. *Könyek a sebből.* Ez értelemben lágyabban: *göny*, honnan Molnár A. szerént: *gönyettség* am. pus, sanies, *gönyettséges*, saniosus, pure abesus. Minthogy a *köny*, mint folyadékcsepp gömbölyü, bizvást azon szókhoz számítható, melyekben a *kön, köm, gön, göm* gyök gömbölyüt jelent. A könyről azt mondja a magyar, hogy *kigördül, lepereg, lehömpörög* az arczon; továbbá a kedves könyeket *gyöngyhöz* hasonlítja, s mivelhogy változattal *göny* is mondatott, mindezek oda mutatnak, hogy a ‚köny‘ gömbölyüséget utánzó kiejtés. Egyébiránt nyomatékosabban: *könny*, *ü* minőséget jelentő képzővel pedig: *könyü*, mely már inkább csak egy *ny*-vel használtatik, s az *ü*-nek *v*-vé változtával *könyv*, mely kivált a régieknél gyakran előfordul.

KÖNY, (3), l. KÖNYV, (2).

KÖNYÁR, (köny-ár) ösz. fn. Könyek sokasága, bősége, kivált melyeket valaki keseregve hullat.

KÖNYÁROK, (köny-árok) ösz. fn. Mélyedés a szemgödörben, hol a könyeket elválasztó mirigy fekszik.

KÖNYCSÉPP, (köny-csépp) ösz. fn. Csepp, melyet a szemből kiömlő köny képez.

KÖNYCSONT, (köny-csont) ösz. fn. Két igen vékony csontocska a felső állkapcsok mögött. (Ossa lacrymalia).

KÖNYECSKE, (köny-ecs-ke) kics. fn. tt. *könyecskét*. Kis köny. Átv. ért. jelenti az érzelem csekély voltát. *Csak egy könyecskét sem hullatott.* V. ö. KÖNY, (2).

KÖNYEDÉNY, (köny-edény) ösz. fn. 1) Boncztani ért. erszényforma tok a belső szemzugolyban, mely a könyekké alakulandó nedveket foglalja magában, máskép: *könyfömlő*. 2) A régieknél kis ibrik vagy korsócska, melybe a gyászolók bele hullatták könyeiket, azután kedveseik sirjaiba tették.

KÖNYES, (köny-es), l. KÖNNYES.

KÖNYESEN, (köny-es-en), l. KÖNNYESEN.

KÖNYEZ, KÖNNYEZ, (köny-ez) önh. m. *könyez-tem, —tél, —ett*. Könyeket önt, hullat. *Fájdalmában vagy örömében könyezett.*

„Hajnalfényben és napeste
Kedvesét könyezve leste.“

Kisfaludy K.

Szélesb ért. valamely testből könyhöz hasonló cseppek fakadnak. *Tavaszkor könyeznek a szőlőtőkék. Könyez a megérett seb. Könyez a hordó*, am. csepeg a hordó a csinban vagy dongák között. (Vass J. szerént a Balatonmelléken és Rábaközben).

„Kiholtát a mező virági könnyezik.“

Szemere Pál.

KÖNYEZÉS, KÖNNYEZÉS, (köny-ez-és) fn. tt. *könyezés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Állapot, midőn valaki vagy valami könyeket hullat vagy ereszt. *Szemek könyezése. Fák, növények könyezése.* V. ö. KÖNY, (2).

KÖNYEZETLEN, KÖNNYEZETLEN, (köny-ez-et-len) mn. tt. *könyezetlen-t*, tb. —*ék*. Akiért nem könyeztek, kit meg nem sirattak. *Könyezetlen halott, árva.* Határozóként am. könyezetlenül, könyezés nélkül.

KÖNYEZETLENÜL, (köny-ez-et-len-ül) ih. Anélkül, hogy könyezett volna, vagy hogy valaki könyeket hullatott, illetőleg sírt volna fölötte vagy érette. *Atyja holttestét könyezetlenül kísérni a sírba* (alanyilag). *Könyezetlenül meghalni* (tárgyilag).

KÖNYEZIK, KÖNNYEZIK, (köny-ez-ik) k. m. *könyez-tem, —tél, —ett*. Könyei hullanak, ömlenek. Különösen mondatik oly szemekről, melyek nem kedélyi megindulásból, hanem kóros állapot miatt folynak.

KÖNYHULLATÁS, (köny-hullatás) ösz. fn. Szoros ért. csak oly könyezésről mondják, mely fájdalmas szívből ered, s mely tartósabb és sűrűbb szokott lenni. *Könyhullatásokkal gyászolni a kedvesnek halálát. Leghamisabb víz némely asszonyok könyhullatása.* (Km.).

KŐNYI, (1), (kőny-i) fn. tt. *kőnyi-t*. Vas megyében am. czukorrépa, karórépa, mely néhutt: *koszmacska* v. *fanos répa*. Gyöke vagy törzse alkalmasint: *köny*, nyomatékosabban: *kőny*, szintén am. *kön* v. *köm*, v. *göm*, gömbölyü tulajdonságától.

KŐNYI, (2), (kő-nyi) mn. tt. *kőnyi-t*, tb. —*ek*. Kő nehézségü. *Kőnyi* (v. *malomkőnyi*) *teher esett le szívemről.*

KÖNYMENET, (köny-menet) ösz fn. Boncztani ért. azon menet vagy vonal, mely a könyedényből kinyúlik, hártyás csőt képez, az orrüreghez aláereszkedik, s ott megnyílik. (Ductus lacrymalis).

KŐNYOMÁS, (kő-nyomás) ösz. fn. 1) Kővel nyomás vagy nyomtatás. 2) l. KŐNYOMAT.

KŐNYOMAT, (kő nyomat) ösz. fn. Nyomat vagy nyomtatvány, mely bizonyos módon elkészitett s beirt sima kőlap által történik, különböztetésül más nyomatoktól, milyenek réznyomat, aczélnyomat stb.

KŐNYOMATI, (kő-nyomati) lásd: KŐNYOMATÚ.

KŐNYOMATÚ, (kő-nyomatú) ösz. mn. Kőnyomás által készült. *Kőnyomatú képek.*

KÖNYOMDA, (kő-nyomda) ösz. fn. Nyomda, melyben kőnyomatokat készítenek. V. ö. KŐNYOMAT és NYOMDA.

KŐNYOMDAI, (kő-nyomdai) ösz. mn. Kőnyomdához tartozó. Kőnyomdában készülő. Kőnyomdára vonatkozó. *Kőnyomdai szerek, készülékek, eszközök. Kőnyomdai müvek. Kőnyomdai szabályok.*

KŐNYOMDÁSZ, (kő-nyomdász) ösz. fn. Nyomdász, ki kőnyomatokat készít. V. ö. NYOMDÁSZ.

KŐNYOMDATULAJDONOS, (kő-nyomda-tulajdonos) ösz. fn. Tulajdonos, ki kőnyomdával vagy nyomdákkal bir.

KÖNYŐ, régies *könyű* és *könyv* helyett; lásd: ezeket.

KÖNYÖK, (1), (köny-ök) fn. tt. *könyök-öt*, harm. szr. —*e*. 1) A karnak azon része, mely a felső és alsó kart öszveköti, s a karnak befelé hajtásakor leginkább kidudorodik. *Könyökre támaszkodni. Valakit könyökkel megtasztitani.*

„Leplembe burkolva könyökömre dőlök.“

Berzsenyi.

2) Átv. ért. némely görbe testeknek azon része, melyen a hajlás kezdődik. *Görbe ág könyöke. Vízpart könyöke*, mely a vízbe beljebb nyomúl, s mintegy könyököt képez. 3) Valamely könyök alakú test, pl. a vaslemez kürtőknek azon része, mely L formára van készitve, hogy a kürtőnek fekirányos menetét a függőlegessel és viszont öszvekösse. (A mesterembereknél németül: Knie). Gyöke a görbét vagy kerekdedet jelentő *köny*, vastag hangon *kony*, melyből *konya*, *konyúl* stb. ered. Rokonok hozzá a gömbölyü cseppet jelentő *köny*, és a tekercsbe gömbölyített irományról nevezett *könyv*. Megegyezik vele a térdek hajlását, könyökét jelentő hellen: *γόνυ*, latin *genu*, német *Knie*, szanszkrit *dsná* (görbít), honnét *dsánu* (Curtius aki *γονία* [=szöglet] szóra is azt jegyzi meg, hogy vajjon nem a *γόνυ* származéka-e?). Az idézett szók térdet jelentenek, de a térd sem egyéb, mint a lábszár könyöke.

KÖNYÖK, (2), puszta Nyitra m. helyr. *Könyök-re, —ön, —ről.*

KÖNYÖKBÜTYÖK, (könyök-bütyök) ösz. fn. Azon bütyök vagy csomó, mely a karhajlásnak forgóját képezi.

KÖNYÖKFAL, (könyök-fal) ösz. fn. Várépitésben a várkerítésnek, várbástyának felső fala, mely körülbelül hónalig ér, s rá lehet könyökölni.

KÖNYÖKIDEG, (könyök-ideg) ösz. fn. Ideg a könyökben, mely a felkar belső oldalán nyúlik el.

KÖNYÖKIZOM, (könyök-izom) ösz. fn. 1) Az alsó karnak izma, mely a felső karból ered, s a karnak kinyujtására szolgál, és külső izomnak mondatik. 2) Belső izom, melynek segitsége által a kar meghajlik.

KÖNYÖKKONCZ, (könyök-koncz) ösz. fn. Az alsó kar csontja, szára, a könyöktől kezdve a kéztövig.

KÖNYÖKLÉS, (köny-ök-öl-és) fn. tt. *könyöklés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Könyökre támaszkodás. V. ö. KÖNYÖKÖL.

KÖNYÖKLET, (köny-ök-öl-et) fn. tt. *könyöklet-ét*, harm. szr. —*e*. A Müncheni és Bécsi codexekben am. a latin *cubitus*, vagyis azon mérték, mely a régi magyar mértékrendszer szerént singnek neveztetett, sőt e neve maiglan divatozik Erdélyben és Magyarország több részeiben, kivált a csapóknál és szürszabóknál, kik inkább singgel, mint réffel mérnek. V. ö. SING.

KÖNYÖKLIK, (köny-ök-l-ik) k. m. *könyökl-ött*, htn. —*eni*. Személytelen dolgokról mondva, am. valami felé és fölé mintegy könyök módjára hajlik. *A Szent-Gellért hegye a Dunára könyöklik.*

KÖNYÖKLŐ, (köny-ök-öl-ő) mn. és fn. tt. *könyöklő-t*. 1) Általán aki könyököl vagy ami könyöklik. *Ablakban könyöklő leány. A Dunára könyöklő vártorony.* Különösebben amire könyöklenek. *Könyöklő párna* v. *vánkos*. 2) Bizonyos támasz, melyre a könyököt nyugtatás végett rá lehet tenni, pl. a karzatok pártázata, a térdeplők támasza, várfalak könyöke stb. 3) A székelyeknél nyilás az istáló padlásán, melyen a takarmányt behányják, mely t. i. a tetőzet oldalából kikönyöklik

KÖNYÖKNYI, (köny-ök-nyi) mn. tt. *könyöknyi-t*, tb. —*ek*. 1) Oly hosszuságu, mint az előkar, a könyöktől kezdve egész a kézfejig. 2) Egy sing hosszuságu. V. ö. SING.

KÖNYÖKORSÓ, (könyök-orsó) ösz. fn. Csontszár a könyök és kéztő között.

KÖNYÖKÖL, (köny-ök-öl) önh. m. *könyököl-t* v. *könyökl-ött*, htn. —*ni* v. *könyökleni*. Könyökére dől, támaszkodik. *Könyököl, s állát tenyerébe teszi. Kikönyökölni az ablakon. Rákönyökölni az asztalra.* Személytelen dologra vitetve inkább: *könyöklik*; l. ezt.

KÖNYÖKÖS, (köny-ök ös) mn. tt. *könyökös-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Tréfásan mondják oly mesterről, vagyis kántorról, kinek orgonája nincs, ki könyökére támaszkodva énekel.

KÖNYÖKPÁRNA, (könyök-párna) ösz. fn. Párna, vagyis vánkos, melyre kényelemből könyökkel támaszkodni szokás. *Ablakbeli könyökpárna.*

KÖNYÖKSUGÁR, (könyök-sugár) ösz. fn. Boncztani ért. a könyöknek felső és kisebbik csontja.

KÖNYÖKSZÉK, (könyök-szék) ösz. fn. Karral ellátott szék, melyre könyökölni lehet.

KÖNYÖKÜTÉR, (könyök-üt-ér) ösz. fn. Ütér a könyök táján.

KÖNYÖLEG, (köny-öl-eg) fn. tt. *könyöleg-et*, harm. szr. —*e*. Gömbölyü, csomóba öszvegyúrt valami, pl. sár, agyag. Gyöke a gömbölyüt jelentő *köny*, s képzésre olyan, mint *gömbölyeg*, *gombolyag*, *göngyöleg*.

KÖNYÖR, (köny-ör) fn. tt. *könyör-t*, tb. —*ök*, harm. szr. —*e*. A kedélynek azon gyöngéd érzelme, mely mások esedékeseire vagy szenvedéseire meghajol, azok iránt részvéttel viseltetik, és azokat elhárítani vagy enyhíteni kívánja; s e szerént *köny* azonos a mély hangu *kony* vagy *kuny* gyökkel; különösebben ‚könyörög' és ‚kunyorál' származékok jelentésökben is egyeznek. E szó, mint különben elvont törzsök a fönt eléadott értelemben az újabb korban kapott önállásra. Fő származékai *könyörög* és *könyörül*, melyekben alapfogalom ugyan az érzésnek, kedélynek meghajlása, megindulása: de az elsőben úgy tünik föl, mint az érzésnek, kedélynek azon bánatos, legalább lenyomó kitörése, mely másokat részvétre indítani akar; az utóbbiban pedig, mint amely mások esedékeseire, szenvedéseire meghajol. Más elemzés szerént e szó *köny* főnévtől ered, s *könyörögni* am. könyüket hullatva kérni, esedezni, és *könyörülni valakin* am. nyomorúságán megindulva könyükre fakadni, és ennek következtében a szenvedő bajain segíteni, enyhíteni. Ily alkotásuak a szintén kedélyre vonatkozó *keser*, *szomor*, *szigor*, melyekből lett *kesereg*, *szomorog*, *szigorog*, mint *könyör*-ből *könyörög* stb. Végre ‚könyör' a *k* és *ny* átvetésével: *nyökör*, melyből *nyökörög*, azaz *nyögörög* am. nyögdécsel. Ezen értelem is rokonságban van azon fogalommal, melyet ‚könyör' fejez ki, sőt tréfásan a könyörgést ‚nyökörgés'-nek csúfolják is: mindazáltal az előbbi elemzések valószínűbbnek látszanak.

KÖNYÖRETÉS, (köny-ör-et-és) mn. tt. *könyöretés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. A Nádor-codexben am. könyörületes.

KÖNYÖRG, l. KÖNYÖRÖG.

KÖNYÖRGÉS, (köny-ör-ög-és) fn. tt. *könyörgés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. 1) Szélesb ért. a kérésnek azon neme vagy módja, midőn valaki másnak részvéteért, kegyeért belsőleg megindulva esedezik, mi gyakran könyhullatással szokott történni. *Könyörgéssel megindítani valakit*, *kieszközölni valamit. Könyörgés volt a dolga.* 2) Szorosb és vallási értelemben az imádságnak azon neme, mely által az Istentől valamit kérünk. *Esőért*, *jó időért*, *békességért való könyörgés. Nyilvános könyörgés. Könyörgéssel en gesztelődik az ég Uram, hallgasd meg könyörgésünket. Alázatos szivből eredő, állhatatos könyörgés. Templomi könyörgés, magán könyörgés. Halotti könyörgés.*

KÖNYÖRGET, (köny-ör ög-et) áth. m. *könyörget-tem*, —*tél*, —*ett*. A Debreczeni Legendáskönyvben am. kérlel. „Nagy kömhullatással, csókolásával és szűzei (= szűzi) tejével könyörgeti vala őtet" (Mária a kisded Jézust). A Bécsi codexben is: „És őtet karjainál fogva tartván . . . ez igékkel könyörgeti vala."

KÖNYÖRKÖNNY, (könyör-könny) ösz. fn. Könyörületből, a mások bajai, szükségei, szenvedései iránt megindult érzésből fakadó könny.

KÖNYÖRÖG, (köny-ör-ög) önh. és gyak. m. *könyörög-tem*, —*tél* v. *könyörgöttem*, *könyörgöttél*, *könyörgött*; htn. —*ni* v. *könyörgni*, v. *könyörgeni*. 1) Szélesb ért. bizonyos szenvedések, lelki szorongatások vagy szükség által nyomatva, valakinek részvéteért, kegyeért, segítségéért esedezik, rimánkodik, mi rendesen maga megalázásával, néha könyezve történik. *Alázatosan*, *esennen*, *szépen könyörögni. Bocsánatért*, *kegyelemért könyörögni.* Igekötővel egyesülve tárgyesetes neveket vonz. *Bekönyörögni magát valahová. Kikönyörögni az elzárt foglyokat.* 2) Vallásos ért. buzgó imádság által Istentől kér, vagy a római kath. hit tanai szerént a szentek által is kéret valamit. *Egészségért*, *hosszu életért*, *szabadulásért könyörögni. Szűz Mária, könyörögj érettünk. Istennek minden szentei, könyörögjetek érettünk. Könyörögjünk Istennek.*

KÖNYÖRÖGTET, (köny-ör-ög-tet) mivelt. m. *könyörögtet-tem*, —*tél*, —*ett*, par. *könyörögtess*. Valakinek meghagyja, parancsolja, hogy könyörögjön, vagy valakit könyörögni enged. *A csintalan gyermeket bocsánatért könyörögtetni. Ugyan ne könyörögtesd a szegényt oly sokáig.*

KÖNYÖRTELEN, (köny-ör-te-len) mn. tt. *könyörtelen-t*, tb. —*ek*. Kiben mások szenvedései iránt nincs azon részvéti érzelem, melyet könyörnek hivunk. V. ö. KÖNYÖR. *Könyörtelen szív. Szegények, szenvedők iránt könyörtelen fösvény. Könyörtelen kézzel eltaszítani magától az elhagyatott árvákat, özvegyeket.* Határozóilag am. könyör nélkül, könyörtelenül.

KÖNYÖRTELENÜL, (köny-ör-telen-ül) ih. Azon kedélyi részvét nélkül, mely könyörnek mondatik, mások szenvedésén meg nem indulva. *A szerencsétlenek rimánkodásait könyörtelenül hallgatni.*

KÖNYÖRŰ, KÖNYÖRÜ, (köny-ör-ű) mn. tt. *könyörű-t*. Az újabban elvont ‚könyör' főnévből alakult melléknév, mint: *gyönyörű*, *keserű*, *szomorú*, *szigorú*, *domború* stb. Jelent oly személyt, kiben könyör van, ki más szenvedései iránt részvéttel viseltetik, s azokon, ha lehet, segít is, máskép: *könyörületes. Könyörű szivvel lenni valakihez.*

KÖNYÖRŰL, KÖNYÖRÜL, (köny-ör-ű-l) önh. m. *könyörül-t*. Valakinek szenvedései fölött könyörre, azaz részvétre indúl, vagy mint mondani szokás,

mások baján megesik a szive, meghajol az érzése. *Könyörülni a szegény árvákon, özvegyekcn. Inségemben könyörülj rajtam. Könyörülj, Istenem, én bünös lelkemen.* (Egyházi ének.) *Könyörüljetek rajtam, legalább is ti barátaim.* (Jób.)

„Hordtam volna mindig saját tenyeremen,
Csak könyörült volna pártát unt fejemen."
Csokonai ‚Dorottyá'-ja.

KÖNYÖRÜLÉS, (köny-ör-ü-l-és) fn. tt. *könyörülés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Az érzékeny kedélynek megindulása, mely mások szenvedéseiben részt vesz, s azokon segíteni, enyhíteni kész.

KÖNYÖRŰLET, KÖNYÖRÜLET, (köny-ör-ű-l-et) fn. tt. *könyörület-ét*, harm. szr. —*e*. Cselekedet, mely a könyörülő szivnek müve, eredménye, tehát tettleges könyör. *Könyörületből* (haszonlesés nélkül) *gyógyítani a szegényeket. Könyörület volt töle, hogy az elhagyott árvát fiának fogadta. Könyörületre méltó.*

KÖNYÖRŰLETÉS, (köny-ör-ű-l-et-és) mn. tt. *könyörületés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Kinek szivében tettlegesen uralkodik azon gyöngéd érzelem és részvét, melyet könyörületnek mondunk. Különösen tulajdoníttatik ezen érzelem az Istennek. *Könyörületes, irgalmas Isten.* V. ö. KÖNYÖRŰLET.

KÖNYÖRŰLETÉSSÉG, (köny-ör-ű-l-et-és-ség) fn. tt. *könyörületésség-ét*, harm. szr. —*e*. Több, mint a ‚könyörület', mert ez csak egyes részvéti érzelmet fejez ki, amaz pedig a szivnek oly hajlamát jelenti, mely természetnél fogva folytonos könyörületet gyakorol, melynek szokása könyörületesnek lennie, mi nemesebb értelemben az Istennek mintegy kizárólagos tulajdonsága.

KÖNYÖRŰLETLEN, (köny-ör-ül-et-len) mn. tt. *könyörületlen-t*, tb. —*ék*. Kiben könyörület nincsen, ki mások szenvedésein részvétre nem indúl; kemény, érzéketlen, kérlelhetetlen szivü. *Könyörületlen zsarnok, boszuálló.* Határozóként: könyörület nélkül.

KÖNYÖRŰLETLENSÉG, (köny-ör-ü-l-et-lenség) fn. tt. *könyörületlenség-ét*, harm. szr. —*e*. Érzéketlen, hajthatatlan kedélyi tulajdonság, mely mások kérelmére meg nem indúl.

KÖNYÖRŰLETLENÜL, (köny-ör-ű-l-et-len-ül) ih. Könyörület nélkül, másnak szenvedéseire meg nem indulva. *Könyörületlenül elutasítani magától a nyomorúltakat.*

KÖNYÖZÖN, (köny-özön) ösz. fn. Költői képes kifejezéssel am. könyek bősége, sok könyhullatás, könyár, könyzápor. *Könyözönnel áztatni kedveseink sírhalmait.*

KÖNYPONT, (köny-pont) ösz. fn. A szemszögletben látszó, s kevéssé felemelkedő két lik, melyek a könyek egy részét az orron általviszik. (Puncta lacrymalia).

KÖNYSIPOLY, (köny-sipoly) ösz. fn. A szemnek azon kóros állapota, midőn folytonosan könyez, s az orr rendkivül kiszárad (Fistula lacrymalis).

KÖNYTÖMLŐ, (köny-tömlő) ösz. fn. Tömlő vagy erszényalakú edény a szemszögletben, mely könyeket foglal magában, s öszveköttetésben van az úgynevezett könymenettel.

KÖNYŰ, (1), (köny-ű) fn. tt. *könyűt*. Valamint több más *ú* és *ű* (régiesen *ó, ő*) képzőjü szók e végh angzóikat *v*-re változtatják, mint: *szaru szarv, daru darv, nyelü nyelv, ölü ölv, kedü kedv* stb. hasonlóan a *könyü* is máskép *könyv*, sőt a nép nyelvén, valamint a régieknél inkább ez van szokott divatban.

„Talán észrevette hullani könyvemet."
Ismét:
„Reá emlékezik barátja szivére,
Egy könyvet gördítvén hideg tetemére."
Ányos Pál.

A *könyü* vagy *könyv* és *köny* v. *könny* teljesen egy értelemben használtatnak, ámbár szorosan véve a *könyü* és *köny* között oly féle viszony léteznék; mint a *keser* és *keserü, szomor* és *szomorú, szigor* és *szigorú* között, azaz ‚könyü' eredetileg melléknév, mely a szokás által főnévvé lett, mint *daru, köpü, hamu* s több mások. L. KÖNY. Irói nyelvben szigorú megkülönböztetés végett legelfogadottabb alakok: *könny* és *könyü;* amaz, mert ezen egyszerűbb alakban általán az *ny* kettősen ejtetik, emez, hogy ezen alakban a kiejtés helyessége mellett is a ‚könnyü' szótól, illetőleg melléknévtől megkülönböztettessék.

KÖNYŰ, (2), némely régieknél, pl. a Tatrosi codexben is (‚könyő' alakban) ‚könnyü' mn. helyett áll; amidőn hasonlító foka: *könyűebb:* „Könyűebb mennynek elmúlni." (Lukács XVI.).

KÖNYV, (1), fn. l. KÖNY, (2), KÖNYŰ, (1).

KÖNYV, (2), fn. tt. *könyv-et*, harm. szr. —*e*. Kicsinyítője: *könyvecske*. Ha azon tárgynak, melyet e szó jelent, eredeti alakját veszszük tekintetbe, t. i. hogy legrégibb időkben a könyvek tekercsbe göngyölgetett irományok valának, nemcsak legvalószinübbnek állithatjuk, hogy a *könyv* gyöke a gömbölyűt vagy göngyöltet jelentő *köny*, lágyabban *göny*, melyből lett: *könyő* (s ebből: *könyü, könyv*, mint *eny, enyü enyv, seny, senyü senyv* stb.), hanem a régi iratokban, pl. a Tatrosi és Bécsi codexben is igen sokszor még az eredeti ‚könyő' alakjában, sőt ismét a régieknél ezen értelemmel magában a gyökben is találjuk, pl. a Passióban (Toldy Ferencz kiadása 74. lap). E tulajdonságától vette nevét a latin *volumen;* s Adelung szerént a német *Buch* is am. *Bug, biegen* igétől. A magyar könyvhöz hangra nézve is hasonló a sínai *kiuán* (libri sectio), és *kiuan* (glomerare = göngyölni); de hasonló hozzá a szláv *knich* és *kniga* is, melyek épen oly viszonyban állanak a magyar könyvvel, mint *górv, genu, Knie* a ‚könyök' szóval; mely összehasonlitásokból az tünik ki, hogy a magyar *könyök* és *könyv* következetesen megtartották eredeti alakutánzó neveiket, míg más nyelvek kivetkőztették ősi formájokból, s valamint a *Knie* szónak eredetije a hellen *górv*, hasonlóan a szláv *knich*-é

a magyar *könyv*, mert ennek eredete és neve a tárgy fogalmával és a hangszervek alakitásával leginkább megegyező, s egy egész rokon értelmü szónemzetséggel áll szoros kapcsolatban. V. ö. KÖ, GÖ, gyökelemeket.

Mai szokott értelemben 1) Több együvé fűzött vagy kötött papir, hártya vagy pergamen levelek, akár tisztán, akár beirva avagy nyomtatva. Rendeltetésre és használatra nézve : *számadókönyv, kereskedői könyv, jegyzőkönyv, oskolai, kézi, imádságos könyv* (imakönyv), *szókönyv, törvénykönyv, ábéczés könyv, szakácskönyv, cselédkönyv, olvasókönyv, zsoltároskönyv, misemondó könyv.* Alakjára nézve : *kis, nagy, ivrétü, negyedrétü, nyolczadrétü könyv. Könyvből tanulni. Könyvet olvasni. Könyv nélkül tudni, felmondani a leczkét. Úgy beszél, mintha könyvből olvasná.* (Km.). 2) Azon tartalom, mely valamely könyvben irva vagy nyomtatva van. *Könyvet irni, nyomtatni. Szép, tanulságos, tudományos, bölcseleti, vallási könyv. Haszontalan, erkölcsrontó könyvek.*

..... „Tisztán elmélkedem a böles
Természetnek örök könyvéből.“ Vitkovics.

3) Valamely irt vagy nyomtatott nagyobb elmeműnek egy-egy osztálya, vagy egyes könyvnek része. *Bizonyos munkát két könyvre osztani.* 4) A papirgyárakban és kereskedésekben a német ‚Buch‘ utánzásából 24 v. 25 ivet tevő papircsomag, mit azonban inkább *koncznak* (gomcz) nevezünk, mi vékony hangon *köncz*, azaz *göncz gömcz*, s ezen alakban szintén rokon a könyvvel, mert a koncz nem egyéb, mint *gom, göm, gömöly.* V. ö. KONCZ.

KÖNYVÁROS, KÖNYVÁRUS, (könyv-áros v. —árus) ösz. fn. Személy, ki könyvekkel kereskedik, ki könyveket árul. *Bizományi könyvárus*, ki a szerző munkáit bizonyos díj fejében árulja. *Kiadó könyvárus*, ki saját költségén nyomatott könyveket árul.

KÖNYVÁROS— v. —ÁRUSBOLT, (könyváros— v. —árusbolt) ösz. fn. Bolt, melyben könyveladással foglalkodnak.

KÖNYVÁROSSÁG, v. —ÁRUSSÁG, (könyvárosság v. —árusság) ösz. fn. L. KÖNYVKERESKÉDÉS.

KÖNYVBIRÁLAT, (könyv-birálat) ösz. fn. Birálat, mely valamely könyvnek rendeltetését, czélját, tartalmát tekintetbe vevén, annak jó és rosz oldalairól az illető tudomány, tan vagy müvészet jelen állásához képes indokolt véleményt mond. *A könyvbirálatban teljesen avatott szakképzettséget követelünk.*

KÖNYVBIRÁLÓ, (könyv-biráló) ösz. fn. Személy, ki könyvbirálatot ir. L. KÖNYVBIRÁLAT.

KÖNYVBOGLÁR, (könyv-boglár) ösz. fn. Kapocs, mely némely, pl. imádságos könyveket boglár gyanánt ékesit, és bezár.

KÖNYVBOLT, (könyv-bolt) ösz. fn. Bolt, illetőleg raktár, melyben könyveket árulnak, könyvárusbolt.

KÖNYVBUVÁR, (könyv-buvár) ösz. fn. Személy, ki különös hajlammal bir a könyvek olvasásához, vagy mint népileg szokás mondani, ki mindig a könyveket búvja. Megilleti e nevezet az oly személyt is, ki könyvek, kivált ritkábbak és régiek gyüjtésével foglalkodik.

KÖNYVCSISZÁR, (könyv-csiszár) ösz. fn. Gúnyneve az oly kontárirónak, ki a könyveket mesterember módjára készíti, vagy azokkal úgy kereskedik, mint lócsiszár a gebékkel.

KÖNYVECSKE, (köny-v-ecs-ke) kicsiny. fn. tt. *könyvecskét.* Kevés tartalmu, vagy kisded alakú könyv. *Imádságos, kézi könyvecskék. Nem volt az pap, nem is lesz pap, ki nem olvas könyvecskét.* (Népd.).

KÖNYVEL, (köny-v-el) áth. m. *könyvel-t.* Valamely számviteli, különösen kereskedői könyvbe az egyes tételeket szabályszerüleg bejegyzi.

KÖNYVELÉS, (köny-v-el-és) fn. tt. *könyvelés-t*, tb. —*ék.* Cselekvés, midőn valaki könyvel.

KÖNYVELŐ, (köny-v-el-ő) mn. tt. *könyvelőt.* Személy, ki a számviteli, különösen kereskedői könyvekben az egyes tételeket szabályszerüleg följegyzi.

KÖNYVES, (köny-v-es) mn. tt. *könyves-t* v. —*et*, tb. —*ek.* 1) Személy, kinek könyvei vannak, vagy könyveket szeret olvasni. E tulajdonságtól kapta Kálmán királyunk a *könyves* nevezetet. 2) Baranyában így nevezik a könyvkötőt. Ez értelemben főnév, amidőn tárgyesete : *könyves-t*, többese : —*ék.* 3) Könyvekkel bővelkedő, vagy, miben könyvek vannak lerakva. *Könyves bolt, kamara, polcz, szekrény, láda, asztal.* 4) Midőn törzsöke a szemcseppet jelentő *köny* v. *könyü*, am. könybe lábadt, könyüket hullató. *Könyves szemekkel bucsúztak el egymástól.*

KÖNYVÉSZ, (köny-v ész) fn. tt. *könyvész-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e.* Tudós, ki valamely szakmában vagy valamely nyelven irt könyvek megismerésével, vagy ismertetésével foglalkodik.

KÖNYVÉSZET, (köny-v-ész-et) fn. tt. *könyvészet-ét*, harm. szr. —*e.* Tudományos ismerete vagy ismertetése valamely szakmában, vagy valamely nyelven megjelent könyveknek.

KÖNYVEZ, (köny-ü-ez), 1) L. KÖNYEZ.

„Ne könyvezz, barátom, mosolygó élteden.“
Ányos.

2) L. KÖNYVEL.

KÖNYVFÉRCZELŐ, (könyv-férczelő) ösz. fn. Kontár iró, ki eredetiség vagy czélirányosság nélkül öszvefirkant valamit. E gúnynevezet átv. értelme a foltozó szabókról vétetett.

KÖNYVGYÜJTEMÉNY, (könyv-gyüjtemény) ösz. fn. Közönségesen egy értelemben használtatik a könyvtárral. Egyébiránt szorosb ért. alkalmazható oly gyüjteményre, melyben bizonyos szakhoz vagy korhoz tartozó könyvekre van különös tekintet.

KÖNYVIMÁDÁS, (könyv-imádás) ösz. fn. Gúnyneve a könyvek túlságos szeretetének, midőn valaki a könyveket mindennél fölebb becsüli, s mintegy szentirásnak tartja, ami kedvelt könyveiben írva van.

KÖNYVIRÁS, (könyv-irás) ösz. fn. Cselekvés vagy foglalkodás, midőn valaki könyvet vagy könyveket ír. *Könyvirással foglalkodni, hírre kapni, kenyeret keresni.*

KÖNYVIRÓ, (könyv-iró) ösz. fn. Személy, ki könyvet vagy könyveket ír. V. ö. KÖNYV. Máskép: *szerző*, vagy egyszerüen: *iró*, ámbár ez szélesebb értelmü.

KÖNYVIRÓSÁG, (könyv-iróság) ösz. fn. Könyvirással, könyvszerzéssel foglalkodó munkásság.

KÖNYVISME v. —ISMERET, (könyv-isme v. -ismeret) ösz. fn. Ismeret, melylyel az bir, ki vagy általán az irodalmat illető, vagy egyes szakaihoz tartozó nevezetesb könyvekről tud, s azokat érdemi tekintetben is egymástól megválasztani tudja.

KÖNYVISMERŐ, (könyv-ismerő) ösz fn. Személy, ki könyvismerettel bir. V. ö. KÖNYVISMERET.

KÖNYVJEGYZÉK, (könyv-jegyzék) ösz. fn. Jegyzék, mely kisebb vagy nagyobb számu könyvek czímeit tudomás vagy tudósítás végett eléterjeszti.

KÖNYVKAPOCS, (könyv-kapocs) ösz. fn. Kapocs némely könyvek, pl. bibliák, imakönyvek táblájin.

KÖNYVKEDVELŐ, (könyv-kedvelő) ösz. fn. Személy, ki könyveket vásárolni, gyüjteni és olvasgatni szeret.

KÖNYVKERESKÉDÉS, (könyv-kereskédés) ösz fn. A kereskedésnek azon neme, mely könyvekkel, mint áruczikkekkel, üzérkedik; könyvárusság.

KÖNYVKERESKÉDŐ, (könyv-kereskédő) ösz. fn Kereskedő, ki könyveket, mint áruczikkeket vesz és ad, könyvárus.

KÖNYVKÓRSÁG, (könyv-kórság) ösz. fn Túlságos szenvedély a könyvek szerzésében és olvasásában, mennyiben valaki azt czélirányatalanul, s más kötelességének elmellőzésével és saját kárával üzi. ki pl. kész egész vagyonát elpazarolni, családját tönkre tenni, csakhogy e szenvedélyét kielégithesse.

KÖNYVKÖLCSÖNZŐ, (könyv-kölcsönző) ösz. fn. 1) Szélesb ért. ki olvasás végett másoknak könyveket ad kölcsön. 2) Szorosb ért. üzér, ki könyveket olvasás végett bizonyos szabott dijért és időre kölcsönöz.

KÖNYVKÖTŐ, (könyv-kötő) ösz. fn. Iparos, ki akár kéziratokat, akár nyomtatott papíríveket öszvefüz, s különféle borítékokkal ellát. Czéhbeli fokozat szerint: *könyvkötőmester, könyvkötőlegény, könyvkötőinas.* V. ö. KÖNYVKÖTŐMUNKA.

KÖNYVKÖTŐMUNKA, (könyv-kötő-munka) ösz. fn Általán mindenféle munka, melyet kiválólag könyvkötők szoktak tenni, milyenek a könyvek bekötése, különféle papirművek, tokok, borítékok, tárczák, táblák, s holmi csecsebecsék.

KÖNYVKÖTŐSAJTÓ, (könyv-kötő-sajtó) ösz. fn. Könyvkötők kézi sajtója, melylyel a bekötendő könyvek papíríveit öszveszorítják.

KÖNYVLAJSTROM, l. KÖNYVJEGYZÉK.

KÖNYVMŰHELY, (könyv-műhely) ösz. fn. Műhely, melyben a betüket szedik, rakják, s az elrakottakat kinyomtatják, vagyis, melyben a könyveket mint kész müveket eléállitják. Újabb nyelven: *könyvnyomda, nyomda.*

KÖNYVNYELV, (könyv-nyelv) ösz. fn. Azon nyelv, melyet valamely nép irományaiban és könyveiben használ, mely tisztább és nemesebb, mint a köz társalgási vagy köznépi nyelv. Nehéz kimondásu, jobban: iróí nyelv.

KÖNYVNYOMDA, ösz. fn. Lásd: KÖNYVMŰHELY.

KÖNYVNYOMDÁSZ, (könyv-nyomdász) lásd: KÖNYVNYOMTATÓ 1).

KÖNYVNYOMDATULAJDONOS, (könyv-nyomda-tulajdonos) ösz. fn. Személy, ki valamely könyvnyomdával, mint sajátjával bir.

KÖNYVNYOMTATÁS, (könyv-nyomtatás) ösz. fn. Mesterség, melynek föladata, könyveket nyomtatni.

KÖNYVNYOMTATÓ, (könyv-nyomtató) ösz. fn. 1) Mester, ki öszverakott, és festékkel bevont betük által e végre különösen képezett sajtón könyveket nyomtat, könyvnyomdász. 2) Szorosb ért. személy, ki az öszverakott betüket a sajtóba teszi, s abban lemásoltatja; különbözik a betüszedőtől.

KÖNYVPOLCZ, (könyv-polcz) ösz. fn. Polcz, melyen leginkább a mindennapi szükségü kézi könyveket szokás tartani. *Könyvpolcz az iróasztalon. Falonfüggő könyvpolcz.* Szélesb ért. azon deszkák a könyvtári szekrényekben, melyekre a könyveket állitják.

KÖNYVSAJTÓ, (könyv-sajtó) ösz. fn. Sajtó a nyomdában, mely alatt az egyes íveket lehúzzák vagy kinyomják. Szövegben egyszerüen is: *sajtó*, pl. *Verseit sajtó alá bocsátotta. Sajtó alól kikerült munkák.* V. ö. SAJTÓ.

KÖNYVSARK, (könyv-sark) ösz. fn. A bekötött könyvnek hátulja, hol az ívek öszvefüzvék, s kinyitáskor mintegy sarok körül forgathatók. *A munka czimét, szerző nevét a könyvsarkra nyomtatni.*

KÖNYVSZEKRÉNY, (könyv-szekrény) ösz. fn. Szekrény, melyben könyveket tartanak.

KÖNYVSZERZÉS, KÖNYVSZERZŐ, lásd: KÖNYVIRÁS, KÖNYVIRÓ.

KÖNYVTÁBLA, (könyv-tábla) ösz fn. Boriték, melybe a könyvet kötik, különösen az úgynevezett kemény kötés *Vászonnal, selyemmel, bőrrel borított könyvtábla.*

KÖNYVTÁM, KÖNYVTÁMLA, (könyv-tám v. —támla) ösz. fn Tám v támla, melyre az olvasás

végett feltárt könyvet fektetik, s ha kivált könnyen csukódik, vagy levelei meg nem feküsznek, ki is pányvázzák. *Templomi karénekesek könyvtámja.*

KÖNYVTAN, (könyv-tan) ösz. fn. Tan, mely a könyvek történetét, illetőleg czímeiket, szerzőik neveit, kiadásaik éveit stb. tárgyalja, s azok tartalmát és becsét legalább röviden megismerteti.

KÖNYVTÁR, (könyv-tár) ösz. fn. Épület vagy terem, vagy szoba, mely kisebb-nagyobb számu könyveket, mint gyüjteményt foglal magában, valamint maga e könyvek gyüjteménye is. *Királyi, egyetemi, kolostori könyvtár. Nemzeti, családi, házi könyvtár. Válogatott, drága, ritka könyvtár. Nyilvános könyvtár.*

KÖNYVTÁRNOK, (könyv-tárnok) ösz. fn. Személy, ki valamely nagyobb könyvtárra mint különös tisztviselő felügyel. Máskép: *könyvtárőr.* Egyébiránt a nagyobbszerü nyilvános könyvtárakban a *könyvtárnok* fő felügyelőt, a *könyvtárőr* másodrendü felügyelőt jelent. *Magyar egyetemi könyvtárnok, és könyvtárőrök.*

KÖNYVTÁRŐR, (könyv tár-őr) l. KÖNYVTÁRNOK.

KÖNYVTARTÓ, (könyv-tartó) ösz. fn. 1) Állvány a könyvtárakban, fiókosan rakott polczokkal ellátva, melyekre a könyveket helyezik. 2) l. KÖNYVTÁM.

KÖNYVTERÉM, (könyv-terem) ösz. fn. 1) Szélesb ért. könyvtár. 2) Főúri palotákban, házakban, könyvgyüjteménynek szánt különös terem.

KÖNYVTOK, (könyv-tok) ösz. fn. Tokféle burok, melybe némely gyakori használatu, pl. imakönyveket takarnak.

KÖNYVVEZETŐ, (könyv-vezető) ösz. fn. l. KÖNYVVIVŐ.

KÖNYVVITEL, (könyv-vitel) ösz. fn. A számtartásnak és számadásnak azon neme, melynél fogva valaki az illető kiadásokat és bevételeket bizonyos rend és mód szerént följegyezgeti. *Gazdasági, kereskedői könyvvitel. A könyvvitel pontosságot kiván.*

KÖNYVVIVŐ, (könyv-vivő) ösz. fn. Tiszt, hivatalnok, biztos, ki valamely hatóság, urodalom, kereskedőház stb. kiadásait és bevételeit följegyzi. *Kincstári, városi, urodalmi könyvvivő.*

KÖNYVVIZSGÁLAT, (könyv vizsgálat) ösz. fn. Rendőri ért. felügyelet, melynél fogva a kormány által megbizott testület vagy egyes személyek a sajtó alá menendő, vagy sajtó alól kijött könyveket, illetőleg nyomtatványokat általolvassák, s csak úgy engedik nyilvános szabad használatnak által, ha tartalmuk és irányuk a kitüzött rendőri szabályokkal nem ellenkezik. A szabad sajtónak korlátolására czélzó intézmény. *Előleges, utólagos könyvvizsgálat.* Ugyanezen intézmény kiterjed a külföldről szállított vagy szállitandó könyvekre is.

KÖNYVVIZSGÁLÓ, (könyv-vizsgáló) ösz. fn. A rendőri hatósághoz tartozó tisztviselő, kinek rendeltetése a könyveket rendőri tekintetből vizsgálat alá venni. V. ö. KÖNYVVIZSGÁLAT.

KÖNYVZÁR, (könyv-zár) ösz. fn. Valamely könyvre alkalmazott zár, mely többnyire kapocs alakjában tétetik a könyvre.

KÖNYZÁPOR, (köny-zápor) ösz. fn. Képes költői nyelven am. könyük bősége, sokasága, özöne.

„Az örömtől s fájdalomtól,
Egykép nyomott szivének,
Kisajtólt könyzáporai,
Az atyjára esének.“

Kisfaludy S.

KŐOLAJ, (kő-olaj) ösz. fn. Különféle szinü, ú. m. sárga, vöröses, zöldes, barna vagy fekete s különböző sürüségü bányaolaj, mely a borszeszben föl nem oldódik, máskép: *ásványolaj.* (Petroleum.)

KÖP, (1), elvont gyök, melyből *köped, köpeszt, köpöly, köpeny* v. *köpöny, köpönyeg, köpü, köpücze, köpülő* és származékaik erednek. E szók megegyeznek abban, hogy mindnyájan burkot vagy burokhoz hasonló valami gömbölyü kerekdedet jelentenek. Innen e gyökben alapfogalom a burokféle kerek-gömbölyü alak. Legközelebb áll hozzá a *köb*, melyből *köb-ösz-ös, köbczös* v. *köpczös* és *köböl* erednek; továbbá a *göb* és rokonértelmü származékai. Vastag hangon *kop*, mint a *kopács, koppad*, s több szók gyöke. V. ö. KOP.

KÖP, (2), önh. ige, m. *köp-tem, —tél, —ött.* Megfordítva és pedig terjedelmes szokással: *pök*, székelyesen *töp* is. Mindkét alakban hangutánzó. Törökül *küpür-mek*, am. köp ni és *köpük* am. hab. Jelentésére nézve, l. PÖK.

KŐPAD, (kő-pad) ösz. fn. 1) Kőből csinált pad. *Ház előtti kőpad.* 2) Így nevezik Szalában a földek, rétek, szőlők kőfenekét. *A szántóvas kicsorbult a kőpadban.*

KŐPADOS, (kő-pados) ösz. mn. Aminek fenekét kőrétegek teszik. *Kőpados szőlő, szántóföld, legelő.*

KŐPART, (kő-part) ösz. fn. Valamely folyónak vagy tengernek kövekkel kirakott partja. (Quai).

KÖPCSÉN, mezőváros Moson vármegyében, tt. *Köpcsén-t*, helyr. *—be, —ben, —ből.*

KÖPCSÉNI, mn. tt. *köpcséni-t*, tb. *—ek.* Köpcsénbe való, onnan eredő, ott termett, arra vonatkozó. *Köpcséni lakosok. Köpcséni gabona. Köpcséni postaút.*

KÖPCZÖS, (köp-cz-ös v. köb-cz ös) mn. tt. *köpczös-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Vaskos, zömök, vastag testü, tehát gömbölyü, mint a köböl. Gyöke a gömbölyü tömöttet jelentő *köp* v. *köb. Köpczös legény, leány.* Rokonok hozzá a *pöczös* (dagadt), *pöczczed* (dagad) és a mélyhangu *poczos, poczokos*, ámbár ez utolsók kizárólag csak a has gömbölyüségére vonatkoznak; továbbá a *czöpekes*, és a mélyhangu *czobókos* is.

KÖPCZÖSÖDIK, (köp-cz-ös-öd-ik) k. m. *köpczösöd-tem, —tél, —ött.* Köpczös testüvé leszen, vastagodik, izmosodik.

KÖPCZÖSSÉG, (köp-cz-ös-ség) fn. tt. *köpczösség-ét*, harm. szr. *—e.* Az emberi testalkatnak, termetnek, vastag, vaskos, izmos, tömött, zömök állapota vagy tulajdonsága.

KÖPDÖS, KÖPDÖZ, l. PÖKDÖS, PÖKDÖZ.

KÖPECZ, (1), (köp-ecz) l. GÖBECZ és KÖPLÉNY.

KÖPECZ, (2), a székelységben erdővidéki falu; helyr. *Köpecz-én, —re, —ről.*

KÖPED, (köp-ed) önh. m. *köped-tem, —tél, —t* v. *—ett.* Mondják héjas, burkos testekről, midőn héjaikat, burkaikat elvetik. *Köped az érett dió, mogyoró.* Vastag hangon *kopad.* V. ö. KÖP, 1).

KÖPEDÉK, (köp-ed-ék) fn. tt. *köpedék-ét*, harm. szr. *—e.* 1) L. PÖKEDÉK. 2) Némely gyümölcsfajok lekopott, lehámlott vagy lehántott héja, burka. *Dió, gesztenye köpedéke.* Vastag hangon: *kopadék.*

KÖPEDELÉM, l. PÖKEDELÉM.

KÖPENY, (köp-eny) fn. tt. *köpeny-t.* tb. *—ek.* L. KÖPÖNYEG.

KÖPENYEG, (köp-eny-eg) l. KÖPÖNYEG.

KÖPENYISZÁK, (köpeny-iszák) ösz. fn. Iszákforma burok bőrből vagy posztóból, melybe a köpönyeget, s más ruhát is elteszik, ha valahova útaznak.

KÖPENYÍV, (köpeny-ív) ösz. fn. Valamely iratnak, könyvnek stb. papírfedele.

KÖPÉS, (köp-és) fn. l. PÖKÉS.

KÖPESZT, (köp-esz-t) áth. m. *köpeszt-ett*, htn. *—ni* v. *—eni*, par. *köpeszsz.* Valamit tokjából, hámjából, héjából, burkából kifejt, kibont. *Kukoriczát, babot, borsót köpeszteni. Disznót köpeszteni*, am. forró víz által szőrét lekopasztani. *Húst köpeszteni*, am. forrázás által külső hártyájától, nyálkájától megtisztítani. Ez értelemben máskép: *köveszt.* Vastag hangon: *kopaszt.*

KÖPESZTÉS, (köp-esz-t-és) fn. tt. *köpesztés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* Cselekvés, midőn köpesztenek valamit. V. ö. KÖPESZT.

KŐPINCZE, (kő-pincze) ösz. fn. Kőből épített pincze. Néhutt, kivált az alföldön kitünőleg a város kocsmáját értik alatta, mert csak ennek van egész helységben kőpinczéje.

KÖPKÖD, (köp-köd, azaz köp-ög-öd) önh. és gyak. m. *köpköd-tem, —tél, —ött.* Gyakran köp v. pök, azaz köpdös, pökdös. Ezen igében a gyök átvetve nincs divatban, vagyis *pökköd* nem használtatik. V. ö. PÖK.

KÖPKÖDÉS, (köp-köd-és) fn. tt. *köpködés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* Gyakori, ismételt köpés. Valamint törzsöke *köpköd*, úgy ez sem divatozik átvetve, s helyette *pökdösés, köpdödés* van szokásban.

KÖPLÁDA, l. PÖKLÁDA.

KÖPLÉNY, (köp-öl-ény) fn. tt. *köplény-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e* v. *—je.* Gödrös vizálló hely. Rokona a vastag hangu *kopolya*, és gyökben a székely *köpecz* vagy *göbecz*, és *göbe.* Minthogy az ily vízállásos gödrök jobbára kerekalakuak szoktak lenni, azon szókhoz sorozandó, melyekben a *köp*, *kop* kereket, gömbölyüt jelent.

KÖPLÉNYÉS, (köp-öl-ény-és) mn. tt. *köplényés-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Mondják oly mezőségről, rétről stb. melyen egy vagy több köplény van. V. ö. KÖPLÉNY.

KŐPOR, (kő-por) ösz. fn. A kőnek porrá zuzott, törött részecskéi, különösen melyet padolat, faedények stb. súrolására szoktak használni.

KŐPORÁRUS, (kő-por-árus) ösz. fn. Ki súrolni való kőport árul.

KŐPOROND, (kő-porond) ösz. fn. Apró kövecsekből álló vagy kövecskékkel vegyes porond, pl. a folyóvizek fenekén, melylyel az utakat tölteni szokták. V. ö. POROND.

KÖPŐCZE, (köp-ő-cze) fn. l. KÖPŰCZE.

KÖPÖLY, (köp-öly) fn. tt. *köpöly-t*, tb. *—ök*, harm. szr. *—e.* Gömbölyü vagy hengerded edény üvegből vagy érczlemezből, melyet a sebészek véreresztő eszközül leginkább az ember hátára szoktak alkalmazni. Gyöke a gömbölyüt jelentő *köp.* Némelyek *hólyagcsupor*-nak hívják.

KÖPÖLYÖZ, (köp-öly-öz) áth. m. *köpölyöz-tem, —tél, —ött*, par. *—z.* Valakinek testén egy vagy több köpöly föltevése által vért ereszt.

KÖPÖLYÖZÉS, (köp-öly-öz-és) fn. tt. *köpölyözés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* Sebészi műtét, midőn köpölyöznek valakit. V. ö. KÖPÖLYÖZ.

KÖPÖNY, (köp-öny) fn. tt. *köpöny-t*, tb. *—ök.* L. KÖPÖNYEG.

KÖPÖNYEG v. KÖPENYEG, (köp-öny-eg v. köp-eny-eg) fn. tt. *köpönyeg-ét*, harm. szr. *—e* vagy *—je.* Általán, szövetből készített, lebegő, külső bő öltöny vagy inkább burok, mely kötő vagy kapocs által a nyakba akasztva lefityeg, s az egész testnek kényelmes beburkolására szolgál. Különbözik a suba, guba és bundától, minthogy ezek szőrös bőrből vagy bozontos kelméből valók. Újabb időben ‚köpeny' rövidített alakban kezdik használni. *Posztó, szür, selyem, bársony köpönyeg. Galléros, gallératlan, ujjas, ujjatlan, hosszú, kurta, kerek köpönyeg. Kék, vörös, zöld, fekete, fehér köpönyeg. Huszár köpönyeg. Falu köpönyege*, melyet hajdan a helység házánál tartottak, s bizonyos innepélyek alkalmával a falunak majd egyik, majd másik lakosa kerített nyakába, pl. még a mult század végén Andódon, Mátyusföldén, midőn a legény lóháton ment más helységbe leányt nézni vagy kérni, a falu fehér köpönyegét vette magára. *Jól tudja a köpönyeget forgatni*, am. magát a körülményekhez tartani; vagy *arra forditja a köpönyeget, honnan a szél fú.* (Km.); v. ö. KÖPÖNYEGFORGATÓ. *Elmult esőnek nem kell köpönyeg.* (Km.). A magyar népdalokban a köpönyeg neve alig, vagy igen gyéren

fordúl elé, míg a suba, guba, bunda és szűr nagy szerepet játszanak. Még oly vidékek népdalaiban sem igen említtetik, hol köpönyegben járni közdivat, pl. Csalóközben, minek természetes oka az, hogy a legények, úgymint a népdalok hősei, országszerte nem viselnek köpenyt (kevés kivétellel), legfölebb némely innepélyek alkalmával, pl. Mátyusföldén, Érsekújvárott a nászvendégeket hivó vőfélek, és általában a nép között élő mesteremberek, pl. csizmadiák, lakatosok, asztalosok stb. Átv. ért. köpönyeg jelent burkot, takarót, födelet. *J'a köpönyeg*, a katonaőrök kis fa bódéja. *Széna köpönyeg*, Győr vidékén félhéjazat a pusztákon, majorokban, mely alá a szénát berakják, hogy az eső ne érje. *Köpönyeg alatt mutatni fügét*, am. titkon, rejtve csúfolódni, daczolni.

E szónak gyöke a burkot, takarót jelentő *köp*, s hasonlatban áll a *köped*, *köpeszt*, továbbá a vastaghangu *kopács*, *kopácsol* szók gyökével és értelmével. V. ö. KÖP, KOP. Eredetileg csak *köpöny* v. *köpeny* lehetett, melyhez az *eg* toldalékul járult, mint a *lebeny* (lebenyeg), *vörhöny* (vörhönyeg), *gömböly* (gömbölyeg), *gomboly* (gombolyag) szókhoz. A török *kepenek*, tót *kepen*, valamint a magyarországias német *kepene* (szűr), alkalmasint tőlünk kölcsönöztettek.

KÖPÖNYEGÉS, (1), (köp-öny-eg-és) mn. tt. *köpönyegés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. 1) Köpönyeget viselő. *Köpönyeges mesterember*.

KÖPÖNYEGÉS, (2), (köp-öny-eg-és) fn. tt. *köpönyegés-t*, tb. —*ek*. Személy, ki köpönyeget visel. A köznép a müveltebb osztálybelit érti alatta, néhutt: *nadrágos*.

KÖPÖNYEGÉSEN, (köp-öny-eg-és-en) ih. Köpönyeggel ellátva, köpönyegbe burkolva.

KÖPÖNYEGFORGATÓ, (köpönyeg-forgató) ösz. fn. Gúnyneve az államéletben az olyan embernek, aki arra fordítja a köpönyeget, honnan a szél fú, vagyis ahoz szegődik, kinek jobban kedveznek a körülmények.

KÖPÖNYEGGALLÉR, (köpönyeg-gallér) ösz. fn. A köpönyegnek lefüggő v. lehajló galléra, mely néha a köpönyegen félig, sőt lejebb is ér, és kiterjesztve egészen kerek szokott lenni.

KÖPÖNYEGTARTÓ, (köpönyeg-tartó) ösz. fn. Esztergázott, s talppal ellátott faczölöp, melyből felül kiálló szegekre vagy horgokra a ruhákat, különösen a köpönyeget akasztják.

KÖPÖRÖDIK, (köp-ör-öd-ik) k. m. *köpörödtem*, —*tél*, —*ött*. Székelyes tájszólással am. a másutt divatozó *csöpörödik* v. *töpörödik*, pl. *köpörödik az elérett szilva, a vén ember bőre* stb.

KÖPÖSD, falu Nyitra m.; helyr. *Köpösd-re*, —*ön*, —*ről*.

KÖPP, hangutánzó, melyből *köppent*, *köppöget* és származékaik erednek. Jelenti azon hangot, melyet az ivó torkán lecsöttyenő kisebbféle korty ad. Rokon hozzá a csengősebb *csöpp*.

KÖPPEN, (köpp-en) önh. m. *köppen-t*. Mondják kisebb kortyról, mely nem *koppan*, hanem csak vékony *köp* hangot adva csúszik alá.

KÖPPENT, (köpp-en-t) áth. m. *köppent-ett*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*eni*. Kis korty italt, köppöt lebocsát a torkán, máskép: *hörpent*.

„De ha kettőt-hármat borban jót köppentünk.“

Thaly K. gyüjteményéből, ki annak keletkeztét a XVII. század második felébe teszi. Ugyan ő szerénte Tinódynál is eljön:

„Vénszakálú hopmesterek ha jól köppentnek,
Az jó bortul szökellenek, igen ivöltenek.“

KÖPPENTŐ, (köpp-en-t-ő) fn. és mn. tt. *köppentő-t*. Ivó, iddogáló, ki egyszerre nem sokat, hanem többször iszik.

KÖPPÖGET, (köpp-ög-et) gyak. áth. m. *köppöget-tem*, —*tél*, —*ett*, par. *köppögess*. Apró kortyokkal, mintegy csöppönként, de gyakran, vagy folytonosan iszik; iddogál, hörpöget. *Kiköppögetni egy-két itcze bort*.

KÖPPÖLY, l. KÖPÖLY.

KÖPŰ, KÖPÜ, (köp-ű) fn. tt. *köpű-t*. Általán am. öbös, öblös, gömbölyü vagy hengerded edény. V. ö. KÖP, elvont gyök. Különösen 1) Vesszőből font hasas, öblös méhkas vagy más hengerded kaptár. 2) Kannaforma öblü, hengerded, alul rendesen hasasabb faedény, melyben a tejfölből vajat csinálnak, vagyis a tejfel zsiros részeit, az úgynevezett irótól elválasztják. Máskép *köpülő*. 3) A kútnak fa bödöne, mely öböl gyanánt keríti a vizet. 4) Molnár Albertnél *köz köpü* am. sycophanta, *közköpülködni* am. filum contentionis ducere. Itt a *köpü* átv. képes értelemmel bir; valamint t. i. a köpüben zavarják a tejfölt; hasonlóan a *sycophanta* zavart okoz az emberi társaságban. Olyan forma, mint: *minden lében kanál*. Rokona a vastaghangu *kupa*. V. ö. KOP, KÖP, KUP.

KÖPÜCZE, (köp-ü-cze) kics. fn. tt. *köpüczét*. Kis köpü, vagyis köpühöz hasonló kisded gömbölyü, vagy hengerded edény. Így nevezik különösen Dunán túl azon gyógyszertári edénykéket, melyekben a kenőcsöket adják. Rokon hozzá a Dunán túli vastaghangu *kupicza*, mely kis pálinkaivó poharat jelent, ‚kupa‘ törzsökből, valamint *köpücze* ‚köpü‘-ből.

KÖPÜKENŐCS, (köpü-kenőcs) ösz. fn. Különféle vegyülékből, nevezetesen mézből, kámforból, méhfüből, borból álló kenőcs, melylyel a köpüket, vagyis méhkasokat bekenik.

KÖPŰL, KÖPÜL, (köp-ü-öl) áth. m. *köpül-t*. Köpüben vagy köpülőben a tejfölt addig keveri, zavarja, míg a vaj az irótól el nem válik, s tömegesen öszve nem áll.

KÖPŰLÉS, KÖPÜLÉS, (köp-ű-öl-és) fn. tt. *köpülés-t*, tb. —*ek*. Cselekvés, midőn valaki köpül.

KÖPÜLŐ, (köp-ü-l-ő) mn. és fn. tt. *köpülő-t*. 1) Aki vagy ami köpül. 2) Oly köpü, melyben ke-

verés, zavarás által a tejfölben együtt levő vajat és irót elválasztják, mi a közönséges köpülőkben fa nyél végére ütött fa tányér rángatásával történik.

KÖPÜLŐFA, (köpülő-fa) ösz. fn. Nyélbe ütött fa tányér, melyet a tejföllel töltött köpülőben föl-alá rángatnak, hogy a levet csapja, s az által a vajat az irótól elválaszsza.

KÖR, fn. tt. *kör-t*, tb. *—ök*, harm. szr. *—e*. 1) Szoros ért. és mértanilag véve, oly görbe vonal, mely kiindulási pontjához ismét visszatér, s melynek minden pontjai a középponttól egyenlő távolságra esnek. A kör tehát tökéletes kerek vonal. 2) Szélesb. ért. magába visszatérő kerek vonal, melynek pontjai, ha bár nem szabatosan is, legalább látszólag a középponthoz egyenlő távolságban állnak, pl. midőn valaki egy helyen megállván, bottal maga körül a porban vonalt húz, vagy ilyetén vonalt szabad kézzel alakít. Általán így neveztetik minden kerek vonal, mely a mértani körhöz többé-kevésbbé közelít, és hasonló. 3) Égtani ért. azon görbe, egymásba visszatérő vonalak, melyeket az égi tünemények meghatározása végett, a csillagászok mintegy képzelettel alkottak. Ilyenek a *délkör*, *barkör*, melyek az eget két egyenlő részre osztják el; és a kisebb körök, ú. m. a *forkör*, *sarkkör*. Általán körnek mondatnak azon vonalak, melyeket a bujdosó csillagok bizonyos idő alatt befutnak. 4) Azon tér, melyet a fenn (2, alatt) leirt körvonal kerít, körülvesz. *Belépni*, *beállani a körbe. Kilépni a körből. Bűvös kört vonni. Vadászatkor az üzött vadakat körbe venni*, *szoritani.* 5) Átv. ért. bizonyos embereknek, pl. család tagjainak, társulatnak, egyesületnek öszvege. *Kiki a maga körében legjobban érzi magát. Művészek, tudósok, hölgyek körében lenni. Magasabb körök. Látkör. Hatáskör.* Szintén átv. ért. bizonyos tárgyak, melyek némi hasonlóságuknál fogva valami egyet képeznek és összevalók. *Ezen dolgok más körbe tartoznak. Ez nem a mi körünkhöz való. Körön kivül terjeszkedő munkálatok. Hivatalos kör.* Elemzésére és rokonságaira nézve, l. KER, gyök.

KŐRAGASZ, (kő-ragasz) ösz. fn. Általán ragasz, mely követ kővel összetart, pl. melyet gipszből vagy mészből, és homokból készítenek.

KŐRAJZ, (kő-rajz) ösz. fn. L. KŐMETSZET.

KŐRAKÁS, (1), (kő-rakás) ösz. fn. Egymásra halmozott, hányt kődarabok. *Útcsinálásra öszvehordott kőrakások.*

KŐRAKÁS, (2), malom Pátka határában Fehér m.; helyr. *Kőrakás-ra*, *—on*, *—ról.*

KÖRALAKÚ, (kör-alaku) ösz. mn. Minek alakja a köréhez hasonló, máskép: körded. *Köralakú kútkáva. Köralakú pereczek, sütemények.*

KÖRBECZ, (kör-b-ecz v. kör-vessző?) fn. tt. *körbecz-et.* Göcsejben am. vesszőből font kosár. Leginkább hasonló hozzá a latin *corbis.* Egyébiránt a kosarak rendesen kerek alakuak levén, ennek gyöke is a kereket jelentő *kör*, mely szó legfölebb hangváltozattal minden árja nyelvekkel közös.

KÖRBECZŐ, (kör-becző) ösz. fn. A kétfalkások seregéhez, és tízhímesek rendéhez tartozó növénynem; nevét onnét vette, mert czikkhüvelye, vagyis beczője karikába befelé görbült. (Ornithopus).

KÖRBESZÉD, (kör-beszéd) ösz. fn. Beszéd, mely több körmondatból áll. (Chria). V. ö. KÖRMONDAT.

KÖRCSÉNYE, puszta Somogy m.; helyr. *Körcsényé-re*, *—n*, *—ről.*

KÖRCSÖN, puszta Baranya m.; helyr. *Körcsön-be*, *—ben*, *—ből.*

KÖRCSÖNYE, puszta Baranya m.; hely. *Körcsönyé-re*, *—n*, *—ről.*

KÖRDAL, (kör-dal) ösz. fn. l. KÖRÉNEK.

KÖRDED, (kör-ded) mn. tt. *körded-ét.* Mi alakra a körhöz hasonló, habár nem tökéletesen kerek, milyen pl. az elliptikai körvonal.

KÖRE, KIS—, falu Heves m.; helyr. *Köré-re*, *—n*, *—ről.*

KŐREKESZ, (kő-rekesz) ösz. fn. Kövekből épített rekesz.

KÖRELEPCSENT, (köre-lepcsent) ösz. fn. Derzsi Mózes szerént székely szó, az idegen eredetü, de közönségesebb divatu palacsinta helyett. Nevét onnan vette, mert a palacsintának szélei, (azaz köre), midőn sütik, leleppennek.

KÖRÉNEK, (kör-ének) ösz. fn. Szoros ért. ének, melyet többen körbe állva énekelnek el. Szélesb ért. társas ének, melyet többen, vagy egyszerre mindnyájan, vagy fölváltva zengenek el. *Szinpadi*, *népies*, *játéki*, *borozási körének.* A költészetben lantos költemény neme, minden forduló (versszak) végén bizonyos szabályok szerént visszatérő egy vagy két verssorral. *(Körvers).* A zenészetben valamely zenei mű része, melyben annak fődallama, főgondolatja vissza-visszatér. (Körzene).

KŐRÉTEG, (kő-réteg) ösz. fn. Réteg vagy rétegek, melyeket mintegy táblákban egymásra fektetve képeznek majd egyféle, majd különnemü kőtömegek. V. ö. RÉTEG.

KÖRFAL, (kör-fal) ösz. fn. Fal, mely köralakban kerít valamely tért.

KÖRFÉNY, (kör-fény) ösz. fn. 1) Valamely szent kép vagy szobor feje körül vont fénykoszorú. 2) Az együttnemzők seregébe, és egyenlőnősök rendébe tartozó növénynem; vaczka polyvás-sörtés, fészke belső pikkelyei kinyiltak, hosszudadok, fényesek. (Carlina).

KÖRFÉNYGYÖKÉR, (kör-fény-gyökér) ösz. fn. A körfény nevü növény gyökere. V. ö. KÖRFÉNY.

KÖRFORGÁS, (kör-forgás) ösz. fn. Valamely testnek azon mozgása, járása, melyet körvonalban tesz, milyen általán a mozgó kerekeké, vagy a malomhúzó vagy nyomtató lováké. Átv. ért. mondható az időről, vagy inkább az időben történő eseményekről, melyek vissza-visszatérnek.

KÖRFUTTATÁS, (kör-futtatás) ösz. fn. Lóháton vagy kocsival való futtatás, versenyzés valamely köralakú térnek kerületén. Különbözik a szoros ért. vett pályafuttatástól, mely valamely egyenes vonalnak egyik végétől a másikig történik.

KÖRHA! ökörterelő szó, l. KERHO!

KÖRHÖLGY, (kör-hölgy) ösz. fn. Főrangu, különösen fejedelmi urnő körében szolgálatot tevő udvari hölgy.

KÖRIRAT, (kör-irat) ösz. fn. l. KÖRLEVÉL.

KŐRIS, (kőr-is) fn. tt. *kőris-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. A kéthímesek seregéhez, és egyanyások rendéhez tartozó fanem, virága felemás, külön nős virág, külön hím- v. anyavirág; csészéje nincs, vagy ha néha van, négy hasábu; bokrétája nincs, vagy ha néha van, négy hasábu vagy szirmu; magva egy lapos láncsás leppendékben. Legismeretesb faja: *büdös* vagy *magas kőris*, magasra felnyuló ágakkal, s igen szép koronával. Héja vagyis kérge sima, fája szivos és fehér. (Fraxinus excelsior). Más fajai: *virágos kőris* (fraxinus ornus), *bús kőris* (fraxinus americana) stb. Máskép igen terjedelmes szokással: *kőrös*. Képzője *is* nem más, mint az *as os es ös* tulajdonságot jelentők mása, mely megvan tájdivatosan a *lapis*, *kódis*, közszokás szerént pedig a *hamis*, *haris* szókban. Gyöke *kőr*, vagy röviden *kör*, s nevét hihetőleg a legismertebb magas kőris faj sűrü, kerek lombozatától vagy koronájától vette.

KŐRISBOGÁR, (kőris-bogár) ösz. fn. Sárgás zöld szinü bogárfaj, szurós csápokkal, vagyis szarvakkal ellátva, igen erős szagu. Nevét a magyarban onnan vette, mert a kőrisfákat szereti. (Cantharis).

KŐRISEZERJÓ, (kőris-ezer-jó) ösz. fn. Növénynem a tízhímesek seregéből és egyanyások rendéből. A nemi növény neve: *ezerjó* (dictamnus), melynek csészéje ötlevelü, apró, lehulló; bokrétája ötszirmu, egyenetlen, szétnyiló; hímszálai egyenetlenek, ikrákkal bibircsósak, tokja öt, csillagformára öszvenőtt. A ‚kőrisezerjó' faj máskép köznépiesen: *kőrislevelü fü*, *szarvasgyökér*. (Dictamnus alba).

KŐRISFA, (kőris-fa) ösz. fn. l. KŐRIS.

KŐRISLEVELŰFŰ, (kőris-levelű-fü) ösz. fn. l. KŐRISEZERJÓ.

KÖRISME, (kör-isme) ösz. fn. A tudni való, tudni érdemes dolgok egész körére kiterjedő, s vázlatosan egybefoglalt ismeretek öszvege, illetőleg könyvben kiadott gyüjteménye. (Encyclopaedia).

KŐRISMÉZ, (kőris-méz) ösz. fn. A napkeleti mannacserje, vagy némely kőrisfák nedve, mely a gyógyszertárakban édesitő, vagy hajtószerül használtatik.

KŐRISTAPASZ, (kőris-tapasz) ösz. fn. Gyógyszerészeknél tapasz, melyet a megszárított és porrá zúzott kőrisbogarakból erős hólyaghúzó szerül készitenek.

KŐRISZUZMÓ, (kőris-zuzmó) ösz. fn. Zuzmó mely a köris fákon terem. V. ö. ZUZMÓ.

KÖRÍT, (kör-ít) l. KERÍT 1), 2).

„És halni mégyen, s győzve jár
A vér szent mezején,
Vészek körítik homlokát,
Erő forr kebelén."

Hazafiúság (Kölcseytől).

KÖRÍTÉS, (kör-ít-és) l. KERÍTÉS, 1).

KÖRÍTŐ, KÖRITŐ, (kör-ít-ő) fn. tt. *körítő-t*. Néhutt túl a Dunán, nevezetesen a Göcsejben így nevezik az általánosb divatú czirkalmat. V. ö. CZIRKALOM.

KÖRÍV, (kör-ív) ösz. fn. Szoros ért. ív, melyet az átmérő által két egyenlő részre osztott körnek vonala képez. (Arcus circuli). Szélesb ért. a körvonalnak kisebb vágása is körívnek mondható. Az épitészetben am. körded boltozat.

KÖRJÁTÉK, (kör-játék) ösz. fn. Általán játék, körbeálló, körben öszvefogódzó személyek által. Különösen gépszerkezetű, székekkel, fa lovakkal, kis kocsikkal fölszerelt készület, mely a rajta ülőket tengelye körül magával forgatja.

KÖRKEREK, (kör-kerek) ösz. mn. Ami oly kerek, mint a kör. *Körkerek hordófenék*, *tál*, *tányér*. Különbözik tőle a *tojásdad* vagy *monyorú kerek*, mely kevessé hosszukás, mint a tojás.

KÖRKEREKSÉG, (kör-kerekség) ösz. fn. A körhöz tökéletesen hasonló kerekség.

KÖRKÖLY, (kör-köly) fn. tt. *körköly-t*, tb. —*ök*. Sándor István szerént *myagrum perfoliatum*, mely latin elnevezésnek a debreczeni füvészkönyvben a *szives gomborka* felel meg. E növénynek táskája visszás szívforma, és négy czikkelyü; azon alul egymás fölött két kúpos czikkelye van. Valamint egy felől a *gombor*, úgy más részről a *körköly* nevet a szív és kúp alakoktól vette.

KÖRKÖR, (kör-kör) ösz. fn. Görbe, és magát egészen bezáró vonal, mely úgy képződik, ha a golyót harántékosan szeljük keresztül, mi által oly hosszukás, kerekded alak képződik, mintha két központtal két kör volna benne leirva, innen a kettőzött ‚körkör' név. (Ellipsis).

KÖRKÖRÖS, (kör-körös) ösz. mn. A körkörnek alakját viselő, azaz hosszukás kerek, monyorú kerek. *A bujdosó csillagok körkörös vonalban teszik meg utjaikat. Körkörös mértani ulak.* (Ellipticus). A növénytanban az olyan levélnemü szervről mondják, melynek mindkét vége csaknem egyenlően van elkerekedve, azonban olyan hosszukás köralak, mintha két központtal két kör volna benne leirva, ilyen levele van, pl. a kökényszilvafának. (Gönczy Pál).

KÖRKÖZEP, (kör-közep) ösz. fn. Mértani szoros ért. azon pont, melytől a körvonalnak minden részecskéi vagyis pontjai egyenlő távolságban vannak. Ezen pontban sarkallik a czirkalomnak egyik szára, mig a másik szár kiterpeszkedve a körvonalt

alakitja. Máskép : *kellő* v. *küllőközep* igazán : *kerlő* v. *körlő*, v. *kürlőközep*.

KÖRLAP, (kör-lap) ösz. fn. 1) A köralakú testnek, pl. karikának lapos része. 2) L. KÖRLEVÉL.

KÖRLÉG, (kör-lég) ösz. fn. A földet közelebbről keritő lég.

KÖRLET, (kör-l-et) fn. tt. *körlet-ét*. Lásd : KÖR, 4).

KÖRLEVÉL, (kör-levél) ösz. fn. Általán hivatalos vagy valamely testület, társulat tagjait illető levél, mely valamely közérdekü tárgyak közlése végett kézről kézre adatik. *Egyházi, püspöki, megyei körlevél. A tagokat körlevél által felszólítani a testület érdekeinek előmozditására.* A körlevél vagy csak egy példányban kering, ha az illetők kevesen vannak, vagy pedig ugyanazon tartalmat több másolatokban közölve.

KÖRMED, (kör-m-ed) önh. m. *körmed-tem*, *—tél*, *—ett*. Sándor István szerént am. valamely híg test öszvehuzódik, különösen fagy által, pl. *körmed a sár*. Rokon az öszvehuzódást jelentő *görbe*, *görcs*, *görnyed* szókhoz, melyek ismét az öszvemenő s mintegy öszvehuzódó vonalt jelentő *kör* szóval állanak köz viszonyban.

KÖRMEND, mv. Vas m.; helyr. *Körmend-re*, *—én*, *—ről*.

KÖRMENET, (kör-menet) ösz. fn. Széles ért. járás, midőn valamely tért megkerülünk, pl. midőn valamely várost vagy helységet körüljárunk. *Nagy körmenetet tenni*. Szorosb és egyházi ért. nyilvános imajárat, vagyis ájtatosság, midőn a hivek seregesen szent énekeket zengve, vagy imádkozva utczáról utczára, vagy templomból templomba járnak. Ha ily menet az illető gyülekezet területén túl, vagy messzebbi vidékre történik, *búcsujárás*-nak mondatik. *Feltámadási, kereszthéti, úrnapi, jubileumi körmenetek*. A szentferenczek templomain belül tartatni szokott bőjti körmenet különösen *keresztút*-nak mondatik.

KÖRMENN, puszta Somogy m.; helyr. *Körmenn-re*, *—én*, *—ről*.

KÖRMESZT, (kör-m-esz-t) áth. m. *körmeszt-ett*, htn. *—ni* v. *—eni*, par. *körmeszsz*. Valamely híg, lágy testet a hideg öszvehúz, s mintegy görössé, görcsössé, görnyedtté tesz. V. ö. KÖRMED.

KÖRMETLEN, (kör-m-et-len) mn. tt. *körmetlen-t*, tb. *—ék*. Akinek, vagy minek körmei nincsenek, pl. amely állatnak körmei elhullottak. *Nehéz a körmetlen macskának a fára felhágni*. (Km.).

KÖRMETSZÉS, (kör-metszés) ösz. fn. 1) Oly metszés, mely által valamely test köralakúvá képeztetik, pl. midőn a hordó fenekét kimetszik. 2) A körös vagy gömbölyü testből egy résznek kimetszése.

KÖRMETSZET, (kör-metszet) ösz. fn. Mértani ért. a körnek, vagyis körvonalnak egy része, mely a félkörnél kisebb. (Segmentum).

KÖRMICZE, (kör-öm-icz-e) fn tt. *körmiczét*; máskép : *körömke*. l. PEREMÉR.

KÖRMONDAT, (kör-mondat) ösz. fn. l. KEREKMONDAT.

KÖRMOZGÁS, (kör-mozgás) ösz. fn. Bizonyos körben vagy köralakban mozgás.

KÖRMÖCSKE, (1), (kör-öm-öcs-ke) fn. tt. *körmöcské-t*. A maga nemében kicsi köröm.

KÖRMÖCSKE, (2), falu Zólyom m.; Ó—, falu Bars m.; helyr. *Körmöcské-re*, *—n*, *—ről*.

KÖRMÖCZ v. KÖRMÖCZBÁNYA, helynév; tt. *Körmöczöt* v. *Körmöczbányát*. Bányaváros Bars vármegyében, pénzverő műhelylyel; helyr. *Körmöcz-ön*, *—re*, *—ről*. És : *Körmöczbányá-n*, *—ra*, *—ról*.

KÖRMÖCZI, mn. tt. *körmöczi-t*, tb. *—ek*. Körmöczről való, ott készült, oda tartozó, arra vonatkozó. *Körmöczi bányászok, aranyok*.

KÖRMÖL, (kör-öm-öl) áth. m. *körmöl-t*. Körömmel hasít, metsz, sért. *Körmöl a macska. A verekedő fiúk megkörmölték egymást. Hallod-e te szolgáló, körmöljön meg a holló*. (Népdal). Átv. ért. mondják holmi szurós testekről, különösen tüskékről. *A csipkebokrok öszvekörmölték arczát, kezeit*. Ugyan átv. ért. *körmölni valamit*, am. utána kapkodni, hogy hatalmába kerítse, mint a zsákmány után leső macska, vagy ragadozó madár tenni szokott. Mondják különösen népies nyelven a leánykerítő férfiakról. Vastaghangon l. KARMOL.

KÖRMÖLÉS, (kör-öm-öl-és) fn. tt. *körmölés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e*. Cselekvés, mely által a körmös állat valamit körmeivel metsz, hasít, sért, fogdos, valamint azon sérelem is, melyet a körmök ejtenek valamely testen. *Körmölés által felhasogatni a bőrt. A körmölés sokáig meglátszott az arczán*. Vastaghangon *karmolás*.

KÖRMÖNFONT, (körmön-font) ösz. mn. Mondják különösen madzagról, melyet nem sodornak, hanem ágakra osztott kenderből fonnak öszve, mely a sodrottnál tömörebb és erősebb. Mondják a fentebbi módon készitett ostorról is. Átv. ért. *körmönfont beszéd*, mely a maga nemében eredeti, tiszta, válogatott kifejezésekből áll. *Körmönfont magyarsággal irni*. Ellentéte az idegenszerü pongyola, hanyag, erő nélküli beszédnek. *Körmönfont hazugság. Körmönfont gazember*, am. czégéres, a maga nemében szertelen nagy.

KÖRMÖNKÖDIK, (kör-öm-ön-köd-ik) k. m. *körmönköd-tem*, *—tél*, *—ött*. A székelyeknél am. kapaszkodik.

KÖRMÖS, (kör-m-ös) mn. tt. *körmös-t* v. *—et*, tb. *—ek*. 1) Körmökkel ellátott. *Körmös ujjak. Körmös lábak. A ragadozó állatok kiváltkép körmösek*. 2) Átv. ért. oly eszköz, melynek körömhöz hasonló görbülése, fogója van. *Körmös vas*. 3) Képes kifejezéssel oly emberről mondják, ki hamar ellopja, amit körme közé kaphat, ki mint mondják, ötön szeret

venni. *Körmös kézbe akadt*, am. ellopták. Jelent erélyeset, erőset is. *Körmös ember*, ki erélyesen fog a dologhoz, ki az alattvalókat szigorúan tartja. Tréfásan szólva : *körmös hal* am. béka. Nem ritka ezen szó az ökrök névsorában is. *Csáli Körmös !*

KÖRMÖSCSUKA, (körmös-csuka) ösz. fn. Böjti eledelül tréfásan ajánlott marhahús, disznóhús stb. *Tessék ebből a körmöscsukából.*

KÖRMÖSD, APÁCZA—, NAGY— v. PAP—, faluk Pozsony m., puszta Bihar m. ; helyr. *Körmösd-re, —ön, —ről.*

KÖRMÖSEN, (kör-m-ös--en) ih. Átv. ért. erejét megfeszítve, erősen, kézzel lábbal. *Körmösen oltalmazni valamit. Körmösen védelmezni magát.*

KÖRMÖSHÁZA, falu Liptó m.; helyr. *Körmöshá-zá-ra, —n, —ról.*

KÖRMÖSKÖDIK, (kör-m-ös-k-öd-ik) k. m. *körmösköd-tem, —tél, —ött.* Átv. ért. iparkodik, kézzel lábbal dolgozik, vagy mint néhutt mondják, kapaszkodik. Néha annyit is tesz, hogy erélyesen, szigorúan bánik. V. ö. KÖRMÖS.

KÖRMÖZ, (kör-m-öz) áth. m. *körmöz-tem, —tél, —ött*, par. —*z*. Ritka használatu a szokott *körmöl* helyett, l. KÖRMÖL.

KÖRNEGYED, (kör-negyed) ösz. fn. Az egyenlően négyfelé osztott körnek egy része, negyedlő. Ezen osztály úgy történik, ha két átmérő egyenes szögletet képezve metszi egymást.

KÖRNŐ, (kör-nő) ösz. fn. l. KÖRHÖGY.

KÖRNY, (kör-ny v. kör-öny) fn. tt. *körny-et*, harm. szr. —*e*. 1) Szoros ért. valamely kerek vagy hengerded testnek, vagy helynek külső szélei, határpontjai. *Hordónak, keréknek, kútnak környe.* Ez értelemben legpontosabban megfelel neki a latin *peripheria*. 2) Szélesb ért. azon határvonal, mely akármily testet vagy helyet körülvesz, valamint azon tér is, mely e határok közé szorúl. *Háznak, teremnek környe. Város, falu, vár környe. A város környén belül vagy kivül.* E szónak gyöke *kör ;* s képzése olyan, mint a *szörny, árny, szárny*, és az elavult *horny, gorny, görny* szóké.

KÖRNYARGALÁS, (kör-nyargalás) ösz. fn. Nyargalás, versenyező lófuttatás, mely körvonalban történik.

KÖRNYE, falu Komárom m.; helyr. *Környé-re, —n, —ről.*

KÖRNYÉK, (kör-ny-ék, a törökben : *karsi*); fn. tt. *környék-et*, harm. szr. —*e*. Értelme egy a ‚körny' szóéval ; csakhogy ennél hangzatosabb és szokottabb, mivel mindenféle ragozást kényelmesebben fölvesz. A körny jelentésein kivül am. tájék, vidék, mely bizonyos helyet, mint középpontot körülvesz. *Debreczen környékén fekvő tanyák, helységek. Balaton környékén termő borok. Győr környékét csaknem mind magyar nép lakja.* Úgy látszik, hogy az *ék* képző mind ezen, mind némely más, pl. *tájék, vidék, árnyék*, szókban a törzsöknek nagyító értelmet kölcsönöz.

KÖRNYÉKBELI, (környék-beli) ösz. mn. Valamely környékből való vagy környékhez tartozó.

KÖRNYÉKÉL, (kör-ny-ék-él) áth. m. *környékélt*. L. KÖRNYÉKÉZ.

KÖRNYÉKÉZ, (kör-ny-ék-éz) áth. m. *környékéz-tem, —tél, —ett*, par. —*z*. Valamit körülvesz, körülfog, középpont gyanánt körüláll. *E várat sok sánczok környékezik. A Balatont egy felül hegyek, más felül magas partok és dombok környékezik. A nagy urakat sok szolga és hizelkedő környékezi. A táborozó ellenséget minden oldalról megkörnyékezni.* V. ö. KÖRNYEZ. A Müncheni codexben *megkörnyékezni* a szokott értelmen kivül annyit is tesz, mint *környüllmetélni*. „Nyolczad napon jövének megkörnyékezni a gyermeket." Luk. I. A Bécsi codexben is ‚környékezetlen' am. a latin incircumcisus (körülmetéletlen). Átv. ért. *környékez az álom, környékez a hideglelés*, azaz meglepni készül.

KÖRNYÉKÉZÉS, (kör-ny-ék-éz-és) fn. tt. *környékézés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn körülfogunk, körülállunk, bekerítünk valakit v. valamit.

KÖRNYÉKÉZET, (kör-ny-ék-éz-et) fn. tt. *környékézet-et*, harm. szr. —*e*. Általán minden, ami valaminek környékét képezi vagy teszi. Különösen a) azon tér, mely valamely helyet, mint középpontot kerít; b) azon személyek, kik rendesen valaki körül lenni szoktak. *A királyok, nagy urak környékezetében levő férfiak. Környékezete mutatja, miféle ember ő.* Mindkét értelemben a körnek nagyobbító jelentése van, s magában foglal mindent, ami valakinek vagy valaminek körében létezik. V. ö. KÖRNYEZET.

KÖRNYÉKÉZETLEN, (kör-ny-ék-éz-et-len) mn. A Bécsi codexben am. körülmetéletlen (incircumcisus). „Utálom a környékezetleneknek ágyát." Ester XIV.

KÖRNYÉKI, (kör-ny-ék-i) m. tt. *környéki-t*, tb. —*ek*. A környékhez tartozó vagy a környékből való.

KÖRNYÉKKÉP, (környék-kép) ösz. fn. Valamely környéknek lerajzolt, lefestett alakja, mely különösen látüvegek segitségével azt természethiven ábrázolja. (Panorama).

KÖRNYEZ, (kör-ny-ez) áth. m. *környez-tem, —tél, —ett*, par. —*z*. Valamivel szükebb értelmű mint a környékez, s am. közelebbről nem oly nagy terjedelemben vesz körül, pl. *a falak környezik, a falakon kivüli térek környékezik a várost*, mert a falak szoros ért. a városnak környét, a kivülök fekvő terek pedig környékét teszi. *A táborban levő fejedelmet testőrei, s belső emberei környezik, a szétterjedő hadsereg pedig környékezi.*

KÖRNYEZÉS, (kör-ny-ez-és) fn. tt. *környezés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit közelebbről körülveszünk, körülfogunk, körülállunk.

KÖRNYEZET, (kör ny-ez-et) fn. tt. *környezet-et*, harm. szr. —*e*. 1) Azon vonal, mely valamely

tért, helyet legközelebbről, közvetlenül körülfog, milyenek a kerítő falak, gátok, sövények, vagy ezek közvetlen mentében huzódó vonal. *A vár környezetét kerítő fasorok.* 2) Azon személyek, kik valakivel közelebbi rendes viszonyban vannak. *Gyanús emberek környezete.* V. ö. KÖRNYÉKEZET.

KÖRNYEZETLEN, (kör-ny-ez-et-len) mn. tt. *környezetlen-t*, tb. —*ék*. Aminek vagy kinek környezete nincsen; tárva, kerítetlenül vagy egyedül, társak nélkül levő. Határozóként am. környezetlenül, környezet nélkül.

KÖRNYÍT, KÖRNYIT, (kör-ny-ít) áth. m. *környít-ett*, htn. —*ni* v. —*eni*, par. —*s*. Valamit környnyel, azaz kerítéssel, kerülettel ellát vagy körülfog, körülvesz. Egyébiránt e kevéssé szokott szó helyett inkább *kerít*, vagy *környékez*, vagy *környez* divatozik.

KÖRNYŐL, l. KÖRNYÜL.

KÖRNYÖSLEG, (kör-ny-ös-leg) ih. Szokottabban : *körösleg*; l. ezt.

KÖRNYÖZ, KÖRNYÖZÉS, KÖRNYÖZET, l. KÖRNYEZ, KÖRNYEZÉS, KÖRNYEZET.

KÖRNYÜL, (kör-ny-ül) helyhatározó. Személyragozva : *környülem, környüled, környüle* stb. Régiesen és tájdivatosan : *környül* és *környől* is. Azon vonalban vagy téren, mely bizonyos testet vagy helyet, mint középpontot körülvesz. Mint névhatározó vagyis névutó ma nincs divatban, s helyette az egyszerűbb *körül* használtatik, pl. *ház körül, város körül*, nem : *környül*; hanem mint igehatározó vagy igekötő a *körül* szóval azonegy értelemben vétetik, melynél minden esetre nehézkesebb, de nyomatosabb is. De régente mint névutók is fölcseréltettek egymással, pl. „a^{h} napnak kilenczed óráján láta a fénös nap környül egy arany pereczöt.“ Debreczeni Legendáskönyv. Személyragozva eléjön a régieknél gyakrabban, pl. a Tatrosi codexben : „Környőllök tekintvén“ (circumspicientes).

„Egy felől környülünk a szent érdemesek,
Más felől környülünk idegen nemzetek.“

Üldözött protestansok éneke a XVI. századból.
(Thaly K. gyüjteménye).

KÖRNYÜLÁLL, (környül-áll) ösz. önh. Önállólag mint törzsök nem divatozik, hanem származékai *környülállás, környülálló*. V. ö. KÖRÜLÁLL.

KÖRNYÜLÁLLÁS, (környül-állás) ösz. fn. Csak átv. értelemben használtatik, s jelenti általán mind azon viszonyokat, melyek akár szellemi, akár anyagi állapotunkra vonatkoznak, arra befolynak, vagy befolyhatnak, szóval, mely viszonyok, mint körülöttünk, s velünk öszveköttetésben levők, tetteinkre bizonyos hatást gyakorolnak. *Kedvező, szomorú, biztató, fenyegető környülállások. Pénzbeli környülállásai nem engedik öt utazni. Házi, hivatalbeli, családi környülállások. A környülállásokhoz alkalmazni magát.* Máskép : *környület, környülmény* és *körülmény*.

KÖRNYÜLÁLLÁSOS, (környül-állásos) ösz. mn. Mondjuk szó- vagy irásbeli előadásról, mely valamit részletesen, minden viszonyait érintve terjeszt el.é *Környülállásos elbeszélése valamely eseménynek, vagy leirása valamely harcznak.* Máskép : *környületes* v. *körülményes*.

KÖRNYÜLÁLLÁSOSAN, (környül-állásosan) ösz. ih. Valaminek környülállásait elmondva vagy leírva. *Környülállásosan eléadni valamely nevezetes esemény keletkeztét és folyamát.* Máskép : *körülményesen*.

KÖRNYÜLÁLLÓ, (környül-álló) ösz. mn. l. KÖRÜLÁLLÓ.

KÖRNYÜLÉK, (kör-ny-ül-ék) fn. tt. *környülék-et*. Szabó D. szerént am. környék; l. ezt.

KÖRNYÜLET, (kör-ny-ül-et) fn. tt. *környület-et*, harm. szr. —*e*. 1) l. KÖRNYEZET. 2) Használtatik, habár ritkán is, ‚körülmény‘ helyett. 3) A régiek használták ‚kör‘ helyett is.

„Mint egek forognak örök környületben,
Úgy búm, úgy bánatom forog örökségben.“

Zrínyi Miklós.

KÖRNYÜLMÉNY, (kör-ny-ül-mény) fn. tt. *környülmény-t*, tb. —*ék*. L. KÖRÜLÁLLÁS.

KÖRNYÜLMÉNYÉS, (kör-ny-ül-mény és) mn. tt. *környülményés-t* v. —*et*, tb. —*ék*. L. KÖRÜLÁLLÁSOS v. KÖRÜLMÉNYÉS.

KÖRNYÜLMETÉL, környül-metél) ösz. áth. 1) Széles ért. valamely testnek körén metszéseket tesz. *Környülmetélni a sípnak való ág héját.* 2) Szorosb ért. környülmetélni a férfit vagy férfigyermeket, am. a fitymát, azaz a férfivessző makkjának takaró bőrét elmetszeni. *A zsidók és mozlimek környülmetélik a férfi kisdedeket.*

KÖRNYÜLMETÉLÉS, (környül-metélés) ösz. fn. 1) Metélés, mely valamely testnek kerületén vitetik véghez, pl. gyürüforma metszések a fákon, botokon, pipaszárakon. 2) A férfivessző fitymájának elmetszése. *Mózes törvénye a környülmetélést a fiú születése utáni nyolczad napra rendeli.* „És minekutánna eltelék a nyolczad nap, hogy környülmetéltetnék a gyermek.“ Lukács II. 21. Káldi. A Müncheni codexben : *megkörnyékeztetnék.*

KÖRNYÜLMETÉLKÉDÉS, (környül-metélkédés) ösz. fn. Vallási szertartás, mely szerént valaki környülmetélteti magát. V. ö. KÖRNYÜLMETÉL.

KÖRNYÜLMETÉLKÉDIK, (környül-metélkédik) ösz. k. Mondják felnőtt férfiról, ki oly vallásra menvén át, melynek hivei között a környülmetélés törvény, magát környülmetélteti : mint aki kereszténynyé lesz, *megkeresztelkedik.*

KŐRONTÓ FŰ, (kő-rontó-fű) ösz. fn. 1) A ‚kőtör‘ nevű növények egyik fajának (bibircsós kőtör — saxifraga granulata —) népies neve; szára felálló, elágazó; gyökere borsókás; szárlevelei vese-

alakúak, karéjosak vagy bevagdaltak; virága felső, fehér. 2) A köznép így nevezi az orvosi falfüvet (parietaria officinalis-t) is, melyet az *fogolyfű*-nek vagy csak *falfű*-nek is nevez.

KŐRŐ, (kőr-ő) mn. tt. *kőrö-t*. Ormánsági tájszó Baranyában, s am. porhanyó, törékeny. Kassai József a ‚kóró' szó módosulatának tekinti. De nem valószinütlen, hogy eredetileg *törő* volt a *törik* igétől, a *t* átváltozván *k* hangra, mint *töpörödik*, a székelyeknél: *köpörödik*, (néhutt, pl. Győr vidékén: csöpörödik). A Góry-codexben is *időt költeni* am. időt tölteni: „Ösmeri az elmult időt, hogy Istennek szolgálatjába költötte el." Nyelvemlékek IV. kötet, 5. lap.

KÖRÖM, (1), (kör-öm) fn. tt. *körm-öt*, tb. *körmök*, harm. szr. —*e*. Általán szarunemü kinövés az állatok lábain, illetőleg kezein, mely fogódzó, kapaszkodó, ragadó, védő, megtámadó stb. eszközül szolgál. Különösen a) Az emberi kéz és láb ujjainak hegyén sarjadzó, körded szaruhártya. *Köröm töve, éle, szálkája. Körmöket nyírni, metszeni. Virágos, vak köröm. Valakinek körmére koppintani* vagy *ütni*, átv. ért. am. valakinek valamely nem tetsző tettét megtorolni. Használtatik az erőnek, munkának, hatalomnak jelképeül is. *Nem kopott érte a körme*, am. nem ő szerezte. *Tíz körme után él*, azaz kézi munkája után. *Amit körmei közé foghat, ki nem bocsátja. Várj csak, még körmeim közé kerülsz. Körmeim közt vagy most. Köröm szakadtáig dolgozni, nem engedni. Körmére ég a dolog*, igen sürgetős, mit legott végezni kell. Azon piszok, mely a nyiretlen köröm vége alatt összegyűl, *köröm feketéje*, s jelent átv. igen keveset. *Egy körömfeketényit sem.* Ahonnan a köröm kinő, *körömgyökér*, másképp *körömház*, *köröm töve*. A köröm vége *körömhegy*. b) A négy lábu állatok vagy általán az emlősök lábain levő ilyetén kinövések, melyek némelyeknél, mint a lófajoknál, kerek alakuak, (pata, tapa) másoknál, mint az ökrök, juhok, nyulaknál hasítottak. *A ló körmére patkót ütni*. A ragadozóknál, milyenek a macskafajok, hüvelybe rejtvék, és kajmósak, melyeket kényök szerént kinyujtanak. Ezeket némely természetrajzolók különösen *karmok*nak nevezik. c) A madaraknál kajmós szeghez hasonló, s hajlékony, éles kinövés. *Sas körmei.*

E szónak gyöke a görbe, vagy kerekvonalt jelentő *kör*, s képződési módja: *körő*, *körv*, *körm*, *köröm*. Ez elemzésnek és értelmezésnek megfelel a dolog természete, mivel hogy a körmök általán v. kördedek, vagy legalább görbére hajló kajmósak. A latinban is az *unguis*, *ungula*, az *uncus* szóval egy gyöktől származott, ezen fogalom rejlik a hellen ὄνυξ-ban is. A német *Nagel* és *Kralle* a körmöknek vakaró, karczoló tulajdonságától vették neveiket. A magyarban is rokonok a *karmol* és *karczol*, de az első bizonyosan nem más, mint a *körmöl* módosulása, a *karczol* pedig a hangutánzók osztályába tartozik közvetlenül, melyekben különösen az *ar* rontást, metszést, hasítást jelent, mint: *kard*, *kardács*, a latinban *carmen* stb.

KÖRÖM, (2), falu Zemplén m.; helyr. *Körömbe*, —*ben*, —*ből*.

KÖRÖMÁGY, (köröm-ágy) ösz. fn. l. KÖRÖMHÁZ.

KÖRÖMCSAVAR, (köröm-csavar) ösz. fn. Az érezmiveseknél, pl. lakatosoknál csavarral ellátott fogó. V. ö. KÖRÖMVAS.

KÖRÖMCSÉL, (kör-öm-csc-el) l. KÖRÖMZSÉL.

KÖRÖMFARAGÓ, (köröm-faragó) ösz. fn. 1) Kés vagy ollóféle eszköz, a kinőtt körmöket elmetszeni való. 2) A kovácsok reszelővasa, melylyel patkoláskor a ló patáját megreszelik.

KÖRÖMFEKÉLY, (köröm-fekély) l. KÖRÖMMÉREG.

KÖRÖMFEKETÉNYI, (köröm-feketényi) ösz. mn. Képes kifejezéssel am. igen kevés, mint azon fekete mocsok, mely a kinőtt emberi köröm alatt összegyül. *Körömfeketényit sem adni, engedni*, am. legkevesbet sem.

KÖRÖMFŰ, (köröm-fü) ösz. fn. l. CSÉSZEPÖRCZ.

KÖRÖMGYÖKÉR, (köröm-gyökér) ösz. fn. l. KÖRÖMHÁZ.

KÖRÖMHÁZ, (köröm-ház) ösz. fn. A kéznek, lábnak, illetőleg ujjaknak hegye, honnan a köröm kinő, melyben a köröm töve rejlik.

KÖRÖMHEGY, (köröm-hegy) ösz. fn. A körömnek vége, mely közvetlenül vakar, metsz, hasít, szakgat, karczol stb. Tudnivaló, hogy ez csak az éllel biró, nem tompa körmökről mondatik.

KÖRÖMHEGYNYIRE, (köröm-hegynyire) ösz. ih. ‚Se' szóval képes kifejezéssel am. legkevesebbet, legkevésbbé. *Körömhegynyire se távozzanak el a könyvek renditől*, (Pázmán). Latinul: *ad latum unguem*. Másképp: *körömfeketényit*.

KÖRÖMHOMÁLY, (köröm-homály) ösz. fn. A szem szaruhártyájának kóros megvastagodása, mely az emberi körömhöz hasonló, s néha bőrnemü, néha porczogónemü vagy hüsos, és mindig fehérszinü. (Pterygium).

KÖRÖMKE, (kör-öm-ke) fn. tt. *körömkét*. 1) Kis köröm. 2) l. PEREMÉR.

KÖRÖMKÓR, (köröm-kór) ösz. fn. Általán mindenféle bántalom, mely a körmök épségét megtámadja, milyenek: körömméreg, körömhasadás, körömszálka, vakköröm stb.

KÖRÖMKÖDIK, (kör-öm-köd-ik) k. m. *körömköd-tem*, —*tél*, —*ött*. Átv. ért. különös iparral munkálkodik, kapaszkodva dolgozik, körmeit nem kíméli.

KÖRÖMMÉRÉG, (köröm-mérég) ösz. fn. Lobos daganat a körömházon vagy a köröm alatt.

KÖRÖMMÉRÉGFŰ, (köröm-mérég-fü) ösz. fn. l. CSÉSZEPÖRCZ.

KÖRÖMNYI, (kör-öm-nyi) mn. tt. *körömnyi-t*, tb. —*ek*. Igen kicsin, akkora, mint az ember körme.

Körömnyi tapasz, papír. Átv. ért. ‚sem' szóval am. legkevesebbet sem, legkisebbé sem. *Körömnyit sem enged jogaiból. Körömnyivel sem ér többet. Körömnyire sem távozni a kitüzött helyről.* Máskép ez értelemben: *körömfeketényi.*

KÖRÖMRÁGÓ, (köröm-rágó) ösz. mn. Átv. ért. mondják nehéz, unalmas munkáról, melynél valaki mintegy körmeit rágdosva fáradoz, kivált ha vagy nem ért, vagy nincs kedve hozzá. Hasonló értelmü a csupán szellemi munkára, irásra vonatkozó *tollrágó.* Mondják mindkettőt a vontatva, unalmasan müködő emberről is.

KÖRÖMRÁSPOLY, (köröm-ráspoly) ösz. fn. Ráspoly, melylyel a körmöket reszelik, különösen a lópatkoló kovácsok ilyetén eszköze.

KÖRÖMSÁR, (köröm-sár) ösz. fn. Vadászok nyelvén azon sár vagy lágy föld, mely a szarvasok patájához ragad, majd elmarad, s melynek nyomán menve tartózkodásuk helyét gyanítani lehet.

KÖRÖMSZAKADÁS, (köröm-szakadás) ösz. fn. Tulajd. ért. szenvedő állapot, midőn nagy erőködés, vagy betegség következtében a köröm elszakad. Átv. és szokott ért. az erőnek fogytig való megfeszitése. *Körömszakadásig* (vagy *körömszakadtig) dolgozni, védni magát. Körömszakadásig nem engedni jogait.*

KÖRÖMSZAKADTIG, (köröm-szakadtig) ih. l. KÖRÖMSZAKADÁS alatt.

KÖRÖMSZAKASZTÓ, (köröm-szakasztó) ösz. mn. Átv. ért. ami igen nagy fáradságba, erőködésbe kerül. *Körömszakasztó munka.*

KÖRÖMSZÁLKA, (köröm-szálka) ösz. fn. Szálka, vagyis vékony töredék a köröm szélén, mely a körömtől elvált, de még a gyökérrel öszvefügg, és fájdalmas érzést okoz. Így neveztetik a köröm mellett fölrepedt bőrszálka is, mely rendesen némi gyúladással jár.

KÖRÖMVAS, (köröm-vas) ösz. fn. Nyéllel vagy fogatyúval ellátott csavar vasból, mely holmi beszorult testek kihuzására szolgál, pl. hogy a puskából a töltést, a palaczkokból a dugaszokat kihúzza.

KÖRÖMVÉSÜ, (köröm-vésü) ösz. fn. Kovácsok vésüje, melylyel patkóláskor a ló patájának kopott részét lefaragják.

KÖRÖMVIRÁG, (köröm-virág) ösz. fn. l. PEREMÉR.

KÖRÖMZSÉL, l. KÖRÖMZSÖL.

„Akkor oztán szaggatja aranyos haját,
Körömzséli körmével kegyes orczáját."
Zrínyi Miklós.

KÖRÖMZSÖL, (kör-öm-ös-öl) áth. m. *körömzsöl-t.* Körmökkel karczol, vakarász, metél, hasogat. *Falakat, asztalt, papírt körömzsölni. Valakinek arczát megkörömzsölni. A macska lekörömzsölte kezéről a bört.* Máskép *körömzsél,* vastag hangon: *karamzsol, karamzsál.*

KÖRÖMZSÖLÉS, (kör-öm-ös-öl-és) fn. tt. *körömzsölés-t,* tb. —*ék,* harm. szr. —*e.* Körmökkel való karczolás, vakarás.

KÖRÖP, (kör-öp) elvont törzse *köröpöl* székely szónak, s hangugratással *körpölü* (v. *körpölő*) és *körpöly* dunántúli szóknak. Megérdemlené divatba hozatalát, pl. ‚környékezet' helyett v. mellett. ‚Körp' alakban szokásban is van a székelyeknél.

KÖRÖPÖL, (kör-öp-öl) áth. m. *köröpöl-t* v. *köröplött.* Székely szó, am. körüljár, környékez, körülrepdes, pl. mikor a fára szállt ölyüt szarkák s varjak cseregve, károgva körülrepdesik, — szokták mondani: *ugyan köröplik a varjak. Köröpöli a leányt a legény,* am. jár körüle. (Kriza J.).

KÖRÖS, (1), (kör-ös) mn. tt. *körös-t* v. —*et,* tb. —*ek.* Aminek körhöz hasonló alakja van. Egyébiránt önállólag nem igen divatozik, hanem összetéve vagy ragozva: *köröskörül, köröslen, körösleg.*

KÖRÖS, (2), v. KŐRÖS, fn. tt. *Körös-t,* tb. —*ök.* Folyóvizek nevei a Tiszántuli kerületben, melyek igen kanyargós folyásaiktól vették neveiket. *Fekete, Fehér, Sebes Körös.*

KŐRÖS, (1), l. KŐRIS.

KŐRÖS, (2), szab. kir. város Horvátországban; NAGY— és KIS—, mv. Pest m., ÉR—, falu Közép-Szolnok m., puszta Bars m., erdélyi falvak az orbai és meggyesi székben; helyr. *Kőrös-re,* —*ön,* —*ről.*

KŐRÖSBÁNYA, szab. bányaváros Zaránd m.; helyr. —*bányá-ra,* —*n.* —*ról.*

KŐRÖSBOGÁR, l. KŐRISBOGÁR.

KÖRÖSDI, (kör-ös-di) fn. tt. *körösdi-t,* tb. —*ek.* Versláb, melyben a hosszu tagot két rövid köríti (⏑— ⏑).

KŐRÖSFA l. KŐRISFA.

KŐRÖSFALVA, falu Zaránd m.; helyr. —*falvá-ra,* —*n,* —*ról.*

KŐRÖSFŐ, falu Sáros m., s erdélyi falu Kolos m.; helyr. *Kőrösfő-re,* —*n,* —*ről.*

KŐRÖSHEGY, falu Somogy m.; helyr. *Kőröshegy-re,* —*én,* —*ről.*

KÖRÖSKÉNY, ALSÓ—, FELSŐ—, faluk Nyitra m.; helyr. *Köröskény-be,* —*ben,* —*ből.*

KÖRÖSKÖRÜL, (körös-körül) ösz. ih. Valamely középpontnak egész kerületében, minden oldalról, máskép: *körösleg. A várat köröskörül megszállotta az ellenség. A várost köröskörül beültetni fákkal.*

KÖRÖSKÖZ, (körös-köz) ösz. fn. Térség a Körös folyók között.

KÖRÖS-LADÁNY, falu Békés m.; helyr. *Ladány-ba,* —*ban,* —*ból.*

KÖRÖSLEG, (kör-ös-leg) ih. Minden oldalról bekerítve, egész kerületben, köröskörül mindenütt.

„Tudtomra körösleg vagyon áldott béke,
Nincsen is a hunnak sehol ellensége."
Buda halála (Arany J.).

KÖRÖSMÉZ, KŐRÖSTAPASZ, l. KŐRISMÉZ, KÖRISTAPASZ.

KŐRÖSMEZŐ, falu Mármaros m.; helyr. —*mező-re*, —*n*, —*ről*.

KÖRÖS-PETERD, puszta Bihar m.; helyr. *Peterd-re*, —*én*, —*ről*.

KÖRÖSSZEG, fn. Bihar m.; helyr. —*szeg-re*, —*én*, —*ről*.

KÖRÖSSZEG-APÁTHI, falu Bihar m.; helyr. —*Apáthi-ba*, —*ban*, —*ból*.

KÖRÖSTARCSA, falu Békés m.; helyr. —*Tarcsá-ra*, —*n*, —*ról*.

KÖRÖSTARJÁN, falu Bihar m.; helyr. —*Tarján-ba*, —*ban*, —*ból*.

KÖRÖS-TOPA, falu Bihar m.; helyr. *Topá-ra*, —*n*, —*ról*.

KÖRÖSZT, KÖRÖSZTÉNY, l. KÉRÉSZT, KÉRÉSZTÉNY stb.

KÖRÖTT, (kör-ött) névh. Személyragozva: *körötte-m*, *körötte-d*, *körötte* stb. Valaminek körében, vagyis azon vonalban, térben, mely valamit kerít. *Ház körött*, am. ház körül.

KÖRÖZ, (kör-öz) áth. m. *köröz-tem*, —*tél* v. *körözöttem*, *körözöttél*, *körözött* v. *körözött*, par. —*z*. 1) Valakit vagy valamit körülfog, körülvesz, körüláll. *E völgyet magas hegyek körzik.* Egyébiránt szokottabb: *környez*. 2) l. KÖRÖZTET.

KÖRÖZÉS, (kör-öz-és), KÖRÖZET, (kör-öz-et) l. KÖRNYEZÉS, KÖRNYEZET.

KÖRÖZTET, (kör-öz-tet) mivelt. m. *körözteti-tem*, —*tél*, —*ett*. par. *körözte-ss*. Valamit bizonyos körben járat, vagyis úgy bocsát el, hogy kézről kézre menve bizonyos kört megtegyen. Különösen használtatik levelekről, tudósításokról, parancsokról, s holmi mutatványokról, adományokról, stb. melyeket kézről kézre lehet adni.

KÖRÖZTETÉS, (kör-öz-tet-és) fn. tt. *körözte-tés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által köröztetnek valamit. *Kerületi rendeletek köröztetése. Meghivó levél köröztetése.*

KÖRÖZVÉNY, (kör-öz-vény) fn. tt. *körözvény-t*, tb. —*ék*. L. KÖRLEVÉL.

KÖRP, fn. tt. *körp-öt*. Székely tájszó, am. borongató szer, hasmelengető edény a hasmenős gyermekeknél.

KÖRPÁLYA, (kör-pálya) ösz. fn. Körvonalat képező futtatási, lóversenyzési pálya.

KÖRPÖLÜ, (kör-p-öl-ü, azaz körpölő) fn. tt. *körpölü-t*. Az ökrös szekér rudjának végén azon kétágu fa, melyen az igát tartó szeg kétszer keresztül megy. Máskép: *körpöly*. Így neveztetik a szántótaliga rúdján levő ilyetén fa is, mely a taligarudat a tézslával öszveköti. E csatnak felső ága rendesen félkörü görbe, s valószinüleg innen vette nevét, mintha volna *görbölő* v. *görbülő*.

KÖRPÖLY, l. KÖRPÖLÜ.

KÖRRAJZ, (kör-rajz) ösz. fn. 1) Szoros tulajd. ért. rajz, mely nem egész képét, alakját, hanem csak külső széleit adja valaminek; máskép: *körvonal*. 2) Átv. ért. általános eléadás, mely részletes apróságokra nem terjed ki. *Valamely történetet körrajzban adni elé.* (Contour). V. ö. KÖRVONALAZ.

KÖRRAJZOLÁS, (kör-rajzolás) l. KÖRVONALAZÁS.

KÖRRENDÉLET, (kör-rendélet) ösz. fn. Felsőségi rendelet, mely bizonyos személyek, illetőleg testületek között köröztetik.

KÖRSUGÁR, (kör-sugár) ösz. fn. A körnek azon vonala, mely a középponttól a kör széleig terjed, az átmérőnek fele.

KÖRSÜRGÖNY, (kör-sürgöny) ösz. fn. Körköztetett sürgöny. V. ö. KÖRÖZTET és SÜRGÖNY.

KÖRSZAK, (kör-szak) ösz. fn. Bizonyos időnek vagy időben történt eseményeknek, mintegy középpont körül egyesülő köre, t. i. a középpontot valamely fő világesemény alkotván; ennek körét pedig részint a megelőző történetek, mint okok, részint az utána következők, mint okozatok vagy eredmények képezvén. Egyébiránt divatozóbb: *korszak*.

KÖRSZAKOS, (kör-szakos) ösz. mn. Ami körszakot képez; máskép: *korszakos*.

KÖRSZÉL, (kör-szél) ösz. fn. Azon pontokból képzelt vonal, melyek a körnek vagy körös testnek, térnek külsejét teszik, vagyis, melyek a középponttól legtávolabb esnek. (Peripheria).

KÖRSZEMLE, (kör-szemle) ösz. fn. Valaminek köröskörül megszemlélése, megtekintése, különösen valamely körutban tett szemlélődés, vizsgálódás.

KÖRSZÍN, (kör-szín) ösz. fn. Nyilvános, mulattató látványok, pl. szindarabok, műlovaglások, harczjátékok, állatviadalok eléadására való köralakú tér, vagy épület. (Amphitheatrum, Circus).

KÖRTÁNCZ, (kör-táncz) ösz. fn. Általán mindenféle táncz, melyet többen körbe fogódzva vagy körbe állva, körben forogva járnak el, melyet a népek szokása, izlése, ügyessége, és az idő többféleképen szokott módositani. A legeredetiebb magyar körtáncz, az úgynevezett toborzó, melynek középpontját a lejtések változatait mutató, s a kör közepén álló magántánczos teszi, a többiek pedig majd jobbra majd balra lejtegetve és kört képezve forognak körülötte.

KÖRTE, (kör-t-e, az úgynevezett kumán-tatár nyelvben: *kherthme)*; fn. tt. *körtét*. A körtefának gyümölcse, melynek eredeti vad faja csaknem tökéletes gömbölyü, a többinek pedig feje rendesen dudorú, s a kocsán felé többé vagy kevesbbé hengerded nyakká alakuló. *Vad, szelid*, azaz *kerti körte*. Fajai igen sokfélék, melyek neveiket vagy érésök idejétől vagy származási helyöktől, vagy formájoktól, ízöktől, s más tulajdonságaiktól kapták. *Árpával érő, búzával érő, zabbal érő körte. Lőrincz körte. Kisasszony körte. Téli körte. Kanizsai körte. Egri körte. Buczkó, csákány, csöcsös, fenekes, nyakas, rögölyös, sima, csikos körte. Borizü, mézes, vajas, császár, fontos, hosszu-*

szára, torzsátlan, kármány-, korpa-, leves, muskotály, piros, vörös, zöld, szagos, szamócza-, rollyantós, szolyogós, tüskés, fojtós, stb. *körte*. Átv. ért így nevezetnek többféle testek, melyek a körtéhez hasonlók, pl. azon körteforma vastömeg, melyet bizonyos mérték eknél sulyozásul használnak. (Cursor in statera romana). Legvalószinübb, hogy e gyümölcs nevének gyöke a gömbölyüt jelentő *kör*, minthogy az eredeti vad körte csakugyan egészen gömbölyü, de a szelidek feje is szinte olyan, s nyakaik hengerdedek. A *kör* gyökből lett az elavult ige *körd* v. *kört* és ebből *körtő körte* részesülő név. Így képződött a *sörte*, s a vastag hangu *lapta* (lobta a *lob* gyöktől) *finta*, *sánta* stb. Megemlítendő az is, hogy a közönséges körtefa levelei tojáskerekek. E tulajdonságra látszanak vonatkozni a szláv *hruska*, *kruska* nevezetek is, melyekben *krusztit* am. duzzogni, *krutit* am. körben forogni v. forgatni, *kruhli* am. kerekalakú stb. A latin *pyrum*, melylyel a német *Birn* is egyezik, inkább a *pyramis*, *πύρος* szókkal látszik rokonságban lenni, mintha a *pyrum* szóban a körtének azon tulajdonsága vétetett volna tekintetbe, mely szerént a gúlához (pyramishoz) hasonlítható. A *körte* megtoldva *körtély*, melynek közvetlen törzsöke az igeneves *körté*, amint több helyen mondják is. Így alakultak: *sörte, sörté, sörtély, gerdély, gurdély* stb. Terjedelmesen divatozik, kivált irói nyelvben, a *körtvély* is, melyhez hasonlók a *sörtvély*, *görvély*. Ennek közvetlen törzsöke a kettőztetett képzőjü igenév *körteve*, összevonva *körtve*, mint *hal* igéből lett *haló, hala, halava, halavány* v. *halvány, el* igéből *elő, ele, eleve, eleven, mer* igéből *merő, mere, mereve, mereven, merevény, gör* elavult igéből *görő, göre, göreve, görve, görvély* stb.

KÖRTEALAKÚ, (körte-alakú) ösz. mn. Aminek olyan alakja van, mint a körtének, pl. *körtealakú dinnye, uborka, nyomaték a mértéken*. A növénytanban a talpával fölfelé fordított kúpforma, mint amilyen a jézsafa (Philadelphus) csészéje (turbinatum. Gönczy Pál).

KÖRTEBOR, (körte-bor) ösz. fn. Borféle ital, a zúzott, sajtólt körtéknek erjedésen átment mustos levéből.

KÖRTEFA, (körte-fa) ösz fn. A húszhímesek seregébe, és ötanyások rendébe tartozó ismeretes fanem. A *közönséges körte*, (pyrus communis) levelei tojáskerekek, fürészesek, kocsányi közel oly hosszuk, mint a gyümölcs, néha hosszabbak is. Ennek az erdőkön is vannak kisebb-nagyobb gyümölcsü vad fajtái, nagyobb részének gyümölcse kocsánra futó vagy a kocsánon fölül kúpos. Fája szép barnás szinü és keményü, s különféle asztalosmunkákra alkalmatos. V. ö. KÖRTE.

KÖRTEFÁNK, (körte-fánk) ösz. fn Rántott sütemény neme, mely alakjára nézve körtéhez hasonló; vagy fánk módjára zsiron kirántott körte.

KÖRTEFONT, (körte-font) ösz. fn. A mérlegnek egy sajátságos neme, melylyel igen különböző sulyu testeket meg lehet mérni, amint t. i. kar gya nánt kinyuló s fokokra osztott billentyűjére külebb vagy belebb akasztják az úgynevezett körtét (Statera romana).

KÖRTEFŰ, (körte-fü) ösz. fn. l. KÖRTIKE.

KÖRTEHÉJ, (körte-héj) ösz. fn. A körte nevü gyümölcs héja. *Sárgás, zöldes, csikos körtehéj*.

KÖRTEKERMES, (körte-kermes) ösz. fn. A körtefák leveleit pusztító kermesféle féregfaj.

KÖRTEKOCSÁN, (körte-kocsán) ösz. fn A körtének azon szára, melynél fogva a termő ágról aláfügg, mely aránylag igen hosszu, s néha gyümölcsénél is hosszabb

KÖRTELÉ, (körte-lé) ösz. fn. A kicsavart vagy zúzott, sajtólt körtegyümölcs leve.

KÖRTÉLY, tt. *körtély t*, tb. *—ék*; l. KÖRTE.

KÖRTÉLYÉS, l. KÖRTVÉLYÉS.

KÖRTEMOLY, (körte-moly) ösz. fn. Moly, mely tojásait a körtébe rakja le. (Phalena clinguaria)

KÖRTEMUST, (körte must) ösz fn. A kisajtólt vad vagy szelid körték levéből való mustféle éles ital.

KÖRTEPÉP, (körte-pép) ösz. fn. Pép, a sürüen beföző tt körtékből.

KÖRTÉR, (kör-tér) ösz. fn. Kerek tér, melyet valamely körvonal fog körül, vagyis a körnek közege.

KÖRTESZAK, (körte szak) ösz. fn. l. KÖRTEPÉP.

KÖRTESZELET, (körte-szelet) ösz. fn. A fölmetszett körtéből egy-egy hasáb. *Megaszalt, és meg czukrozott körteszeletek*.

KÖRTESZÖRP, (körte-szörp) ösz fn. A körte levéből kivont szörp. V. ö. SZÖRP.

KÖRTEVIRICS, (körte-virics) ösz. fn. Nem igen sürüen, a pépnél higabbra főzött körte.

KÖRTÉZÉS, (kör-t-e-ez és) fn. tt. *körtézés-t*, tb —*ék*, harm. szr. —*e*. Fiatal legények játéka. Leül egy közölök a föld szinére, (ez a körtefa) mellette egy másik (a pásztor) áll; a többinek kötelessége rázni a körtefát, vagyis rángatni az ülőt. Kit a pásztor rángatásközben megrughat, az váltja fel őt a pásztorságban.

KÖRTIKE, (kör-t-i-ke) fn. tt. *körtikét*. Növénynem a tízhímesek seregéből és kétanyások rendéből; ennek fajai közől legnevezetesebb a *csahajsz*, (pyrola rotundifolia), melynek himszálai felgörbültek, anyaszára legörbült, máskép: *kerek téli zöld, fa saláta*.

KÖRTVE, (kör-t-ve) elavult név *körte* helyett, melyből lett *körtvély, körtvélyés*.

KÖRTVÉLY, (kör-t-ve-ely) l. KÖRTÉLY és KÖRTE.

KÖRTVÉLYÉS, (1), (kör-t-ve-ely-és) mn. tt. *körtvélyés-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Körtvélyfákkal beültetett. *Körtvélyes legelő, erdőség*. Önálló főnévül is használtatik, s jelent több helységeket Magyarországban

sőt egyes részeket is a határokon, és legelőkön, melyeken t. i. vad körtefák tenyésznek, vagy valaha tenyésztek.

KÖRTVÉLYES, (2), faluk Máramaros, Moson, Nyitra, Pozsony, Szathmár, Vas, Szepes, Torna, FELSŐ— Zemplén m.; KIS—, NAGY—, RÉV— Kővár vidékében; puszták Komárom, Pozsony, Zemplén, Fehér, Sopron m.; helyr. *Körtvélyes-re*, *—én*, *—ről*.

KÖRTVÉLYFÁJA, erdélyi falu Torda m.; helyr. *Körtvélyfáját-ra*, *—n*, *—ról*.

KÖRTVÉLYKAPA, erdélyi falu Torda m.; helyr. *Körtvélykapá-ra*, *—n*, *—ról*.

KÖRÚT, (kör-út) ösz. fn. Valamely tartomány, vidék, kerület stb. helységeiben köröskörül tett utazás.

KŐRUTA, (kő-ruta) ösz. fn. A lopvanőszők seregéből való, s a bordalapok neme alá tartozó növényfaj, melynek lombjai kétszer fűzött buglyosak, ellenesen váltogatva, levélkéi ékformák, csipkés végűk. Lakik kősziklák hasadékiban. (Ruta muraria).

KÖRÜL, (kör-ül), 1) Névhatározó, személyragozva *körülem*, *körüled*, *körüle* stb. vagy *körülöttem*, *körülötted* stb. Azon vonalban vagy körtéren, mely a viszonytárgyat, mint középpontot körülveszi. *Város körül ültetett erdő. Kastély körül épített fal. Kályha körül emelt korlát. Valaki körül forgolódni. A kerék a tengely körül forog.* A *belül* határozóval párosulva am. valaminek kerületét és belsejét összevéve. *A határt körülbelül elborította a víz.* Egyébiránt ez értelemben szokottabb a *kivülbelül*. Néha am. hozzávetőleg, mintegy, pl. *Körülbelül hatszázan lehettek.* Ezen értelme van, ha magán használtatik is, pl. *Két ezer körül voltak. Tíz óra körül láttam őt*, am. valamivel előbb vagy utóbb. 2) Igehatározó vagy igekötő, mely esetben az ige oly cselekvést, szenvedést vagy állapotot jelent, mely bizonyos középpontot mintegy kerítve történik, vagy létezik, pl. *Körülvenni a várt. Körülvételni az ellenségtől. Körüljárni.* Tudnivaló, hogy valamint némely más igekötők, úgy ez is az önható vagy közép igéknek rendszerént átható tulajdonságot kölcsönöz, és tárgyesetet vonz. pl. *Körülülni az asztalt. Körülfekünni a földre tett tálat.* V. ö. KÖR.

KÖRÜLÁLL, (körül-áll) ösz. áth. Állva körülvesz. *Körülállották a csendőrök a csárdát. Körülállani a beteg ágyát, a ravatalt.* Ha önható ige, akkor külön irjuk: *a ház körül állani*, kivévén ha igenév származik belőle, mint: *körüláll*ás, *körülálló*. Ugyanez áll más önható, és közép igékről is.

KÖRÜLÁLLÁS, l. KÖRNYÜLÁLLÁS.

KÖRÜLÁLLÓ, (körül-álló) ösz. mn. Akik valamely tárgyat mintegy középpontot állva vesznek körül. *A népszónok a körülálló népet lázadásra izgatta.* Használtatik önállólag főnevül is. *A keresztelő pap imádságra inti a körülállókat.*

KÖRÜLÁRKOL, (körül-árkol) ösz. fn. Valamely tért vagy térben levő épületet árokkal körülvesz. *Körülárkolni a rétet, a majorságot.*

KÖRÜLBELÜL, (körül-belül) ösz. ih. 1) Valaminek kerületét és körterét összevéve. *Körülbelül elpusztítani a helység határát.* 2) Hozzávetőleg, mintegy. Élünk vele, midőn valaminek számát, mennyiségét bizonyosan nem tudjuk, hanem csak közelítőleg gyanítjuk. *E ház építése körülbelül tizezer forintba került. Körülbelül e hónak közepén eldől ügyünk.*

KÖRÜLDONG, (körül-dong) ösz. önh. és gyakor. Dongva röpköd, szállong bizonyos tárgy körül. *A méhek, darázsok körüldongják a virágokat.* V. ö. DONG.

KÖRÜLDÖRÖG, (körül-dörög) ösz. önh. Dörögve körülvesz.

„A szép szabadság hőslánggal hevíti,
Körüldörögje bár ezer halál.“

Kisfaludy K.

KÖRÜLÉPÍT, (körül-épít) ösz. áth. Bizonyos tért újonnan emelt egy vagy több épülettel bekerít. *A major udvarát körülépíteni oklokkal, f.'szerekkel, pajtákkal, ólakkal. A szőlőhegy lábát borházakkal körülépíteni.*

KÖRÜLET, KÖRÜLET, (kör-ül-et) fn. tt. *körület-et*, harm. szr. *—e*. Törzsöke vagy az elavult *körül* önh. ige, melynek az áth. *kört* felel meg, vagy a (kevesbé divatos) *köröl* áth. Szoros ért. valamely körvonal egészen véve, mint *terület* am. bizonyos térnek öszvege. *A hintó hátulsó kerekének körülete nagyobb, mint az elsőé.* (Peripheria). Szélesb ért. azon tájék, vidék, tér, mely valamely kitűzött helyet, mint középpontot vesz körül. *A főváros körületén fekvő faluk, puszták.* V. ö. KERÜLET.

KÖRÜLFALAZ, (körül-falaz) ösz. áth. Valamely térnek végszéleit falakkal beépíti, vagy valamit falakkal elzár, megerősít. *Körülfalazni a kertet, a templom udvarát. Körülfalazni a vár környékét.*

KÖRÜLFEKSZIK, (körül-fekszik) ösz. áth. (V. ö. KÖRÜL és KÖRÜLÁLL). Valaminek körülötte leheveredik. *Körülfeküdni a lobogó tüzet.*

KÖRÜLFEKVŐ, (körül-fekvő) ösz. mn. 1) Tulajd. ért. mondjuk többekről, kik vagy mik bizonyos tárgyat mint középpontot kerítve feküsznek. *A gombóczos tálat körülfekvő aratók, kaszások. Kerekjászolt körülfekvő ökrök.* 2) Átv. ért. mondjuk ingatlan testekről vagy helyekről, melyek más testeket vagy helyeket kerítenek. *A fő piaczot körülfekvő házak. Völgyet körülfekvő hegyek. A toronyból nézni a körülfekvő falukat és városokat.*

KÖRÜLFOG, (körül-fog) ösz. áth. 1) Valamely átölelhető testet karjaival kerítve fog. *Körülfogni a fa derekát, a zsákot. A rimánkodó gyermek körülfogja atyja térdét.* 2) Többen úgy kerítenek be valakit v. valamit, hogy el ne mehessen. *A pandúrok körülfogták az erdei utonállót. A vadászok körülfogják a felhajszolt vadakat. Körülfogni az ellenséget.* 3) Valamely eszköz által bekerít. *Hálóval körülfogni a víznek egy öblét. Kötéllel körülfogni valamely terhet.* 4)

Átv. ért. valakit minden oldalról sürget, fakgat, hogy rábirja valamire. *Körülfogni, és elcsábítani valakit.*

KÖRÜLFOGLAL, (körül-foglal) ösz. áth. Valamely testnek körszélét valamivel beszegi, berámázza, fölékesíti. *Aranyos rámával körülfoglalni a kedves arczképet.*

KÖRÜLFOLY, (körül-foly) ösz. áth. (V. ö. KÖRÜL és KÖRÜLÁLL). Úgy folyik, hogy bizonyos testet vagy tért bekerít. *Csepel szigetét körülfolyja a Duna. A folyó közepén emelkedő sziklát örvényesen körülfolyja a víz.*

KÖRÜLFON, (körül-fon) ösz. áth. 1) Szoros ért. valamit, fonalakat húzva vagy eresztve, bekerít. *A pók körülfonja a legyeket. A fonó leány körülfonja az orsót.* 2) Ágakat, vesszőket úgy köt öszve, hogy kört képezzenek, s bizonyos tért bekerítsenek. *Körülfonni vesszővel a virágágyakat.* 3) Mondják általán felfutó, kúszó növényekről, melyek más testekre tekerődzenek. *Az iszolag körülfonja a fák derekait. A komló szára körülfonja a karót.* 4) Átv. ért. valakit fortélyosan megkerít, cselszövényekkel saját czéljaira használ. Máskép, szintén átv. értelemben: *behálóz.*

KÖRÜLFŰZ, (körül-fűz) ösz. áth. Tulajdon vagy átv. értelemben vett füzérrel kerít valamit.

„Rengeteges vadon
Zöld pártája körülfűzte az ormokat.“
Berzsenyi.

KÖRÜLFUT, (körül-fut) ösz. áth. Valamit futva megkerül. *Háromszor körülfutni a pályaudvart.*

KÖRÜLFUTÁS, (körül-futás) ösz. fn. Futás valamely térnek egész körén.

KÖRÜLHAJÓZ, (körül-hajóz) ösz. áth. Szoros ért. valamely szigetet hajón körüljár. *Nagy-Britanniát körülhajózni.* Szélesb ért. félszigetet, vagy nagykörü partokat vagy tengereket hajókázva bejár. *Amérikát, Áfrikát, a közép tengert körülhajózni.*

KÖRÜLHAJÓZÁS, (körül-hajózás) ösz. fn. Víz vagy tengerövezte valamely tér, vidék, tartomány, földrész környékét hajóval bejárja, beútazza.

KÖRÜLHÁLÓZ, (körül-hálóz) ösz. áth. Szoros tulajd. ért. hálóval kerít. *Körülhálózni a folyónak öblét. Körülhálózni a kertést*, hogy a szomszéd baromfiai át ne repüljenek rajta. *Körülhálózni a madaras kertet. A pók körülhálózza a legyeket.* Átv. ért. valakit mesterséges cselek, fortélyok, fondorkodások által maga kezére, s czéljainak előmozdítására megkerít.

KÖRÜLHÁLÓZÁS, (körül-hálózás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit vagy valakit körülhálóznak.

KÖRÜLHORD, (körül-hord) ösz. áth. Általán, valamit helyről helyre, többféle irányban járva hord. *A házalók körülhordják árúikat. Valamely ritkaságot mutatványul körülhordani.* V. ö. HORD.

KÖRÜLHORDÁS, (körül hordás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit körülhordanak.

KÖRÜLHORDOZ, (körül-hordoz) ösz. áth. és gyak. Folytonosan, vagy gyakran körülhord valamit vagy valakit. V. ö. KÖRÜLHORD.

KÖRÜLHORDOZÁS, (körül-hordozás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit v. valakit körülhordoznak.

KÖRÜLÍR, (körül-ír) ösz. áth. 1) Valamely testnek körszélét, körületét beírja. *Körülírni a papirívet. Körülírni a hordó oldalát.* 2) Nyelvtani ért. am. valamit több szavakkal, és így világosabban, érthetőbben leírni, mint ha azt röviden, és igen szabatos kifejezésekkel tettük volna. Ez akkor is megtörténik, midőn valamely tárgynak valódi nevét nem tudjuk, s kénytelenek vagyunk azt tulajdonságainál fogva megismertetni.

KÖRÜLIRÁS, (körül-irás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit körülirunk, akár tulajd., akár átv. értelemben. V. ö. KÖRÜLÍR.

KÖRÜLIRAT, (körül-irat) ösz. fn. Azon irat, vagyis betük, szók, jegyek, melyeket valaki bizonyos testnek körszélére írt vagy vésett, vagy nyomtatott. *Körülirat valamely képen. A pénzeken levő körüliratok. Okleveli pecsétek körüliratai.*

KÖRÜLIRT, (körül-irt) ösz. mn. 1) Aminek körszélét beirták, a legszélesebb értelemben véve. *Körülirt könyvlapok. Körülirt pénzek.* 2) Nyelvtanilag több szavakkal és értelmesebben eléadott, kifejezett. *Körülirt mondat, beszéd, magyarázat, értelmezés.* 3) Bizonyos föltételek, kivételek, megszoritások által kisebbített, pl. *jog, hatóság, engedély, kiváltság, szabadság* stb.

KÖRÜLJÁR, (körül-jár) ösz. önh. és áth. 1) Tárgyesetes név nélkül am. bizonyos tért foglaló, s különböző irányban fekvő helyeken jár, sétál, útazik. *Körüljárni a városban, a város határában, a város vidékén. Körüljárni az országban.* 2) Tárgyesetes névvel bizonyos testet vagy tért járva megkerül. *Körüljárni az oltárt. Az örök körüljárják a várat, a tábort.*

KÖRÜLJÁRÁS, (körül-járás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg jövésmenés, midőn körüljárunk. V. ö. KÖRÜLJÁR.

KÖRÜLKARÓZ, (körül-karóz) ösz. áth. Karókkal kerít valamely tért. *Körülkarózni a vadaskertet, a vár környékét.*

KÖRÜLKERÍT, (körül-kerít) ösz. áth. Bizonyos testnek vagy térnek körszélét valamivel mindünnen bekeríti. *A rétet árkokkal, a kertet sövénynyel, gyöpüvel, garáddal körülkeríteni. A kazalt korlátokkal körülkeríteni.*

KÖRÜLKERÍTÉS, (körül-kerítés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit körülkerítnek.

KÖRÜLLEBÉG, (körül-lebég) ösz. áth. Tárgyesetes viszonynévvel am. lebegve körülvesz, körülfog valamit.

„Szendergő porodat béke lebegje körül.“
Kisfaludy K.

KÖRÜLLENG, (körül-leng) ösz. áth. 1) Bizonyos testet lengve, azaz körülötte lebegve kerít. *Hónyakát barna fürtök lengik körül.* 2) Költőileg mondatik szellőről, mely valami körül fúdogál. *A virágokat illatos szellő lengi körül.*

KÖRÜLLENGÉS, (körül-lengés) ösz. fn. Lengve, lengedezve körülvétel.

KÖRÜLLÉVŐ, (körül-lévő) ösz. mn. Általán mondjuk mindenről, ami valamely tárgy körében, közelében létezik. *A körüllevő vidéket magas hegyről szemlélni.*

KÖRÜLLOVAGOL, (körül-lovagol) ösz. ön- és áth. 1) Tárgyesetes név nélkül, am. bizonyos téren különböző irányban lovagol. *Körüllovagolni a városban, mezőn.* 2) Áthatólag: valamely kört lovagolva bejár. *Körüllovagolni a várat, az erdőt. Körüllovagolni a pályakört.*

KÖRÜLMÉNY, (kör-ül-mény) fn. tt. *körülmény-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e*. l. KÖRNYÜLÁLLÁS.

KÖRÜLMÉNYÉS, (körül-mény-és) mn. l. KÖRNYÜLÁLLÁSOS.

KÖRÜLMÉNYÉSEN, (kör-ül-mény-és-en) ih. l. KÖRNYÜLÁLLÁSOSAN.

KÖRÜLMÉNYÉSSÉG, (kör-ül-mény-és-ség) fn. tt. *körülményésség-et*, harm. szr. *—e*. Valamely dolognak abbeli tulajdonsága, melynél fogva bizonyos körülményei vannak. *Valaminek körülményességét tekintetbe venni.*

KÖRÜLMÉR, (körül-mér) ösz. áth. Valamely testnek vagy térnek körszélét megméri, nagyságát meghatározza. *Körülmérni a fa derekát. Körülmérni a tónak, erdőnek kerületét.*

KÖRÜLMETÉL, KÖRÜLMETÉLÉS, KÖRÜLMETÉLKÉDIK, l. KÖRNYÜLMETÉL, KÖRNYÜLMETÉLÉS, KÖRNYÜLMETÉLKÉDIK.

KÖRÜLNÉZ, (körül-néz) ösz. önh. 1) Szoros ért. mindenfelé néz azon téren, melynek ő maga mintegy középpontját teszi. *A határcsősz föl megy a góréra, hogy körülnézzen. A félénk katona körülnéz, hogy merre futhasson.* 2) Szélesb ért. vizsgálat, fölügyelet végett majd ide, majd oda megy. *Körülnézni az udvarban, a majorban. Nem árt, ha a gazda néha néha körülnéz.* Innen átv. ért. valamit több oldalról figyelembe vesz. 3) Visszaható névmással am. magára vonatkozólag vesz valamit tekintetbe. *Ha körül nézem magamat, azt veszem észre, hogy semmim sincs.*

KÖRÜLÖLEL, (körül-ölel) ösz. áth. Karjaival körülfog, ölébe szorít.

„A gyönge nő remegve ül,
Hősét körülölelve.“

Kölcsey.

KÖRÜLÖTT, (kör-ül-ött) ih. Személyragozva: *—em, —ed, —e, —ünk, —eték, —ök*, am. én körömben, te körödben, ő körében stb. Ragozatlan állapotban nem divatozik. De lehetne használni: *város körülött* v. *városnak körülötte*, *ház körülötti* v. *háznak körülötte*, ezek helyett *város körül*, *ház körül*. V. ö. KÖRÖTT.

KÖRÜLÖVEZ, (körül-övez) ösz. áth. Övvel körülköt, bekerít valamit. *Derekát szíjjal körülövezni.*

KÖRÜLPALÁNKOL, (körül-palánkol) ösz. áth. Minden oldalról palánkkal kerít valamely tért vagy épületet stb. *Körülpalánkolni a vadaskertet, a magán álló pusztai majort.*

KÖRÜLRÁG, (körül-rág) ösz. áth. Valamely testnek körszéleit minden oldalról megrágja. *Körülrágni a dugaszt, hogy a palaczkba férjen. A nyulak körülrágták a csemetéket.*

KÖRÜLRAGYOG, (körül-ragyog) ösz. áth. Ragyogó sugaraival valamely testet minden oldalról megfényesít. *A drága gyöngyökből fűzött koszorú körülragyogja fejét. Az éjjeli lámpák körülragyogják a kivilágított tornyot.*

KÖRÜLRAJONG, (körül-rajong) ösz. áth. Rajongva körülvesz, körülfog.

KÖRÜLREPDÉS, (körül-repdés) ösz. önh. Repdesve kerülget valamit. *A ragadozó madarak körülrepdesik a sikot. A méhek körülrepdesik a virágos füveket.*

KÖRÜLSÁNCZOL, (körül-sánczol) ösz. áth. Sánczokkal minden oldalról bekerít. *Körülsánczolni a várat, várost.*

KÖRÜLSZÁNT, (körül-szánt) ösz. áth. Bizonyos térnek széleit minden oldalról ekével fölmetszi. *Körülszántani a tagosztályban jutott részt. Körülszántani a vizenyős legelőt, hogy a juhász be ne hajtsa a nyájat.*

KÖRÜLTÁBOROZ, (körül-táboroz) ösz. áth. Valamely helyet táborozva bekerít. *Körültáborozni az ostromzár alá vett várat.*

KÖRÜLTÁNCZOL, (körül-tánczol) ösz. áth. Valamely tért vagy testet tánczolva jár körül. *Körültánczolni a teremet, az udvart. Körültánczolni a pünkösdi fát, a szent Iván tüzét. A botra gugorodott kanászt körültánczolja a többi.*

KÖRÜLUTAZ, (körül-utaz) ösz. önh. és áth. 1) Tárgyesetes név nélkül am. bizonyos téren, különféle irányban, mintegy kört csinálva utaz. *Tapasztalat kedveért körülutazni valamely országban.* 2) Tárgyesetes névvel, valamely tért mintegy megkerülve bejár. *A Balaton tavát körülutazni.*

KÖRÜLÜL, (körül-ül) ösz. áth. Többen, bizonyos helyet vagy testet, mint valamely középpontot ülve körülvesznek. *A vendégek körölülik az asztalt. Kitálaltak, senki sincs, körülültek* (az asztalt) *semmi sincs.* (Km.). *A pásztorok körülülik az éjjeli tüzet.*

KÖRÜLÜLTET, (körül-ültet) ösz. áth. Valamely térnek széleit minden oldalról beülteti bizonyos növényekkel. *A kert garádját bodzafával, a kerti ágyakat rózsafákkal körülültetni. Akáczokkal körülültetni a határt.*

KÖRÜLVÉSZ, (körül-vész) ösz. áth. Általán valamit bekerít mindenfelül. Különösen 1) többen összeállva, s kört alakitva kerítenek be valamit v. valakit. *Hadsereggel körülvenni a várost. Az erdei utast hirtelen tíz utonálló vette körül.* 2) Állandóan vagy folytonosan, természeti helyzeténél fogva kerítve tart valamit. *Turócz vármegyét, mint valamely völgyet, mindünnen körülveszik a hegyek. A szigeteket vizek veszik körül.* 3) Átv. ért. valakit erkölcsileg megkerít, s mintegy akaratának körébe iparkodik vonni. *Én Pált beszélem rá, te pedig vedd körül Pétert.*

KÖRÜLVITORLÁZ, (körül-vitorláz) ösz. önh. Képes kifejezés a mindennapiabb *körülhajóz* helyett. Egyébiránt csak oly hajózásról mondható, mely vitorlákkal történik. V. ö. KÖRÜLHAJÓZ.

KÖRÜLZÉNG, (körül-zéng) ösz. önh. Köröskörül hallhatólag zeng.

KÖRVERS, (kör-vers) l. KÖRÉNEK.

KÖRVONAL, (kör-vonal) ösz. fn. Azon minden ponton görbülő vonal, mely a szoros értelemben vett körnek szélét, vagy magát a kört képezi; máskép: körrajz; l. ezt.

KÖRVONALAZ, (kör-vonalaz) ösz. áth. Körvonalat csinál. Szélesebb értelemben valamely ábrának körrajzát adja. Átv. ért. valamely általános tervet vagy eléadást szerkeszt a nélkül, hogy a részletességekre is kiterjeszkednék. (francziául: contourner, innen németesen: contourniren, vagy ‚contour' szótól: contouriren).

KÖRVONALAZÁS, KÖRVONALZÁS, (körvonalazás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki körvonalaz.

KÖRZENE, (kör-zene) l. KÖRÉNEK alatt.

KÖRZIK, (kör öz-ik) k. m. *körz-ött*, htn. —*eni*. Körben mozog, forog, pl. a hajtott csiga, az elperdített brúgatyú, a forgó kerék.

KÖS, elvont gyöke *kösed* és *kösedék* szóknak. A *kösöng, kössü, kössöntyü* szókban *kör* a gyök.

KŐSAROGLYA, (kő-saroglya) ösz. fn. Saroglya, melyen köveket hordanak, pl. épités körül a napszámosok, az útcsinálók stb.

KÖSE, puszta Pozsony m.; helyr. *Kösé-re*, —*n*, —*ről*.

KÖSED (kös-ed) l. KESED.

KÖSEDÉK, (1), (kös-ed-ék) fn. tt. *kösedék-et*, harm. szr. —*e*. Eredetileg *kesedék* a *kesed* (kopik, szakad, reped) törzsöktől. Repedék, hasadék, szakadék. V. ö. KESE, KESED.

KÖSEDÉK, (2), (mint föntebb) fn. tt. *kösedékét*. Győr vidékén jelent keveset, pl. *Kösedék baja sincs*. Ez vagy nem egyéb, mint a föntebb (1) alatt említett kösedék, mintha azt jelentené, hogy *egy repedésnyi* baja sincs; vagy talán a *kis* gyökből lett, s am. *kisedék*.

KÖSELY, ér Bihar megyében.

KÖSELYSZÉG, puszta Bihar m.; helyr. *Köselyszég-re*, —*én*, —*ről*.

KÖSMÖTÖL, tájdivatos e helyett: *kasmatol*.

KÖSNYÖSFERSING, (kösnyös-fersing) ösz. fn. Erdélyben, fekete selyemmel himzett mellü, redős derekú hosszu nőöltöny, elül nagy kapocscsal (kösönynyel, kösöntyüvel). Leginkább leányok viselik, veres sinórövet kötve reája. V. ö. FERSING.

KŐSÓ, (kő-só) ösz. fn. Termessó, melyet kőformában vágnak, különböztetésül a vízből főtt sótól, melyet *porsó*-nak neveznek.

KÖSÖNTŐ, KÖSÖNTYŰ, l. KÖSSÖNTYŰ.

KÖSÖNY, (kös-öny) fn. tt. *kösöny-t*, tb. —*ök*, harm. szr. —*e*. 1) A tízhímesek seregéből való növénynem, melynek legközönségesebb faja a *konya kösöny*, máskép *Venus köldöke*, v. *köldökfü*. (Cotyledon umbilicus). 2) Erdélyben, Toroczkó városában Kriza J. értesitése szerént am. karmantyú (női ékesség). Valószinü, hogy eredetileg mindkét értelemben *körsöny* volt, s innen lett *kössöny*, rövidebben: *kösöny*. A *kör* gyök t. i. fogalmi és tárgyilagos viszonyban áll a *konya* és *köldök* szókkal, mint köröset jelentőkkel. V. ö. KÖSSÖNTYŰ.

KÖSSÖNTYŰ, (kör-ös-ön-t-ű; l. itt alább), fn. tt. *kössöntyü-t*. Molnár A. és Páriz-Pápai két *s*-vel irják. Némely régieknél, pl. a Bécsi codexben: *kösöntő*. Prágainál *köszöntyü*, Szabó Elek szerént a székelyeknél: *kösöntyü*, de Szabó Dávidnál mind *kössöntyü*, mind *köszöntyü*. Molnár A. szerént am. nyakra való ékesség, nyaklánez, továbbá karkötő (monile, spinter, lunula; Armband, Halsband). Calepinusnál *spinter*, mely alatt ruhaékesitő kapocs, csat értetik; mások szerént ismét *lunula*, azaz félholdat képező csat, kapocs; Szabó D. szerént palástra, köpönyegre való öreg v. nagy kapocs. A Bécsi codexben nyaki ékesség (monile). Mind ezen értelmekből az tünik ki, hogy e szóban alapfogalom a *körös* alak. Mi e szó elemzését illeti: látni való, hogy utóbbi képzőjénél fogva azon szók sorába tartozik, melyek az igeneves *ó ő ú ű* előtt a *t* betüt meglágyitják, milyenek: *pattantyú, billentyü, csörgetyü, förgetyü, csikoltyú* stb. pattantó, billentő, csörgető, förgető, csikoltó helyett. *Kössöntyü* is am. *kössöntő* a *kössönt* törzsöktől. Alapfogalmánál fogva legvalószinübb, hogy gyöke *kör*, melyből lett *körös*, összevonva *körs*, mint *pers, hars, hárs, társ, nyers* stb. innen *körsön*, mint *pers persen, harsan, fercsen;* azután *körsön-t*, mint *persent, fercsent* stb. Az *r* átalakult *s*-vé, mint persely lett *pessely*, borsó *bossó*, borstörő *bosstörő* stb. E szerént eredetileg *körsöntyü*, am. nyakat vagy karokat *körösitő*, kerítő ékesség, mely nevezet utóbb más ily körded vagy félkörü ékszerekre is átvitetett. V. ö. KÖSSÜ, KÖSÖNY.

KÖSSÜ, (kör-ös-ü) fn. tt. *kössü-t*. Csavarral ellátott fogó némely érczmiveseknél, pl. lakatosoknál, ötvösöknél. Minthogy a csavarnak lényeges tulajdonsága a *körös alak*, innen legvalószinübb, hogy gyöke *kör*, melyből lett *körös* ige, ebből igenév *körösö, körösü*, összehúzva *körsü*, végre *kössü*, mint borsó *bossó*, persely *pessely* stb. V. ö. KÖSSÖNTYŰ.

KÖSTÖRKÖDIK, baranyai tájszó, l. BÖSTÖRKÖDIK.

KÖSZ, elvont gyöke 1) *köszön* igének, l. ezt; 2) *köszörű* főnévnek, melyben hangutánzónak látszik, l. KÖSZÖRŰ. 3) *Köszvény* főnévnek, l. ezt.

KŐSZÁL, (kő-szál) ösz. fn. Általán szálfa vagy szobor gyanánt emelkedő kőtömeg. Különösen a vizek, jelesen tengerek fenekéről feltolódó szikla. *Ez azon fenék kőszál, melyen hitünk épül.* (Egyházi ének).

KŐSZÁLAS, (kő-szálas) ösz. mn. Kőszálakkal bővelkedő. *Kőszálas hegyek. Kőszálas tenger.* V. ö. KŐSZÁL.

KŐSZÁLI, (kő-száli) ösz. mn. Kőszálon levő, fekvő, járó. *Kőszáli zerge.*

„Messzünnen, mint kőszáli hó,
Fehérlik a bús lobogó.“

Kölcsey.

KŐSZÉG, (kő-szég) ösz. helynév, Szabad kir. város Vas, falu Sáros, puszta Torna m.; helyr. *Kőszég-én, —re, —ről.*

KŐSZEG-REMETE, falu Szathmár m.; helyr. *— Remeté-re, —n, —ről.*

KŐSZÉN, (kő-szén) ösz. fn. Égékeny ásvány, mely földi szurokból, vasnemü agyagból és mészből áll; szine fekete, leveles rétegü, többé-kevésbé fényes; koczkásan törékeny s tüzelésre alkalmas. (Lithantrax).

KŐSZÉNBÁNYA, (kőszén-bánya) ösz. fn. Bánya, melyből kőszenet fejtenek.

KŐSZÉNBÁNYÁSZ, (kő-szén-bányász) ösz. fn. Bányamunkás, ki kőszénfejtéssel foglalkodik.

KŐSZEPLŐ, (kő-szeplő) ösz. fn. Köveken, sziklákon, téglákon tenyésző zuzmófaj a lopvanőszők sereg éből. V. ö. ZUZMÓ.

KŐSZIKLA, (kő-szikla) ösz. fn. Nagy kőtömeg, mely akár a földön fölül, akár a vizből magasra emelkedik, vagy a viznek, földnek szine alatt elrejtve létezik. *Kősziklára épitett régi lovagvárak. Kősziklák ról kősziklákra szökdelő zergék. A tengeri hajó kőszikláiba ütközvén, elsülyedt.* Képes kifejezéssel a rendíthetlen állhatatosságnak, erőnek jelképe. *Úgy állottak, mint a kősziklák.*

KŐSZIKLÁS, (kő-sziklás) ösz. mn. Kősziklákkal bővelkedő, ellepett. *Kősziklás hegysorok. Kősziklás tengerpart.*

KŐSZILÁRD, (kő-szilárd) ösz. mn. Képes kifejezéssel am. föltételeiben állhatatos, rendíthetlen. *Kőszilárd jellemü férfi.*

KŐSZÍN, (kő-szín) ösz. fn. Oly szín, mely valamely kőnem szinéhez hasonló.

KŐSZINŰ, (kő-szinü) ösz. mn. Valamely kőnem szinéhez hasonló. *Márványkőszinü falak.*

KŐSZIRT, (kő-szirt) ösz. fn. Széles ért. am. kőszikla. Szorosb ért. a vizekből fölemelkedő, vagy a mélységben rejlő kőtömeg. V. ö. SZIRT.

KŐSZIRTHAL, (kő-szirt-hal) ösz. fn. Sötétbarna szinü tengeri hal, mely a tőkehalak nemével tartozik, s Peru és Chili partjain seregesen tenyészik.

KŐSZÍV, (kő szív) ösz. fn. Képes kifejezéssel, kemény, hajthatatlan, érzéketlen szív, mint a kő.

KŐSZIVŰ, (kő szivü) ösz. mn. Képes beszédben oly emberről mondjuk, ki érzéketlen szivvel bir, kinek szive mások nyomorán, szenvedésén meg nem indúl.

KŐSZIVŰSÉG, (kő szivüség) ösz. fn. Azon tulajdonsága valakinek, melynél fogva mások szenvedése, nyomora, kérelme, esengése nem érdekli, meg nem indítja őt.

KÖSZMÉTE, l. PÖSZMÉTE.

KŐSZORÍTÓ v. —SZORITÓ, (kő-szorító) ösz. fn. A kőhasogatók, kőfürészelők sajtónemü eszköze, melylyel a követ fürészeléskor leszorítják

KÖSZÖN, (kösz-ön) önh. m. *köszön-t.* 1) Tárgyesetes viszonynévvel, am. valamiért hálát mond, különösen oly adományért, jótéteményért, melyet valaki csupa jóakaratból, kegyességből adott vagy adni akar. *Köszönöm kegyelmetek szivességét, jóakaratát, kináját. Szabadságomat, szerencsémet neked köszönöm. Megköszönni a vett jótéteményt.*

„Így köszönöd János kegyeit, hogy főpapi székbe
A porból fölemelt?“

Horvát E.

Néha a tárgyesetes név illetőleg ‚azt‘ névmás elmarad, de az ige határozott alakot veszen föl. *Köszönöm, de nem iszom.* (Km.). *Köszönd, hogy eljöttél. Köszönjék meg, hogy nagyobb bajuk nem történt. Köszönje meg a víz, ha megmosdom benne.* (Km.). 2) Tulajdonitó ragu névvel am. valakinek idvezletet mond, vagy általán tisztelgést teszen. *Köszönni az átmenő tisztes öregnek. Levett süveggel köszönni valakinek.* Mivel pedig az ily köszönés találkozáskor vagy megérkezéskor szokott történni; innen átv. ért. beköszönni annyit is tesz, mint megérkezni, megjönni, pl. *Beköszön a tél. Ha a szükség beköszön az ajtón, a szeretet akkor az ablakon ugrik ki.* (Km.). Használják néha *köszönt* helyett is:

„Utas, köszönj rám egy pint bort,
Itt látsz fekünni egy jámbort.“

Csokonai.

E szónak jelentéséből kitetszik, hogy alapfogalom benne a *ked*, melytől *kedü, kedv, kedély* szók származnak. E nyomon indulva, valószinü, hogy a *köszön* igének *kösz* gyöke azonos, vagy legalább rokon *kegy* (kögy) v. *ked* szókkal, az utóbbiból lett: *ked-en* v. *kez-en*, s hangváltozattal *közön, köszön*, t. i. az *ön* oly képző, mint az *izen, oson* s több szókban az *en* és *on*. Hogy a *d* a szók közepén *sz*-re szeret változni, különösen a *k* után, világosan tanusitják a *verekedik verekeszik, csalekedik csalekeszik*, s több igék, melyek tájszokásilag *vereköszik, csaleköszik* stb. Törökül: *sü-*

kür v. *sükr* am. dicséret; és köszönet; honnan *sükr etmek*, Istent dicsérni; és köszönni. Ezen *sükür* szóban a *sük* gyök csekély eltéréssel a megfordított magyar *kösz*. Rokonnak látszik *kösz* gyökkel még a német *kosen*, (bizalmasan, gyöngéden beszélgetni, hízelegni), franczia *causer* (beszélgetni, csevegni), szanszkrit *kath* (beszélget); továbbá a magyar *hiz* v *hisz*, gyök is, ‚hízelg' szóban.

KÖSZÖNÉS, (kösz-ön-és) fn. tt. *köszönés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Cselekvés, mely által valamely vett kegyért, jótéteményért hálánkat szóval vagy tettel is kijelentjük. 2) Idvezlés, mely által valaki iránt kegyeletet mutatunk, midőn szóval vagy tettel is, pl. süvegeléssel magunkat meghajtva, másnak kedvére teszünk valamit. *A köszönés senkinek sem szakasztja meg a száját.* (Km.). *Elfogadni, viszonozni a köszönést.*

KÖSZÖNET, (kösz-ön-et) fn. tt. *köszönet-ét*, harm. szr. —*e*. 1) Szóval vagy tettel kijelentett hála, melylyel valakinek kegyét, vagyis kegyéből eredt jótéteményét viszonozzuk. *Köszönetet mondani, izenni. Valamit köszönettel fogadni, venni, meghálálni. Vegye ön szives köszönetemet. Nagy köszönettel tartozom önnek. Nincs köszönet benne*, ezt akkor mondjuk, midőn valamely dolog, vagy tett haszontalan, tökéletlen, czéljának meg nem felelő, vagy épen káros. *Adtál Uram esőt, de nincs köszönet benne.* (Km.), a jégesőről mondják. 2) Idvezlet, szokottabban *köszönés*. *A szép köszönetnek szép a felelete.* (Km.). V. ö. KÖSZÖNTÉS.

KÖSZÖNGET, (kösz-ön-g-et) önh. és gyakor. m. *köszönget-tem, tél, —ett*, par. *köszöngess*. Gyakran, ismételve köszön valakinek. *Kalapját emelgetve, magát hajtogatva köszöngetni az érkező vendégeknek.* V. ö. KÖSZÖN 2).

KÖSZÖNGETÉS, (kösz-ön-g-et-és) fn. tt. *köszöngetés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, melynél fogva gyakran, ismételve köszöngetünk valakinek vagy többeknek. *A nép köszöngetéseit alig győzte viszonozni.* V. ö. KÖSZÖNGET.

KÖSZÖNŐ, (kösz-ön-ő) mn. tt. *köszönő-t*. 1) A vett kegyért hálát adó. *Köszönő beszéd, levél.* 2) Idvezlő, valami kedveset mondó. *Öregeknek köszönő ifju.*

KÖSZÖNT, (kösz-ön-t) áth. m. *köszönt-ött*, htn. —*ni* v. —*eni*, par. —*s*. Kedves mondással, valami jót kivánva szólit, üdvözöl valakit vagy valamit, mint átv. ért. tiszteletnek, kegyeletnek tárgyát, pl. *Isten áldjon meg! Isten hozott! Jó napot! Inni akar, aki az evő embert köszönti.* (Km.). *Megköszönteni a városba jött fejedelmet.*

„Pacsírták magasról a napot köszöntik."

Orczy.

„Hősvértől pirosúlt gyásztér, sóhajtva köszöntlek,
Nemzeti nagylétünk nagy temetője, Mohács."

Kisfaludy K.

Néha önhatólag tárgyesetes név nélkül használtatik. *Beköszönteni az új hivatalba.* Tájdivatosan annyi is, mint az egyszerü *köszön*. Különösen jelenti azon tisztelgést, mely által valakinek bizonyos innepélyeken, pl. név-, születésnapon, új évkor, stb. kedveskedünk. *Barátunkat születése napján megköszönteni. Elköszönteni, ráköszönteni valakire a poharat*, am. egészségére inni, áldomást mondani. Továbbá a távollevőnek valaki által jó indulatját, jókivánatát izeni. *Köszöntöm otthon levő kedveseidet;* máskép: *köszöntetem.*

KÖSZÖNTÉS, (kösz-ön-t-és) fn. tt. *köszöntés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. A tisztelkedés azon neme, mely által valakit köszöntünk. *A köszöntést viszonozni. Névnapi, újévi köszöntés.* V. ö. KÖSZÖNT.

KÖSZÖNTÉSI, (kösz-ön-t-és-i) mn. tt. *köszöntési-t*, tb. —*ek*. Köszöntéshez tartozó, azzal járó, arra vonatkozó. *Köszöntési kivánatok, szólásmódok.*

KÖSZÖNTET, (kösz-ön-t-et) mivelt. m. *köszöntet-tem, —tél, —ett*, par. *köszöntess*. Valakit megkér, vagy megbíz, hogy nevében köszöntsön valakit. *Levélben szüleit, rokonait, barátait köszöntetni. Különösen köszöntetem édes anyámat.* Ezzel idvezlik a hazatérő búcsusok is az otthon levőket. *Köszöntet benneteket a czeli Szüz Mária.*

KÖSZÖNTŐ, (kösz-ön-t-ő) fő- és mn. tt. *köszöntő-t*. 1) Személy, ki valakit köszönt, megköszönt. 2) Köszöntésképen elmondott vagy megirt jó kivánat. *Köszöntővers.*

KÖSZÖNTYŰ, l. KÖSSÖNTYŰ.

KÖSZÖRŰ, (kösz-ör-ű, mongol nyelven Beregszászi szerént: *kuszur*); fn. tt. *köszörű-t*. Széles ért. valamely sima kemény test, mely dörgölés által más testet koptat, illetőleg vékonynyá, élessé tesz. Ez értelemben köszörű az aczél is, melylyel a vaseszközöket fenik, élesítik. Szorosb ért. fínoman kisimított homokkő, mely vaseszközök élesitésére használtatik, milyen pl. a *kaszakő*, a *beretvafenő kő*. Legszorosb ért. tányéralakú homokkő, mely közepett nyéllel ellátva, forgatáskor az alája alkalmazott vizes vált érinti, s rajta késeket, fejszéket, bárdokat stb. élesítenek. Legvalószinübb, hogy e szó törzsöke a hangutánzó *köször*, s olyan mint a *nyöször*. Vastag hangon hasonló hozzá a latin *cos*. Ezen elemzésnek kedvez a nyelvszokás is, mely szerént a magyar köszörülésnek mond minden olyan dörgölődzést, melynél fogva két kemény test érintkezés által, és bizonyos hangadás kíséretében koptatja egymást, pl. *A kerék köszörüli a löcsöt. A haragos vadkan fához köszörüli agyarát. Patkóval köszörülni a jeget* stb. Egyébiránt sem a nyelvszokással, sem a tárgy tulajdonságával nem ellenkeznék azon elemzés is, mely szerént *köszörü* annyi volna, mint átvetett *köröszü, körösző*, azaz *köröző* (t. i. kő), minthogy köralakú, s körben forgó. V. ö. KOSZORÚ.

KÖSZÖRŰHOMOK, (köszörű-homok) ösz. fn. Homok, melyet némely testek köszürülésére, fényesitésére használnak, pl. melylyel a késeket tisztogatják.

KÖSZÖRŰKERÉK, (köszörű-kerék) ösz. fn. Kerék, mely által a nagyobbszerü köszörükövet forgatják.

KÖSZÖRŰKŐ, (köszörű-kő) ösz. fn. lásd: KÖSZÖRŰ.

KÖSZÖRŰL, KÖSZÖRÜL, (köször-ü-öl) áth. m. *köszörül-t*. 1) Valamely kemény test egy másikat hozzá dörgölődzve koptat, vásít. *A forduló szekér kereke köszörüli a lőcsöt.* 2) Különösen valamely tompa vascszközt vagy üveget köszörű által élesít, egyszersmind fényesít. *Késeket, fejszéket, bárdokat, kardokat köszörülni.* 3) Átv. ért. mondják: *fogakat köszörülni valakire*, am. mérges boszút forralni ellene. *Eszét köszörülni valamin*, am. élesíteni. *A tudós is talál, mit köszörüljön eszén.* (Km.). *Sokat kell még ezen emberen köszörülni*, am. finomítani, simítani darabos erkölcsein.

KÖSZÖRŰLÉS, KÖSZÖRÜLÉS, (köször-ű-öl-és) fn. tt. *köszörülés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn köszörülnek valamit. V. ö. KÖSZÖRŰL.

KÖSZÖRŰLETLEN, (köször-ű-l-et-len) mn. tt. *köszörületlen-t*, tb. —*ék*. Amit meg nem köszörültek; tompa, életlen, simítatlan, darabos. *Köszörületlen beretva nem veszi le az erős szakált. A köszörületlen kések, kardok nem fognak. Köszörületlen erkölcsü ripők.* V. ö. KÖSZÖRŰL. Határozóként am. köszörületlenül, anélkül hogy köszörülve volna.

KÖSZÖRÜLKÖDIK, (köször-ű-l-k-öd-ik) k. m. *köszörülköd-tem*, —*tél*, —*ött*. Mondják oly testről, mely egy másikkal szoros érintkezésbe jövén, vásik, kopik. Átv. ért. hogy valakinek kegyét keresse, folytonosan hozzá simúl, s dörgölődzik, mint a hizelkedő macska. *Hiába köszörülködöl hozzám.*

KÖSZÖRÜLŐDIK, (köször-ű-öl-ő-d-ik) belsz. Más forgó testtel mintegy magától érintkezve kopik. *A lőcs a kerékhez köszörülődik.*

KÖSZÖRŰMALOM, (köszörű-malom) ösz. fn. Malomféle gép, melynek köszörűköveit víz hajtja.

KÖSZÖRŰS, (kösz-ör-ű-s) fn. tt. *köszörüs-t*, tb. —*ök*, harm. szr. —*e*. Kézmíves, ki köszörűkövön vagy más ilyetén gépen vaseszközöket vagy néha más testeket is, pl. üvegeket élesít és fényesít.

KÖSZÖRŰSZÉK, (köszörű-szék) ösz. fn. A köszörűsnek azon készülete vagy gépe, mely által köszörül. Különösen azon fa lábakon álló válu, melyben a köszörűkő forog.

KÖSZÖRŰTÁL, (köszörű-tál) ösz. fn. Az üvegköszörüsök réz tála, melyben a látcsövek lencséit köszörülik.

KÖSZÖRŰVÁLU, (köszörű-válu) ösz. fn. Válu a köszörűszéken, melyet vízzel töltenek meg, hogy a benne forgó köszörűkövet nedvesitse.

KÖSZVÉNY, (kösz-vény) fn. tt. *köszvény-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e* v. —*je*. Szakgatás a tagokban, különösen az izekben, mely éles fájdalommal jár, másképen: *inszakgatás, száraz fájdalom*. Hogyha majd egyik, majd másik izet vagy tagot támadja meg, *bolygó* v. *csúzos köszvény*. Amint egyik vagy másik tagját kinozza a testnek, a szerént *láb-, térd-, kéz-, fejköszvény* stb. Alakjára, és képződésére nézve oly szó, mint *ösvény, posvány, ásvány, járvány, halvány* stb. melyek gyöke önálló vagy elvont is lehet. Mindezekben *vány vény* kettőztetett igeneves képző rejlik, pl. *ás-ó, ás-a, ás-a-va, jár-ó, jár-a, jár-a-va, haló, hala, halava*. E szerént a köszvény gyöke *kösz*, melyből lett *köszö, kösze, köszeve*, összehúzva *köszve, köszvény*. E nyavalya természetét vévén tekintetbe, igen valószinü, hogy *kösz* am. megy, járkel, s rokon közelebbről *kósz* gyökkel *kósza* névben s *kúsz*, sőt mindenek fölött *csúsz* igével; úgy hogy azon nyavalyát is, mely szintén járványos természetü, t. i. a *csúszt* tétovázás nélkül a *csúsz* v. *csúszik* igével egynek tarthatjuk. Innen e nyavalyáról tréfás közmondás: *csúsz, de nem mász*. Adelung a *Gicht* szót szintén a *gehen*-től származtatja. A görög *arthritis* törzsöke *arthron* am. íz, minthogy leginkább az izeket bántja. A *kösz*-ben levő *ösz*-vel megegyezik a selypes *ös*, az *ösvény* gyöke, mely t. i. nem más, mint azon vonal, melyen *járnak*; latinul *semita* = semi-ita, félút.

KÖSZVÉNYANYAG, (köszvény-anyag) ösz. fn. Azon megcsípősödött, és peshedt nedvek, melyekből a köszvényes szakgatások erednek.

KÖSZVÉNYCSÚZ, (köszvény-csúz) ösz. fn. Járványos, bolygó, üdült köszvény, mely a testnek majd eme, majd ama tagját vagy izét támadja meg.

KÖSZVÉNYÉS, (1), (kösz-vény-és) mn. tt. *köszvényés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Köszvénytől meglepett, kinzott. *Köszvényes ember. Köszvényes lábak, kezek, térdek. A köszvényes ember okos szokott lenni*, (km.). mert hogy föl nem kelhet, sokat gondolkodik.

KÖSZVÉNYÉS, (2), faluk Bihar és Szala m., erdélyi falu Maros székben; helyr. *Köszvényés-re*, —*én*, —*ről*.

KÖSZVÉNYFŰ, (köszvény-fű) ösz. fn. A köznép így nevezi a fonalfűnyűgöt (cucsuta europaea), melynek szára fonalforma nyűgös, más növényekre tekergőzik, levelei nincsenek, hanem azok helyett itt-amott apró pikkelyek; máskép a köznép *aranka, fecskefonal, görényfű* neveken is hívja. Néhutt pedig a kalincza v. kalincza kecskenyak (ajunga chamaepitys v. teucrium chamaepitys) nevű növényt hivják köszvényfűnek.

KÖSZVÉNYLABDACS, (köszvény-labdacs) ösz. fn. Labdacsokban készitett gyógyszer a köszvény ellen.

KÖSZVÉNYLÁZ, (köszvény-láz) ösz. fn. Láz, mely az élesebb fájdalmu köszvényben szenvedőket meg szokta lepni.

KÖSZVÉNYMENTA, (köszvény-menta) ösz. fn. l. CSOMBOR.

KÖSZVÉNYNEMŰ, (köszvény-nemü) ösz. mn. Fájdalmakról mondják melyek a köszvény által oko-

zottakhoz hasonlók, vagy velök ugyanazok. *Köszvénynemü inszakgatás, száraz fájdalom.*

KÖSZVÉNYROHAM, (köszvény-roham) ösz. fn. Nyavalyás állapot, midőn a köszvényes fájdalmak nagyobb erővel megtámadják a tagokat vagy ízeket.

KÖSZVÉNYSZÉR, (köszvény-szér) ösz. fn. Azon különféle gyógyszerek, melyeket az orvosok és kuruzslók a köszvény ellen ajánlanak.

KÖSZVÉNYTAPASZ, (köszvény-tapasz) ösz. fn. Gyógytapasz, melyet holmi gyógyszerekből készítve a köszvényes tagra kötnek, pl. ímelygyökér pora, disznó- vagy szarvaszsirral keverve.

KÖT, áth. m. *kötött;* régiesen és tájdivatosan, *köttem, köttél, kötött*, par. *köss.* 1) Valamely testet egy másikra csavarva, tekerve, szorítva megerősít. *Fejre kendőt, derékra övet, süvegre szalagot kötni.* 2) Bizonyos öszvetartó eszköz által valamely testet egy másikhoz fűz. *A szőlővesszőt karóhoz, a lovat jászolhoz, az ebet fához kötni. A tolvaj kezeit hátra kötni.* Ide tartoznak a közéletben eléforduló ilyetén képes kifejezések: *Valamit másnak orrára kötni. Magát más nyakára kötni. Szerencséjét bizonyos dologhoz kötni. Nagyon köti az ebet a karóhoz*, am. hetvenkedő igéreteket tesz.

„Igen köti ebet az karóhoz,
Sok példát előhoz; hogy ő jól tud ahhoz,
Ej-ej, mit vehet ki tűled: azon nyomoz."
XVI. századbeli vers. (Thaly K. gyüjt.).

3) Több különlevő, egymástól független testeket egy egésszé egyesít bizonyos füző eszköz által. *Gabonát kévébe, szénát, szalmát, hajat csomóba kötni. Virágokat koszorúba kötni. Könyvet, papiros, kemény, aranyos táblába kötni.* 4) Egy vagy több testet valamely takaróba borít, s azt öszvehúzza, fonja. *Holmi gúnyákat batyuba, macskát, malaczot zsákba kötni. A pénzt kezkenő csúcsába kötni.* 5) Bizonyos szálas testeket összevissza fonva együvé fűz. *Vesszőből, kákából kosarat, czérnából harisnyát kötni. A madzagot csomóra kötni. A kötelen csomót kötni.* Átv. ért. szabad mozgást akadályoz. *Megkötni a folyó homokot holmi ültetvények által. Valakinek nyelvét megkötni. Meg van kötve a keze. Kereket kötni*, mi tulajd. értelemmel is bir. *Kötve hinni valakinek.* am. bizonyos megszoritó föltételek alatt.

Igekötőkkel párosulva: *Bekötni valakinek a koszorúját*, gúnyosan am. gyalázatát nyilvánosságra hozni, kiczégérezni. *Belekötni valakibe*, am. bizonyos ürügy alatt megtámadni. *Felkötni a rablót*, am. felakasztani. *Felkötni a kolompot*, am. valamely, merény, vállalat élére állni. *Felkötni a gatyát*, átv. am. valamely nehéz munkához jól fölevedzkedni. *Kikötni valakivel*, am. megmérközni, szembeszállni. *Bolonddal ki ne köss soha.* (Kin.). *Kikötni*, t. i. a hajót a partra. *Kikötni a lovat az istállóból*, am. ellopni. *Föltételül kikötni valamit. Magát lekötni valamire*, am. hitelesen meggérni, hogy valamit megtesz. *Jószágait lekötni*, pl. adósság biztositásaul. *Magát megkötni*, am. makacskodni. *Megkötötte magát, mint a rosz ló.* (Kin.). *Megkötni a bűnöket*, egyházi ért. am. föl nem oldani, meg nem bocsátani.

Átv. ért. *szerződést, barátságot, frigyet, szövetséget, békét kötni* am. viszonyos igéretek s fogadások mellett, föltételek alatt megalapítani.

Minthogy a tulajd. értelmü *köt* igében az alapfogalom két vagy több testeknek együvé kapcsolása: innen okszerüleg állíthatni, hogy lényege azon *ö*, mely a szájnak öszvehuzása által *tömeget, sürüséget* utánoz, valamint a *töm, tömör, több, ösz* szókban. A *k*, mint jobbára a gyökökben, görbeséget képező hang jelenti a *kapcsot*, mely többet együvé fűz, a *t* pedig cselekvést, tevést jelentő képző, mint a *vet, süt, hüt, tát, fut, nyit* stb. igékben. Innen fejthetni meg ez igének a székelyeknél s Tisza vidékén divatozó azon értelmét, mely szerént *köt a növény*, midőn gyümölcse nő, pl. *köt a borsó*, midőn hüvelyét, *a gabona* midőn kalászát, *a dinnye*, midőn gyümölcsös virágát ereszti. Chaldäai nyelven Beregszászi szerént *khetár* am. köt. Törökül *kat-mak* am. hozzákapcsolni (hinzufügen). Mandsu nyelven pedig *khadala* am. kötél. Rokonnak látszik vele még a szanszkrit *kut* v. *küt* (tartalmaz, fedez), a hellén κεύθω (rejt), német *Kette*, lengyel *kita* stb.

KŐTÁBLA, (kő-tábla) ösz. fn. Kőből idomított, lapított, faragott tábla. *Palakőtábla. Márványkőtábla. Kőtáblákkal kirakni valamely tért. Kőtáblára vésett emlékiratok.*

KŐTAN, (kő-tan) ösz. fn. Általán tan a kövekről, azok különféle nemeiről, tulajdonságairól, hasznáról stb.

KÖTANYAG, (köt-anyag) ösz. fn. Szer, mely több más test összekötésére szolgál, pl. a mészszel kevert homok a kővel, téglával épitésben.

KŐTARGONCZA, (kő-targoncza) ösz. fn. Erősebb szerkezetü targoncza, melyen a bányákban vagy épités körül a kődarabokat vontatják, huzzák, szállitják.

KÖTBÉR, (köt-bér) ösz. fn. Valamely szerződés megerősitéseül kikötött dij azon esetre, ha egyik vagy másik fél a szerződést meg nem tartaná, pl. valaki valakinek száz mázsa gyapjút bizonyos árban megszerezni kötelezi magát, s azon mennyiséget bizonyos határidőben bizonyos helyre szállitani is igéri, de ezen igéretének egyik vagy másik részét meg nem tartja; vagy a másik fél azon gyapjút el nem fogadja, s kialkudott árát a meghatározott időben le nem teszi: a szerződés ilyetén megszegéseiért valamely pénzbeli díj, pl. 100 frt. eladási ártól 10 frt. kiköttetik. (Vinculum).

KÖTBÉRI, (köt-béri) ösz. mn. Kötbért illető, arra vonatkozó. *Kötbéri összeg, illeték.*

KÖTEG, (köt-eg) fn. tt. *köteg-et*, harm. szr. —*e* Csomóba kötött valami, pl. ruhadarabok, podgyász stb.

KÖTEGÉNKÉNT, (köt-eg-én-ként) ih. Különkülön kötegekben.

KÖTEGYÁN, falu Bihar m.; helyr. *—gyán-ba, —ban, —ból.*

KŐTEJ, (kő-tej) ösz. fn. Finom, fehér mészföld, mely a sziklák repedékei között, és hegyek mélységeiben találtatik, s vizzel keverve téjszinü. (Lac lunae.) *Kőliszt*-nek is lehetne nevezni, mert a liszthez hasonló.

KŐTEKE, (kő-teke) ösz. fn. Kőanyagból kerekitett, gömbölyített teke. V. ö. TEKE.

KÖTEKÉDÉS, (köt-e-kéd-és) fn. tt. *kötekédés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e*. Mesterségesen támasztott, bizonyos ürügy alatt keresett veszekedés, ujjhuzás, másba kapczáskodás.

KÖTEKÉDIK, (köt-e-kéd-ik) k. m. *kötekéd-tem, —tél, —ett.* Átv. ért. valakibe bele köt, azaz veszekedésre keres ürügyet és alkalmat, belekapczáskodik valakibe.

KÖTEKEDŐ, (köt-e-kéd-ő) mn. tt. *kötekedő-t*, Keresett ürügy alatt másba kapczáskodó, veszekedni szerető. *A kötekedő ember elől legjobb kitérni. Kötekedő ellenvetések.*

KÖTÉL, (köt-él) fn. tt. *kötelet.* Személyragozva: *kötelem, köteled, kötele* stb. Tájdivatosan, vagy inkább eredetileg *kötel*, miért származékai is, mint *köteles, kötelesség, kötelem, kötelez, kötelezés, kötelék, kötelődzik*, rövidek. 1) Szélcs ért. bizonyos növények száraiból, szálaiból vagy rostjaiból sodrott, tekert vagy fonott, s kigyósan hajtható sudarabb, vastagabb féle eszköz, mely leginkább arra való, hogy vele más testeket meg- vagy öszvekössünk. *Szalma-, széna-, veszsző-, hárskötél.* 2) Szorosb ért. kender rostjaiból madzagokká sodrott, s több ily madzagokból öszvefont rövidebb vagy hosszabb, vékonyabb vagy vastagabb kötőszer. *Borjukötél*, melylyel a borjukat, *tehénkötél*, melylyel a teheneket, *ökörkötél*, melylyel az ökröket kötik meg. *Harangkötél*, melylyel a harangot húzzák. *Csigakötél*, melylyel csigát tekernek. *Rudazó kötél*, melylyel a megrakott szénás, szalmás stb. szekérnek nyomó rúdját leszorítják. *Szénahordó kötél*, melybe nagy csomó szénát kötnek. *Ruhaszáritó kötél*, melyre száritás végett a kimosott ruhákat kiteregetik. *Kompkötél*, mely által a kompot egyik partról másikra huzzák. *Hajókötél*, melynek több nemei vannak, nevezetesen *vontató kötél* vagy *alattság*, melyen a hajót húzzák. *Evező kötél*, *vas macska kötele* stb. *Kötelet vetni, behúzni, elvágni, kötélen vezetni a tehenet, ökröt. A szilaj csikó nyakába kötelet vetni. Kötelet verni*, am. több vékony szálakat kötéllé fűzni, innen a *kötélverő* nevezet. *Valakit kötélre itélni* am. felakasztásra itélni. *Kötélen tánczolni, járni. Ott szakad fel a kötél, ahol leggyengébb.* (Km.). *Hármas kötél nehezen szakad.* (Km.). 3) Mint hoszmérő eszköz, jelent bizonyos nagyságu földet, különösen holdföldet, másképp: *láncz.* Ez értelemben a bibliai nyelvben gyakran előfordúl, pl. *Örökségem kötele.* 4) Átv. ért. szoros viszony. *Szeretet kötele, házasság kötele*, költőileg *rózsakötele.* Szalay Á. gyüjteményében jelent kötelességet (kötélyt) is. 1546.

KÖTÉLCSÉPÜ, (kötél-csépü) ösz. fn. Régi kötéldarabok széttépett rongyai, melyekkel a hajók réseit beduggatják.

KÖTELEK, falu Heves m.; helyr. *Kötelek-re, —én, —ről.*

KÖTELÉK, (köt-el-ék) fn. tt. *kötelék-et*, harm. szr. *—e*. Bizonyos czélból valamely testre tekergetett kötél vagy vékonyabbféle kötőszer. *A törött lábat kibontani kötelékeiből. Feloldani a málhák kötelékeit.* Törvényi ért. a szerződéseknél azon igéret vagy fogadás, melynek megtartására az illetők lekötelezik magukat. *Házassági kötelék.*

KÖTELÉM, (köt-el-ém) fn. tt. *kötelm-et*, harm. szr. *—e*. Újabb kori alkotásu szó, a *jutalom, hatalom, védelem, félelem, türelem* stb. igegyökökből származtatott szók hasonlatára. L. KÖTELESSÉG.

KÖTELEND, erdélyi falu Kolos m.; helyr. *Kötelend-re, —én, —ről.*

KÖTÉLERESZTŐ, (kötél-eresztő) ösz. fn. l. KÖTÉLGYÁRTÓ.

KÖTELES, (1), (köt-el-es) mn. tt. *köteles-t* v. *—et*, tb. *—ek.* 1) Kötéllel ellátott, felszerelt. *Köteles ökörszekér, vagy iga*, melyhez az ökröket nem lánczon, hanem kötélen fogják. *Köteles hal*, így nevezik a halászok a vizát és tokot, melyet nem bárkába tesznek, hanem kötélen tartanak fogva. Máskép, Komárom tájékán: *kötélhal*, hol a sőreget is ezek közé számitják. 2) Átv. ért. szerződésileg valamivel tartozó. *Az adós köteles fizetni. Tehetsége fölött senki sem köteles.* (Km.). Társasági nyelven: *köteles szolgája*, am. szolgálatára kész. Használtatik főnevül is, ámbár ritkábban, *kötélgyártó* helyett, amidőn tárgyesete: *—t*, többese; *—ek.*

KÖTELES, (2), puszta Bihar m.; helyr. *Köteles-re, —én, —ről.*

KÖTELESMEZŐ, falu Kővár vidékén; helyr. *—mező-re, —n, —ről.*

KÖTELESRÉSZ, (köteles-rész) ösz. fn. A polgári törvényben és törvénytudományban így nevezik a hagyaték azon részét, melyről az örökhagyó végrendeletében nem intézkedhetik; mely felét teszi annak, amit a gyermekek vagy ezek nem létében az életben levő szülék az örökhagyó után ennek végrendelet nélküli halála esetén öröklenének; a végrendelet tehát erre nézve semmis. Az osztrák polgári jogból az 1861-diki országbirói értekezés hozta át a magyar polgári jogba.

KÖTELESSÉG, (köl-el-es-ség) fn. tt. *kötelesség-et*, harm. szr. *—e*. Amit valaki akár állapotánál, akár szerződésnél fogva akármiféle erkölcsi szükségből megtenni tartozik. *Hivatali, papi, katonai, atyai, gyermeki, alattvalói kötelesség. Keresztényi, polgári, emberi kötelesség. Szoros, elmulaszthatlan kötelesség. Ez kötelességében áll. Kötelességében eljárni, azt teljesiteni. Kötelességéhez hiven mindent megtenni.*

Erkölcsi ért. magában foglalja mind azt, mivel Isten, magunk, és mások iránt tartozunk. Újabb korban helyette *kötelem* és *kötély* használtatik. Az utóbbi ajánlatosb.

KÖTELESSÉGFELEDÉS, (kötelesség-feledés) ösz. fn. Az erkölcsi érzetnek hiánya v. hanyagsága, melynélfogva valaki nem teljesíti azt, mit kötelessége szerént tennie kellene. V. ö. KÖTELESSÉG.

KÖTELESSÉGFELEDŐ, (kötelesség-feledő) ösz. fn. Személy, ki elmulasztja teljesíteni kötelességét.

KÖTELESSÉGMULASZTÁS, l. KÖTELESSÉGFELEDÉS.

KÖTELESSÉGSZEGŐ, (kötelesség-szegő) ösz. mn. Ki oly valamit tesz, mi kötelességével ellenkezik, ki a kiszabott erkölcsi, vallási, polgári stb. kötelesség ellen tényleg vétkezik. *Kötelességszegő katona*, ki őrhelyét elhagyja, — *pap*, ki egyházi lelkészi hivatalának törvényeit, szabályait általhágja, — *férj*, ki nejéhez hűtlen stb.

KÖTELEZ, (köt-el-ez) áth. m. *kötelez-tem*, —*tél*, —*ett*, par. —*z*. Átv. ért. mondjuk mindenféle erkölcsi indokról, illetőleg törvényről, szabályról, szerződésről stb. melynek erejénél fogva valamit tenni tartozunk. *A felebaráti szeretetre a természet törvénye, különösen pedig Krisztus parancsa kötelez bennünket. Az eltörlött polgári törvény nem kötelez. Hűségtartásra innepélyes esküvel kötelezni magát.* Igekötővel : *Valakit leköteleznimaga iránt*, am. hajlandóvá tenni, vagy erkölcsileg kényszeríteni, hogy kedveért kész legyen tenni valamit. *Magát beköteleznivalamibe* am. bebonyolítani, belevonni. *Némelyek eltévelyedtek a hittől, és beköteleztek magukat sok fájdalmakba.* Sz. Pál I. Timoth. 6. 10. (Káldi).Hasonló értelemben fordul elé Molnár A.-nél a *belekötelez és megkötelez.*

KÖTELEZÉS, (köt-el-ez-és) fn. tt. *kötelezés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, illetőleg erkölcsi kényszerítés, mely bizonyos teendőre kötelez valakit. V. ö. KÖTELEZ.

KÖTELEZETT, (köt-el-ez-ett) mn. tt. *kötelezett-et*. Amit teljesíteni kell, minek elmulasztása nincs kényünkre hagyva. *Kötelezett tantárgy*, melyet az illető tanodai polgárok kötelesek hallgatni.

KÖTELEZETTSÉG, (köt-el-ez-ett-ség) fn. tt. *kötelezettség-et*, harm. szr. —*e*. Erkölcsi kényszerültség, melynél fogva kötelezve vagyunk tenni, teljesíteni valamit.

KÖTELEZKÉDIK, (köt-el-ez-kéd-ik) k. m. *kötelezkéd-tem*, —*tél*, —*ett*. Kötelezi magát. Különösen a székelyeknél Kriza J. szerént am. igérkezik.

KÖTELEZŐ, (1), (köt-el-ez-ő) mn. tt. *kötelező-t*. Általán mondjuk mindenről, ami kötelez valakit. V. ö. KÖTELEZ. *Hűségre kötelező eskü. A haza polgárait kötelező országos törvények. Kötelező erővelbiró megyei rendeletek.*

KÖTELEZŐ, (2), (mint föntebb) mn. és fn. tt. *kötelezőt*. 1) Aki magát kötelezi, vagy ami által valaki kötelezettséget vállal magára. 2) Főnévileg l. KÖTELEZVÉNY.

KÖTELEZŐLEVÉL, (kötelező-levél) ösz. fn. L. KÖTELEZVÉNY.

KÖTELEZVÉNY, (köt-el-ez-vény) fn. tt. *kötelezvény-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e* v. —*je*. Oklevél, mely által valaki bizonyitja magáról, hogy másnak valamivel, különösen bizonyos summa pénzzel tartozik, egyszersmind meghatározza a föltételeket, különösen az időt, mely alatt adósságát visszafizetni fogja. Szalay Á. gyüjteményében elejön : *kötellevél.* 1548 stb.

KÖTELEZVÉNYI, (köt-el-ez-vény-i) mn. tt. *kötelezvényi-t*, tb. —*ek*. Kötelezvényt illető, arra vonatkozó. *Kötelelezvényi összeg. Kötelezvényi tartozás.*

KÖTÉLFÉK, (kötél-fék) ösz. fn. Fék, melyet a lónak, öszvérnek, szamárnak fejére húznak, s kötélből van készítve, különböztetésül a szíjból csinált kantártól. Szokottabban : *kötőfék.*

KÖTÉLGALLÓKA, (kötél-gallóka) ösz. fn. Kötélből csinált gallóka, azaz hinta.

KÖTÉLGYÁRTÓ, (kötél-gyártó) ösz. fn. Mesterember, ki kenderből vagy szőrből köteleket csinál. Tájdivatosan : *kötéljártó, köteles, kötélverő, kötéleresztő.*

KÖTÉLGYÁRTÓMUNKA, (kötél-gyártó-munka) ösz. fn. Mindenféle készítmény, melyet kötélgyártók szoktak csinálni, pl. kötelek, kenderhámok, hevederek stb.

KÖTÉLGYÉPLŐ, (kötél-gyéplő) ösz. fn. Gyeplő, mely nem szíjból, hanem kötélből készült.

KÖTÉLHÁLÓ, (kötél-háló) ösz. fn. Kötelekből csinált vadászháló.

KÖTÉLHENGER, (kötél-henger) ösz. fn. Henger, melyre valamely eszköznek, gépnek kötelét tekerik, pl. a gugorának kötélhengere.

KÖTÉLHINTA, (kötél-hinta), KÖTÉLHIRINTÓ, (kötél-hirintó) ösz. fn. L. KÖTÉLGALLÓKA.

KÖTÉLJÁRÓ, (költél-járó) ösz. fn. l. KÖTÉLTÁNCZOS.

KÖTÉLJÁRTÓ, (kötél-jártó) ösz. fn. l. KÖTÉLGYÁRTÓ.

KÖTÉLKE v. KÖTELKE, (köt-el-ke) kics. fn. tt. *kötelkét*. Használtatik mind rövid *e*-vel, mind megnyujtott *é*-vel. Szokottabban : *kötelecske.* Kisebbféle vékony kötél.

KÖTÉLLAJTORJA v. —LÉTRA, (kötél-lajtorja v. —létra) ösz. fn. Kötelekből gyürüsen öszvefüzött hágcsóforma készület, melyet bizonyos magasságban megakasztanak, s melyen fel és alá mászni lehet.

KÖTELŐDIK, (köt-el-ő-d-ik) belsz. m. *kötelődtem*, —*tél*, —*ött*. 1) Kötélbe keveredik, tekeredik, az öszvecsavarodott kötél közé szorúl. *A szilaj ló lábaa hámistrángba kötelődik.* 2) Átv. ért. bizonyos viszonyokba bonyolodik. *Ördög szövetségébe kötelődtek.* Pázmán Kal. 197. l. *Másba kötelődni*, am. belekapczáskodni. Máskép : *kötelődzik.*

KÖTELŐDZÉS, (köt-el-ő-d-öz-és) fn. tt. *kötelődzés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Kapczáskodás, vagyis cselekvés, midőn valaki másba kötni szeret, s veszekedésre alkalmat keres.

KÖTELŐDZIK, (köt-el-ő-d-öz-ik) k. m. *kötelődz-tem*, —*tél*, —*ött*. Veszekedési szándékból, vágyból másokba akgatódzik.

KÖTELŐZKÖDIK, (köt-el-ő-öz-köd-ik) k. m. *kötelőzköd-tem*, —*tél*, —*ött*. L. KÖTELŐDZIK és KÖTELŐDIK, 2).

KÖTÉLRÁNTÓ, (kötél-rántó) ösz. fn. Gúnyos népnyelven am. akasztani való, kötélre való, czégéres gazember.

KÖTÉLTÁNCZOS, (kötél-táncos) ösz. fn. Személy, ki mások mulattatására kifeszített kötelen különféle merész ugrásokat tesz, táncol stb.

KÖTÉLÚT, (kötél-út) ösz. fn. A hajókázható folyók partjain azon útvonal, melyen a vontatólovak a hajó kötelét húzzák.

KÖTÉLVERŐ, (kötél-verő) ösz. fn. l. KÖTÉLGYÁRTÓ.

KÖTÉLZET, KÖTELZET, (köt-el-z-et) fn. tt. *kötelzet-ét*, harm. szr. —*e*. Azon kötelek összege, melyek bizonyos eszköznél, gépnél használtatnak. *Hajó kötelzete.*

KÖTÉLY, (köt-ély) fn. tt. *kötély-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. L. KÖTELESSÉG.

KÖTEMÉNY, l. KÖTMÉNY.

KÖTÉNY, (köt-ény) fn. tt. *kötény-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. v. —*je*. Általán lebegő ruhadarab, melyet az alsó test elejébe (némely népek divata szerént hátra is) kötnek, s mely rendeltetéséhez vagy a népszokáshoz képest, valamint szabására, és kelméjére nézve különböző, pl. vászon, vagy posztó kötényt viselnek némely mesteremberek, hogy ruháikat kiméljék. Így a posztósok, füszerárusok köténye rendesen posztóból van, a kőmíveseké, ácsoké, kovácsoké bőrből, a csizmaziáké vászonból. A női viseletben a kötény részint díszöltözetül, részint a házi munka körül mint ruhakimélő használtatik. *Szakács-, konyhakötény. Vászon, gyolcs, selyem kötény. Fehér, világos, sötétkék kötény. Hosszu, kurta, széles, keskeny, hímzett, rojtos, csipkés kötény. Köténybe virágot szedni. Köténynyel betakarni a szemét. Kötény alatt vinni a bort.* A magyar köznépi öltözetben a kötény nélkülözhetlen kellék, sőt az volt a régies úri hölgyek viseletében is. Magyarország némely vidékein, pl. felső Vág mellékén a tót leányok, valamint a románok is Erdélyben elülhátul viselik a kötényt.

KÖTÉNYES, (köt-ény-és) mn. tt. *kötényes-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Kötényt viselő. *Kötényes kocsisok.*

KŐTERMŐ, (kő-termő) ösz. mn. Oly hegyekről, vidékekről mondják, melyek kövekkel bővelkednek, különböztetésül oly hegyektől, melyek homokosak, agyagosak.

KŐTERÜLET, (kő-terület) ösz. fn. Valamely hegy vagy vidék területe, melyet kőrétegek alkotnak vagy födnek. *Földdel födött, begyöpösödött kőterület. A zápor lemosta a kőterületről a földet.*

KÖTÉS, (köt-és) fn. tt. *kötés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Cselekvés, mely által valamit kötünk, különösen mint valamely készitményt eléállitunk. *Harisnya-, kapcza-, kosár-, háló-, könyv-, gyékény-, gombkötés.* 2) Csomag, mely több öszvekötött részekből áll. *Egy kötés széna, szalma, nád, kender. Egy kötés talp*, a fakereskedőknél. *Egy kötés kordovány. Kún kötés*, igen erős csomó. *Vitézkötés*, a magyar süvegeken, dolmányokon. *Bokrétakötés, virágkötés.* 3) Kapcsolat, mely több testeket öszvetart. *Kötés az épületen*, hol a gerendák egymásba eresztetnek. 4) A könyvkötőknél azon tábla vagy boritók, mely közé az ívket fűzik. *Papír, vászon, selyem, bőr, kemény, angol kötés.* 5) Átv. ért. szerződés, melynél fogva valaki bizonyos tartozásra, mintegy leköti magát. *Béke-, szövetség-, frigykötés.*

Igekötőkkel: *bekötés*; a jószágnak *lekötése*; bizonyos föltételnek *kikötése*; *szerződésnek megkötése.* V. ö. KÖT.

KŐTES, tájdivatos, *költes* helyett; l. ezt.

KÖTÉSBIZONYITVÁNY, (kötés-bizonyitvány) ösz. fn. Bizonyító irat valamely kötés vagyis szerződésről. Különösen így nevezik az alkuszi könyv azon kivonatát, mely az általa eszközlött valamely egyes szerződés pontjait foglalja magában. (Schluszettel).

KÖTÉSLAP, (kötés-lap) ösz. fn. L. KÖTÉSBIZONYITVÁNY.

KÖTÉSLEVÉL, l. KÖTLEVÉL.

KÖTET, (köt-et) fn. tt. *kötet-ét*, harm. szr. —*e*. Széles ért. azon csomag, mely több együvé kötött részekből áll, s egy egészet képez. *Kötet szalma, nád, zsup, káka.* Különösen a könyvkötőknél egy darabba füzött, s boritékba vagy táblába szoritott több vagy kevesebb ivek. *N. N. munkái két vastag kötetet tesznek.*

KÖTETLEN, (köt-et-len) mn. tt. *kötetlen-t*, tb. —*ék*. Általán, amit be vagy öszve nem kötöttek. *Kötetlen gabonamarkok, learatott nád, káka, kicsépelt szalma.* Átv. ért. beszéd, mely semmiféle versnemben nincs irva, vagy mondva, (prosa) folyó beszéd. *Kötetlen beszédben irt szinmüvek.* Ellentéte: *kötött.* Határozóként am. kötetlenül, a nélkül, hogy be- vagy összekötve volna.

KÖTETLENÜL, (köt-et-len-ül) ih. 1) A nélkül, hogy be volna kötve; szerte fekve, szórva, egymástól függetlenül. *A learatott búzát kötetlenül hagyni. A könyveket kötetlenül árulni.* 2) Meg nem kötve valahová. *A tinók, csikók kötetlenül járnak az akolban.*

KÖTHELY, (köthely) ösz. fn. Rév a folyókon, tengereken, hol a hajókat ki lehet, vagy ki szokták kötni. Szokottabban: *kikötő.*

KÖTÍGE v. —IGE, (köt-ige) ösz. fn. A nyelvtanban különösen a mondat azon része, mely az alanyt és állitmányt egymással összeköti. Lásd bővebben KAPCSOLÉK alatt.

KŐTIMSÓ, (kő-timsó) ösz. fn. Timsós mészkőből mesterségesen készitett vörhenyeg szinü timsó.

KÖTJEL, (kötjel) ösz. fn. Helyesirási jel, mely fekvőleges (-) vonásból áll, s azt jelenti, hogy a szók, melyek közé tétetik, szorosan egymáshoz tartoznak. Ezt mi magyarok használjuk a) összetételekben, világosság kedvecért, pl. *fa-ló*, különböztetésül a *faló* igenévtől; b) a kérdő *e* szónál, pl. *hallod-e;* c) több megelőző szókhoz tartozó szók avagy ragok kihagyása esetében, pl. *könyv-, kép-, és levéltár*, e helyett: könyvtár, képtár és levéltár.

KÖTLEVÉL, (köt-levél) ösz. fn. l. KÖTELEZVÉNY.

KÖTMÉNY, (köt-mény) fn. tt. *kötmény-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *— e* v. *—je*. Maga a tartalma, veleje azon szerződésnek, melyet két vagy több alkuvó felek egymással, s egymás között megállapítnak vagy állapitottak. *Adásvevési, haszonbéri, egyoldalu, kétoldalu kötmény, csere-, zálog-, kölcsönkötmény.*

KÖTNIVALÓ, (kötni-való) ösz. mn. Aki megérdemli, hogy felkössék, akasztani való. *Kötnivaló gazember.*

KÖTŐ, (köt-ő) mn. és fn. tt. *kötő-t.* 1) Általán, amivel kötnek, bekötnek, összekötnek, megkötnek stb. valamit, s rendesen az illető főnévvel együvé iratik. *Kötőfa*, am. csatlófa. *Kötőfék*, melylyel a ló fejét bekötik. *Kötőláncz. Kötőszij*, a tökzacskót felkötni való. *Kötőtü*, melylyel harisnyát, kapczát, stb. kötnek. *Kötővas*, kapocs vasból, pl. a gerendák összetartására. *Kötővesszö*, melyből köteleket, gúzsokat csinálnak vagy kasokat kötnek. 2) Főnevül használva jelent általán oly eszközt, mely együvé tart, összefüz valamit, milyenek: szalag, madzag, pólya, kötél stb. *Gatyakötő. Karkötő. Fejkötő. Homlokkötő.* Használják *kötény* értelemben is. Személyre vitetve: *gombkötő, kosárkötő.*

KÖTŐCZÉRNA, (kötő-czérna) ösz. fn. Czérna, melyből kapczát, harisnyát, s más ilynemü munkákat kötnek, különböztetésül a vékonyabb, finomabb szálu varróczérnától.

KÖTŐDÉS, (köt-ő-d-és) fn. tt. *kötődés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e*. Másnak nyugalmas kedélyét tréfa vagy mulatság végett mozgásba hozó ingerkedés. V. ö. KÖTŐDIK.

KÖTŐDIK, (köt-ő-d-ik) belsz. m. *kötőd-tem*, *—tél*, *—ött*. Tulajdonképen mintegy maga magát köti, pl. *a czérnán a matringból húzogatás által csombók kötődik.* Átv. ért. oly emberről mondjuk hogy kötődik, ki jó kedvéből, tréfából, dévajságból, vagy kedvesen enyelegve oly szókat mond másnak, melyekre az mintegy kénytelen magát védelmezni, s ez által az illetők között egyéniségök, s müveltségökhöz képest gyöngédebb vagy nyerscbb feleselés támad. A kötődőnek minden esetre az a szándéka, hogy a másikat kedélye rendes nyugalmából kivegye, s kötődni leginkább oly egyénnel szokás, kiről tudva van, hogy bizonyos dolgok említése érdekli, s benne kedves vagy kedvetlen érzelmeket gerjeszt; miért is nem csak úgy lehet kötődni, hogy mást kevessé boszontsunk, hanem az által is, ha holmi kedves dolgokra emlékeztetjük, melyeket ő talán titokban akarna tartani, pl. ha valaki a szende leánynyal, imádóit emlegetve, kötődik.

KÖTŐERSZÉNY, (kötő-erszény) ösz. fn. Erszény, melyben a nők kötőszereiket tartják

KÖTŐFÉK, (kötő-fék) ösz. fn. A lovak, szamarak, öszvérek fejére való fék, mely kötélből van készitve. *Kenderből, szőrből való kötőfék. A ló kötőfékkel jár.* Km. V. ö. FÉK.

KÖTŐFONAL, (kötő-fonal) ösz. fn. Fonal, melyből vastagabbféle ruhanemüeket vagy eszközöket, pl. hálót kötnek.

KÖTŐFŰZ, (kötő-fűz) ösz. fn. Cserjés, hirtelen növő fűzfaj, mely kivált a zátonyokon tenyészik, s belőle különféle kosarakat, kasokat kötnek. Levelei csaknem épélük, szálas láncsásak, hoszszúk.

KÖTŐGEREND, KÖTŐGERENDA, (kötő-gerend v. -gerenda) ösz. fn. A ház födelzetén azon gerendák, melyek a falak hosszában fekvő gerendákat összekötik.

KÖTÖGET, (köt ög-et) áth. és gyak. m. *kötöget-tem*, *—tél*, *—ett*, par. *kötögess.* Gyakran vagy folytonosan, vagy kényelmesen köt. Különösen mondják holmi női munkákról. *Harisnyát, erszényt kötögetni.* Egyéb dolgokról inkább a *kötözget* divatozik.

KÖTÖGETÉS, (köt-ög-et-és) fn. tt. *kötögetés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e*. Cselekvés, midőn valaki kötöget valamit. V. ö. KÖTÖGET.

KÖTŐISKOLA, (kötő-iskola) ösz. fn. Iskola, melyben a leánykák különféle nőimunkákat kötni tanulnak.

KÖTŐKAS, (kötő-kas) ösz. fn. L. KASORNYA.

KÖTŐLÁNCZ, (kötő-láncz) ösz. fn. Láncz, melylyel valamit meg- vagy öszvekötnek, vagy megakasztanak stb.

KÖTŐLÉK, (köt-öl-ék) fn. tt. *kötőlék-et*, harm. szr. *—e*. Általán, kötésre használt holmi, pl. szalag, madzag, zsinór, pólya. Különösen, a mivel a sebészek a fájós, sebes tagokat beburogatják; vagy a vadászebeket öszvefüző póráz. Mondják megnyujtva is: *kötőlék*. V. ö. KÖTELÉK.

KŐTÖLTÉS, (kő-töltés) ösz. fn. Kövekből épített gátféle töltés.

KŐTÖMEG, (kő-tömeg) ösz. fn. Egy testté öszveforradt kőanyag sokasága. *E magas hegy orma egy kőtömegnek látszik.*

KÖTÖNY, puszta Pest m.; helyr. *Kötöny-be*, *—ben*, *—ből.*

KÖTÖR, (kő-tör) ösz. fn. Sok családu növénynemzetség a tízhímesek seregéből, és kétanyások rendéből; csészéje öt hasábu, bokrétája öt szirmu, hol a magzat fölött, hol alatta; tokja két orru, egy rekeszü, sok magvu. Nevét onnan vette, mert legtöbb fajai a sziklákon és magas hegyeken tenyésznek, hol

a kövek repedékei közől búnak ki, s magukat áttörik, vagy a követ mintegy megrepeszteni látszanak. (Saxifraga.) A székelyeknél jelent sajtót, mely valószinüleg nem egyéb, mint az átalakított német *Kelter* (= keüter, kőter, kötör.)

KÖTŐRÚD, (kötő-rúd) ösz. fn. Lásd : NYOMÓRÚD.

KÖTŐSÁS, (kötő-sás) ösz. fn. Keskeny és nem szurós levelü sásfaj, melylyel leginkább a szőlővesszőket a karókhoz kötözik.

KÖTŐSZÍJ, (kötő-szíj) ösz. fn. Általán minden szíj, melylyel valamit kötnek, pl. *nyaklószíj*, melylyel a lovat a rúdhoz kötik, *derék-kötőszíj* stb. Különösen, szarvasbőrből készült eszköz, a sérült alsó testnek megkötésére.

KÖTŐTOK, (kötő-tok) ösz. fn. Csőforma hüvelyecske fából, fémből vagy csontból, melybe kötéskor a kötőtűt beleszúrják.

KÖTÖTT, (köt-ött) mn. tt. *kötött-et.* 1) Ami kötve, öszve-, be-, le-, megkötve van. *Jászolhoz kötött tehén. Kötött harisnya, keztyü, kas, erszény. Bekötött szemek, fej. Kötött saláta. Nem tudni, mi legyen a bekötött zsákban.* (Km.). 2) Átv. ért. mondják szóbeli vagy irásbeli eléadásról, mely versekben van irva. *Kötött beszéd.* 3) Szintén átv. ért. bizonyos föltételek mellett meghatározott. *A kötött szerződést, békét felbontani.* V. ö. KÖT.

KÖTŐTŰ, (kötő-tű) ösz. fn. Hosszu tűforma eszköz, melylyel holmi női munkákat, pl. kapczákat, harisnyákat stb. kötnek.

KÖTŐVAS, (kötő-vas) ösz. fn. Egyik vagy mindkét végén kajmós vas, melylyel az épületfákat, állásgerendákat, köveket stb. öszvekötik.

KÖTÖZ, (köt-öz) áth. és gyak. m. *kötöz-tem, —tél, —ött,* par. —*z.* 1) Valamit többször köt, beköt, megköt stb. *A törött lábat kötözni. A rozoga szekeret öszvekötözni.* 2) Több testeket egymás után köt, megköt. *Szőlőt kötözni. Kévéket kötözni. A teli zsákokat bekötözni. Az ökröket jászolhoz kötözni. A télre való szőlőfejeket felkötözni. A vadászebeket párosan öszvekötözni.*

KÖTÖZÉK, (köt-öz-ék) fn. tt. *kötözék-et,* harm. szr. —*e.* Amivel valamit öszvekötöznek vagy kötöztek. *A kötözék a fájós lábon feloldódzott.*

KÖTÖZÉS, (köt-öz-és) fn. tt. *kötözés-t,* tb. —*ék,* harm. szr. —*e.* Cselekvés, mely által valamit kötözünk. *Sebek kötözésével foglalkodó sebészek. A szőlőkötözést annak idején elvégezni.*

KÖTÖZGET, (köt-öz-g-et) áth. és gyak. m. *kötözget-tem, —tél, —ett,* par. *kötözgess.* Folytonosan, de lassan, mintegy erőködés nélkül, kényelmesen, vagy gyöngéden kötöz valamit. *Mulatságból a kerti virágokat kötözgetni. Az anya bekötözgeti a kisdedet, hogy a hideg meg ne ártson neki.*

KÖTÖZGETÉS, (köt-öz-g-et-és) fn. tt. *kötözgetés-t,* tb. —*ék,* harm. szr. —*e.* Cselekvés, midőn kötözgetünk valamit. V. ö. KÖTÖZGET.

KÖTÖZKÖDIK, (köt-öz-köd-ik) k. m. *kötözködtem, —tél, —ött.* Öltözködéskor egyik-másik darab ruháját, pl. nadrágját, szoknyáját, kötényét kötözi, vagy holmit öv gyanánt kerít derekára, fejére, nyakára.

KÖTÖZŐ, (köt-öz-ő) mn. tt. *kötözö-t.* Amivel kötöznek. Ez értelemben az illető névvel öszvetett szót alkot. *A kévekötők kötözőfája. Kötözősás.* Mint főnév jelent oly munkást, kinek kitűzött dolga valamit kötözni, pl. aratáskor a markokra rakott gabonát, szőlőkben a veszszőket.

KŐTSÉG v. KŐTCSÉG, tájdivatos e helyett : *költség.*

KÖTSZÉL, (köt-szél) ösz. fn. A nyomtatott íveken azon tisztán hagyott sarkszél, mely bekötéskor a boríték, illetőleg könyvtábla sarka közé szoríttatik.

KÖTSZÓ, (köt-szó) ösz. fn. Így neveztetnek a nyelvnek azon részei, melyekkel vagy egyes szók, vagy egész mondatok, különféle kölcsönös viszonyaikhoz képest, egymás mellé soroztatnak, s köztök mintegy öszvetartó kapcsot képeznek. Ilyenek a) A *kapcsolók :* és, s, is, meg, megint, még, mégis, ismég, ismét, pedig, megint. b) A *feltételkötők :* ha, hahogy, ha pedig, mintha stb. c) Az *elválasztók*, és pedig *állítólag*, mint : részént—részént, akár—akár; *tagadólag :* sem—sem, se—se, semnem—semnem, senem—senem, nemis—nemis; *tiltólag :* sene—sene. d) A *gyűkötő :* mind—mind. e) A *hasonlításkötők :* mint—úgy, miként—akként stb. f) Az *okkötők :* mert, mivel, minthogy, azért—mert stb. g) Az *időkötők :* mikor, míg, azonban, azalatt, miután stb. h) A *helykötők :* ahol—ott, ahonnan—onnan, ahová—oda stb. i) A *ráhagyók :* bár, bárha, ámbár, habár, noha, jóllehet, ha is, ha úgy is, ha nem is. j) A *zárkötők :* tehát, többire, egyébként, végre, utoljára stb. k) A *magyarázók :* mint, úgymint, tudniillik, példaul, azaz stb. l) A *felfüggesztők :* mihelyt—azonnal, mihelyest—tüstént, miután—azután stb. m) A *nagyítók :* sőt, inkább, mennél—inkább, annál—inkább stb. n) A *kérdéskötő :* -e? pl. úgy-e? nem-e? (szokottabban : nemde?), ugyan úgy-e?

KÖTTKE, erdélyi falu Doboka m.; helyr. *Köttké-re, —n, —ről.*

KÖTTSE, falu Somogy m.; helyr. *Köttsé-re, —n, —ről.*

KÖTVE, (köt-ve) ih. 1) Kötött állapotban. *Kötve, bekötve árult könyvek.* 2) Föltételesen, alig, nehezen. *Kötve hiszek neki. Kötve kell hinni a komának.* Km.

KÖTVÉNY, (köt-vény) fn. tt. *kötvény-t,* tb. —*ék,* harm. szr. —*e* v. —*je.* Lásd : KÖTMÉNY; és KÖTELEZVÉNY.

KÖTVONAL, (köt-vonal) ösz. fn. l. KÖTJEL.

KŐTYÖNFITY, (kötyön-fity) l. KÓTYONFITY.

KŐÚT, (kő-út) ösz. fn. Kövekkel kirakott, vagy öszvezúzott kövekből csinált út.

KŐÜVEG, (kő-üveg) ösz. fn. Leveles, általlátszó gipszkovacs, melyet vékony levelekre szét le-

het hasogatni, s hasonló a csillámkőhöz. (Glacies Mariae).

KŐVÁG, falu Bihar m.; helyr. *Kővág-ra, —on, —ról.*

KŐVÁGÁS, (kő-vágás) ösz. fn. 1) Cselekvés, kőbányai munka, mely által a kőtömegeket, mint termő helyeiken léteznek, darabokra vágják, törik. 2) Maga azon hely, hol a köveket vágják, törik, fejtik.

KŐVÁGÓ, (kő-vágó) ösz. mn. és fn. tt. *kővágó-t.* 1) Amivel a kőbányákban vagy kőfaragó-műhelyekben a köveket vágják, hasogatják. *Kővágó-kapa, kalapács.* 2) Kőbányai munkás.

KŐVÁGÓ-ÖRS, mezőváros Szalában; helyr. *—Örs-ön, —re, —ről.*

KŐVÁGÓ-SZŐLŐS, falu Baranya megyében; helyr. *—Szőlős-ön, —re, —ről.*

KŐVAJ, (kő-vaj) ösz. fn. Sárgás timsó, mely lágy és kövér tapintatu, mint a vaj. Szibériában feketés timsópalák közől forr ki. (Alumen butyraceum).

KŐVÁR, (1), (kő-vár) ösz. fn. Kövekből, vagy kősziklára épített vár, különböztetésül más anyagból, pl. földből épített vártól, honnan a *Földvár, Sárvár, Tuskevár* helynevek.

KŐVÁR, (2), régi váromladék Kővár vidékében.

KŐVÁRALJA, (Podhragy), falu Nyitra m.; helyr. *—váraljá-ra, —n, —ról.*

KÖVECS, (kö-v-ecs) kics. fn. tt. *kövecs-et*, harm. szr. *—e.* A folyóvizek fenekein, s a szárazföldön is találtató, rendesen durva homokkal, poronddal vegyült apró kövek. *Kövecscsel tölteni az utakat. Kövecsekkel játszani.* Az ily apró köveket, kivált ha laposak, *pity-kövek*-nek is hívják. Hangváltozattal : *kavics.*

KÖVECSÉS, (1), (kö-v-ecs-és) mn. tt. *kövecsés-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Kövecsesel bővelkedő, vagy meghordott, behintett. *Kövecses vízfenék. Kövecses utak.*

KÖVECSÉS, (2), falu Gömör, puszta Pozsony m.; helyr. *Kövecsés-re, —én, —ről.*

KÖVECSÉZ, (kö-v-ecs-éz) áth. m. *kövecséz-tem, —tél, —ett*, par. *—z.* Kövecsesel behord, beterít valamely helyet. *Országutat, kerti ösvényeket kövecsezni.* Gyermekek nyelvén am. kövecsekkel játszik. Ezen értelemben önható.

KÖVED, KÖVESZT, l. KÖPED, KÖPESZT.

KÖVEGY, puszta Csanád m.; helyr. *Kövegy-re, —én, —ről.*

KŐVELŐ, (kő-velő) ösz. fn. Agyagnemü föld, mely a sziklák és kővágások repedékei között csomónként találtatik, s vagy szétdörzsölhető, vagy szilárd, egyszersmind a szikláknak mintegy velejét teszi. (Lithomarga).

KÖVÉLY, KÖVÉLYEN stb. régies és tájdivatos *kevély, kevélyen* helyett.

„Ím látjátok az nép, mely igen kövélyen,
A mii jószágunkkal megrakodva mégyen."

Temesvári István 1569-ben. (Thaly K. gyüjt.).

KÖVEND, erdélyi falu Aranyos székben; helyr. *Kövend-re, —én, —ről.*

KÖVÉR, (köv-ér v. köb-ér, lásd e czikk végén) mn. tt. *kövér-et.* Túl a Dunán némely vidékeken, pl. Vasvármegyében röviden : *köveret, köverek, köverebb, köveren.* Általán és tulajdon ért. mondjuk állatról, mely akár belhajlamánál fogva, akár bő táplálás által meghizott, s teste a rendes állapothoz képest kidagad, kiduzzad, s némi gömbölyüséget kap. Ellentéte : *sovány, ösztövér, szikár. Kövér ember, asszony. Kövér disznó, borjú, tehén, ökör. Kövér lúd, kacsa. Szép a borjú, nyilván kövér tehén alatt szopott.* (Km.). *Mindenkor kövérebb a más ember szalonnája.* (Km.). *Legyen lúd, ha fejér, együk meg, ha kövér.* (Km.). Mondják a testnek egyes részeiről is. *Kövér képü, kövér hasu, kövér nyaku, kövér faru ember.* Minthogy a kövérség a testet hájassá, zsirossá teszi : innen jelent olyas mit is, melyen sok a háj, zsír. *Kövér hús, szalonna. Kövér koncz, falat.* Átv. ért. mondjuk a) némely hizlaló, tápláló tárgyakról, pl. *Kövér legelők, mezők, rétek, takarmány;* b) gazdag javadalmakról, pl. *kövér kanonokság, apátság, püspökség;* c) némely növényekről, melyek a maguk nemében bujább növésüek, pl. *kövér porcsin, kövér fü, kövér szőlő.*

E szó palóczosan ejtve *köbér*, rokon a *köb, köböl, köpczös* (köbczös) stb. szókkal, melyekben alapfogalom a gömbölyüség, s ezt az alakutánzó *köb* v. *köv* fejezi ki, melyhez legközelebb áll a *göb* v. *göl* gyök a *göböly* (hizott marha) szóban. Ide tartozik a Dunán túl divatozó *göbe*, azaz kiherélt, vagyis görgőjétől megfosztott emse, melyet hizlalásra, tehát göbölynek szántak. Hangváltozattal rokon : *döhér*, mely vastagot, elhizottat jelent. Arabul *kebir* am. nagy.

KÖVÉRBÉL, (kövér-bél) ösz. fn. A bélnek legkülső része, melyet vastagabb vagy vékonyabb hájnemü kövérség takar.

KÖVÉRÉCSKE, (köv-ér-ecs-ke) mn. tt. *kövérecskét.* L. KÖVÉRKE.

KÖVÉRÉDÉS, (köv-ér-éd-és) fn. tt. *kövéredés-t*, tb. *—ek*, harm. szr. *—e.* Állapot, midőn az állati test kövéredik. V. ö. KÖVÉRÉDIK.

KÖVÉRÉDIK, (köv-ér-éd-ik) k. m. *kövéred-tem, —tél, —ett.* Zsírja, hája növekedik, hízik. *Kövéredik a lúd, kacsa, ha tömik. Kövérednek a hizlalt sertések.*

KÖVÉREN, (köv-ér-en) ih. Kövér állapotban, hizottan; zsirosan.

KÖVERES, falu Temes m.; helyr. *Köveres-re, —én, —ről.*

KÖVÉRES, (köv-ér-es) mn. tt. *kövéres-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Kevessé kövér, meglehetősen hízott. *Kövéres, zömök testü ember.*

KÖVÉRÉSZIK, (köv-ér-ész-ik) lásd : KÖVÉRSZIK.

KÖVÉRFŰ, (kövér-fü) ösz. fn. A tízhímesek seregéből és ötanyások rendéből való, s a szakák

neme alá tartozó növényfaj, mely nevét húsos vastag leveleitől kapta, máskép: *bablevelű fű*, *varjúbab*, *szerelem taplója*; növénytani néven: *bablevelű szaka*. (Sedum Telephium).

KÖVÉRHEGY, puszta Hont m; helyr. *Kövérhegy-re*, *—én*, *—ről*.

KÖVÉRÍT, KÖVÉRIT, (köv-ér-ít) áth. m. *kövérít-ett*, htn. *—ni* v. *—eni*, par. *—s*. Kövérré tesz, hizlal. *A kukorica kövéríti a disznókat, ludakat.*

KÖVÉRÍTÉS, KÖVÉRITÉS, (köv-ér-ít-és) fn. tt. *kövérítés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e*. Cselekvés, illetőleg bő táplálás, etetés, hizlalás, mely kövérré teszi az embert vagy más állatot.

KÖVÉRSÉG, (köv-ér-ség) fn. tt. *kövérség-ét*, harm. szr. *—e*. A testnek kövér állapota vagy tulajdonsága. *A nagy kövérség miatt alig bír fúni, menni. Betegségében sokat vesztett kövérségéből.* V. ö. KÖVÉR.

KÖVÉRSZIK, KÖVÉRÉSZIK, (köv ér ész-ik) k. Ezen alakban csak a mutató mód jelen idejében használtatik, a többi időt ‚kövérédik' szótól kölcsönzi. Jelentésére nézve is l. KÖVÉRÉDIK.

KÖVES, (1), (köv-es) mn. tt. *köves t* v. *—et*, tb. *—ek*. Kövekkel bővelkedő, köveket termő, kövekkel kirakott, ékesített. *Köves hegyek, szőlők, szántóföldek. Köves utak. Köves kard, gyűrű.* Több helységek mellékneve. Átv. ért. érzéketlen, hajthatatlan.

„A köves ozmán szív szünnék sanyarítani rabját."
Horvát E.

KÖVES, (2), falu Szala m.; helyr. *Köves-re*, *—én*, *—ről*.

KÖVESD, faluk Baranya, Bereg, Bihar, Hont, Közép-Szolnok, Nógrád és Temes m.; ERDŐ—, Heves, KIS—, Zemplén, RÁBA— Vas m; MEZŐ—, mv. Borsod m.; puszták Tolna, Baranya m.; erdélyi puszta és falu Felső-Fehér m.; helyr. *Kövesd-re*, *—én*, *—ről*.

KÖVESÉDÉS, (köv-es-éd-és) fn. tt. *kövesédés-t*, tb. *—ék*. 1) Kövessé levés, kővel vegyülés. 2) Kővé változás, kövülés.

KÖVESÉDIK, (köv-es-éd-ik) k. m. *kövesédtem*, *—tél*, *—ett*. 1) Kövessé leszen. *Elkövesedni. Árvíz után elkövesedtek a rétek, szántóföldek.* 2) L. KÖVÜL.

KÖVESEGYHÁZA, falu Bihar m; helyr. *Kövesegyháza-ra*, *—n*, *—ról*.

KÖVESEN, (köv-es-en) ih. Kővel vegyítve, rakva.

KŐVÉSÉS, (kő-vésés) ösz. fn. Kőfaragói munka, midőn a kőanyagot vésővel idomitják.

KÖVESFALVA, falu Szepes m.; helyr. *—falvá-ra*, *—n*, *—ról*.

KÖVESKÁL, mv. Szala m.; helyr. *—Kál-ba*, *—ban*, *—ból*.

KÖVESKÚT, falu Vas m.; helyr. *—kút-ra*, *—on*, *—ról*.

KÖVESLIGET, falu Máramaros m.; helyr. *—liget-re*, *—én*, *—ről*.

KŐVÉSŐ, (kő-véső) ösz. fn. 1) Személy, illetőleg kőfaragó, ki köveket vés. 2) L. KŐVÉSŰ.

KŐVÉSŰ, (kő-vésü) ösz. fn. Vésü, melylyel köveket idomítanak, faragnak, vagy betüket s holmi czifrázatokat metszenek beléjök.

KÖVÉSZ, (köv-ész) fn. tt. *kövész-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e*. Természettudós, különösen ásványtudós, ki a különféle kőnemek, s azok tulajdonságainak vizsgálásával, s megismertetésével foglalkodik.

KÖVÉSZET, (köv-ész-et) fn. tt. *kövészet-ét*. Az ásványok különösebben, kövek ismeretével, vizsgálatával foglalkodó tudomány.

KÖVÉSZSÉG, (köv ész ség) l. KÖVÉSZET.

KÖVESZT, (köv-esz t) áth 1) KÖPESZT. 2) Kővé változtat. V. ö. KÖVÜL.

KÖVET, (1), (köv-et) áth. m. *követ-tem*, *—tél*, *—ett*, par. *kövess*. A ‚követ' igetörzsökből két különböző értelmü szócsalád származik. Egyikhez azon szók tartoznak, melyekben az alapfogalom a *kivánás*, *kérés*, *sürgetés* (mint *követem*, *megkövetem alássan*): *követel*, *követelés*, *követelő*, *követség* (duplum mulctae judiciariae) bizonyitják; másikhoz azok, melyekben alapfogalom *menés*, *tovább haladás*, *kiterjedés*, milyenek: *követ* (comitatur, sequitur), *következik*, *következés*, *következtet* stb. Ide tartoznak azon szók is, melyek más után cselekvést, mintegy erkölcsi utánmenést jelentenek, pl. *mások jó vagy rosz példáját követni; Krisztus követésére inteni a híveket; nem követtük mi atyáinknak bünöket.* Judit 8. 19. Bécsi cod.

Ez alapnál fogva igen valószinü, hogy e törzsök két különböző értelmü gyökből eredt. Az első jelentésben vett *követ* rokon a *kéj*, *kény*, régiesen *kev*, *kév*, *kell* (tájdivatosan: *köll*), *kiván* (keván), *kinál* (kenál), *kér* stb. szókkal, s hangváltozattal *kev et*, azaz valamiről kijelenti, hogy *kell*, hogy valamit kiván és pedig vagy kérőleg, vagy sürgetőleg, s némi jognál fogva parancsolólag; mely értelmek vannak magában a ‚kell' igében is. Innen érthetők az ily mondatok: *Szépen, alássan, egész tisztelettel követem, megkövetem Kigyelmedet. Valakit a bántalomért megkövetni. Az ellopott jószágot az orgazdán követni. Rajtam ne kövess semmit. Némelyeknek több és némelyeknek kevés adassék, miképen az szükség, nem az akarat követi.* Virginia cod. 125. l. A Müncheni codexben: *mennyei jelenséget követnek vala* (quaerebant) *ő töllö. Ő atyjafiai állnak vala kün, következvén*, (quaerentes), *hogy neki szólnának*; mit Pesti *akarnak vala*, Erdősi *ügyekeznek vala* igével fordított. Székely szójárás szerént: *ezt a leányt sok szerencse követi*, am. sok kérője van, sokan kérik, keresik, kivánják; *elkövetni a házbeliektől.* Balaton vidékén: *elkövetkezni*, am. tőlök bucsút venni, mi a köz népszokás szerént ilyféle mondatok által történik: *Kérem, ne haragudjanak; követem, megkövetem, bocsássanak meg, ha valamit vétettem* stb. (A másik jelentésről l. KÖVET [3]). Az előbb emlitett értelmü *követ* igével egy a

KÖVET, (2), fn. tt. *követ-ét*, harm. szr. —*e* v. —*je*. Ez azon szók osztályába tartozik, melyek nevek és igék egy alakban, milyenek : *nyit* (aperit) és valaminek *nyitja ; nyom* (premit) és *nyom* (vestigium), *les* (insidiatur) és *les* (insidiae), *zár* (claudit) és *zár* (sera), *halász* (piscatur, piscator), *vadász* (venatur, venator) stb. Sőt vannak példák rá, hogy az első és második igeszemély is név gyanánt használtatik pl. *Eszem-iszom* ember. *Jönnek a fogdmegek.* Bántja a *félsz.* A ‚követ' szóban, mint főnévben, épen úgy, mint az igében alapfogalom a *kivánat, kérelem, sürgetés.* 1) Széles ért. személy, kit valaki bizonyos ügyben máshoz küld, hogy azt szándéka, akarata, kivánsága iránt tudósitsa. Így neveztetnek a szentirásban az Istentől küldött angyalok, jósok (próféták), apostolok. 2) Szorosb ért. személy, kit valamely állodalom vagy fejedelem egy másikhoz küld, hogy bizonyos ügyben akár kérőleg, akár sürgetőleg, akár parancsolólag eljárjon. *Követek által békét kérni, a hadi foglyok kiadását sürgetni. Hadizenő követet küldeni. A követet és jóra intőt nem kell bántani.* (Km.). Az ily követ *rendkivüli*, különböztetésül a *rendes* v. *udvari* követtől, ki valamely állodalom részéről egy másikban tartózkodik, hogy ott küldőjének ügyeit viselje. 3) Az ősi magyar alkotmányban személyek, kiket a vármegyék, kerületek, k. városok, káptalanok stb. az országgyülésre küldöttek, hogy ott az adott utasitás értelmében az illető küldők akaratát, szándékát, kérelmeit stb. eléterjeszszék. *Vármegyei, jászkun-, hajdúkerületi, k. városi követek. A követek táblájánál ülni.*

KÖVET, (3). A második értelemben vett *követ* ige, melyben alapfogalom a *menés*, mert aki mást követ', az avval megy, azt kiséri, vagy pedig átv. ért. annak nyoma, és példája után haladva teszen valamit. Véleményünk szerént ennek gyöke a mozgást, menést jelentő *köl, kel*, melyekből *köl-t, kel-t* igék erednek, és e szerént *követ* am. *köl-et* vagy *kelet*, azaz a járásban, a kelésben menésben mintegy segit vagy előmozdit valakit, s *következik* am. *köletkezik, keletkezik*, pl. *ebből semmi jó nem következik*, am. *nem keletkezik.* Hogy az *l* a szók elején, közepén és végén néha *v*-re változik, bizonyitják a *lápa vápa, láz váz, kilül kivül, belül bevül, csalán csolán*, Mátyusföldén *csóván, hideglölés hideglövés, dulad* (düled) *duvad, szilos szivos*, s a palóczoknál az *al av, el ev* szók, pl. *Evment az avföldre.* Viszont az eredeti *v* tájszokásilag átváltozik *l*-re a *szivom szilom, hivom hilom*, *növök, nőlök* stb. szókban. A képző *et* miveltető jelentéssel bir, mint a *sürget, vezet* igékben, minélfogva *követni valakit* am. magával, vagy maga előtt járatni, menetni. A latin *comitor*-ban is lényeges alkotó rész a menetést jelentő *itor* (ab eo); hasonlóan a német *begleiten* alapigéje *leiten* am. terelni, menésben igazgatni vagy vezetni, l. Adelung.

Megfelel neki a magyar *kísér*, azaz *kísél*, melynek gyöke a mozgást jelentő *kisik.* V. ö. KISÉR. 1) Valakivel társ gyanánt együtt megy, valakit kisér, akár közvetlenül mellette, akar utána haladva. *A főurat oldalán baráti, nyomában szolgái követik. A vendéget a lépcsőig, kapuig követni. Táborba követni a kiinduló hadsereget. Az utast biztosítás végett végig követni az erdőn.* 2) Valakinek nyomában megy, nem mint hozzá tartozó társ, hanem akármely más okból. *Az idegen viseletü utast bámulva követik az utczai gyerkőczök. A vadász követi a nyúlcsapást. A rendőr utczáról utczára követi a gyanús személyt.*

„Aki szeret örömmel reménylhet,
Minket is hát rózsám, az követhet."
Népdal (Erdélyi J. gyüjt.).

3) Más után, más példája szerént tesz valamit, s erkölcsileg mintegy nyomában jár. Ily fogalmi és hangrokonság van a latin *comitor* és *imitor* között. *Dicső őseink jeles tetteit követni. Krisztus urunk szelidségét követni. Rosz példát ne kövess.*

„Bírjad nekik Úr Isten szivöket, elméjöket,
Hogy mindenben követhessék Fölségedet,
És az te törvényedet."

Protestáns magyarok fohásza; Thaly K. véleménye szerént a XVI. század végéről vagy a XVII elejéről.
(Thaly K. gyüjt.).

4) Erkölcsi átv. ért. *valamit elkövetni* am. jót vagy roszat tett által utánozni, vagy mintegy mozgásba hozni, s magából kibocsátani. *Mindent elkövetni a haza javáért. Bünt, undok tettet elkövetni. E gyalázatosságot te követted el.* A jelen értelmü *követ* igének megfelelő latin *committo*, és német *begehen* szókban is alapfogalom a menés, mert *mitto* am. *itto*, azaz ire facio, s a német alapigéje *gehen.*

KÖVETEL, (köv-et-el) áth. m. *követel-t.* Törzsöke a kivánást, kérést, sürgetést jelentő *követ*, az *el* képző csak némi nyomatosságul szolgál, mint a *magasztal, marasztal, vigasztal, engesztel* stb. igékben. Egyébiránt ‚követel' szükebb értelmü, mint ‚követ', mert midőn ez általán mindenféle kivánásra kiterjed, a *követel* kizárólag annyit tesz, mint valamit hatályosan, *kellőleg*, bizonyos jognál, igénynél vagy hatalomnál fogva sürget, s annak teljesitését kivánja. V. ö. KÖVET, (1). *Adósságot követelni. Az elveszett jószágot a cseléden követelni. A szolgától hüséget, a gyermektől szófogadást követelni. A mit követelsz, megadom.* Kereskedői és más rokon üzleti könyvekben használtatik a német *Haben, Guthaben* kifejezésére; azonban ennél alkalmasabb : *birós ;* l. ezt.

KÖVETELÉS, (köv-et-el-és) fn. tt. *követelés-t*, tb. —*ék*, barm. szr. —*e*. 1) Cselekvés, midőn bizonyos igénynél, jognál vagy hatalomnál fogva valamit, mint kellő dolgot sürgetünk. 2) Azon tárgy, melyet ilyképen sürgetünk, követelmény. *Százforintnyi követelésem van rajtad.* V. ö. KÖVET, (1), és KÖVETEL.

KÖVETELÉSI, (köv-et-el-és-i) mn. tt. *követelési-t*, tb. —*ek*. Követelést illető, arra vonatkozó. *Követelési jog. Követelési oldal az üzleti könyvekben.*

KÖVETELMÉNY, (köv-et-el-mény) fn. tt. *követelmény-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e* v. —*je*. Azon tárgy, melyet bizonyos igény, jog vagy kötelezettség szerént valakin keresünk, s tőle megkapni hatályosan sürgetjük.

KÖVETELŐ, (köv-et-el-ő) mn. és fn. tt. *követelő-t*. 1) Aki valamit követel. *Örökségét követelő árva.* Továbbá amire nézve követelése van valakinek. *Követelő adósság.* (Activ-Schuld). 2) Főnévileg különösen személy, ki más birtokában vagy használatában levő jószágra vagy hatalomra igényt vagy jogot tart, s azt magáévá tenni akarja. *A követelőket csődpörre utasítani. A trónkövetelők egymás ellen törekesznek.* V. ö. KÖVETEL.

KÖVETELŐLEG, (köv-et-el-ő-leg) ih. Követelő módon, követelő állapotban; követelési jogon.

KÖVETELŐLEGÉS, (köv-et-el-ő-leg-és) mn. tt. *követelőleges-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Amire viszonyulva követeléssel bír valaki. *Követelőleges állapot.*

KÖVETELT, (köv-et-el-t) mn. tt. *követelt-et*. Mire valaki igényt vagy jogot tart, s annál fogva annak teljesítését, mint kellő dolgot, sürgeti. *A követelt házbért lefizetni.* V. ö. KÖVETEL.

KÖVETENDŐ, (köv-et-end-ő) mn. tt. *követendő-t*. Törzsöke a más után működést, más példája szerénti cselekvést jelentő *követ*, s mondjuk általán minden emberi műről s erkölcsi tettről, mely jeles tulajdonságainál fogva megérdemli, hogy példa gyanánt vétessék és utánoztassék. *Követendő példával, magaviselettel elülmenni.* V. ö. KÖVET.

KÖVETÉS, (köv-et-és) fn. tt. *követés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Midőn a kivánást, kérést jelentő *követ* igétől származik, am. cselekvés, mely által valakit v. valamit kérünk, sürgetünk. *Az elveszett jószágnak, adósságnak követése. Követéssel kezdeni a beszédet, megszólítást. A megkövetésre bocsánatot adni.* 2) Midőn a menést, kisérést jelentő *követ* a törzsöke, am. cselekvés, melynél fogva valakit kisérünk, vele társ gyanánt megyünk. 3) Erkölcsi ért. utánzás, másnak példája utáni indulás. *Jeles emberek, mesterek, művészek követése. Krisztus követéséről irt könyv.* V. ö. KÖVET.

KÖVETHETETLEN, KÖVETHETLEN, (követ het-et-len) mn. Amit vagy akinek példáját, tetteit utánozni nem lehet. *Követhetetlen kötéltánczosi ügyesség.* Határozóként am. követhetlenül, anélkül hogy követni lehetne.

KÖVETHETŐ, (köv-et-het-ő) mn. tt. *követhető-t*, tb. —*k*. Amit követni, azaz utánozni lehet vagy tanácsos, vagy szabad. *Valamit követhető példa gyanánt ajánlani. Az ily vakmerőség nem követhető.*

KÖVETHETŐLEG, (köv-et-het-ő-leg) ih. Oly módon, hogy követni, utánozni lehet.

KÖVETKÉZÉK, (köv-et-kéz-ék) fn. tt. *következékét*. L. KÖVETKÉZET.

KÖVETKÉZENDŐ, (köv-et-kéz-end ő) mn. tt. *következendő-t*. Ami bizonyos sorban és rendben, az előre bocsátottak után jön. Használják leginkább bizonyos tárgyak elszámlálásában, a szabatosabb *következő* helyett. *Olvasásra ajánlom a következendő könyveket.* Szoros és szabatos ért. ami ezután jönni fog. *A mult, jelen és következendő* század.

KÖVETKÉZENDŐKÉP, (következendő-kép) ösz. ih. l. KÖVETKEZŐKÉP.

KÖVETKEZENDŐSÉG, (köv-et-kéz-end-ő-ség) fn. tt. *következendőség-et*, harm. szr. —*e*. Általán személyek vagy események összvege, amint utánunk jönni fognak. *A következendőség fog itélni rólunk. Ki láthatja előre a következendőséget?* V. ö. KÖVETKÉZIK.

KÖVETKÉZÉS, (köv-et-kéz-és) fn. tt. *következés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Az egymással összefüggésben levő tárgyak azon viszonyos létezése, midőn egymás után jönnek, s mintegy követik, kisérik egymást. Különösen 1) észtanilag, az előrebocsátott ismeretekből, állítmányokból másoknak mintegy észszerü kifolyása. 2) Valamely dolognak, cselekvésnek sikere, eredménye, mely mintegy kiered, kifoly belőle. *Jó, rosz következés. Annak semmi következése nem lett. Majd megmutatja a következés.* V. ö. KÖVETKÉZIK.

KÖVETKÉZÉSKÉP, (következés-kép) ösz. ih. Az előre bocsátottak természetéből folyva. Élünk vele, midőn a felhozott előzményes okokból határozottan állítunk v. tagadunk valamit, pl. *sem időm, sem pénzem, sem egészségem : következéskép utazni nem mehetek.* Néha am. következés, azaz eredmény, gyanánt. *A mondottakból következéskép az folyik, hogy* stb.

KÖVETKÉZÉSKÉPEN, lásd : KÖVETKÉZÉSKÉP.

KÖVETKÉZET, (köv-et-kéz-et) fn. tt. *következet-et*, harm. szr. —*e*. Elvont ért. eredmény vagy siker, mely valamiből következik. Különösen észtanilag azon állítmány, mely az okoskodási előzményekből bizonyos elveknél fogva szükségképen foly. Erkölcsi ért. a cselekvénynek azon tulajdonsága, mely szerént bizonyos elvekre építve más rokonnemüekkel egyezésben van. Innen, ki így cselekszik, *következetes*-nek mondatik.

KÖVETKÉZETDÚS, (következet-dús) ösz. mn. L. KÖVETKÉZMÉNYDÚS.

KÖVETKÉZETÉS, (köv-et-kéz-et-és) mn. tt. *következetés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. 1) Mondjuk cselekvőről, kinek tettei bizonyos elvek szerint intézvék, s ennél fogva észtani, s erkölcsi öszhangzatban vannak. 2) Mondjuk cselekvényről, mely a többi rokonnemüekkel megegyezik. 3) Ritkább használattal annyi, mint sok eredményü, miből sok következik, következménydús. V. ö. KÖVETKÉZIK.

KÖVETKÉZETÉSSÉG, (köv-et-kéz-et-és-ség) fn. tt. *következetésség-et*, harm. szr. —*e*. Az okoskodásnak vagy cselekvésnek tulajdonsága, mely szerént öszhangzatban áll az illető előzményekkel, s azokból mintegy szükségképen foly ki. V. ö. KÖVETKÉZET.

KÖVETKEZETIES, (köv-et-kez-et-i-es) mn. tt. *következeties-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Valamely másik után következő.

KÖVETKEZETLEN, (köv-et-kez-et-len) mn. tt. *következetlen-t*, tb. —*ek*. 1) Mondjuk állításról vagy cselekvényről, mely az előzményekkel öszhangzatban nincsen, valamint oly emberről, ki ilyeténkép okoskodik vagy cselekszik. 2) Aminek eredménye, sikere nincs, miből szükségképen nem foly valami, mi után semmi sem jön. *Következetlen merény, esemény, kísérlet.*

KÖVETKEZETLENSÉG, (köv-et-kez-et-lenség) fn. tt. *következetlenség-et*, harm. sz. —*e*. A következetességnek egyenes ellentéte, vagyis az okoskodásnak, vagy cselekvésnek azon minősége, mely szerént az illető előzményekkel öszhangzatban nincsen, s azokból szükségképen nem foly ki. *A népszabadságot szóval védeni, s rabszolgákat tartani, politikai következetlenség.*

KÖVETKEZETLENÜL, (köv-et-kez-et-len ül) ih. 1) Olyféle okoskodással vagy cselekvéssel, mely az illető előzményekkel öszhangzatban nincsen. *Következetlenül állítani vagy tagadni valamit. Ki magára nézve vallási türelmet kiván, az következetlenül cselekszik, midőn más vallásuakat üldöz.* 2) Eredménytelenül, siker nélkül.

KÖVETKEZIK, (köv-et-kez-ik) k. m *következtem*, —*tél*, —*ett*, par. *következzél*. 1) Midőn a menést, haladást, kisérést, utánzást jelentő *követ* törzsöktől származik, annyi mint bizonyos előre ment, előre bocsátott tárgyak után némi öszveköttetési viszonynál fogva jön, vagy ered, s mintegy nyomában halad. *Tél után tavasz, ezután nyár, nyár után ősz következik. Nappal után éjjel, éjjel után nappal következik. Első szám után a második, továbbá a harmadik stb. következik. Borura derü, életre halál következik.* Észtanilag am. bizonyos állítmány az előzményekből foly. *Mindezekből az következik, hogy* stb. Erkölcsileg am. bizonyos cselekvénynek eredménye, jó vagy rosz sikere van. *Mi következik ezen kicsapongó életből? Vajmi sok gonosz következik az önzésből.* Ezen értelmezésekből világos, hogy ezen igének törzsöke igazán *kölet kelet*, s hogy *következik* am. köletkezik, keletkezik, pl. *Mi haszon következik ebből?* am. mi haszon keletkezik? V. ö. KÖVET, (3). 2) Midőn tájdivatosan a kérést, kívánást jelentő *követ* törzsöktől származik, am. kéredzkedik, elmenés előtt bocsánatot, engedelmet kér, pl. *elkövetkezik a háztól, a társaságtól*, azaz elmenés előtt népszokás szerént búcsúzik. V. ö. KÖVET, (1).

KÖVETKEZMÉNY, (köv-et-kez-mény) fn. tt. *következmény-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e* v. —*je*. 1) Általán, ami valamiből következik, eredményként foly. 2) Különösen észtanilag az okoskodónak azon állítása, vagy tagadása, melyet az előzményekből hoz ki. (consequentia)

KÖVETKEZMÉNYDÚS, (következmény-dús) ösz. mn Aminek sok következménye vagy eredménye van. *A tudományoknak és művészeteknek országos ápolása következménydús szokott lenni.*

KÖVETKEZŐ, (1), (köv-et-kez-ő) mn. tt. *következő-t*. 1) Midőn menésre, haladásra vonatkozik, am. az előre bocsátottak után jövő, menő, haladó. *Következő három napon nem leszek honn. Következő évben fürdőbe megyek.* Használtatik mintegy figyelmeztetésül az elszámlálandó tárgyak vagy személyek nevei előtt is. *Ezt pedig állítom következő okokból. Következő jeles férfiak arczképeit vedd meg számomra.* Néha am. eredmény gyanánt kifolyó. *Ki számithatja fel előre a háborúból következő csapásokat?* 2) Midőn a kérést jelentő *következik* törzsökből ered, am. kéredző, bocsánatot kérve távozó. V. ö. KÖVETKEZIK.

KÖVETKEZŐ, (2), (mint föntebb) fn. tt *következő-t*. Utódok, kik utánunk élni fognak.

KÖVETKEZŐKÉP v. —KÉPEN, (következőkép) ösz. ih. Úgy, amint az előzményekből észtanilag vagy erkölcsileg következik. Másképen: *következésképen* v. *képen* v. *következőleg.*

KÖVETKEZŐLEG, (köv-et-kez-ő-leg) ih. lásd: KÖVETKEZŐKÉP.

KÖVETKEZTET, (köv-et-kez-tet) mivelt. m *következtet tem*, —*tél*, —*ett*. par. *következtess*. Okoskodva az előre bocsátott állításokból új állitmányt, mint az előzménynek szükségképi eredményét, hoz ki, pl. midőn valaki ezen előzményekből, hogy *minden ember halandó*, és hogy *Péter ember* azt hozza ki, hogy *Péter halandó.*

KÖVETKEZTETÉS, (köv-et kez-tet-és) fn. tt. *következtetés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Az okoskodó észnek azon működése, melynél fogva következtet. V. ö. KÖVETKEZTET.

KÖVETKEZTETMÉNY, (köv-et-kez-tet-mény) fn. tt. *következtetmény-t*, tb. —*ek*. Amit valamely előzményekből következtetünk, pl. ‚következtet' íge alatt: *Péter halandó.*

KÖVETLEN, (köv-et-len) mn. tt. *követlen-t*, tb. —*ek*. Kövek nélkül szükölködő, hol kő nem terem, v. ami nincs kővel ellátva, ékesítve stb. *Szala köves, ellenben Somogy követlen vármegye. Követlen káposztás hordó. Követlen gyürü.*

KÖVETŐ, (1), (köv-et-ő) mn tt. *követő t.* 1) Valamit sürgetve, igénynél, jognál fogva kérő, kivánó, nyomatosabban: *követelő. Díjat követő munkás, tisztviselő. Örökségét követő árva.* 2) Valakivel társképen vagy más után menő, mást kisérő. *Nagy urakat követő udvari tisztek, szolgák. Vad nyomát követő vadász.* 3) Másnak példája után induló, cselekvő. *Idegen divatokat követő piperköczök. Jó példát követő ifjak.* V. ö. KÖVET.

KÖVETŐ, (2), (köv-et-ő) fn. tt. *követő-t*. Személy, ki másoknak bizonyos tetteit utánozza, azok példája szerént cselekszik, azoknak elveit, és cselekvési módját mintegy magáévá teszi. *A keresztények Krisztus követői. Legyetek követői Krisztusnak, mint én is az vagyok.* (Sz. Pál, Káldi szerént.) *Nem használ a tanács, ha nincs követője.* (Km).

KÖVETSÉG, (köv-et-ség) fn. tt. *követség-ét*, harm. szr. —*e*. 1) Több követekből álló személyzet, mely valamely fejedelem, vagy állodalom bizonyos ügyeiben jár, és működik. *Fényes követséget bocsátani a közelgő ellenség megkérlelésére.* 2) Követi hivatal, méltóság. *Követséggel megtisztelni valakit. Rendkivüli követségben eljárni.* 3) Régi törvényes nyelvben am. kettős büntetési, vagyis birsági követelés. Második Andrásnak 1228-ki oklevelében: *Neutra pars judicium dupli, quod vulgo Követ[h]seg dicitur, solvere teneatur.* (Jerney: Nyelvkincsek.) Ennek törzsöke a jogon alapuló kérést, sürgetést, kivánást jelentő *követ*, melyben a *ség* mint állapotot jelentő képző fejezi ki az elvont értelmü tárgyat vagyis a birságot, mely a birói követeléstől úgy származott mint ‚marasztság'a marasztás v. marasztalástól.

KÖVETSÉGI, (köv-et-ség-i) mn. tt. *követségi-t*, tb. —*ék*. Követséghez tartozó, azzal viszonyban levő. *Követségi személy, titoknok.* V. ö. KÖVETSÉG.

KÖVETTETÉS, (kő-vettetés) ösz. fn. Kő- vagy érczbányai működés, mely által a tömör kősziklákat széttördösik, szakgatják, pl. lőpor által.

KÖVEZ, (köv-ez) áth. m. *kövez-tem*, —*tél*, —*ett*, par. —*z*. 1) Üldözésből vagy rendes büntetésképen kövekkel megdobál, vagy halálra hajigál valakit; *meg* igekötővel használtatik. *A zsidók szent István vértanút megkövezték.* 2) Kövekkel kirak valamely tért. *Utczákat, utakat, udvarokat kövezni.*

KÖVEZÉS, (köv-ez-és) fn. tt. *kövezés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Cselekvés, mely által valakit üldözve, vagy birói itélet következtében kövekkel dobálnak, agyon hajigálnak. *A régi népeknél a kövezés a halálos büntetés egyik neme vala.* 2) Bizonyos térnek kövekkel való kirakása. *Utak, utczák kövezése.*

KÖVEZET, (köv-ez-et) fn. tt. *kövezet-ét*, harm. szr. —*e*. Elvont ért. azon kövek összege, melyek bizonyos téren mesterségesen elhelyezvék, hogy a járókelőknek szilárd alapul szolgáljanak. *Utczai kövezet. Sima kőlapokból, zuzott kövekből csinált kövezet. Folyosók, templomok kövezete.* V. ö. KŐZET.

KÖVEZETI, (köv-ez-et-i) mn. tt. *kövezeti t*, tb. —*ek*. Kövezetet illető, arra vonatkozó. *Kövezeti vám.*

KÖVEZETLEN, (köv-ez et-len, azaz kövezettelen) mn. tt. *kövezetlen t*, tb. —*ék* Ami kövekkel kirakva nincsen. *Kövezetlen utczák.*

KÖVEZÉTT, (köv-ez-ett) mn. tt. *kövezétt et*. Ami kövekkel ki van rakva, pl. út, úteza, tér, udvar.

KÖVEZETVÁM, (kövezet-vám) ösz. fn. Vám, azaz dijpénz, melyet az illető község vesz a járó kelő kocsiktól, szekerektől, az utczai kövezet koptatása fejében.

KÖVEZŐKALAPÁCS, (kövező kalapács) ösz. fn. Az utczakövezők kalapácsa, melylyel az elhelyezett köveket le- és öszveveregetik.

KÖVEZŐKÓTIS, (kövező-kótis) ösz. fn. Kótis, azaz nyellel ellátott, s megvasalt ütőfa, melylyel a lerakott kövezetet sulykolják, hogy annál tömöttebb és szilárdabb legyen.

KÖVI, (1), (köv-i) mn. tt. *kövi-t*, tb. —*ek*. Kő ben vagy kő közt tartózkodó; kövön termő. *Kövihal. Kövirózsa. Kövihajma.*

KÖVI, (2), falu Gömör m.; helyr. *Kövi-be*, —*ben*, —*ből*.

KÖVIHAJMA, (kövi-hajma) ösz. fn. A hajma egyik faja; másképen: *kérges hajma.* (Allium angulosum).

KÖVIHAL, (kövi hal) ösz. fn. Köves fenekü patakokban tenyésző kisded, jóizü halfaj, mely a pontyok nemehez tartozik. (Cyprinus gobio).

KÖVÍT, (köv-ít) áth. m. *kövít-ett*, htn. —*ni* v —*eni*, par. —*s*. Valamely testet kövé változtat, vagy olyanná alakít, mint a kő; másképen: *köveszt.*

KÖVÍTÉS, KÖVITÉS, (köv-ít-és) fn. tt. *kövítés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által bizonyos testek kőhöz hasonló keménységüek és alakuak lesznek.

KÖVÜL, KÖVÜL, (köv-ül) önh. m. *kövül-t*. Mondjuk szerves, vagyis állati és növényi testekről, melyek a földben hosszas időn keresztül feküvén, idegen, nevezetesen ásványos testektől általhatva megkeményednek, s kövekhez lesznek hasonlókká, s ezen átkövült test neve: *kövület*, (petrefactum). Átv. ért. mondják emberről, kinek érzékei megtompulnak, s gyöngédebb benyomások felfogására képtelenek *Megkövült a szive.*

KÖVÜLÉS, KÖVÜLÉS, (köv-ül és) fn. tt. *kövülés t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Állapot, midőn valamely növényi vagy állati testrészek kővé keményednek. V. ö. KÖVÜL

KÖVŰLET, KÖVÜLET, (köv ül-et) fn. tt. *kövület-ét*. Kővé vált szerves test. V. ö. KÖVÜL.

KÖVŰLETI, KÖVÜLETI, (köv-ül-et-i) mn. tt. *kövületi t*, tb. —*ek*. Kövületre vonatkozó, kövülethez tartozó. *Kövületi alakulások.*

KÖVÜLT, (köv-ült) mn. tt. *kövült-et*. Ami kövülés által átalakult, vagyis előbbi lágyabb állományát kőkeménynyé változtatta. *Kövült állati csontok, fák.*

KÖZ, (1), általában mint önálló gyök; melynek divatban levő többnemü jelentéseit ha tekintetbe veszszük, és öszvehasonlítjuk, azon alapfogalomban mind megegyeznek, hogy bizonyos öszveget, vagy együvé tartozó, egymással öszvefüggésben levő részeket, tárgyakat jelentenek. E szerént, mind alapfogalomra, mind hangra legrokonabb hozzá az *ösz*, melyből *öszve, öszveség, öszves* erednek. A *köz*-nek ellentéte 1) a *külön, különös, önálló, sajátságos*, tehát ami a többivel öszvefüggésben nincsen, pl. *köz birtok; külön, saját birtok;* 2) a *távol*, mennyiben ami *közel* van valamihez, az avval öszvefügg; 3) a *külsőség*, a *középre* vonatkozólag, mert *köz'p* az, melyben valamely kikerekített egésznek fővonalai öszvejönnek; *külsőség* pedig, hol ezen vonalak egymástól végképen

elszakadnak. 4) Átv. ért. ellentéte a *kitünő, jeles*, mennyiben a közönséges oly valamit jelent, mely a többi hasonló nemüekkel egy tulajdonságu, mely a többi közől épen ki nem válik, s olyan, mint az alkotó részek akármelyike, pl. *köz ember, köz katona*, ellentéte: *tiszt; köz biró*, ellentéte: *elnök; közönséges ruha*, ellentéte: *innepi, diszruha*. 5) Ellentéte a *tág, téres*, mennyiben a köz jelent oly helyet is, mely bizonyos korlátok közé van szorítva, a tág pedig olyat, mely korlátolva vagy szükitve nincs. Végre innét átv. értelemben jelenti azon korlátot is, mely bizonyos dolgokat egymástól elválaszt, egyszersmind mintegy középpont gyanánt szolgál az egymástól elszakasztottak vagy egymással ellentétben állók között. Mindezekből az tünik ki, hogy a *köz* szóban általán az *összeség, együttesség, összefüggés* alapfogalma rejlik. Rokon vele az arab: *khúz* (körüljárt). V. ö. ÖSZV; ÖZÖN. A közéletben többször előforduló egyeztetések öszve is szoktak iratni, pl. *közkatona, közjó, közkeresmény*.

KÖZ, (2), fn. tt. *köz-t*, tb. —*ök*, harm. szr. —*e*. kicsinyezője: *közöcske*. 1) Bizonyos határok, korlátok által öszveszorított hely, térség. *Utczaféle szük köz, kis köz*, (midőn rokona közelebbről a német *Gasse*, béber רְחוֹב utcza); *lábak köze. Közbevenni. Közbenjáró.* „Mend ő szenti és önöttei közikön" (mind ő szenti és önöttei [boldogultjai] közükön [között]. Régi halotti könyörgés). Különösen így neveztetnek folyók által bekerített nagyobb térségek, mint: *Bodrogköz, Csalóköz, Szamosköz, Muraköz, Rábaköz, Körösköz*. Hasonlóan: *Tóköz* a tavaktól, *Sárköz* a sártól, *Szigetköz* a szigetektől, melyek között fekésznek. Ide tartozik a régi *Etelköz* (régies irással: *Atelkuzu*), az *Italköz, Vízköz*. 2) Innen átv. ért. erkölcsi korlát, mely bizonyos embereket elválaszt egymástól. *Az urat a rabszolgától nagy köz választja el.* 3) Időre alkalmazva jelent bizonyos időszakaszt, mely esetben csak a *ban ben* raggal használtatik rendesen, s am. azon időnek lefolyta alatt, pl. *napközben, esztendőközben*. Hasonlóan ily raggal és öszvetételben divatozik oly dolgokról szólva, melyeket tenni szoktunk, s am. azoknak folytában, vagyis azon idő alatt, mig valamit cselekszünk, pl. *Irás-, olvasás-, tanulásközben háborgatni valakit. Sétálás-, lovaglás-, kocsizásközben. Evésközben tréfálni.* 4) Átv. ért. *semmi közöm hozzá*, am. ezen dolog egészen érdekemen kivül fekszik, tehát öszvefüggésben nincs velem. *Semmi közöm az ily emberrel*, azaz öszveköttetésben nem vagyok vele, reám vagy hozzám nem tartozik. „Azok semi (semmi) közöket nem mondják a fegyverszerszámhoz." 1560-ki levél. (Szalay Á. 400 levélgyüjt.) Eredete nyomozásáról l. KÖZ, (1).

KÖZ, (3), mn. tt. *köz-t*, tb. —*ek*. 1) Bizonyos többségnek minden egyes részeire kiterjedő, s azokat némi tekintetben *összpontosító*, ilyenek: a) *köz birtok, köz legelő, köz haszon, köz jó, köz kenyér, köz keresmény, köz kocsi, köz ló, köz ház*, melyekhez t. i. több illetők jogot, vagy igényt tartanak, s e tekintetben mintegy erkölcsi egészszé olvadnak öszve; b) *köz akarat*, melyben mindnyájan, vagy a többség egyesül, *köz gyónás*, mely minden bünök megvallására kiterjed. Ellentéte: *külön, különös, önálló, sajat*. 2) Nyilvános, mi az egyes részeket nem zárja el, nem rekeszti ki, hanem öszvefoglal mindent, s általánosan hat, pl. *Köz beszéd*, mely a sokaság nyelvén forog; *köz hír*, melyet általán beszélnek; *köz hely*, melyből senki kizárva nincs, *köz tér, köz kert, köz út*, hol mindenki járhat; *köz kézen forog; köz hivatal*, mely az egész községnek szolgál, *köz törvény, köz ügy* stb. Ellentéte: *magán, magános, egyes*. 3) A nagy sokasághoz tartozó, a többi közől semmi kitünő tulajdonságnál fogva ki nem váló. Innen átv. ért. a maga nemében *alávaló*, vagy *alsó rendbeli*. Ellentéte: *kitünő, jeles, innepi*. Ilyenek: *köz katona*, ellentéte: *tiszt; köz ember*, ellent. *úr, rangbeli személy; köz nép*, ell. *úri nép; köz rend, köz vér*, ell. *nemes rend, vér; köz nap*, ell. *innep, vasárnap*. 4) Többek közé szoruló, s azokat mintegy központul *öszvesitő*. Ellentéte: *szélső, külső*. Ilyenek: *köz fal, köz határ, köz korlát*. 5) Részes valamely cselekvényben, merényben stb. *Péter is köz volt hozzá* = részes volt benne. V. ö. KÖZ, (1).

KÖZAKARAT, (köz-akarat) ösz. fn. Megegyezés, melynél fogva bizonyos testület öszves személyzete vagy többsége valamely tárgyra nézve ugyanazt akarja. *Közakarattal elhatározni valamit. Közakarattal választott főnök, tisztviselő*.

KÖZBE, (köz-be) igekötő. 1) Valamely térnek közepébe vagy azon térbe, mely bizonyos határokkal bir. *Két oldalról közbevenni az ellenséget. Közbevetni magát valamely ügyben*, azaz a két felet elválasztó térbe állani. 2) Valaminek folytát megszakasztja, s annak multja és jövője közé mintegy betolakodik. *Közbeszólni mások beszédébe. Ha betegségem közbe nem jön, már elvégeztem volna munkámat.* Különösen személyre vitetve, am. megjelenése által két vagy több személyek közt folyó müködést, cselekvést, tanácskozást stb. megakasztja.

KÖZBÉCSÜ, (köz-bécsü) ösz. fn. A becsünek azon neme, mely szerént valamely jószágnak becsét biróilag kiküldött hites személyek meghatározzák. *E ház közbecsü szerént százezer forintot ér.*

KÖZBEESŐ, l. KÖZBENESŐ.

KÖZBEIGTAT, (közbe-igtat) ösz. áth. lásd: KÖZBESZÚR.

KÖZBEJÁRÁS, KÖZBEJÁRÓ, l. KÖZBENJÁRÁS, KÖZBENJÁRÓ.

KÖZBEJÖN, (közbe jön) ösz. önh. L. KÖZBE alatt.

KÖZBEJÖTT, (közbe-jött) ösz. mn. Valamely dolog folyama alatt mellékesen, nem oda tartozólag történt. *Közbejött véletlen akadály miatt elhalasztani, félbeszakasztani valamit. Közbejött esemény.*

KÖZBEJÖVET, (közbe-jövet) ösz. fn. Általán esemény, mely valaminek folytában, mint külső, s nem [illegible] tartozó dolog, eléadja magát, s azt mint-

egy ketté választja. *A háború közbejövete miatt az építéstől megszünni.*

KÖZBEJÖVETEL, (közbe-jövetel) l. KÖZBEJÖVET.

KÖZBELI, (köz-beli) ösz. mn. Közben levő. *Közbeli országlás.* (Interregnum). *Közbeli mondat.*

KÖZBELSŐ, (köz-belső) ösz. mn. Székely tájszólás szerint am. középső, vagyis a körnek legbelebbi pontján levő. Szokottabban : *közbülső.*

KÖZBEN, (köz-ben) névhatározó, mert szabatosan nevek után áll, s am. az alatt, mig valami tart, pl. *beszéd közben*, a beszéd folytában ; *idő közben*, míg az idő foly ; *út közben*, míg az út tart ; *evés közben*, azon idő alatt, midőn valaki eszik. Egyébiránt használják igék előtt is, de ekkor am. *közepett, között*, pl. *közben foly, közben fut, közben fekszik.* Midőn kettőztetve mondják, am. néha-néha, olykor-olykor, pl. *Közben-közben megnyugszik.*

KÖZBENJÁR, (közben-jár) ösz. önh. 1) Tulajd. ért. közepett jár. 2) Átv. és szokott ért. két ellenkező felek közé lépvén, azokat kibékiteni, illetőleg kiegyezésre birni törekszik. Szélesb. ért. eszközlés végett működik valamely ügyben.

KÖZBENJÁRÁS, (közben-járás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valaki a végett működik, hogy bizonyos dolgot eszközöljön. *Pártfogók közbenjárása által kegyelmet, hivatalt nyerni.*

KÖZBENJÁRÓ, (közben-járó) ösz. fn. Személy, ki mint jóakaró, békítő, engesztelő, kérő stb. működik két fél között, vagy hogy az illetőnek javára valamit egy másiktól eszközöljön.

KÖZBENKÖZBEN, kettőztetett ih. s am. néhaněha, valamit olykorolykor félbeszakasztva. *Gyalogoláskor közbenközben megnyugonni. Közbenközben beleszólani a tanácskozásba.*

KÖZBESZÉD, (köz-beszéd) ösz. fn. 1) Beszéd, mely bizonyos sokaságu nép száján valamely dolog felől forog. *A városunkba érkezett művész közbeszéd tárgya. Közbeszéd szerént nagy botrány történt a szinházban.* 2) Oly mondatokból álló beszéd vagy egyes mondat, mely ugyanazon alakban, és gyakran előfordúl a nép szájában, szokottabban : *közmondás, közmondat, közpéldabeszéd.* 3) Oly szóbeli s népszerü előadás, mely a középszerüségen fölül nem emelkedik ; ellentéte *ékes, czikornyás, felsőbb irói beszéd.*

KÖZBESZÓLÁS, (közbe-szólás) ösz. fn. Valamely beszédnek, mielőtt bevégeztetnék, egy másik által fébenszakitása.

KÖZBESZURAT, ösz. fn. A nyelvtanban azon ön- vagy mássalhangzó, mely ragozás- vagy képzéskor könnyebb vagy hangzatosabb kiejtés végett a törzsök és rag vagy képző közé tétetik. Ezek mássalhangzóknál, főkép a *j* és *v*, pl. *lejebb, kijebb*, leebb kiebb, helyett, *bővebb, bővít*, bőebb, bőít, helyett, önhangzóknál *a, e, o, ö*, pl. *hadakozik* hadkozik helyett *barátotok*, baráttok helyett és több számtalanok.

KÖZBETÉT, (közbe-tét) ösz. fn. L. KÖZBESZURAT.

KÖZBETÉTEL, (közbe-tétel) ösz. fn. L. KÖZBESZURAT.

KÖZBEVÉSZ, (közbe-vész) ösz. áth. Két vagy több oldalról bekerít, s mintegy középponttá tesz valakit v. valamit. *Midőn a farkas közeledik a ménes felé, az erősebb lovak közbe veszik a gyöngébbeket. Az elfogott rablót közbevették a rendőrök.*

„Kérlek, te is indulj utánok népeddel :
Közbevegyük őket a mü seregünkkel."
Temesvári István 1569-ben (Thaly K. gyüjt.).

KÖZBEVET, (közbe-vet) ösz. áth. 1) Valamit úgy helyez, hogy köz gyanánt szolgáljon valamely összefüggő egésznek részei között, pl. midőn az alapmondatot kétfelé osztja, s egy más mondatot tesz közébe. 2) Visszaható névmással, *magát közbevetni* am. valami ügybe avatkozni, békítés, egyeztetés, engesztelés stb. végett.

„Nem használt, Izabella magát hogy közbevetette."
Horvát E.

KÖZBEVETÉS, (közbe-vetés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit közbevetünk, vagy magunkat vetjük közbe. V. ö. KÖZBEVET.

KÖZBEVETETT, (közbe-vetett) ösz. mn. Ami bizonyos többség, mennyiség határai, végszélei közé helyeztetett, tétetett. *Szökő évben február hava egy közbevetett nappal szaporittatik.*

KÖZBEVÉTT, (közbe-vett) ösz. mn. Akit vagy amit közbe vettek, két vagy több oldalról bekerítettek, körülfogtak.

KÖZBIRÓ, (köz-biró) ösz. fn. 1) Személy, ki a peres felek ügyében közbeveti magát, s az egymással ellenkedőket mintegy választó fal gyanánt eltávolítja. Itt alapfogalom az elválasztást jelentő *köz.* 2) Valamely törvényszék ülnöke, birótagja.

KÖZBIRODALOM, (köz-birodalom), l. KÖZTÁRSASÁG.

KÖZBIRTOK,(1),(köz-birtok) ösz. fn. Oly birtok, melyet többen hasonló joggal birnak, mely nem kizárólag egyé, hanem több személyekből álló testületé, vagy osztatlan családtagoké.

KÖZBIRTOK, (2), (köz-birtok) ösz. fn. Birtok, mely többekkel közös, melynek többek a részesei.

KÖZBIRTOKOS, (köz-birtokos) ösz. fn. Ki bizonyos jószágot többekkel osztatlanul bir. Szorosb ért. így neveztetnek azon egy határban lakó nemesek, kik az úgynevezett királyi javadalmakat, legelőket, erdőket, közösen birják, kik között ezeket tekintve tagosztály nem történt.

KÖZBIRTOKOSSÁG, (köz-birtokosság) ösz. fn. Közbirtokosok testülete. V. ö. KÖZBIRTOKOS.

KÖZBIZTONSÁG, (köz biztonság) ösz. fn. Valamely államban, megyében, városban stb. lakók azon állapota, midőn életük és vagyonuk semmi háborgók, vagy rendetlenkedők, vagy gonosztevők által veszélyezve nincsen. V. ö. BIZTONSÁG.

KÖZBIZTONSÁGI, (köz-biztonsági) ösz. mn. Közbiztonságot illető, arra vonatkozó. *Közbiztonsági intézkedések, hivatalok.*

KÖZBOCSÁNAT, (köz-bocsánat) ösz. fn. Polgárzati ért. kegyelem, melyet az illető fejedelem vagy állodalom, a felségsértésben, vagy haza elleni fölkelésben elmaraszta lt polgároknak általán ad.

KÖZBÜL, (köz-be-ül), l. KÖZBEN.

KÖZCSEND, (köz-csend) ösz. fn. Egy egész társaságnak, pl. ország, megye, városnak stb., háborítatlan állapota.

KÖZDIVATÚ v. —DIVATU, (köz-divatú) ösz. mn. Általános szokásban levő. *Közdivatú viselet. Közdivatú szólásmód.*

KÖZÉ, (köz-é) névhatározó. Ragozva : *közém, közéd, közé* v. *közéje, közénk, közétek, közéjök.* A név, melylyel közvetlen viszonyban áll, változatlanul marad, pl. *Tüz és víz közé szorult. Rablók közé jutni.* Megfelel e kérdésre : *hova?* Eredetileg rövid *e*-vel : *köz-e*, melyben az *e* mutató jelentéssel bír, mint a *hov-a, tov-a, id-e, od-a* szókban, s annál fogva a *közé* már a harmadik személy ragját is magában foglalja : *köze-e*, és *j* közbetétellel : *köz e-j-e*, ami az elsőbb *e* megnyujtásával, mint föntebb érintve van, divatos is.

„Mennyet hasgat a tábor zenéje,
Nép- s harangszó zúg, zajong közéje.“
Választó gyülés. (Erdélyi Jánostól).

Így képződött a *bel*-ből származott *bel-e, bel-e-em, bel-e-ed, bel-e-e, belém, beléd, belé.* Ezek is : *alá, fölé, felé, mögé,* határozatlan, vagyis személyragozatlan állapotban eredetileg : *al-a, föl-e, fel e, mög-e;* innen a tájszokásilag még élő : *alaja, föleje, feleje, mögeje.* Nagyobb nyomatékkal : két *z*-vel *közzé;* s hogy itt csak nyomatékosság rejlik, mutatja a *közébe* vagy *közibe* alak, mely *közé*-nek újabb származéka; mint *fölé*-nek : *fölébe, hegyé*-nek : *hegyébe*, és *elé*-nek : *elébe.*

KÖZEG, (köz-eg) fn. tt. *közeg-ét.* 1) Közvetitő v. vezető eszköz a természetben, pl. a lég mint hangvezető. (Medium). 2) Közhatóság (Organum).

KÖZEGYEN, (köz-egyen) ösz. fn. Ez helyesebben megforditva *egyenköz;* mely oly térséget jelent, melyet két párhuzamos vonal képez; párhuzamnak pedig neveztetik oly két vonal, melyeknek minden pontjai egyenlő távolságra állanak egymástól.

KÖZEGYENÉS, (köz-egyenés) ösz. mn. Némelyek ‚párhuzamos‘ értelemben használják. V. ö KÖZEGYEN.

KÖZEL, (1), (köz-el) névh. Úgy nevezett közelítő ragu neveket vonz, valamint magát a személyragos közelítő ragot is, pl. *Közel hozzám, hozzád, hozzá. Közel a hegyhez, erdőhöz, folyóhoz,* vagy után téve : *a hegyhez, erdőhöz, folyóhoz közel.* Ellentéte : *távol, messze.* Alapfogalom benne azon tér- vagy időbeli összefüggés, összeköttetés, mely több egymással érintkező dolgok között létezik. Ezen szó mint határzó eredetileg *köz e*, melyben az *e* mutató képző, mint az *id-e, messz-e, od-a, tov-a, vissz-a* szókban az *e, a.* Ilyen az időtávolságot jelentő *taval*, mely eredetileg *tava*, azaz *tova* t. i. időben.

KÖZEL, (2), (köz-el) mn. tt. *közel-t*, tb. —*ek.* Egyenes ellentéte : *távol*, a *táv* gyöktől. Fokozva : *közelebb*, tájdivatosan : *közelébb.* Azon tulajdonsága valaminek, melynél fogva egy másikkal tér- vagy időbeli összeköttetésben van. *Közel hegy,* mely bizonyos helylyel érintkezik; *közel nap,* mely a mai után következik; *közel halál,* mely nem sokára elérkezik. Szélesb ért. ami közvetlen nem érintkezik ugyan egy másikkal, de nines is távol tőle.

KÖZEL, (3), fn. tt. *közel-t*, tb. —*ék.* 1) Tér vagy idő, mely egy másik határozott dologgal érintkezésben van, vagy nem esik távol tőle. *Közelről nézni a csatát. Közelre kirándulni. A város közelében lakni.*

„Azt keresem, hív magyar nő,
Véres ütközetben
Hogy lehessek élve-halva
Mindig közeledben.“
Rozgonyiné. (Arany Jánostól).

2) Régi magyar nyelven, am. rokon, atyafi, ki t. i. vér szerént összeköttetésben van velünk. „Hogy feltámaszjad te közelednek nevét.“ Ut suscites nomen propinqui tui) Bécsi cod. Ruth. 4. fej. „Aznak közele, kinek Péter elvágta fülét.“ Régi magyar Passio (Toldy F. kiadása 52. lap.). Valamint ellenben *rokon* gyakran eléjön ‚közel‘ értelemben.

KÖZELEBB, (köz-el ebb) mind a melléknévtől, mind a határozótól, második foku ragozás, pl. *Vácz közelebb van Pesthez, mint Debreczen. Lépj közelebb. Közelebb Debreczenbe útazom a gőzkocsin.* Fölveszi a felható és leható ragokat is, de ekkor inkább csak név gyanánt tekintendő, s alattomban valamely idő vagy tér értetik, pl. *Hozd közelebbre azt a könyvet* (helyre). *Közelebbre határozni az innepélyt* (időre). *Közelebbről nézni a csatát. Közelebbről más hír érkezett.* A régieknél igen gyakran csak *közelb.*

KÖZELEBBI, (köz-el-ebb-i) mn. tt. *közelebbi-t*, tb. —*ek.* Közelebb térben vagy téren, vagy közelebb időben létező. *Ostrom alatt a közelebbi helységek sokat szenvedtek. Közelebbi időkben több nagy események tanúi valánk. A közelebbi változások nagyszerüek.*

KÖZELEBBRE, KÖZELEBBRŐL, l. KÖZELEBB alatt.

KÖZELÉDÉS, (köz-el-éd-és) fn. tt. *közelédés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e.* A térben vagy időben haladékony dolognak azon állapota, midőn bizonyos hely- vagy időpont felé tart, hogy azzal, mintegy egyesüljön. Erkölcsi ért. állapot, midőn az idegenkedő vagy akármely okból ellenkezésben álló személyek a távolító akadályokat elháritják, s egymással bizonyos viszonyba lépnek.

KÖZELÉDÉSI, (köz-el-éd-és-i) mn. tt. *közeledési-t*, tb. —*ek*. Közeledésre vonatkozó, azzal bizonyos viszonyban létező. *Közeledési pont.* V. ö. KÖZELEDÉS.

KÖZELÉDIK, (köz-el-éd-ik) k. m. *közeledtem*, —*tél*, —*ett*. Mondjuk térben vagy időben haladó, mozgó dologról, midőn bizonyos tér- vagy időpont felé tartva, mintegy öszvesülni akar vele. Ellentéte : *távolodik*. Úgy nevezett közelitő ragu neveket vonz. *Az ellenség már közeledik a városhoz. A tűzveszély közeledik házunkhoz. Közeledik az idő, a tél, a tavasz. Közeledik a fizetés napja.* Átv. ért. az idegenkedő, vagy akármi ellenséges indulattal levő, az ellenrész iránt némi vonzalommal kezd viseltetni, s hozzája, feléje járul. *A meghasonlott felek ismét közeledtek egymáshoz.*

KÖZELÉG, (köz-el-ég) gyakor. önh. m. *közelég-tem*, —*tél* v. *közelg-tem*, *közelg-tél*, —*ett*, htn. —*ni* v. *közelgni* v. *közelgeni*. Lassanlassan vagy folytonosan halad egy távolban levő tér vagy idő, illetőleg térben vagy időben létező dolog felé. Különbözik a *közeledik* igétől, hogy ez általánosabb, a *közeleg* pedig, mintegy részecskékre osztott előre menést jelent.

KÖZÉLET, (köz-élet) ösz. fn. Az életnek azon neme, mely rendesen foly, mely különössége által ki nem tünik, mely az illető testület minden tagjainál körülbelül egyforma. Ellentéte az oly élet neme, melyet csak némelyek viselnek, v. mely bizonyos alkalommal tünik elé, milyen a főrangu uraké, vagy rendkivüli innepélyeken, különösen események idején előforduló.

KÖZELG, l. KÖZELÉG.

KÖZELGÉS, (köz-el-ég-és) fn. tt. *közelgés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Bizonyos dolognak valamely határozott tér, vagy idő felé haladása, mely által a köztök levő hézag minduntalan kisebb leszen. 2) Átv. ért. magának az időnek fokonkénti előnyomulása valamely kitűzött időpont felé. V. ö. KÖZELÉG.

KÖZELGET, (köz-el-ég-et) önh. m. *közelget-tem*, —*tél*, —*ett*, par. *közelgess*. Am. közeledik. Minthogy ezen ige nem átható, hanem önható értelemmel bír, ennélfogva eredetileg *közelg-ed*; *igy* lett a még tájdivatosan használt *viszked reszked* igékből *viszket*, *reszket*. A szóképzési szabatos nyelvhasonlat szerint *közelget* annyit tenne, mint : *közelgővé tesz*, mint : *háborgat*, *szomorgat*, *göngyölget* am. *háborgóvá*, *szomorgóvá*, *göngyölgővé tesz*.

KÖZELGETÉS, (köz-el-ég-et-és) fn. tt. *közelgetés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, illetőleg haladó mozgás, midőn bizonyos tér vagy időponthoz közelg valami v. valaki. V. ö. KÖZELGET.

KÖZELGETŐ, (köz-el-ég-et-ő) mn. tt. *közelgető-t*. Aki vagy ami közelget. *A közelgető ellenségnek elébe menni.* V. ö. KÖZELGET.

KÖZELÍT, KÖZELIT, (köz-el-ít) önh. m. *közelít-ett*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*eni*. A nyelvhasonlat szerént ez volna eredeti értelme : Valamit közelre hoz, mozdít, vagyis közellé tesz. Ellentéte : *távolít*, am. távollá tesz, távolra mozdít; hanem a nyelvszokás szerént rendesen önhatólag használtatik *közelg* v. *közeledik* helyett, pl. *már közelít a kaszálás, aratás, szüret ideje.* Azonban *meg* igekötővel kizárólag átható, pl. *Megközelíteni találgatáskor bizonyos mennyiségnek számát, nagyságát.*

KÖZELÍTÉS, KÖZELITÉS, (köz-el-ít-és) fn. tt. *közelítés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által valamihez közel jutunk, vagy valamit közellé teszünk. V. ö. KÖZELÍT.

KÖZELÍTHETŐ, (köz-el-ít-het-ő) mn. tt. *közelíthető-t*. 1) Mondjuk térről, időről, vagy térre, időre vonatkozó dologról, melyhez hozzá lehet férni, s vele érintkezni. *Ezen vár a sok vizek miatt nem közelíthető.* 2) Mondjuk emberről, kihez népszerüsége, nyájassága, s más vonzó tulajd onságai miatt könnyü hozzá jutni, vagy ki általán megeng edi, hogy akárki hozzá járulhasson. V. ö. KÖZELÍT.

KÖZELÍTŐLEG, (köz-el-ít-ő-leg) ih. Használtatik leginkább a mennyiségekre, számokra vonatkozólag, midőn a zokat szabatosan meghatározni nem tudjuk, hanem csak körülbelül, hozzávetve. *Az évi költségeket közelitőleg kivetni.*

KÖZELLÁTÁS, (közel-látás) ösz. fn. Széles ért. a látásnak azon neme, mely a közel fekvő tárgyakat megkülönbözteti. Szorosb ért. a szemnek azon hibás állapota, melynél fogva csak a közel tárgyakat veszi ki; szokottabban : *rövidlátás.*

KÖZELLÁTÓ, (közel-látó) ösz. mn. és fn. Rövidlátó, ki csak a közellevő tárgy akat látja.

KÖZELLÉT, (közel-lét) ösz. fn. Valamely személynek vagy dolognak azon tér- vagy időbeli viszonya, melynél fogva bizonyos tér- vagy időponthoz közel áll. Ellentéte : *távollét.*

KÖZELLEVŐ, (közel-levő) ösz. mn. Ami bizonyos tér- vagy időponthoz közel áll; ellentéte : *messze-* vagy *távollevő.*

KÖZELRŐL, (köz-el-ről) ih. Oly helyről, pontról, mely valakihez vagy valamihez közel van. *Közelről nézni, szemlélgetni valamit.*

KÖZELSÉG, (köz-el-ség) fn. tt. *közelség-et*, harm. szr. —*e*. Azon tér- vagy időbeli viszony, melynél fogva két különböző tárgyak nem messze esnek egymástól, s mintegy öszveköttetésben vannak. Ellentéte : *távolság, messzeség.*

KÖZELSŐ, (köz-el-ső, vagyis közel-eső) mn. tt. *közelső-t*. Közel levő, fekvő. Képzése olyan, mint : *tulsó, alsó, felső, hátulsó, innenső* stb.

KÖZELVALÓ, (közel-való) ösz. mn. l. KÖZELLEVŐ, KÖZELSŐ.

KÖZEMBÉR, (köz-embér) ösz. fn. 1) Széles ért. ember, ki a polgárzatban, vagy bizonyos testületben semmi kitünő állapotot nem visel, hanem a többséghez hasonló, ki nem ur, nem hivatalnok, nem nemes

vérből származott stb. 2) Szorosb ért a katonaságban oly ember, ki legalsóbb osztályban áll, másképp: *közlegény, közkatona, közvitéz*, ellentéte: *tiszt.* 3) Átv. ért. ki semmi jelesb tettel nem tünteti ki magát a társadalomban, bármily rangu vagy állapotu legyen különben.

„A köz embernek neve vész magával;
Kincs, kevély márvány paloták homályba
Dőlnek, elmúlnak, s heverő uroknak
Híre enyészik.“

Berzsenyi.

KÖZÉP, (1), (köz-ép) mn. tt. *közep-et.* Azon ponton vagy vonalon létező, mely valamely testnek vagy térnek szélpontjaitól, vagy vonalaitól egyarányos távolságra esik. Ellentétei a különféle viszonyú irányokhoz képest: *külső, belső*, pl. Külső-, Közép-, Belső-Szolnok; *jobb, bal*, pl. jobb, közép, bal része valaminek; *alsó, felső*, pl. a három emeletes házban van alsó, közép és felső emelet. Átv. ért. ami a szélsőségektől egyarányos távolságra esik, bizonyos tulajdonságra nézve. *Közép termés*, mely sem igen jó, sem igen rosz; *közép sors, állapot*, sem fölötte szegény, sem fölötte gazdag; *közép rendbeli ember*, se a főurak közől, se a köznépből nem való. *Közép kor*, sem vén, sem ifjú. *Közép termet*, sem igen alacson, sem igen magas.

KÖZÉP, (2), (köz-ép) fn. tt. *közepet*, személyragozva: *közepem, közeped, közepe* stb. Szorosb ért. azon pont, vagy vonal, mely valamely testnek, vagy térnek szélső pontjaitól vagy vonalaitól egyenlő távolságra esik; megfordítva, és a magyar szónak természetes értelme szerént azon pont vagy vonal, melyben valamely testnek vagy térnek sugárvonalai *összevegyűlnek. Kör, golyó közepe. Asztal, szoba, udvar, utcza, piacz, város közepe. Valaminek küllő* (kürlő, körlő) v. *kellő* (kerlő) *közepe. Középre lépni, állani. Az út közepén járni.* Időre vonatkozólag, azon időpont, mely bizonyos időmennyiség kezdetétől és végétől egyforma távolságra esik, pl. a *nappalnak közepe a dél*, mert a reggeltől, és esttől egyarányos messzeségben van; *az éjnek közepe az éjfél*, a napnyugot és napkelethez képest. A különféle mértékviszonyban vett testnek vagy térnek azon pontja vagy vonala, mely a hosszuság, szélesség, magasság, (mélység), kerekség végső pontjaitól vagy vonalaitól egyenlő távolságban áll, pl. *a száz ölnyi hosszu árok közepét azon pont teszi, mely annak két végétől 50—50 ölnyire áll. Az utcza szélein gyalogok, közepén szekerek járnak. A tyúktojás két vége csucsorú, a közepe dudorú.* Szélesb ért. ami bizonyos határokon belül fekszik. *Kert, udvar, szoba közepe.*

„Forgó szél megy út közepén,
Csoportokat dobál felém.“

Vörösmarty.

KÖZÉPADÁCS, puszta Pest m; helyr. —*Adácsra, —on, —ról.*

KÖZÉP-AJTA, erdélyi falu Miklósvár székében; helyr. —*Ajtá-ra, —n, —ról.*

KÖZÉP-ALAP, puszta Győr m.; helyr. —*Alapra, —on, —ról.*

KÖZÉPÁLLAPOT, (közép állapot) ösz. fn. A polgári rendben azon állapot, mely rangra, illetőleg vagyonra nézve, az előkelő és alacson, gazdag és szegény sorsuak között áll.

KÖZÉP-ALMÁS, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. —*Almás ra, —on, —ról.*

KÖZÉP-APÁTHI, puszta Tolna m.; helyr. —*Apáthi-ba, —ban, —ból.*

KÖZÉP-APSA, falu Máramaros m.; helyr. —*Apsá ra, —n, —ról.*

KÖZÉPÁR, (közép-ár) ösz. fn. 1) A legmagasabbra szabott árnál kisebb, a legolcsóbbnál drágább. 2) L. KÖZÉPSZÁM.

KÖZÉPARÁNT, (közép-arányt) ösz. ih. A Debreczeni legendáskönyvben am. közepett: „Mely szent pispököknek testök kétfele válván, középarányt adának helyt őneki.“ „S nagy egyházat csenáltatván, középarányt pispöki széket csenáltata neki.“

KÖZÉPÁRBOCZ, (közép árbocz) ösz. fn. A nagyobb tengeri hajókon a főárbocz.

KÖZÉP-BARACS, puszta Fehér m.; helyr. *Baracs-ra, —on, —ról.*

KÖZÉP-BISZTRICZE, falu Szala m.; helyr. —*Bisztriczé-re, —n, —ről.*

KÖZÉP-BÜK, falu Sopron m.; helyr. —*Bükre, —ön, —ről.*

KÖZÉPCSONKITÁS, (közép-csonkitás) ösz. fn. Csonkitás, mely valamely testnek közepén történik, pl. midőn a kést vagy kardot közepén eltörik.

KÖZÉP-CSÖPÖNY, falu Pozsony m.; helyr. —*Csöpöny-be, —ben, —ből.*

KÖZÉPDARAB, (közép darab) ösz. fn. Darab, melyet valamely testnek közepéből vágnak, metszenek ki.

KÖZÉPEN, (köz-ép-en) ih. Azon ponton vagy vonalon, mely valaminek közepét teszi. *Középen fogni a zsákot. Középen fürészelni a fát.*

KÖZÉPERDŐ, (közép-erdő) ösz. fn. 1) Az erdőnek azon része, mely a szélektől véve befelé esik. 2) Puszta neve Pozsony m.; helyr. —*erdő-re, —n, —ről.*

KÖZÉPES, falu Bihar m.; helyr. *Középes re, —en, —ről.*

KÖZEPETT, (köz-ep-ett) névutó. Személyragozva: *közepet-tem, —ed, —e, —ünk, —etek, —ök.* Általán am. azon ponton vagy vonalon, mely valaminek közepét teszi. *Fák közepett* v. *fáknak közepette.* Roszul volna: fák közepette, valamint roszul volna: fák alatta vagy fölötte. A régiek szabatosan használták, pl. *a templom közepött* (Nádor-codex); *az ebéllő* (ebédlő) *ház közepett* (Müncheni codex); *a doctoroknak közepettek* (ugyanott); *a város közepett* (Szentpéteriek végezése).

„Te nagy haragodnak közepette is,
Uram emlékezzél irgalmadrul is.“
A XVII. századból (Thaly K. gyüjt.).

Így az újabb jeles iróknál is :

„Testhalmok közepett küzd, noha élte szakad.“
Kisfaludy K.

Ellenben : *ő közepette*, mint ő fölötte, alatta, melette. A régieknél is : „És kik ő közepette eltávozjanak.“ Münchení codex.

KÖZÉPFA, (közép-fa) ösz. fn. 1) Fa, mely középerdőben termett. 2) Általán elválasztásul szolgáló gerenda, dorong, rúd. *Középfa az ólba kötött lovak között.*

KÖZÉPFAJ, (közép-faj) ösz. fn. Oly faj, mely két más fajnak némi tulajdonságaival bir, azonfölül olyakkal, melyek által mindkettőtől különbözik, pl. *Az öszvér középfaj, a ló és szamár között.* A középfajok az állatok és növények között a rokonnemü, de mégis különböző fajok vegyülése által származnak. V. ö. FAJ.

KÖZÉPFAJTA, (közép-fajta) ösz. fn. A két különböző fajták között egy harmadik, mely mindegyikből bir valamit. V. ö. FAJTA.

KÖZÉPFAL, (közép-fal) ösz. fn. 1) Elválasztó fal. 2) Az épületekben különösen azon fal, mely a szobákat, teremeket stb. elválasztja, különböztetésül a *főfaltól*, mely az épület széleit teszi.

KÖZÉPFALVA, erdélyi falu Belső-Szolnok m.; helyr. —*falvá-ra*, —*n*, —*ról.*

KÖZÉPFOG, (közép-fog) ösz. fn. A fogsorban azon fog, mely ott középhelyet foglal; különösen a lovaknál a két első, és zápfogak között levő fogak.

KÖZÉPFOK, (közép-fok) ösz. fn. 1) Általán, valamely fokozat alsó kezdetétől és felső végétől egyarányos távolságban álló fok. 2) Nyelvtani ért. a hasonlított melléknév második foka, mely az első fok értelmét nagyobbítja, pl. az *erős*, *gyönge* melléknevek középfoka : *erősebb*, *gyöngébb*. Képzését illetőleg, lásd : —ABB.

KÖZÉPFOKU, (közép-foku) ösz. mn. Középfokon levő. *Középfoku melléknév.* V. ö. KÖZÉPFOK 2).

KÖZÉPFÖLD, (közép-föld) ösz. fn. 1) Föld, melyet más földek vesznek körül, tehát, mely egy oldalról sem határos tengerrel, vagy nagyobb tavakkal, pl. *Magyarország középföld.* 2) Sem különösen jó, sem különösen rosz tulajdonságu földnem, t. i. termékenységre vonatkozólag.

KÖZÉPFÖLDI, (közép-földi) ösz. mn. 1) Középföldön levő, lakó, termő stb. *Középföldi tartományok, népek, termények.* 2) *Középföldi tenger*, az atlanti nagy tengernek azon része, mely Európa, Ázsia és Áfrika partjai közé szorúl, helyesebben és szokottabban : *földközi tenger.*

KÖZÉPFUTÓ, (közép-futó) ösz. mn. A természettudományban azon erőről mondatik, melynél fogva a testek a középponttól eltávolodni törekesznek. *A földnek középfutó ereje* (vis centrifuga).

KÖZÉP-FÜLD, erdélyi falu Kolos m.; helyr. —*Füld-re*, —*ön*, —*ről.*

KÖZÉPGERENDA, (közép-gerenda) ösz. fn. Általán gerenda, mely valamely épület közepén keresztül vagy hosszában áll, milyen például a mestergerenda, mely a szoba közepén a keresztgerendák alatt végig nyúlik.

KÖZÉPHAD, (közép had) ösz. fn. A hadseregnek közepső része.

KÖZÉPHANG, (közép-hang) ösz. fn. 1) Zenészeti ért. a magasabb és mélyebb hangok között mintegy középen álló hang. 2) Szintén a zenészetben a hangfokozaton egyes hang, mely más két hangok között áll. 3) A nyelvtudományban valamely egyes szónak közepén, vagyis elő- és utórésze között álló akár egy, akár több hang, pl. ebben : *ir-o-gat*, az *o* középhang, ebben : *term ész-et* az *ész* középhangok.

KÖZÉPHÁRTYA, (közép-hártya) ösz. fn. A boncztanban azon hártya, mely a mellüreget és a tüdőt, hosszában véve két egyenlő részre választja. (Mediastinum).

KÖZÉPHEGYSÉG, (közép-hegység) ösz. fn. Több hegyek között közép helyet foglaló hegység, vagy valamely hegységnek közepe. Bányászi nyelven azon hegység, mely az előhegyek és legmagasabb ormu hegységek között fekszik.

KÖZÉPHELY, (közép-hely) ösz. fn. 1) Több, viszonyban levő helyek között az, mely közepett van. *Az asztalnál középhelyen ülni.* 2) Középszerü hely vagy állapot.

KÖZÉP HIDVÉG, puszta Tolna m.; helyr. —*Hidvég-re*, —*én*, —*ről.*

KÖZÉP-HOMORÓD, falu Szatmár m.; helyr. —*Homoród-ra*, —*on*, —*ról.*

KÖZÉP-HUTA, puszta Heves m.; helyr. —*Hutára*, —*n*, —*ról.*

KÖZÉPIGE, (közép-ige) ösz. fn. Általán oly ige, mely a cselekvők és szenvedők között mintegy közép természetü, vagyis, melyben mind a cselekvésnek, mind a szenvedésnek vagy kényszerülésnek fogalma némileg megvan, és állapotot jelent. Ilyenek a szoros értelemben úgynevezett *ik*-es igék, mint : *gondolkodik*, *törik*, *ütközik*, *romlik*, *növekedik* stb. Ezektől meg kell különböztetni a *kül-* és *belszenvedőket*, melyek szintén *ik*-esek, de amazok még *at*, *et* v. *tat*, *tet*, emezek pedig *ód*, *ed* v. *ódz*, *edz* képzőket vesznek a törzsökhöz.

KÖZÉP-ISZKÁZ, falu Veszprém m.; helyr. *Iszkáz-ra*, —*on*, —*ról.*

KÖZEPÍT, KÖZEPIT, (köz-ep-ít) áth. m. *közepít-ett*, htn. —*ni* v. —*eni*, par. —*s*. Több, egymástól távollévő, elszakasztott, vagy öszve nem függött részeket bizonyos pontban egyesít, szokottabban l. KÖZPONTOSÍT.

KÖZEPÍTÉS, KÖZEPITÉS, lásd : KÖZPONTOSÍTÁS.

KÖZÉPKÉPZŐ, (közép-képző) ösz. fn. A nyelvtanban olyan képző, mely a szó közepén foglal helyet, különösen, mely azon szóban egy maga nincsen meg, hanem csak egy más képző társaságában, pl. ‚természet' szóban az *ész*.

KÖZÉPKÉRÉSZT, (közép-kérészt) ösz. fn. Lovagrendi díszjel, mely rangozatra nézve a nagykeresztnél kisebb aranykeresztből áll, s középrangu a nagy- és kiskereszt között. V. ö. NAGYKÉRÉSZT.

KÖZÉPKÉRÉSZTÉS, (közép-kéréstés) ösz. mn. Lovagrendi középkereszttel diszített. *Szent István rendjének középkeresztes vitéze.*

KÖZÉPKOR (közép-kor) ösz. fn. 1) Az ifjui és vén kor közötti életszak, mely a férfikorral egy. 2) A történetirók időszámlálása szerént azon korszak, mely a Krisztus születése és újabb kor közötti középszázadokat foglalja magában, melyeknek meghatározásában mindazáltal maguk a történetirók is ingadoznak.

KÖZÉPKORI, (közép-kori) ösz. mn. Középkorból való, arra vonatkozó. *Középkori müemlékek, szokások, törvények.* V. ö. KÖZÉPKOR.

KÖZÉPKÖLÜ v. —KÖLYÜ, (közép-kölü v. —kölyü) ösz. fn. A zúzógépekben vagy malmokban azon kölü, mely középhelyet foglal el. V. ö. KÖLÜ.

KÖZÉPKURTITÁS, (közép-kurtitás) ösz. fn. Nyelvtani és hangmértani ért. a szónak közepéből valamely hangnak vagy szótagnak kihagyása, pl, forog *forg*, fejedelem *fejdelem*, tekintetes *tens*, alázatosan *alássan*, nagyságod *nagyság* stb.

KÖZÉP-LAK, erdélyi falu Kolos m.; helyr. —*Lak-ra, —on, —ról.*

KÖZÉPLEG, (köz-ép-leg) ih. 1) Középszámitással; újabban alakult szóval máskép : *átlag.* V. ö. KÖZÉPSZÁM. 2) L. SEMLEG.

KÖZÉPLEGÉS, (köz-ép-leg-és) mn. tt. *középleges-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Közép számitással vett; máskép : *átlagos.* 2) L. SEMLEGÉS.

KÖZEPLIK, (köz-ep-l-ik) k. m. *közepl-ett*, htn. *—eni.* Szokottabban : l. KÖZPONTOSÚL.

KÖZÉPLISZT, (közép-liszt) ösz. fn. A lisztnek középszerü neme, a lángliszt, és az úgynevezett korpás vagy parasztra őrlött barnás liszt között.

KÖZÉPLÓ, (közép-ló) ösz. fn. A hármasba fogott lovak közől az, mely a nyerges és lógós között jár, vagyis rudaslé; az ötös fogatokban pedig, ha a három ló elül van, az ostorhegyes.

KÖZEPLŐ, (köz-ep-l-ő) mn. tt. *közeplő t.* Oly egymással viszonyban levő dolgokról mondatik, melyek bizonyos középpont felé tartanak. *Közeplő erő, mozgás.* (Concentricus).

KÖZÉPLYUK, (közép-lyuk) ösz. fn. Lyuk, mely több lyukak sorában közép helyet foglal. Így nevezitek különösen a tekézésben azon hézag, mely a felállított bábok középsora mellett jobbról és balról nyilik. *Középlyukat dobni.*

KÖZÉP-MAJOR, puszta Fehér m.; helyr. —*Major-ba, —ban, —ból.*

KÖZÉP-MALATIN, falu Liptó m.; helyr. —*Malatin-ba, —ban, —ból.*

KÖZÉPMÉRTÉK, (közép-mérték) ösz. fn. 1) Mérték, mely a maga nemében sem legnagyobb, sem legkisebb. 2) Viszony, melynél fogva sem egyik félről szerfölött sok, sem másik félről kelletinél kevesebb nincs, vagy nem történik. *Középmértékkel kiszabni a házi szükségeket. Az evésben, ivásban középmértéket tartani. Eltalálni a középmértéket.*

KÖZÉPNAGY, (közép-nagy) ösz. mn. A maga nemében sem a legnagyobb, sem a legkisebb. *Középnagy negyedrét, nyolczadrét.*

KÖZÉPNAGYSÁGU, (közép-nagyságu) ösz. mn. 1) l. KÖZÉPNAGY. 2) l. KÖZÉPTERMETŰ.

KÖZÉPNYUG, (közép-nyug) ösz. fn. L. METSZET, 3).

KÖZÉP-ORBÓ, erdélyi falu Alsó Fehér m.; helyr. —*Orbó-ra, —n, —ról.*

KÖZÉPOSZLOP, (közép-oszlop) ösz. fn. Több oszlopok között az, mely közép helyet foglal.

KÖZÉP-PALOJTA, falu Hont m.; helyr. —*Palojtá-ra, —n, —ról.*

KÖZÉPPECZEL, puszta Pest m.; helyr. —*Peczel-re, —én, —ről* v. *—be, —ben, —ből.*

KÖZÉPPETERD, erdélyi falu Torda m.; helyr. —*Peterd-re, —én, —ről.*

KÖZÉPPONT, (közép-pont) ösz. fn. Széles ért. azon pont, mely valamely testnek vagy térnek közepét teszi, különösen a) a kerek v. gömbölyü testekben azon pont, melytől az illető test minden szélpontjai egyarányos távolságra esnek, vagyis melyben a sugárvonalak öszpontosulnak, s melyen az átmérő vonalak keresztül mennek. b) a hosszukás vagy szabálytalan alakú testekben azon vonal, mely által két egyenlő részre oszthatók. A mennyiség- és természettanban megkülönböztetjük azon középpontot is, mely körül bizonyos testek mozognak, forognak. Átv. ért. hely, menynyiben bizonyos müködések, állapotok, mintegy öszpontosulnak benne. *Magyarország kereskedelmi középpontja Pest. Vármegye középpontja.* Rövidebben : *központ.*

KÖZÉPPONTI, (közép-ponti) ösz. mn. Középpontra vonatkozó, azt illető, ahhoz tartozó. *Középponti erő. Középponti biztos, szolgabiró.* V. ö. KÖZÉPPONT.

KÖZÉP-PULYA, falu Sopron m.; helyr. —*Pulyá-ra, —n, —ról.*

KÖZÉPREND, (közép-rend) ösz. fn. Polgári ért. a polgárok azon osztálya, mely az előkelő rangu főnemesek és alacsonyabb állapotú köznép között áll, vagy mely vagyonára nézve sem a gazdagok, sem a szegényekhez nem tartozik, s müveltségére nézve is

föntebb áll ugyan a legalsó osztályu köznépnél, de magasb tudományos képzettségre sem tart igényt.

KÖZÉPRENDŰ, (közép-rendü) ösz. mn. 1) Polgári ért. középrendhez tartozó. *Középrendü nemesek. Középrendü nő, ifjú, leány.* V. ö. KÖZÉPREND. 2) Középszerü, mely a maga nemében sem a legjelesb, sem a legaljasabb osztályhoz nem tartozik.

KÖZÉPRÉSZ, (közép-rész) ösz. fn. Valamely test tömegének közepéből, derekából való rész.

KÖZÉPRETARTÓ, (középre-tartó) ösz. fn. Ami mozgásában bizonyos pont felé vonzódik. *Középretartó erő.* (Vis centripeta).

KÖZÉPSEREG, (közép-sereg) ösz. fn. A csatarendbe felállított seregnek azon része, mely a közepső helyet a két szárnyak között foglalja el. A régieknél : *derékhad.*

KÖZÉPSŐ, KÖZEPSŐ, (köz-ép-ső) mn. tt. *középsőt.* Másodfoka nincs, harmad fokban, *legközépső.* Jelenti meghatározottan azt, ami közepett van. A vele viszonyban levő : *szélső*, vagy *alsó felső, külső belső*, pl. Az *ábécze középső betüje b, a szélsők pedig a* és *cz. Alsó, középső, felső fiók. Külső, középső, belső szoba.*

KÖZÉPSZÁM, (közép-szám) ösz. fn. Szoros ért. három egymással viszonyban levő számok között az, mely kisebb és nagyobb számtól egyarányosan különbözik, pl. középszám a 6 és 12 között a 9; mert különbsége innen is onnan is 3, vagyis ha a két számot összeadjuk (6+12 = 18) és azután felezzük ($^{18}/_{2}$ azaz 18.at elosztva 2-vel) lesz 9.

KÖZÉPSZÁMITÁS, (közép-számitás) ösz. fn. Számitási mód, midőn két számnak a középpontját keressük. V. ö. KÖZÉPSZÁM.

KÖZÉPSZÉL, (közép-szél) ösz. fn. A betüszedőknél azon szél, vagyis párhuzamos hézag, mely a forma közepén huzódik el.

KÖZÉPSZER, (közép-szer) ösz. fn. A dolognak azon viszonyos állapota, mely szerént bizonyos tulajdonságára nézve, a maga nemében sem egyik, sem másik szélsőséghez nem tartozik, pl. ki az evésben, ivásban középszert követ, az se fölötte sokat nem eszik, iszik, se nem éhezik, szomjazik.

KÖZÉPSZERŰ, KÖZÉPSZERÜ, (közép-szerü) ösz. mn. A maga nemében bizonyos tulajdonságra nézve se egyik, se másik szélsőséghez nem tartozó. Különösen a) Mi sem fölötte nagy, sem igen kicsin. *Középszerü termet, vagyon, kert.* b) Sem igen jó, sem igen rosz. *Középszerü gabonatermés, áru. Középszerü magaviselet.* Néha ócsárló értelemmel bir, mi a maga nemében épen nem jeles, nem kitünő. *Középszerü belátás, tudomány, elmetehetség. Középszerü elmemüvek, költemények.*

KÖZÉPSZERÜEN, KÖZÉPSZERÜN, ih. l. KÖZÉPSZERÜLEG.

KÖZÉPSZERŰLEG, (közép-szerüleg) ösz. ih. Középszerü módon, a maga nemében sem igen kitünőleg, sem igen aljasan. V. ö. KÖZÉPSZERŰ.

KÖZÉPSZERŰSÉG, (közép-szerüség) ösz. fn. 1) Tulajdonság, melylyel a középszerü dolog, mint olyan, bir, vagyis azon tulajdonságok összvege, melyeknél fogva valamit középszerünek tartunk, pl. *Ezen münek minden részei az illető szerző tudományának középszerüségére mutatnak.* 2) Közepszerű állapot, mely a szélsőségektől távol van, különösen sem fölötte gazdag, sem fölötte szegény; mely állapotról énekli a költő :

„Bár nem oly gazdag mezeim határa,
Mint Tarentum, vagy gyönyörü Larissa,
S nem ragyog szentelt ligetek homályin
Tiburi forrás :
Van kies szőllőm, van arany kalászszal
Biztató földem; szeretett szabadság
Lakja hajlékom. Kegyes istenimtől
Kérjek-e többet?

Berzsenyi.

KÖZÉPSZÍN, (közép-szín) ösz. fn. Szín, mely két főszín között közép helyet foglal el. A festők középszinnek mondják azon szint, mely két különböző festék vegyüléséből keletkezik.

KÖZÉPSZÖVET, (közép-szövet) ösz. fn. Közép jóságu anyagból készitett szövet, mely a maga nemében se nem igen finom, se nem igen durva.

KÖZÉPTAG, (közép-tag) ösz. fn. Olyan tag, mely két más tag között foglal helyet, különösen a nyelvtudományban, pl. *ütközik* szóban : *köz.*

KÖZÉPTÁJ, (közép-táj) ösz. fn. A festészetben, az illető kép közép alapja, melyre rendesen a főtárgyakat festik.

KÖZÉPTALP, (közép-talp) ösz. fn. l. KÖZTALP.

KÖZÉP-TENGELICZ, falu Tolna m.; helyr. *—Tengelicz-re, —én, —ről.*

KÖZÉPTENGÉR, (közép-tengér) ösz. fn. Általán közepett levő tenger. Különösen az atlanti nagy tengernek azon része, mely a gibraltari szorulaton belül Áfrika, Ázsia és Európa között fekszik; máskép *Földközi tenger.*

KÖZÉPTERMET, (közép-termet) ösz. fn. Oly emberi termet, vagyis magasság, mely sem fölötte nagy, sem igen kicsin, körülbelül olyan, mely öt lábnál és egy pár hüvelyknél nagyobb, s hat lábnál három, négy hüvelykkel kisebb. Egyébiránt ezen mérték viszonylagos a különféle népfajokhoz képest, mert ami pl. a patagonoknál középtermet, az a samojedeknél magas volna. Hasonlóan, nemkülönbségre nézve, mi a férfiaknál középtermet, az a nőkben nagy termet.

KÖZÉPTERMETŰ, (közép-termetü) ösz. mn. Arányra nézve középmagasságu. *Középtermetü legény, leány.* V. ö. KÖZÉPTERMET.

KÖZÉPTÉTEL, (közép-tétel) ösz. fn. Általán tétel a beszédben, mely két v. több tételt, mondatot összefüz. Különösen a beszéd folyamában azon mondat, mely az alany és állitmány közé tétetik, pl. *az*

ember — ha sokáig és egészségesen élni kivan — mértékletes legyen.

KÖZÉP-TÚR, l. TÚR.

KÖZÉPUJJ, (közép-ujj) ösz. fn. Ujj az emberi kézen és lábon, mely a hüvelykujjtól és kisujjtól véve harmadik s rendesen leghosszabb. V. ö. UJJ.

KÖZÉPÚT, (közép út) ösz. fn. Út, mely több, egy pontból kiinduló, vagy egymással párhuzamban elvonuló utak között megyen. *Középutat venni, tartani.* Átv. ért. a cselekvésnek oly módszere, mely szélsőségeket nem követ. *Boldogok a középuton járók. Legjobb a középút.* (Km.).

KÖZEPÜL, (köz-ép ül) önh. lásd : KÖZPONTOSÚL.

KÖZÉP v. KIS-VÁRCZA, falu Közép-Szolnok m.; helyr. —*Várczá-ra, —n, —ról.*

KÖZÉPVISSÓ, falu Máramaros m ; helyr.— *Visső-ra, —n, —ról.*

KÖZÉPVONAL, (közép-vonal) ösz. fn. 1) Vonal, mely több vonalak közepén húzódik el, pl. az ötvonalas hangjegyek közt középvonal az alulról, fölülről harmadik. 2) Általán vonal, mely valamely testet vagy tért két egyenlő hasábra választ.

KÖZERDŐ, (köz-erdő) ösz. fn. Erdő, melyet bizonyos közbirtokosok osztatlanul használnak. *Város, falu közerdeje.*

KÖZÉRTELÉM, (köz-értelém) ösz. fn. 1) Közönséges értelem, közönséges jelentés. 2) Értelem, melyben a legnagyobb többség, vagy mindnyájan megegyeznek. Minthogy pedig ezen szó különösen vitatkozásra, tanácskozásra, értekezésre vonatkozik, melyeknek végczélja rendesen valami teendő szokott lenni : innen jelent közakaratot is. *Az indítványt közértelemmel elfogadni.*

KÖZÉRTELMISÉG, (köz-értelmiség) ösz. fn. Oly értelmiség, mely a megnevezett osztálybau vagy városban, megyében, tartományban, országban stb. általánosan el van terjedve. *Pest városában a közértelmiség magasabb fokon áll, mint más városokban.*

KÖZÉRTELMÜ, (köz-értelmü) ösz. mn. Közértelemmel elfogadott, helyben hagyott stb. *Közértelmü határozat.*

KÖZÉRTELMÜLEG, (köz-értelmüleg) ösz. fn. Közértelemmel, mindnyájok vagy a többség beleegyezésével.

KÖZÉRTHETŐSÉG, (köz-érthetőség) ösz. fn. Tulajdonsága valamely mondatnak, tantételnek, értelmi vagy erkölcsi igazságnak stb. melynél fogva azok mindenki által könnyen felfoghatók. *Jézus tanitásai közérthetőségöknél fogva minden másokat fölülmúlnak.*

KÖZÉRZELÉM, KÖZÉRZEMÉNY, (köz-érzelém v. —érzemény) l. KÖZÉRZÜLET.

KÖZÉRZÉS, (kör-érzés) ösz. fn. 1) Érzés, mely valamely tárgyra nézve akár az egész emberi nemben, akár bizonyos népben, vagy testületben egyaránt nyilatkozik. 2) Polgári tekintetben oly szívbeli vonzódás, vagy idegenkedés, mely a nemzet legnagyobb részének lelkén uralkodik.

KÖZÉRZÜLET, (köz-érzület) ösz. fn. Oly érzület, mely általánosan elfoglalja a kedélyeket. *Egy magasabb lényben hivés az emberiség közérzülete.*

KŐZET, (kő-z-et) fn. tt. *közet-ét*, harm. szr. — *e.* Kötömegek vagy több kövek természeti halmaza valamely hegységben stb. *Tömör közet. Tömeges közet. Jegeczes szerkezetü közet.*

KÖZÉTEL, (köz-étel) ösz. fn. Nem válogatott, nem különös, nem valami finnyás étel, melylyel rendesen, mindennap élni szoktunk.

KÖZFAL, (köz-fal) ösz. fn. Fal, mely két tért egymástól elválaszt, pl. melyet szobák, teremek stb. között húznak, vagy mely két telket választ szét. Átv. ért. elválasztó rang- vagy érdekkülönbség, erkölcsi akadály. *A honpolgári osztályok közfalait lerontani.*

KÖZGAZDÁLKODÁS, KÖZGAZDASÁG, (közgazdálkodás v. —gazdaság) ösz. fn. A közvagyont érdeklő gazdálkodás vagy gazdálkodási mód, államgazdaság.

KÖZGYÁSZ, (köz-gyász) ösz. fn. Gyász, melyet valamely közcsapás után egész nemzet vagy társulat ölt. *A mohácsi ütközet után hazánk közgyászba borult.*

KÖZGYÜLÉS, (köz gyülés) ösz. fn. Gyülés, melybe valamely polgári, müvészi, tudományos stb. társulat, illetőleg közönség minden tagjai hivatalosak, s annak ügyeiben, tanácskozásaiban stb. részt vehetnek. *Vármegyei közgyülés. Magyar gazdasági egylet közgyülése. Magyar tudományos Akadémia közgyülése.*

KÖZHÁRTYA, (köz-hártya) ösz. fn. Erős hártya az állati, különösen emberi testben, mely a mellüreget a hasüregtől elválasztja. (Diaphragma).

KÖZHASZNÁLAT, (köz-használat) ösz. fn. Használata valamely dolognak a közönség minden, vagy legtöbb tagjai által. *Közhasználatra megnyitni valamely könyvtárt, gyüjteményt.* V. ö. HASZNÁLAT.

KÖZHASZNÁLATÚ, (köz-használatú) ösz. mn. Mi valamely közönség vagy testület tagjainak számára vau szánva, hogy használják. *Közhasználatu könyvek.*

KÖZHASZNOSÍT, (köz-hasznosít) ösz. áth. Valamit közhasznúvá tesz, közhaszonra fordít. V. ö. KÖZHASZON.

KÖZHASZNOSÍTÁS, (köz-hasznosítás) ösz. fn. Cselekvés, mely által közhasznuvá teszünk, közhaszonra fordítunk valamit.

KÖZHASZNÚ v. —HASZNU, (köz-hasznú) ösz. mn. Ami valamely közönségben az összes, vagy legtöbb tagok hasznára való, mit a társadalomban mindenki hasznára fordíthat. *Közhasznu ismeretek, oktatások.*

KÖZHASZNÚSÁG v. —HASZNUSÁG, (közhasznuság) ösz. fn. Azon tulajdonsága valaminek,

melynél fogva a közönségre nézve hasznos vagy azzá lehet. *A jó közlekedési utak közhasznuságát ki merné tagadni?*

KÖZHASZON, (köz-haszon) ösz. fn. 1) Széles ért. haszon, mely egy egész állodalomra, nemzetre, bizonyos intézkedésekből, üzletből, iparból stb. háramlik. 2) Szükebb ért. haszon, melyet több személyekből álló társulat, egylet, bizonyos közalapból húz, melyből az illető részvényeseknek aránylagos illetékök közösen kijár.

KÖZHATALOM, (köz-hatalom) ösz. fn. Hatalom, melyet nem egyes személy, hanem egész testület, község, vagy állodalom gyakorol, milyen a köztársaságokban a nép választottai által gyakorlott hatalom.

KÖZHATÁR, (köz-határ) ösz. fn. 1) Vonal, mely két vagy több összeütköző, és különkülön egységet képező térséget elválaszt. 2) Midőn a határ valamely községhez tartozó térnek összegét jelenti, am. bizonyos tekintetben az egész község által használható földterület, milyen a közbirtok legelője, erdeje, mely tagosítva nincs.

KÖZHATÓSÁG, (köz-hatóság) ösz. fn. Hatóság, elöljáróság, mely az egyesek irányában igazgatási, törvényszolgáltatási, rendőri hatalommal bir.

KÖZHELY, (köz-hely) ösz. fn. Nyilvános hely, melyre bizonyos czélból mindenki mehet, milyenek a piaczok, utczák, szinházak, vendéglők, templomok stb.

KÖZHÍR, (köz-hír) ösz. fn. Általán a község között mindenfelé elterjedt hír. *Közhír szerént nagy események közelednek. Ezt közhír után mondom, közhírből tudom. Közhírré tenni valamit. Közhírre emelkedni. A közhír sem mond mindenkor igazat.* V. ö. HÍR.

KÖZHIRDETMÉNY, (köz-hirdetmény) ösz. fn. Valamely hatóság, illetőleg felsőség által a nagy közönség tudtára adott nyilatkozat, hirlapok, falragaszok stb. által. V. ö. KIÁLTVÁNY.

KÖZHIRDETVÉNY, (köz hirdetvény) ösz. fn. Maga azon irat vagy oklevél, mely a hatóságnak a nagy közönség tudomására szolgáló nyilatkozatát tartalmazza.

KÖZHIRRÉTÉTEL, (köz-hirré-tétel) ösz. fn. Működés, mely valamit köztudomásra juttat.

KÖZHITEL, (köz-hitel) ösz. fn. A társadalmat, mint egészet érdeklő hitel.

KÖZHITELI, (köz-hiteli) ösz. mn. A közhitelre vonatkozó. *Közhiteli papír, kötelezvény.*

KÖZHITŰ v. —HITÜ, (köz-hitü) ösz. mn. Újabb időben a ‚katholicus' szó magyaritásaul megkísérlett kifejezés.

KÖZHŰBÉR, (köz-hű-bér) ösz. fn. A hűbérjogban azon állapot vagy viszony, midőn valaki egymással vagy többekkel ugyanazon hűbéri adományt birja. V. ö. HŰBÉR.

KÖZHŰBÉRÉS, (köz-hűbérés) ösz. fn. Személy, ki valamely hűbéri jószágot másod vagy többed magával közösen bir.

KÖZI, tájdivatos ezek helyett: *köze* (közöm, közöd, köze), *és közé* (ez utóbbi esetben a székelyeknél).

KÖZIBE, (köz-é-be, azaz köz-e-ve, mint hova); névutó, mely dunántúli tájdivat után elfogadott irói szokás szerént a személyragokat is elfogadja: *közibém, közibéd, közibe, közibénk, közibétek, közibök*; különben jelentésére nézve am. közé. Hasonló alkotásuak: *elébe* v. *elejbe*, *fölibe*, *hegyébe* v. *hegyibe*. (Vass József koszorúzott értekezése a dunántúli nyelvjárásról. Magyar nyelvészet. 1860).

KÖZIGAZGATÁS, (köz-igazgatás) ösz. fn. Valamely állam, tartomány, polgárzati község kormányzási ügyeinek vitele.

KÖZIGAZGATÁSI, (köz-igazgatási) ösz. mn. Közigazgatást illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Közigazgatási hivatal, tisztviselő.*

KÖZIRAT, (köz-irat) ösz. fn. 1) Közokirat, közokmány. 2) Leirási működés, melyben valakinek toll alá mondása után többen közösen vesznek részt, vagyis ugyanazon példányt elémondogatás után egyszerre többen írnak le, (latinos nyelven dictatura), de amelyet a könyomdászat mai állása fölöslegessé tett.

KÖZJÁTÉK, (köz-játék) ösz. fn. 1) Játék, melyet valamely társaság tagjai közösen játszanak. 2) Nyilvános játék, milyenek a falusi leányok, ifjak, tavaszi játékai. Közönségesféle könnyü játék a maga nemében, pl. a kártyajátékban a *filkózás*. A közjátéktól különbözik a *játékköz*, vagyis azon idő, mely némely játék részei között szünetül szolgál, pl. a szinjátékban. (Intermezzo). Némelyek a közjáték alatt azon intermezzót is értik, mely apró, tréfás, szakgatott részekből álló operát jelent.

KÖZJAVAK, (köz-javak) ösz. tb. fn. Az álladalmi kincstárhoz tartozó javak, jószágok.

KÖZJEGYIRÁS, (köz-jegy-irás) ösz. fn. Oly jegyekkel irás, melyeket minden vagy legalább többféle nyelvekre nézve lehetne használni, melyek után pl. a franczia franczián, a magyar magyarul, német németül, az orosz oroszul olvashatna, milyen a számok olvasása; azonban ezen irásmód, melyet már Leibnicz, Wolke, Wilkins, Kalmár, s mások is ajánlottak, még eddig a jámbor óhajtások sorába tartozik.

KÖZJÓ, (köz-jó) ösz. fn. Általán, ami akár egyes testület vagy község, akár egész állodalom hasznát előmozdítja, aminek áldását mindnyájan, legalább közvetőleg érzik, pl. ki valamely intézetet állít bizonyos város, vagy kerület, vagy ország számára, az azt közjóra teszi, vagy ki a polgárokat műiparra serkenti, oktatja, az előmozdítja a közjót.

KÖZJOG, (köz-jog) ösz. fn. 1) L. ÁLLAMJOG. 2) Az állampolgárokat közösen illető valamely jog, vagyis törvény, különböztetésül a különjogtól, milyen a kereskedelmi jog, iparjog, váltójog stb., mely máskép: *közpolgári jog, közpolgári törvény.*

KÖZJOGI, (köz-jogi) ösz. mn. Közjogot illető, arra vonatkozó. *Közjogi elvek, kérdések. Közjogi birák, törvényszékek, eljárások.*

KÖZJÖVEDELÉM, (köz-jövedelém) ösz. fn. Az állodalom jövedelme, melyet az a kincstári jószágokból, vámokból, adóból stb. bevesz.

KÖZKATONA, (köz-katona) ösz. fn. Katona, vagyis hadi szolgálatban levő személy, ki semmiféle tiszti rangot nem visel; máskép : *közlegény, közvitéz, közember.*

KÖZKATONAI, (köz-katonai) ösz. mn. Közkatonát illető, ahhoz való, tartozó, arra vonatkozó. *Közkatonai egyenruha, fegyver.*

KÖZKATONASÁG, (köz-katonaság) ösz. fn. 1) Közkatonák öszvege, sokasága. *A közkatonaság száma sokkal nagyobb, mint a tiszteké.* 2) Közkatonai állapot. *Megunni a közkatonaságot. Közkatonaságról tábornokságig emelkedni.*

KÖZKEDVESSÉGÜ, (köz-kedvességü) ösz. mn. Akit vagy amit mindenki, vagy a többség kedvel, szeret.

KÖZKENYÉR, (köz-kenyér) ösz. fn. 1) Közös élelmezés, közkonyhatartás. *Közkenyéren lenni.* 2) Katonakenyér, szokottan : *prófunt, komiszkenyér*, tréfásan : *berdó* (Brod).

KÖZKERESET, (köz-kereset) ösz. fn. 1) l. KÖZKERESMÉNY. 2) Tisztügyészi kereset vagy vád büntető ügyekben, amelyek t. i. a köztársaság vagyis állam nevében folytattatnak.

KÖZKERESETI, (köz-kereseti) ösz. mn. Közkeresetre vonatkozó, azt illető; valamely kereskedést vagy ipart közös nyereséggel vagy veszteséggel üző. *Közkereseti vagyon. Közkereseti társaság.*

KÖZKERESMÉNY, (köz-keresmény) ösz. fn. Keresmény, melyet ketten vagy többen köziparral együtt szereztek. *Házastársak, osztatlan testvérek, részvényesek közkeresménye.*

KÖZKERT, (köz-kert) ösz. fn. Nyilvános mulató kert, melybe kinek-kinek ingyen, vagy némely különös esetekben, bizonyos dijért, szabad a bejárás, máskép : *népkert.*

KÖZKÉZ, (köz-kéz) ösz. fn. 1) Átv. ért. nyilvános vagy általános használat. *Közkézen forgó könyvek, hirlapok.* 2) Régibb nyelven am. valamely birtoknak a közhatalom által ideiglen lezárása, lefoglalása (Sequestrum).

KÖZKEZESSÉG, (köz-kezesség) ösz. fn. Kezesség, melyben többen vesznek részt.

KÖZKINCSTÁR, (köz-kincstár) ösz. fn. Állodalmi kincstár.

KÖZKOCSI, (köz-kocsi) ösz. fn. A közönség közhasználatára szolgáló bérkocsi. *Közkocsin utazni. Kirándulásokra szánt városi közkocsik;* újabb divattal : *társaskocsi.* (Omnibus).

KÖZKONYHA, (köz-konyha) ösz. fn. 1) Nyilvános piaczi konyha, melyben kofák sütnek, főznek, köznyelven : *laczikonyha.* Az ily konyhák országszerte vásárok alkalmával állittatnak, melyekben legkedvesebb eledel a zsírban sült pecsenye. 2) Több társak által közhasználatra állított konyha. 3) Legszélesb ért. kocsmai, fogadói konyha, mely pénzért mindenkinek nyitva áll.

KÖZKORMÁNY, (köz-kormány) ösz. fn. 1) Állodalmi kormány általában. (Staatsregierung). 2) A kormánynak azon neme, midőn ketten vagy többen közösen igazgatnak valamely állodalmat. (Mitregirung, Mitregenschaft).

KÖZKÖPÜ, (köz-köpü) ösz. fn. Átv. ért. mondják oly emberről, ki két ellenkező fél között fondorkodik. Kemenesalján am. szemtelen, bitorló. Szabó D. szerént patvaros, rágalmazó, szóhajtó vagy hordó. Kriza J. szerént a székelyföldön, aki minden lében kalán.

KÖZKÖPÜLKÖDIK, (köz-köpülködik) ösz. k. Átv. ért. fondorkodik, a felek között izgágát csinál.

KÖZKÖPŰLŐDIK, (köz-köpűlődik) l. KÖZKÖPÜLKÖDIK.

KÖZKÖTELEZVÉNY, (köz-kötelezvény) ösz. fn. A tőzsdéken, s bankárok által nyilvánosan árulatni s vétetni szokott kötelezvények, haszinte nem állampapírok is, pl. Eszterházy-sorsjegyek.

KÖZKULCS, (köz-kulcs) ösz. fn. Sajátságos készületü, szerkezetü kulcs, mely minden közönséges zárt felnyit. Ha orzásra, feltörésekre használják : *álkulcs, tolvajkulcs* a neve.

KÖZLE, (köz-l-e) fn. tt. *közlét.* Kis köz, keskeny uteza, sikátor. Képzése olyan, mint : *szög, szögle* azaz kis szög.

KÖZLEG, (köz-l-eg) fn. tt. *közleg-et*, harm. szr. —*e.* Nyilvános lap, kiváltkép hirlap, mely különösen valamely társulat, testület, ügynökség, hatóság stb. jelentéseit, tudósitásait stb. közleni szokta; máskép és szokottabban : *közlöny.*

KÖZLEGELŐ, (köz-legelő) ösz. fn. Legeltető hely, melyben nem egyesek, hanem valamely községben lakók többen vagy mindnyájan rendszerént aránylagos számban marháik legeltetésére jogosítvák.

KÖZLEGÉNY, (köz-legény) ösz. fn. 1) lásd : KÖZKATONA. 2) Az ostáblán közönséges játszó alak.

KÖZLEGÉNYSÉG, (köz-legénység) ösz. fn. l. KÖZKATONASÁG.

KÖZLEKÉDÉS, (köz-l-e-kéd-és) fn. tt. *közlekédés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e.* 1) Viszonyos öszveköttetés az egymástól különben távol lakó emberek között, melynél fogva bizonyos üzletekre, működésekre, pl. kereskedésre, ismeretek terjesztésére nézve stb. egymással érintkeznek, öszvejönnek. *Kereskedelmi, müipari, tudományos közlekedés. Müvészek, tudósok közlekedése.* 2) Azon utak, eszközök, melyek által az ily öszveköttetés elősegittetik. *Elzárni, megnyitni a közlekedést.* 3) Szükebb ért. egyes személyek

öszveköttetése, mely által ügyeiket, dolgaikat egymással tudatják. *Barátok, rokonok közlekedése.*

KÖZLEKÉDIK, (köz-l-e-kéd-ik) k. m. *közlekéd-tem, —tél, —ett.* 1) Viszonyos öszveköttetésben van valakivel, holmi ügyekre, üzletekre, működésekre nézve. *A kereskedő népek közlekednek egymással.* 2) Különösen viszonyos látogatás, levelezés, izengetés által áll viszonyban valakivel. *A külön világrészben lakók levelezés által közlekedhetnek.*

KÖZLÉKÉNY, (köz-l-e-kény v. köz-l-ék-ény) mn. tt. *közlékény-t*, tb. *—ek.* Oly emberről mondjuk, ki hajlandó, és kész másokkal közleni, amit tud. Ellentéte : *titkolódzó.*

KÖZLÉKÉNYSÉG, (köz-l-ék-ény-ség) fn. tt. *közlékénység-et.* Tulajdonság, melynél fogva valaki közlékeny.

KÖZLEMÉNY, (köz-l-e-mény) fn. tt. *közlemény-t*, tb. *—ek*, harm. szr. *—e.* Azon dolog, melyet valaki mással vagy másokkal, tudósítás, értesítésképen közöl.

KÖZLÉS, (köz-l-és) fn. tt. *közlés-t*, tb. *—ek*, harm. szr. *—e.* Cselekvés, illetőleg tudósítás, értesítés, izenés stb. mely által valamit közlünk.

KÖZLET, (köz-l-et) áth. m. *közlet-tem, —tél, —ett.* A székelyeknél am. közbeejt, közbenhagy. *Jól közlesd azt az árkot, nehogy a kerék beleessék.* (Kriza J.).

KÖZLETŐLEG, (köz-l-et-ő-leg) ih. Közbefogólag (Kriza J.).

KÖZLŐDIK, (köz-l-ő-d-ik) belsz. m. *közlőd-tem, —tél, —ött.* Mintegy maga magát közli. *Tüz mellett a meleg más testekkel is közlődik.*

KÖZLÖNY, (köz-l-öny) fn. tt. *közlöny-t*, tb. *—ök*, harm. szr. *—e.* Eszköz, mely által valami közzé tétetik, pl. *A hirek közlönyei a hirlapok. A falragaszok egyik nemét teszik a közlönyöknek.*

KÖZMONDÁS, (köz-mondás) ösz. fn. Általán, oly mondás, mely hasonló esetekben és alakban köz szokás szerént használtatik, pl. midőn a magyarok a szeleverdi hebehurgya embernek mondják : *Hü bele Balázs, lovat ad az Isten*, vagy a szökevényről : *Búcsút vett a kapufától.* A közmondások vagy hasonlatosságon alapulnak, midőn t. i. valamely ujabb esemény egy más régihez hasonló, pl. *betekintett, mint bolond Istók Debreczenbe*, melyek szorosb ért. példabeszédek, vagy valamely életszabályra vonatkozó igazságot, különösen erkölcsi oktatásokat foglalnak magukban, pl. *aki mint vet, úgy arat. Lassan járj, tovább érsz. Nem messze esik alma a fájától.* Vannak közmondások, melyek általános igazságuknál fogva majd minden népeknél divatoznak ; ellenben némelyek csak egyes népeknél vannak szokásban. *Jól felkösd a gatyádat*, ez kizárólag magyar közmondás. Egyébiránt minthogy a *példa* nem más, mint oly valami, amit utánozni, a mi szerént valamit tenni szoktunk : innen széles ért. a közmondások is példabeszédek, mennyiben valamely alapigazságot példáznak. V. ö. PÉLDABESZÉD.

KÖZMONDAT, (köz-mondat) ösz. fn. l. KÖZMONDÁS.

KÖZMUNKA, (köz-munka) ösz. fn. 1) Valamely község, illetőleg vidék, tartomány, ország javára, hasznára, szükségére tett munka, melyet az illető lakosok felsőbb rendeletből véghezvinni kötelesek, pl. utak, töltések csinálása, kijavitása stb. 2) Többek által közösen végzett munka, kaláka.

KÖZNAP, (köz-nap) ösz. fn. Az évnek minden napja, a vasárnapokat és innepeket kivéve, néhutt *hétköznap*, mi annyit tesz, mint a hétnek köznapja, és mivel a köznapok közönséges munkára vannak rendelve, máskép : *dologtevő nap.*

KÖZNAPI, (köz-napi) ösz. mn. Köznapra vonatkozó, azt illető. *Köznapi ruha, foglalatosság.* Átv. ért. a maga nemében igen közönséges, mindennapi, melynek ellentétetik az *innepélyes, jeles.*

KÖZNEM, (köz-nem) ösz. fn. Az olyan nyelvtanban, (pl. a latinban, görögben) hol a főnevek nemileg is megkülönböztetnek, azon nem, mely se hím-, se nőnemre nem tartozik. (Genus neutrum).

KÖZNEMI, (köz-nemi) ösz. mn. Köznemre tartozó vagy arra vonatkozó. (Neutrius generis).

KÖZNÉP, (köz-nép) ösz. fn. A népnek alsó osztálya, mely az illető társadalom vagy községben a középrendüeken alul áll. E fogalom viszonylagos, mert ugyanazon személy egy tekintetben a köznéphez, más tekintetben az előkelők sorába tartozhatik, pl. a falusi birák a köznépből valók, de illető helységeikben nem a köznéphez tartozók, hanem előkelők.

KÖZNÉPI, (köz-népi) ösz. mn. Köznépre vonatkozó, annak szokása szerént való; továbbá, a maga nemében igen közönséges, aljas, finomság nélküli. *Köznépi szokások, viselet. Köznépi tréfák.* V. ö. KÖZNÉP.

KÖZNÉPIES, (köz-népies) ösz. mn. Köznép szokása szerént való. *Köznépies kifejezések. Köznépies szertartások* bizonyos innepélyek, pl. házasság, keresztelő alkalmával. Ellentéte : *urias, nemesebb, müveltebb.*

KÖZNÉPIESEN, (köz-népiesen) ösz. ih. Köznép módjára, köznépi szokás szerént.

KÖZNÉPILEG, (köz-népileg), lásd : KÖZNÉPIESEN.

KÖZNÉV, (köz-név) ösz. fn. Nyelvtani ért. oly főnév, mely több egynemü tárgyat jelent, pl. *ember, hal, fa.* (Nomen appellativum). V. ö. TULAJDONNÉV.

KÖZNEVEZŐ, (köz-nevező) ösz. fn. A számtanban azon nevező, mely több töredékszámok nevezőinek önmagukkal, és a felsőkkel szabályszerű sokszorozása által támad. (Communis denominator). V. ö. NEVEZŐ.

KÖZOKMÁNY, (köz-okmány) ösz. fn. Okmány, mely közhitelességgel biró személytől vagy ugyan-

olyan hivataltól azok saját körében származik. (Instrumentum publicum. Öffentliche Urkunde).

KÖZORVOS, (köz-orvos) ösz. fn. Valamely községnek, illetőleg városnak, megyének tiszti orvosa.

KÖZOSZTÁLYOS, (köz-osztályos) ösz. fn. Jogtani ért. személy, ki bizonyos birtokon mással vagy másokkal osztozik, ki bizonyos örökségből másokkal együtt részesül.

KÖZÖL, (köz-öl) áth. m. *közöl-t* v. *közlött*, htn. —*ni* v. *közleni*. 1) Valamit közzé tesz, különösen, másokkal tudat. *Hirlapok, falragaszok által közölni valamit a közönséggel. Viszonyainkat meghitt barátunkkal közleni.* Ellentéte : *titkot elhallgat.* 2) Mondják kocsisról, midőn a párhuzamban menő több utakból a közepsőt választja, vagy midőn bizonyos vonalat a kerekek közé vesz, pl. midőn úgy hajt, hogy a mély kerékvágás közbe essék. *Közli a jó kocsis a mély kerékvágást* (Szabó D.); másképen : *közlet.*

KÖZŐL, (köz-ől) névutó. Személyragozva *közöl-em*, —*ed*, —*e*, —*ünk*, —*etek*, —*ök*. Alapfogalom benne a távolodás, vagy elválás bizonyos többségtől, melyet a viszonynév jelent. Tájdivatosan, sőt közbeszédben : *közzül. Kivergődni az ellenség közől. Futni az emberek közől. Választani száz közöl. Ezer közöl alig válik egy jó. Közületek egyik elárul engem. Ki az közölünk? Bek szeretném az egyiket, három közöl a szebbiket.* (Népd.). Elemezve : *köz-é-el*, mely am. *közöl*, s öszvevonva *közől*, az *el* t. i. menést, távolodást jelent. Innen a régieknél, pl. a Nádor-codexben *ból, ből* helyett is : „E világ közzül kifuta." Hogy az *ő* gyakran hosszu *é*-vel váltakozik, elég példa van rá, ilyenek ; *cselő, cselé* (csálé), *fő fé, bő bé, hő hé, cső, csé* stb.

KÖZÖLKÖDIK, (köz-öl-köd-ik) k. m. *közölködtem*, —*tél*, —*ött*. Szabó Dávidnál am. *közlekedik;* l. ezt.

KÖZÖMB, KÖZÖMBÖS, lásd : KÖZÖNB, KÖZÖNBÖS.

KÖZÖN, (köz-ön) ih. Köz helyen, többek között. *Kézen, közön elveszett*, azaz kézről kézre menve, többek közt megfordulva elveszett.

KÖZÖNB, (köz-ön-b) fn. tt. *közönb-öt*. Ujabb eredetü szó, s jelenti a kedélynek vagy akaratnak azon részrehajlatlan állapotát, midőn mindegy neki, akár így, akár úgy. *Közönbbel viseltetni a nyilvános ügyek iránt.* Ellentéte : *érdek, részvét.*

KÖZÖNBÖS, (köz-ön-b-ös) mn. tt. *közönbös-t* v. —*et*, tb. —*ek*. 1) Személyre vonatkozólag, ki nem gondol vele, kinek mindegy, akár így, akár úgy. *Közönbös kedvvel fogadni valamit.* 2) Tárgyra vonatkozva, ami bennünket nem érdekel, mi sem kedves, sem kedvetlen érzelmet nem gerjeszt bennünk. *Ezek rám nézve mind közönbös dolyok.* Ellentéte : *érdekes.* 3) Vegytanilag, mi két különnemü testek különösen savak és égvények vegyüléséből ered, s mintegy középtulajdonságu lesz a kettő között. 4) Népjogi ért. l. SEMLEGES.

KÖZÖNBÖSÍT, KÖZÖNBÖSIT, (köz-ön-b-ös-ít) áth. m. *közönbösít-ett*, htn. —*ni* v. —*eni*, par. —*s*. Vegytani ért. közönbössé tesz. *Némely savakat és égvényeket közönbösíteni.* V. ö. KÖZÖNBÖS.

KÖZÖNBÖSSÉG, (köz-ön-b-ös-ség) fn. tt. *közönbösség-et*, harm. szr. —*e*. 1) A kedélynek vagy akaratnak azon minemüsége, melynél fogva valami iránt közönbös. *Közönbösséggel hallgatni a legszivrehatóbb beszédeket.* 2) A tárgynak érdektelen volta. *E dologról, közönbössége miatt, szólani sem érdemes.* 3) Népjogi ért. l. SEMLEGESSÉG.

KÖZÖNBÖSÜL, KÖZÖNBÖSÜL, (köz-ön-b-ös-ül) önh. m. *közönbösül-t*. Vegytani ért. két külön tulajdonságok vegyülése által egy harmadikká alakúl által. V. ö. KÖZÖNBÖS.

KÖZÖNÖS, KÖZÖNÖSSÉG, l. KÖZÖNBÖS, KÖZÖNBÖSSÉG.

KÖZÖNSÉG, (köz-ön-ség) fn. tt. *közönség-et*, harm. szr. —*e*. 1) Személyekre vonatkozólag, sokaság, mely bizonyos tekintetben együvé tartozó személyeket, mint valami egészet foglal magában. *Falusi, városi, megyei közönség. Pest városának közönsége. Főpapok, főurak, nemesek közönsége. A t. cz. közönséggel tudatni valamit.* Rokon vele : *község*, de ez inkább a közrendüek sokaságára vonatkozik, a közönség pedig az illető sokaság minden rendü osztályára kiterjed. V. ö. KÖZSÉG. 2) Tárgyakat illetőleg oly tulajdonsága valaminek, melynél fogva a maga nemében nem kitünő, hanem alsóbb rendbe tartozó. Egyébiránt ez értelemmel önállólag nem divatozik, hanem származékaiban : pl. *közönséges ruha, étel, lakás.* Több alapértelmeire nézve l. KÖZÖNSÉGES. 3) Régiesen, pl. a Debreczeni Legendáskönyvben *közönségvel* v. *közönséggel* am. közösen ; és közönségesen, am. általánosan.

KÖZÖNSÉGÉS, (köz-ön-ség-és) mn. tt. *közönségés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. 1) Valamely egymáshoz tartozó nagy sokaságnak, mint egésznek részeit, mind magában foglaló. *Közönséges keresztény anyaszentegyház.* 2) Bizonyos sokaság minden egyes részeire kiterjedő. *Közönséges háboru, békeség. Közönséges erkölcsi romlottság. Közönséges megegyezés.* 3) Nyilvános, közhasználatra való. *Közönséges hely, mulatság.* 4) A maga nemében alábbvaló, mely rendesen legtöbb szokott lenni ; ami nem jeles, nem kitünő. *Közönséges ember, elmetehetség. Közönséges ruhában járni.* 5) Mi rendesen történni szokott. *Az aratás közönséges ideje a nyárhó és nyárutó.*

KÖZÖNSÉGÉSEN, (köz-ön-ség-és-en) ih. 1) Általán bizonyos sokaság minden részeire, vagy osztályaira kiterjedőleg. *Közönségesen bevett szokás, divatozó nemzeti viselet.* 2) Szokott rend szerént. *Reggeli fölkelés után közönségesen megmosdunk.* 3) Nem kitünőleg, nem jelesen, hanem a nagyobb többség módja szerént. *Közönségesen öltözködni.*

KÖZÖNSÉGÉSÍT, KÖZÖNSÉGESIT, (köz-ön-ség-és-ít) áth. m. *közönségesít-ett*, htn. —*ni* v. —*eni*, par. —*s*. 1) Valamit közismeretüvé, közhasználatuvá tesz. 2) Észtani ért. valamely összerü (concret)

eszmét általánossá tesz, vagyis az eszméből fogalmat képez.

KÖZÖNSÉGÉST, (köz-ön-ség ès-t). A Bécsi codexben am. közönségesen; olyan származtatással, mint a mai ‚örömest' és a székelyeknél ‚közöst'.

KÖZÖNTŰZ, (közön-tűz) ösz. fn. Midőn valamely hadcsapat, hadosztály, pl. egész század a vezényszóra egyszerre süti el fegyverét. (General-Decharge).

KÖZÖNY, (köz-öny) fn. tt. *közöny-t*, tb. —*ök*, harm. szr. —*e*. A kedélyt és akaratot illető értelmére nézve l. KÖZÖNB.

KÖZÖNYÖS, KÖZÖNYÖSSÉG. Mennyiben a kedélyre és akaratra vonatkoznak, l. KÖZÖNBÖS, KÖZÖNBÖSSÉG.

KÖZÖRÖKÖS, (köz-örökös) ösz. fn. Személy, ki egy másikkal, vagy többekkel részesül valamely örökségben. V. ö. ÖRÖKSÉG.

KÖZÖS, (köz-ös) mn. tt. *közös-t* v. —*et*, tb. —*ek*. 1) Személyekre vonatkozólag, ki bizonyos cselekvésben, szenvedésben, állapotban hasonló részt veszen, részes (Szabó Dávid). *Közös bűntársak. Közös vállalkozók.* 2) Tárgyat illetőleg, amihez többen jogot, igényt tartanak, mit többen használnak. *Közös lónak túros a háta. Paripa, fegyver, feleség, nem közös jószág.* (Km.). 3) Vegyes, kevert. *Közös gabona.* 4) Viszonyos, kölcsönös. *Közös szeretettel, barátsággal viseltetni egymás iránt.*

KÖZÖSEN, (köz-ös-en) ih. 1) Mindnyájan, kik bizonyos testületi egységet képeznek. *A tanácsban közösen elhatározni valamit. Közösen birni az osztatlan örökséget;* máskép: *közösleg*, a székelyeknél: *közöst.* 2) Kölcsönösen, viszonyosan. *Közösen szeretni egymást.* V. ö. KÖZÖS.

KÖZÖSÍT, KÖZÖSIT, (köz-ös-ít) áth. m. *közösít-ett*, htn. —*ni* v. —*eni*, par. —*s*. Valamit közössé tesz, vagyis az illető sokaság minden részeire, osztályaira kiterjeszt, pl. valamely magánbirtokot közhasználatuvá tesz. *Legelőt, kertet, halászati jogot közösíteni.* Különösen, valakit részesít valamiben. *Az elszegényedett testvért minden szükségesekben közösíteni.*

KÖZÖSÍTÉS, KÖZÖSITÉS, (köz-ös-ít-és) fn. tt. *közösítés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által valakit vagy valamit közösítünk. V. ö. KÖZÖSÍT.

KÖZÖSJOGÚ v. —JOGU, (közös-jogú) ösz. mn. Aki többekkel együtt bir valamely joggal; vagy amely jogot együttesen birnak. *Közösjogú örökös. Közösjogú ház.*

KÖZÖSKÖDÉS, (köz-ös-köd-és) fn. tt. *közösködés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. 1) Viszonyos összeköttetésből származó érintkezés, pl. személyes társalgás, találkozások, levelezések, izengetések által. V. ö. KÖZLEKEDÉS. 2) Szorosb ért. párosodás a nemi ösztön kielégítése végett.

KÖZÖSKÖDIK, (köz-ös-köd-ik) k. m. *közösködtem*, —*tél*, —*ött*. 1) Szélesb ért. valakivel viszonyban, összeköttetésben, kölcsönös érintkezésben, társalgásban van. 2) Szorosb ért. nemi ösztön kielégítése végett többször párosodik.

KÖZÖSLEG, (köz-ös-leg) ih. Közösen, közös módon, kölcsönös, viszonyos összeköttetés által.

KÖZÖSÖDÉS, (köz-ös-öd-és) fn. tt. *közösödés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Állapot, melybe az helyezi magát, ki közösödik. V. ö. KÖZÖSÖDIK.

KÖZÖSÖDIK, (köz-ös-öd-ik) k. m. *közösöd-tem*, —*tél*, —*ött*. 1) Közössé leszen, azaz olyan állapotuvá, melyben kiki jogot vagy igényt tarthat hozzá, pl. az elhagyott telek, legelő, melyet többen kezdenek használni. 2) Vegyesedik, keveredik, párosodik, különösen nemi tekintetben, különbözik tőle a *közösködik*, hogy ez többszöri, amaz pedig csak egyszeri párosodást jelent.

KÖZÖSSÉG, (köz-ös-ség) fn. tt. *közösség-et*, harm. szr. —*e*. Tulajdonsága valaminek, mely szerént az közösnek mondatik. *Javak közössége. Valamely birtoknak, legelőnek, erdőnek közösségét tagadni.* V. ö. KÖZÖS.

KÖZÖST, (köz-ös-t) ih. A székelyeknél am. közösen (Kriza J.).

KÖZÖSTANU, (közös-tanu) ösz. fn. Ki valamely történt dologról tanúskodás végett mindkét peresfél által felhívatik.

KÖZÖSÜL, KÖZÖSÜL, (köz-ös-ül) önh. m. *közösül-t*. 1) Valamiben többekkel együtt részesül. *A zsákmányban az egész társaság közösült.* 2) Viszonyos összeköttetést tart, vagy ily összeköttetés által egyesül valakivel. Ily értelem van a Müncheni codexben is: „Mert a zsidók nem közösölnek vala a samariabeliekkel." János ev. IV. 3) Nemileg a hímállat a nősténynyel párosúl.

KÖZÖSŰLÉS, KÖZÖSÜLÉS, (köz-ös-ül-és) fn. tt. *közösülés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. 1) Valamiben többekkel való részesülés. 2) Többek közti kölcsönös összeköttetés. 3) A hím és nőállatnak párosodása a nemi ösztön kielégítése végett.

KÖZÖSÜLÉSI, (köz-ös-ül-és-i) mn. tt. *közösülési-t*, tb. —*ek*. Közösülést illető, arra vonatkozó. *Közösülési eszközök. Az állatok közösülési ösztöne.* V. ö. KÖZÖSÜLÉS.

KÖZÖSŰLET, KÖZÖSÜLET, (köz-ös-ül-et) fn. tt. *közösület-et*. L. KÖZÖSŰLÉS.

KÖZÖTT, (köz-ött) névutó. Személyragozva: *között-em*, —*ed*, —*e*, —*ünk*, —*etek*, —*ök*. A néven, melynek utána tétetik, semmi változást nem okoz. 1) Jelenti azon helyet vagy időt, melylyel két vagy több különböző dolgok mint középponttal, vagy vonallal érintkezuek, pl. *Buda és Pest között a Duna folyó. A Balaton Somogy, Szala és Veszprém vármegyék között fekszik. Egy és két óra között. Reggel és dél között.* 2) Vegyest, másokkal keverve. *E vetés között sok a gaz.* 3) Az alatt, míg valami tart. *Evés, ivás között. Dolog között beszélgetni;* máskép: *közben.* 4) Jelenti azon viszonyt, mely az elválasztásra, és

különböztetésre vonatkozik. *E két ember között nagy a különbség. Két szék között pad alá esett.* (Km.) *A halál, és örökös fogság között választani.*

KÖZPARANCS, (köz-parancs) ösz. fn. Parancs, mely bizonyos község, közönség vagy tartomány, ország, birodalom minden tagjait kötelezi. (Edictum).

KÖZPÉNZ, (köz-pénz) ösz. fn. 1) Közös pénz. *Társulati tagok közpénze.* 2) Állodalmi pénz.

KÖZPÉNZÜGY, (köz-pénz-ügy) ösz. fn. Minden, ami az állodalmi pénz állapotát illeti, s arra vonatkozik.

KÖZPÉNZÜGYTUDOMÁNY, ösz. fn. Az államtudománynak egyik nevezetes ága, melynek feladata a közpénz szaporitása, kezelése, s használása felől rendszeres ismereteket terjeszteni.

KÖZPOLGÁR, (köz-polgár) ösz. fn. Széles ért. a polgári társadalom közrendü tagja, kinek különös rangja, vagy hivatala nincsen.

KÖZPOLGÁRI, (köz-polgári) ösz. mn. 1) Közpolgárra vonatkozó; közpolgárhoz vagy polgáréhoz hasonló. 2) Az összes állampolgárokat illető, pl. *közpolgári törvénytudomány.*

KÖZPONT, (köz-pont) ösz. fn. Egyértelmü a középponttal, s ennél, mint afféle rövidebb, a ragozásokra alkalmasabb, miért is ez ilyenek helyett: *középpontosít, középpontosúl*, inkább *központosít, központosúl* divatoznak. V. ö. KÖZÉPPONT.

KÖZPONTI, (köz-ponti) l. KÖZÉPPONTI.

KÖZPONTOSÍT, KÖZPONTOSIT, (köz-pontosít) ösz. áth. Egymástól távollévő részekből álló sokaságot bizonyos tekintetben összvehoz, s oly viszonyba helyez, melynél fogva valamely kitüzött helyet vagy czélt, középpont gyanánt vesz körül. *A fővárosban központosítani a kormánynak főhatóságait. Az elszéledt szellemi erőket tudós társulatokban központosítani.*

KÖZPONTOSÍTÁS v. —PONTOSITÁS, (központosítás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit központosítunk. *A kormánynak központosítása mellett, vagy ellene vitatkozni.*

KÖZPONTOSÚL v. PONTOSUL, (köz-pontosúl) ösz. önh. Mondjuk többségről, mely bizonyos viszonyban és tekintetben, mintegy kört képezve összvegyül, s bizonyos határozott helyre vagy czélra vonatkozik. *A bolygók a nap körül központosúlnak.*

KÖZPONTOSÚLÁS v.—PONTOSULÁS, (központosulás) ösz. fn. Állapot, midőn valamely sokaságnak, többségnek részei központosulnak. V. ö. KÖZPONTOSÚL.

KÖZREHAT, (közre-hat) ösz. önh. A közjó érdekében hat.

KÖZREHATÁS, (közre-hatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki közrehat.

KÖZREHATÓ, (közre-ható) ösz. mn. Oly hatásu, mely a közjó érdekét mozdítja elé.

KÖZREMUNKÁL, (közre-munkál), lásd: KÖZREHAT.

KÖZREMUNKÁLÁS, (közre-munkálás), lásd: KÖZREHATÁS.

KÖZREND, (köz-rend) ösz. fn. 1) l. KÖZNÉP. 2) A társadalom nyilvános vagy köz nyugalma, az ezt biztositó intézkedésekkel együtt.

KÖZRENDBELI, (köz-rendbeli) 1) l. KÖZRENDŰ. 2) Közrendet illető, arra vonatkozó.

KÖZRENDELLENI, (köz-rend-elleni) ösz. mn. Ami a köz nyugalmat háborítja.

KÖZRENDTARTÁS, (köz-rend-tartás) ösz. fn. A társadalom köznyugalmát biztositó intézkedések.

KÖZRENDTARTÁSI, (köz-rend-tartási) ösz. mn. A közrendtartást illető, arra vonatkozó.

KÖZRENDŰ v. —RENDÜ, (köz-rendü) ösz. mn. Közrendből való, köznéphez tartozó. Ellentétei: *főrendü, nemesrendü, középrendü.*

KÖZRIADAL, (köz-riadal) ösz. fn. Egész hadcsapatot, hadsereget, tábort talpra, lóra szólító, s indulóra nógató jeladás.

KÖZSÁNCZ, (köz-sáncz) ösz. fn. A várerődítésben, az elősánczok és vár falai között fekvő sáncz.

KÖZSÉG, (köz-ség) fn. tt. *község-et*, harm. szr. —*e*. 1) A városnak vagy falunak összes polgárai, mennyiben az illető tanácstól különböző testületet képeznek. *Pest városának tanácsa és községe.* 2) Szélesb ért. az illető városnak vagy falunak egész népessége, erkölcsi testülete. *Község háza, rétje. A község költségén építeni valamit.*

KÖZSÉGBELI, (község-beli) ösz. mn. Községből való. *Községbeli lakos, községünkbeli birtokos.*

KÖZSÉGI, (köz-ség-i) mn. tt. *községi-t*, tb. —*ek*. Községet illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Községi jövedelem, költségek.* V. ö. KÖZSÉG, 2).

KÖZSÉGTANÁCS, (község-tanács) ösz. fn. Város községe által választott, vagy a felsőség által kinevezett képviselők testülete.

KÖZSZÁM, (köz-szám) ösz. fn. 1) Több számok között a legnagyobbik, mely a többit mind magában foglalja. *Egyik csapatban százan, másikban kétszázhuszan, közszámmal háromszázhuszan voltunk.* 2) Sarkszám.

KÖZSZELLEM, (köz-szellem) ösz. fn. Szellem, mely bizonyos többség személyeinek mindnyáját, vagy nagyobb részét lelkesíti, mely általán elterjedt; a közjó iránti élénk és tevékeny részvét, vagy legalább azon irány, mely a kedélyekben a közjó ügyében mutatkozik. *Önállóságra, szabadságra, müveltségre törekvő közszellem.* V. ö. SZELLEM.

KÖZSZERŰ, (köz-szerü) ösz. mn. A maga nemében közönséges, nem kitünő; közönséges.

KÖZSZERZEMÉNY, (köz-szerzemény) ösz. fn. Szerzemény, melyet többen közös erővel, iparral tettek tulajdonukká. *Közbirtokból közszerzemény.* Így neveztetik különösen a házasok vagyonának azon része, melyet együttlakásuk ideje alatt szereznek, az ingatlanoknál nevöknek a telekkönyvbe jegyeztetésével, az ingóknál nevök följegyzése nélkül is.

KÖZSZERZEMÉNYI, (köz-szerzeményi) ösz. mn. Közszerzeményt illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Közszerzeményi javak.*

KÖZSZERZŐ, (köz-szerző) ösz. fn. Ki mással vagy többekkel egy társaságban szerez valamely vagyont. Ilyen közszerzők az együtt gazdálkodó házastársak, osztatlan testvérek, kereskedőtársak stb.

KÖZT, (köz-t) névutó. A *t* képző helyrag, miért is e szó helyre, átvitt ért. időre is vonatkozik. Személyragozva: *köz-tem, —ed, —e, —ünk, — etek, —ök*, pl. *Köztünk legyen mondva*, azaz mások eltávolításával, kizárásával. *Köztünk maradjon a szó*, azaz kivülre, kifelé ne hasson. Értelmére nézve l. KÖZÖTT.

KÖZTALP, (köz-talp) ösz. fn. A többrétü vastag lábbeli talpában a középső bőrréteg.

KÖZTÁR, (köz-tár) ösz. fn. Testületi, különösebben állodalmi kincstár. *Köztárból fizetett országos tisztviselők.*

KÖZTÁRI, (köz-tári) ösz. mn. Köztárt illető, arra vonatkozó. *Köztári pénzek, jövedelmek, kiadások.*

KÖZTÁRS, (köz-társ) ösz. fn. Oly társ, kihez hasonlók még többen is vannak. Különösen Sándor István polgár (civis) értelemben használja, melyből eredt a római értelemben vett *civitas* és *respublica* neveket magyarázó *köztársaság.*

KÖZTÁRSASÁG, (köz-társaság) ösz. fn. Általában am. társadalom, vagyis több hasonló társak öszvege. Szükebb ért. oly állodalom vagy kormányszerkezet, melyben nincs fejedelem, nincs egyedur, hanem a főhatalmat a nép által választott képviselők gyakorolják. *Régi görög köztársaságok. Helvécziai köztársaság.*

KÖZTÁRSASÁGI, (köz-társasági) ösz. mn. Köztársaságot illető, arra vonatkozó, ahhoz tartozó. *Köztársasági elnök, képviselők, gyülések, határozatok.*

KÖZTEHER, (köz-teher) ösz. fn. Mindenféle adózások, szolgálatok stb. melyeket a polgárok az illető állam javára tenni kötelesek.

KÖZTEHERVISELÉS, (köz-teher-viselés) ösz. fn. Tettleges részvevés az állam javára szükséges adózásokban, szolgálatokban stb.

KÖZTÉR, (köz-tér) ösz. fn. 1) Nyilvános tér, piacz. *Köztéren népgyüléseket tartani. Köztéren állított emlékszobor.* 2) Bizonyos határok között fekvő helyiség.

KÖZTISZTELETŰ v. —TISZTELETŰ, (köztiszteletű) ösz. mn. Aki polgártársai között általános tiszteletben részesül.

KÖZTÖRVÉNY, (köz-törvény) ösz. fn. Országos törvény, mely az illető állam minden polgáraira, és ezek általános cselekvéseire, kötelezettségeikre stb. vonatkozik. Ellentéte: *különös törvény*, mely csak bizonyos polgárokra, vagy ezek cselekvényeire vonatkozik, milyenek a *kereskedelmi, váltó-, hajózási törvények* stb.

KÖZTÖRVÉNYI, (köz-törvény) ösz. mn. Köztörvényt illető, arra vonatkozó. *Köztörvényi biró.*

KÖZTT, (köz-tt) névutó. l. KÖZÖTT és KÖZT.

KÖZTUDOMÁS, (köz-tudomás) ösz. fn. Amit valamely község minden tagja vagy többsége tud. *Köztudomásra juttatni valamit. Ez köztudomásu dolog.*

KÖZURALKODÁS, (köz-uralkodás) ösz. fn. A nép, vagyis a nép képviselői által gyakorlott uralkodás, mint legfelsőbb hatalom, másképen: *népuralkodás.*

KÖZURASÁG, (köz-uraság) ösz. fn. Uraság, mint személy, aki egy vagy több társsal együtt bir ugyanazon jószágot. 2) A jószágbirásnak azon neme, mely többekkel közös.

KÖZÜGY, (köz-ügy) ösz. fn. Ügy, mely valamely községet, közönséget vagy egész állodalmat illet. Ellentéte: *magánügy.* V. ö. ÜGY.

KÖZÜGYI, (köz-ügyi) ösz. mn. Közügyet illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Közügyi tárgyalások.*

KÖZÜGYVÉD, (köz-ügyvéd) ösz. fn. l. ÁLLAMÜGYÉSZ.

KÖZÜL, (köz-ül) ih. Köz szokás szerént *közől* helyett használtatik (az első tagban többnyire nyomatékozva két zz-vel, épen úgy mint ‚közzé'); de ez értelemben nem szabatosan, mert nyelvhasonlat szerént közül annyit tenne, mint *közön, közben, közhelyen*, valamint különbség van az *alól* és *alul*, *fölől* és *fölül* között; t. i. ezek *elül hátul, alul fölül, kivül belül*, valaminek helybeli állását fejezik ki, s megfelelnek ezen kérdésre: *hol?* Ellenben ezek: *közől, alól, fölől, megől* helytől távozást jelentenek, s e kérdésre felelnek meg: *honnan?* Egyébiránt jelen alakjában, am. köz gyanánt, közképen. *Elválasztó közül árkot húzni. Tagosztály után közül hagyott marhajárás. Közül-akarattal*, nyomatosabban am. közakarattal.

„Pogány török a Moraván
Érkezik új haddal:
Most vitézek! hajós népek!
Közül akarattal."

Arany J.

KÖZVÉLEMÉNY, (köz-vélemény) ösz. fn. Az emberiség polgári és egyházi viszonyairól való általános nézet, mely bizonyos időben egyes hazában, vagy több tartományok népei közt kitünőleg uralkodik. *A közvéleménynyel tartani, vagy daczolni.*

KÖZVETETLEN, (köz-vetetlen) ösz. mn. Ami nem bizonyos, külső eszközök által egy harmadiknak közbenjárása nélkül történik. Néha am. elkerülhetetlen, mi ellen semmi kifogást nem lehet, nem szabad tenni. *Közvetetlen szükségem van rád. Ez közvetetlen akaratom.* A régi német birodalmi szerkezetben *közvetetlen rendek* voltak azon herczegek, grófok, bárók és főpapok, kik egyenesen a császárnak és a birodalmi gyülésnek voltak csak alávetve. Határozóként am. közvetetlenül.

KÖZVETETLENSÉG, (köz-vetetlenség) ösz. fn. Azon tulajdonság vagy állapot, melynél fogva va-

lami közvetetlen. *A német birodalmi rendek közvetetlensége 1805-ben megszünt.* V. ö. KÖZVETETLEN.

KÖZVETETLENÜL, (köz-vetetlenül) ösz. ih. 1) Bizonyos vagy szokott eszközök használása, vagyis egy harmadik közbejárása nélkül. 2) Elkerülhetetlenül, minden kifogás nélkül, szükségképen, *okvetetlenül* helyett. *Holnap közvetetlenül meg kell jelenned.*

KÖZVETÉTT, (köz-vetétt) ösz. mn. Bizonyos eszközök, közbenfekvő utak használatával létesített vagy összeegyeztetett. *Közvetett állapot.* (Mittelbar).

KÖZVETÍT, KÖZVETIT, (köz-vetít) ösz. áth. ámbár *vetít* u agában nem használtatik; m. *közvetít-ett*, htn. —*ni* v. —*eni*. Közvetetté tesz, bizonyos eszközök, közbenfekvő utak használásával viszen véghez, vagy egyeztet össze. (Vermittelt). V. ö. KÖZVETŐLEG.

KÖZVETÍTÉS, KÖZVETITÉS, (köz-vetítés) ösz. fn. Bizonyos eszközök használatával létesítés, öszveegyeztetés.

KÖZVETÍTŐ, KÖZVETITŐ, (köz-vetítő) ösz. fő- és mn. Bizonyos eszközök, közben fekvő utak használatával véghezvivő, létesitő, öszveegyeztető.

KÖZVETLEN, KÖZVETLENSÉG, l. KÖZVETETLEN, KÖZVETETLENSÉG.

KÖZVETŐLEG, (köz-vetőleg) ösz. ih. 1) Bizonyos eszközök, közben fekvő utak használásával, nem egyenesen. *A szegényt közvetőleg pénzhez juttatjuk, midőn munkát szerzünk neki.* 2) Azon viszonyok által, melyek az ok és okozat, cselekvés és siker, előzmény és következmény között léteznek. *Okoskodás által közvetőleg találni ki valamely igazságot. Közvetőleg rájönni a gyilkosra,* pl. a nála talált véres törről.

KÖZVETVE, (köz-vetve) ösz. ih. l. KÖZVETŐLEG.

KÖZVITÉZ, (köz-vitéz) l. KÖZKATONA.

KÖZVONALAS, (köz-vonalas) ösz. mn. Mondjuk oly nyomtatványról vagy kéziratról, melynek eredeti szövege közé vonalanként vagyis soronként annak megfelelő fordítása van nyomtatva vagy irva. *Homérnak latin közvonalas kiadása. Közvonalas biblia.* (Interlinearis).

KÖZZÜL l. KÖZŐL és v. ö. KÖZÜL.

KRÁCSFALU, falu Máramaros m; helyr. *—falu-ba, —ban, —ból.*

KRAJCZÁR, fn. tt. *krajczár-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a* v. —*ja;* kicsiny. *krajczárka.* Közvetlenül a német *Kreuzer*, közvetőleg a latin *cruciger* szóból alakult köznépies tájszokással: *karajczár*, pl. *Fizetésem tíz forint húsz karajczár.* (Juhászdal). A conventiós pénzkelet szerént a rénesforintnak egy hatvanad, s a garasnak egy harmad része. *Ezüst, réz krajczár. Ha pénzemet felszámlálom, egy krajczárom sincsen.* (Népd.) A mai osztrák értékben az osztrák forintnak egy századrésze.

KRAJCZÁROS, (krajczár-os) mn. tt. *krajczáros-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Aminek ára, értéke egy krajczár. *Krajczáros zsemle.*

KRAJNA, faluk Nyitra és Vas m.; helyr. *Krajná-ra, —n, —ról.*

KRAJOVA, falu Bihar m.; helyr. *Krajová-ra, —n, —ról.*

KRAKÓ v. KRAKKÓ, fn. tt. *Krakó-t.* 1) A régi nagy Lengyelországnak egyik fővárosa, később köztársaság, legutóbb Galicziához csatoltatott. 2) Puszta Nógrád m.; helyr. *Krakó-ba, —ban, —ból.*

KRÁKOG, (krák-og) gyak. önh. m. *krákog-tam, —tál, —ott.* Gyöke a rekedt varjuhangot utánzó *krák*, s mondjuk tulajdonkép varjuról, átv. ért. emberről is, ki varjumódra rekedten beszél. *Néha a varju is elég szépen krákog.* (Km.). Megegyezik vele a latin *crocitat*, német *Krähen*, és a lágyabb magyar *károg.*

KRÁKOGÁS, (krák-og-ás) fn. tt. *krákogás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. A varjunak *krák krák* hangon kiáltása. Gúnyosan, rekedt torku ember beszéde vagy éneke.

KRÁKOGAT, (krák-og-at) önh. és gyak. m. *krákogat-tam, —tál, —ott*, par. *krákogass.* A krákogást folytonosan gyakorolja. V. ö. KRÁKOGÁS.

KRÁKOGATÁS, (krák-og-at-ás) fn. tt. *krákogatás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Gyakori vagy folytonos krákogás.

KRAKOVÁN, falu Nyitra m.; helyr. *Krakován-ba, —ban, —ból.*

KRALOVÁN, falu Árva m.; helyr. *Kralován-ba, —ban, —ból.*

KRÁM, falu Zólyom m.; helyr. *Krám-ba, —ban, —ból.*

KRAMZSÁL, am. karamzsál v. körömzsél.

KRASSÓ, falu Szatmár m.; helyr. *Krassó-ra, —n, —ról.*

KRASZKÓ, falu Gömör m.; helyr. *Kraszkó-ra, —n, —ról.*

KRASZNA, mezőváros ugyanazon nevü megyében; helyr. midőn várost jelent: *Kraszná-ra, —n, —ról;* midőn vármegyét: —*ba, —ban, —ból.*

KRASZNA-BÉLTEK, l. BÉLTEK.

KRASZNA-CZÉGÉNY, falu K.-Szolnok m.; helyr. —*Czégény-be, —ben, —ből.*

KRÉTA, (a latin *creta* után honosult), fn. tt. *krétát.* Szénsavas, szilárd mészfaj, mely fínom tapintatu részecskékből áll, s könnyen szétdörzsölődik, és ereszt. A legtisztábbféle hófehér, a gorombábbik fajtáju más földrészekkel kevert és szürkés.

KRÉTAFEHÉR, (kréta fehér) ösz. mn. Olyan fehérszinü, mint a kréta.

KRÉTAFEHÉRSÉGÜ, l. KRÉTAFEHÉR.

KRÉTAFÖLD, (kréta-föld) ösz. fn. Krétarészekből álló földnem.

KRÉTANEMŰ, (kréta-nemű) ösz. mn. A krétának tulajdonságaival biró. *Krétanemü föld.*

KRÉTÁS, (kréta-as) mn. tt. *krétás-t* v. —*at*, tb. —*ak*. 1) Miben kréta van. *Krétás földrétegek.*

2) Krétával fehérített, bemázolt. *Krétás szíj. Krétás ujjak.*

KRÉTÁZ, (kréta-az) áth. m. *krétáz-tam*, *—tál*, *—ott*, par. *—z*. Krétával rajzol, ken, jegyez, fehérít, bemázol, beszennyez valamit.

KRICS, fn. l. KIRICS.

KRISTÁLY, (a hellén *κρύσταλλος* szótól, mely eredetileg átlátszó jeget jelent, *κρύος* szó után, mely am. jég; hideg); fn. tt. *kristály-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. 1) Általán oly test, mely lassan-lassan bizonyos és szabályos szerkezetü alakban állott öszve, vagy valamely testnek ilyetén egyes része. Ily alakok képződését leginkább észrevehetni, midőn némely híg testek, úgymint olvasztott érczek, savak lassacskán kihülnek és megszilárdulnak. 2) Szorosb ért. sajátnemü testek, melyek ilyféle alakokból állanak, milyenek az ógynevezett hegyi kristályok (Silex quarzum crystallus), melyek tiszta és átlátszó kavicsok, és rendesen hatszögü oszlopokban képződnek. V. ö. JEGECZ.

KRISTÁLYÍT, (kristály-ít) áth. m. *kristályít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*, par. *—s*. Kristálylyá vagy jegeczczé alakít.

KRISTÁLYODIK, (kristály-od-ik) k. m. *kristályod-tam*, *—tál*, *—ott*. L. JEGECZÉSÉDIK.

KRISTÁLYOS, (kristály-os) mn. tt. *kristályos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. L. JEGECZÉS.

KRISTÉLY, (a hellén *κλυστήρ*, honnan a német *Klystier* is; *κλύζω* igétől, mely am. öblítek, mosok); fn. tt. *kristély-t*, tb, *—ek*. L. CSŐRE, 1).

KRISTÓF, (hellén eredetü, am. Krisztushordozó, azaz tisztelő, szerető); férfi kn. tt. *Kristófot*. Christophorus.

KRISZTINA, (hellén szó, am. keresztény nő); női kn. tt. *Krisztinát*. Christina.

KRISZTUS, Üdvözítőnk szentséges neve. *Jézus Krisztus. Krisztus koporsója.* A hellen *χριστός* eredeti értelme : *fölkent.*

KRISZTUSFEJ, (Krisztus-fej) ösz. fu. A képzőmüvészetben, különösen a festészetben az illető müvész felfogása szerint festett fej, mely Krisztus Urunk fejét ábrázolja.

KROKODIL, (hellénül : *κροκόδειλος*); fn. tt. *krokodil t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—ja*. A gyíkok neméhez tartozó legnagyobb állatfaj, mely vízben és szárazon él. Különösen az áfrikai krokodil (Lacerta crocodilus L. Áfrika legnagyobb folyóibau lakik. Meseféle monda szerint ha ragadományra leselkedik, a síró gyermek hangját utánozza, honnan : *krokodil-könyeket sírni*, am. hamis, csábító sirással áltatni, veszélybe keríteni valakit. Az amérikai krokodil (Kaiman, Lacerta alligator) kisebb és félénkebb az áfrikainál, de néha szintén, mint ez is, megtámadja az embereket.

KRUMPLI, l. KOLOMPÉR.

KU, elvont gyökelem. 1) Hangutánzó *ku ku! kukucs! kuasz, kuvasz, kutya, kutyó, kuszi, kuhant, kuhint, kukk, kukkan, kukorikol, kukuk, kunkog, kuvik* szókban és származékaikban. Ide tartoznak azok is, melyekhez a reszketeg *r* járul, mint *kurj, kurjant, kurran, kurukuru, kuruty*. 2) Jelent görbére, kerekre, gömbölyüre hajlást, s az ilyen alaku testeket, a *kuczik, kuczorog, kuhar, kuka* (kajmó), *kukacz, kukó, kukojcza, kukora, kukoricza, kukorodik, kukrejt, kuksol, kukuba, kulacs, kulcs, kullant* (görbét mond), *kullog, kulyak, kunhátas, kunik, kunkor, kunya, kunyó, kup, kupak, kupolya, kupor, kút* stb. szókban. V. ö. KO, GU és GO. Többi származékainak nyomozását lásd az illető rovatok alatt.

KUÁCS, (ku-ács) fn. Göcseji tájszólás szerént am. kovács. Gyöke a hangtól kölcsönözött *ku* v. *ko*. l. KOVÁCS.

KUARCZ, tájdivatos; l. KUDARCZ.

KUASZ, tájdivatos; l. KUVASZ.

KUB, elvont gyöke *kubucz* szónak, l. ezt.

KUBÍN, ALSÓ—, mv. FELSŐ— falu Árva m.; helyr. *Kubin-ba, —ban, —ból.*

KUBÓ, (kub-ó, ku-v-ó) fn. tt. *kubó-t*. Oly emberről mondják, ki vastag, bolondos, trágár tréfákat szeret üzni vagy népies szójárás szerént, *kutyálkodni*, kiről azt is szokás mondani, hogy *nagy kutya;* néha pedig hogy *nagy kujon*. Ezen alapnál fogva valószinüleg egy gyökből eredt a *kutya, kuvasz, kuszi* szókkal, s eredetileg am. *ku-v-ó*, azaz kutyálkodó. V. ö. KUJON. Más elemzéssel lehet a ‚kópé' szó módosulata is. V. ö. KÓPÉ.

KUBUCZ, (kub-ucz) fn. tt. *kubucz-ot*. Gömöri tájszó; Győr vidékén : *kópicz*, néhutt : *kóbor*. Jelent vesszőből vagy szalmából font, magasgömbölyü kosarat, pl. a milyenben tojást tartanak. Gyökeleme a gömbölyüt jelentő *ku, ko*.

KUCS, elvont gyöke *kucsma* szónak, l. ezt.

KUCSINY, falu Zemplén m.; helyr. *Kucsiny-ba, —ban, —ból.*

KUCSMA, (kucs-ma) fn. tt. *kucsmát*. Széles ért. télre való szőrös föveg; minthogy pedig ez az ország vidékei szerént különféle alakú szokott lenni, innen majd csalma, majd kalpag, majd sapka, majd bagósüveg stb. a neve. E szónak törzsöke *kucs*, mint a *szuszma, tutyma, kuszma, duzma* szóké, *szusz, tuty, kusz, duz*. A *kucs* gyökhöz legközelebb áll a *kuncs*, melyből *kuncsor*, a *kucz*, melyből *kuczor, kuczorog, kuczorodik*, mind görbés hajlongást jelentő szók erednek. Ennél fogva valószinü, hogy az eredeti kucsma azon szőrös föveget jelentené, melynek leffentyüje legörbedt s mintegy *lekutyorodott*. Máskép : *gucsma*, melyhez rokon a *gúzs*, mintha volna *guzsma*, t. i. a gúzsban is alapfogalom a görbedés.

KUCSMAGOMBA, (kucsma-gomba) ösz. fn. A szömörcsökök neméhez tartozó gombafaj, melynek felső része mintegy reczés hálóval van behúzva, honnan a *kucsma* nevezet. (Phallus esculentus).

KUCSMAREDŐCSÖG, (kucsma-redő-csög) ösz. fn. Sajátnemü gomba, melynek kucsmája ránczosan a tönkre nött. (Helvela).

KUCSMASZÖMÖRCSÖG, (kucsma-szömöresög) l. KUCSMAGOMBA.

KUCSÓ, falu K. Szolnok m.; helyr. *Kucsó-ra, —n, —ról.*

KUCSULÁT, falu Kővár vidékén, helyr. *Kucsulat-ra, — on, —ról.*

KUCZ, (1), elvont gyök, melyből *kuczor, kuczorál, kuczorog, kuczorodik, kuczik, kuczkó* szók erednek, melyekben alapfogalom a *görbeség* vagy *szögletesség*, ennélfogva gyökeleme a görbét, kereket jelentő *ku.*

KUCZ, (2), hangutánzó. Ezt mondják a kis szopós gyermeknek, midőn a torkán akadt tejtől köhög, valamint akkor is, ha el akarják altatni.

KUCZIK, (kucz-ik) fn. tt. *kuczikot*, harm. szr. *—ja.* Általán, szögletet formáló szük hely, különösen a kemencze és a fal köze, vagy a konyhán a tüzhely möge, máskép: *kuczkó* és *sut* v. *sutt.* Gyökével megegyezik a tót *kút* (szugoly). De egyezik vele a *gócz* szó is. Gyökeleme a szögletes görbét jelentő *ku*, akár azért, mert a *kuczik* szögletes, akár pedig mivel az ember csak mintegy magát meghúzva fér el benne; *sut* is a *suttom, sunyik, sunynyog* szókkal áll közvetlen viszonyban.

KUCZKARINGÓS, a székelyeknél am. kacskaringós; l. ezt.

KUCZKÓ, néhutt KUSZKÓ (kucz- v. kusz-k-ó) l. KUCZIK.

„Oh ha szivünk szerelmének,
Kis zálogi születnének,
S ott ülnének hosszu sorral,
A kuczkóban teli borral."
A csikóbőrös kulacshoz. (Csokonai).

KUCZOR, (kucz-or) fn. tt. *kuczor-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a* v. *—ja.* Általán, görbe pengéjü kés, milyet, pl. a kertészek, szőlőmivesek használnak, máskép: *kaczor.* Mint a jelentett tárgy alakja mutatja, e szónak törzsöke a görbét jelentő *kucz.* Rokonok vele a *kacz, kacs*, mint görbét jelentő származékok gyökei, pl. a *kacza, kacsiba, kacskaringós* (a székelyeknél *kuczkaringós*) szókban. Különösen, mint elavult törzsök jelent görbülést a *kuczorog, kuczorodik, kuczorál* igékben.

KUCZORÁL, (kucz-or-a-al) önh. m. *kuczorál-t.* Magát öszvehúzva, meggörbitve, lesunyva, alkalmatlanul sürgetődzve könyörög valamiért, máskép: *kunyorál, kunczorál*, azaz *kumva, megsunyva* kér.

KUCZORGÁS, (kucz-or-og-ás) fn. tt. *kuczorgás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* 1) Meggornyadt, meggörbült testtel való ülés, vagy álldogálás, pl. a nagy hideg miatt. 2) Átv. ért. a sürgető, alkalmatlan kérésnek azon módja, midőn valaki egészen megsunyja magát.

KUCZORGÓ, (kucz-or-og-ó) mn. és fn. tt. *kuczorgó-t.* 1) Aki meggörbülve, magát öszvehuzva ül vagy áll. 2) Tréfásan alacson törpe ház, mely mintegy legugorodik a föld felé, vagy melyben csak kuczorogva, legugorodva, nem egyenesen lehet állani. *Kuczorgó csárda.*

KUCZORÍT, KUCZORIT, (kucz-or-ít) áth. m. *kuczorít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*, par. *—s.* Visszaható névmással am. magát öszvehuzza. Rokonok hozzá a *csucsorít, czuczorít, czuporít*, mennyiben a szájnak öszvehuzását jelentik.

KUCZORODIK, (kucz-or-od-ik) k. m. *kuczorodtam, —tál, —ott.* Mondjuk emberről, s más állatról, midőn meggörbedve, s magát öszvehuzva ül valahová; lágyabban: *kutyorodik. Hidegben a tüz mellé kuczorodni.* Rokon vele: *kukorodik, gugorodik, zsugorodik, guzsorodik.* V. ö. GUBBASZT.

KUCZOROG, (kucz-or-og) gyak. önh. m. *kuczorog-tam, —tál* v. *kuczorgot-tam, kuczorgottál, kuczorgott*, htn. *—ni* v. *kuczorgni*, v. *kuczorgani.* 1) Görnyedt, öszvehuzott testtel üldögél, vagy álldogál, pl. midőn a gyermek mezitláb, egy üngben, gatyában kuczorog a hideg miatt. 2) Átv. ért. esennen, sürgetve, magát mintegy a földig görbítve, megsunyva könyörög. *Hiába kuczorogsz, nem kapsz semmit.* V. ö. KUCZ, KUCZOR.

KUCZURA, falu Bács m.; helyr. *Kuczurá-ra, —n, —ról.*

KUD, gyöke *kudar* szónak, l. ezt.

KUDAR, (kud-ar) fn. tt. *kudar-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—ja.* Kemenesalján am. kemencze vagy kályha öble. Minthogy ez többé-kevésbé gömbölyü szokott lenni, innen gyökeleme a kerekgömbölyüt jelentő *ku*, mely megvan a *kút, kutyor* (mély gödör) *kutykorodik, kutyorékos*, szintén gömbölyüt vagy kereket jelentő szókban.

KUDARCZ, fn. tt. *kudarcz-ot*, harm. szr. *—a.* Különféle tájszokások szerént: *kuarcz, kuvarcz, koarcz.* Megszégyenülés neme, melyet az szenved, akinek valamely vállalata, merénye roszul üt ki, aki föltételét el nem éri, felesúfolódik, rövidséget, kárt szenved, mely miatt pirulnia kell. *Kudarczot vallani.* Heltai krónikájában többször *kurcz* alakban fordúl elé, honnan valószinü, hogy nem egyéb, mint a német *kurz* (rövid, mennyiben erkölcsi rövidséget, sikertelenséget jelent, miszerint *kudarcz-ot* (kurczot) *vallani*, am. rövidséget szenvedni, rövidet húzni, épen úgy, mint a német *den Kürzern zichen*, mi azon régi sorshuzási módtól származottnak látszik, midőn valamely ügyet vesszők v. nyilak huzása által döntöttek el. ‚Kuharcz' alakban eredhetett ‚kuhi' szóból is.

KUDARI, (kud-ar-i) fn. tt. *kudari-t*, tb. *—ak.* Savó leves, turóval (melyet kudarban szoktak tartani ?)

KUF, (1), elvont gyöke *kufár* szónak, l. ezt.

KUF, (2), elavult fn. Molnár A. szerént, hordócska, csöbör. Rokon a *kup, kupa* szókkal, s azok közé számitandó, melyekben a *ku* gyökelem kereket, gömbölyüt jelent. Megegyezik vele a német *Kufe.*

KUFÁR, (kuf-ár v. kof-ár) fn. tt. *kufár-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a* v. *—ja*. Holmi aprólékos árukkal kereskedő, kofálkodó. Gyöke úgy látszik, nem egyéb, mint *kof*, melyből *kofa* is származott. *Halkufár.*

„Demoszthen dörgő nyelvével szitkozódó halkufár.“
Kölcsey.

Ezen szót némelyek a német *Käufer* szóval akarják rokonítni.

KUFÁRKODÁS, (kuf-ár-kod-ás) fn. tt. *kufárkodás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Kufár életmód, kufár módon árulgatás.

KUFÁRKODIK, (kuf-ár-kod-ik) k. m. *kufárkod-tam, —tál, —ott*. Kufár módon árulgat.

KUFFANTÓ, (kuff an-t-ó) fn. tt. *kuffantó-t*. Sándor István szerént am. kofa. Nagy-Bánya táján: *koffantyú*. Különben szokatlan. Mint alakja mutatja, rokon a *kofa*, *kufár* szókkal, s törzöke az elavult ige: *kuffant*.

KUGLI, a német ‚Kugel‘ módosúlata; fn. tt. *kuglit*. Különben jelentése az, ami a német *Kegel-é*, vagyis inkább *Kegelbahn-é*, mint játszó eszközé: t. i. azon hosszukás pálya, melynek egyik végén 9 báb (kúp, Kegel) van felállitva, s ezekre a másik végéről a pályatéren golyót hengerítnek, és rendszerént aki a 9 báb közől legtöbbet leüt, az nyeri el az öszvetett pénzt stb. Némelyek *kúphely*-nek nevezték, de még eddig nem jött divatba, s magát a játékot *kúpjáték*-nak.

KUGLIZ, (kugli-z) önh. m. *kugliz-tam, —tál, —ott*. Kuglin v. kuglit játszik.

KUH, elvont gyöke *kuhant, kuhar, kuhi, kuhint, kuhog* szóknak. L. ezeket.

KUHANT, (kuh-an-t) önh. m. *kuhant-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*, par. *—s*. Az egy értelmü *köhent* igének vastaghangu módositása a *kuh* hangutánzóból, melynek vékony hangon a *köh* v. *keh* felel meg.

KUHAR, (kuh ar) fn. tt. *kuhar-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a* v. *—ja*. A hegy dombjának csavarodása, s mintegy öble. Kriza J. szerént terméketlen, omladványos hely. Rokon vele a kemencze csavarodását vagyis öblét jelentő *kudar*.

KUHI, (kuh-i) fn. tt. *kuhi-t*. Molnár Albert értelmezése szerint *kuhit mondani*, am. megadni magát vagyis megvallani, hogy le van győzve; továbbá *kuhiban hagyni valakit*, am. cserben hagyni, szégyenben hagyni. Kriza J. szerént a székelyeknél *kuhit mondani* (másra vitetve) am. megvetőleg elhagyni valakit, lemondani róla. Ugyanott *kohén* szóval esúfolnak valakit, midőn szeméremsértő müködésen kapják; vagy ha egyik gyerek elbúvik, s a másik megkapja, lekohéngatja e szóval. Ezen értelmezéseknél fogva általán szégyent jelent, s a görbedést, meghajlást jelentő *ku* gyökelemből látszik származni, minthogy a magamegadás, szégyenben maradás stb. leginkább a testállás meggörbülésével mutatkozik. E szerént rokon volna vele a gajmót jelentő *kuka*, a fejbólogatást jelentő *kukkad, kukkadoz* stb.

KUHINT, (kuh-in-t) önh. m. *kuhint ott*, htn. *—ni* v. *—ani*, par. *—s*. Valamivel gyöngédebb torokhangot jelent, mint a *kuhant*. V. ö. KUHANT, és KÖHENT.

KUHINTÁS, (kuh-in-t-ás) fn. tt. *kuhintás t*, tb. *—ok*. Cselekvés, midőn valaki kuhint.

KUHOG, (kuh og) gyakor. önh. m. *kuhog-tam, —tál, —ott*. Mondják különösen a rókáról, midőn sajátnemü hangon kiált, mely a kutyaugatáshoz némileg hasonló. A kutya *ugat*, a farkas *tutul*; mindhárom hangban lényeges a vastag, mély *u*.

KUHOGÁS, (kuh-og-ás) fn. tt. *kuhogás-t*, tb. *—ok*. A rókának *kuh* hangon kiáltozása.

KUHU, tájdivatos, *koh* v. *kohó* helyett; tt. *kuhut*. L. KOH.

KUJAK, l. KULYAK.

KUJÁS, falu Arad m.; helyr. *Kujás ra, —on, —ról*.

KUJTORGÁS, (kuj-t-or-og-ás) fn. tt. *kujtorgás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Kódorgás. V. ö. KUJTOROG.

KUJTOROG, (kuj-t-or-og) gyak. önh. m. *kujtorog-tam, —tál* v. *kujtorgottam, kujtorgottál, kujtorgott*, htn. *—ni* v. *kujtorgni*, v. *kujtorgani*. Pápa vidéki szó, s am. kódorog, vagyis szolgálat vagy hivatal nélkül éhezve ideoda házal, szédeleg, kalézol. Rokon vele a *kodoz* és a *koldus, kódus, kúdus*.

KUK, (1), puszta hang, kettőztetett *k*-val: *kukk*. Ezt szokták mondani a dajkák a még szótalan csecsemőnek, midőn merőn néz. Jelent némaságot is, mert midőn így szólunk valakiről: *azt sem mondta kukk! kukkot sem szólt*, annyit tesz, hogy hallgatott, néma volt.

KUK, (2), elvont gyök, melyből *kuka* (kajmó), *kukojcza, kukora, kukoricza, kukorodik, kukorog, kuksol, kukuba, kukucsál*, mind görbére vagy gömbölyüre hajlást jelentő szók erednek. Rokon vele a lágyabb *gug*, pl. *gugora, guggol, gugorodik, guga* szókban. *A labdát kukra ütni a kifutó játékban.*

KUKA, (kuk-a) mn. tt. *kukát*. 1) Midőn a hallgatásra vonatkozó *kuk* hangból származik, am. néma, siketnéma, Göcsejben: *huka*. 2) Jelent kajmót, melylyel a tiszamelléki dohányosok a felfüzött dohányt száradni kiakasztják, Heves megyében: *kajkó*. Van *kóka* is, mely a szőlőnek fogódzó görbe szárát, vagyis kacsját, kocsányát jelenti. ‚Kuka‘ is alkalmasint *kóka* szó módosulta. Gyökeleme tehát a görbeséget jelentő *ku* v. *ko*. V. ö. KÓKA, (1). 3) A hajók födelén azon léczdarabokkal fokonként megszegezett padló, melyen lépdelnek a hajósok, midőn kukáznak. Kenessey Albert szerént horgas fa, melyben a lovaskötél csúszik, t. i. a lovaskötelet kisérő dereglye közepén egy két águ, villaalaku fácska van e végre, s ezt nevezik kukának, máskép: *dereglyebak*-nak. Itt is tehát valamely horgas eszközt jelent. És szintén K. A. szerént az egész hajófödél hosszában menő egyenes pallózat: *kukajáró* vagy *kukajárás*. V. ö. KUKÁZ.

KUKACZ, (kuk-acz) fn. tt. *kukacz-ot*, harm. szr. —*a*. Meztelen, és gyűrűs testü hernyó, féreg, pondró. *Földi kukacz. Gyümölcsben, sajtban, szalonnában, vajban termő kukacz. Felpattan, mint a sajtkukacz. A halhorogra kukaczot húzni. A fülemilét lisztkukaczokkal tartani.* Minthogy ezen féreg teste gyűrüs, azonfölül, ha érintetik, legottan öszvezsugorodik: innen gyöke a görbedést jelentő *kuk*, mi szerént *kukacz* am. *kukorodó*, *gugorodó* féreg. Latinban is a *vermis* és *verto*, *vertigo* rokonok.

KUKACZOS, (kuk-acz-os) mn. tt. *kukaczos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Amiben kukaczok teremnek. *Kukaczos sajt, szalonna, liszt. Kukaczos cseresnye, körte, szilva. Kukaczos szalonna, büdös vaj öszveillenek.* (Km.).

KUKACZOSODIK, (kuk-acz-os-od-ik) k. m. *kukaczosod-tam*, —*tál*, —*ott*. Kukaczok teremnek, szaporodnak benne. *Az elérett és igen édes gyümölcsök megkukaczosodnak.*

KUKAJÁRÁS, KUKAJÁRÓ, (kuka-járás v. —járó) ösz. fn. L. KUKA alatt.

KUKÁZ, (kuka-az) önh. m. *kukáz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Vontató hajósok műszava. Midőn a hajót sem lovak, sem emberek nem húzhatják, előre viszik a horgonyt, s hozzá kötik az alattság egyik végét, melynek másik vége a hajó fölött huzódik el, ha a hajósok ezen kötelet előregörbedt testtel huzzák, s illetőleg a hajót a horgony felé tolják, azt szokták mondani, hogy *kukáznak*. Kenessey Albert szerént, midőn a hajósok egy négyágu horgonyt a partra állitnak, megerősitnek, és a rákötött kötéllel, melynek egyik végét a hajóra viszik, a hajó előre huzására használnak: a hajó ily módon való előrehuzását *kukázás*-nak, s ennek fő eszközét, a horgonyt, *kukázó macská*-nak mondják, a kötelet pedig *kukázó kötél*-nek. V. ö. KUKA.

KUKÁZÁS, (kuk-a-az-ás) fn. tt. *kukázás-t*, tb. —*ok*. L. KUKÁZ alatt.

KUKÁZÓ KÖTÉL, l. KUKÁZ alatt.

KUKÁZÓ MACSKA, l. KUKÁZ alatt.

KUKK, l. KUK.

KUKKAD, (kukk-ad) önh. m. *kukkad-tam*, —*tál*, —*t*. 1) Mondják növényekről, nevezetesen füvekről, virágokról, midőn fonnyadva legörbednek, szokottabban: *kókkad*. 2) Szunnyadás közben fejével bólint. Mindkét értelemben gyöke a görbe hajlást jelentő *kuk*.

KUKKADOZ, (kukk-ad-oz) gyak. önh. m. *kukkadoz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Szunyókálva fejét bólogatja.

KUKKAN, (kukk-an) önh. m. *kukkan-t*. 1) Egyes *kukk* hangot ejt. *Még csak nem is kukkant.* 2) Valahová betekint, és pedig valami résen, nyiláson. Ez utóbbi értelemben gyöke a testnek, nevezetesen fejnek meghajtását jelentő *kuk*, melyből származott *kukkadoz* is, azaz fejével szunnyadáskor bólogat.

KUKKANÁS, (kukk-an-ás) fn. tt. *kukkanás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. 1) *Kukk* hangon való szólás. 2) Valamely résen, nyiláson alattomos betekintés, kukucsálás. V. ö. KUKKAN.

KUKKANT, (kukk-an-t) önh. m. *kukkant-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. 1) Kukkanást tesz, azaz alattomosan, futtában néz valamely résen, nyiláson. *Bekukkantott, mint bolond Istók Debreczenbe.* (Km.). 2) *Kukk* hangon elkiáltja magát. V. ö. KUKKAN.

KUKLYA, (kuk-ol-a) fn. tt. *kuklyát*. Hosszukás, a turózsacskóhoz hasonló szabásu, fityegő gallér, melyet a fejre lehet húzni, máskép: *csuklya. Barátok kuklyája.* Viselnek ilyet szűreiken Győr, Moson, Sopron vármegyékben a parasztok is. Igen hihető, hogy a fövegnek ezen német a barátok ismertették meg a magyarokkal, honnan azt is következtethetni, hogy közvetlenül a latin *cuculla* származéka: azonban valamint a latin *cuculla* hang- és fogalmi viszonyban van a *cucumer*, *cucurbita* szókkal, hasonlóan, sőt még több rokonhangu és fogalmu szókkal áll öszveköttetésben a magyar *kuklya*; milyenek: *kukó*, *kukojcza*, *kukor*, *kukora*, *kukoricza*, *kukorodik*, *kuksol*. Mind ezeknek természeti közgyöke a kerekded gömbölyüre hajlást jelentő *kuk*.

KUKMA, (kuk-ma) mn. tt. *kukmát*. Bámész, bászli, bamba, szájtátó. Rokon a *kuka* (néma) szóval, minthogy a némák is rendesen tátott szájuak. Képzésére nézve olyan, mint *szuszma*, *tutyma*, *tukma*, *duzma*.

KUKÓ, (kuk-ó) fn. tt. *kukó-t*. Kisdedek nyelvén am. tojás; tréfásan, a lónak tojásalakú ganaja. *Lókukó*. Gyöke a gömbölyüt jelentő *kuk*. Kettőztet *kukkó* csúfnév, melylyel a vidékbeliek a csalóközieket szokták gúnyolni. *Csalóközi kukkó.*

KUKOJCZA, (kuk-oj-cza) fn. tt. *kukojczát*. A tízhimesek seregébe, és egyanyások rendébe tartozó cserjenem, mely nevét hihetőleg tojásdad bokrétájától vette. V. ö. KUKÓ, KUKOR. (Arbutus). A köznépnél *kukojcza* vagy *kokojcza* nevü a fekete áfonya (vaccinium myrtillus) is.

KUKOJCZABOGYÓ, (kukojcza-bogyó) ösz. fn. A kukojcza nevü cserjén termő bogyó.

KUKOJCZAFŰZ, (kukojcza-fűz) ösz. fn. Az épélü, és kopasz levelü fűzek alneméhez tartozó cserje, melynek levelei körkörösek, tokjai tojásdadok, gyapjasak. (Salix myrtilloides).

KUKOLA, (kuk-ol-a) fn. tt. *kukolát*. Dunántúli több vidéken am. pálinkafőző kunyhó; mintha volna *kukoló*, *gugoló*, azaz alacson, milyenek az ily házak lenni szoktak. Ily tréfás gúnynevek a *lebúj*, *lebujó*, *gurgyal*, *gurgyó*, *sut*, *kuczkó*.

KUKOR, elavult törzsök, melyből *kukora*, *kukorodik*, *kukorog*, *kukoricza* crednek. Jelentése görbe, gömbölyü, görbére zsugorodó. Legközelebb áll hozzá a *kuczor*, *kutyor*, *gugor*, továbbá a száj gömbölyítését jelentő *czuczor*, *czupor*.

KUKORA, (kuk-or a) mn. tt. *kukorát*. Kerekre görbedő, gömbölyü, hengerded. Lágyabb *g*-vel *gugora*. Mindkét alakban használtatik főnevül is, és Nátly József szerént Szegeden am. fennálló tekerő tengely, pl. a kutakon, csigákban. (Axis in peritrochio verticalis). ‚Járgány' pedig szerénte fekvő tekerő tengely. Kenessey Albert a járgányt álló vagy helyhezkötött, a kukorát pedig mozgó tekerő eszköznek írja. Véleményünk szerént ha a megkülönböztetés szükséges, a ‚járgány' szó *jár* törzsét tekintve, ellenkezőleg inkább ez volna a mozgó, tekerő eszköz.

KUKORCZOL, (kuk-or-cz-ol) önh. m. *kukorczol-t*. Lekukorodva, vagyis gugorodva, guggon ül. Mondják különösen a nagy szükségét végező emberről.

KUKORÉK, (kuk-or-ék) fn. tt. *kukorékot*. 1) Kukorodott valami, különösebben: redő, ráncz. 2) Hangutánzólag, ‚kukorékol' v. ‚kukuríkol' törzsöke.

KUKORÉKOL, l. KUKORÍKOL.

KUKORGÓS, (kuk-or-og-ó-s) mn. tt. *kukorgós-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Göndör, bodor. Kukorgós szőr, haj, gyapju.

KUKORI, (kuk-or-i) fn. tt. *kukori-t*. Göcsejben am. perecz, mint kukorodott kerekalakú sütemény.

KUKORICS, (Svábfalu) falu Sopron m.; helyr. *Kukorics-ra*, —*on*, —*ról*.

KUKORICZA, (kuk or-i-cza) fn. tt. *kukoriczát*. Hozzánk keletről hozott közismeretü növény, melynek gyümölcse, hosszukás gömbölyü csövön bogyók gyanánt öszvetömülő magokból áll. Mint alakja mutatja, nevét a *kukora* szótól vette, melyhez leginkább hasonló; a *cza* kicsinyező képző, mint a *Katicza*, *Gyuricza*, *gánicza*, és a *cze* a *kendericze* szókban. Tájszokásilag hol *törökbúza*, hol *tengeri*, hol *málé*. *Kukoriczát ültetni*, *kapálni*, *szedni*, *fosztani*, *morzsolni*. *Tejes*, *nyers*, *főtt*, *sült*, *piros*, *tarka kukoricza*. *Piros kukoriczaszár*, *kapálatlan maradtál*. (Népd.).

KUKORICZACSŐ, (kukoricza cső) ösz. fn. A kukoriczanövény termése, midőn magja és csutkája, sőt a szárán héja is együtt van.

KUKORICZACSŐSZ, (kukoricza csősz) ösz. fn. Csősz, ki a kukoriczás földekre vigyáz, hogy a tolvajok vagy barmok kárt ne tegyenek bennök. Hogy messzebb ellásson, rendesen lábtó forma góréja vagyon.

KUKORICZACSUMA, KUKORICZACSUTKA, (kukoricza-csuma v. —csutka) ösz. fn. A kukoriczacső tuskója, torzsája, midőn a kukoriczaszemet róla lemorzsolták.

KUKORICZADERCZE, (kukoricza-dercze) ösz. fn. Darabosra őrlött kukoricza lisztje. V. ö. DERCZE.

KUKORICZAFÖLD, (kukoricza-föld) ösz. fn. Föld, melyben kukoriczát termesztenek, kukoriczával bevetett vagy beültetett telek.

KUKORICZAGOMBÓCZ, (kukoricza-gombócz) ösz. fn. Kukoriczalisztből főtt gombóczféle étek.

KUKORICZAHÉJ, (kukoricza-héj) ösz. fn. A kukoriczacsövet takaró levélréteg.

KUKORICZAKÁR, (kukoricza-kár) ösz. fn. Amérikai költöző madár, mely bogarak és férgeken kivül különösen a kukoriczát szereti. (Gracula quiscala).

KUKORICZALÉHA, (kukoricza-léha) ösz. fn. A kukoriczaszem héja, melyből, midőn a kukoriczát megőrlik, korpa lesz.

KUKORICZANADRÁG, (kukoricza-nadrág) ösz. fn. Durva, csinvatszövetü vászonból való nadrág. Több vidéken divatos tájszó.

KUKORICZASZÁR, (kukoricza-szár) ösz. fn. A kukoricza növény kórója.

KUKORICZASZEM, (kukoricza-szem) ösz. fn. A kukoriczanövény gyümölcse.

KUKORIFÁNK, (kukori-fánk) ösz. fn. Bódító szerből készített halétető. Nevét onnan vette, mert gömbölyüvé kukorított tésztaféle golyócskákból áll. V. ö. KUKOR, KUKORI.

KUKORÍK v. KUKORÍKU. Így utánozza a magyar a kakasnak azon hangját, melyet éjjeli ébredésekor szakaszonként, vagy nappal is jó kedvében adni szokott. Máskép: *kikiriki*, t. i. a fiatal kakas hangja.

KUKORÍKOL, (kukorík-ol) önh. m. *kukoríkol-t*. Kakasról mondjuk, midőn *kukoríku* hangon elkiáltja magát.

„Szomszédasszony kakasa,
Felugrott a kapura,
Csak azt kukorikolja,
Hogy szép az ő asszonya." Népdal.

El jön a hajnal, ha nem kukoríkol is a kakas. (Km.).

KUKORÍKOLÁS, (kukorík-ol-ás) fn. tt. *kukoríkolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. A kakasnak *kukoríku* hangon kiáltása.

KUKORÍT, KUKORIT, (1), (kuk or-ít) áth. m. *kukorít-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. Valamit kerekgörbére vagy gömbölyüre alakít. V. ö. KUKOR, KUKORA.

KUKORÍT, KUKORIT, (2), (kukorí-t) önh. m. *kukorít-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*. L. KUKORÍKOL.

KUKORODIK, (kuk-or-od-ik) k. m. *kukorodtam*, —*tál*, —*ott*. Oly öszvezsugorodó helyzetbe teszi testét, mint a szükségét szabadban végző ember. *Lekukorodott a ház mögött*. *A gyom közé kukorodott*. *A fázó cigánypurdék a tüz köré kukorodnak*. Lágyabb *g* hanggal: *gugorodik*, máskép: *kukorczol*, *kuporczol*.

KUKOROG, (kuk-or-og) gyakor. önh. m. *kukorogtam*, —*tál*, v. *kukorgottam*, *kukorgottál*, *kukorgott*, htn. —*ni* v. *kukorgni* v. *kukoryani*. Mint nagy szükségét szabadban végző ember öszvehúzott testtel üldögél. Legközelebb áll hozzá a kérésben meggörbedést jelentő *kuczorog*, továbbá a görbe utakon járást jelentő *kujtorog*, és a fázásban öszvezsugorodó *kuncsorog*.

KUKREJT, (kuk-rejt) ösz. fn. Szük rejtekhely, hol valaki meghúzza, s mintegy *kuksolva*, *guggon* ülve elrejti magát.

KUKSOL, (kuk-os-ol v. gug-os-ol) önh. m. *kuksol t.* Képzésére olyan mint *taposol tapsol, habosol habsol, lebesel lepsel* stb. Mondják emberről, midőn guggon ül, vagyis oly öszvehuzott és alácresztett testtel, hogy ülepe csaknem a földet éri. Átv. ért. rejtőzik, el van bújva, máskép : *gugsol, guggol*, néhutt : *kuporczol. A kukoriczában, a gyomban kuksolni.*

KUKSOLÁS, (kuk-os-ol-ás) fn. tt. *kuksolás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, midőn valaki kuksol.

KUKTA, (kuk-ta) fn. tt. *kuktát*. Szakácsinas, ki a főzés mesterségét tanulja. Így neveztetnek különösen a kolostorok konyháiban a szakácsok férfi segédei. *Megszokta, mint barátkukta a szennyet.* (Km.). E szónak gyöke mind hangra, mind értelemre nézve rokonságban van ugyan a *kohol, kotyvaszt, konyha* (= kohnya) szók gyökével: (v. ö. KOHOL, KONYHA), azonban úgy látszik, közvetlenül a szláv nyelvekbeli szókból vétetett : *kuchta, kuhta.*

KUKTÁLKODIK, (kuk-ta-al-kod-ik) k. m. *kuktálkod-tam*, —*tál*, —*ott*. A kuktaságot, azaz főzés mesterségének tanulását űzi. V. ö. KUKTA.

KUKTASÁG, (kuk-ta-ság) fn. tt. *kuktaság-ot*, harm. szr. —*a*. Szakácsinasság.

KUKTÁSKODIK, (kuk-ta-as-kod-ik), l. KUKTÁLKODIK.

KUKU 1) fn. L. KUKÓ. 2). Gyermeknyelven mondják, midőn valaki elbúvik, és mintegy kukucsál a keresőre. V. ö. KUKUCSÁL.

KUKUBA, (a latin *cucubalus* után) fn. tt. *kukubát*. A tízhímesek seregébe, és háromanyások rendébe tartozó növénynem, melynek csészéje *csöves*, és legtöbb fajokban *felfuvódott.*

KUKUCS, (ku-ku-cs v. kuk-u-cs) E szót a dajkák szokták mondani a gyermeknek, midőn bujósdit játszva valamely résen, likon kitekintenek, mi rendesen *kukorodva*, a testnek öszvehuzásával történik. Némelyek használják a szinházi látcső kifejezésére is.

KUKUCSÁL, (kukucs-ál) önh. m. *kukucsál-t*. Valamely szűk résen, nyiláson, likon, csövön nézkél. Minthogy az ilyetén nézéskor rendesen meghajlunk, meggörbedünk ; innen a kettőztetett *kuku* folytonos görbedést jelent. Megegyezik vele a német *gucken.* Hasonlók hozzá a magyar *bukik*, és német *buck, bücken.*

KUKUCSÁLÁS, (kukucs-ál-ás) fn. tt. *kukucsálás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, midőn valaki kukucsál.

KUKUCSKA, (kukucs-ka) mn. tt. *kukucskát*. Kiváncsi, ki mindenbe beleüti az orrát. *Kukucska Jankó.*

KUKUCSKÁL, l. KUKUCSÁL.

KUKUCSLÁDA, (kukucs-láda) ösz. fn. Ládaféle készület különféle képekkel, bábokkal stb., melyek nagyító vagy másnemü üvegen által szemlélhetők.

KUKUCSOL, (kukucs-ol), l. KUKUCSÁL.

KUKUJZA, tájdivatos, *kokocza* v. *kukojcza* helyett ; l. KUKOJCZA.

KUKUK, l. KAKUK.

KUKULLÓ, puszta Vas m. ; helyr. *Kukulló-ra*, —*n*, —*ról.*

KUKURÍKOL, l. KUKORÍKOL.

KUL, elvont gyök, mely meg van 1) a *kulacs, kulcs, kullancs, kullant, kullint, kullog* és *kulak* (kulyak) szókban. Mind ezekben alapfogalom a görbeség, vagy kerek gömbölyü alakzat. Ennélfogva a *kul* csak némi módosítása a *kucz, kuk, kum, kun, kuny* törzsökknek, mennyiben ezek is hasonló értelmü származékoknak szolgálnak alapul. 2) ‚Kullant' szóban, midőn am. üt, a gyök hangutánzó, s tulajdonképen *kol*, vagyis *kon ; kullant* tehát vagy *kollant*, am. *konlant* (= kon-ol an-t), azaz úgy üt, hogy az ütött tárgy szinte megkondul bele, pl. *fejbe kullantották.*

KULA, (1), (kul-a) mn. tt. *kulát*. 1) Mondják hosszu lefüggő, tehát alá *görbedő* fülről, máskép : *kunya, konya.* 2) Mondják tehénről, melynek rövid behajló szarvai vannak, s rokon vele a szinte befelé görbedést jelentő *kajla.* Kicsinyezve : *kuli.*

KULA, (2), mezőv. Bács m. ; helyr. *Kulá-ra*, —*n*, —*ról.*

KULACS, (kul-acs) fn. tt. *kulacs-ot*. Kicsinyezve : *kulacska, kulacsocska.* Fából készült, kerek alakú, többé-kevésbbé kidudorodó, s gyakran szőrös bőrrel behúzott faedény, a magyar embernek kelves italhordó edénye, kivált midőn úton van. *Kis, nagy, bőrös kulacs. Kulacsból inni. Rákösönteni valakire a kulacsot. Édes kincsem, galambocskám, csikóbőrös kulacsocskám.* (Csokonai). Máskép : *fapalaczk, vörös gyurkó, csutora.* E szónak gyöke vagy hangutánzó, mivel az ital *klukk* v. *klu'y* hangon nyomúl ki belőle, vagy talán hihetőbben nevét kerekded alakjától vette. Rokonok vele a latin *culeus, culigna.*

KULACSKÉPÜ, (kulacs képü) ösz. mn. Pofók ; kidudorodott nagy pofáju.

KULACSOS, (kul-acs-os) mn. tt. *kulacsos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Kulacscsal ellátott. *Kulacsos utazók, katonák. Két kulacsos*, ki mind a két pártnak borából iszik, tehát kétszinü.

KULAK, KULAKOL, l. KULYAK, KULYAKOL.

KULCS, (1), (kul-cs) fn. tt. *kulcs-ot*, harm. szr. —*a*. Általán eszköz, mely zár és nyit. Különösen, közismeretü, s többféle alakú eszköz, mely zárt vagy zárokat csuk, és nyit, egyszersmind bizonyos tért hozzáférhetővé vagy férhetlenné tész. *Kapu, ajtó kulcsa. Ház, szoba, konyha, pajta, pincze, templom, vár kulcsa. Álkulcs, tolvaj, lopókulcs. Kulcscsal elzárni, kinyitni az ajtót. Arany kulcsot nyerni jutalmul. A prókátorok szája arany vagy ezüst kulcscsal nyilik.* (Km.) *Nem minden kulcs nyit meg minden ajtót.* (Km.). *A templomba sem az ember megy be elsőbb, hanem a kulcs hangja.* (Km.). Szélesb ért. más hasonló eszközök, melyek nyitásra, forgatásra, tekerésre szolgálnak, pl. melylyel az órát felhuzzák, a hintó tengelyfejét ki vagy betekerik stb. Még távolabb ért. az orgonában, dróton mozgó tokocskák, melyekkel a

síplikakat bezárják. Átv. ért. 1) Ami kulcs gyanánt valamit elzár, pl. határvár, mely bizonyos országot az idegenek elött elzár. 2) Átv. ért. eszköz valamely czélnak elérésére, valaminek birására. *Mennyország kulcsa.*

„Boldog órák! amelyekben
Szíve kulcsát birhatám.“

Csokonai.

3) Ami valamely dolognak titkos jelentését, értelmét feltárja. *Megtalálni a titkos, rejtélyes irásnak kulcsát.* 4) Zenészetben a vonalok elején álló jegy, melyből megtudhatni, mely hangot jelentenek a hangjegyek, s az egész hangsorozatot, melyik nyolczadban (octava) kell venni. Mi ezen szó elemzését illeti, világos, hogy a kulcsban természetes rendeltetésénél fogva alapfogalom a *forgatás, tekerés*, mely által a forgatott tárgy, pl. a závár nyelve, majd ki, majd befelé mozdúl; továbbá tekintetbe vévén azt is, hogy az eredeti, egyszerü kulcsok nem voltak egyebek, mint görbére hajtott szegek, innen valószinüen állithatjuk, hogy gyöke a görbét, görbe csavarodást, forgatást jelentő *kul*, melyből *os* képzővel lett *kulos*, összevonva *kuls*, azután *kulcs*, mint *teker tekeres tekercs, vakar vakarcs, habar habarcs* stb. A latin nyelvben is a *clavis* és *clavus* csaknem egészen egyeznek. Ez elemzést erősitik a kulcs származékainak jelentései. *Kezeket kulcsolni* am. tekercs gyanánt egybefonni. *Kulcsos kalács* am. tekert, fonott kalács. *Keresztül kulcsúl*, am. görbésen egybe bonyolódva. Végre mind hangra, mind alapfogalomra rokon a *kol* és *kal* törzsökökkel, melyeknek származékai szintén görbe, kerek vagy gömbölyü alakot jelentenek. Persául: *kilid* v. *klid*, a törökben is *kilid* am. kilincs. A szláv *klucs* valószinüleg a latin *cludo* (claudo) után képződött. Kevés hangváltozattal rokon vele a görög *κλείς*.

KULCS, (2), puszta Fehér m.; helyr. *Kulcs-ra, —on, —ról.*

KULCSÁR, (kul cs-ár) fn. tt. *kulcsár-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a* v. *—ja*. Széles ért. kire valamely háznak kulcsai bizvák. Szorosb ért. cselédtiszt, ki nagyobb úri házaknál az éléstárra, főleg pedig a pinczére ügyel. *Rosz kulcsár az, aki szomjan hal.* (Km.).

KULCSÁRFALVA, falu Vas m.; helyr. *—falvá-ra, —n, —ról.*

KULCSÁRKARCSA, falu Pozsony m.; helyr. *—Karcsá-ra, —n, —ról.*

KULCSÁRKODÁS, (kul-cs-ár-kod-ás) fn. tt. *kulcsárkodás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Állapot, vagyis életnem, midőn valaki mint kulcsár szolgál, és kercsi kenyerét. V. ö. KULCSÁR.

KULCSÁRKODIK, (kul cs-ár-kod-ik) k. m. *kulcsárkod-tam, —tál, —ott.* Kulcsári szolgálatot gyakorol.

KULCSÁRNŐ, (kulcsár-nő) ösz. fn. Nőszemély, ki valamely nagyobb úri házak éléstárára ügyel. Különbözik tőle a *kulcsárné*, azaz kulcsár felesége.

KULCSÁRSÁG, (kul-cs ár ság) fn. tt. *kulcsárság-ot*, harm. szr. *—a*. Hivatal vagy szolgálat, melyet valaki, mint kulcsár visel. *Kulcsárságért folyamodni. Kulcsárságból kiesni.* V. ö. KULCSÁR.

KULCSCSONT, (kulcs-csont) ösz. fn. Azon két csont, melyek hátul az első oldalbordákon fekszenek. (Claviculae).

KULCSFEJ, (kulcs-fej) ösz. fn. Gyürüforma fogantyú a kulcs elején, hogy kényelmesebben lehessen forgatni.

KULCSHOROG, (kulcs horog) ösz. fn. Horogalakú sodrony, melyen több kulcsot öszvefüzve viselnek.

KULCSLIK v. —LYUK, (kulcs lik v. —lyuk) ösz. fn. Lik a zárban, lakatban stb. melybe a kulcsot bele dugják, midőn nyitni vagy csukni akarnak vele. *Bekukucsálni a kulcslikon.*

KULCSOD, falu Győr m.; helyr. *Kulcsod-ra —on, —ról.*

KULCSOL, (kul cs-ol) áth. m. *kulcsol-t.* Két vagy több testet egymásra hajtogatva, tekergetve, öszvefüz, együvé csatol. *Kezeit fejére kulcsolta, és jajgatott. Egybekulcsolt karokkal sétálni.*

„Jajgat az elhervadt hív,
Kulcsolt kézzel engem hív.“

Csokonai.

A kisodrott tésztakolbászokat pereczczé kulcsolni. V. ö. KULCS.

KULCSOLÁS, (kul-cs-ol-ás) fn. tt. *kulcsolás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Cselekvés, illetőleg kötés, füzés, csavarás, mely által kulcsolunk valamit. V. ö. KULCSOL.

KULCSOLÓDIK, (kul cs ol-ó-d-ik) belsz. m. *kulcsolód-tam, —tál, —ott.* Mondjuk lelketlen tárgyakról, midőn mintegy belső szükségnél fogva együvé bonyolódnak, záródnak. *Tagjai görcsösen összevekulcsolódtak. Némely növények ágai, kacsai egymásba kulcsolódnak.*

KULCSOS, (kul-cs-os) mn. tt. *kulcsos-t* v. *—at* tb. *—ak*. 1) Kulcscsal vagy kulcsokkal ellátott, pl. *kulcsos ajtó*, különböztetésül olyantól, melyen csak fa závár, vagy retesz van. 2) Mondják kalácsról, melyet megsodrott tésztakolbászokból fonnak öszve, máskép *fonott kalács, kalinkó.* 3) Várról vagy városról szólva, am. erősitett. *Kulcsos város.* Ellentéte: nyilt, bástyákkal nem kerített. „Sok kulcsos vára, sok annak udvarlónak.“ Istvánfi Pál a XVI. században. *Győr többé nem kulcsos város.*

KULCSPUSKA, (kulcs-puska) ösz. fn. Üres csövü kulcsból készített puskaféle eszköz, milylyel a gyermekek szoktak játszani, kulcsi puska.

KULCSSZAKÁL, (kulcs-szakál) l. KULCSTARÉ.

KULCSSZÁR, (kulcs szár) ösz. fn. A kulcs nyele, melynek része a kulcslikba megy, része pedig künn marad.

KULCSTARÉ v. —TARAJ, (kulcs-taré v. —taraj) ösz. fn. Tarajforma bezzentyü a kulcs tövén, melynek nyomása által a zár nyelve ideoda mozdúl. Máskép : *kulcsszakál* vagy *kulcstoll*.

KULCSTOLL, (kulcs-toll) l. KULCSTARÉ.

KULDÓ, falu Fehér m.; helyr. *Kuldó ra, —n, —ról.*

KULHÁNY, puszta Nyitra m. helyr. *Kulhány-ba, —ban, —ból.*

KULI, l. KULA, 2).

KULIBA, tájdivatos, *kulyiba* v. *kaliba* helyett; l. KALIBA 1).

KULIMÁZ, fn. tt. *kulimáz-t*, tb. *—ok*. Fenyűszurokból főzött kenőcs, leginkább a szekértengelyeket kenni való. Tót szó, (kolomasz) s am. a magyar *szekérkenő*, vagyis szóról szóra : *kerékkenő*, máskép : *kátrány*. Abban rokon több magyar szókkal, hogy a *kolo* (kerék) *kol* gyöke a magyarban is hol görbét, hol kerekgömbölyűt jelent. Gúnyos tréfásan : tót méz, mivel leginkább tótok főzik, és árulják, s a mézhez némileg hasonló, vagy pedig, mivel utórésze (máz) hangban egyezik a méz szóval.

KULLANCS, (kull-an-cs) fn. tt. *kullancs-ot*, harm. szr. *—a*. 1) Leginkább erdőn, és legelőkön termő, és ember, barom testébe magát befúró féreg. A székelyeknél Csíkban : *parlagféreg*. 2) Átv. ért. ragadós bojtorjány. Képes kifejezéssel mondják emberről, ki alkalmatlanul mások nyakára tolja magát. *Olyan, mint a kullancs*. Valószínűleg hogy nevét tekervényes furó természetű testétől kapta, melynél fogva más testekbe fúrja magát. V. ö. KUL. A kettős *l* úgy látszik, csak túlbőségből van benne, valamint az *n* is; de mivel ezek elhagyásával *kulacs* lenne : a fenn kitett alakot különböztetés végett kapta fel a szokás. Az *n* betű hasonlóan csak közbetolt a *bogáncs, varancs, varangy, ripancs, furdancs* szókban az egyszerűbb *bogács, varacs, varagy, ripacs, furdacs* helyett.

KULLANT, (kull-an-t) önb. m. *kullant-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*. 1) Fillent, hazud. A hazug emberről képes kifejezéssel azt szokta mondani a magyar, hogy görbéket, horgasakat beszél. Ez értelemben tehát alapfogalom a görbét jelentő *kul*. 2) Am. üt. V. ö. KUL, 2).

KULLANTÓ, puszta Bars m.; helyr. *Kullantó-ra, —n, —ról.*

KULLINT, (kull-in-t) áth. m. *kullint-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*, par. *—s*. Az *in* középképző kicsinyező értelemmel bir. Átv. ért. am. valamit lopva, azaz egyenetlen görbe uton, horgas ujjakkal elcsip. V. ö. KUL, 1).

KULLOG, (kull-og) gyakor. önh. m. *kullog-tam, — tál, —ott*. Meggörbedt testtel mendegel, mintha bujkálna. Innen érthetők a közmondások : *Lassan kullog, mintha epret szedne. Farkast emlegetnek, kert alatt kullog. Szégyenében odább kullogott.* Hihető, hogy valódi gyöke a *hunyást, sunyást* jelentő *kun*, s ebből lett *kunlog*, azután hangolvadással *kullog*. És csakugyan kullogni am. kunva, magát meghunyva, megsunyva menni. V. ö. KUN.

KULLOGÁS, (kull-og-ás) fn. tt. *kullogás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. A menésnek, járásnak azon neme, midőn az ember vagy más állat magát megsunyva mendegel. V. ö. KULLOG.

KULLOGÓ, (kull-og-ó) mn. tt. *kullogó-t*. Kullogva, magát meghunyva, megsunyva mendegélő. *Erdőn, aklok körül kullogó farkas. Vizen kullogó fene.* (Km.). Mondják továbbá oly asszonyról vagy férfiról is, ki a házasulandókat egymásnak megszerzi, ki mint szokás mondani, susogóba jár.

KULPIN, falu Bács m ; helyr. *Kulpin-ba, —ban, —ból.*

KULYAK v. KULYOK, (kuly-ak) fn. tt. *kulyak-ot*, harm. sz. *—ja*. Ritka használatu szó, Páriz szerént ökölt jelent; honnan *kulyakol*, am. öklöz. Minthogy az ököl nem egyéb, mint gömbölyüre szorított kéz; innen *kuly* v. *kul* gyökénél fogva azon szók osztályába sorozható, melyek ugyanezen gyökből eredvén, görbét, vagy kereket, vagy gömbölyűt jelentenek. Legközelebb áll hozzá *kula*, midőn befelé görbedő tehén vagy ökörszarvakról mondják ; ‚kulyak' (ököl) is a befelé görbített és szorított ujjak által képeztetik.

KULYAKOL, (kuly-ak-ol) áth. m. *kulyakol-t*. Kulyakkal, azaz ökölle üt, vagy ver. *A veszekedők kulyakolják* (öklözik) *egymást.*

KULYAKOLÁS, (kuly-ak-ol-ás) fn. tt. *kulyakolás-t*, tb. *—ok*. Kulyakkal ütés vagy verés.

KUM v. KÚM, önh. m. *kum-tam, —tál, —ott*. Dunántúl több vidéken am. hunyósdi játék alkalmával valamely szöglethe húzza magát, és szemeit behunyja, mig a játszótársak elbúnak. Mondják a napról is, hogy *lekum*, midőn lenyugszik. Alapfogalom benne a *hunyás, sunyás*, mindkettő a testnek némi meghajlásával szokott történni. Rokonai a *kun, kuny, kúny, suny* és *szúny*. Hogy a *k, h, s, sz* fölcseréltetnek, az az általános emberi hangszervek természetében fekszik. Így jönnek öszve a latin *cornu*, német *Horn*, magyar *szarv;* így a magyar *kup, hupa*. A *kum* gyökből mint görbét, kereket jelentőből származnak : *kumasz, kumak* kikerített darab koncz, karéj, pl. *kumasz* kenyér ; *kummog*, meggörbedve lépdegel, pl. lesben járván. Mondják ezt is : *kezét bekumni* azaz behajtani, öszveszorítni.

KUMAK, (kum-ak, mintegy csomag); fn. tt. *kumak-ot*, harm. szr. *—ja*. Székely tájszólás szerént, egy jó darab, vagy karéj, pl. kenyér, melyet az egészből kikerekítenek. Máskép : *kumasz.*

KUMASZ, (kum-asz) fn. tt. *kumasz-t*, tb. *—ok*. L. KUMAK.

KUMBAJA, falu Bács m.; helyr. *Kumbajá ra, —n, —ról.*

KUMMOG, (kumm og) gyakor. önh. m. *kummog-tam*, *—tál*, *—ott*. Lopva, vagy lesben járó emberről, és ragadozó állatról mondják, midőn magát megsunyva, görbedt, öszvehúzott testtel mendegel. Megegyezik vele a *kammog* (czammog), melynek gyöke *kam* egy a görbe eszközt jelentő *kampó*, *kamó* szók gyökével. Ugyanezen értelemmel bír a *kum*. Ide tartozik a kammogva járni szokott *komondor*. E szerént a *kam* (czam), *kom*, *kum* egyeznek.

KUMMOGÁS, (kumm-og-ás) fn. tt. *kummogás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Lopva vagy lesben járás.

KUN v. KÚN, (1), önh. lágyítva *kuny*, melyből *kunyó*, *kunya* stb. ered. V. ö. KUM.

KUN v. KÚN, (2), fn. tt. *kun-t* v. *kún-t*, tb. *—ok*. Nemzet neve, melynek egy része maiglan mint tiszta magyar nép, a kis- és nagy-kunsági kerületeket lakja. Másképen: *hun*. Nevezetét gyaníthatólag *hon* szótól vette, (a törökben is *kon-mak* am. lak-ni, honolni). V. ö. HUN. Némelyek a latin *cumanus* után indulva, mely Adelung szerént is *Kuma* folyamtól származott, a magyar ‚kun' szót is abból eredettnek vélik. Beszélnek egy kumán nyelvtanról is, melyet Klaproth 1303-ik évből Petrarcha könyvtárában talált, s melyet Berezine a keleti török, vagyis dsagataj-tatár nyelv egyik szójárásaként tüntet elé ily czímü munkájában: Recherches sur les dialectes musulmans. Casan. 1848. Csak annyi bizonyos, hogy a mostani magyarországi kunok között, kik már országunk alapitása után, különösebben Szent László idejében (a mai jászok), továbbá II. István és IV. Béla alatt költöztek hazánkba, tatár népségek is fordultak elé, miként Horváth István is tanítja. S lehet, hogy ezen későbbi századokban már előbbi lakhelyeiken is kezdettek tatárosodni: azonban a mostani kún népség általában eredetileg is magyarnak tartotta magát, s tartja is mind ez ideig; és így tartották ezt legjelesb történetiróink is, mint Pray, Bonfin; nincsen is történelmi nyoma — egynémely tatár telepeket, mint érintők, kivéve, — hogy egészben valaha más, mint magyar nyelvüek voltak volna. S habár a Kuma folyam melletti fő lakhelyökről — dé ahol a Kuma balpartján *Madsar*-nak nevezett nagy város romjai még a legújabb korban is fennállottak — némely idegeneknél és latin nyelven itthon is kumánoknak (cumani) neveztettek: mégis saját nyelvökön más mint ‚kun', (azaz ‚hun') nevök, egészben véve, soha sem vala.

KUNÁGOTA, falu Csanád m.; helyr. *—ágotára*, *—n*, *—ról*.

KUNCS, (kun-cs v. kum-cs) fn. tt. *kuncs-ot*, harm. szr. *—a*. Székely szójárás szerént öszveszorult hely a kemenecze és fal között, máskép *kuczkó*, *kuczik*, *kuszkó*. Közvetlen származéka: *kuncsog*. V. ö. KUCZKÓ.

KUNCSOG, (kun-cs-og v. kum cs og) gyak. öhn. m. *kuncsog-tam*, *—tál*, *—ott*. 1) Tulajd. ért. meggörbedt, gornyadt testtel álldogál. 2) Átv. ért. magát túlságosan megalázva, hajlott testtel könyörög. Mondják leginkább esennen kérő gyermekekről, és nyomorult szegényekről. Gyöke a görbedést, hajlást jelentő *kun* v. *kum*.

KUNCSOROG, (kum-cs-or og) gyak. önh. m. *kuncsorog-tam*, *—tál* v. *kuncsorgottam*, *kuncsorgottál*, *kuncsorgott*, htn. *—ni* v. *kuncsorgni* v. *kuncsorgani*. 1) A nagy hideg, fázás miatt öszvezsugorodva álldogál. 2) Görbedt testtel megalázva magát esenkedik, könyörög.

KUNCZOG, l. KUNCSOG.

KUNCZORÁL, (kum-cz-or-ál), l. KUCZORÁL.

KUNCZOROG, l. KUNCSOROG és KUCZOROG.

KUND, erdélyi falu Küküllő megyében; helyr. *Kund-ra*, *—on*, *—ról*.

KUNDÉSZ, (kun-d ész v. kum-d-ész) önh. m. *kundész-tam*, *—tál*, *—ott*, par. *—sz*. Gyöke a testnek görbe hajlását jelentő *kun* v. *kum*, ebből lett az elavult törzsige *kund* v. *kumd*, innen *kundész*. Mondják emberről, midőn valamit kutatva keresgél, különösen, midőn *böngész*, *kórész*, mi rendesen meghajló testtel történik. Dunán túli tájszó.

KUNDIKÁL, Vas vármegyei tájszó, l. KANDIKÁL.

KUNHÁTAS, (kun-hátas) ösz. mn. Mondják csökönyös, makranczos, bokros lóról, mely megköti magát, mely a hátát *meg-kunja*, azaz meggörbíti, midőn fejét a szügyébe vágja, miként t. i. az ilyetén lovak tenni szoktak. V. ö. KUN, (1).

KUNHÁZ, (kun-ház, alkalmasint, ‚kunyhó' v. ‚kunyó' után kunyó-ház vagy csak kuny-ház) ösz. fn. L. KUNYHÓ.

KUNHEGYES, mezőv. a Jász-Kun kerületben; helyr. *Kunhegyes re*, *—én*, *—ről*.

KUNIK, (kun-ik) k. m. *kun-tam*, *—tál*, *—ott* v. *—t*. Abban különbözik a *kun* igétől, hogy ez inkább önható, amaz pedig szenvedő jelentéssel bir. V. ö. KUN.

KUNKOG, (kunk-og) önh. és gyak. m. *kunkog-tam*, *—tál*, *—ott*. Békáról mondják, midőn vastag, tompa hangon szól. Gyöke a hangutánzó *kunk*. Megegyezik vele a német *Unke*, *quacken*, latin *coaxo* stb.

KUNKOGÁS, (kunk-og ás) fn. tt. *kunkogás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. *Kunk kunk* hangon kiáltás. *Békák kunkogása*.

KUNKOR, (kun-k-or) fn. tt. *kunkor t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. 1) Göngyölödött valami, különösen a füveknek ilyetén növései. Gyöke a görbedést jelentő *kun*, melyből lett *kunog*, *kung*, *kungó*, *kungor*, *kunkor*. 2) Az öthímesek seregéből és egyanyások rendéből való növénynem, melynek kitünő jegye, hogy göngyölödött füzérei vannak. (Heliotropium). Megegyezik vele hangban a rövidebb *kukor*, melyből ered *kukorodik*, mint *kunkorból kunkorodik*. Rokona *zsugor*, *zsugorodik* is.

KUNKORÉK, (kun-k-or-ék) fn. tt. *kunkorék-ot*, harm. szr. —*ja*. Általán kerekesen göngyölödött test, milyenek a csigákéi, vagy bizonyos növények kacskaringós szárai, kacsai. V. ö. KUNKOR.

KUNKORÍT, KUNKORIT, (kun-k-or-ít) áth. m. *kunkorít-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. Kacskaringósan, tekergősen göngyölget valamit. *A felhasított vesszőt, tollszárat megkunkorítani.*

KUNKORÍTÁS, KUNKORITÁS, (kun-k-or-ítás) fn. tt. *kunkorítás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, midőn valamit kunkorítanak.

KUNKORLAPONY, (kunkor-lapony) ösz. fn. A laponyok neméhez tartozó növényfaj, melynek pajzsai a felhajló levélszéleken *bekunkorodnak*. V. ö. KUNKORODIK. (Peltigera canina).

KUNKORODIK, (kun-k-or od ik) k. m. *kunkorod-tam*, —*tál*, —*ott*. Kacskaringósan, tekervényesen göngyölödik. *Haja fürtökbe kunkorodik. A szőlő kacsai kunkorodnak. A komló szára a közellevő bokorra kunkorodik.* V. ö. KUNKOR.

KUNKÖTÉS, (kun-kötés) ösz. fn. Mesterségesen csinált csomó, melyet feloldani nehéz. Nevét vagy onnan vette, hogy talán a kunoknál vala eredetileg divatban, mint *barátcsomó* a ferenczieknél; vagy pedig gyöke a csomós hajlást jelentő *kun*.

KUNNYOG, (kunny-og) gyakor. önh. m. *kunnyog-tam*, —*tál*, —*ott*. 1) Tulajd. ért. meghajolva, meggörbedve mozog; a *kuny* gyöktől. 2) Átv. ért. magát megkunyva eseng, kér valamit, máskép: *kunyorál*. V. ö. SUNNYOG.

KUNNYOGÁS, (kunny-og-ás) fn. tt. *kunnyogás-t*, tb. —*ok*. 1) Meggörbedő mozgás. 2) Kunyorálás.

KUNÓ, falu Nyitra m.; helyr. *Kunó-ra*, —*n*, —*ról*.

KUNSÁG, (kun ság) fn. tt. *kunság-ot*. Azon tiszavidéki két kerület, melyen a sajátságos szabadalmakkal ellátott kunok telepedtek le, s hol maiglan laknak. V. ö. KUN. A Tiszán innen: *Kis Kunság*, túlnan: *Nagy Kunság*.

KUNSÁGI, (kun-ság-i) mn. tt. *kunsági-t*, tb. —*ak*. Kunságban lakó, onnan való, ott termett, készült, arra vonatkozó. *Kunsági lakosok. Kunsági búza, sajt.*

„Én vagyok a kunsági fi,
Nem parancsol nekem senki.“
Népdal.

KUN-SZENTMÁRTON, mezőv. a Jász-Kun kerületben; helyr. —*Szentmárton-ba*, —*ban*, —*ból*.

KUN-SZENTMIKLÓS, mezőv. a Jász-Kun kerületben; helyr. —*Szentmiklós-ra*, —*on*, —*ról*.

KUN-TAPOLCZA, falu Gömör m; helyr. —*Tapolczá-ra*, —*n*, —*ról*.

KUNY, elavult vagy elvont önh. A *kun* igének lágyabb változása, melyből *kunya*, *kunyó*, *kunyhó*, *kunyorál* erednek. V. ö. KUN, (1). Rokonai a *kuny*, *suny*, *szuny*, és mennyiben a testnek meggörbedő lanyhaságával jár, a *tunya*; hasonlóan a lágyabb *gúny*, mely eredetileg am. görbén kitolt nyelvvel való csúfolódás, máskép *kámpolás*, melynek gyöke szintén a görbét jelentő *kam*, *kám*, a *kampó*, *kámpicsorodik* származékokban.

KUNYA, (kuny-a) mn. tt. *kunyát*. 1) Tulajd. ért. lehajló, lefelé görbedő, pl. *kunya fülek*, *kunya karimáju kalap*. Egy vele a *konya*, s rokon a *kanyar*. 2) Átv. ért. lusta, lajhár, ki rendesen meggörbedten lézegve jár, hangváltozattal *tunya*. 3) Elpuhult, elasszonyosodott, minthogy az ily ember teste meggyöngülvén, lefelé görbed, nem szilárd, nem feszes.

KUNYHÓ, (kuny-h-ó) fn. tt. *kunyhó-t*. Tulajdonkép a *kuny* igének részesülője, s am. alágörbedő, lehajló. A *h* csak közbevetett hang, s eredetileg *kunyó*. A persában *khón*, *khán* vagy *kháne* am. ház, és *kháncse* házikó. Tájdivatosan: *gunyhó*, *kunyó*, *kunház*. 1) Jelent szegényes alacson házat, melynek födele alá hajlik, vagy, mint mondani szokás, *bukra áll*, tehát mintegy *gunnyasztva* lekonyúl. *Szalmás kunyhó. Rongyos kunyhó.*

„Ne légy irígy kicsi kunyhó,
Ama büszke palotára,
Ama büszke palotának
Nagy a fénye, nagy az — árnya.“
Tompa.

2) A mezei csőszök, pásztorok, halászok alacson hajléka, melyet nádból, kákából stb. galyabítanak öszve. *Az alföldön halászlegény vagyok én, Tisza partján kis kunyhóban lakom én.* (Népd.). *Félre kunyhó a ház elől.* (Km.). *Az alacson kunyhóból is néha nagy ember támad. Embernek a maga kunyhója jobb más palotájánál.* (Km.).

KUNYÓ, l. KUNYHÓ.

KUNYOR, (kuny-or) elvont vagy elavult törzsöke *kunyorál* igének és származékainak. Gyöke: *kuny*.

KUNYORÁL, (kuny-or a al) önh. m. *kunyorál-t*. Magát megkunyva, meghunnyászkodva, esennen könyörög, máskép: *kuczorál*, *kuczorog*. V. ö. KUNY.

KUNYORÁLÁS, (kuny-or-ál-ás) fn. tt. *kunyorálás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Esenkedve sürgető kérés, követelés.

KÚP v. KUP, (1), fn. tt. *kúp-ot*, harm. szr. —*ja*. Általán kerekded, vagy hoszszukás gömbölyü, hengerded vagy dudorúan öszvehalmozott valami. Származékai: *kupa*, *kupak*, *kupacz*, *kupalag*, *kupor*, *kuporczol* stb. *A nádat, zsúpot kupba rakni.* Különösen, gömbölyü tető, födél az épületen. *Templom, várpalota, torony kupja.* A mértanban oly test, melynek alapja hengerded kerekségü, s oldalai fölfelé nyulva egyarányosan öszszébb szorulnak és csúcsosan végződnek. (Conus). Rokon vele a magyarban a szintén dudorút jelentő *kupa* gyöke *kup*, honnan *hátahupás* am. kinek a hátán dudorú kinövés van. Hasonlókép rokonai a vékony hangu *küpü*, *köpcz*, *köped*, *köpöly*,

köpü, köpücze, mennyiben közgyökük *küp* és *köp* valami gömbölyüt, hengerdedet, vagy kerekdedet, dudorút jelent. Idegen nyelvekben rokon vele a szanszkrit *kup, kub* (fedez, emel), német *Kuppe, Kuppel, Giebel*, arab *gibel* (hegy), hellén *κυβη* stb. V. ö. KOP, KUPA, 1).

KUP, (2), falu Veszprém m.; helyr. *Kup-ra, —on, —ról.*

KUPA, (1), (kup-a) fn. tt. *kupát.* 1) Fából, csontból stb. esztergázott pohárforma edény, mely majd holmi híg áruk, különösen bor mérésére, majd ivásra használtatik. Néhutt egy itcze, másutt egy pintnyi mérték. *Megtölteni, kiüríteni a kupát. Kupából inni. Kocsmárosné, töltsön bort a kupába.* (Népd.). Használtatik kanna helyett is, melyhez alakra nézve hasonló. 2) Drágábbféle ivópohár, mely alakra a kupához hasonló. *Arany kupa. Födeles kupa. Zománczos kupa. Darukupa*, mely magaslábu talappal birt. 3) Kupához hasonló eszköz, milyen a tengely két végére való öblös vas. 4) Átv. ért. valaminek völgyecskéje, mely a kupa öbléhez hasonló, pl. a fejnek hátulsó részén levő gödör *nyakkupa.* Innen érthető a *kopolya*, mely sáros mély gödröt, völgyecskét jelent. Megegyeznek vele a török *kopa, küp, küpedsik* (kupácska), latin *cupa*, persa *khub, khum*, és a hellen *κυπελλίς, κύπελλον.*

KUPA, (2), falu Abaúj és puszta Csanád m.; helyr. *Kupá-ra, —n, —ról.*

KUPACZ, (kup-acz) fn. tt. *kupacz-ot*, harm. szr. *—a* v. *—cza.* A *kup* szónak kicsinyezője, s jelent kúpalakú kisebbféle rakást. *Kupaczokba rakni a földre hordott ganajt. Midőn a gyermekek csibést játszanak, a port kupaczokba halmozzák öszve.* Megegyezik vele a szláv *kopecz, kopek*, s rokon a latin : *cumulus.*

KUPACZOL, (kup-acz-ol) áth. m. *kupaczol-t.* Kupaczba rakni valamit. *A kévébe kötött nádat kupaczolni. Almát, burgonyát kupaczolni.* V. ö. KUPACZ.

KUPACZOLÁS, (kup-acz-ol-ás) fn. tt. *kupaczolás-t*, tb. *—ok.* Kupaczba rakás.

KUPACZOS, (kup-acz-os) mn. tt. *kupaczos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Kupaczokból álló, kupaczokkal rakott. *Kupaczos játék*, kupaczokba rakott diókkal. V. ö. KUPACZ.

KUPAK, (kup-ak, egyezik vele a török *kapak, kabak, kabuk)* fn. tt. *kupak-ot*, harm. szr. *—ja.* Széles ért. gömbölyü v. hengerded, v. dudorú födele valamely öblös edénynek. *Korsó, serleg kupakja.* Különösen így nevezik a pipa födelét. *Ezüst, aczél, réz kupak. Tornyos kupaku pipa. Betenni, kinyitni a pipa kupakját.* Túl a Dunán gúnynevül használtatik oly tanácsról, mely tudatlan birákból áll. Ez értelemben legközelebb áll a *kobak* szóhoz, mely *tököt* is jelent; tehát *kupak tanács* am. *kobak*, azaz *tökfejü* tanács. A kupak, úgy látszik, nem egyéb, mint az átvetett kicsinyező *kup-ka*, mint *csutak = csutka, latyak = latyka*, (lotyka) bicsak = bicska, *tusak = tuska* (tuskó) és több mások. V. ö. KA, KE képző.

KUPAKATLAN, l. KUPAKTALAN.

KUPAKÉRES, puszta Abaúj m.; helyr. *—kéres-re, —én, —ről.*

KUPAKOL, (kup-ak-ol) áth. m. *kupakol-t.* Valamely öblös edényre kupakféle födelet csinál. *Pipákat kupakolni.*

KUPAKOLÁS, (kup-ak-ol-ás) fn. tt. *kupakolás-t*, tb. *—ok.* Kupakféle födél csinálása.

KUPAKOS, (kup-ak-os) mn. tt. *kupakos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Kupakkal ellátott, födött, fölszerelt. *Kupakos serleg. Kupakos pipa.*

KUPAKTALAN, (kup-ak-ta-lan) mn. tt. *kupaktalan-t*, tb. *—ok.* Aminek kupakféle födele nincsen. *Kupaktalan török pipa.* Határozóként am. kupak nélkül.

KUPALAG, l. KUPOLAG.

KÚPALAKU, (kúp-alaku) ösz. mn. L. KÚPDAD.

KUPÁNY, KIS—, falu Ugocsa m.; helyr. *Kupány-ba, —ban, —ból.*

KUPARI, l. KUPORI.

KUPÁS, (kup-a-as) mn. tt. *kupás-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Kupával ellátott, kupaformára csinált. *Kupás tengely, kupás vas.* V. ö. KUPA.

KUPASZ, (kup-asz) fn. tt. *kupasz-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* A krokodilok neméhez tartozó gyíkfaj. (Alligator).

KÚPCSIGA, (kúp-csiga) ösz. fn. Csigafaj, melynek tekenője hosszukás kúphoz hasonló. (Voluta).

KÚPDAD v. KUPDAD, (kúp-dad) mn. tt. *kúpdad-ot.* Kúpalakú, minek teste kúphoz hasonló. *Kúpdad födél.* V. ö. KÚP.

KUPECZ, fn. tt. *kupecz-et* v. *—ot.* 1) Járó kelő, vándor kereskedő, ki csekélyebb értékü vagy mennyiségü árukkal üzérkedik. Így nevezik különösen a vásározó sertés-, ökör-, lókereskedőket. 2) Átv. ért. minthogy az ilyféle üzérkedés gyakran csalással, fortélylyal jár, innen jelent csalót, fortélyost is. Ezen szó szláv eredetü am. *vásárló*, a *kupiti* (venni, vásárlani) szótól, mely az országszerte mindenféle árukkal házaló tótoktól ragadt a magyar népre. Egyébiránt rokon hozzá a latin *caupo* is.

KÚPFÖDÉL, (kúp-födél) ösz. fn. Oly födél, melynek oldalai nem képeznek szöget, hanem gömbölyü vagy dudorú alakban hajlanak öszve. *Tornyok, templomok kupfödele.*

KÚPFÖDELÜ, (kúp-födelü) ösz. mn. Aminek kúpfödele van. *Kúpfödelü egyház.*

KUPHELY, (kup-hely) ösz. fn. Tekézőhely; idegen nyelvből kölcsönözve : *kugli.* V. ö. TEKEJÁTÉK.

KUPICZA, (kup-icz-a) fn. tt. *kupiczá-t.* 1) Kisded kupa. 2) Korty pálinka.

KÚPIDOMÚ, (kúp-idomú) ösz. mn. l. KÚPDAD.

KUPIKÉK, (kupi-kék) ösz. mn. Tréfás neve a veréstől támadt kék színnek. Dunán túl : *kupikék,*

Mátyusföldön : *hubikék. Szabtak neki kupikék nadrágot, jajveres posztóból*, (km.), azaz jól megverték, vagy nadrágolták Minthogy Dunán túl *kupolni*, am. megverni, különösen hátba verni valakit, innen e szó gyöke a hangutánzó *kup*, keményítve *kup*. A színnek ily tréfás nevei ezek is : *deli vörös, láthatatlan szinü.*

KÚPJÁTÉK, (kúp-játék) ösz. fn. l. TEKEJÁTÉK.

KÚPMETSZET, (kúp-metszet) ösz. fn. l. KÚPSZELET.

KÚPOL v. KUPOL, (kúp-ol) áth. m. *kúpol-t.* Valamit kúpba vagy kúpokba rak. *Kupolni a nádat kendert, ganajt.*

KUPOLAG, (kup-ol-ag) fn. tt. *kupolag-ot*, harm. szr. —*ja*. Általán valami dudorú növés, kinövés, csomósodás valamely testen ; különösen az állati bőrön, belső nyavalya vagy verés következtében támadt daganat, hólyag. Megegyezik vele a lágyabb *kupolag* v. *kupolyag*, mely különösen növényen termő hólyagot jelent. V. ö. HUPOLAG és KÚPOL.

KÚPOLÁS v. KUPOLÁS, (kúp-ol-ás) fn. tt. *kúpolás-t*, tb. —*ok*. Kúpba vagy kúpokba rakás.

KÚPOLÓDIK, (kúp-ol-ó-d-ik) belsz. m. *kúpolód-tam*, —*tál*, —*ott*. Tisza vidékén, Szeged táján am. enni valót lopva, vagy tányérnyaló módjára keresgél. Fogalmi- és hangrokonságban van a *kuporodik* igével.

KUPOLYA, (kup-oly-a) fn. tt. *kupolyát*. Eredetileg *kupola*, a kúpol törzsöktől. Kupaalakú fonadék, pl. vesszőből, szalmából font galambkosár. V. ö. KOPOLYA.

KUPOR, (kup-or) áth. m. *kupor-t*. 1) Általán, valamit kupba gyüjt, rakosgat, s egy a *kupol* igével. 2) Különösen mondják fösvény emberről, ki a pénzt, kincseket mintegy rakásra, kupaczba gyüjti. 3) Elavult törzsöke a *kuporczol* igének. Megegyezik vele : *kopor* vagy *kapar*. V. ö. KUPORCZOL.

KUPORCZ, (kup-or-cz) fn. tt. *kuporcz-ot*, harm. szr. —*a*. Az öszvegugorodott testnek azon helyzete, midőn mintegy kupaczot képez, pl. ha valaki szükségét végzi, vagy ha farkasgúzsba teszik. V. ö. KÚP, KUPOR.

KUPORCZOL, (kup-or-cz-ol) ünh. m. *kuporczol-t*. Testét kuporczba öszvehúzva ül, gugsol, guggol, kuksol. *Kuporczol, mint tűz mellett a czigány.* (Km.). V. ö. KÚP, KUPOR.

KUPORGAT, (kup-or-og at) gyak. áth. m. *kuporgat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *kuporgass*. Folytonosan kupor. *Amit a fösvény apa kuporgatott, a pazarló fiúk elköltik.* V. ö. KUPOR.

KUPORGATÁS, (kup-or-g-at-ás) fn. tt. *kuporgatás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, midőn valaki kuporgat.

KUPORI, (kup-ori) fő- és mn. tt. *kupori-t*, tb. —*ak*. Fösvény, zsugori, ki a pénzt mintegy halomra kuporja ; hangváltozattal : *kapari.*

KUPORÍT, KUPORIT, (kup-or-ít) áth. m. *kuporít ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. Valamit kuporva gyüjt, halmoz, öszverak, öszvekapar. Mondják különösen fösvény emberről, ki némileg hasonló a kaparva keresgélő tyúkhoz. *Amit körmei közé kuporíthat, ki nem bocsátja.* Megegyezik vele a *kaparít.*

KUPORÍTÁS, KUPORITÁS, (kup-or-ít-ás) fn. tt. *kuporítás-t*, tb. —*ok*. Kuporva gyüjtés, halmozás.

KUPORODÁS, (kup-or-od-ás) fn. tt. *kuporodás-t*, tb. —*ok*. Am. kuksolás, guggolás, kuporczolás, t. i. midőn valaki magát mintegy kúpban öszvehúzza.

KUPORODIK, (kup-or-od-ik) k. m. *kuporodtam*, —*tál*, —*ott*. Testét kúpba vagy kuporczba öszvehúzza. *Lekuporodik.*

KUPORÚ v. KUPORU, (kup-or-ú) mn. tt. *kuporú-t*. Mondják különösen fösvényről, kinek teste mintegy öszvekuporodik, zsugorodik. Másképp : *kupori*. Rokona : *zsugori*. Igen alkalmas kifejezés volna az oly tető vagy födél nevezésére is, melynek kúpos alakja van, s olyan volna, mint *domb, dombor, domboru; mony, monyor, monyorú; dud, dudor, dudorú; csucs, csucsor, csucsorú* stb.

KÚPOS v. KUPOS, (kúp-os) mn. tt. *kúpos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Aminek kúpja van. *Kúpos háztető.* Rokona a testekből kinövő, kifakadó dudorodásra alkalmazott *púp púpos, búb búbos.*

KÚPOSZLOP, (kúp-oszlop) ösz. fn. l. GÚLA.

KÚPOZ v. KUPOZ, (kúp-oz) áth. m. *kúpoz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. 1) Valamit kúppal ellát vagy kúpba rak. *Tornyot, templomot kupozni.* 2) Önhatólag, kupjátékot játszik, tekéz.

KUPRECZ, fn. tt. *kuprecz-ét*. Túl a Dunán divatos tájszó, am. veres persedékkel lepett arczbőr vagy általán az arcznak rezes szine. Egy a latin *cuprum, cupreus*, s német *Kupfer, kupferig* szókkal.

KUPRECZES, (kup-recz-és) mn. tt. *kupreczés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Kinek arczbőre rézszinü. *Kupreczes orru iszákos ember.*

KUPSAFALVA, erdélyi falu B.-Szolnok m.; helyr. —*falvá-ra*, —*n*, —*ról.*

KUPSINCZ, falu Vas m. ; helyr. *Kupsincz-ra*, —*on*, —*ról.*

KÚPSZELET, (kúp-szelet) ösz. fn. Szelet a kúpon, mely rendesen hárántos vonalban tétetik. (Sectio conica). Különösen mértanilag azon körszél a kúpon, mely szelés által képeztetik, tekintettel azon alakra, mely ezen körszél által elétünik. *Egyenes* kúpszelet, midőn a szelés párhuzamos körvonalt képez a kúpnak alapjával, mely esetben a szelés által keletkezett részek mindig köralakuak. *Hárántos* kúpszelet, ha a szelés a kúpnak alapjához képest ferde irányban történik, és ekkor az így keletkezett részek monorúak, ha kivált a szelés közelebb esik a kúp csúcsához ; az így keletkezett alak : *körkör* (ellipsis). Ha pedig a szelés a kúp egyik oldalvonalával történik párhuzamosan, az így keletkezett görbe vonal *hajtalék*-nak (parabola) neveztetik.

KÚPTETŐ, (kúp-tető) ösz. fn. l. KÚPFÖDÉL.

KÚPTIM, (kúp-tim) ösz. fn. Timsó, kis czukor süveghez hasonló alakban.

KUPUSZINA, falu Bács m.; helyr. *Kupuszinára, —n, —ról.*

KÚPVONAL, (kúp-vonal) ösz. fn. Azon vonalak, melyek a mértani értelemben vett kúpnak oldalait képezik. (Linea conica).

KÚPVONALAS, (kúp-vonalas) ösz. mn. Kúpvonallal kerített, határozott, pl. *kúpvonalas falevél*, mely alant széles kerek, hegye pedig csúcsosra szorúl öszve.

KUR, elvont gyök. 1) Hangutánzó a *kurja, kurjant, kurjog, kurjogat, kurhol, kurran, kurrog, kurutty, kuruttyol, kurittyol, kurukuru* származékokban, s talán *kuráz* származékban is, jelent erősebbféle, légrázkodtató hangot. Szintén ezen gyök (kr) van a hellén *κράζω*, franczia *crier*, angol (to) *cry*, és *k* helyett *s*-vel a német *schreien* stb. szókban. 2) A *kör* gyöknek vastaghangu módosítása, jelent görbét, körösst, tekervényest, a *kurhéja, kurkál, kurittol, kurkász, kuruglya* szókban. V. ö. KER, KÖR.

KURA, (kur-a) fn. tt. *kurát.* Önállólag nem, csak öszvetett *kurabarátság, kurafi* szókban divatozik. Mai országos értelme *kurva*, azaz szajha, ringyó stb. *Kurabarátság, marhaszaporaság, hamar oda van.* (Km.). *Bestye lélek kurafi.* Elemzésére nézve, l. KURVA.

KURACZEL, falu Bihar m.; helyr. *Kuraczelbe, —ben, —ből.*

KURAFI, (kura-fi) ösz. fn. Hímezés nélküli czime oly férfinak, ki a kurvák után lótfut. A gyalázó szidalmak egyik legcsunyábbika. *Bestye lélek, kurafi! Kurafiakkal társalkodni.* l. KURVA.

KURAL, falu Esztergam m.; helyr. *Kural-ra, —on, —ról.*

KURCSIN, puszta Sáros m.; helyr. *Kurcsin-ba, —ban, —ból.*

KURCZINA, fn. tt. *kurczinát.* Kecskemét vidékén am. pörcz, töpörtő, a kisült szalonnának salakja. Eredetére nézve v. hangutánzónak tekinthető (mint maga a *pörcz* szó is) vagy talán *kurta* szóval hozhatjuk némi rokonságba, mennyiben a kisült szalonna kisebb, rövidebb, s mintegy kurtábbá lesz. Ezen alapfogalom rejlik a *töpörtő* szóban is, mely am. *töpörödő*, öszvezsugorodó, a ‚töpörödik' igétől, vagy végre a tűzre, sülésre, égésre vonatkozó *gér, gör* gyökökkel, illetőleg származékaikkal *(gerjed, görhöny)* rokonítható.

KURCZON, puszta Vas m.; helyr. *Kurczon-ba, —ban, —ból.*

KURD, Ó—, falu, ÚJ—, puszta Tolna m.; helyr. *Kurd-ra, —on, —ról.*

KURÉZ, (kur-é-oz) önh. m. *kuréz-tam, —tál, —ott.* A székelyeknél am. tréfál. *Ne kurézz héj!* (Kriza J.).

KURGÓ, (kur-og-ó, talán *kur-j-ó* v. *kur-j-ú*-ból módosulva); fn. tt. *kurgót.* Kemenesalon am. fatytyugyermek, máskép: *kurkó.* Legvalószinübb, hogy e szó a ‚kurva' névvel van mind hangi, mind tárgyilagos viszonyban, minthogy a *kurgó* am. kurva fia, azon népvéleményből indulva ki, hogy aki fattyat vet, az kurva.

KURHÉJA, (kur-héja) ösz. fn. Dunán túl, tyúkhordó kánya. Molnár A. szerént milvus. Nevét kétféle szállongásától kapta. Héjának mondják, mert fenn héjaz, azaz szállong, a *kur* pedig am. *kör*, mert más ragadozó madarak módjára ez is körben szállongva lesi a zsákmányt. V. ö. KERECSEN, KARVALY.

KURHOL, (kur-h-ol) áth. l. KORHOL 2).

KURHOLÁS, (kur-h-ol-ás) fn. l. KORHOLÁS, és v. ö. KORHOL, 2).

KURIMA, mezőv. Sáros m.; helyr. *Kurimá-ra, —n, —ról.*

KURIMJÁN, falu Szepes m.; helyr. *Kurimjánba, —ban, —ból.*

KURINCZ, puszta Gömör m.; helyr. *Kuriczra, —on, —ról.*

KURISZTOL, (kur-isz-t-ol) áth. m. *kurisztol-t.* Hangutánzó, s am. köszörülés végett egyik kést a másikhoz, vagy aczélhoz dörgöli, feni.

KURITTYOL, (kur-itty-ol) önh. m. *kurittyol-t.* Kriza J. szerént éjenként az utczán kurjongat. Tehát azonos gyökü a *kurjant, kurjongat* szókkal; s közel rokon *kuruttyol* igéhez.

KURITYÁN, falu Borsod m.; helyr. *Kurityánba, —ban, —ból.*

KURJ, elvont törzsök, melyből *kurja, kurjant, kurjog, kurjogat* eredtek. Úgy látszik, eredetileg *kuraj* volt, mint *zsibaj, robaj, dörej, zörej, csörej, sohaj, moraj* stb. Jelent erős, torokból szakadó, légrezegtető hangot.

KURJA, (kur-ja) fn. tt. *kurját.* Átvetve *kuraj*, a *kur* gyöktől, mint *mor moraj, csör csörej* stb. 1) Szokott jelentését l. KURJ alatt. 2) Némely tájbeszédben am. farkas.

KURJANT, (kur-j-an-t) önh. m. *kurjant-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*, par. *—s.* Erős, torokból szakadó, légrázó vastaghangon kiált valakire, vagy csupán jó kedvéből, haragjából stb. *Valakire vagy utána kurjantani. Elkurjantani magát. Segitségért kurjantani. Nagyot kurjantani.* V. ö. KURJ.

KURJANTÁS, (kur-j-an-t-ás) fn. tt. *kurjantás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Torokból szakadó, erős vastag hangu kiáltás.

KURJAZÁS, (kur-j-az-ás) fn. tt. *kurjazás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Falusi legények játéka alsó Nyitravölgyében. Hason fekszik egyik legény a földön, kinek kalapját a többiek el akarják kapni, s ő rugdalva védi azt. Aki elkaphatja, elszalad vele, a megfosztott utána fut, s ha a kimért körben el nem foghatja őt, saját hátán czepeli őt vissza, ellenkező esetben a másik lesz a hátas. Mint körben futó kergetődző játéknak *kur* gyöke azonos *kör* szóval. (körjezés).

KURJONG, (kur-j-on-g) gyak. önh. m. *kurjong-tam, —tál* v. *kurjongot-tam, kurjongottál, kurjongott*, htn. *—ni* v. *—ani*. Gyakran vagy folytonosan erős *kurj* hangon kiált. Különösen mondják azokról, kik jó kedvökben teli torokkal kiáltoznak. *Kurjonganak az utczai toborzók, a násznép előtt menő vőfélek.*

KURJONGÁS, (kur-j-on-g-ás) fn. tt. *kurjongás-t*, tb. *—ok*. ‚Kur' hangon gyakori vagy folytonos kiáltás.

KURJONGAT, (kur-j-on-g-at) önh. l. KURJONG.

KURJONGATÁS, (kur-j-on-g-at-ás) l. KURJONGÁS.

KURKA, (kur-ka v. kur-t-ka) fn. tt. *kurkát*. A székely tájszólásban am. rövid asszonyi köntös, másképen: *kurti*; néhutt a férfiaknál is általában: *kurtka* L. KURTA.

KURKÁL, (kur-ka-al v. kur-og-ál) áth. és gyak. m. *kurkál-t*. Ezen ige eredetileg *kurogál*, a gyakorlatos *kurog*-ból, mint *turkál* elemezve *turogál, szurkál. szurogál, járkál járogál, fujkál fujogál* stb. Mondják arról, aki valamit keresgélve mindent felhány. Gyöke a körüljárást, körültapogatódzást jelentő *kur*, mint a *ker, kör* rokona.

KURKÁLÁS, (kurka-al-ás) fn. tt. *kurkálás-t*, tb. *—ok*. Cselekvés, midőn valaki kurkál.

KURKÁSZ, (kur-og-ász) áth. m. *kurkász-tam, —tál, —ott*. par. *—sz*. L. KURKÁL.

KURÓ, falu Sáros m.; helyr. *Kuró-ra, —n, —ról*.

KURPÉNY, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. *Kurpény-ba, —ban, — ból*.

KURRAN, (kurr-an) önh. m. *kurrant*. Erős *kurr* hangon elkiáltja magát. Mondják különösen a tyúkról, midőn kányát látva, majd haragjában, majd féltében felriad. Megegyezik vele a szintén hangutánzó német *knurren*. Mondják *kurrant* alakban is; midőn ez szintén ön- és nem átható, ha csak oly hangzó tárgyra nem alkalmaztatnék, melyet külerő által lehetne kurranóvá tenni, pl. valamely tömlőt, dudaféle hangszert, nyomkodás által. Hogy hasonlatban, és példában szóljunk: *durran* az ágyú, *csattan, pattan* az ostor; ellenben *durrant* ágyuval a lövő, *csattant pattant* ostorral a kocsis.

KURRANÁS, (kurr-an-ás) fn. tt. *kurranás-t*, tb *—ok*. Egyes *kurr* hangon kiáltás.

KURRANT, (kurr-an-t) önh. m. *kurrant-ott*, htn. *—ni* v, *—ani*. L. KURRAN.

KURROG, (kurr-og) gyak. önh. m. *kurrog-tam, —tál, —ott*. Gyakori vagy folytonos *kurr* hangon kiált. Rokon hozzá a *hurog, hurrog*. Balaton mellékén annyi is mint korog. *Kurrog a has.*

KURROGÁS, (kurr-og-ás) fn. tt. *kurrogás-t*, tb. *—ok*. ‚Kurr' hangon gyakori vagy folytonos kiáltás. Korgás.

KURSANECZ, falu Szala m.; helyr. *Kursaneczre, —én, —ről*.

KURTA, mn. tt. *kurtát*. Megegyezik vele a persa *khord* v. *hhurd*, görög κορτός, latin *curtus*, német *kurz*, szláv *kratki*, olasz *curto*, oláh *curtu*, franczia *court*, angol *short* stb. Adelung szerént a német *kurz* az elavult *karen*-tól származik, mely annyit tett, mint metszeni. A szanszkritban *kars* vagy *kart* szintén metszést, vágást, hasitást jelent. Véleményünk szerént nemcsak a fennemlített, hanem több más szavakban is, melyeknek *r* egyik gyökalkotó betüjök, alapfogalom a törés, metszés, vágás, szakitás. L. R, mint gyökhang. Ezen szók osztályába tartozik a *kurta* is, mely tulajdonkép oly rövidet jelent, ami törés vagy metszés, vagy szakitás által alakult olyanná, pl. *kurtafarkú paripa*, melynek farkát elnyirték; *kurta haj, kurta kutya*. Innen szélesb értelemben jelent oly rövidet is, mely eredeténél vagy természeténél fogva olyan, t. i. aránylag véve. *Kurta kígyó. Kurta mente. Kurta zsák. Kurta szoknya, kabát, nadrág, gatya, csizma* stb. Átv. ért. a maga nemében kevés hatalommal vagy jószággal biró. *Kurta király. Kurta urak. Kurta nemesek*. Midőn kocsmáról mondják (kurta kocsma), jelent olyat, melyben nem esztendő hosszában, hanem a helyi szabályokhoz képest rendesen csak szent Mihálytól szent Györgyig mérik a bort; vagy ha máskor mérik is, az titokban történik; általában oly csapszéket, mely a fogadóknál, és vendéglőknél sokkal kisebbszerü. (Kneipe). A népmesékben a nyúlnak jelzője. *Állj meg kurta, egyszerre fussunk!* Önálló jelzőül használják a kutyáról s néhutt tyúkról is. *Kaparj kurta, neked is lesz*, vagy: *kaparj kurta, lesz poltura*. (Km.).

KURTACSŐ, (kurta-cső) ösz. fn. Rövidebbféle vadászpuska vagy ennek csöve.

KURTAEBÉD, (kurta-ebéd) ösz. fn. Villás reggeli.

KURTAFARKU, (kurta-farku) ösz. mn. 1) Aminek metszés, vágás következtében rövid a farka. *Kurtafarkuló, kutya*. 2) Aminek eredetileg rövid farka van. *A nyulak kurtafarkuak*.

KURTAHEGY, puszta Bars m.; helyr. *—hegyre, —én, —ről*.

KURTAKALAPÁCS, (kurta-kalapács) ösz. fn. Erős, rövid csőrü, favágó madárfaj. Nevét onnan vette, mert csőrével kalapácsképen vagdalja a fákat.

KURTA-KÉR, falu Arad m.; helyr. *—Kér-re, —én, —ről*.

KURTA-KESZI, falu Komárom m.; helyr. *—Keszi-be, —ben, —ből*.

KURTAKÍGYÓ, (kurta-kígyó) ösz. fn. Mérges kígyófaj, mely testét öszvegömbölygetve sebesen odább veti magát. (Anguis jaculus).

KURTAKOCSMA, (kurta-kocsma), l. KURTA alatt.

KURTÁLY, KURTÁLYOS, l. KARABÉLY, KARABÉLYOS.

KURTÁN, (kur-t-a-an) ih. Kurta alakban vagy minőségben. *A magyar huszárok kurtán viselik a mentét. Kurtán fogni valakit* am. korlátok közé szorítani.

KURTANEMES, (kurta-nemes) ösz. fn. lásd : KURTA alatt.

KURTÁNY, puszta Nógrád m.; helyr. *Kurtány-ba, —ban, —ból.*

KURTAPATAK, erdélyi falu a Kézdi székely székben; helyr. *—patak-ra, —on, —ról.*

KURTASÁG, (kurta-ság) fn. tt. *kurtaság-ot*, harm. szr. *—a.* Minemüség, tulajdonság vagy állapot, melynél fogva kurtának nevezünk valamit. V. ö. KURTA.

KURTI, (kur-t-i) fn. tt. *kurtit.* L. KURKA.

KURTICS, l. KURTITS.

KURTÍT, KURTIT, (kur-t-ít) áth. m. *kurtított*, htn. *— ni* v. *—ani*, par. *—s.* Valamit kurtává tesz, azaz elmetszvén, elvágván egy részét, rövidebbé alakít. *Lónak farkát, kutyának, disznónak fülleit kurtítani. Az öklelős bika szarvait megkurtítani.* V. ö. KURTA.

KURTÍTÁS, KURTITÁS, (kur-t-ít-ás) fn. tt. *kurtítás t*, tb. *—ok.* 1) Cselekvés, midőn valamit kurtítnak. 2) Maga a kurtitott tárgy leginkább szóbeszédben vagy irásban, pl. *Nagysám* (=nagyságom), *édasszanyám* (édes asszonyanyám) közbeszédbeli kurtitások. *Csász. kir.* (= császári, királyi) irásbeli kurtitások.

KURTITS, falu Arad m.; helyr. *Kurtits-ra, —on, —ról.*

KURTKA, (kur-t-ka) l. KURKA.

KURTÚL, KURTUL, (kur-t-úl) önh. m. *kurtul-t.* Kurtává lesz, rövidebbé alakúl. *Kurtúl a madár farka*, midőn tollait elhányja. *Kurtúl a szörement ló farka.* V. ö. KURTA.

KURTÚLÁS, KURTULÁS, (kur-t-úl-ás) fn. tt. *kurtúlás-t*, tb. *—ok.* Kurtává vagy kurtábbá alakulás.

KURUCZ, fn. tt. *kurucz-ot*, harm. szr. *—a* v. *—cza.* A latin *crucius, cruciatus* (miles) után alakúlt szó, mely valószinüleg egykoru a keresztes háborúk kezdetével, s jelentett vitézt, ki kereszttel jelölve a szentföldre ment csatázni. Ilyen czélból keletkeztek Dózsa György kuruczai is, kik utóbb a nemesség és papság ellen forditák fegyvereiket. Egyébiránt e szó országos és maradandó jelentését 1-sö Leopold uralkodása alatt kapta, midőn a Tököli vezérlete alatt fölzendült magyarok magukat kuruczoknak, az ellenpártiakat pedig német bajtársaikkal együtt *labanczok*-nak nevezték el. Ugyan e név alatt harczoltak 2-dik Rákóczy Ferencz idejében is. Innen kurucz annyit tesz, mint ellenzéki párton levő, elégedetlen s követeléseit fegyveres erővel sürgető, a király ellen felkelő vitéz. Átv. ért. *kurucz ember*, ki jogainak védelmében körömszakadtáig szilárd, makacs, szigorú, kemény. Mondják kivált ily tulajdonságu vén emberről, kinek szilárd jelleme szintén megkövült, s ellenzéki természetével nem hagyott alább. *Vén kurucz.*

KURUCZHÁBORÚ, (kurucz-háború) ösz. fn. Belső, polgári háború. Különösen így neveztetett a Tököli és 2-ik Rákóczy Ferencz főnöksége alatt folytatott belháború.

KURUCZVILÁG, (kurucz-világ) ösz. fn. Magyarország történelmében azon időszak, mely alatt a kuruczháború folyt. *Kuruczvilág régen volt.* (Km.).

KURUGLYA, (kur-ug-lya) fn. tt. *kuruglyát.* 1) Némely tájakon, szénvonó, azaz nyélre horog gyanánt szegezett deszkácska, melylyel a befütött kemenczéből a pörnyét vagy hamut kihúzzák. 2) Másutt két águ villaforma eszköz, nyelbe ütve, melylyel a fazekakat a kemenczébe teszik. Mindkét értelemben véve legvalószinübb, hogy törzsöke *kurug* nem más, mint az átalakult *horog*, melyből lett *horogol, horogló, horogla*, azután *korogla, kurugla*, végre lágyítva : *kuruglya.* A német *Krücke* is horgas alakra mutat. Hogy a *h* átalakúl *k*-ra, és viszont, l. H és K betük alatt.

KURUGLYAFEJ, (kuruglya-fej) ösz. fn. Azon deszkácska, mely a kuruglya nyelének végére van szegezve, s azzal horogalakúan éles szöget képez.

KURUKURU, (kuru-kuru) kettőztetett hangutánzó fn. tt. *kurukurut.* A harkályok neméhez tartozó madárfaj. Nevét hangjától kapta.

KURUSOL, KURÚSOL, KURÚZSOL, (kur-us-ol v. kór-os-ol) áth. m. *kurusol-t* v. *kuruslot-tam, —tál, —ott*, htn. *—ni* v. *kuruslani.* 1) A babonahitü nép véleménye szerént oly emberről, különösen asszonyról, főkép boszorkányról mondják, ki bűvölés, babonaság által mások egészségét megrontja, vagy kórságukat meggyógyitja, pl. midőn valakinek testén hirtelenül kelés, daganat támad, azt hiszik, hogy megkurusolta a boszorkány, ha pedig holmi rejtélyes kenőcsök által valamely vén banya némi sebeket orvosol, ugyanazt állitják felőle, hogy kurusolt. 2) Megvető értelemben mondják avatlan, nyegle, tudatlan orvosról. Ez értelmeknél fogva legvalószinübb, hogy gyöke *kór*, melyből lett *kórosol*, azután *kúrusol, kurusol*, azaz valakivel, mint *kórossal bánik*, valakit *kórosságból gyógyít.* Némelyek a latin *cura* szótól származottnak vélik, melyből t. i. a német *curiren* ige is eredett.

KURUSOLÁS, KURÚSOLÁS, KURÚZSOLÁS, (kur-us-ol-ás v. kór-os-ol-ás) fn. tt. *kurusolás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Cselekvés, midőn valaki kurusol. *Kurusolással megrontani valakit. Kurusolással keresni kenyerét.* V. ö. KURUSOL.

KURUSOLÓ, KURÚSOLÓ, KURÚZSOLÓ, (kur-us-ol-ó v. kór-os-ol-ó) fn. és mn. tt. *kurusoló-t*, összevonva : *kurusló.* 1) Oly személyről mondják, ki a nép babonás véleménye szerént bizonyos bűvölő szerekkel, babonákkal megront, megveszteget, valamely nyavalyába ejt valakit, pl. szemeivel megígéz, megver, vagy, mint mondani szokás, bele lő valakibe. Ilyeneknek tartja a nép különösen a boszorkányo-

kat, garabonczásokat. 2) Gúnyneve a kontárkodó gyógyítónak, ki holmi rejtélyes szerekkel orvosolja a betegeket, valamint oly orvosnak is, ki hivatását nem a tudomány elvei szerént gyakorolja, hanem kontárilag, bizonyos szerekhez, mint általános hatásuakhoz ragaszkodva stb.

KURUTTY, puszta hang, milyet némely békák szoktak adni; németül *quack*, latinul *coax*.

KURUTTYOL, (kurutty-ol) önh. m. *kuruttyol-t*. ‚Kurutty' hangon kiáltoz. *Kuruttyolnak a békák.* Átv. tréfás ért. mondják oly helység lakóiról, kiket a víz kiöntött.

KURUTTYOLÁS, (kurutty-ol-ás) fn. tt. *kuruttyolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Békák kiáltása.

KURUZSOL, KURUZSOLÓ, lásd: KURUSOL, KURUSOLÓ.

KURVA, fn. tt. *kurvát*. 1) Szoros ért. oly nőszemély, ki testét bérért, díjért, haszonért akármely férfinak áruba adja, használatra engedi. Legkeményebb és gyalázóbb neve az ilyetén életü személynek. Hasonnevei: *rima*, *ringyó*, *szajha*, *lotyó*, *czurhó*, *szingyola*, *czafra*, *czandra*, *szotyka*, *czula*, *czudri* stb. 2) Szélesb ért. megesett leány vagy özvegy, ki fatytyat vetett. 3) Legszélesb ért. minden nőszemély, ki törvényes házasságon kivül él férfival. 4) Általán nőnevet becstelenitő czim, sőt mint ilyen átvitetik más személyekre is, pl. *kurva fattya*, *kurva fiazta*, *kurva fia*, *kurva kölyke*. *Olyan, mint a kurva*, azaz, szemtelen, mindenkihez oda szegődő. *Kurv' anyád*, *kurva legyen a bábád*.

Értelemre és hangra megegyezik vele a szláv *kurwa*, a középkori latin *curia*, rokon a német *Hure*, latin *scortum*, angol *whore*, dán *hore*, finn *huora*, csuvasz *kher* stb. Ezen szó egyik nevezetes tanusága annak, mily változáson mennek néha által a szók jelentései. A ‚kurva' máskép magyarul: *kura*, (pl. ‚kurafi' szóban), melylyel megegyezik a leányt jelentő görög *κύρη*, *κόρα*, lengyel *czura*, *czurka*. Ezen összehasonlításból valószinüleg azt lehet állítani, hogy a magyar *kura* és *kurva* eredetileg szintén leányt jelentett, s utóbb oly leány jellemzésére használtatott, ki szemtelen életre vetemedett volt. Így aljasodott el a *menyecske* nevezet a székelyeknél, hol rosz viseletü nőt jelent; így a legnemesebb jelentésü *személy* több vidékeken am. kurva, pl. *személyeket tartani* am. kurvákat. Sőt, midőn azt mondják valakiről, hogy *menyecskés*, *leányos*, azt jelenti, hogy szemtelen menyecskékhez, leányokhoz jár. Ilyenek a *czafra*, *czavira*, *csafrinka* szók is, melyek tulajdonkép élénk, fürge leányt jelentenek, de egyszersmind a kurvának valamivel lágyabb kifejezései. A német *Dirne* is, megvető értelemben rosz életü leányt jelent. (Campe). Mi e szónak végelemzését illeti, gyöke *kur*, azon szók osztályához látszik tartozni, melyekben alapfogalom a könnyü mozgás, sürgölődés, ficzánkolás, milyenek a magyar *kurittol*, *korcsola*, *húr*, a latin *curro*, a görög *χορεύω*, a német *hurtig* stb. Ezen alapfogalom látszik rejleni ezen magyar szókban is: *lotyó*, (lótó, futó) *czafra* azaz *czafora*, azaz ide-oda forgolódó, *csafrinka*, *csaforingó*, mintegy *csára forgó* v. *forga*, *szotyka* a szotyog igétől. A *leány* és *legény* szók alapját is a mozgást jelentő *l* teszi, valamint a *lebeg*, *leng*, *lejt*, *ledér* és több másokban; v. ö. L. betü.

KURVAI, (kurva-i) mn. tt. *kurvai-t*, tb. —*ak*. Kurvát illető, ahhoz tartozó, kurvára mutató. *Kurvai hahota*, *vinnyogás*, *fitogtatás*.

KURVAKERÍTŐ, (kurva-kerítő) ösz. fn. Bordélyos férfi vagy nő, ki kurvákkal üzérkedik, ki mások számára kurvákat szerez.

KURVALAK, (kurva-lak) ösz. fn. Bordélyház, melyben feslett életü nőszemélyek tartózkodnak.

KURVÁLKODÁS, (kurva-al-kod-ás) fn. tt. *kurválkodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. 1) Kurvai élet-módnak, keresetnek gyakorlása. *Kurválkodásból élő személyek*. 2) Kurvákkal való társalkodás, élés.

KURVÁLKODIK, (kurva-al-kod-ik) k. m. *kurválkod-tam*, —*tál*, —*ott*. 1) Nőről mondják, ki szoros értelemben vett kurvai életet visel. 2) Mondják férfiról is, ki kurvákkal társalkodik.

KURVÁS, (kurva-as) mn. tt. *kurvás-t* v. —*at*, tb. —*ak*. 1) Kurvákkal élő, közösülő, azok után lótófutó. *Kurvás lator*. 2) Átv. ért. kaczér, szeméremsértő. *Kurvás viselet*, *kacsingatás*.

KURVASÁG, (kurva-ság) fn. tt. *kurvaság-ot*. Kurvai minőség vagy tulajdonság.

KURVÁSKODIK, (kurva-as-kod-ik) k. Lásd: KURVÁLKODIK, 1).

KURVÁZ, (kurva-az) áth. m. *kurváz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Valakit kurvának nevez, kurva czímmel illet. *Megkurvázni*, *összekurvázni valakit*. V. ö. KURVA.

KURVÁZÁS, (kurva-az-ás) fn. tt. *kurvázás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Becstelenités, midőn valakinek azt mondják, hogy kurva. *A kurvázásért becstelenítési perbe idézni valakit*.

KUSA, l. KUSZA 1).

KUSALY, falu Közép-Szolnok m.; helyr. *Kusaly-ba*, —*ban*, —*ból*.

KUSHAD v. KUSSAD, (kus-h-ad) önh. m. *kushad-tam*, —*tál*, —*t* v. —*ott*. Mondják különösen kutyáról, midőn magát megalázva, meghúzva a földre hasal. Igen hasonló hozzá a franczia *(se) coucher*; de rokon vele a magyar *kuksol*, *gugsol* is. Göcsejben a ‚kussol' szót mondják oly emberről, ki lesben vagy alattomosan meghúzza magát.

KUSI, l. KUSZA, 1).

KUSSAD, l. KUSHAD.

KUSSOL, alkalmasint am. *kuksol*; l. ezt, és KUSHAD.

KUSTÁNFALVA, falu Bereg m.; helyr. —*falvá-ra*, —*n*, —*ról*.

KUSTÉLY, falu Temes m.; helyr. *Kustély-ba*, —*ban*, —*ból*.

KUSTORGÁS, l. KUNCSORGÁS és v. ö. KUSTOROG.

KUSTOROG am. kuncsorog; s úgy látszik, hogy ebből módosult; a *kuncs kust*-ra változván, l. KUNCSOROG.

KUSTOS, puszta Pozsony m. és major Vas m.; helyr. *Kustos-ra, —on, —ról.*

KUSTYÁN, ALSÓ—, FELSŐ—, faluk Szala, és puszta Veszprém m.; helyr. *Kustyán-ba, —ban, —ból.*

KUSZ, elvont gyök, melyből különböző értelmü származékok erednek. 1) A *kuszadék, kuszál, kuszma, kuszmál, kuszmálódik*, és az ezekhez tartozó *kusza* szó egyik jelentésében valamely szálas testnek rendetlen bonyolodott állapotát jelenti, s legközelebbi rokonai *kosztros* (borzas), *kócz, kóczosodik*, és *gúzs*. 2) A *kusza* származékban, midőn farkatlan tyúkról mondjuk, kopást, szakadást jelent, s rokon a *koszik, koszol, kusztora, koszpitol* szók *kosz* v. *kusz* gyökével. 3) Midőn a *kuszik* ige gyöke, am. *csúsz*, csúszik, s rokona a dunántuli *koszternyál* (kóborog) igének *kosz* gyöke. 4) A kis kutyát jelentő *kuszi* származékban egy a *kutya, kutyó, kuvasz* szók gyökével. 5) A *kuszkó* származékban am. *kucz*, honnan *kuczkó*; midőn rokona a kuczkót jelentő tót *kút*; v. ö. KUCZKÓ.

KÚSZ, önh. v. KÚSZIK, (kúsz-ik) k. m. *kúsztam, —tál, —ott.* Önhatólag saját akaratjából, közép alakban pedig kényszerüségből történik a kúszás. Kezeivel, v. lábaival, v. kacscsaival kapaszkodva, valamely testen fölfelé mász, csúsz. *Fára kúszni.* V. ö. KUSZ, gyök 3).

KUSZA, (kusz-a) mn. tt. *kuszát.* 1) Mondjuk tyukról, melynek farka tollai kihullottak, tehát mintegy elkoszlottak, elkoszpitolódtak: *kuszatyúk*; a székely *koszik* am. kopik; tehát sajátlag *kusza* am. *koszó, kosza.* A törökben *kïsza* am. rövid. V. ö. KOSZOL, KOSZPITOL. 2) Különféle szálas testekről, nevezetesen kenderről, hajról, szőrről, midőn rendetlenül öszvebonyolodik, göngyölödik, keveredik. *Kusza kender, kusza haj, kusza selyem* stb. Ebből származik *kuszál, kuszma, kuszmál.* V. ö. KUSZ.

KUSZADÉK, (kusz-ad-ék) fn. tt. *kuszadék-ot.* Kuszált valami. V. ö. KUSZÁL.

KUSZÁL, (kusz-a-al) áth. m. *kuszál-t.* Bizonyos szálas testet öszvebonyolít, zilál. *Czérnát, fonalat, kendert, lent, selymet kuszálni.* V. ö. KUSZ.

KUSZÁLÁS, (kusz-a-al-ás) fn. tt. *kuszálás-t.* tb. —*ok.* Szálas testnek öszvebonyolitása.

KUSZÁLÓDIK, (kusz-a-al-ód-ik) belsz. m. *kuszálód-tam, —tál, —ott.* Mintegy belső rendetlenség következtében valamely szálas test öszvebonyolodik. V. ö. KUSZ, KUSZÁL.

KÚSZÁS, (kúsz-ás) fn. tt. *kúszás-t*, tb. —*ok.* Cselekvés, midőn valaki kúsz, vagy valami kúszik. V. ö. KÚSZ.

KUSZATYÚK, (kusza-tyúk) ösz. fn. Kurtafarku tyúk, melynek farktollai kihullottak.

KUSZI, (kusz-i) fn. tt. *kuszi-t*, tb. —*k.* E szóval nevezik és hivják a kis kutyát, mintegy: *kutyi*; máskép: *kutyó, kutyu. Undi kuszi kalodába*, a sopronvármegyei undbeliekről szóló közmondat.

KÚSZIK, (kúsz-ik) k. l. KÚSZ.

KUSZIN, falu Ung m.; helyr. *Kuszin-ba, —ban, —ból.*

KUSZIPAJTÁS, (kuszi-pajtás) ösz. fn. Népienyelven így nevezik a szoros viszonyban levő pajtás sokat, jó barátokat, belső czimborákat.

KÚSZKAPOCS, (kúsz-kapocs) ösz. fn. Kapocsféle vas, melyet a fa- vagy falmászók kezeikre és lábaikra kötnek, hogy könnyebben kúszhassanak. V. ö. KÚSZ.

KUSZKÓ l. KUCZKÓ.

KUSZLIK, Marczalmelléki, s hihetőleg öszvetett szó: kusz-lik. Egyébaránt am. kuszkó vagy kuczkó.

KUSZMA, (kusz-ma) elavult vagy elvont törzsök, melyből *kuszmál, kuszmálódik* eredtek, lásd: KUSZA.

KUSZMAFONAL, (kuszma-fonal) ösz. fn. Fonal a vászonban, vagy más szövetben, mely a többi szálak közől kibontakozott.

KUSZMÁL, (kusz-ma-al); KUSZMÁLÓDIK, (kusz-ma-al-ó-od-ik) l. KUSZÁL; KUSZÁLÓDIK.

KUSZMASELYÉM, (kuszma-selyém) ösz. fn. Kóczos selyem, melynek szálai a többinél rövidebbek, s borzasak.

KÚSZÓ, (kúsz-ó) mn. és fn. tt. *kúszó-t.* Mondják emberről, aki kúsz, továbbá más állatokról, sőt növényekről, melyek kúsznak. *Falakra kúszó várvivók. Fára kúszó macska, evet, harkály. Kúszó*, azaz felfutó *növények.* V. ö. KÚSZ.

KUSZPIT, KUSZPITOL, l. KOSZPIT, KOSZPITOL.

KUSZPOL, (kusz-p-ol) áth. m. *kuszpol-t.* Kemenesalji szó, s am. az általánosb ‚koszpitol'.

KÚSZPÓZNA, (kúsz-pózna) ösz. fn. Sima, vastag, függirányosan álló pózna, melyre versenykép, a tetejére kötött jutalomért, vagy testi gyakorlatból kúszni szoktak.

KUSZTORA, (kusz-t-or-a) fn. tt. *kusztorát.* Úgy látszik, hogy a közönséges fanyelü bicsaknak tréfás gúnyneve, mely máskép szintén tréfásan *bugyli* vagy *békanyúzó.* Ezen jelentésénél fogva rokon a *koszol, koszpitol* szókkal, mintha volna *kosztoló, kosztola.*

KUSZTORAGERELY, (kusztora-gerely) ösz. fn. Sebészek gerelyféle mütő eszköze.

KUT, (1), elvont gyök; 1) mint kurtát, törpét, kicsinyt jelentő megvan a magyar *kutak* v. *kutag* szóban, melylyel egyezik a török *kucsu, kucsuk* gyöke *kucs*; valamint ez más módositással: *kücs, kücsül*, hasonlóan a magyarban is van *küs, kis, kicsi.* V. ö. KA KE képző; 2) hangutánzó *kutat* szóban, s rokon *kotor* igének *kot* gyökével; 3) *kuttog* származékban am. öszvehuzódik. V. ö. KUTAT, KUTTOG.

KUT, (2), v. KÚT, fn. tt. *kútat* v. *kutat*, harm. szr. —*a*. Kicsinyezve, *kútacska*. Mongolul : *khuduk*, törökül : *kuju*. 1) Vizforrás, mely a föld szinén valahol kifakad. Ez értelemben leginkább az ásványos forrásokról mondjuk. *Sóskút, borkút, vaskút. Élőkút*, melynek vize szüntelenül fakadoz. *Száraz kút*, melynek vize kifogyott. *Gyógykút. Forráskút*, különböztetésül az ásott kuttól. *Forráskutnál juhászbojtár, arcza piros, szeme bogár.* (Népd.). 2) Szorosb ért. földbe ásott gödör, melyben a föld rétegei közt létező vizek öszveszivárognak. *Mély kút. Sziklában furott kút. Bödönös kút, téglával, kővel béllelt kút. Kávás kút. Csévés, csigás, kankalékos, gémes, tekerő, szökő kút.* A kútról, mint nevezetes életszükségről, több helységek vették neveiket, mint *Borkút, Kékkút, Pénzeskút, Lókút, Mélykút, Kőkút, Köbölkút, Sóskút, Szentkút* stb. Ezt onnan is magyarázhatni, hogy a még pogány hitü magyarok különösen a források és kutak mellett tisztelték istenöket. Mi elemzését illeti, a *kút* mint forrás, első eredeti értelemben véve, legközelebb rokon a szük, szoros helyet jelentő *kuczkó* és *sut* szókkal, minthogy az ily kutacskák rendesen kis szugot, kis völgyecskét képeznek. Vajjon a *Gút Gúta, Gútor* helynevek is nem állanak-e a *kút* szóval mind hangi, mind tárgyilagos viszonyban?

KUTACS, (kut-acs) kicsiny. fn. tt. *kutacs-ot*, harm. szr. —*a*. Gyógyászati ért. mesterségesen támasztott fakadás a kóros emberi testen, hogy rajta a rosz nedvek kiszivárogjanak. (Fontanella).

KUTAG, l. KUTAK.

KÚTÁGAS, (kút-ágas) ösz. fn. 1) Az úgynevezett gémes kútaknál azon ágas gerenda, mely a kútról nehány lépésnyire függőleges irányban áll, s az ágai közé csatolt gémfát tartja. *A pusztai barmok a kútágashoz dörgölődznek.* 2) A játszó pórfiúk és suhanczok nyelvén a testnek azon helyzete, midőn valaki fejére állva lábait ágak gyanánt szétterpeszti. *Kútágast állani.* Máskép : *tótágas.*

KUTAK, (kut-ak) kicsiny. mn. tt. *kutak-ot*. Gyöke *kut* azon szókkal áll rokonságban, melyek kicsinynyé alakulást, aláhajlást jelentenek. Hasonló hozzá a török *kucsu, kucsuk*, máskép *kücsük*, mely ismét a magyar *küs, kis, kicsi* szókhoz közelít. A *kut* gyökből lett kicsinyező *kut-ka*, s megfordítva *kut-ak*, mint : *csutka csutak, bicska bicsak, kupka kupak* stb. Jelent törpét, igen alacsonyat, s csak oly neveknek szolgál jelzőül, melyek törpe növésü állatokat, vagy növényeket jelentenek, pl. *kutak ember, kutak fa.* Persául : *gadak* (klein von Statur). Megfelel neki a latin *pumilus*, és a német *Zwerg;* tehát hibásan alkalmazta Baróti Szabó, midőn a kis hajót kutak hajónak nevezte.

KÚTAKNA, (kút-akna) ösz. fn. 1) A kútnak öble, egész terjedelmében véve. 2) Bányászi nyelven azon, rendesen négyszegü bányaüreg, melyen a bányászok lecreszkednek, az érczeket kihúzzák stb.

KUTAS, mezőv. Somogy m., KIS—, NAGY— falvak Szala m., puszta Arad m.; helyr. *Kutas-ra, —on, —ról.*

KÚTÁSÓ, (kút-ásó) ösz. fn. Munkás, különösen müértő személy, ki kutakat szokott ásni.

KUTASZ, (1), (kut-asz) fn. tt. *kutasz-t*, tb. —*ok*. Sebészi eszköz, melyet a sipolyok, sebek mélyedéseinek stb. kikutatására használnak. (Sonde). *Füles, szárnyas, tompa kutasz.*

KUTASZ, (2), puszta Nógrád m.; helyr. *Kutasz-ra, —on, —ról.*

KUTASZOL, (kut-asz-ol) áth. m. *kutaszol-t*. Kutaszféle sebészi eszközzel vizsgál, pl. sipolyt.

KUTAT, (kut-at) áth. m. *kutat-tam, —tál, —ott*, par. *kutass*. Oly emberről mondják, ki valamit a legnagyobb szorgalommal keres, miszerént mind azt összevissza motozza, forgatja, hányja veti, ami között a keresett tárgyat lenni gondolja. Tájdivatosan : *katat*. Legközelebbi hang- és fogalomrokonai : *kotonoz, kotor*. Úgy látszik, a *kutat* eredetileg *kutal*, mint *mutat* hajdan *mutal* volt, pl. a Münch. codexben a *képmutató* mindig *képmutaló*. Ez igének tiszta *ku* gyökében alapfogalom a görbe, csavargó mozgás. V. ö. KU, KUL, KUM. Használtatik nem csak anyagi, hanem szellemi dolgok keresésére is, különösen tudományos vizsgálódásokra. *Őseink régi lakhelyeit, szokásait, erkölcseit kutatni. Régi oklevelek ngomán valamit kikutatni.*

KUTATÁS, (kut-at-ás) fn. tt. *kutatás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Minden szegnek, szugnak megvizsgálása, kikeresése. *Rendőri kutatás.* 2) Tudományos vizsgálódás, fürkészés. *Hosszas kutatások után az oklevéltárban valamit föllelni.* V. ö. KUTAT.

KUTATÓ, (kut-at-ó) mn. és fn. tt. *kutató-t*. 1) Széles ért. aki valamit különös gonddal, szorgalommal keres, fürkész. 2) Bányász, ki a földben, illetőleg bányában likakat ás, hogy érczeket tartalmazó erekre találjon.

KÚTBÖDÖN, (kút-bödön) ösz. fn. 1) Vastag faderékból vájt, vagy deszkákból szerkesztett bödön, mely némely kisebbféle kutakba eresztetik, hogy fal helyett szolgáljon. 2) l. KÚTKÁVA.

KÚTCSAP, (kút-csap) ösz. fn. A csévés kuton azon csap, melyen a fölszivatyúzott víz kifoly.

KÚTCSŐ, (kút-cső) ösz. fn. A szivatyús kúton azon cső, melyen a vizet felhajtják, felszivatyúzzák.

KÚTFALVA, erdélyi falu A.-Fehér m.; helyr. *—falvá-ra, —n, —ról.*

KÚTFEJ, falu Szala m.; helyr. *—fej-re, —én, —ről.*

KÚTFORRÁS, (kút-forrás) ösz. fn. l. KÚTFŐ.

KÚTFŐ, (kút-fő) ösz. fn. Szoros ért. azon nyilás, rés vagy repedés a földön vagy sziklán, melyből a víz kifakad. A magyarban t. i. a *fő*, midőn vizekre vonatkozik, jelenti azok eredetét, a *tő* pedig más viz-

be szakadásukat, pl. *Szalafő, Tapolczafő, Marczaltő, Zsitvatő* stb. *A legnagyobb folyónak is kicsin a kútfeje.* (Km.). V. ö. FŐ. Átv. ért. amiből valami ered, származik. *A mértékletlenség sok gonosznak kútfeje. Isten a kegyelemnek és jóságnak kútfeje.*

„Gyászemlékü vidék, mi sok inség kútfeje lettél.“
Kisfaludy K.

KÚTFÖDÉL, (kút-födél) ösz. fn. A csöves vagy csigás kút fölé épített födél.

KÚTFURÓ, (kút-furó) ösz. fn. 1) Személy, ki kútat vagy kútakat fúr. 2) Sajátnemü hosszu furu, melylyel kútakat fúrnak, kivált sziklás helyeken. *Artéziai kútfuró.*

KÚTGAMÓ, (kút-gamó) ösz. fn. Gamó, melyre a vízedényt fülénél fogva ráakasztják, s úgy eresztik alá, és merítik fel. Ezt oly kútakon használják, melyeknek nincsen gémjök. Némely tájakon egyszerü neve : *horog.*

KÚTGÁRGYA, (kút-gárgya) ösz. fn. Kerítés, rendesen négyszögüen öszveácsolt fákból, a födetlen kútak szája körül; máskép : *kútkáva, kútkaréj, kútköpü.*

KÚTGÉM, (kút-gém) ösz. fn. Ezen szó különféle értelemben használtatik. Néhutt jelenti a kútágasra fektetett hosszu dorongot vagy rudat, azon vékonyabb póznával együtt, mely róla a kút fölé lóg. És ez legtermészetesebb elnevezése, mert a hosszu nyaku gémhez hasonlóvá alakítja az egész készületet; az ágas t. i. a gémmadárnak lábát, a ráfektetett rúd derekát, a lefüggő pózna pedig kanalas csőrét ábrázolja. Másutt gémnek nevezik majd az ágason fekvő rudat, majd annak lefityegő póznáját, mely azonban helyesen *kútostor*, vagy *kútsudar* v. *kútmény*, vagy *kankalék*, Mátyusföldén : *hankalék.*

KÚTGÖDÖR, (kút-gödör) ösz. fn. Gödör, melyet addig ásnak, míg annyi víz nem szivárog bele, hogy kút gyanánt szolgálhasson.

KÚTHAJLÉK, (kút-hajlék) ösz. fn. Boltozatos kis hajlék, némely kútak fölé építve.

KÚTHOROG, (kút-horog) ösz. fn. l. KÚTGAMÓ.

KÚTI, falu Fehér m.; helyr. *Kúti-ba, —ban, —ból.*

KUTIKA, (kút-i-ka) kics. fn. l. KUTACS.

KUTINA, falu Krassó m.; helyr. *Kutiná-ra, —n, —ról.*

KUTKAFALVA, falu Bereg m.; helyr. *—falvá-ra, —n, —ról.*

KÚTKÁVA, (kút-káva) ösz. fn. A kút szája körül épitett kerek vagy szögletes párkány, biztositásul, hogy ember vagy barom bele ne essék. Máskép : *gárgya, kútkoszorú, kútbödön, kútköpü.*

KÚTKERÉK, (kút-kerék) ösz. fn. A gugorás kútakon azon kerék, melylyel a gugorát forgatják, hogy a vödröt tartó kötél vagy láncz majd föl- majd letekeredjék.

KÚTKOSZORÚ, (kút-koszorú) ösz. fn. 1) Szélesb ért. l. KÚTKÁVA. 2) Szorosb ért. a kút szája körül közvetlenül a földet érő négyszögü vagy kerek talap, melybe a kávafákat eresztik.

KÚTKÖPÜ, (kút-köpü) ösz. fn. l. KÚTKÁVA.

KÚTKÖTÉL, (kút-kötél) ösz. fn. Kötél a gugorás kutakon, melynek egyik vége a gugorához van kötve, a másikhoz pedig a vödröt akasztják.

KÚTLÁNCZ, (kút-láncz) ösz. fn. Láncz, a gugorás kútakon, mely kötél helyett szolgál. V. ö. KÚTKÖTÉL.

KÚTMEDENCZE, (kút-medenczе) ösz. fn. Medenczе a szivattyús kútak csapja alatt, valamint az ugrókutaknál is, melybe t. i. a víz belefoly, vagy aláesik.

KÚTMÉNY, (kút-mény) l. KÚTGÉM alatt.

KÚTMESTER, (kút-mester) ösz. fn. 1) Müértő személy, ki valamely városnak, helységnek kútaira, vizcsatornáira felügyel. 2) Mesterember, ki kútakat ás, különösen, ki mesterséges kútakat készit, milyenek a szivattyús, artéziai vagy ugrókutak.

KÚTOSTOR, (kút-ostor) ösz. fn. Lásd : KÚTGÉM alatt.

KÚTÖBÖL, (kút-öböl) ösz. fn. Öböl, melyet a kútnak ürege képez. *Téglával, kővel kirakott kútöböl.* V. ö. ÖBÖL.

KÚTPÁRKÁNY, (kút-párkány) ösz. fn. 1) L. KÚTKÁVA. 2) A kútnak különös kerítése a káva körül.

KUTSIN, KUCSIN, falu Sáros m.; helyr. *Kutsin-ba, —ban, —ból.*

KUTSMA, KUCSMA, erdélyi falu Doboka m.; helyr. *Kutsmá-ra, —n, —ról.*

KÚTSÓ, (kút-só) ösz. fn. Konyhasó, melyet az úgynevezett sós kútak vizéből kipárologtatás által nyernek; máskép *főzöttsó, porsó*, különböztetésül a *kösótól.*

KÚTSZERSZÁM, (kút-szerszám) ösz. fn. 1) Szerszámok, melyek a kutak ásásához, és elkészitéséhez szükségesek. 2) Azon eszközök, melyek által a kész kutból a vizet húzzák, pl. a gugorás kutakon a gugora, kerék, lánez, vödör stb.

KÚTTISZTOGATÓ, (kút-tisztogató) ösz. fn. Személy, ki a kutak fenekén meggyülemlett iszapot, s netalán holmi belehullott vagy hányt testeket kiszedi, s ez által eszközli hogy vize tiszta legyen.

KUTTOG, (kutt-og) gyak. önh. m. *kuttog-tam, —tál, —ott.* Magát meghúzva hallgat, sunnyog. Néhutt, pl. Szathmárban (Gáthy János szerént) am. kullog. Gyöke a testnek öszvehuzását, lekukorodását jelentő *kut.*

KUTTOGÁS, (kutt-og-ás) fn. tt. *kuttogás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Cselekvés, midőn valaki kuttog.

KUTTY, falu Nyitra m.; helyr. *Kutty-ra, —on, —ról.*

KÚTVÉDÉR, (kút-védér) ösz. fn. A nyilt öblü, vagyis a gémes, vagy gugorás kutakon használatban levő füles veder.

KÚTVÍZ, (kút-víz) ösz. fn. Viz, mely a szoros ért. vett kutakban létezik, különböztetésül a *forrás-, folyó-*, v. *esőviztől. Édes, salétromos, tiszta, zavaros kútvíz. A kútvíz keményebb a folyóvíznél. Pesten kevés a jó kútvíz.*

KUTY, elvont gyök. 1) A *kutya* származékban eredetileg *kut*; l. KUTYA. 2) Jelent valami kereket, görbét, öszvegömbölyödöttet, *kutyor, kutyorék* és *kutykorék* szókban; s rokon a *kuczor, kuczorog, kuczkó* szók *kucz* gyökével, a *kút* szónak pedig lágyitott mása. V. ö. KÚT. 3) Kutyát, kivált kicsit hivó indulatszó. *Kuty kuty!*

KUTYA, (kuty-a) fn. tt. *kutyát.* Kicsinyezve: *kutyácska, kutyó, kutyú, kuszi.* 1) Széles állattani ért. azon emlős állatok neme, melyeknek mindkét állkapczájokban hat egyenetlen hosszuságu előfoguk, hosszu, hegyes, görbe szemfogaik, hat vagy hét zápfoguk mindkét oldalon, homlokuk hosszában barázdás vonaluk, és öt körmü lábaik vannak. Ide tartoznak, a farkas, róka, a házi kutya stb. (Canis). 2) Szorosb és szokott ért. a fennemlített nem alá tartozó, köz ismeretü kutyafaj, melyet máskép *házi kutyá*-nak, kizárólag *eb*-nek hivunk. (Canis familiaris). Nevezetesebb magyarországi fajai: *komondor, kuvasz, melák, agár, vizsla, kopó, tacskó, pulya.* Neveiket vagy a a folyóvizektől kapják, azon hiedelemből, hogy így meg nem dühödnek, pl. *Duna, Duncsi, Tisza, Dráva, Sajó, Zsitva* stb. vagy belső, külső tulajdonságaiktól, pl. *Mérges, Torkos, Kormos, Szellő, Cziczke, Bodri, Sunyi, Bundás* stb. *Fehér, fekete, tarka, vörös kutya. Annyi, mint a tarka kutya. Mintha csak egy tarka kutya volna a világon.* (Km.). *Annyi, mint a kurta kutya.* (Km.). *Paraszt, úri, vadász, juhász, mészáros kutya. Kutya van a kertben,* am. roszul van a dolog, baj van. *Kutyából nem lesz szalonna.* (Km.). *Leforrázott kutya az esőtől is fél.* (Km.). *Ki kutyával hál, bolhásan kel fel.* (Km.). *Kutyafuttában* am. gyorsan, sebesen. „Utána iramodom hát sebes kutyafuttába ki a bérczre.“ Székely népmese. (Kriza J. gyüjt.). ‚Kutya‘ valamint *eb* szóval él gyakran a magyar, midőn semmiséget akar kifejezni. *Kutyában sem venni valamit*, am. semmiben. *Kutya baja*, am. semmi baja. *Az sem kutya*, azaz az is ér valamit. Néha valami roszat jelent, pl. *Kutyadolog. Kutyául járt, kutyául bántak vele, kikapta a kutyaporcziót. Kutya dolga van.* A nyers indulatu emberek szájában becstelenítő gúnyszó. *Szemtelen, orczátlan, gyalázatos, éhes, koldús, csúf kutya. Koslató kutya.* Mint káromló szó *adta* és *teremtette* szókkal jár, szeliden: *kutya hordta, kutya szánkázta, kutya szántotta* stb. V. ö ÉB.

Mi a *kutya* szó elemzését illeti, nem kétkedhetni benne, hogy igenév, miért máskép *kutyó*, melynek gyöke az elavult *kut*, lágyítva *kuty*, s innen lett *kutó, kutyó, kutyú, kutya.* Azt is valószinüleg állithatjuk, hogy a *kut* gyökben ezen állatnak *kuku!* lágyabban *hu hu* hangja szolgál alapúl, (tehát *kutó* am. ku-tevő, azaz *ku*-csináló), s alaphangban egyezik vele: *kuvasz*, továbbá a mongol kudsa (ugat), a hellen *κύων*, latin *canis*, szanszkrit *çunasz, çvan*, német *Hund*, barman *khui*, lesghi *koy, khoi*, sinai *kiuán*, török *köpek*, szamojed *konjak, kanak*, finn *koira, kvön*, kamcsadal *kossa* stb. A görög *κύων* felől az állitja Plátó, hogy a szittya nyelvből kölcsönöztetett, Adelung pedig azon véleménynyel van, hogy ‚Hund‘ a ‚Wind‘ szóval azonos (eben so viel als Wind), és sebes futásától vette volna nevét. De ha tekintetbe veszszük, hogy a kutyának, mint ház- és nyájőrnek is legfeltünőbb tulajdonsága az ugatás, mely nélkül rendeltetésének egészen meg sem felel: legvalószinübb hogy hangjától kapta nevét, és ez nemcsak a fajra, hanem a nemre is illik, mennyiben a rókáról is azt mondjuk hogy *ugat*, a farkasról pedig hogy *tulul.* Ezen hangutánzás van a *kuvasz* szóban is.

KÚTYA, (kúty-a) fn. tt. *kútyát.* Molnár Albertnél am. kunyhó, kaliba. A horvátoknál házat jelent. Hasonló a német: *Hütte.* Gyöke *kuty*, megvan a magyar *kutyor, kutyorék, kutyorodik, kutyorló* szókban l. KUTY.

KUTYAALOM, (kutya-alom) ösz. fn. Szalma, pozdorja, gizgaz stb. melyet a kis kunyhóban, ólban, kutyorlóban fekvő kutya alá vetnek. V. ö. ALOM.

KUTYABAGOS, puszta Bihar m.; helyr. —*Bagos-ra*, —*on*, —*ról.*

KUTYABÉNGE, (kutya-bénge) ösz. fn. A bengék neméhez tartozó növényfaj, melynek szára tövistelen, levelei tojásdad láncsásak, virágai nősek, bibéje egyes. Máskép: *kutyafa, büdösfa, büdöscseresznye.* (Rhamnus frangula).

KUTYABŐR, (kutya-bőr) ösz. fn. 1) A kutyának bőre, természeti, és kicserzett állapotban. 2) Átv. ért. oklevél, különösen, mely nemesi adományozásról szól. „Nemességét kutyabőrön, nem szivében hordozza.“ (Dugonics). Nevét onnan kapta, mert az okleveleknek való hártyákat rendesen kutyabőrből gyártották.

KUTYABŐRÖS, (kutya-bőrös) ösz. mn. és fn. 1) Ami kutyabőrrel van ellátva, illetőleg bevonva. *Kutyabőrös könyvek.* 2) Tréfás értelemben a nemes ember neve.

KUTYACSERESZNYE, (kutya-cseresznye) ösz. fn. Köznépi nyelven az, ami néhutt *zelnicze*, vagyis növénytani néven: *zelniczemeggy* (Prunus padus). Néhutt pedig a köznép *piros kutyacseresznye* néven nevezi a vörös berekenyét.

KUTYADOLOG, (kutya-dolog) ösz. fn. Am. rosz dolog. V. ö. KUTYA.

KUTYAFA, (kutya-fa) l. KUTYABENGE.

KUTYAFEJ, (kutya-fej) ösz. fn. 1) A kutyának feje, vagy oly fej, mely a kutyáéhoz hasonló. Ily fejjel képzeli még most is a köznép a tatárokat, midőn kutyafejüeknek hívja őket. 2) Majomfaj, mely-

nek feje olyan, mint a kutyáé. 3) Ilyen forma fejü cápa. (Canis carcharias); halfaj (cynocephalus); bőregérfaj (vespertilio vampyrus).

KUTYAFUTTÁBA v. —FUTTÁBAN, (kutya-futtában) l. KUTYA alatt.

KUTYAGAZDA, (kutya-gazda) ösz. fn. Cselédjeivel roszul bánó gazda. *Kutyagazda, ebszolga.* (Km.).

KUTYAGOL, (kuty-ag-ol) önh. m. *kutyagol-t.* Tréfás kifejezéssel, am. gyalog megy, jár, mint rendesen a kutyák szoktak. A *lovagol, szamaragol* igék hasonlatára képeztetett, azonban nem azt jelenti, hogy kutyán megy, hanem kutya módon megy.

KUTYAHAGYMA, l. KUTYAHAJMA.

KUTYAHÁJ, (kutya-háj ösz. fn. A kutyának hája, melyet bizonyos külső bajok ellen, sőt a köszvényben is használnak. Átv. ért. *kutyahájjal kenték meg a köldökét,* am. születésétől fogva hamis, gonosz ember.

KUTYAHAJMA, (kutya-hajma) ösz. fn. Bördős levelü hajmafaj; másképen: *fekete hajma,* növénytani néven: *bajuszos hajma.* (Allium vineale).

KUTYAHAL, (kutya-hal) ösz. fn. Így nevezik a békafiakat fejlődésök első szakában, minthogy farkoknál fogva az apró halakhoz hasonlítanak. Másképen: *cbihal, ebhal, békafi, békaczenk.*

KUTYAHÁZ, KUTYAHÁZIKÓ, (kutya-ház v. —házikó) ösz. fn. Kicsi ház az udvarokban, kertekben egyes kutya számára, melyben vagy mely mellett nappal rendszerént lánczon tartják, s hová esős vagy zord időben bevonulhat.

KUTYAHÁZI, (kutya-házi) ösz. mn. Köznyelvben megvető czimezése az alávaló, semmire kellő, sehonnai embernek.

KUTYAHITŰ v. —HITÜ, (kutya-hitü) ösz. mn. Pogányhitü; hitetlen.

KUTYAHŐ, (kutya-hő) ösz. fn. l. ÉBHŐ.

KUTYAKAPARÓ, puszta Borsod m.; helyr. *—kaparó-ra, —n, —ról.*

KUTYAKÖLYÖK, (kutya-kölyök) ösz. fn. A kutyának fia, kis kutya. *Vak kutyakölykek.* V. ö. KÖLYÖK, EBCZENK.

KUTYALÉGY, (kutya-légy) ösz. fn. Apróbbféle légyfaj, mely különösen a kutyákat szokta meglepni és füleiket csipkedni.

KUTYÁLKODÁS, (kuty-a-al-kod-ás) fn tt. *kutyálkodás-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* Köz, tréfás nyelvbe való kifejezés, s jelent olyféle csintalankodást, tréfálkodást, mely az egymással játszó kutyák kötődéséhez hasonló. Néha am. nőkkel üzött, szeméremsértő csintalanság, vagy ennél még több is.

KUTYÁLKODIK, (kuty-a-al-k-od-ik) k. m. *kutyálkod-tam, —tál, —ott.* 1) Csintalanul, pajkosan kötődik, tréfál. 2) A nőkkel szabadosan kaczérkodik.

KUTYAMARÁS, (kutya-marás) ösz. fn. Marás, melyet a kutya tesz az emberen vagy más állaton. V. ö. MARÁS.

KUTYAÓL, (kutya-ól) ösz. fn. Kis kunyhó, házikó a szabadban, pl. udvaron, kertben őrködő kutya számára.

KUTYAÖRV, (kutya-örv) ösz. fn. Szegekkel ellátott vas örv, az őrkuvaszok, komondorok nyakán, hogy más kutyák, de kivált farkasok nyakgatásától megóvja őket. Szélesb ért. öv gyanánt szolgáló, akármily nyakkötő.

KUTYAPECZÉR, (kutya-peczér) ösz. fn. 1) Szoros ért. urasági udvarokban azon szolga, kinek különös dolga a vadászebekre felügyelni, azokat idomítani, vezetgetni, eledelökről gondoskodni stb. 2) Szélesb ért. ki a vadászkutyákat különösen kedveli, s azokkal bibelődni szeret. V. ö. PECZÉR.

KUTYAPÉRJE, (kutya-pérje) ösz. fn. A perjék nemhez tartozó növényfaj. V. ö. PÉRJE.

KUTYAPESZÉR, (kutya-peszér) ösz. fn. lásd: KUTYAPECZÉR.

KUTYAPÓRÁZ, (kutya-poráz) ösz. fn. Kötél vagy zsineg, melyhez a kutyát kötik, melyen vezetik, tartják stb. V. ö. PÓRÁZ.

KUTYAPORCZIÓ, (kutya-porczió) ösz. fn. Tréfás népnyelven am. verés, megverés. *Kikapta a kutyaporcziót. Neki is volt része a kutyaporczióban.*

KUTYASÁG, (kuty-a-ság) fn. tt. *kutyaság ot,* harm. sz. *—a.* Durvább nemü pajkos csintalanság. Lágyabb értelemben: dévajság, kópéság.

KUTYASZÍJ, (kutya-szíj) ösz. fn. Szíj, melyre különösen a vadászebeket szokták füzni, midőn valahová, nevezetesen hajtani viszik.

KUTYASZŐR, (kutya-szőr) ösz. fn. A kutyának szőre vagy ahhoz hasonló szőr. Így nevezik azon juhok gyapját, melyek az úgynevezett magyar juhoktól mintegy átmenetelt képeznek a selymesekhez. *Kutyaszőrü juhok.*

KUTYATEJ, (kutya-tej) ösz. fn. A fűtejek nemből való növényfaj, melynek szára felálló, fölül háromágúk, ágai kétkét ágúk, levelei visszás tojásdadok; virága zöldes, gyümölcse sima, pettegetett; megnyomott vagy törött szárából téjszinü nedv fakad, honnan a neve; másképen: *ebtej, ebkapor, dudva fűtej.* (Euphorbia peplus).

KUTYATETŰ, (kutya-tetű) ösz. fn. Tetűfaj, mely különösen a kutyákat szokta meglepni.

KUTYAVÁR, puszta Fehér m; helyr. *Kutyavár ra, —n, —ról.*

KUTYAVÁSÁR, (kutya-vásár) ösz. fn. Vásár, melyben kutyákat árulnak. *Csak egyszer volt Budán kutyavásár.* (Km.).

KUTYAZAB, (kutya-zab) ösz. fn. Vadóczfaj, melynek füzére felálló, füzérkéi kalásztalanok, összevelapítottak, sokvirágúk; másképen, *útféli vadócz.* (Lolium perenne).

KUTYAZSÍR, (kutya-zsír) ösz. fn. A kutya húsából kifőzött zsír. V. ö. KUTYAHÁJ.

KUTYFALVA, erdélyi falu A-Fehér m.; helyr. *—falvá-ra, —n, —ról.*

KUTYÓ, (kuty-ó) fn. tt. *kutyó-t.* Eredetileg igenév az elavult *kuty* gyöktől, s olyan mint : *toty totyó*, melyből lett *totya, poty potyó potya*, így *kutyó kutya.* Hizelgő szólítása a kutyának. *Kutyó ne!*

KUTYKORÉK, (kuty-kor-ék) fn. tt. *kutykorék-ot*, harm. szr. —*a* v. —*ja.* Általán am. kacskaringó, a székelyeknél kuczkaringó, am. gyürüsen alakult test. Köznyelvbe való tréfás kifejezés.

KUTYKORÉKOS, (kuty-k-or-ék-os) mn. tt. *kutykorékos-t* v. —*at*, tb. —*ak.* Kacskaringós, a székelyeknél : kuczkaringós, am. görbe vonalakban csavargó. *Kutykorékos hajfürtök. Kutykorékos folyásu patakocska.*

KUTYÓKA, (kuty-ó-ka) fn. tt. *kutyókát.* Alsó Nyitravölgyében tüzhely a szobában, rendesen a kemencze mellett, a kuczkóban. V. ö. KUCZKÓ.

KUTYOR, (kuty-or) fn. tt. *kutyort* v. *kutyrot*, tb. *kutyrok.* Gödör, kátyu. ‚Kottyan' szóéval azonos gyökü is lehet : *kuty=koty.*

KUTYORÉK, (kuty-or-ék) fn. tt. *kutyorék-ot*, harm. szr. —*a* v. —*ja.* Dunántúli tájszólás szerént am. csavarodás, kacskaringó. Különösen mondják vízről, patakról, mely csavarogva foly. V. ö. KUTYKORÉK.

KUTYORÉKOS, (kuty-or-ék-os) mn. tt. *kutyorékos-t* v. —*at*, tb. —*ak.* L. KUTYKORÉKOS.

KUTYORLÓ, (kuty-or-l-ó) fn. tt. *kutyorló-t.* Mondják alacson házikóról, kunyhóról, mely mintegy lekutyorodni látszik, vagy amelyben csak kutyorodva lehet tartózkodni. V. ö. KUTYORODIK.

KUTYORODIK, (kuty-or-od-ik) k. m. *kutyorod-tam*, —*tál*, —*ott.* Tréfásan szólva am. testét öszvehúzva, alácreszkedik. Rokonai : *gugorodik, kuczorodik, kukorodik. Lekutyorodott a ház tövében.* Gyöke vagy a test gömbölyitését jelentő *kuty* (kucz, kuk, gug) vagy talán a kutyától kölcsönzött hasonlaton alapszik, mintha alfelén ülne, mint a kutya.

KUTYÚ, l. KUTYÓ ; és KUTYOR.

KUTYUS, (kuty-u-s) fn. tt. *kutyus-t*, tb. —*ok*, KUTYUSKA, (kuty-u-s-ka) fn. tt. *kutyuskát.* l. KUTYÓ.

KUVAD, (kuv-ad) önh. m. *kuvad-t.* Mondják általán oly testekről, melyeknek héjai, kérgei, burkai elválnak. *Kuvad a kenyér*, midőn héja fölkel. s belül üreg támad. *Kuvad a ház oldala*, midőn tapasza fölreped és elválik. Nem más, mint a *kopad, kovad, köved, köped* szók módosulata. A székelyeknél egy jelentésü *guvad* szóval is. Egyébiránt v. ö. KOPAD, KÖPED.

KUVADOZ, (kuv-ad-oz) önh. m. *kuvadoz-tam*, —*tál*, —*ott.* Egymás után többször vagy folytonosan kuvad. *Kuvadoz a szárazon szántott föld.* (Kriza J.).

KUVARCZ, l. KUDARCZ.

KUVASZ, (ku-v-asz) fn. tt. *kuvasz-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a.* Baromőrző, nagyobb fajtáju, gubás kutya, milyeket a juhászok, gulyások tartanak, kivált a farkasok ellen. *Kuvasz szénán fekszik, de abból nem eszik, morog ehülő ökörre.* (Beniczky). V. ö. KUTYA.

KUVASZT, (kuv-asz-t) áth. m. *kuvaszt-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*kuvaszsz.* Valamit kuvadóvá tesz, pl. midőn az állatnak bőrét, a fának héját lehúzza. V. ö. KOPASZT, KÖPESZT.

KUVASZTÁS, (kuv-asz-t-ás) fn. tt. *kuvasztás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a.* Cselekvés, midőn valaki v. valami valamit kuvaszt.

KUVIK, fn. tt. *kuvik-ot*, harm. szr. —*ja.* Oly tiszta hangutánzó, mint a *kakuk, kukuk*, s neve egy kisebbféle bagolyfajnak, mely ily hangon szokott kiáltani. A babonás nép véleménye szerént, amely házon kiált, abban nem sokára meghal valaki, honnan *halálmadár* is a neve. Hangváltozattal : *csuvik, kivik.*

KUVIKOL, (kuvik-ol) önh. m. *kuvikol-t. Kuvik* hangon szól, kiáltoz. *A halálmadár kuvikol.*

KUVIN, falu Arad m.; helyr. *Kuvin-ba*, —*ban*, —*ból.*

KUZA, (máskép : *Lophágy*) falu Szathmár m.; helyr. *Kuzá-ra*, —*n*, —*ról.*

KUZLÓCZ, puszta Nyitra m.; helyr. *Kuzlócz-ra*, —*on*, —*ról.*

KUZMA, falu Vas m.; helyr. *Kuzmá-ra*, —*n*, —*ról.*

KUZMINA, falu Bereg m ; helyr. *Kuzminá-ra*, —*n*, —*ról.*

KUZSIR, erdélyi falu Szászváros székben ; helyr. *Kuzsir-ra*, —*on*, —*ról.*

KÜ, (1), elvont gyök, melyből a kicsit jelentő *küs, kücsid, küske* tájszók származnak. Mint értelméből kitünik, nem egyéb, mint a módosított kicsinyezési képző *ka, ke, ki.* Ezen gyök szolgál alapul a török *kücsü, kücsük* szóknak is. V. ö. KIS, KEVES.

KÜ, (2), igekötő, l. KI, igekötő.

KŰ, tájdivatos kiejtésü fn. l. KŐ.

KÜBEKHÁZA, falu Torontál m.; helyr. —*ház-ra*, —*n*, —*ról.*

KÜCSI, KÜCSID, székelyes szóejtéssel am. a közönségesebb *kicsi, kicsid.*

KÜCSÖG, (kücs ög) fn. tt. *kücsög-öt*, harm. szr. —*je.* Kis szaruforma czifraság, melylyel a diszlovak fejét ékesitik. Rokon vele a hegyes orráról nevezetes *köcsöge* (hal) és a karcsu nyaku tejes fazekat jelentő *köcsög.* Alapfogalom mindnyájokban a hegyesre, csúcsosra öszveszorulás, mely a hegyes szájjal kiejtett *kü* alakutánzó által fejeztetik ki.

KÜEDER, (kü-ed-er) fn. tt. *küeder-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e.* Baranyai tájszó, másutt akna, azaz hordó szája, akonája. Alakra olyan, mint *höveder, öveder.* Gyöke *kü*, melyből lett *küed*, mintegy *kü*-re nyílik, s innen *küeder*, a hordónak azon része, mely kinyílik. Ilyen a *siheder* is, melynek gyöke a könnyü mozgást, *sictést* jelentő *si* v. *sih ;* máskép : *suhancz*, a suhanó mozgástól, fürgeségtől.

KÜGY, puszta Bihar m.; helyr. *Kügy-re*, *—ön*, *—ről.*

KÜGYMÖD, elrontott székelyes kifejezés *kegyelmed* v. *kigyelmed* helyett, Magyarországban szintén öszvehúzottan : *kelmed*, palóczosan : *kêmed*, *kiemed.*

KÜJJEL, székely tájszólás szerént am. kívül, kivül, a Tisza mellett : kível; amabban a *j* a *v*-nek változata, s a két *jj* csak nyomatékosító. A régi magyar Passióban : *külöl.* ‚Küjjel'-ből származik : *küjelről* am. kivülről.

KÜKECS, falu Vas m.; helyr. *Kükecs-re*, *—ën*, *—ről.*

KÜKEMEZŐ, falu Sáros m.; helyr. *—mező-re*, *—n*, *—ről.*

KÜKLÉS, (kük-l-és) fn. tt. *küklés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* Azon változási állapot, midőn a madarak tollai hullanak, máskép : *vedlés.* V. ö. KÜKLIK.

KÜKLIK, (kük-l-ik) k. m. *kükl-ött*, htn. *—eni.* Mondják a madarakról, midőn tollaikat elhányják, másképl *vedlik.* Minthogy vedlés után a tollak tokl ász a kékesnek látszik, igen valószinü, hogy gyöke *kük* am. *kök*, azaz *kék*, s e szerént küklik, annyi, mint *kékellik.* V. ö. KÖK, KÖKÉNY.

KÜKLŐ, puszta Nyitra m.; helyr. *Küklő-re*, *—n*, *—ről.*

KÜKÖR, l. KÖRKÖR.

KÜKÖRCS, (kük-ör-cs) fn. tt. *kükörcs-öt*, harm. szr. *—e.* A kankalinok (primula) nemhez tartozó növényfaj, máskép : *kásavirág*, *Sz. György virága*, *sárga kükörics*, *keztyüvirág*, *tavaszi kankalin.* Ha eredetére nézve a *kikerics* szóval azonosnak nem tekintjük, (v. ö. KIKERICS), úgy hihető, hogy gyöke a kerek gömbölyüt jelentő *kük* (kök, kög), s rokon hozzá *Küküllő*, úgymint tekervényesen folydogáló víz.

KÜKÜLLŐ, tt. *Küküllö-t.* folyóvíz Erdélyben.

KÜKÜLLŐFALVA, (Bikafalva) erdélyi falu az udvarhelyi székely székben; helyr. *—falvá-ra*, *—n*, *—ról.*

KÜKÜLLŐ-KEMÉNYFALVA, erdélyi falu az udvarhelyi székely székben; helyr. *—falvá-ra*, *—n*, *—ról.*

KÜKÜLLŐVÁR, erdélyi mezőv. Küküllő m.; helyr. *—vár-ra*, *—on*, *—ról.*

KÜKÜLLŐVÁRMEGYE, erdélyi vármegye a Küküllő folyó mentében.

KÜL, (kü-l) mn. tt. *kül-t*, tb. *—ök.* Fokozva : *külebb* v. *küljebb*, *legkülebb* v. *legküljebb.* A *j* mindenütt csak nyomatékosabb kiejtés végetti közbeszurat, mint *beljebb*, *lejebb*, sőt *lejjebb* szókban is. Ezen fokozásoknál már inkább igehatározóvá válik, s *kiebb* v. *kiebb* (kijebb helyett) áll; és mint melléknév fokozását a ‚külső' szótól kölcsönzi : *külsőbb*, *legkülső.* V. ö. KÜLSŐ. Gyöke a bizonyos körön túl távolodó irányt jelentő *kü* (ki), s minőséget jelentő *ü* képzővel lett *kü-ü*, azután *küv*, mely megvan a *küvül* származékban, és *kül.* Így lett a *fe* gyökből *feü*, *fel*, a *be* gyökből *beü*, *bel*, így a magasabb hangu *ki*-ből *kiü*' *kiv kil*, honnan a *kivül*, *kilső.* ‚Kül' tehát am. kün levő, bizonyos határozott térnek végvonalain túl létező. *Külföld*, mely a hazának határain túl fekszik. Ellentéte : *bel.* *Külváros*, mely a bel város keritésén kivül fekszik. *Külháború*, melyet az országon kivül viselnek. *Külszin*, mely valaminek csak külsejét mutatja, nem pedig belső valóságát. *Kül váltó* am. külföldi váltólevél. Ugyanezen *kül* önálló főnevül is használtatik, s jelenti azon vonalat, kerületet, mely valamely testnek vagy térnek mintegy határát, környékét, színét képezi, szokottabban *külső*, pl. *valaminek küle*, azaz külseje. Ellentéte *bel* vagy megnyujtva *bél*, pl. *a dinnyének béle és küle* (héja). Mint névutó ‚kivül' helyett áll :

„Honán kül a fiú,
Honában a patak,
Magas hegyek között,
Együtt vándorlanak." Petőfi.

Szintén mint névutó a névragok közől a veszteglő *nál nél* nek utána tétetik, pl. *kenyér nélkül* (a régies irásmód szerént : *kenyérnél kül) enni a hust*, mi annyit tesz : a kenyérnek kizárásával enni a hust. Erről bővebben l. NÉLKÜL.

KÜLÁROK, (kül árok) ösz. fn. A várerődítésben jelenti azon árkot, mely mintegy véghatár gyanánt keríti a sáncokat.

KÜLBÁSTYA, (kül-bástya) ösz. fn. A várkerítő falakon kivül fekvő bástya.

KÜLBIRTOK, (kül-birtok) ösz. fn. Külső telek, mely magán az illető helységen (a házhelyeken, belső telkeken) kivül fekszik.

KÜLBŐR, (kül-bőr) ösz. fn. A bőrnek külső, kifelé álló része, (epidermis), mely pl. húzó tapaszoknál felhólyagosodik, és mely a növényeknél külhártya, vagy külhéj vagy hám.

KÜLD, (kül-d) áth. m. *küld-tem*, *—tél*, v. *—öttem*, *—öttél*, *—ött*, htn. *—ni* v. *—eni.* Némely régiek szerént : *kild.* 1) Szoros tulajd. ért. valamely személynek meghagyja, parancsolja, hogy menjen, távozzék, és pedig vagy meghatározva, hogy hova, vagy nem. *A fiút oskolába, a cselédet boltba küldeni. Az emeletről alákűldeni valakit. Felküldeni a padlásra. Kiküldeni a házból. Beküldeni a városba. Általküldeni a Dunán. Haza küldeni a katonát. Tovább küldeni valakit. A kelletlen vendéget küldik, hogy csak menjen. Követet küldeni.* 2) Valamit más által vitet el. *Levelet küldeni valakinek. Pénzt, ruhát küldeni a növendékeknek. Üdvözletet, köszönetet küldeni a jó barátnak. Visszaküldeni az ajándékot.*

Minthogy ezen igében alapfogalom a *menés*, *sürgetett távozás;* innen valószinü, hogy benne a siető mozgást jelentő *il* rejlik, melyből *illan*, *illeg* stb. származik. Ugyanezen gyök lappang a hason-

értelmü görög *στέλλω*-ban. A latin *mitto* is annyi, mint *itto, itito,* ire facio. Ide tartozik a német *Schicken*, melyről azt tartja Adelung, hogy a gyors menést jelentő hasonszókkal áll viszonyban. Hang- és értelemrokonságban van vele az *üld, üldöz*, mely tulajdonkép annyi, mint valakinek nyomában levén, azt szüntelenül futni, menni kényszeríti, mert aki megáll, azt már üldözni nem kell. E szerént rokona volna a menést jelentő *kel*, *köl* is, melyekből *kelt*, *költ*, azaz *kel-et*, *köl-et* am. kelővé tesz, azaz küld. Szinte alapos nézet, miszerént gyöke a távolodó irányt jelentő *kül, küldeni*, annyit tenne, mint megparancsolni, hogy bizonyos tért elhagyva, ezen kivül, ennek határán túl menjen, valahová. A *d* képző egy értékü a miveltető *t* képzővel. A XVI. századbeli levelekben eléjön kiüld, pl. Szalay Á. 400 levelében (Levelestár a 14, 27. lapokon).

KÜLDELÉK, (kül-d-el-ék) fn. tt. *küldelék-ét*. L. KÜLDEMÉNY. Némelyek használják a küldeményről szóló jegyzék, (árujegyzék, áruszámla Factura) értéményében is.

KÜLDEMÉNY, (kül-d-e-mény) fn. tt. *küldemény-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Azon tárgy, pl. áru, pénz, ajándék stb. melyet valakinek küldenek. Különösen: szállítmány. *A vásárlott borokból az első küldemény már megérkezett.*

KÜLDÉNY, (kül-d-ény) fn. tt. *küldény-t*, tb. —*ék*. Újabbkori műszó, ‚Rimesse' azaz küldött váltó értéményében, midőn t. i. valaki, mint rendelményes (Remittent) távol helyeken fizet az oda hitelezőjének küldött, és önmaga által hátiratolt váltóval, mely az azon távol helyen létező intézvényezett által leszen elfogadandó, illetőleg kifizetendő. V. ö. VÁLTÓ.

KÜLDÉNYEZ, (kül-d-ény-ez) áth. m. *küldényez-tem*, —*tél*, —*ett*. Mint rendelményes és egyszersmind hátiró távol helyeken fizetés végett hitelezője számára váltót küld. V. ö. KÜLDÉNY.

KÜLDÉR, (kül-d-ér) fn. tt. *küldér-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Hibásan alkotott újabb kori szó a régi ismeretesb hittérítő (missionarius) értelmében; hibás pedig azért, mert ‚küldér, inkább küldőt jelent.

KÜLDÉS, (kül-d-és) fn. tt. *küldés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, illetőleg parancsolás, rendelés, meghagyás, megbizás, melynél fogva valakit vagy valaki által valamit küldünk.

KÜLDET, (kül-d-et) fn. tt. *küldet-et*, harm. szr. —*e*. Azon tárgy, pl. áru, melyet küldenek. *Midőn a második küldetet veended, akkor fizesd meg az első küldet árát.*

KÜLDETÉS, (kül-d-et-és) fn. tt. *küldetés t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Menés, melyet azért tesz valaki, mivel más által küldetett, vagy küldetik. *Küldetésének megfelelni*, azaz megtenni azt, amiért küldetett.

KÜLDIME, (kül-d-im-e) fn. tt. *küldimé-t*. L. KÜLDÉNY.

KÜLDŐ, (kül-d-ő) fn. tt. *küldő t*. 1) Széles ért. személy, vagy erkölcsi testület tagjai, kik valakit vagy valamit küldenek. *Az ajándék küldőjének köszönetet mondani.* 2) Személy, ki egy mást vagy többeket valamivel megbízva bocsát valahová. Különösen mondják valamely testület személyeiről, kik valakit képviselő gyanánt küldenek. *A megyei és városi követek eléadták. küldőik indítványait.*

KÜLDÖNCZ, (kül-d-öncz) fn. tt. *küldönez-öt*, harm. szr. —*e*. Megbizott személy, kit valamely titkos társulat saját ügyeinek előmozdítására ideoda küld. *Forradalmi küldönczök.* (Emissarius).

KÜLDÖTT, (kül-d-ött) mn. és fn. tt. *küldött-et*, harm. szr. —*je*. Akit vagy amit valahová küldöttek. *A haza küldött katonákat ismét visszahívni. A küldött levelet megkaptam.* Különösen személy, kit valamely testület képviselő gyanánt vagy egyes személy, mint hirnököt, tudósitót, futárt küld valahova. *A vármegye küldöttei megérkeztek ő Felségéhez.*

KÜLDÖTTSÉG, (kül-d-ött-ség) fn. tt. *küldöttség-et*, harm. szr. —*e*. Több küldöttekből álló személyzet, valamely ügy elintézése, végrehajtása stb. végett megbízva. *Üdvözletre, hódolotra kinevezett megyei küldöttség. A fejedelmet fogadó küldöttség tagjai. Hatóságok, társulatok, egyletek küldöttségei.*

KÜLDÖTTSÉGI, (köl-d-ött-ség-i) mn. tt. *küldöttségi-t*, tb. —*ek*. Küldöttségtől eredett v eredő, küldöttségre vonatkozó. *Küldöttségi munkálatok. Küldöttségi eljárás.*

KÜLDÖZ, (kül-d-öz) gyakor. áth. m. *küldöztem*, —*tél*, —*ött*. par. —*z*. Gyakran vagy folytonosan, ismételve küld valamit v. valakit. *A szegényeknek pénzt, eledelt, ruhát küldözni. A cselédeket küldözni. Leveleket küldözni. Olvasásra könyveket küldözni. Elküldözni, szétküldözni a hirlapokat.* V. ö. KÜLD.

KÜLDÖZÉS, (kül-d-öz-és) fn. tt. *küldözés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Ismételt, gyakori vagy folytonos küldés.

KÜLDÖZGET, (kül-d-öz-g-et) gyak. önh. m. *küldözget-tem*, —*tél*, —*ett*, par. *küldözgess*. Mintegy apródonként, lassacskán, helylyel közzel küldöz. Különösen am. izenget. *Valaki után küldözgetni.*

KÜLDÖZGETÉS, (kül-d-öz-g-et-és) fn. tt. *küldözget-ést*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Gyakori, mintegy sürüen aprózott küldözés.

KÜLEKÉDÉS, (kül-ek-éd-és) fn. tt. *külekedés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Birkozás, különösen ökölviadal, öklözödés. V. ö. KÜLEKÉDIK.

KÜLEKÉDIK, (kül-ek-éd-ik) k. m. *külekéd-tem*, —*tél*, —*ett*. Vastag hangon: *kulakodik*. Minthogy ennek törzsöke *kulak* v. *kulyak* öklöt jelent, innen *külekedni*, tulajdonképen am. öklözödni, ökölleI viaskodni, szélesb ért. birkozni; sőt származására nézve is némi csekély betüáttétellel azonos *ökölködik* szóval.

KÜLET, (kül-et) l. helyesebben: KÜLME.

KÜLFAL, (kül-fal) ösz. fn. Az épületnek fő fala, mely annak kerületét képezi, különböztetésül a *bel-* és *közfaltól.*

KÜLFÖLD, (kül-föld) ösz. fn. Mind azon föld, vagyis ország vagy tartomány stb. mely valakinek hazáján kivül esik, az reá nézve külföldnek mondatik; ellentéte *belföld*, *haza*, *hon*. Innen e szó viszonylagos jelentéssel bir, mert amely ország, pl. a magyarra nézve külföld, az egy másra nézve, ki benne született és lakik, belföld. *Külföldre utazni*, *vándorolni*. *Külföldről szállitott áruk*.

KÜLFÖLDI, (kül-földi) ösz. mn. és fn. tt. *külföldi t*, tb. —*ek*. Általán minden személy, vagy dolog, ki vagy mely idegen országban született és lakik, vagy illetőleg ott termett, készült stb. Ellentéte: *hazai*, *honi*, *belföldi*. *Külföldi művészeket*, *tudósokat*, *mesterembereket hívni a hazába*. *Külföldi árukkal elárasztani a honi vásárokat*. *A külföldiekkel barátságos viszonyban élni*. Mondjuk tulajdonságokról is, melyek a külföldi lakosoknál divatoznak. *Külföldi szokások*, *viselet*.

KÜLFÖLDIES, (kül-földies) ösz. fn. Szoros ért. az emberi szokásokról mondatik, mennyiben a külföldieket utánozzák, azok mintájához alkalmazvák. *Külföldies divat*, *öltözködés*, *életmód*. *Külföldies beszédejtés*.

KÜLFÖLDIESKÉDÉS, (kül-földieskédés) ösz. fn. Külföldi szokások, erkölcsök után kapkodás, a hazaiak elhanyagolásával vagy mellőzésével.

KÜLFÖLDIESKÉDIK, (kül-földieskédik) ösz. fn. Külföldi szokásokat, életmódot, viseletet utánoz, majmol.

KÜLGÁT, (kül-gát) ösz. fn. A várépitésben azon erődmü, mely a vár árkán kivül áll. (Aussenwerk).

KÜLGYARAPÚ, (kül-gyarapú) ösz. mn. Növénytani ért. mondják oly növényekről, melyek eredeti hazája a külföld. *Külgyarapú vetemények*.

KÜLHÁRTYA, (kül-hártya) ösz. fn. A növények héjain, kérgein azon hártyaforma szövedék, mely a növényt legkivülről boritja.

KÜLHÉJ, (kül-héj) ösz. fn. A héjnak külső része. L. KÜLHÁRTYA.

KÜLHON, (kül-hon) ösz. fn. Ferde kifejezés, mert ami ‚kül' (a honon küllevő), az nem lehet egyszersmind ‚hon' is, s ugyanazt jelenti amit ‚külső hon' jelentene (mint külváros = külsőváros), ami képtelenség. Ezen elnevezés onnét származhatott, mert némelyek a német ‚Land' szót mindenütt vaktában ‚hon'-nak forditják, mint *Angolhon*, *Frankhon*, szókban is; azonban ezek megállhatnak, mert angolok, frankok honát, hazáját jelentik, de ‚kül' magában esak is annyi, mint külső, sőt ha külföldet v. külföldit értenénk is alatta, pl. külföld hona, v. külföldiek hona, ez is csak zavart fogalmat szülne. Helyesebben l. KÜLFÖLD.

KÜLHONI, (kül-honi) ösz. mn. l. KÜLFÖLDI. V. ö. KÜLHON.

KÜLJEBB, (kül-jebb, l. KÜL alatt.

KÜLLEG, (kül-leg) ih. L. KÜLSŐLEG.

KÜLLŐ, (1), fn. tt. *küllő t*. 1) Így neveztetnek azon sugárfak a kerékben, melyek a kerékagyból kinyúlván, a talpfákat öszvetartják. Gyöke *kül*, honnan igazán *kül-ő*, t. i. mintegy külfelé nyomuló. Ebben: *valaminek küllő közepe*, másképen: *kellő közepe*, a *kör ker* szótól származik: *körlő közepe*, am. a köréhez hasonló központja. 2) A harkályok, vagyis favágó madarak neméhez tartozó madárfaj, sárgazöld szinü tollakkal. Ez is valószinüleg *külő*, vagyis megfordítva (valamint *külü* szó is) am. *lükö*, *lökö*, minthogy a fákat csőrével lökdösi, vagdalja, hogy a kérgeik alatt rejtező férgek bábjait kiszedhesse. Ennél fogva, mint érintők, azonos a törő eszközt jelentő *külü* szóval. V. ö. KÜLÜ.

KÜLLŐ, (2), falu Sopron m.; helyr. *Küllő re*, —*n*, —*ről*.

KÜLLŐROJT, (küllő-rojt) ösz. fn. Az együttnemzők seregéből, és nősözvegyek rendéből való növénynem, mely nevét hihetőleg szálas, keskeny, czérnaforma sugárvirág szirmaitól kapta, melyek úgy állanak kifelé, mint kerék küllői az agyból. (Erigeron).

KÜLME, (kül-me, azaz kül-mi) fn. tt. *külmét*. Szó szerént: külső valami, azaz külső forma. *Az okiratok külméjére vonatkozó szabályok*.

KÜLORSZÁG, (kül-ország) ösz. fn. l. KÜLFÖLD.

KÜLORSZÁGI, (kül-országi) ösz. mn. l. KÜLFÖLDI.

KÜLÖL, (kül-öl v. kül-ül); a régi magyar Passióban am. kívül, a székelyeknél: küjjel. „Péter kedeg állván külöl az ajtóra." (Toldy F. kiadása 50. l.).

KÜLÖMB, KÜLÖMBÖZIK, stb. l. KÜLÖNB, KÜLÖNBÖZIK stb.

KÜLÖMÖS, sopronyvidéki szó, *különös* helyett; l. ezt.

KÜLÖN, (1), (kül ön) mn. tt. *külön t*, tb. —*ök*. Fokozva: *különb*, *legkülönb*, inkább csak szellemi értelemben használtatik. Lásd: KÜLÖNB. Mondjuk oly valaki vagy valami felől, aki vagy ami a többi rokonnemüektől mintegy el van választva, azokon kivül esik, nincs öszveköttetésben a többivel. *Hárman vannak testvérek*, *s mindenik külön házban lakik*. *Az apa és fia*, *külön-külön konyhát tartanak*. *A hivatal-szobában minden irnok külön asztalnál ül*. Értelemre rokon vele: *más*. Ellentéte, *közös*, *társas*, pl. *külön gazdálkodás*, *közös gazdálkodás*; *külön étkezés*, *társas étkezés*.

KÜLÖN, (2), (kül-ön) ih. Mástól, vagy többektől elválasztva, magányosan. *Külön lakni egy szobában*, nem mással. *Külön enni*, nem társaságban. *Külön utazni*, nem társas kocsin. Néha am. kitünőleg, főkép, jobban mint a többit. *A művész külön dolgozott e művön*. Kettőztetve am. egyenként. *Különkülön megvizsgálni minden irományt*.

KÜLÖNB, (kül-ön-b) másod foku mn. a *külön* törzsöktől. Széles ért. am. más nemüebb, más félébb, pl. *különbféle*, *különbnemü dolgok*. Szorosb és szellemi értelemben a maga nemében jelesb, derekabb, érdemesb. *Ő különb ember náladnál. Ez különb munka a tiédnél. Különb legénytől nem félek még.*

KÜLÖNBEN, (kül-ön-b-en) ih. 1) Másképp, nem azon módon, mint a többi rokonnemüek. *Ezen könyveket különben kötötték be, mint a többieket, Nincs különben* ráhagyó bizonyitás, am. úgy van. 2) Jelesebben, kitünőbben. *Reméllem, hogy különben viseled magadat, mint eddig.* 3) Élünk vele ellentéti kapcsolatul, s am. *ha az nem történik, ha a dolog máskép üt ki*, pl. *Megtedd, amit mondottam, különben jaj neked. Segits rajtunk, különben elveszünk.* 4) Egyébiránt, többire nézve; mely esetben kivételes jelentéssel bir, pl. *Mogorva emberkerülő, különben nem bánt senkit. E háznak tetője idomtalan, különben jól van épitve.*

KÜLÖNBFÉLE, (különb-féle) ösz. mn. Olyféle, oly nemü, oly faju, oly tulajdonságu, mely másoknál különb. Nevezetesen, ami jelesebb, derekabb, kitünőbb a maga nemében. *Ez különbféle gyümölcs, mint ama vadfán termett. Az ebéd végén különbféle borral kinálni a vendégeket.* Szorosan véve más a *különféle*, és más a *különbféle*, mert ez *jobbfélét*, amaz pedig *többfélét* jelent.

KÜLÖNBFÉLESÉG, (különb-féleség) ösz. fn. Jobbféleség, a maga nemében jelesebb tulajdonság. V. ö. KÜLÖNBFÉLE.

KÜLÖNBÖZÉS, (kül-ön-b-öz-és) fn. tt. *különbözés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Azon viszonyos állapot, melyben két vagy több öszvehasonlított tárgyak vannak, midőn bizonyos tulajdonságokra nézve különböznek egymástól. V. ö. KÜLÖNBÖZIK.

KÜLÖNBÖZET, (kül-ön-b-öz-et) fn. tt. *különbözetét*. Különbözés elvont értelemben, különösen számoknál, pl. 10 és 8 között a különbözet 2. A Bécsi codexben am. különféleség (varietas): „Kit iratnak csudálatus különbözete ékeseit vala.“ Eszter (Heszter) I. fejezet. *Árkülönbözet* (Preisdifferenz) az áruszerzési kötéseknél jelenti az eladási árnak az áru későbbi átadásakor megváltoztát (emelkedését v. alábbszállását) a közforgalomban; pl. ha ma kialkudott árban eladom a vetésben, vagy magtárban is létező, de csak egy hónap mulva átszolgáltatandó búzámat: egy hónap mulva a búza ára a köz forgalomban más lehet, s e közt és a kialkudott ár közt támadott eltérést hívjuk árkülönbözetnek.

KÜLÖNBÖZIK, (kül-ön-b-öz-ik) k. m. *különböz-tem*, —*tél*, —*ött*, par. —*zél*. Mondjuk oly öszvehasonlított tárgyakról, melyek az öszvehasonlítási pontban másmás nemüek, fajuak, tulajdonságuak. Távolító ragu neveket vonz. *Gyakran az édes testvérek mind termetben, mind erőben, mind észben, mind hajlamban különböznek egymástól. Mennyire különbözik ezen jeles mü ama kontártól! Öröm, üröm csak egy betüben különböznek.* (Km.). Ellentéte *hasonlít, egyezik. Bizonyos nézetekre nézve különbözni, másokban egyezni.*

KÜLÖNBÖZŐ, (kül-ön-b-öz-ő) mn. tt. *különböző-t*. Ami valamely tekintetben a hasonlított tárgytól elüt, vele nem egyezik. *Különböző véleménynyel lenni. Különböző szokásu, nevelésü, müveltségü, hajlamu emberek között nem létezhetik valódi barátság.*

KÜLÖNBÖZŐLEG, (kül-ön-b-öz-ő-leg) ih. Különböző módon, másképp, másmás szerrel, egymással nem egyezve. *Különbözőleg szárnyalnak a hirek.*

KÜLÖNBÖZTET, (kül-ön-b-öz-tet) áth. m. *különböztet-tem*, —*tél*, —*ett*, par. *különböztess*. 1) Az öszvehasonlított tárgyakat azon jelek, tulajdonságok szerént, melyekben egymástól elütnek, szétválasztja, és elméletileg osztályozza. *A madarakat, halakat, nemeik, fajaik szerént különböztetni. Meg tudja különböztetni a hollót a galambtól.* 2) Bizonyos jelessége, érdeme miatt a többi közől kitüntet, a többinél mintegy különbnek nyilvánít valakit. *A főurakat, jeles tudósokat, müvészeket megkülönböztetni.*

KÜLÖNBÖZTETÉS, (kül-ön-b-öz-tet-és) fn. tt. *különböztetés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által valamit v. valakit különböztetünk. Különösen tisztelés, méltányolás, melynél fogva valakit mint tisztelet tárgyát tüzünk ki, és olyannak nyilvánítunk. V. ö. KÜLÖNBÖZTET.

KÜLÖNBÖZTETETT, (kül-ön-b-öz-tet-ett) mn. tt. *különböztetett et*. A főrangu személyekhez intézett levelekben divatozó kifejezés az aláirásoknál. *Különböztetett mély tisztelettel.*

KÜLÖNBÖZTETŐ, (kül-ön-b-öz-tet-ő) mn. tt. *különböztető-t*. Mondják azon jegyekről, tulajdonságokról, melyek által a tárgyakat megkülönböztetjük.

KÜLÖNBSÉG, (kül-ön-b-ség) fn. tt. *különbség-et*, harm. szr. —*e*. Azon sajátság, tulajdonság, mely valamit egy másiktól vagy többektől megkülönböztet. *Különbséget tenni a jó és rosz között. Ember és ember között nagy a különbség. Ezen ikrek oly hasonlók, hogy alig találni bennök különbséget.* Néha am. válogatás, megválasztás, kivétel. *Különbség nélkül minden polgár tartozik adózni. A halál nem tesz különbséget a gazdagok és szegények között.* Szabatosabban: *különség*.

KÜLÖNCZ, (kül-ön-cz) fn. tt. *különcz-öt*, harm. szr. —*e*. Általán mi a maga nemében a többi közől némi tulajdonságokra nézve mintegy magán áll, a többitől elüt, másoktól különválik. Nevezetesen jelent oly embert, kinek egész lénye s viselete sajátságos, ki az életmódban, viseletben, szóval a társas élet szokásaiban másokkal együtt nem tart. Ily különcz volt a régi bölcsek között a hordóban lakó Diogenes.

KÜLÖNCZKÖDÉS, (kül-ön-cz-köd-és) fn. tt. *különczködés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Mind a társas, mind a magánéletben oly magaviselés, mely a köz, társas, divatos szokástól egészen elüt. V. ö. KÜLÖNCZ.

KÜLÖNCZKÖDIK, (kül-ön-cz-köd-ik) k. m. *különczköd-tem*, —*tél*, —*ött*. Úgy él, úgy viseli magát,

oly sajátságos életmódot követ, mely a másokétól egészen eltér. V. ö. KÜLÖNCZ.

KÜLÖNCZSÉG, (kül-ön-cz-ség) fn. tt. *különczség-ét*, harm. szr. —*e*. 1) Tulajdonság, melynél fogva valakit különcznek mondunk. 2) A különcznek, mint olyannak, egyes tette, módja, szokása, pl. *senkinek nem köszönni, mindig hajadon fővel járni, különczség.*

KÜLÖNFAJÚ, (külön-fajú) ösz. mn. Más fajból való, mint az, melylyel öszvehasonlíttatik. *A kutya és farkas egynemű, de különfajú állatok. Az alma és körte különfajú gyümölcsök.* V. ö. FAJ.

KÜLÖNFÉLE, (külön-féle) ösz. mn. Más és más nemű, fajú, tulajdonságu. *Különféle állatok, növények, ásványok. Különféle népek, nyelvek, szokások. Különféle dolgokról beszélni. Különféle terményeket áruk. Különféle módon, képen, szerrel tenni valamit.* Ellentéte, *egyféle, azonegyféle, egynemű.* V. ö. KÜLÖNBFÉLE.

KÜLÖNFÉLEKÉP, (külön féle-kép) ösz. ih. Oly módokon, oly szerekkel, melyek egymással nem egyeznek. *Néha az orvosok ugyanazon nyavalyát különfélekép gyógyitják. A tanuk különfélekép adták elé a dolgot.*

KÜLÖNFÉLÉN, (külön-félén) ösz. ih. Különféle módon, képen, szerrel, egymástól elütve, meg nem egyezve. *Különfélén készítni valamely eledelt.*

KÜLÖNFÉLESÉG, (külön-féleség) ösz. fn. Azon viszony, mely a dolgok között létezik, mennyiben egymáshoz nem hasonlók, egymástól elütnek, különnemüek, más-másszerüek. *A természet műveiben bámulandó különféleség van. A házasok gyakran miveltségök, vágyaik, szokásaik különfélesége miatt nem férnek össze.*

KÜLÖNÍT, KÜLÖNIT, (kül-ön-ít) áth. m. *különít-ett*, htn. —*ni* v. —*eni*, par. —*s*. 1) A többitől elválaszt, s mintegy különné tesz. 2) Azon jegyek, s tulajdonságok szerént osztályoz holmit, melyekben egymástól elütnek. *Különíteni a hegye-, lelke- és aljadohányt. Különíteni becsük szerént az árukat. Elkülönít.*

KÜLÖNÍTÉS, KÜLÖNITÉS, (kül-ön-ít-és) fn. tt. *különítés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. A többitől elválasztás, osztályozás.

KÜLÖNKÖDÉS, (kül-ön-köd-és) fn. tt. *különködés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn valaki különködik, pl. különködés így irni : *adgya*, e helyett : *adja*. V. ö. KÜLÖNKÖDIK.

KÜLÖNKÖDIK, (kül-ön-köd-ik) k. m. *különköd-tem, —tél, —ött*. Valamivel szükebb értelmü, mint a különczködik, s mondjuk emberről, ki bizonyos tárgyban, ügyben, szokásban saját akaratát, nézetét követi, a többiektől elválik, pl. ki az *ik*-es igékkel még most sem akar úgy élni, mint a többség és régiek, az különködik.

KÜLÖNKÖDŐ, (kül-ön-köd-ő) mn. tt. *különködő-t*. Ki a közönségesen bevett, a többség által követett szokás ellen cselekszik.

KÜLÖNKÜLÖN, (külön-külön) lásd : KÜLÖN alatt.

KÜLÖNLEG, (külön-leg) ih. A többivel nem tartva ; külön véve, különértve.

KÜLÖNLEGÉS, (kül-ön leg-és) mn. tt. *különlegés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Különálló, különlétező ; külön vett külön értett v. gondolt.

KÜLÖNNEMŰ, (külön-nemű) ösz. mn. Másmás nemhez tartozó, vagyis oly jegyekkel, tulajdonsággal nem biró, miknél fogva egy másikkal bizonyos nem alá volna sorozható. *A verebek és sasok különnemüek. Különnemü törtszámok*, melyeknek más-más nevezőjik (osztójik) vannak.

KÜLÖNÖDIK, (kül-ön-öd-ik) k. m. *különödtem, —tél, —ött*. A többitől különválik, elszakad, bizonyos tekintetben önállóságra vergődik. *Elkülönödik. Midőn a tejföllt köpülik, a vaj elkülönödik az irótól. Tagosztály által elkülönödnek a közbirtokosok.* „Az Isten kegyelmétől megkülönödni." Szabó D. Ellentéte : *közösödik, elegyedik.*

KÜLÖNÖS, (kül-ön-ös) mn. tt *különös-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Általán, mi a többitől valamely tekintetben különbözik, minek olyas sajátsága van, mely másban nem létezik, nevezetesen 1) Személyes, magányos. *Különös meghivás. Különös beszélgetés.* Ellentéte : *általános, nyilvános.* 2) A maga nemében kitünő, jeles, nevezetes. *Különös borokkal, ételekkel kedveskedni a vendégeknek. Különös tisztelettel fogadni valakit.* Ellentéte : *közönséges.* 3) Szokatlan, furcsa, ritka. *Különös a te magadviselete ma. Különös egy ember ez a mi szomszédunk. Valóban különös ! Ez különös eset ;* elleutéte: *rendes, szokott, mindennapi.*

KÜLÖNÖSEN, (kül-ön-ös-en) ih. Különös módon, nem úgy, mint közönségesen, rendesen történni szokott ; a többi közől kiválólag, név szerént ; fölöttékép. *Különösen jutottam ma pénzhez. Ma a katonák különösen kitettek magukért. A magyar katonaságnak nagy a híre, különösen a huszároknak. Nekem ezen ruha különösen tetszik.*

KÜLÖNÖSSÉG, (kül-ön-ös-ség) fn. tt. *különösség-ét*, harm. szr. —*e*. Általán azon tulajdonság, mely valamit különössé tesz, nevezetesen, sajátféleség a maga nemében, vagy fajában ; kitünőség ; ritkaság ; szokatlanság. V. ö. KÜLÖNÖS.

KÜLÖNÖZ, (kül-ön-öz) áth. m. *különöz-tem, —tél, —ött*, par. —*z*. Tekintettel azon tulajdonságokra, melyekben bizonyos tárgyak egymástól elütnek, azokat különkülön választja, osztályozza. *Különözni a szöveteket, s más áruczikkeket finomságuk szerént. Különözni a gyapjút, a dohányleveleket.* Néha am. egyszerüen elválaszt. *A meddő teheneket a fejősektől elkülönözni.* Máskép : *különít.* Néha önhatólag is használtatik ‚különczködik' helyett. *Ne különözz.*

KÜLÖNÖZÉS, (kül-ön öz-és) fn. tt. *különözés t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által vala-

mit különözünk; vagy különczködünk. *Elkülönözés. A közlegelőnek különözése. Már mire való ez a különözés?* V. ö. KÜLÖNÖZ.

KÜLÖNPARANCS, (külön-parancs) ösz. fn. Parancs, mely az általános parancson kivül valamely egyes személyre vagy teendőre vonatkozólag adatik.

KÜLÖNSÉG, (kül-ön-ség) fn. tt. *különség-et*, harm. szr. —*e*. Azon tulajdonság, mely által egyik tárgy a másiktól elüt, s vele nem egyező, nem hasonló.

„Elváltozott idők,
Háborgó esztendők,
Különségeket hoznak.“

Rimay János.

E szó helyett rendesen a *különbség* használtatik, holott szabatosan véve, valamint más a *külön*, mint a *különb*, hasonlóan más a *különség*, mint a *különbség*. Az első egyszerüen az egymástól elütő tulajdonságokra vonatkozik, az utóbbi pedig a tulajdonságok fokozatát is tekintetbe veszi.

KÜLÖNSULY, (külön-suly) ösz. fn. A hígnyugtanban (hydrostatica) így neveztetik a szilárd testnek azon sulya, melynél fogva aránylag könnyebb, mint ugyanazon térfogatú folyadék, pl. a fának különsulya kisebb mint a vizé, mert a vízbe mártva, nem merül el benne egészen, ellenben a vas különsulya nagyobb, ellenkező okból. Máskép: *fajsuly*. (Gravitas specifica).

KÜLÖNSZAKAD, (külön-szakad) ösz. önh. Erkölcsi ért. külön felekezetre válik, valamely testülettől elválva, pártot képez. *A meghasonlott szövetségesek különszakadtak.*

KÜLÖNSZAVAZAT, (külön-szavazat) ösz. fn. Szavazat neme, midőn a kisebbségben maradt szavazók valamely tagja saját indokolt szavazatát különösen kijelenti, s jegyzőkönyvbe tétetik.

KÜLÖNSZENV, (külön-szenv) ösz. fn. Gyógyászati rendszer, melynek fő elve: ellenkezőt ellenkezővel, (contraria contrariis) gyógyitani. (Allopathia). V. ö. HASONSZENV.

KÜLÖNSZENVÉR, (külön-szenvér) ösz. fn. Némelyek által használt új szó a különszenvi rendszert követő orvos elnevezésére. (Allopatha).

KÜLÖNSZENVI, (külön-szenvi) ösz. mn. A különszenv rendszerét követő, azt illető, arra vonatkozó. *Különszenvi gyógymód.*

KÜLÖNSZENVILEG, (külön-szenvileg) ösz. ih. Különszenvi gyógyrendszert, gyógymódot követve, alkalmazva. (Allopathice).

KÜLÖNSZÉR, (külön-szér) ösz. fn. Gyógytani ért. oly szer, melyet bizonyos nyavalya ellen, mint sokszori tapasztalatok után hathatósat különösen ajánlani és használni szoktak. (Specificum).

KÜLÖNSZOBA, (külön-szoba) ösz. fn. Szoba, melyben valaki magán lakik, vagy mely a többi szobáktól elválasztva lévén, külön bejárással van ellátva. Ellentéte: *közszoba*. Különbözik: *benyiló* v. *mellékszoba*.

KÜLÖNVÁLIK, (külön-válik) ösz. k. Az előbb öszvetartozott részek, vagy tárgyak, vagy személyek egymástól elszakadnak, s az öszvefüggés megszünik köztök. *A vajrészek köpüléskor különválnak az írótól. Az eddig osztatlanul gazdálkodott testvérek különválnak.* V. ö. VÁLIK.

KÜLÖNVÁLT, (külön-vált) ösz. mn. Aki vagy ami bizonyos egésztől, illetőleg egylettől, társulattól stb. elszakadt. *Különvált kereskedőtársak.*

KÜLÖNVONAT, (külön-vonat) ösz. fn. Vasúti mozdony, mely több kocsit vontatva, rendes időn kivül indúl és teszi meg útját.

KÜLÖNZ, (kül-ön-öz) áth. L. KÜLÖNÖZ.

KÜLÖNZÉK, (kül-ön-z-ék) fn. tt. *különzék-et*, harm. szr. —*e*. Tulajdonképen csak am. különbözet, s a számtanban jelenti azon számot, melyben két egymással öszvehasonlitott mennyiség egymástól különbözik, pl. *tiz és húsz között tiz a különzék.*

KÜLÖNZET, (kül-ön-z-et) fn. tt. *különzet-et*. L. KÜLÖNZÉK.

KÜLRÉSZ, (kül-rész) ösz. fn. Valamely testnek, mint öszveges egésznek azon része, mely kifelé áll. Ellentéte: *belrész*.

KÜLSÁNCZ, (kül-sáncz) ösz. fn. A vár falain és bástyáin kivül fekvő sáncz.

KÜLSÉG, (kül-ség) fn. tt *külség-et*, harm. szr. —*e*. A vizi malomkerék küllőit kivül öszvefoglaló deszkák vagy gúzsok. Tájdivatosan: *külség*, *kíség*.

KÜLSŐ, (kül-ső vagyis kül-cső, összetétel) mn. tt. *külsőt*; tájszokásilag, *kilső*, harm. szr. *külseje*. Köz szokás szerént, sőt gyakran az iróknál is a *külső* és *kül* egy értelemben vétetnek, holott eredetileg és szigorún véve különböznek, mert valamint nem egyek, *alház*, és *alsó ház*, *felház* és *felső ház*, *előhad* és *első had*, hasonlóan különbségnek kell léteznie a *kül* és *külső* között, mi körülbelül abban áll, hogy a *kül* általánosan és határozatlanul fejezi ki azon tulajdonságot, mely szerént valami bizonyos térvonalon kivül van; a külső pedig meghatározza a rendet, sorozatot azon tárgyak között, melyek bizonyos térvonalon kivül esnek, miért egyszersmind fő fokozatu jelentéssel bir, pl. *kül háznak* mondható minden ház, mely bizonyos határon túl áll, *külső házak* pedig azok, melyek a többiek között legkülebb feküsznek, (extimus) pl. *külház* valamely városban külvárosi házat jelent; *külső ház* pedig jelenthet mind *bel-* mind *külvárosban* a többiekhez képest kijebb fekvő házat. Ellentéte *belső* intimus v. interior. Így *alház* az, mely alacson, vagyis függőleges irányban alant van, különösebben melynek nincs emelete; *alsó ház*, mely fekvőleges irányban a többihez képest alább fekszik; *előhad*, mely a derékhadsereg előtt megy; *előhad első csapatja*, mely az előhadban legelől megy stb. Egyébiránt leg-

többször egy értelemben vétetik, pl. *külváros* és *külsőváros*. Túlbőségből fokozható is: *külsőbb*, *legkülsőbb* v. *legkülső*. V. ö. —SÓ, —SŐ képző.

KÜLSŐ-BŐCS, falu Zemplén m. helyr. *Bőcs-re*, *—ön*, *—ről*.

KÜLSŐ-CSUDA, puszta Bars m.; helyr. *—Csudá-ra*, *—n*, *—ról*.

KÜLSŐ-GÚT, puszta Bihar m.; helyr. *—Gút-ra*, *—on*, *—ról*.

KÜLSŐKÉP v. —KÉPEN, (külső-kép v. —képen) ösz. ih. Valaminek külső oldalát, részeit véve, úgy amint valami látszik. *Ezen ház külsőkép erősnek látszik. Külsőkép jó indulatot mutatni valaki iránt.*

KÜLSŐLEG, (kül-ső-leg) l. KÜLSŐKÉP.

KÜLSŐ-SÁRD, falu Szala m.; helyr. *—Sárd-ra*, *—on*, *—ról*.

KÜLSŐSÉG, (kül-ső-ség v. kül-cs-ő-ség) fn. tt. *külsőség-ét*, harm. szr. *—e*. Mind az, ami valaminek külsejét teszi, ami valakin vagy valamin első tekintetre szembetünik. Nevezetesen, mint a valódiságnak ellentéte jelenti a dolgoknak színét. *A gyászruha csak külsőség, mely nem mindig jele a fájdalom valóságának. Holmi külsőségekkel fitogtatni a születési vagy hivatali méltóságot.* Ellentéte: *belsőség*.

KÜLSŐ-TARNÓCZA, l. TARNÓCZA.

KÜLSŐ-TETÉTLEN, puszta Pest m.; helyr. *—Tetétlen-be*, *—ben*, *—ből*.

KÜLSŐVÁROS, (külső-város) ösz. fn. l. KÜLVÁROS.

KÜLSŐ-VATH, falu Veszprém m.; helyr. *—Vath-ra*, *—on*, *—ról*.

KÜLSZÉL, (kül-szél) ösz. fn. Azon végpontok vagy vonalak, melyek valamely testnek kifelé álló részeit (szélét) határozzák, pl. a bekötött könyv leveleinek külszéle. V. ö. SZÉL.

KÜLSZENVEDŐ, (kül-szenvedő) ösz. mn. és fn. L. SZENVEDŐ alatt.

KÜLSZÍN, (kül-szín) ösz. fn. 1) A szines, festett tesnek azon oldala, mely rendesen a néző felé van fordulva, ellentéte *fonák szín*. 2) Átv. ért. látszat, vagyis ami nem valódi dolgot, banem csak annak alakját, képét tünteti elénk. *A külszinre nem kell tekinteni; a külszin gyakran csal. Csak külszinre tenni valamit.* V. ö. SZÍN.

KÜLTAG, (kül-tag) ösz. fn. A magyar törvény szerént a kereskedői társulatokban oly tag, mely a kereskedői czégben (akár neveztessenek meg mindnyájan a czégben, akár csak e szókkal: társa vagy társai) nem foglaltatik, a czégen kivül áll, ki rendszerént csak bizonyos befizetést tesz veszélyezésre (Einlage auf Gefahr) azaz nyereségre vagy veszteségre, vagy nagyobb kamatra, de azon befizetett öszvegen felül a társulat tartozásaiért nem felelős, a társulat ügyeire is befolyással nem bír.

KÜLTELEK, (kül-telek) ösz. fn. Általán telek, mely a szoros értelemben vett városi vagy helységi, vagy pusztai lakok kerületén kivül esik, tekintettel azon telekre, melyet a kültelek birtokosa benn a városban vagy helységben bir; szokottabban: *külsőtelek*, ellentéte: *belsőtelek*.

KÜLTELKI, (kül-telki) ösz. mn. Kültelekhez tartozó, arra vonatkozó, azt illető. *Kültelki járandóság. Kültelki földminőség.*

KÜLTERJ, (kül-terj) ösz. fn. Tulajd. ért. a testnek azon tulajdonsága, melynél fogva bizonyos helyet kifelé ható irányban foglal el. Ellentéte: *belterj*, mennyiben valamely test úgy foglal el bizonyos tért, hogy annak minden legkisebb pontjait betölti. *A szivacsnak külterjéhez képest kisebb belterje van, mint a vasnak.* Szabatosabban: *terjedék* és *tömedék*. (Extensio és intensio). Átv. ért. akármiféle működésnek olyféle hatása, mely minél többfelé törekszik; ellentéte azon működési hatás, mely ugyanazon körben minél több erőt kifejteni, és több eredményt előállítani törekszik.

KÜLTERJES, (kül-terjes) ösz. mn. Ami kifelé szétterjed. *Külterjes hatás, működés.*

KÜLTERJILEG, (kül-terjileg) ösz. ih. Valaminek külterjét véve, kifelé hatva. Ellentéte: *belterjileg. Külterjileg mozdítani elő a nyelvet*, azaz rajta lenni, hogy minél többen értsék és beszéljék; *belterjileg mozdítani elő*, am. minél müveltebbé, gazdagabbá tenni.

KÜLÜ, (kül-ü) fn. tt. *külü-t*. 1) A kerék sugárfája, máskép: *külő*, *küllő*. 2) Ütő kalapácsokkal, s mozsárféle edényekkel ellátott gépezet, mely által bizonyos testeket öszvezúznak, pl. tökmagot, kendermagot, hogy olajt törjenek belőle, vagy a kölesből kását csinálnak. Máskép: *kölyü*. Ez értelemben nem egyéb, mint a megforditott *lükü*, azaz *lökő*, minthogy a kalapácsok lökdösése által működik. Rokon vele a *lüktet*, azaz a földet egyik lábával ütögetve, lökdösve sántikál.

KÜLÜGY, (kül-ügy) ösz. fn. Államkormányzásban a nemzetközi viszonyokra vonatkozó mindenféle ügy.

KÜLÜGYÉR, (kül-ügyér) ösz. fn. Ügyér, vagyis miniszter, ki valamely állam külügyeit viszi. V. ö. ÜGYÉR.

KÜLÜGYMINISZTER, (kül-ügy-miniszter) l. KÜLÜGYÉR.

KÜLVÁR, (kül-vár) ösz. fn. Valamely városon kivül fekvő vár. (Citadelle). Máskép: *fellegvár*.

KÜLVÁROS, (kül-város) ösz. fn. Tulajdon szoros ért. a kerített városnak azon része, mely a falakon, bástyákon kivül esik; ellentéte, *belváros*.

KÜLVÁROSI, (kül-városi) ösz. fn. Külvárosban lakó, onnan való; ottan létező, arra vonatkozó. *Külvárosi polgárok, lakosok. Külvárosi bíróság. Külvárosi utczák, házak.*

KÜLVÁROSIAS, (kül-városias) ösz. mn. Külvárosban, külvárosi lakosoknál divatozó. *Külvárosias épitésmód. Külvárosias népviselet.*

KÜLVILÁG, (kül-világ) ösz. fn. A szemmel látható testi világ; különböztetésül a *belvilág*, vagyis szellemi és erkölcsi világtól.

KÜLVILÁGI, (kül-világi) ösz. mn. Külvilághoz tartozó, arra vonatkozó. *Külvilági jelenetek.*

KÜLVONAL, (kül-vonal) ösz. fn. Azon vonal, mely valamely testnek vagy térnek széleit határozza meg, nevezetesen a rajzolásban. *Az emberi főnek külvonalai.* (Contour).

KÜNGÖS, puszta Veszprém m.; helyr. *Küngös-re*, *—ön*, *—ről.*

KÜNN, (kü-nn) ih. A két *nn* csak nagyobb nyomatékosság utján alakult, mert szabatosan egy *n*-vel volna *kün*. Gyöke *kü*, másképen *ki*, melyből *en* képzővel lett eredetileg *küen*, s az *e* kihagyásával *kün*, mint *sürü sürün*, *jó izü jó izün*, *keserü keserün*, ezek helyett: sürüen, izüen, keserüen. Az *an en* határzó képzőnek megfelel az *ul ül*, s némely szók mindkettőt fölveszik, pl. *csunya csunyán csunyául*, *ostobán ostobául*, *illően illőül*. Így felel meg a *kün ben*, *alan*, *künt*, *bent*, *alant* határozóknak a *künül*, *bevül* (belül), *alul*. Ezen képzés erejénél fogva a *kün* és *künül* tulajdonkép helyés módhatározó egyszersmind; a helyet t. i. a *kü*, a módot pedig az *en* v. *ül* fejezi ki. Jelenti azon helyet, mely bizonyos térnek végvonalain túl esik. Ellentéte: *ben. Sem kün, sem ben. Kün járni az utczán. Kün lakni a falun. Kün hálni, kün maradni.* Fölveszi végül hasonlóan nagyobb nyomatékosság kedveért a *t* betüt is mint szintén határozói helyképzőt: *künt.* Ugyanezen képző létezik a *ben-t*, *fen-t*, *len-t*, *alan-t*, továbbá a szintén helyre, térre vonatkozó *hoszszan-t*, *magasan-t*, *mélyen-t* szókban.

KÜNNÉT, (künn-ét v. kü-nn-en-d) székely tájszólás szerént am. kivülről, másképen ugyanott: *künnet*, és *küjjelről.* Olyan alkotásu, mint *innét*, *onnét*, *honnét* stb.

KÜPÜ, tájdivatos, *köpü* helyett; l. ezt.

KÜR, elvont gyöke *kürt* szónak és származékainak; l. KÜRT.

KÜRT, (1), (kür-t) fn. tt. *kürt-öt*, harm. szr. *—je.* Kicsinyezve: *kürtöcske.* Gyöke *kür* azon szók osztályába tartozik, melyekben a lényeges gyökbetü *r* növést, magasságot, fölkelést jelent, milyenek *or orom*, *hóri óriás*, *sarj*, *serdül*, *serken*, *szaru*, *taré*, *part*, *mart*, *bércz* stb. Eredeti értelme *szaru*, vagyis bizonyos állatok fején vagy homlokán csontféle kinövés. Ezen alakban legközelebb áll hozzá a hellen *κέρας*, a latin *cornu*, azután a lágyabb német *Horn*, és a forditott szláv *roh.* Mivel pedig, valamint más népek, úgy a magyarok is a szaru tülkét hangszerül használták: innen jelent fuvó hangszert is, mely leginkább ökörszaruból van készitve, s hajdan a táborokban ‚hadi kürt' név alatt használtatott, s jelenleg a csordapásztorok és vadászok jeladó hangszere. A kürt és szaru lényegben egyet jelentenek; innen *vajas szarvas*, néhutt: *vajas kürt.* Használtatik forditva is tájszokásilag *türk* v. *tülk.* Rokonok hozzá a *csür*, *csürk*, *csürök* és *gyür* mint olyféle testek, melyek szaruként hegyesre felmagasodnak. A magyarok kürtjei között legnevezetesebb az ismeretes *jász kürt*, mely Jászberényben őriztetik, közhiedelem szerént *Lehel kürtje.* A kürtről számos magyarországi helységek neveztettek el.

KÜRT, (2), falvak Komárom, ASSA—, NEMES—, PUSZTA—, Nyitra, ERDŐ—, Nógrád, HIDAS—, Pozsony, TISZA—, Borsod m., puszták Heves m.; helyr. *Kürt-re*, *—ön*, *—ről.*

KÜRTCSIGA, (kürt-csiga) ösz. fn. Tekergő, és hasas teknőjü csigafaj, mely némileg a kürthöz hasonló, s ha fülhöz tartják, zúg. (Buccinum).

KÜRTHANG, (kürt-hang) ösz. fn. Sajátságos vastag, tompa hang, milyet a megfútt kürt adni szokott. *A kürthangra fölriadtak a veszteglő hadak. Kürthanggal öszvehíni a vadásztársakat.*

KÜRTŐ, (kür-t-ő) fn. tt. *kürtő-t.* Így nevezi a köznép az ország némely részében a kéményt; néhol pedig csak azon cső neveztetik kürtőnek, mely a szobában levő kemenczéből a kéménybe vagy konyhába vezeti a füstöt, tehát mely a kemenczét a kéménynyel öszveköti. Nevét a kürttől kapta, minthogy az eredeti magyar kürtők, akár mint kémények, akár mint kemenczecsövek, milyenek a legtöbb tájakon most is láthatók, alul széles, felül keskenyedő szaruhoz, vagyis kürthöz hasonlítanak. Egyébiránt rendszerént veszszőből vannak fonva, és sárral betapasztva. A kőmives rakta kürtő mint *kémény* utóbbi divat.

KÜRTŐFÉCSKE, (kürtő-fécske) ösz. fn. Fecske, mely a kürtő, azaz kémény körül szokott fészkelni.

KÜRTÖL, (kür-t-öl) önh. m. *kürtöl-t.* Kürt nevü hangszert fú. *Hajnalban kürtöl a csordás.* Átv. ért. valamit uton útfélen teli torokkal hirdet. *Amit észrevesz, legott kürtöli mindenfelé.*

KÜRTÖLÉS, (kür-t-öl-és) fn. tt. *kürtölés-t*, tb. *—ek*, harm. szr. *—e.* Kürtbe fuvás. *Első kürtöléskor fejni meg a teheneket.* Átv. ért. teli torokkal hirdetés.

KÜRTŐPÉNZ, (kürtő-pénz) ösz. fn. 1) Díj, melyet a kürtő- vagy szokottabban kéménysöprőnek fizetni szokás. 2) L. FÜSTPÉNZ.

KÜRTÖS, KIS—, NAGY— faluk Nógrád, puszta Somogy m.; helyr. *Kürtös-re*, *—ön*, *—ről.*

KÜRTŐSEPRŐ, ösz. fn. Személy, kinek különös mestersége és rendeltetése a kürtőket seperni, tisztogatni; másképen: *kéménytisztító*, *kéménysöprő*, néhutt: *füstfaragó.*

KÜRTÖSFÁNK, (kürtös-fánk) ösz. fn. Sütemény, melyet dorongra tekergetve sütnek, miért másképen *dorongfánk* v. *botratekercs* a neve. Kürtösnek mondják, mert ha lehúzzák a dorongról, üres, mint a kürt.

KÜRTSZÍJ, (kürt-szíj) ösz. fn. Szíj, melynél fogva a kürtöt, különösen vadászkürtöt vállra szokták vetni, vagy nyakba akasztani.

KÜRTSZÓ, (kürt-szó) ösz. fn. Azon sajátnemü, leginkább tompa hang, melyet a kürt ad, ha bele fúnak, máskép : *kürthang.*

KÜRTYA, falu Krassó m.; helyr. *Kürtyá-ra, —n, —ról.*

KÜRÜ, NAGY—, falu Heves m.; helyr. *Kürübe, —ben, —ből.*

KÜS, mn. a Bécsi, Tatrosi codexekben, régi magyar Passióban stb. és székelyes kiejtéssel am. *kis*, melyből *küske* (Gömörben is) am. *kicsike*, és *küsruha* am. zsebkendő. L. KIS, KUTAK, KÜSZ.

KÜSDED, régies és tájdivatos *kisded* helyett. „A nagytól fogváu mend a küsdediglen.“ Bécsi codex.

KÜSDEG, a székelyeknél am. kisded.

KÜSÉLESZ, (küs- azaz kis-élesz, azaz —élesztő) ösz. fn. A székelyeknél am. élesztős keverék. (Kriza J.).

KÜSMŐD, erdélyi falu az Udvarhelyi székely székben; helyr. *Küsmöd-re, —ön, —ről.*

KÜSRUHA, (küs-, azaz kis-ruha) l. KÜS alatt.

KÜSÜ, l. KÖSÜ.

KÜSZ, fn. tt. *küsz-t*, tb. *—ök.* Apró, fehér halfaj, mely csoportosan szokott járni. A Balatonban nagy számmal tenyészik. Neve hihetőleg nem egyéb, mint a sziszegőre változott *küs*, azaz *kis*, és csakugyan máskép : *kisz.*

KÜSZD, KÜSZDÉS, KÜSZKÖDIK stb. l. KÜZD, KÜZDÉS, stb.

KÜSZKÖPŰ, l. KÖZKÖPÜ.

KÜSZÖB, (küsz-öb) fn. tt. *küszöb-öt*, harm. szr. *—e* v. *—je.* Kicsinyezve : *küszöböcske.* Mai értelemben jelenti azon alapdeszkát vagy gerendát, mely az ajtó vagy kapuközben, a padlón vagy fenéken fekszik, s melyen előbb át kell lépni, hogy az illető térbe, pl. udvarba, szobába, terembe mehessünk. Ez értelemnél fogva, úgy látszik, hogy *küszöb* annyi, mint *köz öb*, vagyis azon *öb*, mely a külső és belső tér között van, s mintegy köz gyanánt szolgál. Ha pedig azt teszszük fel, hogy e szó már akkor is divatozott, midőn eleink még sátorok alatt laktak; úgy még inkább illik rá az *öb* alapfogalom, mert a sátornak, mint kerekgömbölyü alkotványnak csakugyan *öbe, öble* van, és pedig *belső öbe*, mely belterületét teszi, és *külső öbe*, azaz nyilása, mely ki- s bejárásul szolgál, és ha még azt is veszszük, hogy a sátoroknak néha kidudorodó pitvarféle bejárásuk van, akkor így elemezhetjük, *küsz* am. *küs*, azaz külső, és *öb;* tehát külső öböl a sátoron. Törökül : *isik* v. *esik.* Átv. ért. jelenti valamely teendőnek, kivált tanulmány tárgyának első kezdetét, alapját. *Még alig ért a tudományok küszöbéhez.*

KÜSZÖBGERENDA, (küszöb-gerenda) ösz. fn. Gerenda, mely a kapuban vagy ajtóban küszöbül szolgál. V. ö. KÜSZÖB.

KÜSZÖBLÉPCSŐ, (küszöb-lépcső) ösz. fn. Lépcső a küszöb tövében, melyen a küszöbre fel, vagy arról le kell lépni.

KÜTEG, (küt-eg) ösz. fn. tt. *küteg-et*, harm. szr. *—e* v. *—je.* Újabb kori, orvosi műszó, jelent általán mindenféle foltot, fakadást, persenést az állati bőrön, melyről azt szoktuk mondani, hogy *kiütötte magát* v. *kiütött.*

KÜTYLŐ, (küty-l-ő) fn. tt. *kütylő-t.* Győr tájéki szó, jelent málészáju, együgyü, mamlasz, hüle embert. Vastag hangon : *kutyló*, rokon a *kutyorodik* igével, mennyiben a kütylő ember rendesen tunya, lomha meggörbedő testtel jár.

KÜVŐ, (kü-v-ő) fn. tt. *küvöt.* Szathmár vidékén am. küllő, minthogy a kerékagytól kifelé áll.

KÜVÜL l. KIVÜL.

KÜVÜNNÉT, (kü-v-ünn ét v. kü-v üun-end) l. KÜNNÉT.

KÜZ, elvont gyöke *küzd* v. *küzdik* igének és származékainak.

KÜZD, l. KÜZDIK. A székelyeknél főnév gyanánt is használtatik *küzdés* helyett; pl. *küzdbe menyen* (megyen) am. küzdésre kel. *(Andrássy Antal).*

KÜZDELÉM, (küz-d-el-ém) fn. tt. *küzdelmet*, harm. szr. *—e.* 1) Tulajd. ért. egymásnak ellenszegülő erők azon törekvése, hogy egymást legyőzzék. 2) Átv. ért. az észnek, és érzékiségnek egymással való ütközése. Mindkét értelemben a viszonyos ellenhatásnak tartós, folytonos, és nagyobb állapotát jelenti.

KÜZDELMI, (küz-d-el-em-i) mn. tt. *küzdelmi-t*, tb. *—ek.* Küzdelemhez tartozó, küzdelemre vonatkozó. *Küzdelmi tér. Küzdelmi vágy. Küzdelmi díj. Küzdelmi biró.*

KÜZDÉS, (küz-d-és) fn. tt. *küzdés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* Két ellenkező erőnek egymás elleni viszonyos, és tettleges törekvése, melynek czélja az ellenfél legyőzése. *Hosszas küzdés után földre sujtani az ellenfélt. Sok küzdésébe került, mig elhatározhatta magát.* V. ö. KÜZDIK.

KÜZDHELY, (küzd-hely) ösz. fn. Általán azon hely, melyen az ellenfelek, viaskodók, birakozók küzdenek. Különösen, ha a küzdés nyilvános mutatványul, vagy játékul tartatik, e végre czélirányosan elrendelt tér, pl. korlátokkal kerítve, homokkal meghordva stb.

KÜZDIK, (küz-d-ik) k. m. *küzd-ött*, htn. *—ni* v. *—eni.* Némelyek használják *ik* nélkül is; de minthogy ezen ige nemcsak hatást, hanem visszahatást is foglal magában, innen helyesebben a középigék közé sorozandó. Közönséges értelme : valakivel viaskodik, birakodik. *Küzdeni az ellenséggel, szilaj vadállattal.*

„Lám mindent te ejtesz, ki teveled küzdik.“

Régi ének Sz. Lászlóról.

Gyökének lényegét az ellenséges hajtást, tolást jelentő *üz* ige teszi, s *küzdik* eredetileg am. *üzdik*, azaz *üz* és *üzetik*, mi a küzdésnek csakugyan természetében fekszik, midőn hol egyik, hol másik látszik győzni, hol egyik, hol másik tolja vissza ellentársát. E

szerént *küzködni* am. *üzködni*, egymást üzni, *küzködés* am. *üzködés* egymásnak üzése. Hogy a *k* némely szók elején puszta előtét, erről, l. K betű és KÉP. Átv. ért. mondják a léleknek, akaratnak azon működéséről, midőn az érzéki hajlamok, ingerek, és az erény törvényei között meghasonlás támad, minek következtében az ember mintegy önmagával viaskodik. *Leküzdeni az indulatok viharját, a szenvedélyeket.*

„Gyúladozó vérrel küzdve emészti magát.“
Kisfaludy K.

KÜZDŐ, (küz-d-ő) mn. és fn. tt. *küzdő-t*. Aki valakivel vagy átv. ért. önmagával küzd. *Díjért, jutalomért küzdő lovagok. Indulatokkal küzdő ész.* Mint főnév jelent különösen oly személyt, kinek feladata nyilvános mutatványokban, játékokban versenytársakkal küzdeni.

KÜZDŐHELY, (küzdő-hely) l. KÜZDHELY.

KÜZDŐKEZTYŰ, (küzdő-keztyű) ösz. fn. Kesztyű, melyet a nyilvános küzdők fel szoktak húzni, különösen akik öklöződnek.

KÜZDŐSZEKÉR, (küzdő-szekér) ösz. fn. A régiek sajátságos szerkezetű hadi szekere, melyről harczolni szoktak. *Kaszás küzdőszekér.*

KÜZDŐTÉR, (küzdő-tér), KÜZDTÉR, (küzdtér) l. KÜZDHELY.

KÜZKÖDÉS, (küz-köd-és) fn. tt. *küzködés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. A viaskodásnak, birakozásnak azon módja, melyben az ellenszegülő felek egymást ideoda üzik, azaz üzködnek. l. KÜZDIK, KÜZKÖDIK.

KÜZKÖDIK, (küz-köd-ik) k. m. *küzköd-tem*, —*tél*, —*ött*. Mást üzve, majd visszaüzetve viaskodik, birakozik. E szó a hatásnak, és visszahatásnak gyakoriságát, folytonos voltát fejezi ki. Átv. ért. mondatik oly emberekről, kik egymást gyülölvén, minden alkalommal ujjat húznak egymással, kik folytonos perben, veszekedésben élnek, pl. a rosz testvérek, rosz házasok, rosz szomszédok; továbbá, kikben az indulat, érzékiség az észszel ellenkezik; vagy kik viszontagságokkal bajlódnak.

„Csak te vagy még ébren boldogtalanokkal,
Kiknek szivök vérzik, s küzködik bajokkal.“
Ányos Pál.

KVACSÁN, faluk Liptó és Sáros m.; helyr. *Kvacsán-ba*, —*ban*, —*ból*.

KVAKÓCZ, falu Zemplén m.; helyr. *Kvakóczra*, —*on*, —*ról*.

KVÁRTÉLY, fn. tt. *kvártély-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. A franczia *quartier* után magyarított idegen szó. Jelent tulajdonkép szállást, különösen katonait. *Kvártélyt csinálni. Téli, nyári kvártély.*

KVÁRTÉLYCSINÁLÓ, (kvártély-csináló) ösz. fn. Személy, illetőleg katonai vagy polgári biztos, ki az érkezendő katonaság számára szállást rendel; másképen: *kvártélymester*, magyarosabban: *szállás-csináló.*

KVÁRTÉLYOZ, (kvártély-oz) áth. m. *kvártélyoz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. A katonákat kvártélyokba szállitja, házanként beszállásolja. *Egy-egy házba öt katonát kvártélyozni.*

KVASSÓ, NEMES—, faluk Trencsén m.; helyr. *Kvassó-ra*, —*n*, —*ról*.

A K-ban van 11,767 czikk.

L.

L, kisded alakban *l*, tizenkilenczedik betü a magyar ábéczében, s a mássalhangzók sorában tizenkettedik, kiejtve *el*, mint egyes hang a nyelvnek előtolása és mozgatása által képződik, s mint olyan a nyelvhangok osztályába tartozván, legtöbb szóknak oly jelentést kölcsönöz, melyben alapfogalom az előhaladó mozgás, előhaladás. 1) Majd könnyü, gyöngéd, és többnyire zajtalan, majd valamivel sebesebb mozgás értelme rejlik ezekben: *a* segédhangzóval: *lab*, (labda), *láb*, *lábol*, *lábad*, *lábadoz*, *ladáz*, *lafog*, *lafancz*, *laj* (fn.), *láng*, *láz*, *lázad* stb., *e* segédhangzóval: *leány*, *legény*, *lebeg*, *lepke*, *ledér*, *lefeg*, *leffentyü*, *lejt*, *lejteget*, *leng*, *lengedez*, *lenget*, *lentet*, *leveg*, *levegő*, *lé*, *leves*, *legyint*, *lép*, *el*, *le*, *él*, *lesz*; *i* segédhangzóval: *libánczol*, *libócz*, *libeg*, *lidércz*, *lindik*, *linkó*, *limba*, *lifeg*, *lipiczkel*, *liszt*, *lityeg*, *illan*, *illant*, *villám*, *villog* stb., *o*, *ö*, *ü* segédhangzókkal: *ló*, *lob*, *lobog*, *lób*, *lóbál*, *lód*, *lódít*, *lódúl*, *lóg*, *lóstol*, *lót*, *lő*, *lök*, *lözér*, *lükü*, *lüktet*. 2) Szenvedőleges, lassu, élénktelen mozgást jelent ezekben: *lanka*, *lankad*, *lankaszt*, *lankatag*, *lajha*, *lajhár*, *lágy*, *langy*, *láp*, *lassu*, *legel*, *lézeg*, *lom*, *lomha*, *lusta*. 3) Terjedést, kinyúlást ezekben: *laboda*, *lap*, *lapu*, *lapály*, *lapos*, *lapácz*, *lapát*, *laposka*, *laska*, *lancz*, *lep*, *lepedő*, *lepel*, *lepény*. 4) Előfordúl némely hangutánzó gyökökben is, mint: *laf*, *laty*, *lecs*, *lety*, *lih*, *lity*, *leh*, *lél*(ek) *liba*, *locs*, *loty*, *löty*, *lucs*, melyekről megjegyzendő, hogy jobbára oly hangot jelentenek, mely könnyü mozgás következtében ered, minél fogva ezek *mozhangutánzók*nak nevezhetők.

Az *l* hang lengeteg mivoltánál fogva sok változásnak van kitéve, nem annyira a szók elején, mint közepén és végén, midőn majd a keményebb *r*-re, mint legközelebbi szervtársára, majd lágyabb *ly*, *j*, *v*-re változik, pl. *il* (illan), *ir* (iramlik), *villog*, *virrad*; *botlik*, *botránkozik*; *tolong*, *torlódik*; *Elisabet Erzsébet*, *csoroszla csoroszlya*, *kilül kivül*, *lelebb lejebb*, *lik lyuk*, *leány lány*, *lyány*. Néha *n*-re is, pl. *lám*, *nám*; *hol*, *hon*; *talál*, *tanál*; *dal*, *dana*, *dalol*, *danol*; *onnal* (régiesen, ma:) *onnan*; az *ul*, *ül* határozói képzők, másképen: *on*, *ön*, *én*; *üdvözülhetnének* helyett a régi magyar Passióban: *üdvezünhetnének* stb. A hanyag, tunya tájejtésekben gyakran egészen eltünik, s az előtte álló önhangzóval foly öszve, mint: *alma*, *óma*; *szalma*, *szóma*; *Albert*, *Óbert*; *folt*, *fót*, *gyolcs*, *gyócs*; *föld*, *föd*; különösen a szók végén: *pótol*, *pótó*, *pótú*; *gondol*, *gondó*, *gondú*; *meszel*, *me-*

szee; örül, őrű; palóczos és barkós ejtéssel : *elment, evment, eüment, őment; balta, bóta; okval, módval, okvó, módvó; kézvel, lábval, kézvő, lábvó; ne poró avvó a góvó*, (ne porolj avval a galylyal). Ilyenek Benőfy Soma közlése szerint :

„A lőköd (lelked) kényának sincsen táng (talán) jaó dóga (dolga).“

„Vegyázz, Bera, magadra,
Fee ne őts a garadra,
Ha l' eső a lábadraó,
Becsőletöd ee patkaó.“

„Ha nagyanyó duruzsaó,
Mondjad, szi hé! hogy auszaó.“

Hasonló változásokon ment által az eredeti latin szók *l* betüje a franczia nyelvben, mint : *mal*-us *mauv*-ais (kiejtve : *mové*), *salv*-are *sauv*-er (sové), *sal*-tare *sau*-ter (soté), *coll*-um *cou* (kú), *fal*-co, *fau*-con (focó) stb. Az olasz bizonyos esetekben elhagyja az *l*-t s *i*-vel helyettesíti : *Flumen Fiume, blanca bianca, Florentia Fiorenta, plus piu* stb. Hasonló viszony van némely szláv nyelvek között, a cseh : *wlk, blch, wlna, dlauhi, dluzsnik, bil, vidil, dal, sztal;* szerbül : *wuk, bua, wuna, dugi, duzsan, bio, vidio, dao, stao* stb.

Tudván azt, hogy az *l* többször hosszu önhangzóvá olvad, a szóelemzésben biztosabban járhatunk el, ha az ily önhangzós gyököt családbeli rokonaival összevhasonlitjuk, pl. *bódúl*, *bódorog*, eredetileg = *boldúl, boldorog, bóna* (óra) = *bolna*, mint a *bolond, bolyong, balga, balgatag* szók rokonai; *fónagy* = *folnagy*, falunagy; *fóka* = falka; *bódé* = boldé, bolt; *bókol* = bolkól, fejét hajtogatja, *bólogat*; *ágy* = *álgy* (hálgy), alvási, hálási fekhely; *ótvar* = *olt*- v. *aluttvar* stb.

Különös, hogy az *l* kezdetű gyökszók között alig van olyan, mely valami tömör, szilárd, kemény testet jelentene, hanem holmi lengeteget, könnyüt, lágyat, léhát, illetőleg hasonló mozgást, cselekvést, állapotot, továbbá nincs ily kezdetű kedély szók, mint az ajki, torok-, foghangok, és sziszegők között; nincsenek gömbölyü, kerekded tárgyakat jelentők, mint különösen a torkiak, és *r* gyökhanguak között, végre nincsenek fuvást, fuvódást (a *leh, lih* kivételével) vagy metszést, hasitást jelentők.

Az *l*-vel kezdődő gyökszók száma minden árnyalataikkal együtt 90-nél, az *l*-vel végződőké pedig, mint, *al, ál, áll, el, il, ill, ol, ól, öl, úl*, stb. 80-nál több.

Rövidítve : *l.* 1) = lásd; 2) = lap. A római számjegyek közt a nagy L ötvenet jelent. V. ö. SZÁM. *Átugrotta már az L-et*, am. életének ötvenedik évén már túl van.

—L, segédhangzókkal : *al, el, él, ol, öl*, s még igéknél *úl, ül*, határozóknál *ul, ül* a) igeképző, s alkot mind önható, mind átható igéket, mint : *dú-l, sü-l, hú-l, fű-l, dől; váll-al, kez-el, szém-él, bot-ol, ör-öl; hálál*, (= hála-al), *henyél, épül, tan-úl* stb. V. ö. —AL, és különösebben —ÚL. Kettőztetve: *-all, -ell*, melyben az első *l* vagy *n*-ből változott által, pl. sokall am. sokanl, kevesell, am. kevesenl, vagy pedig ami hihetőbbnek látszik, az egész *vall* igéből húzatott öszve, melynek értelmében is osztozik, pl. *sokall* am. soknak v. sokul vall, *kevesell* am. kevésnek v. kevesül vall, *kicsinyell*, am. kicsinynek vall, *javall* am. jónak vall, *urall*, am. úrnak vall, egyébiránt ‚vall' is am. ‚vanl' mit különösen a régies ‚habet' jelentése is igazol. V. ö. VALL. b) Névképző, mint: *fon-al, it-al, hivat-al, ét-el, vét-el, tét-el, lep-el, föd-el, gyám-ol, fáty-ol, öböl, ök-öl* stb. Részletezve l. Előbeszéd 129, 130, és 133, 134, 142. lapokon. c) Határozói képző *ul, ül*, alakban, mint *bal-ul, rosz ul, vitéz-ül* stb. A török-tatár nyelvben is mint igeképző, nagyban szerepel, pl. *szöj-le-mek* (szó-l-ni), ettől *szöz* (szó), *bas-la-mak* (főnök-öl-ni) stb.

LA, (1), isz. mely által valakit figyelmeztetünk, hogy lásson valamit. *Itt van a keresett könyv la!* Néha egyszerü figyelmeztetést jelent; pl. *Ami szivemen fekütt, megmondtam la!* „Igen eh vagyok; én ugyan megeszlek, és nagy irgalmasságot teszek veled, mert la! mely igen kell munkálkodnod szinetlen“ (szünetlen). Mese egy farkasról és egy szamárról. (Heltai Gáspár). Rokon vele értelemben a *ni!* kettőztetve *nini!* pl. *Itt van ni!* Úgy látszik azonban, hogy szabatosabban szólva a *la* inkább távolra, a *ni* inkább közelre vonatkozik, s a *la* általánosabb, a *ni* pedig különösebb figyelemre szólít, innen *lát* (la-at) valamit, am. általán szem által észrevesz; *néz* (ni-ez) pedig am. különösen ráfüggesztett szemekkel vizsgál vagy szemmel tart. A *la* gyökből származik a *lám* és *lát*, a *ni*-ből meg *néz* (ni-ez). Az előbbivel rokonértelmü a chaldaeai *alu* (Beregszászi szerént am. a német siehe da) a franczia mutató *là* (voila), a görög λάω, a régi szász *laten*, goth *wlitan*, a pfalzi *lauen* stb.

LA, (2), elvont gyökeleme *lej* szónak s gyöke *láb* szónak mind három jelentésében, továbbá *lágy* melléknévnek; és rokon *lo* elvont gyökkel *(lohad, lohaszt, lohol* stb. szókban) úgy szinte *lob* gyökkel *(lobban, lobog)* stb. szókban. Jelentése, mint általában az *l* hangé, haladó mozgás.

LÁ, isz. ugyanaz ami *la*, l. ezt. és LÁM.

LAÁB, falu Pozsony m; helyr. *Laáb-ra, —on, —ról.*

LÁAZ, faluk Arad m., és Erdélyben A.-Fehér m.; helyr. *Láaz-ra, —on, —ról.*

LAB, elvont gyök, melyből *labda*, és ennek származékai erednek; rokon, sőt azonos vele : *lob*, melyből a tájdivatos *lobda*, továbbá *lobog, lobban* származnak. Rokon vele *leb* is *lebeg, lebben* szókban, *lib* stb. Elvont értelme, könnyü sebes mozgás, milyen a labdáé és lobogó testeké. A latinban is a *pila* és *pilum* között a sebes repülést, illanást jelentő *il* az alapfogalom.

LÁB, (1), (la-ab v. lo-ab, l. itt alább) fn. tt. *láb-at*, harm. szr. —*a*. Tulajd. ért. így neveztetnek az ember, és állatok derekából kinyúló tagok, melyeken állanak, mozognak, járnak kelnek. *Az embernek*

két, a lónak négy lába van. Egy lábra állni. Rövid, hosszu, vastag, vékony lábak. Egyenes, görbe, karikás, pörge, kacsiba, csámpás, kajcsos lábak. Fél lábbal a koporsóban lenni. (Km.). *Egyik lábra sántítani. Lábába szállott az esze.* (Km.). Különösen jelenti ezen tagnak alapját, vagyis lábfejet. *Nagy, kicsi, piczi láb. Csizma szoritja lábát.* Hasonlitáskép: *Láb alatt lenni*, útban, akadályára lenni valakinek. *Láb alól eltenni valamit. Maga lábán járni*, másokra nem támaszkodva cselekedni. *Lábat vetni valakinek*, akadályul gáncsot vetni. *Lábát megvetni*, erős állásba helyezkedni. *Lábra kapni. Ne borulj lábához, ha fejével szólhatsz.* (Km.). *Lába kelt valamely ingó jószágnak*, azaz elveszett, ellopták. *Kézzel, lábbal rajta lenni valamin*, am. egész erővel iparkodni. Átv. ért. 1) Valamely testnek alsó része, melyen mintegy lábon állani látszik. *Asztal, ágy, szék, pamlag lába. Harang, híd lába.* Mondják a hegynek, szőlőnek aljáról is. *Elérni a hegy lábáig. Szőlő lábán termett gyümölcs;* továbbá némely száras növényekről. *Lábán áll a gabona, széna*, azaz még nincs learatva, illetőleg lekaszálva. 2) Mérték, mely a bécsi mérleg szerént a bécsi ölnek egy hatodrészét teszi, vagyis egy ölben hat láb van. A Müncheni codexben *lábföld* am. stadium. 3) Azon mód, mely szerént valamit elrendeznek. *Hadi lábra állitani a seregeket*, azaz úgy, mintha háboru volna. Pénzre alkalmazva jelenti a pénz értékének belső elrendezését. 4) Valamely dolognak állapota. *Jó* vagy *rosz lábon állani. Nem állok oly lábon, hogy ezt tehessem. Valakit lábáról levenni.* 5) Különös szólások: *Lábra kapni* am. erőre kelni s elterjedni. *Mind egy lábig elhullottak, elvesztek* am. mind az utolsó emberig. Hasonló ehez a székely népmesében: „Olyan hat ökrös gazda lösz belőle, hogy az egész faluba, de még a vidékbe is csak egy láb (ember) sem volt hozzá hasonló.“ (Kriza J.-nál XIV. mese).

Minthogy a lábnak fő rendeltetése a mozgás; legvalószinübb, hogy gyöke a mozgást jelentő *la* vagy *lo*, melyből kifejlődött a *láb*, mintha volna *laab* v. *lo-ab*. Ily fogalmi összefüggés van a szláv *noszim* hordozom, viselem, és a *noha, noga* láb között, minthogy a lábak hordozzák az állatot. Hasonlóan németül *Lauf* jelenti a vadászok nyelvén a négy lábu állatok lábait, és *laufen* am. futni. A latinban *crus* lábszár, és *cruor* am. kifolyó, kimenő vér. Másod értelme: alantiság, mint *fej*-é a magasság, felsőség.

Ugyanezen szó ige gyanánt használtatik ezen összetételben: *téb-láb*, azaz járkel. Rokon vele még a magyar *lép* is.

LÁB, (2), fn. tt. *láb-ot*, harm. szr. —*ja*. Terjedelmesb szokás szerént *láp*, vagyis az áradásnak kitett vidékeken oly mocsáros hely, melynek szinén fű, csáté, gaz úszkál, és az árviz hordta mindenféle nád, szénatöredék a szél által majd ide, majd oda üzetik. Ily név alatt ismeretes az érsekujvári határban a *Fekete láb*, mely a Nyitra és Vág-Duna öntéseinek van kitéve. Így hívják különösen azon ingó, ideoda uszkáló füveket, gazokat is, melyek tömegesen, mintegy növénysziget gyanánt látszanak mozogni, pl. midőn mondják: *Sok lábot hányt ki az árvíz.* Ezen jelentéséből kitünik, hogy alapértelemre nézve valamint az állatot mozgató *láb* szóval, úgy még közelebbről a *lób-ál* ige ‚lób‘ törzsével rokon; egyszersmind fölvilágositja a *lábbad* v. *lábad* ige értelmét, az ily mondatokban: *könybe lábadtak szemei*; *vízen lábbó hajó*, azaz könyben úsztak (mintegy lóbálódtak) szemei, vizen úszó (lóbáló) hajó.

LÁB, (3), önh. m. *láb-tam*, —*tál*, —*ott*. Közönségesen ugyan két *b* vel irják és ejtik: *lább*; de ezt tenni fölösleges, mert egy a főnevet jelentő *láb*, sajátlag *lob* szóval, épen úgy, mint *les, les; nyom, nyom; zár, zár* stb. igék és nevek egy alakban. 1) Mozog, megy, pl. *téb láb; mit tébsz-lábsz, tébtek-lábtok itten?* 2) Különösen am. víz fölött jár, úszkál. *Mint a vizen lábó hajó, és mint az égen repülő madár.* (Telegdi). *Habon lábó* (Molnár A.). *Könyvekben lábnak szemei.* V. ö. LÁB főnevekkel, és *lab* elvont gyökkel.

LABACS, (lab-acs) fn. tt. *labacs-ot*, harm. szr. —*a*. Balaton melléki tájszó, s jelent bizonyos rosz szőlőfajt, mely igen ritkán terem. Talán am. *lafacs*, melyet csak a kutya szokott lafolni. A latin *labrusca* szintén a szőlőnek hitványát jelenti.

LÁBACSKA, (láb-acs-ka) kics. fn. tt. *lábacskát*. Kis láb, piczi láb.

LÁBAD, (láb-ad) önh. m. *lábad tam*, —*tál*, —*t* v. *ott*. 1) Mondják emberről, ki beteg ágyából ismét lábra kel, neki veszi magát, és felgyógyúl. *Fellábad. Hála Istennek, hogy fellábadtam. Beteg volt az ördög, barát akart lenni, de hogy fellábadott, vissza tudott menni.* (Dugonics). Mondják és irják két *b*-vel is, de erre nincs szükség. Gyöke az állati tagot jelentő *láb*, honnan ‚lábad‘ mintegy ‚lábra kap.‘ 2) Mondjuk szemekről, midőn kifakadnak belőlök a könyük. *Könyvben lábadnak szemei* am. úsznak. Ennek közvetlen gyöke a vizen, nedven úszást, mozgást jelentő *láb*, azaz láp. V. ö. LÁB, (3).

LÁBADÁS, (láb-ad-ás) fn. tt. *lábadás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés vagy állapot, midőn valaki vagy valami lábad. V. ö. LÁBAD.

LÁBADOZ, (láb ad-oz) gyak. önh. m. *lábadoztam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Hoszszas betegeskedés után lassan-lassan erőhöz jut, lábra kap, és járdogál. V. ö. LÁBAD.

LÁBADOZÁS, (láb-ad-oz-ás) fn. tt. *lábadozás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. A gyógyulásnak azon fokozata, midőn valaki lábaira kezd állani és járni.

LÁBADOZÓ, (láb-ad-oz-ó) mn. és fn. tt. *lábadozó-t*. Aki fekvő betegségéből annyira fölépül, hogy már lábain járkálhat; javuló félben levő beteg.

LÁBAL, (láb-al) önh. m. *lábal-t*. Lábon megy, gyalogol. *Lábalhatsz, míg oda érsz*, azaz jó messze van. Mondják különösen tréfából, midőn valaki mintegy szökve elsiet, elillan, ellábal, néha az *eb* szót is

elejbe teszik : *el-eblábolt*, azaz elsietett, mint az eb, melyre ráijesztettek. *Lábalni*, *meglábalni a vizet*, am. lábon menni benne, azaz gázolni ; de ez helyesebben : *lábol.*

LÁBALAKÚ v. —ALAKU, (láb alakú) ösz. mn. Olyan alaku, mint a láb. *Olaszország fekvése lábalakú.*

LÁBALÁS, (láb-al-ás) fn. tt. *lábalás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Szökve elsictés, illanás.

LÁBALJ, (láb-alj) ösz. fn. l. LÁBALLÓ.

LÁBALJÁZ, (láb-aljáz) ösz. önh. Láb alatt hentereg, akadékoskodik, valakinek utjában van.

LÁBALLÓ, fn. tt. *láballó-t*. Zsámoly, melyre a lábakat teszik. Hihetőleg öszve van húzva ezen szókból : *láb alá való.*

LABANCZ, fn. tt. *labancz-ot*, harm. szr. —*a*. Tököli és 2-dik Rákóczy Ferencz idejében az úgynevezett kurucz háboru alatt így csúfolták a magyarok az ellenfél gyalog katonaságát. Némelyek a *lauf Hans* német szótól származtatják, mások szerént am. *lafancz*, azaz ringyrongy, vagy lafogó plundrában, lompos bugyogóban járó. Származhatott ‚láb'-tól is.

LÁBÁNVALÓ, (lábán-való) ösz. fn. A székelyeknél am. vetés, gabonatermény, mely még nincsen learatva vagy lekaszálva ; máskép : *lábos*, néhutt : *lábasvetés.*

LÁBAS, (1), (láb-as) mn. tt. *lábas-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Aminek lábai vannak, akár tulajdon, akár átvitt értelemben. *Lábas marha*, *jószág*, azaz barmok. *Lábas sótartó*, mely lábakon áll. *Lábas ól. Lábas vetés*, mely még lábán áll, azaz nincs learatva vagy lekaszálva. *Lábas edény.*

„De még ám a konyhában,
Több kell mint a szobában,
. . . . . .
Lyukas kalán, lyukatlan,
Lábas edény, lábatlan."

Népvers a házasságról. (Erdélyi J. gyüjt.).

LÁBAS, (2), (mint föntebb) fn. tt. *lábas-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Agyagból készitett három lábon álló, s nyéllel ellátott edény, melyben pörkölni, röstölni, rántani szoktak, néhutt máskép : *szilke.* Némely tájakon pedig, s különösen ha az ilyféle edény vaslemezből van, *serpenyő* a neve, ámbár ez lehet lábatlan is. V. ö. LÁBAS ; és LÁBOS.

LABASINCZ, falu Temes m.; helyr. *Labasinczra*, —*on*, —*ról.*

LÁBASKODÁS, (láb-as-kod-ás) fn. tt. *lábaskodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. — *a*. Lábhegyen állva felkapaszkodás.

LÁBASKODIK, (láb-as-kod-ik) k. m. *lábaskod-tam*, —*tál*, —*ott*. Lábhegyről emelkedve kapaszkodik, ágaskodik.

LÁBATLAN, (1), (láb-at-lan) mn. tt. *lábatlan-t*, tb. —*ok*. Akinek vagy minek lába nincsen. *Lábatlan rokkant vitéz*, kinek a lábait elvitte az ágyugolyó. *Lábatlan pököláda*, *pamlag. Lábatlan fecske*, mely a tornyokban, és falrésekben fészkel. Nevét talán apró lábaitól kapta.

LÁBATLAN, (2), falu Komárom m.; helyr. *Lábatlan-ba*, —*ban*, —*ból.*

LÁBATLANKODIK, (láb-atlan-kod-ik) k. m. *lábatlankod-tam*, —*tál*, —*ott*. Mondják emberről, ki jelenlétével terhére van másoknak, s helyben marad, mintha lába nem volna.

LÁBATLANTIK, (lábatlan-tik) ösz. fn. Tréfás neve a kirántott tésztaételnek, különösen zsírban, tejben sült zsemlyeszeletnek rántott csirke helyett.

LABATOL, (labat-ol) önh. m. *labatol-t*. Oly emberről mondják, kinek nyelve beszédközben akadoz, hebeg, höbög, habog, habatol. Törzsöke hangutánzó.

LABATOLÁS, (labat-ol-ás) fn. tt. *labatolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Hebegés, habogás, habatolás.

LÁBAZAT, (láb-az-at) fn. tt. *lábazatot*. Valamely oszlop- vagy szoborműben az öszves talapzat, s ez utóbbi szó divatosabb is.

LÁBB, LÁBBAD, l. LÁB, LÁBAD igéket.

LÁBBELI, (láb-beli) ösz. fn. Szoros ért. a lábfejet, s részint a lábszárt is takaró csizma, saru, bakancs, bocskor, czipő, papucs, *Nyári*, *téli lábbelivel ellátni magát. Sok lábbelit elszakgatni. Lábbelikészitő*, am. varga, csizmazia.

LÁBBÓ v. LÁBÓ l. LÁB, (3), alatt.

LÁBBOG, l. LÁBOG.

LÁBCSÓ, (láb-cs-ó) fn. tt. *lábcsót*. L. LÁBKA.

LÁBCSÓK, (láb-csók) ösz. fn. A legmélyebb tiszteletnek, s önmegalázásnak jele, midőn valaki másnak lábát megcsókolja. Innen a mondás : *Kezét lábát csókolom* am. legmélyebb tisztelettel és alázattal kérem, köszönöm.

LÁBCSONT, (láb-csont) ösz. fn. Széles ért. minden csont, mely a lábnak alkotó része. Szorosb ért. azon lapos csont, mely elül a térdtől a lábfejig nyúlik alá.

LÁBCSUKLÓ, (láb-csukló) ösz. fn. A lábnak térd körüli része, hol a felső és alsó lábszárak meghajlanak. *Csuklóban eltörött a lába.* V. ö. CSUKLÓ.

LABDA, (lab-da) fn. tt. *labdát*. Szoros ért. rendesen bőrből készült, s rugalmas testtel, pl. szőrrel, kóczczal kitömött, vagy felfúvott golyó, mely játékszerül szolgál, midőn vagy bottal ütik, vagy kézzel dobják, s adogatják egymásnak. Máskép : *lapta. Kidobni*, *kiütni*, *elkapni a labdát. Labdával kapóst játszani.* Szélesb átv. ért. némely más testek, melyeket, mint a lapdát, öszvegömbölyítenek, pl. sárból, hóból. Képes kifejezéssel, amit hánynak vetnek, különösen mások szabad rendelkezésének kitett ember. *Hányják vetik*, *mint a labdát. Szerencse labdája.* Gyöke *lab*, gömbölyűbben *lob*,rokon a könnyü vagy sebes mozgást jelentő *ló*, *lót*, *lóbál*, *lódít*, *lobog* szókkal. A *lab lob* gyökből eredt az elavult *labad lobad*, innen az igenév *labadó*, *lobadó*, *labada*, *lobada* s öszvevonva, labda, lobda (némely szójárásban); így képződött a *csapda* a *csap csapad* igéből.

LABDABORZ, (labda-borz) ösz. fn. Az együttnemzök seregéből, és egyenlőnösök rendéből való növénynem, melynek vaczka gömbölyü, s fészkének tövét borzas sörték veszik körül. (Echinops). Fajai : *fehér, kék, vesszős* labdaborz.

LABDABŐR, (labda-bőr) ösz. fn. Bőr, melyből a labdát készíteni szokták.

LABDACS, (lab-da-cs) kicsiny. fn. tt. *labdacs-ot*, harm. szr. —*a*. Általán labdaforma kis golyó. Különösen így nevezteinek a gyógyszertárban azon kis golyócskák, melyeket bizonyos szerekből, különös orvosi rendelet szerént készítenek. *Naponként reggel és estve, három-három labdacsot kevenni.* (Pilula).

LABDAJÁTÉK, (labda-játék) ösz. fn. Játék neme, melyet labdával játszanak, milyenek pl. az úgynevezett *kapós, kifutós* stb.

LABDÁNY, (lab da-any) fn. tt. *labdány-t*, tb. — *ok*, harm. szr. —*a* v. *ja*. Újabb kori szó a közismeretü de idegen *billiard* szó magyaritására. Máskép : *tekeasztal.*

LABDÁNYOZ, (lab-da-any-oz) önh. m. *labdányoz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Labdányt jászik. V. ö. LABDÁNY.

LABDARÓZSA, (labda-rózsa) ösz. fn. A bangiták neméből való cserjenövény, mely ha teljessé lesz, labdaforma rózsákkal diszlik. Szép piros bogyója megehető. Máskép : *kánya-* vagy *gányafa.* (Viburnum opulus).

LABDÁS, (lab-da-as) fn. tt. *labdás-t*, többese nincs szokásban. Labdajáték. *Labdást játszani.*

„Midőn gyermektársaimmal,
Csigást, labdást játszottam.“

Kisfaludy K.

LABDATÖVIS, (labda-tövis) ösz. fn. A labdaborz (echinops) nemü növény egyik faja, növénytani néven : *fehér labdaborz* (echinops sphaerocephalus).

LABDAVERŐ, (labda-verő) ösz. fn. Kézbeli darab fa vagy bot, melylyel a játszók a labdát elütik.

LABDAVERŐRECZE, (labda-verő-recze) ösz. fn. Bélhurokból készitett s görbés fogantyúra húzott kis reczeháló, melylyel a tollas labdát ütögetik.

LABDÁZÁS, (lab-da-az-ás) fn. tt. *labdázás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Labdával üzött játszás.

LABDÁZIK, (lab-da-az-ik) k. m. *labdáz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*zál*. Labdával, vagy labdást játszik. *A gyermekek leginkább tavasz nyiltával szoktak labdázni.*

LÁBDESZKA, (láb-deszka) ösz. fn. Deszka, mely arra szolgál, hogy lábunkat neki támaszszuk, pl. lábdeszka az ágy végén.

LÁBDÜLŐ, (láb dülő) ösz. fn. Tájdivatosan am. hold (föld, rét stb.).

LÁBFA, (láb-fa) ösz. fn. Fa, melyet bizonyos testek alá tesznek, hogy mint lábon álljanak rajta, pl. *ászok* v. *gantárfa*, a hordók alatt ; levert *czölöpök, gerendák* a hid alatt.

LÁBFARKÚ, (láb-farkú) ösz. fn. Bolha nagyságu, szárnyatlan, hat lábu féreg, mely jobbára növényeken tenyészik és él. (Podura).

LÁBFEJ, (láb fej) ösz. fn. Személy ragozva : *lábam, lábad, lába feje.* A szükebb ért. vett lábnak felső része az ujjaktól a lábtövig.

LÁBFEJHÁT, (láb fej-hát) ösz. fn. A lábfejnek legmagasabb része. V. ö. LÁBFEJ.

LÁBFICZAMODÁS, (láb-ficzamodás) ösz. fn. Ficzamodás a lábtő vagy térd csuklójában. V. ö. FICZAMODÁS.

LÁBFÜRDŐ, (láb-fürdő) ösz. fn. Viz, melyben valaki egyedül lábait áztatja, mossa. *Meleg, langyos, hideg lábfürdő.* Szokottabban : *lábvíz.*

LÁBFÜRÖSZTŐ, (láb-fürösztő) ösz. fn. Sajtár, dézsa, medencze, vagy akármily edény, melyben valaki lábait fürészti.

LÁBGYÉKÉNY, (láb-gyékény) ösz. fn. Gyékény a folyosókon vagy ajtók előtt, a sáros lábakat hozzá törölni való.

LÁBGYÖKÉR, (láb gyökér) ösz. fn. A lábfejet képező hét csontocska.

LÁBHÉGY, (láb-hégy) ösz. fn. Az emberi lábnak azon része, melyet az újjak képeznek. *Lábhegyen állni, lábhegyen járni, lejteni a tánczot. Lábhegyen lép, hogy meg ne hallják.* Innen van a kifejezés : *hegyes, hegyike legény*, ki tudniillik negédességből lábhegyen jár.

LÁBHELY, láb-hely) ösz. fn. l. LÁBNYOM.

LÁBHINTA, (láb-hinta) ösz. fn. A hintázásnak azon módja, midőn valaki nem ülve, hanem lábon állva lógázódik vagy lógáztatja magát.

LÁBIKRA, (láb-ikra) ösz. fn. Az alsó lábszárnak, hátul a térdhajlás és boka között kigömbölyödő hüsos része, máskép: *inkása, inak kásája. Vastag, vékony lábikra.*

LÁBIKRAÉR, (láb-ikra-ér) ösz. fn. Ér, mely a lábikrán végig nyúlik. (Vena suralis).

LÁBINT, (láb-int) áth. m. *lábint-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*. A székelyeknél am. lábával nyomint. (Kriza J.).

LÁBITÓ, (láb-ít-ó) fn. tt. *lábitót.* Bizonyos müveken, gépeken, eszközökön azon zsámolyféle készület, melyet lábbal nyomkodnak, pl. lábitó az orgonán, zongorán, szövőszéken. Baranyában am. lajtorja, máskép : *lábtó.*

LÁBIZOM, (láb-izom) ösz. fn. Izom a lábban. V. ö. IZOM.

LÁBKA, (láb-ka) fn. tt. *lábkát.* A székelyeknél am. faláb. L. FALÁB 2).

LÁBKÁZ, (láb-ka-az) önh. m. *lábkáz-tam*, —*tál*, —*ott*. A székelyeknél am. falábon jár. (Kriza J.).

LÁBKERT, (láb-kert, azaz keritès) ösz. fn. A bevetett föld lábán tövisből vagy felhányt földből

csinált gát (kerítés), hogy a barmok, vagy szekerek le ne gázolják.

LÁBKÖSZVÉNY, (láb-köszvény) ösz. fn. Köszvényféle bántalom, mely különösen a lábban fészkeli meg magát. V. ö. KÖSZVÉNY.

LÁBKÜLLŐ, (láb-küllő) ösz. fn. 1) A régi lovagok fegyverzetében azon réz vagy vas lemez, mely a lábszárakat födte. 2) A sebészeknél vékony deszkák, melyek közé a törött, vagy kimenült lábakat szorítják.

LÁBMEDENCZE, (láb-medencze) ösz. fn. Medencze, melyben a lábakat szokás mosni, áztatni, különböztetésül a más használatra, pl. kézmosásra való medenczétől.

LÁBMELEGÍTŐ, (láb-melegítő) ösz. fn. Meleg vizzel töltött palaczk, vagy más edény, vagy melegített tégla, melyet az ágyban fekvőnek talpához tesznek, hogy azt, s közvetőleg egész testét megmelegítse.

LÁBMÉRTÉK, (láb mérték) ösz. fn. Mérték, mely bizonyos mennyiségeket lábak szerént határoz meg. *Párisi, bécsi lábmérték.* A lábmérték különbsége rendszerént az ölek különbségétől függ. *Négyszögü, köbös lábmérték.*

LÁBMOSÁS, (láb-mosás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki önnön vagy másnak lábait mossa. Különösen, szertartás a római anyaszentegyházban, mely szerént nagy csütörtökön a főpapok, intézetek főnökei, sőt fejedelmek is, Idvezítőnk példájára alattvalóik lábait megmossák.

LÁBMOSÓFŰ, (láb mosó-fű) ösz. fn. Növényfaj a síliomok neméből; tőkocsányi ágasak, levelei szélesecske szálasak, ormós hátúk, sziromhasábi hegyesek, erei épek, virága sárga, szagos. Másképp: *sárga tubarózsa, sárga liliom*, növénytani néven: *sárga síliom.* (Hemerocallis flava).

LÁBNYI, (láb-nyi) ösz. mn. Minek széle vagy hossza, vagy magassága, illetőleg vastagsága, mélysége egy láb. *Lábnyi magas vetések. Két, három, négy lábnyi mélységre merülő hajó.*

LÁBNYOM, (láb-nyom) ösz. fn. Személyragozva: *lábam-, lábad-, lába nyoma* stb. Azon nyom, melyet a lépő láb maga után hagy, vagyis a lágyabb alapon, pl. porban, hóban, sárban menő lábnak kinyomott formája. *A vadakat lábaik nyomáról megismerni. Lába nyomát elfújta a szél. Lába nyomába sem értek, úgy elnyargalt.* Vétetik mérték gyanánt is. *E deszka széle egy lábnyom.*

LÁBOD, KIS— falu Somogy m.; helyr. *Lábod-ra, —on, —ról.*

LABODA, (lab-od a) fn. tt. *labodát.* A maglapélek (atriplex) neméhez tartozó növényfaj, melynek valamint az egész nemnek, az a kitünő tulajdonsága van, hogy csészéi laposak, és magvai kerekek, lelapítottak. E szerént eredetileg *lapoda*, ‚lap' gyöktől, melyből alakult az elavult *lapod*, azaz *lapad* ige, és ebből fejlődött: *lapodó, lapoda, laboda.* Másképp: *kerti laboda, labodaparéj, német paréj. ízetlen fű*, növénytani néven: *kerti moglapél.* (Atriplex hortensis). Néhutt a *gáti libatoppot* is (chenopodium murale) labodának v. lúdlábnak hívják, és e mellett *vörös laboda* am. vörös libatopp (chenopodium rubrum) V. ö. LAPU.

LABODAPARÉJ, (laboda-paréj) ösz. fn. L. LABODA.

LÁBOG, (láb-og) önh. és gyak. m. *lábog-tam, —tál, —ott.* Viznek, vagy más folyadéknak fölszinén úszkál. *Gizgaz lábog az árvíz fölött.* Átv. ért. a *szemek könyvben lábognak*, mintha úsznának. V. ö. LÁB, (3).

LÁBOL, (láb-ol) önh. és áth. m. *lábol-t.* 1) Tulajd. ért. valamely vízen úgy megy, hogy lába a fenekét éri. *E víz oly mély, hogy meglábolni nem lehet. Átlallábolni a sekély folyót.* 2) Átv. ért. holmi nehézségek, akadályok, bajok közől kivergődik. *E betegséget meg nem lábolom. A sok bajból nem képes kilábolni.* Különbözik tőle: *lábal*, mely az irodalom által is követett nyelvben általában jelent lábon menést.

LÁBOLHATATLAN, (láb-ol-hat-atlan) mn. tt. *lábolhatatlan-t*, tb. *—ok.* Ami oly mély, hogy meglábolni, illetőleg átgázolni nem lehet. Átv. ért. legyőzhetetlen akadályu, elbirhatatlan nehézségü.

LÁBOLHATÓ, (láb-ol-hat-ó) mn. tt. *lábolható-t.* Sekély, nem mély, amit lábolni, átgázolni lehet. V. ö. LÁBOL.

LABORFALVA, erdélyi falu Sepsi székben; helyr. *—falvá-ra, —n, —ról.*

LÁBOS, (2), (láb-os) fn. tt. *lábos-t*, tb. *—ok.* Bodrogközi tájszó, s am. hiba a vászonszövésben, midőn a hátulsó nyüstbe vesz a takács két szálat, s az elsőbe is kettőt, és így a szövést tovább folytatja. 2) A székelyeknél am. lábánvaló.

LÁBOS, (2), puszta Pozsony m.; helyr. *Lábos-ra, —on, —ról.*

LÁBPÁNCZÉL, (láb-páncél) ösz. fn. A régi lovagias fegyverzetben azon pikkelyes pánczélféle lemez, mely a lábakat boritotta. V. ö. PÁNCZÉL.

LÁBPÁRNA, (láb-párna) ösz. fn. Párna, mely különösen a lábak befödésére, és melegen tartására szolgál. V. ö. PÁRNA.

LÁBPOLCZ, (láb-polcz) ösz. fn. Általán polcz vagy zsámolyféle deszka, melyen az ülő nyugosztalja lábait, ilyen az úgynevezett asztal hídja, vagy a kocsis bakja előtt álló támasz stb.

LÁBPÓLYA, (láb-pólya) ösz. fn. A gyógyitás alatt levő, köszvényes, sebes, törött, kificzamodott stb. lábat takaró pólya.

LÁBPONT, (láb pont) ösz. fn. Csillagászok nyelvén azon képzelt pont az égbolton, mely függőleges vonalban lábaink alatt van. (Nadir). Ellentéte, *fejpont* v. *tetőpont.* (Zenith).

LÁBRAVALÓ, (lábra-való) ösz. fn. Kényesebb társalgási nyelven az igen köznépiesnek látszó *gatya* helyett használják. l. GATYA.

LÁBSZÁR, (láb-szár) ösz. fn. Azon rész a tágabb értelmü lábban, mely a térdtől a lábtövig alá nyúlik. A személyragozást kétfélekép veszi föl : *lábszáram, lábszárad, lábszára* stb. vagy *lábam szára, lábad szára, lába szára* stb. *Lába szárába szállt az esze, bátorsága. A lónak lábszára eltörött.*

LÁBSZÁRCSONT, (láb-szár-csont) ösz. fn. Sípnemü velős csont a lábszárban, térdtől, lábtövig.

LÁBSZÁRTÖRÉS, (láb-szár-törés) ösz. fn. Törés a lábszárcsonton.

LÁBSZEDŐ, (láb-szedő) ösz. mn. Mondják lóról, mely lábait aránylag magasra emelgetve lépdegel.

LÁBSZÉK, (láb-szék) ösz. fn. l. ZSÁMOLY.

LÁBSZÍJ, (láb szíj) ösz. fn. A vargák, és csizmadiák úgynevezett térdszíja, melylyel a munkába vett lábbelit megszoritják, hogy ideoda ne mozogjon. Használják néha verőeszközül is. *Lábszíjjal megverni az inast.*

LÁBSZÍJAZ, (láb-szíjaz) ösz. áth. 1) Lábszíjjal megköt, megerősít. *Lábszíjazni a kaptára ütött csizmát.* 2) Lábszíjjal ver, fenyít.

LÁBSZŐNYEG, (láb-szőnyeg) ösz. fn. A terem, szoba padlójára terített szőnyeg, különösen a pamlag, székek vagy ágy előtt. *Közönséges szövetü, fínom hímzett lábszőnyeg.*

LÁBTAKARÓ, (láb-takaró) ösz. fn. Takaró, illetőleg lábbeli vagy lepel, melynek rendeltetése a lábat melegen tartani, pl. az ágyban, vagy midőn valaki kemény hidegben útazik stb.

LÁBTALP, (láb-talp) ösz. fn. A szükebb értelemben vett lábnak alja, melyen az illető állat közvetlenül áll. *Széles, keskeny, gyönge, fínom bőrü, cserepes lábtalp.*

LÁBTÓ, (láb-it-ó) fn. tt. *lábtó-t.* Létra, lajtorja vagyis fokokkal ellátott, s ideoda mozdítható eszköz, melyen föl s alá *lábitni*, azaz járni lehet. Gyöke a menést, mozgást jelentő *láb* ige, melyből lett a miveltető *lábít, lábító, lábitó*, öszvehúzva *lábtó.*

LÁBTÓFOK, (lábtó-fok) ösz. fn. Hengerded vagy lapos keresztfácska vagy deszkácska a lábtón,, melyen fel s alá hágdosnak.

LÁBTOK, (láb-tok) ösz. fn. Lábtyú, különösebben botos.

LÁBTŐ, (láb-tő) ösz. fn. l. LÁBGYÖKÉR.

LÁBTŐRÖK, (láb-török) ösz. fn. Török, vagyis hurkosan elkészített kötél, zsineg, húr, stb. hogy a bele lépő, és tovább haladni akaró állat lába beleszoruljon. *Lábtőrökkel fogott madarak.*

LÁBTÖVIS, (láb-tövis) ösz. fn. Földbe szurkált, hegygyel felálló vas szegek, pl. a tolvajok vagy nyomuló ellenség lábainak megsértésére.

LÁBTYÚ, (láb-tyú) fn. tt. *lábtyú-t.* A keztyű hasonlatára alkotott szó, mely alatt azon gombos harisnya értetik, melyet a térdig érő bugyogó kiegészitéseül az alsó lábszáron viselnek némely népek. Ilyet viselt czelőtt az osztrák örökös tartományok gyalogsága is, kiket gúnyból *csarapárok* nak, *toldott lábuak*-nak hívtak. (Gamasche).

LÁBUJJ, (láb-ujj) ösz. fn. Újj az emberi lábon, különböztetésül a kézen levő ujjtól. *Lábujjra állani. Tyúkszemes lábujjak.*

LÁBVERŐ, (láb-verő) ösz. fn. Ezüstmívesek kalapácsa, melynek mind két vége bütykös, s arra való, hogy a munkában levő ezüstmüvön támadt csomókat egyenessé tegye.

LÁBVÍZ, (láb-víz) ösz. fn. l. LÁBFÜRDŐ.

LÁBZSÁK, (láb-zsák) ösz. fn. Holmi meleg kelmékkel béllelt zsáknemü burok, a lábakat ha köszvény bántja, vagy téli utazás alkalmával benne tartani, hogy meg ne büljenek.

LÁBZSÍR, (láb-zsir) ösz. fn. Velős lábcsontokból kifőzött kenőcszsír.

LACS, hangutánzó gyök, melyből *lacsak, lacsakos, lacsik* származnak. Legközelebbi rokonai *locs, loty* (lity-loty), *laty*, (latyak).

LACSAK, LACSAKOS, lásd : LATYAK, LATYAKOS.

LACSIK, (lacs-ik) k. m. *lacs-tam, —tál, —ott.* Mikor a macska, kutya iszik, vagy leves ételt eszik, a székely ezt úgy mondja : *lacsik a macska* v. *a kutya lacsik.* (Kriza J.), a *lacs* v. *locs* hangtól. Néhutt : *lafol* v. *loftol*, v. *lafatol* a *laf* hangtól, mely a megfordított *fal.*

LACSOHODIK, (lacs-o-hod-ik) k. m. *lacsohodtam, —tál, —ott.* Lacsossá, azaz lity-lotytyá leszen.

„Ritka búza, ritka rozs,
Ritka leány takaros,
A legény is csak addig,
Míg meg nem házasodik,
Mihelyt megházasodik,
Mindjárt lelacsohodik.“
Népdal (Erdélyi J. gyüjt.).

LACZ, LACZA, LACZI, LACZKÓ, férfi kn. A *László* névnek kicsinyített változatai. l. LÁSZLÓ.

LÁCZA, falu Zemplén m.; helyr. *Láczá-ra, —n, —ról.*

LÁCZFALVA, falu Zemplén m.; helyr. *—falvá-ra, —n, —ról.*

LACZHÁZA, mváros a Kis Kunságban; helyr. *Laczházá-ra, —n, —ról.*

LACZIKONYHA, (Laczi-konyha) ösz. fn. Piaczi konyha, melyben a köznép, napszámosok számára bizonyos ételeket készitenek, és tálalnak. *Laczikonyhán sütött pecsenye, rántott hal.* Szélesb ért. alsóbb rendbeli vendéglő. Monda vagy hagyomány szerént nevét 2-ik Ulászló királytól kapta volna, ki néha maga is ilyféle piaczi eledelekre szorult.

LACZIKONYHÁS, (Laczi-konyhás) ösz. fn. Piaczi konyhát tartó kofa, vagy alsóbb rendbeli vendéglő. V. ö. LACZIKONYHA.

LACZKAD, erdélyi falu Küküllő m.; helyr. *Laczkad-ra, —on, —ról.*

LACZKÓ, (1), falu Hont m.; helyr. *Laczkó-ra, —n, —ról.*

LACZKÓ, (2). A ‚Laczi‘ névnek idősbre vagy öregebbre alkalmazása.

LACZKONYA, falu Kővár vidékén; helyr. *Laczkonyá-ra, —n, —ról.*

LACZKOVA, falu Szepes m.; helyr. *Laczkovára, —n, —ról.*

LACZUNÁS, falu Temes m.; helyr. *Laczunásra, —on, —ról.*

LAD, (1), elavult gyök, mely több helynevekben, mint *Ladháza, Lada, Ladány, Ladamos, Ladna, Ladomány*, maiglan él. Meg van továbbá a *ladáz* szóban. Gyanítható jelentésére nézve l. LADÁZ.

LAD, (2), MAGYAR—, NÉMET—, faluk Somogy m.; helyr. *Lad-ra, —on, —ról.*

LÁD, (1), elavult gyök, mely ma csak némely helynevekben él, *Kicz-Lád, Magyar-, Német-Lád, Sajó-Lád, Szendrő-Lád, Ládháza, Ládony.* Van-e ezen szóknak a bútort jelentő *láda* szóval némi értelmi rokonságuk, meghatározni nehéz.

LÁD, (2), SAJÓ—, SZENDRŐ—, faluk Borsod m; helyr. *Lád-ra, —on, —ról.*

LÁDA, (1), fn. tt. *ládát*, kicsiny. *ládácska* v. *ládika.* Különféle alaku szekrény, melynek szélessége és hosszasága rendesen nagyobb, mint magassága, s födele egyszersmind ajtó gyanánt szolgál. *Fenyüdeszkából csinált, festett tulipános láda. Bőr láda. Vas láda. Pénzes, kincses láda. Holmi árukat ládákba rakni, és elszállítani. Czéh ládája. Vásározó mesteremberek ládáji. Menyasszonyi láda. Kocsi láda.* Hasonló hozzá a német *Lade.* Ha tekintetbe veszszük, hogy a német *Kasten* és latin *arca* nemcsak szekrényt, hanem bizonyos alaku hajót is jelentenek, és a szerb nyelvben *latya* am. hajó, melyhez ismét rokon a magyar *ladik;* valószinü, hogy a láda eredetileg a magyarnál is hajó nemüt jelentett, utóbb némi hasonlatnál fogva átvitetett oly szekrény elnevezésére, melynek jobbára az a rendeltetése, hogy holmit ide-oda hordjanak, szállitsanak benne, mint hajón tenni szokás, vagy melynek olyatén alakja van (fedelét elgondolva) mint a ladikféle hajónak. V. ö. LADÁZ, LADIK. A szanszkritban *lud* am. rejt, takar.

LÁDA, (2), falu Sáros m; helyr. *Ládá-ra, —n, —ról.*

LÁDACSINÁLÓ, (láda-csináló) ösz. fn. Mesterember, ki ládákat készit, mit rendesen az asztalosok szoktak tenni.

LÁDÁCSKA, (láda-acs-ka) fn. tt. *ládácskát.* Kis láda, ládika.

LÁDAFIÓK, (láda-fiók) ösz. fn. Fiók, azaz különösen elválasztott kis rekesz a ládában. V. ö. FIÓK.

LADAMÉR, falu Győr m.; helyr. *Ladamér-ra, —on, —ról.*

LADAMOS, erdélyi falu A.-Fehér m.; helyr. *Ladamos-ra, —on, ról.*

LADÁNY, mváros a Jász-Kun kerületben, KÖRÖS—, faluk Békés, NÁDASD—, Fehér, ŐR—, Szabolcs, PÜSPÖK—, mváros Szabolcs m., TISZA—, falu Szabolcs, VÁMOS—, Bars m.; helyr. *Ladánya, —ban, —ból.*

LADÁZ, (lad-a-az v. lat-a-az) önh. m. *ladáztam, —tál, —ott*, par. —z. Győr tájékán am. pajkosan magát hányva vetve beszél. Alapfogalom benne a beszédnek hányavetisége, melyben a többször előforduló *la* indulatszó kérkedésre mutat, pl. *itt van la; megmondtam la; majd megmutatom neki la; bezzeg megijedt la, mikor engem észrevett.*

LÁDD, indulatszó, am. *íme! lásd!* és igy a parancsoló módnak egyes számbeli második személye a tárgymutató ragozásban. Néha a parancsolást nyomositó *sza* raggal, *ládd-sza*, olyan mint *addsza, monddsza* stb.

LÁDDSZA, (ládd sza) l. LÁDD.

LÁDHÁZA, falu Borsod m.; helyr. *—házá-ra, —n, —ról.*

LADIK, (lad-ik) fn. tt. *ladik-ot*, harm. szr. *—ja.* Legkisebbféle könnyü hajócska, melyet egy hozzá értő ember is hajthat. Alakra nézve majd keskeny derekú, és hegyes orrú, majd szélesb medrü és elül hátul vágott, majd szétnyilé, majd behajtott öblü, milyenek a faderékból vájt balatoni lélekvesztők. Rokon vele a szerb *latya*, mely hajót jelent. Közvetlenül a hajót jelentő szláv *lad*-val azonosnak látszik, a *parolad* (gőzhajó) öszvetett szóban. V. ö. LÁDA.

LÁDIKA, (ládi-ka) fn. tt. *ládikát.* Kicsi, kézben hordozható láda.

LADIKÁZ, (lad-ik-a-az v. lad-i-ka-az) önh. m. *ladikáz tam, —tál, —ott*, par. —z. Ladikon jár. Ez igében úgy látszik, kettőztetett kicsinyezés rejlik, mint a *ház, házika, házikó* szóban, mintha ‚ladika'-nevtől származnék, mely nincs szokásban.

LADKASZINBOGÁR, (ladka-szinbogár) ösz. fn. A szinbogarak egyik faja, mely némely indiai fügefákon éldegel. (Coccus lacca). l. SZINBOGÁR.

LADMÓCZ, falu Zemplén m.; helyr. *Ladmóczra, —on, —ról.*

LADNA, KIS—, NAGY—, faluk Sáros m.; helyr. *Ladná-ra, —n, —ról.*

LADOMÁNY, falu Tolna m.; helyr. *Ladományba, —ban, —ból.*

LADOMÉR, (1), férfi kn. tt. *Ladomért.* Eredetije a szláv *Wladimir.*

LADOMÉR, (2), faluk Bars, Sáros, Zemplén m.; helyr. *Ladomér-ba, —ban, —ból.*

LÁDONY, NEMES—, PÓR—, faluk Sopron m.; helyr. *Ládony-ba, —ban, —ból.*

LAF, 1) hangnév, s jelenti a mohón evő ebnek hangját a *lafol* és *laftol* származékokban; s ekkor megfordítva azonos *fal* szóval. 2) Elvont gyöke *lafog* és *lafancz* szóknak, s ezen értelemben az alá felé mozgás alapfogalma van benne, vékony hangon *lef, lefeg*, melynek gyöke *le* egynek látszik az alá mutatást jelentő *le* határozóval, mi szerént *lafog, lefeg* annyit is tesz, mint lecsüngő irányban mozog,

hányódik; sőt ezek ily értelemben rokonok *leveg libeg* szókkal is.

LAFANCZ, (laf-ancz) mn. tt. *lafancz ot*, harm. szr. —*a*. Rongyos, minek szakadozott részei, rojtjai lafognak, lefegnek. *Lafancz gúnya*. Mint főnév jelent ilyféle ruhadarabot. *Lafanczban járó koldús*. V. ö. LAF.

LAFANCZOS, (laf-ancz-os) mn. tt. *lafanczos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Ringyes rongyos. *Lafanczos ócska szoknya, köpeny*.

LAFATOL, (laf-at-ol) l. LAFOL.

LAFOG, (la-f-og) önh. m. *lafog-tam*, —*tál*, —*ott*. Mondják szétfoszlott rongyos ruháról, midőn minden lépten nyomon foszlányai, rojtjai ideoda hányódnak, lefegnek.

LAFOL, (laf-ol) önh. m. *lafol-t*. Mondják ebről, midőn mohón eszik, különösen valamely hígabbféle ételt, s nyelvével *laf laf* hangot ad. Másképp: *lafatol* v. *laftol*; a székelyeknél: *lacsik*.

LAFTOL, (laf-at-ol) l. LAFOL.

—LAG, —LEG, (1), igehatározóképző, pl. *futólag, menő-leg*. l. Előbeszéd, 139. l. A székely népnyelv sokkal gyakrabban használja, mint a két magyar haza más vidékei, pl. *agylag* v. agyon varrni, midőn a vásznat két szélén varrják öszve, mint lepedőknél; *félszántulag* am. csapinósan; *késleg* am. az ormánságban: késen, azaz szabadon, nyűg nélkül; *teljesleg*, am. teljességgel; *többesleg*, Kriza J. szerént ami nincs egyesleg; *töleg* am. tövinél fogva; *tösleg* am. tövestül; *végesleg* am. vég számra stb.

—LAG, —LEG, (2), főnévi öszvetett képző, (*al el* és *ag eg*-ből) pl. *mérleg, fölleg, fölösleg*.

LAGNÓ, falu Sáros m.; helyr. *Lagnó-ra*, —*n* —*ról*.

LÁGY, (1), (la-agy v. lo-agy) mn. tt. *lágy-at* Tulajd. ért. mondjuk oly testről, mely a nyomásnak enged, s előbbi helyzetéből mintegy tovább mozdúl. *Lágy kovász, kenyér, viasz. Lágy vánkos, párna, pamlag. Lágy föld*, mely a lábak alatt süpped.

„Mint az evet felültében,
Meg sem mozdúl lágy nyergében.“

Faludi.

„Lágy kenyér az eledelem.“

Vörösmarty.

Ellentéte: *kemény*. Innen szélesb ért. minek részei szilárdan öszve nem állanak, hanem szétterjednek, folynak, pl. *lágy tojás, lágy has*. Még szélesb ért. amivel könnyü bánni, mi a külső erőnek nagyon nem áll ellent. *Lágy fa*, melyet könnyü hasogatni, faragni. *Lágy vas*, melyet nyujtani, hajtogatni lehet. Átv. ért. 1) a maga nemében nem erős, nem visszataszító. *Lágy meleg, eső, víz. Lágy idő, szellő. Lágy tél*, mely a szokottnál melegebb.

„A hűs pataknak bús zuhanásai,
A lágy fuvalmak lengedezései
. . . . . .
Elfogtak egykor.“

Dayka.

„A puszta vár bús omladékain,
Nyögdelő lágy szellő neked harmonia.“

Berzsenyi.

2) Az emberi kedélyre és akaratra vonatkozólag, mi a benyomásoknak könnyen enged. *Lágyszivü gyermek, nő*. Különösen, mint hibás tulajdonság, mondják oly emberről, kiben nincs szilárd akarat, ki gyöngeségből, gyávaságból engedékeny. *Lágy apa*, ki gyermekeinek kelletinél többet enged. *Lágy elüljáró. Lágy pásztor alatt gyapjat rúg a farkas*. (Km.) Ellentéte: *szilárd, szigorú, kemény*. 3) Nyelvtudományi ért. oly hangok, melyek kiejtése gyöngébben hangzik, úgymint a *j, v, h*, melyek az önhangzókhoz legközelebb állanak, sőt a *j* az *i*-vel, a *v* az *u*-val minden nyelvben igen gyakran föleserétletik, továbbá a *j*-vel elegyültek ú. m. a *gy, ty, ly, ny*; hasonlóan lágyabb a *b v*, mint a *p, f*, lágyabb a *d g*, mint a *t k*, stb. Ez utóbbiak közől *b, v, d, g* különösebben szelídeknek is neveztetnek a *p, f, t, k* pedig amazokkal ellentétben keményeknek; amazok kiejtésében a levegőt a mellből kilehelve, emezekénél a szájból kilökve bocsátjuk át. 4) Zenében lágy hangok, melyek a kedélyben gyöngéd érzéseket gerjesztenek, különösen ha az alaphanghoz kisharmad vétetik. Mind ezen jelentésekből az tünik ki, hogy a *lágy* szóban alapfogalom az engedékeny mozgás, megindulás, (V. ö. LÁGYIG), melyet a *la* v. *lo* gyök fejez ki, nemcsak ezen, hanem több más szavainkban. (l. LA, [2]). Ezen gyökből *ad* v. *agy* képzővel lett *lád* v. *lágy* (la-ad, lo ad v. la-agy, lo-agy), mint *irid, irígy, szelíd, szelígy* stb. Ily hangi és fogalmi öszvefüggés létezik a német *weich* és *weichen* között. V. ö. PUHA.

LÁGY, (2), (mint föntebb) fn. tt. *lágy-at*, harm. szr. —*ja*. A három boriték között, melyek az agyat födik, a leggyöngébbik, mely a serdülő emberben legutóbb szilárdul meg. Innen mondják: *Benőtt már a feje lágya. Nem esett a feje lágyára*, azaz van esze, mert nincs megsértve az agya.

LÁGYAD, (lágy-ad v. la-agy-ad) mn. tt. *lágy-ad-at*. Kicsinyező jelentéssel bir, s am. kevéssé lágy, másképp: *lágydad*.

LÁGYAN, (lágy-an v. la-agy-an) ih. Szeliden, gyöngén, alig érezhetőleg; lágy módon, lágy kiejtéssel; lágy hangon. *Lágyan nyomni. Lágyan ejteni valamely betühangot. Lágyan bánni valakivel*.

LÁGYDAD, (lágy-dad) l. LÁGYAD.

LÁGYÉK, (la-agy-ék v. lágy-ék) fn. tt. *lágyék-ot*, harm. szr. —*a*. Szélesb ért. az emberi és állati testen oly rész, melyben csontok nincsenek, pl. az oldalborda és csipők között. Köznépi nyelven a fej lágyát is lágyéknak nevezik, s ez értelemben veszi

Szabó Dávid is. Szorosb ért. az altestnek a szemérem körül levő részei.

LÁGYÉKDOB, (lágyék-dob) ösz. fn. Kelevény azon lágyékon, mely az altestben a szemérem környékén fekszik. Nevezetesen ilyféle bujakór.

LÁGYÉKHAJLÁS, (lágyék-hajlás) ösz. fn. Hajlás a lágyék és szeméremtest között. (Ingven).

LÁGYÉKMIRIGY, (lágyék-mirigy) ösz. fn. Mirigyek az altest lágyékában, melyek részint a czombkapocs fölött, részint alatt vannak.

LÁGYÉKSÉRV, (lágyék-sérv) ösz fn. Sérv, vagy szakadás azon részében az emberi testnek, mely lágyéknak neveztetik, különösen a szemérem körüli lágyéknak sérve.

LÁGYHÉJU, (lágy-héju) ösz. mn. Aminek lágy a héja. *Lágyhéju gyümölcsök, termények. A tök éretlen gyönge korában lágyhéju.*

LÁGYIG, (la-agy-ig) ih. Csüggedésig, fáradtig, lankadásig, (engedésig). *Mint látom, lágyig vagy*, am. erődből kifogytál. Göcseji tájszó.

LÁGYÍT, LÁGYIT, (lágy-it v. la agy it) áth. m. *lágyít-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. 1) Tulajd. ért. valamely testnek keménységét, szilárdságát megváltoztatja, s eszközli, hogy lágygyá legyen. *A száraz viaszt meleg által meglágyítani. A vasat tüzben lágyitják. A sok nedv meglágyitja a földet.* 2) Átv. ért. a kedélyt engedékenynyé, benyomások felfogására hajlandóvá teszi. *Kérelemmel, szép szóval, sirással meglágyítani a keménysziv zsarnokot.* V. ö. LÁGY.

LÁGYÍTÁS, LÁGYITÁS, (la-agy-ít-ás) fn. tt. *lágyitás-t*, tb. —*ok*, harm. sz. —*a*. Cselekvés, mely által valamit akár tulajdon, akár átv. értelemben lágyítunk, l. LÁGY, LÁGYÍT.

LÁGYKÖRMÜ, (lágy-körmü) ösz. mn. Mondják különösen lóról, melynek körme, azaz patája a patkószeget meg nem fogja, s mely a kemény uton hamar megsántúl.

LAGYMATAG, (lagy-m-ad-ag) mn. tt. *lagymatag-ot*. Mondják vízről, mely sem hideg, sem meleg; máskép : *langyos, lanyha*, nébutt : *hiboha*. Törzsöke az elavult *lagymad*, melyből lett *lagymatag*, mint *förmed, förmeteg*. Gyöke *lagy*, egy a hosszu *lágy* szóval; a honnan ‚lagymatag' másképen : *lágymeleg* is. Erkölcsi ért. mondjuk emberről, ki kötelességében igen közönyösen jár el, ki nem buzgó.

LAGYMATAGON, (lagy-m-ad-ag-on) ih. Sem hidegen sem melegen.

LAGYMATAGSÁG, (lagy-m-ad-ag-ság) fn. tt. *lagymatagság-ot*, harm. szr. —*a*. Lagymatag állapot vagy minemüség. V. ö. LAGYMATAG.

LAGYMATÉG, székelyesen am. lagymatag.

LÁGYMELEG, (lágy-meleg) ösz. mn. Oly meleg, melyet a test könnyen kiáll, mely az állati vér hévmérsékéhez legközelebb van. *Lágymeleg vizzel mosakodni, borotválkodni.* L. LAGYMATAG.

LÁGYMELEGSÉG, (lágy-melegség) ösz. fn. A melegségnek azon foka, mely a test melegségéhez legközelebb áll, s némi kellemes érzéssel hat rá. Ellentéte : *forró, égető melegség.*

LÁGYPATÁJU, (lágy-patáju) ösz. mn. lásd : LÁGYKÖRMÜ.

LÁGYSÁG, (lágy-ság v. la-agy-ság) fn. tt. *lágyság ot*, harm. szr. —*a*. Tulajdonság, melynél fogva valamit vagy valakit lágynak mondunk, tulajd. és átv. értelemben. *Vajnak, viasznak, kovásznak lágysága. Időnek, télnek lágysága. Atyai lágyság. Szivbeli lágyság.* V. ö. LÁGY, (1).

LÁGYSZIVÜ v. —SZIVÜ, (lágy szivü) ösz. mn. Ki erősebb benyomásoknak ellenszegülni nem képes, ki hamar megindúl, különösen részvétre, szánásra, irgalomra, könyörre, sirásra hajlandó.

LÁGYSZIVÜSÉG v. —SZIVÜSÉG, (lágyszivüség) ösz. fn. Kedélyi gyöngéd tulajdonság, melynél fogva valakit lágyszivünek mondunk. V. ö. LÁGYSZIVÜ.

LÁGYSZUROK, (lágy-szurok) ösz. fn. Földi, vagyis ásványi szurok, mely nem oly mereven, mint a növényi, jelesen fenyőszurok.

LÁGYÚL, LÁGYUL, (la-agy úl) önh. m. *lágyúlt*. Tulajd ért. mondjuk szilárd, keményféle testről, midőn bizonyos oknál fogva lágy természetüvé kezd lenni. *Meleg által lágyúl a viasz, szurok, enyv. Tüzben lágyúl a vas.* Átv. ért. 1) Lágyúl a kemény, hideg idő, midőn megereszkedik, enged. 2) Kedélyre vonatkozólag am. gyöngéd, részvevő, könyörülő, mások iránt engedékeny érzelmek támadnak szivében.

„Fészkén az árva fülmile
Ha párját siratja,
S búját énekben zengi le,
Lágyúl-e bánatja?"

Kölcsey.

LÁGYÚLÁS, LÁGYULÁS, (la-agy-úl-ás) fn. tt. *lágyulás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Állapot, midőn valami lágyúl. V. ö. LÁGYÚL.

LÁGYVARGA, (lágy-varga) ösz. fn. Mesterember, ki gyöngébbféle, pl. kecske juhbőröket készít ki, különböztetésül a cseres vargától, ki vastagabb, gorombább, különösen talpbőrök kikészitésével foglalkodik. V. ö. VARGA.

LAJ, (1), elvont gyök, melyből *lajha, lajhár, lajhaság, lajház, lajhódik, lajhúl*, mindnyájan lágy, tunya, lassu mozgást jelentő szók erednek, melyekben a tunyaság, lassuság fogalma a *h* közép képzőben, mint szenvedőlegességet jelentőben is fekszik. V. ö. H betü és LAJ fn.

LAJ, (2), fn. tt. *laj-t*, tb. —*ok*. Kriza J. szerént a székelyeknél zsilipen aluli hely, vagy a lezuhanó víznek deszkából vagy fából készült árka, váluja, malomnál a malomkerék fölött. Aláhajlásától (lejtőségétől) sebes haladásától vette nevét. V. ö. LA, (2).

LAJHA, (laj-h-a) mn. tt. *lajhát.* Tunyán járó, kinek tagjai midőn lép, nem állanak feszesen, hanem feje és kezei csak úgy lógnak. Szélesb ért. rest, tunya, lomha. Eredetileg *laja*, a *h* mint közbevetett hang jellemzi a mozgásnak szenvedőlegességét, nehézkességét, mint a *lomha* és *tereh* szókban is. Gyöke az aláhajlást jelentő *laj.* Tájdivatosan fölcseréltetik ‚lanyha' szóval is, kivált származékaiban, pl. *lajház, lajházorik.* A székelyeknél pedig ‚lajhó' vagy ‚lanyhó' Kriza J. szerént lágy, puha ember vagy marha.

LAJHÁLKODÁS, (laj-h-a-al-kod-ás) fn. tt. *lajhálkodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a.* Az időnek henyélve, munka nélküli töltése, lustálkodás, tunyálkodás.

LAJHÁLKODIK, (laj-h-a-al-kod-ik) k. m. *lajhálkod-tam*, —*tál*, —*ott.* Lajhák módjára, azaz tunyán, lomhán tölti az időt. V. ö. LAJHA.

LAJHÁR, (laj-h-ár) fn. tt. *lajhár-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a* v. —*ja.* Lajhán járó, mozgó. Különösen így neveztetik bizonyos emlős állat, melynek szőre barna és szürke szinü, orra tompa, farka rövid, s nagyságra a macskához hasonló. Nevét onnan kapta, hogy rendkivül lassan mozog. (Bradypus).

LAJHÁROZIK, (laj-h-a-ar-oz-ik) k. m. *lajhároz-tam*, —*tál*, —*ott.* L. LANYHÁZ.

LAJHASÁG, (laj-h-a-ság) fn. tt. *lajhaság-ot*, harm. szr. —*a.* Tunya, lomha lassuság a mozgásban és cselekvésben, v. ö. LAJHA.

LAJHÁZ, (laj-h-a-az) önh. l. LANYHÁZ.

LAJHÓ, (laj-h-ó) mn. tt. *lajhó-t.* L. LAJHA.

LAJHÓDIK, (laj-h-ó-d-ik) belsz. m. *lajhód-tam*, —*tál*, —*ott.* Lajha, azaz tunya, lomha tulajdonságuvá leszen.

LAJHÚL, (laj-h-úl) önh. m. *lajhúl-t.* L. LAJHÓDIK.

LAJMÓ, fn. tt. *lajmó-t.* Csalóközben am. csőszlajtorja, vagyis lábitó, t. i. hágcsókkal ellátott szálfa. Eredete talán *laj* fn. a lejtéstől.

LAJOS, (1), (a latin *Ludovicus* után, melynek törzse *laudo* am. dicsérem) férfi kn. tt. *Lajos-t*, tb. —*ok. Nagy Lajos, Magyarország királya.*

LAJOS, (2), puszták a Jászságban és Somogy m.; helyr. *Lajos-ra*, —*on*, —*ról.*

LAJOSFALVA, falu Nyitra m.; helyr. —*falvá-ra*, —*n*, —*ról.*

LAJOSHALMA, puszta Nyitra m.; helyr. —*halmá-ra*, —*n*, —*ról.*

LAJOSHÁZA, puszták Somogy és Abaúj m.; helyr. —*házá-ra*, —*n*, —*ról.*

LAJOSMÜVE, puszta Nyitra m.; helyr. —*müvé-re*, —*n*, —*ről.*

LAJOSSZÁLLÁS, puszta Csongrád m.; helyr. —*szállás-ra*, —*on*, —*ról.*

LAJOSTANYA, puszta Csongrád m.; helyr. —*tanyá-ra*, —*n*, —*ról.*

LAJSTROM, fn. tt. *lajstrom-ot*, harm. szr. —*a.* A középkori latin *registrum*-ból magyarított idegen eredetü szó. Általán jelent sorozatot, melynek fő czélja a neveket, czimeket, tárgyakat úgy elrendezni, hogy a kereső akármelyiket könnyen megtalálhassa, mi rendesen ábécze- vagy időrend, vagy számok s egyéb jelek szerént szokott történni. Magyarosan: *sorjegyzék. Lajstrom a névkönyv végén. Könyvek lajstroma*, mely bizonyos gyüjteményben levő könyvek czimeit sorozza el. *Nevek, czimek lajstroma. Tárgyak lajstroma*, pl. a hivatalos könyvekben. *Lajstromot irni, vezetni. Lajstromba bejegyezni valakit* v. *valamit.*

LAJSTROMOZ, (lajstrom-oz) áth. m. *lajstromoztam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z.* Bizonyos neveket, czimeket, tárgyakat lajstromba szed, valamely fölvett rend szerént soroz, sorjegyzékbe vesz, igtat. *Lajstromozni valamely könyvben előforduló idegen vagy új szókat. Lajstromozni a hatóság előtt tárgyalt ügyeket.*

LAJSTROMOZÁS, (lajstrom-oz-ás) fn. tt *lajstromozás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a.* Cselekvés, mely által valaki lajstromba, sorjegyzékbe szed, bizonyos neveket, czimeket, tárgyakat stb. V. ö. LAJSTROM.

LASTROMOZÓ, (lajstrom-oz-ó) mn. és fn. tt. *lajstromozó-t.* Széles ért. ki lajstromot csinál. Különösen, hatósági hivatalnok, ki a hatóság elébe adott ügyeket bizonyos rend szerént czimezve följegyzi; sorjegyző.

LAJSTROMPAPÍR v. —PAPIROS, (lajstrompapír v. —papíros) ösz. fn. Vonalazott, s hasábokra osztályozott papíros, melyre lajstromokat írnak.

LAJT, fn. tt. *lajt-ot*, harm. szr. —*ja.* Hosszukás, és tágas akonáju hordó, milyenben halakat, mustot vagy vizet hordani stb. szokás. Előjön már egy 1553-diki levélben is, ‚boros hordó' értelemben. (Szalay Á. 400. magyar l.). Megegyezik a német *Laite* v. *Leite* szóval, melyet Adelung *Lade* szóval hoz rokonságba. Ha gyökül a székely *laj* szót vennők, akkor a ‚lajt' am. *lejt*, talán guruló, gördülő testet jelentene, mint ‚hordó' is alkalmasint *gordó*, azaz gorduló. Egyébiránt v. ö. LAJTOL.

LAJTHAFALU, falu Moson m.; helyr. —*faluba*, —*ban*, —*ból.* (Potzneusiedel).

LAJTOL, (lajt-ol) önh. m. *lajtolt.* Mintegy lajt, azaz hordó módjára gurúl. *Kilajtol. A hegyre nagy bajjal kilajtol.* Kriza J. szerént a székelyeknél mondják.

LAJTORJA, fn. tt. *lajtorját.* Két párhuzamos rúd, melyeket fokonként hengerded czövekek vagy léczdarabok kötnek öszve, s mely arra való, hogy fel s alá lehessen járni rajta. *Tizenkét fogú* (fokú) *lajtorja. Lajtorján menni a kazalra. Keresztben viszi, mint lédecziek a lajtorját.* (Km.). Az igen hosszu emberről tréfásan mondják: *Olyan, mint a lajtorja. Jákób lajtorjája*, melyen angyalokat lát fel s alá járni álmában. A német *Leiter* után képzett szó, másképp: *létra.* Tiszta magyarsággal: *lábtó.*

LAJTORJAFOG, helyesebben: LAJTORJAFOK, (lajtorja-fok) ösz. fn. L. LÁBTÓFOK.

LAJTOS, (lajt-os) fn. tt. *lajtos-t*, tb. —*ok*. Lajttal járókelő, pl. halat, vizet lajtban (leginkább kétkerekű talyigán) hordozó ember.

LAJVÉR, puszta Tolna m.; helyr. *Lajvér-re*, —*èn*, —*ről*.

LAK, (1), fn. tt. *lak-ot*. Azon hely, melyen valaki, mint rendes szállásán szokott tartózkodni. Ezen nevet számos helység viseli, mindkét magyar hazában, és pedig öszvetételekben is. Harmadik személyraggal, *lakja*, vagy régiesen *laka*, pl. *Mikalaka* falu Arad vármegyében. Ezen gyökből háromféle jelentésü szók erednek, a) melyekben alapfogalom *szállás, ház*, ú. m. *lakik, lakatlan, lakás, lakó, lakozik, lakozás*; b) melyekben alapfogalom *vendégség, evés ivás*, ú. m. *jól lakik, lakodalom, lakzi, lakozás, lakoma, lakmár, lakmározás*; c) melyek bünhödést jelentenek, mint *lakol, lakolás, lakoltat*. Mind ezen értelmekben vett szók valószinüleg egy fogalom alá tartoznak, és egy gyökből erednek. Eredeti első értelme e szónak: szállás, ház, tartózkodási hely, s rokon vele a latin *locus*, német *Lage*. A laknak fogalmához tartozik, hogy ki- és bejárunk benne, hogy rendesen annak körében kelünk, mozgunk. Különös, hogy a magyar az országot, mint egy egész nemzet köz lakhelyét oly kisebb részekre osztja fel, melyekben alapfogalom a *mozgás, menés, járás kelés*, nevezetesen ilyenek; *kerület, kerül* törzstől; *megye*, melynek gyöke *me* v. *megy*; *járás*, melynek gyöke *jár*; *szállás*, a *száll* gyöktől. Mindezek után valószinü, hogy *lak* szóban is azon *la* gyök rejlik, mely több szavainkban mozgást jelent. Ezen értelmezés nagyon megegyezik őseink hajdankori azon életmódjával, midőn mint vadász- és baromtenyésztő népek társzekereken laktak, azaz jártak, s majd itt, majd ott telepedtek meg. Hogy a *lak* némely származékokban evést, ivást, vendégeskedést jelent, ennek következő nemzeti szokást lehet gyanítható okául adni. Midőn a magyar feleséget vesz, azt mondjuk róla, hogy házasodik, azaz mintegy külön tüzhelyet, lakot, házat, családot alapít. A házasodás rendesen vendégséggel, eszemiszommal jár, tehát aki *házasodik*, az más szóval *lakik, lakozik*, azaz külön lakot képez és ennek innepét vendégséggel üli meg. Innét magyarázható, hogy a régi magyar nyelvben a *lakodalom* am. habitaculum, hospitium, mansio, *lakozik* am. habitat, manet; pl. *Ki val vala lakodalmat a koporsókban.* (Münch. cod. Márk. 5). *Én atyámnak házában sok lakodalmak vannak* (U. o. János 14.) Hasonló értelemben fordúl többször elé a Bécsi codexben; továbbá Kinizsyné imakönyvében: *Az én szivöm legyön neked öröké való kellemetös lakodalm* stb. Aki tehát házasodik, az más szóval lakodalmat, azaz új családot, tüzhelyet alapít, egyszersmind vendégeskedik. A mai nyelvszokás szerént, a lakodalomnak már csak másod mellékértelme divatozik épen úgy, mint az áldomás hajdan *isteni tiszteletet* vagy Isten áldásának kérését jelentette; most pedig egyedül *ivást*, mely az Isten áldásának kérését követni szokta. Ezen értelmezést erősiti azon népies szokás is, mely szerént a násznépek a menyekző napja után a nászvendégek házait zeneszóval és tánczolva bejárják, s az evésivást folytatják. Ilyféle szokást tartottak legújabb időkig a magyar mesteremberek, midőn a czéhládát innepélyesen hordozták, (házaltak), mit szinte *lakozás* követett. V. ö. LAKMA.

Végre mi a *lakol, lakolás, lakoltat* szók értelmét illeti, ez átvitt gúnyos, csúfolódó jelentésre mutat, mi szerént *lakolni* am. roszul lakozni, azaz aljas nyelven: *kikapni a kutyaporcziót*. A lakozásnak visszás értelmét adják ezen kifejezések is: *roszul, ebül, pórul járt, megjárta*. V. ö. LAKZI.

LAK, (2), fn. tt. *lak-ot*. Székely tájszólás szerént am. báb, buba, melylyel a gyermekek játszanak. *Édes lakom! Szép kicsi lakocskám!* (Kriza J.). Egy az *alak* szóval, s úgy látszik, ennek rövidülete.

LAK, (3), falu Abaúj, Borsod, Baranya, Vas mm., puszták Baranya, Heves m., KIS—, faluk Somogy m., NAGY—, mváros Csanád m.; NAGY— vagy ÖREG—, falu Somogy m., TÓT—, falu Vas m. ORMÁND—, falu Szala m., GÉDER— v. ÚJ—, falu Pest m., VINDORNYA—, falu Szala m; helyr. *Lak-ra*, —*on*, —*ról*.

LÁK, fn. tt. *lák-ot*, harm. szr. —*ja*. A székelyeknél am. tó, mocsár. Rokon hozzá a latin *lacus*, de a magyar *láp* is. V. ö. LÁP.

LAKÁCSI, falu Nyitra m.; helyr. *Lakácsi-ba*, —*ban*, —*ból*.

LAKADALOM, l. LAKODALOM.

LAKÁL, (lak-ál) önh. 1) Abaúj, Borsod, Heves megyékben am. valahol folytonosan lakik. *Városban, falun, pusztán, kastélyban, kunyhóban lakál.* Hasonló képzésüek a *hál, jár* igékből: *hálál, járál*. 2) Mátyusföldén am. sokat v. nagyot iszik, lafol, lafatol. *Egy kancsó bort kilakált.*

LAKÁRT, falu Ung m.; helyr. *Lakárt-ra*, —*on*, —*ról*.

LAKÁS, (lak-ás) fn. tt. *lakás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. 1) Bizonyos helyen, mint rendes szálláson való tartózkodás. *Lakását megváltoztatni.* 2) Azon ház, épület vagy terem, szoba, hajlék, mely valakinek szállásul szolgál. *Szük, téres, száraz, nedves lakás. Úri lakás. Városi, falusi lakás.* 3) Evésivás, mely esetben rendesen *jól* határozóval jár, pl. *jól lakásig enni*. V. ö. LAK, (1).

LAKASÓCZ, falu Vas m.; helyr. *Lakasócz-ra*, —*on*, —*ról*.

LAKAT, (lakhoz tartozó ?) fn. tt. *lakat-ot*, harm. szr. —*ja*. Zárfélc vas, réz stb. eszköz, majd hengerded, majd gömbölyü, vagy kerek alakú, mely rugókra jár, s arra való, hogy ajtókat, kapukat, szekrényeket, ládákat stb. zárva tartson. Átv. ért. *lakatot tenni valaki szájára*, am. a beszédtől eltiltani, titoktartásra kényszerí-

teni. *Házi lakat* am. házi őr, oly szolga, ki rendesen otthon ül. *Késő akkor lakatot vetni az istállóra, mikor már kilopták a fakót.* (Km.). Néhutt, nevezetesen Heves megyében így nevezik a borsajtó gerendáját, melybe a csavar van eresztve. Rokon vele az egyértelmü finn *lok*, angol *locket, lock*, franczia *loquet.*

LAKATLAN, (lak-at-lan) mn. tt. *lakatlan-t*, tb. —*ok.* Oly helyről vagy házról mondják, hol senki sem lakik. *Lakatlan szigetek, puszták. Lakatlan ó várak.* Különbözik : *lakattalan.*

LAKATOL, (lakat-ol) áth. m. *lakatol-t.* Valamit lakattal zár, megerősít. *Belakatol. Belakatolni a kincses szekrényt.* Átv. ért. *belakatolni valakinek száját*, am. hallgatásra kényszeríteni.

LAKATOLÁS, (lakat-ol-ás) fn. tt. *lakatolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a.* Cselekvés, midőn valaki lakatol.

LAKATOS, (1), (lakat-os) fn. tt. *lakatos-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a.* Szoros ért. érczmives, ki lakatokat készít. Szélesb ért. vasból dolgozó mesterember, ki a kovácstól főleg abban különbözik, hogy fínomabbféle müveket, eszközöket, különösen bútorokhoz, épülethez valókat készít.

LAKATOS, (2), (lakat-os) mn. tt. *lakatos-t* v. —*at*, tb. —*ak.* Lakattal ellátott, fölszerelt, erősített, zárt. *Lakatos szekrény, láda, utitáska.*

LAKATOSÁRU, (lakatos-áru) ösz. fn. Lakatos munka, mint áruczikk.

LAKATOSINAS, (lakatos-inas) ösz. fn. Lakatosmesterséget tanuló növendék.

LAKATOSLEGÉNY, (lakatos-legény) ösz. fn. Az illető czéhszabályok szerint legénynyé szabadított lakatosinas.

LAKATOSMESTER, (lakatos-mester) ösz. fn. Czéhbe avatott, s illető mesteri oklevéllel ellátott lakatos.

LAKATOSMESTERSÉG, (lakatos-mesterség) ösz. fn. Lakatosmunkákkal foglalkodó mesterség.

LAKATOSMUNKA, (lakatos munka) ösz. fn. Apróbb vagy fínomabbféle, mesterségesebb vas vagy réz munka, milyeket a lakatosok készítenek, pl. lakat, zár, kulcs, sat. különböztetésül a kovácsmunkától, mely rendesen gorombább, s nem annyira mesterséges.

LAKATOSMŰ, (lakatos-mű) ösz. fn. L. LAKATOSMUNKA.

LAKATOSPORTÉKA, (lakatos-portéka) ösz. fn. Lakatos által készített mű, mint áruczikkely.

LAKATOSSÁG, (lakat-os-ság) fn. tt. *lakatosság-ot*, harm. szr. —*a.* 1) Lakatosok mestersége. *Lakatosságot tanulni.* 2) A lakatosok öszvesen. *Pesti lakatosság.*

LAKATSZEG, (lakat-szeg) ösz. fn. Azon fejes szegforma nyelvecske, mely a lakat ív nyilásába bemegy, s kulcsának forditása által benszorúl.

LAKATTALAN, (lakat-ta-lan) mn. tt. *lakattalan-t*, tb. —*ok.* Amire lakatot nem tettek, ami lakattal nincs erősitve, bezárva. Határozókép am. lakat nélkül.

LAKBÉR, (lak-bér) ösz. fn. Bér, melyet valaki másnak házában fogadott lakásért fizet. *A lakbért évnegyedenként előre fizetni. Fölemelni a lakbért.* Máskép : *házbér.*

LAKFALVA, falu Sopron m.; helyr. —*falvára*, —*n*, —*ról.*

LAKHATATLAN, LAKHATLAN, (lak-hat-[at]lan) mn. tt. *lakhatatlan-t*, tb. —*ok.* Ahol bizonyos akadályoknál fogva lakni nem lehet. *Dögletes, nedves levegője miatt lakhatatlan hely. Ezen ház lakhatatlan, mert födele nincsen.* A régieknél eléjön cselekvő személyre vitetve is, aki nem lakhatik, pl. Szalay Á. gyüjtötte 400 magy. levében 1559-ik évből: „Kérnek vala ezen engemeth, hogy uramnak ő nagyságának irnék mellettek, hogy lakhatatlanok nádorispán uram szolgái miatt.“

LAKHATÓ, (lak-hat-ó) mn. tt. *lakható-t.* Ami oly kellékekkel bir, melyeknél fogva lakni lehet benne vagy rajta. *Az elégett házat fölépíteni, és lakhatóvá tenni. Amérikában még sok lakható föld puszta áll.*

LAKHÁZ, (lak-ház) ösz. fn. Ház, melyben valaki lakik, különböztetésül oly házaktól, melyek más czélra épültek, milyenek, pl. *fürdőház, kávéház, malomház, méhház* stb.

LAKHEGY, DÉNESFA—, falu Vas m.; helyr. *Lakhegy-re, —én, —ről.*

LAKHELY, (lak-hely) ösz. fn. Azon hely, illetőleg ház, szoba stb. melyben valaki lakik. *Száraz, nedves, tágas, szük lakhely.*

LAKIHEGY, puszta Pest m.; helyr. —*hegy-re, —én, —ről.*

LAKIK, (lak-ik) k. m. *lak-tam*, —*tál*, —*ott.* 1) Bizonyos helyen, pl. vidéken, városban, faluban, vagy házban, mint rendes tartózkodási tanyán szállásol. *Házában, külföldön, városban, falun, pusztán, erdőben lakni. Magán, többed magával lakni. Földszint, első emeleten lakni. Mind jó ott lakni, hol becsülete van a jámbornak.* (Km.). *Otthon lakjék az, aki kedve szerént akar élni.* 2) Mondják más állatokról is, amennyiben bizonyos tartózkodási helyök van. *A halak vizben laknak. Némely vadak az erdőkben, némelyek a sivatag pusztákon szeretnek lakni.* 3) Eledellel él, különösen vendégeskedik, jól eszik, iszik. *Ellakott, mint a dob. Jól lakott. Ellakta minden vagyonát. Aki más szájával eszik, nem szokott jól lakni.* (Km.). „Az láb és a kéz ecczer megharagvának a hasra, hogy csak hivolkodnék, és amit ők lelnének, keresnének, azt mind fellakná.“ Pesti Gábor meséi (XL.).

„Azsztalnál vitézek
Víg örömmel esznek,
S nagy szeretettel laknak.“

Rimai.

Ezen értelmére nézve l. LAK, (1).

LAKMA, (lak-ma) fn. tt. *lakmát.* Szokottan: *lakoma*, azaz vendégeskedés, melyben jól esznek, isznak. Törökül: *lokma*, am. harapás (Bissen). Származékai: *lakmár*, *lakmározik*, *lakmározás.* V. ö. LAK, (1).

LAKMÁR, (lak-ma-ár) fn. tt. *lakmár-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a* v. —*ja.* Vendégeskedő, jól evő ivó ember, különösen, ki dőzsöl, dobzódik.

LAKMÁROZÁS, (lak-ma-ár-oz-ás) fn. tt. *lakmározás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a.* Vendégeskedés, eszemiszom; dobzódás, töltözés.

LAKMÁROZIK, (lak-ma-ár-oz-ik) k. m. *lakmároz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*zál.* Vendégeskedik, duskásan eszik-iszik, töltözik.

LAKMATEVE, (lakma-teve) ösz. fn. Amérikai emlős állat a tevék neméből, melyet teherhordásra használnak, szőréből pedig az úgynevezett teveszőr kelmét készitik. Talán inkább *láhmateve.* (Camelus lama).

LAKÓ, (lak-ó) mn. tt. *lakót*, tb. —*k.* 1) Mondják személyről, ki valahol lakik. *Erdőkben lakó vadászok*, *pásztorok.* Ez értelemben önálló főnevül is használtatik. *Lakókat fogadni a házba.* 2) Mondják öszvetételben helyről, hol valaki lakik. *Ez az én lakószobám*, (lakszobám).

LAKOCSA, falu Somogy m.; helyr. *Lakocsára*, —*n*, —*ról.*

LAKODALMAS, (lak-od-al-m-as) mn. tt. *lakodalmas-t* v. —*at*, tb. —*ak.* 1) Lakodalmi vendégségben levő evő ivó, menyekzős. *Lakodalmas népek*, *vendégek.* 2) Mondják helyről, hol lakodalmat tartanak. *Lakodalmas ház.* V. ö. LAKODALOM.

LAKODALMASKODÁS, (lak-od-al-m-as-kodás) fn. tt. *lakodalmaskodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a.* Lakodalmi vendégeskedés, mulatás. V. ö. LAKODALOM.

LAKODALMASKODIK, (lak-od-al-m-as-kodik) k. m. *lakodalmaskod-tam*, —*tál*, —*ott.* Szoros ért. a menyekző alkalmával adott lakodalomban vendégeskedik, töltözik, mulatgat. *A násznagynak való ember sokat lakodalmaskodik.* V. ö. LAKODALOM.

LAKODALMAZ, (lak-od-al-m-az) önh. m. *lakodalmaz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z.* Lakodalmat, vagyis menyekzői vendégséget innepel. *Az ördög sem lakodalmaz örömest fehérszemély nélkül.* (Km.). V. ö. LAKODALOM.

LAKODALMAZÁS, (lak-od-al-m-az-ás) fn. tt. *lakodalmazás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a.* Menyekzői vendégeskedés.

LAKODALMI, (lak-od-al-m-i) mn. tt. *lakodalmi-t*, tb. —*ak.* Lakodalmat illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó stb. *Lakodalmi ebéd*, *vendégség. Lakodalmi versek*, *játékok*, *tréfák*, *szertartások. Lakodalmi nép*, *pompa.* V. ö. LAKODALOM.

LAKODALOM, (lak-od-al-om) fn. tt. *lakodalmat*, harm. szr. —*a.* A Müncheni és Bécsi codexekben, a Góry-codexben, Érdy-codexben, Kinizsy Pálné imakönyvében stb. mindenütt am. *habitaculum*, *domicilium*, *mansio.* V. ö. LAK, (1). Ugyancsak a régieknél, pl. a Nádor-codexben jelent penitentiát (672. l.) mintegy ‚lakol' igének megfelelőleg. Későbbi és a mai nyelvszokás szerént am. a házasság, vagyis menyekző alkalmával adatni szokott vendégség, lakoma, mely a nép szokása szerént legpazarabb bőségben történik minden egyéb vendégségek között. *Velős*, *kövér lakodalmat ütni. Sokáig tartott*, *mint a Rákóczy lakodalma.*

„Mint a veszett lakodalom,
Kertünk alatt zúg egy malom." Népd.

Czifra lakodalom, *ritka jutalom.* (Km.). A régieknél is eléjön általában ‚lakoma' értelemben:

„Örömekben, hősek isznak az jó borban,
Nagy szép énekeket ő lakodalmokban
Mondnak."

A kenyérmezei diadal. (Temesvári Istvántól 1569.).

Ezek szerént ‚lakodalom' a ‚lak' szónak mind három értelmében eléjön. V. ö. LAK. (1).

LAKÓFÉL, (lakó-fél) ösz. fn. Használjuk olyan személyről, ki más házában bérfizetőként lakik, midőn a bérbeadó felet *házi úr*-nak v. *házi asszony*-nak mondják.

LAKOL, (lak-ol) önh. m. *lakol-t.* Bünhödik, büntetést szenved valamiért. *Ifjuságunk büneiért vénségünkben lakolunk. Várj várj*, *még ezért lakolsz. Kiki magáért meglakol. Atyáink vétettek*, *s mi lakolunk értök.* Igen valószinü, hogy ezen igének *lak* gyöke egy a vendégeskedést, jól evést ivást jelentő *lakik* igével, és hogy ‚lakol' gúnyos megfordított értelemben használtatik, mint a *kap* ige, midőn fenyegetve mondjuk, *majd kapsz*, *kikapod a magadét.* Így midőn azt mondjuk valakiről: *jól járt ökeme* annyit is tesz, hogy roszul járt. V. ö. LAK, (1).

LAKOLÁS, (lak-ol-ás) fn. tt. *lakolás-t*, tb. —*ok* harm. szr. —*a.* Bünhödés, büntetés, melyet valamely elkövetett roszért szenvedni kell.

LAKOLTAT, (lak-ol-tat) mivelt. m. *lakoltat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *lakoltass.* Büntet vagy véghez viszi, rendelést tesz, hogy valaki bünhödjék. *Ezért meglakoltatlak*, *csak kezembe kerülj.*

LAKOMA, (lak-o-ma) fn. tt. *lakomát.* Általán akármily czím alatt adatni szokott vendégség, melyben az ételeket italokat nagyobb bőségben szolgáltatják. *Név-*, *születésnapi lakoma. Farsangi*, *szüreti lakoma. Nagy*, *fényes*, *pompás lakomát ütni és ülni.*

„Onnan Buda nyáját őrzi vala békén,
Szelíden országol hunok erős népén,
Lát egyenes törvényt, mint apa, mindennek,
Ül lakomát vígan; áldozik Istennek."

Buda halála. (Arany J.-tól).

V. ö. LAK, (1).

LAKOMATÁRS, (lakoma-társ) ösz. fn. Személy, ki másokkal együtt lakomáz, vendégeskedik.

LAKOMÁZ, (lak-o-ma-az) önh. m. *lakomáz-tam*, *—tál*, *—ott*, par. *—z.* Lakomákba jár, ott vendégeskedik, mulat, eszik iszik. *Víg czimborákkal lakomázni.* Gyöngédebb kifejezés, mint a *lakmároz*, mert ez már némileg a dőzsöléssel, dobzódással rokon; lakomázni pedig csak illedelmesen, és mérsékkel szokás.

LAKOMÁZÁS, (lak-o-ma-az-ás) fn. tt. *lakomázás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Lakomai vendégeskedés, mulatozás.

LAKOS, (1), (lak-os) fn. tt. *lakos-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Általán személy, ki bizonyos helyen lakik. *Ország, vármegye, város, falu, puszta lakosai. Tengeri szigetek lakosai. Valamely országnak ős lakosai.* Egyes házakra, tanyákra, szobákra vonatkozólag inkább *lakó. E háznak több mint száz lakója van. Némely lakóknak felmondani a szállást.*

LAKOS, (2), KIS—, falu Szala m.; helyr. *Lakos-ra*, *—on*, *—ról.*

LAKOSSÁG, (lak-os-ság) fn. tt. *lakosság-ot*, harm. szr. *—a.* 1) Mint gyűnév jelenti bizonyos helyen lakó személyek öszvegét. *Város, falu lakossága.* 2) Szabadalom, jogozat, melynél fogva valaki bizonyos helyen lakhatik. *Lakosságért folyamodni valamely városban.*

LAKOZÁS, (lak-oz-ás) fn. tt. *lakozás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* 1) Bizonyos helyen, mint rendes tartózkodási tanyán való szállásolás. 2) Vendégeskedés, különösen olyan, mely bizonyos társak között házról házra történik. Ilyenek a magyar mesterlegények által farsangi napokban tartatni szokott mulatságok. V. ö. LAKOZIK.

LAKOZIK, (lak-oz-ik) k. m. *lakoz-tam*, *—tál*, *—ott*, par. *—zál.* 1) Bizonyos helyen, mint rendes tanyán, szálláson, folytonosan lakik. Ily értelemmel fordúl elé a régi nyelvemlékekben. Bécsi Cod. Ruth. I. *És bemenvéjek Moabitidisnek vidékébe, és lakoznak vala oth. És lakozának ott tíz esztendeiglen. Valahol lakozandol, én es lakozom.* Münch. Cod. János 11. *Lakozék azon helyben két napon.* János 14. *Szent szelletet ad tünektek, hogy lakozjék tüveletek.* stb. Góry Codex: *Ki lakozik szeretetben, Istenben lakozik.* (Qui manet in charitate, in Deo manet). stb. 2) Midőn a vendégeskedést, eszemiszomot jelentő *lakik* igétől származik, am. folytonosan vendégeskedik, mi különösen akkor történik, ha több társak ház szerént adnak lakomát, tehát mintegy *házalva* vendégeskednek. Így lakoznak, vagyis házaznak, házalnak az úgynevezett tyúkverő legények, midőn a nászvendégek lakait sorban eljárják.

„Jó kedvet mutatván,
S kedvesen lakozván,
Egymást ajándékozzák.“
Rimai.

LAKSA, gömöri tájszó *Laska* helyett, l. ezt.

LAKSÁG, összehúzva ‚lakosság‘ szóból.

LAKSZOBA, (lak-szoba) ösz. fn. Szoba, melyben valaki rendesen lakni szokott, különböztetésül más szobától, mely csak fényüzésre, vagy vendégek számára van szánva stb.

LAKTANYA, (lak-tanya) ösz. fn. Az idegen eredetű *kaszárnya* értelmében am. középület, melyben katonaság lakik.

LAKTÁRS, (lak-társ) ösz. fn. Kik ugyanazon házban, vagy szorosabban véve, ugyanazon szobában laknak, egymásnak laktársai.

LAKVÁLTOZTATÁS, (lak-változtatás) ösz. fn. Valamely lakból kihurczolkodás, s új lakhelybe telepedés.

LAKZI, (lak-oz-i) fn. tt. *lakzi-t*, tb. *—k.* Szoros ért. és népies nyelven, menyekzői lakozás, mely az ország különböző vidékei szerént különkülön sajátságu szertartásokkal, tréfákkal, tánczokkal, játékokkal füszereztetik. A lakzit a tyukverők, máskép hérészek házalása szokta bezárni. Minthogy itt történik a legpazarabb eszemiszom, innen átv. ért. jelent duskás evést. *Bezzeg volt lakzi. Száz temetés sem ér egy lakzit.* (Km.). Köznépi tréfás nyelven az ebek párosodását *kutyalakzi*-nak hivják. Az is *kutyalakzi*, ha az ebeket valamely csiny miatt megütögetik. E szó, mint alakja mutatja, kicsinyező módosítása a *lakozó, lakzó* részesülőnek.

LAKZIS, (lak-oz-i-s) mn. tt. *lakzis-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Lakziban résztvevő, mulató, ahhoz tartozó. *Lakzis vendégek. Lakzis tréfák, trágár versek.*

LALASINCZ, falu Krassó m.; helyr. *Lalasinczra*, *—on*, *—ról.*

LÁLI, kicsinyezője ‚Lália‘ szónak.

LÁLIA, női kn. tt. *Láliát.* Eulalia. Hellen szó, s jelent jól beszélőt.

LALITY, falu Bács m.; helyr. *Lality-ra*, *—on*, *—ról.*

LAM, fn. tt. *lam-ot*, harm. szr. *—ja.* Megegyezik vele a gömbölyübb ajakkal ejtett *lom.* Jelent általán aláfityegő, lelógó, lenyúló, különösebben lecsepegő, lecsurgó valamit. Ezen jelentéséből érthetők a következő szók: *lamos, lampos, lanyha;* s a zártabb hangú *lomb, lomha, lomp, lompos, loncs* (lomcs). Különösen jelenti az igen átázott testből lecsepegő nedvet, vagy az átázott testnek meghiggadt, meglágyult, s ennél fogva aláfityegő, alányuló részeit, rostjait, rongyait. Szélesb ért. akármi más okból lelógó részeket. Innen: *lamos a gatya szára*, ha vizes, sáros; *lamos a fa*, midőn télen a zuzmara jegeczei fityegnek le róla; *lamos kutya*, melyről a csömbölyékes gubás szőr alá lógázkodik stb. Gyökre és alapfogalomra nézve megegyezik vele a német *Schlamm, Lump, lummeln*, s rokon a latin *lacer, lacinia la* gyökeleme.

LÁM, (1), (la-ám v. la-ím) indulatszó. Valamire figyelmeztető szócska, mely mintegy ellenvetést is

foglal magában, mintha mondani akarnók, nem úgy történt, mint te vagy én, vagy mindketten gondolók, hanem másképen, vagy legalább mint én mondtam. *Lám, te sem voltál ott.* (Szabó D.).

„Lám megmondtam Angyal Baudi,
Ne menj az Alföldre." Népd.

V. ö. LA, és ÁM, ÍME. A régieknél igen gyakran *nám.* A székelyeknél pedig megtoldva is : *lámsza.*

LÁM, (2), ALSÓ—, FELSŐ—, faluk Hont, NAGY—, Nógrád m.; helyr. *Lám-ba, —ban, —ból.*

LÁMA, fn. tt. *lámát.* l. LÁMA v. LAKMA TEVE.

LAMÁCS, falu Pozsony m.; helyr. *Lamács-ra, —on, —ról.*

LÁMKERÉK, erdélyi falu Szászsebes székben; helyr. *Lámkerék-re, —én, —ről.*

LÁMATEVE, (láma-teve) ösz. fn. l. LAKMA-TEVE.

LAMHA, tájdivatos; l. LOMHA.

LAMOS, (lam-os) mn. tt. *lamos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Szélesb ért. miről lamok fityegnek, alányulnak, vagy csurognak, csepegnek. *Lamos fák. Lamos farku kutya, lamos komondor,* mely a ganajkupaczon hál, és gubája megcsomósodva aláfityeg. Különösen, viztől, sártól csepegő nedves, lustos. *Lamos ruha.* Tréfás köznépi nyelven *agg lamos* am. örömapa a lakziban, talán azért, hogy a bortól clázik, máskép : *öreg vigyori,* minthogy örömében vigyorog. Adják e nevet ökörnek is, kivált mely valósággal lamos, azaz ganajos faru, farku. Kemenesalján azt is jelenti : *hugyos.* Megegyezik vele a német *Schlammig, Schlammet.*

LÁMPA, fn. tt. *lámpát.* Különféle anyagból készithető edény, melybe olajat, zsirt vagy más égékeny testet tesznek, s az abba mártott belet (kanóczot) meggyujtják, hogy a sötétségben világitson. A légszesznemű testek pedig kanócz nélkül is égnek. Részint hogy hordozható legyen, részint a levegő lobogtatásainak elháritása végett, rendesen tokja is van, pl. üvegből, bádogból, rézből stb. *Templomi, utczai lámpa. Hintói lampa. Lámpába olajt tölteni.*

„Reményem eltünt, mint mikor a torony
Lámpája, az éjnek vad zivatarja közt
Ellobban."

Kazinczy Ferencz.

Idegen eredetű szónak látszik, egy a hellen-latin *lampas,* és német *Lampe* szókkal, egyébiránt ha közvetlenül idegennek tartjuk is, de közvetőleges törzse ‚*lán*' vagyis az *n* ajakhang előtt *m*-mé változván : *lám;* megvan a magyar *láng, lángol* szókban is. V. ö. LÁMPÁS.

LÁMPACSINÁLÓ, (lámpa-csináló) ösz. fn. Mives, ki lámpákat készit.

LÁMPAGYÚJTÓ, (lámpa-gyujtó) ösz. fn. Községi szolga, kinek kötelessége az utczai lámpákat a maga idején meggyújtani.

LÁMPAHORDÓ v. —HORDOZÓ, (lámpahordó v. —hordozó) ösz. fn. 1) Személy, ki az éjjeli sötétségben járók előtt lámpával, vagyis lámpással világit, hogy lássanak; helyesebben : *lámpáshordó.* V. ö. LÁMPÁS. 2) Így nevezhetnek azon személyek is, kik innepélyes egyházi körmenetek alkalmával a szentség mellett lámpákat hordanak.

LÁMPAHORDÓ-VILLÁMBOGÁR, ösz. fn. Bogárnem a félröptyüsek osztályából, melyek között legnevezetesebb egy amérikai faj, mintegy öt hüvelyknyi hosszu testtel, sárga és sötétvörös pettyekkel, melynek fején bizonyos hólyagféle hártya oly annyira világit, hogy fényénél olvasni is lehet. (Fulgora candelaria).

LÁMPAKARÓ, (lámpa-karó) ösz. fn. Nyilvános téreken, utczákon levert karóféle állvány, mely a közvilágitásra szolgáló lámpákat tartja.

LÁMPAKOROM, (lámpa-korom) ösz. fn. Korom, mely a lámpában égő olajból kifejlődik, és a lámpa födelét megfogja.

LAMPAN, a Bécsi codexben e helyett : *lappan.*

LÁMPAOLAJ, (lámpa-olaj) ösz. fn. Általán, olaj, melyet lámpában szoktak égetni, pl. repczeolaj.

LÁMPÁS, (1), (lámpa-as) mn. tt. *lámpás-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Lámpával fölszerelt; vagy lámpákat pl. eladás végett tartalmazó. *Lámpás kocsi, lámpás hajó. Lámpás bolt.*

LÁMPÁS, (2), (mint föntebb) fn. tt. *lámpás t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* A nép nyelvén szokottabb mint a *lámpa.* Egyébiránt némely vidékek megkülönböztetik a kettőt. T. i. *lámpa* azon tájdivat szerént a szobákban, teremekben használtatni szokott, továbbá utczai világitásra alkalmazott diszesebben készitett, s vagy talapzaton álló, vagy falhoz kiálló rúdhoz stb. erősitett világitó eszköz, melynek német neve is ‚Lampe.' A *lámpás* pedig a kézben hordoztatni szokott, átlátszó falakból készült edény, melyben többnyire csak gyertyát égetnek, s ennek német neve: ‚Laterne'. E megkülönböztetést általában is, különösen az irodalomban czélszerü volna követni. Tréfásan, borral töltött palaczk. *Rongyos* jelzővel csárdák csúfneve. *Rongyos lámpás.* V. ö. LÁMPA.

LÁMPÁSOS, (lámpás-os) mn. tt. *lámpásos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Lámpással ellátott, lámpást hordozó. *Lámpásos hintó. Lámpásos gyermekek.*

LÁMPATISZTÍTÓ, (lámpa-tisztító) ösz. fn. Szolga, különösen a köz kivilágitási intézethez tartozó személy, kinek kötelessége a lámpákat tisztán tartani és rendesen gyujtogatni is.

LAMPÉRT v. LÁMPÉRT, férfi kn. tt. *Lámpért-ot. Lambertus.* A régi oklevelekben nem ritkán előforduló, most pedig kevesbbé divatos név. Van ily nevü fehér szőlőfajta is. *Lampért- szőlő.*

LÁMPÉRTOS, mn. tt. *lámpértos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Dunán túl, nevezetesen Győr és Veszprém megyékben divatozó tájszó, az országos ismeretü ‚siket'

‚nagyot halló' helyett. Eredete homályos. Talán hajdan valamely Lámpért nevezetű, s a fennemlitett vidékeken ismeretes siket emberről kapta fel a népszokás. Így például Komáromban a serhát, vagyis bakót *benczlinek* hivják, az ott először megtelepedett *Wenczel* nevü német eredetü bakóról.

LÁMPÓ, mn. tt. *lámpót*. Kriza J. szerént a székelyeknél am. lágy, puha; és lomha. Hihetőleg vagy a következő ‚lampos' vagy pedig ‚lanyhó' szónak módosulatai; mindenesetre *lam* v. *(lan lany)* gyökből származott.

LAMPOS, (lam-p-os) mn. tt. *lampos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. 1) Mondják lépes mézről, minthogy *lamos*, azaz nyúlós természetö, s ha merítik a tömegből, nyúlós szálai lam gyanánt lógnak alá; magas hangon tehát egyezik ‚lépes' szóval. L. ezt 2) Mondják kutyáról, melynek hosszu gubás szőre, kivált ha csömbökös, aláfityeg. Baranyában a farkast *mezei lampos*-nak is hivják. V. ö. LOMPOS.

LÁMSZA, (lám-sza) indulatszó, a ‚lám'-nak nyomatékosabb kifejezésére. A *sza* csak nyomatékot jelentő ragaszték, mint *nosza*, *addsza* s több szókban. Néhutt: *lámszag*, melyben a *g* oly egyszerű toldalék, mint ezekben: *kissé-g* (‚kissé' helyett), *ládd-é-g* ‚ládd-e' h. stb. L. LÁM.

LAN, elvont gyök, melyből *langy*, *langyos*, *lanka*, *lankad*, és a lágyított *lanyha* származnak. Alapértelmét azon mozgás teszi, mely a belerőnek, szilárdságnak fogyatkozásakor mutatkozik, midőn bizonyos testek némi kül benyomások által lágyakká s engedékenyekké lesznek, pl. midőn a hideg levegő a nap sugarának enged, *langy* leszen; midőn a test a ránehezedő tehernek enged, *lankadóvá* leszen; midőn valaki a munkától visszavonja magát, *lanyha*. E jelentésénél fogva megegyezik vele: *lam* (l. LAM), és magas hangon *len* (a ‚leng' szóban).

—LAN, vékonyhangon, —LEN, (1), rendesen az *ig* határozós szókhoz járulni szokott toldalékképző, pl. *holtomig-lan*, *addig-lan*, *mostanig-lan*, *végig-len*, *eddig-len*, *egyig-len*. V. ö. —IGLAN, —IGLEN. Valószinüleg öszvetett képző az *el* (=túl) és szintén határozókat képező *en* (vastaghangon *al*, an) elemekből, s értelme: bizonyos idő- vagy tér-, vagy számbeli határon túl, túlnan. Járul némely másnemü igehatározókhoz és kötszókhoz is, pl. *isméglen*, *pediglen*, *megintelen*. Jelenti mint túlbő határozói elemekből álló, az illető határnak teljes bezárását, a nevezettnek is befoglalásával, pl. *ezen utczasor az utolsó ‚háziglan' elégett*, am. az utolsó ház belefoglaltával; ellenben, az utolsó *házig* elégett, am. az utolsó kivételével a többi mind. A régiségben találjuk ‚ig' nélkül is, mint egyszerü igehatározót, pl. „hétfőre virradólan" 1553. levél. (Szalay Á. 400 magy. l.).

—LAN, —LEN, (2), mint a tagadó —*talan*, —*telen*, (v. —*atlan*, —*etlen*) képzők egyik, még pedig azon alkatrésze, mely magyar nyelvérzéssel egyedüli alapja a tagadásnak, mely nélkül a *ta te* képzők soha tagadást nem jelentenek, ellenben *lan len* önmagukban, *ta te* vagy *at et* nélkül is, mind a népnyelvben, mind a legjobb iróinknál eléjönnek tagadó értelemben; (ezért nem ismerhetjük el sem a *lól* névtag-, v. *tol* igétől származtatást, sem a finn rokonítást); ha t. i. már *t* előzi meg, pl. a népnyelvben: *korlátlan*, *bün tetlen* (= büntetetlen), *mezítelen* v. *mezitlen* (nem: mezetlen) *kietlen*, *kétlen*, *hitlen*, *vétlen*, *étlen*, *itlan*, *tétlen*, *bocsánatlan* (Báthorinál) stb.; az irókat illetőleg l. —ATLAN czikk alatt; mind olyan esetekben, midőn a *lan len* képzőt már közvetlenül megelőzi egy *t*, mely itt is soha sem tagadó jelentésü, sőt van régi példánk *t* nélkül is: *mértéklen* (az idézett —ATLAN alatt). Ezen képző tehát mind alkatára, mind jelentésére nézve teljesen egyezik a ‚kül' szóval ‚nélkül' névutóban, melynek első tagja *(nél)* helyett *at et* (v. *ta te)* áll, mely alatt, mint máskor (—ATLAN alatt) kifejtettük, neveknél *as es* melléknévi, igéknél *at et* igenévi képző, vagy ha tetszik *ott* szó rejlik, úgy hogy ezen ‚ott' a ‚nél'-nek szintén megfelelne értelemben. A *lan len* pedig, vagy *nem* tagadó szóból változott el (s *lem* eléjön, mint tagadó szó az arab-török nyelvben is), vagy pedig az nem más, mint *ellen szó*; mely föltevésre még azon körülmény is utal, hogy valamint ‚ellen' név és határozó (névutó, névhatározó) is egyszersmind, úgy valamennyi ‚lan' ‚len' (atlan etlen v. talan telen) képzős neveinket változatlanul lehet határozóként is használni, noha ez utóbbi esetben az *ul ül* képzőket is elfogadják; pl. *ez nem maradhat büntetlen* vagy *büntetlenül*.

—LÁN, öszvetett képző (ló-an) *kerlán* és *orozlán* szókban.

LÁNCSA, l. LÁNDSA.

LANCSÁR, falu Nyitra m.; helyr. *Lancsár-ra*, —*on*, —*ról*.

LANCSOS, (lam-cs-os) mn. l. LONCSOS.

LANCSUK, falu Baranya m.; helyr. *Lancsuk-ra*, —*on*, —*ról*.

LANCZ, mn. tt. *lancz-ot*. Baróti Szabó D. szerént am. magas, szálas, hosszú. Heltai a német katonákat nevezi lanczoknak. A székelyeknél lanczfa jelent lármafát, vagyis magas faszálat, melynek tetején a régi zavargós időben zsúpot gyujtottak meg, mi a közelgető veszély jeléül, és arra szolgált, hogy a nép fegyverre keljen. E szó leginkább egyezik a latin *longus*, és a német *lang* szókkal, mennyiben t. i. hosszut jelent. Mi a Heltai értelmében vett lanczot illeti, ez talán nem egyéb, mint a *Landsman* szónak, melyen a német katonák egymást hivogatták, a magyarok által felkapott első része.

LÁNCZ, (1), fn. tt. *láncz-ot*, harm. szr. —*a*. Széles ért. több egymással öszvefüggésben levő részekből álló egész, pl a bizonyos irányban vonuló, s egymásután következő hegyek sorát hegyláncznak mondjuk. Szorosb ért. oly egész, illetőleg mű, melyet több egymásba akasztott, s egymástól függő gyürük, karikák képeznek. *Szőrből*, *zsinórból*, *füszálakból* kö-

tött láncz. Különösen ilyféle szövedék különféle érczekből. *Arany láncz, ezüst, réz, vas láncz.* Rendeltetéséhez képest : *nyaklánczi, óralánczi, mentelánczi, rablánczi.* Legszokottabban jelent vas gyürükből, vagy karikákból csinált kötélforma szövedéket, melynek fő czélja valamit megkötni, megerősíteni. *Láncz a gugorás kúton, szekéren, jármon, saraglyán. A harapós kutyát lánczra kötni. Földmérők láncza.* Innen, *lánczföld* am. holdföld. *Kötő láncz,* melylyel kereket kötnek. *Lánczra verni a rabokat. Rablánczot viselni. Néha reggel táncz, estve pedig láncz* (rabság) (Km.).

„A sorvasztó láncz így készült árva hazánkra.“
Kisfaludy K.

Mesés rejtélyben eléadva : *ha fölveszik is sír, ha leteszik is sír.* Átv. ért. bizonyos dolgok, tárgyak összefüggése, bizonyos személyek öszvetartása. *Eblánczot kötöttek egymás között,* am. kutyabarátságot. *Ez olyan láncz, melynek sok szemei vannak,* azaz bonyodalmas dolog. (Km.). E szó palóczosan ejtve : *loancz.* Minthogy alapfogalom benne a részeknek egymástól *függése, lógása,* és mivel a szoros értelemben vett láncz részei természeti helyzetöknél fogva nemcsak egyszerüen mozgékony, lógékony, hanem előbbre haladó tulajdonságuak is, innen okszerüleg állitjuk, hogy gyöke különösebben a haladó mozgást jelentő *lo* v. *la,* melyből lett *lo-an, lo-an-cz ;* oly alakulással mint a rovást, metszést jelentő *ro* gyökből lett *ro-an-cz, ráncz,* azaz rovás, metszés valamely testen.

LÁNCZ, (2), ALSÓ—, FELSŐ—, faluk Abaúj m.; helyr. *Láncz-ra, —on, —ról.*

LÁNCZALAKÚ v. —ALAKU, (láncz-alakú) ösz. mn. Ami alakjára nézve némileg a szoros értelemben vett lánczhoz hasonló. *Lánczalakú eleven sövény,* melyet a fák egymásba szőtt ágai képeznek. *Lánczalakú vitézkötés.*

LÁNCZALÉK, (láncz-al-ék) fn. tt. *lánczalék-ot.* A lánczhoz valamely toldaléka, pl. a lánczhoz toldott darab faágas a szánerdőlésben (szánnal erdőlésben), melylyel akkor toldják ki a lánczot, mikor olyan rövid, hogy el nem ér az orszokra. (Székely szó. Ferenczi János.).

LÁNCZDAD, (láncz-dad) mn. tt. *lánczdadot.* L. LÁNCZALAKÚ.

LÁNCZÉB, (láncz-éb) ösz. fn. Harapós eb, melyet nappal rendesen lánczon kötve tartanak, s csak éjjel, vagy akkor bocsátják szabadon, midőn egyedül a tolvajokra nézve lehet veszedelmes. *Helyhez van kötve, mint a lánczeb.*

LANCZFA, (lancz-fa) ösz. fn. l. LANCZ alatt.

LÁNCZFALÉK, (láncz-falék ?) fn. Fatoldat a lánczhoz. L. LÁNCZALÉK.

LÁNCZFÉKSZÁR, (láncz-fék-szár) ösz. fn. Kisebbféle gyürükből álló vas láncz, mely kantárszárul szolgál a szokottabb szíj helyett.

LÁNCZGYŰRŰ, (láncz-gyűrű) ösz. fn. Lásd : LÁNCZSZÉM.

LÁNCZHÍD, (láncz-híd) ösz. fn. Nagyobbszerü vas lánczdad művön nyugvó híd. *Budapesti lánczhíd.*

LÁNCZKÉSZITŐ, (láncz-készitő) ösz. fn. Érczmives, ki lánczokat készít, pl. aranymives, ki aranyból, ötvös, ki ezüstből, kovács, ki vasból készit lánczokat.

LÁNCZKOVÁCS, (láncz-kovács) ösz. fn. Kovács, ki vas anyagból különféle czélokra szolgáló lánczokat kohol.

LÁNCZKÖTÉS, (láncz-kötés) ösz. fn. L. LÁNCZOLÁS.

LÁNCZMÍVES, (láncz-míves) l. LÁNCZKÉSZITŐ.

LÁNCZMŰ, (láncz-mű) ösz. fn. Általán mindenféle mű, mely lánczot képez, melynek alakja lánczhoz hasonló, például lánczból való karperecz.

LÁNCZNEMŰ, (láncz-nemü) ösz. mn. és fn. Láncz formára készített (valami).

LÁNCZOL, (láncz-ol) áth. m. *lánczol-t.* Lánczczal köt, megköt, erősít valamit v. valakit. *A saraglyát a kocsi oldalához, a tézslát a rúdhoz lánczolni. Meglánczolni az elfogott rablókat. Együvé lánczolni a foglyokat.* A gombkötők és paszománmiveseknél valamit lánczformára köt, sző. *Vitézkötéseket lánczolni.*

LÁNCZOLÁS, (láncz-ol-ás) fn. tt. *lánczolás-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* 1) Gombkötői munkálkodás, midőn valamit lánczformára csinálnak. 2) Maga azon mű, melyet lánczformára kötöttek.

LÁNCZOLAT, (láncz-ol-at) fn. tt. *lánczolat-ot,* harm. szr. *—a* v. *—ja.* 1) Mű, szövet, gombkötői vagy női munka, mely lánczot ábrázol. 2) Átv. ért. bizonyos dolgok, tárgyak sorozata, mennyiben mintegy lánczszemek gyanánt öszve függenek. *Hegyek lánczolata. Eszmelánczolat, Számok lánczolata.*

LÁNCZOLATOS, (láncz-ol-at-os) mn. tt. *lánczolatos-t* v. *—at,* tb. *—ak.* Lánczolatot ábrázoló, láncz módjára öszvefüggő vagy alakuló.

LÁNCZOS, (láncz-os) mn. tt. *lánczos-t* v. *—at,* tk. *—ak.* 1) Lánczforma. *Lánczos boltozat.* 2) Lánczczal ellátott. *Lánczos iga, tézsla, saraglya. Lánczos kút. Lánczos gömb. Lánczos bot. Ezüst lánczos mente.* Használtatik káromkodási pótlékul is, mintegy megvetőleg valamely lelánczolt emberre, mint gonosztevőre, vagy lelánczolt mint mérges állatra vonatkozva. *Kutya lánczos! Ejnye lánczos, lobogós! Lánczos adta, teringette!*

LÁNCZOZ, (láncz-oz) áth. m. *lánczoz-tam, —tál, —ott,* par. *—z.* 1) Valamit lánczformában öszvefűz. *Füszálakat lánczozni.* 2) Lánczczal kötöz, megkötöz ; vagy lánczczal ékesít, diszít.

LÁNCZSZÉM, (láncz-szém) ösz. fn. Azon egyes gyürük, vagy karikák, melyek a lánczot képezik.

LÁNCZSZÉMÖLTÉS, (láncz-szém-öltés) ösz. fn. Egyik lánczszemnek a másikkal öszvekötése, midőn egyiket mintegy beleöltik a másikba.

LÁNDÉG, tájdivatos, *ládd-é* helyett.

LANDOK, falu Szepes m.; helyr. *Landok-ra, —on, —ról.*

LANDOR, puszta Somogy m., s erdélyi falu A.-Fehér m.; helyr. *Landor-ra, —on, —ról.*

LÁNDOR, puszta Komárom m.; helyr. *Lándor-ra, —on, —ról.*

LÁNDOR-FEJÉRVÁR, lásd: NÁNDOR-FEJÉRVÁR.

LÁNDOR-GÓCZ, puszta Pozsony m.; helyr. *—Gócz-ra, —on, —ról.*

LÁNDSA, fn. tt. *lándsát.* Hosszu nyársforma fegyver, melyet öklelő harczban, harczjátékban vagy vadászatban is szoktak használni. Minthogy lényegére nézve alig különbözik a dárdától, kopjától, dsidától, innen e nevek köz használatban fölcseréltetnek. A Müncheni codexben így van irva: *láncsa.* A latin *lancea* után alakult, valamint a német *Lanze*, franczia *lance*, olasz *lancia*, angol *lance.* Szintén ide tartozik a hellén λόγχη is. Eredeti magyarul: *dárda*, melyben megvan a szúró eszközt jelentő *ár*, valamint a *nyárs* és *kárt* (gereben) szókban; továbbá a régies *szucza* v. *czucza* v. *csucsa.*

LÁNDSÁS, (lándsa-as) mn. tt. *lándsás-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Lándsával ellátott, fölfegyverkezett. *Lándsás vitézek.* Mint főnévnek tárgyesete *—t* s többese *—ok*, midőn katonát jelent, kinek fő fegyvere lándsa. A növénytanban mondják a levélről vagy levélnemü szervről, midőn annak mindkét vége egyenlően keskenyedik el, s a közepe kihasasodik; vagyis két görbe vonal által képezett, két hegyes szögü lap, mely mintegy négyszer hosszabb, mint széles (lanceolatum t. i. folium); ilyen levele van a fagyalfának. (Gönczy Pál).

LANDÚL, (lan-d-úl) önh. m. *landúl-t.* Vas vármegyei tájige, s am. lángra gyúl, lángot vet, *(langúl* v. *lángúl* helyett).

LÁNDZSA; LÁNDZSÁS, lásd: LÁNDSA; LÁNDSÁS.

LANDZSÉR, falu Sopron m.; helyr. *Landzsér-ra, —on, —ról.*

LÁNG, (1), (lán-g v. lán-og v. lan-og, rokon vele a felhangu len-g) fn. tt. *láng-ot*, harm. szr. *—ja.* Eredetileg rövid: *lang*, mint Erdélyben csaknem általán, s némely származékait Magyarország vidékein is használják; mint Kemenesalon és Csalóközben a *lángos* nevü sütemény *langoló* v. *langaló.* Jelenti az égő testből mintegy kifolyó legfinomabb, s legélénkebb, lobogva mozgó (lengő) tüzet. *A meggyuladt lőpor, szalma lángot vet, lángra kap. Vörös, halavány, kékes láng. A lángokat lobogtatja a szél. Magasra szálló láng. Lángba borult a város, az ég. Tiszta lánggal égő gyertyaszál. Lángoszlopok emelkednek a tüzokádó hegy torkolatából.* Átv. ért. 1) leggyulékonyabb szesz, mit különböztetésül a vegyészek röviden *lang*-nak (alcohol) neveznek. 2) Bizonyos dolgoknak legfinomabb részei, pl. *liszt lángja*, a legfinomabb liszt; *lángelme*, *lángész*, igen kitünő, magas ihleltségü elme v. ész. 3) Mondják némely indulatokról, melyek a vért rendkivüli mozgásba hozzák, különösen a haragról és szerelemről. *Emészti szivét a szerelem lángja. Lánggal égő szerelem. Haragja lángra gyuladt.*

„Láng az éneklő, heve forr dalában.“

Berzsenyi.

„Míg honja bolyongani hagyja, kihal
Bús éneke, tört szive lángjaival.“

A magyar költő. (Vörösmartytól).

4) Mondjuk hirtelen kitörő polgári mozgalomról. *A forradalom egyszerre lángra kapott.* A láng, mint az érzékeket fölötte gyönyörködtető tünemény, a költői nyelvben nagy szerepet játszik.

E szónak alakja gyaníttatja, hogy eredetileg gyakorlatos ige volt, *lan-og*, mint *ég* (ardet) *e-eg.* Mindkettőben alapfogalom a mozgás, azon különbséggel, hogy az *ég* egyszerü, kevésbé élénk, a *lanog* v. *lang* ellenben lengő, lobogó hányakodást jelent, mit a mozgékony *l* hang jellemz, valamint a latin *lumen*, német *lohen*, s a hellen φλόξ, latin *flamma* szókban; mely utolsókban az előre tett fuvó hang egyszersmind ezen tüneménynek *fuvalmányi, szelleti, folyami* természetét fejezi ki. Sínai nyelven *liáng* am. a latin ‚splendens‘ (tündöklő).

LÁNG, (2), KIS—, NAGY—, puszták Fehér m.; helyr. *Láng-ra, —on, —ról.*

LÁNGAD, (láng-ad) elvont törzse *lángadoz* szónak; de magában nem divatozik. Lásd: LÁNGADOZ.

LÁNGADOZ, (láng-ad-oz) önh. m. *lángadoztam, —tál, —ott*, par. *—z.* Lángra gyúladoz, lobbadoz. *Lángadoz a vigan égő száraz fa.* Törzsöke *lángad*, oly képzésü, mint *lankad.*

LANGALÉTA, fn. tt. *langalétát.* Győr tájékán divatozó szó, am. hóri horgas nagy hosszu ember. Megfelel neki a latin *longurio.* Mintha *lángalító* szó módosulata volna. V. ö. LANGALÓ. Itt a *langa* ámbár a német *lang* és latin *longus* fogalmát fejezi ki, mindazáltal a magyar nyelvből is értelmezhető, ha t. i. a *lang* v. *láng* (flamma) szónak azon alapértelmét tekintjük, mely szerént a lángnak természete fölfelé, magasra törekedni, nyúlni. Kemenesalján Lévay László szerént am. pőre, félmezítelen; mely értelemben szintén a (csupasz) láng értelme lappang.

LANGALLIK, (lang-al-l-ik) k. m. *langall-ott*, htn. *—ani.* Lángol vagy láng módjára lobog.

„Hajtsad, hajtsad mind addig,
Míg a szoknya langallik.“

Keresztúrfiszéki tánczvers. (Kriza J.).

LANGALLÓ, (lang-al-l-ó, ‚langallik‘ igétől) l. LANGALÓ.

LANGALÓ, (láng-al ó) fn. tt. *langaló-t.* Így nevezik némely vidékeken, nevezetesen Kemenesalon, Csalóközben stb. a lángosféle süteményt; a székelyeknél pedig Kriza J. szerént a palacsintát. Végre Lőrincz Károly szerént am. érczpörkölő langkemencze. (Flammofen). V. ö. LÁNGOS, fn.

LANGATÓ, puszta Sopron m.; helyr. *Langatóra, —n, —ról.*

LÁNGAZIK, l. LÁNGOZIK.

LÁNGELME; LÁNGELMŰ; l. LÁNGÉSZ; LÁNGESZŰ.

LÁNGÉSZ, (láng-ész) ösz. fn. Általán igen kitünő tulajdonságokkal biró ész, mely jelesen a tárgyak könnyü, sebes felfogása, eredetiség, alkotó erő, s mintegy másokon uralkodása által mutatkozik. Különösen ész, mely az ismeretek, és müvészetek bizonyos nemében sajátszerü felsőbb tünemény. *Költői, zenészi, festészi lángész.*

„Isten, kit a bölcs lángesze föl nem ér.“
Berzsenyi.

LÁNGESZŰ v. —ESZÜ, (láng-eszű) ösz. mn. Kinek lángesze van. *Lángeszű bölcs.* V. ö. LÁNGÉSZ.

LÁNGESZÜSÉG, (láng-eszüség) ösz. fn. Lángész, mint kitünő lelki tulajdonság. V. ö. LÁNGÉSZ.

LÁNGÍT, (láng-ít) áth. m. *lángít-ott*, par. —*s.* htn. —*ni* v. —*ani.* Lángra gyulaszt, eszközli, okozza, hogy valami lángra kapjon, lánggal égjen. Átv. ért. am. feltüzel, lelkesít.

„Harcz tüze lángítá bizton viadalra kikelted.“
Kisfaludy K.

LÁNGMADÁR, (láng-madár) ösz. fn. A gémek neme alá tartozó madárfaj, melynek tollai, kivéve a hat fekete kormánytollat, lángvörös szinüek. (Phoenicopterus).

LANGMÉRŐ, (lang-mérő) ösz. fn. Eszköz, melylyel valamely szeszes folyadék fokát mérik.

LANGOL, (lang-ol) áth. m. *langolt.* Langgá, azaz szeszes folyadékká változtat.

LÁNGOL, (láng-ol) önh. m. *lángol-t.* Lánggal ég, lobog. *Lángol a meggyujtott olaj, zsir.* Átv. ért. valamely erős indulat legfőbb fokára hág. *Lángol szivében a harag, szerelem.*

„Ott egy hajlék, ott él a hív,
Kiért lángol tisztán e szív.“
Kisfaludy K.

LANGOLÁS, (lang-ol-ás) fn. tt. *langolás-t,* tb. —*ok.* Langgá változtatás.

LÁNGOLÁS, (láng-ol-ás) fn. tt. *lángolás-t,* tb. —*ok,* harm. szr. —*a.* Lánggal égés, lobogás.

LÁNGOLÓ, (1) (láng-ol-ó) mn. tt. *lángoló-t.* Lángokat vetve, lobogva égő. *A lángoló tüz éjjel messze megpirositja az eget.* Átv. ért. *lángoló szív, lángoló szerelem. Lángoló szemek. Haragtól, szégyentől lángoló arcz.*

„Titkon borong a genius
A néma hant felett,
Hol lángoló szív s honszerelm
Váltottak életet.“
Kölcsey.

LÁNGOLÓ, (2), (mint föntebb) fn. tt. *lángolót.* l. LÁNGOS, fn.

LÁNGOLÓAN, (láng-ol-ó-an) ih. Lánggal égve. Átv. ért. belső érzelemtől gyúladozva.

„Egy hon, és egy leány;
Azt vérző szívvel, ezt epedve,
Azt lángolóan, ezt mosolygva
Tekintvén ölelem.“ Kölcsey.

LANGOS, l. LÁNGOS mn. és fn.

LÁNGOS, (1), (láng-os) mn. tt. *lángos-t* v. —*at,* tb. —*ak.* Ami lánggal ég, aminek lángja van. *Lángos tüz.* Néhutt rövid *a*-val *langos* (lengős?) am. szétteresztett, pl. haj. (Tájszótár).

LÁNGOS, (2), (mint föntebb) fn. tt. *lángos-t,* tb. —*ok,* harm. szr. —*a.* 1) Kenyértésztából kiszakasztott, minél vékonyabbra nyújtott, jól meg sózott, és zsírozott (szalonnázott) lepényforma sütemény, melyet a kenyér bevetése előtt a lángnál sütnek, midőn t. i. még a kemencze fűl, tehát láng van benne. Némely vidékeken: *langaló.* 2) A székelyeknél röviden: *langos* am. bolygó tűz, tüzes ember.

LÁNGOSZLOP, (láng-oszlop) ösz. fn. Oszlop formán fölemelkedő lángozat, nagy égések, tűzvészek alkalmával.

LÁNGOZÁS, (lán-g-oz-ás) fn. tt. *lángozás-t,* tb. —*ok,* harm. szr. —*a.* Állapot, midőn valamely meggyuladt test lánggal, lobogva ég. *Szalma, gaz lángozása.* Máskép: *lángolás.*

LÁNGOZAT, l. LÁNGZAT.

„S mint két tüzi lángozat egybevegyül,
A két rokon érzet is összehevül.“
Kisfaludy K.

LÁNGOZIK, (lán-g-oz-ik) k. m. *lángoz-tam, —tál, —ott* v. *lángz-ott.* Lángot vetve, lobogva ég.

LÁNGOZÓ, (lán-g-oz-ó) mn. tt. *lángozó-t.* Lánggal égő, lobogó. „Kénkövel lángazó szömei.“ (t. i. az ördögnek. Nádor-codex).

„Az ő teste vala befödve bíborral,
A keze fegyveres, lángozó pallossal.“
Zrínyi.

LÁNGÖZÖN, (láng-özön) ösz. fn. Képes kifejezés, jelent sok, folytonosan egymásra tolongó lángokat, melyek, mint ömlő árvíz a földön, úgy elterjednek a levegőben. *A pompásan kivilágitott utczák, tornyok, paloták lángözönben úsztak. Az egész várost lángözön boritotta.* Átv. értelemben:

„Képzete lángözönéből,
Egy alak ömlik elé.“
Kisfaludy K.

LÁNGPEST, (láng-pest) ösz. fn. Pest, azaz kemencze, különösen hutai olvasztókemencze, melyben lángoló tűz ég.

LÁNGSUGÁR, (láng-sugár) ösz. fn. Sugárt képező láng.

„A kelő nap lángsugári,
Szétlebbentik a homályt.“

Kisfaludy K.

LÁNGSZERELÉM, (láng-szerelém) ösz. fn. Forró indulatú, tüzes szerelem.

„Küzdve győzök, s lángszerelmem
Megjutalmaz lágy ölén.“

Kisfaludy Károly.

LÁNGSZÍN, (láng-szín) ösz. fn. Olyféle vörös szín, mely leginkább lánghoz hasonlitható, tehát igen élénk, világos vörös, milyen a tisztán kelő vagy nyugvó napé.

LÁNGSZINŰ v. —SZINÜ, (láng-szinű) ösz. mn. Élénk veres szinü, mint a tűzláng. *Lángszinü hajnal. Lángszinü virág.*

LÁNGTENGÉR, (láng-tengér) l. LÁNGÖZÖN.

LÁNGÚL, LÁNGUL, (láng-úl) önh. Lángra lobban, lobbot vet. Átv. ért. lelkesül.

LÁNGVEZETÉK, (láng-vezeték) ösz. fn. A lángot tovavezető csatorna.

LÁNGVIRÁG, (láng-virág) ösz. fn. Virginiai származásu virágnem, az öthimesek seregéből; bokrétája gyertyatartó forma, bibéje három águ, csészéje szögletes, tokja három rekeszü. Fajai közöl nevezetes a *pettegetett lángvirág*, melynek felálló verhenyes szára van. (Phlox maculata).

LÁNGZAT, (lán-g-oz-at) fn. tt. *lángzat-ot*, harm. szr. —*a*. Lánggal égés tüneménye, vagy öszvege tulajd. és átv. értelemben.

„Az ifju kornak nyájas isteni,
Bucsúzva néznek a szív lángzatára.“

Kisfaludy K.

LÁNGZIK, l. LÁNGOZIK.

LÁNGZÓ, l. LÁNGOZÓ.

„És ha lassun e tűz árja
Elhervasztja létemet,
S egy hideg kéz majd bezárja
Érte lángzó szivemet.“

Kisfaludy K.

„Nyisd fel, oh, lángzó kebeled,
Dicső hölgy.“ Kölcsey.

LANGY, (1), (lan-gy v. lam-gy) mn. tt. *langy-ot* v. —*at*. Mondják általában oly testről, melynek részei nincsenek szilárd öszveköttetésben, ez értelemben máskép: *laza*, pl. *langy függés*, am. laza függés (Mándy P.). Különösen nedvről, vizről, melynek hévmérséke mintegy középfokon áll a hideg és meleg között, mely szokott eredeti friseségéből, keménységéből vesztett, engedett, s mintegy *lajhább*, *lankadtabb* lett. Innen néha fölcseréltetik vele a *lágy*. Szélesb átv. ért. jelenti a levegő mérsékét, mely szerént nem kemény, hideg vagy meleg, a nap szelid sugarainak enged. *Langy idő*, *langy szellő*. Képes kifejezéssel mondják emberről, ki kötelességi működésében nem buzgó, ki hamar lankad, ki nem szilárd. *Langy keresztény*, ki illető kötelességeit immelámmal végzi. *Langy elöljáró*, ki nem sokat gondol a fegyelemmel. Mindezen jelentésekből kitünik, hogy ezen szóban alapfogalom a kellő vagy szokott szilárdságnak, keménységnek hiánya, s rokon a *lajha*, *lankad*, *lanyha*, *lágy*, *lassu* szókkal. Közelít hozzá a német *lau* is. V. ö. LA gyök, és LÁGY, mn.

LANGY, (2), (mint föntebb) fn. tt. *langy-ot*. A nedvnek, jelesen viznek azon mérséke, melynél fogva sem hideg, sem meleg. Önállólag nem, hanem *langyos*, *langyosság* stb. származékokban divatozik.

LANGYA, (lan-gy-a) mn. tt. *langyát*. Lásd: LANGY mn.

LANGYAD, (lan-gy-ad) önh. m. *langyadt*. L LANGYÚL.

LANGYÁN, (lan-gy-a-an) ih. Sem hidegen, sem melegen. V. ö. LANGY, mn.

LANGYASZT, (lan-gy-aszt) áth. m. *langyasztott*, htn. —*ni* v. —*ani*. L. LANGYÍT.

LANGYATAG, (lan-gy-ad-ag) mn. tt. *langyatagot*. L. LANGY, mn.

LANGYÍT, (lan-gy-ít) áth. m. *langyít-ott*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*ani*. Valamit langygyá tesz. *Vizet langyítani* am. bizonyos foku meleg által lágyabbá tenni, vagy előbbi nyerseségéből, fris voltából valamit elvenni. *A tavaszi meleg nap langyítja a levegőt. Belangyítani a kemenczébe.* (Szabó D.). V. ö. LANGY.

LANGYODIK, (lan-gy-od-ik) k. m. *langyodtam*, —*tál*, —*ott*. Látszólag magamagától, mindazáltal okozó erő hozzájárultával langygyá leszen, pl. *a tavaszi nap sugaraitól langyodik az idő*. V. ö. LANGYÚL.

LANGYOS, (lan-gy-os) mn. tt. *langyos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Egy értelmü a langy melléknévvel, és ennél szokottabb használatu. *Langyos víz*, *lábfördő*. V. ö. LANGY.

„A tavasz, rózsás kebelét kitárva,
Száll alá langyos levegőn mezőkre.“

Berzsenyi.

LANGYOSÍT, LANGYOSIT, (lan-gy-os-ít) áth. m. *langyosít-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. Langyossá tesz. *Fris vizet fütött kályha mellett langyosítani*. V. ö. LANGYOS.

LANGYOSODÁS, (langy-os-od-ás) fn. tt. *langyosodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Változási állapot, midőn valamely hideg vagy hüvös test langyossá leszen.

LANGYOSODIK, (lan-gy-os-od-ik) k. m. *langyosod-tam*, —*tál*, —*ott*. Langyossá leszen, hideg v. hüvös mérséke fogyván melegedni kezd. *Langyosodik a viz, a levegő*. V. ö. LANGYOS.

LANGYOSSÁG, (lan-gy-os-ság) fn. tt. *langyosság-ot*, harm. szr. —*a*. Közép állapot a hidegség és melegség között, vagyis azon tulajdonság, melynél fogva valamit langyosnak mondunk. *Víznek, fördőnek langyossága.*

LANGYÚL, LANGYUL, (lan-gy-úl) önh. m. *langyúl-t*. Mintegy magától (legalább az okozó erőre tekintet nélkül szólva) langygyá leszen, azaz előbbi fris, kemény, szilárd tulajdonságaiból enged; különösen lágyan, gyöngén melegül. Így mondjuk a levegőről, időről, midőn csipős hidegsége a nap mérsékelt erejének, vagy a föld természeti melegségének enged, s mintegy meglágyúl.

LANK, (lan-k) elvont törzse *lanka*, *lankad*, s *lankócz*, *lankaszt* szóknak. illetőleg származékaiknak. Rokon *lágy* szóval, különösen ‚lagymatag' értelemben. V. ö. LANKA, LANKAD.

LANKA, (lan-k-a) fn. tt. *lankát*. 1) Vizek melletti liget, berek, bozótos, nádas hely. Néhutt am. fensík. Minthogy az ily helyek feneke nedves, vizes, süppedékeny, ingoványos szokott lenni: innen valószinü, hogy e szó *lan* gyöke am. lágy, mely a nyomásnak enged, s lelappad; ebből lett az elavult gyakorlatos ige *lanog*, azaz lágysága miatt enged, süpped, továbbá *lanogó*, *lanoga*, *langa*, *lanka*; épen úgy, mint *czin czineg czinke*; *ser sereg serke*; *ber bereg birke* stb. V. ö. LANKAD. 2) Néhutt jelent gyümölcsös kertet is, minthogy ennek legalkalmasabb hely a szölők, hegyek lába, azaz alja, valamint a szigetek, folyók mellékei is. Rokon vele a kicsinyező *linkó*. V. ö. LÓK.

LANKAD, (lan-k-ad) önh. m. *lankad-tam*, *—tál*, *—t* v. *—ott*. 1) Mondjuk emberről, s más állatról, midőn nagy teher, vagy fáradság, vagy az erőnek akármi okból eredt fogyatkozása miatt inai elvesztik szilárd feszességöket, s mereven állásukból engedvén, aláhajlanak, szóval, midőn az erősebb benyomásnak engednek, s önerejökben gyöngülnek. *Sok járás, munka, fáradság miatt ellankadni. Kezei, lábai lankadnak. Lankad az erősen hajtott ló. Éhség és szomj miatt ellankadni.* 2) Mondják növényekről, midőn száraik, leveleik stb. akár a nagy forróság, akár a nedv hiánya, akár belbetegség miatt hervadni, konyúlni, aláhajlani kezdenek. 3) Átv. ért. lankad a szellemi erő, melyet a nagy munkafeszülés megtöri, s rugalmasságát megbénitja. Ezen szóban tartósság, folytonosság, következésképen gyakorlatosság is foglaltatik, tehát törzsöke az elavult *lanog*, melyből lett *lanog-ad*, *langad*, *lankad*, mint: *pir*, *pirog*, *pirogad*, *pirkad*; *ser*, *sereg*, *sereged*, *serged*, *serked*; *rez*, *rezeg*, *rezeged*, *rezked*, *reszket* stb. Hangra és jelentésre megegyezik vele a latin *langveo*, *finn lankeen* (lankadok).

LANKADÁS, (lan-k-ad-ás) fn. tt. *lankadás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Állapot, midőn valaki vagy valami lankad. V. ö. LANKAD.

LANKADATLAN, (lan-k-ad-at-lan) mn. tt. *lankadatlan-t*, tb. *—ok*. Ami vagy aki nem lankad, fáradatlan, különösebben átvitt szellemi értelemben am. ernyedetlen. Határozóként am. lankadás nélkül, lankadatlanul.

LANKADOZ, (lan-k-ad-oz) önh. m. *lankadoztam*, *—tál*, *—ott*, par. *—z*. Folytonosan, mindinkább lankad, azaz inainak rugalmassága megereszkedik, s az illető erőnek, tehernek ellenállni nem képes.

LANKADOZÁS, (lan-k-ad-oz-ás) fn. tt. *lankadozás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Gyöngülő, alábbhagyó állapot, midőn valaki v. valami lankadoz. V. ö. LANKADOZ.

LANKADSÁG, (lan-k-ad-ság) fn. tt. *lankadság-ot*, harm. szr. *—a*. A gyöngült állapotnak azon neme, midőn valakinek inai a teher és fáradság miatt szilárdságukat vesztve megereszkednek, alább hagynak.

LANKADT, (lan-k-ad-t) mn. tt. *lankadtat*. Akinek vagy aminek inai, illetőleg rostjai a teher, vagy fáradság, vagy más ok miatt meglágyultak, megereszkedtek. *Lankadt munkások, utasok. Lankadt füvek, virágok.* V. ö. LANKAD.

LANKADTAN, (lan-k-ad t-an) ih. Lankadt állapotban.

LANKADTSÁG, (lan-k-ad-t-ság) fn. tt. *lankadtság-ot*, harm. szr. *—a*. Lankadt állapot. *Nagy lankadtság miatt nem bir dolgozni, menni.*

LÁNKAKOPLALÓ, puszta Vas m.; helyr. *—Koplaló-ra*, *—n*, *—ról*.

LANKÁS, (lan-ka-as) mn. tt. *lankás-t* v. *—at*, tb. *—ak*. 1) Eredeti tulajd. ért. az ellennyomuló erőnek engedő, alatta mintegy lankadó, fáradó, vagy áth. ért. ami lankaszt, fáraszt, pl. *lankás út* (Szabó D.). 2) Szokottabban am. ligetes, berkes, bozótos, mi rendesen süppedékeny, lejtős szokott lenni. *Lankás rétek, legelők, tópartok, érmellékek.*

LANKASÁG, (lan-ka-ság) fn. tt. *lankaság-ot*, harm. szr. *—a*. 2) Lankás, azaz lapos, lejtős, süppedékes, vizes vidék, vagy lókos, gödrös hely. 2) Erdőhát Aradmegyében.

LANKASZT, (lan-k-asz-t) áth. m. *lankaszt-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*, par. *lankaszsz*. Lankássá, azaz fáradttá tesz. *Az erős munka, gyalogolás lankasztja az inakat. A forró napsugarak ellankasztják a gyöngébb növényeket.*

LANKASZTÁS, (lan-k-asz-t-ás) fn. tt. *lankasztás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Cselekvés, mely által valakit vagy valamit lankasztunk. V. ö. LANKASZT.

LANKATAG, (lan-k-ad-ag) mn. tt. *lankatag-ot*. Oly állatról vagy növényről mondjuk, mely belső hajlamánál, gyöngeségénél fogva hamar, könnyen lankad. *Lankatag aggastyán. A gyönge növények lankatagabbak, mint az erősek.*

LANKÍT, (lan-ka-ít) áth. m. *lankít ott*, htn. *—ni* v. *—ani*. l. LANKASZT.

LANKÓCZ, (lan-k-ócz) mn. és fn. tt. *lankóczot*. L. LANKADT.

LÁNNA, fn. tt. *lánnát.* Igen vékonyra lapított ércz, tisztább magyarosan : lemez. *Arany, ezüst, réz lánna.* Ámbár a latin *lamina*, és közvetlenül a német *Lahn* után képezettnek látszik : de mindezen szók ős rokonságban állanak több magyar szóval, melyekben a *la* tiszta gyök vagy gyökelem különféle módositó ragokkal egyesülve valami ki- vagy szétnyúlót, szélesedőt jelent; ilyenek ; *lap, lapu, lapát, lapoczka, lapos, laska*, s a felhangu *lep, lepedő, lepény* stb.

LÁNNAPASZOMÁNY, (lánna-paszomány) ösz. fn. Széles, lapos paszomány aranyból, vagy ezüstből, mely alakjára a tulajd. szoros értelmü lánnához hasonló. Ilyen pl. a hadi tisztek csákóit ékesitő paszomány.

LANT, fn. tt. *lant-ot*, harm. szr. —*ja*. Általán kisebbféle, húros, újjakkal pengetett hangszer. Ilyenek : *czitara, tambura* (mácsikszedő) s több a népek különféle izlése szerint módositott hangszerek. *Lantot pengetni. Lant mellett énekelni.* Átv. ért. *agg lant* am. vén banya. *Egy agg lant van Gyöngyös táján, rút szömörcsök ül pofáján.* (Faludi). *A szamár arany lanton is, csak szamár nótát penget.* (Dugonics). Ugyan átv. ért. jelképe a költészet azon nemének, mely önnöni v. alanyi (subjectiv) érzelmeket énekel meg, s melynek alapja a kedélyben fekszik.

„Szünj már egyszer zengeni
Harczi viadalt,
Vedd elé kis lantodat,
S mondj szerelmi dalt.“
Czuczor.

„Oh, ha szép hired vala gondom eddig
S általam, kis lant, nevet érdemeltél,
Jer, magyar dalt zengj.“
Virág Benedek.

„Músám mosolygóbb tájakon andalog,
A csendes erdők boltjaiban szeret
Víg lantja zengni.“
Berzsenyi D.

E szó hangutánzónak látszik, s gyöke a csaknem minden népeknél, énekhangul divatozó *la ! la !* és csekély eltéréssel egyezik a megforditott magyar *dal* szóval is. Egyébiránt szót, hangot jelent a latin *lallo, laus*, hellén λάλω, német *lallen, Laut*, arab *alaud*, héber *olal* szókban. Különben a *lant*-hoz legközelebb áll a német *Laute.*

LANTHAL, (lant-hal) ösz. fn. Azon tengeri halak neméhez tartozó halfaj, melyeknek kopoltyúnyilásaik hátaikon vagy nyakaik fölött vannak. (Callionymus lyra).

LANTHÚR, (lant-húr) ösz. fn. Húr, vas, réz stb. anyagból, melylyel a lantféle hangszert fölszerelik.

LANTKULCS, (lant-kulcs) ösz. fn. Kulcsféle eszköz, melylyel a lant húrjait hangolás végett csavargatják.

LANTLÁB, (lant-láb) ösz. fn. lásd : LANTNYEREG.

LANTNYEREG, (lant-nyereg) ösz. fn. Fésüforma támaszték, melyet a lant hurjai alá tesznek, hogy azokat a lantfenék fölött bizonyos magasságban tartsa.

LANTOL, (lant-ol) önh. m. *lantol-t.* 1) Lanton játszik, lantot penget, lant mellett énekel. 2) Erdélyben am. eltünik, elmegy, eltávozik. *Úgy ellantolt, mint a villám. Hová lantolsz ?* V. ö. LENTET.

LANTORJA, l. LANTORNA.

LANTORNA, fn. tt. *lantornát.* Ökör vagy tehén böndőjéről levont és megszárasztott hártya, melyet még Erdélyben, s Magyarország némely vidékein a szegényebbek lámpatok, vagy ablaküveg helyett használnak. E szó idegen alakú, valamint az *ámpolna, kápolna, angolna, kintorna, csatorna.* Valószinü, hogy eredetije a latin *laterna.* Néhutt : *lantorja.*

LANTORNAABLAK, (lantorna-ablak) ösz. fn. Szarvasmarha böndőjéről lehúzott hártyából csinált ablak. V. ö. LANTORNA.

LANTOS, (1), (lant-os) mn. tt. *lantos-t* v. —*at*, tb. —*ak.* 1) Lanttal ellátott, kinek lantja van. *Lantos hangmüvész, zenész. Lantos leány.* 2) Különösen ki lant mellett énekel, dalol, nevezetesen oly költő, ki alanyi (subjectiv) érzelmeket dalokban, énekekben stb. fest vagy énekel. *Lantos költő.* Hasonlóan ide vonatkozó költői müvek. *Lantos versek, költemények. Lantos költészet.*

LANTOS, (2), (mint föntebb) fn. tt. *lantos-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Személy, kinek különös foglalkodása, lantot játszani, lant mellett énekelni. *Középkori udvari lantosok.*

„Vagy nincs-e lantos itt közel,
Ki zengjen éneket?“
Czuczor.

„Egy vén lantos jön Pokyval,
Térdét veri szakála.“
Kisfaludy S.

LANTSÁM, (lant-sám) ösz. fn. l. LANTNYEREG, és v. ö. SÁM.

LANTVERŐ, (lant-verő) ösz. fn. Személy, ki lantot penget, ki lanton játszik, lantos.

LANY, elvont gyök, melyből *lanyha, lanyhás, lanyházik* eredtek. Értelmére legközelebb áll a keményebb *lan* gyökhöz. V. ö. LAN, LANGY, LANKA.

LÁNY, l. LEÁNY.

LANYA, (lany-a) l. LANYHA.

LANYHA, (lany-h-a) mn. tt. *lanyhát.* Igenévből alakult melléknév. s am. *lanyhó*, azaz *lanyó*, a *h* közbevetett szenvedőlegességi hang levén; a Tájszótár szerént néhutt *lanya.* 1) Mondjuk különösen esőről, mely lassan, csak úgy szemeregve száll alá, mi rendesen melegebb időszakban szokott történni. Ennél

fogva rokonok vele : *lágy*, *langy*, valamint a gyöngülésre mutató *lankad*. 2) Átv. ért. tunya, lomha, lusta, kinek inai lankadtak, lágyak. Legközelebb áll hozzá a székely *lanyhó*, továbbá : *lamha*, *lomha*.

LANYHÁL, (lany-h-a-al) önh. m. *lanyhált*. L. LANYHÁZIK.

LANYHÁLÁS, (lany-h-a-al-ás) lásd : LANYHÁZÁS.

LANYHÁS, (lany-h-a-as) mn. tt. *lanyhás-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Esőről mondják, mely lágyan, lassan szemeregve hull. *Lanyhás nyári eső*.

LANYHÁZÁS, (lany-h-a-az-ás) fn. tt. *lanyházás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Lanyhán szemergő esőzés.

LANYHÁZAT, (lany-h-a-az-at) fn. tt. *lanyházat-ot*, harm. szr. —*a*. 1) L. LANYHÁZÁS. 2) Maga a lanyházó eső.

LANYHÁZIK, (lany-h-a-az-ik) k. m. *lanyháztam*, —*tál*, —*ott*, par. —*zál*. Lassan, szemeregve, melegen esik. *Lanyházik az eső*. Jobbára személytelen ige gyanánt önállólag használtatik. *Nem esik, csak lanyházik*.

LANYHÓ, (lany-h-ó) mn. tt. *lanyhót*. A székelyeknél am. lajhó, lágy, puha (ember v. állat). *Beh lanyhó ember vagy!* (Kriza J.).

LÁNYKA, (lány-ka) fn. l. LEÁNYKA.

LAP, fn. tt. *lap-ot*, harm. szr. —*ja*. Kicsinyezve : *lapocska*, *lapoczka*, *lapiczka*. Általán valamely testnek vagy térnek szétterjedő fölszine, mely többékevésbbé egyenes, sima, rögetlen. Ellentétei : *hégy*, *él*, *csúcs*, *fok*, *domb* stb. pl. *Kard lapja, és éle, hegye. Balta lapja, és éle, foka. Kés lapja, és éle, foka, csúcscsa. E határban sok lap* (lapály), *kevés domb van*. Ezen értelem rejlik a *lapu*, *lapácz*, *lapály*, *lapadék*, *lapány*, *lapát*, *lapiczka*, *lappan*, *lappang*, *lappancs*, *lapos*, *lapít*, *laponya* származékokban. Különösen a papír, hártya, s irásra, nyomtatásra használt más síma anyagok oldalai. *A nyolczad rétbe hajtott íven nyolcz levél, minden levelen két lap van. Ezen tizenkettedrétü könyvben két ív, huszonnégy levél, tehát negyvennyolcz lap van*. Továbbá : különféle tárgyu röpiratok. *Hirlap*, *napilap*, *hetilap*, *havilap*.

E szóban, mint minden származékaiból kitünik, alapfogalom a terjedés, terjeszkedés, vagy a terjedés által alakult test, térség. Rokon vele a *laboda* szó gyöke *lab*, továbbá a vékony hangu *lep*, melyből *lepény*, *lepedő*, *lepel* stb. származnak. Végértelmére nézve pedig a haladás, mozgás fogalma alá tartozik, minthogy terjedést, terjeszkedést, mozgás nélkül képzelni nem tudunk, s ezt az *l* mássalhangzó fejezi ki. V. ö. L, gyökbetü.

A német *Blatt* és *platt* szókban ugyanazon fogalom rejlik, de megfordított betükkel fejeztetik ki. Ide tartozik a hellen *πλατύς*, *πλατεῖα*, finn *lappa*.

LÁP, fn. tt. *láp-ot*, harm. szr. —*ja*. Lapos és i ngoványos v. mocsáros hely. Szükebb szokás szerént de eredetéhez hívebben : *láb* vagy *lap*, pl. az érsekujvári árvizes réteken az úgynevezett *Fekete láb*. *Ecsedi lápok*. Értelmezésére l. LÁB és LAP. Mondják megtolva is : *lápa*, azaz *lápó* v. *lábó*. Szabó D. szerént jelent nád-, széna-, szalmatöredéket is, melyet az árvíz hordani szokott. *Sok lápot hányt ki a víz*.

LAPA, puszta Somogy m.; helyr. *Lapá-ra*, —*n*, —*ról*.

LÁPA, (láp-a, azaz láp-ó) fn. tt. *lápát*. Am. láp. Máskép : *vápa*. Így váltakoznak *lép*, *vép*; *láz*, *váz*; *lék*, *vék* stb.

LAPÁCZ, (lap-ácz) fn. tt. *lapácz-ot*, harm. szr. —*a*. Kiavult régi szó, a mai szokottabb *lapály*, *lapány* helyett. Káldinál Józsue 18 : 18. *És általmegyen az éjszaki oldal felől a mezőségre; és alámegyen a lapáczra*. Elédordúl Szabó Dávidnál is, ki azt így értelmezi : tér, egyenes, síkmező, téres hely.

LAPAD, (lap-ad) önh. l. LAPPAD.

LAPÁD, férfi kn. tt. *Lapád-ot*. Lampadius. Vannak ily nevü faluk is Erdélyben. Ezen helyek fekvése határozza meg, ha vajjon a sikságot jelentő *lap* szótól vették-e nevöket?

LAPADÁL v. LAPADÁLY, (lap-ad-ály) fn. tt. *lapadály-t*, tb. —*ok*. Kicsapott, félretett, mintegy lappadt valami. Ferenczi János szerént székely szó.

LAPADÉK, (lap-ad-ék) fn. tt. *lapadék-ot*, harm. szr. —*a*. Azon térség, terjedék, melyet valamely lap képez. *A bárd lapadéka nagyobb, mint a késé*.

LÁPAFŐ, falu Tolna m.; helyr. —*fő-re*, —*n*, —*ről*.

LAPÁLY, (lap-ály) fn. tt. *lapály-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Sik föld, meneteles térség, melyet dombok, gyürök, halmok nem födnek. *Csalóközi*, *tiszamelléki lapályok*.

LAPÁLYOS, (lap-ály-os) mn. tt. *lapályos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Folytonos, nagy kiterjedésü lapályt, sikságot képező. *Lapályos Bácska*, *Bánság*. *A határ lapályos részeit elboritotta az árvíz*.

LAPÁLYOSAN, (lap-ály-os-an) ih. Lapályos menetelben. *Lapályosan elterjedő határ*, *vidék*.

LAPÁNCSA, falu Baranya m.; helyr. *Lapáncsá-ra*, —*n*, —*ról*.

LAPÁNY, (lap-ány) fn. tt. *lapány-t*, tb. —*ok*. L. LAPÁLY.

LAPÁNYOS, (lap-ány-os) mn. tt. *lapányos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. L. LAPÁLYOS.

LAPÁS, NAGY—, KIS—, faluk Nyitra m.; helyr. —*Lapás-ra*, —*on*, —*ról*.

LÁPÁS, (láp-a-as) m. tt. *lápás-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Lápos és mocsáros. *Lápás vidék*.

LAPÁS-GYARMAT, falu Nyitra m.; helyr. —*Gyarmat-ra*, —*on*, —*ról*.

LAPASZ, (lap-asz) fn. tt. *lapasz-t*, tb. —*ok*. Kis ásóforma lapos eszköz, pl. a festőknél a festékek szétdörzsölésére, a gyógyszerészeknél, sebészeknél a tapasz fölkenésére stb.

LAPÁT, (lap-át) fn. tt. *lapát-ot*, harm. szr. *—ja*. Közismeretü gazdasági és házi eszköz, melynek feje és nyele van, a feje lapos, és néha kevéssé homorú, hogy vele holmit fölszedni, fölmerni lehessen. Rendeltetéséhez képest különféle. Némelyik öblös, némelyik mindkét oldalon lapos. *Szóró lapát*, melylyel a pelyvás gabonát felhányják, hogy pelyváját a szél elkapja. *Ganaj-, szemethányó lapát. Sütő lapát*, mely lapos, s a kenyereket vetik be vele. *Keréklapát*, némely malomkerekeken. *Tüzlapát*, vasból parázst szedni való. *Öntözőlapát*, melylyel az árkocskákon gödrökbe folydogáló vizet a kertészek a veteményes ágyakra locsolják. *Evezőlapát*, mely rendesen hosszukás lapos. *Lapáttal kihányni a ganajt, szemetet. Lapáttal mérni a búzát. Lapáttal szórják neki a pénzt.* (Km.). *Házasodik a lapát, elvette a piszkafát.* (Népd.). *Lapát hátával méri a borsót.* (Km.).

Világos, hogy e szónak gyöke *lap*, mivel a lapát többékevésbé mindegyik lapos. Eredetileg rövid *lapat*, mely a nyelvszokás szerént úgy nyult meg, mint *korlát, porgolát, forbát, borbát, korczolát, fuvát* s némely mások. Egyébiránt nem azon *at, et* képzőjü szókhoz tartozik, melyek igéktől származva elvont értelmüek, pl. *csapat, csipet, menet*, hanem azokhoz, melyekben a *t* általánosb jelentőségü, milyenek : *evet, kuvat, kerecset, követ.* Megegyezik vele a szláv *lopata*, de azért eredeti magyarságát annál kevésbbé lehet kétségbe hozni, mivel a magyarban nemcsak gyöke közismeretü, hanem számos rokonhangu, s értelmü szók nemzetségével áll összeköttetésben, holott a szláv nyelvben ezt nem találjuk. L. Stephanovics Vuk szótárát, hol a *lopata* és *lopac* szókon kivül egy hasonértelmü sincsen följegyezve. Sokkal több rokonságot mutatnak a latin megfordított *pala*, továbbá *palma, palear, palla, pallium, paludamentum, planum, planities*, melyekben lapos kiterjeszkedés az alapfogalom, valamint a német *platt*, a hellen πλατὺς, πλατεῖα szókban is. Finnül: *lappio.*

LAPÁTALAKÚ, (lapát-alakú) ösz. fn. Mi alakjára nézve a lapáthoz hasonló, azaz laposféle eszköz. *A szélmalomnak lapátalakú szárnyai vannak.*

LAPÁTFOG, (lapát-fog) ösz. fn. Némely emlős állatok fogai, melyek alant szélesebbek, pl. a lovak és szarvasoknál.

LAPÁTKA, (lap-át-ka) fn. tt. *lapátkát.* Lásd : LAPICZKA.

LAPÁTKERÉK, (lapát-kerék) ösz. fn. Kisebbféle patakokon levő, s a zsilip alá helyezett malomkerék, melynek lapátforma kiálló fogai vannak.

LAPÁTMŰ, (lapát-mü) ösz. fn. Vízi gép, mely midőn forgásba hozzák, lapátalakú szapolyokkal meríti és önti ki a vizet.

LAPÁTOL, (lap-át-ol) áth. m. *lapátolt.* Lapáttal szed, mereget, hány, tisztogat valamit. *Havat, sarat, szemetet, ganajt lapátolni. Zsákba, mérübe lapátolni a felszórt gabonát. Kilapátolni* (szapolyozni) *a hajó medréből a vizet.* Tréfásan, lapáttal ver, üt, hajt. *Kilapátolni valakit az udvarból. Csak ne takarodjál, mindjárt meglapátollak.* A hajósok nyelvén am. evezővel hajtja a vizet.

LAPÁTOLÁS, (lapát-ol-ás) fn. tt. *lapátolás-t*, tb. *—ok.* harm. szr. *—a.* Cselekvés, midőn lapátolnak valamit. V. ö. LAPÁTOL.

LAPÁTOS, (lap-át-os) mn. tt. *lapátos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Lapátokkal ellátott. *Lapátos malomkerék. Lapátos munkások*, kik lapáttal dolgoznak.

LAPÁTOSGÉM, (lapátos-gém) ösz. fn. Széles csőrü gémfaj; máskép : *kanálosgém.*

LAPÁTOZ, (lapát-oz) önh. m. *lapátoz-tam, —tál, —ott*, par. *—z.* Lapáttal dolgozik, különösen evezőlapáttal hajtja a vizet.

LAPÁTOZÁS, (lap-át-oz-ás) fn. tt. *lapátozás-t*, tb. *—ok.* Lapáttal dolgozás. V. ö. LAPÁTOZ.

LAPÁTSZARV, (lapát-szarv) ösz. fn. Lapátalakú lapos szarv, milyen a jávor- és iramszarvasoké.

LAPCSONT, (lap-csont) ösz. fn. Lapos csont az emberi vállban, és a négylábu állatok első lábtövén, lapiczka, lapoczka.

LAPCZÍM, (lap-czím) ösz. fn. A nyomtatott könyvben vagy kéziratban is minden egyes lapnak felülirata.

LAPDA, l. LABDA.

LAPFEJ, (lap-fej) ösz. fn. l. LAPCZÍM.

LÁPFENÉK, (láp-fenék) ösz. fn. A lápnak ingoványos, söppedékes alja. V. ö. LÁP.

LÁPFÖLD, (láp-föld) ösz. fn. Porhanyó, könnyü föld, a lápok szélein, vagy kiszáradt fenekein. Bizonyos virágok, pl. kertikék, lápföldben tenyésznek legjobban.

LAPI, (lap-i) fn. tt. *lapi-t*, tb. *—k.* Székelyesen am. akárminemü növény (virág vagy fa) szélesebb levele, azaz lapja, lapuja.

„Bódogasszony aranlapi,
Hezzád (hozzád) menyek rózsám lakni.“

„Hárman kötnek vala három szép bokrétát.
. . . . . .
A harmadik kötte (kötötte) muszkáta lapiból.“
Székely népköltés. (Kriza J.. gyüjt).

Lipi-lapi ikerítve, igen gyérlevelü, silány káposztaféről mondják. (Kriza J.).

LAPICZ, (lap-icz) fn. tt. *lapicz-ot*, harm. szr. *—a* v. *—cza.* A négy főbbhímesek seregéből és táskások rendéből való növénynem, melynek táskája tojáshosszú, és lapos, honnan a neve. (Lunaria). Fajai : *begyes* és *tokás*, máskép köznépiesen : *lapiczkás fü.*

LAPICZKA, (lap-icz-ka) kicsiny. fn.tt. *lapiczkát.* 1) Lapos csont a vállakban, és az állatok marjában. *Disznó lapiczkája.* 2) Kis lapátforma lapos fejü, s nyéllel ellátott eszköz, pl. a kenyérsütők lapiczkája, melylyel a lisztet, kovászt keverik. Ilyen a mosófa,

vagy a csiga gugoráját forgató fa stb. 3) Ilyforma büntető eszköz, melylyel a csintalan fiúk tenyerét megverik, máskép : *paczka*. (Ferula).

LAPICZKÁS, (lap-icz-ka-as) mn. tt. *lapiczkás-t* v. —*at*, tb. —*ak*. 1) Lapiczkával ellátott. 2) Lapiczkaalakú.

LAPICZKÁSFŰ, (lapiczkás-fű) ösz. fn. L. LAPICZ.

LAPIDÉZÉS, (lap-idézés) ösz. fn. A kereskedelmi és más rokonnemü könyvvitelben müködés, midőn egyik könyvben másik könyv lapjára hivatkozunk, vagy útalunk. (Rencontre, Rencontriren).

LAPIDÉZŐ, (lap-idéző) ösz. fn. Azon jegy vagy rovat, mely által egyik könyvben másik könyv lapjára történik hivatkozás. V. ö. LAPIDÉZÉS.

LAPINCSKOL, (lap-incs-kol) l. LAPINCSOL.

LAPINCSOL, (lap-incs-ol) áth. m. *lapincsol-t*. Tenyerével vagy valamely lapos eszközzel csapdossa a vizet.

LAPIS, (lap-is) mn. tt. *lapis-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Gömöri, s baranyai tájszólás szerént am. *lapos*. Ily képzésüek, *hamis, haris, kőris, kódis*. Lásd : LAPOS.

LAPISPATAK, falu Sáros m.; helyr. —*patakra*, —*on*, —*ról*.

LAPÍT, LAPIT, (lap-ít) áth. m. *lapít-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. Valamely tömör, csomós, rögös, egyenetlen fölszinü testet nyomás, ütés, nyújtás által lapossá, simává, egyenessé tesz. *Vasat kalapácscsal, tésztát sodrófával lapítani. A kalap tetejét lelapítani. Orrát belapítani. Nehéz a kösziklát meglapítani.* (Km.). V. ö. LAP. Az ormánysági tájszólásban annyi is, mint hallgat, kushad; továbbá : mángol, pl. ruhát, fehérnemüt. (Vass J. Dunántúli nyelvjárás).

LAPÍTÁS, LAPITÁS, (lap-ít-ás) fn. tt. *lapítás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, midőn valamit lapítunk.

LAPÍTÓ, LAPITÓ, (lap-ít-ó) mn. és fn. tt. *lapítót*. Ami vagy aki lapít. Különösen főnevül Szabó D. szerént am. nyújtófa, tésztanyujtó.

LAPITÓKALAPÁCS, (lapító-kalapács) ösz. fn. Vashámorosok, kovácsok nehéz, nagy kalapácsa, melylyel a vastömeget lapítják.

LAPITÓMINTA, (lapító-minta) ösz. fn. Sajátszerü készület vagy gép, mely által bizonyos testeket, nevezetesen érczeket lapítanak, ilyen pl. két ellenkező irányban forgó, s egymást súroló vas kerék, melyek a közbe csiptetett fát, vagy érczdarabot lapossá nyomják.

LAPITÓMŰ, (lapító-mű) ösz. fn. Lapító eszköz, pl. lapító pőröly v. kalapács. Továbbá műhely, melyben az érczdarabokat laposra verik vagy nyomják.

LAPITÓPŐRÖLY, (lapító-pőröly) ösz. fn. Pőröly a hámorokban, melylyel az idomtalan vastömeget laposra nyujtják.

LAPKA, (lap-ka) fn. tt. *lapkát*. Kicsi jegy v. levelke. (Billet, Zettel).

LAPLAG, (lap-lag) fn. tt. *laplagot*. Szabó Dávidnál am. árkus, azaz papír ív. *Hány laplagra terjed ez a könyv?*

LAPLIKA, tájdivatosan az idegen eredetü ‚pántlika' módosulata.

LAPMÉRTAN, (lap-mér-tan) ösz. fn. A mértannak azon része, mely a lapos térek és testek mérésével foglalkodik. (Planimetria).

LAPOCZKA, (lap-ocz-ka) fn. tt. *lapoczkát*. Ugyanaz, mi a tájszokásos *lapiczka*. Keményebben : *lapocska. Olyan kövér, mint a felfútt lapoczka.* (Km.). l. LAPICZKA.

LAPOCZKACSONT, (lapoczka-csont) ösz. fn. Lapos csont, mely az úgynevezett lapoczkát képezi. V. ö. LAPICZKA.

LAPOCZKÁSDI, (lap-ocz-ka-as-di) fn. tt. *lapoczkásdit*. Ifjak játéka, lapoczkával a fenekire ütnek egyiknek, aki az erre elvetett lapoczkát felkapva, kergeti a másikat, s viszont másra üt. (Ferenczi János).

LAPOCZKÁZ, (lap-ocz-ka-az) áth. m. *lapoczkáz-tam*, —*tál*, —*ott*. Lapoczkával üt, ver, csap. *Meglapoczkázni a csintalan gyermek tenyerét.*

LAPOCZKÁZÁS, (lap-ocz-ka-az-ás) fn. tt. *lapoczkázás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Lapoczkával ütés, verés.

LAPOD, puszta Somogy m.; helyr. *Lapod-ra*, —*on*, —*ról*.

LAPOL, (lap-ol) áth. m. *lapolt*. L. LAPOZ.

LAPONY, (lap-ony) fn. tt. *lapony-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. A lopvanőszök osztályából való növénynem, t. i. a földön vagy köveken *ellapuló* levélforma növés. (Peltigera lichen). Fajai : *fonák, veres, himlős, kunkor, erdei lapony.*

LAPONYA, (lap-ony-a) fn. tt. *laponyát*. Lapos térség, sikság, máskép : *lapány, lapály*.

LAPONYAG, (lap-ony-ag) fn. tt. *laponyag-ot*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. L. LAPONYA.

LAPOR, (lap-or) fn. tt. *lapor-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*ja*. Baranyában am. könnyen törő lapos kőnem. *Laporban terem a jó bor.*

LAPÓR, (lap-ór) fn. tt. *lapór-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*ja*. Két főbbhímes és magrejtős növénynem, melynek csészéje hasas, kerek, és *lapított*, honnan a neve. (Rhinanthus).

LAPOS, (1), (lap-os) mn. tt. *lapos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Szélcs ért. aminek lapja van, ami többékevésbbé síma terjedelmü. Ellentétei : *dombos, görcsös, buczkás, görbe, egyenetlen, hegyes, csucsos* stb. *Lapos határ, vidék. Lapos deszka. Lapos kő, út. Lapos cserép, vas az ekén. Nem mind lencse, ami lapos.* (Km.). *Lapos szegéssel szegi a ruhát.* Különösen, mit nyomás, sajtólás által egyengettek, öszvenyomtak. *Lapos tészta. Lapos orr. Lapos kalap. Lapos tű, szeg. Lapos kenyér.* Átv. ért. *lapos guta, lapos mennykő. Meg-*

ütötte erszényét a lapos guta, am. semmi sincs benne, kiürült.

LAPOS, (2), (lap-os) fn. tt. *lapos-t*, tb. —*ok*. Sík, egyenes tér, lapály. *A laposokat megfutotta az árviz. Az adonyi laposon, leesett a kalapom.* (Népd.).

LAPOS, (3), falu Sáros, puszta Nyitra m.; helyr. *Lapos-ra*, —*on*, —*ról*.

LÁPOS, (1), (láp-os) mn. tt. *lápos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Lápokkal borított. *Tiszamelléki lápos rétek.* V. ö. LÁP.

LÁPOS, (2), HAGYMÁS—, falu Kővár vidékében; helyr. *Lápos-ra*, —*on*, —*ról*.

LAPOSAN, (lap-os-an) ih. Lapos minőségben.

LÁPOSBÁNYA, falu Szathmár m.; helyr. —*bányá-ra*, —*n*, —*ról*.

LÁPOS-DEBREK, erdélyi falu B.-Szolnok m.; helyr. —*Debrek-re*, —*én*, —*ről*.

LAPOSFOGÓ, (lapos-fogó) ösz. fn. Fogó, csipő eszköz, melyben a két félkör helyett egymásra lapuló csiptető van.

LAPOSGILISZTA, (lapos-giliszta). Gilisztafaj, melynek alakja nem gömbölyü, hanem lapított.

LAPOSÍT, LAPOSIT, (lap-os-ít) áth. m. *laposít-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. Lapossá tesz, nyom, sajtól, nyújt. V. ö. LAPOS.

LAPOSÍTÁS, LAPOSITÁS, (lap-os-ít-ás) fn. tt. *laposítás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, midőn valamit lapossá teszünk.

LAPOSKA, (lap-os-ka) fn. tt. *laposkát*. 1) Sodrófával kilapított, és szalagformára metélt tészta. Máskép: *szabógallér*; néhutt: *tésztapaczal*; hihetőleg ebből módosult a *laska*. 2) Veteményeken, különösen kerti zöldségeken, s némely virágok levelein tenyésző lapos féregnem.

LAPOSNYAK, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. *Laposnyak-ra*, —*on*, —*ról*.

LAPOSODIK, (lap-os-od-ik) k. m. *laposod-tam*, —*tál*, —*ott*. Lapos alakúvá képződik, domborúságát veszti. *Laposodik a soványkodó ember hasa, fara, melle.*

LAPOSORR, (lapos-orr) ösz. fn. Benyomott, széles, pisze orr.

LAPOSORRÚ, (lapos-orrú) ösz. mn. Mondják emberről, s más állatról, melynek beütött, tompa, pisze, sima orra van. *Laposorrú négerek. Laposorrú majom. Laposorrú halak.*

LAPOSSÁG, (lap-os-ság) fn. tt. *laposság-ot*, harm. szr. —*a*. 1) Tulajdonság, mely szerént bizonyos test vagy tér némi sima terjedelemmel bir. *A kenyér laposssága arra mutat, hogy roszul kelt meg a tésztája.* 2) Lapányos térség, vidék. *Tiszamelléki laposság. A laposságot elboritotta az árviz.*

LAPOSTETŰ, (lapos-tetű) ösz. fn. Leginkább az emberi testet szerető, s annak szőrös tájait, kivált a szeméremtest környékét lepő s a bőr alá buvó kisded tetűfaj.

LAPOSVAS, (lapos-vas) ösz. fn. Balaton mellékén így hivják a szántóvasat. (Horváth Zsigmond).

LAPÓTYA v. LAPOTTYA, (lap-óty-a) fn. tt. *lapótyát*. Vastag palacsinta. Székely szó. (Kriza J.). Rokon vele: *lepény*.

LAPOZ, (lap-oz) áth. m. *lapoz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. 1) Valamely testnek lapjával illet, üt, vereget. *Kardlapozni valakit.* 2) A könyvet lapról lapra forgatja, olvassa. *Átlapozni valamely munkát.* 3) A lapokat bizonyos számmal jegyzi. *Lapozni a bekötött papíríveket.*

LAPOZÁS, (lap-oz-ás) fn. tt. *lapozás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valaki lapoz.

LAPŐR, (lap-őr) ösz. fn. Nyomdászok nyelvén, azon szótag, mely a lap alján az utolsó sor alatt áll, s első szótagját teszi a következő lapon levő első szónak.

LAPÖSZLET, (lap-öszlet) ösz. fn. A számvivő, különösen kereskedelmi könyvekben azon öszlet, melyet az illető lapon levő, s öszveadott számok tesznek.

LAPP, (1), fn. és mn. tt. *lapp-ot*. 1) Mint fn. am. Lapponia lakosa. 2) Mint melléknév jelent olyasmit, mi Lapponiából való, arra vonatkozó, azt illető. *Lapp termény. Lapp nyelv* stb.

LAPP, (2), elvont törzse *lappad*, *lappan*, *lappang* igéknek, s *lappasz* névnek; a *p* kettőztetése mellett azonos *lap* főnévvel, de lehet *lamp* törzs is (‚lam' gyöktől); ide mutat a Bécsi codexben olvasható *lampan*, ‚lappan' helyett.

LAPPAD, (lapp-ad) önh. m. *lappad-tam*, —*tál*, —*t* v. —*ott*. Mondjuk magasabb helyzetü vagy domboru, felfújt testről, midőn szétterjeszkedvén, alá száll, s mintegy *lapot képez. Lappad a vadász, midőn lesben hasra fekszik. Lappad a duda, hólyag*, ha ki megy belőle a szusz. *Lappad a sokáig állva hagyott kovász. Lappad* (mintegy leapad) *a gyógyulni induló daganat, kelevény.*

LAPPADÁS, (lapp-ad-ás) fn. tt. *lappadás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Állapot, midőn valami lappad.

LAPPAG, (lapp-ag) önh. Régies és tájdivatos. Előjön a Debreczeni Legendáskönyvben, Nádor-codexben, Molnár Albertnél, Szabó Dávidnál stb. l. LAPPANG.

LAPPAGÓ, (lapp-ag-ó) fn. tt. *lappagót*. Lásd: LAPPANTYÚ.

LAPPAN, (lapp-an) önh. m. *lappan-t*. Tulajd. ért. magasságából aláesik, elterül, s mintegy lapossá lesz. Átv. ért. rejtőzik, titokban meghúzza magát; mi rendesen a testnek lelapulásával történik, pl. midőn valaki bujkál, vagy lesben ül, *lehasal*. A Bécsi codexben: *lampan*. „Te néped ellampant a hegyekben." (Naum proféta).

LAPPANCS, (lapp-an-cs) fn. tt. *lappancs-ot*. Általán oly készület, melynek lapforma födele úgy van elrendezve, hogy bizonyos mozdításra lelappan-

hasson. Ilyenek némely pinczék, vagy más mélyedések felhuzó ajtaji, vagy madárfogó, egérfogó kaliczkák födelei stb. A dolog természetéből meritett festői szó. „Csak oda lösznek a szép sima hejön (helyén) minha (mintha) a föd ênyelte vôna (elnyelte volna), oda ugrat hát, a hô (hol) látta hogy êtüntek (eltüntek) hát ott egy lappancs van, s a lappancs alatt egy méj (mély) lik.“ Székely népmese. (Kriza J. gyüjt.).

LAPPANG, (lapp-an-g) gyak. önh. m. *lappang-ott* v. *—tam, —tál*, htn. *—ni* v. *—ani*. Tulajd. ért. testével mintegy lelapulva, magát laposká téve fekszik, nyujtózik. Innen átv. és szokott értelemben, am. magát minél inkább elrejtve, a kémlő szemek elől bujkál, rejtezkedik, mi legczélirányosabban úgy történik, ha testét meglapítva lefekszik. *Bozótban, kukoriczák között lappangani.* Szélesb ért. magát elrejtve bujkál. *Erdőben lappangani. Padláson, pinczében lappangani. A kis bőrben is emberek lappanganak.* (Km.).

LAPPANGÁS, (lapp-an-g-ás) fn. tt. *lappangás-t*, tb. *—ok*. Lappangva való bujkálás, rejtezkedés. V. ö. LAPPANG.

LAPPANGÓ, (lapp-an-g-ó) mn. tt. *lappangót*. Magát alattomban meghúzó, bujkáló. *Gyanús házakban lappangó orvok, tolvajok. Erdőkben, berkekben lappangó szökevények.*

LAPPANGTAT, (lapp-an-g-tat) áth. illetőleg miv. m. *lappangtat-tam, —tál, —ott*. A lappangásban, bujkálásban segédkezet nyujt, különösen a lappangót magánál rejtezni engedi. *Orvokat lappangtatni.*

LAPPANGVA, (lapp-an-g-va) ih. Alattomban elbújva, rejtőzködve.

„Lappangva bürökből kis sipot faragtál.“

Faludi.

LAPPANT, (lapp-an-t) áth. m. *lappant-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*. Valakit elrejt, eltitkol, vagyis eszközli, hogy a kémlők, keresők szemei rá ne akadjanak. Több közvetlen cselekvőséget jelent, mint ‚lappangtat.‘ *A bujdosó menekülteket ellappantani.* V. ö. LAPPAN. Értelemre és képzési módra hasonló hozzá *rekkent.*

LAPPANTYÚ, (lapp-an-ty-ú) fn. tt. *lappantyú-t*. Eredetileg *lappantó*, a ‚lappant‘ törzsöktől. Nagyobbféle, és csaknem kakuknagyságu fecskefaj, hamuszinű, s fekete csikos tollakkal, hosszú sima fejjel, és hosszu farkkal. Azt mesélik róla, hogy a teheneket éjjel megfeji, s minthogy csak sötétben szeret röpködni, tehát mintegy lappangva jár; innen vette nevét.

LAPPASZ, (lapp-asz) mn. tt. *lappasz-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Mondják emberről, vagy más állatról, mely meglapulva, hunnyászkodva rejtezkedik, bujkál, alattomoskodik. Alakjára olyan, mint *horpasz, dobasz, kopasz, csupasz.*

LAPPASZKODIK, (lapp-asz-kod-ik) k. m. *lappaszkod-tam, —tál, —ott*. Testét mintegy meglapítva, földre hasalva, lappasz módon bujdosik, rejtőzködik. Lappaszkodik a nősténymadár is, midőn a hím előtt és alatt meglapúl. Alakra olyan mint *gubbaszkodik, terpeszkedik.*

LAPPATAG, (lapp-ad-ag) mn. tt. *lappatagot*. Könnyen lappadó vagy lapuló, lapulásra hajlandó.

LAPPORSZÁG, (lapp-ország) ösz. fn. Éjszakeurópai ország, melynek egy része Svéd-, másik Norvég-, harmadik Oroszországhoz tartozik.

LAPPUL, (lapp-ul) ih. Lappok nyelvén. *Lappul tanulni, érteni, beszélni.*

LAPRÚD, (lap-rúd) ösz. fn. Az érczmivesek, hámorosok, vaskereskedők így nevezik azon rudakká alakított érczdarabokat, melyek egyszersmind laposak. Ilyen laprudakban veszik a feldolgozni való vasat a kovácsok, és lakatosok.

LAPS, ALSÓ—, FELSŐ—, faluk Szepes m.; helyr. *Laps-ra, —on, —ról.*

LAPSA, puszta Gömör m.; helyr. *Lapsá-ra, —n, —ról.*

LAPSANKA, falu Szepes m.; helyr. *Lapsankára, —n, —ról.*

LAPSINA, falu Szala m.; helyr. *Lapsiná-ra, —n, —ról.*

LAPSODRONY, (lap-sodrony) ösz. fn. Sodrony, vagy huzal, mely meg van lapítva.

LAPSZÁM, (lap-szám) ösz. fn. Számok, melyekkel a nyomtatott könyvek vagy öszvefüzött kéziratok lapjait megjegyzik.

LAPSZÁMOZ, (lap-számoz) ösz. áth. A nyomtatott könyvnek vagy öszvefüzött, bekötött kéziratnak lapjait számokkal jegyzi.

LAPTA, l. LABDA.

LAPTABORZ, (lapta-borz) l. LABDABORZ.

LAPTÁR, (lap-ta-ár) fn. tt. *laptár-t*, tb. *—ok*. Ezen szó helyett ugyan az *apacs* vagy *apacsó, apacsú, apasúr* divatozik a halászok nyelvén; de minthogy a *laptáros*, legalább a felső dunai halászoknál közismeretű, kellett léteznie *laptár* törzsöknek is. Laptárosnak nevezik t. i. azon halászlegényt, ki a gyalom végére kötött *kis apacsút* húzza a víz szélén. Az apacsú egy vastag nyélbe ütött *lapdaforma* kő, mely arra szolgál, hogy a gyalmot a víz fenekére húzza.

LAPTÁROS, (lap-ta-ár-os) fn. tt. *laptáros-t*, tb. *—ok*. L. LAPTÁR alatt.

LAPTATÖVIS, (lapta-tövis) ösz. fn. A lapta- v. lapdaborzok neme alá tartozó növényfaj, melynek fehér bunkós virága van, s csészéjét serték veszik körül. (Echinops sphaerocephalus).

LAPTIKA, fn. tt. *laptikát*. Két kerekű kis kocsi, kólya. Koldusok, postások laptikája. Talán a hordszéket vagy gyalog hintót jelentő latin *lectica*ból módosúlt.

LAPU, (1)', LAPÚ, (lap-ú) mn. tt. *lapút*, tb. *—ak*. Bizonyos tulajdonságu lappal vagy lapokkal

biró. *Széles, keskeny, hosszukás, kerek lapú növényelevelek. Tiszta, beirott lapú könyv.*

LAPU, (2), (lap-u) fn. tt. *lapu-t*, tb. —*k*, harm. szr. —*ja*. Széles, népies ért. terebélyes levelü, azaz nagy lapokat növesztő növény. Így nevezik lapunak tréfásan a dohányt is. Ilyenek: *marti lapu, szamár lapu, szomjuhozó lapu, tövises lapu, vizi lapu* stb. Szorosb növénytani ért. a bojtorjánok egyik faja, melynek gyökérlevelei nagy-labodásak, s bóbitája sertés, szurós, ragadós, bogácsos (arctium lappa); köznyelven *széles* v. *keserü lapu*. V. ö. LAPI. Egyezik vele hangban a latin *lappa*, a szláv *lopuch*, s a német *Lappen*, mennyiben ez is lapos testet jelent.

LAPUJTÓ, falu Nógrád m.; helyr. *Lapujtó-re*, —*n*, —*ról*.

LAPÚL, LAPUL, (lap-ú-l) önh. m. *lapúl-t*. Mondjuk domború, felfútt, vagy akármily magasabb helyzetü testről, midőn alászállva elterjed, s mintegy lapot képez. *Lapul a tészta, ha sodrófával nyujtják. Lapulnak a sajtóba szoritott ruhanemüek. Pörölyütések alatt lapul a vas.* Különösen mondjuk emberről vagy más állatról, midőn lábairól leereszkedik, lehasal. *Lapúl a lesben levő vadász. A repülő golyók elől lelapulni. Lapúl a tyúk a kakas előtt. Még a tyúk is lelapúl, midőn kányát lát.* (Km.).

LAPÚLÁS, LAPULÁS, (lap-ú-l-ás) fn. tt. *lapulás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Állapot vagy cselekvés, midőn valami vagy valaki lapúl. V. ö. LAPÚL.

LAPÚPATAK, erdélyi falu Kolos m.; helyr. —*patak-ra*, —*on*, —*ról*.

LAPUS, (lap-u-os) mn. tt. *lapus-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Lapuval bővelkedő, lapuval benőtt, laputermő. *Lapus árkok.*

LAPUSNIK, falu Krassó m.; helyr. *Lapusnik-ra*, —*on*, —*ról*.

LAPÜLŐ, (lap-ülő) ösz. fn. Az arany- és ezüstmivesek kis ülője, melynek oldalai is laposak.

LAPVAS, (lap-vas) ösz. fn. Laposra kivert vas.

LAPVÉSÜ, (lap-vésü) ösz. fn. Esztergárosok, s fából dolgozó egyéb kézmivesek sima lapu vésüje, különböztetésül azon vésütől, melynek behajlott vége van.

LÁRGA, erdélyi falu B.-Szolnok m.; helyr. *Lárgá-ra*, —*n*, —*ról*.

LÁRIFÁRI, (lári-fári) ikerszó, am. hiábavaló beszéd, haszontalan lárma. Eléjön idegen nyelvekben is; honnan Heyse a holland *larie* (am. fecsegés) és latin *fari* (szólni) szókból alkotja ösze. Azonban az ily ikerítés az altaji, s kitünően a magyar és tatár nyelvek sajátja. V. ö. IKERSZÓ. S a magyarban ha *lárma* szónak ‚lár' törzsét veszszük, ebből épen úgy eredhetett *lári-fári*, mint *tere-fere* vagy *inczi-finczi*.

LÁRMA, fn. tt. *lármát*. Erősebb, harsányabb hangu kiáltozás, kivált midőn egyszerre többen kiáltoznak. *Utczai gyermekek, kocsmai dőzsölők lármája. Lármát ütni.* Különösen oly kiáltozás, mely valamely veszélyt jelent. *Tüzi lárma. Lármát kiáltani a közelgő ellenség láttára.* Átv. ért. *lármát fujni, dobolni.* E szónak, ha a ‚lári-fári szót magyarnak el nem ösmerjük, rokon értelmü és hangu magyar társai nincsenek; azonban igen közel áll hozzá: *csárma*, mely túl a Dunán némely vidékeken am. lárma. Megegyezik vele a német *Lärme*, melyről némely német nyelvészek azon véleménynyel vannak, hogy az eredetileg a fegyverre kiáltást jelentő olasz *all' arme*, v. *allarme*, honnan a franczia *alarme* is; miről egyébiránt Adelung kételkedik, s hajlandóbb e szót hangutánzónak tartani, rokonitván azt az elavult régi német *lören*, és a szókásban levő *plerren*, sőt *lehren* igékkel is.

LÁRMAFA, (lárma-fa) ösz. fn. Szalmatekercscsel tetézett pózna, melyet háborús időben magasabb pontokon állitanak, s meggyujtott tekercsével éjjel jelt adnak.

LÁRMÁS, (lárma-as) mn. tt. *lármás-t* v. —*at*, tb. —*ak*. 1) Emberről mondják, ki nagyon vagy sokat lármáz. *Lármás gazda, gazdasszony. Lármás gyermekek.* 2) Mondjuk egész társulatról, melynek tagjai lármát ütnek. *Lármás gyülés, tanács.* 3) Helyről, hol sok a lárma. *Lármás ház, utcza, piacz.* Tájszokásilag túl a Dunán: *csármás*.

LÁRMÁZ, (lárma-az) önh. m. *lármáz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Erősen, harsányan, fenhangon kiáltoz. Mondjuk gunyosan oly énekesről is, ki hangját tulzólag erőteti. *Fellármázni a várost. Kilármázni az ablakon. Ne lármázzatok!*

LÁRMÁZÁS, (lárma-az-ás) fn. tt. *lármázás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Erős, harsány hangon való kiáltozás, melyet szoros ért. lármának szoktunk mondani. V. ö. LÁRMA.

LÁRMÁZÓ, (lárma-az-ó) mn. és fn. tt. *lármázót*.

LÁRVA, fn. tt. *lárvát*. Latin eredetü. L. ÁLARCZ; és BÁB 2).

LAS, l. LASS.

LASAGOMBA, (lasa-gomba) ösz. fn. Bikkfán termő vastag, lapos gomba. Székely szó. (Ferenczi János).

LASK, falu Zemplén m.; helyr. *Lask-ra*, —*on*, —*ról*.

LASKA, (am. lap-os-ka) fn. tt. *laskát*. Általán igen laposra, vékonyra kinyujtott tésztából való sütemény, mely a lepényhez leginkább hasonló. Készitik közönségesen kenyértésztából, de néha finomabb lisztből is. Szétmetélve vagy szakgatva levesbe vetik, vagy leforrázva, megzsirozva, túrózva, mákozva tésztás étek gyanánt adják fel. Gyöke vagy *las*, melyből lett *lasogó, lasgó, laskó, laska*, mely a magyar laskával szinte rokonitható, vagy talán inkább a *lap* gyökből származott *laposka* hasonértelmü szónak megrövidített mása, mely a székelyeknél ma is divatozik. Az olasz *lasagna* vékony és széles metéltet jelent.

Mindenesetre alapfogalom benne a terjeszkedést jelentő *la.*

LASKAFALU, falu Baranya m.; helyr. —*faluba*, —*ban*, —*ból.*

LASKAGOMBA, (laska-gomba) ösz. fn. Földben termő gombafaj, melyet máskép úri gombának is hívnak. Székely szó. (Ferenczi János).

LASKANYUJTÓ, (laska-nyujtó) ösz. fn. Sodrófa, melylyel a laskának valót kinyujtják. V. ö. LASKA.

LASKASÜRÍTŐ, (laska-sürítő) ösz. fn. Lásd : LASKANYUJTÓ.

LASKATÉGLA, (laska-tégla) ösz. fn. Padlózásra való vékony négyszögü tégla.

LASKÓ, falu Baranya m.; helyr. *Laskó-ra*, —*n*, —*ról.*

LASKOD, falu Szabolcs m.; helyr. *Laskod-ra*, —*on*, —*ról.*

LASNAK, fn. tt. *lasnak-ot*, harm. szr. —*ja.* E szó eléfordúl Margit életében, és Szalay Á. magyar levélgyüjteményében is stb. Jelent fürtös, gubás, kóczos pokróczot, melyet takaróul használnak. Szabó D. szerént : cserge, vagyis fürtös, lombos pokrócz. „Kegyelmed hozza meg az en lasnakomat.“ Levél 1551-ből.

„Borsos étket eszik,
Sátor alatt nyugszik,
S nyujtózik a lasnakon.“

Beniczky Péter.

Idegen eredetűnek látszik. Dankovszky *λασία ράχη* (am. borzas bőr) görög szókkal rokonítja.

LASNAKOL, (lasnak-ol) áth. m. *lasnakol-t.* Tréfásan szólva am. valakit megver; eredetileg kóczossá tesz, mint a pokróczot; vagy pedig lasnakot, azaz pokróczot húzva fejére, megpufál. Ilyen ez is : *zsákol*, pl. *megzsákolni valakit* am. zsákkal vagy mint a zsákot, melyben valamit kicsépelnek, megverni. Köznépies kifejezések.

LASNAKOS, (lasnak-os) mn. tt. *lasnakos-t* v. —*at*, tb. —*ak.* Lasnakkal takaródzó, lasnakba öltözött. *Lasnakos koldús. Lasnakosnak pokróczos a társa.* (Km.). V. ö. LASNAK.

LASPONYA, fn. tt. *lasponyát.* A lasponyafának gömbölyü, húsos gyümölcse, mely igen fanyar, s csak akkor éldelhető, ha megpuhult, vagy a dér megcsipte. Eredetéhez hűbben : *naspolya.* V. ö. LASPONYAFA.

LASPONYAFA, (lasponya-fa) ösz. fn. Cserjefa, melynek csészéje öt metszésü, bokrétája öt szirmu, bogyója 2—10 magvu. Fajai : *borizú, alacson, kövi, tövises, molyhos.* Máskép : *nászpolya, nospolya, miszpulya.* A latin *mespilus* után alakult idegen eredetü szó.

LASS, elavult törzsök, mely még él e közmondásban : *Már ő is csak a lassát járja.* Származékai : *lassan, lassu, lassodik, lassul, lassud*, melyekben alapfogalom a mozgó erőnek lankadt, lanyha, megeresztkedett szenvedő állapota. Innen valószinü, hogy a *lass* gyöke *lan*, melyből *lankad, lankaszt, lanyha* stb. erednek; t. i. *lan* gyökhöz járult vagy mint melléknévképző az állandó tulajdonságot jelentő, vagy talán mint igeképző a gyakorító *s*, *lan-s*, (azaz *lan-os*), azután hangváltozattal lett *lass*, azaz a mozgó erőnek, innak oly állapota, mely lankadásra mutat; innen a régieknél a ‚lassó‘ alak, mintegy lanosó, azaz lankadozó. Némely rokonságait l. LASSÚ alatt.

LASSACSKA, (lass-acs-ka) mn. tt. *lassacskát.* Kissé lassu.

LASSACSKÁN, (lass-acs-ka-an) ih. Kissé lassan.

LASSAD, (lass-ad) elavult ige, melyből *lassadán* és *lassadjában* származékok maradtak fenn, mint a személytelen *szabad* igéből van *szabadjában.*

LASSADÁN, (lass-ad-án) l. LASSÚDAN, LASSADJÁBAN, (lass-ad-ja-ban) ih. Lassan-lassan, nem hirtelenkedve, lépésről lépésre. *Lassadjában czélhoz jutunk.* V. ö. LASSAD.

LASSAN, (lass-an, azaz lass-u-an) ih. Fokozva : *lassabban.* A mozgó inaknak minél kevesebb megerőtetésével, nem sietve, nem hirtelenkedve. *Lassan lépni, menni. Lassan járj, tovább érsz.* (Km.). *Lassan-lassan tovább haladni.* Néha am. csendesen, azaz zaj, nesz, lárma nélkül, mi annyit tesz : a beszélő szereket meg nem erőtetve, mintegy lankadt, aláeresztett hangon. *Lassan beszélni, suttogni.* Midőn azt mondjuk valakiről, hogy *lassan van*, azt jelenti, hogy egészsége nem igen jó, vagy ügyei nem igen haladnak előre, s pangásban vannak.

LASSANKÉNT, (lass-an- v. lass-u-an-ként) ösz. ih. Lassu módon, egyszerre nem sokat, hanem keveset, majd ismét kevcset, és úgy tovább. *Majd mendegeltünk, majd megnyugodtunk, és úgy lassanként haza értünk.*

LASSAN-LASSAN, (lassan-lassan) kettőztetett ih. Folytonosan, de nem hirtelenkedve, magát meg nem erőtetve, lassadjában.

LASSÍT, (lass-ít) áth. m. *lassít-ott*, htn. —*ni* v. —*ani.* par. —*s.* Lassuvá tesz, a mozgásban, haladásban, tevékenységben mérsékel, késleltet. *A vénség lassítja a vérforgást.*

„S hát szolgái dúlnak fúlnak,
És az barátra zúgódnak,
Kiket Katerina meglassíta“ (azaz csillapíta).

Katalin verses leg.

LASSODIK, (lass-od-ik) k. l. LASSUDIK.

LASSÚ, LASSU, (lass-ú), mn. tt. *lassú-t*, tb. —*k* v. —*ak.* Fokozva : —*bb* v. —*abb*, v. *lassabb.* A régieknél gyakran : *lassó.* 1) Mondják emberről, ki működő erejét, illetőleg inait meg nem feszíti, nem erőteti, mozgásában, működésében alábbhagy, mintegy lankadtan, fáradtan mozog, ki valamit aránylag hosszabb idő alatt végez. *Lassú cseléd, munkás.*

Egyes tagokról szólva: *lassú kéz, ujjak, lassú láb, lassú nyelv, beszéd.*

„Most lassu méreg, lassu halál emészt.“
Berzsenyi.

2) Mondjuk állatokról, melyek lassan mozognak. *Lassú lovak, bivalok.* 3) Mondjuk más tárgyakról is, mennyiben a mérsékelt mozgás egyik tulajdonságuk. *Lassú szél. Lassú magyar* (t. i. zene vagy táncz). *Lassú tánczot járni, lejteni. Lassú táncz nemes táncz.* (Szabó D.). *Lassú patak. Lassú viz partot mos.* (Km.). 4) Csendes, nem zajos. *Lassú hangon beszélni. Lassú léptekkel észrevétlenül bemenni valahová. Lassú zene.* Rokon vele a persa *lús* (lusta), latin *lassus*, mennyiben a fáradság csakugyan lassusággal, lankadsággal jár; továbbá a német *lass, lässig*, franczia *las, lâche*, finn *lessu, letto* stb. Mennyiben a lágy, gyönge, csendes hangra vonatkozik, megegyeznek vele a finn *liesso*, német *leise* is.

LASSÚCSKA, (lass-ú-acs-ka) l. LASSACSKA.

LASSÚD, LASSUD, (lass-ú-d), mn. tt. *lassud-at.* A lassu szónak kicsinyezője. Képzésre olyan mint *karcsud, hosszud, kicsid.*

LASSÚDAD, LASSUDAD (lass-ú-d-ad), mn. tt. *lassudad-ot.* Kettőztetve kicsinyező a lassu törzsökből; olyan mint *édesded, gyermekded.* Lassudad tehát am. igen lassu, v. lassucska, lassacska.

LASSÚDAN, LASSUDAN, (lass-u-d-an) ih. Lassud módon, nem sietve, nem hirtelenkedve; csendesen, zaj nélkül.

„Az ifjuság szeszélyes álma illan;
S a gondpályán lassúdan hül a vér.“
Az Élet korai. (Kisf. K.)

V. ö. LASSÚD.

LASSÚDIK, LASSUDIK, (lass-ú-d-ik) k. m. *lassúd-tam, —tál, —ott.* Lassuvá leszen. *Lassudik a szél, a viz folyása.*

LASSÚKÁS, LASSUKÁS, (lass-ú-ka-as) mn. tt. *lassúkás-t* v. *—at*, tb. *—ak.* l. LASSÚD.

LASSÚL, (lass-ú-l) önh. m. *lassúlt.* l. LASSÚDIK.

LASSÚSÁG, LASSUSÁG, (lass-ú-ság) fn. tt. *lassuság-ot*, harm. szr. *—a.* Lassu állapot, lassan működő tulajdonság. V. ö. LASSÚ.

LASZCZÓ, falu Sáros m.; helyr. *Laszczó-ra, —n, —ról.*

LÁSZKA, falu Sáros m.; helyr. *Lászká-ra, —n, —ról.*

LASZKÁR, faluk Nyitra és Turócz m.; helyr. *Laszkár-ra, —on, —ról.*

LÁSZLÓ, (1), férfi kn. tt. *László-t.* Ladislaus, Wladiszláv. *Szent László. Dobzse László. Lengyel László jó királyunk, az is nekünk ellenségünk.* (Népd.) Kicsinyezve: *Lacz, Laczi, Lacza, Laczkó.* Szláv nyelvbeli jelentése: erős, dicső.

LÁSZLÓ, (2) *Alsó—, Felső—*, faluk Sopron m.; helyr. *László-ra, —n, —ról.*

LÁSZLÓFALU, faluk Borsod és Turócz m.; helyr. *falu-ba, —ban, —ból.*

LÁSZLÓFÖLD, puszta Sopron m.; helyr. *—föld-re, —ön, —ről.*

LÁSZLÓMEZŐ, puszta Torontál m.; helyr. *—mező-re, —n, —ről.*

LÁSZLÓTELEK, puszta Csongrád m.; helyr. *—telek-re, —ről, —telk-én.*

LASZÓ, erd. falu Hunyad m.; helyr. *Laszó-ra, —n, —ról.*

LASZTÓCZ, falu Zemplén m.; helyr. *Lasztócz-ra, —on, —ról.*

LASZTOMÍR, falu Zemplén m.; helyr. *Lasztomir-ra, —on, —ról.*

LASZTONYA, falu Szala m.; helyr. *Lasztonyá-ra, —n, —ról.*

LAT, fn. tt. *lat-ot*, harm. szr. *—ja.* Sulymérték, mely a közönséges fontnak egy harminczketted részét teszi. (Semiuncia). *Drága minden latja.* Széles ért. latos mérték, vagy mérő serpenyü. *Valamit latra vetni* am. megfontolni. *Nagyot vetett a latba*, am. nagy nehézséget görditett valamely dolog vagy állitás ellen. *Minden szót latra tenni* am. minden egyes szónak horderejét jól megfontolni, mielőtt kimondatnék. *Nem sokat nyom a latban*, azaz nem sokat ér. Megegyezik a német: *Loth* szóval; az orosz *lot* pedig am. ólom.

LÁT, (1), (lá-t, v. la-at) áth. mn. *lát-tam, —tál, —ott*, par. *láss.* Valamit szemei által észrevesz. *Szemeinkkel látunk, füleinkkel hallunk. A vak semmit sem lát. A vaksi roszul lát. Egy szemmel többet lát, mint te kettővel.* Már a régi halotti beszédben eléjön: „Latiatuc feleym zumtuchel (látjátok fe-) leim szömtökkel. Különbözik töle: *néz*, t. i. ez a dolgot folytonosan szemmel tartja, és mintegy közelebbről szemléli, és *nézni* néha csak am. valamire figyelemmel ráfesziteni a szemet, vagy szemmel keresni; ellenben látni am. valósággal észrevenni. Innét néha nézünk nézünk, még sem látjuk, amit keresünk. *Úgy nézett, majd kiugrott a szeme, még sem látott semmit. Eleget nézem, de nem látom. Sokat látott hallott ember*, am. sokat tapasztalt. Különösen 1) Valamit észrevesz, tud, tapasztal. *Igen jól lát a macska, noha talpát nyalogatja.* (Km.). *Sok szem többet lát* (Km.). *Vak, aki a rostán át nem lát.* (Km.) *Belátni a dolgok mivoltába. Általlátni mások szándékát. Meglátom, mi lesz belőle. Előre látni. Az éles eszü és nagy tapasztalásu emberek belátnak a jövendőbe. Isten látja lelkemet*, esküféle bizonyitás. *A sok fától nem látja az erdőt*, = az igen szembetünő dolgot észre nem veszi. 2) Valamiről gondoskodik, tehát mintegy szeme van rá. *A házat, és magát holmi szükségesekkel ellátni. Haza látni* am. hazafelé iparkodni bizonyos dolgok elintézése miatt. *Hozzá látni a dologhoz. A kocsis annak idején a lovakhoz szokott látni. Pénz után kell látnom*, am. pénzt szereznem. 3) Néha am. *van.* v. tagadó szócskával *nincs*, p. *Az ételben italban nagy böséget látni. Szükét látni a kenyérnek.*

Semmiben sem látni szükséget. Sok bút látni. Fáradságának hasznát, jutalmát látni. Búját látod te még annak = bú ér miatta. „A költő csak versben lát jó napot“ (Vörösmarty). „Örök halált nem lát“, azaz soha meg nem hal. (Nádor-codex). Sajátságos értelme van ezen mondatnak : *nagyra látni*, azaz fenhéjazónak lenni, nagyra vágyakodni, valamint ennek is : *törvényt látni*, azaz törvényt tartani, mondani :

„A községre törvényt lássunk,
Valakit megbirságoljunk.“
Népies gúnydal.

„Lát egyenes törvényt, mint apa, mindennek“
Buda halála. (Arany J.-tól).

Rokon vele a hellén : *λεύσσω*. V. ö. LA.

LÁT, (2), a föntebbi *lát* ige váltójogban és törvénykezési gyakorlatban főnév gyanánt is szokott használtatni a német *Sicht* értelemben ezen alakokban : *látra* (auf Sicht), *lát után* (nach Sicht). *Látra kelt váltó. Lát utáni váltó.*

LATÁN, LATÁNUL, l. LATIN, LATINUL.

LÁTÁS, (lá-t-ás v. la-at-ás) fn. tt. *látás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. A szemeknek azon sikeres működése, midőn valamit úgy fognak föl, hogy azt a lélek észre vegye. Jelenti magát azon érzéket is, mely által látunk. *Jó látása van. Valakit látásból ismerni*, am. egyedül külsejéből, mennyire másoktól megkülönböztetjük. Néha am. tünemény, képzelődés által alkotott kép. *Látást látni.*

LÁTASÍT, LÁTASIT, (lát-as-ít) áth. m. *látasított*, htn. —*ni* v. —*ani*. Valamely iratra e szókat : ‚látta‘ vagy ‚láttam‘ nevével együtt reá vezeti a végett, hogy arról tudomása van, vagyis annak bizonyságaul, hogy az vele közöltetett, mi ha arra jogositott hivatalos személy által történik, *hitelesítés* a neve. Máskép : *láttamoz, láttasít, láttaz.*

LÁTASÍTÁS, (lát-as-ít-ás) fn. tt. *látasitást*, tb. —*ok*. Cselekvés, midőn valaki valamely irományt látasít.

LÁTASITMÁNY, (lát as-ít-mány) fn. tt. *látasitmány-t*, tb. —*ok*. Maga azon jegyzék, mely a látasításból eredett.

LÁTAT, (lá-t-at v. la-at-at), fn. tt. *látat-ot*, harm. szr. —*ja*. Azon szin, külsőség, melyben a látott tárgy szemünkbe tünik. *Első látatra bele szeretni valakibe.* Továbbá: *siker, eredmény. Dolgának nincs semmi látatja*, azaz sikerét, eredményét nem láthatni.

LÁTATLAN, (lá-t-at-lan) mn. tt. *látatlan-t*, tb. —*ok*. Akit, vagy amit nem látunk, mi szemünkbe nem tünik. *Látatlan* v. *látatlanban jószágot venni.* V. ö. LÁTATLANBAN. Határozóilag am. látatlanul.

LÁTATLANBAN, (lá-t-at-lan-ban) ih. Különbözik a *látatlanul* határozótól, mert amaz egyedül tárgyilag használtatik, és csak a dolgok becsülésére, elfogadására, azok iránti szerződésre vonatkozik, pl. *Látatlanban adok érte száz forintot ;* de nem mondjuk : *látatlanban elszökött.*

LÁTATLANUL, lá-t-at-lan-ul) ih. A nélkül, hogy látnók, vagy láttuk volna. *Látatlanul alkunni valamire. Mit igérsz látatlanul ezen erszényért? Látatlanul elsuhanni, eltávozni.*

LÁTAZ, (lá-t-az) áth. m. *látaz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Valamely irományt, oklevelet átolvas, és ennek bizonyságaul, illetőleg hitelesitéseül aláirja nevét s e szókat: *látta* v. *láttam*. Máskép : *láttaz, láttamoz, látasít.*

LÁTAZÁS, (lá-t-az-ás) fn. tt. *látazás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, illetőleg hitelesitő bizonyitás, midőn valaki látaz valamit. V. ö. LÁTAZ.

LÁTCSŐ, (lát-cső) ösz. fn. Köszörült kövekkel felszerelt csőféle eszköz, mely távolabb eső tárgyak meglátását elősegíti. *Csillagászi, mérnöki, szinházi* stb. *látcső.*

LÁTCSÖVEZ, (lát-csövez) ösz. áth. Látcsővel nézkél valakit vagy valamit. *Látcsövezni a szinpadi személyeket.*

LÁTCSÖVEZÉS, (lát-csövezés) ösz. fn. Látcsővel nézés, vizsgálás, szemügyre vevés.

LÁTDÉK, LÁDDÉK, tájdivatos ‚látod-e‘ azaz ‚ime‘ helyett ; a *k* vagyis inkább *g* végül csak puszta toldalék mint ‚kisség‘ ‚kevesség‘ (am. kissé, kevessé) szókban is.

LÁTELLENZŐ, (lát-ellenző) ösz. fn. Általán, minden, mi bizonyos tárgyak látását ellenzi, akadályozza. Különösen a várakban és sánczokban azon magasabb falak, vagy töltések, vagy palánkok, melyek akadályul szolgálnak, hogy az ellenség be ne láthasson.

LÁTERŐ, (lát-erő) ösz. fn. Eredeti képesség a látidegekben, melynél fogva a tárgyakat látjuk.

LÁTÉRZÉK, (lát-érzék) ösz. fn. A szemek mint látszervek érzéke, látereje. V. ö. ÉRZÉK.

LÁTFOK, (lát-fok) ösz. fn. 1) A láterőnek kisebb nagyobb mértéke. 2) Ha a ‚fok‘ szó alatt valamely határ vagy vég értetik, am. azon határ vagy vég (kiálló hely) honnan a czélhoz képest látás eszközölhető.

LÁTGYÖNGESÉG, (lát-gyöngeség) ösz. fn. A szemek vagyis látérzék hibássága, melynél fogva az a tárgyakat kellőleg föl nem fogja, vagy csak homályosan látja.

LATGYÖNGY, (lat-gyöngy) ösz. fn. L. APRÓGYÖNGY.

LÁTHATÁR, (lát-határ) ösz. fn. Azon körvonal a földön, melyet a köröskörül mintegy alávereszkedő ég látszik képezni, midőn valamely szabad téren körülnézzük magunkat. E szerént a messzelátónak nagyobb, a rövid-átónak kisebb láthatára van. A mértani földleirásban igy neveztetik azon képzelt körvonal a földön, mely a fejponttól (Zenith) és lábponttól (Nadir) egyenlő távolságra,

vagyis e két ponttól mindenütt kilenczven foknyira esik. Szabatosabban: *látkör*. Átv. ért. azon határ, meddig az észnek ereje s belátása hat. *Vannak dolgok, melyek az emberi ész láthatárán túl esnek. Kant iparkodott meghatározni az emberi ész láthatárát.* (Horizon). Szabatosabban az itt adott értelmezés: *látkör*; és *láthatár* ennek csak szélső vonalait jelenti.

LÁTHATATLAN, LÁTHATLAN, (lá-t-hat-[at]lan) mn. tt. *láthatatlan-t*, tb. —*ok*. Amit vagy akit látni nem lehet, vagy azért, mert teste nincs, vagy akármi más okból. *Az Isten és lélek, mint szellemek láthatatlanok. A föld gyomrában mélyedő testek láthatatlanok.* Tréfásan: *láthatatlan szín*, am. semmi szín. *Állalláthatatlan titok, testek.* Határozóilag am. láthatatlanul.

LÁTHATATLANSÁG, LÁTHATLANSÁG, (lá-t-hat-[at]lan-ság) fn. tt. *láthatatlanság-ot*, harm. szr. —*a*. Állapota vagy tulajdonsága valaminek, melynél fogva azt látni nem lehet.

LÁTHATATLANUL, LÁTHATLANUL, (lá-t-hat-[at]lan-ul). ih. A nélkül, hogy látni lehessen vagy lehetett volna. *Az Isten láthatatlanul működik, csak munkái láthatók.*

LÁTHATLAN, LÁTHATLANUL, l. LÁTHATATLAN, LÁTHATATLANUL.

LÁTHATÓ, (lá-t hat-ó), mn. tt. *látható-t*. Akit, vagy amit látni lehet, mit szemeinkkel észrevenni képesek vagyunk. Ellentéte: *láthatatlan, elrejtett, titkos. Szabad szemmel látható tárgyak. A vizbarcsák egyedül nagyitó üveggel láthatók. Ezen ember nagyon ritkán látható.*

LÁTHATÓAN, (lá-t-hat-ó an) ih. l. LÁTHATÓLAG.

LÁTHATÓLAG, (lá-t-hat-ó-lag) ih. Úgy, hogy látni lehessen, szemlátomást, nyilván.

LÁTHATÓSÁG, (lá-t-hat-ó-ság) fn. tt. *láthatóság-ot*, harm. szr. —*a*. Állapota, vagy tulajdonsága valaminek, melynél fogva azt szemügyre venni és látni lehet.

LÁTHELY, (lát-hely) ösz. fn. Hely, a honnan valamit, különösen messze fekvő tárgyakat látni lehet.

LÁTHOMÁLY, (lát-homály) ösz. fn. l. LÁTGYÖNGESÉG.

LÁTIDEG, (lát-ideg) ösz. fn. Ideg a szemben, mely a látdombból ered, az agyvelőnek fenéklapja mellett a tölcsér előtt más látidegekkel egyesül, azután ismét kiválik közölök, s nyálkás burokkal takarva a szemüregbe megy.

LATÍN, LATIN, mn. és fn. tt. *latín-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*ja*. Szoros ért. a régi Latiumból, vagy annak népe közől való. Szélesb ért. a római nyelven beszélett nagyhatalmu római népből való, azt illető, arra vonatkozó. Egyébiránt szokott értelemben a rómaiak nyelvére és ezen írt müvekre vonatkozólag használtatik. *Latin nyelv. Latin írók, költők, szónokok.* Egyházi ért. a nyugoti egyház szokásait, szertartásait követő. Némi ellentéte: *görög. Nagyváradon mind latin, mind görög szertartásu püspök székel.*

LATÍNSÁG, (latín-ság) fn. tt. *latínság-ot*, harm. szr. —*a*. A latin nyelvnek, mint olyannak tulajdonsága. *Tiszta válogatott irályu latínság. Hibás latinsággal beszélni, írni.*

LATÍNUL, (latín-ul) ih. Latín nyelven. *Latínul tanulni, beszélni, írni.*

LÁTKA, puszta Nógrád m.; helyr. *Látká-ra, —n, —ról.*

LÁTKÉP, (lát-kép) ösz. fn. Valaminek képe úgy amint látszik, akár valóságban akár rajzban.

LATKÓCZ, falu Trenesén m.; helyr. *Latkócz-ra, —on, —ról.*

LÁTKÖR, (lát-kör) ösz. fn. l. LÁTHATÁR.

LÁTLELET, (lát-lelet) ösz. fn. Hivatalos tudósitás, melyet az orvos, vagy sebész valamely felbonczolt testről ad. *Látlelet a mérgezés gyanujában meghaltról, vagy valamely agyonütött emberről.* (Visum repertum).

LÁTMÁNY, l. LÁTOMÁNY.

LÁTMÁNYOS, l. LÁTOMÁNYOS.

LÁTMÜVÉSZ, (lát-müvész) ösz. fn. l. LÁTSZERÉSZ.

LÁTNIVALÓ, (látni-való) ösz. mn. 1) Amit kiki láthat, ami világos. *Látnivaló, hogy semmi baja sincsen.* 2) Mi megérdemli, hogy lássuk, hogy megnézzük. *Ezen városban, gyüjteményben sok látnivaló van.* 3) Mint következtetés. *Ha a világ nem öröktől fogva áll, hanem valamikor kezdetét vette, látnivaló, hogy kellett léteznie valamely más lénynek, ki a világnak is lételt adott, és aki ettől független.*

LÁTNOK, (lá-t-nok) fn. tt. *látnok-ot*, harm. szr. —*a*. Személy, ki a jövendőbe lát, ki a történendőket előre látja, ki költőileg lelkesülve, és ihletve, vagy felsőbb isteni sugalatból némely dolgokat mintegy képekben szemlél. Népiesebb nyelven: *látó*, néhutt *néző*. V. ö. JÓS.

LÁTNOKI, (lá-t-nok-i) mn. tt. *látnoki-t*, tb. —*ak*. Látnokot illető, ahhoz tartozó, attól származó. *Látnoki lelkesülés, sugalat, belérzet.*

LÁTÓ, (lá-t-ó) mn. és fn. tt. *látó-t*. 1) Széles ért. aki lát. *Előre látó; messze látó; mindenhez látó semmivel biró* (Km.). *Szükséget látó; látó hely*, honnan messze láthatni. Szorosb ért. *Igazlátó*, am. biró. *Kárlátó*, hiteles személy, ki a tett kárt megnézi, és megbecsüli. *Kárlátóba menni.* l. KÁRLÁTÓ. 2) Jelent annyit is, mint jós, jövendölő, látnok. *Mert aki ma prófétának mondatik, régenten látónak hivatott.* (I. Kir. IX. 9. Káldi).

„Arrul a nemzetrül azt mondja a látó,
Nem lészen közzülök egy is elfáradó.“

Nagy-Kunság romlásáról 1698-ban nyomtatva.
(Thaly K. gyüjt).

Így nevezi a nép azon jósi tehetséget igénylő vagy hazudó embereket, kikről azt hiszi, hogy az

elveszett vagy ellopott jószág hollétét megmondják. 3) Látás végett való, mustra, mutatvány. *Küldj látóba egy marok búzát.* „Ím elküldtem az négy hordó borth, mindenikből egy-egy palaczkkal thöltettem *látópohárnak*“. (Levél 1557-ből. Szalay A. 400 m. l.).

LATOBÁR, puszta Bihar m.; helyr. *Latobárra, —on, —ról.*

LÁTOGAT, (lá-t-og-at v. lá-t-o-gat) gyak. áth. m. *látogat-tam, —tál, —ott*, par. *látogass.* Gyakran megy valahová, részént hogy lásson valamit, részént más czélból. *Színházat látogatni, Templomokat látogatni. A püspök látogatja a plebániákat, kolostorokat.* Különösen, baráti hajlamból, vagy akármely emberi vonzalomból jár valahová. *Ismerősöket, atyafiakat, szomszédokat látogatni. Betegeket, szegényeket látogatni.* Ezen ige, gyakorlatos képzőjénél fogva szorosan többszöri látást jelent: de a bevett nyelvszokás szerént használtatik egyes menetről is, példd. *Egész évben csak egyszer látogattál meg.* Ennek észszerü oka abban rejlik, hogy az úgy nevezett baráti, vagy atyafiságos látogatáskor a nép különféle tudakozódó kérdésekkel jön elé, minden házbelit sorba szólongat, mindent körülnéz, stb., tehát valóban *látogat, nézeget.* Midőn ez ige Istenről mondatik, néha Isten áldására mutat, de többször csapást, szenvedést jelent. *Az Isten sok gyermekkel meglátogatta. Meglátogatott az Isten bennünket, elégett mindenünk.* Innen tréfásan mondják: *Nem jó, ha a szegény embert az Isten, vagy nagy urak látogatják*, mert az utóbbiakra vonatkozva ezeket megvendégelni sokba kerül.

LÁTOGATÁS, (lá-t-og-at-ás) fn. tt. *látogatás-t* tb. —*ok.* harm. szr. —*a.* Cselekvés, mely által valakit látogatunk. *Valakinek látogatására menni. Viszonozni a látogatást.* Különösen egyházi ért. valamely egyháznak, kolostornak stb. hivatalos megtekintése. *Egyházi, püspöki látogatás.*

LÁTOGATÁSI, (lát-og-at-ás-i) mn. tt. *látogatási-t.* tb. —*ak.* Látogatásra vonatkozó, azt illető. *Látogatási jegy. Látogatási szándék.*

LÁTOGATÓ, (lá-tog-at-ó) mn. és fn. tt. *látogató-t.* 1) Aki valakit látogat. *A látogatókat szivesen fogadni, mulattatni, megvendégelni.* Öszvetéve: *látogatószoba* am. szoba, ahol látogatni szoktak, látogatási szoba; *látogatójegy* am. látogatási jegy. 2) Látogatás. *Látogatóba menni.* 3) Személy, ki hivatalosan megy valahová, hogy az ottani bizonyos körülményekről tudomást szerezzen. *Egyházi látogató.*

LÁTÓKA, (lá-t-ó-ka) kicsiny, fn. tt. *látókát.* Tréfásan szólva így nevezik a szemet, valamint a fület *hallókának. Jó látókája és hallókája van.*

LATOL, (lat-ol) áth. m. *latol-t.* Szoros ért. lattal, vagy lat szerént, lat számra mér. *Latolni a gyógyszert.* Szélesb ért. valamit a legapróbb kicsiségig megmér. *Még a szénát is latolja, oly fösvény.*

LÁTOMÁNY, (lá-t-om-ány) fn. tt. *látomány-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*, v. —*ja.* Szemeket foglalkodtató, mulattató tünemény. *Szemfényvesztői, szinházi, kötéltánczosi látomány. A jól sikerült tüzjáték szép látomány.*

LÁTOMÁNYOS, (lá-t-om-ány-os) mn. tt. *látományos-t*, v. —*at*, tb. —*ak.* Ami valami látományt tüntet elé. *Látományos szinpadi eléadás.*

LÁTOMÁS, (lá-t-om-ás) fn. tt. *látomás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a.* Abban különbözik a *látás* szótól, hogy amannak az értelmét az *om* szótag jobban, bővebben szándékozik kiemelni. *Szemlátomást* minden tekintetben erősebb kifejezés mint *szemlátás által* vagy csak *látás által*, vagy *láthatólag. Ez a dolog látomásom szerént* (azaz a szokottnál erősebb, bizonyosabb látásom szerént) *rosz véget ér.* Hasonló alkotásuak: *hallomás, tudomás, áldomás, vallomás.*

LÁTOMÁSOZ, l. LÁTAZ.

LÁTOMÁST, (lá-t-om-ás-t) ih. A *szem* szóval összetéve használtatik; s am. igen világosan, szemek láttára, nyilvánságosan. *Szemlátomást elvinni valakinek jószágát.* Néha am. igen nagyon. *Ez az ember szemlátomást hízik, az pedig fogy.* V. ö. LÁTOMÁS.

LÁTOMOST, tájdivatos; l. LÁTOMÁST.

LÁTONYA, fn. tt. *látonyát.* A nyolczhímesek seregébe és négyanyások rendébe tartozó növénynem; csészéje négy levelü, bokrétája négy szirmu, tokja lelapult, négy rekeszü, négy kopácsu, sok magvu. (Elatine), Fajai, *pocsolya-*, és *cseplesz látonya.*

LATOR, fn. tt. *lator-t*, v. *latrot*, tb. *latrok*, harm. szr. *latra.* Minthogy eredetileg nem egyéb, mint a szentirásból ismert latin *latro*; innen első tulajd. értelemben jelent durva gonosztevőt, milyenek a rablók, zsiványok, útonállók, gyilkosok. *Idvezitőnket két lator között feszítették föl. Úgy néz, mint a bal lator.* (Km.). *A példás lator is szereti a jámbor nevet.* (Km.). *Lator a kis biró*, azaz a lelkiismeret lator gyanánt kinozza az embert. *Lator a torok, nem kell neki hinni.* (Km.). Szélesb ért. furfans gos, csintalan, pajkos. *Lator ember ő kelme. Lator paripa. A kilator paripán ül, zaboláról itat.* (Km.). Faludi a hullámzó vészes tengert is latornak nevezi. Néha am. szemes, ügyes. *Lator gazda, gazdasszony.* A székelyeknél s Magyarországban a Tisza vidékén jelent kurafit, vagyis oly férfit, ki valamely nővel törvénytelenül él. *E rosz asszony mindenét latrára költi.*

LATORICS, puszta Borsod m.; helyr. *Latorics-ra, —on, —ról.*

LATORKERESZT, l. VILLAKERESZT.

LATORKERT, (lator-kert) ösz. fn. Tájdivatosan, karókkal keritett sáncz. Itt a *lator* valószinüleg annyi mint a német *Latte*, mintha *Latten-Werk*-ből módosult volna; legalább a közismeretü ‚lator‘ szóval semmi fogalmi viszonyban nincsen. Egyébiránt tiszta magyarsággal: karózat.

LATORKODÁS, (lator-kod-ás) fn. tt. *latorkodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a.* Lator élet gyakorlása, zsiványkodás; kurválkodás.

LATORKODIK, (lator-kod-ik) k. m. *latorkodtam*, *—tál*, *—ott*. Gonosztévők életmódját gyakorolja, péld. zsiványkodik, rablást, gyilkosságot űz; kissé szelidebb ért. pajkoskodik; bujálkodik. V. ö. LATOR.

LATORSÁG, (lator-ság) fn. tt. *latorság-ot*, harm. szr. *—a*. Gonosztevőség, különösen zsiványság, tolvajság. Szelidebb ért. pajkosság, csintalanság, szilajság. *Sok latorság szorult öbele is.* (Km.).

LATORUL, (lator-ul) ih. Latrok módjára, szokása szerént, nevezetesen zsiványul, rablóul, utonállóul. Megrövidítve: *latrul. Aki lator, latrul veszi hasznát.* (Km.).

LATOS, (lat-os) mu. tt. *latos-t*, v. *—at*. tb. *—ak*. Aminek sulya egy, vagy a szám kitételével több latot nyom. *Latos süteményke. Hat latos czipó.*

LÁTPONT, (lát-pont) ösz. fn. Azon pont, vagy álláshely, melyről valamit szemlélünk, tulajd. és átv. ért. *A képeket nem mind egy látpontról kell nézni. Mi ezen dolgot más más látpontról itéljük.*

LATPUSKA, l. GOLYÓPUSKA.

LÁTRA, ih. l. LÁT. (2) alatt.

LATRÁNY, falu Somogy m.; helyr. *Latrányba*, *—ban*, *—ból*.

LÁTSZAT, (lá-t-sz-at) fn. tt. *—ot*, harm. szr. *—a* v. *—ja*. A dolognak színe, külseje, amint az szemünkbe tünik. Ellentéte: *valóság. Látszat szerént itélni valami felöl. Ez mind csak látszat.* Néha am. eredmény, foganat, siker. *Mindig sürög forog, még sincs látszatja*, másképp: *látatja.*

LÁTSZATOS, (lá-t-sz-at-os) mn. tt. *látszatos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Külsőleges, a szemeknek úgy tetsző, nem valósággal az, vagy olyan, aminek vagy amilyennek látszik, színleges. *Látszatos betegség. Látszatos béke, nyugalom.* Ellentéte: *valódi, igazi.*

LÁTSZATOSAN, (lá-t-sz-at-os-an) ih. Külsőleg, mint látszik, szinleg nem valódilag, nem igazán. *Látszatosan kibékült, de haragját szivében fentartotta.*

LÁTSZATOSSÁG, (lá-t-sz-at-os-ság) fn. tt. *látszatosság-ot*, harm. szr. *—a*. Valaminek azon tulajdonsága, melynél fogva külsőleg a szemekbe tünik, ellentétül annak valódi mibenlétével.

LÁTSZATRA, (lá-t-sz-at-ra) ih. Csupán a végre, hogy látszassék. *Látszatra tenni valamit.*

LÁTSZÉG, LÁTSZÖG, (lát-szög) ösz. fn. Azon szög, melyet a szembeötlő tárgynak két végéről jövő fénysugarak a szem közepében képeznek, s mely a közel eső tárgyakra nézve nagyobb, a távoliakra kisebb. (Angulus opticus).

LÁTSZÉGLET, v. —SZÖGLET, (lát-széglet) ösz. fn. l. LÁTSZÉG.

LÁTSZER, (lát-szer) ösz. fn. Általán mindenféle szerek, eszközök, melyek a látást segítik, előmozditják, péld. szemüvegek, látcsövek.

LÁTSZERÉSZ, (lát-szerész) ösz. fn. Míves, ki látszerek készitésével foglalkodik.

LÁTSZIK, lá-t-sz-ik) k. m. *látsz-ott*, htn. *—ani*. 1) A nézőre nézve oly helyzetben van, hogy a szemek azt valóban látják. *Látszik a felkelő, a felhök közöl kibuvó nap, hold. Tiszta éjjel látszanak a csillagok. A tornyok, hegyek messze ellátszanak. Kilátszik a szeg a zsákból.* (Km.). 2) Kitünik, észrevehető állapotban van. *Látszik rajta, hogy beteg volt, hogy haragos, hogy jó kedve van. Kilátszik az, ki a derék ember. Nem látszik rajta, hogy oly kemény ember. Halál jelei látszanak rajta.* 3) Mondjuk oly dolgokról, melyeket világosan nem tudunk, hanem csak úgy gyanítva, hozzávetőleg. *Nekem úgy látszik, mi rosz uton járunk. Nincs az úgy, csak látszik. Úgy látszik, mintha ott messze valami égne. Jónak, szépnek, helyesnek látszik.* Ez értelemben fölcserélhető a *tetszik* igével. V. ö. TETSZIK és RÉMLIK.

LÁTSZÓ, (lá-t-sz-ó), mn. tt. *látszó-t*. Ami látszik, mindenféle értelmében véve. *Messze látszó hegyek, havasok. Szemekből látszó harag. Jónak, szelidnek látszó ember.* V. ö. LÁTSZIK.

LÁTSZÓLAG, (lá-t-sz-ó-lag) ih. Nem valódilag vagy legalább nem bizonyosan vagy világosan, hanem csak úgy gyanítva, hozzávetőleg, csak külsőre nézve. *Az óramutató látszólag nem mozdúl. Látszólag nyugott kedélylyel lenni.*

LÁTSZÓLAGOS, (lát-sz-ó-lag-os) mn. tt. *látszólagos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Nem valódi, legalább nem bizonyos, hanem csak külsőleg úgy mutatkozó. *A napnak látszólagos forgása a föld körül.*

LÁTSZÖG, (lát-szög) ösz. fn. l. LÁTSZÉG.

LÁTTAMOZ, (lá-t-tam-oz) áth. m. *láttamoztam*, *—tál*, *—ott*, par. *—z*. l. LÁTAZ, LÁTASÍT.

LÁTTAN, (lát-tan) ösz. fn. Tan a látásról vagyis a világosság és szemek közti viszonyról, nevezetesen, mely az egyenes és töretlen fénysugarakról rendszeresen értekezik. (Optica).

LÁTTANI, (lát-tani) ösz. mn. Láttanhoz tartozó, arra vonatkozó. *Láttani értekezések, eszközök, Láttani tünemények, kisérletek.*

LÁTTANILAG, (lát-tanilag) ösz. ih. Láttani tekintetben vagy értelemben.

LÁTTANOS, (lát-tanos) ösz. fn. Személy, ki a láttant elméletileg és gyakorlatilag űzi, nevezetesen ki látszerek készitésével foglalkodik.

LÁTTÁRA, (lá-tt-a-ra). A lát igének múlt részesülője személyragozva, mely a személyragozott *szem* szóval használtatik rendesen, néha másokkal is. *Szemem láttára, szemed láttára, szeme láttára* stb. az-az szemem, szemed, szeme előtt. *Mások láttára undok bünt követni el. Ez sokak láttára történt.*

LÁTTAT, (1), (lá-t-tat), mivelt. m. *láttat-tam*, *—tál*, *—ott*, par. *láttass*. 1) Eszközli, véghez viszi, hogy valaki vagy valami látható legyen. *Magát láttatni mások által.* 2) Valakit más (pl. szolga) által meglátogat. *Láttatom a barátomat és kérdeztetem: hogyan érzi magát a mulatság után?* (A küldött szájába adott mondat).

LÁTTAT, (2), LÁTTATOS, l. LÁTSZAT, LÁTSZATOS.

LÁTTÁV, LÁTTÁVOL, (lát-táv v. távol) ösz. fn. Azon távolság, messzeség, melynek határpontjáig a szemek ellátnak. Továbbá a távolság oly alakja, miként a közelebb vagy távolabb álló tárgyak a szembe ötlenek, pl. midőn azugyanazon nagyságu vagy magasságu ház is távolabb kisebbnek vagy alacsonyabbnak látszik.

LÁTTAZ, (lá-tt-az) áth. l. LÁTAZ, LÁTASÍT.

LÁTTENGÉLY, (lát-tengély) ösz. fn. Képzelt egyenes vonal, a szemgolyó középpontjától a látott tárgyig.

LÁTTÉR, (lát-tér) ösz. fn. Tér, melyen és meddig a szemek ellátnak. *A völgyben lakók láttere kisebb, mint a hegyen lakóké.*

LATURKA, falu Bereg m.; helyr. *Laturká-ra, —n, —ról.*

LÁTUTÁNI VÁLTÓ, oly váltó, melynek lejárati ideje a látástól, azaz a bemutatástól számittatik. V. ö. LÁT, (2).

LÁTVÁLTÓ, látra kelt váltó, melyet látáskor, azaz bemutatáskor azonnal ki kell fizetni. V. ö. LÁT, (2).

LÁTVÁNY, (lá-t-vány) fn. tt. *látvány-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a* v. *—ja*. 1) Széles ért. amit látunk, minden tárgy, mely szemeinkbe ötlik. 2) Szorosb ért. a maga nemében ritkább, nevezetesebb tünemény, milyenek, a tűzokádó hegyek lángjai, üstökös, hulló csillagok, bolygó tüzek, déli bábok stb. 3) A közönség mulattatására szerzett bizonyos mulatságok, melyek leginkább a szemeket gyönyörködtetik, péld. tűzi játékok, bikaviadalok, szemfényvesztői mutatványok stb. (Spectaculum).

LÁTVÁNYOS, (lá-t-vány-os) mn. tt. *látványos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Valamely rendkivüli, szokatlan, meglepő, mulattató tüneményü. *Látványos színpadi előadás.*

LÁTVÁNYSZERŰ v. —SZERÜ, (látvány-szerü) ösz. mn. L. LÁTVÁNYOS.

LÁTVONAL, (lát-vonal) ösz. fn. Képzelt vonal, a néző szemek és a látott tárgy között.

LATY, elvont gyök, melyből *latyak, latyakos* származékok erednek. Rokonai, *loty, lity, lety, lucs, lötye, locs, lics.* Mind ezekben megvan a *mozgás* alapfogalma, egyszersmind a *hangutánzás* mert jelentik a nedvnek ideoda hánykódását, mit az *l* fejez ki, és ezen hánykódás által okozott hangot, mely a lágy *ty* és *cs* betűkben rejlik.

LATYAK, (laty-ak) fn. tt. *latyak-ot;* harm. szr. *—ja*. Mozgás, rázás, csapkodás által ideoda fecsegő, locsogó nedv, híg sár, locs pocs. Különösen azon nedv, és sár, mely a ruhát megfogja, s rázáskor, mozgatáskor lecsepeg róla. Másképp: *lucsok*, melyből *lucskos*. Némely tájakon: *lacsak, lacsakos.*

LATYAKOS, (laty-ak-os) mn. tt. *latyakos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Locspocstól, sárvíztől csepegő. *Latyakos szoknya, pendely, gatyaszár.* V. ö. LATYAK, és CSAJHOS, CSAJTOS.

LAUKA, falu Beregh megyében; helyr. *Lauká-n, —ra, ról.*

LAURA, női kn. tt. *Laurát.* Laura, Eleonora, Hihetőleg a görög *ἔλεος* után, mely könyört, könyörületet jelent.

LÁVA, fn. tt. *lávát.* Higgá olvadt kőanyag, mely a tűzokádó hegyek torkolatából kifoly. Ámbár e szó közvetlenül latin vagyis olasz eredetü, de gyökére nézve rokon azon magyar szókhoz, melyek mozgásra vonatkoznak, milyenek: *láp, lápa, lágy, latyak* stb. Némelyek a latin *lavare*, mások a német *laufen* szótól származtatják.

LAVANY, (lav-any) fn. tt. *lavany-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Egyszerü vegyelem a könnyü fémek közől, melynek minden fémek között legkisebb fajsulyja van, t. i. csaknem felényi, mint a víznek. (Lithium). *Lav* gyöke helyesen felel meg a könnyüség fogalmának, magas hangon *lev* a *leveg* v. *lebeg* szóban. Ily könnyüséget jelentő *la* gyökelemre vonatkoznak *laza, latyak, lágy* is. L. LE, (1).

LAVÉLEG, (lav-éleg) ösz. fn. A lavanynak élenynyel vegyülete (Lithiumoxyd).

LAZ, elavult gyök, melyből *laza, lazás* erednek, s jelent a maga nemében könnyűt, üreset, minek veleje, bele nincsen, mely tulajdonságánál fogva könnyen mozdúl, s a szél ideoda hajtja, viszi. Rokon hozzá a megnyujtott *láz* (l. ezt). Alapfogalom benne a könnyü mozgás, melynek képviselője az *l.*

LÁZ, (1), (la-oz am. ide-oda mozog) fn. tt. *lázat* v. *—t*, harm. szr. *—a*. 1) Botra, karóra stb. akasztott holmi ruhadarab, ringy-rongy, mely arra való, hogy a kártékony állatokat, nevezetesen madarakat elijeszsze, mi leginkább az által történik, ha a szél lebegteti, s mintegy élő, mozgó lényhez teszi hasonlóvá, pl. midőn rongyos kalapja is van. Innen eredetileg am. mozgékony valami; lengékeny ijesztő. *Köles közé, gyümölcskertbe, asztagra állított láz.* Minthogy pedig az igen kiaszott, elsoványodott ember némileg az ilyetén lázhoz hasonló, átv. ért. azt is láznak mondják. *Olyan sovány, mint a láz, mint a madárijesztő.* Hangváltozattal, és pedig mindkét értelemben: *váz*, oly rokonitással mint *vép lép, vék lék.* 2) Jelent mozgalmat, mely az elégületlen nép között támadni szokott, kivált a felsőség ellen. Ebből ered: *lázad, lázadás, lázaszt, lázong* stb. Rokon vele: *lézeg* v. *lézeng* stb. szóban a *léz* törzs. 3) Ujabb korban láznak nevezték azon betegséget, melynek neve latinul *febris*, s melynél a népies hideglelés szükebb értelmü. Ezen betegség t. i. általán véve a vérnek rendkivüli sebes mozgása, majd görcsös rángatódzások, stb. által mutatkozik, tehát az emberi élet műszereit mintegy lázadásba hozza. *Gyomorláz, idegláz, forróláz* stb. V. ö. LAZ.

LÁZ, (2), fn. tt. *láz-t* v. *—ot?* A székelyeknél Kriza J. szerént jelent nagy fensíkot, Szathmárban pedig Mándy P. szerént lankát; talán *lápás*-ból összevhuzva. Szabó Dávid szerént ritka vagy gyér erdő, melyben a fák csak itt ott lázinganak (lézengenek).

LÁZ, (3), falu Trencsén, HOSSZÚ—, Zemplén, NAGY—, Ung, VÁMOS—, Bihar m., puszták Liptó és Kraszna m.; helyr. *Láz-ra, —on, —ról.*

LAZA, (laz-a) mn. és fn. tt. *lazát.* Általán, mi a maga nemében kevés beltartalommal bir, ennélfogva könnyü, mozgékony. Innen a dolgokra alkalmazva különféle tájszokások szerént más-más alárendelt értelme van. pl. *Laza gabona*, mely megdülés miatt, vagy akármely oknál fogva hitvány, könnyü szemü, melynek toklászai üresek. *Laza káposzta*, melynek feje nincsen, csak levelei. *Laza kö'es*, mely jobbára polyvából áll. Marczal vidékén átv. ért. *laza ember*, am. magas, nyulánk, vékony termetü. Mind ezen jelentésekből kitünik, hogy alapfogalom e szóban a lengeség, könnyed mozgás, mely az ilyetén testek tulajdonsága szokott lenni. Innen *laza* mint főnév jelenti a gabonának toklászát, pelyváját, üres héját, melyet a szél könnyen elvisz.

LAZACZ, fn. tt. *lazacz-ot*, harm. szr. *—a.* Folyókban és nagy tavakban tenyésző halfaj a nagyobb pisztrángok neméből; háta kékes, oldalai zöldesek, fekete és vörös pettyekkel, hasa sárgás, húsa vöröses kövér, izletes. (Salmo trutta). A német *Lachs* szóval egyezik.

LÁZAD, (láz-ad) önh. m. *lázad-t.* Mondjuk népről, nemzetről, általán emberi sokaságról, mely elégületlenségében nevezetesen elöljárója vagy fejedelme ellen feltámad. Gyöke tehát a mozgalmat jelentő *láz. A leszállitott bér miatt fellázadtak a munkások. A nyomott nép fellázadt.* Mondjuk egyes emberről is, midőn valamely megrázólag kedvetlen hatás miatt belsejében megindúl. *E kegyetlenség láttára fellázadt bennem a vér.*

LÁZADÁS, (láz-ad-ás) fn. tt. *lázadás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Társadalmi, polgári mozgalom, mely akkor szokott támadni, ha a nép elégedetlensége felső fokra hág, és tettre tör ki. Különösen mozgalom, mely a felsőség hatalmát, legyen az törvényes, vagy bitorolt, elnyomni megsemmisíteni törekszik. A lázadás a forradalomnak kezdete, és ennél szükebb értelmü. *Elnyomni a lázadást.*

LÁZADÁSI, (láz-ad-ás-i) mn. tt. *lázadási-t*, tb. *—ak.* Lázadásra vonatkozó. *Lázadási mozgalom, lázadási merény, lázadási büntett.*

LÁZADOZ, (láz-ad-oz) gyak. önh. m. *lázadoz-tam, —tál, —ott.* par. *—z.* Gyakran ismételve lázad. Mondják többekről is, midőn különkülön helyeken, országokban fellázadnak. *Ha valamely nagy nemzet fellázad, utána lázadoznak a kisebb népek is.*

LÁZADOZIK, (láz-ad-oz-ik) k. m. *lázadoz-tam, —tál, —ott.* Folytonos lázban sínlődik. V. ö. LÁZ 3)

LAZÁN, faluk Nyitra és Turócz m.; helyr. *Lazán-ba, —ban, —ból.*

LÁZANYAG, (láz-anyag) ösz. fn. Kóranyag, melyből a lázféle betegség ered.

LÁZÁR, (héber eredetü, jelentése: *Isten segélj*) férfi kn. tt. *Lázár-t.* Átv. ért. nyomorék koldús. *Könyörüljenek e szegény Lázáron.*

LÁZÁRFALVA, erdélyi falu Csikszékben; helyr. *—falvára, —n, —ról.*

LÁZÁRFÖLD, falu Torontál m.; helyr. *—földre, —ön, —ről.*

LÁZÁRI, falu Szatmár m.; helyr. *Lázári-ba, —ban, —ból.*

LÁZÁRPATAK, falu Bereg m.; helyr. *—patakra, —on, —ról.*

LÁZAS, (láz-as) mn. tt. *lázas-t*, v. *—at*, tb. *—ak.* Lázféle betegségtől meglepett. *Lázas gyermekek, kórok.* Néha am. lázzal járó, párosult. *Lázas állapot. Lázas fájdalom.*

LÁZASZT; LÁZASZTÓ, l. LÁZÍT; LÁZÍTÓ.

LÁZBETEG, (láz-beteg) ösz. fn. és mn. Lázban szenvedő beteg. V. ö. LÁZ. (1).

LÁZBORZALOM, (láz-borzalom) ösz. fn. Borzalom a testben, melyet különösen a gyomorláz szokott okozni.

LÁZELLENES, (láz-ellenes) ösz. mn. Gyógyszerekről mondják, melyeket különösen a láz ellen használni szoktak. *Lázellenes kinapor.*

LÁZHÉV, (láz-hév) ösz. fn. Rendkivüli hév, melyet némely lázak és bizonyos fokozatban gerjesztenek.

LÁZI, falu Veszprém, puszták Nógrád, Tolna, Torna, Liptó m.; helyr. *Láziba, —ban, —ból.*

LÁZING, (láz-in-g) önh. m. *lázing-tam* v. *—ottam, —tál* v. *—ottál, —ott*, htn. *—ni* v. *—ani.* Szabó Dávidnál am. lézeng; l. ezt.

LÁZÍT, LÁZIT, (láz-ít) áth. m. *lázít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*, par. *—s.* Emberi sokaságot, népet, nemzetet valódi, vagy csak ürügyes sérelmek élénk eléadása, felhányása által mozgalomra indít. *Szolgákat uraik, alattvalókat felsőségeik ellen lázítani. A népet, nemzetet fejedelme ellen lázítani. Élő beszéddel, irományokkal lázitani a közönséget.* V. ö. LÁZ.

LÁZÍTÁS LÁZITÁS, (láz-ít-ás) fn. tt. *lázítás-t*, tb. *ok*, harm. szr. *—a.* Cselekvés, mely által valaki bizonyos társadalmat, népsokaságot stb elégületlenségi mozgalomba hoz, az illető felsőség ellen izgat, bujtogat.

LÁZÍTÓ, LÁZITÓ, (láz-ít-ó) mn. és fn. tt. *lázító-t.* Mondjuk 1) oly dologról, melynek az a czélja, hogy lázítson. V. ö. LÁZÍT. *Lázító beszédeket tartani. Lázító leveleket küldözni szét. Lázító hirlapi czikkeket irni. Lázító hireket terjeszteni.* 2) Oly személyről, ki czélul tüzte ki magának, hogy lázítson. *A lázítókat elfogni, elzárni. A lázitók szavaira nem hallgatni.*

LÁZNAP, (láz-nap) ösz. fn. A változó láz időszakában azon nap, melyen a láz vissza-visszatér. *A negyednapos lázban minden negyedik nap láznap.*

LÁZONG, (láz-on-g) gyak. önh. m. *lázong tam* v. *—ottam, —tál* v. *—ottál, —ott* htn. *—ni* v. *—ani.* Polgári ért. népről, vagy nemzetről mondjuk, midőn gyakori elégületlensége miatt mozgalomban van, az illető felsőség ellen nyugtalankodik.

LÁZONGÁS, (láz-on-g-ás) fn. tt. *lázongás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Gyakori, vagy folytonos mozgalom, különösen, mely társadalmi és polgári nyugtalanságból ered.

LÁZOS, szokottabban: *lázas;* l. LÁZAS.

LÁZROHAM, (láz-roham) ösz. fn. Azon kórállapot, midőn a láz legnagyobb erővel kitör, s a szenvedőt mintegy megrohanja. (Paroxysmus).

LAZSNAK; LAZSNAKOL; l. LASNAK, LASNAKOL.

LÁZSZER, (láz-szer) ösz. fn. Gyógyszer a láz ellen.

LÁZTALAN, (láz-ta-lan) mn. tt. *láztalan-t*, tb. *—ok.* Aki lázban nem szenved; ami lázzal nincs összekapcsolva. *Láztalan beteg. Láztalan kórjelek, kórállapot. Láztalan napok.*

LÁZTALANSÁG, (láz-ta-lan-ság) fn. tt. *láztalanság-ot*, harm. szr. *—a.* Láz nélküli állapot.

LÁZTAN, (láz-tan) ösz. fn. A gyógytannak azon része, mely a különféle lázak természetét, s gyógyítási módját tárgyalja.

LAZUR, falu Zaránd m., BELÉNYES—, MIKLÓ—, ROBOGÁNY—, SZOHODOL—, faluk Bihar m.; helyr. *Lazur-ra, —on, —ról.*

LAZÚRKÉK, (lazúr kék) ösz. mn. Világos kék szín, milyen a lazúrkő. V. ö. LAZÚRKŐ.

LAZÚRKŐ, (lazúr-kő) ösz. fn. Kékes ásvány, melynek igen szép, világos, élénk kék színe van. (Lapis lasuli).

LAZY, puszta Sáros m.; helyr. *Lazy-ba, —ban —ból.*

LÁZSI, LÁZSIA, az olasz *aggio- (l'aggio-)*ból módosított szó, melyet más nyelvekben, pl. a németben, franczióban egy *g*-vel írnak. Felülfizetmény, mely az egyik pénznemre vagy államkötelezvényre vagy váltóra is felfizettetik, midőn azon jobb értékű pénz cserélletik be. Ezen felfizetés mennyisége attól függ, mennyire kelendő vagy kerestetik egyik vagy másik pénznem és kötelezvény. Ilyen azon pénz, melyet a hasonértéket vesztett pénzjegyre fizetni kell, midőn ezt valaki forgásban levő vert pénzért becseréli. Tiszta magyarsággal: *túlár, túlfolyam, ártöbblet.*

LÁZSIÁS, LÁZSIS, mn. Aminek lázsija, (agiója) van. *Lázsiás tallér.* V. ö. LÁZSI.

LE, (1), elvont gyökelem, illetőleg gyök, mely könnyü, élénk, jobbára zaj nélküli mozgást jelent következő származékokban: *leány, leb, lebben, lebeg, lebke, lebzsel, lecs, lecseg, lecsecsen, ledér, legény, lekeg, leng, lendül, lenget, lengedez, lentet, leveg, levegő, lé, leves, légy, léha, lép, lézzeg* stb. Rokonai: *la, li, lo, lö*, ezen származékokban: *labda, laddz, ladik, laza, láz, lázad; lib, libeg, lidérez; lob, ló, lót, lób, lóbál, lód, lódit, lódúl; lő, lök, löttye. Hehentéssel* (h-val) toldva l. LEH.

LE, (2) vagy LÉ, tiszta igegyök, melyből *sz* képzővel származott *lesz* (lész), mint a *te, ve, hi, vi* gyökökből, *tesz, vesz, hisz, visz*, és az *é i* gyökökből *é sz ik, i-sz ik.* Ez eredeti tisztaságában veszi fel mind *le*, mind többnyire társai is a föltételes jövőt: *le-end, te-end, ve-end, hi-end, vi-end*, a multat: *le-tt, te-tt, ve-tt, hi-tt, vi-tt*, a kapcsoló módot: *le gy-en, (= le j en), te-gy-en, ve-gy en, vi-gy-en*, (de hi-gy-j-en = hi-j-j-en nagyobb nyomaték végett), tehető formát: *le-het, te-het, ve-het, hi-het, vi-het.* Innen e származékok: *lét, tét, vét, hit, tit, létel, tétel, vétel, hitel, vitel*, azaz *le-et, te et, ve-et, hi-et, vi-et* öszvehúzott állapotban. Jelentésére nézve l. LÉSZ.

LE, (3), jelenti azon pontot, irányt vagy helyet, mely bizonyos pont, irány vagy helyhez képest alantabb fekszik, s mely felé, vagy melyhez a haladás, mozgás történik. Egyenes ellentéte: *fe* v. *fé* v. *fö.* Innen ezen ellentétek is: *lenn, fenn*, v. *lent, fent, lejebb* v. *lelebb* (mint Mátyusföldén mondják) és *felebb.* Vas vármegyében így is szólnak: erre *lenek* tarts, arra *fönek* menj. Ezekből az tünik ki, hogy a *le* nem csak helymutató határzó, hanem egyszersmind név is, valamint ellentéte *fe*, mint a régi nyelvemlékekből tudjuk. Felveszi a fokozást is: *leebb* v. *lejebb*, v. *lejjebb* v. *leglejebb*, Mátyusföldiesen: *lelebb* v. *lellebb.* Megfelel neki a vastaghangu megfordított *al.* A *le* jelennen csak határozó és igekötő gyanánt használtatik, mindenkor aláfelé mozditó vagy mozduló jelentéssel, és pedig nem csak tulajdon, hanem átvitt értelemben is, pl *leszólani* valakit. Közvetlen származékai: *lef, lefeg, leffentyü* (az alálógás fogalmával), *lejt*, azaz *leit, lejtő (declivis), les*, minthogy a lesben ülő, magát meghúzni, lealacsonyítani szokta, innen latínul is: *subsessa* vagy *insidiae* (a *sedeo* igétől). L. LES. Rokonai a vastaghangu *la* és *lo* e származékokban: *laf, lafog, lam, lanka, lankad, laj, lajha, lanyha; lohad, lom, lomha, lomp, lóg*, mert mind ezekben az aláhajlás alapfogalma rejlik. Mint indulatszó nemcsak helyi, hanem polgári s erkölcsi alacsonyítást is jelent, pl. *Le vele! Le a czudarral! Le innen!*

LE, (4). Néhutt, különösen túl a Dunán, Pápa vidékén a közönségesebb kutyahivó *ne!* helyett használják, pl. *Le kutya le!*

LÉ, (öszvehúzva ebből: *lev*, mint: *hé, hev*), fn. tt. *levet*, harm. szr. *leve.* Kicsinyezve: *levecske.* Széles ért. híg, folyékony test, nedv, nyirok. Gyöke azon *le* hang, és szó, melyben alapfogalom a mozgás, minthogy a lének lényeges tulajdonsága a hígság vagy folyékonyság, mi a mozgással azonos. Eredetileg részesülő, *le ő*, innen: *le-ü, le-v*, öszvehúzva: *lő* v. *lé*, mint *hő hé, bő bé*, innen *löttye* is, mely am. *létye*, azaz igen híg, folyékony sár, mely léhez hasonló; szintén: *löre.* Szorosb ért. 1) Bizonyos testekből kifolyó, kiszivárgó nedvesség, milyen a gyümölcsök nedve. *Szőlő, szilva, czitrom leve. Szilvalé. Csosz elé, szilvalé,*

téged is megborsolnak. (Km.). *Káposzta, nyírfa leve. Ganaj leve.* 2) Azon nedv, pl. víz, bor, ser, eczet, tej, melyben bizonyos ételeket főznek, vagy mely némelykor a főzött, sütött eledelekből szivárog ki; másképen: *leves. Borsporos lé, kaszás lé, halász lé, törött lé, marhahús lé.* „Tikfi éles lével." 1547-diki levél boritékán. (Szalay Á. 400 m. l.). *Olcsó húsnak híg a leve.* (Km.). *Minden lében kanál. Fekete lé,* annyit is tesz mint kávé. *Jutott neki a fekete lében.* (Km.). *Ő itta meg a levét* = am. neki jutott valamiből a rosz. Tréfás átv. ért. *nyaklé* és *poflé*, am. nyakon csapás, pofon csapás. Szintén átv. ért. *valaminek feladni a levét* am. előizét, vagyis olyat mondani, igérni előre, mire majd nagyobb valami következik. *Levet csapni*, udvarolni, hízelegni a nőknek, vagy másoknak is.

„Ki nem tud jól levet csapni,
Magas polczra nem fog kapni."
Népies gúnyvers. (Erd. gyüjt.).

Benne van a lében, (cserben, kuhiban, kudarczban). *Öszveszürni a levet*, valamely titkos czélra egyesülni. V. ö. LEVES.

LEÁBRÁZOL, (le-ábrázol) ösz. áth. 1) Szoros ért. valakinek ábrázatát lefesti, mintegy az eredetit leveszi. 2) Szélesb átv. ért. valamit eleven szinekkel ad elé. *Leábrázolni a csatatért, és az ütközetet.* V. ö. ÁBRÁZOL.

LEÁBRÁZOLÁS, (le-ábrázolás) ösz. fn. Cselekvés, mely által leábrázolnak valamit. V. ö. LEÁBRÁZOL.

LEAD, (le-ad) ösz. áth. Az aránylag vagy viszonylag magasabb helyen létező valamit alá adja. *A szekérről leadni a zsákot.* Mondják fejős állatról is, midőn tejet ereszt. *Ezen tehén könnyen leadja a tejet.*

LEADOGAT, (le-adogat) ösz. áth. és gyak. Valamely magasabb helyről holmi tárgyakat egymás után alább ad. *Asztagról leadogatni a kévéket.* Lásd: ADOGAT.

LEÁGAZ, (le-ágaz) ösz. áth. A növénynek, nevezetesen fának ágait levagdalja; szokottabban: lebotol. *Leágazni a fűzfákat.*

LEÁGAZIK, (le-ágazik) ösz. k. Valamely növénynek ágai a tő felé közeledve sarjadzanak. Átv. ért. mondják nemzetségi fáról, melynek ágai a távol ősöktől késő unokákra terjednek, leszármaznak.

LEALACSONYÍT v. —ALACSONYIT, (le-alacsonyít) ösz. áth. Átv. erkölcsi ért. valakinek hirét, nevét, becsületét kisebbíti, s azon tiszteleti fokról, melyen az emberek szemében állott, mintegy alárántja. Különösen visszaható névmással: *Némely ember maga magát alacsonyitja le, midőn elvetemedik.*

LEALACSONYÍTÁS v. —ALACSONYITÁS, (le-alacsonyítás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valaki egy másikat, vagy önmagát lealacsonyitja. V. ö. LEALACSONYÍT.

LEALACSONYODIK, (le-alacsonyodik) ösz. k. Átv. ért. hirében, nevében, becsületében, embertársai tiszteletében veszt, s azok szemében mintegy alábbsüllyed. Mondják oly emberről is, ki maga magát mintegy elveti, méltóságáról, magasabb állásáról megfeledkezvén.

LEÁLARCZOZ, (le-ál-arczoz) ösz. áth. l. LEÁLORCZÁZ.

LEALÁZ, (le-aláz) ösz. áth. 1) Valakit alább becsül, kevesebbre méltat, mint eddig, akár hivatalánál, rangjánál fogva, akár az emberek véleménye szerént állott, mi rendesen gyalázás, rágalmazás, ócsárlás, megszólás által történik. 2) *Magát lealázni* am. másnak tulságos felsőséget adni maga irányában, vagy magát túlozva alább becsülni másnak irányában. V. ö. MEGALÁZ.

LEÁLDOZIK, (le-áldozik) ösz. k. Mondják (Baranyában, Pápa vidékén) kizárólag a napról, midőn alászáll, lenyugszik. Eredetileg, vagy annyi mint áldozatát (szent foglalkodását, mely a föld világositása, melegitése stb.) azon időközben bevégzi; vagy pedig rövid *a*-val: *aldozik* az *al* gyöktől; valamint *alkony, alkonyodik* am. *al-og-ony, al og-onyodik*, azaz alófelé közeleg, az *al* gyöktől és *alog* törzsöktől.

LEALJASÍT v. —ALJASIT, (le-aljasít) ösz. áth. Valakit v. valamit aljassá tesz, s az által a becsülés, tisztelés bizonyos fokáról alászállít. V. ö. ALJAS.

LEALJASÍTÁS v. —ALJASITÁS, (le-aljasítás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg erkölcsi kisebbités, mely által lealjasítanak valakit. V. ö. LEALJASÍT.

LEALJASODÁS, (le-aljasodás) ösz. fn. Erkölcsi elvetemedés, melynél fogva lealjasodik valaki. V. ö. LEALJASODIK.

LEALJASODIK, (le aljasodik) ösz. k. Erkölcsileg aljassá leszen, s ennélfogva tiszteletben, becsületben, értékben alászáll. Különbözik némileg: *elaljasodik.* V. ö. ALJASODIK.

LEALKONYODÁS, (le-alkonyodás) ösz. fn. A nap lenyugvása, a látkör alá eltünése. *A nap lealkonyodása után hazafelé sietnek a mezei munkások.*

LEALKONYODIK, (le-alkonyodik) ösz. k. Mondjuk a napról, midőn lenyugszik, alászáll. V. ö. ALKONY.

LEALKUSZIK, (le alkuszik) középigéből öszvetétel által lett áth. Azon árt, melyre az eladó jószágot tartják, valamivel alább szállítja alku által. *Az ezer forintra tartott paripa árából százat lealkunni.* V. ö. ALKU.

LEALKUVÁS, (le-alkuvás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit lealkuszik.

LEÁLL, (le-áll) ösz. önh. 1) Alacsonyabb helyre áll. *A sereg egy része a dombon maradt, a többi leállott a völgybe.* 2) Átv. ért. aláfügg, alálóg. *Leáll a kalap karimája. A siska disznó fülei leállanak.*

LEÁLLAZ, (le-állaz) ösz. áth. A felkantározott lónak, ösvérnek stb. állazószíját leveszi. *Itatáskor leállazni a lovakat.*

LEÁLLÍT v. —ÁLLIT, (le-állít) ösz. áth. 1) Valakinek meghagyja, megparancsolja, hogy álljon le, vagyis alább, mint az előbbi helye, vagy az aránylag magasabb hely. *Az ostromlók egyik részét leállítani a vár árkába.* 2) Valamit földre vagy alsó helyre állítva helyez. *A könyveket leállítani a padolatra.*

LEÁLLÍTÁS v. —ÁLLITÁS, (le-állítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit leállítunk.

LEÁLORCZÁZ, (le-ál-orczáz) ösz. áth. Tulajd. ért. magáról, vagy másról az álorczát leveszi. *Leálorczázni a farsangi bohóczokat.* Átv. ért. kimutatja valakiről, hogy színlett, tettetett külseje van, hogy képmutató, egyszersmind úgy mutatja be, mint valóságában létezik. *Leálorczázni a képmutatókat.* V. ö. ÁLORCZA.

LEÁNY, (le-ány) azon nehány származékhoz tartozik, melyek a fenhangu, vagyis éles *ë*-vel biró gyököt alhangu képzővel egyesítik; fn. tt. *leány-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Kicsinyezve, *leányka, leányocska*, Nyitravölgyében leányesika is. Némely kiejtések szerént: *lány* vagy *lyány*. 1) Nőszemély, ki még soha férjhez nem ment. Ezen értelemben ellentéte: *asszony, né, feleség. Kis, nagy fiatal, vén leány. Eladó, férjhez menő, hajadon leány. Szűz leány, megesett leány. Árva, mostoha leány. Szegény, gazdag leány. Gazdag leánynak bőjtben is esik farsangja* (Km.). *Kényes leány. Ahol nyájas az anya, kényes lesz a leánya* (Km.). *Kérkedékeny leány, tudod tánczban mint jár* (Km.). *Nyalka leány, apácza; rongyos nadrág, nádpálcza* (Km.). *Megérdemli a koszorút, mint a szüz leány. Tánczos leányból ritkán válik jámbor asszony* (Km.). *Várt leány várat nyer.* (Km.). *Lónak, lúdnak, leánynak nem mindig jó hinni* (Km.). Párosúl bizonyos állapotot jelentő szókkal is, mint: *nyoszolóleány*, a menyasszony barátnéja s kísérője; *szolgálóleány, szobaleány, kéjleány* vagy *örömleány* szépítve ‚kurva' helyett. 2) Szélesb ért. nemzedéki viszonyra vonatkozva, mely a szülék és magzataik között létezik, am. a szülék nő magzata, mely értelemben minden nő leány, ha férjnél van is. Ellentéte: *fi* v. *fiú. Egy fia és három leánya van. Azt sem tudja, fi-e, (fiú-e) vagy leány* (Km.). *Oly vén ember, hogy már vénasszony leánya van.* V. ö. FI.

Mi e szó eredeti értelmét illeti, valószinü, hogy gyöke *le*, az *ány* pedig oly képző, mint a *hiány*, v. *heány* szókban, s minthogy vastaghangu képzőt vett fel, a gyök hangzója nem nyilt, hanem éles *ë*, mely rendszerint az *i*-vel szokott fölcseréltetni, minélfogva *leány* annyi volna, mint *liány*, melynek *li* gyöke a *libeg, lidércz, libócz, libánczol, lifeg*, szókban élénk könnyü mozgást jelent. Hihető, hogy az ős magyar ezen élénk, fürge tulajdonságáról nevezte el gyermekeit, s ebből fejthetni meg, hogy a fiatal férfi neve *legény* oly hasonló a *leány* szóhoz. A törökben mindkettő: *oghlan*, megkülönböztetésül a fiú *er* (férfi) *oghlan*, a leány *kïz* (szűz) *oghlan*. A mondott értelmezésre mutatnak a következő hasonnevek is, nevezetesen a leányokra nézve: *czafra, czafrinka, csafrinka, lotyó*. A legényekre nézve: *suhancz, sultyó, ficzkó, ficsór, siheder*, melyekben szintén élénk mozgás az alapfogalom. A kis madarak között is a legmozgékonyabb, t. i. a *billegény* v. *barázdabillegető*, népies nyelven: *leánymadár* v. *leánykamadár*. V. ö. LEGÉNY.

LEÁNYÁG, (leány-ág) ösz. fn. A nemzedéki származtatásban így nevezteik azon ág, vagyis gyermekek, unokák sora, kik a törzsatyának leányától származnak, habár köztök finembeliek is vannak. Ellentéte: *fiág. Leányágra szállott jószágnak el kell veszni.* (Km.).

LEÁNYASSZONY, (leány-asszony) ösz. fn. Ezen szónak alkotó részei egymással ellenkezni látszanak. De ha figyelembe veszszük, hogy az asszony nem csak *femina, mulier, uxor*, hanem *domina* értelemben is használtatik: akkor a képzelt ellenkezés megszünik; mert a *leányasszony* czím hajdan csak úri leányokat illetett, jelennen is tiszteletes czimezése a közép polgári osztálybeli leánynak, sőt már a czimvágyó korszellem szerént tulajdonittatik alsóbb osztálybelieknek, különösen az előkelőbb házaknál szolgáló szobaleányoknak is. Ma már azok, kiket régebben a leányasszony czím illetett, *kisasszonyi* czímet igényelnek, sőt követelnek; Erdélyben pedig a szobaleányt régebben is *fraj*-nak hívták, mely am. a német *Fräulein*, közbeszédben: *Fräule*, minthogy kivált régebben rendszerént városi polgári házakból valók voltak.

LEÁNYBÉKA, (leány-béka) ösz. fn. Zöld béka, mely fákon lakik.

LEÁNYCSA, (le-ány-csa) fn. tt. leánycsát. Kis leány. V. ö. LEÁNYEPER.

LEÁNYCSÉCSŰ, (leány-csécsü) ösz. mn. Mondják bizonyos gyümölcsökről, melyek alakra nézve a fiatal ép leány csecséhez hasonlók. *Leányc ecsü alma, füge.*

LEÁNYEPER, (leány-eper) ösz. fn. Erdei, apró bogyóju eper. Erdély némely vidékén: *láncsa* (leánycsa?)

LEÁNYFALAT, (leány-falat) ösz. fn. A Balaton vidékén, tréfásan am. sült vagy főtt baromfi lába; mint közönségesen *püspökfalat* annak hátulsó kövér része.

LEÁNYFALU, KIS-falu Bereg, puszta Pest m.; helyr. *—falu ba, —ban, —ból.*

LEÁNYFALVA, falu Bereg m.; helyr. *—falvá-ra, —n, —ról.*

LEÁNYGYERMÉK, (leány-gyermék) ösz. fn. Nőnemü gyermek, magzat. *Három leánygyermeke és egy fia van.*

LEÁNYHAJ, (leány-haj) ösz. fn. 1) Leány v. leányok haja. 2) ‚Árva' szóval összetéve: *árvaleány hoj* (stipa pennata).

LEÁNYI, (le-ány-i) mn. tt. *leányi-t*, tb. *—ak*. Leányt illető leányra vonatkozó. *Leányi örökség rész. Leányi negyed* (szabatosabb mint *leánynegyed*) a magyar törvény szerént a leányt vagy leányágat illető negyed

rész azon javakból, melyekben nem öröködik, s mely negyedrészt a törvényes örökösök az első szerzőhöz legközelebb álló leánynak vagy leányágnak csak egyszer adnak ki.

LEÁNYKA, (le-ány-ka) fn. tt. *leánykát*. Fiatal kis leány.

LEÁNYKAMADÁR, (leányka-madár) ösz. fn. l. BARÁZDABILLEGÉNY.

LEÁNYKÉRÉS, (leány-kérés) ösz. fn. A leánynézés utáni lépés a házassági készületben, midőn a legény, vagy annak megbizottja valamely leányt a szüléktől vagy gyámoktól férjhez kér. *A leánykérést násznagyra bízni.* V. ö. LEÁNYNÉZÉS.

LEÁNYKÉRŐ, (leány-kérő) ösz. fn. 1) Személy, ki a házasulandó férfi számára valamely leányt megkér. *A leánykéröket szivesen fogadni, vagy elutasítani.* 2) Azon szertartás, melylyel a leányt házasságra kérni szokták. *Leánykérőben lenni.*

LEÁNYKODÁS, (le-ány-kod ás) fn. tt. *leánykodás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Hajadon leányi állapotban levés, élés.

LEÁNYKODIK, (le-ány-kod-ik) k. m. *leánykod-—tam*, *—tál*, *—ott*. Leányi kort, leányi éveket él. *Anyáink együtt leánykodtak. Nem sokáig leánykodott*, azaz hamar férjhez ment.

LEÁNYKOR, (leány-kor) ösz. fn. Széles ért. azon időszak, melyet valamely nő mint leány tölt el, azaz férj nélküli kor, tehát születéstől kezdve férjhez menetelig. Szorosb ért. a leánynak azon kora, melyben már eladó. *Leánykorában igen szép személy volt. Máskép volt ez leánykoromban*, székelyesen: *leánytomban* vagy csak: *leánytom.*

LEÁNYKORI, (leány-kori) ösz. mn. Leánykorból való, arra vonatkozó, azt illető. *Leánykori viszszaemlékezések, ismeretségek.*

LEÁNYKÖKÖRCSIN, (leány-kökörcsin) ösz. fn. A kökörcsinek neméből való növényfaj; levelei kétszer szárnyaltak, levelkéi sallangosak, szirmai egyenesek, violaszinűk, máskép = *szederjes*, v. *ló kökörcsin* (Anemone pulsatilla) V. ö. KÖKÖRCSÍN.

LEÁNYLILIOM, (leány-liliom) ösz. fn. Köznépies neve az *apró nőszirom*-nak, máskép szintén a köznépnél: *apró liliom*. (Iris pumila.)

LEÁNYMARADÉK, (leány-maradék) ösz. fn. Leánynemű utód vagy utódok. V. ö. LEÁNYÁG.

LEÁNYMEZŐ, puszta Gömör m.; helyr. *—mező re, —n, —ről*.

LEÁNYNEGYED, (leány-negyed) ösz. fn. A régi magyar törvény szerént, az adomány értelmében csupán férfi ág számára nyert örökségi javaknak egy negyede, mely bizonyos föltételek mellett a leányörököst vagy örökösöket egyszer illette. (Quartalitium.) L. LEÁNYI alatt: *leányi negyed.*

LEÁNYNÉZÉS, (leány-nézés) ösz. fn. l. LEÁNYNÉZŐ, 2)

LEÁNYNÉZŐ, (leány-nézö) ösz. fn. 1) Személy, ki a leányos házhoz megyen, hogy a maga vagy más számára ajánlott vagy kitüzött leányt megnézze, s mind testi, mind más tulajdonságairól némi előismereteket szerezzen. Ha tetszik a leány, a nézőből leánykérő leszen. 2) Azon eljárás, vagy cselekvés, melynél fogva valaki leányt nézni megy. *Leánynézőbe menni. Valakit maga helyett leánynézőbe küldeni.*

LEÁNYNÖVELDE, (leány-növelde) ösz. fn. Intézet, melyben leánygyermekeket nevelnek, tanítanak.

LEÁNYOS, (le-ány-os) mn. tt. *leányos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. 1) Egy vagy több leánnyal biró. *Leányos ház*, különösebben hol eladó leány van. 2) Leányok után járó, futkosó. Keményebb értelemben, szabad életü leányokkal társalkodó. *Leányos legény.* V. ö. MENYECSKÉS. 3) Leányok tulajdonságával biró. *Ezen fiúnak módja, mozdulata, még beszéde is leányos.*

LEÁNYOZ, (le-ány-oz) önh. m. *leányoz-tam*, *—tál*, *—ott*. Legényről, általában férfiről mondják, ha leányok után jár. Különböző: *leányzik.*

LEÁNYRABLÁS, (leány-rablás) ösz. fn. A leánynak erőszakos elragadása, különösen törvénytelen közösülés vagy kényszerített házasság végett.

LEÁNYSÁG, (le-ány-ság) fn. tt. *leányság-ot*, harm. szr. *—a*. 1) Leányi állapot vagy kor. *Férjhez menetkor vége a leányságnak. Megunni az agg leányságot.* 2) Több leányok egyesülete; leányok sokasága. *A legénység a leánysággal szeret mulatni.*

LEÁNYSARJA, (leány-sarja) ösz. fn. Szabó D. szerént étek neme.

LEÁNYSOM, (leány-som) ösz. fn. A hathímesek seregéből és egyanyások rendéből való cserjenövény; tüskéi háromágúk, levelei váltogatók, tojáshosszúk, fürészesek, vagy prémesen fogasak, virágfürtei lecsüggők. Bogyói veresek. Máskép: *sóskafa, fai sóska, ürömborboja.* (Berberis vulgaris).

LEÁNYSZEGFŰ, (leány-szegfü) ösz. fn. Szegfűfaj. (Dianthus virgineus). Csészepikkelyei rövidek, tompák; szárai arasznyik, egy-két viráguak, szirmai csipkések, veresek. Máskép: *pünkösdi szegfű.*

LEÁNYSZŐLŐ, (leány-szőlő) ösz. fn. Apró szemü s korán érő szőlőfaj. Balatonmelléki tájszó.

LEÁNYTA, (leány-ta), a székelyeknél am. leánykorában; s a többi személyekkel: LEÁNYTOM, LEÁNYTOD, am. leánykoromban, leánykorodban, leánykorában. Olyan alkatu mint *ifjonta.*

LEÁNYVÁR, faluk Esztergam és Zemplén, puszta Tolna m.; helyr. *—vár-ra, —on, —ról.*

LEÁNYZIK, (le-ány-z-ik), k. m. *leányz-ott*, htn. *—ani*. Leánynyá növekszik, serdül. Származéka: *leányzó.*

LEÁNYZÓ, (le-ány-z-ó) fn tt. *leányzó-t*. Szoros ért. leányi korban, virágzásban levő nőszemély. Úgy látszik, mintha a leány szónál valamivel gyöngédebb és kedvesebb volna, mert közgyakorlat szerént tulajdonkép csak serdülő fiatalabb koru leányra illik. Hasonló módon származott némelyek véleménye sze-

rént *anyázó* v. *anyzó*-ból némi áttétellel (t. i. a *z* és *ny* hangok helycserélésével) *asszony*.

LEÁNYZÓI, (le-ány-z-ó-i) mn. tt. *leányzói-t*, tb. —*ak*. Leányzót illető, arra vonatkozó. *Leányzói szemérmetesség*.

LEAPAD, (le-apad) ösz. áth. Szoros tulajd. ért. az árvíz alább-alább száll, mig az illető folyam rendes ágyába huzódik, vagy a kiöntött ár egészen lefoly. *Hosszu szárazság alatt leapadnak a folyók. Az árvíz leapadt a rétekről*. Átv. ért. mondjuk akármily dagadt, puffadt testről, ha daganata, puffadása lelohad. *A vízkóros beteg hasa leapadt*. V. ö. APAD.

LEAPADÁS, (le-apadás) ösz. fn. Az árviznek vagy daganatnak azon változási állapota, midőn alászáll, illetőleg lelohad. V. ö. LEAPAD.

LEAPASZT, (le-apaszt) ösz. áth. Véghez viszi, eszközli, hogy valami leapadjon. *A hosszu meleg nyár leapasztja a vizeket. Zúgók, csatornák által leapasztani a tavat. Holmi gyógyszerek által leapasztani a daganatot*. V. ö. LEAPAD.

LEAPASZTÁS, (le-apasztás) ösz. fn. Cselekvés, mely által leapasztanak valamit. V. ö. LEAPASZT.

LEARAT, (le-arat) ösz. áth. Holmi növényt, nevezetesen gabonát, füvet stb. aratva, azaz sarlóval vagy más hasonló eszközzel lemetsz, s mintegy lábáról levesz, lefektet. V. ö. ARAT.

LEÁRBOCZOZ, (le-árboczoz) ösz. áth. A hajó árboczát leveszi.

LEÁRNYAZ, (le-árnyaz) ösz. áth. Valaminek árnyképét leveszi, lefesti, lerajzolja. Festészi műszó.

LEÁS, (le-ás) ösz. áth. Valamit a föld színe alá ás. *Leásni a földre teregetett trágyát. Kincsét mélyen leásta a földbe*. V. ö. ÁS.

LEASA, falu Zaránd m.; helyr. *Leasá-ra*, —*n*, —*ról*.

LEÁZIK, (le-ázik) ösz. k. Ázás által elválik, és aláhull, leszakad. *A vízfesték leázik a fáról. A tapasz leázott a falról*. V. ö. ÁZIK. Tréfásan am. megrészegszik.

LEÁZTAT, (le-áztat) ösz. áth. Véghez viszi, hogy valami leázzék. *Az eső leáztatta az új vakolatot, tapaszt, meszelést*. V. ö. ÁZTAT.

LEB, fn. tt. *leb-ét*, harm. szr. —*je*. Valamely vékony, könnyü, hajlékony testnek gyönge, finom mozzanata. Ebből erednek: *lebeg, lebben, lebbent, lebenyő, lebel, lebke*, s átv. értelmü *lebzsi, lebzsel*. Legközelebbi rokona: *lev*, melyből *leveg*, *levegő*, mintegy ‚lebegő' erednek. Gyökeleme a könnyü mozgást jelentő *le*, melyből lett, ha tetszik, az igeneves *le-ő*, hangváltozattal *le-v*, *le-b*, s nyomatékosan kettőzött *b*-vel *lebb*. Minthogy e szó, és származékai oly testek mozgását jelentik, melyek vékonyak, laposak, innen másod értelmök laposra kinyujtott vékonyság, s rokon vele közelebbről: *lep*. Rokon továbbá *láb*, melyből *lábbó* stb. valamint *lob* is, melyből *lobog*, *lobogó*, *lobban*, *lobbantyú* stb. erednek, azon különbséggel, hogy ezekben nagyobbféle mozgás az alapfogalom. Újabb időben némely öszvetételekben a ‚légtünemény, (meteor) értelmében kezdik használni, pl. *lebkő* (de ez jobban: *légkő*), *lebisme, lebtan*.

LEBBED, (lebb-ed) önh. m. *lebbedt*. l. LEBBEN.

LEBBEDÉZ, (lebb-ed-éz v. leb-b-ed-éz) önh. m. *lebbedéz-tem*, —*tél*, —*ett*. A székelyeknél am. lebked. *Jó izüen lebbedez a szél* (Kriza J.).

LEBBEL, (leb-b-el) áth. m. *lebbel-t*. Valamely lebegő eszközzel, péld. legyezővel, kendővel szellőztet, frisít valakit, pl. a gyöngélkedőt, beteget ájuldozót. V. ö. LEB.

LEBBEN, (leb-b-en) önh. m. *lebben-t*. Mondjuk vékony, könnyü, hajlékony testről, midőn mozgásba jön, s mintegy kiterjeszkedik. *Lebben a függöny, midőn a szél megkapja. Föllebben az arcz fátyola*.

LEBBENCS, (1), (lebb-en-cs) fn. tt. *lebbencs-ét*, harm. szr. —*e*. A tarhonyához hasonló, de laposan szárított tészta neme. V. ö. LEPÉNY és LASKA.

LEBBENCS, (2), (lebb-en-cs) mn. tt. *lebbencs-ét*. Csapodár, ledér, ki ide-oda lebegni szeret. Mondják különösen oly személyről, ki a szerelem dolgában állhatatlan, változó.

LEBBENT, (lebb-en-t) áth. m. *lebbent ett*, htn. —*ni* v. —*eni*, par. —*s*. Lebbenővé tesz, eszközli, hogy lebbenjen valami. *A szél ellebbenti a köpeny szárnyait. Föllebbenteni a fátyolt. Félre lebbenteni a függönyt*. V. ö. LEBBEN.

LEBBENTÉS, (leb-b-en-t-és) fn. tt. *lebbentés-t*, tb. *ék*. Lebbenővé tétel, cselekvés, midőn lebbentünk.

LEBBENTYŰ, (leb-b-en-tyű azaz leb-b-en-t-ő) fn. tt. lebbentyűt. l. SZELENTYŰ.

LEBEDEG, (leb-ed-eg) fn. tt. *lebedeg-et*, harm. szr. —*e* v. —*je*. A szájpadláson levő gyönge hártyabőr, melyet a forró ételek lehámtanak, s mintegy lebegővé tesznek. Ily értelemben veszik ezt a székelyek.

LEBÉG v. LEBEG, (leb-ég) gyak. önh. m. —*tem*, —*tél*, —*ett*. Mondjuk könnyü, vékony testről, midőn elterjeszkedve gyöngén, s alig észrevehetőleg mozog, különösen a víz szinén, vagy a levegőben. *Lebeg a gyönge szellő, vagyis gyönge mozgásba hozott levegő. Lebegnek a falevelek. Lebeg a pókháló, fátyol. Lebegnek a magasan szállangó sasok, gólyák*, midőn mintegy úszni látszanak a levegőben. *A könnyü csónak csak úgy lebeg a hullámok fölött. A hinár a víz szinén lebeg*.

„Szendergő porodat béke lebegje körül."
Kisfaludy K.

Ugyanezen értelemmel bir a valamivel lágyabb *leveg*, melyből *levegő* (tájdivatosan *lebegő*) származik.

LEBÉGÉS, (leb-ég-és) fn. tt. *lebegés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Bizonyos testnek állapota, midőn lebeg. *A kendő lebegésére visszamenni. A legkisebb szellő lebegésétől is fél. A levelek lebegéséről venni észre, hogy kis szellő fú*.

LEBÉGŐ, (1), (leb-ég-ő) mn. tt. *lebegőt.* Ami lebeg. *Lebegő esti szellő. Lebegő fátyol.* Tájdivatosan palóczos, és barkós kiejtéssel am. levegő. V. ö. LEBEG.

LEBEGŐ, (2), (leb-eg-ő) fn. tt. *lebegő-t.* Versláb, mely áll, mint maga a szó is mutatja, két rövid s egy hosszú tagból (∪ ∪ — Anapästus). Zenére alkalmazva igen gyakran eléjön a fris magyarokban, pl. a szövegbeli mértékkel is egyezik e népdalnak: ‚Něm ănyá tól lettél' első ütenyében. V. ö. LENGEDI.

LEBÉGTET, (leb-ég-tet) mivelt., m. *lebégtet—tem, —tél, —ett,* par. *lebégtess.* Eszközli, hogy bizonyos test lebegjen. *A szellő lebegteti a fák leveleit, a női fátyolokat. Jelül kendőt lebegtetni a távozók vagy közelgők felé. A hullámok lebegtetik a parti nádat.*

LEBÉGTETÉS, (leb-ég-tet-és) fn. tt. *lebegtetés-t,* tb. *—ék.* Cselekvés, midőn valamit lebegtetünk.

LEBEL, (1), (leb-el) fn. tt. *lebel-t* v. *leblet,* harm. szr. *leble.* Általán valamely gyöngéden,s minden kis érintésre mozgó könnyü test, milyen a vékony fátyol. Különösen, am. szellőcske.

LEBEL, (2), (leb-el) áth. m. *lebel-t,* l. LEBBEL.

LEBELÉG, (leb-el-ég) gyakor. önh. m. *lebeleg—tem, —tél* v. *lebelgtem, lebelgtél, lebelgett,* htn. *—ni* v. *lebelgeni* v. *lebelgni.* Tulajd. ért. könnyü lebel gyanánt mozog. *Lebeleg a fák közt susogó szellőcske;* a székelyeknél: *lebbedez* is. Továbbá a székelyeknél am. enyeleg. „S vélle még écczér mácczor lebelgett is." Székely népmese. (Kriza J.-tól.) Ugyanott annyi is mint szellőzi magát; restelkedik. Átv. ért. mondják emberről, ki lenge, ledér, csapodár, könnyelmü módon tölti az időt, s hasonló a szellőtöl ingatott léha testekhöz. Máskép: *lebzsel,* azaz *lebcsel.*

LEBELGÉS, (leb-el-ég-és) fn. tt. *lebelgés-t,* tb. *—ék.* Állapot, midőn valami lebeleg; vagy cselekvés, midőn valaki csapodár s könnyelmü módon tölti az időt.

LEBENKE, (leb-en-ke v. leb-eng-ő, leb-eng-e) fn. tt. *lebenkét.* Mocsári madárfaj hosszú vékony csőrrel; néhutt: *szalonka,* azaz szállonga, szállongó ugyanazon elemekből, s ugyanazon jelentéssel mint lebenke. (Német neve: Schnepf). L. SZALONKA.

LEBENKÉL, (leb-en-k-él v. leb-eng-él) gyak. önh. Könnyeden lebeg. *A kis csónak lebenkél a hullámokon. A pöhöly lebenkél a levegőben.* Hangváltozattal: *libinkél, libonkál.*

LEBENKÉLÉS, (leb-en k-él-és) fn. tt. *lebenkélés-t,* tb. *—ék.* Könnyü lebegés.

LEBÉNY, (leb-ény) fn. tt. *lebény-t,* tb. *—ék,* harm. szr. *—je.* Általán, ami lebeg. Különösen a lengő, könnyü ruhának szárnyai, melyek leginkább lebegnek. V. ö. LEBÉNYE, (1).

LÉBÉNY, falu Moson m.; helyr. *Lébény-be, —ben, —ből.*

LEBÉNYE (1), (leb-ény-e) fn. tt. *lebényét.* A szarvasmarha nyakának alsó részén lelebegő toka. Képzésére olyan mint *jegénye,* azaz *iegenye.* Máskép: *lebényeg, lebényő, lebérnyeg.*

LEBÉNYE, (2), puszta Abauj m.; helyr. *Lebenyé-re, —n, —ről.*

LEBÉNYEG, (leb-eny-ég) fn. tt. *lebényegét.* L. LEBÉNYE.

LEBÉNYÉS, (leb-ény-e es) mn. tt. *lebényés-t* v. *—et,* tb. *—ek.* Aminek lebenyéje van. *Lebenyés ökör, bika.*

LEBÉNYŐ, (leb-ény-ő) fn. tt. *lebényőt.* L. LEBÉNYE.

LEBERETVÁL, (le-beretvál) ösz. áth. Valamit beretvaféle késsel lemetél. *Leberetválni a szakált, bajuszt, hajat, szőrt.* V. ö. BERETVA.

LEBERNYEG, (leb-er-ény-eg) fn. tt. *lebernyegét,* l. LEBÉNYEG.

LEBESZÉL, (le-beszél) ösz. áth. Valakit beszéd által rávesz, hogy előbbi véleményéről vagy szándékáról mondjon le. *Lebeszélni valakit az utazásról. Én nem hagyom magamat lebeszéltetni.* V. ö. RÁBESZÉL. Önhatólag am. magasabb helyről az alantabb levőkhöz beszél.

LEBESZÉLÉS, (le-beszélés) ösz. fn. 1) Beszélés, mely által valakit ráveszünk, hogy szándéka véghez vitelétől álljon el. V. ö. RÁBESZÉLÉS. 2) Lefelé beszélés.

LEBETEGÉDÉS, (le-betegédés) ösz. fn. Tulajdonképen jelentene oly állapotot,midőn valaki mint beteg lefekszik, de különösen és szokott értelemben a vajudó nőnek szülés végett ágyba menése.

LEBETEGÉDIK, (le-betegédik) ösz. k. szokott értelemben a vajudó nőről mondják, midőn szülés végett úgynevezett gyerekágyba lefekszik.

LEBETEGSZIK, (le-betegszik) l. LEBETEGÉDIK.

LEBICZCZEN, (le-biczczen) ösz. önh. Biczczenve alófelé hajlik vagy esik.

LEBICZCZENT, (le-biczczent) ösz. áth. Eszközli, hogy valami lebiczczen.

LEBICZÉG, (le-biczég) ösz. önh. Biczegve alófelé megy.

LEBILINCSEL, (le-bilinesel) ösz. áth. Bilincsel leköt, lelánczol.

LEBILLEN, (le-billen) ösz. önh. Billenve bizonyos magasságról alófelé száll, vagy leesik. *A mérleg serpenyője lebillen. A ficzánkoló fiú lebillent a hintáló deszkáról.* V. ö. BILLEN.

LEBILLENÉS, (le-billenés) ösz. fn. Mozgás alászállási állapot, midőn valaki v. valami lebillen.

LEBILLENT, (le-billent) ösz. áth. Valamely ingékony testet úgy mozdít, hogy alófelé billenjen, lefityegjen.

LEBILLENTÉS, (le-billentés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamely ingékony testet lebillentünk.

LEBISME, (leb-isme) l. LEBTAN.

LEBKE, (leb-ke, azaz leb-ég-e, leb-ég-ő) mn. tt. *lebkét.* A mi természeténél fogva, mint könnyü, vékony, hajlékony test, legkisebb mozgatásra megindúl és lebeg. *Lebke pehely, levegő. Lebke pókháló.* Ez nem kicsinyező, hanem gyakorlatos név, s a lebeg igének módositott részesülője: *lebegő, lebege, lebge,* s könnyebb kiejtéssel *lebke,* melynél még könnyebb az ugyanazt is jelentő *lepke,* mely saját értelemmel is bir. V. ö. LEPKE.

LEBKED, (leb-ked) önb. m. *lebked-tem, —tél, —ett.* Ide-oda vagy innen-onnan lebegve száll.

LEBKÉNY, (leb-eg-ény) mn. tt. *lebkény-t,* tb. *—ek.* L. LEBKE.

LEBKŐ, (leb-kő), l. LÉGKŐ.

LEBNEK, erdélyi falu; németül: *Leblang;* belyr. *Lebnek-én, —re, —ről.*

LEBOCSÁT, (le-bocsát) ösz. áth. Valakit v. valamit bizonyos magasságról aláereszt, alámenni, alászállni, eláereszkedni enged. *A várfoglyokat lebocsátani a várból. Első emeletről lebocsátani valamit.* V. ö. BOCSÁT.

LEBOCSÁTÁS, (le-bocsátás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit lebocsátanak.

LEBOCSÁTKOZIK, (le-boesátkozik) ösz. k. Széles ért. bizonyos magasságról alá ereszkedik. *A hegyen elvonuló hadak lebocsátkoznak a völgybe. A fenhéjazó sas, ha zsákmányt pillant meg, lebocsátkozik rája.* Szorosb erkölcsi és átv. ért. mondják felsőbb rangu személyről, midőn az alsóbb osztálybeli emberekkel, mintegy hasonlókkal nyájasan társalkodik, s polgári fokozatáról mintegy alászáll. *A fejedelem alattvalóihoz, az úr jobbágyaihoz lebocsátkozott.*

LEBOGYÓZ, (le-bogyóz) ösz. áth. Bizonyos növénynek bogyóit leszedi. *Lebogyózni a kökényfát, gányafát, csipkebokrot.*

LEBOGYÓZÁS, (le-bogyózás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamely növényt lebogyóznak.

LEBOLONDOZ, (le-bolondoz) ösz. áth. Bolondnak nevez, és pedig nagy mértékben.

LEBONT, (le-bont) ösz. áth. Valamely egésznek szétbontott részeit lerakja, lehányja. *Lebontani az ó ház födelét.*

LEBONTÁS, (le-bontás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit lebontanak.

LEBORÍT v. —BORIT, (le-borít) ösz. áth. 1) Valamely öblös testet úgy fordít, hogy szája, nyilása lefelé legyen. *Leborítani a kosarat. A kimosott sajtárokat leborítani, hogy a nedv kiszivárogjon belőlök.* 2) Valamit öblös edénynyel, vagy akármily lepellel, letakar. *Úgynevezett borítóval leborítani a baromfiakat. Hálóval leborítani a fürjek fészkét.* V. ö. BORÍT.

LEBORÍTÁS v. —BORITÁS, (le-borítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit leborítnak.

LEBORONÁL, (le-boronál) ösz. áth. Boronával lenyomkod. *A felszántott, felhasogatott földet leboronálni.*

LEBOROTVÁL, (le-borotvál) ösz. áth. l. LEBERETVÁL.

LEBORÚL, v. —BORUL, (le-borúl) ösz. önh. Elterjeszkedve, szétlapulva leereszkedik. *Leborúl a sátor,* midőn lábai szétcsúsznak. *Leborúl a széles kalap karimája,* ha igen elázik, vagy elkopik. *A feldőlt kocsi egészen leborúlt.* Különösen mondják emberről, midőn legnagyobb tisztelet jeleül, vagy más okból arczával föld felé, és egész testével leereszkedik. *Oltár előtt leborúlni.* V. ö. RORÚL.

LEBOTOL, (le-botol) ösz. áth. A fának ágait levagdalja. *A fűzfákat minden negyedik-ötödik évben lebotolni.* V. ö. BOTOL.

LEBOTOLÁS, (le-botolás) ösz. fn. A fa ágainak levagdalása. *A fűzfák lebotolás után sürübben hajtanak.*

LEBŐJTÖL, (le-bőjtöl) ösz. áth. Vallási értelemben buzgóságból, s bűnhödésképp bizonyos bünökért bőjtölés által tesz eleget, vagy iparkodik eleget tenni. *Részegség* v. *dözsölés által elkövetett büneit lebőjtölni.* V. ö. BŐJTÖL.

LEBÖK, (le-bök) ösz. áth. Valamit bökve levesz, vagy leejt. *Hegyes póznával lebökni az almát. Bottal lebökni valakinek fejéről a kalapot. A lovagot dárdával lebökni a nyeregből.* V. ö. BÖK.

LEBÖRÖCZKÖL, (le-böröczköl) ösz. áth. Az álgyut böröczkjéről leveszi.

LEBÖTYKÖZ, (le-bötyköz) ösz. áth. A bötyköt vagy bötyköket leszedi (levágja, lecsípkedi stb.)

LEBTAN, (leb-tan) ösz. fn. Tan, a levegőben mutatkozó különféle tüneményekről, változatokról. (Meteorologia).

LEBÚ, (le-bú) ösz. önh. Alant mélyebben fekvő helyre bú, v. buvik. *Lebúni a pinczébe, az ágy alá.* V. ö. BÚ, (2), és BÚJIK v. BÚVIK.

LEBUGÁZ, (le-bugáz) ösz. áth. Bizonyos növények bugájit leszedi, letördeli. *Lebugázni a kendert.*

LEBÚJ, (1), (le-búj) ösz. önh. L. LEBÚ.

LEBÚJ, (2), (le-búj) ösz. fn. Tréfás neve oly kocsmának, ivószobának, csárdának, mely a többi házakhoz képest mélyen fekszik. Különösen föld alatti tanya, melyben szeszes italokat árulnak, s gyanús nőszemélyek tartózkodnak.

LEBÚJIK, (le-bújik) ösz. k. L. LEBÚ, és v. ö. BÚ, (2)

LEBUKÁS, (le-bukás) ösz. fn. Aláhajlás vagy leesés, mely bukva történik.

LEBUKIK, (le-bukik) ösz. k. Bukva aláhajlik, leesik. *A repülő golyó, vagy labda előtt lebukni. A nyeregből lebukni. A víz alá lebukni.* V. ö. BUKIK.

LEBUKTAT, (le-buktat) ösz. mivelt. Lebukni kényszerit, eszközli, hogy valaki vagy valami lebukjék. *Lebuktatni a lesben levő katonákat. Úsztatáskor lebuktatni a juhokat. A fürdő fiúk lebuktatják egymást.* V. ö. BUKTAT.

LEBUKTATÁS, (lebuktatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit v. valamit lebuktatnak.

LEBURÍT, LEBURÚL, l. LEBORÍT, LEBORÚL.

LEBÚVIK, (le-búvik) ösz. k. l. LEBÚ, és V. ö. BÚ, (2), BÚVIK.

LEBZSÉL, (leb-zs-él v. leb-es-él) önh. m. *lebzsél-t.* Tulajd. ért. ide-oda lebegve mozog. Átv. és szokott ért. gond, munka, fáradság nélkül könnyen tölti az időt, henyél, mintha egy helyen lebegne. Gyöke *leb*, melyből lett gyakorlatos *lebes, lebcsel*, s hangváltozattal, és öszvehúzva *lebzsel*, mint *morosol, morzsol, dörösöl, dörzsöl, pörösöl* pörzsöl (pirosol) stb.

LEBZSÉLÉS, (leb-zs-él-és) fn. tt. *lebzsélés-t*, tb. —*ék*. Az időnek henyélve, hivalkodva töltése. V. ö. LEBZSÉL.

LEBZSI, (leb-zs-i) mn. tt. *lebzsi-t*, tb. —*k* v. —*ek*. Henyélő, hivalkodó, ki mintegy lebegve egy helyen marad, s lábait lógatja. A *lebeső* igenévnek kicsinyező módositása, mint: *szuszi, muszi, sunyi*, stb. sőt még közelebb áll hozzá a székely *csapzi*, azaz ideoda csapongó v. hajlongó, hizelgő.

LECS, mozgás-, és hangutánzó gyök, melyből *lecseg, lecscsen* stb. származnak. Mondjuk kisebb mennyiségü nedvről, midőn megütődve, mozgásba hozva öbléből kicsap. Vastaghangon: *lacs, locs, lucs*, vékonyabban *lics*. Lágyitva: *lety, lity, loty*. *Lecskáposzta* am. lucskos káposzta.

LECSÁBÍT, v. —CSÁBIT, (le-csábít) ösz. áth. Csábítva lehí valahová.

LECSAL, (le-csal) ösz. áth. Csalás által eszközli, hogy valaki vagy valami lejőjjön, leszálljon. *Az ellenséget lecsalni a dombról. Hivóka által lépre lecsalni a madarat.*

LECSALÁS, (le-csalás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit v. valamit lecsalnak.

LECSAP, (le-csap) ösz. áth. 1) Valamely testet úgy csap meg, hogy alászálljon, leessék, vagy egyenesen földhöz csap. *A könyvet másnak kezéből lecsapni a földre. Asztalra lecsapni a kalapot.* 2) Valaminek mértéken túli fölét bizonyos csapó eszközzel leüti. *Mérőskor lecsapni a tetézett mérűt.* Önhatólag am. sebesen leszáll. *A sas, karvaly lecsap a kiszemelt zsákmányra. A halászmadár lecsap a vízre.* Különösen mondják a mennykőről. *Lecsapott a mennykő* v. *istennyila*, v. *istenharagja.*

LECSAPÁS, (le-csapás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki v. valami valamit lecsap: vagy, midőn valaki v. valami sebesen leszáll.

LECSAPÓDIK, (le-csapódik) ösz. belsz. Mondjuk csappantyús eszközről, készülctről, melynek födele lecsik s bezáródik. *Lecsapódik az egérfogó, a lappantyús pinczeajtó.*

LECSAPOL, (le-csapol) ösz. áth. Valamely edénynek, vagy öblös testnek, térségnek nedvét bizonyos hézagon, csatornán, stb. leereszti. *Lecsapolni a hordót, vagyis a hordóbeli bort, sert* stb. *Lecsapolni a vízkóros beteget. Lecsapolni a tavakat.*

LECSAPOLÁS, (le-csapolás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg apasztás, midőn lecsapolnak valamit. *Mocsárok, tavak lecsapolása.*

LECSAPOLÓ, (le-csapoló) ösz. mn. és fn. Aki valamit lecsapol. Különösen árok, csatorna, melyben valamit lecsapolnak.

LECSATOL, (le-csatol) ösz. áth. Valamit csatjának levétele, vagy kinyitása által elbont, és levesz. *Lecsatolni a nyeregkápára kötött holmit. Lecsatolni a sarkantyút. Lecsatolni a derékról a tüszűt, övet.*

LECSATTAN, (le-csattan) ösz. önh. Csattanva leszáll, leesik, lecsappan. *A feltámasztott pinczeajtó lecsattant. A karika, abroncs lecsattan. A vonóhíd lecsattan.*

LECSAVAR, (le-csavar) ösz. áth. Csavarva lebont, levesz valamit. *Lecsavarni a gugora lánczát, kötelét.*

LECSAVAROL, (le-csavarol) ösz. áth. A csavarnak kihuzása által helyéről levesz valamit. *A kereket lecsavarolni a tengelyről.*

LÉCSCSEN, (lecs-ü-en, lecs-v-en v. lécs-cs-en) önh. m. *lécscsen-t.* Mondjuk nedvről, midőn külső erő által helyéből meg- vagy kimozdúl, egyszersmind némi, a *lecs*-hez hasonló hangot ad. Vastagabban: *locscsan*, valamivel vékonyabban: *licscsen.* Gyöke *lecs*, (lics, locs). *A megtaszított csészéből kilecscsen a kávé.*

LÉCSCSENÉS, (lécs-cs-en-és) fn. tt. *lecscsenés-t*, tb. —*ék*. A nedvnek mintegy *lecs* hangon helyéből meg- vagy kimozdulása.

LÉCSCSENT, (lécs-cs-en-t) áth. m. *lécscsent-ett*, htn. —*ni* v. —*eni*. Eszközli, hogy valami lecscsen. Mély hangon: locscsant.

LÉCSÉG, (lécs-ég) gyakor. önh. m. *lécség-tem*, —*tél*, —*ett*. Valamely mozgásba hozott nedvnek egy része némi vékony (lécs) hangot adva ideoda csapódik. *Lecseg a víz a zárott s félig töltött üvegben.* Mély hangon: *locsog.* V. ö. LECS.

LÉCSÉGÉS, (lécs-ég-és) fn. tt. *lécségés-t*, tb. —*ék*. harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn valami lecseg. Mély hangon: *locsogás.*

LECSELŐ, (lecs-el-ő) mn. és fn. tt. *lecselőt.* Tájdivatosan am. az általánosb *locsoló;* pl. a kovácsoknál, kürtős kalács sütésénél (Kriza J.)

LECSÉNDÉSÉDÉS, (le-csénděsédés) ösz. fn. Zajongó állapotából alábbhagyás, lecsillapodás. V. ö. LECSÉNDÉSÉDIK.

LECSÉNDÉSÉDIK, (le-csénděsédik) ösz. k. Zajongó állapotából alább hagy, lecsillapodik. *Hosszas szidalmak,káromlások után lecsendesedett. A zajongó tenger, a zúgó förgeteg lassan-lassan lecsendesedik.* Átv. ért. indulata, hevesebb mozgásu vére rendes állapotába visszamegy. *Haragja, boszuja lecsendesedett.*

LECSÉNDÉSÍT, v. —CSÉNDÉSIT, (le-csénděsít) ösz. áth. A zajt megszünteti, vagy a zajongót rábirja, hogy csendessé legyen. *A síró gyermeket játékszerrel lecsendesíteni.* V. ö. CSÉNDÉSÍT.

LECSÉNDÉSÜL v. —CSÉNDÉSÜL, (le-csén-désül) ösz. önh. L. LECSÉNDÉSÉDIK.

LECSÉPÉG, (le-csépég) ösz. önh. Csepégve, cseppekre oszolva, cseppenként aláhull. *Az átázott esernyőről lecsepeg a viz.* V. ö. CSÉPÉG.

LECSÉPÉGTET,(le-csépégtet) ösz. mivelt Eszközli, hogy valami lecsepegjen. *Az olajt lecsepegtetni a lámpából.* V. ö. LECSÉPÉG.

LECSÉPÉL, LECSÉPÖL, (le-csépél v. csépöl) ösz. áth. Valamit öszvetörve, zúzva, mintegy cséppel verve a földre nyom.

LECSÉPÉRÉG, (le-csépérég) ösz. gyak. önh. Cseperegve, azaz apró cseppekben, mintegy szitálva alá hull, péld. a harmatos eső.

LECSEPŰL, (le-csepül) ösz. áth. Csepü módjára öszvenyom, öszvezúz. Átv. ért. győző okokkal az ellent leveri.

LECSETÉL, (lecs-et-él) áth. m. *lecsetél-t.* Mondják ivóról, különösen kutyáról, midőn a vizet nyalogatja s mintegy lecsegteti (locsogtatja). A székelyeknél a mélyebb *lacs* gyöktől: *lacsik.* V. ö. LECS. LACS.

LECSETÉLÉS, (lecs-et-él-és) fn. tt. *lecsetélés-t,* tb. —*ék.* Cselekvés, midőn valaki vagy valami lecsetel.

LÉCSFERDI, LÉCSPERDI, LÉCSPURDI, (lécs-ferdi v. —perdi, v. —purdi) ösz. mn. és fn. Fecsegő, locsogó, másokat rágalmazó. Máskép: *lecsi, licsificsi.* Eredetileg: *lecs-verdi*, mint *szèle-verdi* v. *szeleburdi* = aki szelet ver, szelet üt, szelet csinál, azaz szeleskedik.

LECSI, (lecs-i) fn. tt. *lecsit.* A székelyeknél am. lecsperdi v. lecsferdi.

LECSÍGAT, (le-csígat) ösz. áth. és gyak. Valakit csígatva, azaz *csi csi!* v. *csit csit!* hangon szólítgatva lecsendesít, p. midőn a kisded sír a bölcsőben, a dajka ezen szókkal *csi csi beli!* szokta csígatni. V. ö. CSÍGAT.

LECSILLAPÍT v. —CSILLAPIT, (le csillapít) ösz. áth. A mozgalmat vagy indulatnak hányakodását megszünteti, s felháborodott állapotából mintegy lelohasztja. A *csendesít* igétől abban különbözik, hogy ez inkább zajra, hangosabb lármára, a *csillapít* pedig inkább mozgalomra, egyszersmind zajra vonatkozik *Lecsillapítani a lázadást, a haragos embert. A veszekedve zajongókat lecsillapítani és lecsendesíteni.* V. ö. CSILLAPÍT.

LECSILLAPODIK, (le-csillapodik) ösz. k. Mondjuk általán mozgásban levő testekről, és a felháborodott indulatokról. *Lecsillapodik a háborgó tenger. A szél estve felé lecsillapodott. Haragja csillapodni kezd.* V. ö. CSILLAPODIK.

LECSILLAPÚL v. —CSILLAPUL, (le-csillapúl) ösz. önh. L. LECSILLAPODIK.

LECSINDERÍT v. —CSINDERIT, (le-csinderít) ösz. áth. Átv. ért. am. csellel a földhöz csap valakit, mint a birkózók tenni szoktak. Eredetileg, *csenderít* am. csenve, azaz lopva elvisz valamit.

LECSÍP, (le-csíp) ösz. áth. Valamit csípve leszakaszt. *Lecsípni a fa bimbóját.* Átv. ért. *lecsípni magát* am. részegségig inni.

LECSIPKÉD, (le-csipkéd) ösz. áth. Csipkedve, azaz gyakran, egymás után csipve leszed valamit. *Lecsipkedni a virág szirmait.* V. ö. CSIPKÉD, CSIPÉGET.

LECSIPPENT, (le-csippent) ösz. áth. Csippentve levesz valamit. *Lecsippenteni az ág hegyit.*

LÉCSKÁL, (lécs-ka-al), önh. és áth. m. *lécskál-t.* Máskép: *böngész*, vagy *mezgerel*, néhutt: *kórász*, azaz a szőlő-, gyümölcs-, vagy kukoriczaszedés után keresgélve járkál, s az elmaradozott fejeket öszveszedi. Gyöke talán a *léha* szóval áll rokonságban, mintha volna *léhicskál*, azaz a léha, vagyis üres tőkéket, szárakat sorra nézkéli.

LÉCSKÁLÁS, (lécs-ka-al-ás) fn. tt. *lécskálás-t* tb. —*ok.* Cselekvés, midőn valaki lécskál.

LECSMÉR, falu Kraszna m. helyr. *Lecsmére, —én, —ről.*

LECSÓKOL, (le-csókol) ösz. áth. Gyöngéd szeretetből csókoló ajakkal letörli pl. a kedvese könyüit.

LECSONKÁZ, (le-csonkáz) ösz. áth. Valamely növényt, ágainak, vagy dereka egyik részének levágásával csonkává tesz. *Lecsonkázni a csemetéket, hogy törpefákká legyenek.* V. ö. CSONKA.

LECSONKÁZÁS, (le-csonkázás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit lecsonkáz.

LECSORDÚL v. —CSORDUL, (le-csordúl) ösz. önh. Mondjuk általán minden nedvről, midőn vékonyabb sugarakban vagy cseppekben aláfoly. *A megbillent mécsből lecsordult a zsir. Orczájára lecsordúlt a könyü.* V. ö. CSORDÚL.

LECSORGÁS, (le-csorgás) ösz. fn. Csorogva aláfolyás.

LECSORGAT, (le-csorgat) ösz. gyak. áth. Készakarva, vagy vigyáztalanságból teszi, hogy valami nedv lecsorogjon. *Lecsorgatni az égő gyertya fagyjuját.* V. ö. CSOROG.

LECSOROG, (le-csorog) ösz. gyak. önh. Csorogva aláfoly. Különbözik tőle a *lecsepeg*, hogy ez a nedvnek részekre szakgatott cseppekben, ama pedig folytonos sugárban tartó folyását jelenti. Innen a közmondás: *Ha nem csorog, csepeg.* V. ö. CSOROG, CSÉPÉG.

LECSORRAN, (le-csorran) ösz. önh. Csorranva, azaz egyszerre hirtelen kifakadva húll alá, t. i. a bizonyos öbölbe, vagy térbe szorított nedv.

LÉCSPERDI. l. LÉCSFERDI.

LECSPOCS, (lecs-pocs) ikerített fn. Több kisebbféle pocsolya vagy nedvesség, különösen esővel elegyes sár, melylyel bemocskolja magát az ember. Mély hangon: *locspocs.*

LÉCSPURDI l. LÉCSFERDI.

LECSUK, (le-csuk) ösz. áth. Csukva lezár, t. i. olyan testet, melyet csak lecsapással vagy leboritással lehet betenni vagy bezárni, pl. a láda tetejét.

LECSUKKAN, (le-csukkan) ösz. önh. Mondják ajtóféle csapófödélről, mely úgy csapódik alá, hogy egyszersmind becsukódik, pl. úti tintatartó, melynek födele rugóra jár, s melyet ha megnyomnak, lecsukkan; máskép: *lecsukódik.*

LECSUKKANT, (le-csukkant) ösz. áth. Valamely csapófödelet, csapóajtót úgy lenyom, leereszt, hogy becsukódjék.

LECSUKÓDIK, (le-csukódik) ösz. k. L. LECSUKKAN.

LECSÚNYÍT, (le-csúnyít) ösz. áth. Valamit kivülről, reáhullatott vagy öntött csúnyasággal pl. vizellettel vagy kakával piszkossá teszen.

LECSÚPOZ, (le-csúpoz) ösz. áth. Valamely halomba, asztagba, baglyába stb. rakott tömegnek csúpját leveszi. *Lecsúpozni a szénabaglyát.*

LECSURGAT l. LECSORGAT.

LECSUROG, l. LECSOROG.

LECSURRAN, l. LECSORRAN.

LECSÚSZ, (le-csúsz) ösz. önh. Szándékosan, önakaratból (nem külső erőnél fogva) csúsz valamely magasabb helyről lefelé, pl. *a játszó gyermek* (önakaratból) *lecsúsz a domb oldalán.* Midőn pedig a személy vagy valamely tárgy akaratlanul, vagy külső erőnél fogva jön ilyetén mozgásba, akkor szabatosan szólva: lecsúszik, pl. *a megtaszitott szán lecsúszik a jeges dombról. A famászó lecsúszik, ha megsikamlik a keze.*

LECSUSZAMODIK, (le-csuszamodik) ösz. k. Csuszamodva lefelé menni, szállni kényszerül.

LECSÚSZIK, (le-csúszik) ösz. k. l. LECSÚSZ alatt.

LECSÚSZTAT, (le-csúsztat) ösz. mivelt. Eszközli, hogy valaki vagy valami csúszva szálljon alá. *A kivágott szálfákat lecsúsztatni a hegyről. A téglákat deszkán lecsúsztatni a szekérről.*

LECSÜGG, (le-csügg) ösz. önh. Aláfelé tartott irányban fityeg, lógg. Egyébiránt itt az igekötő *le* fölösleges, mert ami *csügg*, már magában lefelé hajlik, mert valaminek csüggeni csak lefelé lehet.

LÉCSVERDI l. LÉCSFERDI.

LÉCZ, fn. tt. *lécz-ét*, harm. szr. —*e*. Épületfa, azaz laposra hasított, mintegy három-négy hüvelyknyi szélességü, s fele vastagságu rúd, melyet az ollófákra szegeznek, hogy a sindelyt, cserepet, nádat stb. rája tegyék, illetőleg füzzék, kössék, szegezzék. Használtatik egyéb czélokra is, pl. keritésekre, rácsos ketreczekre, s földmérésekre is. Innen az *egy, két* stb. *lécz föld* nevezet. Eredetileg hasonló hozzá a vastaghangu, s egy jelentésü német *Latte*, olasz, lengyel *latta*, angol *lath*, finn *laita*, svéd *laekte* stb. Magyar elemzésére nézve l. LÉSZA.

LÉCZÉL, (lécz-él) áth. m. *léczél-t.* L. LÉCZÉZ.

LÉCZÉLÉS, (lécz-él-és) l. LÉCZÉZÉS.

LÉCZÉS, (lécz-és) mn tt. *léczés-t*, v, —*et*, tb. —*ek.* Léczczel vagy léczekkel ellátott. *Léczes födél Léczes kerités.*

LÉCZÉZ, (lécz-éz) áth. m. *léczéz, -tem*, —*tél*, —*ett*, par. —*z.* Léczczel megrak, fölszerel vagy kerít. *Léczezni a háztetőt. Léczezni a kertet. Körülléczezni a kemenczét, kályhát.*

LÉCZÉZÉS, (lécz-éz-és) fn. tt. *léczézés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, melynél fogva valamit léczczel tetéznek, vagy kerítenek. *Az ollófák felállitása után léczezésbe kapnak az ácsok.*

LÉCZÉZET, (lécz-éz-et) fn. tt. *léczézet-ét*, harm. szr. —*e*. A fölszegezett léczeknek öszvege, vagy oly mü, oly készület, mely léczekből állíttatott öszve. *Háztető léczezete. Léczezettel kerített udvar.*

LECZFALVA, falu Bereg m.; helyr. —*falvá-ra*, —*n*, —*ról.*

LÉCZFALVA, erd. f. Kézdi székben, helyr. —*falvá-ra*, —*n*, —*ról.*

LECZIKKENT, (le-czikkent) ösz. áth. A székelyeknél am. lecsippent, leszegint. (Kriza J.).

LECZINCZOG, (le-czinczog) ösz. áth. Gúnyosan mondják oly hegedűsről, ki valamely, zeneművet idétlen, fülsértő, czinczogó hangokon játszik el.

LECZIRMOL, (le-czirmol) ösz. áth. A székelyeknél am. lepiszkol, legyaláz. V. ö. CZIROM, CZIRMOS.

LÉCZKALAPÁCS, (lécz-kalapács) ösz. fn. Kalapács, melyet léczezéskor használnak.

LECZKE, fn. tt. *leczkét.* A latin *lectio*-ból a *c* (vagyis *k*) és t (*cz*) átvetésével alakult szó. A debreczeni legendáskönyvben, valamint néhutt a nép szájában ma is az eredetihez hivebben: *lekcze;* jelent általán oktató eléadást, különösen oskolai felolvasást, valamint azon kiszabott tantárgyat, melyet a tanuló növendék bizonyos idő alatt megtanulni köteles. *Nyilvános leczkéket adni, venni. Leczkét tanulni, felmondani. Két napra, egy hétre feladott leczke.* Átv. ért. feddés, példa utáni okulás. Innen *megleczkézni valakit*, am. feddő oktatást adni. *Ez jó leczke volt rá nézve.*

LECZKEÓRA, (leczke-óra) ösz. fn. Óra, melyben az illető tanár, oktató bizonyos tanulmányokból leczkét, azaz oktatást ad. *A leczkeóra alatt vigyázni. A leczkeórákat elhanyagolni. Zenéből, franczia nyelvből, rajzolásból leczkeórákat venni.*

LECZKEPÉNZ, (leczke-pénz) ösz. fn. Díj, mely bizonyos leczkeadásért fizettetik.

LÉCZKERÍTÉS, (lécz-kerítés) ösz. fn. Léczekből csinált kerítés.

LECZKETÁRGY, (leczke-tárgy) ösz. fn. Tárgy, melyet leczke vagyis tanitás avagy tanulás végett kiszabnak.

LECZKÉZ, (leczke-ez) áth. m. *leczkéz-tem*, —*tél*, —*ett*, par. —*z.* Valakit oly módon oktat, és fedd, mint a szigorú tanár szokta figyelmetlen, vagy csintalan növendékeit. Lágyabb ért. valakinek bizo-

nyos tanból elemi ismereteket fejteget, kivált olyannak, ki tudományos dolgokról beszél és ír, anélkül, hogy alapos ismeretekkel birna.

LECZKÉZÉS, (leczke-ez-és) fn. tt. *leczkézés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e*. Cselekvés, midőn valaki leczkéz.

LECZKÉZTET,(leczke-ez-tet) áth. Alakjára nézve miveltető, de értelmére nézve ugyanaz ami *leczkéz*.

LÉCZKORLÁT, (lécz-korlát) ösz. fn. l. LÉCZKERÍTÉS.

LÉCZSZÉG , (lécz-szég) ösz. fn. Nagyobbféle, mintegy három vagy negyedfél hüvelyknyi hosszuságu vasszeg, melylyel a léczet a gerendához, ollófához stb. szegezik.

LED, (1), elvont gyök, melyből *ledér*, *ledérség*, *ledercz* (székely szó) *ledőrcz* (lidércz) származékok erednek. Minthogy ezen szókban az ide-oda csapongás alapfogalma rejlik : innen okszerüleg állithatni, hogy *led* azon gyökök osztályába tartozik , melyekben a *le* gyökelem, illetőleg *l* hang mozgékonyságot jelent, s rokon közelebb *lity* , *loty* gyökökkel. V. ö. LE gyökelem.

LED , (2), eléjön a régiségben ‚lesz' helyett (*sz* illetőleg *n d*-vel eseréltetvén fel), pl. egy 1559-diki levélben : „én es ő k(egyelme) barátia akarok lednem". És alább : „hogy k(egyelmed) ledne azba, hogy eligazulna ez dolog." (Szalay A. 400 m. levél.)

LÉDECZ, faluk Bars, Nyitra, Sopron m. ; helyr. *Lédecz-re, —én, —ről.*

LEDÉNY , falu , Hont m ; helyr. *Ledény-be, —ben, —ből.*

LEDÉR, (led-ér) mn. tt. *ledér-t*, tb. *—ek*. Molnár A. szerént latinul ; *dissolutus*, tehát, csapongó, ki az erény és illedelem korlátain kivül csapong. Páriznál am. házaló, csavargó, tekergő. Ujabb iróknál alkalmazott értelemben mondják oly férfiról vagy nőről, ki a szerelmi hajlam dolgában változékony, s vonzalmát majd ez majd az iránt mutatja , azaz csapodár. Mind ezen jelentésekben alapfogalom a mozgalom vagy mozgékonyság. Vannak , kik a német *liederlich* szóval szeretnék rokonítni sőt azonosítni. V. ö. LIDÉRCZ.

LEDERCZ, (led-er-cz) fn. tt. *ledercz-et*. Kriza J. szerént a székelyeknél am. gamat étel (lity-loty).

LEDÉREN, (led-ér-en) ih. l. LEDÉRÜL.

LEDÉRKÉDÉS, (led-ér-kéd-és) fn. tt. *ledérkédés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e*. Csapodárkodás, a nemi hajlamnak hol egyik, hol másik személy felé vonzódása. Szélesb ért. ide-oda csapkodás, csavargás, szegődés.

LEDÉRKÉDIK, (led-ér-kéd-ik) k. m. *ledérkédtem, —tél, —ett*. Csapodárkodik, nemi és szerelmi vonzalmát majd egyik , majd másik személyre viszi át. Szélesb ért. ide-oda csapong, csavarog.

LEDÉRSÉG , (led-ér-ség) fn. tt. *ledérség-et*, harm. szr. *—e*. Csapodárság , különösen a szerelem dolgában, hol egyik, hol másik iránt mutatott vonzalom, hajlandóság ; pajkos csapdiság.

LEDÉRÜL, (led-ér-ül) ih. Úgy, mint a ledérek tenni szoktak : csapodárul, vonzalmat, szerelmet majd egyiknek, majd másiknak hazudva. Szélesb ért. egy helyen nem maradva , hanem ide-oda csapva, csavarogva.

LEDNEK, l. LENDEK.

LEDNICZ, falu Trencsén m. ; helyr. *Lednicz-re, —én, —ről.*

LEDOB, (le-dob) ösz. áth. 1) Valamit magasabb helyről alsóbbra dob alá. *A padlásról holmi jószágokat ledobni.* 2) Valamit bizonyos eszközzel úgy dob meg, hogy leessék. *A fán ülő madarat kővel ledobni.*

LEDOBBAN, (le-dobban) ösz. önh. Alá estében vastag, tompa *dobb* hangot ad ; aláesik.

LEDOLGOZ , (le-dolgoz) ösz. áth. Mondjuk emberről, ki a helyett , hogy tartozását kész pénzzel fizetné le, hasonló értékü dolgot, vagyis munkát végez. *A kölcsön kért két forintot két napi munkával ledolgozta. Adósságomat ki nem fizethetem, hanem, ha tetszik, ledolgozom.*

LEDÖF , (le-döf) ösz. áth. Döfést adva leejt valakit vagy valamit. *Karddal ledöfni az ellenséget.*

LEDŐL, (le-dől) ösz. önh. Általán, álló helyzetét fekvővel váltja fel. Mondják nem csak állatokról, hanem más testekről is, melyek átv. értelemben állanak; pl. *ledől a pudvás fa, ledől a rozzant ház.*

„Ledőlt már a nemes Ilion".

Berzsenyi.

Szükebb ért. nyugvás, vagy rövid alvás végett lefekszik. *Ledőlt a pamlagra.*

LEDÖNT, (le-dönt) ösz. áth. Valamely álló testet úgy megingat, hogy súlyegyenét vesztve alá essék. *Ledönteni a fákat, képszobrokat. Ledönteni a kerítést, házat.* V. ö. DÖNT.

LEDÖRCZ, Szatmár megyei tájszó. Lásd : LIDÉRCZ.

LEDÖRGÖL, (le-dörgöl) ösz. áth. Bizonyos testek külsejét, fölszinét, héját, kérgét, stb. dörgölve lekoptatja, leveri, leveszi. *Az iga, hám ledörgöli a vonó állat szörét. Kézről ledörgölni a bőrt.* V. ö. DÖRGÖL.

LEDÖRGÖLÉS, (le-dörgölés) ösz. fn. Cselekvés, mely által ledörgölünk valamit. V. ö. LEDÖRGÖL.

LEDÖRGÖLŐDIK, (le-dörgölődik) ösz. belsz. Dörgölődve lekopik , leválik. *Az igás ökör nyakáról ledörgölődött a szőr.*

LEDÖRMÖG, (le-dörmög) ösz. áth. 1) Valami mondókát dörmögve végez el. *Ledörmögni az imádságot.* 2) Valakit dörmögve leszid.

LEDÖRÖG, (le-dörög) ösz. önh. és áth. 1) Önhatólag : dörögve alászáll. *Ledörög a mennykőcsapás. Ledörögnek a várfokon elsütött ágyuhangok. Ledörög a hegyoromról leszakadt sziklatömeg.* 2) Áthatólag, dörgő hangon letorkol valakit. *Harsány hangon ledörögni az ellenpárti szónokot.*

LEDÖRZSÖL, (le-dörzsöl) ösz. áth. Dörzsölve lekoptat valamit, *Ledörzsölni a festéket, a meszet.* V. ö. DÖRZSÖL.

LEDÖRZSÖLŐDIK, l. LEDÖRGÖLŐDIK.

LEDÚZ, (le-dúz) ösz. áth. Kriza J. szerént a székelyeknél *ledúzni ajakát* am. leleppenteni (lepittyeszteni).

LEDŰL, l. LEDŐL.

LÉDZÉG, (am. léz-z-eg v. léz-éng) tájdivatos önh. m. *lédzeg-tem, —tél, —ett.* L. LÉZEG, LÉZÉNG.

LEEBB, (le-ebb) ih. Alább, bizonyos magassághoz képest mélyebben. V. ö. LE, ih.

LEÉG, (le-ég) ösz. önh. Mondjuk épületekről, s egymásra halmozott testekről, melyek tűz által hamuvá levén valósággal lesülyednek, alábbszállanak. *Leégett a ház, kazal, asztag, baglya.* Mondjuk személyről is, kinek jószága tüz által hamuvá lett. *E faluban majd minden gazda leégett.* Átv. ért. *Szégyenében majd leégett arczáról a bőr* am. igen elpirult.

LEÉGÉS, (le-égés) ösz. fn. A gyulékony testnek, nevezetesen épületnek, halmaznak tűz által elhamvadása, s mintegy lelohadása.

LEÉGET, (le-éget) ösz. áth. Eszközli, vagy okozza, hogy leég valami.

LEEJT, (le-ejt) ösz. áth. Amit tart, fog, vagy tartania, fognia kellene, azt lecsni engedi. *Kézből leejteni a palaczkot. Hón alól leejteni a könyvet. Vállról, fejről leejteni a terhet. Valamit leejteni a vízbe, sárba, földre.* V. ö. EJT.

LEÉL, (1), (le-él) ösz. önh. Élve, mintegy lejár bizonyos időszakot. *Ifjuságát leélte. Legszebb idejét már leélte.* Mondhatni oly emberről is, ki adósának asztalánál élvén annak tartozását mintegy evéssel lerótta.

LEÉL, (2), (olvasd : Lél), ÉRSEK—, NAGY—, taluk Komárom m.; helyr. *Leél-re, —én, —ről.*

LEEMEL, (le-emel) ösz. áth. Valakit vagy valamit magasabb helyről kézzel fogva, vagy valamely eszköz által leszállít. *A nehéz testü, vagy gyönge embert leemelni a kocsiról. A zsákokat leemelni a szekérről. A beteget leemelni az ágyról.*

LÉENDŐ, (lé end-ő) mn. tt. *léendő-t.* Aki, vagy ami a jövő időben fog létezni. *Leendő házastársam. A leendő jövedelemre előre adóssságot csinálni. Jobbak lesznek-e a leendő birák, mint a voltak?* V. ö. LÉSZ.

LEÉNEKÉL, (le-énekél) ösz. áth. valamely éneket mintegy szakmányban végig eldúdol. *Az egész zsoltárt leénekelni.*

LEENGED, (le-enged) ösz. áth. 1) Valamiből egy részt más javára átruház. 2) Valamiről a fagyos rész pl. *a ház tetejéről a hó leolvad.* Különbözik : *elenged,* mely valami egészre vonatkozik; ezért mondjuk : *leengedni az adósságból és : elengedni az adósságot.*

LEENGEDÉS, (le-engedés) ösz. fn. 1) Cselekvés, midőn valaki valamit leenged; vagy állapot, midőn valami leenged. 2) Maga a leengedett összeg. *Ezen forintból száz forint leengedést kaptam.*

LEÉPÍT v. —ÉPIT, (le-épít) ösz. áth. Bizonyos magasságtól kezdve lefelé tartott irányban épít, péld. *Visegrádon látszik egy fal, melyet a fellegvártól egész a völgyig leépitettek.*

LEÉR, (le-ér) ösz. önh. 1) Menve, haladva bizonyos mélységig lejut. *Magas hegyről leérni a völgybe. Oly magas hegyorom, melyről három óráig sem lehet leérni.* 2) Mondatik valamely nyulékony testről, melynek hossza fölülről kezdve bizonyos mélységig lehat. *Ezen ónos zsineg leér a tenger fenekére. A parti fűznek ágai leérnek a vízbe. A szamáron ülő nagy ember lába csaknem a földig leér.*

LEERESZKÉDÉS, (le-ereszkédés) ösz. fn. Tulajd. ért. valamely magasan lebegő testnek alászállása. *A papiros sárkány leereszkedése.* Átv. ért. magasabb rangu személynek azon cselekvése, midőn az alsóbb osztálybeliekhez leereszkedik. V. ö. LEERESZKEDIK.

LEERESZKÉDIK, (le-ereszkédik) ösz. k. Tulajd. ért. magas lebegéséből, föntebb helyről alászáll. *A pacsirta majd felszáll, majd leereszkedik. Ha a köd leereszkedik, szép idő lesz. A közelgő seregek leereszkednek a hegyről.* Átv. ért. valamely magasabb rangu személy az alsóbb osztálybeliek társaságába lealázza magát. *A kegyes fejdelem nyájasan leereszkedik alattvalóihoz.*

LEERESZKÉDŐ, (le-ereszkédő) ösz. mn. Bizonyos magasságról alászálló. Különösen olyan, ki magasabb rangu létére az alsóbb osztálybeliekhez lealázza magát. *Jobbágyaihoz leereszkedő úr. Leereszkedő nyájassággal fogadni a szegényeket.*

LEERESZT, (le-ereszt) ösz. áth. Általán valakit v. valamit bizonyos magasságról alámenni, alászállani, alófolyni, csüggni stb. enged; Különösen 1) Alámenni hagy, lebocsát valakit. *A fellegvárból leereszteni a foglyokat.* 2) Bizonyos eszköz által bocsát alá. *A vödröt kötelen, horgon leereszteni a kútba. A bányászokat leereszteni az aknába. Koporsót leereszteni a sírba.* 3) *Leereszteni a húrokat* am. feszitett állapotukból engedni. 4) Függni, lógni hagy. *Fülét farkát leereszti.* 5) Lefolyat. *Leereszteni a rétről a vizet.* V. ö. ERESZT.

LEERESZTÉS, (le-eresztés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit vagy valamit leeresztünk. V. ö. LEERESZT.

LEESÉS, (le-esés) ösz. fn A mozgó testnek azon lefelé tartott iránya, midőn sulyegyenét vesztve a föld középpontja felé rohanva száll.

LEESIK, (le-esik) ösz. k. Saját sulyánál fogva bizonyos magasságról, többé-kevesbbé függőleges vonalban mozogva, alászáll. *Leesni a lóról, fáról, háztetőről.* V. ö. ESIK. Átv. értékében, árában csökken. *A búza ára leesett.*

LEESZTERGÁZ, (le-esztergáz) ösz. áth. Esztergás szerszámokkal lefarag, lesimít. *Leesztergázni a fa csomóit* V. ö. ESZTERGÁZ.

LEÉTET v. —ÉTET, (le-étet v. —étet) ösz. mivelt 1) Bizonyos növényt, füvet, illetőleg mezőt, gabonát barmai által lelegeltet. *Leetetni a zöld vetéseket.* 2) Átv. ért. erős nedvek, vagy más szerek által valamit lekoptat, lefoszt, lehámt. *Leetetni a tyúkszemet.* Némely vidékek szerént: *leétet.*

LEEVEZ, (le-evez) ösz. önh. Evezve lemegy, lehajóz valahová. *A Margit-szigetről leevezni a lánczhídig.*

LEF, önhangzó változattal *lif, laf,* mozgást jelentő gyökszó, melyből *lefeg, leffen,* illetőleg: *lifeg, lafog, laffan* erednek. Legközelebbi rokonai: *leb* és *lev,* mint a *lebeg leveg* szók gyökei. Egyébiránt ezek közől a *lef, (lif, laf),* keményebb véghangja miatt némi tompa hang jelentését is foglalja magában. A *lef* tiszta hangutánzó a *lefetel* (lafatol) és *leffeg,* (höbög) származékokban.

LEFAGY, (le-fagy) ösz. önh. Fagyás által leragad. *A földön fekvő nedves fák, edények a nagy hideg miatt lefagytak.* V. ö. FAGY.

LEFÁRAD, (le-fárad) ösz. önh. Mondjuk emberről, midőn vagy hiába megy valamely alantabb helyre, vagy udvariasságból.

LEFARAG, (le-farag) ösz. áth. Valamely testről egy vagy több részt faragva leszakaszt. *Lefaragni a fa kérgét. Lefaragni a tollnak héját. Úgy megsoványkodott, mintha lefaragták volna róla a húst.* V. ö. FARAG.

LEFAROL, (le-farol) ösz. önh. Farolva letér az egyenes, vagy rendes vonalról, utról. *Lefarol a szekér, kocsi, szán,* midőn fara, azaz hátulsó része kimegy az egyenes útból, mi rendesen a lejtős, domború helyeken történik.

LEFARTOL, l. LEFAROL, s v. ö. FARTOL.

LEFÁTYOLOZ, (le-fátyoloz) ösz. áth. Aki vagy ami fátyollal födve takarva volt, arról a fátyolt leveszi, különösen a végett, hogy láthatóvá tegye.

LEFÉG, (lef-ég) gyak. önh. m. *lefég-tem, —tél, —ött.* Mondjuk holmi foszlány testekről, nevezetesen ruháról, rongyról, mely ide-oda mozog, lebeg, és pedig lefelé tartott irányban, s némi tompa hangot is hallatva. Erősebb mozgás fogalma rejlik benne, mint a *lebeg* és *leveg* szókban. Hangváltozattal: *lifeg, lafog.*

LEFÉGÉS, (lef-ég-és) fn. tt. *lefégés-t,* tb. *—ek.* Lefelé tartott irányban, ide-oda mozgás, lebegés. V. ö. LEFÉG.

LEFEGYVERÉZ, (le-fegyverez) ösz. áth. Valakivel a fegyvert lerakatja. *Lefegyverezni az elfogott meggyőzött ellenséget.* Szélesb átv. ért. valakinek védő eszközeit megsemmisíti, valakit megczáfol. *Erősebb védokokkal lefegyverezni a vitatkozó ellenfelet.*

LEFEGYVERKÉZTET, (le-fegyverkéztet) l. LEFEGYVERÉZ.

LEFEGYVERKÉZTETÉS, LEFEGYVERZÉS, (le-fegyverkéztetés v. —fegyverzés) ösz. fn. Hatalmaskodó cselekvés, kényszerítés, midőn valakit ráerőszakolnak, hogy fegyverét tegye le, illetőleg, mint legyőzött megadja magát.

LEFEJEZ, (le-fejez) ösz. áth. Valamely állatnak, vagy átv. ért. bizonyos növénynek fejét levágja. *Lefejezni a pulykát. Lefejezni a mákot.* Különösen mondatik hóhérről, ki a halálra itélt bünösnek fejét pallossal levágja.

LEFEJEZÉS, (le-fejezés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakinek, vagy átv. ért. valaminek fejét levágják, leütik.

LEFEJT, (le-fejt) ösz. áth. 1) Ami máshoz volt varrva,azt kötelékeinek szétbontásával leveszi. *A zsinórt a nadrágról, a paszomántot a csákóról lefejteni.* 2) Lenyúz, a bőrt, hártyát, héjat stb. lehúzza. 3) A bort seprűjéről lehúzza, s megtisztítja. *Lefejteni az új borokat.* Szélesb ért. a bort egyik hordóból másikba ereszti.

LEFEJTÉS, (le-fejtés) ösz. fn. Cselekvés, mely által lefejtünk valamit.

LEFÉKEZ, (le-fékez) ösz. áth. A fékezett baromnak fékét leveszi. *Lefékezni a kifogott lovakat.* V. ö. FÉKEZ.

LEFEKSZIK, (le-fekszik) ösz. k. Testét fekvő helyzetbe teszi, mi a testnek egyenes állásához képest lefelé tartott irányban történik. *Lefekünni a földre, gyepre, ágyra, pamlagra.* Minthogy rendesen alunni fekve szoktunk, innen *lefekünni* annyit is tesz, mint *alunni menni. Éjfél előtt lefekszik, s hajnalban felkel.* Mondják állatokról sőt lelketlen dolgokról is, midőn azok egy vagy más okból leterülnek. *A dinnye levélzete a nagy hőség miatt lefeküdt,* azaz lelankadt.

LEFEKTET,(le-fektet) ösz. mivelt. 1) Valakinek meghagyja, hogy alvásra feküdjék le. *Lefektetni az intézet növendékeit.* 2) Valakit saját kezeivel fekvő helyzetbe tesz. *Lefektetni a beteget, a kisdedet.* 3) Akármily álló testet oldalára helyezve tesz le. *Lefektetni a könyvet. A zsákokat lefektetni a szekérbe.* 4) Harczban, viaskodásban legyőz, leejt.

„Ráveti dárdáját hatalmas erővel,
Itéli, hogy nagy bánt lefekteti evvel."
Zrinyi.

LEFEKÜSZIK, (le-feküszik) l. LEFEKSZIK.

LEFEKVÉS, (le-fekvés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki vagy valami lefekszik.

LEFELÉ, (le-felé) ösz. ih. Azon irányban, mely bizonyos magassági ponttól kiindulva ellenkező, vagyis alá tartó vonalban halad. *A hegyről lefelé menni. A vizek fölülről lefelé folynak. Lefelé áll a kalapjának karimája. Lefelé tartja a fejét.*

LEFÉLÉZ, (le-félez) ösz. áth. l. LEFÖLÖZ.

LEFEST, (le-fest) ösz. áth. Valamely testnek alakját látható szinü vonásokkal eléadja, s mintegy leveszi az eredetiről. Átv. ért. valamit igen élénken eléad, s mintegy kép gyanánt elénkbe terjeszt.

„Felteszi egy festő, hogy időtöltésre lefest ő
Egy fegyverviselőt.“
Gyöngyösi János.

Mondják különösen személyes jellemzésről, mely valakit rosz oldalról mutat be. *Várj, várj, majd lefestelek.* V. ö. FEST.

LEFESZÍT, (le-feszít) ösz. áth. Feszítő eszközzel levesz valamit. *Vésővel lefeszíteni az ajtózárt.*

LEFETÉL, (lef-et-él) önh. m. *lefetél-t.* Kutyáról mondják, midőn a vizet *lef-lef!* hangon habsolja; vastagon: *lafutol*, vagy csak: *lafol.* Gyöke a hangutánzó *lef.*

LEFETÉLÉS, (lef-et-él-és) fn. tt. *lefetelés-t*, tb. —*ék.* Lef-lef hangon habzsolás. V. ö. LEFETÉL.

LEFFÉG, (leff-ég) önh. m. *leffég-tem*, —*tél*, —*ett.* 1) l. *Lefég* 2) Hebegő emberről mondják, midőn a szókat akadozva ejti ki. Gyöke a hangutánzó *lef*, vagy kettőzött *f* vel: *leff.*

LEFFÉGÉS, (leff-ég-és) fn. tt. *leffégés-t*, tb. —*ék.* Cselekvés, midőn valaki leffeg. V. ö. LEFFÉG.

LEFFEN, (leff-en) önh. m. *leffen-t.* Mondjuk alá csüggő, fityegő, foszlányféle testről, midőn egyet-egyet mozzan. *Minden lépésre leffen rajta a rongy.* V. ö. LEF.

LEFFENÉS, (leff-en-és) fn. tt. *leffenés-t*, tb. —*ék.* Alácsüggve, fityegve mozzanás. V. ö. LEFFEN.

LEFFENT, (leff-en-t) áth. m. *leffent-ett*, htn. —*ni* v. —*eni*, par. —*s.* Valamely foszlányféle, vagy csüngő testet leffenő mozzanásba hoz.

LEFFENTÉS, (leff-en-t-és) fn. tt. *leffentést-t*, tb. —*ék.* Cselekvés, midőn valamit leffentenek. V. ö. LEFFENT.

LEFFENTYŰ, (leff-en-ty-ü) fn. tt. *leffentyü-t.* Eredetileg *leffentő* részesülő, a *leffent* igétől. Általán mindenféle foszlány, ringyrongy, vagy természeténél fogva lóggó valami, mely ide-oda mozog, vagy mozogni kész, péld. *kalpag leffentyüje.*

LEFIRKÁL, (le-firkál) ösz. áth. Firkálva tesz papirosra valamit. *A tollba mondott beszédet lefirkálni.* Megvető ért. holmi éretlen, hiába való gondolatokat, fogalmakat ír le.

LEFITYÉG, (le-fityég) ösz. gyak. önh. Lefelé tartott irányban fityeg. *Lefityeg a kostök sallangja. Lefityeg a nadrágszíj.* Egyébiránt elég a *fityeg* igekötő nélkül is, mert már a *fityeg* szóban benne rejlik a *le* eszméje.

LEFITYTYEN, (le-fitytyen) ösz. önh. Fityegve aláfelé mozzan. *Kalapjáról lefitytyent a szalag.*

LEFIZET, (le-fizet) ösz. áth. Az adósságot fizetés által lerójja. *Lefizetni a vett jószág árát. Lefizetni az adósságot. Amivel tartozom, kész vagyok lefizetni.*

LEFIZETÉS, (le-fizetés) ösz. fn. A tartozásnak, adósságnak fizetés általi lerovása. V. ö. FIZETÉS.

LEFOG, (le-fog) ösz. áth. 1) Bizonyos járandóságból, némi jognál fogva, vagy alku szerént, vagy ürügy alatt lehúz valamit. *A cseléd béréből lefogni az eltörött edények árát. A kölcsön adott pénzből előre lefogni a kamatot.* 2) Valakit lábairól erőszakkal levesz, lefektet, hogy megverje, megcsapja. *Lefogni a botra ítélt rabot.*

LEFOGLAL, (le-foglal) ösz. áth. Általán valakinek jószágára kezét ráteszi, különösen birói itélet következtében elkobozza, vagy zár alá veszi, mig az illető bíróság rendelkezendik felőle. *Az eladósodottak vagyonát lefoglalni. A felségsértés bünében megmarazztaltnak mindenét lefoglalni.* Jelent annyit is, mint másnak bizonyos járandóságát letartóztatni. *Lefoglalni valakinek nyugdíját a hitelezők kifizetésére.* Végre jelent annyit is mint: *lefoglalóz*, l. ezt.

LEFOGLALÁS, (le-foglalás) ösz. fn. Cselekvés, melynél fogva valaki lefoglal bizonyos jószágot. V. ö. LEFOGLAL.

LEFOGLALÓZ, (le-foglalóz) ösz. áth. Foglalóval vagy előpénzzel valamit magának meg- vagy bérbe veszen. V. ö. FOGLALÓ v. ELŐPÉNZ.

LEFOLY, (le-foly) ösz. önh. Tulajd. ért. mondjuk vízről, s más nedvekről, midőn bizonyos magasságról, lejtőről alá folynak. *Az esővíz lefoly a háztetőről, a hegyoldalról. A kiöntött bor lefoly az asztalról.* Átv. ért. mondjuk időről, s időben haladó dolgokról, s am. elmúlik. *Már két éve lefolyt, hogy nem láttuk egymást. Szolgálatod lefolyt, elmehetsz.*

LEFOLYÁS, (le-folyás) ösz. fn. 1) A nedvnek, alá felé tartott irányban elhaladása. 2) Időnek s időben haladó dolgoknak elmulása. *Egy év lefolyása alatt sok történhetik.*

LEFON, (le-fon) ösz. áth. Bizonyos mennyiségü kendert, lent, selymet fonallá nyújt, s mintegy lehúz.

LEFONYNYAD, (le-fonynyad) ösz. önh. Fonynyadva aláhajlik, lekonyúl. *A nagy hőségben lefonynyadnak a gyönge növények.*

LEFORDÍT v. — FORDIT, (le-fordít) ösz. áth. 1) Valamit úgy fordít, hogy főle alant legyen. *A hordót szájával leforditani.* 2) Átv. ért. valamely irományt, vagy nyomtatványt egyik nyelvből a másikba tesz által. *A német levelet lefordítani magyarra. A jelesb idegen munkákat lefordítani honi nyelvre.*

LEFORDÚL v. —FORDUL, (le-fordúl) ösz. önh. 1) Fordúlva leesik valahonnan. *A hordó lefordúlt a szekérről.* 2) Valahová lemegy. *Lefordulok az alsó városba.* V. ö. FORDÚL.

LEFORGÁS, (le-forgás) ösz. fn. Forogva lejárás. Eltelés. V. ö. LEFOROG.

LEFORGAT, (le-forgat) ösz. gyak. önh. Tulajd. ért. többeket egymás után forgatva levet, lehány, letaszigál. *A teli zsákokat leforgatni a szekérről. A hordókat leforgatni a lejtőn.*

LEFORMÁL, (le-formál) ösz. áth. Magyarosabban: leábrázol, levesz.

LEFOROG, (le-forog) ösz. önh. és gyak. Forogva lejár. *A felhuzott óra kereke bizonyos idő alatt leforog. A dombról letaszított hordó leforog a völgybe.* Átv. ért. mondják időről, midőn bizonyos szaka eltelik.

LEFORR, (le-forr) ösz. önh. Valamely szeszes ital salakja, söpreje erjedés következtében az illető edény fenekére leszáll.

LEFORRÁZ, (le-forráz) ösz. áth. Valamit forró vízzel, vagy más nedvvel leönt, egyszersmind lepörköl. *Leforrázni a megölt baromfiat, hogy annál könnyebb legyen koppasztani. Leforrázni a konyhán torkoskodó kutyát. Úgy elment, mintha leforrázták volna.* (Km.). Mondják növényekről is, midőn azokat a nap égető heve lelankasztja vagy épen elhervasztja. *A nyári hőség és szárazság leforrázta a mezőket.*

LEFOSZLAT, (le-foszlat) ösz. mivelt. Véghez viszi, eszközli, hogy valaminek héja, hámja, bőre lefoszoljék. *Forrázás által lefoszlatni a veszsző héját, a testről a bőrt.*

LEFOSZLIK, (le-foszlik) ösz. k. Valamely testnek bőre, héja, hámja, kérge mintegy magától leválik, és pedig rétegekre vagy szálakra, rostokra szakadozva. *Tavaszszal lefoszlik a kigyó bőre. Némely fák kéreghártyái lefoszlanak.* Szélesb ért. leválik, leszakad. *Lefoszlott róla a ruha. Lefoszlik a fal tapasza.*

LEFOSZT, (le-foszt) ösz. áth. Valaminek héját, hámját, kérgét, takaróját, burkát stb. lehúzza, letépi, leszakasztja. *Lefosztani a kukoricza héját, a vessző gyönge kérgét. Lefosztani a fák leveleit.*

LEFŐ, (le-fő) ösz. önh. Valami addig fő, mig végre salakja elázva fenékre száll s ott megülepszik.

LEFÖLÖZ, (le-fölöz) ösz. áth. Valaminek fölét leszedi, letisztítja, lesepri. *Lefölözni a tejet. Lefölözni a levest. Lefölözni a szórt gabonát,* azaz szemetes, polyvás fölét seprüvel letisztítani. V. ö. FÖLÖZ.

LEFŐZ, (le-főz) ösz. áth. Valamit úgy megfőz, hogy salakja leszálljon. Átv. ért. valakin szóval vagy tettel kifog; szégyenben hagy, letorkol, s a hallgatók és nézők szemei előtt lealáz valakit. *Ezt ugyan szépen lefőzték!*

LEFÚ, (le-fú) ösz. áth. Valamit fuvás által alább szállít, levet, ledob. *A szél lefútta fejéről a kalapot. Asztalról lefúni a port.* V. ö. FÚ.

LEFUT, (le fut) ösz. önh. Futva siet le valahová. *Lefutni a lépcsőkön, Lefutni a pinczébe. A hegyről lefutni a völgybe.* Mondják vízről is, midőn sebesen leapad. *A rétekről lefutott az árvíz.* Átv. ért. *lefutotta élete pályáját* am. elvégezte.

LEFÜGG, (le-függ) ösz. önh. Lefelé hajló irányban létezik. Mondják oly testről, melynek egyik részét más test tartja, a többivel pedig lefelé hajlik. A *le* igekötő fölösleges, mert testnek függenie csak lefelé lehet. V. ö. FÜGG.

LEFÜGGESZT, (le-függeszt) ösz. áth. Eszközli, hogy valami lefüggjön. *A kalpag leffentyüjét, a kalap szalagját lefüggeszteni.*

LEFÜLEL, (le-fülel) ösz. áth. Szoros tulajd. ért. füleinél fogva lehúz, lefog. Mondják különösen szelindek s más kutyákról, melyek a barmot fülön ragadva fogják le. Szélesb átv. ért. valakit földre terít, lenyom.

LEFÜRÉSZÉL, (le-fürészel) ösz. áth. Fürészszel lemetsz, levág. *Lefürészelni a fának száraz ágait. Lefürészelni a szüette lábszárt.* V. ö. FÜRÉSZ.

LEFÜVEL, (le-füvel) ösz. áth. A füvet lelegeli. *A rétet lefüvelték szárazságban a juhok.*

LEG, (1), am. el-ig v. régiesen ‚ig' helyett ‚eg' állván: *el-eg*, azaz a teljességig, (v. ö. EL); ezért régiesen helyette jobbára *mentől*, azaz *mendtől, mindtől* (mai divat szerént am. mindennél) vala szokásban, pl. a Müncheni codexben: *mendtől gonoszb*, azaz mindennél gonoszb (pessimus); ma is halljuk: *mendtől inkább, mendtől jobban.* Sínai nyelven *ling* am. a latin ‚excellens.' Használjuk melléknevek s igehatározók hasonlításánál a harmadik fokban, midőn rendszerént a második elé jön, pl. *jobb legjobb, szebb legszebb, szorgalmasb legszorgalmasb, kitünőbb legkitünőbb, különb legkülönb* stb. Azon mellékneveknél és igehatározóknál, melyek már magukban fokozatot jelentenek, mint *alsó, felső, első, utolsó, szélső* stb. csak az egyenlő vagy első fok elé teszszük: *legalsó, legfelső, legalul, legfelül* stb. Néha főnevek is fölveszik, pl. *legjava* valaminek, *legvég*, honnan: *legvégül*; így használtatik *leghátul* is; *legtetejében, legtetején.*

„Áll vala udvarban megrakva nagy oltár,
Feltüzve a szent kard legtetején volt már."
Buda halála. (Arany Jánostól).

A tulzó fokozásnál akként kettőzzük meg, hogy az első *leg* ‚es' melléknévi képzőt vesz föl: *legesleg. Legeslegszebb, legeslegmagasb* (Allerhöchst) stb. ‚Ott' v. ‚ottan', és ‚itt' v. ‚itten' szók elébe téve azt jelenti: azonnal, tüstént; mely szók a régieknél magukban is eléjönnek ily értelemben, t. i. ottan = azonnal.

LEG, (2), elvont gyöke egy részről *legény*, más részről *legel* szóknak és származékaiknak; lásd ezen származékokat.

—LEG, (1), mély hangon —LAG; l. —LAG főnévi képző.

—LEG, (2), mély hangon —LAG; határozói képző, pl. *előleg, előzőleg, mellesleg; utólag, látszólag* stb. V. ö. LAG, határozói képző.

LÉG, (öszvehúzva ‚lev-eg' egyszerü, vagy ‚levegő-ég' öszvetett szóból) fn. tt. *lég-et.* Ujabb korban alakított, és közszokással elfogadott szó, *levegő* vagy *levegő ég* helyett. L. LEVEGŐ, fn.

LÉGAKNA, (lég-akna) ösz. fn. Általán minden nyilás, melyen bizonyos térre a lég behat, különösen oly nyilás, mely a földalatti üregek levegőjét a külsővel összeköttetésbe hozza.

LEGALÁBB, (leg-alább) harmadik foku határzó, melynek első foka *alá.* Eredetileg e kérdésre felelne: *hová?* s annyit tenne, hogy a viszonyban levő többihez képest legmélyebb helyre. *Az ágynemüek közöl a szalmazsákot teszik legalább.* De ez nem igen van szokásban, hanem vagy fölveszi a *ra* ragot is, vagy *legalul* és *legalulra* szókat használnak helyette.

Legalábbra v. *legalul* v. *legalulra fektetni valamit.* Szokott értelemben mennyiségre vonatkozik, azt akarjuk vele jelenteni, hogy más nagyobbhoz vagy többhöz képest a legkisebb v. legkevesebb mértékben. *Ha nem többet, legalább tíz forintot adhattál volna. Az anyaszentegyház parancsolata szerént legalább egyszer esztendőben meg kell gyónni.* Ellentéte: *legfölebb.* Helyre mutatólag még ezen kérdésre: *hol?* a felelet *legalul* v. *legalantabb*, pl. *a városi házaknál legalul pinczék vannak. Pestnek Ferencz külvárosa a Duna mentében legalantabb fekszik.* Tudnivaló, hogy az *alább, fölebb, külebb, belebb* melléknevek, egyszersmind határozók. V. ö. ALÁ.

LEGALANTABB, (leg-alantabb) ösz. ih. Egy másikhoz hasonlítva vagy viszonyítva am. legalacsonyabb helyen. Különbözik tőle: *legalább* s *legalul.* V. ö. LEGALÁBB; LEGALUL.

LÉGÁLLÓ, (lég-álló) ösz. mn. Olyan szerkezetü v. tömöttségü, hogy a levegőt át nem ereszti. (Luftdicht).

LEGALLYAZ, (le-gallyaz) ösz. áth. A gallyat v. gallyakat leszedi, levagdalja. *A kivágott fát előbb legallyazzák, azután hasogatják.*

LEGALSÓ, (leg-alsó) harmadik foku mn. tt. *legalsó-t.* Legmélyebben levő. *A toló szekrény legalsó fiókja.* Átv. ért. legkisebb, legkevesebb becsü, vagy a rangbeli fokozatban utolsó. *Árveréskor a jószágot legalsó áron szokás kikiáltani. A nép legalsó osztályából való ember.*

LEGALUL, (leg-alul) harmadik foku ih. mely megfelel e kérdésre *hol?* s am. a többihez képest legmélyebb helyen. *Pénzét legalul tartja a ládában.* Néha am. fokozat szerént utolsó helyen. *Az asztalnál legalul ülni.* Különbözők: *legalább* s *legalantabb.*

LEGALYAZ, (le-galyaz) ösz. áth. lásd: LEGALLYAZ.

LEGÁR, v. LEGÁRT, többé nem igen divatos főnév. Legerius.

LÉGÁRAMLÁS, (lég-áramlás) ösz. fn. A légnek valamely irányban igen nagy mértékben folyása, tolulása, tulajdonképen: *szél.*

LEGAZEMBÉRÉZ, (le-gaz-embéréz) ösz. áth. Valakit gazembernek czimezve legyaláz, lealacsonyít.

LEGAZOL, (le-gazol) ösz. áth. Gaznak nevezve legyaláz, megbecstelenit valakit.

LEGÁZOL, (le-gázol) ösz. áth. 1) Növényeket letipor. *A barmok legázolták a vetéseket.* 2) Lóháton vagy szekéren menve az utjában állókat lejáratja. *Legázolni az utczán futkosó gyermekeket.* V. ö. GÁZOL.

LEGAZONNAL, (leg-azonnal) régiesen am. legott.

LÉGCSATORNA, (lég-csatorna) ösz. fn. Általán, csatornaféle nyilás, menet, melyen a lég áthuzódik.

LÉGCSŐ, (lég-cső) ösz. fn. Cső, melyen a lég bizonyos testen vagy téren be- és kijár. Ily légcsők vannak a növényekben, melyek által az éltető lég elterjed bennök. Különösen az emberi s más állati testben azon porczogós cső, mely a toroktól a tüdőbe lenyúlik, s melynek segítségével az életre szükséges lég a tüdőbe tolúl, majd ismét kinyomúl. (Trachea).

LÉGDAGANAT, (lég-daganat) ösz. fn. Fehér, fényes, és lágy daganat, mely a levegőtől ered, s leginkább a sejtszövetekben fejlik ki, egyébiránt nem fájdalmas. (Emphysema). Ugyan ilyféle daganat mutatkozik néha a szemhéjak sejtszöveteiben. (Blepharophysema).

LÉGEDÉNY, (lég-edény) ösz. fn. A növényekben azon edények, vagyis csövek, melyek a léget beveszik, s mint a növényzésre szükségest megtartják.

LEGEL, önh. m. *legel-t.* Mondják különösen fücvő állatokról, barmokról, midőn a lábon álló növényeket, füveket eddegelik. *Réten, mezőn, tarlón, erdőben legelnek a barmok. Legel az ökör, juh, ló. Lelegelni a vetéseket* am. legelve leenni. Némely régiebb iróknál áthatólag am. *etet, táplál.*

„Vitézpróba helye, kiterjedt sík mező,
Legyen Isten hozzád, sok vitézt legelő.“
Balassa Bálint.

„Amott Argus pásztor tehenét legeli.“
Faludi.

Kilegel a göcseji tájszólásban am. kiismer, kitanúl, pl. *gazdámnak egész természetét kilegeltem.* (Vass József). Ezen igében a folytatva gyakorolt *evés, élés* alapfogalma rejlik; ennél fogva igen valószinü, hogy gyöke *el* (azaz *él*) melyből lett *eleség, eledel is*, és a gyakorlatos *eleg*, v. *éleg*, továbbá *el* képzővel: *elegel*, mintegy *éldegel*, végre az e önhangzó elhagyásával legel, mint a székelyeknél *lak* am. *alak* s mint *leg* fokozati szó am. *elig* v. régiesen ‚ig‘ helyett ‚eg‘ állván: *eleg.* Mátyusföldén a legelőt *baromélőnek* mondják, miből világos, hogy a *legelés* egy értelmü az *éléssel.* A németben is *Weide* étel, *weiden* legelni, régi német nyelven *wida, weido*, mely a latin *vita* szóval rokon. Ily viszonyban vannak a latin *pabulum, panis* és *pascor.*

LEGELÉS, (legel-és) fn. tt. *legelés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e.* A táplálkozásnak azon neme, midőn a barom lábon álló növényt, füvet rágva éldegel.

LEGELÉSZ, (legel-ész) önh. m. *legelész-tem*, —*tél*, —*ett*, par. —*sz.* Mondják a mezőn, réten stb. járó baromról, midőn kopár mezőn vagy bő legelőn is, de már jóllakottan lassan-lassan tovább haladva, itt-ott keresgélve legel. Némi kicsinyező jelentéssel bir.

LEGELÉSZÉS, (legel-ész-és) fn. tt. *legelészés-t*, tb. —*ék.* Cselekvés, midőn a barom legelész.

LEGELŐ, (legel-ő) mn. és fn. tt. *legelő-t.* Ami legel. *Tarlón legelő ürük. Posványos mezőn legelő bivalok.* Mint főnév jelent oly mezőt, rétet, mely különösen arra van szánva, hogy a barom járja, és éljen rajta. Mátyusföldén: *baromélő.* Baranyában és a barkóknál lágyitva: *legyelő. Legelőre hajtani az ökröket.*

A lekaszált rétet legelőnek felszabadítani. A határ egy részét legelőnek hagyni.

LEGELŐBÉR, (legelő-bér) ösz. fn. Bér, melyet a legelőn járó baromtól az illető tulajdonosnak vagy községnek fizet a legeltető.

LEGELŐHELY, (legelő-hely) ösz. fn. Hely, vidék, mezőség, ugar stb. mely különösen legelőnek van hagyva.

LEGELŐJOG, (legelő-jog) ösz. fn. Jog, melynélfogva valaki bizonyos helyen legeltetheti barmait. *A közlegelőn minden közbirtokosnak van legelőjoga.*

LEGELŐL, ih. Közönségesen bevett szokás szerént am. legelső helyen, a többi előtt. *Legelől ülni, menni, lovagolni.* Máskép és szabatosabban: *legelül.* T. i. ha a nyelvhasonlatra ügyelünk, az *öl ól* képzők inkább ezen kérdésre, *honnan?* az *ül ul* pedig inkább e kérdésre, *hol?* felelnek meg, melyek helyett azonban jobbára a helyjelentő *ott ött* használtatik, pl. *Ki bújt az ágy alól. Az ágyban legalul v. legalatt szalmazsák van. Eléjött a kemencze mögől, most pedig az ajtó mögött ül.* E szerént *legelől* annyi volna mint legelső helyről, de ezen értelme nincs szokásban, s helyette *legelülről* használtatik, *legelül* pedig am. legelső helyen, Ellentéte: *leghátul* v. *legutól.*

LEGELŐRÉT, (legelő-rét) ösz. fn. Rét, melyet legelőül használnak, különböztetésül a kaszálóréttől.

LEGELŐSZÖR, (leg-először) időhatározó, am. mindenek előtt, a többit hátrább vagy későbbre hagyva. *Az idegen utas legelőször a köz intézeteket, köz épületeket nézte meg.* Néha am. az előtt nem, első izben. *Tegnap legelőször voltam szinházban. Ma mentem legelőször oskolába,* azaz megkezdettem az oskolajárást.

LEGELSŐ, (leg-első) mn. tt. *legelső-t.* 1) Időre vagy helyre nézve mindeneket megelőző. *Az új évnek legelső napja. A könyvnek legelső lapja.* 2) Bizonyos tulajdonságnál, nevezetesen jelességnél fogva a többinél különb. *A fejedelem legelső személy az országban.* V. ö. LEG és ELSŐ.

LEGELSŐBEN, (leg-elsőben) ih. Időre, vagyis időrendre vonatkozólag am. a többinél előbb, legelőször, első izben. *A városba érkezvén legelsőben barátimat kerestem föl.* V. ö. ELSŐBEN.

LEGELTET, (legel-tet) mívelt. m. *legeltet-tem, —tél, —ett,* par. *legeltess.* A barmokat legelőn eteti. őrzi. *Juhokat, teheneket, ökröket legeltetni. A vetéseket lelegeltetni* am. barmok által leetetni.

„Hantra dül a pásztor, s fütyörészve legelteti nyáját.“
Kisfaludy K.

Átv. ért. *Szemeket legeltetni valamin,* am. bizonyos kedves tárgyakon jártatni, és gyönyörködtetni.

LEGELŰL, (leg-elül) ih. l. LEGELŐL.

LÉGELY, fn. tt. *légely-t,* tb. *—ek,* harm. szr. *—e.* A székelyeknél kis vízhordó bödön, csobolyóféle edény fából. A kulacstól abban különbözik, hogy a kulacsot esztergázzák, a légelyt pedig dongákból öszveállitva és abroncsozva a bodnár készíti. Mondják *négely*-nek is. A latin *lagena* szóhoz látszik hasonlónak.

LEGÉN, (leg-én v. leg-en) a székelyek használják ‚bizon‘ értelemben. *Legén! erősen megházasodám* am. bizon! rosz házasságot tevék. (Kriza J.)

LÉGEN, erd. f. Kolos m.; helyr. *Légen-be, —ben, —ből.*

LEGÉND, l. LEGÉNYD.

LEGENDA, (latin szó am. olvasandó, olvasni való) fn. tt. *legendát.* A középkorban az isteni tisztelethez tartozó naponkénti olvasnivalót magában foglaló könyv czime. Mai értelemben valamely szentnek életrajza, és csodatettei.

LEGENDÁSKÖNYV, (legendás-könyv) ösz. fn. Könyv, melyben legenda v. legendák foglaltatnak. (Legendarium).

LEGÉNY, (leg-ény mintegy: leng-ény) fn. tt. *legény-t,* tb. *—ék.* harm. szr. *—e.* 1) Felserdiült ifju, ki még nőtelen, ki életének legszebb virágában van. A székelyeknél divatos a következő ragozás: *legénytem* v, *legénytemben* am. legénykoromban; így *legényted,* v. *legénytedben, legényte* v. *legénytében, legénytünk* stb. mintha volna *legényidőmben* stb. Hasonló ez is: *leánytam.* Rokon hozzájok némileg az‚ifjonta‘képzési alak. Minthogy pedig ezen korban az életerő legélénkebb, s mindennemü kitörésre leghajlandóbb, innen a magyar a *legény* nevezettel s bátorság, készség, testi és lelki életrevalóság, mozgékonyság, nyalkaság fogalmait azonosította, mint az ily mondatokból kitünik: *Legény ő a talpán. Ki a legény a csárdában? Ha legény vagy, mérközzél meg velem. Micsoda legény vagy te, ha már is megijedsz. Aki legény, jöjjön ide.*

„Vagyok olyan legény, mint te,
Vágok olyan rendet, mint te.“

Népdal.

Innen a bátor, mindenkivel szembeszálló, magát hányó vető korosabb férfiról is azt mondjuk, hogy *legénykedik.* Ezen jelentéseket vevén alapul, valószinünek tarthatjuk, hogy a *legény* szó gyöke a mozgékony élénkséget jelentő *leg* vagy *leng,* mely legközelebb rohon a *ledér* szónak *led* gyökével, mintha volna *ledény,* azaz erejének önérzetében ledérkedő, csapongó. Úgy látszik, ezen alapfogalom szerént képződött az ifju nőt jelentő *leány* is. V. ö. LEÁNY. Szélesb ért. legénynek hívják mindazon férfit, ki még soha meg nem házasodott. Innen az *ifju legény, vén legény, völegény, agg legény* nevezetek. Még szélesb ért. minden férfi, ki bizonyos mesterséget gyakorol, a nélkül, hogy czéhbe felavatott mester volna, s közép helyet foglal az *inas* és *mester* között. *Szabó, varga, kovács, takács, asztalos legény. Az inast legénynyé szabadítani.* Általán a czéhtestületekben legénynek mondatik, ki az illető mesterségben bizonyos foku ügyességgel bir. Ezen nevezetet a népszokás még a kereskedő segédekre is kiterjeszti. *Kalmár, boltos legény.* A német *Bursch* hasonlóságára jelent belső szolgát is, ki közvetlenül urának kényelméről gondoskodik. *Ruhatisztogató legény. Katonatisztek legé-*

nyei. A katonai nyelvben am. *közkatona*, kihez képest a *tiszt* mintegy mester. *A hadnagy harmincz legénynyel örsre ment. Minden legény trombitaszóra nyergeljen. Egyegy legénynek egy itcze bor adassék.* E névvel tiszteli meg a nép bizonyos kíméletességből a csavargó betyárokat, kik szolgálat nélkül levén, vagy szolgálatot nem is keresvén ‚mások' véres verétéke után élődnek, s életszükségeiket majd kérve, majd erővel szerzik meg. Az ilyenek neve különösen: *szegény legény*, mint önmagok is szeretik hívni magukat. „Szegény legény vagyok én, csikót tinót lopok én." (Népd.). *Bakonyi szegény legények.* Használtatik majd dicsérő, majd gyalázó tulajdonságokkal is. *Derék, jó, finom legény. Jó legény a bor* (Km.) *Hamis legény vagy te.*

LÉGENY, (lég-eny) fn. tt. *légeny-t*, tb. —*ek*. A gőzalaku vegyelemek egyike, melynek jellegző sajátságai jobbadán tagadólagosak, t. i. szintelen, szagtalan, izetlen, csepfolyóvá össze nem sürithető, tehát úgynevezett állandó gőz, nem égékeny, s más testek égését sem tartja fenn, lélekzésre nem alkalmas, ennélfogva az állatok megfúlnak benne; ezért neveztetett németül *Stickstoff*-nak, latinul *Azoum-* vagy *Azotum*-nak az α priv. és $\zeta\omega\acute{\eta}$ = élet szókból. Magyarul légenynek ezen elem azért neveztetett, mivel a légnek, levegőnek majdnem $^4/_5$-öd részét képezi. (Török József tanár.)

LEGÉNYD, falu Nógrád m.; helyr. *Legényd-re, —én, —ről.*

LEGENYE, falu Zemplén m.; helyr. *Legenyé-re, —n, —ről.*

LEGENYED, (le-genyed) ösz. önh. A geny kifolyván belőle, lelohad, leapad. *A felfakadt daganat legenyed.*

LEGÉNYÉS, (leg-ény-és) mn. tt. *legényés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. 1) Legények módja, szokása szerént való, tehát nyalka, csinos, feszes. *Legényes viselet. Legényes szabásu ruha.* Ellentéte: öreges, hanyag. 2) Mondják nőről, ki a férfiak, különösen legények után van. *Legényes menyecske, leány.*

LEGÉNYÉSEN, (leg-ény-és-en) ih. Legények módjára, nyalkán, feszesen, hegykén, csinosan, rátartósan. *Legényesen félrecsapja süvegét, kipödri bajszát, pöngeti sarkantyúját, megüli a lovat.*

LEGÉNYÉV, (legény-év) ösz. fn. Azon év vagy évek, melyekben valaki bizonyos mesterséget, mint inasból felszabadított legény üz. *Néhány legényév betöltése után remeket csinálni.*

LEGÉNYKE, (leg-ény-ke) kicsinyző fn. tt. *legénykét.* Kis termetü, vagy fiatal legény, suhancz, siheder, nem rég felszabadult inas.

LEGÉNYKÉDÉS, (leg-ény-kéd-és) fn. tt. *legénykédés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. 1) Legénykori állapotban levés. 2) Olyanforma hegykélkedés, hányakodás, milyet a bőrükbe nem férő legények szoktak gyakorolni.

LEGÉNYKÉDIK, (leg-ény-kéd-ik) k. m. *legénykéd-tem, —tél, —ett.* 1) Folytonos legénykorban vagy minőségben él. *Sokáig legénykedett, mig végre megházasodott. Három évig inaskodott, tizig legénykedett, azután mesterré lett. Együtt legénykedtünk.* 2) Élénk, virgoncz legény módjára viseli magát; különösen bátor, merész tettekben hegykélkedik, hányjaveti magát. *Már nem fiatal, mégis legénykedik.*

LEGÉNYKOR, (legény-kor) ösz. fn. 1) Ifju kor, mely a fölserdülés szakától a férfikorig terjed. 2) Nőtelen kor. Ellentéte: házaskor. *Legénykorában könnyen és vígan élte világát* 3) A mesterembereknél azon időszak, mig valaki mint felszabadított legény üzi mesterségét.

LEGÉNYSÉG, (leg-ény-ség) fn. tt. *legénység-et*, harm. szr. —*e*. 1) Legényi állapot. *Legénységet házas élettel fölcserélni. Ifju legénység, agg legénység. Szép élet a legénység.* 2) Legények testülete, öszvege. *A falu legénysége együtt mulat.* 3) Csapat katonaság, vagyis bizonyos számu katonák sokasága. *A legénységet megvendégelni.* 4) Legényes pajkosság, hegykeség. *Vén emberhez épen nem illik a legénység.*

LEGÉNYTÁRS, (legény-társ) ösz. fn. Kik egyszerre, vagy együtt legénykednek, azok legénytársak, pl. egy műhelyben dolgozó, egyszerre fölserdült legénytársak.

LEGÉNYTEM, LEGÉNYTED, LEGÉNYTE stb. L. LEGÉNY alatt.

LÉGERESZTŐ, (lég-eresztő) ösz. fn. l. LÉGFORGATYÚ.

LÉGERŐMŰ, (lég-erő-mű) ösz. fn. Erőmű, melyet a légnek sürüsitése, öszvenyomása hoz mozgásba, müködésbe, milyen a szélpuska. Ilyenek a szélmalmok, melyeket a sebes mozgásu lég forgat stb.

LEGES, előfordul *legesleg* öszvetételben; l. ezt. Innen származik a tájdivatos *legsül* azaz legesül (am. főképen) is.

—LEGÉS, (—leg-és) ösz. melléknévképző pl. *elölleges, előzőlegés, mellesleges;* mélyhangon: *lagos*, pl. *utólagos, látszólagos.*

LEGESLEG, (leg-es-leg) összetétel a harmadik fokozat tulzó erősbitésére. *Legeslegalsó, legeslegjobb, legeslegutoljára.*

LEGFÉLSŐ, (leg-félső) fő foku mn. A többihez képest legmagasabb helyen, vagy rangban levő. *A lajtorja legfelső fokára hágni. Legfelső személy a helységben.* V. ö. FELSŐ.

LEGFÉLSŐBB, (leg-félsőbb) l. LEGFÉLSŐ.

LEGFÉLÜL, (leg-félül) ih. Legmagasabb helyen vagy állapotban, vagy minemüségben; egészen felül.

LÉGFOGÓ, (lég-fogó) ösz. fn. Cső vagy csatorna, mely arra való, hogy a fris léget felfogja, s bizonyos helyre vezesse.

LÉGFOLYADÉK, (lég-folyadék) ösz. fn. Légnemü vagyis öszvenyomható ruganyos folyadék.

LÉGFOLYAM, (lég-folyam) ösz. fn. A légnek akármely résen, nyiláson, vagy a légkör valamely részében egy irányban tóduló mozgása, áthuzódása.

LÉGFORGATYÚ, (lég-forgatyú) ösz. fn. Eszköz, mely a légnek be- és kijárását előmozditja. *Vendéglők, kávéházak ablakain levő légforgatyú.*

LEGFŐBB, (leg-főbb) harm. foku mn. tt. *legfőbb-et.* Legfensőbb rangon levő, bizonyos tulajdonságokra nézve minden egyebeket megelőző, fölülmuló. *Legfőbb méltóságu, hivatalbeli személyek.* V. ö. FŐ, mn.

LEGFŐKÉP, (leg-főkép) ih. Mindenek felett, vagy előtt; leginkább, kiváltképen; néhutt: *legsül.* V. ö. LEG és FŐKÉP.

LEGFŐKÉPEN, (leg-főképen) ih. lásd: LEGFŐKÉP.

LEGFÖLEBB, (1), (leg-fölebb) Mint (harmadfoku) mn. annyit tenne mint legmagasabb helyen, vagy rangban levő; de helyette szokottabb a *legfelső* v. *legfelsőbb.*

LEGFÖLEBB, (2), (leg-fölebb) harmad foku ih. 1) Ezen kérdésre *hová?* am a többihez képest legmagasabb helyre vagy rangra. *A kis fejvánkost legfölebb tenni. Fiai közől a legfiatalabbik vitte legfölebb.* Fölveszi a *re* ragot is. *Legfölebbre helyezni, méltatni valakit.* 2) Midőn mennyiségre vonatkozik, am. másokhoz képest legtöbb, legnagyobb mértékben. *Ezen kamarába legfölebb ezer mérü gabona fér. Ezen ökör legfölebb hat mázsás.* Ellentéte: *legalább.* Ezen kérdésre hol? szabatosabban ezzel élünk: *legfönebb* v. szokottabban: *legföntebb.* V. ö. FÖL; és FÖN.

LEGFÖLJEBB, (leg-följebb) néhutt: *legföllyebb;* l. LEGFÖLEBB és v. ö. FÖLJEBB.

LEGFÖLSŐ, l. LEGFÉLSŐ.

LEGFÖLÜL, l. LEGFÉLÜL.

LÉGFÜRDŐ, (lég-fürdő) ösz. fn. Száraz fürdő neme, midőn valaki meztelen testét a szabad levegőnek kiteszi, különösen a nap sugarai által izzasztja magát.

LÉGFŰTÉS v. —FÜTÉS, (lég-fütés) ösz. fn. A fütésnek azon módja, midőn egy bizonyos kisebb térben, kamarában levő (többnyire vas-) kályhába vagy csőbe a levegőt legalul akként vezetik, hogy ez ott a fütés által megmelegülvén, tehát megvékonyulván, egy fentebbi nyiláson kifelé toldúl, s minthogy ekképen alul mintegy üresség támad, a kitóduló helyébe alul más hidegebb levegő nyomúl be, és igy tovább; e szerént a levegő kerengésbe jövén, az ezzel összeköttetésben levő szoba vagy több szobák is fölmelegíttetnek. Máskép: *Meissner-féle fütés,* minthogy azt Meissner bécsi kitünő vegytanár alkalmazta és hozta divatba legelőbb. Jelessége különösen abban áll, hogy 1) a szobában vagy szobákban a kályhákat teljesen nélkülözni lehet; 2) hogy czélszerü alkalmazás által a külső fris levegőt már egészen melegen (a meleg kamarán keresztül) lehet a szobába, a mikor csak tetszik, ereszteni, a nélkül hogy ajtókat vagy ablakokat nyitogatni, vagy nyitva tartani kellene; 3) hogy a melegség a szobában egyarányosabb. Azonban helyes elkészitését az ilyen kályháknak tapasztalásunk szerént igen kevés épitész érti, mások pedig természet szerént még kevésbbé, azért nem mindenütt sikerül. Fő dolog, hogy minden egyes szobában két nyiladék legyen összeköttetésben a befütött kamarával, egyiken a meleg levegő a melegitett kamarából felül a szobába, másikon a hidegebb levegő a szobából alul a kamarába nyomulván, s itt megmelegülve ujolag kitódulván.

LÉGFÜTÉSI, (lég-fütési) ösz. mn. Légfütéshez tartozó, arra vonatkozó. *Légfütési oktatások. Légfütési eszközök. Légfütési kamara.*

LÉGGOLYÓ, (lég golyó) ösz. fn. 1) Üres golyó érczből, hosszu csővel ellátva, mely által a golyó üregében levő, s melegség által gőzzé alakult viz, szél gyanánt kinyomul. (Aeolipila). 2) Légellenes anyagból készitett golyó, mely könenynyel vagy vékonyitott léggel megtöltve magasra száll, s nagyságához képest kisebb vagy nagyobb terhet bir. Feltalálói a Mongolfier testvérek voltak 1782. évben. Utóbb ilyféle golyókat nagyobb terjedelemben készitettek, s hozzájok kötél által kis könnyü hajócskát függesztettek, a golyóval felszállani vágyó emberek számára. Ezen készület egészben véve *léghajónak* neveztetik.

LÉGGYULÓ, (lég-gyuló) ösz. fn. Mesterséges keverék, mely a levegőben, kivált ha ez nedves, önmagától meggyúlad, s kénkőszagot terjesztve elég. (Pyrophorus).

LÉGH, KIS—, NAGY—, faluk Pozsony m.; helyr. *Légh-re, —én, —ről.*

LÉGHAJÓ, (lég-hajó) ösz. fn. l. LÉGGOLYÓ alatt.

LÉGHAJÓS, (lég-hajós) ösz. fn. Személy, ki léghajót készit, egyszersmind rajta a levegőbe felszáll.

LÉGHAJÓZÁS, (lég-hajózás) ösz. fn. Hajózás, vagyis levegőbe szállás az úgynevezett léghajón. V. ö. LÉGGOLYÓ.

LÉGHATLAN, (lég-hatlan) ösz. mn. Mondjuk általán tömör testekről, melyek alkatrészei oly szorosan összeállanak, hogy a levegő nem járhatja által. *Az üveg, vas léghatlan testek.* Máskép: *légálló.*

LEGHÁTUL, (leg-hátul) ösz. ih. Oly helyen, mely a többi után következik. *Leghátul menni, lovagolni. Az asztalnál leghátul ülni.*

LÉGHUZAM, (lég-huzam) ösz. fn. A légnek különösen észrevehető mozgása bizonyos nyiláson, midőn t. i. ennek egy másik nyilás áll ellenében, pl. ha az ablak és ajtó nyitva áll, vagy mind az ajtón mind az ablakon rés vagyon. *Léghuzamban ülve csúzt kapni.* Máskép: *légvonat.*

LÉGI, (lég-i) mn. tt. *légi-t,* tb. —*ek.* Léget illető, légre vonatkozó, stb. *Légi változások, tünemények.*

LEGINKÁBB, (leg-inkább) harmad foku ih. Főleg, főkép, a többihez képest legjobban, leggyakrabban, kiváltkép. *A müvészetek között leginkább a zenét kedvelni.* Némely tájdivat szerént: *letinkább.* V. ö. INKÁBB.

LÉGISZONY, (lég-iszony) ösz. fn. Kényes érzékenység, melynél fogva valaki a szabad légmozgásnak vagy épen léghuzamnak magát kitenni fél.

LÉGISZONYOS, (lég-iszonyos) ösz. mn. Elkényeztetett bőrü, vagy bizonyos nyavalyában szenvedő, ki a szabad lég érintésétől iszonyodik, s roszul érzi magát tőle.

LEGITT, (leg-itt) l. LEGOTT alatt.

LÉGJÁRÁS, LÉGJÁRAT, (lég-járás v. —járat) ösz. fn. L. LÉGHUZAM.

LEGKEVESBÉ v. —KEVESBBÉ, (leg-kevesbbé) harmad foku ih. *kevessé, kevesbbé, legkevesbbé.* Mindeneken alább levő mértékben, legkisebb fokon; ‚se v. sem' tagadó szócskával: épen nem. *Ezt minden ételek között legkevesbbé szeretem. Legkevesbbé sem félek.* V. ö. KEVESSÉ, KEVESBÉ.

LÉGKÖR, (lég-kör) ösz. fn. Általán a lég egészben véve, mint az a földet körülveszi. Különösen az összes légnek egy része, mennyiben bizonyos térre, vidékre, országra sajátságos hatással van. *Szelid, meleg, hideg, száraz, nedves légkör.*

LEGKÖZELEBB, (leg közelebb) 1) névmás, időre vagy térre vonatkozólag am. ami a többihez képest legkevesebbé esik valamitől távol. *A legközelebb alkalommal ismét veszed levelemet. Magához legközelebb helyre ültetni valakit.* 2) ih. Semmit nem késve, legott, első alkalommal, vagy helyre vonatkozva: mindjárt mellette valaminek, a többi valamenynyinél közelebb helyen. V. ö. KÖZEL.

LÉGLEIRÁS, (lég-leirás) ösz. fn. A lég természetének, tulajdonságainak, s illetőleg tüneményeinek leirása.

LÉGLYUK, (lég-lyuk) ösz. fn. Szelelő lyuk, melyen a lég keresztül jár.

LÉGMENTES, (lég-mentes) ösz. mn. Mondjuk oly szorosan elzárt üregről, vagy üreges testről, melyhez a külső lég hozzá nem fér. *Bizonyos testeket légmentes edényekbe zárni.*

LÉGMÉRŐ, LÉGMÉRÜ, (lég-mérő) ösz. fn. Széles ért. többféle eszközök, készületek, melyek által a lég különféle tulajdonságairól kísérletet tesznek. Ilyenek általában a lég melegségét, nehezségét, nyomását, nedvességét, rugalmasságát stb. mérő eszközök. Szorosb ért. a levegő változásait, nevezetesen pedig sulyát, nyomását mutató eszköz, mely mintegy jós gyanánt az időváltozást előre megjelenti. (Barometrum). V. ö. HÉVMÉRŐ.

LÉGMOZGONY, (lég-mozgony) ösz. fn. l. LÉGERŐMŰ.

LÉGMOZTAN, (lég-moz-tan) ösz. fn. A természettan azon része, mely a légnemü testek mozgási törvényeit fejtegeti. (Aerodynamica).

LÉGNEDMÉRŐ v.—MÉRÜ, (lég-ned-mérő) ösz. fn. Eszköz, mely kimutatja, mennyi nedvet foglal magában bizonyos mennyiségü lég. (Hygrometrum).

LÉGNEDV, (lég-nedv) ösz. fn. A légben létező göznemü nedv, mely majd harmat, majd eső, majd köd, majd hó vagy jégképen esik alá.

LÉGNEDVMÉRŐ, l. LÉGNEDMÉRŐ.

LÉGNEMTŐ, (lég-nemtő) ösz. fn. A nemtőkről szóló hitregék szerént oly nemtő, mely különösen a légben lakik, különböztetésül a *vizi, földi, tüzi* nemtőktől.

LÉGNEMÜ, (lég-nemü) ösz. mn. A légnek némely tulajdonságaival biró, pl. oly könnyü, oly vékony, oly lenge, oly ruganyos mint a lég, pl. pára, leh, a vegyészetben éleny, köneny, szeneny stb.

LEGOMBOL, (le-gombol) ösz. áth. Valamely testet, mely gombbal vagy gombokkal volt felakasztva, előbbi helyéről leold, levesz.

LEGOMBOLYÍT, (le-gombolyít) ösz. áth. A gombolyagba szedett zsineget, fonalat letekeri. *A fiú, midőn föléreszti a sárkányt, legombolyítja a zsineget. A takács szövéskor legombolyitja a fonalat.*

LÉGOSZLOP, (lég-oszlop) ösz. fn. Természettani ért. bizonyos tér, vagy test fölött fekvő légtömeg, mely képzeletben a légkör tetejeig felnyúlik, s melynek kerületét a fenékül szolgáló tér vagy test nagysága határozza meg.

LEGOTT, LEGOTTAN, (leg-ott v. —ottan) ösz. ih. Tüstént, mindjárt, azonnal. V. ö. OTT. Ha a hely is közelben értetik, ekkor némelyek *legitt* szót használnak. *Legitt iudulj*, azaz: *innen mindjárt indulj.*

„Állj meg Mihály! mond a bús hölgy,
Legitt elér a pogány!“
Dobozi Mihály és hitvese (Kisf. S.-tól).

LÉGÖMLÉS, (lég-ömlés) l. LÉGÁRAMLÁS.

LEGÖNGYÖL, (le-göngyöl) ösz. áth. Ami fel volt göngyölve, leveszi. *Legöngyölni a karkötő pólyát.* V. ö. GÖNGYÖL.

LEGÖRBED, (le-görbed) ösz. önh. Lefelé hajló irányban görbed. *A gyümölcscsel terhelt faágak legörbednek.*

LEGÖRBÍT v. —GÖRBIT, (le-görbít) ösz. áth. Lefelé hajló irányban görbít valamit.

LEGÖRBŰL v. GÖRBÜL, (le-görbül) ösz. önh. l. LEGÖRBED.

LEGÖRDÍT v. —GÖRDIT, (le-gördít) ösz. áth. Valamely gömbölyü, kerekded, vagy hengerded testet tengelye körül forgatva lefelé hajt. *A hordót legördíteni a pinczébe.*

LEGÖRDŰL v. GÖRDÜL, (le-gördül) ösz. önh. Valamely gömbölyü, kerek, hengeralakú tömör test forogva alászáll. A domboldalon megtaszított hordó legördül a völgybe. Szélesb ért. akármily testről mondható, midőn forogva lemegy, lefut. *Legördülnek szemeiből a könyük. Legördül a függöny.*

LEGÖRGET, (le-görget) ösz. gyak. mivelt. Eszközli, hogy görögve, azaz forogva lemenjen valami. *A hordókat a partról legörgetni a hajóba.* V. ö. GÖRGET.

LEGÖRNYED, (le-görnyed) ösz. önb. Mondják állatról, különösen emberről, midőn nagy teher alatt vagy betegség miatt görnyedve lehajlik.

LEGÖRÖG, (le-görög) ösz. gyak. önh. Valamely hengeralakú, vagy gömbölyü kemény test magasról megindulva s tengelye körül forogva legurúl. V. ö. GÖRÖG.

LÉGPARÁNY, (lég-parány) ösz. fn. A lég tömegét tevő legkisebb részecske.

LÉGRÁD, mváros Szala m.; helyr. *Légrád-ra*, *—on*, *—ról*.

LÉGRÉTEG, (lég-réteg) ösz. fn. Réteg vagyis bizonyos magasságig vett terület a légkörben.

LÉGSAV, (lég-sav) ösz. fn. A légenynek élenynyel azon vegyülete, mely legtöbb élenyt tartalmaz; neveztetik *salétromsav*-nak is, minthogy a salétromnak egyik alkotó része, s ebből szokott eléállittatni. Végre neveztetik *választóvíz*-nek is, minthogy az aranyat az ezüsttől ezen sav segitségével szokták különválasztani. (Török József tanár).

LÉGSULY, (lég-suly) ösz. fn. A közönséges légnek sajátnemü sulya. Továbbá azon suly, melylyel különféle légfajok birnak, valamint a többféle gőzökkel terhelt légnek sulya.

LÉGSULYMÉRŐ, (lég-suly-mérő) ösz. fn. l. LÉGMÉRŐ.

LEGSÜL, (leg-es-ül v. ö. LEGES) ih. Némely tiszai vidékeken, pl. Abaujban, Zemplénben divatos kifejezés, ‚kivált' v. ‚főleg' értelmében. *Nem jó a mértékletlenkedés, legsül beteges embernek.* Neha *t*-vel is toldva: *legsült.*

LÉGSZELLEM, (lég-szellem) ösz. fn. l. LÉGNEMTŐ.

LÉGSZESZ, (lég-szesz) ösz. fn. Állandóan rugalmas nedvesség, mely nagyobb nyomás által kisebb térbe szoritható a nélkül, hogy cseppekbe folyna össze, s mely a nyomás tágulásával ismét kiterjed, és a hidegnek legnagyobb foka által sem alakúl cseppekké. (Gas).

LÉGSZESZÉS, (lég-szeszès) ösz. mn. Ami légszeszt fogla! magában, vagy ami légszesz által müködik. *Légszeszes testek. Légszeszes lámpa, világitás.*

LÉGSZESZLÁMPA, (lég-szesz-lámpa) ösz. fn. Lámpa, melyben légszeszt égetnek. *Légszeszlámpákkal világitott utczák.*

LÉGSZESZNEMÜ, (lég-szesz-nemü) ösz. mn. Légszesz tulajdonságaival, minöségével biró. *Légszesznemü égékeny testek.*

LÉGSZESZVILÁGITÁS, (lég-szesz-világitás) ösz. fn. Világitás, melyet a meggyujtott s égő légszesz lángja ad.

LÉGSZIVATYÚ, (lég-szivatyú) ösz. fn. Összetett eszköz, mely a bizonyos térbe, öbölbe zárt levegőt vagy egészen kihúzza, vagy igen megvékonyitja. *Csapos, billentyüs légszivatyú.*

LÉGSZÖKÉS, (lég-szökés) ösz. fn. Mesterséges szökés, melyet valaki ugrás között a levegőben tesz. *Kötéltánczosok, mülovagok légszökései.*

LÉGSZÖKŐ, (lég-szökő) ösz. fn. Kötéltánczos vagy más ilyféle ügyességgel biró személy, ki a levegőben mesterséges fordulatú szökéseket tesz.

LÉGTÁJ, (lég-táj) ösz. fn. A léggel körülvett földnek egy tája mennyiben levegője némi sajátságokkal bir. *Szelid, nedves, száraz légtáj.*

LÉGTAN, (lég-tan) ösz. fn. Tan a légről, vagyis annak tulajdonságairól és tüneményeiről.

LÉGTÉR, (lég-tér) ösz. fn. Azon tér, mely a földet körülveszi, és léggel meg van töltve, akár mint egész, akár részenként véve.

LEGTISZTELENDŐBB, (leg-tisztelendőbb) ösz. mn. Némelyek által használt kifejezés az egyházi ‚Eminentissimus' magyaritásaul.

LEGTÖBBNYIRE, (leg-többnyire) ih. Legtöbb esetben; jobbára; csaknem mindenkor.

LÉGTÖMEG, (lég-tömeg) ösz. fn. Bizonyos tért elfoglaló, s mint együvé kapcsolt részekből álló légmennyiség.

LÉGTÜNDE, LÉGTÜNDÉR, (lég-tünde v. —tündér) ösz. fn. Regés szellem, mely a légben lakik, s kitünő sajátsága a légkönnyüségü lebegés. (Sylph).

LÉGTÜNEMÉNY, (lég-tünemény) ösz. fn. Minden tünemény, mely a földet körülvevő légben mutatkozik, ú. m. szél, felhő, köd, eső, harmat, dér, hó, jégeső, villám, dörgés. (Meteor). Átv. ért. egyedül a képzelődésben létező tünemény. (Phantom).

LÉGTÜNET, (lég-tünet) l. LÉGTÜNEMÉNY.

LÉGTŰZ, (lég-tüz) ösz. fn. Mesterséges tüz, mely a légbe emelkedik, milyen az úgynevezett röppentyük tüze. Jelentheti a légben létező anyag égését is, milyen a bolygó-tüz.

LEGUGG, (le-gugg) l. LEGUGGOL.

LEGUGGOL, (le-guggol) ösz. önh. Guggolva leereszkedik, lehajol, leül. V. ö. GUGGOL.

LEGUGORODIK, (le-gugorodik) ösz. k. l. LEGUGGOL.

LEGURDÍT, LEGURDÚL, l. LEGURÍT, LEGURÚL.

LEGURÍT v. —GURIT, (le-gurít) ösz. áth. Valamely gömbölyü vagy kerekded kemény testet gurítva lefelé hajt. V. ö. GURÍT.

LEGURÚL v. —GURUL, (le-gurúl) ösz. önh. Gurulva lemegy, lefut, alászáll. *A golyó legurúl a lejtőn.*

LÉGÚT, (lég-út) ösz. fn. A légben tett utazás eredménye, vagy kitüzött vonala.

LÉGUTAZÁS, (lég-utazás) ösz. fn. Utazás, a léggolyóhoz kötött hajócskán.

LEGUTÓ, fokozott mn. tt. *legutó-t.* Akit v. amit helyben vagy időben a vele viszonyban levők mindnyájan megelőznek. *A sorban, csapatban legutó katona. Az évnek legutó napja.* Egyébiránt ez eredeti rövid alakban már alig fordul elé, s helyette *legutósó* használtatik. V. ö. UTÓ.

LEGUTÓBB, (leg-utóbb) ih. Időre nézve legkésőbben. V. ö. UTÓBB.

LEGUTÓL, (leg-utól, azaz utó-ul) fokozott ih. Oly helyen vagy időben, mely a többi valamennyi után következik. *Az asztalnál legutól ülni. A sorban legutól lépni, lovagolni, repülni. A többi között valamit legutól cselekedni. Ez idén mi szüreteltünk legutól.* Fölveszi a harmadik személyragot, és e mellé a módosító ragokat, pl. *Boromnak legutoljára hagyom. Ezt legutoljára hagyom. A harcznak legutoljáig megállani a csatamezőn.* Itt az *utól* összve van vonva, s eredetileg *utó-ul*. V. ö. UTÓL.

LEGUTOLSÓ, fokozott mn. Némileg különbözik tőle a *legutósó*, mennyiben ennek törzsöke a melléknév *utó*, amazé pedig a határzó *utól*. V. ö. UTÓ, UTÓL. Egyébiránt értelemben nincs köztök különbség.

LEGUTÓLSZOR, (leg-utólszor) fokozott ih. Végső ízben, mindenek után. Ez bizonyos állapotnak, cselekvésnek vagy szenvedésnek ismétlésére vonatkozik, mennyiben már semmi sem következik utána. *Tavaly láttam őt legutólszor*, azolta nem. *Ma megyek iskolába legutólszor*, azután nem.

LEGUTÓSÓ, (leg-utósó) mn. L. LEGUTOLSÓ.

LEGUTÓSZOR, (leg-utószor) fokozott ih., mely a *legutó* melléknévből származik, s abban különbözik csak tőle a *legutólszor*, hogy ennek törzsöke a határozó *utól*. V. ö. UTÓ, UTÓL, LEGUTOLSÓ.

LÉGÜR, (lég-ür) ösz. fn. Azon nagy ür, melyet a lég összves tömege elfoglal.

LÉGÜRES, (lég-üres) ösz. mn. Oly zárt térről, übölről mondatik, melyből a léget szivatyú által kihúzták, vagy a lehetőségig megvékonyították. *Légüres palaczk.*

LÉGÜST, (lég-üst) ösz. fn. Üstféle edény a tüzi fecskendőkön, mely a víztartó tömlővel összeköttetésben van, s a benne foglalt levegő nyomása által a vizet kitolja.

LÉGVÁR, (lég-vár) ösz. fn. Átv. ért. merő képzelődésekre, ábrándokra alapított remény, jólét. *Légvárakat építeni.*

LEGVÉGSŐ, (leg-végső) fokozott mn. Mi a végen utósó helyet foglal. *Legvégső ház a faluban.* Úgy látszik, a nyelvszokás szerént csak ingatlan testekről, és elvont szellemi tárgyakról mondatik, pl. *Legvégső bolt, szoba. Legvégső akarat, búcsú, rendelés. Legvégső szó.* V. ö. VÉGSŐ.

LÉGVILÁGÍTÁS, (lég-világítás) l. LÉGSZESZVILÁGÍTÁS.

LÉGVÍZ, (lég-víz) ösz. fn. A légben lévő gőzalakú víz, mely majd eső vagy harmat, majd hó, dara, jégcsőképen hull alá.

LÉGVONAT, (lég-vonat) ösz. fn. lásd: LÉGHUZAM.

LÉGZÉS, (lég-z-és) l. LÉLEKZÉS.

LÉGZIK, (lég-z-ik) l. LÉLEKZIK.

LÉGY, ékvesztő fn. tt. *legyet*. Személyragozva: *legyem, legyed, legye* stb. Az ékezetet elveti e származékokban is: *legyes, legyez, legyint, legyecske*. Nem lehet kétkedni róla, hogy több ékvesztő társával együtt eredetileg rövid volt: *legy*, keményebb hangon: *led*, melyből a csapongást, ide-oda szállongást jelentő *ledér*, s hangváltozattal *lidérez* is erednek. Tehát alapfogalom benne a könnyed mozgás, melyet a *le* gyök-elem képvisel. Ismeretes rovar, egy szivó fulánkkal, és két átlátszó röptyűvel. E nem alá több fajok tartoznak, melyek között legközönségesebb a *házi* vagy *szobai* légy. (Musca domestica). Ide tartoznak az ebeket háborgató *eblégy*, a lovak körül röpködő *lólégy*, továbbá az úgynevezett *vaklégy, dongólégy, babócs* stb. Nevét csapongó röpködésétől, lebegésétől kapván, valamint a jelentésben úgy hangokban is egyezik vele a német *Fliege*, mely szintén egy eredetü a *fliegen, fliehen* igékkel. *Szemtelen légy*, mert ha elhajtják ismételve visszatér. *Neki megy mindennek, mint a vak légy.* (Km.). *Oly szomorú, mint őszszel a légy.* (Km.). *Bekapja, mint kutya a legyet.* (Km.). *Még a légynek sem vét* (km.), azaz igen szelid, jámbor. Képes kifejezéssel *légy*-nek mondják a puskacső végén azon gombocskát, melyet szemmel tartva czéloz a lövő.

LEGYÁFOL, (le-gyáfol, mintha volna: le-gyávol) ösz. áth. A székelyeknél am. legyaláz. (Kriza J.)

LEGYALÁZ, (le-gyaláz) ösz. áth. Gyalázva, erkölcsileg lealacsonyít valakit, vagy valaminek árát, becsét ócsárolja. *Legyalázni a hivatalkereső vetélytársakat. Bizonyos árút legyalázni.* V. ö. GYALÁZ.

LEGYALÚL, (le-gyalúl) ösz. áth. Valamely testnek fölszinét, héját, csomóit stb. gyalu nevü szerszámmal lehasítja. *Legyalulni a deszka szálkáit, bucz kóit.* V. ö. GYALU, GYALÚL.

LÉGYCSAPDA, (légy-csapda) ösz. fn. 1) Kis csapda, melylyel legyeket fognak. 2) Átv. ért. éjszakamérikai mocsárnövény, melynek levelei két leftentyüféle hártyával ellátvák, s ha valamely testecske, nevezetesen légy rájok száll, legottan összvecsapódnak. (Dionaea muscipula).

LÉGYCSAPÓ, (légy-csapó) ösz. fn. Nyéllel ellátott bőr- vagy szövetlapoczka, melylyel legyeket szoktak csapni.

LÉGYCSAPTA, l. LÉGYCSAPDA.

LEGYEN, kapcsoló módja ‚lesz' igének; l. ezt.

LEGYENT, l. LEGYINT.

LEGYES, (legy-es) mn. tt. *legyes-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Legyekkel bővelkedő; mit a legyek igen elleptek. *Legyes konyha, ebédlő, mészárszék.* Átv. ért. mondják állatról, különösen lóról, midőn a legyektől féltében, vagy csípve hánykolódik, nyugtalankodik. Szélesb ért. szilaj, pajkos, kirúgó. Tréfásan mondják ily tulajdonságu emberről is.

LEGYESKÉDIK, (legy-es-kéd-ik) k. m. *legyeskéd-tem, —tél, —ett*. Legyektől háborgatva vagy csípve hánykolódik. V. ö. LEGYES.

LÉGYÉTETŐ, (légy-étető) ösz. fn. Vízben feloldott mérges por, melytől a legyek megdöglenek, vagy más ilyféle szerek.

LEGYEZ, (legy-ez) áth. m. *legyez-tem*, —*tél*, —*ett*, par. —*z*. Tulajd. ért. valakiről a legyeket űzi, hajtja. *Legyezni a beteget, az alvó kisdedet.* Átv. ért. lapoczkaforma eszközzel, úgynevezett legyezővel szellőzteti magát, vagy mást. *Nagy melegségben legyezni magát*, azaz úgy tenni, mintha legyeket űzne magáról Képes kifejezéssel *valakit legyezni* am. bizonyos ügyben mentegetni; kedve szerént cselekedni; holmi kellemetlenségektől óvni.

LEGYEZÉS, (legy-ez-és) fn tt. *legyezés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit legyezünk. Átv. ért. a légnek enyhitő fuvása.

„Fülemilék éneklésén,
Gyönge szellők legyezésén
Örömet nevelni.“ Faludi.

LEGYEZGET, (legy-ez-get) áth. m. *legyezgettem*, —*tél*, —*ett*. Gyakorító értelmét veszi föl ‚legyez‘ szónak, ennek mindenik jelentésében.

LEGYEZKÉDIK, (legy-ez-kéd-ik) k. m. *legyezkéd-tem*, —*tél*, —*ett*. Mondják baromról, vagy emberről is, midőn legyeket űz magáról.

LEGYEZŐ, (legy-ez-ő) fn. tt. *legyező-t*. Ránczokba szedhető, és kinyujtható lapos eszköz, mely részint legyeket űzni, részint magát szellőztetni való. *Selyem, tarka, aranyos legyező.*

LEGYEZŐÁRUS, (legyező-árus) ösz. fn. Személy, ki legyezőket árul.

LEGYEZŐBAJNÓCZA, (legyező-bajnócza) ösz. fn. Növényfaj a bajnóczák neméből; levelei csonkatollas-szárnyasak, virági bogernyősek, gyökere rojtos. Nedves, árnyas helyeken nő, és szára négy—öt lábnyi magas. (Spiraea ulmaria). Máskép a közéletben: *legyezőfü, borvirág.*

LEGYEZŐFŰ, (legyező-fű) l. LEGYEZŐBAJNÓCZA.

LEGYEZŐKORALL, (legyező-korall) ösz. fn. Alakjára nézve némileg legyezőhöz hasonló korallfaj.

LEGYEZŐSZÁR, (legyező-szár) ösz. fn. A legyezőféle eszköznek nyele, fogatyúja.

LEGYEZŐSZIVACS, (legyező-szivacs) ösz. fn. Szivacsfaj, mely alakjára nézve legyezőhöz hasonló. (Spongia ventilabra).

LÉGYFOGÓ, (légy-fogó) ösz. fn. 1) Általán eszköz, pl. csapda, hálócska stb. melylyel legyeket fognak. 2) Madárfaj, mely legyeket fogdos és azokkal él.

LÉGYFŰ, (légy-fű) ösz. fn. Növényfaj a czikkszárak neméből, hímje hat, anyaszála két águ; szára felálló, elágazó; levelei láncsásak; virága halaványveres. Máskép: *vizi bors, vizi hunyor, balhafü, ebgyömbür, keserüfü*, növénytani néven: *borsos czikkszár.* (Polygonum hydropiper).

LEGYHED, (legy-h-ed) önh. m. *legyhed-t*. Bágyad, lankad, mint a hidegvette légy; vagy pedig a ‚legy‘ gyök csak ‚lágy‘ szónak felhangu módosulata; vagy végre az nem más mint *lety* v *lity*, tehát innen: *letyhed* v. *lityhed*.

LEGYHEDT, (legy-h-ed-t) mn. Bágyadt, lankadt. *Fáradságtól, gyöngeségtől legyhedt tagok.*

LEGYILKOL, (le-gyilkol) ösz áth. Gyilok által lábáról leejt, kivégez valakit. Szélesb ért. öldökölve ejt le. *Legyilkolni az ostrommal bevett vár őrseregét.*

LEGYINT, (legy-in-t) áth. m. *legyint-ett*, htn. —*ni* v. —*eni*, par. —*s*. 1) Oly gyöngén illet valakit, mintha csak a szellő érintené, melyet legyezővel hoznak mozgásba. *Kendővel legyinteni valakit.*

„Ez a kezem ez az egyik,
Jobban legyint, mint a másik.“ Népd.

2) Valamely lebegő testet könnyed mozgásba hoz, s mintegy lebbent. *Jeladásul kendővel* vagy *kendőt legyinteni.*

LEGYINTÉS, (legy-in-t-és) fn. tt. *legyintés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Leggyöngédebb, legkíméletesebb illetés, érintés, vagy mozditás. V. ö. LEGYINT.

LÉGYKAPÓ, (légy-kapó) ösz. fn. Általán minden kis madár, mely legyekkel él. Különösen, fehér pettyes szárnyu billegényfaj. (Motacilla ficedula).

LÉGYMADÁR, (légy-madár) ösz. fn. Déli Amerikában otthonos, legkisebb és legszebb madárfaj, mely méhek módjára a virágokról él. (Colibri).

LÉGYMASZLAG, (légy-maszlag) ösz. fn. l. LÉGYVESZTŐ.

LÉGYNEMŰ, (légy-nemű) ösz. mn. A legyek neméhez tartozó, vagy némely tulajdonságaira nézve légyhez hasonló. *Légynemű rovarok.*

LÉGYOTT, (légy-ott) ösz. fn. tt. *légyott-ot*. Összebeszélés által meghatározott titkos találkozás bizonyos helyen és időben, kivált a szerelmesek által. *Légyottra megjelenni.* (Rendez-vous).

LÉGYÖLŐGALÓCZA, (légy-ölő-galócza) ösz. fn. Növényfaj, a fölül veres bőrü galóczák neméből, melynek veres kalapja fehér bibircsókkal pettyes, tönkje gúnyás, pereczes, tövön tojásdad. (Agaricus muscarius.)

LEGYŐZ, (le-győz) ösz. áth. Az ellene támadót, felkelőt győzés által, mintegy erkölcsileg leveri. *Legyőzni a haza ellenségeit.* V. ö. GYŐZ.

LÉGYRAJ, (légy-raj) ösz. fn. Egy csoportban repkedő, vagy megszálló legyek sokasága. *A vágószéket, dögöt meglepi a légyraj. Lovakat kisérő légyraj.*

LÉGYSZAR, (légy-szar) ösz. fn. A légynek kis fekete foltokban lerakott ganaja, légypiszok. *Légyszarral pettyezett tükör, képráma.*

LÉGYSZAROS, (légy szaros) ösz mn. Légyszartól mocskos, foltos, légypiszkos. *Légyszaros képek, függönyök.*

LÉGYTETŰ, (légy-tetű) ösz. fn. l. CSIMBE.

LEGYŰR, (le-gyűr) ösz. áth Gyúrva lenyomkod, letapos, letéper valamit. 1) *Legyürni a füvet, kerti veteményeket.* 2) L. LEGYÜR 2)

LEGYŰR, (le-gyür) ösz. áth 1) Gyürve alányom, alacsonynyá tesz valamit *Legyürni az ágyat,*

kalapot. 2) Átv. ért. birkozó társát lenyomja, leteperi a földre.

LÉGYÜTŐ, (légy-ütő) ösz. fn. l. LÉGYCSAPÓ.

LÉGYVESZTŐ, (légy-vesztő) ösz. fn. Általán mindenféle mérges szer, melytől a rászállott legyek megdöglenek, légyétető, légymaszlag, légyvíz.

LÉGYVÍZ, (légy-víz) l. LÉGYVESZTŐ.

LEH, (1), fn. tt. *lehet*, harm. szr. —*e*. Állati gyöngéd fuvalmu hang, melyet a tüdőnek rendes állapotu mozgása okoz, midőn a torkon a levegőt majd kitolja, majd beszivja. Ez által ismerni meg, ha él-e az állat vagy nem. Élénkebb mozgást fejez ki a *lih*, melyből *liheg* am. fáradtan lehel; még erősebb a *fú*, mely nagyobb fáradságra, belső hőségre, vagy indulatra mutat. Forditva *hel*, megvan a latin *an-helo* igében s ha az *l*-t elhagyjuk, rokona az *ih*, melyből *ihl, ihlel, ihlés, ihlet* erednek, Lényeges alkotó része a toroktüdőhang *h*, az *l* pedig a nyelv mozgását fejezi ki. Származékai: *lehel, leheg, lehelés, lehelet.* Ugyan a fennjegyzett alakban a régiek önható igeül használták, melynek közelebbi származékai: *lehés, lehő.* L. külön LEH, (2). Legszorosb fogalmi és hangrokonságban: van vele: *lélek* (=lehel-ek) v. röviden: *lelk*, melyet az ős magyar a *leh*-hel azonositott, mint az ős latin a *spiro* és *spiritus*, az *anima* és *anhelo* szókat. A német *athmen* a tárottabb szájjal kibocsátott tüdőhangot fejezi ki, melynek elemével szintén egyezik a magyar *á* v. *áh* gyök, honnan *áhit* stb. valamint a latin *anima* és *animal* hasonlóan a magyar *áh* és *állat* (= áhlat némely vélemény szerént) egy eredetüek, t. i. az állatoknak (általános értelemben) különböztető jegye az, hogy lehelnek, lélekzenek, hogy lelkök van, honnan régente ‚lelkes' néven is hivattak.

LEH, (2), a régieknél mint önh. ige is használatban volt: *lehek, lehsz, leh;* m. *lehett*, htn. *lehni.* Am. lehel. „Mikoron kegyig az ember a kezére lehne, megkérdé, mi oka volna annak?" Pesti G. meséi CIX-dikében. „De mikoron méges (mégis) lehne, gerelyekkel általverék őtet" Carthausi névtelen (Toldy F. kiadása, 56. l). „És mikor immár méndenestől éktelenné lött volna, parancsolá a tüzet öregiteni és még lehőt (lehelőt) a serpenyőben gyetreni." Bécsi codex. Machabeus.

LÉH, falu Abauj m.; helyr. *Léh-re*, —*én*, —*ről.*

LÉHA, (1), (léh-a v. leh-a l. L betü); mn. tt. *léhát.* Általán jelent valami könnyüt, milyenek az üres öblü testek. Innen alkalmazásban: *léha gabona*, melynek csak toklásza, polyvája, de szeme nincs; *léha mag*, melynek kevés bele van, és könnyü. *Léha virág, magrejtő* a növénytanban az olyan, melyben vagy nincsen kifejlett mag, vagy nem is képes magot teremni, pl. az árpa füzérkéiben levő két szélső virág. Átv. ért. *léha ember*, am. hitvány, vagy lusta, tunya, rest ember; *léha fa* a szekérben, a nyujtó alatt által szegezett lapos fa, mely a rúdnak mozditására ide-oda fordúl. L. LÉHA, (2). A föntebbi jelentésekben a lehelethez hasonló könnyüség vagy sulytalanság alapfogalma rejlik, s mintegy azt fejezik ki, hogy a léha test oly könnyü vagy sulytalan, melyet lehhel is elmozdítani lehet, milyenek valósággal a léha gabona, és léha szem. Így a *pehely* fn. és *pih-eg* ige szintén egy gyöküek. Gyöke ugyanazon *leh* megnyújtva, vagy öszvehúzva, mely lélekzést jelent. Ugyanaz *l* és *h* átvetésével *héla*, melyben, ha külön gyökü szónak vesszük, a ‚héj' szó szerepel, minthogy pl. a héla zabnak csak a héja van. Rokon vele a finn *laho (hüle?)*

LÉHA, (2), (léh-a v. leh-a) fn. tt. *léhát.* 1) A gabonának, s némely magoknak hüvelye, héja, toklásza, mely természeténél fogva könnyü, sulytalan s lehelés vagy szellő által elfúható. 2) A szekér előrészén annak nyujtója alatt az ágas szárnyakat öszvefoglaló kurta lapos fa, mely a szekérrudat fölemelve tartja; talán az ideoda mozgástól, milyen a leheleté; vagy pedig az *iha eha*, néhutt: *joha, gyéha, gyuha* szókból módosult, s akkor a szekérnek mintegy belső részét jelentené.

LEHABOZ, (le-haboz) ösz. ön- és áth. A meleg forrás, vagy akármily mozgalom által támadt habokat leszedi. *Lehabozni a forró levet, zsírt. Lehabozni a szappanos vizet.* V. ö. HABOZ; HABZIK.

LEHÁG, (le-hág) ösz. önh. Valamely magasabb helyről alászállva lábaira lép. *Lehágni a kocsiról, a nyeregből. Lehágni a létráról, a székről.* Ellentéte: *felhág.* V. ö. HÁG.

LEHAJIGÁL, (le-hajigál) ösz. áth. Magasabb helyen lévő több tárgyakat alá hajít. *Az asztagról lehajigálni a kévéket. A háztetőről lehajigálni a cserepeket.* V. ö. HAJIGÁL.

LEHAJÍT, (le-hajít) ösz. áth. Valamely egyes tárgyat bizonyos magasságról alá hajít. *Egy zsákot lehajítani a padlásról.* V. ö. HAJÍT.

LEHAJLÁS, (le-hajlás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki vagy valami lehajol vagy lehajlik; noha szigorún véve különbözik: *lehajolás.* V. ö. LEHAJOL, LEHAJLIK.

LEHAJLIK, (le-hajlik) ösz. k. Szenvedőleg, mintegy önkénytelen görbed alá. *Az erőtlen ember lehajlik a nagy teher alatt. A szunnyadó ember feje lehajlik. A gyümölcscsel terhelt ágak lehajlanak.* Továbbá az adósságból valami lerovatik. *Száz forintból 50 ft. mint a küldött bor ára lehajlik.* V. ö. LEHAJOL; és HAJOL, HAJLIK.

LEHAJLÍT, (le-hajlít) ösz. áth. Aláfelé hajló, legörbedő állapotba helyez valamely rugalmas, szivos testet.

LEHAJLÍTÁS, (le-hajlítás) ösz. fn. Cselekvés, mely által lehajlítunk valamit. V. ö. LEHAJLÍT.

LEHAJÓKÁZIK, (le-hajókázik) ösz. k. A víznek mentében, vagy felsőbb vidékről alsóbbra hajókázva halad. *Lehajókázni a Dunán Komáromból Pestre. A Balatonon Kencsétől Keszthelyig lehajókázni.*

LEHAJOL, (le-hajol) ösz. önh. Szabatosan egyedül élő lényről mondható, midőn belső akaratánál vagy hajlamánál fogva görbed alá; pl. *Tiszteletből lehajolni valaki előtt. Lehajolt a földre, hogy fölvegye az elejtett könyvet. A szilaj ló lehajol, midőn szügyébe szegi fejét.* V. ö. LEHAJLIK.

LEHAJOLÁS, (le-hajolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamely élő lény, mintegy belső akaratából hajol alá.

LEHAJT, (le-hajt) ösz. áth. 1) Midőn gyöke az üzést jelentő *haj!* am. *haj haj!* vagy más üző indulatszóval lefelé terel, milyenek: *czo, to, hü, hücs*, stb. *Lehajtani a gulyát itatás végett a folyóba. Lehajtani a ludakat a vetésről.* Emberekre alkalmazva am. parancsoló szóval, vagy erőszakosan leűz. *Lehajtani a gyermekeket a fáról, a szekérről.* 2) Midőn a görbedést jelentő *haj* (kaj) gyökből ered, am. legörbít. *Lehajtani a gallért. Lehajtani a szeget. Szégyenében lehajtotta fejét.*

„Lehajtom fejemet, kedves, az válladra,
Hullnak az könyeim hó szinü nyakadra."
Népdal. (Erd. gyüjt.).

V. ö. HAJT.

LEHALAD, (le-halad) ösz. önh. Lefelé tartott irányban halad. *Lehaladni a hegyről. A magára hagyott hajó lehalad a folyó mentében.* V. ö. HALAD.

LEHALADÁS, (le-haladás) ösz. fn. Cselekvés, midőn lehalad valaki. V. ö. LEHALAD.

LEHÁMLIK, (le-hámlik) ösz. k. Bizonyos testnek hámja, azaz haja, héja, kérge, bőre stb. lefoszlik, leválik. *Lehámlik a kenyér*, midőn héja elválik. *Tavaszkor lehámlanak a kigyók. Kezéről lehámlott a bőr. A szuette vén fa kérge lehámlik.* V. ö. HÁMLIK.

LEHÁMOZ, (le-hámoz) ösz. áth. Bizonyos testnek hámját, nevezetesen kérgét, héját, haját, bőrét, hártyáját, burkát stb. lefosztja, lehúzza. *Lehámozni az almát, körtét, baraczkot. Lehámozni a sipnak szánt fűzfaágat. Lehámozni a kenyeret. Lehámozni a lovakat*, am. hámból kifogni. V. ö. HÁMOZ.

LEHÁMOZÁS, (le-hámozás) ösz. fn. Cselekvés, midőn lehámozunk valamit. V. ö. LEHÁMOZ.

LÉHÁN, (léh-a-an) ih. Léha módon; léha minőségben. V. ö. LÉHA.

LEHANGOL, (le-hangol) ösz. áth. Tulajd. ért. bizonyos kellő hangra felcsigázott húrt alább ereszt, megtágít. *A nedves lég lehangolja a húrokat.* Átv. ért. *lehangolni valakit* am. bizonyos ügyre, tárgyra nézve kedvét venni, jó reményét alább szállítani, s kedélyének kellemes fogékonyságát megzavarni.

LEHANGOLÁS, (le-hangolás) ösz. fn. Cselekvés, mely által lehangolunk valamit, vagy átv. ért. valakit. V. ö. LEHANGOL.

LEHANGZIK, (le-hangzik) ösz. k. 1) Valaminek hangja alá hallik, lefelé terjed. *A felső emeleten lakók zaja lehangzik az udvarra.* 2) Valaminek hangja lassan lassan alább szállva elmúlik, szabatosabban: *elhangzik.*

LEHÁNT, LEHÁMT, (le-hánt v. hámt) ösz. áth. Ugyanannyit jelent, mint a *lehámoz*, kivévén, hogy a mesterséges hámról, pl. a vonó barmok hámjáról nem mondatik. V. ö. LEHÁMOZ.

LEHÁNTÁS, (le-hántás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit lehántanak.

LEHÁNY, (le-hány) ösz. áth. Többet egymásután bizonyos magasságról alá dobál. *A kévéket, hasábfákat lehányni a szekérről.* Néha am. némi indulatból letép, leszakgat, s levet. *Forróságában lehányta magáról a ruhát, takarót. Lehányni a szakált*, Gömör és Torna megyében am. megborotválkozni. Midőn az alapige okádást jelent, am. valamit okádva bemocskol, leokád. *Lehányni a padlót, asztalt.* V. ö. HÁNY áth.

LEHÁNYÁS, (le-hányás) ösz. fn. Cselekvés, midőn lehányunk valamit. V. ö. LEHÁNY.

LÉHAPÓT, (léha-pót) ösz. fn. Növénynem a háromhímesek seregéből és kétanyások rendéből; csészéje két virágu, két polyváju, szines. A két virág közt egy léha, v. záp, v. szűz virág. Néha csak egy virágja van, s a mellette való záp. (Melica.) Fajai: *prémes, függő, kékellő, egyvirágu* léhapót. Nevét *léha* virágától kapta, mely *pótlék* gyanánt tünik elé.

LEHARAP, (le-harap) ösz. áth. Fogaival leszakaszt, letép valamit. *A szelindek leharapta az ökör fülét. Leharapni a szivar hegyét. Ne félj, nem harapják le az orrodat*, népies mondás, mely emberek közé menésre biztat.

LEHARAPDÁL, (le-harapdál) ösz. gyak. áth. Folytonosan vagy gyakran harapva letép, leszakgat, lerág, megesz valamit. *Az úgynevezett karórágó lovak leharapdálják a jászolt.* V. ö. HARAP.

LEHÁRSOL, (le-hársol) ösz. áth. Szoros ért. a hársfa kérgét lehúzza, lefejti. Szélesb ért. akármily fa kérgét lehántja.

LÉHÁS, (léh-a-as) mn. tt. *léhás-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Mondják gabnafejekről, és gabnaszemekről, melyek belül üresek, könnyük, pl. midőn üszögösek, ragyásak. V. ö. LÉHA.

LÉHASÁG, (léh-a-ság) fn. tt. *léhaság-ot*, harm. szr. *—a*. A gabonafejnek és szemnek hibás tulajdonsága, midőn üres, könnyü. Átv. ért. szellemi, lelki üresség, s cselekvésbeli lajhaság, mely a dolog könnyü végét fogja.

LÉHÁSAN, (léh-a-as-an) ih. Léhás állapotban vagy minőségben.

LEHASÍT, (le-hasít) ösz. áth. Valamely rostos testből hasítva leszakaszt valami részt. *A fából fejszével, baltával, késsel lehasítani egy darabot. A vászonból lehasítani néhány réfnyit. Az ivpapirból egy negyedrétet lehasítani.* V. ö. HASÍT.

LÉHASÍT, (léh-a-as-ít) áth. m. *léhasí-t-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*. Léhává tesz.

LEHASÍTÁS, (le-hasítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn lehasítnak valamit. V. ö. LEHASÍT.

LEHAT, (le-hat) ösz. önh. Erejének működése bizonyos mélységig terjed, alászáll, pl. *Midőn a karót leverik, a sulyok ereje lehat a karó alsó végeig. A leveleken beszivott nedvek lehatnak a növény alsó ré-*

szeibe. Néha am. leér, lenyúlik. *E hosszu pózna lehat a víz fenekére. A kankalék lehat a kútba.* V. ö. HAT.

LEHECSÉN, falu Bihar m.; helyr. *Lehecsén-be, —ben, —ből.*

LEHÉG, (leh-ég) gyak. önh. m. *lehég-tem, —tél, —ett.* Folytonos lehet bocsát, ismételve lélekzik. Minden élő állat, kivált a tüdővel ellátott, rendes állapotában leheg; ha tüdeje ingerültebb mozgásban van, akkor *liheg*, pl. a fáradt, vagy lázas ember. V. ö. PIHEG, PIHEN.

LEHÉGÉS, (leh-ég-és) fn. tt. *lehégés-t*, tb. *—ek*, harm. szr. *—e.* A tüdőnek működése, midőn leheg. *Oly csend van, hogy az ember lehegését is meghallani.* V. ö. LEHÉG.

LEHEL, (1), (leh-el) önh. m. *lehel-t.* Tüdején a levegő be- és kijár, párája folytonos mozgásban van. *Addig él az ember, mig lehel. Már alig lehel, úgy oda van.* Különösen am. lehet fúj, taszit magából. *Gyöngéden, erősen lehelni. A tükörre, tenyérbe lehelni. Kilehelni magát. Valakire lehelni. Ökör szamár reája lehelvén, mintha mondanák.* (Karácsoni ének). A régiek használták lelketlen dologról is pl. „szellet hol akar ott lehel" (spiritus ubi vult, spirat. Tatrosi codex.) Használtatik tárgyesetes névvel áthatólag is. *Nagyot, büdöset, forrót lehelni. Lelkét, páráját kilehelni. Isten életet lehelt a földből alkotott emberbe.*

LEHEL, (2), puszta Bihar m.; helyr. *Lehel-re, —én, —ről.*

LÉHEL, (léh-el v. léh-a-al ?) áth. m. *léhel-t.* A kendert, vagy lent gereben által szöszétől, kóczától megtisztitja. Máskép: *gerebenez, hihöl*; a gyapjutisztitásnál: *kártol.* Székely tájszó. Gyöke *léh* egy a *léha* szó gyökével, minthogy a léhelés által csakugyan a kender vagy len *léháját*, azaz alját, hitványát szedik ki. Rokon vele: *lécskál*, azaz *léhicskál.* V. ö. LÉCSKÁL, LÉHA.

LEHELÉS, (leh-el-és) fn. tt. *lehelés-t*, tb. *—ek*, harm. szr. *—e.* A tüdőnek azon működése, midőn lehel, lélekzés. *Könnyü, nehéz lehelés. Gyönge, erős lehelés. Lehelléssel melegiteni a kezeket.* V. ö. LEHEL (1).

LÉHELÉS, (léh-el-és) fn. tt. *léhelés t*, tb. *—ek*, harm. szr. *—e.* Cselekvés, midőn léhelnek, héhelnek vagy gerebeneznek.

LEHELET, (leh-el-et) fn. tt. *lehelet-ét*, harm. szr. *—e.* Azon levegő, melyet a tüdő mozgásba hoz, és a torkon kitaszit. *Nehéz, büdös, dögleletes lehelet. Valakinek leheletétől elundorodni.* Minthogy a lehelet melegebb, mint a külső levegőnek bizonyos fokai, innen némileg láthatóvá fagy, kivált a síma testeket érintve, pl. tükröt, üveget. *Hideg van, mert már látszik az ember lehelete.* Különben hidegebb tárgyra öblös szájjal és tátott ajakkal bocsátott lehelet meleg természeténél fogva olvasztó erővel bir. *Lehelettel leolvasztani a befagyott ablak jegét.*

LEHELL, (leh-el-el, kettőztetett képzővel t. i. némelyek ejtése és irásmódja szerint) l. LEHEL.

LEHELLET, l. LEHELET.

„Mindent megigézett mérges lehellete."

Csokonai.

LÉHENDÉK, (léh-end-ék) fn. tt. *léhendék-ét*, harm. szr. *—e.* Léha erkölcsü, azaz semmirekellő, naplopó ember. V. ö. LÉHŰTŐ.

LEHENG, (leh eng) gyakorító önh. m. *lehengtem* v. *—éttem, —tél* v. *—éttél, —ett*, htn. *—ni* v. *—eni.* L. LIHEG.

LEHENGERÉDIK, (le-hengerédik) ösz. k. Hengeregve bizonyos magasságról lefelé forog. Tulajd. értelemben csak hengeralaku testekről mondható, milyenek hordó, sodrófa, dorong stb. Átv. ért. lehengeredik más test is, midőn mintegy saját tengelye körül a földön forogva alászáll, pl. midőn a gyermekek a domboldalról fektökben leforognak, legurognak.

LEHENGERÉG, (le-hengerég) ösz. gyak. önh. Hengeregve lemegy, leszáll. *A megtaszitott hordó lehengereg a lejtőn.* V. ö. HENGERÉG; HENGERÉDIK.

LEHENGEREL, (le-hengerel) lásd: LEHENGERÉZ 1).

LEHENGERÉZ, (le-hengerész) ösz. áth. 1) Valamely testet alája tett hengeren, dorongon, korcsolyán aláereszt, szabatosabban: *lehengerel.* Különbözik: *lehengerít.* 2) Hengerrel lenyomkodja, pl. a maggal bevetett szántóföldön kő- vagy vashengert tengelyénél fogva végig vontat, miáltal a föld öszvenyomakodik, s a vetett magot jobban betakarja.

LEHENGERGET, (le-hengerget) ösz. gyak. áth. Hengergetve, azaz henger gyanánt forgatva letaszigál, leereget valamit. *A hordókat lehengergetni a pinczébe.* V. ö. HENGERGET.

LEHENGERÍT, (le-hengerít) ösz. áth. Egyes hengeralakú testet saját tengelye körül, vagy valóságos tengelye nem levén csak maga körül forgatva leereszt, letaszít. *Korcsolyán lehengeríteni a kőoszlopot.*

LEHÉNY, puszta Nyitra m.; helyr. *Lehény-be, —ben, —ből.*

LEHEPPEN, (le-heppen) ösz. önh. Mély hangon: *lehoppan* és *lehuppan.* Tunyán farára veti magát, s mintegy seggre esik, heppenve leesik. Gyöke az emelkedő ugrást jelentő *hep*, (hip, hop) a *le* igekötő mint aláfelé irányt jelentő ezen értelmet köti vele öszve, mint *repül* am. bizonyos magasságban száll, *lerepül* am. alászáll.

LEHERGÉL, (le-hergél) ösz. áth. Dörgölve, dörzsölve, valamely éles eszközzel levakar, lekoptat. *A timár lehergeli a nyers bőrről a szőrt, hust.*

LEHERNYÓZ, (le-hernyóz) ösz. áth. Bizonyos növényekről a hernyókat leszedi. *Tavasszal lehernyózni a gyümölcsfákat.*

LEHERNYÓZÁS, (le-hernyózás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamiről a hernyókat leszedik.

LEHERVAD, (le-hervad) ösz. önh. Mondjuk növények gyönge sarjairól, leveleiről, virágok szir-

mairól, midőn hervadva elfonnyadva lekonyulnak. *A féreg rágta növény levelei lehervadnak.*

LEHERVADÁS, (le-hervadás) ösz. fn. Szenvedő állapot, midőn lehervad valami.

LEHÉS, (leh-és) fn. tt. *lehés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Régiesen am. lehelés. Eléjön Szabó Dávidnál is: *Lehés nehéz volta.* V. ö. LEH, (2).

LEHET, (le-het) tehető ige, m. *lehet-tem*, —*tél*, —*ett*, par. *lehess*. Általán am. sem fogalomban sem bizonyos tárgyakkal viszonyitva ellenmondást nem foglal magában. Különösen, midőn cselekvésre, működésre, tettre vonatkozik, am. azt tenni valakinek hatalmában van, az bizonyos erőtől kitelik, megtörténhetik. Ez értelemben személytelenül használtatik. *Az lehet, ez nem lehet. Lehet-e ellene tennem? Lehet tőle*, tájdivatosan am. kitelik tőle. *Nem lehet dolgoznom. Monda a szent szüz, miként lehet ez?* (Ádventi ének.) *Nem lehet szabadulnom.* Néha am. szabad, meg van engedve, nincs akadály benne. *Ma a növendékeknek ki lehet sétálniok. Lehet-e e határban mindenkinek vadásznia? Elhuzódván az ellenség, mindenfelé lehet menni.* Midőn szenvedő állapotra vonatkozik, am. valamivé válhatik, átalakulhat. *Ezen ifjuból még nagy ember lehet. Mivé lehetett volna, ha nekem szót fogad? Te is gazdag lehettél volna.* Ez értelemben személyes ige. Midőn az állapotot jelentő *van* ige szolgál alapfogalmul, am. a) tulajdonitó esettel viszonyban valamit vagyonul birhat, pl. *sok pénze lehetne, ha el nem pazarlotta volna. Lehet neki mintegy százezer forintja.* b) Bizonyos körülményeknél fogva hihető, valószinü, hogy úgy van. *Elutazott vendégeink már eddig honn lehetnek*, azaz valószinü, hogy honn vannak. Ez értelemben egyszerü, ráhagyó, vagy bizonyító szóul is használtatik. *Lehet! Az lehet!* Mint kötszó régiesen am. ámbár, akár, s jóváhagyást, engedést jelent, pl. „Valamit kérendesz, adom te neked, lehet én országomnak felét“ (licet dimidium regni mei). Münch. cod. Mai szokás szerént: *jóllehet* am. quamvis, etsi. Egyébiránt v. ö. LESZ.

LEHETETLEN, LEHETLEN, (le-het-[et]len) mn. tt. *lehetetlen-t*, tb. —*ék*. Általán ami nem létezhetik, vagy nem történhetik. Szorosb ért. ami magában ellenkezik, pl. hogy valami egyszerre fehér is fekete is legyen. *Észtanilag lehetetlen*, ami az észtan szabályaival ellenkezik, pl. hogy e két ellenmondó állitás: *Van Isten, és nincs Isten* igaz legyen, észtanilag lehetetlen. *Természetileg lehetetlen*, mi a természet szabályaival, törvényeivel ellenkezik, pl. hogy ember egész hegyet kimozditson helyéből. *Erkölcsileg lehetetlen*, mi a gyakorlati ész törvényeivel ellenkezik, pl. hogy valamely cselekedet, bűn és erény legyen egyszersmind, az erkölcsileg lehetetlen. Néha határozatlanabb jelentéssel am. hihetetlen, mint olyas valami, melynek okát fel nem fogjuk, mi bizonyos tárgyra nézve szokott véleményünkkel ellenkezik, ami nem igaz, nem való. *Lehetetlen, hogy levelemet meg nem kaptad volna. Lehetetlen dolgokat beszélsz. Lehetetlen, hogy ő ily tettet elkövethessen. Az teljes lehetetlen.* Néha am. nem szabad, nincs hatalmunkban. *Lehetetlen hazulról elmennem. Ezt tennem lehetetlen.* Használatik csodálkozási, vagy kétlési indulatszóul is. *Lehetetlen!* V. ö. LEHETSÉGES.

LEHETETLENÍT, LEHETLENÍT, LEHETETLENIT, (le-het-[et]len-ít) áth. m. *lehetetlenít-ett*, htn. —*ni* v. —*eni*. Lehetetlenné tesz, azt eszközli, hogy valami lehető ne legyen. *Egész évi folytonos szárazság lehetetleníti a mezei gazdálkodást. Magát lehetlení'ni* mondják tisztviselőről, ki úgy viselte magát, hogy lehetetlen többé alkalmazni vagy megválasztani.

LEHETETLENÍTÉS, LEHETLENÍTÉS, (le-het-[et]len ít-és) fn. tt. *lehetetlenítés-t*, tb. —*ék*. Lehetetlenné tevés. V. ö. LEHETETLENÍT.

LEHETETLENSÉG, LEHETLENSÉG, (le-het-[et]len-ség) fn. tt. *lehetetlenség-et*, harm. szr. —*e*. Semmiség, melyet a fogalomnak önmagával, vagy a viszonyított tárgyaknak egymással való ellenkezése szül. *Észtani lehetetlenség*, mely fogalomban megsemmisül, pl. hogy az ember egyszerre éljen és ne éljen. *Természeti lehetetlenség*, pl. hogy a valódi tűz hideg legyen. *Erkölcsi lehetetlenség*, pl. hogy valamely tett erény is bűn is legyen. Különösen állapot, midőn valami az illető erők által nem történhetik. *Embernek mindent tudnia lehetetlenség. Bolondság valakitől lehetetlenséget kivánni.* V. ö. LEHETETLEN.

LEHETLEN; LEHETLENSÉG, l. LEHETETLEN; LEHETETLENSÉG.

LEHETŐ, (le-het-ő) mn. tt. *lehető-t*. Ami lehet, ami sem fogalomban, sem tárgyilag viszonyitva ellenmondást nem foglal magában. Különösen, mi bizonyos erőtől, képességtől kitelik. *Lehető sebességgel menni. Lehető módon elvégezni valamit.* V. ö. LEHET.

LEHETŐEN, (le-het-ő-en) ih. Lehető módon, amint erőnktől képességünktől kitelik.

LEHETŐKÉP, (lehet ő-kép) l. LEHETŐEN.

LEHETŐLEG, (le-het-ő-leg) l. LEHETŐEN.

LEHETŐS, (le-het-ő-es) mn. tt. *lehetős-t* v. —*et*. tb. —*ek*. Önállólag nem igen, hanem *meg* igekötővel használtatik, s am. türhető, a maga nemében nem épen rosz, bizonyos czélra elegendő. *Taval meglehetős bor termett. Meglehetős tudományu ember.* Határozója: *meglehetősen*, am. türhetőleg, nem épen roszul, megelégedésig. *Búzánk meglehetősen termett.*

LEHETŐSÉG, (le-het-ő-ség) fn. tt. *lehetőség-et*, harm. szr. —*e*. Tulajdonság, vagy állapot, midőn valami lehető, vagyis midőn valami sem fogalmilag, sem tárgyilag viszonyitva ellenmondást nem foglal magában. *Mielőtt a vállalatba kapnál, a kivitel lehetőségéről kell bizonyosnak lenned.* V. ö. LEHETŐ.

LEHETSÉG, (le-het-ség) fn. tt. *lehetség-et*, harm. szr. —*e*. Tulajdonság, vagy állapot, midőn valami lehet. Egy értelmü vele a *lehetőség*, azon különbséggel, hogy ebből *es* képzőü melléknév nem származik, ellenben *lehetség*-ből lesz *lehetséges. Nincs benne lehetség*, am. nincs mód benne. *Lehetségig pontosan és serényen véghez vinni valamit.* V. ö. LEHET.

LEHETSÉGÉS, (le-het-ség-és) mn. tt. *lehetsége-s-t* v. *—et.* 1) Amit tenni, véghez vinni lehet. *Lehetséges munka.* 2) Ami történhetik, megeshetik. *Lehetséges, hogy még ma találkozunk valahol.* 3) Valószinü, hihető. *E készületek után lehetséges, hogy az ellenség megtámad bennünket.* Kérdő szócskával csudálkozást jelent. *Lehetséges e?*

LEHETSÉGÉSÍT v. LEHETSÉGÉSIT, (le-hetség-és-ít) áth. m. *lehetségésített*, htn. *—ni* v. *—eni*, par. *—s.* Lehetségessé tesz. *Versengő felek közt önmérséklet lehetségesíti a kibékülést.*

LEHEVER, (le-hever) ösz. önh. Lefekszik, hogy heverjen. *Leheverni a fűbe. Leheverni a padra.* Tárgyesetes névvel, és áthatólag am. valamit rajta heverve legyür. *Leheverni az ágyat. A marha leheverte a vetést.* V. ö. HEVER.

LEHEVERÉDIK, (le-heverédik) ösz. k. Heverés végett lefekszik valahová. *Az elfáradt utas leheveredik a fa árnyékába.*

LEHÍ, (le-hí) ösz. áth. Valakit hí, hogy jöjjön le. *Az ácsokat lehíni a háztetőről. Esztergomból lehívták őt Pestre. A csalóka lehívja madártársait a lépre.* V. ö. HÍ.

LÉHI, puszta Gömör m.; helyr. *Léhi-be, —ben, —ből.*

LEHIBBAN, (le-hibban) ösz. önh. Hibbanva bizonyos magasságról alászáll, vagy leesik, lecsúszik. *Lehibbanni az épitői állásról.* V. ö. HIBBAN.

LEHIBBANÁS, (le-hibbanás) ösz. fn. Önkénytelen mozzanás, midőn valaki v. valami lehibban.

LEHIBBANT, (le-hibbant) ösz. áth. Eszközli, hogy valaki vagy valami lehibbanjon. *A deszka tulsó végén ülő himbáló társat lehibbantani.* V. ö. HIBBAN.

LEHIDOR, (le-hidor) ösz. áth. Hidorva lenyomkod.

LEHIGAD, LEHIGASZT, l. LEHIGGAD, LEHIGGASZT.

LEHIGGAD, (le-higgad) ösz. önh. Mondjuk zavaros, sürü nedvről, folyadékról, midőn nehezebb részei alászállván higgá, tisztává lesz. *A felzavart bor, ha állani hagyják, lehiggad.* V. ö. HIGGAD.

LEHIGGASZT, (le-higgaszt) ösz. áth. Eszközli, hogy valamely sürü, zavaros folyadék lehiggadjon. V. ö. LEHIGGAD.

LÉHÓ, (lé-h-ó v. leh-ő) elavult részesülő, egyszersmind melléknév. Gyöke vagy a nedvet jelentő *lé*, melyből lehetett az elavult ige *léh*, azaz foly, innen *léhó* am. folyó vagy folyató, t. i. tölcsér, mely által valamit folyatnak, mely a nedvet általfolyatja egyik edényből a másikba; vagy pedig az am. *lehő* (a régies *leh* igétől, a Bécsi codexben is,) azaz lehelő, minthogy a folyadék által bocsátásakor mintegy lehelni, lihegni látszik és hallatszik. Másképen másmás tájdivatok szerént: *lejó, lihó, léju, lija, liu*, palóczosan: *lévő.* Rokonok talán vele a latin *luo*, szláv *lejem* (öntöm). V. ö. LÉ; LEH Más származtatással l. LIÚ szót.

LEHÓCZ, falu Ung m.; helyr. *Lehócz-ra, —on, —ról.*

LEHOMÉR, falu Vas m.; helyr. *Lehomér-ra, —on, —ról.*

LEHÓNALAZ, (le-hónalaz) ösz. áth. Tulajd. ért. annyit tenne, mint hón alatt levisz, lehord valamit; de ezen jelentése nincs divatban. Átv. ért. azon kinövéseket, melyek bizonyos növények fő levelei vagy ágai alatt fattyusarj gyanánt kibujnak, letépi, lemetszi. E szóban a levelek és ágak képes kifejezéssel úgy tekintetnek, mintha hónaik, és hónaljaik volnának.

LEHÓNALL, (le-hónalal) l. LEHÓNALAZ.

LEHORD, (le-hord) ösz. áth. 1) Bizonyos tárgyakat, vagy részekre osztható egészet egymás után valamely magasságról levisz. *A gabonát zsákokban lehordani a padlásról. A fejes káposztát lehordani a hajóra.* 2) Valakit keményen megdorgál, leszid. Ez értelemben véve igazán *lehurd*, melynek gyöke *hur* egy a *hurogat, hurít* igék gyökével. Minthogy pedig a lehordás, vagyis lehurogatás nyers erős hangon történik, innen rokonai, a *hurcz, hurczol, hurgya, horhol, horzsol* szók is, mint afféle hangutánzók.

LEHORGAD, (le-horgad) ösz. önh. Horgadva, azaz horog gyanánt meggörbedve aláhajlik. *Nagy teher alatt lehorgad a szeg.* Átv. ért. mondható emberről is, kinek teste vénség, betegség miatt, vagy nehéz tehertől legörbed. V. ö. HORGAD.

LEHORGASZT, (le-horgaszt) ösz. áth. Eszközli, hogy valamely hajlékony, rugalmas test lehorgadjon, vagyis meggörbedve aláhajoljék.

LEHORZSOL, (le-horzsol) ösz. áth. Horzsolva, azaz valamely kemény test által erősen dörgölve lekoptat valamit. *A kerék lehorzsolja a lőcsöt. A falba akadt tengely lehorzsolja a vakolatot.* V. ö. HORZSOL.

LEHOTA, számos helységek neve a felső vármegyékben; helyr. *Lehotá-ra, —on, —ról.*

LEHOTTA, több helységek neve; helyr. *Lehottá-ra, —n, —ról.*

LEHOZ, (le-hoz) ösz. áth. Ellentéte: *felvisz.* E két szó között azon különbség van, mi a *hoz* és *visz* között, t. i. hozunk valamit távolról közelre, onnan ide; ellenben viszünk valamit közelről távolra, innen oda. Eszerént lehozni valamit am. bizonyos magasságu távolból bizonyos alább fekvő közelre szállitani. *A padláson heverő könyveket hozd le ide a szobába, a bútorokat pedig vidd le a kamrába.* Átv. ért. valamit távolabbi régi időből leszármaztat. *Eredetét az első magyar korszakból hozza le.* Ugyan átv. ért. bizonyos igazságot több fokozatu okoskodás láncolatán mutat ki.

LEHOZÁS, (le-hozás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit lehozunk, tulajdon vagy átvitt értelemben. V. ö. LEHOZ.

LEHOZATAL, (le-hozatal) l. LEHOZÁS.

LEHŐ l. LEH (2) alatt.

LEHÖRPÖL, (le-hörpöl) ösz. áth. Hörpölve lenyal, leesz valamit. *Lehörpölni az üveg szájáról a mézet.* V. ö. HÖRPÖL.

LEHUGYOZ, (le-hugyoz) ösz. áth. 1) Magasról aláfelé hugyoz, szabatosabban: *hugyozik.* 2) Hugygyal bemocskít valamit v. valakit. *Lehugyozni a szegletfalakat. Őt még a kutya sem hugyozza le,* azaz legérdektelenebb ember. Máskép: *lepisál, lepesel.*

LEHUGYOZÁS, (le-hugyozás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki alá hugyozik, vagy hugygyal bemocskol valamit.

LEHULL, (le-hull) ösz. önh. Bizonyos függő magasságról leszakadva a nehézkedés törvénye szerént alácsik. *Az érett gyümölcs lehull a fáról. Őszszel lehullanak a levelek. Az átázott falról lehull a vakolat.* V. ö. HULL.

LEHUPPAN, (le-huppan) ösz. önh. Bizonyos magasságról alá esik, egyszersmind *hupp* hangja hallik. Mondják kivált oly testekről, melyek ütés vagy ütődés által többé-kevesbbé meglapulnak. *Lehuppan az érett alma, körte.* Valamivel nagyobb test esését és ütődését jelenti a rokon hangu *lezsuppan;* ellenkezőleg kisebbet: *lehibban.* V. ö. HOPP, HOPPAN.

LEHUPPANT, (le-huppant) ösz. áth. Leesap vagy levág valamit a földre, úgy hogy huppanjon. V. ö. LEHUPPAN.

LEHURCZOLKODIK, (le-hurczolkodik) ösz. k. Felsőbb helyről alsóbbra hurczolkodik. *Harmadik emeletből elsőre, a feldunasorról az aldunasorra lehurczolkodni.* V. ö. HURCZOLKODIK.

LEHURÍT, (le-hurít) ösz. áth. Erős hangon rákiált valakire, hogy hallgasson. Gyöke az indulatszó *hur!* valamint a *csitít* igéjé *csit!*

LEHUROGAT, (le-hurogat) ösz. gyak. áth. Hurogatva, azaz erős, nyers hangon kiáltozva leszid, és elhallgattat valakit. V. ö. HUROGAT.

LEHUROGATÁS, (le-hurogatás) ösz. fn. Szidás, feddés neme, mely által lehurogatnak valakit.

LEHÚSOL, (le-húsol) ösz. áth. A csonthoz, vagy bőrhöz nőtt húst lehúzza, lemetéli, lenyesi. Különösen, mondják bőrkészitőkről, midőn úgynevezett kaszával a nyers bőrön maradt húsrészeket, rostokat levakarják.

LEHÚSOLÁS, (le-húsolás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg nyesés, vakarás, mely által lehúsolnak valamit. V. ö. LEHÚSOL.

LEHÚZ, (le-húz) ösz. áth. 1) A bizonyos magasságon levő testet úgy húzza, hogy alájöjjön vagy hajoljék. *Lehúzni az asztagról néhány kévét. Lehúzni valakit a szekérről. A sok gyümölcs lehúzza az ágat. Valakit huszonöt bot alá lehúzni,* am. lefogni. *Húzd le!* am. fogd le. *A sok koldus majd lehúzza az embert,* azaz legtolakodóbb módon kéri, sürgeti. 2) Valamely testen levő ruhát, burkot, bőrt, héjat stb. lefejt, lebont, leránt. *Tolongásban lehúzták róla a köpenyt. A döglött lóról lehúzni a bőrt. A fűzág nyirkos héját lehúzni. Lehúzni a nadrágot, csizmát, sarut,* am. levetni, vagy erőszakkal levenni. Átv. ért. bizonyos mennyiségből vagy járandóságból egy részt elvesz. *A jövedelemből lehúzni a költséget. A szolga béréből lehúzni az eltörött edények árát. A nyugdíjból havonként adósság fejében lehúzni néhány forintot.* V. ö. HÚZ.

LEHÚZÁS, LEHUZÁS, (le-húzás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit lehúznak. V. ö. LEHÚZ.

LÉHŰTŐ, (lé-hűtő) ösz. fn. Konyhán kotnyeleskedő; élhetetlen ember, ki egyébre nem való, mint levet hűteni, kását fúni. Egyébiránt rokonítható a *léha, léhendék* szókkal is.

LEIGÁZ, (le-igáz) ösz. áth. 1) Tulajd. ért. a vonómarha nyakát iga alá hajtja. 2) Átv. ért. valamely szabad, független népet erővel hatalma alá hajt.

LEIGÁZÁS, (le-igázás) ösz. fn. Erőszakoló cselekvés, mely által leigáznak valamely állatot vagy embert.

LEIGAZÍT, (le-igazít) ösz. áth. 1) Ami fölfelé vagy oldalas irányban áll, azt úgy igazítja, hogy lefelé álljon, vagy hajoljék. *A feltürődzött hajtókát, szoknyát leigazítani.* 2) Megmutatja valakinek, merre van az út lefelé, és pedig mind komoly, mind gúnytréfás értelemben. *Az eltévedt utast a hegyről leigazítani a völgybe. Ha le nem mentek szép szerével, majd leigazítlak benneteket.* V. ö. IGAZÍT.

LEIMÁDKOZIK, (le-imádkozik) ösz. közép alakú ige, de ezen öszvetételben határozott vagyis tárgyilagos ragozásu, t. i. áthatólag használtatva am. bűneit imádkozva mintegy lemossa, letisztitja, vagy bizonyos mennyiségü imát, zsolosmát elmond. *Amit káromkodással vétettél, imádkozd le. A szent olvasóból négy tizedet leimádkozni.* V. ö. IMÁDKOZIK.

LEINDÁZ, (le-indáz) ösz. áth. Bizonyos növények indáit leszedi, letépi. *Leindázni a tököt, uborkát.* V. ö. INDA, továbbá: KACS, KACSOZ.

LEÍR, (le-ír) ösz. áth. 1) Valamit irásba foglal. *Utazását helyről helyre leírni. Észrevételeit, ötleteit leírni. Valamit, hogy el ne feledjük, leírni. Az eredetit másolatképen leírni.* 2) Valaminek vagy valakinek ismertető jegyeit, tulajdonságait irással vagy szóval eléadja, s mintegy festő gyanánt leveszi. *Bizonyos tájt, hegyet, völgyet leírni. Természetrajzban a különféle állatok nemeit és fajait leírni. Jeles férfiak életét leírni.* 3) Szinekkel lefest. *Olajfestékkel vászonra leírni valamely csatát.* Innen átv. ért. élénk szinezetü kifejezésekkel ad elé valamit akár irásban akár szóval. *A regényirók le szokták írni körülményesen a személyeket, és helyeket. Várj, várj, majd leírlak,* am. hibás oldalaidat élénken lefestem. 4) Mondják felsőbb rangu személyről, nevezetesen fejedelemről, vagy ennek képét viselő hatóságról, midőn hivatalosan bizonyos ügyben az alattvalókhoz ír; ellentéte: *felír. Az országgyülés felír a fejedelemnek, ez pedig leír az országgyülésnek.*

LEIRÁS, (le-irás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit irásba foglalunk, vagy átv. ért. oly élénken adunk elé, mintha szinekkel festenők le. *Régi oklevelek leirásával foglalkodni. Természetrajzi, költői, regényi leirás.* Vétetik elvontan tárgyilag is, pl. *földleirás.* V. ö. LEÍR.

LEIRAT, (1), (le-irat) ösz. fn. Irомány, melyet a felsőség, nevezetesen a fejedelem bizonyos ügyben alattvalóihoz intéz. *Legfelsőbb királyi leirat.*

LEIRAT, (2), (le irat) mivelt. Valakinek meghagyja, megparancsolja, hogy leírjon valamit. *A tanár leiratja tanitványaival az eléadott tárgyakat.*

LEIRHATATLAN, LEÍRHATLAN, (le-ír-hat-[at]lan) ösz. mn. Amit leírni, irásba foglalni, vagy kellően lerajzolni, lefesteni lehetetlen. E szó nagyító értelemmel bir, s élünk vele különösen, midőn azt akarjuk jelenteni, hogy bizonyos dolog oly sajátságos, oly új, oly meglepő, eddig oly szokatlan, ismeretlen jegyekkel és alakban tünt fel, hogy azokra kellő szavaink és kifejezéseink nincsenek, vagy valami oly nagyszerü, hogy azt egyszerre felfogni nem vagyunk képesek. *A lelkesedés, öröm leirhatatlan, melylyel a nép megszabaditóját fogadta. Leírhatatlan fájdalom gyötri lelkemet.*

LEIRÓ, (le iró) ösz. fn. Személy, ki szoros értelemben másolva ír, pl. mások fogalmait leírja. Különösen alsó rendü hivatalnok valamely hatóságnál, vagy irodával biró más testületnél, ki másolatok irásával foglalkodik. Máskép: *irnok.*

LEISZAMODÁS, (le iszamodás) ösz. k. Iszamodva leesés.

LEISZAMODIK, (le-iszamodik) ösz. k. Iszamodva alácsuszik. *A sikos partról leiszamodni az árokba.* V. ö. ISZAMODIK.

LEISZIK, (le-iszik) ösz. közép alakú, de ezen öszvetételben mind határozatlan mind határozott ragozással tárgyesetes névvel használtatik, s am. bizonyos italnak föléből lehörpöl. *A pohárból néhány csöppet leivott, a többit kiöntötte. A must tisztáját leitta, a salakját ott hagyta.* Néha am. bizonyos fölszinről egészen leszí valamely italt, nedvet, tulajd. és átv. értelemben véve. *A tenyérrel meritett vizet leinni. A föld leiszsza az esővizet.* Tréfásan és visszaható névmással, *magát leinni* am. addig, vagy annyit inni, hogy lábáról leesik. *Leitta magát az asztal alá.* Néha am. versenytársán az ivásban kifog. *Fogadom, hogy valamennyiteket leiszlak.*

LEITAT, (le-itat) ösz. mivelt Addig itat valakit, mig le nem részegszik, s mint mondják, mig lábáról le nem ejti. *A dévaj gazda leitatta vendégeit.* V. ö. ITAT.

LEJÁNY, tájdivatos; l. LEÁNY.

LEJÁR, (le-jár) ösz. önh. 1) Bizonyos fölebb helyről alábbra jár, azaz gyakorta, többször lemegy, leszáll. *Lejár a pinczébe borokat kóstolgatni. Komáromból lejár Pestre. Lejár a béle, töke,* azaz gyakran alászáll. 2) Szélesb ért. mondják dolgokról, melyek térben vagy időben haladnak, midőn az illető tér, vagy idő végére jutnak. *Lejár a csiga, vagy óra lánca. Lejárt a búza* (a malomkőről elfogyott). *Lejár az idő. Lejárnak a napok, havak, évek* 3) Áthatólag am. járva, lépve letipor. *Lejárni az utat. A megbőszült barom lejárta az embereket. A malomkő lejárja a felöntött gabonát. Lejárni a csizma sarkát,* am. sok járás által lekoptatni. Átvitt és aljas kifejezéssel am. valamely nőt mértéktelen nőszés által megsanyar, megnyomorít, mit különösen szabad életü személyekről mondanak.

LEJÁRÁS, (le-járás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki vagy valami lejár, átható értelemben is.

LEJÁRAT, (1), (le-járat) ösz. mn. Eszközli, hogy valami lejárjon, *Lejáratni a malomban a felöntött búzát. Lejáratni barmokkal a vetéseket.*

LEJÁRAT, (2), (le-járat) ösz. fn. Határidőről mondják, midőn lejár vagyis letelik, különösen használják a váltók s más kötelezvények fizetési idejéről. *Váltó lejárata. Adóslevél lejárata. Áruszerzési kötés lejárata.*

LEJÁRATI, (le-járati) ösz. mn. A lejáratra vonatkozó. *Lejárati idő v. határidő.*

LEJÁRT, (le-járt) ösz. mn. Letelt, elmult. *Lejárt határidő.*

LEJEBB, (le-j-ebb) ih. Am. alább. L. LE alatt.

LEJEBBI, (le j ebb i) mn. tt. *lejebbi-t*, tb. —*ek*. Lentebb v. alantabb levő.

LEJEN, Bodrogközi tájszólással am. *jelen (l* és *j* áttétetnek, helyet cserélnek).

LÉJÓ, l. LÉHÓ.

LEJŐ, (le-jő) ösz. önh Magasról vagy felebb helyről alá jő. Különbözik tőle *lemegy*, melyben alapfogalom a távolodó mozgás, ellenben a *lejő* a közeledés fogalmát foglalja magában. V. ö JŐ, MEGY. Tulajd. értelemben önmozgó lényekről mondják. *A kapások már jönnek le a szőlőhegyről. Jőjjetek le a völgybe. A domb oldalán legelő barmok lassanként lejönnek.* Átv. ért. alászáll, aláereszkedik, aláfoly. *A hajók lejönnek a Dunán. A zápor vize lejő a hegyről.*

LEJÖVÉS, (le-jövés) ösz. fn. A mozgásnak azon neme, midőn valaki, vagy átv. értelemben valami bizonyos felhelyről közeledik. V. ö. LEJŐ.

LEJÖVETEL, (le-jövetel) l. LEJÖVÉS.

LEJT, (1), (le-j-t v. le-ít) önh. és áth. m. *lejt—ett*, htn. —*ni* v. —*eni*, par. —*s*. Ezen ige tulajdonkép miveltető, mint rokonai: *ejt, fejt, nyújt, fújt, gyújt, bújt*, az elavult *ajt* stb. azaz eszközli, hagyja, engedi, hogy valami *essék, fejljék, nyúljék, fúljon, gyúljon, hújjon*, stb. E szerént *lejt* am. lemenővé tesz, leereszt. és *lejtő* am. leeresztő, meneteles hely, melyen könnyü lemenni, lebocsátkozni. Önhatólag am. alámegy, leereszkedik. Tiszta gyöke azon alá irányzó *le*, melynek egyenes ellentéte a magasra irányzó *fe*. E gyökből lett *lej*, mint *fe*-ből *fej*, s valamint ebből keletkezett *fejt*, úgy amabból *lejt*. Így képződött a nyilást, tátongást jelentő tiszta *a* gyökből *aj, ajt, ajtó*; így a *su* gyökből *suj, sujt, sujtó*. Egyébiránt ezek, és több hasonló igék képződésére nézve l. —*t*, —*ít* igeképzőket. Midőn a *lejt* ige áthatólag használtatik, am. leereszt, lebocsát, alászállít, vagyis lemenővé tesz valamit, pl. *Árt lejteni*, am. alászállítani, ellentéte: *fölverni, fölemelni.* Innen *árlejtés* am. oly alkudozás, melyben a kikiáltott legmagasabb árból

lealkusznak. *Tánczot lejteni*, tulajdonkép *testet lejteni*, am. a tánczot alá-alá bukva, lábhegyről sarkra ereszkedve járni. Midőn önhatólag tárgyesetes név nélkül fordúl elé, am. testét majd fölemelve majd leeresztve lépeget. *A tánczosok egyszerre lejtenek.* Átv. ért. *lejt az út*, midőn valamely magasságról menetelesen hajlik lefelé, innen *lejtő*, am. a hegynek, dombnak meneteles oldala, valamint *ajtó* a háznak, szekrénynek stb. azon mozgékony, ki- vagy behajtható része, mely *ajat*, azaz ki- s bejárási nyilást csinál.

LEJT, (2), (le-j-t) fn. tt. *lejt-et*, harm. szr. —*je*. Képzésre nézve olyan mint *sajt*, *rojt*, *böjt*, *sejt*, *bojt*, *rejt*, melyek mind elvont értelmü főnevek, s eredetileg *sajat*, *rojat*, *böjet*, *sejet*, *bojat* voltanak a *sajik* (savik), *rojik*, *böjik*, *sejik*, *bojik* részint élő, részint elavult szókból és igékből. V. ö. LAJ. E szerént *lejt* is am. *lejet*, a lejik igéből. Jelenti azon lefelé fordult irányt, mely meneteles hajlás által képeztetik. *A hegy lejtjén leereszkedni.*

LEJTÉS, (le-j-t-és) mn. tt. *lejtés-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Meneteles, lejtős, melyen könnyen lehet lefelé menni. *Lejtes út a hegy oldalán.*

LEJTÉS, (le-j-t-és) fn. tt. *lejtés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn valamit bizonyos magasságról leeresztünk. Különösen *lejtés a tánczban*, midőn testünket lejtegetjük, s magunkat mintegy buktatva járjuk a tánczot. *Hanglejtés*, azon mód, mely szerént a hangokat és szókat ejtjük, azaz, hol magasabbra emeljük, hol alább szállítjuk. *Árlejtés*, midőn valaminek árát leszállítjuk.

LEJTI, (le-j-t-i) mn. tt. *lejti-t*, tb. —*k* v. —*ek*. A verselésben oly lábról mondják, melyben elül hosszú és utána rövid tag van. (Trochäus). Alakja ez: — ∪, pl.

„Ű̄ssű̆k | ő̄sszĕ | kēlyhĕ|iñkĕt,
Bēnnő̆k | ē̆gĭ | tűz răgy|og.“

Bajza József.

LEJTMÉRÉS, (lejt-mérés) ösz. fn. Valamely helyzet lejtősségének megmérése, kiszámitása.

LEJTŐ, (le-j-t-ő) mn. és fn. tt. *lejtő-t*. Lefelé hajló, vagy lefelé hajlító. *Lejtő út a hegy oldalán. Lejtő táncz*, melyben a tánczos mintegy buktatja magát, vagyis melyet úgy jár, mintha lejtőn menne lefelé. — Önálló főnevül használtatva 1) Hajlás, mely bizonyos magasságról menetelelesen fordul lefelé. Ellentéte: *meredek. Az országutat a hegynek lejtőjén vinni. Minden hágónak vagyon lejtője. Minden hegynek lejtője is szokott lenni.* (Km.). Finnül: *loitto*. 2) Nemzeti táncz neme, melynek jelleme bizonyos büszke lassuság, milyennel az eredeti toborzót kezdeni szokták. Molnár A. szerént *tripudium*-nak mondják, mi annyi mint *tripodium*, azaz háromlábas, vagyis háromütéses, mert a lassu toborzót csakugyan három lábmozditásból álló mozzanatra szokták járni hadi toborzóink, melyek közől a két első (az üteny első fele) kissé rövidebb, s az utolsó (az üteny másik fele) hosszabb; innen e táncz-, vagy zene- és verslábnak ‚toborzó‘ a neve.

LEJTŐS, (le-j-t-ő-ös) mn. tt. *lejtős-t* v. —*et*, tb. —*ek*. 1) Meneteles, bizonyos magasságról lefelé hajló, nem meredek. *Lejtős út, ösvény.* Mondják oly testről is, mely aláfelé inog. *Lejtős padló. Lejtős híd. Lejtős pamlag.* 2) Tánczról szólva am. amit lejtve járnak. *Lejtős lassu toborzót járni.*

LEJTŐSEN, (le-j-t-ő-ös-en) ih. Menetelesen, aláhajolva, le-lebukva. *Lejtősen vezető út. Lejtősen járni a tánczot.* V. ö. LEJTŐ.

LEJTŐSÍT, LEJTŐSIT, (le-j-t-ő-ös-ít) áth. m. *lejtősít-ett*, htn. —*ni* v. —*eni*, par. —*s*. Lejtőssé teszen valakit v. valamit. *A meredek hegyi utat lejtősíteni.* V. ö. LEJTŐS.

LEJTŐSÍTÉS, LEJTŐSITÉS, (lej-t-ő-ös-ít-és) fn. tt. *lejtősítés-t*, tb. —*ék*. Lejtőssé tevés v. alakítás.

LEJTŐSÖDÉS, (le-j-t-ő-ös-öd-és) fn. tt. *lejtősödés-t*, tb. —*ék*. Lejtőssé alakulás. V. ö. LEJTŐSÖDIK.

LEJTŐSÖDIK, (le-j-t-ő-ös-öd-ik) k. m. *lejtősöd-tem*, —*tél*, —*ött*. Lejtőssé alakúl, olyanná leszen, meredekségéből mindinkább veszt. *Minél alább mentünk a hegyről, annál inkább lejtősödött útunk.*

LEJTŐSSÉG, (le-j-t-ő-ös-ség) fn. tt. *lejtősségét*. Minőség vagy állapot, midőn valami lejtős. *Hegy lejtőssége.*

LEJTŐSŰL, LEJTŐSÜL, (le-j-t-ő-ös-ül) önh. m. *lejtősült*. L. LEJTŐSÖDIK.

LEJTŐZ, (le-j-t-ő-öz) önh. m. *lejtőz-tem*, —*tél*, —*ött*, par. —*z*. A tánczot lejtve járja. Átv. ért. Mondják kényesen járó vagyis tánczoló paripáról is.

„Pajkos mének lejtőznek alattok.“

Szabó D..

Néha ikesen: *lejtőzik.*

„Lejtőzik alatta igen haragos mén.“

Gyöngyösi István.

LEJTŐZÉS, (le-j-t-ő-öz-és) fn. tt. *lejtőzés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn valaki a tánczot lejtőzve rakja. V. ö. LEJTŐZ.

LEJTŐZIK, (le-j-t-ő-öz-ik) k. L. LEJTŐZ.

LEJTVELEJTI, (lejtve-lejti) ösz. fn. Kettős lejti versláb ez alakkal; —∪ —∪. A magyar zenében eléforduló másod rangu üteny. Lényeges a lengedező és toborzéki.

LÉJU l. LÉJÓ.

LEK, elvont gyök, melyből a gyakorlatos ige *lekeg* származik, s alapfogalom benne a mozgás; l. LEKEG. Ugyanezen gyökből eredhettek a *Lekencze*, *Lekenye*, és *Leklencz* helynevek.

—LEK, mély hangon —*lak*, öszvetett igerag, melyben a *k (ak ek)* az első személy képviselője, az *l* pedig a 2-ik személyre hatást jelenti; pl. *szeretl-ek*, *lát-l-ak*; l. SZEMÉLYRAG.

LÉK, fn. tt. *lék-et*, harm. szr. —*e* v. —*je*. Általán am. *lik* v. *lyuk* módosított alakban, s megegyezik velök a német *Loch* és *Lücke*, a finn és lapp *luko*, wend *lukna*, az üreget jelentő lengyel *loch*. Je-

lent nyilást vagy üreget, mely bizonyos testbe vagy térbe mélyed. Helyesen vette már Adelung észre, hogy mind a *Loch*, mind a *Lücke*, mind több rokon hangu és értelmü szókban alapfogalom a *mélyedő nyilás*. Világosan kifejezi ezt a magyar *lék* gyöke *le* (infra), melyből *ék* képzővel alakult *le-ek*, öszvehúzva *lék*. Így lett *fe* (caput) gyökből *fe-ék fék*, (capistrum); a *csé cső* (tubus) gyökből *csék*, pl. bikacsék. E szerént lék am. lefelé mélyedő valami. A *lik* és *lyuk* csak módositásai. Ez alapfogalmat tartva szemünk előtt mint valószinüt állithatjuk, hogy rokonai a magyar *liget*, *lug*, *lugas*, a latin *lucus*, *lacus*, a német *Lücke*, *Lacke*, mennyiben ezek is oly tárgyakat jelentenek, melyek mélyebb helyen, illetőleg völgyben, s mintegy üregben fekszenek. Szoros ért. *lék* jelenti azon lyukat, melyet a jégen halászat, vagy vízmeritès végett vágni szoktak. Szélesb ért. más testeken vágott lyuk, pl. *Léket vágni a kenyéren, dinnyén, tökön.* Székelyesen *vék*, mint *lép vép, láz váz, lápa vápa* stb. V. ö. LÓK, LŐK.

—LÉK, öszvetett főnévképző *le* és *ék* egyszerü képzőkből, am. levő ki azaz levő valami, mintegy: levőség, pl. *zagyva-lék* am. zagyvált valami; hasonlók: *főz-e-lék, tölt-e-lék, függ-e-lék, told-a-lék* (az *a e* jobb hangzás végett közbeszúratok), *eső-lék*, és az ujabb korban alakult *hátra-lék* (am. hátralevőség). A töröktatár nyelvben igen termékeny képző, ‚lik' alakban, pl. *bilmek-lik* am. tudomány, mintegy *tudalék, dostlik* barátság, *ak-lik* fejérség, *zirek-lik* finomság, *padisah-lik* fejedelemség stb. s mint látjuk, többnyire a magyar *ság ség*-nek felel meg.

LÉKA, falu Vas m.; helyr. *Léká-ra, —n, —ról.*

LEKACSOL, (le-kacsol) l. LEKACSOZ.

LEKACSOZ, (le-kacsoz) ösz áth. A leveleket kacsostul leszedi. *Lekacsozni a dohányleveleket.* V. ö. KACS.

LEKACSOZÁS, (le-kacsozás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki a növények leveleit lekacsozza. V. ö. LEKACSOZ.

LEKACZAG, (le-kaczag) ösz. önh. Tárgyesetes névvel am. valakit kaczagva gúny tárgyává tesz, és lealáz. *Lekaczagni a hányiveti hetvenkedőt.* V. ö. KACZAG.

LEKACZAGÁS, (le-kaczagás) ösz. fn. Kaczagva gúny tárgyává tevés.

LEKAJLAD, (le-kajlad) ösz. önh. Lekonyúl. Átv. ért. *Lekajladt a kedve* am. elmult, elenyészett.

LEKANKARODIK,(le-kankarodik) ösz. k. Kankarodva lefelé forog, aláhengeredik.

LEKANTÁROZ, (le-kantároz) ösz. áth. A felszerszámozott állatról leveszi a kantárt. *Lekantározni a paripát.*

LEKANTÁROZÁS, (le-kantározás) ösz fn. A kantár levétele.

LEKANYARODÁS, (le-kanyarodás) ösz. fn. Kanyarodva lefelé menés, folyás, haladás.

LEKANYARODIK, (le-kanyarodik) ösz. k. Kanyargó azaz ide-oda görbedő irányban lefelé megy, halad, foly. *Az út, patak lekanyarodik a völgybe.* V. ö. KANYARODIK.

LEKAP, (le-kap) ösz. áth. 1) Kapva levesz valamit. *Fejéről lekapta a kalapot. Ijedtében lekapta a szegről a pisztolyt.* 2) Lefog, leránt, lehúz. *Lekapták, és jól megverték.* Átv. ért. Valakit leszid, lepirongat. V. ö. KAP.

LEKAPÁS, (le-kapás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit vagy valakit lekapnak.

LEKAPCSOL, (le-kapcsol) ösz. áth. Kapcsából kibontva levesz valamit. *Lekapcsolni a sisakot, az ezüstlánczos panyóka mentét. Lekapcsolni a lószerszámot.* V. ö. KAPCSOL.

LEKAPCSOLÁS, (le-kapcsolás) ösz. fn. Kapcsából kibontás. V. ö. LEKAPCSOL.

LEKARAMÍT, (le-karamít) ösz. áth. Kereken vagy karajban leszeg, levág. Máskép: *lekeremít.* Székely szó.

LEKARAMÍTÁS, v. —KARAMITÁS, (le-karamítás) ösz. fn. Kereken vagy karajban leszegés levágás.

LEKARMOL, (le-karmol) ösz. áth. Karmolva, azaz körmökkel vakarva, sértve lehúz valamit. *Lekarmolni a verekedő társ arczáról a bőrt. Lekarmolni falról a meszet.* Átv. ért. rútul leírni, mintha macska karmolta volna. V. ö. KARMOL.

LEKARMOLÁS, (le-karmolás) ösz. fn. Karmolva lehúzás. Rútul leirás.

LEKASZABOL, (le-kaszabol) ösz. áth. Kaszabolva levagdal, leöldös. *Lekaszabolni az ellenséget.* V. ö. KASZABOL.

LEKASZABOLÁS, (le-kaszabolás) ösz. fn. Kaszabolva levagdalás.

LEKASZÁL, (le-kaszál) ösz. áth. Kaszával lemetsz, levág, letarol. *Lekaszálni a füvet, gyomot, nádat, kákát.* Tréfásan am. nagyjában leberetvál. *Rosz késsel lekaszálta a szakállát.*

LEKASZÁLÁS, (le-kaszálás) ösz. fn. Kaszával lemetszés, levágás, letarolás.

LÉKAVÁRA, kastély Sopron m.; helyr. *—vára-ba, —ban, —ból.*

LEKAZUPOL, (le-kazupol) ösz. áth. Erdélyi tájszó, am. lekaszabol.

LEKEFÉL, (le-kefél) ösz. áth. Kefével letisztít, lesöpör valamit. *A ruháról lekefélni a port, pelyhet.*

LEKEFÉLÉS, (le-kefélés) ösz. fn. Kefével letisztitás.

LEKÉG, (lek-ég) önh. m. *lekég-tem, —tél, —ett.* Mondják különösen a víz szinén uszkáló fűről, midőn a szelek ide-oda mozgatják. Alapfogalom benne a mozgás, melyet a *le* gyök fejez ki, mint a *lebeg, leveg, leng*, s több ily hangu szókban. V. ö. LE gyök.

LEKÉGÉS, (lek-ég-és) fn. tt. *lekégés-t*, tb. *—ék.* harm. szr. *—e.* Állapot, midőn valami lekeg. L. ezt.

LEKEL, (le-kel) ösz. önh. 1) Bizonyos fenhelyről lemegy, leszáll. *Lekelni a kocsiról, lóról. Keljetek*

le az állásról. Ez értelemben a *kel* szorosan menést jelent, mint e mondásban: *kelj innét*, menj innét; *harczra kelni* am. menni, indulni. 2) Heves vármegyében mondják az asztagban, garmadában fekvő gabonáról, midőn a földet érő, földön fekvő magvai csirát eresztenek a földbe.

LÉKEL, (lék-el) áth. m. *lékel-t.* Bizonyos testen léket, azaz lyukat, nyilást vág, üreget csinál. *A halászok és mosónők lékelik a jeget. Lékelni a dinnyét, kenyeret.* Alsó Vágmelléken röviden ejtik: *lekel.*

LEKELÉS, (le-kelés) ösz. fn. Lemegy, leszáll. A földön fektiben kicsirázás. V. ö. LEKEL.

LÉKELÉS, (lék-el-és) fn. tt. *lékelés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn lékelünk. V. ö. LÉKEL.

LEKENCZE, falu Szatmár m. továbbá Erdélyben Marosszékben és Besztercze kerületben; helyr. *Lekenczé-re*, —*n*, —*ről.*

LEKENYE, falu Gömör m.; helyr. *Lekenyé-re*, —*n*, —*ről.*

LEKENYEREZ, (le-kenyerez) ösz. áth. Képes kifejezéssel am. valakit némi jótéteményekkel, pl. vendégléssel, jótartással maga iránt lekötelez, pártjára hódít; megveszteget.

LEKENYEREZÉS, (le-kenyerezés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valakit lekenyerez.

LEKÉPEZ, (le-képez) ösz. áth. A képét leveszi, leábrázolja.

LEKÉR, falu Bars m.; helyr. *Lekér-re*, —*én*, —*ről.*

LEKÉREDZÉS, (le-kéredzés) ösz. fn. Kéredzés, hogy bocsássák valahonnan le, alantabb helyre.

LEKÉREDZIK, (le-keredzik) ösz. k. A végett kéredzik, hogy ereszszék, bocsássák, küldjék valahonnan le, vagy bizonyos alantabb helyre. *A kis gyermek szükség végett lekéredzik az ágyról.* V. ö. KÉREDZIK.

LEKEREKÉDIK, (le-kerekédik) ösz. k. Kerekedve, azaz körben szállva, repülve leereszkedik. *Egy sereg holló lekerekedett a dögre. A seregélyek lekerekedtek a szőlőbe.* V. ö. KEREKÉDIK.

LEKEREMÍT, l. LEKARAMÍT.

LEKERGET, (le-kerget) ösz. gyak. áth. Kergetve lehajt, leüz valakit vagy valamit. *A lesben álló előörsöket lekergetni a hegyről. A barmokat lekergetni a vetésről.* V. ö. KERGET.

LEKERGETÉS, (le-kergetés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit v. valamit lekergetnek.

LÉKESZ, (lék-esz) fn. tt. *lékesz-t*, több. —*ék.* Eszköz, agybajok gyógyitása végett a koponyán léket, azaz lyukat fúrni. (Trepan).

LÉKEZ, (lék-ez) áth. m. *lékez-tem*, —*tél*, —*ett*, l. LÉKEL

LÉKEZÉS, (lék-ez-és) fn. tt. *lékezés-t*, tb. —*ék.* L. LÉKELÉS.

LÉKHALÁSZAT, (lék-halászat) ösz. fn. Halászat módja, midőn a jégen léket, azaz nyilást vágnak, s azon eresztik víz alá a hálót. A lékhalászat különösen a Balatonon divatos.

LÉKHÁLÓ, (lék-háló) ösz. fn. Hálónem, melylyel a lékelt jég alatt halásznak.

LÉKHUZÓ, (lék-huzó) ösz. fn. 1) A sebészeknél azon eszköz, melyet nagy fejzuzások gyógyitásánál használnak, s vele a benyomott koponyát felhúzzák. 2) A kádároknál eszköz, mely által a hordó fenekét a csinyba, vagy is ontorába húzzák. V. ö. ONTORA.

LEKIABÁL, (le-kiabál) ösz. önh. Fentebb helyről alá felé kiabál. *Lekiabálni az őrtoronyról, hogy tűz van. Lekiabálni a pinczébe.* Tárgyesetes névvel am. valakit kiabálva elnyom, legyőz, kifog rajta. *A számosabb párt emberei lekiabálták az ellenpártiakat.*

LEKIABÁLÁS, (le-kiabálás) ösz. fn. Cselekvés, midőn lekiabálnak.

LEKIÁLT, (le-kiált) ösz. önh. Föntebb helyről alsóbbra kiált. *Lekiáltani az első emeletről az utczára.* V. ö. KIÁLT.

LEKIÁLTÁS, (le-kiáltás) ösz. fn. Föntebb helyről alsóbbra kiáltás.

LEKLENCZ, puszta Hont m.; helyr. *Leklencz-re*, —*én*, —*ről.*

LEKÓKKAD, (le-kókkad) ösz. önh. Kókkadva lehajlik és elfonnyad, elhervad. *Nagy hőségben lekókkadnak a gyönge növények.* V. ö. KÓKKAD.

LEKÓKKADÁS, (le-kókkadás) ösz. fn. Kókkadva lehajlás.

LEKÓKKAN, (le-kókkan) lásd: LEKÓKKAD.

LÉKOL, tájdivatos *lékel* helyett, l. ezt.

LEKONCZOL, (le-konczol) ösz. áth. Konczokra, darabokra levagdal, leszabdal, leöldös.

LEKONCZOLÁS, (le-konczolás) ösz. fn. Az öldöklésnek legvadabb neme, midőn valaki ellenfelét konczokra szabdalva öli meg.

LEKONYÍT, (le-konyít) ösz. áth. Valamit konyán, azaz görbedőleg aláhajt. *A lusta ló lekonyítja fülét. A nagy hőség lekonyítja a gyönge növényeket.* V. ö. KONYÍT.

LEKONYÍTÁS, v. —KONYITÁS, (le-konyítás) ösz. fn. Konyán aláfelé hajtás.

LEKONYÚL, (le-konyúl) ösz. önh. Általán, mondjuk hajlékony testről, midőn rugalmasságát, merevenségét vesztve, konyán, azaz görbedve lefügged, alácsügged. *Lekonyúl a ló füle, a kalap karimája.* Különösen, a gyöngebb növény szára, vagy levelei hervadva lehajlanak. V. ö. KONYÚL.

LEKONYÚLÁS v. —KONYULÁS, (le-konyúlás) ösz. fn. Állapot, midőn valami lekonyúl.

LEKOPÁCSOL, (le-kopácsol) ösz. áth. Bizonyos gyümölcsök kopácsát, azaz sajátnemü héját lehúzza, leveri. *Lekopácsolni a diót, mogyorót, gesztenyét.* V. ö. KOPÁCS.

LEKOPÁCSOLÁS, (le-kopácsolás) ösz. fn. A kopács lehúzása, leverése.

LEKOPÁS, (le-kopás) ösz. fn. Állapot, midőn valami lekopik. V. ö. LEKOPIK.

LEKOPASZT, (le-kopaszt) l. LEKOPPASZT.

LEKOPIK, (le-kopik) ösz. k. Valamely testnek fölszine, nevezetesen héja, haja, kérge, burka, tokja stb. külső erő által leválik, ledörgölődik. *Viselés által lekopik a posztó szőre, a bőr barkája. A köngy sarkáról lekopott a bőr.* V. ö. KOPIK.

LEKOPPAD , (le-koppad) ösz. önh. Mondják különösen az állatok bőrét takaró szőrről, hajról, tollról, midőn lehullanak, leválnak. *Hagymázban lekoppadt a feje. A tetves tyúk lekoppad.* V. ö. KOPPAD.

LEKOPPADÁS, (le-koppadás) ösz. fn. Állapot, midőn valami lekoppad. V. ö. LEKOPPAD.

LEKOPPASZT, (le-koppaszt) ösz. áth. Az állatok bőrén levő szőrt, hajat, tollat.letépi, azt eszközli, hogy azok lehulljanak. *Lekoppasztani a ludak mellét.* Tréfásan am. valakinek haját szinte bőrig lenyírja. V. ö. KOPPASZT.

LEKOPPASZTÁS, (le-koppasztás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit vagy valakit lekoppasztanak. V. ö. LEKOPPASZT.

LEKOPTAT , (le-koptat) ösz. áth. Külső erőszak, pl. dörzsölés, csiszolás által valamely testnek fölszinét, nevezetesen héját , kérgét, burkát stb. lehullatja, leválni kényszeriti. *Lekoptatni a könyv táblájáról a bőrt, papirt.* V. ö. KOPTAT.

LEKOPTATÁS, (le-koptatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit lekoptatnak.

LEKORCSOLYÁZ, (le-korcsolyáz) ösz. áth. és önh. 1) Korcsolyaféle csúsztató eszközön leereget valamit. *A boros hordókat lekorcsolyázni a szekérről.* 2) Önhatólag am. korcsolyanemű jégpatkón lefelé megy, vagy csuszkorál.

LEKORCSOLYÁZÁS , (le-korcsolyázás) ösz. fn. 1) Korcsolyán leeregetés. 2) Korcsolyanemű jégpatkón lecsuszkorálás.

LEKORHOL, (le-korhol) ösz. áth. 1) Valamely testet egy másik kemény testhez dörgölve lekoptat. Gyöke az erős vastag hangot kifejező *kor*, melyben egyszermind az *r* törést jelent. *A tengely vége lekorholja a kapubálványt. A kerék lekorholja a lőcsöt.* 2) Valakit lehurogat, azaz nyers kemény hangon lelármáz, leszid. Gyöke szintén a hangszó *kor*. V. ö. KORHOL.

LEKORHOLÁS, (le-korholás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valami valamit dörgölve lekoptat; és midőn valakit lekorholnak.

LEKORTYOL , (le-kortyol) ösz. áth. Kortyonként leereget a torkán valamely italt. *Lekortyolni egy palaczk bort.* V. ö. KORTY.

LEKÓTÁZ, (le-kótáz) ösz. áth. Bizonyos dallamot kótajegyekkel leír. *A népdalokat lekótázni.* V. ö. KÓTA.

LEKÓTÁZÁS, (le-kótázás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamely dallamot lekótáznak. *A magyar zene lekótázásához nem mindenki ért.*

LEKÖLTÖZÉS, (le-költözés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki leköltözik.

LEKÖLTÖZIK , (le-költözik) ösz. k. Lakás, vagy tartózkodás végett valamely fentebb helyen fekvő szállásról alsóbbra megy, lehordozkodik. *Harmadik emeletről elsőre leköltözni. Bécsből leköltözni Pestre.* V. ö. KÖLTÖZIK.

LEKÖLTÖZKÖDÉS, (le-költözködés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki leköltözködik.

LEKÖLTÖZKÖDIK,(le-költözködik) ösz. k.Terjedelmesebb értelmü, mint a leköltözik, minthogy költözködni am. sokad magával, mindenestül előbbi lakhelyéről egy ujra hordozkodni. V. ö. KÖLTÖZIK, KÖLTÖZKÖDIK.

LEKÖNYÖKÖL, (le-könyököl) ösz. önh. Könyökével valamire rádől, könyökére támaszkodik. *Asztalra lekönyökölni.* V. ö. KÖNYÖKÖL.

LEKÖNYÖKÖLÉS , (le-könyökölés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki lekönyököl.

LEKÖP, (le-köp) l. LEPÖK.

LEKÖSZÖRŰL v. —KÖSZÖRÜL, (le-köszörül) ösz. áth. Szoros ért. valaminek fölét, vagy akármely oldalát köszörűféle eszközzel lekoptatja. *Leköszörülni a kés hegyét, a fejsze csorbáját.* Szélesb ért. valamely testet egy másik kemény testhez csiszolva, dörzsölve lekorhol. *Hegyes bottal leköszörülni a fal vakolatát.* V. ö. KÖSZÖRŰ.

LEKÖSZÖRŰLÉS v. —KÖSZÖRÜLÉS, (leköszörülés) ösz. fn. Cselekvés , midőn valamit leköszörülnek.

LEKÖT, (le-köt) ösz. áth. 1) Ami felkötve volt, annak kötelékét leoldja. *Lekötni oldalról a kardot.* 2) Valamit bizonyos alantabb levő testhez köt. *A disznót lekötni a szekér fenekére.* 3) A kötelezvényi szerződésben biztositékul bizonyos vagyonát tűzi ki, s mintegy hitzálogul leteszi. *Adósság fejében lekötni valamely házat, szőlőt, földet.*

LEKÖTELEZ, (le-kötelez) ösz. áth. Képes kifejezéssel am. magát valamely kitűzött biztositék ajánlása által, mintegy erkölcsileg kényszeriti, hogy igéretét, tartozását teljesitse. *Irással vagy becsületszóval lekötelezni magát valamely jótékony czél elősegitésére.* Szinte átv. ért. valakit bizonyos jótétemények által maga iránt háladatossá tesz, vagy olyanná lenni kényszerít. *Szives barátságaért le vagyok önnek kötelezve. Ön igen lekötelezett bennünket.* V. ö. KÖTELEZ.

LEKÖTELEZÉS, (le-kötelezés) ösz. fn. Cselekvés, mely által magunkat másnak, vagy mást magunk iránt lekötelezünk. V. ö. LEKÖTELEZ.

LEKÖTELEZÉTT, (le-kötelezétt) ösz. mn. Aki, vagy ami le van kötelezve. Különösen mondják személyről, ki másnak bizonyos jótéteményekért hálával tartozik. *Lekötelezett szolgája.* Továbbá mondják azon hitzálogféle vagyonról, melyet valaki a hitelezőnek számára biztositékul kitűzött, szokottabban: *lekötött.*

LEKÖTELEZTETÉS, (le-köteleztetés) ösz. fn. Szenvedő állapot, midőn valaki másnak le van kötelezve.

LEKÖTÉS, (le-kötés) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg szerződés, mely által lekötünk valamit. V. ö LEKÖT.

LEKÖTÖZ, (le-kötöz) ösz. áth. és gyak. Többeket vagy többszörösen leköt. *Őszszel lekötözni a fügefákat.* V. ö. LEKÖT és KÖTÖZ.

LEKÖTÖZÉS, (le-kötözés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit lekötöznek.

LEKUKKAN, (le-kukkan) ösz. önh. 1) Kukkanva letekint valahová. *Kis likon lekukkanni a pinczébe.* 2) Székely tájszólás szerént am. lekókkan vagyis lekókkad, azaz a fának, fünek, virágnak levele lokonyúl. Ennek gyöke a zsugorodó görbedést jelentő *kuk*, melyből *kukacz*, *kukora*, *kukorodik* stb. származnak.

LEKUKORODIK, (le-kukorodik) ösz. k. Kukorodva, azaz lehajulva, mintegy zsugorodott testtel leül, leereszkedik. *A gyermekek lekukorodtak a tűz körül.* V. ö. KUKORODIK.

LEKUSHAD, (le-kushad) ösz. önh. Kushadva alá görbed, lehajtja magát, hasra fekszik. *Lekushad a lesben álló vadászeb, az egeret leső macska.* V. ö. KUSHAD.

LEKÜLD, (le-küld) ösz. áth. Valakit fentebb helyről alább fekvő helyre küld. *A szolgát leküldeni a pinczébe. Fiát Pozsonyból Pestre küldötte le iskolába.* V. ö. KÜLD.

LEKÜLDÉS, (le-küldés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit leküldenek.

LEKÜZD, (le-küzd) ösz. áth. Küzdelmek között valamely bajt, nehézséget meg- vagy legyőz. *Leküzdeni az akadályokat.*

LEL, áth. m. *lel-t*, néha, de mai napság egyedül a törzsben hosszu *é*-vel: *lél;* a régieknél egyebütt is, pl. *lélet* (ma: lelet), *lélemés* (ma: lelemés). 1) Keresve vagy véletlenül valamire akad, rájön, valamit talál. E szóban alapfogalom a *menés*, t. i. rendesen keresés által lelünk valamit, *keresni* pedig am. *körösni*, azaz körüljárni avégett, hogy valamire akadjunk, s midőn ráakadunk, azt mondjuk, hogy valamit *leltünk* v. *megleltük* amit kerestünk, azaz járás által rájutottunk, rájöttünk. *Ki, mit keres megleli.* (Km.).

„Ő álnok hálója ottan elterüle,
Jeles fő hadakat vele megkerüle,
Kikkel gazdagságot, sok szépséget lele."
Tinódi.

Meglelni vagy *megtalálni* a régieknél azt is tette: megkérni, megkeresni. Ezen öszvefüggés van a latin *quaero* és *invenio* között, mert *invenire* am. *in-venire*, rájönni; a szlávban *na-idem* szinte am. rámegyek, és meglelem. E szerént *lel* eredetileg am. valamit ér, rámegy, rájön valamire. Magában ugyan önható ige, de épen úgy használtatik áthatóul, és tárgyesetes névvel, mint *áll, ül, jár* az ily mondatokban: *őrt állok, helyt állok, szavamat állom; törvényt ülni, lovat, szamarat ülni; toborzót járni, bolondját járni* stb. Gyöke lenne azon *le*, mely több szavainkban mozgást, menést jelent, pl. a *lép*, *lebeg*, *lézzeg* származékokban. Az *l* képző, mint a *szól, tol* igékben, melyek gyöke *szó, to.* 2) Átv. ért. am. bizonyos baj, betegség éri, találja, jön rá, pl. *Mi lelt, édes fiam?* mi baj *ért*, mi *talált?* Különösen mondatik változó gyomorlázról, mely időnként jár, innen: *leli a hideg* am. járja. Ez értelemben palóczos kiejtés után elrontva mondják némely vidékeken: *kilőtte* (= kilölte) *a hideg, lövi* (= löli) *a hideg*, ezek helyett: *kilelte, leli a hideg.*

—LEL, mély hangon: LAL, kettőztetett igeképző, mint *kér-lel* (= kér-el-el), régiesen: *kérel;* továbbá: *ér-lel.*

LÉL, (1), l. LEL.

LÉL, (2), (leh-el v. leh-l) fn. tt. *lél-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Bizonyos testekben, különösen folyékonyak és repülőkben rejlő finom, sajátságos erejü részecskék, melyek vagy mesterségesen vagy belső forrongás által fejlődnek ki, melyek tehát az illető anyagnak mintegy páráját leheletét, (Spiritus) alkotják. Innen a névrokonság *lél* és *lélek* között. V. ö. SZESZ, mely a *szellem* szóval szintén rokon gyökü. Az anyagok különfélesége szerint a lél is többféle, pl. *borlél, sörlél, balzamos, ecetégényes, káforos* stb. lél.

LÉL, (3), (a mennyiben az előbbi szótól némileg különbözőnek vétetnék) elvont törzsök, melyből közelebb *léledzik* és *lélek*, s a tájdivatos *léletel* származik; gyöke szintén a természeti hangot utánzó *leh* vagy *lih*, melyekből *lehel*, *leheg*, *liheg* is erednek; lélek tehát eredetileg annyi mint *lehelék* (alanyilag vagy tárgyilag) t. i. ami lehel vagy amit lehelnek; innen: *lélekzik*, s a Bécsi codexben *léleklet* am. halitus. A komárommegyei Csalóközben fekvő *Lél* helység nevének jelentését valószinüleg onnan származtathatjuk, hogy mélyen, tehát *lent* (le-el) fekszik.

LÉL, (4), régiesen öszvehúzva ‚levél' szóból. Az egész ragozás az egyes számban igy állott: *lők* v. *lék* (= levék), *lől* v. *lél* (= levél), *lőn* v. *lén* (= leve mintegy leve ön).

LÉL, (5), NAGY— , falu Komárom m.; helyr. *Lél-én*, —*re*, —*ről.*

LELÁNCZOL, (le-láncol) ösz. áth. Lánczczal leköt, leszorít valamit vagy valakit.

LELAPÍT, (le-lapít) ösz. áth. Laposra lever, lekalapál.

LELAPÍTÁS v. —LAPITÁS, (le-lapítás) ösz. fn. Laposra leverés, lekalapálás.

LELAPPAD, (le-lappad) ösz. önh. Mondjuk általán felfútt, felpuffadt, dagadt testről, midőn laposssá lesz, lelohad. *A roszul kelt kenyér lelappad. A duda, ha szelét kibocsátják, lelappad. A daganat le lappadt.* V. ö. LAPPAD.

LELAPÚL, (le-lapúl) ösz. önh. Mondjuk különösen állatról, midőn hasára lebocsátkozva elterül, s mintegy laposssá alakúl. *Lelapúl az orzó vad, midőn leselkedik. A tyúk lelapúl a kakas alatt.* V. ö. LAPÚL. Különbözik: *lelappad.*

LELAPÚLÁS v. — LAPULÁS, (le-lapúlás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valami vagy valaki lelapúl. V. ö. LELAPÚL.

LELÁT, (le-lát) ösz. önh. Bizonyos távolságu mélységre lát. *A toronyból lelátni az egész városra. A fenhéjazó sas lelát a földön futó nyúlra.* V. ö. LÁT.

LELBÉR, (lel-bér) l. LELDÍJ.

LELDÍJ, (lel-díj) ösz. fn. Díj, vagy jutalom, melyet valamely elveszett jószág, vagy elrejtett kincs feltalálójának az illető tulajdonos ad.

LELE, falu Közép-Szolnok megyében; KIS—, NAGY—, puszták Csanád m.; helyr. *Lelé-re, —n, —ről.*

LELÉD, falu Hont m.; helyr. *Lelédre, —én, —ről.*

LELEDZÉS, LÉLEDZÉS, (lel-ed-ez-és) fn. tt. *leledzés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* 1) Pihegő, aprózott, sürü lélekzés, máskép: *lelkendezés.* 2) Bűnbe keveredés. V. ö. LELEDZIK.

LELEDZIK, LÉLEDZIK, (lél-ed-ez-ik) k. m. *leledz-tem, —tél*, v. *—éttem, —éttél, —ett*, htn. *—ni* v. *—eni.* 1) Apró, sürü lélekzetet vesz, pl. midőn el van fáradva. Gyöke szintén a természeti hangot utánzó *le* v. *leh* v. *lih*, melyből lett *lehl* v. *lihl*, s öszvehúzva *lél, léled* stb. 2) Molnár A. szerént am. bűnbe keveredik. De ezen értelemben mindig mellette állanak: *bűnben, hibában*, vagy más hasonjelentésü szók; úgy hogy ez itt sem jelent mást, mint folyvást lélekzeni vagy élni, t. i. bűnben, hibában élni. Azonban némelyek szerént ezen értelemben gyöke azon *lel* volna, mely találást, valamibe menést, különösen bajba jutást jelent, pl. mint kit a *hideg* vagy más valami *rosz lel.* V. ö. LELETÉZIK.

LELEGEL, (le-legel) ösz. áth. Legelve lerág, leesz valamit. *A juhok lelegelték az őszi vetéseket.* V. ö. LEGEL.

LELEGELÉS, (le-legelés) ösz. fn. Legelve levés, lerágás.

LELEGELTET, (le-legeltet) ösz. mivelt. Engedi, hagyja, vagy készakarva teszi, hogy a barmok legelve legyenek, lerágjanak valamit. *Ökrökkel lelegeltetni a tilosokat.* V. ö. LEGELTET.

LELEGELTETÉS, (le-legeltetés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit lelegeltet.

LÉLEK, (lél-ek vagyis leh-l-ek) fn. tt. *lelket* v. *lelkét.* Személyragozva: *lelkém, lelkéd, lelke* stb. Elveti az ékezetet e származékokban is: *lelkés, lelketlen, lelkendéz, lelkü, lelküség.* 1) Eredeti anyagi ért. leh, lehelés, lehelék, vagy is azon pára, melyet a tüdőn beszivott vagy kinyomott lég képez. *Lelket venni. Lélekvevés. Lélekzeni. Lélekszakadva sietni*, oly sebességgel, mely miatt a lélekzés szinte megszakad. *Lelkendezni*, a nagy fáradság miatt szakgatva lehelni. Átv. ért. *lélekcsap a hordón, léleklyuk a pinczén*, am. szellő lik. 2) Minthogy a lehelés az élet jele, innen lélek jelent életet, életerőt, pl. *Isten lelket fuvalt az agyagba, melyből az embert alkotta volt. Csak hálni jár bele a lélek.* (Km.). *Kiadta a lelkét. Oda adná érte a lelkét is. A szekér majd kirázta a lelkét. Ne bizd rá lelkedet. Ez lélekben járó dolog. Alig birtak lelket verni bele. Lélekvesztő* (*ladik*), mely az életet veszélyezteti. 3) Szoros ért. azon láthatatlan, de működéseiben észrevehető erő, mely a testet élteti, s tevékenynyé teszi, mely az érzések, érzelmek, és az ezekből támadó vágyak és szenvedélyek széke, mely a testnek ellentétetik. Ez értelemben általán az állatok is lelkesek. De a magyar népbölcsészet szerént az állatok között szorosan véve csak az embernek van lelke, a többinek pedig *párája.* Innen ha a nép valamely állaton sajnálkozik, azt mondja: *szegény pára!* Sőt az ördögről is azt tartja a közmondás, hogy *szegény, mert nincs lelke.* Különösen a léleknek mint egyes működő tehetségei: a) A *szellem*, mely gondolkodó, vizsgálódó, s okoskodó erővel bir; b) A *kedély*, mint a vágyó tehetségek öszveges szerve; c) A *szív*, mint a nyájas társadalmi hajlamok széke, mely által mások örömeiben és fájdalmaiban részt veszünk, s mely leginkább szeretet által nyilatkozik. Innét a *lélek* nevezet alatt gyakran *szellem*, néha *kedély*, néha *szív* értetik. Szellemre vonatkoznak az ily mondatok: *Mély gondolkodásban kifárad a lélek. Megfeszíteni a lelki erőt. Lelki szegény*, ki kevés szellemi erővel bir. *Atyának Fiúnak és Szentléleknek nevében.* Kedélyre vonatkozik ez ilyekben: *Erős, nagy, gyáva, alacson, szabad, szolgai lélek. Bátor, vitéz, rettenthetetlen, tántorithatatlan lélek.* Szívre vonatkoznak: *Jó, jámbor, szelid, részvevő, engedékeny, rosz, gonosz, czudar lélek. Lelkére szólni, beszélni valakinek. Lelkére kötni a teendőket.*

„Fáj a szívem, sír a lelkem.“ Népd.

„A lélek is sírt belőlem,
Midőn búcsut vett tőlem.“ Csokonai.

Nevezetesen az erkölcsi és vallási érzelmekre nézve: *Lelkére venni valamit. Jó lélekkel tenni, állítani. Valamivel lelkét veszteni. Egész, teljes, tiszta lélekkel szeretni az Istent. Sem Istene, sem lelke. Van-e lelked? Hamis a lelked is. Lelked legyen rajta. Száradjon a lelkeden. Nem fér a lelkemhez, hogy azt tegyem. Lelkén el nem viszi*, am. megvallja, meggyónja. *Lelkemre mondom. Lelkem ismerete nem vádol. A bűnt lelkemből utálom. A lélek, lelkem* szót a legszivesebb legnyájasabb szólításul használja a magyar. *Lelkem rózsám, lelkem galambom, lelkem angyalom, lelkem mindenem. Édes, kedves lelkem. Lelkem adta, lelkem fele, lelkem mása. Lelkemtől szakadt. Eszem a lelkedet. Szeretlek, mint a lelkemet.* Ellenkezőleg a haragnak, s utálatnak legundokabb neme a lelket káromolni. Még e mondás is:

aki lelke van! nem egyéb szépített káromkodásnál, miért a szép izlés ellen van azt nemesebb irói nyelvben, vagy finom társalgási beszédben használni. 4) A ‚lélek' szó jelent úgynevezett kísértetet is, vagy a nép hiedelme szerént a megholtak bolygó, kivált elkárhozott lelkét. *A lelkek éjfélkor szoktak megjelenni. Lelket látni. Lelkeket idézni. Úgy jár, mint a lélek. Bolygó, kísértő lélek. Minden jó lélek az Istent dicséri,* kísértetet szólító mondás. Átv. ért. 1) Okos észszel biró lény, személy. *Az Isten lélek, és lélekben kell őt imádni. Az angyalok jó lelkek. Az ördög gonosz lélek. Az én nagybátyám áldott egy lélek. A mi helységünkben kétezer léleknél több lakik. Egy lelket sem láttam.* 2) Ami valaminek mintegy életet ad. *Ő a társaság lelke. Az alázatosság, az erények lelke. Isten a világ lelke.* 3) Mi a maga nemében, vagy a többi közt legderekabb, legkitünőbb, legfontosabb. *A rend, a dolog lelke. Lelke dohány* am. java dohány, mely a szárnak derekán terem, különböztetésül a *hegye* és *alja dohánytól.* 4) Valaminek béle, tölteléke. 5) A hegedű nemü hangszerekben azon faczölöpöcske, mely a húrláb alatt a hegedű tetejét annak feneketől feszesen tartja, s mintegy a hangrezgést az utóbbival közli.

Minthogy az emberben a test és a lélek legszorosb összeköttetéssel működnek, innen gyakran együtt emlittetnek, s az embernek egész valóját jelentik. *Testem lelkem megunta a várakozást. Se testemnek, se lelkemnek nem kell. Csak teste lelke, és a sodrófája.* (Km.). *Hamis teste lelke szökének, barnának.* Népd.

Világos, hogy a lélek gyöke eredetileg egy a *leh, léh, leheg, liheg* szók gyökével; t. i. az ember azon láthatatlan erőt, mely minden mozgalomnak kútfeje, a *lehhel,* mint életnek jelével, azonosította. Innen van, hogy több nyelvben e két fogalom azonos szókkal fejeztetik ki, pl. a hellen *πνέω* és *πνεῦμα,* a latin *spirat* és *spiritus, anima, anhelo,* innen lett *animal*; mint a régies magyar *szellet* s újabb *szellem* a *szél* v. *szellő* szótól, a szláv *duchat* és *duch,* a héber *ruah,* am. szél és szellem stb.

LÉLEKÁLLAPOT, (lélek-állapot) ösz. fn. A léleknek akár úgy mint szellemnek, akár mint kedélynek és szívnek bizonyos esetben működése vagy szenvedése.

LÉLEKÁROS, LÉLEKÁRUS, (lélek-áros v. árus) ösz. fn. Ki az emberekkel áru gyanánt bánik, midőn ravaszság vagy erőszak által szolgálatba, rabságba ejti, vagy midőn bizonyos jutalom fejében, lelkeiket mintegy eladja, pl. rávevén őket, hogy lelkiesméretök ellen szavazzanak vagy esküdjenek.

LÉLEKBENJÁRÓ, (lélekben-járó) ösz. mn. Lelkiösméretes, amit az erkölcsi törvény szorosan parancsol vagy tilt. *Ez lélekbenjáró dolog.*

LÉLEKBUJDOSÁS, (lélek-bujdosás) ösz. fn. l. LÉLEKKÖLTÖZÉS.

LÉLEKBUVÁR, (lélek-buvár) ösz. fn. Személy, illetőleg tudós, ki a lélektannal foglalkodik, vagyis a lélek tulajdonságait és lényegét vizsgálja. (Psychologus).

LÉLEKCSAP, (lélek-csap) ösz. fn. Szelelő csap v. lélekző lik a hordón, midőn a must forr.

LÉLEKCSÉND, (lélek-csénd) ösz. fn. L. LÉLEKNYUGALOM.

LÉLEKÉBERSÉG, LÉLEKÉBRENSÉG, (lélek-éberség v. —ébrenség) ösz. fn. A szellemi erőnek azon állapota, midőn meglepő, váratlan, rendkivüli esetekben zavarba nem jön, s kellőleg feltalálja magát. *A lélekéberség leginkább a veszedelemben tünik ki.* Szélesb ért. öntudatos állapot.

LELÉKÉNY, (lel-ék-ény) mn. tt. *lelékény-t,* tb. —*ek,* l. LELEMÉNYES.

LELÉKÉNYSÉG, (lel-ék-ény-ség) fn. tt. *lelékénység-et,* harm. szr. —*e.* L. LELEMÉNYESSÉG.

LÉLEKERŐ, (lélek-erő) ösz. fn. 1) Szellemi erő, általán véve, melylyel a lélek el van látva. 2) Képes kifejezéssel a lélek azon rugalmassága, mely a viszontagságoknak ellene szegül, azokat mintegy visszataszítja, s kitüzött működéseiben nem engedi akadályoztatni magát. *Lélekerő nélkül nagy dolgokat véghez vinni nem lehet.* Szokottabban : *lelki erő.*

LÉLEKFÖNSÉG, (lélek-fönség) ösz. fn. A lélekerőnek v. lelki erőnek legmagasb foka.

LÉLEKFURDALÁS, (lélek-furdalás) ösz. fn. Azon nyugtalanító erkölcsi érzelem, mely valamely gonosz tett elkövetése miatt kinozza az embert, s lassu féreg gyanánt rágódik kebelén.

LÉLEKGYÖNYÖR, (lélek-gyönyör) ösz. fn. Szellemi vagy erkölcsi gyönyör, melyet a szellemi vagy erkölcsi vágyak kielégítése szül. *Lélekgyönyörrel olvasni a jeles irók müveit. Magunk, és mások jótetteiből lélekgyönyört érezni.* Szokottabban : *lelki gyönyör.* V. ö. GYÖNYÖR.

LÉLEKHÁBORGÁS, (lélek-háborgás) ösz. fn. A kedély nyugtalankodása, melyet hevesebb indulatok támasztanak, kivált az érzékekre kedvetlenül hatók.

LÉLEKHÁBORODÁS, (lélek-háborodás) ösz. fn. A kedélynek azon változása, midőn nyugott s rendes állapotából kiesik, s mint kórtünemény áll elé.

LÉLEKHARANG, (lélek-harang) ösz. fn. Kis harang, melyet akkor szoktak különösen meghúzni, midőn a hívek közől valaki haldoklik. Ugyan ezt húzzák meg a római katholikusoknál estveli harangozás után a megholtak lelkeiért. E szokást hazánkba az I-sö Károly alatt tartott udvardi zsinat hozta be.

LÉLEKHARCZ, (lélek-harcz), lásd : LÉLEKKÜZDELEM.

LÉLEKISMERET, (lélek-ismeret), l. LELKIÖSMERET.

LÉLEKJELENÉS, (lélek-jelenés) ösz. fn. A néphiedelem szerént valamely léleknek, vagyis szellemnek a testi világban mutatkozása. (Geisteserscheinung).

LÉLEKJELENLÉT, (lélek-jelen-lét), l. LÉLEKÉBERSÉG.

LÉLEKKÖLTÖZÉS, (lélek-költözés) ösz. fn. A régi egyiptomiak, és némely görög bölcsek tana szerént a megholtak lelkei majd más emberekbe, majd állatokba mennek át, mit ők lélekköltözésnek (metempsyehosis) neveztek. Máskép: *lélekbujdosás, lélekvándorlás.*

LÉLEKKÜZDELEM, (lélek-küzdelem) ösz. fn. A lélek különböző érzelmeinek egymással ellenkező állapota, pl. ha a szerelmeseknek a szülék tiltják az egymással öszvekelést. Szokottabban: *lelki küzdelem, lelki harcz.*

LÉLEKLÁTÓ, (lélek-látó) ösz. fn. Rajongásig képzelődő személyek, milyenek a népmesében előforduló tátosok vagy más beteg elméjü emberek, kik azt hiszik maguk felől, hogy koronként lelkeket, kísérteteket látnak, vagy azokat előidézni képesek.

LÉLEKLET, (lél-ek-él-et) fn. tt. *lélekletét.* A Bécsi codexben am. a mai lélekzet (halitus).

LÉLEKLYUK, (lélek-lyuk) ösz. fn. Általán szelelő lyuk. *Léleklyuk a pinczén.*

LÉLEKMARDOSÁS, (lélek-mardosás) ösz. fn. Valamivel erősebb kifejezés, mint a lélekfurdalás, s jelenti legélénkebb nemét azon erkölcsi nyugtalanságnak, mely az elkövetett gonoszság öntudata miatt fenevad gyanánt marja, szakgatja a lelket.

LÉLEKNYUGALOM, (lélek-nyugalom) ösz. fn. A kedélynek azon állapota, midőn semmi kellemetlen érzelem által nincs megháborítva, különösen mely azon öntudatból ered, hogy erkölcsi kötelességeinket lehetőleg teljesítettük. *Az erényességnek egyik fő jutalma a léleknyugalom.* Szokottabban: *lelki nyugalom.*

LÉLEKÖLŐ, (lélek-ölő) ösz. mn. A lelket, vagyis kedélyt leverő, zsibbasztó.

LÉLEKPÉNZ, (lélek-pénz) ösz. fn. Némely plebániákon a pénzbeli járandóság azon neme, melyet mindegyik hívtől kap az illető lelkész. *Pap paptól nem kér lélekpénzt.* (Km.. Clericus clericum non taxat).

LÉLEKROMLÁS, (lélek-romlás) ösz. fn. A léleknek azon állapota, midőn erkölcsileg romlásnak indúl, s az erény utjáról eltér.

LÉLEKSZAKADTAN, (lélek-szakadtan) l. LÉLEKSZAKADVA.

LÉLEKSZAKADVA, (lélek-szakadva) ösz. ih. A legnagyobb sebességgel, mely miatt a sietőnek lélekzete mintegy megszakad, és elál. *Lélekszakadva jött hirt mondani a nagy szerencsétlenségről.*

LÉLEKTAN, (lélek-tan) ösz. fn. Tan az emberi lélek lényéről és tulajdonságairól. *Tapasztalati lélektan,* mely tapasztalaton épül. (Psychologia empirica). *Észleleti lélektan.* (Psychologia rationalis). Jelenti azon iratot vagy könyvet is, mely ilyféle tant foglal magában.

LÉLEKTANÁSZ, (lélek-tanász) l. LÉLEKBUVÁR.

LÉLEKTANI, (lélek-tani) ösz. mn. Lélektant illető, arra vonatkozó.

LÉLEKTANILAG, (lélek-tanilag) ösz. ih. Lélektani értelemben, lélektanra vonatkozva.

LÉLEKTAPASZTÓ, (lélek-tapasztó) ösz. fn. Népies tréfás nyelven így nevezik a sűrü lisztkását vagy pépet, továbbá a sürüre főzött s héjától megtisztított babot, lencsét, borsót. Szokottan: *törött bab lencse, borsó.*

LÉLEKTELEN, (lél-ek-telen) l. LELKETLEN.

LÉLEKTUDOMÁNY, l. LÉLEKTAN.

LÉLEKÜDÍTŐ, (lélek-üdítő) ösz. mn. Ami üdíti, felvidítja, föléleveníti a kedélyt.

„Mint reggeli hűs víz tunya álmos arczra,
Oly léleküdítő e kiáltás: harezra!"

Arany J.

LÉLEKVESZTŐ, (lélek-vesztő) ösz. mn. és fn. Ami akár a lelket különösen, akár az életet általán veszélyezteti. *Lélekvesztő gonosz példák.* Nevezetesen így hívják a legkisebbféle ladikot, melyet a hullámok könnyen felfordítnak. Ilyenek az egy faderékból vájt *balatoni lélekvesztők.*

LÉLEKZÉS, (lél-ek-éz-és), fn. tt. *lélekzés-t,* tb. *—ék,* harm. szr. *—e.* Lehelés vagyis a tüdőnek azon működése, midőn a levegőt majd beszívja, majd kinyomja.

LÉLEKZÉSI, (lél-ek-éz-és-i) mn. tt. *lélekzési-t,* tb. *—ek.* Lélekzésre vonatkozó, ahhoz tartozó. *Lélekzési szervek. Lélekzési képesség.*

LÉLEKZET, (lél-ek-ez-et) fn. tt. *lélekzet-ét,* harm. szr. *—e.* Azon pára, melyet a tüdő kifú, vagy bevesz, azaz lehelet. *Lélekzetet venni. Nincs lélekzete. Hidegben meglátszik az ember lélekzete.*

LÉLEKZETI, (lél-ek-ez-et-i) mn. tt. *lélekzeti-t,* tb. *—ek.* Lélekzetre vonatkozó, ahhoz tartozó, abból eredő. *Lélekzeti gyorsaság. Lélekzeti melegség.*

LÉLEKZIK, (lél-ek-éz-ik) k. m. *lélekz-ett,* htn. *—eni.* Lehel, a levegőt majd kinyomja tüdejéből, majd beszívja. *Nehezen, könnyen, sebesen lélekzeni. Alig lélekzik.*

LÉLEKZŐ, (lél-ek-éz-ő) mn. tt. *lélekző-t.* Aki vagy ami lélekzik, lehel. *Sebesen lélekző utas. Alig lélekző beteg.* Átv. ért. szelelő. *Lélekző lyuk a pinczén. Lélekző cső.*

LELEMÉNY, (lel-e-mény) fn. tt. *leleméný-t,* tb. *—ék,* harm. szr. *—e.* Általán, amit valaki keresés által lel, talál, mire mintegy rájön, ráakad, máskép: *találmány.* Különösen, mit a fürkésző ész akár a tudományokban, akár a mesterségekben mint ujat előállit. *A könyvnyomtatás mestersége világeseményü lelemény. A gőzhajó amerikai lelemény. Az ujabbkori vegyészek, gépészek új és új leleményekkel lepik meg a világot.* V. ö. LEL.

LELEMÉNYÉS, (lel-e-mény-és) mn. tt. *leleményés-t*, tb. —*ek*. Mondjuk különösen észről, mely a tudományokban, vagy mesterségekben valami újat, eddig hallatlant, ismeretlent talál. *A leleményes emberi ész sok bámulatos művet hozott már létre.* Nevezetesen jelent oly embert, ki hamar, könnyen, mint szokás mondani, feltalálja magát, ki elmés, élczes, ki meglepő gondolatokban gazdag. *A leleményes embert nem lehet egy könnyen zavarba hozni.*

LELEMÉNYÉSKÉDIK, (lel-e-mény-és-kéd-ik) k. m. *leleményéskéd-tem*, —*tél*, —*ett*. Leleményekben töri az eszét, új és új leleményekkel lép föl; elméskedik, élczeskedik.

LELEMÉNYÉSSÉG, (lel-e-mény-és-ség) fn. tt. *leleményésség-ét*, harm. szr. —*e*. Tulajdonság, vagy állapot, midőn valaki leleményes. *Az újabbkori vegyészek leleményessége a régieknél sokkal kitünőbb.*

LELEMÉS, (lel-em-és) fn. tt. *lelemés-t*, tb. —*ék*. A ‚lelés' szónak bővített kifejezése, kivált szellemi értelemben. (Inventio). A Bécsi codexben még hosszú *é*-vel: *lélemés*. „Ma megkörnyékezték őket ő lelemésök" (adinventiones. Ozeas 7.).

LELEMESSÉG, (lel-em-es-ség) fn. tt. *lelemesség-ét*, harm. szr. —*e*. Régi oklevelekben am. *acquisitio; acquisitum*, azaz keresmény. Gyöke a szoros tulajd. ért. vett *lel*, melyből lett az elavult *lelem*, mint *kell*-ből *kellem*, továbbá *lelemes*, *lelemesség*, mint *kellemes*, *kellemesség*.

LELENCZ, (lel-encz) fn. tt. *lelencz-ét*, harm. szr. —*e*. Ujabb kori alkotásu és a szokás által elfogadott szó, am. lelt vagy talált gyermek, nevezetesen, melyet mint törvénytelen ágyból szülöttet az illető anya magától elvet.

LELENCZHÁZ, (lelencz-ház) ösz. fn. Nyilvános épület, melyben a talált gyermekeket, vagy az illető szülők kértére a törvénytelen ágyból szülötteket stb. fölnevelik.

LELENCZINTÉZET, (lelencz-intézet) ösz. fn. Általában intézet, melynél fogva vagy melynek közremunkálásával a talált vagy más okból oda bevétetni kért stb. gyermekekről gondoskodnak. Különösen am. lelenczház.

LELÉP, (le-lép) ösz. önh. 1) Föntebb helyről alsóbbra lép. *Lelépni a második lépcsőről az elsőre.* 2) Átv. ért. bizonyos hivatalról, rangról lemond. *Húsz évi szolgálat után lelépett a polgármesterségről.*

LELÉPÉS, (le-lépés) ösz. fn. Lépés, melyet valaki föntebb helyről alsóbbra tesz. *Lelépéskor megcsuszott a lába.* Átv. ért. lemondás bizonyos hivatalról.

LELEPLEZ, (le-leplez) ösz. áth. Valakiről vagy valamiről a takaró leplet leveszi. *Leleplezni az új emlékszobrot.* Átv. ért. felfödöz, nyilvánosságra hoz. *Leleplezni a cselszövényeket.*

LELEPLEZÉS, (le-leplezés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit, vagy valamit lelepleznek. *Az emlékszobor innepélyes leleplezésén jelen lenni.* V. ö. LELEPLEZ.

LELERŐ, (lel-erő) ösz. fn. Észtehetség, mely az embert leleményessé teszi.

LELÉS, (lel-és) fn. tt. *lelés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Találás, midőn keresés, gondolkodás által rájövünk valamire. *Föllelés, meglelés.* 2) A *hideg* szóval összetéve am. láz, különösen gyomorláz. *Hideglelés bántja őt. Harmadnapos, negyednapos, mindennapos hideglelés.* V. ö. LÁZ.

LÉLES, (lél-es) mn. tt. *léles-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Ami lélt vagyis szeszes részeket foglal magában. *Léles folyadékok.*

LELESD, falu Bihar m.; helyr. *Lelesd-re* —*én*, —*ről*.

LÉLESSÉG, (lél-es-ség) fn. tt. *lélesség-ét*, harm. szr. —*e*. Tulajdonsága, vagy állapota valamely testnek, különösen folyadéknak, midőn lélt foglal magában. *Az ó bornak, pálinkának lélességét megkísérleni.*

LELESZ, mváros Zemplén, falu Heves m. erdélyi f. Hunyad m.; helyr. *Lelesz-re*, —*én*, —*ről*.

LELET, (1), (lel-et) fn. tt. *leletét*. Amit lelnek vagy találnak. Átv. ért. ez összetételben divatos: *látlelet, és lelet a bélyegröviditéseknél.*

LELET, (2), (lel-et) fn. tt. *lelet-ét*, harm. szr. —*e*. A Müncheni codexben am. nyavalygás, lankadat, különösen, melyet láz okoz. *Fekszen vala hideg leletben. Tegnapon hagyá meg őt a hideg lelet.* Az első *e* pontozva fordúl elé: *lélet*, mely itt rendszerént hosszú *é* jele, tehát: *lélet*. V. ö. LÉLETEL, LELETÉZIK.

LÉLETÉL, (lél-et-él) önh. m. *léletelt*. Pihegve lélekzik. Dunán túli, különösen vasvármegyei tájszó. V. ö. LELET, (2), és LELETÉZIK.

LÉLETÉLÉS, (lél-et-él-és) fn. tt. *léletelés-t*, tb. —*ék*. Pihegve lélekzés.

LÉLETÉZ, (lél-et-éz) önh. m. *léletéz-tem*, —*tél*, —*ett*. L. LÉLETÉL.

LÉLETÉZÉS, (lél-et-éz-és) l. LÉLETÉLÉS.

LELETÉZET, (lel-et-éz-et) fn. tt. *leletézet-ét*, harm. szr. —*e*. A Müncheni codex szerént nyavalygás, betegség, lankadtság. *És mi leletezetünket viselte.* Et languores nostros ipse portavit. (Máté 8.). V. ö. LELET, (2).

LELETÉZETÉS, (lel-et-éz-et-és) mn. tt. *leletézetés-t*, v. —*et*, tb. —*ek*. A Müncheni codexben am. gyöngélkedő, nyavalyás, lankadó. *Valván ő velek némákat, és sántákat, és vakokat, és leletezeteseket* (debiles) (Máté 15). *Ezekben fekszen vala leletezeteseknek* (languentium) *nagy sokasága.* (János 5.) V. ö. LELET, (2).

LELETÉZIK, (lel-et-éz-ik) k. m. *leletéz-tem*, —*tél*, —*ett*, par. *zél*. A Müncheni codexben am. gyöngélkedik, lankadoz, nyavalyog; még pedig pontozott közép *é*-vel, mely rendesen hosszu *é*-t jelent: *léletezik*. „És lelék a szolgát, ki meglélctezett vala (langverat) egészségben. (Lukács 7.). Kétségen kivül a nehéz lélekzéstől. Egyezőnek látszik a mai ‚leledzik' v. ‚léledzik' szóval; mint a régies ‚kéretézik' ma: ‚kéredzik'.

LELETTÁR, (lelet-tár) ösz. fn. L. LELTÁR.

LELEVELEZ, (le-levelez) ösz. áth. Valamely növénynek leveleit leszedi, letépi. *Lelevelezni a szőlőt, dohányt, eperfát.*

LELEVELEZÉS, (le-levelezés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit leleveleznek.

LELIPPEN, (le-lippen) ösz. önh. A *lelappan* igének kicsinyített módosulata. Mondják különösen nőstény madarakról, midőn a hím alatt meglappannak. *Lelippen a tyúk a kakas alatt.*

LELKEND, (lel-k-end) ‚lelkendez' szó törzse, de önállólag is használható, m. *lelkendett*, htn. —*ni* v. —*eni*. A gyakorító értelem mérsékeltebb benne, mint ‚lelkendez' szóban.

LELKENDÉZ, (lel-k-en-d-éz) önh. gyakoritó, m. *lelkendez-tem*, —*tél*, —*ett*, par. —*z*. A nagy fáradság miatt nehezen lélekzik. *Lelkendezve érkezett haza a messze utról.* Szélesb ért. ijedség vagy más belső háborodás miatt alig liheg.

LELKENDÉZÉS, (lel-k-en-d-éz-és) fn. tt. *lelkendezés-t*, tb. —*ek*. Nagy fáradság vagy ijedség miatt nehéz lélekzés.

LELKES, LELKÉS, (1), (lél-ek-és v. lel-k-és) mn. tt. *lelkes-t* v. —*et*, tb. —*ek*. 1) Lélekkel biró. *Lelkes lények.* Ez értelemben minden állat lelkes; ámbár a közmondás szerént csak az embernek van lelke, a többi állatnak pedig párája. Ellentéte: lelketlen. pl. *a növények, és ásványok lelketlen lények.* A régiek magában is: *lelkés* v. *lölkös* szót főnevül a mai ‚állat' értelemben használták. 2) Szoros ért. okos lélekkel biró. Különösen mondjuk oly emberről, kiben sok szellemi tehetség van, kinek kebele nemesebb vágyaktól dagadoz. *Lelkes hazafiak.* Innen jelent valami élénket, buzgót, buzdítót is. *Lelkes beszéd, felszólítás.* 3) Átv. ért. bizonyos süteményekre alkalmazva am. töltött, töltelékes, velős. *Lelkes fánk*, mely gyümölcsízzel van töltve. *Lelkes derellye.* Némely dunántuli, s más vidékek tájszólása szerént: *lölkös.*

LELKÉS, (2), (lél-ek-és v. lel-k-és) mint fn. tt. *lelkés-t*, tb. —*ek*. L. LELKÉS, (1) alatt.

LELKÉSÉDÉS, (lel-k-és-éd-és) fn. tt. *lelkésédés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. 1) A felsőbb vágyó tehetségeknek azon állapotja, midőn valamely nemesebb czél elérésére mintegy felgyuladva törekszenek. *A haza ügyét nagy lelkesedéssel karolni föl. A szónok közlelkesedésre gerjesztette hallgatóit.* 2) A képzelődő tehetségnek magasabb szárnyalása, milyenre a költők, zenészek emelkednek, vagy kik némi jós szellemtől meghatva a dolgok és jövendőség titkaiba látnak. *Költői lelkesedés.*

LELKÉSÉDETT, (lel-k-és-éd-ett) mn. tt. *lelkésédett-et.* Kinek vágyó, vagy képzelő ereje magasabb fokra emelkedett, ki nemesebb czélokra törekszik, vagy a mindennapiságon túl emelkedve föllengzőbb eszmékkel bir. *A lelkesedett hazafiak mindenöket föláldozni készek a közjóért.*

LELKÉSÉDIK, (lel-k-és-éd-ik) k. m. *lelkésédtem*, —*tél*, —*ett*. Lelkében magas, nemes vágyak gerjedeznek, vagy képzelő tehetsége föntebb szárnyakra emelkedik. *Jeles férfiak tettei által lelkesedik az ifju. Az ősök dicsőségére visszapillantva föllelkesedik a költő.*

LELKÉSEN, (lel-k-és-en) ih. Egész lélekből; nemesebb vágyaktól hevülve; erélyesen, minden tehetségeit megfeszítve; buzgón. *Lelkesen hozzá látni valamihez. Lelkesen szólani a gyülekezethez.*

LELKÉSÍT, LELKÉSIT, (lel-k és-ít) áth. m. *lelkésít-ett*, htn. —*ni* v. —*eni*, par. —*s*. Lelkessé tesz, azaz valakinek felsőbb vágyait fölgerjeszti, s azt nemesebb czélok elérésére buzdítja. *Atyáitok dicsősége lelkesitsen nagyra benneteket. A hon szeretete lelkesítsen minden hazafit.* Továbbá a képzelő tehetséget magasabb szárnyalásra inditja. *A szépnek és felségesnek eszméje lelkesíti a valódi költőt.*

LELKÉSÍTÉS, LELKESITÉS, (lel k és-ít-és) fn. tt. *lelkésítés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által a vágyó tehetség vagy képzelő erő lelkesíttetik. V. ö. LELKESÍT.

LELKESTÜL, (lel-k-es-t-ül) ih. *A testestül* szóval ikerítve am. egész valójában, mindenestül, egészen.

„Testestül lelkestül lén az ő prédájok."

Zrinyi.

LELKÉSÜL, (lel-k-és-ül) önh. m. *lelkésül-t*. 1) Kedélye magasabb, nemesebb vágyakra gerjed, s mintegy belerejénél fogva fölhevül. 2) Felsőbb képzelő tehetsége szárnyakra kap. *Jeles szépmüvek láttára lelkesül a müvész.*

LELKÉSÜLÉS, LELKÉSÜLÉS, (lel-k-és-ül-és) fn. tt. *lelkésülés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Állapot, midőn a felsőbb vágyó, vagy képzelő tehetségek lelkesülnek. V. ö. LELKESÜL.

LELKÉSÜLET, LELKÉSÜLET, (lel-k-és-ül-et) fn. tt. *lelkésület-et*, harm. szr. —*e*. Lelkesülés elvont állapotban.

LELKESÜLTSÉG, (lel-k-es-ül-t ség) fn. tt. *lelkesültség-et*. Lelkesült állapot.

LELKÉSZ, (lél-ek-ész, lel-k-ész) fn. tt. *lelkész-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Újabbkori alkotásu szó, s jelent általán oly személyt, ki valamely vallásbeli hivek lelki pásztora. Különösen egyes gyülekezetnek, illetőleg plebániának, egyháznak stb. beavatott papja. V. ö. KÁPLÁN.

LELKÉSZI, (lel-k-ész-i) mn. tt. *lelkészi-t*, tb. —*ek*. Lelkészt illető, arra vonatkozó. *Lelkészi foglalkodások, kötelességek.*

LELKÉSZSÉG, (lel-k-ész-ség) fn. tt. *lelkészség-et*. 1) Lelkészi hivatal. 2) Lelkészek összesége. *NN. megyei lelkészség.*

LELKETLEN, (lél-ek-et-len, lel-k-et-len) mn. tt. *lelketlen-t*, tb. —*ek*. 1) Tulajd. ért. minek lelke nincsen, mi önmozgó, s éltető erővel nem bir. *A növények és ásványok lelketlen lények.* 2) Holt, kiből a lélek elszállott. *Lelketlen holttestek.* 3) Átv. ért. szelle-

mi erő nélkül levő; nemesebb vágyaktól nem dagadó; nem élénk, nem buzgó. *Az egész ember egy lelketlen hústömeg. A lelketlen ember nem képes valami nagyra, dicsőre. Lelketlen beszéd, szónoklat.* Anyagi ért. minek tölteléke, veleje, bele nincsen. *Lelketlen fánk, derellye.* Határozóként am. lelketlenül.

LELKETLENÍT, (lel-k-et-len-ít) áth. *lelketlenít.* Lelketlenné tesz, lelkétől v. lelkes tulajdonságától megfosztja.

LELKETLENSÉG, (lel-k-et-len-ség) fn. tt. *lelketlenség-et*, harm. szr. —*e*. A lélek erkölcsi tulajdonságainak hiánya, szívtelenség.

LELKETLENÜL, (lel-k-et-len-ül) ih. 1) Lélek nélkül, holtan *Ott fekszenek ők lelketlenül a vérmezőn.* 2) Átv. ért. élénkség, szellemi erő, részvét, buzgóság nélkül nemesebb érzelmekre nem gerjedve. *A legérdekesebb tárgyról is lelketlenül beszél. Lelketlenül szemlélni a haza sülyedését.*

LELKETLENÜL, (lel-k-et-len-ül) önh. m. *lelketlenült.* Lelketlenné leszen, lelkes tulajdonságát v. állapotát elveszti.

LELKI, (lél-ek-i, lel-k-i) mn. tt. *lelki-t*, tb. —*ek*. Lelket illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Lelki atya*, kivel az illető hivek mintegy fiúi viszonyban állanak, ki czek lelkére felügyel. *Lelki erő*, mely által a lélek működik. *Lelki fegyver*, átv. ért. oly szellemi eszköz, mely a lélek üdvösségét megszerzi, és ellenségei ellen védi. *Lelki ösméret*, az erkölcsi tettek öntudata. *Lelki tanitás. Lelki testi barát. Lelki üdvösség, boldogság.* Némely szók mellett öszvetételként együvé irják, pl. *lelkiatya, lelkiösméret.*

LELKIATYA, (lelki-atya) ösz. fn. Széles ért. pap, szerzetes, ki a hivek lelki üdvösségéről gondoskodik. Különösen, gyóntató pap, *Gyónom a mindenható Istennek, és neked lelkiatyámnak.*

LELKIBARÁT, (lelki-barát) ösz. fn. Belső barát, kinek gondolkozásmódja, és vágyai, törekvései a mieinkkel egyeznek, kit a magyar eredetileg félnek, mintegy lelke felének nevezett. *Testi lelki barát*, am. a legszorosabb barátságban levő, ki mind vagyonával mind belső részvétével kész támogatni.

LELKIERŐ, (lelki-erő) ösz. fn. A lélek tehetségeinek, különösen a kedélyállapotnak magas fokozata.

LELKIESMÉRET, LELKIESMÉRETÉS, stb. l. LELKIÖSMÉRET, LELKIÖSMÉRETÉS, stb.

LELKIFÖNSÉG, (lelki-fönség) l. LÉLEKFÖNSÉG.

LELKIISMÉRET, LELKIISMÉRETÉS, l. LELKIÖSMÉRET; LELKIÖSMÉRETÉS.

LELKIÖSMÉRET v. —ÖSMERET, (lelki-ösméret) ösz. fn. 1) Bizonyos öntudat valamely dologról, állapotról. *Az igazságot lelkiösméret szerént megvallani.* 2) Azon öntudat, mely itéletet mond az elkövetett tettek erkölcsisége, s azok igazsága vagy igazságtalan volta fölött. *Jó lelkiösméret*, mely azon meggyőződéssel van, hogy jól cselekedtünk. *Rosz lelkiösméret*, mely azon meggyőződésből, hogy gonoszt követett el valaki, nyugtalanságot okoz. *Ezt jó lelkiösmérettel lehet mondani, állitani, tenni.* A lelkiösméret vagy *előleges*, melynél fogva a teendők törvényessége vagy törvénytelensége, erkölcs szerénti vagy erkölcstelen léte felől előre meg vagyunk győződve; vagy *utólagos*, mely az elkövetett cselekedet jó vagy gonosz voltáról értesít bennünket. *Valamit a lelkiösméret intése szerént tenni, vagy elhagyni. Tedd azt, mit lelkiösméreted sugall. Lelkiösméret ellen szólni, tenni, azt bemocskolni. Lelkiösméretem tiszta, nyugott, nem tesz szemrehányásokat, nem vádol, nem furdal, nem mardos. Lelkiösméretedre hagyom*, tégy erkölcsi érzelmed szerént. Szorosb ért. az erkölcstelen cselekedetek öntudata, és az ebből eredő lelki nyugtalanság. *A lelkiösméretet elaltatni*, azaz valamely cselekedet gonoszságát szépíteni, mentegetni, hogy az illető öntudat ez által gyöngüljön. *Lelkiösméretefölébredt.* Keresztény katholikus ért. *lelkiösmeretet vizsgálni* am. gyónás előtt, vagy máskor is szorosan kérdőre venni magát, ha vétett-e általán akármily kötelességei ellen. *Lelkiösméretét lefekvés előtt megvizsgálni.* A lelkiösméret lehet továbbá, *gyöngéd*, mely a legcsekélyebb erkölcsi törvények áthágását is legott érzi; *szorongó*, mely azért nem mer tenni valamit, mivel nem bizonyos benne, ha jó-e, rosz-e; *tág*, mely nem sokat aggódik a teendők igazságos vagy igazságtalan voltával, mely a roszat vonakodás nélkül elköveti, s megrögzöttségében furdalást alig érez. A magyar képes kifejezéssel a lelkiösméretet *kisbiró*-nak is nevezi, pl. *kiki magával hordozza a kisbirót.* (Km.).

LELKIÖSMÉRETÉS, (lelki-ösméretés) ösz. mn. 1) Emberről szólva am. jó lelkü, ki erkölcsi meggyőződés szerént cselekszik, ki mindennemü kötelességeinek tiszta erkölcsi érzetből, nem külső okokból felel meg. *Lelkiösméretes biró, tisztviselő, szolga.* 2) Mondják cselekedetekről, melyek az imént kitett indokokból származnak. *Lelkiösméretes itélet, pénzkezelés, tanuság, eskü, vallomás. Ez lelkiösméretes dolog*, melyet az erkölcsi törvények kivánnak.

LELKIÖSMÉRETÉSSÉG, (lelki-ösméretésség) ösz. fn. Az erkölcsi érzelemnek azon tulajdonsága, melynél fogva valaki az erkölcsi törvényeket, s az ezekből folyó kötelességeket ismerve úgy cselekszik, mint cselekednie kell, nevezetesen, belső meg győződését követve. *Lelkiösmeretesség nélkül valódi erény nem létezhetik.*

LELKIÖSMÉRETLEN, (lelki-ösméretlen) ösz. mn. Oly emberről mondjuk, ki cselekedeteiben az erkölcsiségre nem tekint, ki nem hallgat arra, mit lelkiesmérete sugall, s ha a bünt elkövette, annak furdalását megrögzött lelke nem érzi. *Lelkiösméretlen biró*, ki meggyőződése ellen, holmi mellékokokból, pl. kedvezésből, haszonlesésből itél. Átv. ért. mondják az ily módon elkövetett cselekedetekről. *Lelkiösméretlen pénzkezelés, itélet.* Határozóként am. lelkiösméret nélkül.

LELKIÖSMÉRETLENSÉG, (lelki-ösméretlenség) ösz. fn. Lelkiösméret sugallásaira nem ügyelő gonoszlelküség.

LELKIÖSMÉRETLENÜL, (lelki-ösméretlenül) ösz. ih. A lelkiösméret sugalatait megvetve.

LELKIPÁSZTOR, (lelki-pásztor) ösz. fn. Széles ért. minden pap, ki az illető hitvallás hivei fölött őrködik, azokat lelki eledellel táplálja, az erkölcstelenség mételyétől óvja stb. Szorosb ért. bizonyos hivek gyülekezetének beavatott papja.

LELKIPÁSZTORSÁG, (lelki-pásztorság) ösz. fn. Általán papi hivatal.

LELKIROKON, (lelki-rokon) ösz. mn. Aki akár gondolkodása módjában, akár a kedély és szív érzelmeiben egy másikhoz hasonló tulajdonságokkal bir.

LELKIROKONSÁG, (lelki-rokonság) ösz. fn. Valakinek egy másikéhoz hasonló gondolkodás módja vagy kedélyminősége.

LELKISÉG, (lél-ek-i-ség) fn. tt. *lelkiségét*. Lelki állapot; lelki tulajdonság.

LELKITEHETSÉG, (lelki-tehetség) ösz. fn. A léleknek szellemi tulajdonsága. *Kitünő lelkitehetséggel birni.*

LELKŰ, LELKÜ, (lel-k-ű) mn. tt. *lelkü-t*, tb. *—ek* v. *lelkük*. Kinek bizonyos tulajdonságu lelke, vagy lelkiösmérete van. *Jó lelkü, rosz lelkü ember. Hamis lelkü. Fekete lelkü. Tiszta lelkü. Nagy lelkü. Erős lelkü.* V. ö. LÉLEK.

LELKŰLET, LELKÜLET, (lel-k-ü-l-et) fn. tt. *lelkületét*. A lélek erejének, különösebben kedélyi állapotának bizonyos nyilatkozata. *Erős lelkület. Hamis lelkület. Gyáva lelkület.*

LELKŰSÉG, LELKÜSÉG, (lel-k-ű-ség) fn. tt. *lelküség-ét*, harm. szr. *—e*. Csak viszonynévvel ösz. vetéve használtatik, s jelenti a léleknek azon tulajdonságát, melyet a viszonynév fejez ki. *Jólelküség*, a jó lélek tulajdonsága. *Nagylelküség*, a nagy lélek tulajdonsága, stb.

LELLÁH, fn. tt. *lelláh-ot*, harm. szr. *—a*. Előfordúl a Müncheni codexben, s jelent lepedőt (linteum, linteamentum.) *És mikor vötte volna a lelláhot, és megszorította volna ömagát.* (János 13) *Látá a lelláhokat.* (János 20,) Pesti és Erdősi szerént *fehér ruha*. Legvalószinűbb, hogy e német tájszó után *Leilach* (Leintuch) képeztetett, és első része a magyar *len* szóhoz hasonló, mely megvan a latin *linum* és német *Lein* szókban is. V. ö. LEN.

LELLEG, fn. tt. *lelleg-ét*, harm. szr. *—e*. Növénynem az öthímesek seregéből és ötanyások rendéből, csészéje egy tagu, ép karimáju, ránczba szedett aszott ajakú, bokrétája őt szirmu, magva egy, mely kis czérnaforma szálnál fogva van a vaczokhoz nőve (Statice). E növény nevezetét valószinüleg azon tulajdonságától vette, melynél fogva magva *lefügg*, mintegy *leleng*.

LELLEGHOLGYOMÁL, (lelleg-holgyomál) ösz. fn. Növényfaj a holgyomálok neméből, melynek tőkocsányai két-három viráguak, derekán egy kis levelke, kocsányai apró pikkelyesek, levelei szálas láncsásak, kopaszak. (Hieracium staticifolium).

LELOCSOL, (le-locsol) ösz. áth. Locsolva leönt, nedvessé tesz valakit v. valamit. *A vízhordó leány lelocsolta magát, és a lépcsőket.* V. ö. LOCSOL.

LELÓCZ, ALSÓ—, FELSŐ—, falu k Nyitra m.; helyr. *Lelócz-ra, —on, —ról.*

LELÓG, (le-lóg) ösz. önh. Aláfelé lóg, lefelé mozog, vagy ily irányban létezik. *Lelóg* v. *lóg a nadrágszíj*, midőn leoldódik.

LELÓGÁS, (le-lógás) ösz. fn. Állapot, midőn valami lelóg.

LELOHAD, (le-lohad) ösz. önh. Mondjuk magasra dagadt, feldomborodott némely testekről, midőn alászállanak, leapadnak. *Lelohad a daganat. Lelohad a tűz*, midőn lángja elmúlik. *Lelohad a tömött erszény*, ha kiveszik belőle a pénzt. V. ö. LOHAD.

LELOHADÁS, (le-lohadás) ösz. fn. Állapot, midőn valami lelohad. V. ö. LELOHAD.

LELOMBOZ, (le-lomboz) ösz. áth. A fának lombjait letöri, levágja, letépi, lepusztítja. *Hogy zöld sátora legyen, néhány fát lelombozott.* V. ö. LOMB.

LELOVAGOL, (le-lovagol) ösz. önh. Föntebb helyről, vidékről lovagolva lemegy valamely alantabb fekvőre. *A várból lelovagolni a völgybe.* Tárgyesetes névvel, pl. *lelovagolni valamely paripát* am. lejárni, kifárasztani.

LELŐ, (le-lő) ösz. önh. Magasabb helyről alacsonyabbra lő. *A bástyáról lelőni a vár árkába. Emeletről lelőni az utczára.* Áthatólag, tárgyesetes névvel am. valakit vagy valamit lövés által leejt. *Lelőni az ellenség vezérét. Röptében lelőni a fecskét. A háztetőről lelőni a galambokat.* V. ö. LŐ.

LELÖK, (le-lök) ösz. áth. Lökve alátaszít, levet valakit v. valamit.

LELÖKÉS, (le-lökés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit v. valamit lelöknek.

LELÖVÉS, (le-lövés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki lelő; vagy midőn valamit vagy valakit lelőnek.

LELÖVÖLDÖZ, (le-lövöldöz) ösz. áth. Többször, vagy többeket egymásután lelő.

LELTÁR, (lel-tár) ösz. fn. Ingó javak öszveirott lajstroma, melyek vagy ingatlan birtokhoz tartoznak, vagy magukban egy birtoköszveget képeznek, különösen melyeket birtokváltozásnál az uj birtokosnak általadnak. *A leltárban följegyzett bútorokat szerszámokat, barmokat általvenni.*

LELTÁRKÖNYV, (lel-tár-könyv) ösz.fn. Könyv, melybe a leltározott holmik följegyeztetnek vagy följegyezve vannak.

LELTÁROZ, (lel-tároz) ösz. áth. Leltárba vesz, leltárba ír.

LELTÁROZÁS, (lel-tározás) ösz. fn. Leltárba irás vagy följegyzés.

LELTGYERMEK, (lelt-gyermek) ösz. fn. L. LELENCZ.

LELVÉNY, (lel-vény) l. LELTÁR.

LEM, elvont gyök, melyből *lemez* v. *lemes*, továbbá *Lemesény*, *Lemes*, *Lemhény* helynevek erednek. Minthogy *lemes* (pl. *lemes vas*), és *lemez* lapos testet jelentenek, innen *lem* am. *len* (lent), és *lep* (lepény stb. szóban), mély hangon *lap*, s rokon azon szókkal, melyekben a *le la* gyök laposat, laposan terjedtet jelent. Vajjon a fennemlített helységek nem-e a laptól, lapos fekvésöktől kapták neveiket? V. ö. LENGYEL.

LEMAR, (le-mar) ösz. áth. Marva letép, leszakaszt, legyőz valamit. *A kutya lemart egy darabot az ökör füléből. Az erősebb kutya lemarja a gyöngébbet.* V. ö. MAR.

LEMARAD, (le-marad) ösz. önh. Valamely mozgásban, menésben levő testről lecsúszik, leesik valaki v. valami, vagy midőn azon test épen induló, elmenő félben van, akkor érkezik oda. *Lemaradni a lóról, kocsiról. A zsák lemaradt a bakról. A gyermek lemaradt a hintáról, az ördöglóról. Lemaradni a gőzhajóról, a vasúti vonatról.* Átv. törvényes ért. itélet következtében letartóztatik.

LEMARADÁS, (le-maradás) ösz. fn. Állapot, midőn valami vagy valaki lemarad.

LEMARASZT, LEMARASZTAL, (le-maraszt v. marasztal) ösz. áth. 1) Eszközli, hogy valaki lemaradjon valahonnan. *A sebesen hajtó kocsis lemarasztotta a szekér farára kapott fiút.* 2) Letartóztat, vagyis eszközli, hogy valaki maradjon. *A gyanus utast lemarasztja a rendőrség.* 3) Átv. törvényes ért. eredetileg valakit bizonyos büntetés kiállása, vagy elégtétel végett letartóztat,most csak általában elitél.

LEMARASZTÁS, (le-marasztás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit lemarasztanak.

LEMARAT, (le-marat) ösz. mivelt. Bizonyos folyadék, pl. eczet, csáva által valamely testnek némi részeit lekoptatja, leeteti. *Az irhások csávában lemaratják a bőr szőrét.*

LEMÁRT, (le-márt) ösz. áth. Valamely testet bizonyos nedvbe leereszt, hogy megnedvesedjék, vagy megtisztuljon, vagy más valamely okból. *Lemártani a száraz faedényt. A szennyes ruhát lemártani a folyóba. Lemártani a vödröt a kútba.* V. ö. MÁRT.

LEMÁSOL, (le-másol) ösz. áth. Eredeti irást, festést, faragást, hasonló alakban vagy minemüségben leír, lefest, kifarag, tehát az eredetinek mintegy mását, hasonlóját állitja elé. *Lemásolni a régi okleveleket. Kéziratokat lemásolni. Jeles művészek által festett képeket lemásolni.* V. ö. MÁSOL.

LEMÁSOLÁS, (le-másolás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit lemásolunk. *Régi kéziratok lemásolásával foglalkodni.* V. ö. LEMÁSOL.

LEMÁSZ, (le-mász) ösz. önh. Mászva leszáll, leereszkedik valamely magasabb helyről. *A csiga lemász a fa derekáról. A kisded gyermek lemászott a lépcsőkön. Lemászni a magas fáról.* V. ö. MÁSZ.

LEMÁSZÁS, (le-mászás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki vagy valami lemász.

LEMÁZOL, (le-mázol) ösz. áth. Gúnyosan szólva am. valamit, különösen valakinek arczképét durva ecsettel, művészi ügyesség nélkül lefesti; vagy valamit roszul leír.

LEMÁZOLÁS, (le-mázolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit lemázolnak.

LEMÉGY, (le-mégy) ösz. önh. 1) Tulajd. ért. lábain bizonyos magasságról alászáll, lelépdegel. *Lemegy a pinczébe borokat kóstolni. Hajófödelről lemegy a hajófenékre.* 2) Leutazik. *Jövő tavaszszal lemegyünk az Alföldre. A budai őrsereg lement Péterváradra.* 3) Szélesb ért. alászáll. *Lemegy a nap, hold. Lemennek a csillagok.*

„Lement a nap. De csillagok
Nem jöttenek. Sötét az ég.
Közel- s távolban semmi fény nincs,
Csak mécsvilágom s honszerelmem ég.“

Petőfy Sándor.

4) *Lement a töke, béle.* 5) Átv. ért. lekopik, leválik, letisztúl. *Lement a haja, szőre, gyapja. Megégetett kezéről lement a bőr. A szenny, mocsok, piszok, folt lement a ruháról.* V. ö. MÉGY..

LEMÉGYÉN, (le-mégyén) ösz. önh. l. LEMÉGY.

„A vadász elnyugszik,
Ha a nap lemegyen.“ Zrinyi.

LEMÉN, v. LEMÉN, l. LEMÉGY.

LEMÉNÉS, (le-ménés) ösz. fn. Menés, mely föntebb helyről aláfelé történik. *A felső vidéki katonák lemenésre készülnek. Lemenés a lépcsőkön lajtorján.* Szélesb ért. leszállás. *A nap lemenésétől éjfélig. A hold lemenésére várakozni.* Átv. ért. lekopás, leválás, letisztulás.

LEMÉNET, LEMÉNETEL, (le-ménet v. —ménetel) ösz. fn. Menet, melyet valaki lefelé tett; különbözik tőle a *menés*, mennyiben ez magát a cselekvést jelenti, a menet pedig elvont értelmü, s jelenti azon utat, melyet menve meg kell tenni, vagy magát a végrehajtott menést. *Ezen hegyről a lemenet igen nehéz, meredek. Nap lemenete után vagy előtt.*

LEMÉNETI, (le-méneti) ösz. mn. Lemenetre vonatkozó. *Lemeneti gyorsaság. Lemeneti út.*

LEMENŐ, (le-menő) ösz. mn. Aki vagy ami lemegy. *Lemenő ág* a vérségi öszveköttetésben az egyenesen leszármazottak rende,úgymint fiú v. leány, unoka, kisunoka, ősunoka.

LEMÉNY, falu Kővár vidékén; helyr. *Leményben, —ben, —ből.*

LEMER, (le-mer) ösz. áth. Valaminek fölét merve leveszi. *Lemerni a fövő hús levének habját. Lemerni a tej szinét.* V. ö. MER.

LEMÉR, (le-mér) ösz. áth. Mérve vagy mérés által lead, lebocsát. *A gabonát lemérni a verembe.*

LEMERÍT, v. —MERIT, (le-merít) ösz. áth. 1) Valamely testet bizonyos folyadékba merít, márt, áztat. *A korsót lemeríteni a folyóba, hogy megteljék vízzel. A vödröt lemeríteni a kútba.* 2) Lesüllyeszt. *A nagy teher lemerítette a ladikot..* 3) Valamely híg testnek fölét merő edény által leveszi. *Lemeríteni a szüretelő kádból a must fölét.*

LEMERÍTÉS, v. —MERITÉS, (le-merítés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit lemerítenek.

LEMERÜL v. —MERÜL, (le-merül) ösz. önh. Valamely test bizonyos folyadékba leszáll, vagy némi mélységig lesüllyed. *A megrakott hajó négy lábnyira lemerült a vízbe. A vas lemerül a víz fenekére. A fa nem merül le egészen a vízbe. Aki nem tud úszni, hamar lemerül.* V. ö. MERÜL.

LEMERŰLÉS v. —MERÜLÉS, (le-merülés) ösz. fn. Állapot, midőn valamely szilárd test a fajilag könnyebb testbe, különösen folyadékba alászáll, lesüllyed.

LEMÉS, (1), (lem-és) mn. tt. *lemés-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Jelent laposat. Különösen így nevezik azon lapos vasat, mely a szántóvas előtt függőlegesen lenyúlik, s a földet hasítja, máskép: *csoroszla* v. *csoroszlya*. Molnár A. szerént lemez vas *culter praecisorius in aratro*. Szabó D. szerént *lemes vas* is. Képzője *es*, tehát gyöke *lem*, s *lemes* am. *lapos*, *lem*, am. lap.

LEMES, (2), (máskép: *Lemesány*) falu Sáros m.; helyr. *Lemes-re*, *—én*, *—ről*.

LEMESÁNY, (máskép: *Lemes)*; helyr. *Lemesány-ba*, *—ban*, *—ból*.

LEMÉSVAS, (lemes-vas) l. LEMÉS alatt.

LEMETÉL, (le metél) ösz. gyakor. áth. Több testet, vagy azon egy testnek több részeit ismételt metszés által előbbi helyzetökből leveszi, leejti. *Lemetélni töveikről a fiatal csemetéket. A fák ágait lemetélni. Körmeit lemetélni. A húson levő zsírt, hájat lemetélni.* V. ö. METÉL.

LEMETÉLÉS, (le-metélés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamiféle testeket lemetélünk. *Ágak, virágok lemetélése. Körmök lemetélése.* V. ö. LEMETÉL, METÉL.

LEMETSZ, (le-metsz) ösz. áth. Egyes darabot vagy egész testet metszve levesz, leválaszt előbbi helyéről, tövéről stb. *Lemetszeni a kutya fülét. Körmét minden héten lemetszi. A fának fattyuhajtását lemetszeni. A kenyérből egy nagy karajt lemetszeni. Mess le a kereksajtból egy fontnyit.* V. ö. METSZ.

LEMETSZÉS, (le-metszés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit lemetszenek.

LEMÉZ, (lem-éz) fn. tt. *lemez-t*, tb. *—ek*, harm. szr. *—e*. 1) Széles ért. laposra kinyujtott vagy faragott szilárd test, pl. kőtábla, vastábla. 2) Szorosb ért. oly lapos tábla, melyre írni, vagy rajzolni, festeni, vésni szoktak. 3) L. LEMESVAS. 4) A növénytanban a levél vagy levélnemü szerv kiterült része, mint pl. a levél lapos része, vagy a vált szirmu bokréták közől a keresztesek vagy szegfüfélék szirmainak kiterült felső része. (Gönczy Pál). E szóban az *ez* névképző, mint az *igaz*, *száraz*, *nehez* szókban, tehát gyöke *lem*, mely rokon a *leb*, *lep* vastag hangon *lab*, *lap* gyökökkel, melyek a *lebenye*, *lepedő*, *lepény*, *laboda*, *lapu* szókban laposat jelentenek, valamint maga a *lemez*. Rokona a latin *lamina*.

LEMÉZEL, (lem-éz-el) áth. m. *lemézelt*. Lemezzel bevon. (Plattiren).

LEMÉZELÉS, (lem-éz-el-és) fn. tt. *lemézelés-t*, tb. *—ek*. Cselekvés, midőn valamit lemezelnek.

LEMÉZÍT, (le-mézít) ösz. áth. m. *lemézít-ett*, htn. *—ni*, v. *—eni*. Lemezzé alakít.

LEMÉZKALAPÁCS, (leméz-kalapács) ösz. fn. Kalapács, melylyel valamely érczdarabot, pl. vasat, rezet, ezüstöt lemezzé lapítanak, kivernek. V. ö. LEMÉZ.

LEMÉZKE, (lem-éz-ke) kics. fn. tt. *lemézkét*. Kis lemez, kisebb terjedelmü érczlap.

LEMÉZKÖNYV, (leméz-könyv) ösz. fn. Az aranyverők- vagy aranyfüstmiveseknél azon forma, melyben az aranyfüstöt bizonyos nagyságra és vékonyságra kinyújtják.

LEMÉZPAPÍR, (leméz-papír) ösz. fn. Vastag, durva, holmit betakarni való papír.

LEMÉZPŐRÖLY, (leméz-pőröly) l. LEMÉZKALAPÁCS.

LEMÉZVAS, (leméz-vas) ösz. fn. l. LEMÉSVAS v. LEMES.

LEMHÉNY, erdélyi falu. Kézdi székelyszékben; helyr. *Lemhény-be*, *—ben*, *—ből*.

LEMINTÁZ, (le-mintáz) ösz. áth. Valamit mintában, azaz kisebb formában levesz, kialakít. *Valamely templomot, épületet lemintázni.* V. ö. MINTA.

LEMINTÁZÁS, (le-mintázás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit lemintáznak.

LEMMING, fn. tt. *lemming-et*, harm. szr. *—je*. Egérnem igen kurta vagy semmi farkkal, hegyes fejjel, fekete, fehér, és sárgás pettyekkel, s csaknem patkánynagyságu. (Marmotta v. Mus lemmus. L.).

LEMOCSKOL, (le-mocskol) ösz. áth. Átv. ért. erkölcsi mocsokkal, azaz gyalázattal, rágalommal csúfolódva lealacsonyít valakit.

LEMOCSKOLÁS, (le-mocskolás) ösz. fn. Rágalmazva lealacsonyít valakit.

LEMOHOZ, (le-mohoz) ösz. áth. Bizonyos növényekről vagy más testekről a rajtok termett mohot leszedi. *Lemohozni az agg fák derekait, az ócska háztetőt.*

LEMOND, (le-mond) ösz. önh. Lehető ragu viszonynévvel am. szóval kijelenti vagy tettel mutatja, hogy valamely dolog iránti jogát, igényét, reményét leteszi. *Béke kedveért lemondani a követelt örökségről. Lemondani a világ örömeiről. Nem kell mindjárt le-*

mondani a világról. (Népd.). *Lemondani a beteg életéről.* Különösen, bizonyos hivatalról, tisztségről, szolgálatról leköszön. *Lemondani a bíróságról, püspökségről.*

LEMONDÁS, (le-mondás) ösz. fn. Szóval, vagy cselekedettel tett nyilatkozás, melynél fogva valamiről lemondunk. *Tisztujitáskor a hivatalnokok lemondását elfogadni.* Különösen azon lelki elhatározás, mely által némi áldozat gyanánt bizonyos jogokról és igényekről mondunk le. V. ö. LEMOND. *Szerzetesek lemondása a világi javakról, némely életörömekről.*

LEMONDÓLEVÉL, (lemondó-levél) ösz. fn. Levélben kijelentett nyilatkozat, melynél fogva lemondunk valamiről. V. ö. LEMOND.

LEMORZSÁL, (le-morzsál) ösz. áth. Valamely törékeny porhanyó testet morzsákra tördel. *A kenyérbelet lemorzsálni a csibék számára.* V. ö. MORZSÁL.

LEMORZSÁLÁS, (le-morzsálás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit lemorzsálnak.

LEMORZSÁLÓDIK, (le morzsálódik) ösz. belsz. Morzsákra szakadozva, töredezve lehull, lekopik. *A homokkő idővel lemorzsálódik.*

LEMORZSOL, (le-morzsol) ösz. áth. Széles ért. apró darabkákra, morzsákra letördel. Szorosb ért. mondják kukoriczáról, midőn szemeit torzsájáról kézzel vagy valamely eszközzel lefejtik. Tréfásan szólva, *lemorzsolni az olvasót* am. imígy-amúgy, hamarjában egyik szemet a másik után leeregetni. *Lemorzsolni a leczkét,* hadarva értelem nélkül mondani el.

LEMORZSOLÓDIK, l. LEMORZSÁLÓDIK.

LEMOS, (le-mos) ösz. áth. 1) Bizonyos nedvvel, különösen vízzel valamely testről a mocskot, szennyet, foltot, piszkot letisztítja. *Lemosni a ruháról a sárt, a kézről a kormot.* 2) Mondjuk esőről, midőn valamit magával a föld színéről lehord. *A zápor lemosta a hegyoldalról a földet, köveket.* Átv. ért. erkölcsi szennyet letisztít. *A keresztény tan szerént a keresztség lemossa az eredeti bűnt.*

LEMOSÁS, (le-mosás) ösz. fn. Cselekvés, midőn lemosunk valamit. V. ö. LEMOS.

LEMOSOGAT, (le-mosogat) ösz. gyak. áth. Mosogatva, azaz folytonosan vagy gyakran mosva letisztít valamit. *A sáros edényekről lemosogatni a szennyet.* V. ö. MOSOGAT.

LEMOSOGATÁS, (le-mosogatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit gyakran, folytonosan mosva letisztítunk.

LEMOTÓLÁL, (le-motólál) ösz. áth. 1) Az orsóról le és motólára fölszedi; 2) A motólálóról leszedi (a fonalat). V.ö. MOTÓLÁL.

LEMOTÓLÁLÁS, (le-motólálás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit lemotólál.

—LEN (1), mély hangon: —*lan,* tagadó neveket képző rag. L. —LAN képző.

—LEN, (2), mély hangon: —*lan* toldalék, különösebben ez *ig-* és igehatározók után, pl. *eddig-len, addig-lan* stb.

LEN, (1), fn. tt. *len-t,* tb. —*ek,* harm. szr. —*e* v. —*je.* Növénynem az öthimesek seregéből és ötanyások rendéből; esészéje öt levelü, bokrétája öt szirmu, tokja öt kopácsu, tiz rekeszü, rekeszeiben egy mag, himszálai tövön öszvenőttek. Legnevezetesb faja a *házi len* (Linum usitatissimum), melynek esészelevelei és tokjai szálkahegyüek, szirmai csipkések, levelei láncsásak, szára magános. Virága kék. Egyezik vele a görög *λίνον,* latin *linum,* német *Lein,* szláv *len lan* stb. Ha tekintetbe vesszük, hogy ezen növénynek legkitünőbb és leghasznosb tulajdonsága az emberi nemre nézve abban áll, hogy finom s hosszura nyuló héjszálai vannak, okszerüleg állithatjuk, hogy nevét ezen tulajdonságától kapta, s ennélfogva alapfogalom benne a finomság, fínomra *nyúlás, foszlás.* E szerént, hogy a fennemlített rokonságok mellett maradjunk, alapfogalomban mint *nyúlós testeket* jelentők, megegyeznek vele a latin *lien, liber* (fának rostos héja), *limbus, limus, linea, lingua, liquor*; a német *Leim, lahm, Limpf* (fa sudara), a magyar *lép* (lien és viscus), *lepény, lepedő, lebenye.* Szorosb ért. jelenti azon fínom rostu szálakat, melyek ezen növény szárát födik, s a műipari világban nevezetes szereppel birnak. *Lenből szőtt vászon.*

LEN, (2), elvont gyöke *lendít, lendül, leng, lentet,* szóknak és származékaiknak. Értelme igen gyönge mozdulás, vagy mozgás.

LÉN, némely régieknél am. a szokottabb *lőn;* Lásd: ezt.

LENÁROS, LENÁRUS, (len-áros v. —árus) ösz. fn. Személy, ki lennel kereskedik.

LÉNÁRT, férfi kn. tt. *Lénárt-ot.* Eredetije a német Leonhard, am. oroszlánerejü vagy oroszlánszivü.

LÉNÁRTFALA, falu Gömör m.; helyr. —*falá-ra,* —*n,* —*ról.*

LÉNÁRTFALU, falu Szatmár m.; helyr. —*falu-ba,* —*ban,* —*ból.*

LÉNÁRTÓ, falu Sáros m.; helyr. *Lénártó-ra,* —*n,* —*ról.*

LENÁZTATÁS, (len-áztatás) ösz. fn. Első munka a lennek idomitásában, midőn azt kévékbe kötve néhány napig körülbelül két hétig, folyó vagy tóvízbe lenyomtatva tartják, hogy nyerseségét elveszejtse, s rostjai annál könnyebben lefoszoljanak.

LENÁZTATÓ, (len-áztató) ösz. fn. Hely, hol a lenet áztatni szokták. V. ö. LENÁZTATÁS.

LENBÁRSONY, (len-bársony) ösz. fn. Bársonyhoz hasonló szövet, melynek kereszt- vagy ontokfonalai lenből, bélfonalai pedig selyemből vagy teveszőrből vannak.

LENBUGA, (len-buga) ösz. fn. A magvas lennek bogos feje, melyben magvai vannak.

LENCS, puszta Pest m.; helyr. *Lencs re, —én, —ről.*

LENCSE, (len-cs-e) fn. tt. *lencsét.* 1) A kétfalkások seregébe és tízhímesek rendébe tartozó hüvelyes és mint főzelék ismeretes vetemény, melynek magvai lapos domboruak, s különösen e magvakat nevezzük lencsének. (Cicer). *Bagolcsa lencse* másképen: *bagoly borsó* (cicer arietinum), *főzelék lencse* (cicer lens vagy ervum lens). *Lencsét főzni, enni. Kemény, törött lencse. Jól főtt neki a lencse.* (Km.). *A barátban vérré válik a lencse.* (Km.). 2) Átv. ért. így neveztetnek némely más növények, melyeknek levelei vagy magvai, vagy testei lencséhez hasonló laposságuak. *Lencsefa, Lencsegomba, Békalencse,* (lemna). *Vízilencse* (mocsári lencsefű?). *Vad lencse* (= abrakbabó, néhutt: lendek v. lednek). 3) Szintén átv. ért. lencsealaku test, vagy folt. *Lencse a látcsőben. Arczon nőtt lencse. Lencseképü.* Rokona a hasonló külsejü *lendek.* Megegyezik vele a latin *lens,* német *Linse,* franczia *lentilles.* Persául: *anz* és *dancse.* Már Adelung azon észrevételt teszi e szóról, hogy alapfogalom benne a *lapos alak,* minek tökéletesen megfelel az alacsonra mutató magyar *le* és *len* (lent); t. i. lencse jelent oly magot, mely *lelapúl.* Innen a közmondás: *Nem mind lencse, ami lapos.* Elemezve: *len, len-és, lenés-ő, lenés-e, lense, lencse.* Hogy a középképző *s* igen sok szavainkban *cs*-re változik, mint *Boris, Borisa, Borcsa, furosa, furcsa* stb. erről l. —S melléknév képző. A latin *lens*-sel egy a latin *lens lendis,* azon lapos korpaféle por, mely a fejet szokta meglepni. V. ö. LENGYEL.

LENCSEALAKÚ, (lencse-alakú) l. LENCSÉDED.

LENCSECSONT, (lencse-csont) ösz. fn. A kéztőben levő kis lapos csont. (Metacarpus.)

LENCSÉDED, (len-cse-ed-ed) mn. tt. *lencsédedet.* Minek lencséhez hasonló alakja van, azaz lapos, kerek, s kevessé domború. *Lencséded üveg a látcsőben.*

LENCSEFA, (lencse-fa) ösz. fn. Növényfaj a dudafürtök neméből, mely nevét onnan kapta, mivel maghüvelye lapított mint a lencse. (Colutea herbacea). V. ö. DUDAFÜRT.

LENCSEFÖLD, (lencse-föld) ösz. fn. Föld, melyen lencsét termesztenek, vagy mely lencsetermesztésre különösen alkalmas.

LENCSEFŰ, (lencse-fű) ösz. fn. Lencsefűnek vagy: mocsári lencsefűnek nevezik néhutt a tavaszi mocsárhúrt (Callitriche verna).

LENCSEGOMBA, (lencse-gomba) ösz. fn. Fákon tenyészni szokott lencséded apró gombafaj.

LENCSEHELY, puszta Pozsony m.; helyr. *—hely-re, —én, —ről.*

LENCSEKERT, (lencse-kert) ösz. fn. Kert, melyben lencsét termesztenek.

LENCSEKŐ, (lencse-kő) ösz. fn. Lapos kő, vagy kavics, kövecs, mely alakjára nézve a lencséhez hasonló.

LENCSEKÖVECS, (lencse-kövecs) ösz. fn. L. LENCSEKŐ.

LENCSELEVES, (lencse-leves) ösz. fn. Leves étek főtt lencséből.

LENCSEN, puszta Somogy m.; helyr. *Lencsenbe, — ben, —ből.*

LENCSÉS, (len-cse-es) mn. tt. *lencsés-t* v. *—et,* tb. *—ek.* Amiben lencsét tartanak; lencsével bővelkedő; lencsével készitett. *Lencsés zacskó, fiók. Lencsés kert, vidék. Lencsés fürj, fogolypecsenye.* Átv. ért. *lencsés pipa,* melynek oldala lencseforma pettyekkel van tarkázva. *Lencsés köbölke,* gomba faj, felfordult harang alaku, kivül szörös, belül sima, hamuszín; lencséje 10—12 fejérek. (Cyathus laevis, vagy: lentifera.)

LENCSI, kicsiny. női kn. tt. *Lencsit,* tb. *—k.* Magdolna, Magda*lena.* (A szyr nyelvben am. fölemelt).

LENCZI, férfi kn. tt. *Lenczi-t,* tb. *—k.* A latin ‚Laurentius'-ból alakított Lőrincz kicsinyítője.

LENDE, baranyai tájszó, am. rokon, ivadék, atyafi. *Sok lendéje van.*

LENDÈK, (len-d-èk) fn. tt. *lendèk-èt,* harm. szr. *—e* v. *—je.* Növénynem a kétfalkások seregéből és tízhímesek rendéből; csészéje tövön tompa, öt fogu, anyaszála szálas, felhajlott, egyenes, levelei szárnyasak, kacstalanok. (Orobus). Fajai között legismeretesb a *tavaszi lendek* (orobus vernus), másképen: *kakuk borsó* v. *vad lendek,* v. néhutt: *bükköny* is. Az *n* és *d* megfordítva némely vidékeken: *lednek.* Gyöke *len* egy a *lencse* gyökével, minthogy e két növény külső alakra nézve igen hasonló egymáshoz, nevezetesen szárra és virágra. A lendek magva ugyan nem lapos, mint a lencséjé, de az úgynevezett *fehér lendek* magva szinre a lencséhez némileg hasonló. Néhutt *lednek*nek hívják a ló- v. abrakbabót is.

LENDÍT, LENDIT, (len-d-ít) áth. m. *lendít-ett,* htn. *—ni* v. *—eni,* par. *—s.* Valamit igen gyöngéden mozdít. *A szellő meglendíti a falevelet. Valami keveset én is lendítek a dolgon.* V. ö. LENG, LENGET.

LENDÍTÉS, LENDITÉS, (len-d-ít-és) fn. tt. *lendítés-t,* tb. *—ek,* harm. szr. *—e.* Gyöngéd mozdítása, lengővé tevése valamely testnek.

LENDÜL, LENDÜL, (len-d ül) önh. m. *lendül-t.* Gyöngén megmozdúl. Mondják különösen levegőről vagy oly testekről, melyeket a levegő mozgása megindít. *Lendülnek a fák levelei.* Átv. ért. kissé megindúl, csendes folyamatba jön. *Lendülnek dolgaink v. ügyeink, vállalataink.*

LENDÜLÉS, LENDÜLÉS, (len-d-ül-és) fn. tt. *lendülés-t,* tb. *—ek,* harm. szr. *—e.* Lengő, lebegő mozzanása valamely könnyü testnek. Átv. ért. csendes folyamatba lépés.

LENDÜLET, LENDÜLET, (len-d-ül-et) fn. tt. *lendület-et,* harm. szr. *—e.* Könnyeden lengő mozzanat. Átv. ért. csendes folyamatba indulás. *Lendületet adni az iparnak.*

LENDVA, ALSÓ—, mváros Szala, FELSŐ—, falu Vas m.; helyr. *Lendvá-ra, —n, —ról.*

LENDVALAKOS, falu Szala m.; helyr. *—Lakos-ra, —on, —ról.*

LENDVAÚJFALU, falu Szala m.; helyr. *—Újfalu-ba, —ban, —ból.*

LENÉZ, (le-néz) ösz. önh. és áth. Fentebb helyről alsóbbra néz. *Lenézni a hegyről a közel síkságra. A toronyból lenézni a városra.*

„Amint fennáll, s amint lenéz,
Nyugalmasan szivében." Czuczor.

Áthatólag, tárgyesetes viszonynévvel am. valakit szemeivel tetőtől talpig mérve megvet. *Kevélyen lenézni valakit. A gőgös úr lenézi az alsóbb rendüeket.*

LENÉZÉS, (le-nézés) ösz. fn. 1) Fentebb helyről alsóbbra nézés. 2) Valakire megvetőleg tekintés. V. ö. LENÉZ.

LENFA, (len-fa) ösz. fn. Keletindiai fa, melynek kéregrostjait az ottani lakosok lenszálak gyanánt használják. (Antidesma. L.).

LENFEJ, (len-fej) ösz. fn. l. LENBUGA.

LENFONAL, (len-fonal) ösz. fn. A lennek finom szálu rostjaiból sodrott fonal.

LENFÖLD, (len-föld) ösz. fn. Föld, melyben lent termesztenek, mely lentermesztésre kiváltképen jó, pl. a feltörött gyepföld.

LENG, (len-g v. len-eg) gyakor. önh. m. *lengtem, —tél, —ett*, htn. *—ni* v. *—eni.* Könnyeden, s csaknem minden susogás nélkül mozog. Mondják általán oly testekről, melyek már magukban könnyük, vékonyak, és lógó állapotban vannak, minélfogva a lég legkisebb mozdultára megindulnak. *Leng a fátyol, függöny. Lengenek a fák levelei, lombjai. Leng a köd. Leng a levegőben lassan mozgó, s mintegy úszó madár. A kis ladik, mintha csak lengene a habokon. A hó nyakat barna fürtök lengik körül. Csak alig teng, leng.* (Km.). Gyökeleme a mozgást jelentő *le*, melyből lett az elavult egyszerü ige *len*, mint *ken, fen, csen, fon*; a *len* gyökből gyakorlatos képzővel, *len-eg len-g*, mint a *zen, csen, pen*, gyökökből: *zeng, cseng, peng.* Finnül: *lennän* am. lengek. ‚Lenge' és ‚lengedik' származékok jelentenek a székelyeknél langyost, lágymeleget; illetőleg langyosodást is; midőn egyezik velök a német *ge-linde, lindern, Lenz*, melyet Adelung a felső német *leinen*-től származtat, melyszerénte am. aufthauen, lau werden (langyúlni, langyosodni); Kaltschmied pedig a bajor *launen, lenen, lind* szókkal is rokonítja.

LENGE, (len-g-e) mn. tt. *lengét.* A *lengő* igenév módosítása, mint *czinegő czinege, bugyogó bugyoga, csörgő csörge* stb. Jelent oly valamit, mi leng, azaz könnyeden, gyöngéden mozog. A lágyabb költői jelzők egyike. *Lenge fürtök. Lenge fátyol. Lenge szellő. Lenge virágok, füvek, levelek, lenge nád.* Átv. ért. mondják emberről, ki könnyelmü, csapodár, kiben nincs szilárdság, ki nád gyanánt majd ide majd oda hajlik.

„Ah! de hiába tekint a távol lenge ködébe."
Kisfaludy K.

„A leányka lenge nád,
Hajlik tőled és hozzád."
Vörösmarty.

Továbbá *lenge termet*, mely sudár és könnyen mozgó, hajlékony. *Lenge járás, lépés.* Székely tájszólás szerént átv. ért. a vízre vonatkozólag am. lágymeleg, s egyezik mind hangban mind értelemben *langy* szóval: V. ö. LENG, LENGEDIK.

LENGED, (len-g-ed) önh. m. *lenged-tem, —tél, —ett.* Mintegy önmagát lenge állapotba teszi. Egyébiránt csak *lengedez* gyakorlatos származékában divatozik, mint társai: *ingadoz, zengedez.* Azonban egyszerü alakjában is használható, mint *enged, csügged*, stb. V. ö. LENGEDIK.

LENGEDÉZ, (len-g-ed-éz) gyakor. önh. m. *lengedéz-tem, —tél, —ett*, par. *—z.* Gyöngéd kifejezéssel mondják különösen a szellőről, midőn fujdogál, s ereje csak a könnyebb testeket, pl. faleveleket, füszálakat hozza mozgásba. *Esti szellő lengedez a fák lombjai között.* Mondható a szellő által ingatott könnyü testekről is, pl. *Lengedez a fa levele, a nád. Lengedez a fátyol.* Átv. ért. *lengedez a hír*, másképen: *szállong.* „Lengedezett az Bosznai Bassa felől való hír, hogy Budához száll táborba." Gr. Eszterházy Miklós levele 1626-ból. (Magy. Tört. Tár. VIII. köt. 6. lap.).

LENGEDÉZÉS, (len-g-ed-éz-és) fn. tt. *lengedéz-t*, tb. *—ek*, harm. szr. *—e.* A szellőnek vagy szellő által megingatott könnyü testnek folytonos mozgása. V. ö. LENGEDÉZ.

LENGEDÉZŐ, (len-g-ed-éz-ő) mn. és fn. tt. *lengedéző-t.* Ide-oda lengő, ami leggyöngédebb érintésre könnyen mozog. Különösen mondják szellőről: *lengedező esti szellő*; Szabó D. szerént pedig esőről is: *lengedező eső*, am. harmatozó, szemző, lanyháló, permetező, szitáló. Mint főnév, máskép: *lengedező versláb* a hellen-latin choriambus, s áll négy tagból, melyek két szélseje hosszu, két közepsője pedig rövid; alakja: — ∪∪ —; s magyar nevében levő mérték ez alaknak egészen megfelel: *lengedező.* A lassu magyar zenében uralkodó üteny (tactus). A classicai verselésben is kedvelt alak, különösen a glykoni, asklepiadesi stb. versezetekben, melyekhez hasonlókat több jeles magyar költőinknél is találunk, pl. Berzsenyinél:

Oh! a	szárnyas idő	hirtelen el	repül,
S minden	míve tünő	szárnya körül	lebeg.
Minden	csak jelenés,	minden az ég	alatt,
Mint a	kis nefelejts		enyész.

LENGEDÉZTET, (len-g-ed-éz-tet) mivelt. m. *lengedéz-tettem, —tél, —ett*, par. *lengedéztess.* Eszközli, hogy valamely könnyü test lengedezzen. *A szellő lengedezteti a füszálakat, a nádat, a fátyolt.* V. ö. LENGEDÉZ.

LENGEDI, len-g-ed-ő, len-g-ed-i) fn. Versláb, melyet a latinban dactylusnak hívnak, áll egy hosszú és két rövid tagból. Alakja: — ∪∪. Magyar neve mértékben is megfelel azon alaknak: *lēngĕdi*. A fris magyar zenében egyik gyakori ütenymérték.

LENGEDIK, (len-g-ed-ik) k. m. *lenged-tem, —tél, —t* v. *—ett*. A székelyeknél am. langyúl, langyos és lágy meleggé válik; *l* hang előtételével egyezik ‚enged' igével, mely különösen hidegre, fagyra vonatkozólag am. hidegségéből alább hagy, langyossá lesz. V. ö. LENGE.

LENGEDŐ, (len-g-ed-ő) mn. tt. *lengedő-t*. Ami lenged, vagyis 1) könnyedén mozog; pl. *lengedő szellőcske;* 2) langyuló.

LENGEDŐLEG, (len-g-ed-ő-leg) ih. Lengedő módon, azaz könnyeden, gyöngéden mozogva, inogva.

LENGÉN, (len-g-e-en) ih. Lenge módon, lengedőleg.

LENGENÁD, (lenge-nád) ösz. fn. Minden nád lenge ugyan, de különösen igy neveztetik a tavak, vagy tengerek parti homokjában termő nád, mely tövig szabad levén még ingékonyabb, mint amelynek nagy részét a víz folyja körül. (Arundo arenaria).

LENGENYE, (len-g-eny-e) fn. tt. *lengenyét*. Költői neve a közismeretü gyöngyvirágnak, máskép: Szent György virágának, melynek száráról kis csengetyüforma fehér s kellemes illatu virágok lengenek alá.

„Szökdelve jártam a rom halmain,
S hol a pataknál lengenyék teremnek."
Kazinczy F.

LENGESÉDIK, (len-g-es-éd-ik) k. m. *lengesédtem, —tél, —ett*. L. LENGEDIK.

LENGESÉG, (len-g-e-ség) fn. tt. *lengeség-et*, harm. szr. *—e*. Átv. ért. könnyelmüség, csapodárság, mely a kedély érzelmeit, vágyait majd ide majd oda ingatja, mint szél a fa leveleit. A fennemlített tulajdonságnak gyöngédebb, kíméletesebb, szelidebb nevezete.

„Ki viselhetné el
Élte sulyait,
Hahogy isteneink
Téged nem adának
Az emberi nemhez
Vádlott, feddett,
Kárhoztatott,
Kedves lyánya az égnek!"
A Lengeséghez Kazinczy F.

LENGET, (len-g-et) áth. m. *lenget-tem, —tél, —ett*. par. *lengess*. Valamely könnyü, vagy foszlány testet lengővé tesz, azaz gyöngéd mozgásba hoz. *A szellő lengeti a nádat. A fejnek mozdításával lengetni a hajfürtöket. A kaczér nő lengeti fehér kendőjét, fátyolát. A hullámok lengetik a hinárt.* Szélesb ért. mondható nagyobb testekről is, midőn könnyen mozognak. *Lengetni a bölcsőt. A hullámok lengetik a csónakot.* V. ö. RENGET.

LENGETEG, (len-g-et-eg) mn. tt. *lengeteg-ét*. Ami természeténél, belső hajlamánál fogva könnyen leng v. lenged. Törzsöke tehát tulajdonkép *lenged*, melynek képzője az önhatást jelentő *d*. Az önhatás, vagy is belcselekvés alapfogalma rejlik a többi rokon képzőjü szókban is, mint: *ingatag, csörgeteg, fergeteg*, stb. ami ingadásra, csörgedésre, förgedésre hajlandó, pl. *lengeteg a nád*, mert legkisebb légmozdulásra kész lengeni. *Lengeteg fátyol, leeresztett hajfürtök*. Átv. ért. csapodár, könnyelmü, kinek kedélye hajlandó az érzelmek és vágyak változtatására, kinek vágyaiban nincs állandóság, föltételeiben hiányzik a szilárdság. *Lengeteg ifju szerelmesek*. Innen, *lengeteg emlékezet* am. hivtelen, mely a benyomásokat könnyen feledi. A székelyeknél azt is jelenti: ernyedt, viselt, szakadásnak indult, pl. ing. (Szabó D. és Kriza J.), amely t. i. könnyen leng ide-oda. Szabó D. szerént azt is teszi: csekély, nem sokat nyomó, pl. *lengeteg ajándék*. Használható önállólag is főnév gyanánt, mint némely társai, pl. *förgeteg, csörgeteg, rengeteg*. Mint ilyen jelent valami lengőt, fityegőt. V. ö. RENGETEG.

LENGETÉS, (len-g-et-és) fn. tt. *lengetés-t*, tb. *—ek*. Cselekvés, midőn valami lengővé tétetik.

LENGŐ, (len-g-ő) mn. tt. *lengőt*. Ami vagy aki leng. *Lengő szellő. Lengő madár. Lengő tánczos.*

LENGŐS, (len-g-ő-ös) mn. tt. *lengős-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Lengő minőségü; szétseresztett. *Lengős haj.*

LENGYEL, (1), (len-gy-el) fn. tt. *—t*, tb. *—ek*, harm. szr. *—e*. Azon nemzetnek neve, mely magát saját nyelvén *polyák* v. *poljak*-nak nevezi. E szónak gyöke *polye* am. sikság, laposság, nagy mezőség. Polyák tehát am. sikon, laposságon lakó, mint *hornyák* am. hegyi lakos, *dolnyák*, völgyi lakos, *hanák*, Hana vidéki lakos stb. E nevezetet e hajdan nagy és dicső nemzet közönséges vélemény szerént azon lapos térségü országtól vette, melyet Európának egyik legnagyobb siksága, lapossága képez. Alapfogalom tehát e szóban: *sik, lapos*. Valószinüen ezt tartotta szeme előtt a magyar is, midőn a *polyák* és *polyszka* szót magyarította. A lengyel szó gyöke (magyar elemzés szerint) *len*, azaz *alan*, ebből lett *di* képzővel *len-di*, (mint al-ból *al-di*), azután *lendie, lengye*, mint *hebehurdia, hebehurgya, gárdia, gárgya:* végre *lengyel*, mint *kancsa, kancsal, bandzsa, bandzsal, hangya, hangyal, pihe, pihely; kese, kesely*; Tájdivatosan: *lengyen*. Törökül: *leh, lehli*. Hogy a *lapos* és *lent alant fekvő*, midőn vidékről, országról van szó, azonos fogalmak, az a dolog természetéből foly, mert amely vidék vagy ország *lapos*, ugyanaz a szomszéd hegyekhez képest *lent* v. *alant* fekszik. Némely vélemény szerint a latin *liniger* szóból alakult volna, s am. lenből szött ruhát viselő, és lentermesztő nép. Mások szerint lenszinü szöszke hajuktól kapták volna nevöket, mint a a *fehér* és *vörös oroszok*. Mint egyéb nemzeti nevek használtatik melléknevül is, jelentvén valakit, v. valamit, ki vagy mi Lengyelországból való, ott szüle-

tett, ott termett, készült stb. *Lengyel vitézek, hadak. Lengyel búza. Lengyel táncz. Lengyel viselet, süveg. Lengyel forint. Lengyel alkotmány.* Hazai történetünkben nevezetes: *Lengyel László*, mint a népdalban van: *Lengyel László jó királyunk, az is nekünk ellenségünk.*

LENGYEL, (2), falu Tolna, KIS—, NAGY—, faluk Szala m.; helyr. *Lengyel-re, —én, —ről.*

LENGYELBÚZA, (lengyel-búza) ösz. fn. A nagy Lengyelország síkságain termő sikeres búzafaj.

LENGYELÉS, (len-gy-el-és) mn. tt. *lengyelés-t*, v. *—et*, tb. *—ek*. A lengyeleknél divatos szokást utánzó, arra mutató. *Lengyeles viselet, életmód.*

LENGYELFALVA, falu Abauj m.; erdélyi falu Udvarhelyszékben; helyr. *—falvá-ra, —n, —ról.*

LENGYELFÜRT, (lengyel-fürt) ösz. fn. Leginkább Lengyelországban divatozó sajátságos hajbetegség, midőn a hajak öszvekóczosodnak, s mintegy öszveragadva fürtönként alálógnak, s ha rövidebbre nyirik, vérzenek is. Okát leginkább az ottani számos és tisztátalan zsidóknak tulajdonitják. (Plica polonica). Helylyel közzel hazánkban is vannak nyomai.

LENGYELORSZÁG, (lengyel-ország) ösz. fn. Neve azon, csaknem egészen sikföldü országnak, mely hajdan nagy és időnként hatalmas álladalom volt, de az előbbi században a szomszéd hatalmasságok által szétosztatott, s az önálló állodalmak sorából kitöröltetett. Azon része, mely az orosz hatalom alatt Lengyelország nevét viselte, az utolsó forradalom után e czimétől is megfosztatván, a nagy orosz birodalomba, mint annak alkotó része bekebeleztetni czéloztatik.

LENGYELTÓTI, falu Somogy m.; helyr. *—tóti-ba, —ban, —ból.*

LENGYELÜL, (len-gy-el-ül) ih. Lengyel nyelven. *Lengyelül érteni, beszélni, írni.*

LENGYEN, LENGYÉN, tájdivatosan am. lengyel; l. ezt.

LENGYEND, puszta Heves m.; helyr. *Lengyend-re, —én, —ről.*

LENHAJ, (len-haj) ösz. fn. Igen vékony szálakból álló haj, mely puhaságra a lenhez hasonló; továbbá igen szöszke, vagyis lenfehérségü haj; másképen *kenderhaj.*

LENHAJÚ, (len-hajú) ösz. mn. Kinek haja igen finom puha szálu, vagy olyan fehér, mint a len; szöszke, kenderhaju.

LENKA, l. LENKE, (1).

LENKE, (1), női kicsiny. kn. tt. *Lenkét.* Kis, fiatal Magdolna, Magdalena, melynek utórészéből (lena) alakultak: *Lenka, Lenke, Lencsi.*

LENKE, (2), falu Gömör m. *Bódva—*, falu Torna m.; helyr. *Lenké-re, —n, —ről.*

LENKÉSZÍTÉS, v. —KÉSZITÉS, (len-készítés) ösz. fn. A lennek iparüzletre idomitása.

LENKÉSZITŐ, (len-készitő) ösz. fn. Kézmunkás, ki a nyers lent áztatja, tilólja, gerebenezi, szóval: idomítja, hogy szövetnek s iparüzletre alkalmas legyen.

LENKÉVE, (len-kéve) ösz. fn. Kéveforma esomó, melybe a nyűtt lenszálakat kötik.

LENKÖLÜ v. —KÖLYÜ, (len-kölü) ösz. fn. Kölü, melyben a lenkészítők a megszárított lent törik, s pozdorjájától megtisztítják.

LENLEVELÜFÜ, (len-levelü-fü) ösz. fn. Így nevezi néhutt a köznép a gyujtován pintyőt (antirhinum linaria).

LENMAG, (len-mag) ösz. fn. A len bugájában termő mag. V. ö. LEN.

LENMAGOLAJ, (len-mag-olaj) ösz. fn. Olaj, melyet lenmagból ütnek.

LENMAGOLAJOS, (len-mag-olajos) ösz. mn. Lenmagolajjal készített, leöntött. *Lenmagolajos káposzta, böjti gáncza, pogácsa.* Továbbá, miben lenmagot tartanak. *Lenmagolajos korsó.*

LENMAGSZAK, (len-mag-szak) ösz. fn. l. LENSZAK.

LENMAGSZEDŐ, (len-mag-szedő) ösz. fn. Gerebenféle eszköz, melylyel a len bugájit leszakgatják; s illetőleg magvait mintegy kifésülik.

LENMAGTOK, (len-mag-tok) ösz. fn. Hártyaféle vékony tok vagy toklász, mely a lenmagot burkolja.

LENN, ih. Ellentéte: *fenn*, melyek viszonyos fogalmak. Ami lenn van, az alább fekszik, létezik, ami *fenn* van, annak fekvése, helyzete magasabb. Az *n* csak nyomatosság végett kettőztetik. Különben: *lent, fent*, am. oly helyen, mely lenn vagy fenn van; t. i. a *t* helyhatározó képző.

LENNEMŰ v. NEMÜ, (len-nemü) ösz. mn. Olyan nemü, mint a len.

LÉNNI, l. LÉSZ alatt.

LENNYÖVÉS, LENNYÜVÉS, (len-nyövés v. —nyüvés) ösz. fn. A kellőleg megérett lennek kiszakgatása a földből. V. ö. NYŐ, NYŰ.

LENOLAJ, (len-olaj) ösz. fn. l. LENMAGOLAJ.

LENSZAK, (len-szak) ösz. fn. Azon pogácsa, melylyé a lenmag héja, salakja, sonkolya alakúl, miután külüben az olajt kiütötték belőle. *Lenszakkal etetni a sertéseket.*

LENSZÁR, (len-szár) ösz. fn. A len nevü növénynek sugár teste, melynek takaró héjából, rostjaiból készülnek a szövetekre oly alkalmas lenszálak.

LENSZÁRITÓ, (len-szárító) ösz. fn. A lenkészítők kemenczéje, melyben a nyers lent szárítják. Különben a nap sugaraira szokták kifektetni.

LENSZIN, (len-szin) ösz. fn. Olyan fakóféle szín, milyen a megáztatott, és megszáritott lené szokott lenni. Használtatik mellékneveül is *lenszinü* helyett. *Lenszin haj.*

LENSZINŰ, (len-szinü) ösz. mn. Minek a szine olyan, mint a lené.

LENSZÖSZ, (len-szösz) ösz. fn. A gerebennel megtisztított lennek lefinomabb szálai.

LENT, (len-t) ih. l. LENN.

LENTA, Kenessey Albert szerént mind a tiszai, mind a dunai hajósnép nyelvén jelent nagy vágóevezőt. Talán am. ‚lentő' v. ‚lenti', azaz lent vagy alantjáró.

LENTERMELÉS, (len-termelés) l. LENTERMESZTÉS.

LENTERMELŐ, (len-termelő) l. LENTERMESZTŐ.

LENTERMESZTÉS, (len-termesztés) ösz. fn. A mezei iparnak azon ága, melylyel lenföldeket mívelnek.

LENTERMESZTŐ, (len-termesztő) ösz. fn. Termesztő, ki földet a len növény, mint gazdasági ág eléállítása végett mível.

LENTERMŐ, (len-termő) ösz. mn. Oly földről, vidékről mondjuk, melyben len terem. *Lentermő gyepföld. Lentermő Szepesség.*

LENTET, (len-tet) önh. m. *lentet-tem, —tél, —ett*, par. *lentess.* Mondják nagy termetü emberről, midőn alá görbedve, hajlongva lép, tehát mintegy lengeti magát. Lugossy József szerént néhutt: *lantol. Alig lentetett. Lentetve megy.* Önhatólag használtatik, bár alakja átható vagyis miveltető, mert aki lentet, az testét lengővé teszi. Szélesb ért. kullogva, fejét hajtogatva ballag. Túl a Dunán, Tata vidékén áthatólag: *tüzet lentetni* am. legyezni, szítani.

LENTETÉS, (len-tet-és) fn. tt. *lentetés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* Cselekvés, midőn valaki lentet.

LENTI, (1), (len-t-i) mn. tt. *lenti-t*, tb. *—ek.* Lent levő, lent fekvő, alanti.

LENTI, (2), falu Szala m.; helyr. *Lenti-be, —ben, —ből.* Régi oklevelekben Kresznerics szerént: *Nempti*, azaz Németi.

LENTILÓ, (len-tiló) ösz. fn. Tiló, melylyel a megáztatott és szárított lent törik, hogy pozdorjájától megtisztuljon.

LENTÖRÉS, (len-törés) ösz. fn. A lenkezelésnek azon neme, midőn tilólás előtt szárait megtördelik, hogy a tiló alatt hajlékonyabb legyen. Ugyanezt eszközli maga a tilólás is.

LENTÖRŐ, (len-törő) ösz. fn. Eszköz, melylyel az áztatott, és kiszárított lenszárakat törik, hogy pozdorjájoktól megtisztuljanak. Ily eszköz a tiló.

LENVÁSZON, (len-vászon) ösz. fn. Vaszonszövet, mely lenszálakból, illetőleg lenfonalakból készült. V. ö. GYOLCS.

LÉNZŐ, fn. tt. *lénző t.* A Balaton mellékén am. Szegely az üng ujján. Talán *ellenző* szóból rövidítetett meg.

LÉNY, (lé-eny) fn. tt. *lény-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* Ujabbkori szó, a latin *ens*, német *Wesen* kifejezésére. Széles ért. minden, ami van, vagy lehet, pl. *Észtani* v. *lehető lény*, mely nem létezik ugyan, de semmi ellenkezést nem foglal magában, hogy ne létezhessék. *Valóságos lény*, mely nem csak fogalomban, hanem tárgyban is létezik. *Szükséges lény*, melynek lennie kell, mely az ellenkezőnek lételét kizárja, pl. minden okozatra nézve az illető ok szükséges lény. Szorosb ért. oly dolog, mely valósággal van, való, pl. *az ember okos lény. Az Isten legtökéletesebb lény.* Ellentéte: látszat, ami csak eszmében, vagy képzeletben létezik. *Ez lény, nem csupa képzelet.* Néha jelenti a dolognak állapotát, természetét amint van. *Egész lényem felháborodott. Ő egy nyomorú lény. Ily alávaló lényekkel szóba sem állok.* Jelenti azon alkotó részek összegét is, melyekből valami áll, szabatosabban: *lényeg.* Határozatlan ért. jelentünk általa oly dolgot, oly valamit, oly izét, mit meghatározni nem tudunk, vagy nem akarunk. *Micsoda lény lehet ez? A vegyészi kísérletben bizonyos nyálkás lény fejlődött ki, melynek természete ismeretlen.*

LENYAKAZ, (le-nyakaz) ösz. áth. Valakinek v. valaminek nyakát levágja. *Lenyakazni a halálra ítélt gonosztevőt. Lenyakazni a pulykákat.* Átv. ért. némely növények bogait, bugáit, fejeit lemetszi. *Lenyakazni a mákot.*

LENYAKAZÁS, (le-nyakazás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit vagy valamely növényt lenyakaznak.

LENYAL, (le-nyal) ösz. áth. Más testhez tapadt valamit nyelv által illetve levesz, letisztít, leolvaszt. *Lenyalni a kanálról a pépet, kását. Az üveg karimájáról lenyalni a mézet. Ujjról lenyalni a zsírt.* V. ö. NYAL.

LENYALÁS, (le-nyalás) ösz. fn. Nyelv által illetve tisztítás.

LÉNYEG, (lé-eny-eg) fn. tt. *lényeg-et*, harm. szr. *—e.* Ami a dolgot azzá teszi, ami valósággal, s ami minden egyéb változások daczára állandóan, s változatlanul megmarad. *Az Isten tiszta, változatlan lényeg. A dolgok lényegét megkülönböztetni azok változékaitól, járulványaitól. A dolgok lényege változhatatlan. Az embernek lényegét a test és lélek teszik.* (Essentia.) 2) Valaminek veleje, legnevezetesebb, legérdekesb tartalma. *A levélnek, tanácskozásnak lényegét elmondani.*

LÉNYEGÉS, (lé-eny-eg-és) mn. tt. *lényegés-t* v. *—et*, tb. *—ek.* 1) Ami valaminek lényegét teszi, mi nélkül valami nem volna az, ami jelennen. *A test és lélek lényeges részei az embernek.* Ellentéte: *mellékes, járulványos, esetleges, lényegtelen. Vegytanilag a testeknek vannak lényeges részeik. Olajok, savak lényeges részecskéi.* 2) Ami valaminek velejét teszi, mi valamiben legnevezetesebb. *A levélnek lényeges részét följegyezni. Az elbeszélés lényeges eseményei.*

LÉNYEGÉSEN, (lé-eny-eg-és-en) ih. Lényeges minőségben vagy tekintetben.

LÉNYEGILEG, (lé-eny-eg-i-leg) l. LÉNYEGÉSEN.

LÉNYEGTELEN, (lé-eny-eg-te-len) mn. tt. *lényegtelen-t*, tb. *—ek.* Nem lényeges. V. ö. LÉNYEGÉS.

LENYEL, (le-nyel) ösz. áth. Nyeldeklő csövén leereszt valamit. *Lenyelni a megrágott húst. Csontot, gombostűt lenyelni.* V. ö. NYEL.

LENYELÉS, (le-nyelés) ösz. fn. Cselekvés, midőn az ember vagy más állat lenyel valamit. V. ö. LENYEL.

LENYELLIK, (le-nyellik) ösz. k. A gyümölcsről mondják, midőn a fáról lefonnyad, mintegy nyelét veszti.

LENYERGEL, (le-nyergel) ösz. áth. A felkötött nyerget leveszi a hátas állatról pl. lóról. *Lenyergelni a paripát.* Ellentéte: *fölnyergel.*

LENYERGELÉS, (le-nyergelés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamely nyerget a hátas állatról levesznek.

LENYES, (le-nyes) ösz. áth. Valamely növény vékonyabb ágait késsel vagy hasonló eszközzel lemetszi. *Lenyesni a fa hajtásait. Lenyesni az útmelléki bokorsort. Lenyesni az ostornyélnek való somfaág bogait.*

LENYESÉS, (le-nyesés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit lenyesnek.

LENYILAZ, (le-nyilaz) ösz. áth. Egy vagy több nyillövéssel leejt valamit. *Lenyilazni a célul kitűzött almát.*

LENYÍR, (le-nyír) ösz. áth. Ollóval lemetsz valamit. *Lenyírni a hajat, bajuszt, szakált. Lenyírni a juhok gyapját. Kertészollóval lenyírni a fák ágait.* V. ö. NYÍR.

LENYÍRÉS, (le-nyírés) ösz. fn. Cselekvés, midőn ollóval lemetszünk valamit. V. ö. LENYÍR.

LÉNYISME, LÉNYISMERET, (lény-isme v. —ismeret) ösz. fn. Némelyek így nevezik a természetrajzot. (Historia naturalis. Naturgeschichte.)

LENYOM, (le-nyom) ösz. áth. 1) Valamely magasabban álló, vagy dudorodott, rugalmas testet nyomás által alább szállani, lelohadni kényszerít. *Herélés végett a csődörcsikót lenyomni a földre. Holmi ruhadarabokat lenyomni a zsákba. Lenyomni a lágy földet.* 2) Női személyen parázna erőszakot követ el. 3) Valaminek formáját, képét, vagy a kiszedett betűket bizonyos sajtóló eszköz által lemásolja.

LENYOMÁS, (le-nyomás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valaki lenyom valakit v. valamit. Különösen képnek, betűknek sajtó általi lemásolása.

LENYOMAT, (1), (le-nyomat) ösz. fn. Másolat, mely nyomdában sajtólás által készült.

LENYOMAT, (2), (le-nyomat) ösz. mivelt. Eszközli, vagy meghagyja, rendeli, megparancsolja, hogy valamit v. valakit lenyomjanak. *Valakinek arczképét könyomdász által lenyomatni.*

LENYOMDOS, (le-nyomdos) ösz. gyakor. áth. Többeket egymás után lenyom vagy valamit többször nyomva alább sülyedni kenyszerít. *A fürösztött birkákat lenyomdosni a víz alá. A sok járókelő lenyomdossa a füvet.* V. ö. NYOMDOS.

LENYOMTAT, (le-nyomtat) ösz. mivelt. Nyomó eszköz, sajtó, gép által valaminek mását veszi. *Lenyomtatni a kiszedett íveket. Lenyomtatni a kőre, aczélra metszett rajzokat, képeket.* V. ö. NYOMTAT.

LÉNYTAN, (lény-tan) ösz. fn. Az elméleti bölcsészetnek azon része, mely különösen a lények általános tulajdonságait tárgyalja. (Ontologia.)

LENYUGOVÁS, l. LENYUGVÁS.

LENYUGSZIK, (le-nyugszik) ösz. k. Nyugovás végett lefekszik, ágyba megy, alunni megy. *Már mindnyájan lenyugottunk volt, midőn megszólala a tűzharang. Késő éj vala, az emberek és barmok lenyugottak.* Átv. ért. mondják a napról, holdról, midőn látkörünkről leszáll.

„Ha a nap lenyugszik,
Ő is elbujdosik.
A szegény legénynek
Szive szomorkodik.“ Népd.

LENYUGVÁS, (le-nyugvás) ösz. fn. Nyugovás végett lefekvés. A napra és holdra viszonyítva, am. alászállás, a látkörről letünés.

LENYUJT, (le-nyujt) ösz. áth. 1) Valamit kézben tartva fentebb helyről alsóbbra lead, leereszt, lebocsát. *Az építő állásról lenyujtani a mészhomokos edényt. Lenyújtani a fáról a gyümölcsös kosarat.* 2) Valamely testet úgy nyujt meg, hogy bizonyos mélységig leérjen. *Kezét lenyujtani az ágy alá. A rétesnek való tésztát lenyujtani az asztal szélei alá.* V. ö. NYUJT.

LENYÚL, (le-nyúl) ösz. önh. Kezét bizonyos mélységig leereszti. *Lenyúlni a láda fenekére. Nyeregből lenyúlni kézfogás végett. Lenyúlni a földre esett kalapért.* V. ö. LENYÚLIK.

LENYÚLÁS, (le-nyúlás) Cselekvés, midőn valaki lenyúl; vagy állapot, midőn valami lenyúlik.

LENYÚLIK, (le-nyúlik) ösz. k. Mondjuk lelketlen testekről, vagy állati testről is, midőn hosszura tágulva, s mintegy megereszkedve alámegy. Különbözik tőle a *lenyúl*, mert ez cselekvő, és csak az ember nyúlhat le t. i. kezével, a *nyúlik* pedig szenvedő. *A kitüzött zászló farka lenyúlik az utczára. A kalpag leffentyüje lenyúlik a hát közepére. A jégcsapok arasznyira lenyúlnak. A nyereg nélkül lovaglónak lenyúlik a lába.* V. ö. NYÚLIK.

LENYÚZ, (le-nyúz) ösz. áth. Valamely állatnak bőrét lehúzza. *Lenyúzni az ökör, ló bőrét.* Átv. ért. igen kíméletlenül zsarol. *Csaknem lenyúzott, úgy kunyorált.* Rokona: *lehúz.* V. ö. NYÚZ.

LENYÚZÁS, v. —NYUZÁS, (le-nyúzás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit lenyúz. V. ö. LENYÚZ.

LEOKÁD, (le okád) ösz. áth. Valakit vagy valamit okádva leönt, lemocskít. *A részeg ember leokádta ivótársát. Leokádni az asztalt, ágyat.* E szóból tréfásan lett *leokádia*, kétes értelmü szó. Mintha t. i. *Leokádia* napja volna, midőn azt mondják valakiről, hogy Leokádia napját tartotta, mi azt jelenti, hogy okádott. V. ö. OKÁD.

LEOKÁDIA, puszta Tolna m.; helyr. *Leokádiá-ra, —n, —ról.*

LEOLD, (le-old) ösz. áth. Ami kötve volt, annak kötelékét kibontja, s ennélfogva előbbi helyéről leszabadítja. *A kardot, övet leoldani a derékról.* V. ö. OLD.

LEOLDÁS, (le-oldás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit leoldunk.

LEOLDOZ, (le-oldoz) ösz. gyakor. áth. 1) Oldozva, azaz folytonosan vagy hosszasabban oldva előbbi helyéről levesz valamit. Ellentéte: *felkötöz. A bakra felkötözött holmit leoldozni.* 2) Több kötött dolgot egymásután kötelékeiktől szabadítva levesz. *Leoldozni a szekér oldalához kötött disznókat.* V. ö. OLDOZ.

LEOLDOZÁS, (le-oldozás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit leoldoznak.

LEOLVAD, (le-olvad) ösz. önh. 1) Bizonyos testnek fölszínéről a fagyos nedv, nevezetesen dér, hó, jég engedve lefoly. *A hó a házak födeléről, a dér a mezőről, a zúzmara a fákról leolvad.* 2) Valamely szilárd kövérség vagy más hasonló test a meleg által folyóvá levén lecsepeg. *A tűzre tett szalonna, háj, zsír híg részei leolvadnak.* 3) Átv. ért. valamely mennyiség kis számra leszáll. *A társulat tagjainak száma tizre leolvadt. Évi jövedelme nagyon leolvadt.* V. ö. OLVAD.

LEOLVADÁS, (le-olvadás) ösz. fn. Állapot, midőn valami leolvad.

LEOLVAS, (le-olvas) ösz. áth. 1) Iratot, vagy nyomtatványt olvasva mintegy lehangoztat, szóval, vagy gondolattal levesz; fölülről kezdve aláig olvas valamit. *Leolvasni egy lapot, egy hasábot.* 2) Midőn *olvas* am. számlál, azt jelenti, hogy bizonyos mennyiségü pénzt, vagy áruféle czikket számlálva letesz. *Leolvasott száz forintot. A téglákat átvételkor le szokták olvasni.* V. ö. OLVAS.

LEOLVASÁS, (le-olvasás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit leolvasnak; tárgyilag vagy szenvedőleg is, pl. *pénz leolvasása.*

LEOLVASZT, (le-olvaszt) ösz. áth. 1) Fagyos nedvet úgy megmelegít, hogy előbbi helyéről lefoly. *A meleg nap sugarai leolvasztják a háztetőkről a havat, a füvekről a deret.* 2) A szilárdan álló zsíros, kövér testrészeket salakjairól leválasztja, lefolyatja. *A kövér húsról leolvasztani a zsírt.* V. ö. OLVASZT.

LEOLVASZTÁS, (le-olvasztás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit leolvasztanak.

LEOMLADOZIK, (le-omladozik) ösz. k. Omladozva, azaz folytonosan omolva, szakadozva lehull, leválik. *Az elhagyott épület födele, falai lassanként leomladoznak.*

LEOMLÁS, (le-omlás) ösz. fn. Állapot, midőn valami leomlik.

LEOMLASZT, (le-omlaszt) ösz. áth. Eszközli, hogy valamely szilárdan álló test tömege részekre omolva leszakadjon, alászálljon. *Leomlasztani a falat. Az ó és elhagyott várat leomlasztották az idő viszontagságai.* V. ö. OMLASZT.

LEOMLIK, (le-omlik) ösz. k. Mondjuk szilárd részekből álló testtömegről, midőn öszvetartó kötelékei megbomlanak, s részekre szakadva állásából leesik. *Leomlanak az árvíz mosta épületek. Leomlik a roszul rakott fal. A kapu boltozata, a csigalépcső leomlott.* V. ö. OMLIK.

LEOPÁRD, (hellen-latin eredetü, szó szerint am. orozlánpárducz) fn. tt. *leopárd ot*, harm. szr. *—ja.* Afrikában otthonos ragadozó fenevad, mely a párducznál jóval kisebb. Hossza mintegy négy lábnyi, háta és oldala fakósárga, hasa fehéres, szőre fekete pettyekkel tarkázott, melyek gyürüsen állanak öszve. (Felis leopardus). V. ö. PÁRDUCZ.

LEOPOLD, férfi kn. Leopoldus. Magyaros kiejtéssel: *Lépold, Lipót.* Német eredetünek tartják a régi német *Liutbold* vagy *Liutpald* szóból, mely am. néphős.

LEÖBLÍT v. —ÖBLIT, (le-öblít) ösz. áth. Valamely edénynek, csőnek öbléről, vagy is öblének oldaláról bizonyos nedvvel a szennyet, mocskot stb. lemossa. *Leöblíteni a korsó öbléhez ragadt iszapot.* Átv. ért. *leöblíteni a torkát* am. szomjuságát bizonyos itallal eloltani. V. ö. ÖBLÍT.

LEÖBLÍTÉS v. —ÖBLITÉS, (le-öblítés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit leöblítenek.

LEÖKLEL, (le-öklel) ösz. áth. Öklelve, azaz valamely döfő, szuró eszközzel, pl. szaruval, dárdával letaszít, leejt valakit vagy valamit. *A szilaj ökör leöklelte a keresztbe rakott kévéket. Dárdával leöklelni vivótársát a lóról.* Különösen, ököllel letaszít. V. ö. ÖKÖL.

LEÖL, (le-öl) ösz. áth. Ölve leejt. Emberekről esak tömegesen értetik. *A dühös ellenség leölte a helység lakosait.* Különösen, bizonyos állatokat szuró eszközzel foszt meg életöktől. *Leölni a hízott sertést* v. *sertéseket.* Vágó eszközzel: *levág.* V. ö. ÖL ige.

LEÖLDÖS, (le-öldös) ösz. gyak. áth. Többeket egymás után leöl. *Leöldösni az ostrommal bevett vár őrseregét. Leöldösni a baromfiakat.*

LEÖLÉS, (le-ölés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit vagy embereket tömegben leölnek.

LEÖLNI VALÓ, (leölni való) ösz. mn. Ami leölésre van szánva; vagy aminek más hasznát venni nem lehet mint leölni. *Leölni való disznó. Leölni való marha*, az első értelemben máskép: *hízó disznó*; és *vágó marha.*

LEÖNT, (le-önt) ösz. áth. 1) Valamely nedvet magasabb helyről alsóbbra önt. *A mosdó vizet leönteni az utczára. A bort leönteni a földre.* 2) Nedvvel benedvez, bemocskít valamit vagy valakit. *A kutyákat forró vízzel leönteni. Egész ruháját leöntötték zsírral.* V. ö. ÖNT.

LEÖNTÉS, (le-öntés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit vagy valakit leöntenek.

LEŐRÖL, (le-őröl) ösz. áth. Szoros ért. a malomkő, vagy más ilyféle eszköz, pl. henger az alája töltött gabonát, vagy más testet lisztté, porrá zúzza. *Minden órában egy mérő buzát leőröl.* Tájdivatosan: *leőr.* V. ö. ŐRÖL.

LEÖVEDZ, (le-övedz) l. LEÖVEZ.

LEÖVEZ, (le-övez) ösz. áth. Magáról vagy másról az övet leoldja.

LEÖVEZÉS, (le-övezés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit leöveznek.

LEP, (1), hangszó, mely valamely lapos testnek egy másikhoz ütődését fejezi ki. Ebből származik *lepcs*, az összecsapódott ajakak hangja; *lepcses*, rút, papucsforma száju; *lepcsen*, pl. midőn egy deszkadarab a vízbe esik, vagy lapáttal csapják a vizet; *leppen* a hebegő száj.

LEP, (2), áth. m. *lep-tem*, —*tél*, —*ett*. Mondjuk általán minden testről, midőn kiterjeszkedve, vagy rendes terjedelmével bizonyos testet vagy tért föd, takar, borít. *A legmagasabb hegyek tetejét télen nyáron hó lepi. Áradáskor a sikságokat vizek lepik. Por lepi könyveidet. Az őszi vetéseket vadludak serege lepi. Az elhagyott udvart, utat belepte a gaz, gyom. A sok vízi madár ellepte a tavakat.* Átv. ért. valakit v. valamit véletlenül rajta ér valamin, s mintegy ráfekve lenyomja. *Lopáson lepni a tolvajt. A szökevényt az erdőben leptek. Az alvó vadat meglepni. Valakit bizonyos ajándékkal meglepni*, am. váratlanul megajándékozni. *Ez a dolog mindnyájunkat meglepett. Lepjük meg őt*, váratlanul látogassuk meg.

E szóban alapfogalom az elterjeszkedés, mely által bizonyos tér eltakartatik; s megfelel neki a vastag hangu *lap;* megnyújtva: *lép*, mely szintén kiterjeszkedést, vagy kinyúló valamit jelent. V. ö. LÉP. Származékai: *leped*, *lepedő*, *lepeget*, *lepel*, *lepenyeg*, *lepény*, *lepez*. Rokonai általán mind azon szók, melyek gyökében a *le la* terjeszkedést jelent. V. ö. LE, LA gyökök.

LEP, (3), fn. tt. *lepet*, am. lepel, pl. Szabó Dávidnál: *ágylep* am. ágyfedő.

LÉP, (1), önh. m. *lép-tem*, —*tél*, —*ett*. Lábait kinyujtva álló helyéből tovább mozdúl. *Előre, hátra, jobbra, balra lépni. Kicsit, nagyot lépni. Lassan, sebesen lépni. Kilépni a sorból. Belépni a küszöbön a szobába. Föllépni a székre. Meglépni az udvart* am. lépéssel megmérni. *Valakinek lábára, sárba, vizbe, ganajba lépni.* Átv. ért. előbbi állapotából valamely másba tér által. *Kilépni a katonaságból, papságból, hivatalból, szolgálatból. Kilépett a szépek sorából.* (Km.) *Félrelépett* am. az erkölcsi utról kitért. *Előlépett*, am. bizonyos rangra jutott.

„Szegény magyar nép,
Jóra mikor lép?“ Nemzeti dal.

Föllépett az ugorkafára tréfásan am. valami kicsi hivatalra, rangra kapott. 3) Átv. ért. valamely viszonyos kötésre kezét adja, nyujtja. *Házasságra, szövetségre, egyességre, szerződésre, alkura lépni. Szerződés után visszalépni.* A régi iróknál *lépik*, s néha hangváltozattal *vépik*, mint *láz váz, láp váp* stb.

E szóban alapfogalom a tova terjeszkedő nyulás, mozgás, s gyöke az általán mozgást jelentő *le*, mely ezen szóban különösen nyulósságot jelent, minthogy a láb minden lépéskor többé-kevesbbé kinyúlik, mert nyujtózás nélkül tovább nem mozdulhatna. Rokonai a szanszkrit *laip* vagy *lép* (mozog), góth *hlaupan*, német *laufen*, svéd *löpa*, dán *löbe* stb. Rokonságban van *láb* úgyszintén *lép* főnévvel is, mely utóbbi nyulós testet jelent.

LÉP, (2), fn. tt. *lép-et*, harm. szr. —*e* v. —*je*. Kicsinyezve: *lépecske*. Általán, nyulós test, melyet kihúzni, szétnyomni, elterjeszteni lehet, különösen 1) Az emberi és állati testek belrészeinek, zsigereinek egyike, melynek szine kékesvörös, alkotása sejtszövetes és sok véredényből áll. Az embernek lépe a baloldal alsó bordájának tájékán fekszik. (Lien v. Splen). A héberben, לֵב am. szív (cor). 2) Némely fák, nevezetesen tölgyek bogyójiból főtt igen nyúlós és ragadós kocsonya, melyet vesszőre tekergetve madarak fogására szoktak használni. *Madárfogó lép. A madarat lépre csalni. Lépre ragadt.* Átv. ért. csábító eszköz, mely valakit másnak hatalmába kerít. *Ékes ének mellé lélekfogó lépet hánynak.* (Pázmán P.). *Szedd el a lépet* (km.) am. lódulj csábjaiddal. *Lépet hányni*, am. cselt vetni. *Lépre kerülni*, am. kelepczébe. Eléjön ‚viscum‘ értelemben a szláv nyelvekben is. 3) Sejtszövetes sonkoly a méhkasokban, melybe a méhek a mézet takarják. Mind három értelemben vett *lép* szó nyulós sejtes testet jelent. Ennélfogva gyöke a nyulós, terjengő mozgást jelentő *le* v. *lé*, melyből lett *léő*, *lév*, *lép*, mint *csé*, *csév*, *csép*. Megegyezik vele a latin *lien*, s ugyanezen gyök rejlik a *splen* szóban is. Alapfogalmára nézve legközelebb áll hozzá a magyar *lé*, *lep*, továbbá a *len* rostokra nyuló természeténél fogva, latinul *linum*, mely ismét a *lien*-hez hasonló A német *Leim* és *Milz* szinte e rokonsághoz tartoznak. A madárlépet jelentő latin *viscum* hasonlóan nyulósságra mutat, mert am. *iscus* ettől: eo is it; mint *viscera*, minthogy a belek szintén nyulósak.

LEPÁCZOL, (le-páczol) ösz. áth. A *páczol* a német *beitzen*-ből vétetett, magyarul helyesebben LEMARAT, LEÁZTAT.

LEPALL a székelyeknél am. leporol, tehát sajátlag: *leporl*, *lepoll*, *lepall.*

LEPÁLLASZT, (le-pállaszt, azaz párlaszt) ösz. áth. Párolás által leolvaszt, lerohaszt valamit. V. ö. PÁROL, PÁLLIK.

LEPÁLLASZTÁS, (le-pállasztás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit lepállasztanak.

LEPÁLLIK, (le-pállik vagy —párlik) ösz. k. Párlás által leolvad, lerothad.

LEPALMANT, (le-palmant) ösz. áth. Valamire takarót, födő fátyolt tesz, beföd, letakar valamit. V. ö. PALMANT.

LEPÁRKÁNYOL, (le-párkányol) ösz. áth. A párkányát leveszi vagy leszedi.

LEPÁRLASZT, l. LEPÁLLASZT.

LEPÁRLAT, (le-párlat) l. LEPÁROL.

LEPÁRLIK, l. LEPÁLLIK.

LEPÁRLÓ, (le-párló) ösz. mn. 1) Ami lepárlik. 2) Amivel valamit lepárolnak. *Lepárló kemencze. Lepárló készülék.*

LEPÁROL, (le-párol) ösz. áth. Párolva lecsepegtet, leszivárogtat valamit. *Tüzes csövön lepárlani bizonyos nedvet.* V. ö. PÁROL.

LEPÁROLÁS, (le-párolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn bizonyos nedvet párolva tisztítanak meg. *Vegyészi lepárolás.* (Destillatio.)

LEPASKOL, (le-paskol) ösz. áth. Paskolva, azaz valamely szilárd testtel erősen csapkodva lenyom, letipor valamit. Mondják különösen barmokról, midőn a vetést, füvet egészen legázolják, s a földhöz lapítják. *A csorda lepaskolta a vetést.* Így a jégesőről is: *A jég egészen lepaskolta a szárón álló gabonát.* V. ö. PASKOL.

LEPASKOLÁS, (le-paskolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki vagy valami valamit letipor.

LEPATTAN, (le-pattan) ösz. önh. Pattanva leesik, leszakad. *Lepattan a hordó abroncsa, az ajtó hevedere.* Emberről mondva, am. hirtelen alászáll. *Lepattanni a lóról.* V. ö. PATTAN.

LEPATTANÁS, (le-pattanás) ösz fn. Cselekvés, midőn valaki, vagy állapot, midőn valami lepattan.

LEPATTANT, (le-pattant) ösz. áth. Eszközli, okozza, hogy lepattanjon valami. *A nagy melegség lepattantja a hordó fa abroncsait.*

LEPATTANTÁS, (le-pattantás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valami valamit lepattant.

LEPATTOG, (le-pattog) ösz. önh. és gyakor. Tulajd. ért. pattogva, azaz erős *patt* hangot adva lehull, leesik, leszakadoz, leválik. *A faedények abroncsai lepattogtak.* Szélesb átv. ért. mondják általán a testek héjáról, bőréről, kérgéről, midőn megrepedezve, s a testtől elválva leszakadnak. *A vén fa kérge lepattog. Tenyeréről lepattogott a bőr.* V. ö. PATTOG.

LEPATTOGÁS, (le-pattogás) ösz. fn. Állapot, midőn valami lepattog.

LEPATTOGZÁS, (le-pattogzás) ösz. fn. Állapot, midőn valami lepattogzik.

LEPATTOGZIK, (le-pattogzik) ösz. k. A testnek bőre, héja, kérge stb. megrepedezve leszakadoz, leválik. *A falról lepattogzik a festék, a mész. A boglár v. platánfák vékony héjai lepattogzanak.* V. ö. PATTOGZIK.

LEPCS, (1), fn. tt. *lepcset.* Kriza J. szerént a székelyeknél am. pofon lepcsentés. Különben hangszó, mely valamely lapos test esése vagy ütése által támadó hangot fejez ki. Származéka: *lepcsen, lepcsent.*

LEPCS, (2), (lep-cs) fn. tt. *lepcset.* Kriza J. szerént am. leppentyű; és: pittyedt ajak. Ebből erednek a *lepcses, lepcsesít, lepcseskedik* származékok. Eredetileg jelent lapos, lepényformán eltertyedt testet. Gyöke a lapot jelentő *lep*, melyből *lepény, lepel* stb. is crednek. V. ö. LEPCSE.

LEPCSE, (lep-cse) fn. tt. *lepcsét.* A mocsáros, büzhödt vizeken termő sárgazöld szinü, a lencséhez hasonló növényfaj, máskép *békalencse.* (Lemna.). Nevét lapos alakjától kapta, mintha volna vastag hangon: *lapcsa.*

LÉPCSE, l. LÉPCSŐ.

LÉPCSEL, (lép-cs-el) kics. önh. l. LÉPDEL.

LEPCSEN, (lep-cs-en) önh. m. *lepcsen-t.* Hangutánzó, mondják lapos test lecséséről, vagy ütődéséről, mely valami puhára, pl. sárba, vízbe hullva *lepcs* hangot ad. *Lepcsen a vízbe ejtett deszka. A léczet a vízbe, a gyermeket az ágyba vetette, ugyan meglepcsent.* (Szabó Dávid). V. ö. LEPCS. (1).

LEPCSENÉS, (lepcs-en-és) fn. tt. *lepcsenés-t*, tb. —*ék.* Lapos test leesése vagy ütődése.

LEPCSENT, (lepcs-en-t) áth. m. *lepcsent-ett*, htn. —*ni* v. —*eni.* Lapos testtel vagy lapos testet úgy érint, hogy ‚lepcs' hangot ad. *Pofon lepcsenteni valakit. Tenyerével a vízre lepcsenteni.*

LEPCSENTÉS, (lepcs-en-t-és) fn. tt. *lepcsentés-t*, tb. —*ék.* Cselekvés, midőn valaki lepcsent. *Pofon lepcsentés.*

LEPCSES v. székelyesen: LEPCSÉS, (lepcs-es) mn. tt. *lepcsés-t*, v. —*et*, tb. —*ek.* 1) Különösen a szájra vonatkozólag am. csúnya, undok, mi rendesen csak erkölcsi értelemben használtatik, midőn lepcses szájunak mondjuk az oly embert, ki mocskos, szemtelen, fajtalan dolgokat beszél, máskép: *mocskos, mosdatlan száju.* De e szónak eredeti tulajdon értelme: idomtalan, lapos, és gyöke a laposat, tertyedtet jelentő *lep*, mert a száj legcsunyább, midőn tertyedt lepényformán áll. Innen a köznépies: *papucs száju.* 2) Szélesb ért. mondják egész viseletről, midőn valaki rondán, pongyolán fityegő ruhába öltözködik, midőn a ruha nem gömbölyödik a testhez, hanem laposan eltertyed, kivált a nő személyen, kiről, midőn lepcsesen öltözködik, néhutt azt is mondják: *lapos, mint a deszka.* Rokon hozzá a szatmárvidéki *lepistes* v. *lipistes*, azaz rendetlen öltözetü. V. ö. LEPCS (2).

LEPCSESDUDU, (lepcses-dudu) ösz. fn. Hatytyunagyságu, idomtalan alakú madárfaj, melynek csaknem négyszögletes teste, vastag, hosszú, és hasított csőre, nagy golyvája, rövid, és repülésre nem használható szárnyai vannak. (Didus ineptus).

LEPCSESEN, (lep-cs-es-en) ih. Lepcses módon, vagy állapotban: V. ö. LEPCSES.

LEPCSESÍT, LEPCSESIT, (lep-cs-es-ít) áth. m. *lepcsesít-ett*, htn. —*ni* v. —*eni*, par. —*s.* Lepcsessé, azaz undokká, mocskossá, csunyává, és öltözetnél rondán fityegővé tesz valamit. V. ö. LEPCSES.

LEPCSESKÉDIK, (lep-cs-es-kéd-ik) k. m. *lepcseskéd-tem*, —*tél*, —*ett*. Lepcsesen viseli magát. Átv. ért. undok, mocskos, szemtelen, trágár dolgokat beszél vagy tesz.

LEPCSESSÉG, (lep-cs-es-ség) ösz. fn. Lepcses állapot, lepcses tulajdonság.

LÉPCSŐ, (lép-cs-ő v. lép-es-ő) fn. tt. *lépcső-t*, Végképzője mutatja, hogy eredetileg igenév, e gyakorlatos igétől *lép-es*, melyből lett *lépeső*, *lépső*, *lépcső*, azaz az általános nyelvszokás szerént fokozatos készület, melyen fel-alá lépdelni lehet. *Az emeletre, padlásra vezető lépcső. Pinczei lépcső. Hegy oldalára rakott lépcső. Széles, keskeny, kőből, fából rakott lépcső.* Különbözik a lajtorjától vagyis lábtótól, hogy ezt ide-oda vinni, tenni lehet, a lépcső pedig egy helyen álló az épülethez, vagy más helyhez ragasztott fokozatos készület. Igy neveztetik közönségesen minden egyes fok, mely az egészet részekre osztja, s a lépőnek támaszul szolgál. Egyébiránt szabatosabban jobb ezt *foknak* nevezni, pl. *házunk első emeletére harmincz fokos lépcső vezet. Lépcső fokai, lajtorja* v. *lábtó fokai*. A székelyeknél a sáros ösvényeken egy-egy lépésre rakott köveket is lépcsőnek hívják, melyen lépegetve mennek által.

LÉPCSŐFAL, (lépcső-fal) ösz. fn. Fal, mely a lepcsőt tartja, vagyis, melybe a lépcső fokai bele illesztvék.

LÉPCSŐFOK, (lépcső-fok) l. LÉPCSŐ alatt.

LÉPCSŐFORDULÓ, (lépcső-forduló) ösz. fn. Hely a lépcsőn, hol a lépcső menetele más irányt vesz pl. féljobbra vagy félbalra veszi utját.

LÉPCSŐHÁZ, (lépcső-ház) ösz. fn. Azon tér vagy helyiség az épületben, melyben a lépcsőzet van rakva vagy alkalmazva.

LÉPCSŐKAR, (lép-cső-kar) ösz. fn. Korlátféle kar a lépcső mentében, leesés elleni biztosítás és belefogódzás végett.

LÉPCSŐNKÉNT,(lép-cs-ő-n-ként) ih. Lépcsőről lépcsőre, vagyis szabatosabban: lépcsőfokról lépcsőfokra. Átv. ért. az elöhaladásban vagy emelkedésben a természeti rendet megtartva, a nélkül,hogy egyik vagy másik fokot átugornók. Máskép: *lépcsőzetesen* v. *fokozatosan*. V. ö. LÉPCSŐZET.

LÉPCSŐNKÉNTI, (lép-cs-ő-n-ként-i) mn. tt. *lépcsőnkénti-t*, tb. —*ek*. Lépcsőnként menő, lépcsőnként haladó. Fokozatos. V. ö. LÉPCSŐNKÉNT.

LÉPCSŐSZAK, (lépcső-szak) ösz. fn. Térség, mely a magasabb lépcsőt két vagy több részekre szakasztja, s mintegy nyughelyül szolgál a fölmenőnek.

LÉPCSŐTÉR, (lépcső-tér) ösz. fn. Azon tér az épületben, melyet a lépcső elfoglal. Különösen azon tér, mely a lépcső lábánál, vagy teteje körül terjed el.

LÉPCSŐZET, (lép-cs-ő-z-et) fn. tt. *lépcsőzet-et*, harm. szr. —*e*. Fokozat, vagyis osztályozat, melyet a lépcső összes fokai képeznek. Átv. ért. azon sorozat, mely szerént bizonyos dolgok kisebb állapotról hova tova nagyobbra emelkednek. *Közlegénységből szokott lépcsőzet szerént tábornagyságig emelkedni. A tanitásban bizonyos lépcsőzetet kell tartani.*

LÉPCSŐZETÉS, (lép-cs ő-z-et-és) mn. tt. *lépcsőzetés-t*, v. —*et*, tb. —*ek*. Lásd: LÉPCSŐNKÉNTI.

LÉPCSŐZETÉSEN, (lép-cs-ő-z-et-és-en) l. LÉPCSŐNKÉNT.

LÉPCZE, (lép-cze) fn. tt. *lépczét*. Csangós kiejtéssel am. lépcse, lépcső.

LÉPCZEL, (lép-cz-el) önh. m. *lépczel-t*. Csangósan ejtve am. lépcsel, lépdel, lépdegel.

LÉPDÉGEL, (lép-ed-ég-el) gyakor. önh. m. *lépdégel-t*. Törzsöke elavult *lépéd*, mely am. *lépes*, (mint *tapod*, *tapos*). Ebből lett *lépédég*, öszvehúzva *lépdég*, végre *lépdégel*. Kényelmesen, aprózva, lassacskán, de folytonosan lép. *Léptünk léptünk, lépdegeltünk. Sétatéren lépdegelni.* Oly alkotásu és értelmü, mint: *mendégel, járdogal*. Használtatik a végső e hosszan is: *lépdegél*.

LÉPDEGELÉS, (lép-ed-eg el-és) fn. tt. *lépdegelés-t*, tb. —*ék*. Cselekvés, midőn valaki v. valami lépdegel.

LÉPDEL, (lép-éd-el) gyak. önh. m. *lépdel-t*. Valamivel kevesebb, kisebb gyakorlatot, és folytonosságot jelent a lépésben, mint a kettőztetett gyakorlatos *lépdegel*. V. ö. LÉPDÉGEL.

LÉPDELÉS, (lép-ed-el-és) fn. tt. *lépdelés-t*. tb. —*ék*. Cselekvés, midőn valaki vagy valami lépdel.

LEPE, fn. tt. *lepét*. Némely tájakon am. lepke, pille. V. ö. LEPKE.

LEPÉCS, (lep écs, vagy talán ‚lics-pocs' módosulata) fn. tt. *lepécsét*. Kriza J. szerént a székelyeknél am. sárral, hóval elegyített hígság.

LEPÉCSÉTÉL, (le-pécsétél) ösz. áth. Valamire pecsétet nyom; pecséttel leragaszt, leszorít, bezár valamit. *A zár alá vett pénzes ládát lepecsételni*. V. ö. PÉCSÉTÉL.

LEPÉCSÉTLÉS, (le-pécsétlés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit lepecsételnek. V. ö. LEPÉCSÉTÉL

LEPÉD, (lep-éd) áth. m. *lepéd-tem*, —*tél*, —*t* v. —*ett*. A tihanyi codexben *lepöd* am. takar, lepellel beföd valamit. *Ezután urának paplanyával bélepödé*. (Tihanyi cod.). Ezen törzsökből származik közvetlenül az igenév *lepédő* v. *lepödő*, mely különösen arra való, hogy valamit takarjon, *lepedjen*.

LEPÉDÉS, (lep-éd-és) fn. tt. *lepédés-t*, tb. —*ék*. Cselekvés, midőn valaki v. valami valakit v. valamit leped, azaz takar.

LEPÉDÉZ, (lep-éd-éz) gyak. áth. Mondják leginkább szárnyas állatokról, illetőleg rovarokról, midőn seregesen ellepnek valamit. *Az érő gabonát verebek lepedezik*.

LEPÉDŐ, (lep-éd-ő) mn. tt. *lepédő-t*. Eredetileg részesülő, a *lepéd* igétől, s általán am. szövet, különösen kenderből, lenből, ritkábban selyemből való nagyobbféle terjedelmü ruha vagy lepel, mely kivá-

lólag ágyban derekalj takarójául használtatik. *Vászon, gyolcs lepedő. Fínom, fehér, vastag, goromba lepedő. Az ágyat lepedővel beteríteni. Holmit lepedőbe takarni. A falusi asszonyok eső ellen lepedőt vesznek magukra. Úgy megverlek, hogy lepedőben visznek haza. Csak addig nyujtózzál, meddig a lepedőd ér.* (Km.).

„Hamar lepedőkből zászlót alkotának
Egynehány zászlóval Makóra indulnak."
Tinódi.

Gyöke *lep*, egy a takarást jelentő *lep* igével, mely ige is, név is, mint *les les, nyom nyom, lép lép* stb. Legközelebbi rokonai: *lepény, lepel*, s a vastag hangu: *lap, lapány, lapu, lapos* stb. A persában *labád* szintén am. lepedő. (Bettuch).

LEPEDŐHOSSZ, (lepedő-hossz) ösz. fn. A lepedőnek hosszában vett mértéke.

LEPEDŐSZÉL, (lepedő-szél) ösz. fn. A lepedőnek a legszélső része.

LEPEDŐVÁSZON, (lepedő-vászon) ösz. fn. Lepedőnek szánt vagy lepedőnek használtatni szokott vászon.

LÉPÉGET, (lép-ég-et) gyakor. önh. m. *lépégettem, —tél, —ett*, par. *lépégess*. Folytonos lépéseket téve, mendegel, halad.

LÉPÉGETÉS, (lép-ég-et-és) fn. tt. *lépégetés t*, tb. *—ek*. Cselekvés, midőn valaki vagy valami lépeget.

LEPEL, (lep el) fn. tt. *lepelt* v *leplet*, tb. *leplek*, harm. szr. *lepl-e*. Általán mindenféle ruhanemü, melynek rendeltetése valamit takarni, befödni, tehát takaró ruha, fátyol, kendő stb. Különösen legfölül levő takaró, pl. ágylepel, melylyel a megvetett ágyat takarják. *Ágymennyezeti lepel*, mely az ágynak mennyezetét képezi. Ilyenek a nők fejeit, kalapjait födő lenge foszlány, könnyü takarók, fátyolok, bulázók. *Reczés lepel. Arczára leereszteni a leplet. Félre lebbenteni a lepelt. Apáczai lepel. Lepellel födött keleti nők.* Átv. ért. ami szemeink vagy tudomásunk elől valamit elföd. *Sötét lepel borítja a jövendőt. Leplet vetni a multakra*, am. elfeledni, eltitkolni, elhallgatni.

„Ez ingerült idegzetű kebel,
Két eltökélett szenvedélyt nevel.
Egyet szerettemért — érted hazám!
Haláilepel borong a másikán."
Czuczor.

A növénytanban így nevezik a virágban a csésze és bokréta helyét pótló, rendszerént színes külső takarót; ilyen leple van a tulipánnk, gyöngyvirágnak stb. Elemzésére nézve l. LEPEDŐ. Rokon hozzá a latin *velum* megfordított gyöke *lev*, mintha volna *levum, lepum*, melyhez ismét a *lepra* és *lembus* szók rokonok, mindkettejök valami födöt, takarót jelentvén. Egyébiránt a *lepel* természetéhez tartozik a könnyü *lebegés* is, innen a legnagyobb rokonság, s csaknem azonság a *leb* és *lep* gyökü szók között.

LEPENCS, (lep-encs) fn. tt. *lepencs-et*. Csalóközben divatos tájszó. L. LEPENDÉK.

LEPENCSÉK, (lep-encs-ék) fn. tt. *lepencsék-et*. Mátyusföldi tájszó, l. LEPENDÉK.

LEPENDÉK, lep-en-d-ék) fn. tt. *lependék-et*. harm. szr. —*e*. 1) Közönséges nyári lepke, pillangó. Mátyusföldén, Érsekujvár körül: *lepencsék*. E szónak gyöke inkább a lebegést jelentő *leb*, mint a lapos *lep*. Hogy e rovar elnevezésénél a magyar valószinübben annak lebegő szállongását vette alapul, mint laposka szárnyait, onnan gyaníthatni, mert a hason értelmü *pille* és *pillangó* am. *ille, illangó*, a könnyü eltünő mozgást jelentő *il*, (illeg illan) gyöktől, mely megvan ajakhangok előtételével *villám, villog, világ, pilla, pillog, pillant* szókban is. Eszerént *lependék*, eredetileg, *lebendék*, és *lepke*, am. *lebke*, t. i. a *b* és *p* legrokonabb hangok lévén a világ minden nyelvein fölcseréltetnek, sőt a német nyelv alig birja a kiejtésben megkülönböztetni őket. 2) Növénytani nyelven egy vagy legfölebb két magvu lapos tokocska, melynek vagy fél oldalán, vagy mind két felül lapos hártyaforma kinövés, vagy szárny van, pl. a *juharfa, szilfa magvának lependéke*. Nevét vagy hasonlatnál fogva a *lependék* nevü rovartól, vagy általán a lebegéstől kapta.

LEPÉNFA, l. LEPÉNYFA.

LEPENTYŰ, (lep-en-ty-ű) fn. Ruhának lefityegő, alálebegő szárnya. Eredetileg: *lebentő* v. *lebbentő*, a *leb* gyöktől. Módositva: *lefentyű*. V. ö. —TYÚ —TYŰ képző.

LEPÉNY, (lep-ény) fn. tt. *lepény-t*, tb. *—ek*, harm szr. —*je*. Kicsiny *lepényke*. 1) Széles ért. laposra kinyújtott v. kiterülő félig lágy, félig szilárd test. *Viaszból, sárból, agyagból csinált lepény. Olajtöréskor a sonkoly lepénynyé alakul. Tehén lepény*, am. tehén ganaj, mely kereklaposan szétterjed. *Hablepény*, mely némely tájszólásban *ablepény*, sőt *ablegény* is; habosan fölvert és laposan kinyujtott, azután megsütött és kicsi karikákba vagdalva levesben használtatni szokott tészta, (nálunk divatos német névvel: Schöberl). 2) Szorosb ért. tésztából való lapos sütemény, milyen a zsidók kovásztalan lepénye, vagy általán a pogácsa. 3) Legszorosb ért. élesztős tésztából készített, kereklaposra kinyujtott, s turóval vagy valami ízzel, mákkal bekent sütemény. *Turós, szilvás, mákos lepény. Elég egy lepény egy sütésből.* (Km.). Gúnyosan így nevezik az igen lapos kenyeret, mely keletlenség miatt vagy goromba lisztjénél fogva a lepényhez hasonlóan leapadt. *Turós csusza, árpalepény*. A latinban *laganum* lepényt, *lachanum* pedig labodát jelent. Mindezekben a *la le* gyökök rokonok, mint afféle vékony lapos testeket jelentők. A kenyeret jelentő finn *läipa* nem ide tartozik, mert egy eredetü a latin *libo-* s *libum*-ból származott német *Laib* v. *Leib* és illir *ljeb* szókkal, mely némely más szláv nyelvekben: *chleb, chleba, chlieb, hlib* stb.

LEPÉNYDESZKA, (lepény-deszka) ösz. fn. Általán nyujtódeszka, melyen a lepénynek vagy hasonló lapos süteménynek való tésztát kilapítják.

LEPENYE, (leb-eny-e) fn. tt. *lepényét.* Lásd : LEBENYŐ.

LEPENYEG, (leb-eny-eg) fn. tt. *lepenyegét.* L. LEBENYEG.

LEPENYÉN, (leb-eny-én = leb eny-ő-en; vagy lepp-eny-én = lepp-eny-ő-en), ih. A székelyeknél am. lustán, leppesen.

LEPÉNYFA, (lepény-fa) ösz. fn. Növénynem a hathímesek seregéből és egyanyások rendéből. Egyik legkitünőbb tulajdonsága, hogy maghüvelye nagy széles lapos, honnan a neve. (Gleditsia). Fajai: *hajtüs* (triacanthos) és *árva* (inermis) lepényfa.

LEPÉNYKE, (lep-ény-ke) kicsiny. fn. tt. *lepénykét.* Kicsi lepény. *Czukros lepénykék.* V. ö. LEPÉNY.

LEPÉNYSÜTŐ, (lepény-sütő) ösz. fn. Kalácsos, czukrász, ki különösen lepényeket süt. V. ö. LEPÉNY.

LÉPÉR, (lép-ér) ösz. fn. Általán minden ér, mely az állati lépbe megy vagy belőle kijön. (Arteria splenica v. lienalis).

LEPERD, puszta Tolna m.; helyr. *Leperd-re, —ėn, —ről.*

LEPÉRÉG, (le-pérég) ösz. gyak. önh. Peregve lefelé hull. *A ferde asztalra töltött borsó lepereg. A könyük leperegnek arczán. A gyöngyszemek leperegnek az elszakadt selyemfonalról.* V. ö. PEREG.

LEPÉRGEDÉZ, (le-pérgedéz) ösz. gyak. önh. Egymás után, folytonosan peregve lehull, leesik. *A túl érett köles szemei lepergedeznek a földre.* V. ö. PÉRÉG.

LEPÉRGET, (le-pérget) ösz. áth. Bizonyos gömbölyü apró testeket pergetve lehullat. *Az erős szél lepergeti a köles szemeit. Lepergetni az olvasót,* am. szemeit egymásután leeregetni. V. ö. PÉRGET.

LEPERGETÉS, (le-pergetés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit lepergetnek.

LEPÉRZSÉL, (le-pérzsél) ösz. áth. Perzselve, azaz lánggal, tüzzel, tüzes vassal, vagy más ily eszközzel valamely testnek haját, szőrét, tollát stb. legeti. *Égő szalmával leperzselni a disznó szőrét. Tüzes vassal leperzselni a vad kant. Leperzselni a fák kérgeit, leveleit. Az égető nyári nap leperzselte a mezőket.* V. ö. PÉRZSÉL.

LEPÉRZSÉLÉS, (le-pérzsélés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki, vagy a tüz és a nap valamit leperzsel.

LÉPES, (lép-es) mn. tt. *lépes-t*, v. *—et*, tb. *—ek.* 1) Mondják emberről, ki lépbajban szenved; lépkóros. 2) Madárenyvvel bekent, vagy töltött. *Lépes vesszö. Lépes táska. Lépes veszszőre akadt.* 3) Mondják mézről, midőn sonkolyától nincs megtisztítva. *Lépes méz;* másképen: *lompos méz.*

LÉPÉS, (lép-és) fn. tt. *lépés-t*, tb. *—ek*, harm. szr. *—e.* 1) Az állatnak azon mozgása, melyet tesz, midőn álló helyzetéből lábait kinyujtva valamely irányban tovább halad. *Általlépés, belépés, kilépés, fellépés, lelépés, félre, előre lépés, visszalépés. Gyors lépés. Sebes lépés. Néhány lépéssel elérni a határt.* 2) Azon térvonal, melyet valaki lépve meghalad, vagyis, mely a hátramaradt láb sarkától az előre tett láb hegyeig nyúlik, mi egyszersmind határozatlan térmértéket jelent, mennyiben ki nagyobbat, ki kisebbet lép. Közönséges lépésből három teszen egy ölet. *E szoba hossza tíz lépés. Az a ház alig van innen száz lépésnyire.* 3) Átv. ért. a cselekvésnek egyes ága, melyet bizonyos ügyben vagy dologban teszünk, s mely a czélhoz mintegy lépcsőnként vezet bennünket. *Lépést* v. *lépéseket tenni barátunk szabadítására. Az első lépést már megtettük. Egy két lépést ne sajnálj tőlem. Bal lépést tenni. Valakinek minden lépésére vigyázni,* azaz tetteit szemmel tartani. *Valakivel lépést tartani* am vele egyaránt haladni. *Elvétni a lépést. Ez hibás, vakmerő lépés volt töled. Annyira mentünk, hogy a visszalépés lehetetlen.* V. ö. LÉP.

LÉPESÉDÉS, (lép-es-éd-és) fn. tt. *lépesédés-t*, tb. *—ek*, harm. szr. *—e.* Átv. ért. gazdagodás, vagyonosodás, midőn valaki megszedi magát, mint a méh.

LÉPESÉDIK, (lép-es-éd-ik) k. m. *lépeséd-tem, —tél, —ett.* Átv. ért. vagyonosodni kezd, jószágot, pénzt, kincset gyüjt, mint a mézgyüjtő rajok. Hasonlóan átv. értelmüek: *faggyasodik, gyapjasodik*

LÉPESEN, (lép-es-en) ih. Léppel együtt. *Lépesen enni a mézet.*

LÉPESFALVA, falu Sopron m.; helyr. *—falvá-ra, —n, —ról.*

LÉPÉSROVÓ, (lépés-rovó) ösz. fn. Aki a mértékhatározó lépéseket számlálja, és följegyzi, pl. midőn utcsinálás előtt meglépik az út hosszát, s helyenként felrójják, hogy egyik ponttól a másik hány lépésnyire esik.

LÉPÉST, (lép-és-t) ih. Mérsékelt lépéssel, nem sietve, nem ügetve, nem koczogva. *Az ökrök rendesen lépést mennek a szekér előtt. Ahol nagy sár van, lépést menjetek.*

LÉPESÜL v. LÉPESÜL, (lép-es-ül) önh. m. *lépesült.* L. LÉPESÉDIK.

LÉPEVŐ, (lép-evő) ösz. fn. Lépbogyót kedvelő rigófaj. V. ö. RIGÓ.

LEPÉZ, (lep-éz) áth. m. *lepéz-tem, —tél, —ett,* par. *—z.* Takar, föd, betakar, leppel behúz. Molnár A. följegyzette, de ma nem látszik divatozni.

LÉPEZ, (lép-ez) áth. m. *lépez-tem, —tél, —ett,* par. *—z.* Madárenyvvel beken valamit. *Lépezni a veszszőket.* Innen önh. ért. am. lépes vesszővel madarász.

LÉPEZÉS, (lép-ez-és) fn. tt. *lépezés-t*, tb *—ek*, harm. szr. *—e.* Cselekvés, midőn valaki bizonyos testet léppel beken, vagy lépes vesszővel madarász.

LÉPFA, (lép-fa) ösz. fn. lásd: ÖSZTÖRŰ alatt.

LÉPFENE, (lép-fene) ösz. fn. Szarvasmarhák betegsége, midőn lép nevü zsigerök megfeketül, s higgá leszen. V. ö. LÉP.

LÉPFŰ, (lép-fü) ösz. fn. l. BORDALAP.

LÉPHÁZ, (lép-ház) l. MÉHHÁZ.

LEPILLANT, (le-pillant) ösz. önh. Felható, beható, és leható ragu viszonynévvel am. bizonyos magasságról alsóbb helyre pillant. *A toronyőr az erkélyről lepillant a városra.* Néha am. valamit megnézni lemegy valahová. *Legott megyek, csak előbb lepillantok a pinczébe.* V. ö. PILLANT.

LÉPINT, (lép-in-t) önh. m. *lépint-ett*, htn. —*ni* v. —*eni*, par. —*s*. Kicsi vagy gyönge, alig hallható lépést tesz. *Belépintett a házba.* (Szabó D.).

LÉPINTÉS, (lép-in-t-és) fn. tt. *lépintés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn valaki lépint.

LEPÍRONGAT v. —PIRONGAT, (le-pirongat) ösz. gyak. áth. Valakit úgy leszid, oly szemrehányásokat tesz neki, hogy pirulni, pironkodni legyen kénytelen, mi ilyetén mondásokkal szok történni. *Nem szégyenled magadat? Csúnyaság! Szégyen, gyalázat!* stb. V. ö. PÍRONGAT.

LEPÍRONGATÁS, (le-pírongatás) ösz. fn. Pirongatva leszidás.

LEPISTÉS, (lep-is-t-és) l. LEPCSES; és V. ö. LEPPES.

LEPISZKOL, (le-piszkol) ösz. áth. Tulajd. ért. piszokkal lecsúnyit valamit. Átv. szokottabb ért. valakit mocskos szavakkal, szemrehányásokkal, bűneinek elsorolásával, csúfos gúnyokkal legyaláz, szóval, erkölcsileg beszennyez, bemocskol, s undor, utálat, megvetés tárgyává tesz, vagy legalább olyanná tenni akar. V. ö. PISZKOL.

LEPISZKOLÁS, (le-piszkolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit v. valakit lepiszkolnak.

LEPITTYED, (le-pittyed) ösz. önh. Mondjuk az alsó ajakról, midőn lefityeg, lefittyed. *A gyermek szája, vagy ajaka, midőn sírni készül, lepittyed.* V. ö. PITTYED.

LEPITTYEDÉS, (le-pittyedés) ösz. fn. Állapot, midőn az ajak lepittyed.

LEPITTYESZT, (le-pittyeszt) ösz. áth. Az alsó ajakát lefityegteti. *Gúnyosan, csúfosan lepittyeszti ajakát.*

LEPKE, (lep-k-e) fn. tt. *lepkét*. Eredetileg *lebke* a *leb* gyöktől, melyből lett a gyakorlatos *lebég*, innen *lebegő, lebege, lebge, lebke* v. (a lágy *b* a kemény *k*-hoz alkalmazkodván) *lepke*, mint *czineg, czinege, czinke, fecseg, fecsege, fecske* stb. Értelmére nézve l. LEPENDÉK. Átv. ért. különösen jelent csapodárt a szerelemben, ki a nők körül úgy csapong ide-oda, mint lepke a virágok körül.

LEPKEFOGÓ, (lepke-fogó) ösz. fn. Nyellel ellátott kis háló, melylyel lepkéket szokás fogdosni.

LÉPKENYÉR, (lép-kenyér) ösz. fn. Azon nyulós, szivos, barna szinü, viasznemü test, melylyel a méhek a kaptár oldalait berakják, s melyhez a sejteket ragasztják.

LEPKESZÉG, (lepke-szég) ösz. fn. Növénynem a kétfalkások seregéből és tizhímesek rendéből; csészéje ötfogu, bokrétája és szárnyai csaknem egyenlők, mintha három szirmu bokréta volna. Nevét onnan kapta, mert a kiterjesztett szárnyu lepkéhez némileg hasonló. (Trigonella).

LÉPKÓR, ösz. fn. l. RÁSZT.

LÉPKÓROS, ösz. fn. l. RÁSZTOS.

LÉPKÓRSÁG, ösz. fn. l. RÁSZT.

LEPLEG, (lep-el-eg) fn. tt. *lepleg-et*, harm. szr. —*e*. Takaró lepel. Törzsöke az elavult *lepel* ige, melyből lett *leplő* igenév, módosítva *leple*, és *g* képzővel *lepleg*.

LEPLES, (1), (lep-el-es) mn. tt. *leples-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Lepellel takart, födött, ellátott. *Leples zárdanő.*

LEPLES, (2), puszta Somogy m.; helyr. *Leples-re*, —*en*, —*ről*.

LEPLETLEN, (lep-el-et-len) mn. tt. *lepletlen-t*, tb. —*ek*. Lepel nélkül való. Átv. ért. nyilt, nem rejtett, nem titkolt. Határozóként am. lepel nélkül; nyiltan.

LEPLEZ, (lep-el-ez) áth. m. *leplez-tem*, —*tél*, —*ett*, par. —*z*. Lepellel behúz, beföd, betakar. Innen átv. ért. *valamely szüzet beleplezni* am. apáczának beavatni. *A titkot leleplezni*, am. a leplet levonva róla, nyilvánossá tenni. V. ö. LEPEL.

LEPLEZÉS, (lep-el-ez-és) fn. tt. *leplezés-t*, tb. —*ek*. Lepellel behúzás, befödés. *Leleplezés*, a lepelnek valamiről levétele; nyilvánossá tétel.

LEPLEZET, (lep-el-ez-et) fn. tt. *leplezetet*. Összes lepel.

LEPLEZETLEN, (lep-el-ez-et-len) lásd: LEPLETLEN.

LEPLŐ, (lep-el-ő) fn. tt. *leplőt*. L. LEPLEG.

LÉPLYUK, (lép-lyuk) ösz. fn. Így neveztetnek azon sejtecskék, vagyis kis nyilások, melyekből a méhkas lépje szerkesztve van.

LÉPMÉZ, (lép-méz) ösz. fn. Méz, amint eredetileg a méhkasban a léppel egyesülve létezik. Így neveztetik az ily tulajdonságu darázsméz is.

LÉPOLD, l. LEOPOLD.

LEPORLIK, (le-porlik) ösz. k. Porrá töredezve, morzsolódva lehull. *A homokkő leporlik, ha dörzsölöd. A falról leporlott a vakolat. A rohadt fa reve leporlik.*

LEPOROZ, (le-poroz) ösz. áth. A port leveri, lesepri, lekeféli, letörli valamiről. *Leporozni a ruhákat, szőnyegeket, bútorokat.*

LEPOROZÁS, LEPORZÁS, (le-porozás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg tisztogatás, midőn leporoznak valamit.

LEPOTYOG, (le-potyog) ösz. gyak. önh. Mondják testekről, melyek egymásután *potyogva* leesnek, lehullanak. *Lepotyog az éretlen alma, körte, szilva, baraczk. Szélben az éretlen gyümölcs is lepotyog.* Szélesb ért. és nem szabatosan am. lehúll, pl. midőn mondják: *lepotyognak a fák levelei*, holott igen könnyük levén *poty*-féle hangot nem adnak. V. ö. POTYOG.

LEPOTYTYAN, (le-potytyan) ösz. önh. Szoros ért. valamely lágyabbféle test magasabb helyről alsóbbra esik, s a magyar hallása szerént *potyty* hangot ad. *Az alma, körte, szilva, ha megérett, lepotytyan a fáról.* Szélesb ért. mondják másféle testek leeséséről is. pl. *a háztetőről egy cserep lepotytyant.* Tréfásan: *lepotytyant a lóról*, levetette a ló. V. ö. POTYTYAN.

LEPOTYTYANT, (le-potytyant) ösz. áth. Valamit leejt, különösen lágyabbféle testet, mely megütődéskor *potyty* hangot ad. *A kiszakasztott kenyértésztát lepotytyantotta a földre.*

LÉPŐ, (1), (lép-ő) mn. tt. *lép-őt.* Aki vagy ami lép.

LÉPŐ, (2), (lép-ő) fn. tt. *lépőt.* Versláb két hosszú taggal, mint maga e nevezet: lépő. (Spondaeus).

LEPÖK, (le-pök) ösz. önh. és áth. 1) Bizonyos magasságról alsóbb helyre pök. *Harmadik emeletről lepökni az utczára.* 2) Tárgyesetes viszonynévvel am. valakit vagy valamit pökéssel bemocskol, vagy legyaláz. *E szemtelen ember nem érdemel mást, mint hogy lepökjék. Valamely utálatos tárgyat lepökni.* V. ö. PÖK.

LEPP, elvont törzse *leppeg, leppes* szóknak; jelent valamely vontatott szólást, járást, vagy más cselekvést is.

LEPPÉG, (lepp-ég) gyakor. önh. m. *leppég-tem, —tél, —ett.* Midőn valaki minden szótagot halkkal vontatva, megnyomva mond ki; a járásban is, aki minden lépést halkkal, lassan, vontatva teszen. *Leppegve beszél. Leppegve megy.* Székely tájszó. Gyöke a nyújtott terjeszkedést, mozgást jelentő *lep.*

LEPPENCS, fn. L. LEBENYŐ.

LEPPEND, erdélyi falu Küküllő m.; helyr. *Leppend-re, —én, —ről.*

LEPPENDÉK, l. LEPENDÉK.

LEPPENTYŰ, l. LEFFENTYŰ, LEBENYEG.

LEPPES, (lepp-es) mn. tt. *leppes-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Tájdivatosan am. lusta.

LEPPESEN, (lepp-es-en) ih. Lustán.

LÉPRAGASZ, (lép-ragasz) ösz. fn. L. LÉPKENYÉR.

LÉPRIGÓ, (lép-rigó) ösz. fn. A rigók között legnagyobb faj; feje, nyaka, háta, szárnyai, és farka barnás fakók, hasa és melle fehér; csőre sötétbarna, lábai sárgásak, s karmai feketések. Nevét onnan kapta, mert a fagyöngyöket, melyekből a madárlép készül, igen szereti. (Turdus viscivorus).

LÉPSANK, (lép-sank) ösz. fn. L. SONKOLY.

LÉPSEJT, (lép-sejt) ösz. fn. L. LÉPLYUK.

LEPSÉNY, falu Veszprém m.; belyr. *Lepsény-be, —ben, —ből.*

LÉPSÉRV, (lép-sérv) ösz. fn. Sérv az állatnak azon belső részén, melyet lépnek nevezünk. V. ö. LÉP.

LÉPSZER, (lép-szer) ösz. fn. Általán minden gyógyszer, melyet a lépbajok ellen rendelni és használni szokás.

LÉPTEN, (lép-t-en) igenév, állapító raggal. Használják e kivételben: *minden lépten nyomon*, azaz minduntalan.

LÉPTET, (lép-tet) áth. illetőleg mivelt. m. *léptet-tem, —tél, —ett*, par. *léptess.* Parancsolja, rendeli, meghagyja, eszközli, hogy valaki v. valami lépjen. *Dobszóra léptetni az ujoncz katonákat. Előre, hátra léptetni valakit. Kiléptetni a sorból. Leléptetni a lovagot a nyeregből.* Midőn lovaglásra vagy kocsizásra vonatkozik, am. a lovat lépésben tartva lovagol, vagy kocsiz. *A huszárok léptetve vonultak be a városba.* Vonatkozhatik a szamárra s öszvérre is. *A terhes szekér előtt léptetve hajtani a lovakat* vagy *öszvéreket. Szamáron léptetni.* Átv. ért. valakit bizonyos hivatalra, rangra, méltóságra emel, fokonként fölebb visz. *Hadnagyságról kapitányságra léptetni valakit. A jeles tisztviselőt előléptetni.* V. ö. LÉP.

LÉPTETÉS, (lép-tet-és) fn. tt. *léptetés-t*, tb. *—ek*, harm. szr. *—e.* Cselekvés, midőn valakit v. valamit léptetünk, akár tulajd. akár átv. értelemben. *Léptetéssel lovagolni. Előléptetésért folyamodni.* V. ö. LÉPTET.

LÉPTETVE, (lép-tet-ve) ih. Lépést, léptetést, azaz lassan lépve, nem ügetve, nem koczogva. Mondják a nyerges vagy igás barmokról. *Léptetve lovagolni, kocsizni.*

LEPTIBE, vagyis: LEPTIBEN, (lepp-t-e-ben) ih. A székelyeknél am. halkan, lassan, nem szeleskedve; tehát mintegy leppegve.

LEPUSKÁZ, (le-puskáz) ösz. áth. Puskával lelő, leejt. *Lepuskázni a háztetőn ülő galambokat. Lepuskázni a futó nyulat, a repülő foglyot.*

LÉPVESSŐ, (lép-vesső) ösz. fn. Vesső, melyet a madarászok léppel bekennek, s a lépfára vagy ösztörüre tesznek. *A kis madarakat lépvesszővel fogni.*

LÉPVESSŐCSKE, (lép-vesszőcske) ösz. fn. Kicsided lépvessző.

„A kis tarka madár ott akadott,
Mert két lépvesszőcske közt ragadott.“
Faludi.

LÉPVÉSZ, (lép-vész) ösz. fn. Belső nyavalya, midőn az úgynevezett lép sorvadásnak indúl. V. ö. LÉP, (2)

LÉPVÉSZES, (lép-vészes) ösz. mn. Lépvészben, vagyis lépsorvadásban szenvedő.

LERÁG, (le-rág) ösz. áth. Valamely testnek egy részét rágva a többitől leválasztja, leszakasztja, leeszi. *A nyulak télen lerágják a fiatal fák héjait. Az eb lerágja a csontról a húst. Lerágni a körmöket, a toll hegyét. Az egerek lerágták a szalonna széleit. A hernyók lerágták a fák leveleit.* V. ö. RÁG.

LERAGAD, (le-ragad) ösz. áth. és önh. Áthatólag, sebes rántással lekap, lerántani valamit v. valakit. *A szegről leragadni a fegyvert. Galléránál fogva*

leragadni valakit a lóról, kocsiról. A rabló leragadta róla a köpenyt. Midőn alkotó része az önható *ragad*, am. tapadó, enyves, nyúlós, szivós termés zeténél fogva valamely testhez tapad, vagy viszont. *Az enyves vászon leragad, ha szilárd testre nyomják. Lábai leragadtak a szivós agyagsárba.* V. ö. RAGAD, áth. és önh.

LERAGADÁS, (le-ragadás) ösz. fn. 1) Sebes rántással lekapás. 2) Valamely testhez tapadás. V. ö. LERAGAD.

LERÁGÁS, (le-rágás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki vagy valami valamit lerág. V. ö. LERÁG.

LERAGASZT, (le-ragaszt) ösz. áth. Eszközli, hogy valamely test egy másikhoz bizonyos tapadó enyves szer, vagyis ragasz által leragadjon. *Valamit enyvvel, szurokkal, viaszszal leragasztani.* V. ö. RAGASZT, RAGAD.

LERAGASZTÁS, (le-ragasztás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit leragasztanak.

LERÁGCSÁL, (le-rágcsál) ösz. áth. Rágcsálva leeszik valamit.

LERÁGDOS, (le-rágdos) ösz. áth. L. LERÁGCSÁL.

LERAGGAT, (le-raggat) ösz. áth. Egymásután vagy folyvást leragaszt.

LERAJZOL, (le-rajzol) ösz. áth. Valaminek alakját, formáját, képét rajzolva lemásolja. *Lerajzolni valamely házat, tájat, állatot, növényt.* Átv. ért. élőszóval, vagy irással valaminek ismertető jeleit, tulajdonságait élénken, s mintegy képben eléadja. V. ö. RAJZOL.

LERAJZOLÁS, (le-rajzolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki lerajzol valamit. Átv. ért. szóbeli vagy irásbeli élénk eléadása bizonyos személy vagy dolog ismertető jeleinek s tulajdonságainak. V. ö. LERAJZOL.

LERAK, (le-rak) ösz. áth. 1) Bizonyos holmit, pl. árukat, szállitványt valamely helyre letesz. *A szekérről lerakni a lisztes zsákokat. A gyümölcsöt lerakni a pinczébe. A zöldséget lerakni a verembe. A nagy teher egy részét lerakni. A ládákat lerakni a hajó fenekére.* 2) Mondjuk folyó testekről, midőn bizonyos részeiket, vagy a beléjök vegyült idegen testeket fenékre süllyesztik. *Az árvíz sok homokot és gazt rakott le a partokra. A czementvíz rézrészeket rak le.* 3) Átv. ért. valakit jól megszidva lehurogat, s mintegy a becsültetés fokáról leszállít. *Kicsapongásai miatt lerakni valakit.* V. ö. RAK.

LERAKÁS, (le-rakás) ösz. fn. Cselekvés, midőn holmit, vagy átv. ért. valamely személyt leraknak. *Az utczákon a szemét lerakása tilalmas.* V. ö. LERAK.

LERAKODÁS, (le-rakodás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki bizonyos terhet, szállítványt magasb helyről alantabb helyre föleg szekérről némi rendben lehelyezget, pl. midőn a vásáros kalmárok, mesteremberek stb. áruikat sátor alá, vagy állásokra, ponyvákra lerakossák. *A lerakodás könnyebb mint a felrakodás.* A hajóról ‚kirakodni' mondják. V. ö. LERAKODIK.

LERAKODIK, (le-rakodik) ösz. k. A terhet, magával hozott holmit, szállitványt magasabb helyről alantabb helyre, bizonyos helyre, és némi rendben lehelyezi. *A kévés gabonával rakott szekerekről lerakodni a pajtába. A szénahordók lerakodnak a szérüs kertben. A mesteremberek lerakodnak a vásárláson. A szalagárus gyékényre rakodik le.* Átv. ért. nagy szükségét végzi. *Lerakodott a ház mögött.*

LERAKODÓ, (le-rakodó) ösz. fn. 1) Aki lerakodik. 2) Hely a hová holmit leraknak.

LERAKOSGAT, (le-rakosgat) ösz. gyakor. áth. Holmit rakosgatva lehelyez, letesz valahová. *A könyveket egymás mellé lerakosgatni a padlózatra. Az edényeket a polczról lerakosgatni a tűzhelyre.* V. ö. RAKOSGAT.

LERAKOSGATÁS, (le-rakosgatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn holmit lerakosgatunk.

LERÁNCZIGÁL, (le-ránczigál) ösz. áth. Ránczigálva vagyis többször, folytonos rántással lehúzgál. V. ö. RÁNCZIGÁL.

LERÁNCZIGÁLÁS, (le-ránczigálás) ösz. fn. Ránczigálva lehúzgálás.

LERÁNGAT, (le-rángat) ösz. áth. L. LERÁNCZIGÁL.

LERÁNT, (le-ránt) ösz. áth. Rántva, azaz helyéről hirtelen s erőszakosan elkapva lehúz valakit v. valamit. *Valakit lerántani a lóról. A népszónokot lerántani a szószékről. A palástot lerántani valakiről. A fölfeslett bőrt lerántani. Birkozó társát magával lerántani a földre. Az asztalról lerántani az abroszt. Lerántották a négy körméről.* (Km.). V. ö. RÁNT.

LERÁNTÁS, (le-rántás) ösz. fn. Rántva hirtelen lehúzás.

LERÁNTHÁZA, falu Szala m.; helyr. *—házára, —n, —ról.*

LERÁZ, (le-ráz) ösz. áth. Rázva, azaz erőszakos ide-oda ingatás, mozgatás által eszközli, hogy valami leessék, lehulljon. *A fáról lerázni a gyümölcsöt. Ruhájáról lerázni a havat. A megfürösztött eb lerázza magáról a vizet.* Néha am. fenn említett mód szerént alább szállít. *Lerázni a zsákba töltött gabonát.* Átv. ért. valakit vagy valamely dolgot magától eltávolít, megmenekszik tőle. *Ezt az embert le nem rázhatom nyakamról. Hála Istennek, hogy ezen bajt leráztam magamról.* V. ö. RÁZ.

LERÁZÁS, (le-rázás) ösz. fn. Cselekvés, midőn lerázunk valamit vagy valakit. V. ö. LERÁZ.

LERÁZOGAT, (le-rázogat) ösz. gyak. áth. Rázogatva, azaz folytonosan, vagy gyakorta rázva leesni, lehullani kényszerít. *A fákról lerázogatni az érett szilvát. Lerázogatni magáról a port, havat.* V. ö. RÁZ.

LÉRCZ, fn. tt. *lércz-et.* Baranya vármegye ormánsági vidékén am. lécz.

LEREPED, (le-reped) ösz. önh. Repedve, azaz rostjainak, szálainak, rétegeinek, egymástól erőszakos elszakadása által leválik, lefoszlik. *A szegbe akadt ruhából egy darab lerepedt.* V. ö. REPED.

LEREPEDÉS, (le-repedés) ösz. fn. Állapot, midőn valami lereped.

LEREPEDÉZ, (le-repedéz) ösz. gyak. önh. Folytonosan, gyakran egymásután repedve leválik, leszakad. *A bélés lerepedez a ruháról.* V. ö. REPED.

LEREPEDÉZÉS, (le-repedézés) ösz. fn. Folytonosan vagy gyakran egymás után lerepedés.

LEREPESZT, (le-repeszt) ösz. áth. Repesztve leszakaszt, leválni kényszerít valamit. *Lerepeszteni a köpeny gallérát. A tüskék lerepesztettek egy darabot a fátyolból.* V. ö. REPESZT.

LEREPESZTÉS, (le-repesztés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit lerepesztenek.

LEREPSED, (le-repsed) ösz. önh. Letottyad, elterjeszkedve leül. Erdélyi tájszó.

LERÉSZÉGÉDÉS, (le-részégédés) ösz. fn. Állapot, midőn valaki lerészegedik vagy lerészegedett.

LERÉSZÉGÉDIK, (le-részégédik) ösz. k. Részegségig leiszsza magát, vagyis annyira iszik, hogy fejét testét nem birja, tántorog, lábán nem állhat.

LERÉSZÉGÍT, v. —RÉSZEGIT, (le-részégít) ösz. áth. Valakit részegségig leitat. *Dévajságból lerészegíteni valakit.*

LERÉSZÉGÍTÉS v. —RÉSZÉGITÉS, (le-részégítés) ösz. fn. Részegségig leitatás.

LERÉSZÉGSZIK, (le-részégszik) ösz fn. L. LERÉSZÉGÉDIK, és V. ö. RÉSZÉGSZIK.

LERÉSZÉGŰL, (le-részégül) ösz. önh. l. LERÉSZÉGÉDIK.

LERESZEL, (le-reszel) ösz. áth. Valamit reszelő eszköz által lekoptat, levásít, vagy leválaszt a többitől. *Lereszelni a ló körmét. A kulcsból lereszelni valamit, hogy a likba bemenjen. Lereszelni a laposturó felét. A vasat lereszelni a rab lábairól.* V. ö. RESZEL.

LERESZELÉS, (le-reszelés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit lereszelnek.

LERÓ, (le-ró) ösz. áth. Tulajd. ért. a rovást letörli, lefaragja, lesimítja. Innen átv. ért. a rovásra följegyzett adósságot, tartozást lefizeti. *Némely régi apró adósságokat leróni. Lassanként leróni, amivel tartozunk. Bűnöket leróni* am. azokat megbánás, megjavulás, és elégtétel által jóvá tenni, eltörölni. V. ö. RÓ.

LEROBOTOL, (le-robotol) ösz. áth. Robottal leszolgál, s mintegy lefizet bizonyos tartozást.

LEROGY, (le-rogy) ösz. önh. Rogyva leesik rendes helyéről vagy lábairól. *Lerogyott a víz-mosta fal. Nagy teher alatt lerogyni. A nagy elgyengülés miatt lerogyni.* Önkénytelen cselekvéssel járván helyesebb a szintén divatos *lerogyik.* V. ö. ROGY.

LEROGYÁS, (le-rogyás) ösz. fn. Állapot, midőn valami lerogy, vagyis lerogyik.

LEROGYGYAN, (le-rogygyan) ösz. önh. Rogygyanva, azaz hirtelen, egyszerre elvesztvén nehezkedési egyensulyát, leesik. *Gutaütés alatt lerogygyanni. A magas állásról lerogygyanni.* V. ö. ROGYGYAN.

LEROGYGYANÁS, (le-rogygyanás) ösz. fn. Rogygyanva leesés. V. ö. LEROGYGYAN.

LEROGYIK, (le-rogyik) ösz. k. L. LEROGY.

LEROHAD, (le-rohad) ösz. önh. Rohadva leválik, leszakad, leomlik. Mondjuk nyirkos, szivos, állati vagy növényi testekről, részekről, midőn a nedvek által megromlanak, megpárlanak, mi különösen penész, nyálka, geny, ev, s más ilyféle nedvek által történik. *Izzadás miatt lerohad róla az ing. A baraczk húsa lerohadt. A tisztátalanság miatt lerohadt lábújjai közől a bőr.* V. ö. ROHAD.

LEROHADÁS, (le-rohadás) ösz. fn. Rohadva leválás, leszakadás, leomlás.

LEROHAN, (le-rohan) ösz. önh. Rohanva lemegy, lesiet, letódul, lenyomul valahová. *Az őrsereg lerohan a föllegvárból. A hegytetőről nagy szikladarab rohant le.* V. ö. ROHAN.

LEROHANÁS, (le-rohanás) ösz. fn. Rohanva lesietés, letódulás.

LEROMBOL, (le-rombol) ösz. áth. Rombolás által elenyésztet. Erősb és általánosb kifejezés, mint ‚leront'. V. ö. ROMBOL.

LEROMBOLÁS, (le-rombolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit lerombolnak.

LERONT, (le-ront) ösz. áth. Valamely ép állapotban, vagy álló helyzetben levő egészet romokká bontva, törve, szakgatva leesni, lehulladozni, leomlani kényszerít. Mondják különösen épitményekről. *Lerontani a várak falait, templomokat, házakat, hidakat* stb. V. ö. RONT.

LERONTÁS, (le-rontás) ösz. fn. Erőszakos cselekvés, rombolás, mely által rommá tesznek, romba döntenek valamely épitményt.

LEROSKAD, (le-roskad) ösz. önh. Roskadva, azaz a részeknek erőszakos romlása, megbomlása, szakadása, törése miatt leesik, alászáll. *Leroskad a régi, vagy égő háztető. Leroskad a túlterhelt padlás, szekér.* Átv. ért leroskad az ember, vagy más állat, midőn inai meggyöngülnek, s fentartani nem birják. *Nagy teher alatt leroskadni.* V. ö. ROSKAD. Ezen ige alakra nézve ugyan önható, de alapfogalmánál fogva a belszenvedők osztályába tartozik.

LEROSKADÁS, (le-roskadás) ösz. fn. Szenvedő állapot, midőn valaki vagy valami leroskad. V. ö. LEROSKAD.

LEROTHAD, (le-rothad) ösz. önh. l. LEROHAD és v. ö. ROTHAD.

LEROVÁS, (le-rovás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit lerónak.

LEROVAT, (le-rovat) ösz. fn. Maga a lerótt mennyiség.

LES, (1), azon szavaink egyike, melyek ugyanazon alakban s értelemben nevek is, igék is, péld. *nyom, zár, nyit, halász, vadász* stb. Mint önható ige m. *les-tem, —tél, —ett*, par. *—s*. Széles ért. am. egy helyen, vagy tájon tartózkodva, maradva valakire v. valamire várakozik, mi rendesen bizonyos czélra, irányra tüzött szemekkel, figyelmezve történik. *Lesni a várt vendégekre. Addig lesi, várja, hogy a tízet is elüti.* (Km.). *Ellesem, mi lesz a dologból. Jön vagy nem jön, én bizony nem lesem őt tovább.* Innen a *Les, Végles, Lesvár* helynevek, melyek hajdan az ellenség mozgalmainak szemmel tartására szolgáltak volt. Szorosb ért. a végett várakozik, hogy a netalán közeledőt hatalmába ejthesse, kirabolhassa, megölhesse, szóval, aki így les, az egy másiknak akármikép ártani szándékozik, vagy valamin rajta akarja őt érni, miért is meghúzza, megsunyja magát, lelapúl, titkolódzik, hogy a czélul kitűzött által észre ne vetessék, pl. midőn a macska egeret *les*, megsunyja magát, és általán a rabló vagy vadász emberek, valamint a ragadozó fenevadak leguggolva, lehasalva, lelapulva, mászva stb. nézik körül magukat, midőn zsákmányra lesnek. Ez igében tehát alapfogalom a *magát megsunyó vigyázás, nézés*, vagyis két lényeges dolgot foglal magában: a testnek lelapulását, és vigyázást. Közel jár hozzá hangokban is a német *lausch-en*, Adelung szerént a német *lauern* gyöke, a pfalzi *lauen* (látni)—, mellyel egyezik a magyar *la, lá, lát*—, vagyis, hogy a német a ‚lauern'-ben rejlő lesést a vigyázó nézésről nevezte el. Ellenben ugyanő a ‚lauschen' szót, részint a ‚hallgat', részint valamely ‚rejtekhely' értelmére vezeti vissza. A hellen, a latin, az illirszláv, a testnek megsunyását, lelapulását vette alapul, amennyiben *lesni* hellenül *ἐνεδρεύειν*, és *les* főnév *ἐνεδρεία*, t. i. *ἕδρα* am. ülés, szék; latinul *insidiari* és *insidiae*, v. *subsessa* a *sedeo* igétől; illirül *zaszjedati* am. elüldögelni, és *lesni, zaszjeda* am. *elülés* és *les*, ezen igétől: *szjediti* ülni. Ezen fogalmat fejezi ki a magyar *les* is, melynek gyöke *le* am. alá (infra, deorsum), innen a magyar a *leső* macskát *alázatosnak* mondja: *Alázatos* (néhutt: alamuszi) *macska nagyot ugrik*, (km.), tehát *les* am. alábocsátja, lealacsonyitja a testet. Ezen alapfogalom rejlik a lapulót jelentő *lencse*, a mélyedést jelentő *lék*, és a lehajlongva menést jelentő *lentet* szókban.

LES, (2), fn. tt. *les-t*, tb. *—ek*, harm. szr. *—e*. 1) Jelenti azon helyzetet, melyben az van, ki valamire vagy csupán várakozó, vagy leginkább ellenséges szándékból vigyáz, s a mennyire szükséges, meg is húzza magát; valamint 2) azon készületet és helyet, mely az ily várakozásra, vigyázásra, és czél elérésére legalkalmasabb. *Lesben ülni. Lest csinálni a bozótban. A lesig bevárni a vadat, a közelgő ellenséget.*

„A vadász ül hoszszu méla lesben,
Vár felajzott nyilra gyors vadat."

Vörösmarty.

„Az utaknak lese,
Kemény harczok helye."

Balassa B.

Innen ezen öszvetételek: *leshely, lesháló, lestőr. Lest vetni* am. bizonyos fogó eszközt, pl. hálót, kelepczét, tőrt, tőröket, elrejtve lehelyezni valahová. *Lest hányni*, fogó eszközöket több helyen lerakni. *Öregnek az ajtóban, ifjunak lesben a halál.* (Km.). Mondjuk ugyan ezt is: *Lesben állani;* de ez a megsunyás eszméjét nem rontja el, mert sunyva is lehet állani, s bizonyosan az is, ki állva les, nem azért áll fel, hogy lássák, hanem mivel ülve czélját nem érné, és hogy ez által a *lesés*nek fő czélját, t. i. a látást annál inkább elérhesse. V. ö. LES, önh.

LES, (3), erdélyi falu a beszterczei kerületben; helyr. *Les-re, —én, —ről.*

LESANKOL, (le-sankol) ösz. áth. Valamely sűrűs, tisztátalan, idegen részecskékkel vegyült nedvet leszűr. V. ö. SANK, SANKOL.

LESARLÓZ, (le-sarlóz) ösz. áth. Sarlóval lemetsz, learat valamely növényt. *Lesarlózni a füvet, burjánt.*

LESAROL, (le-sarol) ösz. áth. Általán, éles metsző eszközzel lemetél, levagdal valamely növényt. Szélesb értelmü, mint: *lesarlóz.*

LESBETEG, fn. tt. *lesbeteg-ét*, harm. szr. *—e* v. *—je*. Székely tájszólás szerént am. farkas (lupus). Mi e szó elemzését illeti, úgy látszik, mintha öszvetett szó volna a *les* és *beteg* alkotó részekből, minthogy képes kifejezéssel a ragadozás után sovárgó farkasról lehetne mondani, hogy a lesvágy miatt beteg, mint *szerelembeteg*. Azonban valószinűbb, hogy ezen szó eredetileg azon *atag eteg* képzőjü melléknevek osztályából való, melyek bizonyos állapotra vagy cselekvésre való hajlamot, könnyüséget jelentenek, milyenek, *ingatag, lenqeteg, csörgeteg* stb. Így mondhatnók hasonlat szerént: *görbeteg*, a *görbed* törzsöktől, p. *görbeteg kéz, ág;* vagy *tespeteg*, a *tesped* törzsöktől, stb. Ekkép származhatott a *lesbeteg* is, a *les* gyöktől, melyből képződött *lesped* vagy *lesbed*, azaz lesővé válik, leső állapotuvá teszi magát (leső-ed, lesü-ed, lesv-ed, lesped, lesbed), s innen keletkezett *lesbedeg, lesbetey*, mint *görnyed, görnyeteg, szörnyed, szörnyeteg*, stb. Így lehet a *seny* gyökből *senyü, senyüed, senyved, senyveteg; pos*-ból *posu, posuad, posvad, posvatag; ter*-ből, *terü, terüed, terved, terped, terpeteg* stb. V. ö. —ATAG, —ETEG névképző. A farkast tehát igen helyesen nevezi a székely *lesbetegnek*, minthogy a zsákmányozó lesésre igen hajlandó, s avval foglalkodik. Önálló főnév gyanánt épen úgy használtatik, mint a *förgeteg, csörgeteg, rengeteg, fuvatag, sivatag.*

LESDÉGÉL, (les-d-ég-él) önh. m. *lesdégél-tem, —tél, —t*. Folytonos vagy gyakori lesben van. *A vadász bokor mellé huzódva lesdegel a vadakra.* Át-

hatólag is használtatik tárgyesetes viszonynévvel. *A bozótban vadréczéket lesdegelni.*

LESDÉGÉLÉS, (les-d-ég-él-és) fn. tt. *lesdégélés-t*, tb. —*ék*. Folytonos vagy gyakori lesés.

LESDEKLIK. Ez igét Baróti Szabó említi: de úgy látszik, hogy saját szerzeménye az *esdeklik* hasonlatára, a közismeretű és divatú *leselkedik* helyett, mely újabban *leselg* alakban is divatos.

LESDI, (les-di) mn. tt. *lesdi-t*, tb. —*ek*. A székelyeknél am. ólálkodó, leskődő (ugyanott: *leskődi* is).

LESEGÉL, (le-segél) ösz. áth. L. LESEGÍT.

LESEGÍT, (le-segít) ösz. áth. Segítséget nyújt, hogy valaki leszállhasson, vagy, hogy valamit le lehessen venni; leemel. *A beteget lesegíteni az ágyról. A megérkezett nőket lesegíteni a kocsiról. Lesegíteni a szekérről, vagy valaki valláról a terhet.* V. ö. SEGÍT.

LESEGÍTÉS, (le-segítés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki egy másikat, vagy valamit valakiről lesegít.

LESEKÉDÉS, (les-eg-éd-és) fn. tt. *lesekédés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, vagyis vigyázó, s magát megsúnyó elhelyezkedés, midőn valaki folytonosan vagy gyakran les. *A titkos ellenség lesekedéseit nehéz kikerülni.*

LESEKÉDIK, les-eg-éd-ik) k. m. *lesekéd-tem*, —*tél*, —*ett*. Folytonos, vagy gyakori lesben van, különösen a végett, hogy valakit vagy valamit rajta érjen, s hatalmába kerítsen. E szóban a rosz szándéku vigyázás az alapfogalom, és gyakorlatot foglal magában, melyet a gyakorlatos *eg*-ből átalakult *ek* fejez ki.

LESEL, (les-el) mai napság csak elvont törzse *leselg* és *leselkédik* igéknek; azonban régente önállólag is divatozott, pl. a Debreczeni Legendáskönyvben: „Az nömösembör miért (= mert) tudja vala, hogy sok helyön leselnéje (= lesnéje, azaz lesné) ötet". (Toldy F. kiadása. 20. l.).

LESELG, (les-el-eg) önh. m. *leselg-ett*, htn. —*eni*. L. LESEKÉDIK.

LESELGÉS, (les-el-g-és) fn. tt. *leselgés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. L. LESEKÉDÉS.

LESELKÉDÉS, LESELKÉDIK, l. LESEKÉDÉS, LESEKÉDIK. Mi elemzését illeti, törzsöke az elavult *lesel*, melyből lett *leseleg*, *leselg*, s ebből *leselgedik*, *leselkedik*, mint *hisz* v. *hiz*, *hizel*, *hizeleg*, *hizelg*, *hizelgedik*, *hizelkedik*, stb.

LESÉPÉR, (le-sépér) ösz. áth. Seprüvel, vagy ilyféle eszközzel letisztít valamit. *A lépcsőkről leseperni a szemetet. A csizmáról leseperni a havat, sarat.* Átv. ért. mondják szélről, vízről, vagy más erőről, mely bizonyos testeket, mintegy seprüvel letisztít, lesodor valahonnan. *A szél leseperte a háztetőről a havat. A zápor leseperte a dombokról a szénarendeket. A kartács leseperte a falmászó ostromlókat.* V. ö. SÉPÉR.

LESÉPRÉS, (le-séprés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit vagy átv. ért. valami bizonyos testeket leseper.

LESES, erdélyi helység (németül Schönberg); helyr. *Leses-be*, —*ben*, —*ből*.

LESÉS, (les-és) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki vagy valami valakit vagy valamit lesbe vesz.

LESÉTÁL, (le-sétál) ösz. önh. Fentebb helyről alsóbbra sétálva lemegy. *Buda várából lesétálni a Duna partjára Lesétálni a völgybe. A szőlőhegyről lesétálni a rétre.* V. ö. SÉTÁL.

LESÉTÁLÁS, (le-sétálás) ösz. fn. Fentebb helyről alsóbbra sétálva lemenés.

LESHÁLÓ, (les-háló) ösz. fn. Vadászok, különösen madarászok hálója, mely úgy van kiterjesztve, hogy a rászállott vadat megrántás által öszvezárja.

LESHÁNYÁS, (les-hányás) ösz. fn. Bizonyos vadfogó eszközöknek különféle pontokon lerakása, milyenek a vidravas, kelepcze, tőr, török, leshálló. Szélesb ért. akármely mód, mely által valakit v. valamit megfogni, rajta érni lehet.

LESHÁNYÓ, (les-hányó) ösz. mn. és fn. Aki különféle eszközöket, és módokat használ, hogy valakit vagy valamit tőrbe, kelepczébe kerítsen, vagy valamely tetten rajta érjen, vagy elesábítson.

LESHÁZA, puszta Veszprém m.; helyr. *Leshází-ra*, —*n*, —*ról*.

LESHELY, (les-hely) ösz. fn. Általán hely, hol a vadászok vagy ragadozó állatok meghúzzák magukat, midőn zsákmányra várnak. Különösen bozótban csinált rejtek, vagy kis kunyhó, vagy gödör stb. oly ponton, merre a várt vadak leginkább szoktak bizonyos időtájban elvonulni.

LESHORA, falu, Zaránd m.; helyr. *Leshorá-ra*, —*n*, —*ról*.

LESI, (les-i) mn. tt. *lesi-t*, tb. —*ek*. A székelyeknél és a Tisza vidékén am. leső, leskődő; innen: *lesipecsenye* disznóöléskor a disznó perzselés- és boncolásnál néző (leső) gyermeknek kedveskedésül juttatni szokott egy szelet nyers hús, melylyel azután nagy örömmel haza szalad.

LESIET, (le-siet) ösz. önh. Fentebb helyről, vidékről valamely alantabb fekvőre sietve megy. *Lesietni a lépcsőkön az udvarra. Alig volt három napig Bécsben, már ismét lesietett Pestre.* V. ö. SIET.

LESIMÍT v. —SIMIT, (le-simít) ösz. áth. Mondjuk leginkább szőrös, hajas, fonalféle szálas testekről, midőn kézzel vagy valamely eszközzel simára egyengetjük. V. ö. SIMA. *Lesimítani a borzas hajat, a borzas tollakat. Lesimítani a posztó barkáját, a kutya szőrét.*

LESIMÍTÁS v. —SIMITÁS, (le-simítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit lesimítanak.

LESIMÚL, (le-simúl) ösz. önh. Simává alakulva lelapúl. *Lesimúl a megfésült nyirkos haj.* Mondjuk különösen ebről, midőn féltében vagy hizelkedve hasára fekszik. V. ö. SIMÚL.

LESINÓROZ, (le-sinóroz) ösz. áth. A sinórt valamiről leszedi.

LESIPECSENYE, (lesi-pecsenye) ösz. fn. L. LESI alatt.

LÉSKÁL, áth. m. *léskált.* Tájdivatosan am. bengész, mezgerel, mintha ‚le s föl kel'-ből húzatott volna egybe.

LÉSKÁLÁS, (léskál-ás) fn. tt. *léskálás-t*, tb. —*ok.* Bengészés, mezgerelés.

LESKÉDIK, (les-kéd-ik) k. m. *leskéd-tem*, —*tél*, —*ett.* L. LESEKÉDIK.

LESKÉL, (les-eg-él) gyak. önh. Röviden *leskel*, azaz *lesegel*, *lesgel*, melyből lett *lesgelődik*, *leskelődik.* Értelmére am. lesekedik, leskedik, azaz folytonosan vagy gyakran les.

LESKÉLÉS, (les-eg-él-és) fn. tt. *leskélés-t*, tb. —*ék.* L. LESKELŐDÉS.

LESKELŐDÉS, (les-eg-el-ő-d-és) fn. tt. *leskelődés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e.* Folytonos élénk, nyugtalankodó leselkedés, kémlelődés.

LESKELŐDIK, (les-ég-el-ő-d-ik) belsz. m. *leskelőd-tem*, —*tél*, —*ött.* Nyugtalanul, békétlenül, a hosszas várakozás és figyelmezés miatt feszelegve, ide-oda mozogva leselkedik. Tehát jelenti a lesésnek legélénkebb nemét, pl. aki életére tör más valakinek, az minden uton módon leskelődik annak élete után.

LESKŐDI, (les-eg-ő-d-i) mn. tt. *leskődi-t*, tb. —*ek.* L. LESDI.

LESKŐDIK, (les-eg-ő-d-ik) k. m. *leskőd-tem*, —*tél*, —*ött.* L. LESKELŐDIK.

LESNEK, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. *Lesnek-re*, —*én*, —*ről.*

LESODOR, (le-sodor) ösz. áth. Sodorva lenyom, lehajt.

LESPONYA, l. LASPONYA.

LESRÓFOL, (le-srófol) ösz. áth. Tiszta magyarsággal, l. LECSAVAROL.

LESS, falu Bihar m.; helyr. *Less-re*, —*én*, —*ről.*

LESSES, l. LESES.

LEST, falu Nógrád m.; helyr. *Lest-re*, —*én*, —*ről.*

LESTORONY, (les-torony) ösz. fn. Vigyázótorony, őrtorony. Különösen így neveztettek a régi várakban és véghelyeken azon tornyok, melyekből az ellenség mozgalmait szokták szemmel tartani.

LESTYÁN, fn. tt. *lestyán-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a* v. —*ja.* Növénynem az öthímesek seregéből és kétanyások rendéből; nagy galléra hártyaforma, többnyire hétlevelü, kis galléra két-négy levelü, virági egyenlők, gyümölcse hosszudad. (Ligusticum). Fajai: *hegyi* és *levestikon*, ez utóbbi a népnyelvben máskép: *léstyán*, *löböstök.* A latinból módosult szó.

LESTYORA, falu Zaránd m.; helyr. *Lestyorá-ra*, —*n.* —*ról.*

LESUHAD, (le-suhad) ösz. önh. Am. lesuvad. L. LESÜPPED.

LESUNNYASZT, (le-sunnyaszt) ösz. áth. alakban, de értelmére nézve önh. A macskáról, kutyáról, lóról stb. mondják, midőn fülöket, fejöket, vagy farkokat leeresztik, tehát magukat mintegy megsunyják. *A macska, kutya lesunnyasztott*, azaz magát megsunyta, öszvehúzta.

LESUPPAD, LESUPPAN, (le-suppad, le-suppan) l. LESÜPPED.

LESÚROL, (le-súrol) ösz. áth. Valamely szilárd testnek fölszinéről valamit súrolva lemos, letöröl, letisztít. V. ö. SÚROL. *A szobapadlóról lesúrolni a sárfoltokat. A faedényekről lesúrolni a szennyet. A falról dörgölődzés által lesúrolni a meszet.*

LESÚROLÁS, (le-súrolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit lesúrolnak.

LESUVAD, (le-suvad) ösz. önh. L. LESÜPPED.

LESÜLYED, (le-sülyed) ösz. önh. Széles ért. valamely szilárd test természeti nehezkedésénél fogva lenyomván vagy szétválasztván az alatta levő légyabb, könnyebb testet, aláfelé száll. *Lesülyed a ruganyos pamlag, szék, nyugágy*, midőn valaki ráül. *Lesülyed a terhelt vagy kifúrt fenekü hajó a vízbe.* Fogalmi rokonságban vannak vele, de szükebb, vagyis határozottabb értelmüek: *lemerül*, midőn híg folyó testben száll le valami; *lesüpped*, valamely sürü nedvbe, nyálkás, enyves testbe vagy omló részekből állóba. *Lesüppedni a sárba, ingoványba, kátyuba, ganajba*, stb. V. ö. SÜPPED.

LESÜLYEDÉS, (le-sülyedés) ösz. fn. Állapot, midőn valami v. valaki lesülyed.

LESÜLYESZT, (le-sülyeszt) ösz. áth. Eszközli, hogy valaki v. valami lesülyedjen. *Lesülyeszteni a kelletén túl terhelt hajót.* V. ö. SÜLYED.

LESÜLYESZTÉS, (le-sülyesztés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit vagy valakit lesülyesztenek. *Az ellenség hadi hajóinak lesülyesztését buvárokra bizni.*

LESÜPPED, (le-süpped) ösz. önh. 1) Bizonyos félkemény féllágy test a nyomás alatt leszáll, pl. *Lesüpped a párna, vánkos, rugalmas pamlag. Lesüpped az ingoványos föld, hanság.* 2) Mondják szilárd, s aránylag nehéz testről, mely a lenyomott testtel együtt alább száll. *Az utas lábai lesüppednek a nyirkos agyagban. Feje lesüppedt a vánkosba. A kukoriczás hombárban lesüppedni. A ló hasig lesüppedt a kátyolba.* Mély hangon: *lesuppad.* Ugyan ezt jelentik: *lesuhad, lesuvad.* Valamennyiben a *su sü* hangutánzó a gyök. V. ö. SÜPPED.

LESÜPPEDÉS, (le-süppedés) ösz. fn. Állapot, midőn valaki vagy valami lesüpped.

LÉSÜRJ, (lé-sürj) ösz. fn. L. LÉSÜRŰ.

LÉSÜRŰ, (lé-sürü) ösz. fn. Általán, sürü lé, vagy mártás, melylyel bizonyos ételeket készítenek, vagy melyet különösen tálalnak hozzájok. Máskép: *lésürj.* (Sauce)

LESÜT, (le-süt) 1) ösz. áth. (*söt* gyöktől). Mondjuk szemekről, midőn azokat földre irányozzuk, vagy lehunyjuk. *Szégyenében lesütötte szemeit.*

„Néz és elkomorúl, s lesütött szemmel halad ismét.“
Kisfaludy K.

2) Önhatólag s egy másik (*süt*) gyöktől am. a nap levilágít, lebocsátja sugarait valahová.

„Lesütött a napsugára,
N. N. urnak ablakára.“
Tisztúj. dal.

V. ö. SÜT, SÖT.

LESVÁR, puszták Győr és Sopron m.; helyr. *Lesvár-ra, —on, —ról.*

LESVERÉM, (les-verém) ösz. fn. A vadászoknál verem vagy gödör, melyben vagy melyből vadakra lesnek.

LESZ v. LÈSZ, (le-sz), a régieknél s tájdivatosan ma is : *leszen.* Sajátnemü ige. I) Önhatólag véve legszabatosabban megfelel neki a latin *fio, fis, fit*, és német *werden.* „Lesznek gonoszbak.“ (Fiunt pejora. Tatrosi codex). „Lesznek vala“ (fiebant,faeta fuerant. Ugyanott). „És úgy lött.“ (Et factum est. Számtalanszor. U. o.). „Legyen te akaratod.“ (Úri ima). „Imádjok mend szentököt, hogy legyenek neki segéd uromk színe előtt.“ (Régi halotti beszéd) stb. Általában minden mód és idő ragait rendesen fölveszi. Jelene : *leszèk, leszesz,*v. *lészsz, leszèn* v. *lészèn* v. *lesz, leszünk, lesztek, lesznek* (v. *lèszèk, lèszesz* stb. zárt *é*-vel). Első multja : *levék, levél, leve,* (vagy régiesen : *lők* v. *lék, löl* v. *lél, lön* v. *lén), levénk, levétek, levének* v. *lönek* v. *lének.* Álljanak itt némely példák Révai után, Elabor. Gramm. Hung. Vol. II. „Ismét ördög rabja *lök.*“ „Kellemetes *lök* az Istennél.“ „Érettünk emberré *löl.*“ „A városnak *löl* édes oltalma.“ „Nagy földindulás *lön.*“ „Ez kegyiglen mind azért *lön* így.“ „A Góliáthtal kész *lén* megütköznie.“ „Inkább ékesen szóló, hogy nem mint boldog *lén.*“ A többesben : „Nagy szózatok *lönek* mennyországban.“ „Az ő ruhái tündöklő fehérek *lönek.*“ „Segítői *lének* az apostoloknak. Második multja : *lett-em, lett-él, lett* (v. *lèttem, lèttél, lètt* v. *löttem* stb.). Jövője : *le-end* v. *le-j-end* (v. *lè-end)* stb. Parancsolója : *légy, legyèn* v. *légyèn* v. *légyèn, légyünk, légyetèk, légyenek* v. *légyenek.* Ohajtója : *lennék, lennél, lenne* (v. *lènnék, lènnél, lènne)* stb. Határtalana : *lenni* v. *lènni,* ragozva *lènném, lènnèd, lènnie* stb. Részesülője : *levő* v. *lèvő* v. *lévő; lett* v. *lètt* v. *lött,* (pl. meglett ember) : és *leendő* v. *lèendő.* Állapotjegyző : *levén.* Ugyan ezen mód szerént ragoztatnak a *tesz, vesz, visz, hisz* igék, és sokban megegyeznek az *eszik, iszik, alszik, fekszik, nyugszik* igék ragozásával, melyeket láss saját rovataik alatt.

Első értelmét tekintve, általán am. készülőben van, hogy valamivé alakuljon, hogy valami váljék belőle. Alapfogalom benne az erőnek azon folyamatos működése, azon törekvés, mely valaminek végrehajtását eszközli. Ezt fejezi ki a hellen *γίγνομαι,* melylyel ismét rokon a *γένομαι*, minthogy aki születik, az lesz is. Különösen, *lesz valami*: 1) Csinálás, tevés által, mely kivülről hat, pl. *A szén égetett fából, a mész égett kőből lesz. A papír rongyból, a cserépedény agyagból lesz. A ruha szövetből, bőrből* stb. *lesz,* azaz készül. 2) Belső cselekvés, vagyis átalakulás által, mely mintegy önhatólag történik. *A mustból bor, a borból eczet lesz. Egyik öcsémből katona, másikból pap lett. Porból lettél, porrá lészsz. A közlegény tisztté, az úr szolgává lett. Hát te mivé leszesz?* 3) Időben haladó kifejlődés által. *A magból csemete, a csemetéből fa lesz. Ha majd a gyermekből ifju, az ifjuból férfi leend.* 4) Bizonyos tulajdonságok fölvétele által. *Ezen fiatal ember nem sokára kopaszszá, vakká és siketté lesz. Jeles tudós, zenész, szobrász lett belőle.* Midőn különösen és határozottan átalakulást akarunk kifejezni, akkor a viszonynév *vá, vé* ragot vesz fel, pl. *A kő mészszé, a fa szénné, hamuvá lesz* (változik). *Fiam katonává lett.* Midőn pedig egyszerüen állapotra vonatkozik, a *vá vé* elmarad. pl. *A lepke hernyóból lesz* (képződik, fejlődik). *Az aczél edzett vasból lesz* (készül, készíttetik). 5) Am. születik, pl. *hugomnak fia lett. A múlt század végén lettem e világra.*

„Nem anyától lettél,
Rózsafán termettél.
Piros pünkösd napján
Hajnalban születtél.“ Népd.

II) Midőn a *van* igének jövő idejét jelenti, megfelel neki a latin *ero, eris, erit,* s kifejezi azon állapotot, mely még csak ezután jön, s időbeli viszonyban van vele a jelen *van,* a mult *vala* és *volt.* pl. *Ma városban vagyok, holnap már falun leszek. Tavaly Füreden voltam, most Parádon vagyok, esztendőre Budán leszek a nyáron.* „Leszen mendenteknek szolga“ (Erit omnium servus. Tatrosi cod.). „Leszen teneked öröm“ (Erit gaudium tibi. Ugyanott). „Hév leszen“ (Aestus erit. U. o.). „Elővek lesznek utóvak“. (Erunt primi novissimi. U. o.) stb. V. ö. VAGYON, VAN.

III) A birtokot, vagyont jelentő személytelen *van* igének jövendője. Megfelel neki a latin *habeo,* vagyis inkább : *est mihi, est tibi, erit mihi, tibi* stb. (pl. „Est mihi namque domi pater, est injusta noverca“). Ez értelemben személytelen íge, vagyis csak harmadik személye van, mind az egyes mind a többes számban. pl. *Nekem, neked, neki lesz* v. *leszen. Nekünk, nektek, nekik lesz* v. *leszen;* több birtoktól : *nekem, neked* stb. *lesznek. Lesz pénzem. Lesz borom, buzám, szalonnám. Aki vesz, annak lesz.* (Km.). *Lészen-e eső?*

„A lovadnak lészen
Széna, abrak készen,
S a szolgádnak lészen
Turós csusza készen.“ Népd.

Tehát valamennyi értelemben a *lesz* ige a *van*-nal ellentétben valamely állapot változást, más állapotba menést, különösebben jövő időt (illetőleg múlttal vegyes jövőt) foglal magában; az első (fio) készülőben, alakulóban levő jövőt; a másik (ero) közönséges jövőt, mely a jelent és multat kizárja; a harmadik (erit mihi v. habebo) birtoklási jövőt. Gyöke : *le* (va-

lamint a *tesz, vesz, visz, hisz* igéké : *te, ve, vi, hi)*; s ezen egyszerü *le* mint általán az *l* betühang a müködésben levő erőnek, vagy a közeledő időnek mozgását, indulását fejezi ki, vagyis azon szók osztályába sorozandó, melyekben a *le, li, lö, lü*, s a vastaghangu *la, lo* mozgást jelent, azaz *le* am. mozog, hogy valamivé képződjék, alakuljon (fit), vagy valamely állapot, cselekvés már indulóban van, hogy bizonyos jövendőt elérjen. V. ö. LE gyök. Ugyanezen *le* rejlik megfordítva azon *úl, ül* képzőjü önható igékben, melyek olyanná alakulást, vagyis *levést* jelentenek, milyen maga az alapszó, pl. *szépül a ház*, am. széppé lesz. *Csúnyúl a ruha*, csúnyává lesz. Ellentétetik neki a külható igének *te* gyöke, mennyiben ezt jelenti : olyanná *tesz*, mint az alapszó, pl. *szépít*, széppé *tesz*, *csúnyít*, csunyává *tesz*, *domborít*, domborúvá *tesz*, *szükít, tágít, vastagít, vékonyít*, szükké, tággá, vastaggá, vékonynyá *tesz* v. alakít. Ugyan ezen értelme van az *ul, ül* határozó képzőnek, midőn olyanná levést, alakulást jelent, mint az alapszó, pl. *Bíróul választották*, azaz hogy biró *legyen*. *Segítségül hívni valakit*, azaz hogy segítségre *legyen*. *Porul adni be valamely gyógyszert*, am. porrá csinált, porrá lett gyógyszert adni be. (Van az *el* képzőnek átható s gyakorlatos jelentése is, miről l. —L igeképző).

A török-tatár nyelvekben a mi *le-sz* igénknek megfelel hangban és némileg értelemben is *ol-mak*, (mintegy vol-ni, a Tatrosi codexben), mely Kazem-beg tanusága szerént némely északi tatár szójárásokban : *bul-mak*, tehát a *vol*-hoz közelebb. A finnben is *ol-en* am. vagyok, és tájszólásilag *lien* (rendesen : *ollon)* am. legyek. A magyar *van* igében szintén egyik szereplő az *l*, mert a többi meglevő időben mindenütt *l* van a törzsben, ú. m. *val-a, vol-t, vol-na;* s bizonyosnak látszik, hogy *va-gy-ok* is am. va-l-ok, s az *l ly*-lyé v. *j*-vé lágyulván : *va-ly-ok, va-j-ok*. V. ö. VAN. A lappok nyelvén megfelel neki a *lü* v. *le*, mely szintén a *van* igének értelmével bir, pl. *läm* vagyok, *läe* vagy, stb.

A fent említettekből kitünik, hogy hibásak az ily mondatok : *Bár csak te is ott lennél*, midőn e helyett mondják : ott volnál, mert itt azt akarjuk mondani : *esses*, nem pedig : *fieres*, vagyis ‚ott volnál' a jelenre, ‚ott lennél' a jövőre vonatkozik. *Ha én ott lettem volna*, (mult jövő, t. i. valamely más megelőző eseményre vonatkozva) roszul volna *mondva* e helyett : *voltam volna* (fuissem). Valamint más : *Baja lett*, (t. i. valaminek következtében), és : *baja volt* (függetlenül); így : *fia lett* (a szülés következtében), és : *fia volt*. V. ö. VAN.

‚Legyen' különösebben használtatik a kapcsoló vagy foglaló multjánál mint segéd ige is változatlanul. *Bár akartam legyen, mondottam legyen, láttam legyen; akartad legyen, mondottad legyen, láttad legyen; akartuk legyen, mondottuk legyen; láttuk legyen* stb. A régieknél cléfordúl a személyekhez alkalmazkodva is : „Ne alahátok (ne alajtsátok, azaz ne véljétek) hogy jöttem legyek (venerim) békeséget eresztenem földre. (Tatrosi cod.). „Mert mondottam legyek" (dixerim. Ugyanott). „Kik hallották mit beszéllettem legyek ő nekik" (quid locutus sim. U. o.) stb. Sőt arra is van példánk, hogy a ‚legyen' szót a jelen idő is fölveszi :

„Az igaz szeretet
Nem tekint úri vért —
Hanem kivel megnyugszik
Azt akarja légyen."

Thaly K. gyüjt. (a XVII. századból).

LÉSZA, (1), (le-esz-a) fu tt. *lészát*. E szó az ország különféle vidékén különböző jelentésekkel bir ugyan egyes tárgyakra alkalmazva : de azon alapfogalomban mind megegyeznek, hogy lésza bizonyos növények ágaiból vagy száraiból csinált oly szövedék v. fonadék, melynek területe lapos, és majd lefektetve, majd felállítva, majd kerekre hajtva használtatik. Különösen 1) Vesszőből vagy nádból, kákából, szalmából font, vagy öszvekötözött sövény, kerítés. Ily értelemben divatozik a palóczoknál. 2) Fönnemlített fonadéku lapos eszköz, melyet néhutt halfogó rekeszül állítnak fel az erekben, vagy kerekdeddé alakitván tapogatóul használnak. 3) Kemenes alján vesszőből vagy kákából kötött ágyféle lapos, és lábakon álló készület. 4) Szőnyegalaku fonadék szinte vesszőből, vagy kákából, vagy nádból, melyen gyümölcsöt szárítanak, aszalnak. 5) Rekeszszé alakított ilyféle vesszőfonadék, melyben turót, kolbászt, s több ilyest tartanak. Göcseji tájszó. Mátyusföldén : *rács*. 6) A székelyeknél vékony vesszőből font szekérkas, és a majorházaknál a juhok akla körül tovább vihető kerítés v. kertelet. *Lészás kert* pedig ugyanott, felül (vesszőből) befonott s födött kerítés. Minthogy a lészának egyik főrendeltetése a kerítés, ez pedig némely erdős vidékeken karókból, hasogatott fákból állíttatik öszve, innen Molnár A. szerént annyit is tesz, mint karózat, karópalánk; innen vette hihetőleg Szabó Dávid is a ‚hosszú rúd' ‚pózna, értelmezést. A nép ajkán divatozó föntebbi valamennyi jelentéseket öszvevéve kitünik, hogy a lésza valami lapos, vékonyabb ágakból készült fonadékot jelent, tehát alapfogalom benne a *laposság*. Legközelebbi rokona *lécz*, mely nem egyéb mint lapos póznaféle keskeny fa, mely szögletekre van hasítva. Mindkettő gyöke az alacsont, lentet vagy laposat jelentő *le*, melyből *esz* képzővel lett *le-esz* (am. lapos eszköz) öszvehúzva *lész*, és innen *lésza*, rokon *ecz* képzővel pedig *le-ecz, lécz*, hol az *esz* és *ecz* am. *es* tulajdonságot, vagy ha tetszik, *esz* eszközt jelentő képző, tehát *lécz* és *lész* am. lapos valami, lapos szer vagy eszköz. Ezen *le* gyök rejlik a *lencse, lepcses, lepény, lengyel* laposat jelentő szókban, valamint mélyhangulag ezekben : *lasnak, laska*. A *lész* törzsökhöz úgy járult az *a*, s lett lésza, mint *rapos* lett *raposa*, *dézs* lett *dézsa*, talán tézsa, a té vagy tej gyöktől, mint sajtár a sajttól, *gombócz gombócza* stb. Ugyan a *lész* törzsből lett a kicsinyező *lészka*. Hogy pedig a fel

hangu *le* gyökhöz alhangu *a* járult, ez onnan van, mert öszvehúzás által *é* lett belőle, erről pedig tudjuk, hogy alhangzókkal is egyesül, mint: *tréfa, séta, béka, tézsla, czéda, léha, véka* stb. A herczegovinai illír nyelvben *ljesza* szintén cserény sövényt jelent; de épen azért, mivel a többi illíreknél nem divatos, okszerüleg gyaníthatni, hogy hajdani összeköttetésöknél fogva a magyarokkal tőlünk fogadták el. Adelung a német *Latte* szóról oly véleménynyel van, hogy szinte lapos tulajdonságától kapta nevét,s hasonló a *platt*-hoz.

LÉSZA, (2), erdélyi falu Fogaras vidékében; helyr. *Lészá-ra, —n, —ról.*

LESZAB, (le-szab) ösz. áth. Szoros ért. valamely rostos testből, vagy szövedékből éles eszközzel bizonyos mértékvonal szerént lemetsz valamit. *Leszabni a végposztóból, vászonból, két réfet.* Szélesb ért. lehasít, leszel, lemetsz valamit. *Karddal leszabni az ellenség fülét.* V. ö. SZAB.

LESZABDAL, (le-szabdal) ösz. gyakor. áth. Szabdalva, azaz többször, folytonosan szabva, lemetél, lehasogat valamit. *A végposztót darabonként leszabdalni. Orrát, füleit leszabdalni valakinek. A harapós kutyák leszabdalták az idegen ruháját.* V. ö. SZAB, SZABDAL.

LESZAGGAT, helyesebben: *leszakgat*; l. ezt.

LESZAKAD, (le-szakad) ösz. önh. Általán, azért száll alá, vagy esik le, mert amin tartózkodott, az valamely oknál fogva fogódzó pontjaitól elvált; pl. *Leszakad a csizma sarka, talpa*, ha a varrása elkopik. *Leszakad a padlás*, ha a gerendák végei elrohadnak. *Leszakad a könyv táblája*, ha a varrás vagy enyv többé öszve nem tartja. *Leszakad a jég*, ha kelletinél nehezebb terhet visznek, vagy sok ember megy reája. *Az éretlen gyümölcs nehezebben szakad le, mint az érett.* V. ö. SZAKAD.

LESZAKADÁS, (le-szakadás) ösz. fn. Állapot, midőn valami leszakad.

LESZAKASZT, (le-szakaszt) ösz. áth. Szakasztva, azaz kötelékétől, tartalékától erőszakosan elválasztva levesz valamit. Mondják különösen foszlány, függő, lógó testekről, melyeket kézzel szoktunk fogódzó pontjaiktól elválasztani és levenni. *Leszakasztani a növények leveleit. Leszakasztani a függönyt.*

„Nekem is van virágom,
Hej huj, leszakasztom a nyáron.“

Népd.

V. ö. SZAKASZT.

LESZAKASZTÁS, (le-szakasztás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit leszakasztanak.

LESZAKGAT, (le-szakgat) ösz. gyak. áth. Szakgatva levesz, letép valahonnan valamit. *Leszakgatni a falakról a hirdetményeket. Leszakgatni valakiről a ruhát. A fák leveleit leszakgatni.* V. ö. SZAKGAT.

LESZAKGATÁS, (le-szakgatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit leszakgatnak.

LESZALAD, (le-szalad) ösz. önh. Szaladva siet le valahová. *A kis réczék leszaladtak a tóra. Leszaladni a lépcsőkön. Szaladj le egy pint borért a pinczébe.* V. ö. SZALAD.

LESZALADÁS, (le-szaladás) ösz. fn. Szaladva lemenés, lesietés.

LESZALASZT, (le-szalaszt) ösz. áth. Szalasztva lebocsát, leereszt, leküld, lehajt.

LESZÁLL, (le-száll) ösz. önh. 1) Általán mondják minden testről, mely bizonyos magasságról alá ereszkedik, akár önerejéből és akaratából, akár külső erőszaknál fogva. *Leszáll a madár*, midőn röptéből lebocsátkozik. *A fenhéjázó gólya leszállott fészkébe, a tóba. Leszállt a tőke. A seregélyek leszálltak a szőlőbe, a bodzafákra. A hó leszállott a völgyekbe. A léggolyó két mérföldnyi távolságra szállott le.* 2) Különösen mondják emberről, midőn bizonyos magasabb helyről lelép. *Leszállni a kocsiról, a lóról. Leszállni a polczról* am. magasabb rangról. *Leszállni a székről. Gyerekek, ha leszállok az ágyról!* 3) Valamely nedvben úszó, lebegő test saját nehezségénél fogva fenékre lemegy, leülepedik. *A homok leszáll a vizes korsó fenekére. A bor seprüje leszáll a hordó aljára.* 4) Alá sülyed. *Leszáll a ház, leszáll a kazal.* 5) Mondják a napról, holdról, csillagokról, midőn a látkör alá tünnek el, tulajd. és átv. értelemben. *Leszállott a nap, hold. Dicsőségünk fényes csillaga leszállott. Életének végső napja leszállott.*

„Veszteden a magyar ég napja sokára leszállt.“

Kisfaludy K.

6) Átv. ért. valaminek becse, ára kisebbedik. *Leszáll a gabona ára. Leszállott a becsülete.* V. ö. SZÁLL.

LESZÁLLÍT v. —SZÁLLIT, (le-szállít) ösz. áth. Eszközli, hogy valaki vagy valami bizonyos magasságról leszálljon. V. ö. LESZÁLL. Különösen am. leléptet, lelépni kényszerít valakit. *Az elfogott ellenséget leszállítani lováról. Magas hivatalról leszállítani valakit.* Néha am. valamely eszköz által leereszt. *A bányászokat leszállítani az aknába.* Néha am. szekéren, hajón, általán bizonyos fuvar által leküld valamit. *Árukat Bécsből Pestre leszállítani.* Átv. ért. valaminek árát, becsét alább hagyja, kisebbre teszi. *A kereskedők a gabona, a mészárosok a hús árát leszállították. Bő esztendő leszállítja a gabona árát.* V. ö. SZÁLLÍT.

LESZÁLLÍTÁS v. SZÁLLITÁS, (le-szállítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki v. valami valakit vagy valamit leszállít.

LESZÁMÍT, LESZÁMITÁS, l. LESZÁMOL, LESZÁMOLÁS.

LESZÁMÍTOL v. —SZÁMITOL, (le-számítol) ösz. áth. Váltókról s más forgalomban levő értékpapirokról mondják, midőn tova- vagy eladáskor kamat, folyam vagy tovaküldési díj fejében, vagy bármely okból bizonyos százalékot levonnak, leszámítnak. (Escomptiren).

LESZÁMÍTOLÁS v. —SZÁMITOLÁS, (le-számítolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamely váltót vagy más értékpapírt leszámítolnak.

LESZÁMÍTOLAT v. —SZÁMITOLAT, (le-számítolat) ösz. fn. Maga a leszámított öszveg. (Escompte).

LESZÁMLÁL, (le-számlál) ösz. áth. Bizonyos mennyiséget szám szerént eléterjesztve letesz valakinek. *Az ügyvédnek leszámláltam ezer forintot. Leszámlálni az adósságot.* V. ö. LESZÁMOL.

LESZÁMLÁLÁS, (le-számlálás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki bizonyos mennyiséget leszámlál. *A pénz leszámlálásáról bizonyitványt kérni. Az adósság leszámlálását nyugtatványnyal bebizonyítani.*

LESZÁMOL, (le-számol) ösz. áth. Oly számolást tesz, mely által a költséget a jövedelemből, vagy a kárt a haszonból, a veszteséget a nyereségből stb. lehúzza. *A bizományban eladott áruk árából leszámolni a kikötött százólit. A cseléd béréből leszámolni az ellopott jószág árát. A jövedelemből leszámolva a költséget, alig maradt valami.* V. ö. SZÁMOL.

LESZÁMOLÁS, (le-számolás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit leszámolunk. *A költség leszámolása után tiszta nyereségül maradt száz forint, tizenöt krajczár.* V. ö. LESZÁMOL.

LESZÁRMAZÁS, (le-származás) ösz. fn. Nemzetiségi eredetre vonatkozó állapot, mely azt jelenti, hogy valaki leszármazik, vagy leszármazott. V. ö. LESZÁRMAZIK.

LESZÁRMAZÁSI, (le-származási) ösz. mn. leszármazásra vonatkozó, azt illető. *Leszármazási rend.*

LESZÁRMAZIK, (le-származik) ösz. k. 1) Bizonyos ősöktől kezdve, mint azoknak unokája, s mintegy a nemzetségi lajtorjának alsó szárára, fokára lekövetkezik. *Első korszakbeli nemes családból származni le.* 2) Valamely fensőbb vidékről alsóbbra megy lakni. *Békés vármegyének tót ajku lakosai felső Magyarországból származtak le.* V. ö. SZÁRMAZIK.

LESZÁRMAZTAT, (le-származtat) ösz. áth. Kimutatja fokonként, mikép származott valaki bizonyos ősöktől. *A hizelgő történetirók Hunyadi Mátyást régi római családból származtatták le, vagyis akarták leszármaztatni.*

LESZARVAL, (le-szarval) ösz. áth. Szarvánál ragadva lefog, leránt, levet valamely állatot. Oly alkotásu, mint: *lefülel*, azaz fülénél lefog; *letorkol* am. torkon ragadva legyőz, lenyom. *A hires Toldi Miklósról regélik, hogy egy bőszült bikát leszarvalt.*

LÉSZÁS, (le-esz-a-as) mn. tt. *lészás-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Lészával ellátott, födött, kerített. *Lészás akol. Lészás kert*, azaz keritès. V. ö. LÉSZA.

LESZAVAZ, (le-szavaz) ösz. áth. Tárgyesetes viszonynévvel am. szavazás által, illetőleg szavazati többséggel az ellenpártot legyőzi, vagyis kisebbségben hagyja. *Az ellenzékiek leszavazták a kormánypártiakat.*

LESZAVAZÁS, (le-szavazás) ösz. fn. Cselekvés, midőn az ellent vagy ellenpártot leszavazzák.

LESZED, (le-szed) ösz. áth. és gyüige, minthogy szedni nem egyet hanem többet, sokat szoktunk. V. ö. SZED. Jelentései 1) Többeket egymásután levesz helyeikről. *Leszedni a polczról az edényeket, könyveket. A szekérről leszedni a holmit. A virágcserepeket leszedni az ablakból.* 2) Különösen, ami valahová ragadva, kötve, tűzve stb. volt, lebontogatja, s leveszi. *A gombokat leszedni a ruháról. A csipkéket leszedni a fejkötőről. A hajóvitorlákat leszedni* = leoldani. 3) Különféle terményeket száraikról leszakgat, és egybegyűjt. *Leszedni az érett szőlőt, kukoriczát, gyümölcsöt.* 4) Bizonyos híg testek fölét lemeregeti. *Leszedni a tejfölt. Leszedni a forró leves habját. Leszedni az étel zsirját.* Átv. ért. *Az idő leszedte orczájáról a kedves szint.* Szintén átv. ért. *leszedni az asztalt, ágyat*, am. az asztalon, ágyon levő holmit, terítéket.

LESZEDEGET, (le-szedeget) ösz. gyak. áth. Szedegetve, azaz folytonosan, gyakran, sokszor szedve leveddegel, leszakgat, letépdel holmi dolgokat. Néha kicsinyező jelentéssel bir, s am. apródonként szed le. *A torkos gyermekek leszedegették a gyümölcsöt, mielőtt megérett volna.*

LESZEDÉS, (le-szedés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit leszedünk. *A szőlő, kukoricza, gyümölcs leszedésével foglalkodni.* V. ö. LESZED.

LESZEG, (le-szeg) ösz. áth. 1) Valamely egészből bizonyos éles eszközzel lemetsz egy darabot. *A kenyérből leszegni egy karéjt.* 2) Birkozásban valakit levesz lábairól, mint pl. a karéjt leveszik az egész kenyérről. Szabó Dávidnál annyi is mint valaminek szárnyát, ágát letöri; a kalapot lehajtja. V. ö. SZEG.

LESZEGÉS, (le-szegés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit leszegnek.

LESZÉGEZ, (le-szégez) ösz. áth. Szeggel lever, leszorít valamit. *Leszegezni a padlódeszkákat.*

LESZEGEZÉS v. —SZEGZÉS, (le-szegezés v. —szegzés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit leszegeznek.

LESZEL, (le-szel) ösz. áth. Valamely szilárd testből egy részt karejos laposan bizonyos éles eszközzel, pl. késsel lemetsz. Mondják különösen mindenféle ennivaló testekről. *Leszelni a kenyérből, szalonnából, sajtból, dinnyéből, disznólábból, borjuczombból egy szeletet.* Továbbá am. szelve leaprít. *A kemény kenyeret levesbe leszelni. Az olvasztani való szalonnát leszelni.* V. ö. SZEL.

LESZELÉS, (le-szelés) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg metszés, mely által leszelnek valamit. V. ö. LESZEL.

LESZÉMÉZ, (le-szémèz) ösz. áth. Szemenként leszed. Mondjuk bogyós növények gyümölcseiről, s más magokról, melyeket a magyar szemeknek szokott hívni, milyenek általán a gabonamagvak. *Leszé-*

mezni a szőlőt, czigánybogyót, gányát. Leszemezni a kukoriczát. V. ö. SZÉM.

LESZÉMÉZÉS v. —SZÉMZÉS, (le-szémézés v. —szémzés) ösz. fn. Szemenkénti, csomónkénti leszedés.

LESZÉNPOROZ, (le-szén-poroz) ösz. áth. Szénporral behint.

LESZENYE, falu Hont m.; helyr. *Leszenyé-re, —n, —ről.*

LESZEREL, (le-szerel) ösz. áth. Ami fölszerelve volt, azon szereket, készületeket róla leszedi. *Hajót leszerelni.*

LESZERELÉS, (le-szerelés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit leszerelnek.

LESZERSZÁMOZ, (le-szerszámoz) ösz. áth. A befogott vagy fölnyergelt lovat, szamarat, öszvért, s más igás vagy nyerges barmot szerszámaiból levetközteti. *Leszerszámozni a hámos lovakat, a nyerges paripát.* V. ö. SZERSZÁM.

LESZERSZÁMOZÁS, (le-szerszámozás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamely állatról a szerszámokat leszedik.

LESZES, l. LESES.

LESZÍ, (le-szí) ösz. áth. Valamely nedvet, mely magasabb helyen létezik, alsóbbra szí. *A tenger leszívja a ködöt. A föld leszívja az eső nedvét.* Átv. ért. *leszívja magát*, am. sokat iszik, lerészegszik.

LESZID, (le-szid) ösz. áth. Szidva megfedd, lekorhol, lehurogat valakit. *Leszidni a pajkoskodó gyermekeket.*

LESZIDÁS, (le-szidás) ösz. fn. Roszaló szólás, feddés, dorgálás, mely által leszidnak valakit.

LESZINÉL, (le-szinél) ösz. áth. Szoros ért. a tejnek szinét leszedi. Szélesb ért. valaminek finomabb részeit, javát lemeri, lehúzza. *Lopótökkel leszinelni a bort. Bárddal leszinelni a gerendának való fát.* A tejre vonatkozva, de átv. értelemben is, máskép: *lefölöz.*

LESZÍNÉLÉS, (le-szinélés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit leszínelnek.

LESZÍV, (le-szív) l. LESZÍ.

LESZIVÁRGÁS, (le-szivárgás) ösz. fn. Állapot, midőn valami leszivárog vagy leszivárkodik. V. ö. LESZIVÁRKODIK.

LESZIVÁRKODIK, (le-szivárkodik) ösz. k. Szivárkodva alább száll. Mondják általán szük csőkön, likacsokon lefolyó nedvekről. *Az esővíz leszivárkodik a földbe. A kiöntött olaj leszivárkodik a padolatba. A fákra szállott nedv leszivárkodik a gyökerekig.* V. ö. SZIVÁRKODIK.

LESZIVÁROG, (le-szivárog) ösz. önh. L. LESZIVÁRKODIK.

LESZIVÁROGTAT, (le-szivárogtat) ösz. gyakor. mivelt. Eszközli, hogy bizonyos csöveken, likacsokon leszivárogjon valamely nedv. *Görbe csőkön leszivárogtatni a főzött pálinkát. Szűrűn, itatós papiron, ruhán leszivárogtatni a vizet.* V. ö. SZIVÁROG.

LESZIVÁROGTATÁS, (le-szivárogtatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit leszivárogtatnak.

LESZÍVÁS, LESZIVÁS, (le-szívás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki vagy valami valamit leszí. V. ö. LESZÍ.

LÉSZKA, (le-esz-ka) kicsiny. fn. tt. *lészkát.* Jobbára vesszőből font sövény- vagy szőnyegforma lapos készület, melyre az aszalandó gyümölcsöt rakják. Szélesb ért. akármily czélra szolgáló kisebbféle lésza, pl. birkaállásokhoz alkalmaztatni szokott sövénykerítés. V. ö. LÉSZA.

LESZKÓCZ, falu Zemplén m.; helyr. *Leszkóczra, —on, —ról.*

LESZKÓFALVA, helység Szepes m.; helyr. *Leszkófalvá-n, —ra, —ról.*

LESZKORJÁN, l. LESZKÓFALFA; helyr. *Leszkorján-ba, —ban, —ból,*

LESZNA, falu Zemplén m. Ó—, ÚJ—, Szepes m.: helyr. *Leszná-ra, —n, —ról.*

LESZOKIK, (le-szokik) ösz. k. Lehető ragu viszonynévvel am. bizonyos szokással alább hagy, s azt leteszi. *Leszokni az ivásról, kártyajátékról.* Néha am. szokássá válik nála lejárni valahová, vagy valamely alantabb helyen lakni. *Nehezen esett neki eleinte lemenni a várból, de már igen is leszokott.*

LESZOKTAT, (le-szoktat) ösz. mivelt. Eszközli, hogy valaki bizonyos szokásról lemondjon, hogy valamely bevett cselekvésmódot letegyen. Lehető ragu viszonynévet vonz. *A gyermeket leszoktatni a földevésről. Leszoktatni valakit holmi illetlen szók mondásáról és pórias magaviseletről.* Néha am. eszközli, hogy magasabb helyről valamely alsóbbra járni szeressen. V. ö. LESZOKIK.

LESZOKTATÁS, (le-szoktatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit v. valamit leszoktatnak.

LESZÓL, (le-szól) ösz. önh. 1) Tárgyesetes viszonynévvel am. valakit szóval legyőz, lealáz, legyaláz. *A gyakorlott és elmés szónok leszólja a gyakorlatlant. A nyelves, locska kofa leszól minden embert. No ezt ugyan leszólták.* 2) Néha am. valamiről lebeszél. *Valakit balgatag szándékáról leszólni.* 3) Az alant levőnek szól.

LESZÓLÁS, (le-szólás) ösz. fn. Cselekvés, midőn szóval lealáznak, legyaláznak, valamiről lebeszélnek valakit, vagy midőn kifognak rajta. V. ö. LESZÓL.

LESZOLGÁL, (le-szolgál) ösz. önh. 1) Tárgyesetes viszonynévvel am. bizonyos tartozását, adósságát szolgálva mintegy lefizeti. *Az előre fölvett napszámdíjat leszolgálni. A vett jótéteményt, ajándékot hálával, viszonjótéteménynyel leszolgálni.* 2) Önhatólag és tárgyesetes viszonynév nélkül am. bizonyos mélységig leér, lenyúlik, vagy lehat. *A falba eresztett vasrúd a második emeletről az elsőig leszolgál. A magasra akasztott lámpa fénye leszolgál földig. A nap sugárai leszolgálnak a hegyekre és völgyekre.* V. ö. SZOLGÁL.

LESZÓLÍT v. —SZÓLIT, (le-szólít) ösz. áth. Szóval eszközli, hogy valaki bizonyos emeltebb helyről lemenjen, lelépjen, leszálljon. *A kicsapongó szónokot leszólítani a szószékről. A mászkáló gyermeket leszólítani a falról, fáról. Parancsolva, kérve, híva leszólítani valakit.*

„Mennyei seregét égből leszólítá.“

Zrinyi.

LESZÓLÍTÁS v. —SZÓLITÁS, (le-szólítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit leszólítnak.

LESZÓR, (le-szór) ösz. áth. Úgy szór, azaz szanaszét hány holmit, hogy alá essék, hogy lehulljon. *Haragjában leszórni az asztalon heverő irományokat* V. ö. SZÓR.

LESZÓRÁS, (le-szórás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit leszórnak.

LESZORÍT, (le-szorít) ösz. áth. 1) Tágan álló rugalmas testet fölülről lefelé úgy nyom, hogy terjedelme többé-kevesebbé kisebb legyen, egyszersmind mozdulatlanul maradjon. *Sajtóval leszorítani az asztalkendőket. A könyvkötő leszorítja az öszverakott papíriveket.* 2) Szélesb ért. akármily testet bizonyos helyre erősen leköt. *A szekérre rakott ládákat kötéllel, lánczczal leszorítani.* 3) Valamely mozgékony lényt szűk korlátok közé véve alább menni kényszerít. *A hegyről leszorítani a hátráló ellenséget. A hajtók leszorítják a vadakat a tisztás völgybe.* V. ö. SZORÍT.

LESZORÍTÁS v. —SZORITÁS, (le-szorítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit leszorítnak.

LESZŐ, (le-sző) ösz. áth. Bizonyos mennyiségü fonalat szövés által lebomlaszt. *A takács leszövi a gombolyokat.* V. ö. FELSZŐ.

LESZÖKIK, (le-szökik) ösz. k. 1) Széles ért. valamely fentebb helyről alsóbbra szökik, azaz ugrik. *Úszó állásról leszökni a vízbe. A parton ülő békák leszöknek a tóba, mocsárba.* 2) Szorosb ért. lopva, alattomban lemegy valahová. *Az emeleten lakó gyermekek leszöktek az udvarra. Az üzött, keresett tolvaj leszökött a pinczébe.* V. ö. SZÖKIK.

LESZÖRPÖL, (le-szörpöl) ösz. áth. 1) Valamely nedvnek, híg testnek, pl. italnak fölét szörpölve leszedi, lenyalja. *Leszörpölni a csurgóra töltött pohárból a bort.* 2) Valamely lapos testről, edényről a nedvet szörpölve leiszsza. *Tenyérről, kalap karimájáról leszörpölni a vizet.* V. ö. SZÖRPÖL.

LESZÖRPÖLÉS, (le-szörpölés) ösz. fn. Szörpölve leszedés, lenyalás, leivás.

LESZÖVÉS, (le-szövés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit leszőnek.

LESZÚR, (le-szúr) ösz. áth. Hegyes eszközzel úgy megszúr valakit v. valamit, hogy lábáról, illetőleg helyéről leessék. Különösen, midőn élő állatról van szó, am. szuró eszközzel megölve leejt. *Karddal leszúrni az ellent. Késsel leszúrni a vadkant.* Néha am. hegyes eszközt szúr valamibe, és leveszi vele. *Szeges bottal leszúrni az almát. A fáról leszúrni a madárfészket.* V. ö. SZÚR.

LESZÚRÁS, v. —SZURÁS, (le-szúrás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit v. valamit leszúrnak.

LESZŰR, (le-szür) ösz. áth. Sürü kisded likacsokkal ellátott testen valamely nedvet leszivárogtat, lefolyat. *Szitkával, szürüvel leszürni a levest. Ruhán, itatós papiron leszürni a tisztátalan eczetet.* V. ö. SZŰR.

LESZÜRCSÖL, (le-szürcsöl) ösz. áth. Szürcsölve, azaz fogai között áteregetve torkába leszivárogtat, lefolyat valamely nedvet. Ez szószerénti jelentése, mert szürcsölni, am. apródonként szürni. V. ö. LESZŰR.

LESZÜRCSÖLÉS, (le-szürcsölés) ösz. fn. Szürcsölve torkába eregetés.

LESZŰRÉS v. —SZÜRÉS, (le-szürés) ösz. fn. Sürű, kisded likacsokkal ellátott testen valamely nedv leszivárogtatása.

LET, Hevesi és némely más tájnyelven am. *leg* pl. *letjobb*(legjobb), *leteslet* (legesleg).

—LET, mély hangon —LAT (1), ösz. névképző egészben: *él-et, öl-et, ol-at* stb. mely igeneveket alkot, pl. *íz-let* = íz-el-et. *pad-lat* = pad-ol-at, *szög-let*, am. szög-el-et, *üdvöz-let* am. üdvöz-öl-et, *bérlet* = bér-el-et stb.

—LET, mély hangon —LAT (2), ösz. igeképző *él-et, öl-et, ol-at* stb. pl. *il-let* = il-el-et, *vis-lat* (Molnár Albertnél am. explorat, vestigat, tehát ‚vis-l-a‘ visoló és ‚vis-g-ál‘ szókkal egy gyökü) = vis-ol-at, *kos-lat* = kos-ol-at.

LÉT, (le-et, fn. tt. *lét-et*, harm. szr. —*e*. E szó a *lesz* igének eredeti tiszta *le* gyökéből származik, a tevést jelentő *et* képzővel, mely segédhang nélkül járul a gyökhöz. Így alakúl a *tesz vesz* igékből is: *tét vét, tétel vétel*, a *hisz visz* igék származékában pedig az *e* is elmarad, és leszen: *hit vit, hitel vitel* e helyett: *hi-et, ví-et, hi-etel, vi-etel.* Midőn a *le* gyökből cselekvést jelentő főnév alakúl, az *és* elé *v* segédhang járul: *le-v-és*, valamint a többiben is: *te-v-és, ve-v-és, hi-v-és, vi-v-és.* Jelenti azon állapotot, melyben valami valódilag van. *Más léte, mint képe.* (Km.). azaz más a valóságban mint külseje mutatja. Különösen időre vonatkozva, mi jelennen van: *jelenlét;* térre vonatkozva, mi távol van: *távollét;* mi közel van: *közellét.* Valaminek *miléte*, azaz bizonyos tulajdonságu állapota; *valakinek kiléte* am. személyes tulajdonságainak állapota. *Mibenlét* azt teszi: miben van vagy miben áll valamely dolog; másképen ujabb szóval: *álladék. Jólét* am. bizonyos körülményeknek és kellékeknek megfelelő kedves állapot. *Jobbálét* a régieknél am. erkölcsi javulás. „Ha szönetlen kivánja, jobbá létét, ez illyetén igön kinnyen (könnyen) idvölül.“ Góry-codex. *Hollét* bizonyos helyen tartózkodás. *Valakinek hollétét megtudni. Lét napja* a Müncheni codexben azon nap, melyen valaki létre jött, azaz született. *Ő léte napján* (die natalis sui, Mark evangy. 6.) Másutt: *létele napján.*(Máté.14.) Különösen,midőn személyragot és melléje *re* felhatót vesz fel, pl. *létemre, létedre, létére*, ezt jelenti: amellett, annak daczára,

ahhoz képest, hogy valami vagyok vagy van. stb. pl. *beteg létemre dolgoznom kell. Ember létedre gyerekeskedel. Gazdag létére nem ad alamizsnát. Bölcs létére nagyot botlott*, azaz a mellett, hogy beteg vagyok, hogy ember vagy, ahhoz képest, hogy gazdag, hogy bölcs. stb. *Vén létünkrs is elég jó erővel birunk. Magyar létetekre nem tudjátok hazátok történeteit. Fiaid német eredetü létökre jól beszélnek magyarul. — Valamit létre hozni*, am. megtenni, hogy legyen. *Isten létét tagadni*, azaz tagadni, hogy van Isten. Jelenti különösen azon állapotot, melyet valaki a társadalomban foglal el. *Bizonyos emberek léte a fejedelemtől függ. Mostani boldog létemet saját iparkodásomnak köszönöm. Csendes, nyugalmas létre vergődni.*

LÉTA, faluk KIS—, Szabolcs, NAGY—, Biharm. helyr. *Létá-ra, —n, —ról.*

LETAGOL, (le-tagol) ösz. áth. Valamely állat tagjait levagdalja, lemetéli. *Letagolni a megnyúzott ökör lábait.*

LETAJTÉKOZ, (le-tajtékoz) ösz. áth. Valamely nedvről a tajtékot leszedi, vagy a tajtékzó testet letörli. *Letajtékozni a forró lúgot. Letajtékozni a ló száját.*

LETAKAR, (le-takar) ösz. áth. 1) A takarót valamiről leveszi. *Letakarni a garmadában levő buzát.* 2) A takarmányt a rétről, földről fölszedi.

LETAKARODIK, (le-takarodik) ösz. k. Takarodva, azaz mindenét magával véve lemegy valahová; vagy úgy illan le, úgy elhordja az irháját lefelé, mintha soha többé vissza nem akarna jönni. V. ö. TAKARODIK.

LÉTALAP, (lét-alap) ösz. fn. L. LÉNYEG.

LÉTALAPOS, (lét-alapos) ösz. mn. l. LÉNYEGÉS.

LETAPOD, (le-tapod) ösz. áth. Tapodva, azaz lábával nyomdosva lefelé szorít, lelapít, legyúr. *Letapodni a sarat. Letapodni a füveket, vetéseket, virágokat.* V. ö. TAPOD.

LETAPOS, (le-tapos) ösz. áth. és gyakorító. Többször vagy folytonosan vagy több tárgyat letapod.

LETAPOSÁS, (le-taposás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki v. valami valamit letapos.

LETARGONCZÁZ, (le-targonczáz) ösz. áth. 1) Targonczaféle járművön letol, alászállít valamit. 2) Tüzérek nyelvén am. az álgyut a targonczáról lemeli.

LETARLÓZ, (le-tarlóz) ösz. áth. Aratás után a tarlón elmaradozott kalászokat öszveszedi.

LETARLÓZÁS, (le-tarlózás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit letarlóz.

LETAROL, (le-tarol) ösz. áth. Tarolva lever, lekopaszt. *A jégeső letarolta a fákat, vetéseket.*

LETAROLÁS, (le-tarolás) ösz. fn. Tarolva leverés, lekopasztás.

LETART, (le-tart) ösz. áth. 1) Valamit lefelé hajló irányban tart, vagyis úgy tart, hogy lefelé lógjon, álljon. *Letartani a kezeket.* 2) Valamit lefoglal, nem engedi, hogy valaki elvigye. *Adósság fejében letartani valakinek bútorait.* 3) Midőn a menést jelentő ‚tart' ige szolgál alapúl, am. lefelé irányozva megyen. *A hegyről letartani a völgybe. A Pestről délfelé kivonuló utasok letartanak Soroksár felé.*

LETARTÓZTAT, (le-tartóztat) ösz. áth. Nem engedi, hogy bizonyos helyről elmenjen valaki, vagy hogy elvigyenek valamit. Ennélfogva *személyt letartóztatni*, am. mintegy bizonyos helyhez lekötni; *dolgot letartóztatni* am. elvitelét akadályozni, különösen törvényes követelés következtében a kereső részére lefoglalni. *A lopáson ért fuvaros szekerét, lovait letartóztatni.* Néha szelidebb ért. am. valakit menetelében ideiglenesen gátol. *Az utasokat letartóztatja a rosz idő, a járatlan út. A vendégeket letartóztatni.*

LETARTÓZTATÁS, (le-tartóztatás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg kényszerítés, erőszakolás, mely által letartóztatnak valakit v. valamit.

LETARTÓZTATÁSI, (le-tartóztatási) ösz. mn. Letartóztatást illető, arra vonatkozó. *Letartóztatási parancs, fogház.*

LETASZIGÁL, (le-taszigál) ösz. gyak. áth. Valakit úgy taszigál, hogy kénytelen legyen le, vagy alább menni. *A szemtelen tolakodót letaszigálni a lépcsőkön. A nagy tolongásban letaszigálták az állásról.* Mondják lelketlen tárgyakról is. *A szekérről letaszigálni a köveket.* V. ö. TASZIGÁL.

LETASZIGÁLÁS, (le-taszigálás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit letaszigálnak.

LETASZÍT v. —TASZIT, (le-taszít) ösz. áth. Egyes taszítással lenyom, letol valakit v. valamit. *Valakit letaszítani a székről. A virágcserepet letaszítani az ablakról.*

„Fegyverhordozó sas készíti fegyverét,
Kivel letaszítsák ördögös sereget."

Zrinyi.

LETASZÍTÁS v. —TASZITÁS, (le-taszítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit letaszítnak.

LÉTEG, (le-et-eg) fn. tt. *léteg-et.* Szokottabban l. SZERV.

LÉTEGÉS, (le-et-eg-és) l. SZERVES.

LÉTEGÉSÍT, (le-et-eg-és-ít) lásd: SZERVEZ.

LÉTEGZET, (le-et-eg-éz-et) lásd: SZERVEZET.

LETEKER, (le-teker) ösz. áth. Valamely hengernek, vagy más henger gyanánt szolgáló testnek visszafelé tekerése, forgatása által a rája csavarított kötelet, lánczot, fonalat, madzagot stb. lebontja. *A kút gugorájáról letekerni a kötelet.* V. ö. TEKER.

LETEKERÉS, (le-tekerés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit letekernek.

LETEKERGET, (le-tekerget) ösz. gyak. áth. Bizonyos felcsavarított testet folytonos tekerés által lebont. *Az orsóról letekergetni a fonalat.* V. ö. TEKERGET.

LETEKERGETÉS, (le-tekergetés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit letekergetnek.

LETEKINT, (le-tekint) ösz. önh. Fejét kevessé meghajtva lenéz valahová, alápillant. *A toronyőr néha-néha letekint a városra. Uram, tekints le ránk szerencsétlenekre*, azaz segíts rajtunk, legyen gondod ránk. V. ö. TEKINT.

LETEKINTÉS, (le-tekintés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valahová letekint.

LÉTEL, (le-et-el) fn. tt. *létel-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e*. Ugyanaz, ami a rövidebb *lét*. T. i. ezen rövid önálló nevek: *vét, hit, vit, ét, it*, sőt némely hosszabbak is csupán túlbőségből fölveszik az *al el* ragot: *vétel, hitel, vitel, étel, ital;* ilyenek továbbá: *menetel, jövetel, ravatal, hivatal*, stb. Kivétetik: *tét, tétel*. V. ö. TÉT. ‚Lét'-nél is személy- és felható raggal csak a rövidebb alak használtatik: *létemre*, nem lételemre. L. LÉT.

LÉTELEM, (lét-elem) ösz. fn. Lásd: PARÁNY.

LETELEPÉDÉS, (le-telepédés) ösz. fn. Cselekvés, vagy állapot, midőn egy személy, vagy többen bizonyos helyen akár hosszabb időre, tartózkodás végett megszállanak, akár rövidebb időre leülnek vagy leheverednek. V. ö. LETELEPÉDIK.

LETELEPÉDIK, (le-telepédik) ösz. k. Mondjuk egy vagy több emberről, midőn idegen helyről jövén valahol azon végre száll meg, hogy ott vagy állandóan lakjék, vagy legalább tartósabb időig mulasson. *Őseink hosszú vándorlásaik után a mai Magyar- és Erdélyországban telepedtek le. A Béla király alatt bejött kunok a Tisza környékén telepedtek le.*

„Szittyiából kiindúlának,
Hogy e földre kijövének,
Istentől kísértetének,
Erdélységben letelepedének.

Régi történelmi versezet, a mohácsi vész utáni korból. (Csáti Demetertől).

Néha szükebb ért. am. utazás, menés közben egy időre valahol megszáll, hogy pihenjen, vagy étkezzék, vagy akármely más okból. *A hadjáró seregek egy dombon telepedtek le. Az erdőbe érvén egy terepély fának árnyékában letelepedtünk. A baromőrök letelepednek a tűz körül.*

„Ott azért ételhöz vitézek mindnyájan
Letelepedének nagy hálaadással.“

(Ének a kenyérmezei diadalról. Írta 1569-ben Temesvári István.)

V. ö. TELEPEDIK.

LÉTELV, (lét-elv) ösz. fn. L. LÉNYEG.

LÉTENY, (le-et-eny) fn. tt. *léteny-t*, tb. *—ék*. L. LÉNYEG.

LETENYE, mváros Szala m.; helyr. *Letenyé—re, —n, —ről*.

LETÉP, (le-tép) ösz. áth. Tépve, azaz szárától, kocsányától, vagy általán tartalékjától erőszakosan elszakasztva levesz valamit. *Letépni a virágokat, faleveleket. Letépni valakiről a ruhát.* V. ö. TÉP.

LETEPEL v. LETÉPÉL, (le-tepel) L. LETEPER.

LETEPER, (le-teper) ösz. áth. Teperve, azaz sürü aprózott tapokkal nyomkodva, taposva, tiporva leszorít, lelapít valamit. *A széttépett levelet leteperni a sárba.* Különösen birkozáskor valakit letűr, legyűr, legyömöszöl a földre. A *teper* vastaghangon *tapor*, azaz tapos, a *tap* gyöktől, s kevesebb hatásu cselekvést jelent mint a *tapos;* megfelel neki a még apróbb taposást jelentő *tipor*. V. ö. TEPER.

LETÉPÉS, (le-tépés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit letépnek.

LETEPSED, (le-tepsed) ösz. önh. Erdélyi tájszó, l. LEREPSED.

LETÉR, (le-tér) ösz. önh. Utjában alálelé tér. *A hegyről letérni a völgybe.* Átv. ért. elhajol, elfordúl. *Letérni az erkölcs utjáról.*

LETÉRDEL, (le-térdel) ösz. önh. Térdeire leereszkedik. *Letérdelni az oltár előtt. Letérdelve bocsánatért esdekelni.* V. ö. TÉRDEL.

LETÉRDELÉS, (le-térdelés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki v. valami letérdel.

LETÉRDEPÉL, (le-térdepél) ösz. önh. L. LETÉRDEL és v. ö. TÉRDEPÉL.

LETERÉGET, (le-terége t) ösz. gyak. áth. Teregetve, azaz elterjesztgetve lerakosgat holmit. *A ponyvákat, lepedőket szelelés végett leteregetni.* V. ö. TERÉGET.

LETERÉGETÉS, (le-terégetés) ösz. fn. Teregetve larakosgatás.

LETEREL, (le-terel) ösz. áth. Terelve lehajt, v. lekerget.

LETERELÉS, (le-terelés) ösz. fn. Terelve lehajtás, lekergetés.

LETERÍT v. —TERIT, (le-terít) ösz. áth. 1) Valamely vékony, lapos, hajlékony testet, pl. lepedőt, ponyvát, ruhát, hálót szétterjesztve lefektet.

„Leterítem a bundámat
Mégis bunda a bunda.“ Népd.

2) Ily nemü testtel beföd, betakar valamit. *Leteríteni az ágyat. A gyümölcsös kosarat kendővel leteríteni.* 3) Valakit birakozáskor a földhöz vág, még pedig úgy hogy elterüljön. V. ö. TERÍT.

LETERÍTÉZ v.—TERITÉZ, (le-terítéz) ösz önh. Kriza J. szerént a székelyeknél am. valamit maga alá teregetve s a nélkül is a földre lefekszik, leheveredik.

LÉTERŐ, (lét-erő) ösz. fn. A természetnek azon ereje, mely a lényeket létre segíti, s abban fentartja.

LÉTES, (le-et-es) elvont törzs, melyből *létesít, létesítés* erednek. Mondathatnék mindenről, aminek léte van, ami létezik. A *létes* gyöke t. i. *lét*, melyből *es* képzővel származott *lét-es*, mint *nép népes, lép lépes, kép képes* stb.

LÉTESÍT v. LÉTESIT, (le-et-es-ít) áth. m. *létesít-ett*, htn. —*ni* v. —*eni*, par. —*s*. Eszközli, hogy valami legyen, létezzék, hogy ami csak eszmében volt, az valósággal létre jöjjön. *A jól kigondolt tervet létesíteni.* V. ö. LÉT.

LÉTESÍTÉS v. LÉTESITÉS, (le-et-es-ít-és) fn. tt. *létesítés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által valamit létre hozunk, bizonyos lehető lényt valóvá teszünk. V. ö. LÉTESÍT.

LÉTESŰL v. LÉTESÜL, (le-et-es-űl) önb. m. *létesül-t*. Mintegy önerejéből kifejlődve valósággá lesz, vagy megtörténik. *Amit rég jövendöltem volt, ime létesült.* V. ö. LÉT.

LÉTESŰLÉS, LÉTESÜLÉS, (le-et-es-ül-és) fn. tt. *létesülés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Állapot, midőn valami létesül.

LETÉSZ v. LETÉSZÉN, (le-tész v. —tészén) ösz. áth. 1) Valamit magasabb helyről, vagy amit kézben tartott, alsóbb helyre lehelyez, leállít, lefektet. *A könyvet az asztalról letenni a székre. Letenni a pipát. Letenni a kanalat, kést, villát.* 2) Átv. ért. valamely személyt bizonyos rangról, polgári, egyházi, vagy katonai állásról leszállít. Kiható ragu (ból ből) viszonynévvel használtatik. *Letették a hivatalból, bíróságból, tisztségből..* 3) Bizonyos mennyiségü pénzt, pl. tartozás, adó, adósság fejében lefizet. *A kölcsön vett pénzt kamatostul letenni.* 4) Pénzt, drágaságot, vagy holmi ingóságot valakinek fölvigyázására biz, vagy zálogul biztositásul általad. *A kereset alatt levő pénzt az illető bíróná letenni.* 5) Önhatólag, leható ragu (ról, ről) viszonynévvel am. bizonyos igényről, jogról, reményről lemond, vagy bizonyos törekvéstől, szándéktól elál. *Látván, hogy nincs igaza, letett a követelésről. Terveinek végrehajtásáról letett. A hivatalkeresésről letett.* 6) *Hitet, esküt letenni*, am. törvényes bizonyítás végett valamire megesküdni.

LETÉT, (le-tét) ösz. fn. Pénz, drágaság, vagy más ingó vagyon, melyet valakinél illetőleg közhatóságnál, kivált pedig peres esetekben a bíróságnál leteszsnek, hogy ezek vigyázzanak rá, mig az illető birtokos, vagy igényt tartó fél annak idején megkaphatja. (Depositum.)

LETÉTBANK, (le-tét-bank) ösz. fn. Bank, mely főleg letéti üzletekkel foglalkodik, t. i. kiki bizonyos öszveget letehet nála (melynek egy részét a bank forgásba is hozza), s a letevő a letét öszvegeig, (magánbankoknál, ha bizalommal vannak iránta, magasb öszvegig is) a bankra fizetés végett utalványozhat. Az ily bankok különösen a kereskedelemre vannak jótékony hatással. (Depositenbank).

LETÉTEL, (le-tétel) ösz. fn. Cselekedet elvont ért. véve, melyet az követett el, ki valamit letett. *A fegyver letétele után szabadon bocsátani az ellenséget.* Különösen személyre vonatkozólag oly tétel, mely által valakit bizonyos rangról leszállítottak. *A tisztviselők letételét új kinevezések és választások követték.* V. ö. TÉTEL.

LETÉTEMÉNY, (le-tétemény) ösz. fn. L. LETÉT.

LETÉTEMÉNYES, (le-tétményes) ösz. fn. Személy, kinek gondviselése, vigyázása alá bizonyos pénzt, drágaságot, ingóságot biznak. (Depositarius).

LETETÉZ, (le-tetéz) ösz. áth. Valamely halomba rakott tömegnek, halmaznak tetejét, csúcsát leszedi. *Letetézni a boglyát, kazalt, asztagot, házat.*

LETÉTHÍVATAL, (letét-hívatal) ösz. fn. Hivatal, különösebben hivatalszoba, melyben a letétek őriztetnek és kezeltetnek. V. ö. LETÉT.

LETÉTI, (le-téti) ösz. mn. Letétet illető, arra vonatkozó, azzal foglalkodó. *Letéti díj. Letéti öszveg, szoba. Letéti pénztár. Letéti bank.*

LETÉTMÉNY, (le-tétmény) l. LETÉT.

LETÉTŐR, (le-tét-őr) ösz. fn. L. LETÉTEMÉNYES.

LETÉTÖSZVEG, (letét-öszveg) ösz. fn. Pénz, melyet valaki letétül ad által a letéteményesnek.

LETEVŐ, (le-tevő) ösz. mn. és fn. Aki valamit letesz. V. ö. LETÉT.

LÉTEZÉS, (le-et-ez-és) fn. tt. *létezés t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Állapot, melyben oly lény van, mely valósággal létezik. *Valaminek létezését tagadni, elhinni, saját tapasztalásunkból tudni.* V. ö. LÉTEZIK.

LÉTEZÉSI, (le-et-ez-és-i) mn. tt. *létezési-t*, tb —*ek*. Létezésre vonatkozó, azt illető. *Létezési alak. Létezési erő.*

LÉTEZET, (le-et-ez-et) fn. tt. *létezetét*. Létezés v. létel elvont értelemben.

LÉTEZIK, (le-et-ez-ik) k. m. *létez-tem*, —*tél*, —*ett*, par. *létezzél*. Mondjuk mindenről, ami valósággal van, mi nem egyedül a képzelődés tárgya, ha nem a tapasztalaté is. *Létezik, amit látunk, hallunk, tapintunk, izlelünk, szagolunk.* Nem tulajdon értelemben mondjuk arról is, ami csak gondolatunkban, képzelődésünkben van. Ez csak gondolatban vagy képzelődésben, de a valóságbau nem létezik.

LÉTEZŐ, (le-et-ez-ő) mn. tt. *létező-t*. Ami akár valóságban, akár csak a gondolatban létezik. *Létező körülmények, viszonyok. Gondolatban létező tárgyak.*

LÉTI, (le-et-i) mn. tt. *léti-t*, tb. —*ek*. Létre vonatkozó, azt illető. *Benső léti. Együtt léti.*

LÉTIGE, (lét-ige) ösz. fn. A nyelvtanban azon igeszó, mely az általános lét fogalmát fejezi ki, t. i a ‚van' ige. (Verbum substantivum).

LETILT, (le-tilt) ösz. áth. Széles ért. tilalmazó parancsot ad ki, mely szerént valakit kényszerít, hogy bizonyos jog üzéséről mondjon le. *A városi kofákat bizonyos időben a bevásárlástól letiltani.* Különösen törv. ért. oly személyt, aki egy harmadiknak tartozik, törvényes uton megint, és megakadályoz, hogy illető tartozását ne adja meg neki, minthogy a letiltónak követelése van rajta, s a kérdésben levő vagyonhoz ő tart igényt; pl. Péter tartozik Pálnak, Pál pedig Jánosnak, tehát János letiltja Pétert, hogy Pálnak ne fizessen; vagy: Kozma megveszi Demjén

házát, Demjén pedig adós Balázsnak, tehát Balázs letiltja Kozmát, nehogy a ház árát Demjénnek lefizesse.

LETILTÁS, (le-tiltás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit letilt.

LETILTÁSI, (le-tiltási) ösz. mn. Letiltásra vonatkozó, azt illető. *Letiltási jog, folyamodvány. Letiltási végzés, eljárás.*

LETIPÁL, (le-tipál) ösz. gyak. áth. Tipálva leszakgat valamit. Mondják különösen szőrös, hajas, gubás, fonalas testekről. *Letipálni a bunda szőrét.* V. ö. TIPÁL.

LETIPOR, (le-tipor) ösz. áth. Tiporva, azaz sürü, apró taposásokkal nyomdosva lelapít, leszorít, legyúr, valamely lágyabb, törékeny, vagy kisebbféle testet. *Letiporni a sarat, ganajt. Letiporni a füvet, vetést. Letiporni a csúszó férgeket. A sebes nyargalás a városban tilos, nehogy valaki letiportassék.* V. ö. TIPOR; TEPER; TAPOS.

LETIPRÁS, (le-tiprás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki vagy valami valakit vagy valamit letipor.

LETIPRAT, (le-tiprat) ösz. mivelt. Eszközli, hogy más emberek vagy barmok letiporjanak valamit. *Napszámosok által letipratni az udvarra hordott fris földet. Gulyával, csordával letipratni a vetést, rétet. Sebes hajtással letipratni az úton elvonuló juhokat, ludakat.* V. ö. TIPOR, TIPRAT.

LETISZTÁZ, (le-tisztáz) ösz. áth. A törléses, tintafoltos, hanyagul írt, öszvevisszafoltozott, javitgatott kéziratot tisztán lemásolja. *A jegyző által hevenyében fogalmazott feliratot letisztázza az írnok.* Mondják az adósságról is, midőn azt valaki egészen lefizeti és igy vagyoni állapotát mintegy tisztába hozza.

LETISZTÁZÁS, (le-tisztázás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit letisztáznak.

LETISZTÍT v. —TISZTIT, (le-tisztít) ösz. áth. Valaminek fölszinéről a mocskot, szennyet, piszkot letörli, lemossa, hogy tiszta legyen. *A szemetes, poros asztalt letisztítani. A csizmáról letisztítani a port, sárt.*

LETISZTÍTÁS v. —TISZTITÁS, (le-tisztítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit letisztítnak.

LETKA, falu Kővár vidékében; helyr. *Letká-ra, —n, —ról.*

LETKÉS, falu Hont m.; helyr. *Letkés-re, —én, —ről.*

LÉTLEN, (le-et-len) mn. tt. *létlen-t*, tb. *—ék.* 1) Ami nem létezik, minek léte nincs, mi nem született.

„Lettet azonban már ki tehet létlenné.“

Buda halála (Arany Jánostól.)

2) Egy népmese Kreszneries szerént, *létlen ló*-nak nevezi azon lovat, melyet megdöglött anyjának hasából metszettek ki, vagyis amely nem rendes úton, módon lett (született). „Létlen csikó alattam“. Néprejtvény.

LÉTMŰ, LÉTMŰVES, l. SZERV, SZERVES.

LETOL, (le-tol) ösz. áth. Fentebbi helyzetből, bizonyos magasságról alá felé tartott irányban tol, azaz tovább csúszni, menni kényszerit valamit vagy valakit, mi ez esetben taszítás által történik, azaz oly nyomással, mely szerént a taszított tárgy előre, a taszító erő pedig utána halad. Ellentéte: *lehúz*, mert húzunk valamit magunk felé, tolunk pedig magunktól, akármiféle irányban. *A terhes ládát letolni a szekérről. A szekeret letolni az alsó udvarba. Valakit letolni a gödörbe, árokba.* Különösen mondják nadrágról, gatyáról, midőn bizonyos mélységig lenyomják, pl. szükség végzésekor.

LETOLÁS, (le-tolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit letolnak.

LETORKOL, (le-torkol) ösz. áth. Átv. ért. valakit oly erősen megczáfol, vagy feleselésben úgy legyőz, hogy semmit sem képes ellenmondani, mintha csak torkon ragadták volna. E képes kifejezés csak szóval, néha pedig nagyobb lármával való legyőzésre használtatik.

LETORKOLÁS, (le-torkolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit letorkolnak.

LETORTYAN, (le-tortyan) ösz. önh. Székely tájszólás szerént am. lerogy. Legközelebbi rokona: *letottyan.* Gyökeik a hangutánzó *torty, toty.*

LETORTYANÁS, (le-tortyanás) ösz. fn. Lerogyás.

LETÖLT, (le-tölt) ösz. áth. Híg, vagy omlékony részecskékből egyített testet öbléből, tartalékjából kiforditva lefolyat, lecsurogtat, leömleszt valahová. *A kútból merített vizet letölteni a váluba. A buzát letölteni a verembe. A burgonyát letölteni a pinczébe* V. ö. TÖLT.

LETÖLTÉS, (le-töltés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit letöltenek.

LETÖR, (le-tör) ösz. áth. Valamely szilárd vagy kemény egésznek részét, tagját eltöri és leveszi. *Letörni a fának ágait. Letörni egy darabot a lapos turóból. Letörni a korsó fülét. Néhány fej kukoriczát száráról letörni. Letörött haluska*, Győr vidékén am. fölvert haluska. Átv. ért. és tréfásan: *letörni a macska szarvát*, am. kicsi, gyerekes csinyt elkövetni; máskép: *eltörni.*

LETÖRDEL, (le-tördel) ösz. gyak. áth. Többet egymás után eltör, és levesz. *Letördelni a fák ágait, a fiatal csemetéket. Letördelni a kukoriczát. Letördelni az edények lábait, füleit.* V. ö. TÖRDEL.

LETÖRDELÉS, (le-tördelés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit letördelnek.

LETÖREDÉZÉS, (le-töredézés) ösz. fn. Állapot, midőn valami letöredezik.

LETÖREDÉZIK, (le-töredézik) ösz. k. Töredezve, azaz lassan-lassan, folytonosan letörik. *Az elhagyott ó vár falairól a kövek letöredeznek. A tányér, tál széle letöredezik.* V. ö. LETÖRIK.

LETÖRÉS, (le-törés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit letörnek; és állapot, midőn valami letörik. V. ö. LETÖR és LETÖRIK.

LETÖRIK, (le-törik) ösz. k. Mondjuk mereven, szilárd, kemény testről, midőn tartalékjától, vagyis azon részektől, melyekkel szorosan egyesült, erőszak által leválik, leesik. A törés mindenkor erősebbféle hang kiséretében történik, melyet az *r* fejez ki legjobban. *Letörik a mászó lábai alatt a fa ága. Letörik a híd a nagy teher alatt.* Szélesb ért. mondjuk gyöngébbféle növényekről is. *Letörik a virág, a fű. Nagy szélben letörik a búzakalász.* V. ö. TÖR és TÖRIK.

LETÖRLÉS, (le-törlés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit letörölnek. V. ö. LETÖRÖL.

LETÖRLESZT, (le-törleszt) ösz. áth. Törlesztés által elenyésztet. *Az adósságot letörleszteni* am. évenkénti vagy félévenkénti részletes fizetés által az adósságot letisztázni.

LETÖRLESZTÉS, (le-törlesztés) ösz. fn. Cselekvés, midőn különösen valamely adósságot részletenként lefizetnek. V. ö. LETÖRLESZT.

LETÖRÖL, (le-töröl) ösz. áth. Szoros ért. erősen nyomva, dörgölve bizonyos testnek fölszínéről letisztít valamit. *A táblára irt számokat szivacscsal letörölni. Ruhával, rongygyal a padlóról letörölni a mocskot.* Szélesb ért. simítva, bizonyos testen valamit végig húzva, a rajta levő szennyet, mocskot, port stb. leveszi. *A könyvről letörölni a port. Arczáról letörölni a könyüket.* Átv. ért. *a szenvedők könyüit letörölni*, am. a szenvedőket megvigasztalni. V. ö. TÖRÖL.

LETÖRZSÖL, (le-törzsöl) ösz. áth. lásd : LEDÖRZSÖL.

LÉTRA, fn. tt. *létrát*. L. LAJTORJA.

LÉTRAFOG, (létra-fog) ösz. fn. Így neveztetnek a létra oldalaiba eresztett, s azokat öszvetartó keresztfácskák, melyek lépcső gyanánt szolgálnak; helyesebben : *létrafok*. V. ö. LAJTORJA.

LÉTRAFOK, (létra-fok) ösz. fn. Lásd : LÉTRAFOG.

LÉTRAOLDAL, (létra-oldal) ösz. fn. Két párhuzamos rúd, melyek keresztbe rakott fákkal öszvekötve a létra hoszszát képezik.

LÉTREHOZHATATLAN v. —HOZHATLAN, (létre-hozhat[at]lan) ösz. mn. Amit létesíteni, előállítani nem lehet, létesithetlen. *Létrehozhatlan tervezet.*

LÉTRÉSZ, (lét-rész) ösz. fn. Azon részek, melyek valami lényt, mint olyant képeznek, például a víz létrészei az éleny és köneny. A létrészek vagy *lényegesek*, melyek a lény valóságához mellőzhetetlenül szükségesek, pl. az ember létrészei a test és a lélek; vagy *kiegészítők*, pl. az emberi testben a kezek és lábak.

LÉTSZÁM, (lét-szám) ösz. fn. Valamely testület személyzetének mennyiségi állapota, számszerént véve. *Hadseregi létszám. Hivatalnokoknak, városi lakosságnak, hivek gyülekezetének létszáma.*

LÉTSZER, LÉTSZERES, l. SZERV, SZERVES.

LETTDOLOG, (lett-dolog) ösz. fn. Oly dolog, ami valósággal megtörtént. *Ez lettdolog, mit senki nem tagadhat.* „Kikről irattatnak rettenetös és csodálatos meglött dolgok.“ (Góry codex). „Mint ezt az édös isten szántalan (= számtalan) lett dolgokkal megmutatá.“ (Debreczeni Legendáskönyv). Máskép újabb időben : *tény*.

LETŰR, (le-tür) ösz. áth. 1) Valamely fölfelé álló ruhaféle testet lefelé hajt, legörbít. *Letürni a csizmaszárakat. Letürni az üng gallérát, a dolmány hajtókáját.* 2) Átv. ért. valakit birkózásban lenyom, legyűr a földre.

LETÜRKÖL, (le-türköl) ösz. áth. 1) Türkénél, azaz szarvánál fogva valamely állatot lenyom a földre. *Letürkölni a tinót, kost, kecskét.* 2) Átv. ért. valakit birkózásban letűr, legyűr.

LETŰZ, (le tűz) ösz. áth. Tűvel, vagy más ily nemü eszközzel leszorít, s megerősít valamit. *Letüzni a nyakkendőt, hogy a szél ne lebegtesse.* V. ö. TŰZ, ige.

LETY elvont gyök *letyhed, letykó, letyeg, letyőke, letyved* szókban. Azonos az éles hangu *lity*, s az alhangu *loty* gyökkel.

LETYEG, (lety-eg) l. LITYEG.

LETYHED, (lety-h ed) l. LETYVED.

LETYKÓ (lety-k-ó v. lity-k-ó, lity-og-ó, loty-og-ó) fn. tt. *letykó-t*. Dunán túl s másutt is tréfásan szólva oly leves, mely csak imígy-amúgy van készítve, kotyfolva, melyben amit főztek mintegy csak lityeg lotyog. Rokona a híg, leves sárt jelentő *lötye*, valamint *letyőke* is.

LETYŐKE, (lety-ő-ke mintegy löty-ög-ő-ke) fn. tt. *letyőkét*. A székelyeknél am. négyszögü turós tészta, alkalmasint jó levesen vagyis zsírosan. Minthogy t. i. magyar szokás szerént a turós tésztát, nevezetesen a *csuszát, csuszkát* is igen zsírosan, mintegy levesen készítik, innen a *letyőke* szóban alapfogalom a *lötyögés* vagyis *levesség*. V. ö. LETYKÓ.

LETYVED, (lety-v-ed) önh. m. *letyved-t*. Mondják általán az állati húsról, midőn megpuhúl, lágygyá lesz, s mintegy letyeg lityeg. Dunán túliasan *letytyed*, vastagon, *lotytyad, latytyad*. E kétféle kiejtésmódnak öszvehasonlitásából hamar azon gondolatra juthatunk, hogy az ily kettőztetett gyökbetüjü igékben, mint : *totytyad, lotytyad, possad, duzzad, izzad, zörren, csörren, koppan, nyikkan*, stb. az ismételt gyökbetü nem egyéb, mint átalakult *v* v. *u*. Mert pl. *letyved* am. letyővé *lesz*, tehát = *lety-ő ed, letyű-ed, lety-v-ed, possad* am. posóvá lesz, a *pos* gyöktől, = *pos-u-ad, pos-v-ad*, így mondják Csalóközben, Vágmelléken is, stb. Máskép *h*-val : *letyhed*, (tájdivatosan : *legyhed*), *poshad*. Így lesz, *duz, duzó, duz v-ad, duzzad*, (duz, orrát feldúzni) *iz, izó, iz-v-ad, izzad*. stb. Az köztudomásu dolog, hogy a *v* mint rag az előbbi mássalhangzóhoz szeret hasonulni, pl. *emberrel emberré, kalappal kalappá, dobbal dobbá, bakkal bakká* stb.

LETYVEDT, (lety-v-ed-t) mn. tt. *letyvedt-et.* Lankadt. Mondják különösen húsról, mely lágy, letyegős. Dunántúl: *letytyedt*, mély hangon *lotytyadt.* Máskép: *letyhedt.*

LEUGOR, (le-ugor) ösz. önh. L. LEUGRIK.

LEUGRÁS, (le-ugrás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki föntebb helyről alsóbbra ugor v. ugrik.

LEUGRASZT, (le-ugraszt) ösz. áth. Eszközli, hogy valaki vagy valami leugorjék.

LEUGRIK, (le-ugrik) ösz. k. Föntebb helyről alsóbbra ugrik. *A hídról leugrani a folyóba. Leugrani a szekérről, baglyáról. Meredek kőszikláról leugrani a mélységbe.* Ha önkéntesen történik, inkább *leugor* volna. V. ö. UGOR, UGRIK.

LEÚSZ, (le-úsz) ösz. önh. Szabatosan szólva, am. saját akarata, vagy hajlama, indulata szerént a víznek mentében, vagy valamely felsőbb tájról alsóbb felé úsz, tehát az élő állat úsz. Ellenben oly élettelen test, melyet csupán a víz ereje visz, mely nem önként megy a vízen, az *úszik*, pl. a folyóba vetett darabfa, vagy hajó. Ily különbség van a *hajol hajlik*, *csúsz csúszik* stb. között is.

LEÚSZÁS v. —USZÁS, (le-úszás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki leúsz; vagy állapot, midőn valami leúszik.

LEÚSZIK, (le-úszik) ösz. k. l. LEÚSZ.

LEÚSZTAT, (le-úsztat) ösz. mivelt. Eszközli, hogy valaki vagy valami leúszszon, illetőleg leúszszék. *Az úszómester leúsztatta tanitványait a legközelebbi szigetig. A bivalokat a felső réből leúsztatni az alsóba.*

LEÚSZTATÁS, (le-úsztatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit v. valakit leúsztatnak.

LEÚTAZ v. —UTAZ, (le-útaz) ösz. önh. L. LEÚTAZIK.

LEÚTAZÁS v. —UTAZÁS, (le-útazás) ösz. fn. Föntebb fekvésü vidékről, helyről alább fekvőre utazás.

LEÚTAZIK v. —UTAZIK, (le-útazik) ösz. k. Föntebb fekvésü vidékről, helyről alább fekvőre utazik. *Pozsonyból leutazni Pestre.* Amennyiben az utazás önkéntes, akkor inkább *leútaz.* V. ö. ÚTAZ, ÚTAZIK.

LEÜL, (le-ül) ösz. önh. Álló helyzetéből lereszkedik, hogy üljön, vagyis alfelét bizonyos alapra leteszi, lenyugtatja. *Leülni a székre, pamlagra, földre. Aki elfáradt, vagy kinek lábai fájnak, üljön le.* V. ö. ÜL. Átv. ért. mondjuk élettelen testekről is, midőn a nedvtartó öbölnek, edénynek, medernek fenekére leszállnak. *Az elmerült terhes hajó leült a víz fenekére.*

LEÜLEPÉDÉS, (le-ülepédés) ösz. fn. Állapot, midőn valami leülepedik.

LEÜLEPÉDIK, (le-ülepédik) ösz. k. Mondjuk általán folyó nedvbe vegyített, vízen úszó, lebegő kisebbféle, vagy könnyebb testekről, midőn akár saját nehézkedésöknél, akár annálfogva, hogy nedvvel megtöltek, a fenékre leszállanak, s mintegy lerakodnak. *Leülepedik a homok, a mustban levő seprü. A felrázott eczetben az úgynevezett eczetágy leülepedik, ha nyugodni hagyják.* V. ö. ÜLEPÉDIK. Innen átv. ért. am. bizonyos nedv megtisztúl, meghiggad. *Az eczet, a bor, a víz leülepedett.*

LEÜLEPÍT v. —ÜLEPIT, (le-ülepít) ösz. áth. Eszközli, hogy valamely nedvnek sürü, vastag nehéz részei vagy vegyülékei leszálljanak, az illető edény vagy meder fenekére lerakodjanak, egyszersmind, hogy az előbb zavaros nedv tisztává, híggá váljék. V. ö. LEÜLEPÉDIK.

LEÜLÉS, (le-ülés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki vagy valami leül.

LEÜLESZT, (le-üleszt) l. LEÜLEPÍT.

LEÜLTET, (le-ültet) ösz. mivelt. 1) Valakit kér, hogy üljön le; székkel megkinál. *Leültetni a vendéget.* 2) Parancsolja, hogy üljön le valaki. *Az elnök leültette az illetlen beszédü szónokot.* 3) Kertészek nyelvén am. valamely növényt, csemetét tenyészés végett bizonyos alantabb fekvő helyre leszúr, leás. *A szilvafákat leültetni a szőlőlábba, az árvafüzt a patak melletti völgybe.* V. ö. ÜLTET.

LEÜLTETÉS, (le-ültetés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit leültetnek.

LEÜT, (le-üt) ösz. áth. és önh. 1) Valamihez v. valakihez úgy hozzá üt, hogy leessék. *Leütni valakinek fejéről a kalapot. Leütni valakit lábairól. A sebesen nyargaló szekér a mellette menőt leütötte.* 2) Különösen am. levág, lesújt. *Leütni pallossal a gonosztevő fejét. Három csapással leütni az ökröt.* 3) Önhatólag mondják az égnek villanyos tüzéről, midőn dörögve leesap. *Leütött a mennykő, a villám, az istennyila, az istenharagja.* 4) Szintén önhatólag az árverésnél vagy árlejtésnél mondják, midőn a legmagasb (illetőleg az árlejtésnél legkisebb) igéret vagy ajánlat valamely jeladás, többnyire dobütés által elfogadtatik. *A jószágot ezeregy forinttal ütötték le.*

LEÜTÉS, (le-ütés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki v. valami valakit v. valamit leüt. A villámról szólva, annak leesapása. Árverésnél vagy árlejtésnél a legmagasabb vagy legkisebb ajánlat elfogadása. V. ö. LEÜT.

LEÜZ, (le-üz) ösz. áth. Valakit fentebb helyről üzve alsóbbra menni, futni, szaladni, repülni kényszerít. *Az ellenséget leüzni a dombról. A kecskéket leüzni a cserjés hegyoldalról. A tyúkokat leüzni az asztagról.* V. ö ÜZ.

LEÜZÉS v. —ÜZÉS, (le-üzés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit v. valamit leüznek.

LEV, elvont gyöke *leveg, levegő, levél* stb. szóknak. Rokon sőt azonos *leb* gyökkel, ahonnan *leveg, lebeg* föl is cseréltetnek. Jelentésök könnyed mozdulás vagy mozgás mint a lehé (melylyel hangokban is rokon) vagyis leheleté.

LÉV, fn. tt. *levet.* Jelentésére nézve l. LÉ. Alakra nézve rokonai: *bév, csév, hév, kév* (kéj), *rév*, rövidítve, vagyis *v* nélkül: *hé, csé, hé*, mint *lé;* vagy

bő, csö, hő. Ilyenek továbbá: *ív, nyív, szűv* (szív), rövidítve: *í, nyí, szű*, stb. Ezek és rokonaik elemzését l. Ó, Ő, mint képző alatt.

LÉVA, mváros Bars m.; helyr. *Lévá-ra, —n, —ról.*

LEVÁG, (le-vág) ösz. áth. Minthogy a *vág* igében alapfogalom az egymással szorosan öszvekötött részek *elválása, elválasztása*,(v. ö. LEVÁLIK), innen szoros ért. levágni valamit, am. a vele szoros öszvefüggésben levő részektől erőszakosan elválasztva levenni, leejteni. *Karddal a fület, kezeket, ujjakat, fejszével a fákat levágni. Télen a nádat, kákát levágni. Szedés után levágni a kukoriczakórót.* Ez értelemben a levágás mindig valamely éles eszközzel történik, pl. *levágni a kenyérből egy karéjt, v. szalonnából, sajtból egy szeletet. Levágni a hajat, sörényt, sertét.* Szélesb ért. minthogy a vágás erőszakosan történik, innen *levágni valamit*, am. erőszakosan lecsapni, leütni, lesujtani, leejteni. *Levágni az ökröt. Sokat levágott az ellenségből. Haragjában levágta süvegét a földre. Birkozó társát levágta a porba. A nyargalódzó lovak levágták a fűvet, vetéseket.* Mondják különösen jégesőről, midőn a növényeket, és gyümölcseiket leveri, letördeli, szokottabban: *elvág. A nagy jégeső levágta*, v. *elvágta az egész határt.* V. ö. VÁG.

LEVÁGÁS, (le-vágás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit vagy az ellenségből valakit levágnak.

LEVAGDAL, (le-vagdal) ösz. gyak. áth. 1) Valamely éles eszközzel folytonosan ismételve, gyakran *vágva* leválaszt, leszakaszt valami részeket a velök belső összeköttetésben levő részektől. *Levagdalni a fák ágait. Régen az elfogott ellenség füleit, orrait levagdalták.* 2) Szélesb ért. erőszakosan, és egymásután többet leüt, lecsap, leejt. *A tábor számára száz ökröt, ezer juhot vagdaltak le három nap alatt. A dühös ellenség, akiket ért, mind levagdalta.* V. ö. VAGDAL.

LEVAGDALÁS, (le-vagdalás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit vagy az ellenségből többeket levagdal.

LEVÁGHATÓ, (le-vágható) ösz. mn. Amit le lehet vagy szabad vágni. *Levágható fák.*

LEVÁGTAT, (le-vágtat) ösz. mivelt. Vágtatva, azaz paripáját mintegy földet vágó sebes lépésekre késztetve, sarkalva lenyargal valahová. *A felső városból levágtatni az alsóba.* V. ö. VÁGTAT.

LEVÁGTATÁS, (le-vágtatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki levágtat.

LÉVAI, mn. tt. *lévai-t*, tb. *—ak.* Léváról való, Léván létező. *Lévai fejkötő* tréfásan am. arczulcsapás.

LEVAKAR, (le-vakar) ösz. áth. Valamely testnek fölszinéről annak héját, kérgét, vagy a rája tapadt mocskot, szennyet, zsírt, stb. vakarva leveszi, leválasztja, letisztítja. *Levakarni a toll hártyáját. Levakarni a hal pikkelyeit. A sütő teknő oldaláról levakarni a ráragadt kovászt. A tintafoltot tollkéssel levakarni a papirról. Körömmel levakarni a hegedő seb hártyáját.* V. ö. VAKAR.

LEVAKARÁS, (le-vakarás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit levakarnak.

LEVÁLÁS, (le-válás) ösz. fn. Állapot, midőn valami leválik.

LEVÁLIK, (le-válik) ösz. önh. Általán mondjuk minden testről, mely akár életszervileg, akár mesterségesen szoros öszveköttetésben állott más testtel, de az öszvekötő közeg megtágulván vagy eltünvén mintegy magától lefejlik, lefoszlik. A *válik* gyöke t. i. *va*, mely a részeknek egymástól elszakadását és nyilását jelenti a *váj, vás, vásik* (áj, ás, ásik), *vág, válik, választ* szókban. Ide tartozik az elválasztó: *vagy*, latinul: *aut, vel.* Lényege pedig a tátott szájjal kiejtett *a*, mely nyilást jelent az *aj, ajt, ajtó, ajak*, a bámuló *ám, ámé*, stb. szókban. Különösen am. az állati vagy növényi testnek bőre, haja, héja, kérge, hüvelye, tokja, kopácsa, stb. az öszvetartó nedvek, enyvek kirepülése, elszáradása következtében lefoszlik, lefeslik, lefejlik, lekuvad, lehámlik stb. *A megégetett testről leválik a bőr. A sebnek száradó hártyája leválik. Az érett dió kopácsa, a búza toklásza, a mogyoró héja leválik.* Továbbá, a nem életszervileg, hanem csak esetleg, vagy mesterségesen öszveragadt testek részei egymástól megválva lehullanak, leszakadnak. *A vakolat leválik a téglákról. A kiszáradt, vagy roszul enyvezett heveder leválik az ajtóról. A könyv táblája levált a sarokról.* V. ö. VÁLIK.

LEVÁLMÁNY, (le-válmány) ösz. fn. L. ÜLEDÉK.

LÉVÁRD, KIS—, NAGY—, faluk Pozsony m.; helyr. *Lévárd-ra, — on, —ról.*

LEVARR, (le-varr) ösz. áth. Varrva, azaz bizonyos szuró eszközbe húzott fonal által letüz, és megerősít valamit. *A fölfeslett hajtókát levarrni. A felszakadt pamlagbőrt levarrni.* Tudnivaló, hogy csak azt szokták *levarrni*, ami fölfelé áll, vagy dagad. Különböznek tehát tőle a *felvarr, bevarr, megvarr.*

LEVARRÁS, (le-varrás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit levarr.

LEVÁRT, falu Gömör m.; helyr. *Levárt-ra, —on, —ról.*

LEVASAL, (le-vasal) ösz. áth. 1) Vas bilinecsel leköt, leszorít valakit; szokottabban: *lelánczol, lebilincsel.* 2) Valamely szövetnek, ruhaneműnek ránczait vasaló nevü eszközzel lesimítja.

LEVASALÁS, (le-vasalás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit levasalnak.

LEVECSKE, (lev-ecs-ke) fn. L. LEVESKE.

LEVEDZÉS, (lev-ed-z-és) fn. tt. *levedzés-t*, tb. *—ék.* Állapot, midőn valami levedzik.

LEVEDZIK, (lev-ed-z-ik) k. m. *levedz-tem*, v. *—éttem, —tél* v. *—éttél, —ett*; htn. *—ni* v. *—eni.* Magából levet bocsát. *A túlérett gyümölcs levedzni szokott.*

LEVEG, LEVÉG, (le-v-eg v. lev-ég) gyak. önh. m. *levég-tem, —tél, —ett.* Általán, valamely igen

könnyű, s mozgékony test gyöngéden mozog, és pedig nem álló, fekvő, ülő, hanem leginkább függő állapotban. Tehát csak oly test leveghet, mely függ, t. i. más testről, vagy a levegőben, vagy a légüregben, pl. a könnyü vékony reczefátyol a női kalapon, a szállongó *lepke*, a kis ködfelhő, a növények levelei. Legközelebb áll hozzá: *lebeg*, melylyel rendesen föl is cseréltetik, pl. Szabó Dávidnál: *szemed előtt leveg; felhőben, vízen levegni v. lebegni;* azonban úgy látszik, amaz gyöngédebb mozgást fejez ki, mint származékai: *levegő* és *levél* mutatják. A *leveg*, és *lebeg* között a *libeg* foglal helyet, azután következik a mély hangu *lobog*, mely szintén függő, vagy legalább függőben lenni látszó testnek élénkebb mozgását fejezi ki, pl. *Lobognak a kitüzött zászlók. Lobog a láng*, midőn mintegy az égő parázstól el-elszakad, s függőleg szállinkózik. Sőt a régieknél találjuk, hogy *levegő* is *lobogó* értelemben vétetett: „Es az kópja ötszegü volt, es az végén volt egy levegő." (Régi magyar Passio. Toldy F. kiadása 163. l.). A *leveg* és *lebeg* szókban valamint rokonaikban is nem egyedül a gyöngéd mozgás alapfogalma rejlik, hanem a kiterjeszkedő laposságé is, mert csak a vékony, laposra kinyúló, kiterjeszkedő testekről mondjuk, hogy levegnek, lebegnek. Innen a *lepel, lepény, leped, lepedő*, s a vastaghangu *lap, lapu*, stb. szókban inkább a laposra terjeszkedés alapfogalma rejlik. A német *Luft*, és magyar *levegő* teljesen azonos gyöküek *(luf=lev, =leb=lob);* a német ‚Luft' Adelung szerént általában könnyen mozgó dolgot (ein leicht bewegliches Ding) jelent, és szerénte eredetileg a csendes vagy gyönge szellő hangját utánozza.

LEVÉGÉS, (lev-ég-és v. le-v-eg-és) fn. tt. *levégés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Függőben levő, s igen könnyü testnek mozgadozása, gyöngéded inogása. V. ö. LEVÉG.

LEVEGŐ, (lev-eg-ő v. le-v-eg-ő) fn. tt. *levegő-t*. Eredetileg melléknév, s mondható minden testről, mely leveg, vagy lebeg. Szokott népszerü ért. azon legátlátszóbb, legfínomabb, legrugalmasb erejü, s folyó test, melyet nem láthatni ugyan, de érezhetni, mely az egész földet körülfolyja, más testekben minden üreget betölt, s az állatok és növények éltetésére mulaszthatatlanul szükséges. *Levegőt színi*, am. lélekzeni. *Fris, rosz, nehéz, büdös, dögleletes levegő. Szabad levegőn járni*, am. mindenütt nagy távolságra egyedül a levegőtől vétetni körül. *A hang a levegő mozgatása, rázkodtatása által támad. A levegő sulyát, nyomását, sürüségét meghatározni. Bizonyos zárt térből kihúzni a levegőt. Egészség kedveért levegőt változtatni*, annyi mint más vidékre, tájra menni. Átv. ért. *levegőben hadarászni*, am. üres helyen, semmi ellen. *Levegőbe beszélni*, am. hiába, senkinek. *Várakat építeni a levegőben*, magát képzelt reményekkel ámítani, kecsegtetni. *A levegőt is elzárná előlem*, am. mindent megtagadna. A vegyészek a levegőnek (ha ugyan ezek is levegőkül tekintethetnek) több nemeit különböztetik meg, milyenek: *éleny* (aër oxygenius), *köneny*, (aër hydrogenius), *szeneny* (aër carbonicus), *legeny* (aër azoticus). Újabb időben *lég*-nek is hivatik, mely összehúzva látszik lenni *lev-eg* igéből vagy *levegő ég* összetett főnévből.

LEVEGŐÉG, (levegő-ég) ösz. fn. Lásd: LEVEGŐ.

LEVEGŐFOLYAM, (levegő-folyam) l. LÉGFOLYAM.

LEVEGŐHUZAM, (levegő-huzam) l. LÉGHUZAM.

LEVEGŐI, (lev-eg-ő-i) mn. tt. *levegői-t*, tb. —*ek*. Levegőt illető, arra vonatkozó. *Levegői könnyüség, változás.*

LEVEGŐJÁRÁS, (levegő-járás) ösz. fn. A levegőnek ide-oda mozgása; különösebben am. légfolyam.

LEVEGŐS, (lev-eg-ő-ös) mn. tt. *levegős-t*, v. —*et*, tb. —*ek*. Amiben levegő van vagy jár. Levegővel ellátott; levegőből álló. *Levegős szoba. Levegős folyadék. Levegős test.*

LEVEGŐTLEN, (lev-eg-ő-t-len) mn. tt. *levegőtlen-t*, tb. —*ék*. Amiben levegő nincs. *Levegőt len ür.*

LEVEGŐVONAT, (levegő-vonat) ösz. fn. L LÉGVONAT.

LEVEGŰ, (le-v-eg-ű) fn. tt. *levegü-t*. Molnár A. szerént am. a latin *bractea, lamina*, azaz vékony *lemez*. Legközelebb rokona: *level*, melyhez a levegű vagyis lemez leginkább hasonló. Valószinü, hogy Molnár a *bractea* alatt a legvékonyabbféle, hártyaforma lemezt értette.

LEVEGŰS, (le-v-eg-ű-s) fn. tt. *levegüs-t*, tb. —*ök*. Alkotására olyan mint: *hegedüs*. Kézmíves, ki levegüket csinál. V. ö. LEVEGŰ.

LEVÉL, (1), (lev-él) fn. eredetileg: *level* (mintegy *lebel*) miért is tt. *levelet*, tb. *levelek*, személyragozva: *levelem, leveled, levele* stb. Megrövidül e származékokban is: *leveles, levelez, levelezés, levelü, leveledzik, levelész, leveling, leveletlen.* 1) A fáknak, füveknek, virágoknak jobbára hosszukás és csücskésen végződő lapos, és vékony részecskéi, melyek részént hártyából, részént vékonyabb, vastagabbféle ízes erekből állanak. A levelek egyik fő részét teszik a növényeknek, mert a légkörből a tápszereket azok által szívják be, és az életök fentartására fölösleges nedveket és légnemeket azok által párologtatják ki. Rendesen kocsányuknál (nyelöknél) fogva ragadnak az ágakhoz, v. sarjakhoz; ha nyelök nincs, nyeletleneknek hivatnak, s mindnyájan csoportosan véve képezik az úgynevezett *lombot*. Ha a növény levelei laposan terülnek ki, akkor a növényt *lombos*, ha vékony hengerdedek és hegyesvégüek, akkor *tülevelünek*, ha pedig apró lapocskákká fejlődve a tövére vagy szárára borulnak, *pikkelyesnek* nevezik. A levél alsó- és felső szinét *lap*-nak, a levél lapja közepén a vastag, rendszerént kiálló vonalat *gerincz*-nek, a gerinczből induló oldalágakat *inak*-nak, az ezeket egymással

öszvefoglaló ágacskákat pedig *erek*-nek; maga a virág szines leveleit egyenként *szirmok*-nak, öszvesen pedig *bokrétá*-nak hívják. Így a *rózsalevél* is növénytanilag más mint a *rózsaszirom*, ámbár a közéletben az elsőbb az utóbbi helyett is használtatik. A természet legnagyobb változatosságban állította elé a növények leveleit, innen az : *árforma, barázdás, bárdforma, berzedt, bodros, bókoló, bokros, bordás, bördős, buglyos, csipkés, csonka, dárdaforma, domboru, ékforma, eres, ép, holdforma, félfaru, fenlábó, fogas, fodros, fonák, füles, fürészes, füzött, gyürüs, hegges, homorú, hosszudad, húsos, karczolt, kanyaros, kaczúros, kardalaku, kerek* v. *köralaku, konya, körkörös, kukora, láncsás, lapiczkás, likacsos, nyilalaku, púpos, ránczos, reczés, sallangos, sugár, szárnyas, szíves, teknős, tenyeres, terepélyes, tojásdad, tőrhegyü, tűforma, csuklás* stb. stb. levelek. Színre nézve : *világos-, sötét-, haragoszöld, sárga, piros, hamvas, pettegetett* stb. levelek. *Fejlenek, nyilnak, hullanak a levelek.*

„Érik a szőlő, hajlik a vessző,
Hullik a levele." Népd.

„Szerelem, szerelem, átkozott szerelem,
Mért nem termettél meg minden falevelen,
Diófa levelén, almafa levelén,
Hadd szakasztott volna minden szegény legény."
Népd.

Általán a népdalokban a fák levelét hasonlatosságul gyakran emlegetik. — Gyöke *lev* v. *le*, egy a *leveg*, (v. *lebeg*), *levegő, levegü* stb. szók gyökével, s alapfogalom benne az ingadékony laposság. Innen a közmondások : *A levél sem mozog szél nélkül. Oly csendes idő van, hogy a levél sem mozdúl.*

„Hiszen no ! csendes este van, nincs semmi szél,
Mégis hogyan, hogyan rezeg a nyárlevél."
Csokonai.

A levélnek tulajdonságaitól átv. ért. különféle, részént lapos testü, részént ingadékony tárgyak vették neveiket, ugyanis 1) Általán levélnek mondatnak bizonyos, vékony, foszlány, lapos testek, melyek a növénylevélhez többé- kevesbbé hasonlók, pl. a papirívnek egy-egy része, mint *fél, negyed, nyolczad, tizenhatod rétü* levél ; *arany, ezüst, réz* levél ; *arany levelekből csinált függő*. Szinte átv. ért. levélnek mondanak mindenféle irásba foglalt okmányt, mint : *oklevél, adománylevél, cserelevél, nyiltlevél, hitlevél, menedéklevél, nemeslevél, útilevél* stb. Mai szokás szerént több ily öszvetett szókat rövidebben fejezünk ki, pl. kötelező levél, *kötelezvény;* folyamodó levél, *folyamodvány*; nyugtató levél, *nyugtatvány*; idéző levél, *idézvény*, stb. Különösen jelent irásbeli eléadást, melyet közlekedés, tudósitás, értekezés stb. végett a távollévőkhöz küldünk. *Barátságos, hivatalos, kereskedői, szerelmes levelek. Levelet irni, bepecsételni, elküldeni. A levélre válaszolni. A levelet általadni, általvenni, feltörni, elolvasni.*

„Ha nem jöhetsz, irj levelet." Népd.

„Azt gondolod, hogy én sírok,
Szomorú levelet írok." Népd.

LEVÉL, (2), falu Mosony m. ; helyr. *Levél-re, —en, —ről.*

LEVÉLAJTÓ, (levél-ajtó) ösz. fn. A székelyeknél am. félajtó, verőcze.

LEVÉLARANY, (levél-arany) ösz. fn. Igen finom, vékony levéllé, azaz lemezzé, levegüvé lapított, vagy nyújtott, vagy vert arany. *Levélaranynyal behúzni a képrámát.*

LEVÉLBÉKA, (levél-béka) ösz. fn. Fákon lakozó zöld béka.

LEVÉLBÉLYEG, (levél-bélyeg) ösz. fn. Bélyeg, melyet a postahivatalon a levélre ütnek. Különbözik : *levéljegy.*

LEVÉLBÉR, (levél-bér) ösz. fn. Bér, melyet az illető postán bizonyos levéltől fizetni kell.

LEVÉLBIBE, (levél-bibe) ösz. fn. Sebféle bibircsó a növényi levelen.

LEVÉLBOGÁR, (levél-bogár) ösz. fn. Bogárfaj, mely hosszukás gömbölyü, zöldes kék, rézszinü, vörös, sárga és fekete, sőt aranyos is. (Chrysomela.) E bogár hernyói a fák leveleit izig lerágják.

LEVÉLBORDA, (levél-borda) ösz. fn. Azon bordaforma izek a levélben, melyek a levél lapjánál valamivel vastagabbak, és a középiztől jobbra- balra kinyúlnak.

LEVÉLBORÍTÉK, (levél-boríték) ösz. fn. Boríték papirból, melybe az irott vagy nyomtatott levelet takarják.

LEVÉLCZIN, (levél-czin) ösz. fn. Vékony lemezzé nyújtott vagy lapított czin. V. ö. CZIN.

LEVÉLDÍJ, (levél-díj) ösz. fn. Lásd : LEVÉLBÉR.

LEVÉLDÚS, (levél-dús) ösz. mn. Oly növényről mondják, melynek kitünőleg sürü levelei vannak. *Levéldús hársfa, esernyőakácz.*

LEVELED, puszta Bars m.; helyr. *Leveled-re, —én, —ről.*

LEVELEDZÉS, (lev-el-e-d-ez-és) fn. tt. *leveledzés-t*, tb. *—ék*. Állapot, midőn a növény leveledzik.

LEVELEDZIK, (lev-el-e-ed-z-ik) k. m. *leveledztem, —tél, —ett*, par. *leveledzél*. Mondjuk növényről, midőn leveleket kezd hajtani, midőn levelei a bimbókból, rügyekből kifejlenek. *Az iharfák, és füzek korábban leveledznek, mint az akáczok és cserfák.*

LEVELEG, (lev-el-eg) fn. tt. *leveleg-et*, harm. szr. *—e* v. *—je*. A kétrétüen öszvehajtott papirívnek egy levele, félivrét. *Levelegben nyomtatott biblia.*

LEVELEK, falu Szabolcs m. ; helyr. *Levelek-re, —én, —ről.*

LEVELENG, LEVELING, (lev-el-en-g) fn. tt. *leveleng-et*, harm. szr. *—je*. Közönséges leveles saláta, mely se fejbe nem megy, se öszve nem bubrodik. (Lactuca communis).

LEVELENHÁT, puszta Csongrád m.; helyr. *Levelenhát-ra, —on, —ról.*

LEVELENKÉNT, (lev-el-en-ként) ih. Levélről levélre, egyik levelet a másik után. *Levelenként megtisztogatni a virágnövényt.*

LEVELENSÜLT, (levelen-sült) ösz. fn. Lepényféle vékony sütemény, melyet káposztalevelen szoktak kemenczébe vetni, és megsütni. Ilyen a tejjel kukoriczalisztből csinált *görhe* v. *görhön* is, vagy, mint túl a Dunán nevezik, *prósza.*

LEVELES, (lev-el-es) mn. és fn. tárgyesete mint melléknévé *leveles-t* v. *—et*, tb. *—ek;* mint főnév tárgyesete: *leveles-t*, többese: *—ék.* 1) Növényi levelekkel bővelkedő, zöldellő. *Leveles ág, leveles fák, cserjék.* 2) Zöld levelű ágakkal, galyakkal födött. *Leveles szín, gunyhó, sátor.* Használtatik magán főnevűl is ‚leveles szín' helyett. 3) Lehullott levelekkel födött, takart. *Ősszel leveles az erdő alja.* 4) Amiben irott leveleket visznek, tartanak, tesznek. *Leveles táska, láda, tár, szekrény, könyv.* 5) Aki valamely levéllel van ellátva. *Leveles nemes, okleveles művész, orvos, ügyvéd.* 6) Főnévileg Molnár A. szerént jelent gonosztevőt, országos csavargót, kit körlevelek által országszerte mint olyat kihirdettek, mintegy megbélyegeztek. Úgy látszik, ez értelemben az általános nyelvben már elavult, s helyette a *czégéres* szó divatozik. Szabó D. szerént jelent számüzöttet is, mint akinek az útlevelet kiadták.

LEVELESÉDIK, (lev-el-es-éd-ik) k. m. *levelesèd-tem, —tél, —ett.* Levelei számosan fakadnak, nyilnak, sarjadzanak. Különbözik tőle: *leveledzik*, minthogy ez egyenesen a levelek nyilására vonatkozik, a *levelesedik* pedig a nyiló levelek sokaságára, mennyiségére.

LEVELESÍT, LEVELESIT, (lev-el-es-ít) áth. m. *levelesít-ett*, htn. *—ni* v. *—eni*, par. *—s.* Molnár A. szerént am. valamely gonosztévőt országszerte szétküldött levelek által mint olyat megismértet, s köz gyalázatnak kitesz, kiczégérez. Elavult szó. V. ö. LEVELES, 6).

LEVELÉSZ, (lev-el-ész) fn. tt. *levelész-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* Féregnem, melynek több fajai vannak, mind a növények levelein élődnek, s lapos testöknél fogva inkább a csimaszhoz, mint bolhához hasonlók. Szineik, alakjaik különböznek. Néha tömegesen és csoportosan ülnek egymás fölött, és sok kárt tesznek a növényekben. (Aphis).

LEVELETLEN, (lev-el-etlen) mn. tt. *leveletlen-t*, tb. *—ék.* Oly növényről mondják, melynek levelei nincsenek. *Bizonyos fanemek télen leveletlenek.* Határozóként am. levél nélkül. V. ö. LEVÉL.

LEVELEZ, (1), (lev-el-ez) önh. m. *levelez-tem, —tél, —ett*, par. *—z.* Leveleket ír. Különösen valakivel viszonyosan leveleket váltogat. *A gyermekek szüleikkel, a jó barátok egymással, a kereskedők üzlettársaikkal levelezni szoktak.*

LEVELEZ, (2), (lev-el-ez) áth. m. *levelez-tem, —tél, —ett.* Valamely növénynek leveleit ritkítja, vagy egészen is leszedi, lefosztja. *Szőlőt* (azaz szőlővenyigét) *levelezni*, másképen Szabó D. szerént: *vástolni.*

LEVELEZÉS, (lev-el-ez-és) fn. tt. *levelezés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* 1) Cselekvés, midőn valaki másnak leveleket irogat, melyeket viszont a másik félnek válaszai szoktak követni. *Régi levelezésben állunk egymással. A levelezés félbeszakadt köztök. Hivatalos, barátságos, tudományos, szerelmi levelezés.* 2) Cselekvés, midőn valamely növény leveleit ritkitják vagy leszedik.

LEVELEZŐ, (lev-el-ez-ő) mn. tt. *levelező-t.* Aki mással leveleket váltogat, vagy bizonyos időben tudósításokat küld, pl. a hirlapokba. *Egymással levelező barátok, szerelmesek, hivatalok.* Különösen némely tudományos testületeknél czímneve az oly tagnak, ki az illető testtől távol lakván, azzal csak levelezési viszonyban áll. *Több külső tudományos társaság levelező tagja. Nálunk helyben is vannak levelező, valamint vidéken rendes tagok.*

LEVELEZŐKÖNYV, (levelező-könyv) ösz. fn. Könyv, mely különféle tárgyu, kivált hivatalos levélmintákat foglal magában, tanulságul az olyak számára, kik a levelezési irásmódhoz szükséges képességgel nem birnak.

LEVÉLEZÜST, (levél-ezüst) ösz. fn. Levélforma vékonyságra, vagyis lemezzé lapított ezüst.

LEVÉLFORDÍTÓ, (levél-fordító) ösz. fn. Darabka bőr vagy ruha, vagy papir, melyet bizonyos, pl. misemondó könyvek némely lapszéleire ragasztanak, hogy annál biztosabban rájok akadhasson az olvasó, s magát a lapot a mocsoktól, szakadástól megóvja.

LEVÉLGALAMB, (levél-galamb) ösz. fn. Galambfaj, melyet levélhordásra használnak.

LEVÉLHERNYÓ, (levél-hernyó) ösz. fn. Különféle bogárfajok hernyói, melyek a növények levelein élődnek, s azokat pusztítják.

LEVÉLHORDÓ, (levél-hordó) ösz. fn. Személy, ki az irott leveleket az illetőkhöz hordja. Különösen, postai szolga, ki a postán érkezett leveleket a levelen czímzettek kezeibe szolgáltatja.

LEVÉLHULLÁS, (levél-hullás) ösz. fn. A növény levelének azon állapota, midőn száráról leszakad, és leesik. *Őszi derek után elkezdődik nagyban a levélhullás.*

LEVELIBÉKA, (leveli-béka) lásd: LEVÉLBÉKA.

LEVÉLÍRÓ, (levél-iró) ösz. fn. 1) Minden személy, ki levelet ír. 2) Átv. ért. levelezőkönyv.

LEVÉLJEGY, (levél-jegy) ösz. fn. 1) Általán akármily jegy, melylyel a könyvnek leveleit bizonyos okoknál fogva megjegyzik. 2) A küldött levelekre ragasztatni szokott postai jegy, mely a levéldíj, azaz levélviteldíj értékét foglalja magában.

LEVÉLKE, LEVELKE, (lev-él-ke) kicsiny. fn. tt. *levelkét.* 1) Növények kisded vagy pedig egyes le-

vele, pl. a lóher hármas levelének egy-egy tagját levelkének hívják. 2) Átv. ért. vett más kisebbféle levél, pl. az ívnek egy tizenhatod rétje. Különösen másnak irt kis levél, pl. szerelmes levél.

LEVÉLKÖNYV, (levél-könyv) ösz. fn. 1) Könyv, mely a levélirás szabályait adja elé, egyszersmind különféle alkalmakra szóló leveleket, példák gyanánt foglal magában. 2) Könyv, melybe leginkább kereskedők az elküldött levelek másait jegyzik be.

LEVÉLLAP, (levél-lap) ösz. fn. Általán, a levélnek lapos oldala. Minden levélnek két lapja van. Különösen a rétekre osztott, és öszvefüzött ívek leveleinek egy-egy oldala. *A nyolczadrétű íven tizenhat levéllap van.*

LEVÉLMOLY, (levél-moly) ösz. fn. Moly, mely különösen a könyvek s irományok leveleit rágja.

LEVÉLMUTATÓ, (levél-mutató) ösz. fn. Aki valamely levelet, tulajdonképen váltólevelet vagy váltót (elfogadás, fizetés végett stb.) elémutat, levélbirlaló.

LEVÉLNÉMÉS, (levél-némés) ösz. fn. Zsigmond király idejétől fogva oly nemesek Magyarországban, kik nemesi levelet, czimert, és fegyverviselési jogot kaptak, de jószágadományt nem. Diákosan szokottabban: *ármálista.*

LEVÉLNEMŰ, (levél-nemű) ösz. mn. és fn. 1) Minden olyan növényi szerv, mely külső termete és belszerkezeténél fogva a levél alkatával vagy származásával megegyezik. A növények szárain, sőt magukon a növények nyelein és lapjain is fejlenek ki levélnemü részek, melyeket a levél mellék- vagy segédszerveinek szokás nevezni. Ilyen a *kacs* pl. a szőlővesszőnek kapaszkodó szálacskája. 2) Am. Oklevél, okirat.

LEVÉLNYOMASZ, (levél-nyomasz) l. LEVÉLNYOMÓ.

LEVÉLNYOMÓ, (levél-nyomó) ösz. fn. Érczből vagy kőből készitett, lapos fenekű, sulyos eszköz, melyet a levelek lesajtólására használnak.

LEVÉLOLDAL, (levél-oldal) ösz. fn. L. LEVÉLLAP.

LEVÉLPAPÍR v. —PAPIROS, (levél-papír v. —papiros) ösz. fn. Különösen levélirásra alakított, finomabbféle, körülnyírt, vagy néha csipkézett, aranyozott szélü, vagy szinezett papiros.

LEVÉLPENÉSZ, (levél-penész) ösz. fn. Penész, mely némely növények leveleit belepi. V. ö. PENÉSZ.

LEVÉLPOSTA, (levél-posta) ösz. fn. Posta, mely leveleket szállít. V. ö. POSTA.

LEVÉLSIMÍTÓ, (levél-simító) ösz. fn. Eszköz, csontból vagy érczből, melylyel a behajtott levelet bármi okból megsimítják.

LEVÉLSODRÓ, (levél-sodró) ösz. fn. Lásd: ILONCZA, (1).

LEVÉLSZÁMOZÁS, (levél-számozás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamely nyomtatvány vagy kézirat leveleit vagy lapjait számmal megjelölik.

LEVÉLSZÁR, (levél-szár) ösz. fn. Azon szálacska, mely a növénylevelet az ággal, vagy a derékkal öszvetartja. Máskép: *nyel* v. *nyél.* (Petiolus). A virágokat tartó szálacskák pedig *kocsányok.* (Pedunculus).

LEVÉLSZEKRÉNY, (levél-szekrény) ösz. fn. Szekrény, melyben különösen leveleket, irományokat tartanak. *Postai levélszekrény*, melybe a postára feladott pénzetlen leveleket vetik.

LEVÉLSZÍN, (levél-szín) ösz. fn. Zöld galyakból, lombokból csinált hajlékféle szín vagy sátor.

LEVÉLTÁR, (levél-tár) ösz. fn. Széles ért. levelek tartására, megőrzésére különösen rendelt szekrény, vagy szoba, terem. *Házi, családi, levéltár.* Szorosb ért. oly hely, azaz épület, vagy terem, melyben bizonyos országot vagy hatóságot, vagy községet illető, és érdeklő oklevelek őriztetnek. *Országos, vármegyei, káptalani, városi, községi levéltár.* (Archivum).

LEVÉLTÁRCZA, (levél-tárcza) ösz. fn. Zsebbeli kis táska, különféle alakú, és kelméjü, mely különösen arra való, hogy holmi kisebbféle irományokat, jegyzékeket, levelkéket stb. takarjunk bele. V. ö. TÁRCZA.

LEVÉLTÁRNOK, (levél-tárnok) ösz. fn. Hites tisztviselő, ki valamely nyilvános levéltárra felügyel. *Érseki, püspöki, káptalani, vármegyei, városi levéltárnok.* Szélesb ért. személy, ki általán bizonyos levelek és irományok gyüjteményére felügyel. *Családi, nemzetségi levéltárnok.*

LEVÉLTÁSKA, (levél-táska) ösz. fn. Táska, melyben leveleket szállítani, vagy tartani szokás. *Postai levéltáska*; magyarosabban: *levéltok.*

LEVÉLTETŰ, (levél-tetű) ösz. fn. Többféleszinü, lapos, apró féreg, mely a növény leveleihez tapadva éldegel. (Aphis). L. LEVELÉSZ.

LEVÉLTOK, (levél-tok) ösz. fn. L. LEVÉLTÁSKA.

LEVÉLVÁLTSÁG, (levél-váltság) ösz. fn. Azon bér, melyet az illető postán a levélszállításért fizetni kell. *Bizonyos intézeteket a levélváltságtól fölmenteni.*

LEVÉLVIVŐ, (levél-vivő) ösz. fn. Általán, személy, ki valakinek levelet visz.

LEVÉN, LÉVÉN, (le-v-én) állapotjegyzője ‚lesz' igének, hanem leginkább mint ‚van' ige pótlója. *Ezek így levén* („His ita stantibus seque habentibus"; a régibb birói parancsok egyik kifejezése). „Azérth mind ezöktől meg akarok szabadúlni, Isthen seghéthség levén" azaz Isten segitségével. Levél 1557-ből. (Szalay A. 400 m. levél.).

LEVENDULA, fn. tt. *levendulát.* Növénynem a kétfőbbhímesek seregéből és fedetlenmagvúk rendéből; csészéje tojásdad, fogai alig látszók; bokréta-jának három felső és két alsó metszései kerekdedek; himszálai a szirom nyakában lappanganak. Latínosan: *Lavendula*, mely a latin *lavare* szóból eredett,

minthogy ezen növényt mosódásra s fürdőben használták.

LEVENDULAOLAJ, (levendula-olaj) ösz. fn. A levendula nevü növényből kivont olaj.

LEVENDULÁS, (levendula-as) mn. tt. *levendulás-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Levendulával benőtt, beültetett; ellátott. *Levendulás kert. Levendulás bokréta.*

LEVENDULAVÍZ, (levendula-víz) ösz. fn. Szagos víz, melyben levendulát áztattak.

LEVENTA, l. LEVENTE.

LEVENTE, fn. tt. *leventét*. Régi magyar szó, máskép : *leventa*. Zrinyinél ismételve előfordul. A magyar történetirók feleselnek róla, ha vajjon kopasz Lászlónak volt-e *Levente* nevü fia, vagy a ‚levente' szó mint jelző a vitéz Bélát illeti, ki a pomeráni hősön diadalmaskodott. A régiek nyomán,(pl. Zrinyinél) annyit tudunk e szóról, hogy *hőst* jelentett, mint ma is :

„Harczra hitt a hon veszélye,
Síkra szállott a levente."

Tárkányi Béla.

Mi elemzését illeti, alakja magyaros, minthogy több rokon formáju szókkal bir nyelvünk, milyenek : *cseprente, szeprente, csemete, csimota, bangita, vélészta, geleszta, Döbrente, Szalonta*, stb. Ha a levente v. leventa szóban alapfogalomul veszszük a sebes, könnyü mozgást, forgolódást, mi csakugyan a bajvivónak mellőzhetetlen kelléke : akkor okszerüleg állíthatjuk, hogy gyöke a lebegő mozgást jelentő *leb* v. *lev*, melyből származott *leveng, levend* ige, innen *levengő, levendő, levenge, levende, levente*. Így fejlödött ki a *cseprente* is, mert cseprente am. sarjadzó cseperedő bokor, tehát törzse *cseper*, ebből lett *csepereng, cseperend, cseprend, cseprendő, cseprende, cseprente*. Így lett a *bób* gyökből *bóbad, bóbadó, bóbada*, kicsinyezve *bóbida, bóbita*, azaz bóbosodó fejkötő ; a *csim* (surculus)gyökből-*csimod,csimodó, csimoda,csimota*,igy: *csem, csemed, csemedő, csemede, csemete* stb. A török nyelvben *levend* Hindoglu szerént am. *volontair*.

LEVENTEI, (levente-i, v. ö. LEVENTE) mn. tt. *leventei-t*, tb. —*ek*. Leventéhez tartozó, arra vonatkozó, leventeszerü.

LEVENTÉS, (levente-es) mn. tt. *leventés-t*, tb. —*ek*. Leventéhez illő, leventéhez méltó, olyan mint a levente vagy leventeé. *Leventés öltözet. Leventés magaviselet.*

LEVER, (le-ver) ösz. áth. 1) Verve, azaz gyakran ütve valamit v. valakit leejt, lehullani kényszerít. *Pózsnával leverni a diót ; fejszével leverni a lakatot.* 2) Verve, azaz ütögetve lehajt, lekerget. *A garmadáról, szérüről leverni a malaczokat.* 3) Átv. ért. mondják oly dologról, mely a kedélyt elcsüggeszti. *A férjnek halála igen leverte a szegény nőt. Leverte őt a bú, a nagy csapás.* 4) Átv. ért. *valakit leverni valamiről* am. hathatós beszéddel lebeszélni, vagyis másnak szándékát, akaratát a szándékolt cselekvénytől mintegy elütni. 5) *Leverni valaminek az árát*, am. árlejtéskor stb. kevesebbet igérni.

LEVERÉS, (le-verés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit levernek.

LEVERETÉS, LEVERETTETÉS, (le-veretés v. —verettetés) l. LEVERTSÉG.

LEVERGŐDÉS, (le-vergődés) ösz. fn. Vergődve lemenés.

LEVERGŐDIK, (le-vergődik) ösz. k. Vergődve vagy nagynehezen lemegy, lemenekül. *A hajó a zátonyról levergődött.*

LEVERT, (le-vert) ösz. mn. Átv. ért. a kedélyről mondjuk, midőn ez elcsüggedt állapotban van.

LEVERTEN, (le-verten) ösz. ih. Levert, csüggedt állapotban.

LEVERTSÉG, (le-vertség) ösz. fn. Levert v. csüggedt állapot.

LEVERVE, (le-verve) l. LEVERTEN.

LEVES, (1), (le-v-es) mn. tt. *leves-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Általán, aminek sok híg része, sok nedve van, mi nedvben úszik, vagy miből nedvet facsarni, nyomni, szivárogtatni lehet. *Leves gyümölcsök.* Különösen étel, mely lében készült. *Leves gombócz, becsinált.* Ellentéte : száraz, szivós, fojtós. *Némely körtefajok levesek, némelyek fojtósak.*

LEVES,(2), (le-v-es) fn. tt. *leves-t*,tb. —*ék*,harm. szr. —*e*. Kicsinyezve : *leveske* v. *levecske*. Léből álló, vagy lében készült étel. V. ö. LÉ. A levesek száma igen nagy és sokféle. Nevezetesebbek : *aprókásaleves, bableves, barnaleves, borleves, borsóleves, borsos, paprikás leves, csörgés leves, eczetes leves, fekete leves* am. kávé ; *hátra van még a fekete leves*, azaz a hadd el hadd, (km.); *hajmaleves, halleves, kenyérleves, koldús-* v. *rongyosleves, korhelyleves*, azaz kolbász savanyú káposztalében, *köményesleves, lencseleves, ordasleves, rákleves, rántottleves, borsporosleves, vetreczeleves, riskásaleves, sörleves, zsömleleves, szüzleves* am. sovány, zsíratlanleves, *tehénhúsleves, marhahúsleves, tejfölösleves, tyúkleves*, a magyar lakodalomnak egyik kelléke. *Eldöntötte a levest.* (Km.). *Sok szakács elsózza a levest.* (Km.). Átv. ért. és tréfásan : *pofleves, nyakleves*, am. pofon-, nyakoncsapás. Némely tájakon így nevezik a lébe aprított kenyeret is. *Levest szelni.*

LEVÉS, (1), (le-v-és) fn. tt. *levés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Valamely dolognak azon állapota, midőn készülőben, vagy alakulóban van. *A tevés és levés együtt járnak.* 2) Midőn a *van* ige értelme szolgál alapul, am. bizonyos állapotnak mint olyannak folytonos tartása. *Otthon levés, távol levés.* V. ö. LESZ.

LEVÉS, (2), (le-vés) ösz. áth. Valamit vésüvel lemetsz, lefarag. *A szálkákat, csomókat levésni a deszkáról. Levésni egy darabot a patkólandó ló patájáról.*

LÉVÉS, puszta Csanád m. ; helyr. *Lévés-re*, —*én*, —*ről*.

LEVESÉDÉS, (le-v-es-éd-és) fn. tt. *levesedés-t*, tb. —*ék*. Állapot, midőn valami levesedik.

LEVESÈDIK, (le-v-es-èd-ik) k. m. *leveséd-tem, —tél, —ett.* Mondjuk gyümölcsökről, s bizonyos nyirkos testekről, midőn nedvök szaporodik. *Az érő gyümölcsök többé-kevesbbé levesednek. A nyirfa tavaszkor levesedik. A szorosan bezárt edényben párolt hús meglevesedik.*

LEVESEN, (le-v-es-en) ih. Leves állapotban.

LEVESÉS, (le-v-es-és) mn. tt. *levesés-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Ami levessel van készítve, minek sok levese van; vagy miben levest tartanak; mivel levest szednek. *Leveses gombócz. Leveses tányér, tál. Leveses kanál.*

LEVÉSÉS, (le-vésés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit levésnek.

LEVESKE, (lev-es-ke) kiesiny. fn. tt. *leveskét.* Kevés leves. Néha, mint általán a kiesinyezők, ‚kedves jó' jelentéssel bir, s am. jó leves, szájízre való; máskép : *levecske.*

„Csak azért szeretem a magyar menyecskét,
Mert megtudja főzni a borsos leveskét."

Népd.

LEVESSÉG, (le-v-es-ség) fn. tt. *levesség-ét*, harm. szr. *—e.* Tulajdonsága valamely testnek, midőn sok leve van. *Szőlőnek, körtének levessége.* V. ö. LÉ, LEVES.

LEVESTÁL, (leves-tál) ösz. fn. Általán minden tál, melyben levest adnak fel. Különösen magasabbféle, gömbölyü tál, mely kiváltképen levesnek való. Máskép : *levesèstál.*

LEVESTÁNYÉR, (leves-tányér) ösz. fn. Mélyebb medrü, s nagyobbféle tányér, melyből különösen levest szokás enni.

LEVESTIKON, (a latin *levesticum*-ból) fn. tt. *levestikon-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—ja.* Növényfaj a lestyánok (ligusticum) neméből; levelei nagyok, sokképen fűzöttek, levelkéi bevagdalt végüek. Máskép tájdivatosan : *löböstök.*

LEVESŰL, (le-v-es-űl) önh. m. *levesült.* L. LEVESÈDIK.

LEVÈSZ, (1), (le-vész) ösz. áth. Valamit fentebb helyről kézzel vagy bizonyos eszközzel leemel. *Levenni a kalapot* (a fejről). *A polczról pálczával levenni a fazekat. A szekrény tetejéről levenni valamit. Levenni a fazék födöjét.* Átv. ért. 1) *Valakit lábáról levenni* am. akaratának, okoskodásának támaszpontjait megsemmisíteni; elámítani. 2) Valakit vagy valamit lerajzol, lefest.

LEVESZ, (2), v. LEVÉSZ, (le-vesz v. -vész) ösz. önh. Lesenyved, pl. valamely tag. *Leveszett a kis gyermek hónalja* vagy *ágyéka.* Székely szólás.

LEVET, (le-vet) ösz. áth. Valamit v. valakit lefelé tartó irányban vet el magától. *Vállról levetni a terhet. A ló levetette ülőjét.* Különösen am. a rajta levő ruhát leteszi magáról. *Levetni a bundát, szürt, köpenyt, mentét, dolmányt. Levetni a nadrágot, csizmát, mellényt, üngöt.* A kalapot, süveget, sapkát, gucsmát, szóval a föveget *leteszszük* vagy *leveszszük*; azonban némely tájakon igekötő nélkül mondják : *süveget vetni.* (Szabó Dávid).

LEVÉTEL, (le-vétel) ösz. fn. Cselekedet, melyet akkor követtünk el, ha valamit levettünk. *Kalap levételével megtisztelni valakit.* V. ö. LEVÉSZ.

LEVETÉS, (le-vetés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki vagy valami valakit vagy valamit levet.

LEVÉTET, (le-vétet) ösz. miv. Eszközli, hogy valamit levegyenek. *Magát levétetni*, am. képét festés által vagy másképen leábrázoltatni.

LEVETKÈZÉS, (le-vetkèzés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki leveti magáról ruhájit.

LEVETKÈZIK, (le-vetkèzik) ösz. k. Ruhájit leveti magáról. *Estve levetkezünk, reggel felöltözünk.* Átv. ért.

„Nézd aztán, hon vannak szigeti vitézek,
Ha testi köntösből levetkezik lelkök."

Zrinyi.

LEVETKÈZTET, LEVETKÖZTET, (le-vetkèztet) ösz. mivelt. 1) Valakinek ruháit levetnie segít. *Az urat levetkezteti az inas. A kisdedet levetkezteti az anyja, dajkája.* 2) Valakit ruháitól erőszakosan megfoszt. *A rablók üngre, gatyára, anyaszült mezteienre levetkeztették.*

LEVETKÈZTETÉS, (le-vetkèztetés) ösz. fn. Cselekvés, midőn levetkeztetnek valakit. V. ö. LEVETKÈZTET.

LEVETLEN, (le-v-et-len) mn. tt. *levetlen-t*, tb. *—ek.* 1) Aminek leve, nedvessége nincsen, illetőleg fojtós, kemény. *Levetlen gyümölcs.* 2) Amit lével nem készítettek. *Levetlen ételek.* Határozóként, am. lé nélkül.

LEVEZ, (le-v-ez) önh. m. *levez-tem, —tél, —ett.* L. LEVEDZIK.

LEVEZET, (le-vezet) ösz. áth. Valakit vagy valamely állatot magasabb, fentebb helyről alsóbbra vezet. *Levezetni valakit a lépcsőkön. A borkereskedőt levezetni a pinczébe. A lovakat itatás végett levezetni a folyóba. Az álló vizet levezetni.* V. ö. VEZET.

LEVEZETÉS, (le-vezetés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit v. valamit levezetnek.

LÉVHÜTŐ, l. LÉHŰTŐ.

LEVÍHATATLAN, LEVÍHATLAN, (le-ví-hat-[at]lan) ösz. mn. Legyőzhetetlen, amit nem lehet leviní v. legyőzni. *Levíhatatlan nehézségek, akadályok.*

LEVÍHATÓ, (le-víható) ösz. mn. Legyőzhető, amit le lehet víni v. győzni.

LEVISZ,(le-visz) ösz. áth.1)Valamit kézben, háton, vállon stb. fentebb helyről alsóbbra visz. *A mocskos edényeket levinni a patakra. A padlásról valamit levinni az udvarra.* 2) Lóháton, szekéren, hajón leszállít valamit v. valakit. *A vágmellékiek a káposztát, s egyéb zöldséget részént szekéren, részént hajón leviszik az alsóbb vidékekre. Fiát Pozsonyból levitte Komáromba magyar szóra.* 3) Átv. ért. mondjuk vízről,

s holmi tisztító szerekről, midőn a mocskot, foltot stb. lemossák. *A szappanos víz sokféle mocskot levisz.* Különösen mondjuk folyóvízről, midőn valami leszáll rajta. *A folyóvíz leviszi a hajót, a holt testet.* V. ö. VISZ.

LEVISZEN, (le-viszen) l. LEVISZ.

LEVITEL, (le-vitel) ösz. fn. Cselekvés, midőn valami v. valaki valamit vagy valakit leviszen.

LÉVŐ, l. LÉHÓ.

LEVON, (le-von) ösz. áth. 1) Vonva, azaz maga felé húzva, bizonyos magasságról alájönni, alászállani kényszerít valamit. *Horgas bottal levonni az ágat. Levonni a szekeret.* 2) Bizonyos mennyiségből valamit elvesz. *A cseléd béréből levonni néhány krajczárt.* V. ö. VON.

LEVONANDÓ, (le-vonandó) ösz. mn. és fn. Amit le kell vonni; különösen a kivonás nemü számitásnál azon rész, melyet egy másikból (rendszerént a nagyobbikból) le kell számítani.

LEVONÁS, (le-vonás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit levonunk. V. ö. LEVON.

LEVONAT, (le-vonat) ösz. fn. Amit levonnak.

LEVŐ v. LÉVŐ, (le-v-ő) részesülő, és mn. tt. *levő-t.* A *van* és a *lesz* igének részesülője. 1) Ami van, ami bizonyos állapotban létezik. *Otthon levő, távol, közel, messze levő emberek.* 2) Valamivé alakuló, képződő. *Eczetté levő borok. Sárrá levő agyag.* V. ö. LESZ. 3) Főnévileg székely és palócz tájszólás szerént am. tölcsér. L. LÉHÓ v. LIÚ.

LÉZ, elavult fn. és ige, melyből *lézeg, lézed, lézedez, lézeng, lézérég* erednek. Minthogy e származékokban alapfogalom a lankadt, beteges mozgás, járás: innen *léz* nem egyéb mint az alhangu *láz* fenhangu módosulata, ez t. i. erősebb, a *léz* pedig gyöngébb mozgást jelent.

LEZÁR, (le-zár) ösz. áth. Valamit zárral lecsuk vagy zár alá vesz. *Lezárni a láda födelét. Lezárni a pénzt.*

LEZÁRÁS, (le-zárás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit lezárnak.

LEZÁROL, (le-zárol) ösz. áth. Valamit zárral lecsuk. Különösen bizonyos ingó vagy ingatlan vagyont, melyre más valaki tart jogot, biróilag lefoglal.

LEZÁROLÁS, (le-zárolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit lezárolnak.

LEZECZPONTY, (lezecz-ponty) ösz. fn. Fehéres husú folyói halfaj, a pontyok neméből, ezüstszinü széles pikkelyekkel, nagy szájjal, és fejjel. (Cyprinus cephalus).

LÉZED, (léz-ed) önh. m. *lézed-tem, —tél, —t,* v. *—ett.* Mondják lábadozó betegről, midőn ismét lábra kel, és nehezen mozog, jár- kel. Megfelel neki az alhangu *lázad,* mely erősebb, épebb mozgást jelent. V. ö. LÁZ.

LÉZEDÉZ, (léz-ed-éz) gyakor. önh. m. *lézedéztem, —tél, —ett,* par. *—z.* Lassan-lassan lábadoz, betegségéből felüdül. V. ö. LÉZED.

LÉZÉG, (léz-ég) gyak. önh. m. *lézég-tem, —tél, —ett.* 1) Lankadtan, betegesen jár kel, mozog; úgy jár, mint a láz. *Alig lézeg a szegény, úgy oda van.* 2) Lomhán, tunyán lép.

LÉZÉGÉS, (léz-ég-és) fn. tt. *lézégés-t,* tb. *—ék,* harm. szr. *—e.* Tunya, lusta, fáradt, beteges embernek járása kelése. Különösen dolog nélküli csavargás, tétovázás. V. ö. LÉZ.

LÉZÉNG, (léz-én-g) gyakor. önh. m. *lézéng-tem, —tél, —ett,* htn. *—ni* v. *—eni.* Ide-oda csavarog, kószál. Megfelel neki az alhangu *lázong,* mely hevesebb, erősebb, izgékonyabb mozgást jelent.

LÉZÉNGÉS, (léz-én-g-és) fn. tt. *lézengés-t,* tb. *—ék,* harm. szr. *—e.* Lassu, tunya, beteges járás, különösen csavargás, tekergés.

LÉZÉNGŐ, (léz-én-g-ő) mn. tt. *lézéngő-t.* Lankadtan, elgyengülten járó; továbbá, dolog nélkül, lomhán csavargó.

LÉZÉRÉG, (léz-ér-ég) önh. m. *lézéregtem* v. *lezérgéttem, lézéregtél* v. *lézérgettél, lézérgett;* htn. *lézéregni* v. *lézérgeni.* A székelyeknél am. lézeng.

LÉZÉRGÉS, (léz-ér-ég-és) fn. tt. *lézérgés-t,* tb. *—ék.* A székelyeknél am. lézengés.

LEZUHAN, (le-zuhan) ösz. önh. Zuhanva leesik, vagyis magasról alá esve *zuh* hangot ad. *A zsák lezuhan a földre.* V. ö. ZUHAN.

LEZUHANÁS, (le-zuhanás) ösz. fn. Zuhanva leesés.

LEZUHANT, (le-zuhant) ösz. áth. Valamit úgy vet le, hogy feneket érintve zuhanjon. *A gyapjas zsákot lezuhantani a szekérről.* V. ö. ZUHANT.

LEZUHANTÁS, (le-zuhantás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit lezuhantanak.

LEZUHINT, (le-zuhint) ösz. áth. *A lezuhant* igének kicsinyítő változata. V. ö. LEZUHANT.

LEZUHINTÁS, (le-zuhintás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit lezuhintanak.

LEZÚZ, (le-zúz) ösz. áth. Lábbal tapodva, vagy valamely kemény eszközzel nyomkodva, törve lelapít. *A göröngyöket sarokkal vagy kalapácscsal lezúzni.* V. ö. ZÚZ.

LEZÚZÁS, (le-zúzás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit lezúznak.

LÉZZÉG, l. LÉZÉG.

LÉZZENG, l. LÉZENG.

LEZSÁK, Lugossy József szerént tájdivatosan am. lebzselő, mintha volna: *lebzsők, lebzsák.*

LEZSBEL, a székelyeknél *b* és *zs* helyet cserélve am. lebzsel.

LI, 1) hangszó, mely a *liba, libucz, lile* kis madarak *li li* hangját utánozza, egyszersmind nevet ad nekik. 2) Mint elvont gyökelem jelent fürge, élénk, könnyed mozgást a *libánczol, libeg, libben, lidérez, lifeg, liha, lindik, linka, linkó, linba, linbál, lipinkáz, lipiczkel, lipong, liponka, liszt, lityike, litveg* származékokban. 3) Lefelé lapulást jelent ezekben: *libáz, libhesz,* s nem egyéb mint a *le* (alá) módosulata. Ide

tartoznak ezen mélyedést jelentők : *liget, lik, likócs.* 4) A *leh*-nek kicsinyezését fejezi ki a *lih, liheg* származékokban. Részletesebben l. ezen szókat saját rovataik alatt.

LIB, elvont gyök, mely majd egyedül könnyüd mozgást jelent, pl. a *libánczol, libeg, libben* származékokban ; majd oly szóknak szolgál alapul, melyek *li li* hangon szóló madarakat jelentenek, de egyszersmind tulajdonságuk az élénk, fürge mozgás, szaladgálás, milyenek a *liba, libucz*, azaz bíbicz, mely a szalonkák neme alá tartozik. V. ö. LI és LIBA, LIBUCZ.

LIBA, (1), (li-b-a) fn. tt. *libát.* Képzésre és alakra leghasonlóbb hozzá a *hiba*, melynek gyöke *hi*, ebből lett az igencves *hi-ó, hi-ú*, s innen *hi-u-a, hi-v-a, hi-b-a ;* így a *csi* hangutánzóból képződött *csi-ü, csi-v, csi-b, csi-b-e.* Így fejlődtek ki : *gebe, göbe, görbe* s több mások. A liba szónak *li* gyökében mind a hangot jelentő *li*, mind a fürge mozgást kifejező *li* egész épségében megvan. Tájdivatosan, túl a Dunán : *zsiba*, melynek *zsi* gyöke szintén jelent a) hangot a *zsibong, zsibongás, zsibvásár, zsivaj, zsibaj* származékokban, b) részént repülő, részént folyó mozgást a *zsizsik, zsilip* szókban. Jelenti kizárólag a lúd nevü madárnak 1) fiát, 2) fiatal ludat. *Kis liba, sütni való liba.*

„Szép állat a liba, magát megmossa,
Tollait orrával felborzogatja.“

Népd.

Átv. ért. (inkább a németet utánozva) jelent butácskát, különösen nőszemélyt. Innen : *liba természet, liba szelidség*, am. butaság, gyávaság, együgyüség.

LIBA, (2), falu Vas m. ; helyr. *Libá-ra, —n, —ról.*

LIBABIMBÓ, (liba-bimbó) ösz. fn. L. LIBAPIMPÓ.

LIBACSILLAGHÚR, (liba-csillaghúr) ösz. fn. Növényfaj a csillaghúrok neméből ; szára heverő, szerteágazó; levelei tojásdadok vagy hosszukás láncsásak. Vízben tenyészik. (Stellaria Alsine).

LIBÁD, falu Esztergam m. ; helyr. *Libád-ra, —on, —ról.*

LIBÁNCZOL, (li-b-a-an-cz-ol) önh. m. *libánczol-t.* Alapfogalom benne a kicsinyező mozgás, melyre mind a *li* gyök, mind az *áncz* középképző mutat. Mondják különösen kis gyermekekről, midőn kezeiket, lábaikat hányva vetve rugdalóznak, nevezetesen, midőn ezt a fürdőben teszik. A hasonlatosság valószinüleg a fürdő libáktól is kölcsönöztethetett.

LIBÁNCZOLÁS, (li-b-a-an-cz-ol-ás) fn. tt. *libánczolás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Cselekvés, midőn a kis gyermek kezeit lábait hányva vetve rugdalózik.

LIBÁNFALVA, erdélyi falu Torda m. ; helyr. *—falvá-ra, —n, —ról.*

LIBAPIMPÓ, (liba-pimpó) ösz. fn. Növényfaj a pimpók neméből ; szárai heverők, gyökerezők, levelei csonkatollas-szárnyasak, alul ezüstszínü selymesek, levelei hegyes fogu fürészesek. Máskép köznyelven : *pipefü, lúdpázsit, fejér* v. *ezüstös hátu fü, vad varádics.* (Potentilla anserina).

LIBÁR, (li-b-a-ár) mn. tt. *libár-t*, tb. *—ok.* Mondják baromról, kivált szarvasmarháról, mely sovány természetü ; a székelyeknél am. izomtalan, gyönge termetü. (Kriza J.). Alakra és értelemre hasonlók : *szikár, czangár.* Gyöke *li* azon szók osztályába való, melyek valami laposat, lecsappanót jelentenek, mert alapfogalom benne a csappant állapot, mely a testnek, vékonyaknak belapulásával jár ; mintha volna *lapár*, kicsinyezve : *lipár* s lágyabban *libár*, mint ‚lippen‘ vagy ‚libben‘ a ‚lappan‘ szónak kicsinyzett alakja. V. ö. LIBILÁBAS.

LIBASZÍN, (liba-szín) ösz. fn. és mn. 1) Sárgás zöld szíu, milyen a kis libák szőre. 2) Melléknevileg olyan szinü mint a liba. *Libaszín mente, dolmány.*

LIBASZINŰ, (liba-szinű) mn. Lásd : LIBASZÍN 2).

LIBATON, erdélyi falu B.-Szolnok m.; helyr. *Libaton-ba, —ban, —ból.*

LIBATOP v. —TOPP, (liba-top) ösz. fn. Az öthímesek seregébe és kétanyások rendébe tartozó növénynem;csészéje öt hasábu, öt szegü, hasábjai teknősek, bokrétája nincs, magva kerek, lelapított,a csészébe zárva. (Chenopodium).Neve a görögből van szó szerént fordítva.Fajai: *fejér, büdös,mirha-, paréj-, sokmagvu, seprő-, rubiánkalibatop* stb.

LIBAZÖLD, (liba-zöld) ösz. mn. Olyan zöldszinü, milyen a kis libák pelyhes szőre. *Libazöld posztó, hajtóka.*

LIBB, nyomosított *lib* gyök ; l. ezt.

LIBBÉG, (libb-ég) gyakor. önh. m. *libbég-tem, —tél, —ett.* Ímmel ámmal mozog. Rendesen a *lábbog* igével ikerítve használtatik : *libbeg-lábbog*, tehát nem egyéb, mint a *lábbog* ige kicsinyezője fenhangok által. Ily viszonyban vannak : *tipeg-tapog, nyifegnyafog, ripeg-ropog, nyimmeg-nyámmog* stb.

LIBBÉGÉS, (libb-ég-és) fn. tt. *libbégés-t*, tb. *—ek*, harm. szr. *—e.* Libbegve járás, mozgás. V. ö. LIBBÉG.

LIBBEN, (libb-en) önh. m. *libben-t.* Keményebben : *lippen.* Mondják különösen a tyúkról, midőn fáradtában, vagy a kakas előtt elterülve, meglapulva leül. *Meglippen.* A *lappan* igének kicsinyező alakja fenhangok által : *libben* v. *lippen*, ikerítve : *lippen-lappan.* Midőn félre mozdulást jelent, akkor gyöke a mozgást jelentő *li, lib. Félre libbenni*, am. félre billenni, félre lépni, s ekkor közvetlen rokona a *libeg* és *libbent.*

LIBBENCS, (libb-en-cs) fn. tt. *libbencs-ét.* Sánta ember, kinek egyik lába kurtább s minden lépésre libbent, libiczkel.

LIBBENÉS, (libb-en-és) fn. tt. *libbenés-t*, tb. *—ek*, harm. szr. *—e.* Cselekvés, midőn valami libben-

LIBBENŐ, (libb-en-ő) mn. tt. *libbenő-t.* 1) Lelapuló. 2) Félremozduló, megbillenő.

LIBBENT, (libb-en-t) áth. és önh. m. *libbent—ett*, par. *—s*, htn. *—ni* v. *—eni.* Valamit félre mozdulni kényszerít, vagyis eszközli, hogy libbenjen. A székelyeknél: *lelibbenti a szél a kalapot az ember fejéről.* Különösen önhatólag mondják sántikáló emberről, kinek teste félre hajlik, midőn sánta lábára lép, főkép ha egyik lába kurta, s az ily embert *libbentő*-nek v. *libbencs*-nek hívják. Tréfásan is: *libbencs erre felé.* Gyöke az apró mozgást jelentő *li, lib.* Rokon *leb* gyökkel is.

LIBBENTÉS, (libb-en-t-és) fn. tt. *libbentés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* Cselekvés, midőn valaki v. valami libbent.

LIBBENTÓ, puszta Somogy m.; helyr. *Libbentóra, —n, —ról.*

LIBECZ, l. LIBUCZ.

LIBÈG, (li-b-èg) gyakor. önh. m. *libèg-tem, —tél, —ett.* Mondják igen vékony, könnyü, foszlány testekről, melyek legkisebb illetésre mozognak. Valamivel nagyobbat jelent a *lebeg*, s még nagyobbat a *lobog. Libeg* a hajszál, a pehely, pihe; *lebeg* a vékony fátyol; *lobog* a tűz, a zászló, a hosszú bő ujju üng.

LIBÈGÉS, (lib-èg-és) fn. tt. *libégés-t*, tb. *—ék.* Mozgás neme, midőn libeg valami. V. ö. LIBEG.

LIBÈGTET, (lib-èg-tet) áth. illetőleg mivelt. m. *libègtet-tem, —tél, —ett.* Eszközli, hogy valami libegjen. V. ö. LIBÈG.

LIBERCSE, KIS—, NAGY—, faluk Nógrád m.; helyr. *Libercsé-re, —n, —ről.*

LIBÉRIA, fn. tt. *libériát.* Közelebbről a franczia *livrée* után diákosan alakult szó (spanyolul: *libréa*); a francziát pedig ismét *livrer* (a többek közt am. szállítani) igétől származtatják, melynek eredetije a latin *liberare.* Inasok vagyis szolgák egyenruhája. Tulajdonképen: szállított ruha (gelieferte Kleidung).

LIBÉRIÁS, (libéria-as) mn. tt. *liberiás-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Libériát viselő.

LIBETBÁNYA, (Libet-Bánya) ösz. fn. Bányaváros Zólyomvármegyében; helyr. *Libetbányá-n, —ra, —ról.*

LIBHESZ, l. LIPHESZ.

LIBICSKÓ, (lib-ics-kó, azaz levecske) fn. tt. *libicskó-t.* Ízetlen, hosszu lére csinált étel, letykó. Erdélyi szó.

LÍBICZ, l. LIBUCZ.

LIBICZKEL, (lib-icz-kel) önh. m. *libiczkel-t.* Apró libbenő lépéseket csinál.

LIBICZKELÉS, (lib-icz-kel-és) fn. tt. *libiczkelés-t*, tb. *—ék.* Cselekvés, midőn valaki vagy valami libiczkel.

LIBIKÓKA, (lib-ig-ó-ka, mintegy lib-eg-ő-ke v. lip-on-g-ó-ka) fn. tt. libikókát. L. LIBONKA.

LIBILÁBAS, (libi-lábas) ösz. mn. Heves vármegyében vézna, hosszu, vékony lábszáru emberről mondják. V. ö. LIBÁR; és HÓRIHORGAS.

LIBINKÉL, l. LEBENKÉL.

LIBITÓKA, (libb-en-t-ő-ke? vagy talán inkább: libi-lóka, ez utóbbi *lóg* igétől); l. LIBONKA; és v. ö. LIBIKÓKA.

LIBONKÁL, l. LEBENKÉL, és v. ö. LIPONG, LIPINKA v. LIPONKA.

LIBORCZ, férfi kn. tt. *Liborcz-ot.* Liborius. Oly képzésü, mint *Tiburtius*-ból *Tiborcz.*

LIBUCZ, (li-b-ucz) fn. tt. *libucz-ot.* A szalonkák neméhez tartozó vízi madár, szokottabb névvel: *bíbicz*, mely e madarkának kiáltó hangját igen élénken utánozza. A libucz inkább futkosó természetére látszik vonatkozni, minthogy a szalonkák általán aprózott léptekkel szaladgálnak, vagy ide s tova szállingóznak, honnan valamint ezen, úgy *lebenke* nevök is; mely utóbbihoz közel jár a *libucz* szó. Lásd: BÍBICZ.

LICS, hangszó, az alhangu *locs* kicsinyezője, honnan: *licseg, locsog, licscsen, locscsan, licscsent, locscsant.* Közép helyet foglal köztök: *lecs, lecscsen, lecscsent, lecseg.* Mondják nedvről, mely kismértékben kicsapva medréből vékonyabb hangot hallatva ütődik vissza.

LICSÈG, (lics-èg) gyak. önh. m. *licsèg-tem, —tél, —ett.* Mondják nedvről, midőn medréből vagy tartójából kicsapva vékony *lics* hanggal ütődik vissza. Átv. ért. szaporán jár a szája, hogy szinte fecseg a nyála bele. *Licseg-locsog.*

LICSCSEN, (licscs-en) önh. m. *licscsen-t. Licscs* hangot adva kicsapódik. *Licscsen a víz.* Vastag hangon: *locscsan.*

LICSCSENÉS, (licscs-en-és) fn. tt. *licscsenés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* Nedvnek *licscs* hangot adva medréből vagy tartójából kicsapódása.

LICSCSENT, (licscs-en-t) mivelt. m. *licscsent-ett.* A vastaghangu *locscsant* igének kicsinyező módosulata. V. ö. LOCSCSANT.

LICSE, fn. tt. *licsét.* Göcseji tájszó, jelent kettős szálu, erősebbféle fonalat, vagy zsineget. A maga nemében egyedül álló szó, mert a többi *li* gyökü magyar szókkal gyanítható rokonságban nincsen. A szanszkritban *lig* gyök egyezik a latin *ligo* s hellen *λυγόω* szókkal.

LICSÉGÉS, (lics-èg-és) fn. tt. *licségés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* Nedvnek medréből vagy tartójából *lics* hanggal visszaütődése.

LICSÉRT, falu Sáros m.; helyr. *Licsért-re, —én, —ről.*

LICSKOL, LICSKOS, tájdivatosak; *lucskol, lucskos* helyett l. ezeket.

LICSPOCS, ikerített fn. másképen: *locs-pocs.* L. ezt; és v. ö. LICS.

LICZE, falu Gömör m.; helyr. *Liczé-re, —n, —ről.*

LICZIS, mn. és fn. tt. *liczis-t*, tb. *—ek.* Székely tájszó, s am. hizelkedő. Minthogy a hizelgésnek

lényegét a másokhoz való simulás, és forgolódás, farkcsóválás teszik: innen e szó *li* gyökeleme az élénk könnyü mozgékonyság alapfogalmát rejti magában, s rokonságban áll a *lidércz* és *ledér* szókkal.

LICZKÓ, falu Szala, puszta Moson m.; helyr. *Liczkó-ra*, *—n*, *—ról*.

LID, elvont gyöke *lidércz* szónak. Azonos *led* gyökkel *ledér* szóban.

LIDECZ, falu Trencsín m.; helyr. *Lidecz-re*, *—én*, *—ről*.

LIDÉRCZ, (lid-ér-cz) fn. tt. *lidércz-ét*, harm. szr. *—e*. A népnek babonás hiedelme szerént általán am. tüzalakban bolygó, embereket ijesztő, néha csábító gonosz szellem. Különösen jelent gyulékony, s mocsáros helyeken, vagy temetőkön kigőzölgő párát, mely a föld szine fölött tömegbe gyülve igen vékony lángra gyulad, s a levegőnek legkisebb mozdulatára ide-oda leveg, máskép: *tüzes ember*. E tüneményekről azt tartja a babonahitü nép, hogy a hamis földmérők lelkei, s hogy a káromkodástól elszaladnak, az imádságra pedig kisérik az embert; hasonlólag, hogy ha szaladsz, utánad futnak, ha megállsz, magállnak; mi igen természetes, mert a káromkodás némileg futással, az imádság pedig sohajtással jár, s a levegő a szaladónak nyomába tódúl, az álló körül pedig nyugszik. Minthogy a lidércz csak éjjel látható, s a szabadban járónak gyertyavilág gyanánt tünik fel a távolban: innen azt is tartja róla a babona, hogy az utast félre, különösen mocsárokba, ingoványokba csábítja, mi ismét egészen a dolog természete szerént történik. Némely tájakon, pl. Mátyusföldén különösen oly bolygó tüzet hívnak lidércznek, mely a helységekben, utczákon, udvarokban, kertekben mutatkozik, s elnyuló alakban suhan el a néző előtt, s mint némelyek látni gondolják, farka is van. Az ily lidérczről azt hiszik, hogy a kéményeken szokott be- s kijárni, és pedig a vele czimboráló gonosz embernek pénzt hord, némelyeket pedig álmaikban gyötör, megnyom, melleikre nehézkedik stb. *Kinek rosz a lelkiesmérete, lidérczczel álmodik.* (Km.). Dunán túl: *ludvércz*. E szó nem egyéb, mint a csapongót, ide-oda szállongót jelentő *ledér* kicsinyezője: *ledér-cz*, hangváltozattal: *lidércz*, azaz ledéren libegő, lebegő lángocska, tüzecske.

LIDÉRCZDENEVÉR, (lidércz-denevér) ösz. fn. 1) Nagyféle denevérfaj déli Amerikában, mely az emberek és állatok vérét, ha hozzájok férhet, kiszívja. (Vespertilio spectrum). 2) A rusznyákok, románok, s déli szlávok, különösen a horvátok között divatozó babonahit szerént némely megholtak lelkei, melyek denevéralakban az emberek vérét kiszívják, s köznevök: *vampyr*, a horvátoknál pedig különösen: *vukodlak*.

LIDÉRCZÉS, (lid-ér-cz-és) mn. tt. *lidérczés-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Molnár A. szerént am. hóbolygó, alvajáró (lunaticus). A hasonlatosság onnan van, mert a hóbolygó éjjel oly ijesztőleg és lebegve jár mint a lidércz.

LIF, a *laf* szónak kicsinyezett mása, miért rendesen együtt járnak: *lif laf*, valamint származékaik is: *lifeg*, *lafog*. Mondatnak holmi ringyrongy, foszlány, szakadozott szövetről, ruháról, mely minden mozzanásra ide-oda hánykolódik. *Csak úgy lifeg lafog a rongy rajta.* Világos, hogy a *li la* gyökökben a mozgás alapfogalma rejlik, azonfölül a *lif laf* némi gúnyos, csúfolódó jelentéssel bir.

LIFÉG, (lif-ég) önh. m. *lifég-tem*, *—tél*, *—ett*. l. LIF alatt.

LIGET, (1), (lig-et) fn. tt. *liget-ét*, harm. szr. *—e* v. *—je*. Molnár A. szerént am. a latin *saltus*, *nemus*. Az első jelent hegyek közti erdős, cserjés völgyet, a másik pedig síkon, völgyben, folyók mellett levő sürü bokros helyet, csalitot. Első alapértelme tehát mélység, laposság, völgyesség, mely fákkal, bokrokkal van benőve, s különbözik az erdőtől, minthogy ez vagy egész hegyeket lep el, vagy, ha lapányon fekszik is, nagyobb terjedelmü, és termetesebb fákból áll.

„Kies liget keríti
Magános házamat,
Folyókút hívesíti
Virágos halmomat.“

Kis János.

„Hervad már ligetünk s díszei hullanak,
Tarlott bokrai közt sárga levél zörög.“

Berzsenyi.

Egyébiránt néha a ligetet is erdőnek mondja az ingadozó nyelvszokás, mint a pesti *városligetet*, inkább csak a német ‚Stadtwäldchen‘ után *városerdőnek*. A *liget* szónak gyöke a mélyedést, alacsonyt jelentő *le*-ből módosított *li*, s eredetileg *leget*, mint *sziget* Komárom vidékén *szeget*, minthogy a víz szegi körül, tehát *szeg-hely*, a *liget* pedig *leg-hely* v. *lig-hely*, alacson helyen fekvő erdőség. Eszerént *liget* am. *lig-ed*, *leg-ed*. Némelyek a latin: *lucus*-ból vélik eredettnek, de ami igen keresett származtatás. Finnül: *lehto*. A liget szótól sok helység vette nevezetét, melyek között van *Szegliget* Tornában, és *Szigliget* Szalában. Ez utósó mint magánálló hegyre épített ó vár nevezetes, de nevét bizonyosan nem magasságától kapta, hanem a Balatonhoz közel fekvő ligetes völgytől. A liget a költői nyelvben gyakran előfordul. „Gyönge Klorinda, hűs kikeletben, egy szép ligetben fel s alá jár.“ (Faludi). „Kis kertekben, ligetekben együtt legelnek.“ (Népd).

LIGET, (2), l. LIGETH.

LIGET, (3), puszta Arad m., erdélyi falu F.-Fehér és Torda m., KERCSE—, falu Somogy, m.; helyr. *Liget-re*, *—én*, *—ről*.

LIGETÉKECSÉSZEKÜRT, (liget-éke-csészekürt) ösz. fn. Növényfaj a csészekürtök neméből, melynek tokja hosszú hengeres, szára durva szőrös, szögletes, sugár, szirmai épélűk, hímjei a bokrétánál rövidebbek, csak második évben virágzik, s virága nagy sárga, a köznép nyelvén: *idegen sárga viola*. (Oenothera biennis).

LIGETÉS, (lig-et-és) mn. tt. *ligetés t* v. *—et*, tb. *—ek*. Ligetekkel, azaz sürü völgyi erdőcskékkel, csalitokkal benőtt. *Ligetes szigetek, vízmellékek. A csalóközi Duna vidékei ligetesek.* Szélesb ért. bokros, pl. ligetes szőlő, melynek igen dús hajtásai, és sürü levelei vannak.

LIGETÉSÉDÉS, (lig-et-és-éd-és) fn. tt. *ligetésédés-t*, tb. *—ek*, harm. szr. *—e*. Ligetessé levés, bokrosodás, csalitosodás.

LIGETÉSÉDIK, (lig-et-és-éd-ik) k. m. *ligetéséd-tem, —tél, — ett*. Bokrosodik, csalitosodik. *Az árvíz járta vízmellékek, szigetek szaporán ligetesednek.*

LIGETÉSÜL, (lig-et-és-ül) önh. m. *ligetésül-t*. Ligetessé alakúl, azaz bokrossá, csalitossá leszen. *Ligetesül a szőlő*, midőn nem nyesik, föl nem kötözik.

LIGETFALVA, falu Pozsony m.; helyr. *—falvá-ra, —n, —ról*.

LIGETH, faluk Baranya és Temes m., puszta Abauj m.; helyr. *Ligeth-re, —én, —ről*.

LIGETI, (lig-et i) mn. tt. *ligeti-t*, tb. *—ek*. Ligetben termő, lakó, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Ligeti puha fa, vessző, tövis. Ligeti fülemile*, mely az erdeinél szebben énekel.

LIGETICSILLAGHÚR, ösz. fn. Csillaghúr faja; virágfürtjei szétágazók, levelei szívesek, nyelesek, az ág- és kocsántöveken nyeletlenek. (Stellaria nemorum).

LIGETKERT, (liget-kert) ösz. fn. Ligetformára alakított kert, angolkert. (Park).

LIGGAT, l. LIKGAT.

LIH, hangszó, mely a *leh*-nél valamivel gyöngébb s jelenti a fáradt vagy beteg embernek erőtelenebb lehét. Innen *liheg, lihegés* lágyabb kifejezések, mint *lehel, lehelés*.

LIHA, (li-ha v. lih-a) fn. tt. *lihát*. Szatmári tájszólás szerént könnyü vékony kötés. *Lihába kötni*. Úgy látszik nem egyéb, mint a könnyű, üres tokot jelentő *léha* módosított alakban. V. ö. LÉHA.

LIHÉG, (lih-ég) gyak. önh. m. *lihég-tem, —tél, —ett*. Gyöngéden, alig észrevehetőleg lélekzik, pl. a fáradt, lankadt, beteg ember. *Alig liheg a szegény, oly gyönge.*

LIHÉGÉS, (lih-ég-és) fn. tt. *lihégés-t*, tb. *—ek*, harm. szr. *—e*. Gyöngéd, finom, alig hallható lélekzés, milyen a beteg emberé.

LIHÓ, bodrogközi tájszó, l. LÉHÓ.

LIK, fn. tt. *lik-at*, harm. szr. *—a* v. *—ja*. Kicsiny. *likacs* v. *likacska*. Általán minden nyilás, mely valamely testbe mélyed, vagy rajta keresztül hat. Némely ilyetén nyilásoknak, pl. az emberi testben, külön neveik vannak, mint: orr, fül, száj, vagy az épületekben, ablak, ajtó, kémény; de gyakran a lik mint jelző hozzájok tétetik, pl. orrlik, szelelőlik, pinczelik, kályhalik stb. *Likakat fúrni a gerendába, falba. Likakat ásni a földbe. A disznók likakat túrtak a ház tövébe. Likak a felpuffadt kenyér belében, a rohadni kezdő gombában. Egérlik*, melyben egér lakik. *Az ürgét kiönteni likából. A rókát kiperzselni a likból. Szegény róka, egér az, melynek csak egy lika van.* (Km.). A ‚lik' szó legszokottabban használtatik holmi mesterséges, fúrt, szúrt, vésett nyilásokról, valamint olyakról is, melyek romlás által támadtak, s nem kellene lenniök, pl. likak a ruhán, csizmán; likak a padolatban. A kupjátékban liknak mondatik a fölállított kupok közti nyilás, innen: *likat dobni* am. a tekét, v. mancsot ezen nyiláson átszalasztani. Átv. ért. jelent nyomorú szük lakot, viskót, mely mintegy a vadak rejtekéhez hasonló. *Egy likért 50 pengő forintnyi bért fizetni. Ezek nem is szobák, csak likak.* Szinte átv. ért. am. hiány. *Csak még ezt az egy likat bedughatnám* v. *betölthetném*, mi egyébiránt csak köz nyelvbe való kifejezés.

E szóval élnek általán Erdélyben, és Magyarország több vidékein, nevezetesen túl a Dunán, másutt divatosabb a *lyuk* v. a népi kiejtés szerént: *juk*. Hasonló változatuak: *tik* és *tyúk*. Mi elemzését illeti, eredetére egy a *lék* szóval, s alapfogalom benne a mélyedés. L. LÉK, fn. Gyöke *li*, mely ismét a *le* módosulata, s jelentése lapulás, mélyedés. Így változik a vele viszonyos *fe* és *fi*, melyekből lett *fel* és *fil*, pl. a *Fil-Istál* (Fel-Istál), *filkó* (felső a kártyában), *filagória*, azaz föl-gória am. magas góré. S valamint a *fe* gyökhöz rendesen vékony hangu ragok járulnak, a *fi*-hez pedig vastaghanguak: hasonlóan a *le* vékony, a *li* pedig vastaghangu ragokat v. képzőket vesz fel, pl. a *likas, linkó* származékokban, ritkábban vékonyakkal is párosul, mint a *liget* szóban. Rokon vele a német *Loch, Lücke*, lengyel *loch*, finn *lipä* stb.

—LIK ösz. igeképző az *l* és *ik* képzőkből, pl. *villám-lik, fény-lik, sötét-lik, fehér-lik, rém-lik*, néha az *l* meg is kettőztetik, pl. *rongy-ol-lik, zöld-el-lik, sárgá-l-lik*.

LIKACS, (lik-acs) kicsiny. fn. tt. *likacs-ot*, harm. szr. *—a* v. *—csa*. Apróbbféle kis lik, pl. melyet tűvel, árral szúrnak, vagy a molyok rágnak. Így nevezhetők az állati bőrön levő hézagocskák, melyek által a test kipárolog. Máskép: *lyukacs*. (Porus).

LIKACSOL, LIKACSOLÁS, l. LYUKACSOL, LYUKACSOLÁS.

LIKACSOS, (lik-acs-os) mn. tt. *likacsos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Amiben sok likacs van. *Likacsos sajt, kenyér. Likacsos gomba. Molyette likacsos posztó. Nyűrágta likacsos falevelek.* Máskép: *lyukacsos*. V. ö. LIKACS.

LIKACSOSODIK, l. LYUKACSOSODIK.

LIKACSOSSÁG, (lik-acs-os-ság) fn. tt. *likacsosság-ot*, harm. szr. *—a*. Valamely testnek állapota, vagy tulajdonsága, midőn sok likacs van benne. Máskép: *lyukacsosság*.

LIKAD, (lik ad) önh. m. *likad-t*. Lik támad rajta. *Likad az elmállott posztó, az elkopott bőr*. Közönségesen *ki* igekötővel használtatik. *Kilikadt a csizma talpa. Kilikadt a zsák, zseb*. Máskép: *lyukad*. V. ö. LIK.

LIKADÁS, (lik-ad-ás) fn. tt. *likadás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Állapot, midőn valamely test likad, vagy maga azon nyilás, mely liknak mondatik. Másképp : *lyukadás*. V. ö. LIKAD.

LIKAGYÁN, (lik-agyán) ösz. fn. Növénynem az öthímesek seregéből és kétanyások rendéből, melynek bokrétája kerékforma, öt vagy hat metszésü, minden metszés tövén a torkolatnál két lik, honnan a neve. (Swertia).

LIKAS, (lik-as) mn. tt. *likas-t*, v. *—at*, tb. *—ak*. Amiben lik van, mi kilikadt. *Likas csizma. Térden likas a nadrág, könyökön likas a dolmány. Likas falak. Likas bögréből, fazékból kifoly a lé. Haragos asszony, füstös konyha, likas tál, három gonosz a háznál.* (Km.). *Likas kása*, l. ezen czikk alatt. Szójáték gyanánt mondják : *likas-bikas*.

LIKASÉR, (likas-ér) l. LIKASÍR, 2).

LIKASÍR, (likas-ír) ösz. fn. 1) A köznép nyelvén növényfaj a gégevirágok neméből, melynek levelei kerekded- szívesek, nyelesek, kevessé tompák, kocsányai a levéltöveken bokrosak. Másképp a köznép nyelvén : *him farkasalma*, növénytani néven : *farkas gégevirág*. (Aristolochia clematitis). 2) Van a köznép nyelvén egy másik *likasír* vagy jobban : *likasér*, azaz likasgyökér is, t. i. növénytani néven : *likasér füstike* (fumaria bulbosa), melynek t. i a gyökere gumós, odvas ; másképp a köznépi nyelven : *tavaszi gerézdes, kakasláb, hüvelykes föld füsti*.

LIKASKÁSA, (likas-kása) ösz. fn. Étel neme. A megfött köleskásának a közepét meglikasztják és édes tejet töltnek bele, ezért hívják likas kásának (a székelyeknél). Másutt pedig az egész kásafőzetet épen hagyják és a tálban köröskörül töltik a tejet, amidőn a neve *karimáskása*, minthogy a tej mintegy karimáját teszi.

LIKASLEVELÜFŰ, (likas-levelü-fü) ösz. fn. Növénytani néven : *csengő linka*. (Hypericum perforatum). L. LINKA alatt.

LIKASODÁS, (lik-as-od-ás) fn. tt. *likasodás t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Állapot, midőn valamely test likasodik. *A koptatásnak likasodás a vége*. Másképp : *lyukasodás*.

LIKASODIK, (lik-as-od-ik) k. m. *likasod-tam, —tál, —ott*. Likassá válik, likak támadnak benne. *Az igen megviselt ruha likasodik*. V. ö. LIKAS.

LIKASZT, (lik-asz-t) áth. m. *likaszt-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*, par. *likaszsz*. Valamely testen likat csinál, fúr, szúr, túr, szakaszt, mar, harap, vakar stb. Rendesen *ki* igekötővel jár. *Szeggel kilikasztani a zsákot. A pipaszárnak való sürjefát kilikasztani*. Másképp : *lyukaszt*. V. ö. LIK.

LIKASZTÁS, (lik-asz-t-ás) fn. tt. *likasztás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Cselekvés, midőn bizonyos eszköz vagy erő likat csinál. V. ö. LIKASZT.

LIKAZ, (lik-az) áth. m. *likaz-tam, —tál, —ott*. L. LIKASZT.

LIKÉR falu Gömör m. ; helyr. *Likér-re, —én, —ről*.

LIKGAT, (lik-og-at) gyak. áth. m. *likgat-tam, —tál, —ott*, par. *likgass*. Minthogy gyöke *lik*, igazán így kell írni : *likgat*, nem : *liggat*. Jelentése : valamely szilárd testen több likat szúr, bök, szakaszt stb. *Szegekkel likgatni a falat. Árral likgatni a bört. Tühegygyel általlikgatni a papirt, vásznat. A ruhát koptatás által kilikgatni*. Másképp : *lyukgat*. V. ö. LIK, LYUK.

LIKGATÁS, (lik-og-at-ás) fn. tt. *likgatás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Cselekvés, midőn valami vagy valaki likakat csinál. V. ö. LIKGAT.

LIKLIK, a székelyeknél tréfásan am. csiklik. (Kriza J.).

LIKÓCS, (lik-ó-cs) fn. tt. *likócs-ot* ; helyr. *Likócs-on, —ra, —ról*. Győr városával határos puszta, mely merő gödröcskékből állott, mig némely részeit ki nem egyengették. A hagyomány szerént itten egykor török tábor tanyázott, s innen e gödrök. E szóban a *cs* nem kicsinyező, hanem átalakult *s*, s am. *likós*, azaz likókkal bővelkedő, az elavult *likó* törzsöktől. Így képződött a *babócs*, a babó (bab) szótól.

LIKTÁRIOM, fn. tt. *liktáriom-ot*, harm. szr. *—a*. Gáspár János és Beregszászi szerint perzsául : *lektár*, latinosan : *electuarium*, magyarított változattal : *lekvár*. Különbféle gyümölcsökből főzött esemegeféle íz, gyümölcsíz.

„Liktáriom, lépesméz,
Aki szeret, reám néz." Népd.

LIKTÁRIOMOS, (liktáriom-os) mn. tt. *liktáriomos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. 1) Liktáriommal, lekvárral, vagyis gyümölcsízzel készített, töltött. *Liktáriomos tésztásétek*. 2) Amiben liktáriomot tartanak. *Liktáriomos üvegek, edények*.

LIKVÁND, falu Sopron m.; helyr. *Likvánd-ra, —on, —ról*.

LILA, (1), fn. tt. *lilát*. Növénynem a kéthímesek seregéből, és egyanyások rendéből ; csészéje kicsiny, négy fogu, bokrétája négy metszésü, tokja öszvenyomott, kétfelé nyiló a lapján. A fanemüek közé tartozik. Fajai között legismeretesebb az *orgonafa* v. *szelencze*. (Syringa vulgaris). Rokon a tölcsért jelentő *liú, livó, lihó* szóval, minthogy a lila virágai ‚liu' azaz tölcséralakúak, vagy mivel ezen fának ágai belül igen székesek, s könnyen tölcsérré alakíthatók. Erre látszik vonatkozni a latin syringa is. Németül : *Flieder*, melyről Adelung úgy vélekedik, hogy rokon a csövet jelentő *Flieth* szóval. Egyébiránt a *lila* spanyolul : *lilac*, olaszul : *lilla*, francziául: *lilas* ; s minthogy ezen fa idegen (tulajdonképen persiai) eredetü, igen hajlandók volnánk hinni, hogy nevét is magával hozta, ha azt a dolog természetéből és saját nyelvünkből nem helyesen elemeznők.

LILA, (2), női kn. Eulalia, mások szerint Elisabetha szóból rövidítve.

LILAFANZÁR, (lila-fan-zár) ösz. fn. A fanzárok neméből való növényfaj, mely nevét részént onnan kapta, hogy virága lilaszinü, részént mivel bokrétájának torkát a himszálak szőrei (fanai) bezárják. (Lycium Boerhaaviaefolium).

LILASZÍN, (lila-szín) ösz. fn. Olyan kékes szin, milyen a lilafa, vagy máskép orgonafa, szelenczefa virágának színe. Ha melléknév am. lilaszinü.

LILASZÍNÜ v. —SZINÜ, (lila-színü) ösz. mn. A lilafa virágához hasonló szinü. *Lilaszínü nyakkendő.*

LILE, fn. tt. *lilét.* Madárnem, melynek több fajai vannak. (Charadrius). *Zöld lile*, mely vizenyős réteken lakik, gilisztákkal él, s esős időben eléjön, és *lileg.* (Ch. pluvialis). *Parti lile*, mely a tengerek mellett tartózkodik, különösen Angliában, s főleg Éjszak-Amérikában. (Ch. calidris). Nevét hangjától kapta.

LILIOM, fn. tt. *liliom-ot*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Növénynem a hathímesek seregéből és egyanyások rendéből; csészéje nincs, bokrétája harangforma, hat szirmu, szirmai belülről a tövektől fogva félig a gerinczen kivölgyeltek, válusak. Fajai között, milyenek: *apró, büdös, erdei, fogas, kék, koczkás, leány-, olasz, sás-* v. *sárga, tarka, turbán* stb. legnevezetesebb a *fehér liliom.* (Lilium candidum). *Tiszta, mint a liliom. A fehér liliomnak is fekete az árnyéka.* (Km.). Közvetlenül a latin *lilium*-ból származott, melyhez rokon a hellen λείριον, német *Lilie*, franczia *lis* stb. A persa nyelvben *lalah* v. *alalah*, s a törökben *lale* am. tulipán.

LILIOMBOGÁR, (liliom-bogár) ösz. fn. Igen kicsi bogár, melynek nyaka hosszukás, csápjai, lábai, feje és hasa feketék, szárny- és mellpajzsa haragos vörös.

LILIOMFEHÉR v. —FEJÉR, (liliom-fehér) ösz. mn. Oly fehérszinü, mint a fehér liliom virágai. *Liliomfehér nyak, kebel.*

LILIOMFEHÉRSÉG v. —FEJÉRSÉG, (liliom-fehérség) ösz. fn. Fehérség, mely a fehér liliom virágához hasonló.

LILIOMFEHÉRSÉGÜ, lásd: LILIOMFEHÉR.

LILIOMKERESZT, (liliom-kereszt) ösz. fn. A czimertanban jelent oly keresztet, melynek négy végén liliomok látszanak.

LILIOMNEMŰ, (liliom-nemű) ösz. mn. A liliomok neméhez tartozó, vagy olyanforma, mint a liliom. *Liliomnemű virágok.*

LILIOMOLAJ, (liliom-olaj) ösz. fn. A fehérliliom virágainak szirmaiból kivont olaj.

LILIOMOS, (liliom-os) mn. tt. *liliomos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Liliomtermő; liliommal ellátott, diszített. Főnevül tt. *liliomos-t*, tb. —*ok*, am. liliomvirág.

LILLIK, fn. tt. *lillik-et.* Vadlúdfaj, mely a mi éghajlatunk alatt nem költ, s csak úgy vándorol ide. Innen a közmondás: *mikor a lillik tojik*, azaz sohanapján.

LIMÁNY, (lin-om-ány?) fn. tt. *limány-t*, tb. —*ok*. Kenessey Albert szerént a hajósok nyelvén olyan hely, hol a víz útat vesztve, megcsendesül s lassú körben mozgást vesz föl. Minden esetre a *lim* rokon sőt azonos *lin* gyökkel, *linba, linkó* és *linka* szókban.

LIMÁNYOS, (lin-om-ány-os) mn. tt. *limányos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Limányt vagy limányokat tartalmazó.

LIMBA, (1), LIMBÁL, l. LINBA, LINBÁL.

LIMBA, (2), erdélyi falu A.-Fehér m.; helyr. *Limbá-ra*, —*n*, —*ról.*

LIMLOM, ikerített fn. mely *lom* szóból *lim*-nek, mint amaz kicsinyző alakjának előtétele által származott. Am. többféle lom. V. ö. LOM.

LIN, elvont gyöke *linba, lindik, linka, linkó* szóknak és az első származékainak. Azonos *len* gyökkel *leng* szóban.

LINA, LÍNA, női kn. Carolina. Eredeti jelentését l. KÁROLY szónál.

LINBA, (lin-b-a) fn. tt. *linbát.* Gyöke az ideoda mozgást jelentő *lin*, máskép *len*, mely megvan a *leng, lenged, lengedez* származékokban. A *lin* gyökből lett az igeneves *lin-ó, lin-v, lin-b*, s *a* toldalékkal *linb-a.* Így képződtek a *hinba, czinba*, s némely mások. Jelent bizonyos eszközt, vagy készületet, mely oly fekvő vagy függő helyzetben van, melynél fogva könnyüd megilletésre, mozdításra ide-oda, vagy föl és alá inog. Legközelebbi rokona a *hinba*, azután a *czinba*, honnan *linbálni, hinbálni, czinbálni* am. ideoda ingatni, mozgatni. Köz gyökük a mozgást jelentő *in*, melynek értelmét az elébe tett *l* még inkább neveli. Linbának mondható általán minden hintáló készület, különösen, mely fölülről lefelé függ, pl. az óra linbája. (Oscillum). V. ö. LOMBA.

LINBÁL, (lin-b-a-al) áth. m. *linbál-t.* Valamely testet nehezkedésének középpontja körül ideoda, vagy föl és alá ingat, mozgat. *A szalagokon függő bölcsőt linbálni. Testét ültében ide-oda linbálni. A hintó linbálja a benne ülőt. A hullámok linbálják a hajót.* V. ö. LINBA.

LINBÁLÁS, (lin-b-a-al-ás) fn. tt. *linbálás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valamit v. valakit linbálnak. V. ö. LINBÁL.

LINBÁLÓDÁS, (lin-ba-al-ó-d-ás) fn. tt. *linbálódás-t*, tb. —*ok*. Állapot, midőn valami vagy valaki linbálódik.

LINBÁLÓDIK, (lin-b-a-al-ó-d-ik) belsz. m. *linbálód-tam*, —*tál*, —*ott*. Mintegy belső mozgalomnál fogva ide-oda inog, hányódik, hintálódik.

LINBÁZ, (lin-b-a-az) áth. m. *linbáz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. l. LINBÁL.

LINBÁZÁS, fn. l. LINBÁLÁS.

LINCS, KIS—, Ó—, faluk Pozsony m.; helyr. *Lincs-re*, —*én*, —*ről.*

LINDIK, (lin-d-ik) fn. tt. *lindik-et.* Székely tájszó, s am. csiklandó az asszonyi nem szeméremtestében. Eredetileg *lindék*, mint: *szurdék, szándék.* Gyöke

a mozgékonyságot jelentő *lin*, mely ugyan ily jelentéssel bir a *linba*, *linbál* szóban is. Mások a román *lindik* v. *limbig* (nyelvecske) szóval azonosnak vélik.

LINEAHAJÓ, (linea-hajó) ösz. fn. A hadi hajók legnagyobb három árboczosa, rendesen három ágyúsorral, melyekben 74—90 sőt több ágyú is van; máskép : *sorhajó*. (Kenessey Albert).

LINGA, (lin-oga-a) l. LINBA és HINBA.

LINGÁZ, (lin-og-a-az) önh. m. *lingáz-tam*, *—tál*, *—ott*. L. LINBÁL és HINBÁL.

LINI, női kn. l. LINA.

LINKA, (1), (lin-og-a) fn. tt. *linkát*, több. *linkák*. 1) Dunán túl, nevezetesen Sopron vármegyében jelent bürüt, azaz ingadozó, linbáló kis fahidat, mely egy keresztül fektetett deszkából vagy gerendából áll. Rokona az ingoványt jelentő *linkó*, és *lanka*; lehet maga az ‚ingó' szó is *l* hang előtételével, mint *incubus*-ból lett *linkábás*.

LINKA, (2), fn. tt. *linkát*. Növénynem a sokfalkások seregéből és sokhímesek rendéből, melynek némely fajait a babonások ördögüzésre használták. Több faj, nevezetesen a *négyszegü*, *szakállas*, *hegyi*, *borzas*, és *csengő* faj levelei oly átlátszón pettegetettek, mintha *likacsosak* volnának; innen különösebben a *csengő linka* neve köznépiesen : *lyukas levelüfü*; minélfogva hihetőleg innen vette nevét az egész nem : *linka*, azaz *lika*; francziául : *millepertuis*, azaz ezer lik. (Hypericum, különösen a *csengő* latin neve: hypericum perforatum).

LINKA, (3), női kn. Carolina.

LINKÁBÁS, fn. tt. *linkábás-t*, tb. *—ok*. Molnár A. és Páriz szerént am. a latin *incubus*, azaz nyomó lidérez, boszorkány. Úgy látszik, nem egyéb, mint az *incubus* magyarított formában : *inkábás*, *linkábás*.

LINKÓ, (lin og-ó v. in og-ó) fn. tt. *linkó-t*. Egy az ingoványt, söppedékes, gödrös, nedves helyet jelentő *linka* szóval, amaz t. i. eredeti, emez pedig módosított részesülő *linog* igétől, melynek gyöke *li* am. *le*, azaz alá, minthogy a linkóban alapfogalom az alászállás, alásöppedés; vagy pedig az *l* hang előtételével *inog* igétől.

LIPCSE, fn. 1) Liptóvármegyei helynév. *Német Lipcse*, *Tót Lipcse*; helyr. *Lipcsé-n*, *—re*, *—ről*. 2) Szászország egyik nevezetes városa, kivált vásáriról és könyvkereskedéséről. (Leipzig). Mint külföldi helynév, a helyragozás általános szabálya szerint: helyr. *Lipcsé-be*, *—ben*, *—ből*.

LIPE, máskép : LEPE, l. LEPKE.

LIPECZ, (lip-ecz) l. LIPHECZ.

LIPECZKÉDIK, l. LIPICZKEDIK.

LIPHECZ, (lip-h-ecz) mn. tt. *liphecz-ét*. Székely tájszó, s am. lusta, lomha, tunya, hitvány. Gyöke a *lap* szónak kicsinyező alakja *lip*, minthogy a lipecz ember meglappan, meglippen, hasán vagy hanyatt heverész. Máskép : *liphesz*, *lipecz*. Itt az *ecz* nem kicsinyező, hanem a tulajdonságot jelentő *esz* (es) képzőnek módosulata, mint *kopacz* (kopasz), *dugacs* (dugasz), *lapicz* (lapis) stb.

LIPHESZ, (lip-h-esz) mn. tt. *liphesz-t*, tb. *—ek*. L. LIPHECZ.

LIPI, l. LIPILAPI.

LIPICSÁN, (lip-ics-án) mn. tt. *lipicsán-t*, tb. *—ok*. A székelyeknél am. rosz testállásu (Kriza J.), ki lelappanva, testét leeresztve jár.

LIPICZKÉDIK, (lip-icz-kéd-ik) k. m. *lipiczkédtem*, *—tél*, *—ett*. Ferenczi János szerént a székelyeknél am. féllábon mankóval sántikál. Általános értelme a sántikálás. V. ö. LIPICZKEL, LIBICZKEL, LIBBENT.

LIPICZKEL, (lip-icz-g-el) gyak. önh. m. *lipiczkelt*. Aprózott léptekkel jár, kicsinyeket lépdegel. Néha am. libiczkel, aprókat libbent, biczegve jár. Gyöke *lip* nem egyéb, mint a kicsinyített *lép*, melynek jelentését az *icz* még inkább kitünteti; az utóbbi értelemben pedig am. *lib*. Így lett a nagyító *tapos*-ból *tipiczkel*, *tepiczkel*.

LIPICZKELÉS, (lip-icz-g-el-és) fn. tt. *lipiczkelés-t*, tb. *—ék*. 1) Aprózott léptekkel járás. 2) Libiczkelés. V. ö. LIPICZKEL.

LIPILAPI, ikerített fn. melynek első része csak az utóbbinak (*lapi* v. *lapu*) kicsinyzője. A székelyeknél az igen gyér levelü káposztaféről mondják. (Kriza János).

LIPINKA v. LIPONKA, (lip-in-g-a v. lip-on-g-a) fn. tt. *lipinkát*. A székelyeknél am. libegő hinta. L. LIPONKA, és v. ö. LIPINKÁZ. Ugyanott jelent sántító, libbentő embert is. *Lipinka Péter*. (Kriza J. gyüjteménye).

LIPINKÁZ, (lip-in-g-a-az) gyakor. önh. m. *lipinkáz-tam*, *—tál*, *—ott*. A limbálásnak, hintálásnak azon neme, midőn egy deszkát vagy rudat valamely polczon keresztben fektetnek, s mindkét végére ülve egymást föl-alá hinbálják. Világos, hogy a *li* gyökben a mozgás alapfogalma rejlik, s rokon: a *libeg*, *lifeg* igék gyökével, mintha volna *libingáz*, *lifingás*. E rokonsághoz tartozik *libánczol* is. V. ö. LIPONG.

LIPINKÁZÁS, (lip-in-g-a az-ás) fn. tt. *lipinkázás-t*, tb. *—ok*. Cselekvés, midőn valaki lipinkáz.

LIPNIK, KIS —, falu Sáros, NAGY —, Szepes m.; helyr. *Lipnik-re*, *—ék*, *—ről*.

LIPÓCZ, faluk Gömör, Turócz, Vas, Ung m.; helyr. *Lipócz-ra*, *—on*, *—ról*.

LIPOLT, l. LIPÓT.

LIPONG, (lip-on-g) gyak. önh. m. *lipong-tam*, *—tál*, *—ott*. Ideoda libegve mozog. Ez igéből kicsinyített alakban lett : *liping*, mint *kereng kering*, *kacsong kacsing* stb. s a lipingből származott *lipingáz*, keményebben : *lipinkáz*.

LIPONGÁS, (lip-on-g-a-ás) fn. tt. *lipongás-t*, tb. *—ok*. Ideoda libegve mozgás.

LIPONKA, (lip-on-g-a) fn. tt. *liponkát*. Gyermekek hintáló játéka, midőn deszkát vagy valamely rudat tesznek bizonyos emeltebb gerendán keresztül,

s magukat libegtetik rajta. Törzsöke : *lipong*, melyből lett igenév *lipongó*, *liponga*, s keményítve : liponka. Székely tájszó, máskép ugyanott : *lipinka*, *libitóka*, *libikóka*.

LIPÓT, férfi kn. tt. *Lipót-ot*. Leopoldus (oroszlánbátorságu).

LIPÓTFA, puszta Somogy m.; helyr. *—fá-ra*, *—n*, *—ról*.

LIPÓTFALVA, falu Vas m.; helyr. *—falvá-ra*, *—n*, *—ról*.

LIPOVNOK, falu Nyitra m.; helyr. *Lipovnok-ra*, *—on*, *—ról*.

LIPPA, mváros Temes, falu Szala m.; helyr. *Lippá-ra*, *—n*, *—ról*.

LIPPAHÓCZ, falu Szala m.; helyr. *Lippahócz-ra*, *—on*, *—ról*.

LIPPEN, (lipp-en) önh. m. *lippen-t*. A *lappan* ige kicsinyített alakja; *lippen lappan*. Mondják különösen tyúkról, s más jérczemadarakról, midőn a hím előtt vagy alatt lelapulnak. *Meglippen*.

LIPPÓ, falu Szatmár m.; helyr. *Lippó-ra*, *—n*, *—ról*.

LIPSI, fn. tt. *lipsi-t*, tb. *—k*. Dézsvidéki tájszó, am. burgonya, pityóka.

LIPTAGEREGE, falu Nógrád m.; hely. *—Geregé-re*, *—n*, *—röl*.

LIPTAI, mn. tt. *liptai-t*, tb. *—ak*. Liptóból való, ott termett, ott készített, arra vonatkozó stb. *Liptai sajt*. Törzsöke Liptó, de valamint más ily végzetü helynevek, s némely más részesülő főnevek, úgy ez is két alakban veszi fel az *i* képzőt; *liptói* és *liptai*, mint *ardói ardai*, *brassói brassai*, *szecsői szecsei*, *darnói darnai* stb. stb.

LIPTÓ, fn. tt. *Liptó-t*; helyr. *—ba*, *—ban*, *—ból*. A kárpáti hegység legmagasabb vidékén fekvő vármegye, melynek nevezetesb városai : *Rózsahegy*, *Szent-Miklós*, *Német-Lipcse*, *Liptóújvár* stb.

LIPTÓD, falu Baranya m.; helyr. *Liptód ra*, *—on*, *—ról*.

LIPTÓI, l. LIPTAI.

LIPTÓÚJVÁR, (másképen : *Hradek*) mváros Liptó m.; helyr. *—Újvár-on*, *—ra*, *—ról*.

LIPTÓVÁRMEGYE, (Liptó-vár-megye) lásd : LIPTÓ.

LIROMLÁROM, ikerszó, melynek alapja *lárom* azaz lárma. Élünk vele, midőn bizonyos beszédről azt akarjuk kijelenteni, hogy nem egyéb puszta üres hangnál, lármánál. *Liromlárom az egész*. V. ö. LÁROM.

LISÓ, falu Hont m.; helyr. *Lisó-ra*, *—n*, *—ról*.

LISPE, falu Szala m.; helyr. *Lispé-re*, *—n*, *—ról*.

LISZA, (1), l. LÉSZA.

LISZA, (2), falu Trencsín m.; helyr. *Liszá-ra*, *—n*, *—ról*.

LISZÁRNYA, falu Bereg m.; helyr. *Liszárnyá-ra*, *—n*, *—ról*.

LISZKA, OLASZI—, mváros Zemplén m.; helyr. *Liszká-ra*, *—n*, *—ról*.

LISZKÓ, puszták Nógrád m.; helyr. *Liszkó-ra*, *—n*, *—ról*.

LISZKÓFALVA, falu Liptó m.; helyr. *falvá-ra*, *—n*, *—ról*.

LISZLÓ, férfi kn. Venceslaus. L. VENCZEL.

LISZNYÓ, erdélyi falu Sepsi székben; helyr. *Lisznyó-ra*, *—n*, *—ról*.

LISZÓ, falu Somogy m.; helyr. *Liszó-ra*, *—n*, *—ról*.

LISZT, (lisz-t v. li-szt) fn. tt. *liszt-ét*, harm. szr. *—je*. Kicsinyezve : *lisztecske*. Szoros ért. finom, s igen lágy, és a tapintatot alig érdeklő por, mely a gabonák, hüvelyes vetemények stb. magvaiból őrlés által készül, midőn t. i. az öszvetörött testek héjai, burkai a szitás zacskó által elválasztatnak. Anyagra nézve : *búza-*, *rozs-*, *árpa-*, *zab-*, *kukoricza-*, *bab-*, *borsó-* stb. *liszt*. Rendeltetésére és minemüségére tekintve : *kenyérnek*, *zsömlének*, *kalácsnak való liszt*, *Barna*, *fehér liszt*. A lisztnek legfinomabb kivonata : *lángliszt*. *Elfogy a liszt*, *ha sok markon megy által*. (Km.). *A disznó is néha búzalisztet eszik*. (Km.). *Két kő közől kell a szép lisztnek kimenni*. (Km.). Szélesb ért. jelent kőnek vagy fának finom, apróra tört zúzott, vagy rágicsált porát, pl. midőn a szú lisztté őrli a fát.

E szó vagy azok sorába látszik tartozni, melyek végén a *t* csak toldalékos kihangzás, mint : *arasz araszt*, *válasz választ*, *bibasz bibaszt*, *esperes esperest*, *lus lust*, (lucs, lucst); és általán az *s* és *sz* szel végződő szók, kivált a rövidebbek, talán nagyobb nyomatosság végett szeretik fölvenni a *t* hangot; vagy pedig a *lisz* elvont gyöknek vétetvén a *t* reudes főnévi képzőként járul hozzá, mint *füs-t*, *kosz-t* (= pózna), *gesz-t*, *ros-t* szókban. Ezek szerént *liszt*-ben eredetileg *li* gyökelem a mozgásnak legkönnyebb nemét jelenti, minthogy a liszt csakugyan a leggyöngédebb leheletre is elrepül, elszáll. Innen az ellopódzó, elsuhanó emberről tréfásan azt mondják : hogy *ellisztelt*, azaz liszt módjára elszállt, elillant. Alapfogalomban t. i. *a li* gyökelemben egyeznek vele a *libánczol*, *libeg*, *lidérez*, *lifeg*, mint élénk könnyüd mozgást jelentő szók. Magához a *lisz* gyökhöz, mind hangban mind értelemben legközelebb áll mély hangon : *laza*. A finn *listin* am. a latin furfur farinae, a liszt korpája.

LISZTÁRULÁS, (liszt-árulás) ösz. fn. Lisztnek pénzért, kivált apróbb mértékben eladása.

LISZTÁRUS, (liszt-árus) ösz. fn. Személy, ki lisztet árul, ki liszttel kereskedik.

LISZTATKA, (liszt-atka) ösz. fn. L. LISZTMOLY.

LISZTBOGÁR, (liszt-bogár) ösz. fn. Bogárfaj, mely a lisztben terem, ha kivált azt nedves helyen

tartják, nem forgatják, nem szellőztetik. Ezen bogárnak kukaczát szeretik különösen a fülemilék. (Tenebrio).

LISZTÉL, (lisz-t-él) önh. m. *lisztél-t.* 1) Lisztet ad, azaz liszt fejlődik ki belőle. *Ez a búza igen lisztel* am. sok lisztje van. 2) Lisztet használ, lisztje van, olyan mint *pénzel. A vizek elapadtak, s a malmok nem őrölnek, nincs miből lisztelnünk.* 3) Átv. ért. eltakarodik, elhordja magát, szép csendesen elillan mint a lisztpor. *Érezvén, hogy nem jól lesz a dolog, ellisztélt.*

LISZTÉLÉS, (lisz-t-él-és) fn. tt. *lisztélés-t,* tb. —*ék,* harm. szr. —*e.* Cselekvés, midőn valaki vagy valami lisztel.

LISZTÉLŐ, (lisz-t-él-ő) mn. és fn. tt. *lisztélőt.* Aki v. ami lisztel. Különösen főnevül, a malomkő alól kijövő lisztet felfogó láda.

LISZTENYV, (liszt-enyv) ösz. fn. Lisztből és meleg vízből készített ragadós pépszer, arra való, hogy két testet közvetlenül öszveragaszszon. Ilyen a vargák, csizmaziák csiríze. Különösen búzalisztből vagy keményítőből főzött pép, melyet a könyvkötők használnak.

LISZTERESZTŐ, (liszt-eresztő) ösz. fn. Azon tölcsér a malomkő alatt, mely az őrlött lisztet fölveszi, és ha, mint mondják, parasztra őrlenek, egyenesen a lisztelőbe, vagyis lisztládába hullatja, ha pedig szitára őrlenek, elébb a szitába bocsátja, melyet az úgynevezett *petike* rázogat, s onnan hull a lisztelőbe.

LISZTÉS, (lisz-t-és) mn. tt. *lisztést* v. —*et,* tb. —*ek.* 1) Ami lisztrészeket foglal magában, mi lisztté őrlődik, törődik. Különösen mondják bizonyos magokról, és gumóféle gyümölcsökről, terményekről, melyek megérve vagy megfőzve, megsütve szétporlanak. *Lisztes gesztenye, burgonya.* 2) Amiben lisztet tartanak. *Lisztes hombár, hordó, láda, zsák, zacskó.* 3) Amit belepett a liszt. *Lisztes ruha.* 4) Mondják némely ételekről, melyek lényegét lisztöltelék teszi. *Lisztes hurka, lisztes kolbász.* 5) A növénytanban olyan szerv, melynek felülete durva porhoz hasonló szemcsékkel van behintve, mint a fejér libatopp (chenopodium album) levele. 6) Gúnyosan főnévileg (a midőn a tt. *lisztes-t,* tb. —*ék)* am. lisztlopó, s így csufolja a köznép a molnárokat.

LISZTÉSEN, (lisz-t-és-en) ih. Lisztel ellátva vagy belepve.

LISZTÉSHORDÓ, (lisztés-hordó) ösz. fn. Hordó, melyben lisztet tartani, kivált pedig szállítani szoktak. *A tábor után lisztes hordókat szállítani.*

LISZTÉSHURKA, (lisztés-hurka) ösz. fn Hurka, melynek töltelékét főleg zsíron pirított lisztpép teszi.

LISZTÉSKAS, (lisztés-kas) ösz. fn. Sárral betapasztott kas, azaz hombár, melyben lisztet tartanak.

LISZTÉSKÁSA, (lisztés-kása) ösz. fn. Lisztből való, leginkább tejben főtt pépétek, a kisdedek számára. Rövidebben : *lisztkása.*

LISZTÉSSZEKRÉNY, (lisztés-szekrény) ösz. fn. Éléskamarai szekrény, melyben lisztet tartanak.

LISZTÉSZSÁK, (lisztés-zsák) ösz. fn. Zsák, melyben lisztet tartanak, szállítanak, s mely csinvatvászonból szokott lenni, hogy a lisztet el ne zilálja.

LISZTÉZ, (lisz t-éz) áth. m. *lisztéz-tem, —tél, —ett,* par. —*z.* Liszttel behint, befejérít, pl. a szakajtó kosárruhát, hogy a kiszakasztott kenyértészta hozzá ne tapadjon. *Aki malomba megy, belisztezi magát.* Jelent annyit is, mint *hajporoz. Lisztezni a hajat, arczot.*

LISZTÉZÉS, (liszt-éz-és) fn. tt. *lisztézés-t,* tb. —*ék.* Liszttel behintés, befejéritès.

LISZTFÉRÉG, (liszt-férég) ösz. fn. l. LISZTBOGÁR.

LISZTGOMBÓCZ, (liszt-gombócz) ösz. fn. Lisztből készített gombóczféle étek, különböztetésül más gombóczoktól, milyenek: *daragombócz, májgombócz* stb.

LISZTHULLATÓ, (liszt-hullató) ösz. fn. Lásd : LISZTERESZTŐ.

LISZTKUKACZ, (liszt-kukacz) ösz. fn. A lisztbogárnak kukacza, azaz lárvája. Gúnyosan az oly hadi biztosok és sütők neve, kik a kezeik alatt levő lisztet hűtlenül kezelik.

LISZTLÁNG, (liszt-láng) ösz. fn. A szitára őrlött lisztnek legfinomabbja, a lisztnek lelke.

LISZTLŐPOR, (liszt-lő-por) ösz. fn. Igen finommá törött lőpor, különböztetésül a dara v. derczeforma gorombább lőportól.

LISZTMOLY, (liszt-moly) ösz. fn. Molyfaj, mely liszt között tenyészik s élődik. (Acarus farinae).

LISZTPÉP, (liszt-pép) ösz. fn. Lisztből tejben főzött, leginkább kisdedek számára való pépétek.

LISZTPILLE, (liszt-pille) ösz. fn. Lisztbogár, midőn pillealakot ölt.

LISZTPOR, (liszt-por) ösz. fn. Akármiféle liszt, mennyiben porformája van, vagy por gyanánt szétszállinkózik. *A malomban járónak ruháit belepi a lisztpor. Risből készített lisztporral behinteni a hajat.*

LISZTVÁLU, (liszt-válu) ösz. fn. L. LISZTERESZTŐ.

LITAS, puszta Hont m.; helyr. *Litas-ra, —on, —ról.*

LITAVA, falu Hont m.; helyr. *Litavá-ra, —n, —ról.*

LITÉR, falu Veszprém m; helyr. *Litér-re, —én, —ről.*

LITINYE, falu Sáros m.; helyr. *Litinyé-re, —n, —ről.*

LITKA, falu Abauj m.; helyr. *Litká-ra, —n, —ról.*

LITKE, falu Nógrád, FÉNYES —, Szabolcs m.; helyr. *Litké-re, —én, —ről.*

LITVÁN- v. LITVAORSZÁG,(Litván- v. Litvaország) ösz. fn. A hajdani lengyelkirályságnak egyik alkotórészét tevő herczegség.

LITTY, LITTYLOTTY, l. LITY.

LITY, 1) hangszó, mely valamely híg testnek, nevezetesen levesételnek mozgásban levő állapotát jelenti, vastag hangon : *loty* innen ikerítve : *lityloty*. Általán a köznép tréfás nyelvén akármiféle híg étel, levesféle, mely az éhes gyomort nem tölti, mely a magyar szájnak nines izére, melyben rágni való nincsen. A nép nyelvén pl. a kávé csak lityloty, sőt még a káposzta is, ha nincsen hús benne. Ezen *lity* gyökből ered : *lityeg-lotyog*. Rokonai : *licslocs*, *licseglocsog*. 2) Midőn a *fity* szóval ikerül, jelenti valamely foszlány testnek ideoda mozgását. Innen *lityifityi*, am. ligő lógó, s átv. ért. *lityifityi legény*, am. szeleverdi hitvány ; *lityeg fityeg* am. liglóg, *Lityegfityeg mint vén csákó a süvegen*. (Km.). Egyébiránt az első értelemben vett *lity* szóban is alapfogalom a mozgás, mert a híg test csak úgy adhat valamely hangot, ha mozgásba tétetik.

LITYÉGFITYÉG, (lityég-fityég) iker. önh. L. LITY alatt.

LITYÉGLOTYOG, (lityég-lotyog) iker. önh. l. LITY alatt.

LITYIKE, (lity-i-ke) fn. tt. *lityikét*. Székely tájszólás szerént kopott vászon, melynek szálai gyéren állanak öszve, azaz lityegnek ; tehát eredetileg *lityegő*, *lityege*, *lityige*, és így itt a *ke* nem kicsinyező, hanem csak átalakult *ge*, noha a kicsinyezés fogalma is tulajdonképen a gyakorlatot jelentő *g* képzőben rejlik.

LITYLOTY, ikerített mn. és fn. Ízetlen híg leves, néhutt : *lögymör*, *letykó*. V. ö. LITY. Mondják emberről is, midőn a jelentése : hitvány, letyhedt v. letyvedt, gyáváeska. *Lity-loty ember ;* néhutt : *lacsuha*.

LIÚ, (li-ú) fn. tt. *liú-t*. Alakra és képzésre olyan mint *hiú*, *diú* (v. dív), valamint ezek gyöke *hi*, *di*, úgy amazé *li*, s valamint *hiú* am. vacuitatem habens, *diu* (dív) am. pretium habens, pretio praeditus, úgy *liu* am. foramen habens, t. i. gyöke a mélyedést jelentő *li*, mely megvan a *lik* szóban is. Liú jelent tehát mély minőségü eszközt, tölcsért, melynek nélkülözhetlen kelléke, hogy *likas*. Máskép : *livó*, *lihó* v. *léhó*, *lijú*, *léju*, melyekben a jelen származtatás szerént a *v* vagy *h* vagy *j* csak közbeszuratok a kéthangzó összetorlódásának mellőzése végett. Egyébiránt más származtatással v. ö. LÉHÓ, melynek *liu* csak módosított alakja volna.

LÍZA, női kn. Elisabetha. Az idegen ‚Elíze' után alakult. Magyarosabban : *Erzsébet*, kicsinyző módositással : *Erzsi*, *Erzsike*, *Pere*, *Pörzse*, *Pörzsike*, *Börzse*, *Böske*, s nagyitóval : *Erzsók*.

LIZABON, fn. tt. *Lizabon-t;* helyr. —*ba*, —*ban*, —*ból*. Portugallia fővárosa.

LÍZI, l. LÍZA.

LIZINKA, fn. tt. *lizinkát*. Növénynem az öthímesek seregéből és egyanyások rendéből, bokrétája kerékforma, tokja gömbölyü, a hegyén egy szálka, egy rekeszü, tíz kopácsu. Virága sárga. (Lysimachia). Fajai : *bereki*, *fejes*, *füzéri* stb.

LO, elvont gyökelem, mely általán mozgást,különösebben helyből tova mozdulást, haladást jelent, mint származékaiból kitünik. További alakulása 1) *b* képzővel *lob* jelenti valamely könnyü testnek a szabad levegőben való mozgását, melyből *lobda*, *lobog*, *lobogó*, *lobban*, *lobbant*, *lobtyú* erednek ; 2) *cs* képzővel *locs*, valamely mozgásba hozott nedvnek visszaütődését, mely egyszersmind hangot ad, innen : *locsad*, *locsadék*, *locscsan*, *locscsant*, *locska*, *locskos*, *locsog*, *locsos*, *locspol* származnak ; 3) lágy lehelettel *loh*, jelenti a felpuffadt, dagadt testnek aláesését, melyből *lohad*, *lohaszt*, *lohog*, *lohol* származnak ; de a két utóbbi a tovahaladási értelemben is részt veszen; 4) *m* képzővel lefelé lógó testnek mozgását jelenti, honnan : *lomos*, *lomozik*, *lomb*, *lomba*, *lomha*, *lomp*, *lompos*, ide tartozik *loncs*, azaz *lomcs*, *loncsos* am. lomcsos; 5) *p* képzővel *lop*, am. valamit elvisz, tehát helyéből elmozdit; 6) *s* képzővel megvan a *Los* folyóvíz nevében; 7) *ty*-vel *loty*, némi árnyéklattal am. *locs*, melyből *lotyog*, *lotyó*, *lotytyan*, *lotytyant* származnak. Részletesen l. e szókat saját rovataik alatt. Midőn e gyökelemhez hangzóval kezdődő rag járul, ezzel egyesülvén az általános szabályok szerént hosszuvá leszen. Így keletkeztek a *lo-ó*, ló, *lo-ob*, lób, *lo-oba* lóba, *lo-obál* lóbál, *lo-od* lód, *lo-odúl* lódúl, *lo-odít* lódít, *lo-og* lóg, *lo-ogat* lógat, *lo-ogó* lógó,*lo-ok* lók, *lo-ostol* lóstol, *lo-ó-t* lót, *lo-ó-t-ás* lótás.

LÓ, (l. *Lo* gyökelem) fn. tt. *lovat*, személyragozva : *lov am*, *lov-ad*, *lov-a*, *lovunk*, *lovatok*, *lovok* stb. Kicsinyezve : *lov-acska*. Mint ragozásaiból kitünik, gyöke az élénk mozgást jelentő *lo*, melyből igeneves *ó* képzővel lett *lo-ó*, vagy *lov*, öszvehúzva *ló*, am. élénken mozgó, futó, t. i. állat. Csagataj nyelven is *ulag* v. *ulak* am. futó, és ló.(Abuska 28. lapon). A mássalhangzóval kezdődő ragokat, mint más rokontársai, származott alakban veszi fel: *lónak*, *lóra*, *lótól*, sőt az *i ért* és *ig* ragokat is : *ló-ért*, *ló-ig*, a többi rag pedig az egyszerü gyökhöz jár, de szebb hangzás vagyis két önhangzó öszvetolulásának kikerülése végett *v* középpragaszszal és megrövidült *o*-val : *lo-v-ag*‘ *lv-v-as*, *lo-v-on*, *lo-v-al*. Hogy a *ló*, valamint a hasonló *szó*, *só*, *tó*, *hó*, *fő*, *vő*, *nő*, *bő* stb. szókban nem a sémi nyelvek után felkapott állítólagos *nyugvó v* rejlik, hanem hogy az *ó ő* valóságos igeneves képző, mely egy a harmadik személyes névmással ; erről l. *ó*, *ő* igenévképző. Dunán túl, különösen Vasban és Sopronban így is ragozzák : *loam*, *loakat*, hol a ragaszos *v* hangot szeretik elhagyni pl. *a loakat a koácshoz viszem patkolni*. Némely tájakon *lú*. Rokonok a föntemlített csagataj *ulag*-on kivül a sínai *lo* (eqnus albus cujus caudae crines sunt nigri. Schott Vilmos); továbbá a vogul *lu* v. *lo*, a déli orosz *loska ;* kaukazi nyelven : *czo*, *czu*, mely öszvevág a gyermeknyelvi magyar *czoczó* szóval, mely nem más mint a lovat mozgásra biztató *czo* kettőztetése. Már Adelung jól

vette észre, hogy a ló több népek nyelvén kitünő gyorsaságától kapta nevét. Így a német : *Ross* régiesen : *ors*, *hors*, az angolban ma is : *horse* Adelung szerént rokon a német *hurtig*, *Hirsch* szókkal ; tehát a magyar *poroszka*, *gyors*, *borbát* szókkal is. Rokonok továbbá értelemben a latin *equus*, äoliai hellen *ἴκκος*, (melyből *ἵππος* is módosultnak látszik), lithván *aihvus*, szanszkrit *açvas açvá*, melyekben Benfey szerént alapfogalom a gyorsaság, innen a szanszkrit *açu* (= gyors, sebes), latin *acer*, hellen *ὠκύς* stb. Adelung pedig a görög *ἵππος* és német *hüpfen* szókat is egy származásuaknak tartja. Mi magyarok ide sorozhatjuk a mozgásra biztató, *hip*, *hop* indulatszót, valamint különösen a lóbiztató *hi!* szócskát. V. ö. LO gyök. A ló mi nálunk köz ismeretü, hasítatlan patáju, rövid sima szőrü, de serénynyel és hosszu sudár haju farkkal ellátott hasznos, szép, nemes, házi állat, melyet nyargalásra, húzásra, és teherhordásra szokás használni. *Vad ló*, mely természeti szabad állapotban létezik. *Szelid ló*, mely házi lótól származott, vagy természeti szilajságát letette.

A ló, mint általán igen haszonvehető állat, különösen pedig mint a magyar népnek ős időktől még a régi hunnoktól fogva kedvencze, nagy szerepet viszen nyelvünkben mind szótárilag és közmondatokban, mind költőileg véve.

1) Korára nézve: *fiatal* v. *csikóló*, melynek még úgynevezett csikófogai megvannak, régente *gyermekló*-nak is mondták. „És az több dolgok között könyergettem vala te ke (gyelmednek), hogy egy gyermeklovat kérne ke(gyelmed) uramtul ő n(agyságától) ennekem". (Levél 1557-ből. Szalay Á. 400 m. l. Így 1551-diki levélben is). *Agg ló* v. *vén ló. Gyakorta agg lovon verik agyon a farkast.* (Km.). *A vén ló is megröhögi az abrakot.* (Km.).

2) Nemre nézve: *esödör* v. *monyas*, v. *mén*, v. *ménló*, v. *himló*, különösen ha nemzésre használtatik : *hágó. A jó monyas vagy megvakúl, vagy megsántúl.* (Km.). *A ménló ritkán rúgja meg a kanczát.* (Km.). A mén néha am. paripa. *Szilaj ménen nyargalni.* Ha heréjét kimetszik : *herélt. Herélt lónak csak egy a lába.* (Km.), azaz ha egy lába kitörik, semmi hasznát nem vehetni többé (Erdélyi János). *Herélt ló is megcsikózik néha, mikor leveti Málé Petit* (Km.). A nőstény ló *kancza*, v. *kabala*, v. *kaczola*, különösen, ha szaporításra használtatik, *anyaló.*

3) Színre nézve : *fehér*, *deres*, *vasderes*, *szürke*, *almásszürke*, *seregélyszürke*, *egérszőrü*, *zsufa* (zsupszinü), *pej*, (világos pej, sötét pej, piros pej), *sárga*, *fakó*, *piros*, *kese* v. *kesely*, *barna*, *fekete*, *hóka*, *tarka.* A magyarnak legkedvenczebb szinei a *fakó*, *sárga*, *pej*, miért a népdalokban ezek fordulnak elé leggyakrabban : „Czo fel fakó."

„Jó ló volt a fakó, jó ló is ellette."

„Fakó lovam jó paripám,
Rajta mennék hozzád babám."

„Az én lovam száz talléros fakó.
Ha rá ülök, szikrázik a patkó."

„Ne búsúlj, fakó,
Lesz rajtad patkó."

„Van paripám takaros,
Kurta farku, pej, piros."

„Sárga csikóm fel van kantározva."

„Sárga csikóm kivezetem a gyöpre,
Gyöngyharmatot leveretem a földre."

„Állj meg Jancsi, itten van már a csárda,
Ihatnék a rudas lovam, a sárga."

(Népdalokból).

A szürke és fehér lovat néha gúnyosan emlegeti a nép. *Margit asszony, fehér ló, ritka válik benne jó. Czo te fejér, taszitsd feleség. Ha fejér lovat látott, ma nem éhezik meg. Fehér lónak, világos felhőnek, mosolygó menyecskének nem kell hinni.* (Különös, hogy a közmondások az asszonyt és lovat szeretik öszvehasonlítani. *Aszszonynak és lónak soha hinni nem kell.* [Gvadányi]. *Feleséged s paripádat soha másokra ne bízzad.*)

„Bár csak addig meg nem holtál volna,
Míg egy szürke lovat nem loptál volna."

(Czigányd.)

Szürke v *fehér lótól nem kérnek vámot*, (hanem a gazdájától). Népies élcz.

4) Különféle tulajdonságaira nézve : *bokros ló*, v. székelyesen : *jeszke ló*, mely könnyen megijed, és makacs. *Csökönyös ló*, mely megköti magát. *Fáradt ló. Fáradt lónak farka is nehéz.* (Km.). *Fáradt ló is farka előtt jár.* (Km). *Kemény száju ló. Hányó ló*, mely a lovagot rázza, hánytatja, melyen, mint mondják, mákot tör az ülő. *Igető ló*, mely igetve jár. *Jó ló. A jó lónak zabla kell, nem ostor.* (Km.). *Zabla nélkül a ló soha sem lészen jó.* (Km.). *Nem használ a jó ló, ha a kocsis nem jó.* (Km.). *Rosz ló. Nincs rosz út, csak rosz ló.* (Debreczeni km.). *A német lova hájjal él, mégis rosz.* Szójáték; *Heu* (olv. háj) a német nyelvben szénát és *Rosz* lovat jelentvén. *Karórágó ló*, mely a jászolt rágja. *Lépő ló*, nagy ló, mely csak lépve jár, mint a nagy német lovak. *Poroszka ló*, mely szapora léptekkel halad, mint általán a betyároké, csikósoké. *Nehéz az agg lóból poroszkát csinálni.* (Km.). *Rösz ló. Nincs oly rösz ló, mely elébb ne menne farkánál.* (Km.). *Rúgós ló. Serény ló. Serény lovat nem kell sarkantyúzni.* (Km.). *Hitvány ló. Hitvány lovat száll meg a légy.* (Km.). *Szemes ló. Szemes kocsis, szemes ló, kerekszámra igen jó.* (Km.). *Szilaj ló. Vak ló. Nem mindenkor nevet a vak ló*, tréfásan am. Non semper ridet Apollo *Tanult ló. A tanult lónak nem kell sarkantyú.* (Km.) Álakjára nézve : *kos orrú, kos fejü, domború* v. *csapott faru.*

5) Birtokosra nézve: *Úri ló, paraszt ló, zsidó lova, czigány lova. Kényes, mint az úri ló.* (Km.). *Megszokta a koplalást, mint a czigány lova.* (Km.). *Ő is elszánt néha a czigányok lován* (km.), azaz hazud.

6) Használatra nézve: *Hátas* v. *nyerges* ló, v. *paripa*, melynek egyik faja a *poroszka*. *Kocsis, hámos, igás ló.* A rúd bal oldalán befogott ló *nyerges*, jobb oldalán *rudas*, négyesben jobb felül az első *kisefás* v. *ostorhegyes*, balfelül *gyeplős*. Mikor egy széltében hármat vagy négyet fognak, akkor a külsőnek vagy külsőknek *lógós* a neve. *Szekeres ló. Verik, mint a szekeres lovat.* (Km.). *Vontató ló. Taligás ló*, melynek Debreczenben és Györött nagy a divata, és hire. *Málhás ló*, mely málhát, azaz terhet visz a hátán. *Nyomtató ló*, melylyel gabonát nyomtatnak. *Nyomtató lónak nem kötik be a száját.* (Km.). *Posta ló. Szántó ló. Vezeték ló. Konyhalovak*, az urasági udvaroknál. *Közös ló*, melyet többen, mint közbirtokot használnak. *Közös lónak túros* (nem turós) *a háta.* (Km.). *Katona ló. Ágyús ló. Malomhuzó ló. Nyügbe vetett ló nem messze nyargal.* (Km.). A magyar népmondákban leghiresebb a *táltos ló*, csudálatos sebessége miatt. Nevezetes a Toldi Miklós lova is, melyről közmondás: *Úgy él* v. *tengődik, mint Toldi Miklós lova, más szemetén.* Emlegetik néha a *Tasi lovát* is. A szamarat tréfásan *Isten lovának* hivják. Átv. ért. *ördögló* v. *ördög lova*, egy igen veszélyes lomba, vagy hinta. Így neveznek bizonyos hosszu lábu, igen vékony dereku bogarat is. *Ekeló* v. *ekekabala*, melyen az ekét ki s haza vontatják. *Vak ló* v. *deres*, azon pad, melyre a botra itélteket fektetik. Ide tartozik, mely előbb- utóbb mindenkit elvisz, a *Szent Mihály lova.* Innen mesés kérdés: *Micsoda nemzet az, mely más világra is lóháton megy?* Fel. A *magyar*, mert, ha meghalt, Szent Mihály lován viszik ki.

„De majd engem innen tova
Elvisz a Szent Mihály lova.“

(Csokonai).

7) Hazájára nézve: *Magyar, erdélyi, orosz,* v. *muszka, arab, török, angol, holsteini, nápolyi, stájer* stb. lovak.

A magyar, mint lókedvelő nép, a lovak elnevezésében igen találékony, és költői izlésü. Szép nevek pl. ezek: *Rózsa* v. *Rózsi, Hajnal, Tüzes, Villám, Csillag, Szikra, Sugár, Csinos, Kényes, Bársony, Kedves, Ficzkó, Szellő, Tündér.* A madarak röpködésére, részint szinére emlékeztetnek ezek: *Csóka, Daru, Föcske, Galamb, Ráró, Rigó, Szárcsi, Szajkó, Varjú, Vércse, Holló, Sólyom.* Jellemzők: *Büszke, Bátor, Kurucz, Szemes, Gyilkos, Mérges, Kakas, Mokány, Pajkos, Betyár, Vidám, Bujdos, Bokros, Pogány, Sárkány, Táncos, Tátos.* Testi tulajdonságra mutatnak: *Babos, Bogár* (fekete), *Buczkó, Busa, Barna, Bársony, Deres, Fakó, Fényes, Hajas, Hódos, Hóka, Kesely, Monyók, Pej, Pejkó, Sárga, Szürke, Talpas.*

A magyar nép lovával beszélget, biztatja, igéreteket tesz neki, pl. selyem kantárt, bársony nyerget, jó abrakot. Ezen megy a legény szeretőjét látogatni, s ez néha eteti itatja, mint a népdalok példái mutatják:

„Deres a fü, édes lovam ne egyél,
Inkább engem kedves rózsámhoz vigyél.
Ott lesz széna, ott lesz abrak, eleség,
Neked, édes fakó lovam, vendégség.“

„Mikor Barna Péter a lovát itatta,
Románné két lánya kantárát tartotta.“

„Czo fel, édes Deresem,
A rózsámat keresem.“

„Itthonn vetek egy abrakot, elég lesz,
A rózsámnál majd egy helyett kettő lesz.“

„Meghalt a lovász, oda a lovász,
Nem mondja már a lovának
Sárga te csity!“

„Fel van az én lovam kantározva,
El is megyek a rózsámhoz rajta.“

„Békót vettem kese lovam lábára,
Mért nem hallgat a gazdája szavára.“

„Fel-felülök szürke paripámra,
Bevágtatok Kálló városába,
Betekintek rózsám kapujára,
S hull a könyvem a nyeregkápára.“

„Megkötöm lovamat
Czédrusfa ágához,
Magam meg lefekszem
Galambom ágyához.“

„Pej paripám patkószege de fényes,
Madarasi csárdás lánya de kényes.“

„Elunta már pej lovam a nyargalást,
Harmadnapig nem evett egy harapást,
Van már széna, van már abrak, ehetsz már,
Engemet szép szeretőmhöz vihetsz már.“

„Felülök a sárga lovam nyergébe,
Beballagok a kovács mühelyébe,
Mig a kovács a lovamat patkólja,
Kis angyalom két orczámat csókolja.“

„Biró gazda, bátyám uram,
Kérem, adja ki a lovam,
Sürgetős az utam nagyon,
Subámat zálogba hagyom.“

(Népdalokból).

„Menjünk innen fakó lovam,
Tisza ide nem meszsze van.“

Vörösmarty.

A ló kedves tárgya a közmondásoknak is. Álljon itt a mondottakon felül még egynéhány. *Nem adnám egy lóért*, mi a ló nagy becsére mutat. *Ki lova fia vagy?* gúnyos kérdés, valamely igénytelen vagy hitvány emberhez, ki elbizza magát. *Lopott lóról tenger közepén is leszállítnak. A ló kötőfékkel jár.* (Accessorium sequitur principale). *Még lova sincs, már is kantáron búsúl. Kinek lova nincsen, gyalog jár az Pestre. Elragadták a lovak*, azaz az indulatok, fényüzés, pompázás. *Hol a féket meglelik, a lovat is ott keresik. Zab hajtja a lovat, nem ostor. A lónak négy lába van, mégis megbotlik*, mentegetődzés. *Lóvá tették*, am. bolonddá tették, megjátszották. *Búsúljon a ló,*

elég nagy a feje, jó kedvüek, könnyelmüek szójárása. *Üsd a lovat, hadd húzzon, mért nem lett pappá. Ha ló nincs, a szamár is jó. Ökör szántja az abrakot, s a ló eszi meg*, a régebben fennállott jobbágyi munkára és földes úrra vonatkozó közmondás. *Lóhalálában sietni*, am. legsebesebben hajtani, átv. ért. nyakra főre végezni valamit.

„Elindultam ide Bécsben, ahol soha sem voltam,
Lóhalálával siettem, melyet meg sem gondoltam.“
Páter Márton a XVIII. száz. közepe tájáról.
(Thaly K. gyüjt.).

Ha rugdos a ló, végy el abrakából. Van lova (esze), *de nincs kocsisa. Lovon jött, gyalog jár. Lórúl szamárra. Ajándék-lónak nem kell csikófogát nézni. A fogadott lónak rövidebb a mérföld. Valakit lóra ültetni*, am. bizonyos jó remény fejében bolonddá tenni, rászedni, a valóság helyett álképpel csalogatni stb.

A lónak mozgásai : *lép* v. *léptet, koczog, poroszkál, üget* v. *iget, nyargal, vágtat*; a szilaj ló *ágaskodik, kapál, rúg, harap, fejét szügyébe vágja és felrúg*. Mi kedélyét illeti; *nyerít*, midőn vágyakodik, pl. a csődör a kancza után, az anyaló csikajaért; *röhög*, midőn örül, pl. az abraknak; *röhög mint abrakjának a ló* (km.); *nyihog*, midőn haragos; *hortyog, horkan*, ha megijed; *sárlik*, a kancza, midőn a nemi ösztön ingerli.

„Árokszállás, Kecskemét
Nyerít a ló, ehetnék. Népd.

A szók, melyekkel a magyar szólítani szokta lovait, ezek : hivó *ne ! ne Maczi !* fektéből keltő : *czo ! czo fel !* menésre biztató : *hi ! gyi ! csety ! csity ! haj ló ! ló ke !* (kelj); jobbra kifelé : *tüled* (= töled), balra kifelé : *hozzád !*

Sajátság gyanánt megjegyzendő, hogy a magyar több oly bogarak, férgek, és növények neveit, melyek a maguk nemében nagyobbak, *ló* jelzővel különbözteti meg, pl. *lótetü, lólégy, lódarázs, lóborsó, lódió, lósóska, lótorma*.

LÓABRAK, (ló-abrak) ösz. fn. Lónak adatni szokott abrak.

LÓAKOL, (ló-akol) ösz. fn. Akol, melynek kerítései közé lovakat, különösen ménest szoktak zárni. V. ö. AKOL, ISTÁLÓ.

LÓÁLLÁS, (ló-állás) ösz. fn. Állóhely lovak számára, különösen a fogadókban.

LÓALOM, (ló-alom) ösz. fn. Alom, melyet a ló alá vetnek, ágyaznak. *A lovaskatonáknak lóalomul zsúpot adni.* V. ö. ALOM.

LÓÁRULÁS, (ló-árulás) ösz. fn. Lónak vagy lovaknak eladása.

LÓÁRUS, (ló-árus) ösz. fn. Szokottabban lókereskedő, vagy félgúnyosan: *lócsiszár, lókupecz*, vagyis oly személy, ki lovakkal üzérkedik.

LOB, (1), (l. LO) elavult ige és törzs a gyakorlatos *lob-og* s a belterjes *lobban* igékben és származékaikban, valamint a *lobda* v. *lobda* névben. Rokon vele magas hangon: *leb*. Alakra és képzésre hasonló hozzá a *dob* v. *tob*, melynek gyöke a távolt jelentő *to*, lágyabban *do*, s valamint ezekből lett *b* képzővel *tob* v. *dob*, azaz valamit távolra vet, taszít; úgy a *lo* gyökből származott *lob*, azaz erősen mozog. Így képződött: *szab*, melynek *sza* gyöke mint elválasztást, szétnyilást jelentő megvan a *szak*, *szakad*, *szana* (szét), *szá, szái, szád, szánt* származékokban. Így képződtek a rokon *p* képzővel : *csap, lop, tép, lép, rop* (jár) s némely mások. Hogy ‚lob‘ nem átható ige, mint Sándor István hibásan magyarázza, hanem önható, az kitetszik e közvetlen származékából *lobog*, azaz folytonosan v. gyakran erős lebegő mozgásban van. Finnül *lipun* am. lobogok s *lipuan* am. lebegek. V. ö. LOB, (2).

LOB, (2), fn. tt. *lobot*, néha a *b*-t megkettőztetve : *lobbot*. Már hajdan is önálló főnév is volt, s jelentett sebes mozgást, hányakodást, mint a még ma is divatban levő *sebbel lobbal* mutatja, mert nagy sebbel lobbal jönni menni, am. igen sietve; *lobot* v. *lobbot vetett*, azaz lángra gyúladt. Tehát ujabb korban feltámasztva helyesen nevezték el a lángot lobnak, mivel kiváltkép csapkodó lángról szoktuk mondani, hogy *lobog*, mint az imént is, *lobot vetett*. Innen, átv. ért. gyógytani nyelven am. gyuladás, azaz a test valamely részének kóros tüzessége, mely vörös színben szokott mutatkozni, pl. *szemlob, agylob, toroklob, tüdőlob, béllob*. Az arabban *lahaba*, am. inflammavit, accendit, arsit stb. innen a héber *lahab*, flamma et quidem purior sine flamma, és *lehabbáh*, öszvehúzva : *labbáh* szintén am. flamma (Eichorn és Wiener szótára). Igen közel áll hozzá a német *Lohe* is (Heyse szerént : die lebhafte Flamme eines Feuers); régi német nyelven : *louga, louc, louch*; angolul a magyarhoz még közelebb : *lowe;* szintén e családba tartozik a német *lodern* is; melyekről bajos volna állítani, hogy akár a magyar vette a német családtól, akár ez a magyartól. A nyelvszellem itt is, mint sok másban, bár különböző törzseknél, rokon fogalmakból indult ki, amennyiben a lebegés, lobogásban (valamint általán az *l* hangban) mozgás rejlik; „*lodern*, eigentlich sich schnell oder leicht hin und her bewegen“ azt mondja Adelung. ‚Lob‘ szóval mint gyökkel azonos *lób* gyök is. L. ezt és v. ö. LÁNG.

LÓB, (l. *Lo* gyökelem) elvont gyök vagy törzsök, melyből *lóba, lóbál, lóbita, lóbicskol*, mint valamely hajlékony testnek hánykolódását jelentő szók erednek. Gyökeleme *lo*, egy a *lob, lobog, lobda* stb. szók gyökelemével.

LÓBA, (lób-a) fn. tt. *lóbát*. Dunán túl, különösen Kemenesalon, am. hinta, mely mind maga ingatható, mind a rajta levőt ingatja, lóbálja. *A gyermekek kedvelik a lóbát. Leesni a lóbáról.* Néhutt : *lóbita*- V. ö. LOMBA.

LÓBAB, (ló-bab) ösz. fn. Nagy szemü babfaj, melynek egyik fajtája az úgynevezett *disznóbab*, melyet néhutt egyszerüen *öregbab*-nak neveznek. (Vicia faba major.)

LOBÁCSOL, (lob-ács-ol) áth. m. *lobácsolt*. Bérczy Károly szerént a vadászok a fürdő vadlibáról és ruczáról mondják, midőn a vízben pocsognak. (Pletschern). Mándy Péter szerént Szathmárban általános értelemben is divatozik. Másképen ugyanő szerénte: *locsbákol*. V. ö. LUBICZKOL.

LOBÁCSOLÁS, (lob ács-ol-ás) fn. tt. *lobácsolás-t*, tb. —*ok*. Pocsogás a vízben. V. ö. LOBÁCSOL.

LÓBÁL, (ló-b-a-al) áth. m. *lóbál-t*. Valamely függő, vagy ingadékony nehezkedési ponton fekvő testet ide-oda, vagy fel-alá ingat, mozgat. *Lóbálni a szalagokról függő bölcsőt. Lóbálni a kötélhintát. Lóbálni egymást a keresztül tett deszkán vagy gerendán. Lóbálni a kezeket* am. hányni, vetni. *A szél lóbálja a csónakot. Lóbálni* v. *lóbázni a hajót* am. lulázni. V. ö. LÓGÁZ, és CSÓVÁL.

LÓBÁLÁS, (lób-a-al-ás) fn. tt. *lóbálás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valamely függő, vagy ingatag fekvésü testet lóbál valaki. V. ö. LÓBÁL.

LÓBÁLÓ, (lób a-al-ó) mn. és fn. tt. *lóbáló-t*. Aki lóbál valamit, pl. a hintajátékban azon személy, ki a hintát ide-oda mozgatja, mig más rajta ül.

LÓBÁLÓDÁS, (lób-a-al-ó-d-ás) fn. tt. *lóbálódás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Állapot, midőn valami v. valaki lóbálódik.

LÓBÁLÓDIK, (lób-a-al-ó-d-ik) belsz. m. *lóbálód-tam*, —*tál*, —*ott*. Mintegy maga magától ide-oda vagy fel-alá ingadoz vagy látszik ingadozni valamely függő, vagy ingadékony fekvésü test. *A hajó a szélduzzasztotta hullámokon lóbálódik.*

LÓBÁRZSING, (ló-bárzsing) ösz. fn. Növényfaj a menták neméből; füzérjei hoszszúk, hengeresek, a szár- és ághegyeken levelei hegyes fürészfogúk, molyhosak, nyeletlenek, fehérlők. (Mentha sylvestris).

LÓBÁZ, (lób-a-az) m. *lóbáz-tam*, —*tál*, —*ott*. LÓBÁZÁS, (lób-a-az-ás) l. LÓBÁL, LÓBÁLÁS.

LÓBB, a régieknél, pl. Melius Péternél am. fennlibeg. *Lób*-nak nyomatékosabb hasonmása, és rokon, sőt azonos *lább* igével. L. LÁB, (3).

LOBBAD, (lobb-ad v. lob-u-ad) önh. m. *lobbad-tam*, —*tál*, —*t*, v. —*ott*. Lobra gyulad, lobot vet. Kevesbbé használt ige, mint a hason értelmü *lobban*. Szokottabb és ismeretesebb ‚lobbadoz' származéka. L. czt.

LOBBADOZ, (lobb-ad-oz) önh. m. *lobbadoztam*, —*tál*, —*ott*. Gyakran vagy folyvást lobbad v. lobban, különösen átv. értelemben.

„Egy pontra gyült az élet foglalatja,
Az ösztönzaj csak élvre lobbadoz."

Az élet korai. (Kisf. K.).

„S a borostyán édes álma:
Győzni a király előtt,
Sok vitéznek lángszivében
Olthatatlan vágyra nőtt;
S versenytűzre lobbadozva
Gyülnek a várpiaczon."

Budai harczjáték. (Ugyanattól).

LOBBADOZÁS, (lobb-ad-oz-ás) fn. tt. *lobbadozás-t*, tb. —*ok*. Gyakori vagy folytonos lobbanás. V. ö. LOBBADOZ.

LOBBAN, (lobb-an, azaz lob-u-an, lob-v-an), önh. m. *lobban-t*. Mondják különösen égékeny testről, midőn lángra gyulad. *A lőpor hirtelen lobban. A szalma hamarabb fellobban, mint a fa. A puska előbb lobban, azután szól.* Átv. ért. hirtelen haragra fakad, gyúlad. *Haragra lobbanni. Hamar lobban*, vagy *mindjárt fellobban, mint a puskapor.* (Km.). *Fellobbant Salamon a hadhír jöttére.* (Döbrentei).

LOBBANÁS, (lobb-an-ás v. lob-u-an-ás) fn. tt. *lobbanás t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a* Gyulékony test állapota, midőn lobra, azaz lángra kap, hirtelen lángot vet. V. ö. LOBBAN.

LOBBANÉKONY, (lobb-an-ék-ony) mn. tt. *lobbanékony-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Ami v. átv. ért. aki könnyen lobban.

LOBBANÉKONYSÁG, (lobb-an ék-ony-ság) fn. tt. *lobbanékonyságot*. Tulajdonság, midőn valami v. valaki lobbanékony.

LOBBANT, (lobb-an-t v. lob-u-an-t) áth. m. *lobbant-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. 1) Valamely gyulékony testet lobbanóvá tesz, azaz lángra gyúlaszt. *A lőport egy szikra lángra lobbantja.*

„Tüzet lobbant pillantása,
Mint az egek villámlása."

Faludi.

2) Átv. ért. valamit sebes mozgással kibocsát, kinyom, kitaszít. *A meggyuladt lőpor kilobbantja a golyót.* 3) Szinte átv. ért. valamit *szemére lobbantani* valakinek, am. szemére hányni, szemére vetni, és pedig oly valamit, mi miatt magát szégyenlenie,mi miatt elpirulnia kell, s arcza mintegy gyuladásba jön.

LOBBANTÁS, (lobb-an-t-ás) fn. tt. *lobbantás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, midőn valaki vagy valami valamit lobbant.

LOBBANTYÚ, (lobb-an-ty-ú) fn. tt. *lobbantyú-t*. Sándor István így nevezi a pattantyúsok kanóczát, mely az ágyút ellobbantja. Eredetileg: *lobbantó*, mint pattantyú *pattantó*, csörgetyű *csörgető* stb. mások.

LOBBASZT, (lobb-asz-t v. lob-u-asz-t) áth. m. *lobbaszt-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. *lobbaszsz*. Lobbanóvá tesz, lobra, lángra gyúlaszt. Szokottabban: *lobbant*.

LOBELLENÉS, (lob-ellenés) ösz. mn. Mondják oly gyógymódról, és gyógyszerekről, melyek a kóros gyuladások, tüzességek ellen használtatnak.

LÓBÉLÜ, (ló-bélü) ösz. mn. Mondják emberről, ki igen sokat eszik.

LÓBETEGSÉG, (ló-betegség) ösz. fn. Oly betegség, mely különösen a lovakat szokta meglepni, pl. *keh, taknyosság.*

LOBICSKOL, (lob-ics-k-ol) kicsiny. és gyakor. önh. m. *lobicskol-t*, Mondják különösen arról, ki fürdéskor kezeit, lábait hányja veti, s mintegy ide-oda lobogtatja. Az *ics* középképző könnyüd kicsi mozgást, a *k* pedig mint átalakult *g* annak gyakoriságát jelenti. Másképen *lubiczkol*. Mondják megnyújtva is: *lóbicskol*. Egyszerüen: *loboz*.

LOBICSKOLÁS, (lob-ics-kol-ás) fn. tt. *lobicskolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valaki lobicskol.

LÓBITA, (lób-it-a, mintegy lóbitó) fn. tt. *lóbitát*. 1) L. LÓBA. 2) A székelyeknél Kriza J. szerént am. lógó, fityegő valami.

LOBLÁZ, (lob-láz) ösz. fn. Láz neme, melyet lobos kórállapot idézett elé.

LOBOG, (lob-og) gyak.önh. m. *lobog-tam*, —*tál*, —*ott*. Széles ért. valamely lenge, könnyü, vékony, foszlány test a levegőnek mozgásától, vagy bizonyos erő által mozgásba hozva élénken inog. Különösen: *lobog a láng*, midőn a szél meg-megkapja. *Lobog a kifüggesztett zászló. Lobog a bőszáru gatya, bő újju ing*, midőn lovagol vagy tánczol a legény. *Lobog a nő fátyola, köténye*, midőn a szél hajtogatja.

„Királyi zászlók lobognak
Fénylik titka a keresztnek.“
Egyházi ének.

„Rugdal, rázza fejét, hosszu serénye lobog.“
Kisfaludy K.

Erdélyben mondják a forró vízről, midőn felbuzdúl, valamint a forrásokról is, melyekből a víz bugyborékosan fakad fel. Kicsinyező alakban v. ö. LEBEG, LIBEG.

LÓBOGÁR, (ló-bogár) ösz. fn. L. LÓTETŰ.

LOBOGÓ, (lob-og-ó) mn. és fn. tt. *lobogó-t*. 1) Általán ami lobogva mozog. *Lobogó lángok. Lobogó tűz. Lobogó vitorla, zászló, fátyol*. 2) Különösen főnevül véve am. zászló, nevezetesen, hosszukás, fecskefarku, mely minden lebbentésre lobog. *Kitűzni a lobogókat. Hadi lobogó. Lobogót vinni a seregek előtt.*

„Lobogójok sárga, zöld színek oszlatják,
Kiknek tafotáit szelek hajtogatják.“
Gyöngyösi István.

Kölcsey leirása szerént:

„Erőm s tanácsom nincs, czrekkel
Mégis vezérként hordanak;
Fenn küzdel szárnyam a szelekkel,
Lábamhoz hősök hullanak.
Esküttе nékem szent hüségét
Az ifjuság délczeg sora,
Kíséri pályám messzeségét
A Grátiák könyzápora.
Szerencse, hir nyomban követnek,
Vesztőre vesztem mocskot hoz,
S a nyertes hív emlékezetnek
Szentelve, nyújt oltárihoz.“

V. ö. LEBEGŐ.

LOBOGÓNYEL, (lobogó-nyel) ösz. fn. Pózna, rúd, dorong, melyről az úgynevezett lobogó függ, s melynél fogva azt kitüzik, vagy viszik. V. ö LOBOGÓ.

LOBOGÓS, (lob og-ó-s) mn. tt. *lobogós-t*, v. —*at*, tb. —*ak*. Ami lobogó tulajdonsággal bir; vagy lobogóval van fölszerelve, diszítve.

„Véres zászlók alatt
Lobogós kópiát
Vitézek ott viselik.“
Balassa B.

Mondják különösen a) villámról, mennyköről, mint afféle lobogva czikázó tüneményről. *Lobogós villám, menykő*. Innét e gyöngédebbféle ártatlan káromkodás: *Ejnye lánczos lobogós! Lobogós adta! Lobogós szedte vedte!* b) Mondják bő és hosszu újju, úgynevezett magyar üngről, melyet néhutt tréfásan *borjuszáj*-nak mondanak. Ha szükebb, *sipújju* a neve.

LOBOGÓSAN, (lob-og-ó-os-an) ih. Lobogós módon vagy állapotban. Lobogóval ellátva.

LOBOGTAT, (lob og-tat) mivelt. m. *lobogtattam*, —*tál*, —*ott*, par. *lobogtass*. Eszközli, hogy valami lobogjon. *A szél lobogtatja a lángot, fátyolt. A csapatvezér lobogtatja a hadi zászlót.*

LOBOGTATÁS, (lob og-tat-ás) fn. tt. *lobogtatás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, midőn valamit lobogtatnak.

LOBOL, (lob-ol) önh. m. *lobolt*. Lobogva vagy lebegve ide-oda mozog. Győrvidéki szó. *A hullámok nagyon loboltak:s alá lett mosva*, (dunántúliasan,e helyett alámosatott vagy mosódott) *a töltés*.

LOBOLÁS, (lob-ol-ás) fn. tt. *lob-ol-ás-t*, tb. —*ok*. Lobogva ide-oda mozgás.

LOBONCZ, régies kiejtés ‚labancz‘ helyett.

„Én, az mint látjátok, vitéz ember vagyok:
Az hires kopányi lobonczok hadnagyok.“

A XVII. század második feléből. (Thaly K. gyüjt.).

LOBOR, (lob-or) fn. tt. *lobor-t*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. A hellen πυραμίς után szó szerént forditva am. csücs- vagy csücsos oszlop, mely némileg a lobbal égő tűzhöz, vagy lánghoz hasonlóan vékony hegygyel végződik; másképen: *gúla*.

LOBORALAKU, (lobor-alaku) ösz. mn. L. LOBORDAD.

LOBORDAD, (lob-or-dad) mn. tt. *lobordadot*. Olyan alaku, mint a lobor.

LÓBORSÓ, (ló borsó) ösz. fn. A nép nyelvén, babónem alá tartozó növényfaj; virágai magánosak, vagy párosak, kocsántalanok; levelkéi hosszudad tojáskerekek, tompák, szálkahegyük. Virága kékes, piros. Másképen szintén a nép nyelvén: *abrakborsó, vad lencse, lednek*, növénytani néven *abrakbabó*. (Vicia sativa). Van *hólyaglóborsó* is, mely növénytani néven: *bagolcsa bóka*. (Astragalus cicer).

LOBOZ, (lob-oz) önh. m. *loboz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Úszás közben lábaival a vizet veri. Kicsinyezve: *lobicskol* v. *lubiczkol*. V. ö. LOB, LOBICSKOL.

LOBOZÁS, (lob-oz-ás) fn tt. *lobozás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, midőn valaki loboz.

LÓBÖGÖLY, (ló-bögöly) ösz. fn. Bögölyfaj, mely kiváltképen a lovakat szokta meglepni és csipkedni, lólégy. V. ö. BÖGÖLY.

LÓBŐR, (ló-bőr) ösz. fn. A ló nevü állat bőre. *Nyers lóbőr. Kikészített lóbőr. Lóbőrből varrt saruk. Lóbőr a szekernye.* (Pázmán Kal. 530.)

LOBTYÚ, (lob-tyú) fn. tt. *lobtyút.* L. szokottabban : LABDA.

LOCS, (lo-cs) fn. tt. *locs-ot,* harm. szr. —*csa.* Híg sár, mely a bele lépő lábai alatt mozgásba jő, és fecseg. Ikerítve : *licslocs* v. *locspocs.* Gyökeleme *lo,* melyben a mozgékonyság alapfogalma rejlik, a *cs* képző pedig a mozgás által okozott hangot fejezi ki. *Minden lében locs,* (km.) am. mindenbe bele ártja magát, mindenbe bele szól. Származékai : *locsos, locscsan, locscsant, locskos, locsog, locska, locskál, locsol, locspol, locspolódik.* Rokonai, a latin *lacus, lacuna,* a német *Lacke.* V. ö. LOTY.

LÓCS, faluSopron m.; helyr. *Lócs-ra,* —*on,* —*ról.*

LOCSA, (locs-a) fn. tt. *locsát.* Ritkán használt szó, a szokottabb locs helyett l. LOCS.

LOCSAD, (locs-a-d) önh. m. *locsad-tam,* —*tál,* —*t* v. —*ott.* Nincs ugyan divatban, de hogy hajdan létcznie kellett, mutatja származéka *locsadék,* mely a nyelvhasonlat szabályai szerént csak a *locsad* törzsökből származhatott. Kriza J. szerént *locscsad, fellocscsad.* mikor a hó felolvad, meglucskosodik. V. ö. LOCSADÉK.

LOCSADÉK, (lo-cs-ad-ék) fn. tt. *locsadék-ot,* harm. szr. —*a.* Merő locsból álló keverék, zagyvalék. Különösen roszféle kotyvasztott leves, vagy híg eledel.

LOCSAGAZ, (locsa-gaz) ösz. fn. Növénynem az egylakiak seregéből és sokhímesek rendéből; hímvirágának csészéje sok hasábu, bokrétája nincs, hímszála tizenhat- húsz, rövidek, anyavirágának csészéje hat levelü, födelékes, bokrétája nincs, gyümölcse egy magu makkocska. Vízben lakik, honnan a neve. (Ceratophyllum). Van *szarvas locsagaz, suta locsagaz.*

LOCSAHÚR, (locsa-húr) ösz. fn. A hathímesek seregéből és egyanyások rendéből való növénynem; csészéje harangalaku, tizenkét fogu, bokrétája hat szirmu, tokja két rekeszü, sok magvu. Ártéri berkekben, innen ‚locsa' neve, nálunk kivált a Tisza körül. (Peplis). *Henye locsahúr.* (Peplis portula).

LOCSASZIRONTÁK, (locsa-szirom-ták) ösz. fn. Növényfaj, a szirontákféle virágok neméből; szára lecsepült, vagy vizen lábó, gyökerező levelei kerekded veseformák, épélük, hímszála öt—tíz. (Ranunculus hederaceus).

LOCSBÁKOL, (locs-ba-a-kol) áth. m. *locsbákolt.* Mándy P. szerént Szathmár vidékén am. locskol.

LOCSBÁKOLÁS, (locs-ba-kol-ás) fn. tt. *locsbákolás-t,* tb. —*ok.* Locskolás.

LOCSCSAD, (locs-u-ad) l. LOCSAD.

LOCSCSAN, (locscs-an v. locs-u-an) önh. m. *locscsan-t.* Mondjuk híg testről, midőn ütődés által helyéből kimozdúl, egyszersmind némi *cs*-féle hangot ad. *Ki-, el-, fel-, szétlocscsanni. Locscsan a híg sár,* midőn valaki belelép. *Locscsan a félig töltött hordóban a bor,* ha megtaszítják. *Locscsan az evezővel megcsapott víz. A tálból kilocscsant a leves. A feldöntött csöbörből ruhájára locscsant a moslék.* V. ö. LOCS.

LOCSCSANÁS, (locscs-an-ás v. locs-u-an-ás) fn. tt. *locscsanás-t,* tb. —*ok,* harm. szr. —*a.* Valamely híg testnek mozdulása, egyszersmind hangzása, midőn nyugvó helyéből ütődés következtében sebesen kimegy.

LOCSCSANT, (locscs-an-t v. locs-u-an-t) áth. m. *locscsant-ott,* htn. —*ni* v. —*ani,* par. —*s.* Valamit locscsanóvá tesz, vagyis eszközli, hogy locscsanjon. *Valakinek szemébe, ruhájára locscsantani a vizet. A vödörből kilocscsantani a bort. A fazékból kilocscsantani a levest.* V. ö. LOCSCSAN.

LOCSCSANTÁS, (locscs-an-t-ás v. locs-u-an-t-ás) fn. tt *locscsantás-t,* tb. —*ok,* harm. szr. —*a.* Cselekvés, midőn valaki locscsaut, kilocscsant valamit. V. ö. LOCSCSANT.

LÓCSERE, (ló-cscre) ösz. fn. Lovak cserélése, midőn lóért lovat adnak és vesznek.

LOCSFÉCS, (locs-fécs) ösz. fn. tt. *locsot-fécset.* Átv. ért. hiába való beszéd, mely csak a levegőt csapkodja. Innen ered : *locsog fecseg, locsogás fecsegés, locska-fecske.* Kicsinyezve : *licsificsi.*

LÓCSIMBE, (ló-csimbe) ösz. fn. Csimbefaj, azaz két szárnyu bogár, tüskés lábakkal, rövid és kemény szivókával, mely nyáron különösen a lovak bőrébe csimbeszkedik. (Hippobosca equina).

LÓCSISZÁR, (ló-csiszár) ösz. fn. 1) Eszköz, melylyel a lovat tisztítják, pl. fésü, vakaró, kefe. 2) Innen átv. ért. és félgúnyosan így nevezik az oly lókereskedőt, ki a kóczos lovakat kifésüli, megvakarja, néha meg is festi, szóval kicsiszolja, kifényesíti, hogy annál kelendőbbek legyenek. V. ö. CSISZÁR.

LÓCSISZÁRSÁG, (ló-csiszárság) ösz. fn. Lovakkal való kereskedés, különösen, midőn valaki mesterségesen kicsiszolt lovakkal üzérkedik. V. ö. LÓCSISZÁR.

LOCSK, (locs-k) fn. tt. *locsk-ot,* harm. szr. —*a.* Nedves szenny valamely testen. Innen, *locskos* am. nedves szennyel rutított. *Locskos ruha.* Másképp: *lucsk,* melyből lett *lucskos.* Rokona : *lust, lustos.* Másképp ismét : *locsok,* mint : *mocsk, mocsok*; *pocsk, pocsok*; *szucsk, szucsok.*

LOCSKA, (locs-og-a) mn. tt. *locskát.* Átv. ért. mondják emberről, ki sok hiábavalót beszél, kinek sokat jár a szája, s beszéde hasonló az ide-oda csapkodó nedv hangjához, melynek értelme nincsen, s a füleket veri egyedül. Törzsöke *locsog,* innen lett *locsogó, locsoga, locsga, locska,* mint : *fecseg fecske, bugyog bugyka, csacsog csacska, czineg czinke* stb. mások. *Locska fecske* am. locsogó fecsegő, a ‚locska' szó erősbitése. *Szapora, mint a locska száj.* (Km.). *Locska gyerek, leányka.* Származékai : *locskál, locskálkodik.*

LOCSKA-FECSKE, (locska-fecske) ösz. mn. L. LOCSKA.

LOCSKÁL, (locs-og-a-al) gyak. önh. m. *locskált.* Valamely nedvet úgy zavar, csapkod, hogy locsogjon. *Egy pocsban locskálnak.* (Km.). Átv. ért. locsogva beszél. V. ö. LOCSOG.

LOCSKÁLÁS, (locs-og-a-al-ás) fn. tt. *locskálás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Nedvnek oly csapkodása, zavarása, hogy locsog. Locsogva beszélés.

LOCSKÁLKODIK, (locs-og-a-al-g od-ik) gyak. k. m. *locskálkod-tam*, —*tál*, —*ott*. Locsogva beszélget, holmi haszontalan dolgokról pletykálkodik, hireket hordogat.

LOCSKASÁG, (locs og-a-ság) fn. tt. *locskaságot*, harm. szr. —*a*. Átv. ért. haszontalan beszéd, beszédüség, pletyka, pletykaság. V. ö. LOCSKA.

LOCSKASELYEMFARKU, (locska-selyem-farku) ösz. fn. Madárfaj, melynek tollai, különösen farktollai selyemtapintatu puhák. (Ampelis). Nevezetes azon fajtája, mely éjszaki Európában él, és füszeres izü húsa van. Erről a népmondák azt regélik, hogy a háborút, dögvészt, halált megjövendöli, s innen a *locska* jelzőneve is (Ampelis garrulus).

LOCSKOL, (locs-og-ol) gyak. önh. m. *locskol-t*. Csapkodás, rázás által eszközli, hogy a víz, vagy más nedv locsogjon. *A gyermekek locskolnak a tócsában.* Használtatik áthatólag is, s am. locsossá tesz. *Ruháját belocskolni.*

LOCSKOLÁS, (locs-og-ol-ás) fn. tt. *locskolás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, midőn valaki locskol.

LOCSKOS, (locs-k-os) mn. tt. *locskos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Közvetlen törzsöke : *locsk*, azaz *locsok* v. *locsék*. Mondják testről, mely egészen átázott, melyet a nedv, különösen sárvíz beszennyezett. Másképen : *lucskos*, *lustos*. *A szüretelők locskosak szoktak lenni. A nagy esőben minden ruhája locskos lett.* Átv. ért. *locskos nyelv*, *locskos száj*, mely tisztátalan, csúnya, botrányos dolgokat beszél.

LOCSKOSAN, (locs-k-os-an) ih. Locskos módon ; vagy locskos állapotban. V. ö. LOCSKOS.

LOCSKOSÍT, LOCSKOSIT, (lo-cs-k-os-ít) áth. m. *locskosít-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. Locskossá tesz valamit. *A pocsolyában járó gyermek belocskosítja magát.* V. ö. LOCSKOS.

LOCSKOSÍTÁS, LOCSKOSITÁS, (locs k-os-ít-ás) fn. tt. *locskositás-t*, tb. —*ok*. Locskossá tevés.

LOCSKOSODÁS, (locs-k-os-od-ás) fn. tt. *locskosodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Locskossá levés. V. ö. LOCSKOSODIK.

LOCSKOSODIK, (locs-k-os od ik) k. m. *locskosod-tam*, —*tál*, —*ott*. Locskossá leszen. *Aki mos, aki sárban vízben jár, aki kendert áztat, locskosodik.* V. ö. LOCSKOS.

LOCSMÁND, mváros Sopron m ; helyr. *Locsmánd-ra*, —*on*, —*ról*.

LOCSOD, puszta Pest m. ; helyr. *Locsod-ra*, —*on*, —*ról*.

LOCSOG, (locs-og) gyak. önh. m. *locsog-tam*, —*tál*, —*ott*. 1) Tulajd. ért. a helyéből kicsapott nedv ismételve ‚locs' hangot ad. *Locsog a víz, midőn az utczaöntöző lajtból kifoly. Locsog a rázott hordóban az öblögető víz.* 2) Átv. ért. hiába való dolgokat beszél, jár a szája. *Locsog fecseg. Licseg locsog. Hadd locsogjanak az emberek, ne gondolj velök. Ne locsogj !*

LOCSOGÁS, (locs-og-ás) fn. tt. *locsogás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. 1) Valamely megütődött nedvnek gyakori *locs* hangja. 2) Átv. ért. hiábavaló beszédek, fecsegések. *Locsogással tölteni az időt. A sok locsogásban fehéret köp.* (Km.)

LOCSOGAT, (locs-og-at) áth. m. *locsogat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *locsogass*. Eszközli, hogy valami locsogjon. *A vizet kilocsogatni a dézsából. A rázós szekér locsogatja a lajtban levő vizet.*

LOCSOGATÁS, (locs-og-at-ás) fn. Cselekvés, midőn valaki vagy valami valamit locsogat.

LOCSOL, (locs-ol) áth. m. *locsol-t*. Valamit kiöntögetett, kicsapkodott nedvvel behint, megáztat. *Csatornából lapáttal locsolni a kerti veteményeket. Szagos vízzel locsolni valakit. Magát vagy mást belocsolni. A fürdők tréfából locsolják egymást.*

LOCSOLÁS, (locs-ol-ás) fn. tt. *locsolás-t*, tb. —*ok;* harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit locsolnak.

LOCSOS, (locs-os) mn. tt. *locsos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Nedvtől ázott. *Locsos ruha.* V. ö. LOCS.

LOCSOSAN, (locs-os-an) ih. Nedvtől ázottan.

LOCSOSKODÁS, (locs-os-kod-ás) fn. tt. *locsoskodás-t*, tb. —*ok* Cselekvés, midőn valaki locsoskodik.

LOCSOSKODIK, (locs-os-kod-ik) k. m. *locsoskod-tam*, —*tál*, —*ott*. Aki mintegy készakarva magát locsossá teszi, pl. a csintalan fiu, ki a sárban futkos, vagy ki oly munkát végez, mely szükségkép locsossá teszi őt, pl. locsoskodik a mosónő, a bőrvakaró timár, a kenderáztató stb.

LOCSOSODIK, (locs-os-od-ik) k. l. LOCSKOSODIK.

LOCSPOCS, (locs-pocs) ösz. fn. Mindenféle hígsáros hely, mocsár, pocsolya, lőtye stb. *Locspocs az út, nagy a sár.*

LOCSPOL, (locs-p-ol v. locs-u-ol, locs-v-ol) l. LOCSOL.

LOCSUHA, (locs-u-ha v. locs-ó-ha) mn. tt. *locsuhát*. Am. lity-loty ; más kiejtéssel : *lacsuha*, honnan *lacsuhodik* v. *lacsohodik*.

LÓCZ, falu Nógrád, m. FELSŐ—, ALSÓ—, faluk Pozsony m. ; helyr. *Lócz-ra*, —*on*, —*ról*.

LÓCZA, (ló-cza) fn. tt. *lóczát*. Az ország különbféle vidékein am. pad, azaz rendesen négy lábon álló, hosszukás szék. Cseh nyelven : *loze*. Némely tót vidékeken tótúl : *lavicze*, *lavicza*, finnül is : *lauta* v. *lavitsa*. Egyébiránt magyar elemzéssel ‚lócza' vagy átv értelmü szó a *ló* gyöktől, s am. (fa) lovacska, sőt csakugyan másképen : *lóka ;* innét oly lóczát, melyre a pálczaütésekre ítéltek fektetni szokták, gúnyosan *vak ló*-nak v. *deres*-nek nevezi a képes kifejezéseket

kedvelő magyar nép; vagy pedig általában az *alant* v. *laposan* fekvéstől vette nevezetét, a midőn rokon *lanka*, öszvehúzva *lók* szóval s idegen nyelvekben, közelebbről a német *Lage*, illetőleg *legen*, *liegen* szókkal. *Egy lóczán fekülsznek.* (Km.). *Akit a nap látott czifrán feljöttében, azt a nyújtó lóczán hagyta lementében.* (Szirmay).

LÓCZADESZKA, (lócza-deszka) ösz. fn. A lóczának felső lapos része.

LÓCZAKAR, (lócza-kar) ösz. fn. A lócza nevü ülőszéknek támasztéka, melynek hátat vet az ülő. V. ö. LÓCZA.

LÓCZALÁB, (lócza-láb) ösz. fn. Azon alapfák, melyek a lóczát lábak gyanánt tartják. Oly öszvetétel, mint: *széklább*, *padláb*, *asztalláb*, *ágyláb*.

LÓCZI, puszta Gömör m.; helyr. *Lóczira*, —*ban*, —*ból*.

LÓCZITROM, (ló-czitrom) ösz. fn. Tréfásan, s mintegy szépített nyelven am. lóganaj, mely gömbölyü szokott lenni; máskép: *lókukó*.

LÓD, (lo-od) elavult gyök, melyből *lódít*, *lódúl*, és származékaik crednek. Alakra hasonló hozzá a szintén elavult *tód*,a *tódúl* és *tódít* törzsöke;s valamint ennek gyökeleme *to*, ugy amazé *lo*. Értelme am. *lót*.

LÓDARÁZS, (ló-darázs) ösz. fn. Legnagyobb darázsfaj, melynek torja fekete és feketésvörös, s hasgyürüji feketepontosak. Fulánkja igen mérges, dongása erős. (Vespa crabro). Nevét nem onnan kapta, mintha a lovakat különösen bántaná, hanem mivel a magyar bizonyos tárgyakat, melyek a maguk nemében legnagyobbak, a lóról szereti elnevezni, pl. *lódió*, *lóbab*, *lógesztenye*, *lómenta*, *lósóska*, *lótorma*.

LÓDIGÁL, (lód ig-a-al) áth. m. *lódigált*. Kriza J. szerént a székelyeknél am. hajigál, dobál.

LÓDIGÁLÁS, (lód-ig-a-al-ás) fn. tt. *lódigálás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Hajigálás, dobálás. V. ö. LÓDIGÁL.

LÓDIGÁLÓDIK, (lód-ig-a-al-ó-d-ik) m. *lódigálód-tam*, —*tál*, —*ott*; belszenvedő alak, de közép ige jelentéssel és am. hajigál. (Székely szó).

LÓDING, fn. tt. *lódingot*. Szabó D. szerént puskaportok. Gyöngyösinél is:

„Kétszeres lódingot emelnek vállukon,
Amelyek függenek karmazsin majczokon.“
A Phoenixből.

Ferenczi János szerént az a szíj, melyen a karabély lóg s ing; a föntebbi értelmezés után csak *lódingszíj*. Ismét mások szerént a tájszótárban am.(a lőfegyverbe való) töltés. Hihetőleg ez a közelebbi jelentése, melynélfogva annak eredetére is rájöhetünk a német *Ladung* szóban.

LÓDINGPÉNZ, (lóding-pénz) ösz. fn. Balaton mellékén a szőlőcsősznek puskaporra adott pénz.

LÓDINT, (lód-in-t) kicsiny. áth. m. *lódint-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. Valakit vagy valamit sebes könnyüséggel tovább vet, taszít.

LÓDINTÁS, (lód-in-t-ás) fn. tt. *lódintás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valaki lódint.

LÓDIÓ, (ló-dió) ösz. fn. Olasz dió, mely a mi közönséges diónknál jóval nagyobb, és vékonyabb héju.

LÓDÍT, LÓDIT, (lód-ít) áth. m. *lódít-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. Lódóvá, azaz lótóvá tesz. Különösen: megparancsolja, meghagyja valakinek, hogy sietve menjen valahova. *Meg-*, *le-*, *el-*, *ki-*, *belódítani. Gyereket lódítani a póstára. Lóditsunk ki valakit. hogy a munkásokat haza hívja. Korbácscsal meglódítani valakit. Majd ellóditlak!* Szélesb ért. valakit v. valamit erősebb taszítás által eltávolít, eldob. *Úgy ellódítlak, hvgy a lábad sem éri a földet. Követ lódítani valaki után.*

LÓDÍTÁS, LÓDITÁS, (lód-ít-ás) fn. tt. *lódítás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, vagy inkább miveltetés, mely által valakit vagy valamit lódítunk. V. ö. LÓDÍT.

LODNÓ, falu Trencsín m.; helyr. *Lodnó-ra*, —*n*, —*ról*.

LODOMÉR, férfi kn. tt. *Lodomér-t*. A szláv eredetü *Wladimir*-ból alakult.

LODOMÉRIA, fn. tt. *Lodomériát*. Gallicziával egyesült osztrák-lengyel koronaország. *Galliczia és Lodoméria királya.*

LODORMÁNY, erdélyi falu Küküllő m.; helyr. *Lodormány-ba*, —*ban*, —*ból*.

LÓDÚL, LÓDUL, (lód-úl) önh. m. *lódúl-t*. Sebesen neki indulva megy, betü szerént: lódóvá, lótóvá lesz. *Ki-*, *be-*, *el-*, *meglódúlni. Kilódúlni a mezőre. Belódúlni a városba. Ellódúlni a másik utczába. A cseléd szülleihez lódúlt egy kis időre. Meglódúlt egy fogam.* Különösen használják üző ige gyanánt. *Lódulj innen! Nem lódúlsz mindjárt? No most lódúljatok!* azaz takarodjatok, hordjátok el magatokat, pusztuljatok, titztuljatok, vakarodjatok stb. Mondják lelketlen ingó tárgyakról is, midőn erős taszításra, mozdításra neki indúlnak. *Meglódúl a kocsi, hajó*, midőn sebesebben huzzák. V. ö. LÓ.

LÓDÚLÁS, LÓDULÁS, (lód-úl-ás) fn. tt. *lódulás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés v. szenvedés, midőn valaki v. valami lódúl. V. ö. LÓDÚL.

LÓELESÉG, (ló-eleség) ösz. fn. Általán, amivel a ló élni szokott, mint széna, lóher, lendek, zab, árpa stb. Szorosb ért. leginkább széna és zab.

LÓFALU, falu Sáros m.; helyr. —*falu-ba*, — *ban*, —*ból*.

LÓFARK, (ló-fark) ösz. fn. A ló nevü állatnak farka. *Sáros uton felkötni a ló farkát. Elvágni a ló farkát. A fáradt lónak meg szokták húzni a farkát. Farkánál fogva lerántani a lovat.* A tatárok és ozmanoknál a zászló képét viselő hadi jel, mely egyszersmind a vezérek alsóbb vagy felsőbb rangjának kimutatására szolgál, mert mennél nagyobb a vezér rangja, annál több lófark vitetik előtte, s tüzetik sátora elé. A császárnak a táborban hét, a nagyvezér-

nek öt, a többi pasáknak három, kettő, vagy egy lófarku diszjelök van. A nép nyelvén lófark nevét viselik bizonyos növények, melyek némileg a lófarkhoz hasonlók. Ilyen a *spárga* v. *nyúlárnyék*, ujabb néven: *csirág*. L. LÓFARKFŰ.

LÓFARKFŰ, (ló-fark-fü) ösz. fn. Az úszszakálok neme alá tartozó növényfaj, melynek nyolcz-tizenkét árforma levelei vannak egyegy gyürűben, s a víz fölött merőn, a víz alatt lekonyúlva állanak. (Hippuris, Equisetum vulgare).

LÓFARKÚ, (ló-farkú) ösz. mn. Az ozmanoknál mondják pasákról, mennyiben diszjelül dárdára kötött lófarkat hordoznak előttök. *Egy, két, három, öt lófarkú pasa.*

LÓFEJ,(ló-fej) ösz.fn. 1) A ló nevü állatnak feje. *Kis, nagy lófej. Kosforma lófej.* 2) Gúnyosan, igen hosszú emberi fej, vagy arcz. 3) Tréfásan kolostori nyelven, legnagyobbfélc breviarium.

LÓFEJŰ, (ló-fejü) ösz. mn. Átv. gúnyos ért. igen hosszu fejü, vagy képü ember. Máskép: *csikófejü, csikóképü.* A székely köznyelven ‚lófő' helyett is használják.

LÓFÉRÉG, ló-férég) ösz. fn. l. LÓTETŰ.

LÓFÉSŰ, (ló-fésü) ösz. fn. Fésü rézből vagy vasból, melylyel a lovak serényét és farkát fésülik.

LÓFI, (ló-fi) ösz. l. LÓFŐ.

LÓFIÚ, (ló-fiú) ösz. fn. A székelyeknél am. csikó v. csidkó. (Kriza J.).

LÓFŐ, (ló-fő) ösz. mn. A székely nemzet hajdani rangosztályozása szerént *lófő-székelyek* (lovasfő székelyek) voltak azon rendbeliek, kik lóháton kötelezteltek szolgálni (Primipili.). Báthori István lengyel király is említi e nevet egy 1583-iki levelében: „Becz Imre adja értenünk, hogy ennek előtte való időkben Lázár István foglalt volna el Kászonban egynehány parasztházat és egy lófőnek házát, örökségét." Történelmi Tár. VIII. kötet. 234. lap. Némelyek így akarják értelmezni: *lófejő székely* a lófejő szittyáktól (equimulgus). Azonban mind a székely alkotmány, mind a hagyomány az első értelmezést tanusítja. A népnyelvben sokszor *lófejű*-nek mondják:

„Látod kurucz, a lófejü,
Ő Átilla igaz vérü;
Ő bent maradt hazájába,
Inkább itt dül a sirjába
A lófejü."

Erdélyi J. gyüjt.

LÓFUTTATÁS, (ló-futtatás) ösz. fn. Általában eszközlése annak, hogy a ló nyargalva menjen. Különösebben: versenyezés neme, midőn az illető lótulajdonosok akár fogadásból, akár csupa kísérletből, és mulatságból lovaikat bizonyos pályán futtatják, hogy kitünjék, melyik sebesebb és kitartóbb futásu. Máskép: *lóverseny.*

LÓFUTTATÁSI, (ló-futtatási) ösz. mn. Lófuttatásra vonatkozó, azt illető. *Lófuttatási időszak.*

LÓG, (1), (lo-og) gyak. önh. m. *lóg-tam, —tál,* v. *—ottam, —ottál, —ott,* htn. *—ni* v. *—ani.* Általán mondják oly testről mely bizonyos tartalékpontról alófelé nehezkedve folytonos ingatag állapotban létezik. A lógás tehát rendszerént két dolgot föltételez t i. lefelé nehezkedést, és ingékonyságot. *Lóg az eloldódott nadrágszíj. Zsebből kilóg a kendő. Lógnak a gyümölcscsel terhelt és lefelé görbedő ágak.* Innen ikerítve *liglóg* minden,mi erősen,szilárdan nincs valahová kötve, s a levegőnek vagy más gyönge erőnek illetésére mozgásba jő. *Líglóg a ruha,* melyet csak imígyamúgy kerít valaki magára. *Láylóg a rongy, a czafrang, salang. Lógnak az aláeresztett kezek vagy a magas helyen ülőnek lábai. Fut a kutya, lóg a farka.* (Ponyvai vers). Más ikerítéssel *csig lóg* (talán = csüng lóg). *A vásár csak csig-lóg már.* Néha a ‚lóg' csak az ingékonyságra vonatkozik pl. *lógnak* (= inognak) a *fogak, lóg* (= inog) *a földbe roszul vert czölöp.* Átv. ért. mondják bizonytalan állapotról, melynek állhatatossága nincsen, pl. midőn valaki minduntalan tart tőle, hogy hivatalából kiesik. Alapfogalom benne az ingatagság, mozgékonyság, mely a *le* gyökben rejlik, mi kivált a *lógat, lógáz, lógázkodik, lógó* származékból kitünik. Némelyek kettőztetett *g*-vel irják: *lógg,* de hibásan, mint az elemzés mutatja. V. ö. LO.

LÓG, (2), l. LÓK helynév.

LÓGA, (lóg-a) fn. tt. *lógát.* Hinta, mely bizonyos tartalékpontról alálóg. Máskép: *lóba.*

LÓGANAJ, (ló-ganaj) ösz. fn. A lónak gombóczalaku ganaja, lókuku.

LÓGÁROZ, (lóg-ár-oz) önh. m. *lógároz tam, —tál. —ott.* A székelyeknél divatos, am. dologtalanul tétova járkál. A Tisza vidékén: *lögérez.*

LÓGÁROZÁS, (lóg-ár-oz-ás) fn. tt. *lógározás-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* Tétova járkálás. V. ö. LÓGÁROZ.

LÓGÁS, (lóg-ás) fn. tt. *lógás-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* Állapot, midőn valami lóg.

LÓGÁSZ, (lóg-a-asz) önh. m. *lógász-tam, —tál, —ott.* Dologtalanul korhelykedik, máskép: *lógóban van.* Székely szó. Hasonló ‚lógároz' szóhoz. L. LÓGÁROZ.

LÓGAT, (lóg-at) mivelt. m. *lógat-tam, —tál, —ott,* par. *lógass.* Eszközli, hogy valami lógjon, vagy lógni enged valamit. *Kezeit lógatni,* lecresztve hányni vetni. *Lábait lógatni* átv. ért. henyélve üldögelni. *Lábait lógatja, mintha semmi dolga nem volna.* (Km.). *A szél lógatja a fák ágait. A hullámok lógatják a csónakot.* V. ö. LÓG.

LÓGATÁS, (lóg-at-ás) fn. tt. *lógatás t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* Cselekvés, midőn valamit lógatunk. *Kezek lábak lógatása.* V. ö. LÓGAT.

LÓGÁZ, (lóg-a-az) áth. m. *lógáz-tam, —tál, —ott,* par. *—z.* Valamely függőben levő ingatag testet ideoda mozgat. *Lógázni a hintát, a szalagon függő bölcsőkosarat. Lábait lógázni,* átv. ért am. üldögelve henyélni. Különbözik: *lógász.*

LÓGÁZÁS, (lóg-a-az-ás) fn. tt. *lógázás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. 1) Cselekvés, midőn valaki bizonyos függő testet ide-oda mozgat. 2) Állapot, midőn valaki v. valami lógázik.

LÓGÁZIK, (lóg-a-az-ik) k. m. *lógáz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *lógázzál*. Önmagát lógázza. *Hintán lógázik a gyermek.*

LÓGÁZKODÁS, (lóg-a-az-kod-ás) fn. tt. *lógázkodás-t*, tb. —*ok*. harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valaki vagy valami lógázkodik.

LÓGÁZKODIK, (lóg-a-az-kod-ik) k. m. *lógázkod-tam*, —*tál*, —*ott*. Maga magát folytonosan vagy gyakran lógázza. *A fára csimbeszkedett gyermek lógázkodik.*

LÓGESZTENYE, (ló-gesztenye) ösz. fn. Vad gesztenye, mely a szelidnél nagyobb szokott lenni, és nem enni való. Tudniillik a magyar némely növényeket és terményeket, melyek a maguk nemében nagyobbak, vagy nem emberi éldeletre valók, *ló* jelzővel különböztet meg, mint *lósóska*, *lótorma*.

LÓGG, LÓGGÁS, LÓGGÓ, tájdivatos, ‚lóg', ‚lógás', ‚lógó' helyett; l. ezeket.

LÓGINYÁL, (lóg-iny-a-al) önh. m. *lóginyált*. L. LÓGINYÁZIK.

LÓGINYÁZÁS, (lóg-iny-a-az-ás) fn. tt. *lóginyázás-t*, tb. —*ok*. Azon egy helyen ide s tova mozgás.

LÓGINYÁZIK, (lóg-iny-a-az-ik) k. m. *lóginyáztam*, —*tál*, —*ott*. Azon egy helyen ide s tova mozog. pl. a növény, ág, kóró stb. Székely és Szathmármegyei szó.

LÓGNÁZIK, (lóg-na-az-ik) k. m. *lógnáz-tam*, —*tál*, —*ott*. A Bodrogközben am. hintázik és lóg; tehát kivált ez utóbbi értelemben összeüt *lóginyázik* szóval. Törzse: *lógna* s *lóginya*, hangokban is egyeznek.

LÓGÓ, (lóg-ó) mn. és fn. tt. *lógó-t*. Általán, ami bizonyos tartalékpontról aláfelé nehezkedve inog, vagy általában ingatag állapotban van. *Lógó rongyok. Magas székről lógó lábak. Lóg a vitorlafa. Lógóra ereszteni a kantárszárt.* Különösen mint fn. mellékrúd a kocsi vagy lovas szekér oldalán, melyhez a harmadik vagy negyedik lovat fogják, midőn egy széltében két lónál többet fognak be. *Lógóra fogni a csikót.* Lógónak mondják, mert rendesen kötelen vagy lánczon szokott lógni, és mozogni. Átv. ért. *lógóban lenni*, am. henyélni, semmit sem csinálni; legfölebb csak úgy könnyeden, mellékesen tenni valamit, mint a lógóra fogott csikó, melyet nem igen szorít a kocsis, hogy meg ne rontsa. V. ö. LÓGÓS.

LÓGÓHAL, (lógó-hal) ösz. fn. Halfaj, mely hosszu evező szárnyainál fogva nagyot vet magán, s mintegy repülni látszik. (Exocoetus).

LÓGONY, (lóg-ony) fn. tt. *lógony-t*, tb. —*ok*. Némelyek által használt kifejezés a ‚pendulum' magyaritására, mely mások szerént: *inga*. Ama mellett szól a székely *lóginyázik* v. *lókonyázik*, és azon körülmény, hogy a lefüggést inkább a ‚lóg' szó fejezi ki.

LÓGONYÓRA, (lógony-óra) ösz. fn. Olyan óra, mely lógony segitségével jár.

LÓGONYSULY, (lógony-suly) ösz. fn. A lógonyra akasztatni szokott sulyos test.

LÓGÓRÚD, (lógó-rúd) ösz. fn. l. LÓGÓ, fn.

LÓGÓS, (lóg-ó-os) 1) mn. tt. *lógós-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Ami függő állapotánál fogva ingatag, ide-oda mozgékony. *Lógós czafrangok, salangok.* 2) Fn. tt. *lógós-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Különösen mondják lóról, melyet lógórudra fognak. *Lógós csikó. Lógós ló.* 3) Mint melléknév mondatik kocsiról, hintóról, melynek korbája szíjakon vagy tollakon lóg, és ingatag. *Lógós kocsin járni.* 4) Átv. ért. valamely ügyben, dologban, állapotban mellékes személy, ki nélkül épenséggel ellehetni, vagy el kellene lenni. *Lógós hivatalnok, szolga. Lógós van férje mellett*, azaz szerető, az olasz *cicisbeo*.

LÓGÓSAN, (lóg-ó-os-an) ih. Lógó állapotban, nem feszesen, hanem aláereszkedve, lefityegve. *Lógósan tartani a kantárszárt, a gyeplőt.* V. ö. LÓGÓS.

LÓGÓSLÁNCZ, (lógós-láncz) ösz. fn. Láncz, mely a kocsihoz vagy szekérhez van akasztva, s a lógós ló annál fogva húzza a kocsit vagy szekeret.

LÓGÓSRÚD, (lógós rúd) ösz. fn. Rúd, mely a kocsihoz vagy szekérhez van erősítve, a lógós ló annálfogva húzza a kocsit vagy szekeret.

LÓGÓSÚT, (lógós-út) ösz. fn. A járt szekérút mellett, vagy mentében azon vonal, melyen a lógósló megy.

LÓGÓSZÍJ, (lógó-szíj) ösz. fn. 1) Széles ért. valamely eszközül, vagy czifraságul szolgáló szíj, midőn lógó állapotban van. *A jubászbunda lógószíjai. Lógószíj a szürön.* 2) Különösen a lógós kocsikon és hintókon azon szíjak, melyek a korbát tartják, hogy el ne billenjen.

LÓGYÓGYÁSZ, (ló-gyógyász) l. LÓORVOS.

LOH, elavult vagy elvont gyöke 1) *lohad*, *lohaszt*, 2) *lohog*, *lohol* származékoknak. Ezeknek jelentései nyomán indulva, úgy találjuk, hogy a *loh* 1-ső értelemben am. *le*, s azon *lo* gyökelemü szókkal áll rokonságban, melyek aláfelé hajlást, mélyedést, süppedést, lelógást jelentenek, mint: *lom*, *lomha*, *lomb*, *lomp*, *lompos*; minél fogva *loh* ezen értelemben am. lapulás, lappadás, alászállás, lenyomulás. Egyezik vele a német *Loh*, midőn ingoványt, söppedékes, mocsáros helyet jelent, és midőn am. timárok cserféle csávája, melylyel a bőröket puhítják. Ellenben a 2-ik értelemben t. i. *lohog* és *lohol* igék jelentésében am. *el*, és hangutánzónak tekinthető. Midőn a német *Loh*, *Lohe*, *lohen* lángolást jelent, rokon vele a magyar *lob*, *lobog*. (V. ö. LOB.) A fenn kitett jelentéseknél fogva *loh*, am. lapulás, alászállás, lenyomulás, és haladás. l. LOHAD, LOHASZT; és LOHOL.

LOHAD, (loh-ad) önh. m. *lohad-tam*, —*tál*, —*t*. Mondják dagadt, puffadt, teli öblü testről, mely nyomás által, vagy beltartalmának fogyatkozása miatt magasságából veszt, és alább száll. *Lohad a duda*,

ha kimegy belőle a szusz. Lohad a testen levő daganat, ha kifoly a geny. *Lohad az erszény*, midőn kiszedik belőle a pénzt. *Lohad a has*, néhutt másképen: *ejtőzik, megejtőzik.* Más rokon értelmü kifejezéssel: *apad, lappad.* Innen: *lohad a víznek árja*, midőn apad. Ellentéte: *hovad, dagad, puffad.* Átv. ért. mondjuk oly indulatokról, melyek a vért mintegy feldagasztják, de ismét előbbi rendes állapotra lecsillapodni engedik a kedélyt. *Lelohad a harag, düh, boszú.*

„Haragja lohadton meglohada, s fenkölt
Szíve nem türhette az alan fetrengőt."
Buda halála (Arany J.).

LOHADÁS, (loh-ad-ás) fn. tt. *lohadás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Állapot, midőn valamely dagadt, puffadt, töltött testtömeg lohad. V. ö. LOHAD.

LÓHAJHÁSZ, (ló-hajhász) ösz. fn. Lóalkusz, ki mások számára vásárlás végett lovakat keres, és utánok kérdezősködik, tudakozódik. V. ö. HAJHÁSZ.

LÓHAJTÁS, (ló-hajtás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki lovat vagy lovakat hajt.

LÓHAJTÓ, (ló-hajtó) ösz. mn. és fn. Aki lovat vagy lovakat hajt.

LÓHALÁL, (ló-halál) ösz. fn. A legsebesebb lovaglás vagy kocsizás, melyben a lovat mintegy halálra hajtják. Innen a mondás: *lóhalálában hajtani, sietni. Nem bizzák ebre a lóhalált.* (Km.).

LÓHANGYA, (ló-hangya) ösz. fn. A hangyák legnagyobb faja.

LÓHARA, (ló-hara) ösz. fn. Lótakaró, pokrócz, darócz vagy posztó, melylyel a lovat hideg ellen beterítik.

LOHASZT, (loh-asz-t) áth. m. *lohaszt ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. *lohaszsz.* Eszközli, hogy valamely dagadt, puffadt, teli test lohadjon, azaz megapadjon, alább szálljon. *A geny kinyomása által lelohasztani a gyült daganatot.* V. ö. LOHAD. Átv. ért. a haragot, dühöt, boszút lecsillapítja. *Kérlelés által lelohasztani valakinek haragját.*

LOHASZTÁS, (loh-asz t-ás) fn. tt. *lohasztás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valaki valamit lohaszt.

LÓHÁT, (ló-hát) ösz. fn. A ló nevü állatnak háta. *Lóháton járni, jönni, menni.* Átv. ért. sietve, sürgetve. *Lóháton végezni valamit. Lóhátról beszélni* am. kevélyen, rátartólag, magát nagyra tartva. Az ilyenről szokás mondani: *Nem lehet vele gyalog beszélni.*

LÓHÁTAS, (ló-hátas) ösz. mn. Aki lovon, lóháton megyen, vagy akit lóháton küldenek valahová. *Lóhátas ember*, másképen: *lovas ember.*

LÓHER v. LÓHERE, (ló-her v. -here) ösz. fn. A kétfalkások seregéből és tízhímesek rendéből való növénynem; csészéje ötfogu, hüvelye a csészénél ritkán valamivel hoszszabb, ki nem nyiló, egy-két magvu, ritkán több. Virága többnyire gombos, néhány fajban füzéres fürtös. Levelei hármasak. (Trifolium). Igen sokféle fajai vannak. Az ismeretesbek: *kék, somkóró, gyökerező* vagy *fehér, réti, piros, herehuva lóhere* stb. A közéletben a *kék csigacső*-nek is lóhere a neve; mely másképen: *német lóhere, luczerna; vad lóhere.* Here nevét vagy gombos bugájától kapta, mely némileg a ló heréjéhez (tökéhez) hasonló, vagy talán a sarjat, kinövést jelentő *hír, húr* (gólyahír, tyukhúr) szókkal egy eredetü.

LÓHERÉLŐ, (ló-herélő) ösz. fn. Személy, ki csődöresikókat és lovakat herél.

LÓHERLEVÉL, (ló-her-levél) ösz. fn. A lóher nevü növénynek levelei, melyek egy nyelen hármasával vannak. A négylevelü lóher igen nagy ritkaság, s a babonás nép hiedelme szerént, aki ilyet talál, szerencse éri, egyszersmind bizonyos titkok mélyébe lát.

LÓHERTERMESZTÉS, (ló-her-termesztés) ösz. fn. Földmivelés neme, mely a lóhertermést tüzi vagy tüzte ki czélul.

LÓHEVEDER, (ló-heveder) ösz. fn. Szíjból csinált, vagy kenderből szőtt öv, melylyel a ló hasát átkötik, különösen melylyel a lóterítőt és nyerget megerősítik. *Szorosra fogni, megereszteni a hevedert.* Másképen: *hasaló* v. *hasló.*

LÓHIDLÁS, (ló-hidlás) ösz. fn. Hidlás a lóólban vagy istállóban.

LÓHINNYOGÁS, (ló-hinnyogás) ösz. fn. A lónak élesebb hangu nyerítése, pl. midőn a nemi ösztön ingerli.

LOHÓ, KIS—, NAGY—, faluk Bereg m.; helyr. *Lohó-ra, —n, —ról.*

LOHOG, (loh-og) gyak. önh. m. *lohog-tam, —tál, —ott.* 1) Sebesen, szinte lélekszakadva megy. 2) Mondják esőről, midőn sebesen hull, mintha szakadna. 3) Mondják a fürdőről, midőn a vízben hánykolódik. Mind három értelemben alapfogalom az éléuk, erősebbféle mozgás, melyet a *lo* gyökelem fejez ki. V. ö. LOHOL, 2).

LOHOGÁS, (loh-og-ás) fn. tt. *lohogás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Állapot vagy cselekvés, midőn valami vagy valaki lohog.

LOHOL, (loh-ol) áth. és önh. m. *lohol-t.* 1) Valakit v. valamit ver, ütöget, páhol, vagy mint képes kifejezéssel mondják, puhít, megpuhít. E szóban alapfogalom azon *loh*, mely apadást, alászállást jelent, mert amit jól megloholnak, azaz megvernek, az megpuhúl, szétterül, s vékonyabbá lesz, pl. a cséplővel vert szalma. 2) Önhatólag szokott értelme: siet, elsiet; pl. *ellohol*, s ekkor gyöke lenne a haladó v. siető mozgást jelentő *lo* (= el), s rokon a *lohog* igével.

LOHOLÁS, (loh-ol-ás) fn. tt. *loholás-t*, tb. —*ok*, harm szr. —*a*. Cselekvés, midőn valaki lohol.

LOHOS, (loh-os) mn. tt. *lohos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Lohos a vízi madár, különösen vízi vad akkor, midőn a vedlés idején tollait veszti, mi miatt repülni nem tud. (Németül: mause, rauche). V. ö. LOHOSODIK.

LOHOSAN, (loh-os-an) ih. Lohos állapotban. V. ö. LOHOS, LOHOSODIK.

LOHOSODÁS, (loh-os-od-ás) fn. tt. *lohosodás t*, tb. —*ok*. Állapot, midőn a vízimadár lohosodik.

LOHOSODIK, (loh-os-od-ik) k. m. *lohosod-tam*, —*tál*, —*ott*. Alsó-Tiszamellékon mondják vízi madárról, midőn tollait hányja. Alapfogalomban egyezik az apadást, lappadást v. lapulást jelentő *lohad* igének gyökével. (Németül: mausen). V. ö. LOHAD.

LÓIDOMÁR, (ló-idomár) ösz. fn. Személy, ki lovakat valamire, pl. lovaglásra, kocsizásra ügyesekké, képesekké tesz, lóiskolázó.

LÓIDOMÍTÓ, (ló-idomító), l. LÓIDOMÁR.

LÓIGA, (ló-iga) ösz. fn. Igaforma, kemény, hoszszukás kerek lószerszám, melyet a vontató ló nyakába vetnek, s ennél fogva húz. A magyar népnél ennek nincs kelete, mert lovait egyszerü hámba fogja. A németek, tótok, s más több népek használják.

LÓISKOLA, (ló-iskola) ösz. fn. Hely, melyben a lovak emberi használatra, főkép lovaglásra alkalmasakká képeztetnek.

LÓISMERŐ, (ló-ismerő) ösz. mn. és fn. Személy, ki a lovakat különféle tekintetben ismerni és különböztetni tudja, milyenek: a fajta, nemzetség, kor, jó és hibás tulajdonságok, ha jó-e a ló nyergesnek v. kocsiba? ha nem kehes, nem taknyos, nem bokros-e? stb.

LÓISTÁLLÓ, (ló-istálló), l. LÓÓL.

LÓITATÓ, (ló-itató) ösz. mn. Amiből lovakat itatni szoktak. *Lóitató vály, dézsa, sajtár.*

LÓJÁRÁS, (ló-járás) ösz. fn. 1) Valamely lónak magatartása a menésben. 2) Hely, hol a lovak járnak, pl. midőn a hajót vontatják.

LÓJÁROM, (ló-járom) ösz. fn. l. LÓIGA.

LÓJÁROMBŐR, (ló-járom-bőr) ösz. fn. Bőr, melyből a lójármot készítik, vagy ha ez fából van, azon bőr, melylyel a járomfát behúzzák.

LÓJÁROMCSINÁLÓ, (ló-járom-csináló) ösz. fn. Kézmives, ki lójármokat készít.

LÓJÁROMSZARV, (ló-járom-szarv) ösz. fn. Szaruforma ágak, melyek némely lójáromból fölfelé nyúlnak.

LÓJÁSZOL, (ló-jászol) ösz. fn. Lábakon álló váluforma, keskenyebbféle jászol, a lovak számára, mely fölé létraforma rácsot akasztanak. A zabot, abrakot rendesen a váluban, a szénát pedig vagy más ilyféle takarmányt a rácsban szokás feladni. Különbözik tőle az alacsonyabb, de szélesebb öblü ökörjászol.

LOK, l. LÓK, (1).

LÓK, (1), fn. tt. *lók-ot*, harm. szr. —*ja*. A székelyeknél am. két hegy közötti völgyecske, alacsony hely. Kriza Jánosnál rövid *o*-val: *lok*. Rokonai a szintén mélyedést jelentő *lyuk*, *lék*, *lik*, s a német *Loch*. Vékony hangon *lök* v. *löke* csakugyan a székelyeknél am. lyukas térség magas helyen, azaz hegyek között. Az is lehető, hogy *lanka* szóval áll viszonyban mins *pank*, *pók*. Az érsekujvári határban is egy gödrös helynek neve *Lök* s a közöttök elhuzódó országutat *löki* töltésnek hívják. ‚Lók' nevét több helységek viselik, melyek közől a Sopronvármegyei *Lók* völgyben fekszik, s valószinüleg a többi is ilyetén fekvésétől kapta nevét. V. ö. LÉK.

LÓK, (2), falvak Bihar, Sopron m. puszta Somogy megyében; KIS—, NAGY—, falvak Fehér megyében; helyr. *Lók-on*, —*ra*, —*ról*.

LÓKA, (ló-ka) fn. tt. *lókát*. 1) Lovacska, kis ló. 2) Ülőpad, lócza. V. ö. LÓCZA.

LÓKALODA, (ló-kaloda) ösz. fn. A lókovácsok készülete, vagyis ketreczforma alkotványa, melybe a szilaj lovat beleszoritják, és föl is csigázzák, hogy megpatkolhassák.

LÓKAPOR, (ló-kapor) ösz. fn. Bösövény faja, nedves, és mocsáros helyeken termő, különösen pedig az árkokban tenyésző kaporforma növény, melyet a lovak szeretnek. (Phellandrium aquaticum). Máskép: *vízi kapor*; növénytani néven: *vízi bösövény*.

LÓKCZA, falu Árva m.; helyr. *Lókczá-ra*, —*n*, —*ról*.

LÓKE, Kemenesalján am. indulj, eredj, menj. (Lévai László). Első része kétségtelenül azonos ló-d-úl vagy pedig ‚lót' ige gyökével, utóbbi részéről azt véljük, hogy az hasonló a *láddék* v. *látdék* szóban levő *ék* toldalékhoz, amely mintegy annyit tesz: látod-é he? tehát lóke is annyi volna: lótsz-é he? azaz lódulsz-é he?

LÓKEFE, (ló-kefe) ösz. fn. Kurta, kemény sörtéjü kefe, melylyel a lovakat tisztogatják.

LÓKÉPEZDE, (ló-képezde) l. LÓISKOLA.

LÓKERESKÉDÉS, (ló-kereskédés) ösz. fn. Üzérkedés, midőn valaki lovakat vásárol, hogy ismét, ha lehet, nyereséggel eladja, lókupeczkedés.

LÓKERESKÉDŐ, (ló-kereskédő) ösz. fn. Üzér, ki nyerészkedés végett lovakat vesz és ad. Ki ez üzérkedést kicsinyben gyakorolja, az *lókupecz*, aki pedig némi mesterkéléssel, csalással teszi, az *lócsiszár*.

LÓKERGECS, (ló-kergecs) ösz. fn. Oly lókedvelő személyről mondják, ki mulatságból, szenvedélyből kocsizgatva a lovakat kergetni szereti.

LOKK, falu Bihar m.; helyr. *Lokk-ra*, —*on*, —*ról*.

LOKÓD v. LAKOD, erdélyi falu Udvarhely székben; helyr. *Lokód-ra*, —*on*, —*ról*.

LÓKONYÁZIK, hihetőleg *lóginyázik* szóból módosult, melylyel egy jelentésü. L. LÓGINYÁZIK.

LÓKOS, puszta Nógrád m.; helyr. *Lókos-ra*, —*on*, —*ról*.

LOKOTY, puszta Bereg m.; helyr. *Lokoty-ra*, —*on*, —*ról*.

LÓKOVÁCS, (ló-kovács) ösz. fn. Kovács, ki a lópatkoláshoz, és lóorvosláshoz különösen ért.

LÓKŐ, (ló-kő) ösz. fn. Kőnemü kemény álképződmény, mely néha a lónak gyomrában, epe- vagy hudholyagjában támad.

LÓKÖKÖRCSÍN, (ló-kökörcsín) ösz. fn. Növényfaj a kökörcsínek neméből, másképen : *Leánykökörcsín.* (Anemone Pulsatilla).

LÓKÖMÉNY, (ló-köménv) ösz. fn. L. LÓKAPOR.

LÓKÖRMÜ SZATTYÚ, l. LÓKÖRÖMFŰ.

LÓKÖRÖM, (ló-köröm) ösz. fn. A lónak kerekded alaku, vastag, hasítatlan körme, másképen : *patája. Megfaragni a lókörmöt, mielőtt a patkót ráültik. Kemény, lágy lóköröm.*

LÓKÖRÖMFŰ, (ló körömfü) ösz. fn. Köznépi neve a *lókörmü szattyú*-nak ; másképen szintén köznéven : *marti lapu, kis édes lapu.* (Tussilago farfara).

LÓKÖRÖMHÁZ, (ló-köröm-ház) ösz. fn. A lókörömnek töve, melyből a pata kinő, l. KÖRÖMHÁZ. Kovácsok nyelvén jelenti az egész körmöt, mennyiben a lábfejnek mintegy takaróul, s ház gyanánt szolgál.

LÓKÖTŐ, (ló-kötő) ösz. fn. Tolvaj, ki más lovát ellopja. Nevét hihetőleg onnan vette, hogy az ily tolvajok rendszerént lóháton járnak, s a lopott jószágot saját lovuk mellé kötik, vagy mivel a tulajdonos szabad méneséből kifogják s kötőfék alá veszik.

LÓKUKÓ, (ló-kukó) ösz. fn. Kukó-, azaz tojásalaku lóganaj, lóczitrom.

LÓKÚT, falu Veszprém m.; helyr. *Lókút-ra, —on, —ról.*

LÓKÜKÖRCS, (ló-küköres) ösz. fn. L. LEÁNYKÖKÖRCSÍN.

LÓLÁB, (ló-láb) ösz. fn. A ló nevü állatnak lába. Ilyen lábbal szokták festeni és faragni az ördögöt is, mi a régiek erdei istenétől látszik származni. A természetrajzban a *káma* nevü kagylónak egyik faja. (Chema hippopus).

LÓLÁBU, (ló-lábu) ösz. mn. Aki vagy ami lábának olyforma állása, alkata van, mint a lóénak.

LÓLÉGY, (ló-légy) ösz. fn. Légyfaj, mely különösen a lovakat, kivált nyárban lepi meg, és nyugtalanítja.

LÓLENCSE, ló-lencse) ösz. fn. l. LEDNEK v. LENDEK.

LÓLOPÁS, (ló-lopás) ösz. fn. Lónak vagy lovaknak eltolvajlása, orzása. *Némely pusztai legények igen hajlandók a lólopásra.*

LOM, fn. tt. *lom-ot*, harm. szr. *—ja.* Széles ért. mint az alábbi különös értelmezésekből kitünik, alá lógó test, lefityegő valami, s ez értelemben egyezik a *lóg, lohad* szók gyökével, mennyiben ezek is aláfelé mozgást jelentenek. Innen egészen magyar eredetü a *lom-b*, mely am. zöld galy, lehajló ágacska; *lomha*, tunya ember, ki fejét, kezeit lógatja, magát elhagyja; *lom-p*, a ruhának lelógó része vagy rongya, innen *lom-p-os*, oly bugyogó, melynek ülepe lelóg; van *lompos* méz is, mely nyulósan lecsepeg; *lom-cs*, (loncs) mindenféle mocsok, szenny, mely a ruhához ragad, különösen nedv, melytől az átázott ruha lefityeg. Maga a gyökszó *lom* jelent oly nedvet is vagy nedves mocskot, mely valamely testről lecsepeg vagy fagyos állapotban lelóg, pl. midőn a dérré fagyott köd vagyis zúzmara a fák ágairól lefityeg, *lom*nak mondatik. (Szabó D.). A székelyek még következő értelmekben is használják, ú. m. jelenti a) az erdei vén fák derekáról lefityegő mohát, mely télnek idején egy sing hosszuságra is szakadozólag nyúlik le. (Szabó Elek); b) a posztónak barkáját, azaz szőrét; innen *lomos* Kriza J. szerént am. szőrboritékos, és *lomatlan* am. szőrboritéktalan; Incze József szerént pedig mondják : *szép lomos posztó, szép lomja van mint a selyem;* miken értik azt a szőrt, mely a posztónyirés vagy simitás után még a posztón marad. Átv. ért. am. nagyjában összekötözött holmi pogyász, összehányt mindenféle, melynek végei lom gyanánt kilógnak a kötésből vagy rakásból. Ikerítve : *limlom.* Egyezik vele némileg a rokon hangu *lam, lamos.* A német : *Lump, Lümmel, Lumpen* szinte rokonok vele.

LOMÁNY, erdélyi falu Szászsebes székben; helyr. *Lomány-ba, —ban, —ból.*

LÓMARJ, (ló-marj) ösz. fn. A lónak két első lapoczkája fölött levő csomós hús. Ebbe szokott kapni a farkas, midőn a lovat oldalról megtámadja. A szarvasmarhánál *tarj* v. *tarja.* Székelyesen : *lómorj.* V. ö. MARJ.

LOMB, (lom-b) fn. tt. *lomb-ot*, harm. szr. *—ja.* Kicsiny. *lombocska.* 1) A zöldellő fának bokros levelü ága, mely többé- kevesbbé aláfelé lóg. Egyezik ugyan vele a német *Laub*, de elemeire bontva (lom-b) egészen magyar eredetü. V. ö. LOM. *Lombokból csinált szín. A szél ingatja a fák lombjait.* 2) Székely tájszólás szerént a kutyának lelógó hosszu szőre, honnan az ily kutyát egyszerüen *lombos*-nak nevezik, másutt *lompos*; ugyanez eléjön *lombi* alakban is. Mindkét jelentésben alapfogalom a lógás. V. ö. LOM.

LOMBA, (lom-b a) fn. tt. *lombát.* Falusi suhanczok veszedelmes játékneme. Levernek t. i. egy vastag czölöpöt, annak felső végére (csapjára) egy lyuknál fogva keresztben akasztanak egy hosszu dorongot, két végére ráülnek, és úgy körösközül forgattatják magukat. E tréfa néha kéz- és nyaktöréssel jár. Másképen : *bolondlomba, ördögló, ördöglova, ördög szekere, ördöglomba.* Ettől némileg különböznek : *lóba, lóga, hintóka, himba, hinta.* Magát a játszást néhutt *kollázás*-nak hívják.

LOMBAGÁT, (lomb-agát) ösz. fn. Agátkő, melyen falombokhoz hasonló rajzok látszanak.

LOMBÁR, (lom b-a ár) fn. tt. *lombár-t*, tb. *—ok.* Ökör neve, melynek szarvai két felé kihajlanak, s mintegy a lombához hasonlók. Bérczy Károly szerént szétálló terebélyes aganes, melynek ellenkezője : *buga, kukora.* V. ö. LOMBA.

LOMBÁSZ, (lomb-ász) fn. tt. *lombász-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* A német *Laubfrosch* után képzett uj szó, a magyarosabb eredetü *zöldbéka* v. *levelibéka* jelentéssel.

LOMBÁZ, (lom-b-a-az) önh. m. *lombáz-tam, —tál, —ott*, par. *—z.* Lombajátékot vagyis lombán játszik. V. ö. LOMBA.

LOMBÁZÁS, (lom-b-a-az-ás) fn. tt. *lombázás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, midőn valaki lombán játszik. V. ö. LOMBA.

LOMBDÍSZ, (lomb-dísz) ösz. fn. Lomb, mely díszül szolgál a fákon vagy erdőben.

LOMBFÜZÉR, (lomb-füzér) ösz. fn. Zöld lombokból, zöld levelekből kötött koszorúféle füzér.

LOMBI, (lom-b-i) mn. tt. *lombit*. A székelyeknél am. lombos szőrű, különösebben ökör neve. *Csá lombi!*

LOMBIK, (lom-b-ik) fn. tt. *lombik-ot*, harm. szr. —*ja*. A szeszégető kazánok csöve, melyen az égetett nedv kifoly, s melynek vége rendesen alá görbed. Eredetileg magyar származtatással lehet *lombék*, s az *ék* képző a szójárás szerént rövid *ik*-re változott mint: *szurdék szurdik*, *kuczék kuczik*; különben egyezik vele az arab *alenbik*.

LOMBKOSZORÚ, (lomb-koszorú) ösz. fn. Lombokból füzött, kötött koszorú.

LOMBKŐ, (lomb kő) ösz. fn. Kőfajok, melyek lapjain falombhoz hasonló czifraságok fejlődtek ki. (Dendrites).

LOMBOS, (lom b-os) mn. tt. *lombos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. 1) Mondjuk fáról, melynek ágai zöld levelekkel benőttek, különösen, midőn az ághegyeken füzéresen nőnek a levelek. *Lombos hársfák*. 2) A növénytanban szoros értelemben lombos a fa, midőn egy csomó levél a törzszsel vagy a nyéllel kisebb nagyobb mértékben oly egész növényt képez, melyen a törzs és a levél nyele szorosan egygyé olvadnak, ezek rendszerént legyezőalakulag terülnek ki, mint a harasztokon láthatni; de tágabb értelemben minden olyan laposan kiterült levelü fákat értenek alatta, melyek leveleiket őszszel vagy tavaszszal elhullatván ismét új leveleket hajtanak. Ilyenek erdei fáink legnagyobb részben, melyek ellentétei a tűlevelü fák. 3) A székelyeknél így nevezik a hosszú szőrü kutyát, komondort, kuvaszt; mely egyebütt szokottan: *lompos*.

LOMBOSODÁS, (lom-b-os-od-ás) fn. tt. *lombosodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Lombok alakulása. V. ö. LOMBOSODIK.

LOMBOSODIK, (lom-b-os-od-ik) k. m. *lombosod-tam*, —*tál*, —*ott*. Mondjuk fákról, midőn leveleik kizöldelnek, különösen ha zöld ágaikon sürü füzérek alakúlnak.

LOMBOZ, (lom-b oz) áth. és önh. m. *lomboztam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. 1) Lombokkal föd, takar, ékesít. *Belombozni az ablakokat. A lovat nagy melegben, s a legyek ellen fellombozni*. 2) A lombokat verdesi pl. aganesaival erdőben a szarvas.

LOMBOZÁS, (lom-b-oz-ás) fn. tt. *lombozás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valaki v. valami lomboz.

LOMBOZAT, (lom-b-oz-at) fn. tt. *lombozat-ot*, harm. szr. —*a*. 1) Valamely fa lombjainak öszvege. *Hársfák, ernyö-akáczok sürü lombozata. Erdő lombozata*. 2) Lombokból csinált födél, takaró, pl. *ebédlősátor lombozata*. 3) Lombforma czifraság, faragás, rajz.

LOMBSÁTOR, (lomb-sátor) ösz. fn. Sátorforma készület lombokból; vagy pedig a lombok oly alakulása, hogy sátort képeznek.

LOMBTALAN, (lom-b-talan) mn. tt. *lombtalan-t*, tb. —*ok*. Ritka levelü, vagy épen csupasz, száraz águ. *A tölgyek, bükkök, fűzfák* stb. *télen lombtalanok*. Határozóként am. lomb nélkül, lombtalanul.

LÓMENTA, (ló-menta) ösz. fn. A menta nemü növényekhez tartozó faj; máskép: *fejér-*, v. *hegyes-*, v. *vadmenta*, néhutt: *bárzing* v. *bárzsing*; növénytani néven: *bárzing menta*. (Mentha silvestris).

LOMHA, (lom-h a) mn. tt. *lomhát*. Tunya, tohonya, lusta, ki elhagyja magát, ki aláeresztett fejjel, kezekkel megy. A lomhaság általán a tagok tespedésében, hanyatlásában, lehajlásában mutatkozik. V. ö. LOM és H betűhang.

LOMHÁLKODÁS, (lom-h-a-al-kod-ás) fn. tt. *lomhálkodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Lomha magaviselet, tunyálkodás.

LOMHÁLKODIK, (lom-h-a al-kod-ik) k. m. *lomhálkod-tam*, —*tál*, —*ott*. Lomha állapotban létezik folytonosan, lomhán viseli magát, tunyálkodik, lustálkodik. V. ö. LOMHA.

LOMHÁN, (lom-h-a-an) ih. Lomha, tunya módon

LOMHÁS, (lom-ha-as) mn. tt. *lomhás-at* v. —*t*, tb. —*ak*. Lomha természetü.

LOMHASÁG, (lom-h-a-ság) fn. tt. *lomhaság-ot*, harm. szr. —*a*. Lomha állapot vagy tulajdonság, lustaság, tunyaság. V. ö. LOMHA.

LOMHÍT, LOMHIT, (lom-h-a-ít) áth. m. *lomhít-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. Lomhává, azaz lustává, tunyává, restté tesz. *A teli has lomhítja az embert*.

LOMHÍTÁS, LOMHITÁS, (lom-h-a-ít-ás) fn. tt. *lomhítás-t*, tb. —*ok*. Lomhává tevés.

LOMHÚL, LOMHUL, (lo m-h-a-úl) önh. m. *lomhul-t*. Lomhává lesz. *Dologtalanság, kényelmes élet miatt lomhúlni*.

LOMHÚLÁS, LOMHULÁS, (lom-h-a-úl-ás) fn. tt. *lomhúlás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Lomhává levés.

LOMKÖD, (lom-köd) ösz. fn. Téli köd, midőn a testeket meglepő nedvek megfagynak, s vékony csapformában aláfityegnek, pl. a fákról, az emberek bajuszáról, szakálláról, állatok sörényéről, szőréről stb. Máskép: *zuzmara*.

LÓMONYUSZILVA, (ló-monyu-szilva) ösz. fn. Nagyfaju, husos, a ló monyához némileg hasonlítható szilva.

LOMOS, (lom-os) mn. tt. *lomos t* v. —*at*, tb. —*ak*. Általán, aminek lomja van, miről lomok lógnak. *Lomos agg fák*, melyekről mohok fityegnek. *Lomos posztó*, melynek barkája, azaz szőre van. *Lomos ruha*, melyről a nedv csepeg, vagy lógnak a rongyok. Használják ökörnevül is, máskép: *lamos*.

Különösen am. zuzmarás, melyre ráfagyott a téli köd. *Lomos bajusz, szakál, hajfürt.*

LOMOSAN, (lom-os-an) ih. Lomos állapotban.

LOMOTOL, (lom-ot-ol) önh. m. *lomotolt.* L. LOMOZ, 2).

LOMOTOZ, (lom-ot-oz) önh. m. *lomotoz-tam, —tál, —ott.* L. LOMOZ, 2).

LOMOZ, (lom-oz) áth. és önh. m. *lomoz-tam, —tál, —ott*, par. *—z.* 1) Lommal bemocskít, beszennyez, nedvesít. *Az esőben belomozni a ruhát.* 2) Önhatólag am. lomok közt keresgél vagy neszel. *Lomoz a sürü gazban vagy nádasban csörtető róka.* (Bérczy Károly); máskép: *lomotol* v. *lomotoz.* V. ö. LOM.

LOMOZÁS, (lom-oz-ás) fn. tt. *lomozás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Lommal bemocskítás. Lomok közt neszelés.

LOMOZIK, (lom-oz-ik) k. m. *lomoz-tam, —tál, —ott*, par. *lomozzál.* Mondják hideg időről, midőn lomköddel, zuzmarával jár. Olyan forma képzésü, mint : *esik, havazik.*

LOMP, (lom-p) fn. tt. *lomp-ot*, harm. szr. *—ja.* Molnár Al. szerént latinul *sacconia*, mely zacskót vagy zacskó, zseb gyanánt lógó valamit jelent. Szabó Dávidnál am. kalap módra öszve vert posztó neme. Ha származékát (lompos) veszszük tekintetbe, am. lelógó, alábugyogó ruharész. A *p*, valamint a *lomb* szóban a *b*, úgy látszik nem egyéb, kifejlett *u* hangnál, mi előbb *v*, majd *b* és *p* ajakhangokká változott által : *lom-u, lom-v, lom-b* v. *lom-p.* Egyébiránt a *b* mint toldalékhang, valamint a német nyelvben, kivált a régiben az *m* végzetü szóknál igen divatos, mint : *Wurm, Wurmb, darum, darumb* stb., úgy a magyar *lomp* szóban is lehetséges, hogy a *p* nem egyéb, mint toldalékhang, és az egész *lomb* v. *lomp* szó csak nyomatékosabban kifejezett *lom*, azaz lógó valami. Hasonló hozzá hangban és értelemben a német *Lump, Schlumper* és *Schlamm.*

LOMPOS, (lom-p-os) mn. tt. *lompos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Mondják lotyogó fityegő ruháról, s oly emberről, ki ilyen ruhában jár. Különösen jelent nagy, s alálógó ülepü nadrágot. *Lompos bugyogó, nadrág. A lomposba rezelt.* (Pázmán Kal. 211 l.). *Lompos méz* am. nyúlósan lecsepegő méz. V. ö. LOMP.

LOMPOSAN, (lom-p-os-an) ih. Lompos állapotban.

LOMPOSKODÁS, (lom-p os-kod-ás) fn. tt. *lomposkodás-t*, tb. *—ok.* Lomposan öltözködés, lompos öltözet viselése.

LOMPOSKODIK, (lom-p-os-kod-ik) k. m. *lomposkod-tam, —tál, —ott.* Lomposan öltözködik vagy lompos öltözetet visel.

LOMPOSODÁS, (lom-p-os-od-ás) fn. tt. *lomposodás-t*, tb. *—ok.* Lompossá levés.

LOMPOSODIK, (lom-p-os-od-ik) k. m. *lomposod-tam, —tál, —ott.* Lompossá leszen. V. ö. LOMPOS.

LOMPOSSÁG, (lom-p-os ság) fn. tt. *lomposságot*, harm. szr. *—a.* Lompos tulajdonság ; lompos magaviselet.

LOMNA, faluk Árva és Zemplén m. ; helyr. *Lomná-ra, —n, —ról.*

LOMNICZ, HOLLÓ—, KAKAS —, faluk Szepes m.; helyr. *Lomnicz-ra, —on, —ról.*

LOMPÉRT, falu Kraszna m. erdélyi falu Kolos m.; helyr. *Lompért-ra, —on. —ról.*

LOMTÁR, (lom-tár) ösz. fn. Tartó vagy kamara, melybe mindenféle limlomot behánynak. (Rumpelkammer).

LÓMUNKA, (ló-munka) ösz. fn. Munka, melyet lovakon, lovak által tesznek pl. nyomtatás. Átv. ért. erős emberi munka, kézi munka, melynél megerőteti valaki magát, mint az igás lovat.

LÓNÁTHA, (ló-nátha) ösz. fn. Lóbetegség, midőn a ló orrából és szájából fehér vagy sárgás, és nyulós nedv foly ki, egyszersmind az állkapocs mirigyei megdagadnak. Van *jónemü nátha*, mely mintegy kilencz nap lefolyta után elmarad; és *rosz nemü nátha*, mely taknyosságba megy által, és gyógyíthatatlan.

LONCS, (lon-cs) fn. tt. *lomcso-t*, harm. szr. *—a.* Czafat, különösen nedves, mocskos czafat a ruhán, pl. midőn a ruha átázik, s merevenségét, keménységét elvesztvén aláfityeg. Elemezve *lomcs*, a ‚lom' törzsöktől.

LONCSOS, (lom-cs-os) mn. tt. *loncsos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Nedvtől, mocsoktól lustos, piszkos. *Sárban, esőben loncsos lett a ruha. Loncsos konyhaszolgáló.* Rokon hozzá : *lustos.*

LONCSOSAN, (lom-cs-os-an) ih. Loncsos módon ; loncsos állapotban.

LONCSOSÍT, LONCSOSIT, (lom-cs-os-ít) áth. m. *loncsosít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*, par. *—s.* Loncsossá tesz. V. ö. LONCSOS.

LONCSOSÍTÁS, LONCSOSITÁS, (lom-cs-os-ít-ás) fn. tt. *loncsosítás-t*, tb. *—ok.* Loncsossá tevés.

LONCSOSKODÁS, (lom-cs-os-kod-ás) fn. tt. *loncsoskodás-t*, tb. *—ok.* Loncsos öltözetben járás.

LONCSOSKODIK, (lom-cs-os-kod-ik) k. m. *loncsoskod-tam, —tál, —ott.* Loncsos öltözetben jár.

LONCSOSODÁS, (lom-cs-os-od-ás) fn. tt. *loncsosodás-t*, tb. *—ok.* Loncsossá levés.

LONCSOSODIK, (lom-cs-os-od-ik) k. m. *loncsosod-tam, —tál, —ott.* Loncsossá leszen. V. ö. LONCSOS.

LONCSOSSÁG, (lom-cs-os-ság) fn. tt. *loncsosságot.* Loncsos állapot ; loncsos tulajdonság.

LONCSOSÚL, LONCSOSUL, (lom-cs-os-úl) önh. m. *loncsosúlt.* L. LONCSOSODIK.

LONCZ, fn. tt. *loncz-ot*, harm. szr. *—a.* Az öthímesek seregéből, és egyanyások rendéből való növénynem, melynek bokrétája a magzat fölött egy szirmu, nyakas, öt vagy három hasábu, melyek hol egyenlők, hol egyenetlenek, bogyója sokmagvu. Cserje. (Lonicera). Magyar nevét közelebb a latinból vette, latin neve pedig *Lonicer* nevü növénytudós tiszteletére alakittatott. Fajai felfutók és gyalogok. Nevezetesbek : *jérikói loncz*, a közéletben : *jérikói rózsa*,

szulák, kecskeszakállfü. (Lonicera caprifolium); felfutó; *ükörkeloncz*, másképa közéletben: *veres ükörke, ikeres cseresznye, kutya cseresznye.* (L. xylosteum); gyalog; *tatár loncz* szintén gyalog; stb.

LONCZMETÉNG, (loncz-meténg) ösz. fn. A meténgek neméből való növényfaj, mely a börvénmeténgtől abban különbözik, hogy szára felálló, félredülő. (Vinca major).

LÓNEMESÍTÉS, (ló-nemesítés) ösz. fn. Lótenyésztés, midőn valaki kitünő fajokra igyekszik szert tenni, s azokat állandósítani.

LÓNEMESÍTŐ, (ló-nemesítő) ösz. mn. és fn. Személy, aki, avagy intézkedés, tenyésztési mód, mely által valaki kitünő fajokra igyekszik szert tenni.

LÓNÉV, (ló-név) ösz. fn. Valamint más házi áll'atoknak, úgy a lovaknak is az emberek egyedi neveket adnak, melyek gyakran emberi (férfi vagy női) keresztnevek, sokszor pedig azoknak külső vagy belső sajátságaikról vétetnek. Lásd többeket LÓ czikk alatt.

LONGH, falu Sáros m.; helyr. *Longh-ra, —on, —ról.*

LONGODÁR, falu F. Fehér m.; helyr. *Longodár-ra, —on, —ról.*

LONKA, falu Máramaros, SZÉLES—, ugyanazon m.; helyr. *Lonká-ra, —n, —ról.*

LONKABALMOCS, puszta Máramaros m.; helyr. *—balmocs-ra, —on, —ról.*

LONTÓ, falu Hont m.; helyr. *Lontó-ra, —n, —ról.*

LONTY, (lon-ty) fn. tt. *lontyot.* L. LONCS.

LÓNYA, (1), fn. tt. *lónyát.* A hathímesek seregéből és sokanyások rendéből, való növénynem; csészéje kicsiny, háromfogu vagy nincs is, bokrétája hat szirmu, tokja három rekeszü, három águ. (Helonias). Magyar nevét a latin után alakították. *Hegyi lónya.* (Helonias borealis).

LÓNYA, (2), NAGY—, KIS —, faluk Bereg m.; helyr. *Lónyá-ra, —n, —ról.*

LÓNYABÁNYA, falu Nógrád m.; helyr. *—bányá-ra, —n, —ról.*

LÓNYAK, (ló-nyak) ösz. fn. A ló nevü állatnak nyaka, vagy olyanforma nyak, mint a lóé. *Lónyakat a festész ha ragazztana emberi főhöz.* (Horácz a Pisókhoz, Czuczor.).

LÓNYAVALYA, (ló-nyavalya) ösz. fn. l. LÓBETEGSÉG.

LÓNYERITÉS, (ló-nyerités) ösz. fn. A lónak sajátságos hangja, midőn azt mondják róla, hogy nyerít. V. ö. NYERÍT.

LÓNYOM, (ló-nyom) ösz. fn. Nyom, melyet a menő lónak körme hagy maga után. Személyr. *lovam nyoma, lovad nyoma* stb.

„Fújd el jó szél. fújd el
Hosszu utam porát,
Hogy meg ne találják
Fakó lovam nyomát.“ (Népd.).

LOOB, (olvasd LÓB) puszta Fehér m.; helyr. *Loob-ra, —on, —ról.*

LOÓCZ, (olvasd. *Lócz*) falu Bars m.; helyr. *Loócz-ra, —on, —ról.*

LÓÓL, (ló-ól) ösz. fn. Ól, melyben lovak tartatnak.

LÓORVOS, (ló-orvos) ösz. fn. Állatorvos, vagy lókovács, ki a lovak betegségeit orvosolja.

LÓORVOSLÁS, (ló-orvoslás) ösz fn. A beteg lónak gyógyítása.

LÓORVOSSÁG, (ló-orvosság) ösz. fn. Orvosság vagy gyógyszer, melyet bizonyos lóbetegségek ellen szokás használni. Gúnyos átv. ért. embernek beadott igen erős és nagy adagú orvosság.

LÓOSTOR, (ló-ostor) ösz. fn. Ló vagy lovak hajtására használtatni szokott ostor.

LOP, (lo p) áth. m. *lop-tam, —tál, —ott.* Másnak jószágát, az illető birtokos tudta és engedelme nélkül, alattomban elviszi vagy elhajtja, és elsajátítja. *Pénzt, drágaságokat lopni. Ruhát, fát, gabonát lopni. Ökröt, tehenet, lovat, juhot, disznót, ludat, tyúkot lopni. A szolga meglopta az urát, Kilopni más zsebéből a pénzt. A fáról lelopni a gyümölcsöt. Ellopni a másét.*

„Szegény legény vagyok én,
Csikót tinót lopok én.“

„Úgy ég a tűz ha lobog,
Úgy élek én ha lopok,
Ha nem lopok, cserélek,
Még sem igazán élek.“

Pusztai népdalok.

Aki más jószágát erőszakkal, különösen a birtokos vagy más valamely személy ellen használt erőszakkal viszi el, az *rabol.* Minthogy a lopásnak két fő sajátsága van, úgymint az elvivés és alattomosság; innen a *lop* ige többféle részletes értelemben használtatik. Gyöngédebb jelentéssel: *időt lopni valakitől, másnak idejét ellopni*, am. letartóztatni, akadályozni, hogy bizonyos időt munkára ne fordíthasson, megtenni, hogy ideje elveszszen. *A kedves bájoló nők ellopják a férfiak szivét*, am. magok után vonzzák. *Ellopni magát a társaságból*, am. titkon eltünni. *Lopva tenni valamit*, am. alattomosan. *Valamely irónak munkáját meglopni*, am. annak eszméjét, leleményeit sajátja gyanánt általvenni.

Ez igének gyökeleme: *lo*, melyhez a *p* egyszerü képző gyanánt járult, és pedig cselekvő értelemmel. Igy lett az alacsonra lapulót jelentő *le* gyökből *le-p*, a szertemenést, válást jelentő *té* gyökből *té-p*, a *to* v. *do* távolt jelentőből *to-b* v. *dob*, a *sza* gyökből *szab.* Mi a lop igének *lo* gyökét illeti, ez azon szók gyökével áll rokonságban, melyek könnyüd, s mintegy suttonyos mozgásu tovább menést, vagy olyan ingadozást, helyből indulást jelentenek, mint: *ló, lót, lób, lóbál, lóg, lódúl, lódít.* A magyar t. i. a lopással a távoztatás, eltüntetés, elmozdítás fogalmát kapcsolta össze. Némelyek a *lap* szóval hozzák viszonyba, mint-

hogy aki lop, az mintegy lapúlva, lappangva, vagyis magát meghúzva, rejtezkedve igyekszik és szokta czélját érni. Népies, némileg tréfás kifejezésekkel a *lop* máskép: *csen, szerez, csip, ötön vesz* (azaz öt ujjával); tolvajok nyelvén: *szerencsét megy próbálni*, am. lopni megy.

LOPACSOL, (lop-acs-ol) önh. m. *lopacsolt*. A székelyeknél am. lopdos; l. ezt.

LOPACSOLÁS, (lop-acs-ol-ás) fn. tt. *lopacsolás-t*, tb. —*ok*. Lopdosás.

LOPADÉK, (lop-ad-ék) fn. tt. *lopadék-ot*, harm. szr. —*a*. Ellopott jószág. *A lopadékot az orgazdánál keresni*. Törzsöke az elavult *lopad*, am. lopás által elvesz, mely *lopdos* (= lopodos) igetörzsökeül is tekinthető.

LOPÁJ v. LOPÁLY, fn. tt. *lopáj-t* v. *lopály-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. A székelyeknél am. a hegyoldalaknak behorpadása. Alkalmasint a *lapály*, tájdivatosan *lapáj* szónak módosulata.

LOPAKODÁS, (lop-a-kod-ás) fn. tt. *lopakodás-t*, tb. —*ok*. L. LOPÓDZÁS.

LOPAKODIK, (lop-a-kod-ik) k. m. *lopakod-tam*, —*tál*, —*ott*. l. LOPÓDZIK.

LOPÁS, (lop-ás) fn. tt. *lopás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valaki lop, valamint azon állapot és életmód, melyet valaki mint tolvaj üz. *Lopáson érni a tolvajt. Lopásból élni.*

LÓPATA, (ló-pata) ösz. fn. l. LÓKÖRÖM, és v. ö. PATA.

LÓPATKÓ, (ló-patkó) ösz. fn. Patkó, melyet a ló patájára ütnek. V. ö, PATKÓ.

LOPDOS, (lop-dos) áth. m. *lopdos-tam*, —*tál*, —*ott*. Gyakran vagy apránként lop. *A gyümölcsöt a fákról mind ellopdosták.*

LOPDOSÁS, (lop dos-ás) fn. tt. *lopdosás-t*, tb. —*ok*. Gyakori vagy apránkénti lopás.

LÓPÉRJE, (ló-pérje) ösz. fn. A komócsinok neméből való növényfaj, melynek füzére hengeres, szára felálló, polyvája prémes. Máskép növénytani néven: *mezei komócsin*, köznépi nyelven: *macskafarku perje*. (Phleum pratense).

LOPÉSZ, (lop-ész) fn. tt. *lopész-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Kemenesalon am. lopó, tolvaj. E tájszóból kitünik, hogy az *ász ész* képző igékből is alkothat neveket. Ilyen a *nyerészkedik* igének *nyerész* törzsöke, továbbá *merész, hunyász*, és mások.

LOPHÁGY, falu Szatmár m.; helyr. *Lophágyra*, —*on*, —*ról*.

LÓPIACZ, (ló-piacz) ösz. fn. Piacz, vagyis vásártér, melyen lovakat árulnak.

LOPICSKÁL, (lop-ics-ka-al) áth. m. *lopicskált*. Több és csekélyebb értékü tárgyat lopdos. Székely szó. V. ö. LOPDOS.

LOPICSKÁLÁS, (lop-ics-ka-al-ás) fn. tt. *lopicskálás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Többszöri, és csekélyebb értékü tárgyak lopása.

LOPKOD, (lop-kod) áth. m. *lopkod-tam*, —*tál*, —*ott*. L. LOPDOS.

LOPKODÁS, (lop-kod-ás) l. LOPDOSÁS.

LOPÓ, (lop-ó) mn. és fn. tt. *lopó-t*. Aki lop. Leginkább a lopott jószág nevével összetéve használtatik, pl. *lisztlopó, tyúklopó, lólopó*, mely esetben önállólag főnevet képez. Régente főnevül magában is használtatott: „Hogy az eb veszteg hallgatna, az lopó ad vala neki egy darab kenyeret.“ Pesti G. meséi. Átv. ért. *lopótök* am. nyakas tök, melylyel bort s más folyadékot szívnak a hordóból. l. LOPÓTÖK.

LOPÓCSKA, (lop-ó-acs-ka) fn. tt. *lopócskát*. Kis lopó.

LOPOCSKÁL, (lop-ocs-ka-al) l. LOPICSKÁL.

LOPOCSKOL, (lop-ocs-kol) l. LOPICSKÁL.

LOPÓDZÁS, (lop-ó-d-oz-ás) fn. tt. *lopódzás-t*, tb. —*ok* Alattomosan, suttonban menés valahová v. valahonnan.

LOPÓDZIK, (lop-ó-d-oz-ik) k. m. *lopódz-tam*, —*tál* v. —*ottam*, —*ottál*, —*ott*, htn. —*ni* v. —*ani*. Suttonban, titkon, alattomosan megy valahová, vagy valahonnan. *A tolvaj éjjel belopódzik a házba. Észrevétlenül ellopódzni a társaságból. A nyomozott gonosztevő kilopódzott a városból.*

LOPÓDZKODÁS, (lop-ó-d-oz-kod-ás) fn. tt. *lopódzkodás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, midőn valaki lopódzkodik.

LOPÓDZKODIK, (lop-ó-d-oz-kod-ik) k. m. *lopódzkod-tam*, —*tál*, —*ott*, htn. —*ni*. Nagy ovatossággal, vigyázattal, mint a tolvaj szokott. becsuszszan valahová, vagy kimegyen valahonnan. *Be-, ki-, ellopódzkodik.*

LOPOGAT, (lop-og-at) gyak. áth. m. *lopogattam*, —*tál*, —*ott*, par. *lopogass*. Gyakran vagy apródonként lop. *A kamrából lisztet, zsirt, a szekrényből pénzt lopogatni. A hütelen cseléd addig-addig lopogat, mig rajta érik.* V. ö. LOP. Máskép: *csip*-től *csipeget*, *csen*-től *cseneget*.

LOPOGATÁS, (lop-og-at-ás) fn. tt. *lopogatás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valaki lopogat.

LÓPOKRÓCZ, (ló-pokrócz) ösz. fn. Pokrócz, melylyel a lovakat, kivált hideg ellen beterítik.

LÓPOSZ, (ló-posz) ösz. fn. Alma nagyságu, gombalaku fejér növény kaszálókon s erdőkben, melyből megérvén idővel füstölgő szürkés fekete hamuforma por jő ki ha gázolják. (Kriza J.). Máskép: *pöfeteg*, néhutt: *puhatag, banyaposz*.

LÓPOSZOGÓ, (ló-poszogó) l. LÓPOSZ.

LOPÓTÖK, (lopó-tök) ösz. fn. Hosszu nyaku tök, melyet kifúrnak, magvait kiveszik, és szivatyú gyanánt használják borkezelők stb. Kabakja azonkivül, hogy nyakas és fejes, fáshéju; levelei szívesek, kerekdeden tompák, szőröskék, apró fogasak, vállban alul két ikrával jegyesek, puhák, büdösek. Máskép: *szivótök*. (Cucurbita lagenaria).

LOPÓZIK, LOPÓZKODIK, l. LOPÓDZIK LOPÓDZKODIK.

LOPPAL, (lop-val) tájdivatos kiejtés a szabályosabb *lopva* helyett. T. i. az ország több vidékein, nevezetesen felső Duna mentében, Mátyusföldén stb. a *va ve* határozó helyett *val vel* képzővel élnek, mint: *irva, írval* v. *írral, mondva, mondval* v. *monddal, verve, vervel* v. *verrel, fizetve, fizetvel* stb. pl. *Már minden földem be van vettel* v. *vetvel*, e helyett: *vetve. Az egész öszveg ki van fizetvel.*

„Láttunk a szilvásban, midőn loppal ettél.“
Faludi.

„Nem tudta, mitévő legyen e dologgal?
Míg Detre kacsintva vágott neki loppal.“
Buda halála (Arany J.).

LÓPRÜSSZENTÉS, (ló-prüsszentés) ösz. fn. A lónak orrából kitoluló légrázkodás, mely a prüsszentéshez hasonló.

LÓPRÜSZKÖLÉS, (ló-prüszkölés) ösz. fn. A lónak egymásutáu többszöri prüsszentése.

LOPTA, tájdivatos, *lapta* v. *labda* helyett.

LOPVA, (lop-va) ih. 1) Mint tolvaj, lopás által. *Lopva szerezte, amije van.* 2) Alattomban, titkon, suttomban, észrevétlenül. *Lopva kimenni a városból*; ellentéte: nyilván, mások szemeláttára. *Csak úgy lopva jár a városban, hogy észre ne vegyék.*

LOPVANŐSZŐ, (lopva-nősző) ösz. fn. Linné rendszere szerént a növények azon serege, melyhez oly növények tartoznak, melyeknek szembetünő virágjok nincs, és terméseikben nemző részeket vagy épen nem, vagy csak nagyitó üvegen lehet némileg látni. (Cryptogama). Ezek 1) Harasztok (Filices). 2) Mohok (Musci.), 3) Moszatok (Algae.), 4) Gombák (Fungi.).

LÓRA, női kn. Eleonora, módosítva: Laura. Görög eredetű, s jelent könyörülőt.

LÓRÁNT, (1), fn. tt. *lóránt-ot*, harm. szr. —*ja*. Pápa vidéki tájszó, s am. *ozsonna*, vagy mint Mátyusföldön nevezik, *harmadebéd*, Szabó D. szerént: *délesti falat*. Idegen származatunak látszik. (Szlávul: *Olovrant*).

LÓRÁNT, (2), férfi keresztnév, am. Roland, a német nyelvészek szerént jelentése: Ruhmland.

LÓRÁNTHÁZA, falu Szabolcs m.; helyr. —*házá-ra*, —*n*, —*ról*.

LÓRÁNTOZ, (lóránt-oz) önh. m. *lórántoz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. l. OZSONNÁZ.

LÓRÉ, (ló-ré) falu Pest m,; helyr. —*ré-be*, —*ben*, —*ből*, v. —*re*, —*n*, —*ről*.

LÓRÉPONOR, falu Bihar m.; helyr. —*Ponor-ra*, —*on*, —*ról*.

LÓRI, l. LÓRA.

LÓROBOT, (ló-robot) ösz. fn. A régi urbéri rendszerben azon úrdolga, melyet a jobbágy lovas szekérrel vagy ekével tartozott végezni.

LÓROM, fn. tt. *lórom-ot*, harm. szr. —*ja*. A hathímesek seregéből, és háromanyások rendéből való növénynem; csészéje három levelü, bokrétája három szirmu, magva egy, három élü: anyaszála kettő vagy három (Rumex). E nem alá tartoznak a sóskák, melyek között a lósóska is foglaltatik, s talán innen *lórom* am. *ló-rom*, félig a magyar *ló* félig a latin *rumex*-ból alkotva.

LOSÁD, erdélyi falu Hunyad m.; *Losád-ra*, —*on*, —*ról*.

LOSÁRD, erdélyi falu Doboka m.; helyr. *Losárd-ra*, —*on*, —*ról*.

LÓSLÁNG, fn. tt. *lóslángot*. A hordónak égetett büdös kővel füstölése. Nem egyéb mint a német ‚Einschlag‘ módositása; néhutt: *ánslóg*.

LOSONCZ, mváros Nógrád, és falu Pozsony m.; helyr. *Losoncz-ra*, —*on*, —*ról*.

LOSONCZAPÁTFALVA, helység Nógrád megyében; helyr. *Apátfalvá-n*, —*ra*, —*ról*.

LOSONCZTUGÁR, mváros Nógrád megyében; helyr. *Tugár-on*, —*ra*, —*ról*.

LÓSÓSKA, (ló-sóska) ösz. fn. l. SÓSLÓROM.

LÓSÖRÉNY, (ló-sörény) ösz. fn. Azon erős szőrből álló fürtök, melyek a ló nyakát fölül benövik, és alácsüggenek.

LOSSONCZ, l. LOSONCZ.

LÓSTOL, (lo-os-t-ol) önh. m. *lóstol-t*. Különösen Szala és Vasvármegyében am. házról házra jár evés ivás végett; továbbá kószál, kóborol. E jelentéseiből kitetszik, hogy gyöke a menést jelentő *lo* gyökelem s rokon a *lót* igével.

LÓSTOLÁS, (lo-os-t-ol-ás) fn. tt. *lóstolás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, midőn valaki lóstol.

LÓSZAMÁR, (ló-szamár) ösz. fn. l. ÖSZVÉR.

LÓSZÉMSZILVA, (ló-szém-szilva) ösz. fn. Nagyszemü gömbölyü vörös szilva, mely némileg lószemhez hasonló.

LÓSZERSZÁM, (ló-szerszám) ösz. fn. Általán, mind azon szerek, melyekkel a nyerges vagy igás lovat fölszerelik. Ilyenek a nyerges lovaknál: nyereg, terítő v. csábrág v. csótár, heveder, kengyel, farmatring, kantár. A kocsis-, v. szekereslovaknál: nyakló, hám, kantár, gyeplő stb. *Úri, paraszt lószerszám. Farhámos, salangos, bogláros lószerszám.*

LÓSZŐR, (ló-szőr) ösz. fn. Széles ért. a lónak mindenféle szőre, mely az egész testet belepi. *A lószőrből kivakarni, kikefélni a port. Síma, fényes, gubanczos lószőr.* Különösen a lónak sörényében és farkában levő szőrszálak. *Lószőrből kötött gyürük. Madárfogó hurkot lószőrből csinálni. A pamlagot kitömni lószőrrel.* Használtatik melléknevül is, am. lószőrből való. *Lószőr láncz, szita.*

LÓT, (lo-ot vagy lo-at) önh. m. *lót-ott*, par. *lóss*, htn. —*ni*. Lohol, szalad. Rendesen a *fut* igével párosodva használtatik: *lót-fut*, s am. szilaj, vad ló, v. csikó módjára futkos, ide-oda szaladgál. *Lótott-futott, lótni-futni.* Eredetére legközelebb rokona a *lódít* és *lódúl*, gyöke: *lód*; továbbá a német *los*, melyről azt mondja Adelung, hogy kétségtelenül a *lasz, lassen, ledig* szók nemzetségéhez tartozik, amennyiben azt jelenti: *schlaff* (lágy, lottyadt, petyhüdt); és

eredetileg mind azon szókhoz, melyekben a sebes mnzgás az alapfogalom. V. ö. LO gyökelem.

LÓTA, puszta Somogy m.; helyr. *Lótá-ra*, —*n*, —*ról*

LÓTAKARMÁNY, (ló-takarmány) ösz. fn. Takarmány, mely különösen a lovak eleségét teszi, mint: széna, lóhere, bükkön, zab.

LÓTAKARÓ, (ló-takaró) ösz. fn. Általán, akármily szövet, melylyel a lovat vagy ékességül, vagy hideg eső, por ellen beterítik, pl. csótár, lópokrócz.

LÓTAKNYOSSÁG, (ló-taknyosság) ösz. fn. l. LÓNÁTHA.

LÓTÁP, (ló-táp) ösz. fn. L. LÓTAKARMÁNY.

LÓTÁS, (lót-ás) fn. tt. *lótás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Loholás, szaladás. V. ö. LÓTÁSFUTÁS.

LÓTÁSFUTÁS, (lótás-futás) ösz. fn. Ide-oda szaladgálás, kivált valamely sürgős dologban, ügyben.

LÓTEJ, (ló-tej) ösz. fn. Az anyakanczának teje. *A tatárok szeszes italt is készítenek a lótejből.*

LÓTENYÉSZTÉS, (ló-tenyésztés) ösz. fn. A mezei gazdaságnak azon neme vagy foglalkodása, mely úgynevezett ménesek által a lovak szaporitását, illetőleg nemesitését tűzte ki feladatul.

LÓTENYÉSZTŐ, (ló-tenyésztő) ösz. fn. Gazda, ki különösen lovak szaporitására fordítja figyelmét, költségét, és fáradságát.

LÓTERÍTŐ, (ló-terítő) ösz. fn. l. LÓTAKARÓ.

LÓTETŰ, (ló-tetű) ösz. fn. Bogárfaj, mely mintegy két hüvelyknyi hosszú, a föld alatt lakik, s a gabona, és más növények gyökereit elrágja. *Ló* jelzőjét, mint több bogarak és növények, onnan kapta, mert a maga nemében nagy, mint: *lódarázs*, *lólégy*, *lótorma*, *lósóska* stb.

LÓTH, KIS—, NAGY—, faluk Bars m.; helyr. *Lóth-ra*, —*on*, —*ról*.

LOTHÁRD, falu Baranya m.; helyr. *Lothárd-ra*, —*on*, —*ról*.

LÓTI, (lo.ot-i) mn. tt. *lóti-t*, tb. —*ak*. A *lótó* igenév kicsinyített alakban. Innen: *lóti-futi* am. lótó futó, pl. gyerek, csikó.

LÓTOLVAJ. (ló-tolvaj) ösz. fn. l. LÓKÖTŐ.

LÓTORMA, (ló-torma) ösz. fn. Növényfaj a *bércse* nemüek közől; levelei szárnyasak, levelkéi tojáskerek-láncsásak, épek, virágai felállók, fejérek. Máskép szintén a közéletben: *nagy palaczkafű*, *erősfű*; növénytani néven: *lótormabércse*. (Clematis erecta). Tormának mondják, mert levelei a közönséges tormáéhoz hasonlók.

LOTTÉRIA, fn. tt. *lottériát*. Idegen, különösen a franczia *loterie* után a közdivatba átment szó, mely ismét a *lot*, (olasz *lotto*, német *Loos*, régi német *hlóz* stb.) zzóból alakult; magyarosan *sorsjáték*. L. ezt.

LOTTI, tt. *lottit*. A közéletben kicsinyzője a *Charlotte* (olvasd: Sarlotte, magyarosan: *Sarolta*), máskép: *Caroline* (Karolina) női keresztnévnek. Még tovább kicsinyezve: *Lottika*.

LOTTYAD; LOTTYAN, stb. l. LOTYTYAD, LOTYTYAN stb.

LOTY, hangnév, mely egyszersmind azon mozgás fogalmát rejti magában, mely által bizonyos híg test lágy *ty* hangot ad. Innen átvitt értelemben a lágyulás, petyhüdés jelentésével bir. Származékai: *lotyog*, *lotytyan*, *lotytyant*. Kicsinyített jelentéssel: *lity*, honnan: *lityloty*, ikerített szó. V. ö. LITY, és LÓT.

LOTYADÉK, (loty-ad-ék) fn. tt. *lotyadék-ot*. L. LŐTYE.

LOTYÓ, (loty-ó) fn. tt. *lotyó-t*. Valamivel lágyabb s kíméletesebb kifejezés, mint a *kurva*, *szajha*, *ringyó*. Hangra és értelemre hasonló hozzá a dunántúli *szotyka*, azaz elemezve: *szotyogó*. A *logyog* és *szotyog* t. i. körülbelül egy-értelmüek. Úgy látszik, hogy a képes kifejezéseket kedvelő nép vagy azért nevezte az ily személyeket lotyóknak, mert faraikat fintorgatni, s testeiket lóbálni, mintegy lotyogtatni szeretik; vagy a lotytyadságtól azaz lágyság v. petyhüdtségtől; vagy végre lotyó talán am. *lótó* t. i. férfiak után járó, futó nőszemély. A finn nyelvben *luuti*. Egyébiránt v. ö. LÓT.

LOTYOG, (loty-og) gyakor. önh. m. *lotyog-tam*, —*tál*, —*ott*. Mondjuk híg testről, midőn az valamely öblös edényt egészen be nem töltve ide-oda mozog, egyszersmind némi lágy hangot ad, melyet a magyar *ty*-vel talált jónak kiejteni. Magas hangon: *lötyög*. Valamivel keményebb hangra mutat a *locsog*. *Lotyog a rázott kannában a tej*. *Lotyog az öszvezuzott leves szilva*. Kettőztetve: *lityeg-lotyog*.

LOTYOGÁS, (loty-og-ás) fn. tt. *lotyogás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Állapot, midőn valamely híg test lotyog.

LOTYTYAD, (loty-u-ad =loty-v-ad) önh. m. *lotytyad-tam*, —*tál*, v. —*ott*. Dunán túl am. puhúl, lágyúl, híggá vagy nedvessé, levessé lesz; petyhüdik. *Lotytyad a beteges ember húsa*. *Lotytyad az igen elérett szilva*, *szőlő*, ha kivált megtörik. Vékony hangon: *letytyed*, *letyved*, *letyhed*.

LOTYTYADÁS, (loty-u-ad-ás v. loty-v-ad-ás) fn. tt. *lotytyadás-t*, tb. —*ok*. Puhulás, lágyulás; híggá levés.

LOTYTYADT, (loty-u-ad-t) mn. tt. *lotytyadt-at*. Megpuhult, meglágyúlt, híggá, nedvessé levessé lett; petyhüdt. *Lotytyadt csecsek*. *Lotytyadt szilva*.

LOTYTYAN, (loty-u-an =loty-v-an) önh. m. *lotytyan-t*. Valamely híg, vagy leves test *loty* hangot adva megmozzan. *Lotytyan a rázott edényben a víz*. *Lotytyant a sár, midőn követ dobtuk bele*. Mondják azon testről is, mely valamely nedvbe esvén hangot ad. *Lotytyan a vízbe ejtett edény, darabhús*. *Alig lotytyant meg a szájában*. (Szabó D.).

LOTYTYANÁS, (loty-u-an-ás) fn. tt. *lotytyanás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. A megütődött nedvnek, híg, leves testnek mintegy *loty* hangadása.

LOTYTYANT, (loty-u-an-t =loty-v-an-t) áth. m. *lotytyant-ott*, htn. —*ni*, v. —*ani*, par. —*s*. Eszközli, hogy valami lotytyanjon. Átv. ért. valamit hebehurgyán kimond. *Kilotytyantotta, hogy . . . .*

LÓÚSZTATÓ, (ló-úsztató) ösz. fn. Kijelölt hely, öböl valamely patakban, folyóban, tóban, hol a lovakat úsztatni szokták.

LÓÜSTÖK, (ló-üstök) ösz. fn. A ló sörényének legfelső, és rendesen a homlokra nyúló fürtjei. A közéletben, kivált ragozáskor, elválasztva használják. *Meghúzkálni a fáradt ló üstökét.*

LOVACSKA, (lo-v-acska) fn. tt. *lovacskát.* Kicsi vagy kedves ló. *Édes lovacskám.*

LOVAD, Ácshoz tartozó puszta Komárom m.; helyr. *Lovad-on, —ra, —ról.*

LOVAG, (lo-v-ag) fn. tt. *lovag-ot,* harm. szr. *—ja.* 1) Lóháton járó, lovon ülő. Ellentéte: *gyalog.* Innen: *lovagolni,* am. lóháton járni. A „lovag" és „gyalog" szókban az *ag og* képző az *as os* képzőnek módosított alakja, mintha volna *lovas, gyalos.* 2) Különösen am. lovas vitéz, vagy egyszerűen katona, mert a magyar katona őseredetileg csak lovas volt; honnna a hadi közmondás: *lóra katona, tehénre hajdú. Lovagokból és gyalogokból álló hadsereg, Lovaghadnagy. Lovagsereg. Lovagviadal.* 3) A középkorban jelentett nemes osztálybeli személyt, ki háboruban lóháton szolgált, s fegyverviselő apródok, vagy lovászok kisérték, és honn saját várában vagy birtokán korlátlan uralmat gyakorlott. Szorosb ért. a középkori lovagok azok voltak, kik lekötelezték magukat a nők, a vallás és haza védelmére, s magasabb rangon állottak, mint a közönséges nemesek. A fölvétel ezen nemesi osztályba sajátnemü szertartásokkal ment végbe, melyek között egyik jellemző volt a sarkantyú felütése, és kardnak, paizsnak átadása. Egyébiránt nálunk magyaroknál ez értelemben vett lovagok inkább *vitéz* neven neveztettek. Hasonlóan vitéz név alatt ismeretesek azon középkori katonarendek, melyek tagjai szerzetesféle eskü által kötelezték le magukat a vallás és haza védelmére, milyenek voltak a máltai rend lovagjai vagyis vitézei. V. ö. REND, VITÉZ. 4) Átv. ért. lovagnak mondatik oly nemes jellemü személy, ki a régi lovagok tulajdonságaival bir, különösen hősies és büszke, de egyszersmind finom magaviseletü, s ki főleg a gyengébb nem irányában megelőző, szolgálatra kész, udvarias. Innen társadalmi nyelven az úri hölgy a szolgálatára, udvarlására levő urat lovagjának nevezi. Megfelel ennek némileg a régies *dalia* és *levente.*

LOVAGBIRTOK, (lovag-birtok) ösz. fn. A régi hübéri rendszerben oly birtok, melyet valamely nemes személy azon lekötelezéssel birt, hogy fejedelmét és hazáját, illetőleg a koronát személyesen, és a törvényben meghatározott számu katonáival az ellenség ellen védeni kész leszen.

LOVAGDA, (lo-v-ag-da) fn. tt. *lovagdát.* Újabb kori szó, s am. lovagló tér, vagy kör, melyben lovakat és lovaglókat képeznek, idomítanak; ló- és lovaglóiskola. A *da* helyképzőként áll.

LOVAGDAL, (lovag-dal) ösz. fn. Lovagoknak éltök módjára vonatkozó dala.

LOVAGESZKÖZ, (lovag-eszköz) ösz. fn. Eszköz, vagyis szerszám, melyet a népek, és nemzetek különféle szokása szerént a lovagok fölszerelésül használnak, vagy használtak, milyenek: nyereg, zabolás kantár, szügyelő, drótpánczél stb.

LOVAGHARISNYA, (lovag-harisnya) ösz. fn. Némely külföldi lovagok harisnyája, lovagnadrágul használva, milyen volt az úgynevezett salavárdi is nálunk magyaroknál, mely csak az ülepet és czombokat takarta be. V. ö. HARISNYA.

LOVAGHÁZ, (lovag-ház) ösz. fn. Ház, melyben lovagolni tanulnak; máskép: *lovagda* vagy *lovarda.*

LOVAGHŰBÉR, (lovag-hübér) ösz. fn. l. LOVAGBIRTOK.

LOVAGI, (lo-viag-i) mn. tt. *lovagi-t,* tb. *—ak.* Lovagot illető, lovaghoz való, arra vonatkozó. *Lovagi kötelesség, udvariság. Lovagi büszkeség, magaviselet.* V. ö. LOVAG.

LOVAGIAS, (lo-v-ag-i-as) mn. tt. *lovagias-t,* v. *—at,* tb. *—ak.* Különösen mondják oly magatartásról, és viseletről, mely a hajdani nemes lovagok tulajdonságaira emlékeztet. *Lovagias jellem, bátorság, vitézség, büszkeség. Lovagias udvariság, nőtiszteletés. Lovagias öltözék, fegyverzet. Lovagias mulatságok, versenyzések, viadalok.* E szóban az *as* képző a *lovagi* törzsszó jelentésének *hasonló* értelmet ad. Épen ily viszony van az *úri* és *úrias* (úrihoz hasonló) *magyar, magyaros, erdélyi, erdélyies, vörös, vöröses* stb. között.

LOVAGIASAN, (lo-v-ag-i-as-an) ih. l. LOVAGILAG.

LOVAGIASSÁG, (lo-v-ag-i-as-ság) fn. tt. *lovagiasság-ot,* harm. szr. *—a.* Azon tulajdonságok összvege, melyek valakit lovagiassá tesznek, vagy azon minemüség, melynél fogva valakit lovagiasnak hivunk. *Az ismeretlen hölgyet lovagiasságból védelmezni, s a rajta elkövetett sérelmet megboszulni.* V. ö. LOVAGIAS.

LOVAGILAG, (lo-v-ag-i-lag) ih. A nemesebb értelemben vett lovagok módjára, azaz vitézül, bátran, nemeslelkűleg; udvariasan. *A nők irányában lovagilag viselni magát. A megsértett becsületet lovagilag védelmezni.*

LOVAGISÁG, (lo-v-ag-i-ság) fn. tt. *lovagiság-ot,* harm. szr. *—a.* Lovagi tulajdonság, milyen: nemes büszkeség, becsületvágy, udvariság, hölgyek iránti tisztelet. V. ö. LOVAGIASSÁG.

LOVAGJÁTÉK, (lovag-játék) ösz. fn. Harczi játék neme, melyet a középkori lovagok részént mulatságból, részént hadigyakorlat gyanánt, vagy versenyképen üztek, mi rendesen lóháton, paizszsal és dárdával, néha gyalog is történt.

LOVAGJÓSZÁG, (lovag-jószág) ösz. fn. l. LOVAGBIRTOK.

LOVAGKORBÁCS, (lovag-korbács) ösz. fn. Kisebbféle korbács, melyet lovaglás közben használnak a hátas ló kormányzása végett.

LOVAGKÖNTÖS, (lovag-köntös) ösz. fn. Köntös, milyet különösen a külföldi lovagok, vagy vitézrendbeliek viseltek. Továbbá az urak és hölgyek sajátságos öltönye, melyet lovaglászkor vesznek magukra.

LOVAGLÁS, (lo-v-ag-ol-ás) fn. tt. *lovaglás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Lóháton, és pedig akár nyeregben, akár szőrén ülve járás, kelés. *Lovaglást tanulni, s abban gyakorolni magát. Hosszu lovaglásban kifáradni.* V. ö. LOVAGOL.

LOVAGLÓ, (lo-v-ag-ol-ó) mn. tt. *lovagló-t*. 1) Mondjuk személyről, ki lóháton jár. *Lovagló uracsok, nők. Lovagló csikósok.* 2) Mondjuk helyről, vagy lovagláshoz tartozó holmiról. Ez értelemben öszvetéve irjuk: *lovaglótér, lovaglóruha, lovaglóostor* stb.

LOVAGLÓHELY, LOVAGLÓTÉR, (lovaglóhely v. —tér) ösz. fn. Azon térvonal, vagy kör, melyen versenyzés, vagy gyakorlat végett lovagolni szoktak.

LOVAGMÜVÉSZ, (lovag-müvész) ösz. fn. Személy, ki a lovaglást müvészileg érti és gyakorolja.

LOVAGOL,(lo-v-ag-ol)önh. m.*lovagol-t*, v. *lovaglott*, htn. —*ni*, v. *lovaglani*. Lóháton megy vagy jár. Igekötőkkel egyesülve: *kilovagol*, lóháton kimegy, kisétál; *ellovagol*, lovon eltávozik; *fellovagol* a hegyre, *lelovagol* a völgybe. Használtatik áthatóul is tárgyesetes névvel. *Szilaj csikót, paripát lovagolni. Körüllovagolni a ménest, határt. Kilovagolni magát*, am. fáradtig vagy elégségig lovagolni. Átv. ért. *nádparipán, vesszőparipán lovagolni*, am. hiú reménynél fogva magát nagyra tartani, a valóság helyett árnyékon kapkodni. *Szüntelen egy dolgon lovagolni*, azaz vitatásban valamely ügyben mindig csak azon egy tárgyat avagy indokot emlegetni, s vitatkozásait, állitásait egyedül arra épiteni.

LOVAGOLHATÓ, (lo-v-ag-ol-hat-ó) mn. tt. *lovagolható-t*. 1) Amit nyerges ló gyanánt használni lehet. *Lovagolható csikó, monyas, kancza. Szilajsága miatt nem lovagolható vad mén.* 2) Mondják helyről, útról, melyen lóhátón járni lehet. *Némely helyek csak lovagolhatók, nem kocsizhatók.*

LOVAGOLHATATLAN,LOVAGOLHATLAN, (lo-v-ag-ol-hat-[at]-lan) mn. tt. *lovagolhatatlan-t*, tb. —*ok*. Amit nyergesül használni nem lehet; vagy ahol lóháton járni, elmenni lehetetlen. *Lovagolhatatlan szilaj, bokros ló. Lovagolhatatlan meredek, gödrös út.*

LOVAGÖRS, (lovag-örs) ösz. fn. Lovag vagyis lovaskatona által elfoglalt őrállomás.

LOVAGREGÉNY, (lovag-regény) ösz. fn. Regény, melynek alaptárgyát valamely középkori lovag kalandjai teszik, s mely a középkori lovagok életmódját, lakásait stb. festi.

LOVAGREND, (lovag-rend) ösz. fn. 1) Általán am. nemesi rend, azaz valamely ország nemeseinek öszves férfi személyzete, vagy mint mi magyarok neveztük: *karok és rendek*. 2) l. VITÉZREND.

LOVAGSÁG, (lo-v-ag-ság) fn. tt. *lovagság-ot*, harm. szr. —*a*. 1) A lovagoknak, mint nemesi rendnek testülete, öszvege, szokottan: *nemesség*. 2) Maga azon nemesi rang, melynél fogva valaki a lovagrendhez tartozik.

LOVAGSARKANTYÚ, (lovag-sarkantyú) ösz. fn. Sarkantyú, milyent a régi lovagok viseltek, vagy melynek ünnepélyes felütésével lovagnak avattak fel valakit.

LOVAGSARU, (lovag-saru) ösz. fn. Hosszu, kemény szárú saru, milyet kivált a német lovaskatonák, nevezetesen a vértesek viseltek, vagy milyen a postakocsisoké, kik nyeregből hajtanak.

LOVAGSZERSZÁM, (lovag-szerszám) ösz. fn. l. LOVAGESZKÖZ.

LOVAGSZOBOR, (lovag-szobor) ösz. fn. Szobormű, mely valamely személyt lóháton ülve ábrázol. *Valamely jeles vitéz emlékét lovagszoborral örökíteni.*

LOVAGTEREM, (lovag-terem) ösz. fn. Terem, melyben a hajdani lovagok öszvegyülekezni szoktak; továbbá a régi lovagok várainak termei. *Fegyverekkel ékesített lovagterem.* Némely külföldi, jelesen német óvárakban ma is láthatni emlékül fentartott ilyetén lovagteremeket.

LOVAGUL, (lo-v-ag-ul) ih. Lovag módra, lovag képében, úgy, mint lovag. *Valakit lovagul tisztelni. Magát lovagul viselni.* Alapjául a nemesebb értelemben vett lovag szolgál.

LOVAGVESSZŐ, (lovag-vessző) ösz. fn. Veszszőhöz hasonló, félig mereven, félig hajlékony rövid szijostor, milyet az úri lovagok tartanak kezökben.

LÓVAKARÓ, (ló-vakaró) ösz. fn. Vasból készült, s fogakkal ellátott kefeforma eszköz, melylyel a ló szőre közé vegyült port, sarat kitisztítják.

LOVAL, (lo-v-al) áth. m. *loval-t*. Átv. ért. valakit biztatás, nógatás, sürgetés által rábeszél valamire, s mintegy ló gyanánt mozgásba, buzgalomba hoz. *Fellovalni valakit.*

LOVANCZ, (lo-v-anez) fn. tt. *lovancz-ot*, harm. szr. —*a*. Újabbkori szó, s am. lovas, lóháton járó; s különösebben ha az *ifjoncz, ujoncz* szók jelentése után értelmezzük, am. ujoncz-, tanuló-, vagy ifju lovas.

LOVAR, (lo-v-ar) fn. tt. *lovar-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Mesterséges lovag, műlovag, ki úgy tanulta és gyakorolja a lovaglást, mint mesterséget vagy művészetet (Jockey); vagy aki különösen abból nyilvános mutatványokat szokott rendezni és adni. *Úrlovar* (gentleman jockey).

LOVARDA, (lo-v-ar-da) fn. tt. *lovardát*. Oly hely,hol a lovarmesterséget vagy művészetet tanulják, vagy pedig nyilvánosan mutogatják.

LOVAREGYLET, (lovar-egylet) ösz. fn. Tulajdonosok s ügykedvelők társulata, mely különösen a gyepre és lóversenyzésre vonatkozó minden ügyeket kölcsönösen megállapitott szabályok szerént intéz és igazgat.

LOVAS, (1), (lo-v-as) mn. tt. *lovas-t*, v. *—at*, tb. *—ak*. 1) Lovakkal biró, bővelkedő. *Lovas gazda. Lovas ország, vidék.* 2) Lovon járó, szolgáló, dolgozó. *Lovas kerülő, csősz. Lovas utazók. Lovas posta. Lovas robot.* Ellentéte: *gyalog.*

LOVAS, (2), (lo-v-as) fn. tt. *lovas-t*, tb. *—ok*. Személy, ki lovon jár, szolgál, vagy katonáskodik. *Lovasokat látok közeledni. Beállni a lovasok közé. Az alföldi csikósok jó lovasok.*

LOVAS, (3), falu Szala, puszta Veszprém m.; helyr. *Lovas-ra, —on, —ról.*

LÓVÁSÁR, (ló-vásár) ösz. fn. Vásár, melyben lovakat adnak és vesznek.

LOVASBAK, (lovas-bak) ösz. fn. Hajósoknál azon faoszlop vagy czobor a kukajárón, melyhez a lovaskötelet foglalják. (Kenessey Albert.)

LOVASBERÉNY, mváros Fejér megyében; helyr. *Berény-be, —ben, —ből.*

LOVASCSAPAT, (lovas-csapat) ösz. fn. Lovasokból, nevezetesen lovas katonákból álló csapat. Sokaságra nézve határozatlan, de mindig valamely lovastestnek kisebb vagy nagyobb részét jelenti.

LOVASCSATA, (lovas-csata) ösz. fn. Csata, melyet lovasokból álló ellenfelek vívnak.

LOVASDI, (lo-v-as-di) fn. tt. *lovasdi-t*, tb. *—k*. 1) Laptázó gyermekek, és suhanczok játéka, midőn a nyertesek a vesztesekre ülnek, s a laptát egymásnak úgy adogatják, aki el nem kapja, az lóvá lesz, az alatta levő pedig lovassá. 2) Vesszőparipán játszás.

LOVASEZRED, (lovas-ezred) ösz. fn. Lovaskatonákból álló hadi test, melyet ezrednek nevezünk. V. ö. EZRED. *Magyar, német lovasezred.*

LOVASGÁT, puszta Heves m.; helyr. *—gát-ra, —on, —ról.*

LOVASHAJÓ, (lovas-hajó) ösz. fn. Lovakkal vontatott vagy vontatni szokott hajó.

LOVASHAD, (lovas-had) ösz. fn. Lovaskatonákból álló hadsereg, hadcsapat.

LOVASÍT, (lo-v-as-ít) áth. m. *lovasít-ott*, htn. *—ni*, v. *—ani*, par. *—s. Meglovasít*, régies, e helyett: lóval ellát. „Migh magokat is meghlovaséthatják.“ Gr. Eszterházy Miklós nádor. 1642-ből. (Tört. Tár. VIII K. 166 l.).

LOVASKAPITÁNY, (lovas-kapitány) ösz. fn. Kapitány, vagy százados, kinek felügyelése, és közvetlen vezénylete alatt egy század lovaskatona áll.

LOVASKÁZIK, (lo-v-as-ka-az-ik) k. m. *lovaskáz-tam, —tál, —ott*. Kedvtöltésből lovagol. Mondják a gyermekek is, midőn lovasdit játszanak.

LOVASKERÜLŐ, (lovas-kerülő) ösz. fn. Határra, erdőre felügyelő kerülő, vagy csősz, ki lóháton jár.

LOVASKÖTÉL, (lovas-kötél) ösz. fn. Hajósoknál vonókötél, melylyel lovak valamely uszát (uszó müvet, mint hajót stb.) húznak. (Kenessey Albert).

LOVASODIK, (lo-v-as-od-ik) k. m. *lovasod-tam, —tál, — ott*. Régiesen *meglovasodik* am. lovat kap vagy szerez. „Tehát vegye be egy részét azoknak a fegyvereseknek s rendelje bizonyos quartirokban őköt, hogy lovasodhassanak megh.“ Gr. Eszterházy Miklós nádor 1641-ben. (Történelmi Tár. VIII. K. 152. l.).

LOVASÖRS, (lovas-örs) ösz. fn. Őrállomás, melyet lovaskatona foglal el, vagy őrálló lovaskatona.

LOVASPANDÚR, (lovas-pandúr) ösz. fn. l. LOVASPOROSZLÓ.

LOVASPOROSZLÓ, (lovas-poroszló) ösz. fn. Megyei, városi, vagy mezei rendőrséghez tartozó poroszló, ki különösen a csavargókat s úgynevezett szegény legényeket lóháton hajhászsza, üldözi; máskép: *lovaspandúr.*

LOVASSÁG, (lo-v-as-ság) fn. tt. *lovasság-ot*, harm. szr. *—a*. Lovas katonákból álló testület vagyis a lovas katonák öszvesen véve. *A lovasság számát szaporítani. A lovasságtól áttenni valakit a gyologsághoz. A lovasságot a csatarend szárnyaira állítani. Az ágyukat lovassággal födözni.*

LOVASSÁGI, (lo-v-as-ság-i) mn. tt. *lovassági-t*, tb. *—ak*. Lovasságot illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Lovassági tábornok. Lovassági rendszabály.*

LOVASSZÁZAD, (lovas-század) ösz. fn. Mintegy száz emberből álló lovascsapat.

LOVASSZÁZADOS, (lovas-százados) l. LOVASKAPITÁNY.

LOVASSZOBOR, (lovas-szobor) l. LOVAGSZOBOR.

LOVASVADÁSZ, (lovas-vadász) ösz. fn. Lóháton járó vadász.

LOVASVONTATÓ, (lovas-vontató) ösz. fn. Hajósok nyelvén azon egyén, ki a hajóknak lovakkal vontatásával foglalkodik.

LOVÁSZ, (1), (lo-v-ász) fn. tt. *lovász-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Általán szolga, ki lovakkal bánik, pl. ki lovakat őriz a mezőn. Különösen az úri méneseknél, és ólakban a lóbánáshoz értő férfi, ki ha alsóbb rendü, *lovászlegény*, ha pedig tiszti rangu, *lovászmester. Királyi, herczegi lovászok.*

LOVÁSZ, (2), falu Szerém megyében; helyr. *Lovászon, —ra, —ról.*

LOVASZÁD, falu Vas m.; helyr. *Lovaszád-ra, —on, —ról.*

LOVÁSZAPRÓD, (lovász-apród) ösz. fn. Apród, ki nyargaló urát lóháton kíséri.

LOVÁSZHETÉNY, falu Baranya m.; helyr. *Lovászhetény-be, —ben, —ből.*

LOVÁSZI, faluk Nyitra és Szala m.; helyr. *Lovászi-ba, —ban, —ból.*

LOVÁSZINAS, (lovász-inas) ösz. fn. Gyerkőcze, fiatal suhancz, ki mint lovászságot tanuló forgolódik az úri ólakban és lovak körül.

LOVÁSZLEGÉNY, (lovász-legény) ösz. fn. Gyakorlott, kitanult lovász, ki a lovászinasnál fölebb, a lovászmesternél alábbvaló.

LOVÁSZMESTER, (lovász-mester) ösz. fn. Udvari tiszt, ki valamely uraság istálós, kocsis, és nyerges lovaira felügyel, s alsóbb rendü lovászoknak parancsol. A nagy udvaroknál van fölovászmester is. A fejedelmeknél a fölovászmester egyik főrangbeli személy az udvari méltóságok között.

LOVATLAN, (lo-v-atlan) mn. tt. *lovatlan-t*, tb. *—ok*. 1) Akinek lova, vagy lovai nincsenek. *Lovatlan gazda*. 2) Mondják országról, vagy vidékről, mely lovakat nem tenyészt, vagy lovak nélkül szükölködik.

LOVAZ, (lo-v-az) önh. m. *lovaz-tam*, *—tál*, *—ott*, par. *—z*. Lovon jár, lovagol. Különösen használják a játszó fiúk, midőn úgynevezett *lovasdit* játszanak.

LOVAZÁS, (lo-v-az-ás) fn. tt. *lovazás-t*, tb. *—ok*. Lovon járás; vagy lovasdijátszás.

LÓVERSENY, (ló-verseny) ösz. fn. L. LÓFUTTATÁS.

LOZONY, falu Zemplén m.; helyr. *Lozony-ba*, *—ban*, *—ból*.

LOZS, NAGY—, mváros, KIS—, puszta Sopron m.; helyr. *Lozs-ra*, *—on*, *—ról*.

LÓZSÁLYA, (ló-zsálya) ösz. fn. Növényfaj a zsályák neméből, melynek levelei szívformák, csipkés fogasak, gyűrűi tömöttek, egymástól ritkásan állanak, anyaszára az alsó ajakhoz hajlik, virága kék. (Salvia verticillata).

LÖ, elvont gyökelem, mely, mint származékaiból kitetszik, jelent általán mozgást, s megfelel neki a vastaghangu *lo* gyökelem, melyből szintén mozgásra vonatkozó származékok erednek, és az *el* és *le* önálló gyökök. 1) *-Ő* képzővel, vagy inkább a gyökhangzónak megnyujtásával lett belőle: *lő*, azaz valamit sebes mozgásba hoz, elszállni kényszerít. 2) Egyszerű *k*-val, *lök* am. sebes taszítással magától távolít, elmozdít. 3) *-Öd* képzővel: *lö-öd*, öszvehúzva *lőd*, mint *lo*-ból *lód*, s a *lód* törzsből *lódít*, *lódúl*, és a *lőd* törzsből *lődör*, *lődöri*, *lődörög*, azaz csavarog, csavargó, tekergő, szüntelen mozgásban levő. 4) *-Öz* képzővel *lőz*, *lőzér*, azaz csélcsap, zabolátlan nyelvü, kinek határtalanul jár a szája. Ide tartoznak a *lőnye*, *lőre* és *lötye* szók is, melyekben ugyan alapfogalom a híg, folyó, nedvet jelentő *lé*, de szintén megegyeznek a fenn említettekkel, mivel a lének szükséges kellékét szinte a mozgékonyság teszi.

A *lö* hangutánzásra mutat a *löbög* származékban, de olyanra, mely szinte mozgás által támad. Ide tartozik a tájdivatos *löcsölődik*, mely nem csak a víznek locsogását jelenti, hanem a tsstnek hányakodását is.

LŐ, (1), (lö-ő) áth. Ragozva: *lövök*, *lősz*, *lövünk*, *lőtök*, *lőnek*. Első mult: *lövék*, *lövél*, *löve* stb. Második mult: *lőtt*. Jövő: *lövend*, parancsoló *lőj*, htn. *lőni*. 1) Szoros ért. valamely fegyvernemüvel, főleg régibb fajta szerrel, pl. íjjal, parittyával egy más rugalmas testet, pl. nyilat, kavicsot taszítás által sebes mozgásba hozva eltávolít. A puska- v. lőpor feltalálása után a puska- s ágyunemüekre is alkalmaztatott. *Íjjal nyilakat*, *parittyával kavicsokat*, *puskával golyókat lőni*, *kilőni*, *ellőni*. Néha tárgyesetes név nélkül, mely csak alattomban értetik, egyszerüen am. a fennemlített cselekvést elköveti, vagy gyakorolja. *A vadakra*, *az ellenségre lőni*. *Puskából*, *ágyúból lőni*. *Ünnepély alkalmával mozsarakból lőni*. *Fába*, *czélba*, *tárcsába lőni*. *Levegőbe lőni*. *Belőni a várba*. *Kilőni a bástyák mögől*. *A töltött fegyverekből egymásután lőni*. *Valakihez hozzá lőni*. *Rálőni a futó nyúlra*. 2) Az előbbivel öszvefüggő s átható értelemben am. a fennemlített, és hasonló fegyvernemü eszközök által valamit talál, sért, öl. *Az erdőben vadakat*, *a csatában embereket lőni*. *Valakit véletlenül fejbe*, *agyon lőni*. *Aki madarat akar lóni*, *nem pengeti íját*. (Km.). *A fecskét röptében lelőni*. *Nem azé a madár*, *aki lelövi*, *hanem aki megeszi*. (Km.). Tréfás átv. ért. *bakot lőni*, am. hibát követni el, mely a kitűzött czél ellen van. 3) Széles, és némileg átv. ért. valamit, repülő fegyver gyanánt valamely szük helyről, vagy távolságról kitaszít, eltávolít. *Fecskendővel kilőni a vizet*. *Csőből fuvás által golyócskákat lőni valakire*. *Az ugrókút kilövi a vizet*. *A nap messze lövi tüzes sugarait*. 4) Népbabona szerént *lőnek a boszorkányok*, midőn valakit hirtelen bizonyos betegségbe ejtenek, kiről azt mondják, hogy bele lőtt a boszorkány.

E szóban tehát mindenütt alapfogalom a sebes mozgás, s általános rokonságban van azon *lo*, *le*, *li*, gyökü szókkal, melyekben ugyanazon vagy rokon értelem rejlik; továbbá a német *los*, *schleudern*, *schlendern*, finn *lyyn*, *lyön* (= ferio, ico) stb. szókkal. V. ö. LO, LÖ.

LŐ, (2). ALSÓ—, FELSŐ—, NÉMET—, faluk Vas m.; helyr. *Lő-re*, *—n*, *—ről*.

LÖB, elvont gyöke *löbög* szónak és származékainak. L. LÖBÖG.

LŐB, puszta Pest m.; helyr. *Lőb-re*, *—ön*, *—ről*.

LÖBÖG, (löb-ög) gyak. önh. m. *löbögtem*, *—tél*, *—ött*. 1) Ijedés miatt reszket, remeg. Balatonmelléki tájszó. 2) Ugyanazon vidéken mondják nedvről, midőn nyomás, vagy mozgatás következtében bizonyos tompa hangot hallat, pl. *a posványos föld löbög a lépő lábak alatt; a viz löbög a gyomorban*, másképp: *lötyög*, *lotyog*. Mindkét értelemben alapfogalom a mozgás, mely a másodikban hangosan nyilatkozik.

LÖBÖGÉS, (löb-ög-és) fn. tt. *löbögés-t*, tb. *—ek*, harm. szr. *—e*. Remegés, reszketés; lötyögés.

LÖBÖGTET, (löb-ög-tet) áth. Eszközli, hogy valami löbögjön. V. ö. LÖBÖG.

LÖCS, elvont gyöke *löcsböl*, *löcskél*, és *löcsköldik* szóknak; l. ezeket. Mély hangon *locs*.

LŐCS, (1), (le-öcs v. le-ös) fn. tt. *lőcs-öt*, harm. szr. *—e*. Többé kevesbbé görbe fa, melynek egyik vége a szekér oldalának felső részét a kidőlés ellen

tartja, az alsó vége pedig karikás, és a tengelyt övedzi. A magyar a lőcscsel különösön a görbeség fogalmát kapcsolja öszve, innen *lőcsláb* am. görbe láb, *lőcs kezü* am. görbe kezü, *lőcs orru*, kinek orra közepe kigörbed. *Odább állott a lőcs árával* (km.), azaz eltakarodott. A *lőcs* finnül: *luukka*, és németül a szekereken: *Leiste*, melynek több mellékjelentéseit egybevetvén Adelung, azt a *Latte*, (lécz) *Laden* szókkal rokonítja, miszerént a magyarban is hasonló volna hozzá a *lécz*. Molnár A. latinozata szerént *subscus in curru*, mintegy *alozó*, vagyis az oldalról lefelé eresztett fa. Valószinü, hogy a magyar *lőcs* gyöke *le*, melyből lett *le-ős* melléknév, öszvehúzva *lős*, végre *lőcs*. Nem lehet kétkedni róla, hogy a magyarban az *s* és *cs* gyakran fölcserélődnek, mint: *csajka*, *sajka*, *csuta*, *suta*; a szók közepén: *szököső*, *szökcső*, *szürösöl*, *szürcsöl*, *lépeső*, *lépcső*; továbbá oly szók végén, melyek melléknevekből lettek főnevek, mint: *bogás(kóró)*, *bogács(kóró)*, *tanás tanács*, *kovás kovács*, *babós babócs*, stb. E szerént a lőcs am. *lefelé hajló* t. i. fa *le-ős*, *lős*, *lőcs*. A *felhérczet* pedig onnan nevezte a magyar, mert azon szokott a lovas szekérre *fellépni*. V. ö. FELHÉRCZ.

LŐCS, (2), falu Baranya m.; helyr. *Lőcs-re*, *—ön*, *—ről*.

LÖCSBÖL, (löcs-b-öl) áth. m. *löcsbölt*. A kapnikbányai tájszólásban am. lucskol (Lőrincz Károly).

LÖCSBÖLÉS, (lőcs-b-öl-és) fn. tt. *löcsbölés-t*, tb. *—ék*. Lucskolás.

LŐCSE, fn. tt. *Lőcsét*; helyr. *Lőcsé-re*, *—én*, *—ről*. Sz. kir. város a Szepességben, németül *Leutschau*, mit a földleirók onnan magyaráznak, hogy e városban hajdan mint Lengyelország felé néző végheljen, lestorony létezett, melyet a németek mint odavaló lakosok *Leutschau*-nak neveztek. Hát ha a szászok bejövetele előtt *Leső* volt a neve, s ebből lett csupán önhangzó cserével: *Lőse*, *Lőcse?*

LŐCSEI, (lőcse-i) mn. tt. *lőcsei-t*, tb. *—ek*. Lőcsére való, onnan származott, ott kelt. A magyar közmondások között hires a *lőcsei kalendáriom*, minthogy a történelem szerént itt látott az első magyar kalendáriom napvilágot, honnan a legujabb időkig némely, nevezetesen a győri magyar kalendáriomok czimlapján ez állott: *A régi lőcsei formára. Hét országra szól, mint a régi lőcsei kalendáriom.* (Km.).

LŐCSKÁMVA, (lőcs-kámva) l. LŐCSKÁVA.

LŐCSKÁVA, (lőcs-káva) ösz. fn. Azon vaskarika a lőcs alsó végén, mely a tengelyt övedzi, s a kerékszeggel oda foglaltatik.

LÖCSKÉL, (löcs-ke-el v. löcs-ge-el) önh. l. LÉCSKÁL.

LÖCSKÖL, (löcs-ög-öl) áth. m. *löcskölt*. Lugossy J. szerént Szathmárban am. a mély hangu *locskol*, v. *locsol*. *Ne löcsköly.*

LÖCSKÖLÉS, (löcs-ög-öl-és) fn. tt. *löcskölés-t*, tb. *—ék*. Locskolás v. locsolás. V. ö. LÖCSKÖL.

LŐCSLÁB, (lőcs-láb) ösz. fn. Olyan görbeségü láb, mint a lőcs.

LŐCSLÁBU, (lőcs-lábu) ösz. mn. Kinek görbe, kacsos, a lőcshöz hasonló lábszárai vannak, különösen, melyek a térdnél befelé hajlanak.

LÖCSÖL, (löcs-öl) elvont törzsöke ‚löcsölődik' szónak.

LÖCSÖLŐDÉS, (löcs-öl-ő-d-és) fn. tt. *löcsölődés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e*. Állapot, midőn valaki vagy valami löcsölődik.

LÖCSÖLŐDIK, (löcs-öl-ő-d-ik) belsz. m. *löcsölőd-tem*, *—tél*, *—ött*. Győr tájékán am. hányjaveti magát, hánykolódik. Gyökeleme a gyors mozgást jelentő *lö*. Különösen nedvekre alkalmazva am. a mélyhangu *locsolódik*. *Löcsölődik a víz.*

LŐCSÖS, (lőcs-ös) mn. tt. *lőcsös-t* v. *—et*, tb. *—ek*. 1) Lőcscsel ellátott. *Lőcsös szekér*. Különböztetésül a *rakonczás*-tól, melynek oldalait két felül úgynevezett rakonczák tartják. 2) Görbe, meghajlott, mint a lőcs.

LŐCSÖZ, (lőcs-öz) áth. m. *lőcsöz-tem*, *—tél*, *—ött*, par. *—z*. 1) Lőcscsel fölkészít. *A szekeret meglőcsözni*. 2) Valakit lőcscsel ver, megver. *Meglőcsöztek egymást.*

LŐCSÖZÉS, (lőcs-öz-és) fn. tt. *lőcsözés-t*, tb. *—ék*. Lőcscsel fölkészítés. Lőcscsel megverés.

LŐCZÉL, (lő-czél) ösz. fn. Czél, vagyis kitűzött ponttábla stb., hová a lövést irányozni kell; máskép: *tárcsa*. Régiesen: *tárgy*.

LŐD, (1), (lö-öd) elvont törzs, melyből *lődör*, *lődörög*, *lődörödik*, s *lőding* erednek. Megfelel neki a vastaghangu *lód*, ú. m. a *lódúl*, *lódít* származékok törzse. A *lőd* eredetileg elavult ige, keményebben *lőt*, mint *lód lót*, honnan *lódúl* am. lódóvá, azaz lótóvá lesz, *lódít*, lótóvá tesz. E szerént *lőd* mintegy indulás mozgó állapotba; s gyakorlatos *r* képzővel: *lődör*, oly személy, ki folytonos mozgásban van, csavargó; *lődörög*, ide s tova hányódik; „lőgérez" szóban pedig a *d g*-vé változott.

LŐD, (2), KIS—, falu, VÁROS—, mváros Veszprém m.; helyr. *Lőd-re*, *—ön*, *—ről*.

LŐDE, (lő-de) fn. tt. *lődét*. Szokottabban: *lövölde*. L. ezt.

LŐDING, (lö-öd-in-g lőd-in-g) fn. tt. *lőding-ét*, harm. szr. *—je* v. *—e*. Felsőőri tájszó Vasvármegyében, s jelent pillét, lepkét. Szabó Dávidnál: *lövöldék*. Valamint a *pille* és *lepke* szókban alapfogalom az *illegés*, *lebegés*, hasonlóan a lőding gyökeleme ugyanaz a mozgást jelentő *löcsölődik*, *lődör*, *lődörög*, *lődörödik*, folytonos mozgásra vonatkozó szó *lö* gyökelemével; ezért másképen: *lependék*, azaz lebendék. V. ö. LÖ.

LŐDÖR, (lőd-ör) fn. tt. *lődör-t*, tb. *—ök*. Csavargó, tekergő, ide-oda csapongó személy, lótó-futó, koslató. Alakzatra hasonlók hozzá a rokonértelmü *kóbor*, *kódor*. Átv. ért. a ló vaszorája; talán onnan, hogy rajta a vizet mintegy kilövi.

LŐDÖRI, (lőd-ör-i) mn. és fn. tt. *lődöri-t*, tb. —*ek*. Tántorogva ide-oda dülöngő, ki úgy lép, mintha taszigálnák. V. ö. LŐDÖR.

LŐDÖRÍT, LŐDÖRIT, (lőd-ör-it) áth. m. *lődörít-ett*, htn. —*ni*, v. —*eni*. Ide-oda lökve, taszítva lódít.

LŐDÖRÍTÉS, LŐDÖRITÉS, (lőd-ör-ít-és) fn. tt. *lődörítés t*, tb. —*ék*. Ide-oda lökve, taszítva lóditás.

LŐDÖRÖDÉS, (lőd-ör-öd és) fn. tt. *lődörödés-t*, tb. —*ék*. Tántorogva menés.

LŐDÖRÖDIK, (lőd-ör-öd-ik) k. m. *lődöröd-tem*, —*tél*, —*ött*. Tántorogva megy, mintha majd ide majd oda taszigálnák. *A részeg ember jobbra balra lődörödik. Belődörödött a szobába.*

LŐDÖRGÉS, (lőd-ör-ög-és) fn. tt. *lődörgés-t*, tb. —*ék*. Tántorogva ide-oda hányódás.

LŐDÖRÖG, (lőd ör-ög) gyak. önh. m. *lődörög-tem*, —*tél*, v. *lődörgöttem*, *lődörgöttél*, *lődörgött*, htn. —*ni*, v. *lődörgeni*, v. *lődörgni*. Tántorogva ide-oda hányódik, mint az istentaszította gyügék, vagy részegek. V. ö. LŐDÖR.

LŐDÖS, falu Vas m.; helyr. *Lődös-re*, —*ön*, —*ről*.

LŐDÖZ, (lő-d-öz) gyakor. áth. és önh. m. *lődöz-tem*, —*tél*, —*ött*, par. —*z*. Ez igében a közép *d* cselekvést jelentő képző. Értelme: gyakran vagy folytonosan lő. *Puskából, ágyúból lődözni. A gyakorló katonák erősen lődöznek. Vadakat lődözni. A verebeket lelődözni a fáról. Kilődözni a bástyák mögől. Belődözni a várba.* V. ö. LŐ.

LŐDÖZÉS, (lő-d-öz-és) fn. tt. *lődözés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Gyakori, vagy folytonos lövés. *Az ágyúk lődözéseit messze hallani. A csatát lődözéssel kezdeni. A vadászok lődözéseire felriadnak a vadak.* V. ö. LŐDÖZ.

LŐFEGYVER, (lő-fegyver) ösz. fn. Fegyverek, melyekből, vagy melyekkel lőni szoktak, milyenek a régies kézij, parittya, s az ujabb pisztoly, puska, mozsár, taraczk, ágyu.

LŐFOGYASZTÁS, (lő-fogyasztás) ösz. fn. Vadászok nyelvén a vadállomány előre meghatározott bizonyos részének, pl. százalékának lelövése. (Bérczy Károly).

LŐG, a *lőd* nek gyakoritó mása ‚lőgérez' szóban.

LÖGÉR-PATONY, falu Pozsony m.; helyr. —*Patony-ba*, —*ban*, —*ból*.

LŐGÉRÉZ, (lög-ér-éz) önh. m. *lőgérez-tem*, —*tél*, —*ett*, par. —*z*. Több vidéken divatos tájszó, am. ide s tova csavarog; a székelyeknél: *lógároz*. V. ö. LŐDÖRÖG, LŐG.

LŐGÉRÉZÉS, (lög-ér-éz-és) fn. tt. *lőgérezés-t*, tb. —*ék*. Ide-oda csavargás.

LÖGÖR, puszta Komárom m.; helyr. *Lögör-re*, —*ön*, —*ről*.

LŐGYAPOT, (lő-gyapot) ösz. fn. Egy rész füs tölgő salétromsavba és két rész tömény (concentrált) kénsavba mártott, aztán vízben kimosott s megszárított gyapot, mely égő testtel érintve, vagy 100 fokig hevítve csaknem nagyobb sebességgel lobban fel mint a lőpor és lövésre is alkalmas.

LÖGYMÖR, (lögy- vagy löty-mö-r) fn. tt. *lögymör-t*, tb. —*ök*. A Tiszai vidéken am. lötybölt valami, lőtyelék, lőtye; l. LŐTYE.

LŐGYÜSZÜ, (lő-gyüszü) ösz. fn. Lásd: LŐKUPAK.

LŐHÁZ, (lő-ház) ösz. fn. L. LÖVŐHÁZ.

LŐHELY, (lő-hely) ösz. fn. L. LÖVŐHELY.

LŐIRÁNY, (lő-irány) ösz. fn. Kitüzött pont vagy czél, mely felé a lövés történik vagy igazittatik.

LÖJTŐ, (lej-t-ő) fn. tt. *lejtő-t*. Székelyes tájszólás szerént am. lejtő; tehát gyöke közelebbről az alámenő irányt jelentő *le*. L. LEJTŐ.

LÖK, (1), (lö-k) áth. m. *lök-tem*, —*tél*, —*ött*. Általán, valamely szilárd testet neki lódított eszközzel, vagy valamely taggal megtaszít, magától távolít. Alapfogalom benne a távolító sebes mozdítás, s rokon a *lő* igéhez. Különösen. 1) Valamely szuró eszközt taszít egy más testbe. *Valakinek szivébe lökni a tört, kardot. Késsel kilökni a szemet. A dárdát a futó ellenség hátába lökni. A szilaj tinó meglöki szarvával a bérest.* Ez értelemben rokon vele a szúrást jelentő mintegy megfordított *öklel*, és az *ök* elébe *b* tétetvén: *bök*. 2) Valamit neki feszített, és neki taszított erővel elvet magától. *Ököllel, könyökkel ellökni valakit. Kupjátékban kilökni a tekegolyót. A vetődárdát az ellenség után lökni. A balmot ököllel magasra lökni. Könyökkel kilökni az ablakot*, am. kitörni. A finnben *lykkään* am. lökök; s talán nem hibázunk, ha a görög *πλήσσω*, *πληγή*, német *schlagen* stb. szókat is ide sorozzuk.

Használtatik önhatólag is tárgyesetes név nélkül, mely esetben am. a fennemlített cselekvést gyakorolja, vagy véghez viszi. *A kupjátékban legelőször a nyertes szokott lökni.*

LÖK, (2) l. LŐK.

LÖK, (3), TISZA—, falu Szoboles m.; helyr. *Lök-ön*, —*re*, —*ről*.

LŐK, (1), (le-ő-k) fn. tt. *lők-öt*. A székelyeknél Kriza J. szerént am. likas térség magas helyen. Szabó Elek szerént: *löke*. Csaknem egészen egyezik vele mély hangon: *lók*, rokon *lék*, *lik*, *lyuk* szókkal. Szabó Dávidnál *lök* rövid ö-vel am. lapácz, egyenes föld. Kriza Jánosnál *lok* szintén rövid *o*-val van irva. Molnár Albertnél pedig *lök* am. locus declivis, (Abhang), ugyanaz ami lejtő. Egyébiránt v. ö. LÓK, és LŐKE.

LŐK, (2), GARAM—, falu Bars m.: helyr. *Lők-re*, —*ön*, —*ről*.

LŐK, (3), régies ‚levék' helyett.

„Nagyobb búmra de jut eszemben,
Állhatatlan lők hitemben."

Brandenburgi Katalin (Bethlen G. 2-ik felesége) siralma 1630. (Thaly K. gyüjt.).

LÖKDÉCSEL, LÖKDICSEL, (lök-d-écs-el) kicsinyezve gyakor. áth. m. *lökdécsel-t.* Kisebbféle gyakori lökéseket tesz.

LÖKDÉCSELÉS, LÖKDICSELÉS, (lök-d-ics-el-és) fn. tt. *lökdécselés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* Kisebbféle gyakori lökések.

LÖKDÖS, (lök-öd-ös) gyak. áth. m. *lökdös-tem, —tél, —ött*, par. *—s.* Törzsöke az egyszerü gyakorlatos *lököd*, mint *bök bököd, csap csapod*, melyekből leszen: *bökdös, csapdos.* Gyakran ismételve, vagy folytonosan lök, azaz szúr, taszít valamit. *A sürü embertömegen átvergődni akaró könyökeivel lökdösi az utjában levőket.*

LÖKDÖSÉS, (lök-öd-ös-és) fn. tt. *lökdösés-t*, tb. *—ék.* harm. szr. *—e.* Cselekvés, midőn valaki lökdös.

LÖKDÖZ, (lök-öd-öz) áth. l. LÖKDÖS.

LÖKDÖZÉS, (lök-öd-öz-és) fn. L. LÖKDÖSÉS.

LŐKE, LÖKE, (le-ők-ő v. le-ő-ke) fn. tt. *lőkét.* Székelyes tájszólás szerént am. lyukas térség magasabb helyen. Elemezve: *le-ő-ke*, az alá mutató *le* (infra) gyöktől. Ugyanazt jelenti a rövidebb *lök.* Lásd: LŐK.

LÖKÉS, (lök-és) fn. tt. *lökés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* Cselekvés, mely által valamit lökünk. *Dárdalökés. Egy lökéssel levetni valakit a lépcsőkön. Könyöklökéssel beütni az ablakot. Kilenczes lökést tenni a kupjátékban.* V. ö. LÖK.

LÖKET, (lök-et) fn. tt. *löket-ét*, harm. szr. *—e.* A lökés eredménye; vagy lökés elvont értelemben.

LÖKINT, (lök-int) áth. m. *lökintett.* A ‚lök' igének kicsinyzője, s am. gyöngén vagy alig érintve lök.

LÖKINTÉS, lök-int-és) fn. tt. *lökintés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* Cselekvés, midőn valaki lökint.

LÖKKEN, (lök-ü-en =lök-v-en) önh. m. *lökken-t.* Mondják szilárd testről, midőn valamely külerőnek sebes mozditása által mozzanatba jön. *Lökken a szekér, midőn hirtelen gödörbe megy a kereke, s a benne ülők is meglökkennek* Rokon vele: *bökken.*

LÖKKENÉS, (lök ü-en és, lök-v-en-és) fn. tt. *lökkenés t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e* Állapot, midőn valaki vagy valami lökken.

LÖKKENŐ, (lök-ű-en-ő) mn. és fn. tt. *lökkenő-t.* Ami hirtelen mozdítás, rázás következtében megmozzan, ami lökög. V. ö. BÖKKENŐ.

LÖKKENT, (lök-ü-en-t =lök-v-en-t) áth m. *lökkent-ett*, htn *—ni* v. *—eni*, par. *—s.* Valamit sebes, hirtelen taszítás, szúrás stb. által lökkenővé tesz, azaz eszközli, hogy egyet lökkenjen. *A gödrös út a szekeret, a szekér pedig a rajta ülőt meglökkenti. Ha neki lökkentem* (vetem) *magamat.* (Szabó D.). V. ö. LÖKKEN. Páriz Pápai értelmezése: *planum ingreditur*, szűkebb értelmü, s egyedül a menésben levő szekér, vagy ember mozzanására vonatkozik, melyet a magasról mélyre, alacsonyra szállás okoz, s ezen értelemben önható.

LÖKKENTÉS, (lök-ü-en-t-és) fn. tt. *lökkentés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* Lökkenővé tétel.

LÖKÖD, (lök-öd) gyak. áth. m. *lököd-tem, —tél, —ött.* Gyakran ismételve lök valamit v. valakit. *Szomszédját könyökével löködi.* Képzésre és jelentésre rokona: *bököd.* V. ö. LÖK.

LÖKÖDÉS, (lök-öd-és) fn. tt. *löködés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* Ismételt, vagy gyakori lökés. V. ö. LÖKDÖSÉS.

LÖKŐDÉS, (lök-ő-d-és) fn. tt. *lökődés-t*, tb. *—ék*, harm. sz. *—e.* Állapot, midőn valami vagy valaki lökődik. V. ö. LÖKŐDIK.

LÖKŐDIK, (lök-ő-d-ik) belsz. m. *lököd-tem, —tél, —ött.* Mondják mozgásban levő testről, midőn akaratlanul, szenvedőleg vetődik, majd ide majd oda ütődik, pl. a sokaság között tolakodó ember. *A megütközött márványgolyók visszalökődnek.*

LÖKÖG, (lök-ög) gyak. önh. m. *lökög-tem, —tél, —ött.* Lökés, taszítás, rázás következtében mozog. *Rázós, gödrös uton lökög a szekér, és ami a szekeren van.* Rokon, a lágy s híg test mozgására vonatkozó *lötyög.*

LÖKÖGÉS, (lök-ög-és) fn. tt. *lökögés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* Állapot, midőn valami lökög.

LÖKÖGTET, (lök-ög-tet) mivelt. és gyak. m. *lökögtet-tem, —tél, —ett*, par. *lökögtess.* Eszközli, hogy valami lökögjön. *A likacsos, kátyus út lökögteti a szekeret.* Rokon hozzá a lágy, híg test mozgatását jelentő *lötyögtet, lotyogtat.*

LÖKÖGTETÉS, (lök-ög-tet-és) fn. tt. *lökögtetés-t*, tb. *—ék.* Cselekvés, midőn valami valamit lökögtet.

LŐKÖS, férfi keresztnév. Leustachius.

LŐKÖSHÁZA, falu Gömör, puszta Arad m.; helyr. *—házá-ra, —n, —ról.*

LŐKUNYHÓ, (lő-kunyhó) ösz. fn. Kunyhó, vagy rejtekhely, honnan a vadász lelővés végett a vadakra les vagy vár. (Schieszhütte).

LŐKUPAK, (lő-kupak) ösz. fn. Az ujabbkori felszerelésü puskákhoz való kis rézkupak, melybe belülről gyulékony anyag van öntve. Ily kupak, ha azt a puskapor fölött levő likas hengerkére teszik, a sárkány lecsapódására elsül, és a lőport meggyujtja. Még újabb találmány szerént az ily kupakok helyett tűforma eszköz használtatik.

LÖLLE v. LÉLLE, falu Somogy m.; helyr. *Löllé-re, —n, —ről.*

LŐMENT, (lő-ment) ösz. mn. Mondjuk általán oly helyről, mely bizonyos lődöző teleptől, vagy pontól oly távolságra fekszik, hová az illető lőfegyverek golyói, gránátjai, bombái stb. el nem hatnak. *Várostrom alatt a körülfekvő városnak lőment házaiba vonulnak a lakosok. Löment helyről nézni az ostromot, az ütközetet.*

LŐMENTEN, (lő-menten) ösz. ih. Lőment v. lőmentes állapotban.

LŐMENTES, (lő-mentes) ösz mn. l. LŐMENT.

LŐMENTESEN, (lő-mentesen) l. LŐMENTEN.

LÖN v. LŐN, l. LÉN.

LŐNY, Szabó Dávidnál az, ami a divatossabbá lett *Lény*. L. ezt.

LŐNYE, (le-ő-nye) fn. tt. *lőnyét*. A székelyeknél am. eldarabolt lepény, vagy laska szilvalébe mártva, vagy megmákozva, és megmézezve. Legvalószínűbb, hogy *leves* tulajdonságától kapta nevét, s gyöke *le*, melyből lett *le-ő*, (= *lő*) s innét *lőnye*. Hogy a *lé* máskép *lő* is, kitünik a *lötye* szóból, mely máskép : *létye*, leves, híg sár. Szabó D. szerént jelent lomhát is, mely értelemben alapfogalom benne a testnek lankatag elhagyása, leeresztése, s gyöke szintén az alá mutató *le*, s mély hangon egyezik vele az átvitt értelmü *lanyha*, tájdivatosan : *lanya*.

LŐPÉNZ, (lő-pénz) ösz. fn. Általán pénz, melybe a lőpor kerül, midőn lőnek vele, pl. a lövődében ; vagy díj, melyet a lött vadért az illető vadász kap.

LŐPOR, (lő-por) ösz. fn. Kénből, salétromból, és szénből készített gyulékony por, melyet lövésre használnak. Köznyelven : *puskapor. Finom, apró szemü, goromba lőpor. Puskába, ágyúba való lőpor. Lőporral felvettetni a várfalat.*

LŐPORKAMRA, (lő-por-kamra) ösz. fn. Kamra, melyben lőport tartanak elzárva. Így nevezik a hajók alsó részében azon helyet is, melyben a puskapor áll. Hadi nyelven. 1) A felállított ágyuütegek mellett ásott gödör, hová a lődözéshez szükséges készletet teszik. 2) Az álliknak azon helye, hová a fölvettetésre szánt lőport ládákban vagy zsákokban lerakják, melyet azután futótűz által gyujtanak fel. 3) A mozsarakban és taraczkokban azon hátulsó üreg, melybe a lőport helyezik.

LŐPORMALOM, (lő-por-malom) ösz. fn. Malom, melyben a lőpornak való anyagot apróra őrlik.

LŐPORMÉRTÉK, (lő-por-mérték) ösz. fn. Mérték, melylyel a bizonyos fegyver töltésére szükséges lőport mérik. Ily mértéket szoktak viselni magukkal a vadászok, melybe épen annyi por fér, amennyi egy töltésre kell.

LŐPOROS, (lő-poros) ösz. mn. 1) Amiben lőport tartanak, hordanak. *Lőporos torony, kamra, hordó, zsák, tülök. Lőporos szekér.* 2) Lőporral behintett. *Lőporos serpenyö. Lőporos katonakenyeret enni.*

LŐPORSZÉM, (lő-por-szém) ösz. fn. A lőporrá alakított anyagból egy-egy szem. *Finomabb* vagy *gorombább lőporszemek.*

LŐPORSZITA, (lő-por-szita) ösz. fn. Szita a lőpormalomban, melyen a lőpornak való megőrlött anyagot áteresztik, s megtisztítják.

LŐPORTÁR, (lő-por-tár) ösz. fn. Gyuladás ellen biztosított épület, melyben lőport tartanak. *A lőportárt villámháritókkal ellátni.*

LŐPORTARTÓ, (lő-portartó) ösz. Fából, csontból, bőrből stb. készült eszköz, melyben a puskaport tartják.

LŐPORTORONY, (lő-por-torony) ösz. fn. Toronyforma lőportár.

LŐPORTÜLÖK, (lő-por-tülök) ösz. fn. Tülök, azaz szaru, melyben a vadászok lőport visznek magukkal.

LŐPORZACSKÓ, (lő-por-zacskó) ösz. fn. Általán zacskó, melyben lőport tartanak. A pattantyusoknál am. lőporral töltött, és gyujtócsővel ellátott zacskó, melyet a mozsarakból szoktak kilőni.

LŐRE, (mintegy lé-erő am. lé, azaz víz erejü ? mely a tájszótár szerént *vizbor* is) ; fn. tt. *lőrét*. Csigér, vizbor, vagyis azon nedv, mely a kisajtólt, kicsömöszölt törkölyre öntött vízből képződik, s némi boríze van. Máskép : *csiger*. Innen gúnyosan jelent igen savanyú, vagy szesztelen, vagy vizes roszféle bort. Minthogy a lőre nem egyéb, mint borizü lé, valószinüleg gyöke egy a *lé*-vel vagy lé gyökelemével s am. *lé-erő* v. *lé-erejü* összevonva *lőre*, lágyabban : *léle, löle*, Alapfogalomban megegyeznek vele *lőnye* és *lötye* is. Adelung szerént a német nyelvben *Lauer* (der) szintén azt jelenti amit a magyar lőre, mely a közéletben néha *Glaur, Leir, Lurke, Lorke* stb. Ugyanő azt is mondja, hogy a hason jelentésü latin és olasz *lora*, kétségtelenül a német *lau* (unschmackhaft) és *flau* szókból vétetett. A latin szókönyvek szerént : *lora* vagy *lorea*, melyhez hasonló a görög *δεντερίας*,mely származtatásban s némileg értelemben is körülbelül am. a magyar *máslás* (*δεύτερος*, mint tudjuk am. második); úgy hogy ha idegen nyelvhez kell folyamodnunk, Adelung ellenére, a görögöt tartjuk eredetinek, a *δ* könnyen változhatván *l* hanggá,mint lacryma = *δάκρῦμα* szóban is.

LŐRÉS, (1), (lőre-es) mn. tt. *lőrés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Lőrét tartalmazó ; lőrének való. *Lőrés hordó. Lőrés kád.*

LŐRÉS, (2), (lő-rés) ösz. fn. A váraknak úgynevezett mellvédein, vagyis előfalain és előbástyáin, azon nyilás, vagyis lyuk, melyen által kisebb és nagyobb lőfegyverekből kifelé lődöznek.

LŐRINCZ,(a latin Laurentius után, ez pedig hihetőleg *laurea* szótól, mely borostyánkoszorút jelent); férfi kn. *Lőrincz-et*. Laurentius. *Szent Lőrincz vértanu. Lőrincz-körte*, mely Lőrincz napja közül érik. E nevet több helységek viselik Magyar- és Erdélyországban. Népies közmondás, hogy *Lőrincz bele hugyozik a vízbe*, azaz már hűlni kezd a viz, s nem tanácsos fürdeni benne. Némelyek szerént az úgy nevezett *ebnapok* v. *ebhőnapok* Margit napján kezdődnek, Lőrinczkor pedig végződnek.

LŐRINCZFALA, puszta Gömör m. ; helyr. —*falá-ra*, —*n*, —*ról.*

LŐRINCZFALVA, erdélyi falu Maros székben; helyr. —*falvá-ra*, —*n*, —*ról.*

LŐRINCZI, falu Nógrád, puszta Pest és Torda m.; helyr. *Lőrinczi-be*, —*ben*, —*ből.*

LŐRINCZKE, falu Abauj m. ; helyr. *Lőrinczké-re*, —*n*, —*ről.*

LŐRINCZRÉVE, erdélyi falu A.-Fehér m.; helyr. *—révé-re, —n, —ről.*

LŐRINTE, puszta Veszprém m.; helyr. *Lőrinté-re, —n, —ről.*

LŐSZÉK, (lő-szék) ösz. fn. Rejtekhely, honnan a vadász lelövés végett a vadakat ülve várja vagy lesi. (Kanzel).

LŐSZER, (lő-szer) ösz. fn. Általán a lövéshez szükséges, vagy használtatni szokott mindennemü szerek, készületek. Különösen, lőfegyverek, mint ágyu, taraczk, mozsár, puska, pisztoly, továbbá: bombák, golyók, gránátok, kartácsok, sörét, szatyma, lő- v. puskapor, stb.

LŐSZERSZEKÉR, (lő-szer-szekér) ösz. fn. Hadi szekér, melyen lőport, golyókat, bombákat stb. visznek az ágyuütegek után.

LŐTÁVOL, (lő-távol) ösz. fn. Tértávolság a lövés tárgya és lövő között. Lőtávolban van pl. a vad, ha elejthető; ha nem, lőtávolon kivül; így a zerge lőtávolban van, ha kampóji kivehetők. (Bérczy Károly).

LŐTÉR, (lő-tér) ösz. fn. Lásd: LÖVÉSZHELY.

LŐTET, (lő-tet) régies miveltető, a mai *lövet* helyett. „Kapos várát az török erősen lőteti.“ Levél 1555-ből. (Szalay A. 400 m. l.).

LŐTOK, (lő-tok) ösz. fn. L. LŐKUPAK.

LÖTT, régies és tájdivatos, *lett* helyett. *Lött dolog* = lett dolog. V. ö. LESZ.

LŐTTSEB, (lött-seb) ösz. fn. Seb, melyet valaki lövés által kapott, különböztetésül a vágás, szurás, törés, zúzá által kapott sebektől.

LÖTTYED, (löty-ü-ed) önh. Lásd: LÖTYTYED.

LÖTTYEN, l. LÖTYTYEN.

LÖTTYENT, l. LÖTYTYENT.

LÖTY, (lö-ty) elvont gyök, melyből *lötye, lötyög, lötyögtet, lötyögös, lötytyed, lötytyen* stb. származékok erednek. Mély hangon: *loty*. Rokonai: *lety, lity*. Jelenti valamely rázott, hányt vetett testnek mozgását, különösen a mozgásba hozott, s ideoda ütődő híg testnek lágyabbféle hangját. Innen a *lety, lity, loty, löty* valóságos hangjátéki változatok, milyenek nyelvünkben igen nagy számmal vannak. A *lö* gyökelemben tulajdonkép a mozgás, a *ty* képzőben pedig a lágy hang alapfogalma rejlik.

LÖTYBELÉK, l. LÖTYBÖLÉK.

LÖTYBÖL, (löty-b-öl) áth. m. *lötybölt*. Lásd: LÖTYKÖL.

LÖTYBÖLÉK, (löty-böl-ék) fn. tt. *lötybölékét*. A kapnikbányai szójárásban, Lőrincz Károly szerént am. lévegyiték, kotyfolék, keverék; tehát egyezik *lötye* szóval.

LŐTYE, (löty-ő) fn. tt. *lötyét*. Leves vagy lötyögő híg sár, vagy ganéj. Szélesb ért. akármily kevert vagy kotyfolt sürüféle csúnya nedv. Máskép a tájdivatok szerént: *lötyedék*, v. *lotyadék*, v. *locsadék, lögymör* és *lötybelék*. Gyökeleme azon mozgást jelentő *le*, melyből ered a *lé* és *le-ő* (lő), mint a *fe* gyökből *fé* és *fe-ő* (fő). A *ty* azon tulajdonságát fejezi ki a híg lének, melynél fogva érintésre némi lágy hangot ad, tehát *lötyög, letyeg, lotyog*; a löty egyszersmind igető, melyből lett *lötyő*, módositva *lötye*, mint *kutyó kutya, retyő mutyó, retye mutya, parittó* (parintó, perintő) *parittya* stb.

LÖTYEDÉK, (löty-ed-ék) fn. tt. *lötyedéket*. L. LŐTYE.

LÖTYKE, (löty-ög-e = löty-ög-ő) mn. tt. *lötykét*. A székelyeknél am. lötyögős.

LÖTYKÖL, (löty-ög-öl) áth. m. *lötyközlt*. Higra kever. Székely szó.

LÖTYKÖLÉS, (löty-ög-öl-és) fn. tt. *lötyközlés-t*, tb. —*ek*. Higra keverés.

LÖTYÖG, (löty-ög) gyak. önh. m. *lötyög-tem, —tél, —ött*. Mondják ideoda mozgó testről, különösebben hígról, lágyról, levesről, midőn mozgásba hozva lötyféle hangot ad. *Lötyög az összetörődött gyümölcs, ha rázódik a szekér*. Módosulatai: *letyeg, lityeg, lotyog*. Rokona a német *letschen*, v. *leitschen*, pl. *Letschbirne* am. lötyögő körte, mely ha megérik, belseje csaknem egészen nedvvé válik. Gyakran öszvetéve vagy ikerítve használják *fityeg* szóval. *Csak lötyög-fityeg rajta a ruha*. (Szabó D.).

LÖTYÖGÉS, (löty-ög-és) fn. tt. *lötyögés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Állapot, midőn valamely híg test lötyög.

LÖTYÖGŐS, (löty-ög-ő-ös) mn. tt. *lötyögős-t*, v. —*et*, tb. —*ek*. Ami lötyögő tulajdonsággal bir. *Lötyögős ülepü török nadrág. Lötyögős szilva*. V. ö. LÖTYÖG.

LÖTYÖGTET, (lö-ty-ög-tet) mivelt. m. *lötyögtet-tem, —tél, —ett*, par. *lötyögtess*. Rázás, taszigálás által eszközli, hogy valami lötyögjön. V. ö. LÖTYÖG.

LÖTYÖGTETÉS, (löty-ög-tet-és) fn. tt. *lötyögtetés-t*, tb. —*ék*. Cselekvés, midőn valaki valamit lötyögtet.

LŐTYÖNFITTY, (lőtyön-fitty) ösz. vagyis némileg ikerített fn. A székelyeknél am. hitvány, gyáva. Hasonló hozzá: *kótyonfitty* v. *kótyomfitty*.

LÖTYTYED, (löty-ü-ed löty-v-ed) önh. m. *lötytyedt*. Meghigúl. Székely szó.

LÖTYTYEDÉS, (löty-ü-ed-és) fn. tt. *lötytyedés-t*, tb. —*ék*. Meghigúlás.

LÖTYTYEN, (löty-ü-en löty-v-en) önh. m. *lötytyen-t*, htn. —*ni*. Egy a vastaghangu *lotytyan* igével, azon árnyéklati különbséggel, mely a vékony és vastaghangu s rokon értelmü szók között általán lenni szokott. L. LOTYTYAN, s V. ö. LÖTY.

LÖTYTYENÉS, (löty-ü-en-és löty-v-en-és) fn. tt. *lötytyenés-t*, tb. —*ék*. Állapot, midőn valami lötytyen.

LÖTYTYENT, (löty-ü-en-t) áth. *löttyent-ét*, htn. —*ni* v. =*eni*; lásd: LOTYTYANT.

LŐVADÁSZ, (lő-vadász) ösz. fn. Vadász, ki ón és lőporral szabályszerüleg gyakorolja a vadászatot.

LÖVEDÉK, (lö v-ed-ék) fn. tt. *lövedék-ét*, harm. szr. —*e*. Azon szer, melyet valamely lőfegyverből kilőnek, pl. golyó, bomba, kartács ; valamint általán azon fegyverszerek, melyeket lövés vagy hajtás, vagy lökés által távolítnak el, mint a nyilak, vető dárdák, parittyakövek. Továbbá a lövés nyoma, az általa okozott rés, törés. *Az ostromlott várfalakon látszanak a lövedékek nyomai.* Gyöke az önállólag nem divatozó *löved* önható. Ily képzésüek : *maradék*, ami marad, *fakadék*, ami kifakadt, *repedék*, *szakadék* stb.

LÖVEG, (lö-v-eg) fn. tt. *löveg-et*, harm. szr. —*e* v. —*je*. Általán lövőszer. *Nehéz lövegek*, pl. ágyuk. *Könnyü lövegek.*

LÖVEL, (lö-v-el) áth. m. *lövel-t*. A *lő* igének batályosabb módosulata, mely az ellőtt, vagy elvetett tárgynak folytonos sebességét látszik kifejezni. *A nyári nap tüzes sugarakat lövel a földre. Égő pillanatokat lövelni valakire.*

„Boszút lövel tekintete.“
Kisfaludy K.

Irják kettőztetve is *lövell*, de erre szükség nincs, legfölebb élőbeszédben nagyobb hangzatosság végett használható. Midőn önhatólag, tárgyesetes név nélkül vétetik, am. valami sebesen száll, elszáll, mintha kilőtték volna. *Az ugrókút vize magas ivded sugárban kilövel.* Azonban e jelentésben inkább *ik*-esen és kettőztetett *l*-vel használjuk : *lövellik.*

LÖVELÉS, (lö-v-el-és) fn. tt. *lövelés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn valamely testet sebes mozgással tova taszít. *A világosság fénysugarainak lövelésében legnagyobb sebességet fejt ki.* Különbözik : *lövellés*, mint *lövel* és *lövellik* is különböznek.

LÖVELKÉDIK, (lö-v-el-ég-éd-ik) k. m. *lövelkéd-tem*, —*tél*, — *ett*. Mintegy maga erejéből löveli ki magát. *Lövelkedik az ugrókútnak vagy forrásnak vize. Lövelkednek a nap sugarai.*

LÖVELLÉS, (lö-v-el-l-és) fn. tt. *lövellés-t*, tb. —*ék*. Állapot, midőn valamely test igen sebes mozgással távolodik. *A nap sugarainak lövellése igen nagy sebességgel történik.*

LÖVELLIK, (lö-v-ell-ik) k. m. *lövell-ett*, htn. —*ni*, v. —*eni*. Mondjuk némely sebesen kilőtt, azaz szenvedőleg repülő vagy terjedő testekről, melyek kilőtt nyil vagy golyó gyanánt szállnak. A kettőztetett *l* vagy hangzatosság végett czúsztatott be, vagy a *lövel* szóhoz *lik* öszvetett képző járult. V. ö. LÖVEL. *Lövellik az ugrókút vízsugara. Lövellik a kelő nap világa.*

LŐVÉR, erdélyi falu Torda m.; helyr. *Lővér-re*, —*én*, —*ről*.

LÖVÉS,(lö-v-és)fn. tt. *lövés-t*, tb. —*ék*,harm. szr. —*e*. 1) Cselekvés, midőn valaki bizonyos fegyverrel lő. *Az ágyukból valamely innepély alkalmával száz lövést tenni. Magát lövésben gyakorolni. Lövésre szólitani a katonákat.* 2) A fennemlített cselekvésnek módja, mértéke, neme. *Sebes, sürü lövés. Erős, gyönge lövés. Ágyu-, puskalövés. Egy lövésre való lőpor, szatyma.* Ez értelemben szabatosabb : *lövet.*

LÖVÉSNYI, (lö-v-és-nyi) mn. tt. *lövésnyi-t*, tb. —*ek*. 1) Egy lövésre szükséges, vagy elegendő. *Egy lövésnyi puskapora sincsen.* 2) Oly távolságra fekvő, mennyire bizonyos lövőszerből lőni lehet. *Az ellentáborok két ágyulövésnyire feküsznek egymástól. Már csak egy puskalövésnyire vagyunk a falutól.*

LÖVÉSTÁV, v. —TÁVOL, (lövés-táv v. —távol) ösz. fn. L. LŐTÁVOL.

LÖVÉSZ, (lő v-ész) fn. tt. *lövész-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Szélesb ért. minden ember, ki fegyvernemü szerrel szokott lőni. Szorosb ért. személy, kinek kitüzött hivatása, vagy mestersége, vagy keresetmódja kézi lőszerekkel, különösen puskákkal lőni. Legszorosb értelemben lőfegyverrel vadászó vagy czélba lövő. E szót közönségesen fel szokták cserélni a *vadász* szóval, holott a mondottak szerént lövész lehet valaki, anélkül, hogy vadász legyen.

LÖVÉSZEGYESÜLET, (lövész-egyesület) ösz. fn. Oly személyek egyesülete, kik részént mulatságból, részént gyakorlat végett bizonyos helyen, és időben gyülekezve czélba lődözni szoktak. *Lövészegyesületek több népes városban léteznek.*

LÖVÉSZEGYLET, (lövész-egylet) ösz. fn. L. LÖVÉSZEGYESÜLET.

LÖVÉSZET, (lö-v-ész-et) fn. tt. *lövészet-ét*, harm. szr. —*e*. A lövészi mesterségnek gyakorlata, vagy ismérete. *Lövészettel foglalkodni. mulatni magát.*

LÖVÉSZHÁZ, (lövész-ház) ösz. fn. Nyilváuos, vagyis középület, melyben valamely lövészegyesület tagjai öszvejönni, s magukat a lövésben gyakorolni szokták. Újabb nyelven : *lövőde, lövőhely.*

LÖVÉSZHELY, (lövész-hely) ösz. fn. Szoros értelemben a lövészháznak lényeges kelléke, azon pályatér, mely a lövőháztól a tárcsa vagyis czéltábla helyéig nyúlik.

LÖVÉSZKIRÁLY, (lövész király) ösz. fn. A lövészegyesületben azon személy, ki a lőversenyben leginkább kitüntette magát, s kinek az egyesületek szabályai szerént a többi tagok fölött bizonyos előnyei vagy diszjelei és szabadalmai vannak.

LÖVÉSZMESTER, (lövész-mester) ösz. fn. Némely lövészegyesületeknél az illető egyesület főnöke. Szélesb ért. lövészeket tanító és gyakorló mester.

LÖVÉSZPÁLYA, (lövész-pálya) ösz. fn. L. LÖVÉSZHELY.

LÖVÉSZSOR, (lövész-sor) ösz. fn. A hajtó vadászatokon szétállitott lövészek vonala.

LÖVÉSZTÁRS, (lövész-társ) ösz. fn. A lövészegyesület tagjai egymás irányában lövésztársak.

LÖVÉSZTÁRSASÁG, LÖVÉSZTÁRSULAT, (lövész-társaság v. —társulat) ösz. fn. L. LÖVÉSZEGYESÜLET.

LÖVÉSZTÉR, (lövész-tér) ösz. fn. L. LÖVÉSZHELY.

LÖVET, (1), (lö-v-et) miv. m. *lövet-tem*, *—tél*, *—ett*, par. *lövess*. Eszközli, hogy valamire lőjenek. *A várat, várost lövetni.* Régiesen : *lőtet.*

LÖVET, (2), (lö-v-et) fn. tt. *lövet-ét*, harm. szr. *—e.* 1) Lövés, mint végrehajtott cselekedet, vagyis a lövésnek eredménye. *Minden ágyulövetre megrázkódnak az ablakok. Az ágyulöveteket több mérföldre elhallani. Néhány lövetre való port, és szatymát vinni magával.* 2) Azon szer, melyet kilőnek, vagy mely kilőni való. *A várfalakon látszanak a lövetek nyomai.*

LŐVÉTE v. LÖVŐTE, erdélyi falu Udvarhely sz.; helyr. *Lövété-re, —n, —ről.*

LŐVONAL, (lő-vonal) ösz. fn. Vonal, mely a lőeszköztől a kitüzött czél felé nyúlik.

LÖVETVONAL, (lövet-vonal) ösz. fn. L. LŐVONAL.

LÖVŐ, (1), (lö-v-ő) mn. és fn. tt. *lövő-t.* 1) Személy, ki lő, különösen kinek a lődözés szenvedélye, vagy mestersége, vagy hivatása, máskép : *lövész. Jó lövő.* A népmesékben előfordúl *messzelövő*, kinél azonban a *jó futó* még sebesebb. 2) Mondjuk tárgyakról, szerekről, fegyverekről, melyeket lőnek, vagy melyekből lőnek. *Lövő czél, lövő dárda, lövő fegyver, lövő lyuk*, a várfalon, *lövő por.* Egyébiránt ezeket rövidítve, és öszvetéve használhatni : *löczél, lődárda, lőfegyver, lőlik, lőpor* stb.

LÖVŐ, (2), mváros Sopron m. faluk Szabolcs, EGER—, Borsod m.; helyr. *Lövő-re, --n, —ről.*

LÖVŐDE, (lö-v-ő-de) fn. tt. *lövődét*, l. LÖVŐHELY, LÖVŐHÁZ.

LÖVŐFUTRINKA, (lövő-futrinka) ösz. fn. A futrinkák neméből való bogárfaj, mely, ha megtapintják a hasát, alfelén némi gyönge pattanásu hangot egyszersmind kékes párát bocsát ki. (Carabus crepitans).

LÖVŐHÁZ, (lövő-ház) ösz. fn. Épület, melyben a lövészek czélba lövés végett öszvegyülekeznek.

LÖVŐHELY, (lövő-hely) ösz. fn. Mind nyilt mind födött hely, illetőleg épület, hol a lövészek magukat a czélba lövésben gyakorolják.

LÖVÖLDE, (lö-v-öl-de) fn. tt. *lövöldét.* L. LÖVŐHELY.

LÖVÖLDÉK, Szabó Dávidnál am. lepke, pillangó ; alkalmasint vagy *lőding* vagy *lependék* szóból van elferdítve.

LÖVÖLDÖZ, (lő-v-öl-d-öz) áth. és önh. m. *lövöldöz-tem, —tél, —ött*, par. *—z.* Törzsöke *lövöl* tulajdonkép : lövel, s e szerént am. *löveldez*, az elavult *löveld* igének gyakorítója. 1) Tárgyesetes viszonynévvel bizonyos fegyver által többször kilő valamit. *Az ágyúkból bombákat, kartácsokat lövöldözni.* Továbbá, valamit gyakran lőszerekkel talál, megczéloz. *A várfalakat lövöldözni. Öszvelövöldözni a vár alatti épületeket.* 2) Önhatólag, am. gyakori, folytonos lövéseket tesz. *A szembe állott ellenség egymás ellen lövöldöz. Ágyúkból, mozsarakból lövöldözni. Hadi gyakorlat alkalmával vaktöltésekkel lövöldöznek.* Egyszerübben : *lődöz*, az elavult *lőd* törzsöktől, l. LŐDÖZ.

LÖVÖLDÖZÉS, (lő-v-öl-d-öz-és) fn. tt. *lövöldözés-t*, tb. *—ek*, harm. szr. *—e.* Cselekvés, midőn egy vagy több ember lövöldöz. *Csatázók, vadászok lövöldözései.* V. ö. LÖVÖLDÖZ.

LÖVŐLIK, (lövő-lik) ösz. fn. l. LŐRÉS.

LÖVŐRÉS, (lövő-rés) ösz. fn. l. LŐRÉS.

LÖVŐUGORKA, (lövő-ugorka) ösz. fn. A *magrugó* (momordica) nemü növény egyik faja ; indája kacstalan ; levelei szívesek, borzasak, durva tapintatúk, tompák, fogasak ; gyümölcse körkörded-borzas, kis ugorka forma, magvait a végin lövi ki ; innen a neve ; növénytani néven : *ugorkás magrugó.* (Momordica elaterium).

LŐZÉR, (lö-öz-ér) fn. tt. *lőzér-t*, tb. *—ek*, harm. szr. *—e.* Sándor J. szerént am. trágár beszédü, kicsapongó, korlátlan nyelvü ember. Szabó Dávid szerént : lődörgő, lézzegő, csélcsap. Ha e szóban alapfogalmul veszszük a kicsapongást, úgy azon szókkal áll hang- és fogalmi rokonságban, melyek különösen rendetlen mozgást, ide oda csapongást jelentenek, milyenek : *löbög, löding, lödör, lödörög ;* ugyanez az értelme *lőzér* szónak, mint imént láttuk, Szabó D. szerént is. Ennél fogva gyöke : *lö*, melyből *öz* képzővel lett *lö öz, lőz*, mint *fü*-ből *füz*, *nyu*-ból *nyúz ;* azután *ér* névképzővel *lőzér*, mint *füz füzér, nyúz nyúzár, csisz csiszár, vez vezér ;* ugyanabból származik *lödör* is, mely mind hangban, mind értelemben rokon *lőzér* szóval. Egyébiránt némely gúnyos szók osztályába tartozik, milyenek : *csuhér, trágár, döhér, nyüzgér, ledér, folyár, kontár.*

LU, elvont gyökelem, több származékokban nem egyéb,mint a gömbölyübb ajakkal ejtett *lo.* Ilyenek *lucsk* locsk, *lucskos* locskos, *lumha* lomha, *lust* lost, *lustos* lostos, *lumbik* lombik. A többi származékokat l. saját rovataik alatt.

LUBICZKOL, (lubicz-k-ol) önh. m. *lubiczkolt.* A vizet kezével, lábával csapkodja, pl. a gyermek a fürdőben, ügyetlen úszó vagy valaki játékból a tóban, folyóban.

„Lennék én folyó víz
. . . . . .
De csak úgy ha szeretőm
Kis halacska volna,
Habjaimban úszna föl s le
Vígan lubiczkolva.“ Petőfi.

Hangokban is rokon *l* előtét nélkül ‚eviczkel‘, továbbá magas hangon ‚lipiczkel‘ szóval.

LUBICZKOLÁS, (lub-icz-k-ol-ás) fn. tt. *lubiczkolás-t*, tb. *—ok.* Kézzel lábbal csapkodás a vizben.

LUBLÓ v. LUBLYÓ, mváros Szepes m.; helyr. *Lubló-ra, —n, —ról.*

LUBNYA, falu Ung m.; helyr. *Lubnyá-ra, —n, —ról.*

LUBÓCZ, falu Sáros m.; helyr. *Lubócz-ra, —n, —ról.*

LUCS, hangnév, mely egyszersmind mozgást jelent. Származékai *lucsok* v. *lucsk*, *lucskos*, *lucskosít*, *lucskosúl*. Ugyanazon jelentésü, mint *locs*. Rokonai: *lecs*, *lics*, *löcs*.

LUCSK, (lucs-k v. lucs-ok) fn. tt. *lucsk-ot*, harm. szr. —*a*. Olyféle, kivált tisztátalan nedv, pl. moslék, csáva, sárvíz, mely a ruhára locsog, s azt csunyává, mocskossá teszi. A nevezőesetben könnyebb kiejtés végett: *lucsok*. Egy értelmü vele: *lust*. A *k* vagy olyan toldalék, mint a *viaszk*, *tövisk*, *taraczk*, *pilinczk* szókban, vagy pedig *ok* képző, minthogy *lucsok* önállólag is divatozik.

LUCSKA, faluk Bars, Szepes, Torna, Ung. m.; helyr. *Lucská-ra*, —*n*, —*ról*.

LUCSKOL, (lucs-k-ol) áth. m. *lucskolt*. Lucsokkal valamit be- v. elpiszkol. *Ellucskolni vagy öszvelucskolni ruháját*.

LUCSKOLÁS, (lucs-k-ol-ás) fn. tt. *lucskolás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, midőn valaki valamit lucsokkal *be-* v. elpiszkol.

LUCSKOLÓDÁS, (lucs-k-ol-ó-d-ás) fn. tt. *lucskolódás-t*, tb. —*ok*. Maga magának vagyis a magán levő ruhának lucsokkal bepiszkolása: általában lucskos dologban forgolódás, mi által valaki akár magát, akár másokat, akár minden rajta és körülte levőt lucskossá teszen.

LUCSKOLÓDIK, (lucs-k-ol-ó-d-ik) belsz. m. *lucskolód-tam*, —*tál*, —*ott*. Lucskos dologban forgolódik, mi által akár magát, akár másokat, akár minden rajta és körülte levőt lucskossá teszen.

LUCSKOS, (lucs-k-os) mn. tt. *lucskos-t*, v. —*at*, tb. —*ak*. Mondjuk ruhanemü testekről, midőn a rájok locsogott, vagy esett víztől, harmattól, különösen valamely tisztátalan nedvtől átáznak és mocskosak lesznek. *Lucskos szoknya*, *pendely*, *gatya*, *kötény*. Innen az ily ruháju személyre alkalmazva: *lucskos konyhaszolgáló*, *lucskos timárok*, *lucskos kenderáztatók*, *szüretelők*. Mondják más testekről is, különösen gyümölcsfélékről, midőn levök kifakad. *Lucskos szilva*, *baraczk*, *körte*. A nedves időről is: *lucskos idő*, minthogy abban könnyen belucskolja magát az ember. Átv. ért. tisztátalan, szemérmetlen, másokat mocskoló beszédü. *Lucskos száju*, *nyelvü emberek*. Egy értelmü vele: *lustos*.

LUCSKOSAN, (lucs-k-os-an) ih. Lucskos állapotban.

LUCSKOSÍT, LUCSKOSIT, (lucs-k-os-ít) áth. m. *lucskosít-ott*, htn. —*ni*, v. —*ani*, par. —*s*. Valamit lucskossá tesz. *A sárban ugrándozó gyermekek belucskositják ruháikat*.

LUCSKOSÍTÁS, LUCSKOSITÁS, (lucs k-os-ít-ás) fn. tt. *lucskosítás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valamit lucskosítnak.

LUCSKOSODÁS, (lucs-k-os-od-ás) fn. tt. *lucskosodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Állapot midőn valami vagy valaki lucskossá lesz.

LUCSKOSODIK, (lucs-k-os-od-ik) k. m. *lucskosod-tam*, —*tál*, —*ott*. Lucskossá teszi magát, vagy lucskossá lesz. V. ö. LUCSKOS.

LUCSKOSUL, (lucs-k-os úl) önh. m. *lucskosúlt*. l. LUCSKOSODIK.

LUCSOK, (lucs-ok) fn. tt. *lucsk-ot*, l. LUCSK.

LÚCSONY, falu Mosony m.; helyr. *Lúcsony-ba*, —*ban*, —*ból*.

LÚCZ, TISZA—, falu Zemplén m.; helyr. *Lúcz-ra*, —*on*, —*ról*.

LUCZA, (1), (latin eredetü, jelentése: világos) női kn. tt. *Luczát*. Lucia.

„Hej Lucza, Panna megy a kútra,
„Hej piros alma, hull az útra."

Népdal.

Lucza napja, u. m. december tizenharmadika a népéletben többfélekép nevezetes; 1) A gazdasszonyok és szolgálók fejeiket bebugyolálva s meszelővel kezökben estéden házalni, s a tyúkok alfelét megtapogatni szokták, hogy hiedelmök szerint annál többet tojjanak. A Lucza napi házalást néhutt Dunán túl *palázolás*-nak hívják. 2) Lucza napjától kezdve tizenkét napig vigyáznak az időjárásra, s azt hiszik, hogy amilyen az első nap, olyan lesz a jövő év első hava, amilyen a második nap, olyan lesz a második hó, és úgy tovább. Ezt *Lucza kalendáriomá*-nak nevezik. 3) A babonakedvelők, vagy pajzánkodók e napon egy kis szék készítéséhez fognak, s karácson böjtjeig mindennap csinálnak valamit rajta, úgy hogy csak ezen napra legyen kész. E székről azt regélik, hogy ha mestere karácsonéjjel éjféli misekor a templomba viszi, és ráül, a boszorkányokat megismeri, minthogy az oltárnak hátat fordítanak. E széket *Luczaszék*-nek hívják, melyről közmondás: *Lassan készül, mint a Lucza széke*.

LUCZA, (2), erdélyi falu Fogaras vidékében, helyr. *Luczá-ra*, —*n*, —*ról*.

LÚCZFA, (lúcz-fa) ösz. fn. A fenyők vagy toboztermők neme alá tartozó fák faja; levelei laposak, csorbás végüek, két oldalra fésüfogasan állók; toboz-pikkelyei rálapultak, alúl két völgyelt fehér vonás megyen levelein végig. Máskép: *szurkos fenyő*, *lúcz-fenyő*, *lúczfa*, *lúzfenyő*. (Pinus picea). ‚Lúcz' v. ‚lúz' nevet alkalmasint szurkos v. terpentines, tehát nedves tulajdonságától kapta, mely értelemben rokon volna a nedves mocskot jelentő *lucs* v. *lus* szóval; tehát azt tenné: *lucskos* v. *lustos* fenyő. Némelyek a *jelicza*, *jedlicza* szláv szókkal rokonitják.

LÚCZFENYŐ, (lúcz-fenyő) ösz. fn. l. LÚCZFA.

LUCZIN, falu Nógrád m.; helyr. *Luczin-ba*, —*ban*, —*ból*.

LUCZVÉR, Göcsejben am. a szokottabb *lidérc*, máskép ugyanott és túl a Dunán: *ludvérc*, néhutt: lodovérez. L. LIDÉRCZ.

LÚD, fn. tt. *ludat*, harm. szr. *lúdja* v. *luda*. Kicsinyezve: *ludacska*. Közisméretü uszó madár, sárgavörös uszóhártyával lábain, sárgavörös kanálféle

csőrrel, és hosszu nyakkal. Rendes kiáltása: *ga ga!* ha haragszik: *szisz, pisz.* A vad lúd szine vegyítve hamvas és barna, hasa fehéres, lábai sárgák, s a vándor madarak közé tartozik. A szelid, vagyis házi lúd a vadnál nagyobb, és jobbára fehér, néha hamvas tarka. A hímet különösen *gunár*-nak hívják. A ludak, kivált a vadak, a gunár vezérlete alatt egymás után szeretnek repülni és lépni, honnan a közmondás: *Úgy mennek, mint a ludak.* Átv. ért. jelent együgyüt, ostobát. Innen a közmondat: *lúddá lett* v. *lúddá tették*, azaz elbolondították, kijátszották. Hazánkban a lúd igen közönséges lévén több közmondásokra adott alkalmat, ilyenek: *Sok lúd, disznót győz. Tengeren innen, tengeren túl csak lúd a lúd. Lúdtól tanúl a liba. Őrizkedik mint lúd az eszterhától. Nincsen olyan mint a lúd, nem kell neki gyalog út. Gágog mint a lúd. Ludak törvénye: kiki magának. Foltonként szállingóznak, mint a ludak. Olyan mint a szárnyaszegett lúd. Legyen lúd, ha kövér, együk meg ha fehér. Lúdra szénát kár vesztegetni* (km.).

„Nyolczan vannak ami ludaink,
Három fehér, három fekete.
Gunár a ketteje,
Szabad a mezeje." Népd.

Ludakat nevelni, koppasztani, hizlalni, ölni. Kövér, sovány lúd. Szent Márton lúdja, melyet e szentnek napján szoktak ölni, s hátgerinczéből, vagy mellcsontjából a legközelebbi tél minemüségét akarják megjövendölni. Dunán túl nagyságra nézve hiresek a kádártai ludak Veszprémvármegyében.

A magyar a *lúd* szóban, úgy látszik azon hangot utánozta, melyet e madár nyelvének lebegtetésével ejt ki *lu-lu;* valamint a *liba* szóban a *li li* hangokat; a német *Gans* a *ga ga!* torokhangot vette alapul, hasonlóan a szláv gusz és *husz*, melyekhez hasonló a magyar himlúd neve *gunár*, a görög χήν szóval együtt. V. ö. LIBA.

Hangmértanilag, ragozatlan állapotban jobb mindig hosszan irni, és ejteni, *lúd.* Összetételben a különféle tájszokások szerént hosszan is, röviden is; midőn pedig ragot vagy képzőt veszen föl, ha ez önhangzón kezdődik, rendszerént csak röviden használják, pl. *lud-at, lud-ak, lud-acska, lud-as*, de az éles önhangzók és minden mássalhangzók előtt hosszú marad: *lúd-é, lúd-ért, lúd-ig, lúd-nak, lúd-ból* stb. az ékvesztőknek általános szabálya szerént.

LUDACSKA, (lúd-acs-ka) kicsinyző fn. tt. *ludacskát.* Kis lúd.

LUDAD, falu Vas m.; helyr. *Ludad-ra, —on, —ról.*

LUDÁNY, ALSÓ —, FELSŐ—, falvak Nógrád és Nyitra m.; helyr. *Ludány-ba, —ban, —ból.*

LÚDAPRÓLÉK, (lúd-apróléK) ösz. fn. A leölt lúdnak némely apróbb részei, ú. m. szárnya, lába, nyaka, zúzája és mája, melyeket a szakácsok és szakácsnők leginkább ris- és köleskásával szoktak elkészíteni.

LÚDÁRUS, (lúd-árus) ösz. fn. Személy, illetőleg kofa, ki eleven vagy leölt és koppasztott ludakat árul.

LUDAS, (1), (lud-as) mn. tt. *ludas-t* v. *—at*, tb. *—ak.* 1) Ludakkal bővelkedő, hol ludak tanyáznak. *Ludas vidék. Ludas tó, ludas rét, ludas mező.* 2) Lúdáruló. *Ludas ember.* 3) Lúdhússal készített. *Ludas kása*, máskép tréfásan: *szoktató kása*, melylyel t. i. az épen most érkezett vendégnek kedveskednek. Ellentéte: *kitoló kása*, hús nélkül. Azonban néha tréfásan az elkészülő vendégnek adott húsos kását is mondják kitoló kásának.

LUDAS, (2), (lud-as) fn. tt. *ludas-t*, tb. *—ok.* Valamely csíny elkövetésében részes. *Magára vesz mindent, mint a ludas asszony.* (Km.). Verbőczy hármas könyve (II. r. 30. czím) szerént oly ember, kit hamis esküvésen értek, s mint ilyet tanusági képességtől stb. megfosztottak. Szabó D. szerént is am. hiteszegett; továbbá: számkivetett, gyalázatos, leveles.

Honnan vette a ‚ludas' szó ezen értelmet, most nehéz meghatározni. A ‚Corpus juris'-nak jegyzetekkel kisérve kiadója (Szegedi János) a csácsogástól (gágogástól) és hitben való állhatatlanságtól (ob garrulitatem et lubricam fidem) véli származtatát e névnek.

LUDAS, (3), falu Heves m.; helyr. *Ludas-ra, —on, —ról.*

LUDASDI, (lud-as-di) fn. tt. *ludasdi-t*, tb. *—ak.* Játék a gyermekek között, mely így megy végbe: Egy fiú karvaly vagy ölü névvel külön válik, egy mint gunár előre áll, a többi sorjában utána összefogódzik, a karvaly igyekszik közölök egyet elkapni, de a gunár védi; ha egyet mégis elkap, azt váltság mellett adja vissza. E játék természetéből kitünik, hogy inkább *libásdi*-nak kellene mondani, mert nagy ludakat a karvaly vagy ölü nem ragad el.

LUDASÉR, puszta Pozsony m.; helyr. *—ér-re, —en, —ről.*

LUDASKÁSA, (ludas-kása) ösz. fn. Lúdaprólékkal főzött, s jól megzsírozott ris- vagy köleskása. Ha az imént érkezett kedves vendégnek adják fel, tréfásan *szoktatókása* a neve. V. ö. KÁSA.

LÚDBŐR, (lúd-bőr) ösz. fn. 1) A lúd nevü madárnak bőre. 2) Átv. ért. mondják emberbőrről, mely nem sima, hanem olyan, mint a koppasztott lúdé, azaz hoportyagos. Azt tartják, hogy aki sok lúdhússal él, lúdbőre lesz.

LÚDBŐRÜ, (lúd-bőrü) ösz. mn. Hoportyagos vagy bibircsós bőrü. V. ö. LÚDBŐR.

LUDGÁR, férfi keresztnév; tt. *Ludgárt*, tb. *—ok.* Ludugerus.

LÚDGÉGE, (lúd-gége) ösz. fn. A lúd nevü madárnak gyürüs alakzatu gégéje. Innen átv. ért. levesbe való tészta, mely a lúd gégéjéhez némileg hasonló, minthogy belül üres, és külseje gyürüs.

LÚDHÚR, (lúd-húr) ösz. fn. Növénynem az öthímesek seregéből és kétanyások rendéből, melynek csészéje ötlevelü, bokrétája ötszirmu, hímszála há-

rom — hét; tokja egyrekeszü. Virága fehér. Határos az *olocsánnal*, *csillaghúrral*, *homokhúrral*. (Alsine). Fajai: *gyönge* (media) és *gyepi* (segetalis). Nevét valószinüleg szárainak húrformájától kapta. A németben is némely ilyetén növények neve: *Darm*, pl. *Hühnerdarm*. Egyébiránt rokonítható a növénysarjat jelentő *her* (lóher), *hir* (gólyahir) és *ser* (sereng=sarju) szókkal is.

LÚDKETRÉCZ, (lúd-ketrécz) ösz. fn. Ketrecz, melybe a ludakat zárják, különösen, hol a hizlalás alatt levőket tartják, mely a lehetségig szoros szokott lenni, hogy nem mozoghatván annál inkább meghízzanak.

LÚDKOSÁR, (lúd-kosár) ösz. fn. Körülbelül két lábnyi átmérőjü kerek kosár hámozatlan veszszőből, melynek karimája mintegy tíz hüvelyknyi vagy egy lábnyi magas. Ilyenbe szokás a kotlós ludakat ültetni; különben egyéb hasznát is veszik. Különbözik tőle a *tyúkkosár*, *tyúkültető*, és *galambkosár*.

LÚDLÁB, (lúd-láb) ösz. fn. A lúd nevü madár lába, melynek kitünő sajátsága, hogy hártyás tertyedt talpa van. Innen átv. ért. emberről is mondják, hogy lúdlábu, ha t. i. talpa széles, és sarka alacsony. *Tiri piri, lúdláb*, arról szokták mondani, aki oly dolgok körül foglalatoskodik, melyekből semmi sem lesz.

LÚDLÁBU, (lúd-lábu) ösz. mn. Mondják emberről, vagy lóról is, ha talpa egészen lapos, tertyedt. Máskép: *lúdtalpu, tállábu*.

LÚDLÁBFŰ, (lúd-láb-fü) ösz. fn. Lásd: LIBATOP.

LÚDMÁJ, (lúd-máj) ösz. fn. A lúd nevü madár mája, mely a hizlaltakban igen nagyra szokott nőni, s közkedvességü étket nyújt.

LÚDMELL, (lúd-mell) ösz. fn. A lúdnak melle, mely kivált a hizottban nagy és kidudorodó. Innen átv. ért. mondjuk férfi mellről is, mely csöcsös és dudorú.

LÚDMELLŰ, (lúd-mellü) ösz. mn. Kinek kövér, dudorú, csöcsös melle van, mint a hizott lúdnak. Férfiról mondják.

LÚDMÉRÉG, (lúd-mérég) ösz. fn. A tojáson ülő, vagy anyalúdnak sziszegéssel, és csipéssel mutatkozó haragja azok ellen, kikről sejti, hogy tojásait vagy fiait bántani akarják. A gunárnak is, mint a nőstény védőjének van lúdmérge. *A libából is kitör a lúdméreg.* (Km.). Átv. ért. mondják hirtelen haragra pattanó nőkről és gyermekekről. *Elfutotta őt*, v. *kitört belőle a lúdméreg.*

LÚDMÉRGES, (lúd-mérges) ösz. mn. Kiben lúdméreg van.

LÚDMONY, (lúd-mony) ösz. fn. Ritkán használt szó a szokottabb *lúdtojás* helyett. Hol a tojást általán tyukmonynak v. tikmonynak hivják, ott hallani ezt is: *lúdtikmony*, mi világos jele annak, hogy kik így beszélnek, a szók elsőmi jelentésére már többé nem ügyelnek. Ily képtelen szók: *kökeresztfa, arany vasmacska, náddal zsúpolni a házat*, s némely mások.

LÚDNYAK, (lúd-nyak) ösz. fn. A lúdnak hosszu nyaka. Innen az embert is, kinek hosszu vagy vékony nyaka van, lúdnyakunak mondják. A golyvás emberek, ha vastag nyakuk miatt csúfoltatnak, a nem golyvásokat *gunárnyakuak*-nak csúfolják viszsza. *Jobb egy lúdnyak, két tyúknyaknál*, közmondásos példa a nehéz kiejtésü szószerkezetre.

LÚDÓL, (lúd-ól) ösz. fn. Ól, illetőleg ketrecz, melybe annak idején a ludakat zárják.

LUDOR, ritka használatu férfi keresztnév; am. Rudolf; l. ezt.

LÚDPÁSZTOR, (lúd-pásztor) ösz. fn. Személy, ki ludakat őriz, különösen, ha ezeknek kis libáik vannak: *libapásztor*.

LÚDPÁZSIT v. LÚDPÁZSINT, (lúd-pázsit v. —pázsint) ösz. fn. L. LIBAPIMPÓ.

LÚDPECSENYE, (lúd-pecsenye) ösz. fn. Lúdhús sülve, lúdsült. Az Álmoskönyv szerint, álomban lúdpecsenyét enni, jó.

LÚDPÉHÉLY, lúd-péhély) ösz. fn. Lásd: LÚDPIH.

LÚDPIH, (lúd-pih) ösz. fn. A lúdnak finomabbféle, száratlan, puha tollacskái, máskép: pöhöly. A *pih, pihe, pöhöly* szókban a könnyü elfúhatóság alapfogalma rejlik, valamint a latin: *pluma*, német: *Pflaum* szókban is.

LÚDPIMPÓ, (lúd-pimpó) ösz. fn. Növényfaj a pimpók neméből, máskép: *libapimpó*, köz néven: *pipefű, lúdpázsit, ezüstös hátu fü, vad varádics*. (Potentilla anserina).

LÚDPOSZ, (lúd-posz) ösz. fn. Az úgynevezett pőfetegek neméből egyik faj, mely gömbölyü, tönktelen, sima bőrü, s megérve fölül szétfeslik. Van pikkelyes, és tüskés bőrü fajtája is. (Lycoperdon bovista). Máskép: *méhszédítő*, v. *banyaposz*. Posznak mondják, mert ha megérett, és kevessé megnyomják, poszszan, és szétporlik. V. ö. POSZ.

LÚDSÜLT, (lúd-sült) ösz. fn. l. LÚDPECSENYE.

LÚDSZAR, (lúd-szar) ösz. fn. A lúdnak sajátságos formáju, és szinü ganaja.

LÚDSZÁRNY, (lúd-szárny) ösz. fn. A lúd nevü vizimadár szárnya, melyet röptében szétterjeszt.

LÚDSZARSZINŰ, (lúd-szar-szinü) ösz. mn. Olyféle zöld szinü, mint a lúdszar.

LÚDTALPÚ, (lúd-talpú) ösz. mn. 1) Lapos, tertyedt talpu. 2) Szőlőfaj neve.

LÚDTETŰ, (lúd-tetű) ösz. fn. Különös tetűfaj, mely néha a ludakat nagy számmal meglepi, megkoppasztja, kivált melleiken, sőt gyakran megdögleszti. A tyúkokat emésztő ilynemü féreg neve: *tyúktetü*.

LÚDTOLL, (lúd-toll) ösz. fn. Általán, a lúd testét takaró sajátnemü szőrféle héjak, melyek a maguk nemében igen könnyüek. Különösen a szárnytollak, melyek között az első kemény, de rövid csövü, a második leghosszabb és iró pennának legalkalmasabb,

megjárja a harmadik is, a két utána következő vékonyabb, és lágyabb. A tollnak van szára és szőre. A vastagabbfélék csövesek is, mi a repülést és uszást elősegíti. A gyapjufinomságu apró tollacskák neve : *pih*, *pihe*, v. *pöhöly*. V. ö. TOLL.

LÚDVÉG, erdélyi falu Kolos m.; helyr. *Lúdvég-re*, *—én*, *—ről*.

LÚDVÉR, (lúd-vér) ösz. fn. A megölt lúdnak vére, melyet vöröshajmával sütve meg szoktak enni.

LUDVÉRCZ, túl a Dunán divatos tájszó. L. LIDÉRCZ.

LÚDZSÍR, (lúd-zsír) ösz. fn. Zsír, melyet a kövér lúdból kisütnek. *Lúdzsírral készített rátotta, csusza, káposztásbéles.*

LÚDZSÍROS, (lúd-zsíros) ösz. mn. Lúdzsírral készített; amiben lúdzsírt tartanak; lúdzsírral elpiszkolt. *Lúdzsíros kása, káposzta, pirítos. Lúdzsíros köcsög, szilke. Lúdzsíros kötény.*

LUG, Sándor J. szerént elavult fn. melynek hogy léteznie kellett, mutatja származéka, a *lugas* v. *lugos*. Jelent ligetet vagyis völgybeli, hegyek közti alacson sikságon tenyésző erdőcskét, sürüséget. Ezen fogalmaknak felelnek meg a Sándor által felhozott latin *lucus*, *saltus*, *nemus*. E szóban alapfogalom az alantiság, a mélyebb fekvés, mely tekintetben megfelel neki a székelyeknél divatozó *lók*, v. *lok* v. *lök*, azaz hegyek között leereszkedő völgyecske, vagy térség. Rokon vele a vékonyhangu *liget* gyöke *lig*. V. ö. LIGET, és LÓK, LÉK. A *lug* szónak e szerént első jelentése volna : alattiság, völgy, mélység, második pedig az ily helyeket belepő erdőség, csalitok, sürüségek, buja sarjadzások. Gyökeleme azon *lu*, mely majd *lo* majd *la* alakban több szavainknak *alattias*, *mélyedő* jelentést kölcsönöz, milyenek *luk* (lyuk), *lohad*, *lomha*, *lomp*, *lajha*, *lankad*, *lap*, *lapos*, *laska*. Ezen *lu* rokon az alá mutató *le* szóhoz, melynek vastaghangon megfelel a fordított *al*-ból lett *la*, miszerént, hogy a fenemlített szókat elemezzük, *luk* am. *al-k* vagy *le-ok*, alámenő nyilás, mélyedés, *lohad* am. *al-had*, v. *le-had* alászáll, *lomha* am. *al-m-ha* tagjait, testét tunyán leeresztő, *lomp* am. al-omp, alálógó, *lankad* am. *al-an-og-ad*, aláfelé ereszkedik, *lap* am. *al-p*, alacsonyan elterülő, *laska* am. al-as-ka, alacsonyra, laposra nyujtott tészta. Hogy az *a o u* rokon hangok egymással fölcseréltetnek, ime néhány példa : *adu*, *odu*, *udu*; *boglya*, *boglya*, Érsekujvárt : *buglya*; *bogár*, É.-ujvárt : *bagár*, *bugár*; *kapar*, *kopor*, *kupor*; *tal*, *tol*, *taszit*, *toszit*, *tuszkol*; *parányi*, *porányi*; *por*, *purha*; *lankad*, *lomha*, *lumha*; *sajtó*, *sotú*, *sutú*; *kanya*, *k-o nya*, *kunya*, s több mások.

LÚG, fn. tt. *lúg-ot*, harm. szr. *—ja*. Általán am. holmi növénysavakkal vegyített, és csipőssé tett víz. Különösen oly víz, mely egy ideig hamun állott, s a benne levő savakat felolvasztotta és magába vette. *Lúgot csinálni. A ruhát lúgba mártani, lúgban kifőzni. Lúgban megpuhítani a nyers fonalat, taplót.* A lúgból ki lehet vonni a felolvasztott sórészecskéket, ha t. i. a vizet elpárologtatják, s így nyerik az úgynevezett *lúgsót*. Sajátságos lúgot készítenek a szappanosok, szűcsök, tobakok, timárok. Minthogy a lúg csipős metsző szokott lenni, innen jelent csipősséget, élességet is. *Mintha lúggal forrázták volna le*, am. igen az elevenére hatottak. *A keserü fűvet lúggal forrázzák le.* (Km.).

A lúg németül : *Lauge*, lengyelül : *lug*, csehül : *lauch*, dánul : *lud*, svédül : *lut*, latinul : *lixivium*, melyből az olasz : *liscia*, franczia : *lessive*, és spanyol *lexia*. Adelung véleménye szerént e szóban a mosás, szélesb ért. a folyó testnek alapfogalma az uralkodó, mely megvan a *luo lavo* igékben is. Mi magyarok ide tehetjük, hogy a *lúg* rokon a mozgásba hozott és átáztató nedvet jelentő *lucs*, *locs*, *lucskos*, *locskos*, *locsol*, vékony hangon : *lecs*, *lecseg*, *lics*, *licseg*, *löcs*, *löcsög* szókkal. Ide tartoznak a *lam lom*, *lamos lomos*. E szerint mind azon gyökök, melyek különféle módosulattal a fennemlített nyelvekben elszórva és egyenként léteznek, a magyarban együtt, és összevesen megvannak, vagy legalább a ‚lúg' szó nem olyan nyelvünkben, mely számos egyénü magyar szócsaláddal nem állana rokonságban.

LUGAS, (lug-as) mn. tt. *lugas-t*, v. *—at*, tb. *—ak*. 1) Aminek szoros ért. vett lugja vagy lókja s lókjai, azaz völgyei, mélyedései, lapályai vannak. *Lugas hegyek* (Saltuosus). 2) Fákkal, vagy bokrokkal, cserjékkel, ágakkal bővelkedő, benőtt; ágas, veszszős, lombos. Innen : *lugas szőlő*, melyet nem metszenek, hanem venyigéjét felnőni hagyják; *lugas fa*, lombos, sürü hajtásu erdei fa; *lugas szín*, *lugas út*, melyet felnövő s öszvehajlott zöld ágak képeznek. Használtatik főnevül is, s ekkor tárgyesete : *—t*, tb. *—ok*. *A lugasban sétálni. Lugas alatt ülni.* Különösen, boltosan összehajtott faágakból vagy szőlővesszőkből alakított ernyős hely. *A szőlő, vagy kert közepén végig vonuló lugas.* E nevet *Lugos* alakban sok helységek viselik Magyarországban, hihetőleg a határaikban létező, vagy egykor létezett ligetektől. Legközelebb áll hozzá a latin : *lucus*. Eredetére nézve l. LUG.

LUGASSZÍN, (lugas-szín) ösz. fn. Sudarasan felnövő vesszőkből, galyakból, venyigékből alakitott boltozat, mely alatt ülni, vagy sétálni lehet.

LUGASSZŐLŐ, (lugas-szőlő) ösz. fn. Szőlőtőkék, melyeket nem metszenek, hanem venyigéjiket magasra felnőni, s elterepélyesedni, lombosodni hagyják.

LUGASÚT, (lugas-út) ösz. fn. Lugas sorokkal kerített, lombos ágakkal födött út.

LÚGHAMU, (lúg-hamu) ösz. fn. Hamu, melyet vízbe áztatnak, hogy lúg legyen belőle. V. ö. LÚG.

LÚGKOSÁR, (lúg-kosár) ösz. fn. Kosár, melybe a lúgos zsákot vagy ruhát teszik, midőn levét leszürik.

LÚGNEMŰ, (lúg-nemű) ösz. mn. Ami bizonyos tulajdonságaira nézve, pl. hogy növénysavas, hogy csipős, a lúgok közé tartozik. *Lúgnemű meszes vagy*

cseres csáva a timároknál, szücsöknél. Lúgnemü lábvíz. V. ö. LÚG.

LUGOS, (1), tájdivatos, *Lugas* helyett. l. ezt.

LUGOS, (2), puszta Vasmegyében; ALSÓ—, FELSŐ—, faluk Bihar, NÉMET—, OLÁH—, iker mváros Krassó m., NYIR—, falu Szabolcs m.; helyr. *Lugos-ra, —on, —ról.*

LÚGOS, (lúg-os) mn. tt. *lúgos-t*, v. *—at*, tb. *—ak.* 1) Lúggal leöntött, áztatott, készített. *Lúgos ruha, fonalak.* 2) Amiben lúgot tartanak. *Lúgos kád, szapuló, sajtár.*

LUGOSHELY, falu Krassó m.; helyr. *—helyre, —én, —ről.*

LÚGOZ, LUGOZ, (lúg-oz) áth. m. *lúgoz-tam, —tál, —ott*, par. *—z.* Valamit lúggal megöntöz, áztat, puhít, tisztít, készít. *Lúgozni a zsíros, mocskos vászonruhákat. Lúgozni a nyers fonalat, taplót.* Másképp: *szapul*, a szapu szótól, minthogy a lúgozást nagyobbféle szapu, vagy szapuló nevü faedényben szokták tenni.

LÚGOZÁS, LUGOZÁS, (lúg-oz-ás) fn. tt. *lúgozás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Cselekvés, midőn bizonyos szöveteket, bőröket, vagy nyers terményeket lúgvízzel áztatnak, puhítanak, mosogatnak stb. A ruhanemüekre nézve másképp: *szapulás.*

LÚGOZÓ, LUGOZÓ, (1), (lúg-oz-ó) mn. tt. *lúgozó-t.* Azon faedény mellékneve, melyben lúgozni szoktak. *Lúgozó kád, szapu, szapuló, dézsa, cseber.* Öszvevonva: *lugzó.* Használják magában főnévileg is; mely több vidéken: *szapuló.*

LUGOZÓ, (2), falu Arad m.; helyr. *Lugozó-ra, —n, —ról.*

LUGOZÓDÉZSA, LUGOZÓKÁD, l. LUGZÓDÉZSA, LUGZÓKÁD.

LUGOZÓRUHA, l. LÚGRUHA.

LÚGRUHA, (lúg-ruha) ösz. fn. Gorombábbféle vászonlepedő, melylyel a lúgzószaput belülről bevonják, s a lúgnak való hamut bele töltik.

LÚGSÓ, (lúg-só) ösz. fn. Köz életben a lúgvízben feloldott só, mely a víznek kipárologtatása után szilárd testté alakul. (Kali, Alkali). Minthogy az ily só a növények hamvaiból fejlik ki, innen *növényi lúgsó*-nak is mondják. (Alkali vegetabile), különböztetésül az *ásványi lúgsó*-tól, mely a konyhasóban, és ásványos vizekben kénsavval, szénsavval stb. vegyülve létezik. (Soda, natrum.). Mindkettőt ismét *tüzálló lúgsó*-nak nevezik, különböztetésül az *illanó lúgsó*-tól (ammoniaktól).

LÚGSZŰRŐ, (lúg-szürő) ösz. fn. Szürő gyanánt szolgáló ruha, lepedő, melyen az átázott hamuról a vizet leszivárogtatják.

LÚGZÁS, LUGZÁS, l. LÚGOZÁS.

LÚGZÓ, LUGZÓ, (lúg-oz-ó) mn. l. LÚGOZÓ.

LÚGZÓDÉZSA, (lúgzó-dézsa) ösz. fn. Dézsa, melyben lúgozni, azaz szapulni szoktak, vagy melybe a lúgzó csöbörből, szapulóból a lúgvíz leszivárog.

LÚGZÓKÁD, (lúgzó-kád) ösz. fn. Kádféle edény melyben különösen a timár- vagy szücslúgot készitik és tartják.

LUK, (1), l. LÉK, LIK, LYUK.

LUK, (2) ÖRDÖG—, falu Somogy m.; helyr. *—Luk-ra, —on, —ról.*

LUKA, (1), férfi kn. l. LUKÁCS.

LUKA, (2), faluk Nyitra, Zemplén m.; helyr. *Luká-ra, —n, —ról.*

LUKACS, LUKACSOS, LUKAD, stb. l. LYUKACS, LYUKACSOS, stb.

LUKÁCS, (eredetileg a hellén: λεύκος am. világos, fénylő), férfi kn. tt. *Lukács-ot.* Lucas. *Szent Lukács evangyelista. Szent Lukács iródeákja* am. ökör, ostoba, minthogy ezen evangyelista mellé ökörfejet szoktak festeni. Oly gúnynév, mint *Isten lova*, azaz szamár.

LUKÁCSFALVA, faluk Kővár vidékén, és Torontál m.; helyr. *—falvá-ra, —n, —ról.*

LUKÁCSHÁZA, falu Vas m.; helyr. *—házá-ra, —n, —ról.*

LUKAFA, falu Szala m., puszták Somogy m.; helyr. *Lukafá-ra, —n, —ról.*

LUKMA, fn. tt. *lukmát.* Baranyai tájszólás szerént, bor és gabona, melyet a hívek illető papjoknak járandóságul adnak. Talán am. *lakma, lakoma*, azaz lakmára, evésre, ivásra szükséges adomány? Hogy az eredeti *a* több szavainkban *u*-ra változik, például szolgáljanak: *adu, udu, baglya, buglya, satu, sutu, kapar, kupor*, s több mások. A törökben eléfordul: *lokma* am. falat; szelet (morceau, bouchée; espèce de beignet. Hindoglu).

LULOK, fn. tt. *lulkot*, harm. szr. *—a.* A bódítók neméből való növényfaj. Növénytani néven: *maszlagos nadragulya.* (Atropa belladonna). Talán a latin *lolium* (temulentum) után képeztetett?

LUNKA, faluk Bihar, Zaránd m., erdélyi falu Doboka és Küküllő m.; helyr. *Lunká-ra, —n, —ról.*

LUNKÁNY, falu Krassó, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. *Lunkány-ba, —ban, —ból.*

LUNKASÁG v. LANKASÁG, lapályos erdőség Arad megyében; másképp: *Erdőhát.* V. ö. LANKASÁG.

LUNKORA, falu Zaránd m.; helyr. *Lunkorá-ra, —n, —ról.*

LUNKSÓRA, falu Zaránd megyében; erdélyi falu Hunyad m.; helyr. *—sórá-ra, —n, —ról.*

LUPOCS, falu Nógrád m.; helyr. *Lupocs-ra, —on, —ról.*

LUPSA, erdélyi faluk Fogaras vidékében és Torda megyében; helyr. *Lupsá-ra, —n, —ról.*

LURKÓ, a tiszai vidéken divatos szó, mely másutt: *kópé. Nagy lurkó* = nagy *kópé.* Eredete homályos. Van ugyan a latinban ilyen szó, de az ott nagy-ehetőt jelent. Inkább származhatott a ‚luridus' szóból, mint ezt a rosz diákságban használják.

LUS, elvont gyöke 1) *lust, lustos;* 2) *lusta, lusnya* szóknak és származékaiknak. Azonos az első esetben *lucs* v. *locs* gyökkel; a másodikban *lassú* szó gyökével.

LUSKA, erdélyi falu B.-Szolnok m.; helyr. *Luská-ra, —n, —ról.*

LUSNYA, (lus-nya) mn. tt. *lusnyát.* A tiszai vidéken am. lusta v. tunya és ronda egyszersmind, tunyaságból ronda. Olyanforma jelentésü, mint nálunk a német köz életbeli *schlampet.* V. ö. RUSNYA.

LUSNYÁLKODÁS, (lus-nya-al-kod-ás) fn. tt. *lusnyálkodás-t,* tb. *—ok.* Lustaságból ronda magaviselet.

LUSNYÁLKODIK, (lus-nya-al-kod-ik) k. m. *lusnyálkod-tam, —tál, —ott.* Lustaságból rondán viseli magát.

LUSNYÁN, (lus-ny-a-an) ih. Lustán v. tunyán egyszersmind rondán.

LUSNYASÁG, (lus-nya-ság) fn. tt. *lusnyaságot.* Lusta és egyszersmind ronda magaviselet.

LUST, (lus-t) fn. tt. *lust-ot,* harm. szr. *—ja.* Nedvtől átázott állapota valamely testnek. Különösen mondják nedves, mocskos ruháról. *Az esőben merő lust lett a ruhám.* Innen ered: *lustos,* mely tulajd. és átv. értelemben mocskosat jelent. E jelentésekből kitünik, hogy gyöke *lucs* (= locs), melyből *t* toldalékkal lett *lucst,* s könnyebb kiejtéssel *lust.* Egy értelmü vele a *lucsk,* melyből eredt *lucskos,* azaz *locsk, locskos.* Azon szavaink közé tartozik, melyekben a vég *t* hihetőleg toldalék, mint a *fost, fostos, választ, araszt, bibaszt, esperest* stb. szókban. V. ö. LISZT.

LUSTA, (lus-t-a) mn. tt. *lustát.* Lomha, dologtalan. Mondjuk általán emberről, és más állatokról, kivált melyek munkára használtatnak, midőn elhagyják magukat, tunyák, s a munka alatt hamar lankadnak, elfáradnak. *Lusta lónak korbács az abrakja.* (Km.). E szóban alapfogalom a testnek, és müködő erőnek lankatag állapota, s rokon közelebbről *lusnya,* továbbá *lomha, lajha, lankad, lassu,* a persában *lus,* a latinban némileg *lassus,* a finnben *lessu, letto, laiska* stb. szókkal. Képzésre hasonló a *serte, perte, körte, kósta* nevekhez, melyek gyökei *ser, per, kör, kós,* (kósz, honnan *kósza, kószál*), melyekből lett *serd, perd, körd, kósd,* mind elavult ige, azután, *serdő, perdő, kördö, kósdó, serde, perde, körde, kósda,* végre *serte, perte* (sürögő, forgó, seregő, peregő) mint Debreczen vidékén mondják, túl a Dunán *setre* v. *sedre; körte, kósta* (csavargó) honnan a Pápa vidéki *kósternyál.* Így alakult a *lus* gyökből *lusd, lusdó, lusda, lusta.*

LUSTÁLKODIK, (lus-t-a-al-kod-ik) k. m. *lustálkod-tam, —tál, —ott.* Folytonos vagy gyakori lusta, henye, tunya, lomha, dologtalan állapotban van. Aki tehát lustálkodik, az testi és lelki erejét vesztegelni engedi, magát elhagyja, s nem munkálkodik. V. ö. LUSTA.

LUSTÁN, (lus-t-a-an) ih. Lusta, tunya módon.

LUSTASÁG, (lus-t-a-ság) fn. tt. *lustaság-ot,* harm. szr. *—a.* Tunya, henye, lomha, rest, hanyag állapot, vagy tulajdonság. V. ö. LUSTA.

LUSTÍT, LUSTIT, (lus-t-a-ít) áth. m. *lustított,* htn. *—ni* v. *—ani,* par. *—s.* Lustává tesz. *Az igen kényelmes, dologtalan élet ellustítja az embert. Az igen teli has lustítja az állatot.* V. ö. LUSTA.

LUSTÍTÁS, LUSTITÁS, (lus-t-a-ít-ás) fn. tt. *lustítás-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* Cselekvés, mely által valakit vagy valamit lustává tesznek. V. ö. LUSTA.

LUSTOS, (lus-t-os) mn. tt. *lustos-t,* v. *—at,* tb. *—ak.* 1) Mondják ruháról, mely nedvtől, kivált mocskostól átázott. *Lustos ing, gatya, szoknya, pendely, nadrág.* 2) Emberről, kinek ruhája mocskos, átázott. *Lustos mosónők, konyhaszolgálók, szüretelők.* Tréfásan a mustos pecsenyét is lustosnak mondják. 3) Átv. ért. *lustos nyelv, lustos száj, lustos beszéd, lustos tréfa,* am. csúnya, szemtelen dolgokat mondó, rágalmazó, mások becsületét mocskoló. Megegyezik vele: *lucskos.* V. ö. LUST, LUCSK.

LUSTOSAN, (lus-t-os-an) Nedvtől átázva, bemocskolva, rondán, tisztátalanul. *Lustosan járni. A bőrvakaró timárok, szücsök lustosan mennek haza a talpról. Nem szégyenled magadat ily lustosan járni?* Egyértelmü vele: *lucskosan.*

LUSTOSÍT, LUSTOSIT, (lus-t-os-ít) áth. m. *lustosít-ott,* htn. *—ni,* v. *—ani,* par. *—s.* Lustossá tesz, locskosít.

LUSTOSÍTÁS, LUSTOSITÁS, (lus-t-os-ít-ás) fn. tt. *lustosítás-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* Cselekvés, mely által valaki lustossá tétetik. V. ö. LUSTOS.

LUSTOSODÁS, (lus-t-os-od-ás) fn. tt. *lustosodást,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* Lustossá levés.

LUSTOSODIK, (lus-t-os-od-ik) k. m. *lustosodtam, —tál, —ott.* Mintegy saját maga által lustos állapotuvá lesz. V. ö. LUSTOS.

LUSTOSSÁG, (lus-t-os-ság) fn. tt. *lustosság-ot,* harm. szr. *—a.* Lustos állapot, vagy tulajdonság. *Némely munkáknál a lustosságot lehetetlen elkerülni. E cselédet lustossága miatt el nem lehet türni. Nyelvének lustosságától minden ember fél.* V. ö. LUSTOS.

LUSTOZ, (lus-t-oz) áth. m. *lustoz-tam, —tál, —ott,* par. *—z.* Lusttal becsúnyít, bemocskol valamit v. valakit. V. ö. LUST.

LUSTOZÁS, (lus-t-oz-ás) fn. tt. *lustozás-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* Cselekvés, melynél fogva valakit vagy valamit lustoznak, azaz lusttal mocskolnak, csúnyítnak.

LUSTÚL, LUSTUL, (lus-t-a-úl) önh. m. *lustúl-t.* Lustává lesz, azaz válik. *Sok heverésben lustúl a ló. Lustúl az igen elhízott ember.* V. ö. LUSTA.

LUSTÚLÁS, LUSTULÁS, (lus-t-a-úl-ás) fn. tt. *lustúlás-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* Állapot, melyben az van, aki vagy ami lustává leszen, olyanná válik. V. ö. LUSTA.

LUTERÁNUS, LUTHERÁNUS, (*Luther* nevéről) fn. tt. *lutheránus-t*, tb. —*ok*. Ágostai hitvallást követő keresztény.

LUTRI, fn. tt. *lutrit*. Tájdivatos, *lottéria* helyett; l. ezt.

LÚZFA, (lúz-fa) ösz. fn. l. LÚCZFENYŐ.

LUZSNYA, LUZSNYÁLKODIK, stb. l. LUSNYA, LUSNYÁLKODIK.

LUZSOK, falu Baranya m.; helyr. *Luzsok-ra*, —*on*, —*ról*.

LÜ elvont gyökelem *lük* igében és származékaiban s nem egyéb, mint a hegyesebb ajakkal kiejtett *lö*, miért *lük* am. *lök*, *lüktet* am. *löktet*, stb.

LŰ, tájdivatosan ejtve *lő* helyett, l. ezt.

LÜBÖG, (lüb-ög) önh. m. *lübög-tem*, —*tél*, —*ött*. A ‚lobog' szó módosulata; mondják különösen a hajóvitorláról, ha t. i. annak éle (vagy oldalti széle: széle fölülről alá) a szél irányával egy vonalba esvén, a vitorla majd ide majd oda vág át és csat tog. Gyakran egy értelemben használják a német *labbern* és *wappern* szókkal, melyekkel azon hangot akarják kifejezni, melyet ily csapkodó vitorlánál hallunk. (Kenessey Albert).

LÜBÖGÉS, (lüb-ög-és) fn. tt. *lübögés-t*, tb. —*ék*. Vitorla lobogása.

LÜBÖGTET, (lüb-ög-tet) miv. m. *löbögtet-tem*, —*tél*, —*ött*. Eszközli, hogy lübögjön. *A szél lübögteti a vitorlát*.

LÜBÖGTETÉS, (lüb-ög-tet-és) fn. tt. *lübögtetés-t*, tb. —*ék*. Lübögő állapot eszközlése.

LŰGET v. LÜGET, (lü-g-et) áth. m. *lüget-tem*, —*tél*, —*ett*, par. *lügess*. Valamit taszigál, dobál. Azonos *lő* igével, s mintha volna, *löget*, *lövöget*. Az ö t. i. tájszokás szerént gyakran *ü*-re szokott változni. Rokon hozzá: *lököd*.

LÜK, (lü-k) áth. m. *lük-tem*, —*tél*, —*ött*. Rokon *lök* szóval. Különösen kölübben vagy mozsárban üt, tör, zúz valamit. *Kendermagot lükni*. Származékai: *lükés*, *lükög* (máskép: *lök g*), *lüktet*, *lüktetés*, *lükü*.

LÜKÉS, (lük-és) fn. tt. *lükés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által valaki lük, azaz lökve tör, zúz valamit. V. ö. LÜK.

LÜKGET, (lük-ög-et) miv. m. *lükget-tem*, —*tél*, —*ett*, par. *lükgess*. Eszközli, hogy valami lükögjön. V. ö. LÜKÖG.

LÜKI, (1), faluk Nyitra, Bihar m.; helyr. *Lüki-be*, —*ben*, —*ből*.

LÜKI,(2), (lük-i) mn. tt. *lüki-t*, tb. —*ek*. Kis tömpe, törpe, zömök. Máskép: *lyüki*, *luki ember*. E szó valószínüleg átv. értelmü, a mozsarat jelentő *lükü* szótól. A magyar nép t. i. a tömpe termetü embert mozsárhoz szokta hasonlítani. *Olyan mint a mozsár*. Ide vág azon népies mesemondat: *Tömpe zsidó égbe néz, mit jelent ez?* Felelet: mozsarat; mert a mozsár alacsony zömök, és szája az égfelé áll. Megegyezik vele a Kemenesalon tájdivatos: *gyüki*, mely azonban eredetre nézve inkább a *gyük* (gyök) v. *törzsök*-höz vagyis *tuskó*-hoz hasonlítja a törpét.

LÜKKEN, (lük-ü-en lü-k-v-en) önh. m. *lükken-t*. Egyszerüen toppan, lábával mintegy ráüt valamire. Innen átv. ért. am. rátalál, rábukkan. *Elélükken* a székelyeknél am. véletlenül eléáll.

LÜKKENÉS, (lük-ü-en-és lük-v-en-és) fn. tt. *lükkenés-t*, tb. —*ék*. Toppanás. Rábukkanás. *Elélükkenés* am. véletlenül eléállás.

LÜKKENŐ, (lük-ü-en-ő, lük-v-en-ő) mn. és fn. tt. *lükkenőt*. Ami vagy aki lükken, különösen kátyú, útgödör.

LÜKŐ, l. LÜKÜ.

LÜKÖG, (lük-ög) gyakor. önh. m. *lükög-tem*, —*tél*, —*ött*. Mondják sánta emberről, ki biczegve lép, mintha egyik lábával a földet lükné, azaz lökné, ütné. Továbbá am. hirtelen mozgással ütődik, vergődik, pl. *fejfájáskor lükög a vér. Lükög a víz*, ha csapkodják a tartójában. *Lükög belül az ember ujja*, ha nagyon öszveszorítják. (Szabó D.). Ugyancsak Szabó D. szerént másképen: *lökög*. V. ö. LÜKTET.

LÜKÖGÉS, (lük-ög-és) fn. tt. *lükögés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés vagy állapot, midőn valaki vagy valami lükög.

LÜKTET, (lük-tet) mivelt. m. *lüktet-tem*, —*tél*, —*ett*, par. *lüktess*. Eszközli, hogy valami lökjön. *Lüktetni az olajtörőt. Lábait lüktetni*. Önhatólag am. biczegve lép, sántikál, mintha lábával a földet lökné, ütné. Önhatólag mondják a rendkivüli mozgásban levő vérről is. *Fejében, ereiben lüktet a vér*. Földrengéskor is szokták annak egyes lökéséről mondani.

LÜKTETÉS, (lük-tet-és) fn. tt. *lüktetés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Cselekvés, midőn valamit lüktetnek. 2) Állapot, midőn a vér rendkivüli s mintegy ideoda ütődő mozgásban van. *Érezni a vérér lüktetését*. Továbbá, am. biczegés, tántorogva lépés. Végre földrengéskor annak egyes lökése vagy lödése.

LÜKÜ, (lü-k-ü) fn. tt. *lükü-t*. Zúzó, törő eszköz, mozsár, melyben bizonyos testeket, növénymagokat ütő, lökő géppel átalakítanak, vagy olajt ütnek belőle, (lökő). Fordítva: *külü* v. *kölü*. Ilyen a kásalükü, azaz fél öl hosszuságu, kupásan kivésett vastag fa, melyben kását készítenek.

LÜKÜTÖL, (lük-üt-öl) önh. m. *lükütölt*. A gyermekről mondják, midőn magát lógatja, mire neki azt szokták mondani: *lüköt lüköt, jó mozsár*. (Kriza János).

LÜLE, falu, KIS—, puszta Bars m.; helyr. *Lülé-re*, —*n*, —*ről*.

LY.

LY, kisded alakhan *ly*, huszadik betü a magyar ábéczerendben. Az öszvetett vagyis elegyhanguak egyike, kiejtve a keményebb *l*-nek lágyított módosulata, az *l* és *j* hangok legszorosabb egybeolvadásából alakulván, honnan a hanyag kiejtésben majd *l*-vel, majd *j*-vel cseréltetik fel, mint : *gólya* góla, gója; *golyó*, goló, gojó ; *folyó*, foló, fojó ; *galy*, gal, gaj ; *veszély*, veszél, veszéj ; *dagályos*, dagálos, dagájos, stb. Az ily hangoztatást müvelt beszédben, nevezetesen szószéken, szinpadon helyeselni nem lehet. E mássalhangzóval kezdődő gyökszó csak kettő van nyelvünkben : *lyány*, mely inkább tájdivatos a szokottabb *leány* helyett, és *lyuk*, máskép *lik*. Ellenben fölös számmal eléfordúl 1) mint középképző, ú. m. *boglya, béklyó, csáklya, csereklye, csermelye, cseplye, csoroszlya, csobolyó, dereglye, derelye, furulya, gödölye, gólya, gomolya, gombolyag, gömbölyü, hályog, hólyag, imolya, kopolya, korcsolya, keselyü, kuruglya, mereklye, máglya, nyavalya, nyoszolya, nyoszolyó, polyva, pólya, szugolya, tályog, vályog* stb. 2) némely gyökszók végén : *boly, foly, galy, hely, moly, mély, súly, süly*, 3) igékből származott nevek képzőjiben : *akadály, aszály, bögöly* (bökő), *fogoly, kopály, osztály, szegély, szipoly, veszély*, s ez újabbkori alkotásuakban : *aggály, borzadály, engedély, függély, hatály, lakály, rejtély, sirály, szabály, szenvedély, vetély*. stb. 4) névgyökökből alkotott nevek képzőjiben : *ally, czikkely, guzsaly, gőböly, hüvely, kesely, körtély, lapály, pehely, sertély, seregély, székely, szapoly, szugoly, személy, terepély, Verebély*, s ezen újabb koriakban : *beszély, erély, estély, eszély, egély, kedély, kétely, szeszély* stb. Ide tartozik az önálló *mi* gyökből képzett : *mily*, 5) elavult vagy elvont gyökökből származott nevek képzőjiben : *apály, bagoly, csekély, dagály, fekély, gomoly, görvély, homály, hovály, hömpöly, harkály, karvaly, komoly, konkoly, köpöly, kevély, nadály, ragály, segély, negély, sordély, viszály*, továbbá a *me, i, o* elvont gyökökből eredt : *mely, ily, oly*. 6) Kölcsönzött idegen szókban az *l, r*, és *n* változata, ú. m. *bokály, borbély, bordély, Drinápoly, fertály, Gergely, karabély, kristály, Keresztély, kvártély, Károly, kastély, Mihály, mordály, muskatály, légely, Nápoly, persely, sindely, sámoly, tarsoly, tégely*, stb.

—LY, képző, l. —ÁLY képző és Előbeszéd 142. l.

LYÁNY, fn. tt. *lyány-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Kicsiny. *lyányka* v. *lyányocska*. E szó az ország tájai szerént különféleképen módosúl. Az *ly* a *le* sajátlag éles *ë*-vel, *lë* szótagból módosulva ‚leány' lett : *lyány*. Hol *j*-ezni szeretnek, ott még lágyabban : *jány*, hol a lágyítás nem oly divatos, ott *lány*. Legtöbb helyen, kivált túl a Dunán, valamint az irói nyelvben is : *leány*. A népdalokban és más versezetekben a versmértékhez alkalmazkodik, pl.

„Mikor viszi a leány a vizet,
Akkor leli a szerelemhideg."

„Tudtam én azt, tudom is,
Hogy a leány mind hamis."

„Lágy a kenyér, pirítani nem lehet,
Kicsin a lány, férjhez kérik nem mehet."

„De ahol a hű lány terem,
Azt a földet nem ismerem
Sehol sem."

Így más költőinknél is :

„Mint a hadak útja, vegyesen csillaggal,
Szeli az ég boltját gyöngyhimü szalaggal :
Úgy lepi átlátszón a földet uszályok,
Közzüle ragyogván csillagszemü lyányok."

Buda halála (Arany Jánostól).

Jelentésére és elemzésére nézve l. LEÁNY.

LYÁNYÁG, l. LEÁNYÁG.

LYÁNYASSZONY, l. LEÁNYASSZONY.

LYÁNYCSÉCSÜ, l. LEÁNYCSÉCSÜ.

LYÁNYFŰZ, l. LEÁNYFŰZ.

LYÁNKA, l. LEÁNYKA.

LYÁNYKAMADÁR, l. BARÁZDABILLEGETŐ, v. BILLEGÉNY.

LYÁNYKÉRÉS ; LYÁNYKÉRŐ, l. LEÁNYKÉRÉS. LEÁNYKÉRŐ.

LYÁNYKODIK, l. LEÁNYKODIK.

LYÁNYKOR, l. LEÁNYKOR.

LYÁNYKÖKÖRCSIN, l. LEÁNYKÖKÖRCSIN.

LYÁNYLILIOM, l. LEÁNYLILIOM.

LYÁNYNÉZÉS, LYÁNYNÉZŐ, l. LEÁNYNÉZÉS, LEÁNYNÉZŐ.

LYÁNYOS ; LYÁNYOZ stb. l. LEÁNYOS ; LEÁNYOZ stb.

LYÁNYSEREG, (lyány sereg) ösz. fn. Több leány egy csoportban vagy együttvéve.

LYÁNYSOM, l. LEÁNYSOM.

LYÁNYSZEGFŰ, l. LEÁNYSZEGFŰ.

LYUBA, puszták, Abauj m. ; helyr. *Lyubá-ra*, —*n*, —*ról*.

LYUGGAT, LYUGGATÁS, lásd : LYUKGAT, LYUKGATÁS.

LYUK, fn. tt. *lyuk-at*, harm. szr. —*a*, v. —*ja*. Kicsiny. *lyukacs* és *lyukacska*. Mélyedés vagy nyilás valamely testben vagy testen. *Orrlyuk. Lyuk a földben, fában, ruhán, ajtón. Kulcslyuk. Annyi mint aratáskor a lyuk* (km.), t. i. a tarlóban a levágott szalma vége mind lyukas. *Olyan a lyuk, ha hozzá adsz fogy, ha belőle elveszesz nő.* (Km.). *Bedugni egy lyukat* am. egy szükséget pótolni. Az ország különféle tájai szerént majd keményen : *luk*, majd egészen lágyítva : *juk*, majd vékonyan *lik*. Kettőztetve : *liklyuk*. Van *szeglyuk* is. Bővebben s különösen elemzésére nézve l. LIK, LÓK. Egyébiránt a nyelvünkben diva-

tozó hasonlat szerént választó vonalt lehetne húzni a *lik* és *lyuk* között, ha t. i. liknak nevezn̈ök a kisebb, lyuknak a nagyobbféle mélyedést vagy nyilást. Ily különbség létezik a *csip csup*, *dirib darab*, *filit falat*, *szig szug*, s több mások között, midőn a vékony vagy magas önhangzók valamivel kisebbet, kevesebbet, a vastagok vagy mélyek nagyobbat, többet jelentenek.

LYUKACS, (lyuk-a-cs) kicsiny. fn. tt. *lyukacsot*, harm. szr. —*a*. Kicsiny. *lyukacska*. Aránylag vagy magában véve kis lyuk. l. LIKACS, és v. ö. LYUK. Különösen az állati bőrökön azon igen szük, és szabad szemmel alig látható nyiláskák, melyeken által a test kipárolog, s az izzadság kiszivárog. (Pori).

LYUKACSKA, (lyuk-acs-ka) kétszeresen kicsiny. fn. tt. *lyukacskát*. Igen kis lyuk. V. ö. LIK, LIKACS.

LYUKACSOL, (lyuk-acs-ol) áth. m. *lyukacsol-t*. Valamely testen egy vagy több lyukacsot csinál. *Lyukacsolni a reszelőnek való lemezt. Tűhegygyel lyukacsolni a papirt.* V. ö. LYUKACS.

LYUKACSOLÁS, (lyuk-acs-ol-ás) fn. tt. *lyukacsolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, melynél fogva valamely testen lyukacsokat csinálnak.

LYUKACSOLAT, (lyuk-acs-ol-at) fn. tt. *lyukacsolat-ot*, harm. szr. —*a*. Valamely testen csinált, fúrt lyukacsok öszvege. *Reszelő lyukacsolata.*

LYUKACSOS, (lyuk-acs-os) mn. tt. *lyukacsos-t*, v. —*at*, tb. —*ak*. Amiben lyukacsok vannak, mi sok helyen ki van fúrva, szúrva, bökve stb. *Lyukacsos gerenda*, melyet a szúférgek kirágicsáltak. *Lyukacsos bélü kenyér. Lyukacsos deszka*, *fal. Lyukacsos kövek*, *gombák. Lyukacsos bőr.*

LYUKACSOSAN, (lyuk-acs-os-an) ih. Lyukacsos állapotban, lyukacscsal vagy lyukacsokkal.

LYUKACSOSÍT, LYUKACSOSIT, (lyuk-acs-os-ít) áth. m. *lyukacsosít-ott*, htn. —*ni*, v. —*ani*, par. —*s*. Lyukacsossá tesz, vagyis több helyen kifúr, kiszúr, kibök, kiás, kirág stb. V. ö. LYUKACSOS.

LYUKACSOSÍTÁS, LYUKACSOSITÁS, (lyuk-acs-os-ít-ás) fn. tt. *lyukacsosítás-t*, tb. —*ok*. Lyukacsossá tevés.

LYUKACSOSODÁS, (lyuk-acs-os-od-ás) fn. tt. *lyukacsosodás-t*, tb. —*ok*. Lyukacsossá levés.

LYUKACSOSODIK, (lyuk-acs-os-od-ik) k. m. *lyukacsosod-tam*, —*tál*, —*ott*. Mintegy önmagától, vagy visszahatólag lyukacsossá válik, olyanná tétetik. *A timsóval sütött kenyér lyukacsosodik. A viselt ruha mállik és lyukacsosodik. A túlérett gombák lyukacsosodnak.* V. ö. LYUKACSOS.

LYUKACSOSSÁG, (lyuk-acs-os-ság) fn. tt. *lyukacsosság-ot*, harm. szr. —*a*. Állapot, vagy tulajdonság, midőn valamely test lyukacsos. *Lyukacsossága miatt zötyögős út. A testek egyik tulajdonsága a lyukacsosság.* V. ö. LUKACSOS.

LYUKAD, LYUKADÁS, l. LIKAD, LIKADÁS.

LYUKAL, (lyuk-al) áth. m. *lyukal-t*. Valamely testen lyukat csinál, szúr, fúr, bök stb. *Lyukalni a tű fokát, a puska csövét. Bab-, kukoricza-, virágültetéskor lyukalni a földet.*

LYUKALÁS, (lyuk-al-ás) fn. tt. *lyukalás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valaki lyukal.

LYUKALÓ, (lyuk-al-ó) mn. és fn. tt. *lyukaló-t*. Ki lyukakat csinál, különösen személy, ki ültetéskor teszi ezt.

LYUKAS, l. LIKAS.

LYUKASGYÖKÉR, (lyukas-gyökér) lásd: LIKASÉR.

LYUKASÍT, LYUKASIT, (lyuk-as-ít) áth. m. *lyukasít-ott*, htn. —*ni*, v. —*ani*, par. —*s*. Lyukassá tesz valamit. V. ö. LYUKAS, LIKAS.

LYUKASÍTÁS, LYUKASITÁS, (lyuk-as-ít-ás) fn. tt. *lyukasítás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valaki lyukasít.

LYUKASKŐ, puszta Heves m.; helyr. —*kőre*, —*n*, —*ről*.

LYUKASLEVELÜFŰ, l. LIKASLEVELÜFŰ.

LYUKASODÁS, LYUKASODIK, l. LIKASODÁS, LIKASODIK.

LYUKASOS, (lyuk-as-os) mn. tt. *lyukasos-t*, v. —*at*, tb. —*ak*. Amiben sok a lyuk. Itt a képző kettőztetve van, mint az *édeses*, *keveses*, *kicsided* és némely más szókban. Egyébiránt a fennkitett szóról azt is lehet állítani, hogy egy a *lyukacsos*-val.

LYUKASSÁG, (lyuk-as ság) fn. tt. *lyukasságot*, harm. szr. —*a*. Lyukas állapota vagy tulajdonsága valamely testnek, illetőleg térnek.

LYUKASZT, LYUKASZTÁS, l. LIKASZT, LIKASZTÁS.

LYUKASZTÓVAS, (lyukasztó-vas) ösz. fn. Általán, árforma eszköz vasból, melylyel némely kézmivesek lyukakat szúrnak. Különösen, a szijgyártók ilyféle ára, melylyel a szijakat, bőröket lyukgatják.

LYUKAZ, (lyuk-az) áth. m. *lyukaz-tam*, —*tál*, —*ott*. Lyukat, vagy lyukakat csinál, alakít valamin.

LYUKAZÁS, (lyuk-az-ás) fn. tt. *lyukazás-t*, tb. —*ok*. Lyuk vagy lyukak csinálása, alakitása.

LYUKBAHÁNYÓSKA, (lyukba-hányóska) l. LYUKBAVETŐSDI.

LYUKBAVETŐSDI, (lyukba-vetősdi) ösz. fn. Gyermekek játéka, midőn határozott távolságról bizonyos lyukba gombokat, vagy kövecseket, vagy pénzt is hánynak, s aki bele talál, az a nyertes. Máskép: *lyukba hányóska.*

LYUKGAT, (lyuk-og-at) gyak. áth. m. *lyukgat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *lyukgass*. Valamely testen lyukakat csinál. *Tűvel, árral, szeggel lyukgatni valamit.*

LYUKGATÁS, (lyuk-og-at-ás) fn. tt. *lyukgatás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valamely testen lyukakat fúrnak, szúrnak, böknek, szakasztanak stb.

LYUKGATÓ, (lyuk-og-at-ó) mn. tt. *lyukgatót*. Aki lyukgat; vagy amivel lyukgatnak. *Lyukgató vésü.*

LYUKTÁGITÓ, (lyuk-tágító) ösz. fn. Eszköz némely mesteremberekнél, mely által a kicsi lyukat nagyobbá teszik. Ilyen pl. a keztyüsök hengerded vasa, melylyel a keztyűk szük újjait kifeszítik.

LYUKÚ, LYUKU, (lyuk ú) mn. tt. *lyukú-t*, tb. —*k* v. —*ak*. Bizonyos tulajdonságu lyukkal v. lyukakkal ellátott. *Kis lyuku töfok. Sok lyuku róka, egér. Sürü lyuku szita, rosta. Szük, tág, mély lyukú sebek.*

LYUKVÉSÜ, (lyuk-vésü) ösz. fn. Vésüféle szerszám, melylyel némely mesteremberek, különösen asztalosok, bodnárok, ácsok a munkába vett fán lyukakat vésnek.

LYUTTA, falu Ung m; helyr. *Lyuttá-ra*, —*n*, —*ról.*

LYÜKI, l. LÜKI, (2).

Az Ly-ben van 61 czikk.

A III-ik kötetbeli czikkek öszvege:

Az	I	betüben	van	2153	czikk
„	Í	„	„	387	„
A	J	„	„	1303	„
„	K	„	„	11,767	„
Az	L	„	„	4120	„
„	LY	„	„	61	„
			öszvesen	19,791	czikk.

Nyomdai nagyobb hibák a III-dik kötetben.

72. lapon IMA czikkben *aj-a-al* (ajál), igazítsd : *á-al* v. *ah-al*,
75. l. IMÁM l. ÍMÁM igaz. IMÁM, arab-török fn. am. elüljáró; pap.
97. l. 6. sorban ‚Példa' után jö : egy 1555-iki levélből (Szalay Á. gyüjt.)
108. l. IR végére jön : 4) L. IRTÓZÁS alatt.
154. l. IT (2), 11. sorb., ‚melyekből' igaz. s ezekből
174. l. ÍGE- v. IGETŐ 6. sorb. *kérn* igaz. *kért*, 7. s. *kéret* ig. *kéren-*
177. l. INYBETÜ 2. s. ‚illetőleg' ig. helyesebben.
178. l. kimaradt : INYHANG, (iny-hang) l. INYBETÜ.
269. l. JOGOL 3. s. ‚j=obbulásunkra' igaz. =jobbulásunkra
290. l. JÖVŐ 17. s. ‚kivalland' ig. ki valland
324. lapon KAJGONYA végére jön : A törökben *kajgana* am. tojáslepény (omelette).
363, 364. l. a legalsó s. ‚gya-f|üggő' ig. gya-|függő.
388. l. KAPPAN 2. s. ‚a kappannak' ig. a kakasnak
523. l. KENYÉR után jö : v. KÉNYÉR
533. l. KÉP 4. s. ‚amdiön' ig. amidőn
618. l. 9. s. ‚készantag' elébe jön : a
731. l. KIFOG 12. s. ‚képzőjü' ig. ragu
833. l. 10. s. C. M. ‚Fraelm' ig. Ch. M. Fraehn.
957. l. KONYHA 20. s. *kohnya* elébe jő : a Bécsi codexben stb. az eredeti
1036. l. végül kimaradt : KOVÁS-KÁPOLNAK, falu Kővár vidékében; helyr. *Kápolnak-on*, —*ra*, —*ról.*
1316. l. kimaradt : LAZÍT, LAZÚL l. MEGLAZÍT. MEGLAZÚL.

PH
2625
C95
köt.3

Czuczor, Gergely István
A magyar nyelv szótára

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY